

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

TBMM - XII. DÖNEM

(1961 - 1965)

III. CİLT

**MİLLET MECLİSİNİN BÜTÇE VE
DENETİM YETKİLERİ VE
12. DÖNEMDE BU YETKİLERİN KULLANILIŞI**

Prof. Dr. Erdal ONAR

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ

**TBMM - XII. DÖNEM
(1961 - 1965)**

III. CİLT

**MİLLET MECLİSİNİN BÜTÇE ve DENETİM
YETKİLERİ ve 12. DÖNEMDE BU YETKİLERİN
KULLANILIŞI**

Prof. Dr. Erdal ONAR

TÜRK PARLAMENTO TARİHİ ARAŞTIRMA GRUBU

ISBN : 978-625-6871-14-4 (Tk.)
ISBN : 978-625-6871-17-5 (3. Cilt)

ÖN SÖZ

TBMM; istişarenin, fikir beyan etmenin, ifade hürriyetinin, çoğulculuğun, ortak aklın, toplumsal rıza yansımasının ve millî duruşun hayat bulduğu örnek bir meclistir.

Parlamento tarihimiz, aynı zamanda Türkiye'nin demokrasisini sürdürme, geliştirme ve ilerletme geleneğinin bir yansımasıdır.

1876 yılında, Kânûn-ı Esâsî ile yasal hatları belirlenen Meclis-i Mebûsan, halkın seçimler aracılığıyla yönetime katıldığı ilk deneyimdir. Bu bağlamda, parlamentoculuk tarihimiz, anayasacılık tarihimizle aynı dönemde gelişmiş olması bakımından da kıymetlidir.

Nitekim, son Meclis-i Mebûsan'ın Ankara'ya geçebilen mebusları, Anadolu Kongreleri ile millî direniş ruhunu kurtuluş ve kuruluş sürecine dönüştürmeyi hedefleyen Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının yanında yer almışlardır.

Birinci Meclis Kurtuluş Savaşı'nı yönettiği gibi, aynı zamanda devlet kuran bir meclis olarak tarihe geçmiştir. “Onların işleri kendi aralarında bir istişare iledir.” ayetinin yazılı olduğu sancaklarla, dualarla açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi, 29 Ekim 1923'te cumhuriyeti ilan eden parlamento olmanın onurunu taşımaktadır.

23 Nisan 1920 tarihine gelinceye kadar Millî Mücadele'nin yol haritasını çizen mebuslar, Birinci Meclisin de ilk vekilleri olarak, Atatürk'ün önderliğindeki büyük kahramanlıklarıyla Kurtuluş Savaşı'mızın öncüleridir. Meclisimiz, bu sebeple Gazi ünvanını almış eşsiz bir meclistir. 15 Temmuz 2016'da hain darbe girişimine karşı verdiğimiz mücadele neticesinde yeniden Gazi ünvanını kazanmıştır.

Tüm bu tarihî perspektifin ışığında, “Türk Parlamento Tarihi” adlı bu çalışma, kurulduğu günden beri Meclisimizin hafızası olan tecrübeler eşliğinde, parlamentomuzun tarihini kayıt altına almaktadır. Yasama ve denetleme faaliyetlerimizi kayıttan hafızaya, bilgiden şura dönüştüren çalışmamızın ana fikri, milletimizin iradesine saygının demokrasinin en temel prensibi olduğudur.

28. Dönem TBMM Başkanı olarak; 104 yıllık tarihi boyunca TBMM çatısı altında hizmet etmiş Meclis başkanlarımızı ve tüm görevlileri saygıyla yâd ederken, bu eserin ve öncüllerinin yayımlanmasında emeği geçen araştırmacıları, yazarları ve bilim insanlarını tebrik ediyorum.

Millî bilincimize ve demokrasimize katkıları olacağına dair inancımla bu eserin milletimiz için hayırlı çalışmalara vesile olmasını temenni ediyorum.

Prof. Dr. Numan KURTULMUŞ

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Başkanı

TEŞEKKÜR VE AÇIKLAMA

2005 yılında Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu yazım çalışmalarını yeniden başlatan dönemin TBMM Başkanı Sn. Bülent Arınç’a; hâlen TBMM Başkanımız olan, Sn. Prof. Dr. Numan Kurtulmuş’a; dönemin TBMM Genel Sekreteri merhum Sn. Rauf Bozkurt’a; hâlen TBMM Genel Sekreterimiz olan Talip Uzun’a; TBMM Genel Sekreter Yardımcımız Sn. Naim Çoban’a ve hâlen Türk Parlamento Tarihi Koordinatörümüz ve Başkan Müşavirimiz olan Sn. Ali Özer’e;

Türk Parlamento Tarihi’mizin 1961-1966 yasama dönemini büyük bir titizlik ve özveriyle kapsamlı dört cilt olarak yasama literatürümüze kazandıran değerli anayasa hukukçusu meslektaşımız Prof. Dr. Erdal Onar’a ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu

(1960-2007 Yasama Dönemleri) Koordinatörü ve Editörü

GİRİŞ

ÖN SÖZ.....	III
TEŞEKKÜR VE AÇIKLAMA	IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE BÜTÇE YETKİSİNİN KULLANILIŞI

1- TBMM'nin Bütçe Yetkisi ve Bu Yetkinin Kullanılışına İlişkin Anayasal ve Yasal Düzenleme	2
A. Anayasada Yer Alan Düzenleme	2
B. 1050 Sayılı Muhasebei Umumiye Kanunundaki Düzenleme ve Mali Yılbaşı	4
C. Cumhurbaşkanının Bütçe Kanunlarını Bir Daha İncelenmek Üzere TBMM'ye Geri Gönderememesi ve Bu Durumdan Ötürü Bütçe Kanununun Kanunların Yayımlanması İçin Öngörülen 10 Günlük Süreye Tabi Olmaması	7
D. Bütçe Yetkisinin Kullanılışında 12. Dönemin Özelliği	8
2- 1962 Yılı Bütçesi	12
A. Bütçe Kanunu Tasarısının Hazırlanması	12
B. Maliye Bakanı Şefik İnan'ın Bütçeyi Millet Meclisine Sunuş Konuşması	13
C. Bütçe Kanununun Tümü Üzerinde Siyasî Parti Grupları Adına Yapılan Konuşmalar.....	23
a- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Grubu Adına İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz'un Konuşması	23
b- Yeni Türkiye Partisi Grubu Adına Genel Başkan Ekrem Alican'ın Konuşması	26
c- Görüşmelerin Ertesi Güne Ertelenmesi	34
d- Adalet Partisi Grubu Adına Ferruh Bozbeyleli'nin Konuşması	35
e- Cumhuriyet Halk Partisi Grubu Adına Ali Şakir Ağanoğlu'nun Konuşması	39
f- Bütçe Kanunu Tasarısının Tümü Üzerinde Karma Bütçe Komisyonu Sözcüsü İlyas Seçkin'in Konuşması	42
g- Maliye Bakanı Şefik İnan'ın İleri Sürülen Görüşleri Değerlendiren Konuşması	45
h- Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı Ekrem Alican'ın Maliye Bakanının Konuşmasına Cevabı.....	50
ı- Maliye Bakanı Şefik İnan'ın Tekrar Söz Alması	51
i- Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı Ekrem Alican'ın Maliye Bakanı İnan'ın Konuşmasını Değerlendirmesi.....	52
j- Bütçe Tasarısının Tümü Üzerindeki Görüşmelerin Tamamlanması ve Tasarının Maddelerine Geçilmesinin Kabul Edilmesi.....	53
D. Bütçe Kanunu Tasarısının Maddelerinin Görüşülmesi	53
a- Millî Savunma Bakanlığı Bütçesi ile Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesinin Kabul Edilmesi Nedeniyle Türk Silâhlı Kuvvetlerine ve İrfan Ordusuna Millet Meclisinin İyi Dileklerinin İletilmesi.....	54
b- CKMP Meclis Grubu Adına Yapılan Bir Konuşmada Bir CKMP Milletvekilince İleri Sürülen Bazı Düşüncelerin Partiyi Bağlamayacağını Bildirilmesi	56
c- Bütçe Kanunu Tasarısının Maddelerinin Görüşülmesinin Tamamlanması ve Tasarının Tümünün Oylanıp Kabul Edilmesi	59
E. Başbakan İsmet İnönü'nün Bütçenin Kabulü Nedeniyle Bir Teşekkür Konuşması Yapması ...	64
3- 1963 Yılı Bütçesi	
A. IX. İnönü Hükûmetince Hazırlanan Bütçe Kanunu Tasarısının TBMM'ye Sunulması	70
B. Maliye Bakanı Ferid Melen'in Bütçeyi Millet Meclisine Sunuş Konuşması	71

C. Bütçe Kanununun Tümü Üzerinde Siyasî Parti Grupları Adına Yapılan Konuşmalar	83
a- Adalet Partisi Grubu Adına İhsan Gürsan'ın Konuşması.....	83
b- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Grubu Adına İrfan Baran'ın Konuşması.....	90
c- Yeni Türkiye Partisi Grubu Adına Talât Asal'ın Konuşması	95
d- Millet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi Grubu Adına Konuşacak Milletvekilleri Konuşmalarını Bir Sonraki Birleşimde Yapmak İstediklerinden Bütçe Kanunu Tasarısının Tümü Üzerinde Şahısları Adına Konuşmak İsteyen Milletvekillerine Söz Verilmesi ve Konuşma Sürelerinin On Dakika İle Sınırlandırılması	98
e- Cumhuriyet Halk Partisi Grubu Adına İbrahim Öktem'in Konuşması.....	100
f- Millet Partisi Grubu Adına Ömer Zekâi Dorman'ın Konuşması	106
g- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Grubu Adına İrfan Baran ile Adalet Partisi Grubu Adına Mehmet Turgut'un Önceki Konuşmalarda İleri Sürülen Görüşlere Karşı Açıklamada Bulunmaları	110
h- Bütçe Kanunu Tasarısının Tümü Üzerinde Şahısları Adına Konuşan Milletvekilleri ve Bütçe Kanunu Tasarısının Maddelerine Geçilmesinin Kabul Edilmesi	112
D. Bütçe Kanunu Tasarısının Maddelerinin Görüşülmesi	115
a- Zaman Sorunu Nedeniyle Konuşmalara Süre Kısıtlamasının Getirilmesi	115
b- Tümü Üzerindeki Görüşmelerde Yaşanan Bir Usul Sorununun Tartışılması	116
c- Bütçe Kanunu Tasarısının Tekrar Maddelerinin Görüşülmesine Dönülmesi ve Mutat Olmadığı Halde Arada Başka Kanun Tasarılarının Ele Alınması	121
d- Millî Savunma Bakanlığı Bütçesinin Kabul Edilmesi Nedeniyle Türk Silâhlı Kuvvetlerine Millet Meclisinin İyi Dileklerinin İletilmesi	125
e- Maddelerin Görüşülmesinin Tamamlanması ve Bütçenin Tümünün Oylanıp Kabul Edilmesi	128
E. Bütçenin Kabulü Nedeniyle Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen ile Başbakan İnönü'nün Konuşmaları ve Millet Meclisinin Çalışmalarına Ara Vermesi.....	130
4- 1964 Yılı Bütçesi	132
A. 1964 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısının TBMM'ye Sunulması ve Aynı Günlerde IX. İnönü Hükûmetinin İstifası.....	132
B. Bütçe Kanunu Tasarısının Cumhuriyet Senatosunda Bazı Değişikliklerle Kabulü ve Bütçe Karma Komisyonunun Bu Değişikliklerin Bir Kısımını Kabul Etmemesi	132
C. Maliye Bakanı Ferid Melen'in Bütçeyi Millet Meclisine Sunuş Konuşması	134
D. Bütçe Kanununun Tümü Üzerinde Siyasî Parti Grupları Adına Yapılan Konuşmalar	154
a- Siyasî Parti Grupları Adına Yapılan Konuşmalarda Muhalefet Partilerine Öncelik Tanınması.....	154
b- Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu Adına Burhan Apaydın'ın Konuşması	154
c- Millet Partisi Grubu Adına Konuşacak Olan Zekai Dorman ile Adalet Partisi Grubu Adına Konuşacak Olan İhsan Gürsan'ın Genel Kurulda Bulunmamaları Nedeniyle CHP Grubu Adına Konuşacak Olan Şefik İnan'a Söz Verilmesi	160

d- Bütçe Kanunu Tasarısının Tümü Üzerinde Şahısları Adına Konuşan Milletvekilleri	163
e- Bütçe Kanunu Tasarısının Tümü Üzerinde Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Meclis Grubu Adına Cevad Odyakmaz'ın Konuşması.....	165
f- Bütçe Kanunu Tasarısının Tümü Üzerinde Adalet Partisi Meclis Grubu Adına İhsan Gürsan'ın Konuşması.....	170
g- Bütçe Kanunu Tasarısının Tümü Üzerinde Millet Partisi Meclis Grubu Adına Ömer Zekâi Dorman'ın Konuşması	179
h- Maliye Bakanı Ferid Melen'in Yapılan Konuşmaları Hükûmet Adına Cevaplandırması	182
ı- Adalet Partisi Meclis Grubu Adına Mehmet Turgut'un Söz Alması ve Bütçe Kanunu Tasarısının Maddelerine Geçilmesinin Kabulü	189
E. 1964 Malî Yılı Bütçe Kanunu Tasarısının Maddelerinin Görüşülmesi	190
a- TBMM Bütçesinin Görüşülmesi	190
b- Millî Savunma Bakanlığı Bütçesinin Kabul Edilmesi Nedeniyle Türk Silâhlı Kuvvetlerine Millet Meclisinin İyi Dileklerinin İletilmesi	191
c- Bütçe Kanunu Tasarısının Maddelerinin Görüşülmesinin Tamamlanması, Tümü Üzerinde Son Konuşmalar ve 1964 Yılı Bütçesinin Zayıf Bir Çoğunlukla Kabulü.....	193
F. Başbakan İsmet İnönü'nün 1964 Malî Yılı Bütçesinin Kabulü Nedeniyle Teşekkür Konuşması Yapması ve Millet Meclisinin Çalışmalarına Bir Süre Ara Vermesi	201
5- 1965 Malî Yılı Bütçesi.....	206
A. 1965 Malî Yılında 3 Ayrı Bütçe Kanunu Tasarısı Hazırlanmasının Gerekmesi	206
B. X. İnönü Hükûmetince Hazırlanan ve Millet Meclisince Reddedilen 1965 Malî Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı	207
a- Maliye Bakanı Ferid Melen'in Bütçeyi Millet Meclisine Sunuş Konuşması.....	207
b- Bütçe Tasarısının Tümü Üzerinde Siyasî Parti Grupları Adına Yapılan Konuşmalar ..	223
aa- Millet Partisi Meclis Grubu Adına Zekâi Dorman'ın Konuşması	223
bb- Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu Adına Genel Başkan Ekrem Alican'ın Konuşması	225
cc- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Meclis Grubu Adına İrfan Baran'ın Konuşması	231
dd- Adalet Partisi Meclis Grubu Adına İhsan Gürsan'ın Konuşması	237
ee- Cumhuriyet Halk Partisi Grubu Adına Şefik İnan'ın Konuşması.....	249
ff- Bütçe Tasarısının Tümü Üzerinde Eleştirileri Cevaplandırmak İçin Yeniden Maliye Bakanının ve Daha Sonra Bütçe ve Plân Karma Komisyonu Sözcüsü Kemal Okyay'ın Konuşması.....	257
gg- Bütçe Tasarısının Tümü Üzerinde Başbakan İsmet İnönü'nün Konuşma Yapma Gereğini Duyması	260
hh- Bütçe Tasarısının Tümü Üzerinde Tekrar YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'ın Konuşması.....	265
ıı- Millet Meclisi Genel Kurulunun Görüşmelerin Yeterliliğine Karar Vermesi.....	269
c- Bütçe Tasarısının Tümünün Oylanması ve Millet Meclisi Genel Kurulunun Tasarının Maddelerine Geçilmesini Reddetmesi	271
d- Bütçenin Reddedilmesi Üzerine Başbakan İnönü'nün Söz Alması ve Cumhurbaşkanı Hükûmetin İstifasını Sunacağını Bildirmesi.....	272

C. İstifa Eden X. İnönü Hükûmetince Bir Geçici Bütçe Kanunu Hazırlanması	274
a- İstifa Eden Ancak Yeni Hükûmet Kuruluncaya Kadar Görevi Sürdüren X. İnönü Hükûmetince Hazırlanan Geçici Bütçe Kanunu Tasarısının TBMM Başkanlığına Sunulması ve Bütçe Kanunlarının Görüşülme Sürecine Tâbi Tutulması...	274
b- Geçici Bütçe Kanunu Tasarısı Üzerinde Cumhuriyet Halk Partisi Grubu Adına Coşkun Kırca'nın Konuşması.....	278
c- Geçici Bütçe Kanunu Tasarısı Üzerinde Millet Partisi Grubu Adına Ahmet Bilgin'in Konuşması.....	282
d- Geçici Bütçe Kanunu Tasarısı Üzerinde İki Milletvekilinin Şahısları Adına Konuşması.....	283
e- Geçici Bütçe Kanunu Tasarısı Üzerinde Adalet Partisi Grubu Adına Sabahattin Savacı'nın Konuşması	284
f- Maliye Bakanı Ferid Melen'in Konuşması	286
g- Geçici Bütçe Kanunu Tasarısı Üzerinde Görüşmelerin Tamamlanması ve 19 Şubat 1965 Tarihinde 544 sayılı "1965 Malî Yılı Bütçeleri Kanunlaşınca Kadar Devlet Harcamalarına Yetki Veren Kanun" Adı Altında Kabulü.....	288
h- Kıbrıs'ta Yaşanan Gerginlik Nedeniyle Yeni Kurulan Ürgüplü Hükûmetinin İsteği Üzerine 544 sayılı "1965 Malî Yılı Bütçeleri Kanunlaşınca Kadar Devlet Harcamalarına Yetki Veren Kanun"da Değişikliğe Gidilip Millî Savunma Bakanlığı Ödeneklerinin Artırılması.....	289
D. 1965 Malî Yılı İçin Ürgüplü Hükûmetince Hazırlanan Bütçe Kanunu Tasarısı	291
a- Bütçe Tasarısının Tümü Üzerinde Görüşmeler	292
aa- Maliye Bakanı İhsan Gürsan'ın Bütçeyi Millet Meclisine Sunuş Konuşması ..	292
bb- Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına İsmail Rüştü Aksal'ın Konuşması.....	306
cc- Adalet Partisi Meclis Grubu Adına Sabahattin Savacı'nın Konuşması	309
dd- Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu Adına Genel Başkan Ekrem Alican'ın Konuşması.....	311
ee- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Meclis Grubu Adına Sadrettin Tosbi'nin Konuşması	313
ff- Millet Partisi Meclis Grubu Adına Kâmil İnâl'in Konuşması	317
gg- Bütçe Kanunu Tasarısının Tümü Üzerinde Bazı Milletvekillerinin Şahısları Adına Söz Almaları ve Ardından Maliye Bakanı İhsan Gürsan ile Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına İsmail Rüştü Aksal'ın ve Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu Adına Genel Başkan Ekrem Alican'ın Konuşmaları.....	319
b- Bütçe Tasarısının Maddelerinin Görüşülmesine Geçilmesi ve Tasarının Kanunlaşması.....	324
c- Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün Teşekkür Konuşması	327

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE

DENETİM YETKİSİNİN KULLANILIŞI

1- Millet Meclisinin Denetim Yetkisine Genel Bir Bakış	330
2- Millet Meclisinin Bilgi Edinmeye Yönelik Denetim Araçları	333
A. Soru	333
a- Soru Kurumunun 1961 Anayasası ve TBMM İçtüzüğündeki Düzenlenişi	333

b- 12. Dönem Millet Meclisi Uygulamasında Soru Yetkisinin Kullanılışına İlişkin Sayısal Veriler	336
c- Soruların İşleme Tabi Tutulması İçin Hükûmetin Güvenoyu Almasının Beklenmesi	337
d- Sorularda Ele Alınan Konulardan Seçmeler	338
e- Çok Sonraki Yıllarda Gerçekleşecek Olan İnsan Haklarının Uluslararası Korunması Kurumunun İşletilmesi Konusunda Öncü Girişimler: Kocaeli Milletvekili Nihat Erim'in Kanun Teklifi ve Aynı Konuda Konya Milletvekili Faruk Sükan'ın Soru Önergesi	346
f- Soru Kurumunun Uygulanışına Yönelik Olarak Millet Meclisinde Dile Getirilen Bazı Eleştiriler	355
B. Genel Görüşme	363
a- Genel Görüşme Kurumunun İlk Kez 1961 Anayasasında Öngörölmüş Olması ve Genel Görüşme Açılması İstemi Karşısında İzlenecek Yöntem	363
b- Millet Meclisi Başkanlığının Verilen İlk Genel Görüşme Önergeleri Karşısında İzlenecek Yöntem Konusunda Farklı Uygulamalar Sergilemesi	364
c- Millet Meclisinin 12. Döneminde Verilen Genel Görüşme Önergeleri	379
aa- Çankırı Milletvekili Nurettin Ok İle Giresun Milletvekili Ali Cüceoğlu'nun, İşçilerin 3 Mayıs 1962 Günü Meclise Kadar Yürüyüş Yapmalarına Neden Olan İşsizlik Sorunu Hakkında Genel Görüşme Açılmasına Yönelik Önergeleri (8/1).	381
bb- Adalet Partisi Meclis Grubu Başkanvekili Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan'ın, Hava Kuvvetleri Komutanının Teklifi Üzerine, Bulundukları Vazifelerinden Alınan Muhtelif Rütbede 11 Hava Subayı İle İlgili Olarak Bir Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi. (8/2)....	382
cc- Kocaeli Milletvekili Nihat Erim'in Türkiye'nin Genel Dış Meseleler Karşısında Güttüğü Politika ve NATO, Ortak Pazar, Yardım Konsorsiyomu, Kıbrıs'a Dair Zürih ve Londra Anlaşmalarının Tatbikatı Konularında Bir Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi. (8/3)....	384
dd- Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç'ın, «Yurtta Sulh, Cihanda Sulh» İnsanlık ve Medeniyet Görüşü ve Anayasa Rejimi Karşısında Memleketin İç Politikası Üzerinde Bir Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi (8/4)	385
ee- Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün, Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş'ın, Bakanlık, Makina Kimya Kurumu, Şeker Fabrikaları ve Kömür İşletmeleri Gibi Müesseselerdeki İcraatı Hakkında Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi. (8/5)	389
ff- Konya Milletvekili İrfan Baran'ın, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu'nun Kürtçülük Cereyanları ve Şüpheli Derneklerle İlgili Derecesi, Siyasi Hükümlülerle Münasebet ve İrtibatlarının Mahiyeti ve Reşat Akşemsettinioğlu İle Zeki Erataman'ın Kaçışı Olayları Konularında Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi. (8/6).....	392
gg- Konya Milletvekili İrfan Baran'ın, Kıbrıs Olayları ve Meseleleri İle Hükûmetin Bu Konuda Takibettiği ve Edeceği Politika Hususlarında Bir Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi. (8/7)	397

hh-	İzmir Milletvekili Şinasi Osma'nın, Kıbrıs Konusunda Bir Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi (8/8)	400
ii-	İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray ve İki Arkadaşının, Türk ve Yunan Münasebetlerinin Genel Muhasebesinin Yapılmasına ve Bu Münasebetlere Verilecek İstikametın Tayininde Faydalı Olacak Bir Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi (8/9)	410
jj-	İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray İle Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay'ın, Hâd Bir Şekil Alan Türk-Yunan Münasebetlerinin Umumi Bir Muhasebesinin Yapılması İçin Bir Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi (8/10)	411
kk-	Kocaeli Milletvekili Erım'ın, İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray İle Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay'ın 8/10 Numara İle İşlem Görmüş Genel Görüşme Önergesi İle Aynı Konuya Yönelik Genel Görüşme İstemi (8/11)	412
ll-	A.P. Meclis Grup Başkanı İstanbul Milletvekili Mahmut Rıza Bertan, C.K.M.P. Meclis Grup Başkanvekili Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, Y.T.P. Meclis Grup Başkanvekili Hatay Milletvekili Şekip İnal ve M.P. Meclis Grup Başkanvekili Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan'ın, Kıbrıs ve Bununla İlgili Dış Politika Konusunda Grupların ve Milletvekillerinin de Mütalâalarını Söyliyeilmelerini Temin ve Meclisimizin Görüşünün Belirmesi İçin Bir Genel Görüşme Açılması İşlemine Dair Müşterek Önergesi (8/12)	440
mm-	Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu'nun, Hükümetçe Yapılması Tasarlanan Toprak Reformunun Finans Kaynakları ve Temel Esasları Üzerinde Bir Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi. (8/13)	441
C.	Meclis Araştırması	445
a-	1961 Anayasasında Meclis Soruşturması Dışında Bir Başka Denetim Aracı Olarak Meclis Araştırmasına da Yer Verilmesi	445
b-	Millet Meclisinin 12. Dönemi İçinde Verilen ve İşlem Gören Meclis Araştırması Önergelerine Genel Bir Bakış	448
c-	Millet Meclisinin 12. Dönemi İçinde Verilen Meclis Araştırması Önergelerinin Sırasıyla İncelenmesi	455
aa-	Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen'in, Yurdumuzun Doğu Bölgesinde Husule Gelen Kuraklık Dolayısıyla Yapılmakta Olan Gerekli Yardımın Durumunu Tesbit ve Usul ve Esaslarını Müşahede Etmek ve Hükümete İcabe edecek Tavsiyelerde Bulunmak Üzere Bir Araştırma Komisyonu Teşkilı Hakkında Önergesi (10/1)	455
bb-	Mardin Milletvekili Mehmet Ali Arıkan ve 14 arkadaşının, Doğu-Anadolu'da Kuraklığın Doğurduğu Sıkıntılı Durum Hakkında, Anayasanın 88 nci Maddesinin Son Fıkrası Gereğince Araştırma Yapılması İçin Bir Komisyon Teşkiline Dair Önergesi (10/2)	456

cc-	Sakarya Milletvekili Ekrem Alican ile Mardin Milletvekili Talât Oğuz ve 2 Arkadaşının; Keban Barajı ve Aşağı Fırat Kalkınma Projesini ve Bu Proje ile İlgili Her Türlü Vesikaları İnceleyip Üç Ay Zarfında Millet Meclisine Bir Rapor Vermek Üzere Mecliste Temsil Edilen Partilerden Seçilecek Birer Milletvekilinden Mükkep Dört Kişilik Bir Heyet Kurulması Hakkındaki Önergeleri (10/3)	460
dd-	Trabzon Milletvekili Ali Rıza Uzuner ve 21 Arkadaşının, Doğu Karadeniz Bölgesinde Himayeli Ucuz Buğday Satışlarının Yeniden Yapılmasına Dair Mahallen İnceleme Yapmak Üzere Bir Araştırma Komisyonu Teşkilî Hakkında Önergesi (10/4).....	462
ee-	Yozgat Milletvekili Veli Uyar ve 8 Arkadaşının, Orta Anadolu'da Hüküm Süren Kuraklık Sebebiyle Halkın Beslenme Zorluğunu Mahallinde Tetkik Üzere bir Araştırma Komisyonu Teşkiline Dair Önergesi (10/5)	468
ff-	Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar ve 3 Arkadaşının, Güney–Doğu ve Doğu Vilâyetlerinden Bazılarındaki Kuraklıktan Kaynaklanan Halkın Beslenme Zorluğunu İncelemek Üzere Bir Araştırma Komisyonu Seçilmesine Dair Önergesi (10/6)	470
gg-	Kars Milletvekilleri Lâtif Aküzüm İle Rıza Yalçın'ın, Bingöl Milletvekili Sadık Aydar'ın, Kars Milletvekilleri Kemal Kaya, Kemal Güven, Sırrı Öktem, Rıza Yalçın ve Hasan Erdoğan'ın, Iğdır İlçesinde Meydana Gelen Depremın Yol Açtığı Hasarın Yerinde İncelenmesi İçin Beş Kişilik Bir Heyetin Oluşturulmasına İlişkin Önergeleri (10/8).....	471
hh-	Ankara Milletvekili Hüseyin Ataman ve 5 Arkadaşının, Anayasa İle Kurulu Meşru Düzeni Ortadan Kaldırmaya Yönelik Faaliyet ve Cereyanlar Hakkında Bilgi Edinmek Üzere İctüzüğün 177 nci Maddesi Gereğince Tahkikat Yürütülmesine Dair Önergeleri (10/9).....	472
ii-	Köy İçme Sularına Yönelik Farklı Milletvekillerince Verilen Değişik Meclis Araştırması Önergeleri	487
a'-	Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan İle Afyon Karahisar Milletvekili Mehmet Turgut'un Güney–Doğu Anadolu İllerinde Köy İçme Suları Meselesini Tetkik Etmek Üzere Bir Meclis Araştırması Komisyonu Oluşturulmasına Dair Önergesi (10/10)	487
b'-	Gaziantep Milletvekili Ali İhsan Göğüş ve 11 Arkadaşının Güney–Doğu ve Doğu İllerimizi Teşkil Eden Gaziantep, Adıyaman, Urfa, Kars, Ağrı, Malatya, Mardin, Diyarbakır ve Siirt'te Köy ve Kasaba İçme Suları İle Küçük Sulama İşlerinin Daha Acil ve Rasyonel Bir Şekilde Yürütölüp Gerçekleştirilmesi Maksadıyla Bir Meclis Araştırma Komisyonu Oluşturulmasına Dair Önergesi (10/11)	488
c'-	Köy İçme Sularına Yönelik Meclis Araştırmasına Başka İllerin de Dahil Edilmesinin İstenmesi	488
d'-	Komisyonun Oluşturulması Mümkün Olamayınca Açılan Meclis Araştırmasından Vazgeçilmesi.....	489

ii-	İstanbul Milletvekili Ömer Zekâi Dorman ve 7 Arkadaşının, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 19 Ağustos 1963 Tarihli Birleşiminde Sıkıyönetimin Uzatılması Nedeniyle Yapılan Görüşmelerin, Basında Aynen Yayımlanmasına Engel Olunması Olayı Hakkında Bilgi Edinmek İçin İçtüzüğün 177. Maddesi Gereğince Araştırma Yapılmasına İlişkin Önergesi (10/12).....	491
jj-	Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan ve 2 Arkadaşınca Verilen ve Amerika'dan İthal Edilecek 33 Dizel-Elektrik Lokomotifinin İhalesi Konusunda Bilgi Edinmek İçin İçtüzüğün 177. Maddesi Gereğince Araştırma Yapılmasına İlişkin Önerge (10/13)	503
kk-	Gaziantep Milletvekili Ali İhsan Göğüş'ün, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoglu Hakkında Meclis Araştırması Açılmasına İlişkin Önergesi ve Önergeyi Görüşülmeden Göğüş'ün Geri Çekmesi (10/14)	521
ll-	İstanbul Milletvekili Saadet Evren'in, Kıbrıs Olayları İle İlgili Olarak, İçtüzüğün 177 nci Maddesi Gereğince, Bir Araştırma Yapılmak Üzere Meclis Araştırma Komisyonu Teşkiline Dair Önergesi (10/15).....	521
mm-	Konya Milletvekili Rüştü Özal'ın, Üniversitelerimizin Konuları ve Üniversite Sistemimiz Hakkında Bilgi Edinilmek ve Meclisimizin Bundan Sonraki Hareket ve Kararlarına Yön Vermek Üzere, Anayasanın 88 inci Maddesi Gereğince Bir Meclis Araştırması Açılmasına Dair Önergesi (10/16)	534
nn-	Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir ve Bolu Milletvekili Kâmil İnal'ın Çayın Yetiştirilmesi ve İstihsalindeki ve İthalindeki Tatbikatı İncelemek, Beş Yıllık Plân Tatbikatında Aksaklıklar Olup Olmadığını Araştırmak Üzere, Anayasanın 88 inci Maddesi Gereğince Bir Araştırma Komisyonu Kurulmasına Dair Önergesi (10/17)	544
oo-	Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları Anonim Şirketine Yolsuzluk İddialarını İncelemek Üzere Anayasanın 88 inci Maddesi Gereğince Bir Meclis Araştırması Komisyonu Kurulmasına İlişkin Önergesi (10/18)	550
pp-	Giresun Milletvekili İ.Etem Kılıçoğlu'nun, İstanbul Emniyet Teşkilâtında (Kaçakçılık, Hırsızlık, Uyuşturucu Madde, Beyaz Kadın Ticareti ve Bunlarla İlgili Konularda) İnceleme Yapmak Üzere Anayasanın 88 inci Maddesi Gereğince Bir Meclis Araştırması Komisyonu Kurulmasına Dair Önergesi (10/19).....	565
rr-	Üzerinde Hukukî Tartışmaların Yaşandığı Bir Önerge: Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün, Devlet Radyosunun TRT Kanunu Hükümlerini İhlâl Edici, Tarafsız Radyo Olmaktan Çıkıcı Partizan Bir Davranış İçerisinde Bulunduğu İddia ve İsnatlarının Gerçek Olup Olmadığı Hususunu İncelemek Üzere Anayasanın 88 inci Maddesi Gereğince Bir Meclis Araştırması Komisyonu Kurulmasına Dair Önergesi (10/20)	584

a'- Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün Devlet Radyosunun Yayınlarında TRT Kanunu Hükümlerini İhlâl Edici, Partizan Bir Davranış İçinde Bulunduğu İddialarına İlişkin Bir Meclis Araştırması Açılmasını İsteyen Önergesi	584
b'- Araştırma Önergesinin Millet Meclisi Genel Kurulunda Görüşülmesi ..	585
c'- CHP Grubu Adına Konuşan Turhan Feyzioğlu'nun Araştırma Önergesinde Suçluların Tesbiti ve Adaletle Tesliminden Söz Edildiği İçin Anayasaya Aykırı Olduğu Yönünde İtirazı	596
d'- Sorunun Anayasa Komisyonuna Gönderilip Görüşünün Alınmasına Karar Verilmesi ve Bu Arada Ataöv'ün Önergesinin Anayasanın 88. Maddesi Çerçevesinde Anlaşılması Gerektiğine İlişkin Bir Açıklamada Bulunması	606
e'- Anayasa Komisyonunun Ataöv'ün Önergesinin Anayasaya Aykırı Olmadığına Karar Vermesi ve Bu Kararın Millet Meclisi Genel Kurulunda Görüşülmesi	611
f'- TRT'nin Yayınları Üzerinde Cumhuriyet Savcılığı İnceleme Başlattığı İçin Konunun Millet Meclisinde Görüşülemeyeceği Yönünde İtirazların Yapılması	621
g'- Millet Meclisinin Çalışma Saatlerinin Yeniden Düzenlenmesi ve Öğleden Sonraki Saatlerin Yalnızca Kanun Tasarı ve Tekliflerine Ayrılmasına Karar Verilmesi Nedeniyle Ataöv'ün Araştırma Önergesinin Görüşülmesi Tamamlanamadan Kadük Olması	624
ss- Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoglu'nun, Halen Türkiye'de Komünizm Faaliyet ve Propagandasının Mevcudolup Olmadığı Hususunu İncelemek Üzere, Anayasanın 88 inci Maddesi Gereğince Bir Meclis Araştırması Komisyonu Kurulmasına Dair Önergesi (10/23)	629
2- Millet Meclisinin Bakanlar Kurulunun veya Bir Bakanın Düşmesine Yol Açabilecek Olan Siyasal Nitelikteki Denetim Araçları	631
A. Bakanlar Kurulunun Tümünün veya Bir Bakanın Düşmesine Yol Açabilecek Olan Siyasal Nitelikteki Denetim Araçlarına Genel Bir Bakış	631
B. Kurulusta Güvenoyu	633
a- Kurulusta Güvenoyuna Yönelik Anayasada Yer Alan Düzenleme	633
b- Kurulusta Güvenoyu İçin Basit Çoğunluğun Yeterli Oluşu	634
c- Millet Meclisinin 12. Döneminde Kurulan Hükûmetlerin Güven Oylaması Sürecinin Bir Tablo Halinde Gösterilmesi	639
C. Görev Sırasında Güvenoyu	642
a- Görev Sırasında Güvenoyu İstemenin Başbakanın Takdirinde Oluşu	642
b- Millet Meclisinin 12. Dönem Uygulamasında Sadece Bir Görev Sırasında Güvenoyu İsteminde Bulunulması	643
c- Görev Sırasında Güvenoyu İsteminin İzlediği Süreç	644
d- Görev Sırasında İstenen Güven Oylaması Sonunda Güvensizlik Oyu Verenler Millet Meclisi Üye Tam Sayısının Salt Çoğunluğuna Ulaşamadıkları İçin Hükûmetin Düşürülememesi	657

D. Gensoru Yoluyla Hükümetin veya Bir Bakanın Düşürülmek İstenmesi	658
a- 1961 Anayasasında Yer Alan Düzenleme	658
b- Millet Meclisinin 12. Döneminde Hükümet Hakkında Verilen Gensoru Önergeleri	661
aa- Tokat Milletvekili Zeyyat Kocamemi'nin, Ordu Mensuplarından Bazılarının Tutumu Dolayısıyla Başbakan Hakkında Gensoru Açılmasına Dair Önergesi (11/1)	661
bb- C.K.M.P. Genel Başkanı İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz'un, Hükümetin Kıbrıs Politikası Sebebiyle Hakkında Gensoru Açılmasına Dair Önergesi (11/2)	665
cc- Ankara Milletvekili Burhan Apaydın'ın, Kozlu Olayları, TRT Mevzuu, İstanbul Emniyet Teşkilâtında Araştırma Yapılmasının Kabulü ve Bakanlara Hariçten Yapılan Müdahale Konularında Hükümet Hakkında, Anayasanın 89 uncu Maddesi Uyarınca, Gensoru Açılmasına Dair Önergesi (11/5)	668
c- Millet Meclisinin 12. Döneminde Bir Bakan Hakkında Verilen Gensoru Önergesi: Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem'e Karşı İstanbul Milletvekili Saadet Evren Tarafından İfa Ettiği Hizmet Süresince Takibettiği Eğitim Politikası Nedeniyle ve Bolu Milletvekili Kâmil İnal Tarafından Beş Yıllık Kalkınma Plânının Hedefine ve Prensiplerine Uymıyan Durumlar Yaratması Nedeniyle Verilen İki Ayrı Önerge (11/3) ve (11/4)	677
aa- İstanbul Milletvekili Saadet Evren'in Önergesi (11/3)	677
bb- Bolu Milletvekili Kâmil İnal'ın Önergesi (11/4)	678
cc- Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem Hakkında Aynı Tarihlerde Verilen ve Millet Meclisinde Aynı Gün Okunan İki Ayrı Gensoru Önergesinin Gündeme Alınıp Alınmamasının Genel Kurulda Görüşülmesi	681
a'- İstanbul Milletvekili Saadet Evren'in Gensoru Önergesi Üzerindeki Ön Görüşme	681
b'- Bolu Milletvekili Kâmil İnal'ın Gensoru Önergesi Üzerindeki Ön Görüşme	683
dd- Ön Görüşmede Gündeme Alınması Kabul Edilen Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem Hakkındaki İki Gensoru Önergesinin Birleştirilerek Görüşülmesi	688
ee- Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem Hakkında Güvensizlik Önergesi Verilmesi ve Yapılan Oylamada Millet Meclisinin Güvensizlik Önergesini Reddetmesi	692
d- 12. Dönemde Verilen Gensoru Önergelerinin Bir Tablo Halinde Gösterilmesi	694
3- Başbakanın veya Bir Bakanın Adli Sorumluluğunu Harekete Geçirmeye Yönelik Olup TBMM'nin Birleşik Toplantısında Kullanılabilen Denetim Aracı: Meclis Soruşturması	696
A. Meclis Soruşturmasına İlişkin Olarak Anayasada ve İçtüzüklerde Yer Alan Düzenlemeler	696
B. Millet Meclisinin 12. Dönemine Denk Düşen Zaman Diliminde TBMM Birleşik Toplantısında Ele Alınan Meclis Soruşturması Talepleri	700

a- 27 Mayıs 1960 Öncesindeki Döneme İlişkin Meclis Soruşturması Talepleri ...	700
aa- 1950'li Yıllarda Gündeme Gelen İki Meclis Soruşturması	
(Tahkikatı) Girişiminin Karara Bağlanması	700
a'- 1943 Yılında Van'ın Özalp İlçesinde Bazı Vatandaşların Kurşuna	
Dizilmesi Olayı İle İlgili Olarak Dönemin Millî Savunma ve İçişleri	
Bakanları Hakkında Açılan Meclis Soruşturması (Tahkikatı)	701
b'- 5 Mart 1937 Tarihinde Diyarbakır'da 37 Kişinin Öldürülmesi	
Olayı Nedeniyle Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Hakkında	
Meclis Soruşturması (Tahkikatı) Açılmasının Gerekip Gerekmediği	706
bb- 27 Mayıs 1960 Darbesi İle Görevden Alınan ve Yüksek Adalet	
Divanında Yargılanan Bakanlar Hariç Olmak Üzere, Önceki Yıllarda	
Bakanlık Yapmış Olanlardan Haklarında Görevleriyle İlgili Suç	
İşledikleri İddiası Bulunanlara İlişkin Meclis Soruşturması Talepleri	707
b- 27 Mayıs 1960 Sonrası Döneme İlişkin Meclis Soruşturması Girişimleri	725
aa- Ticaret Eski Bakanı Mehmet Baydur Hakkında Açılan Meclis Soruşturması ..	725
a'- Soruşturma Açılmasının İstenmesi ve TBMM Genel Kurulunun	
Soruşturma Açılmasına Karar Vermesi	725
b'- Meclis Soruşturmasını Yürütecek Komisyonun Kurulması ve	
Komisyonun Bakanın Suçlu Olmadığı Kararına Ulaşması.....	730
c'- Soruşturma Komisyonu Raporunun TBMM Birleşik Toplantısında	
Görüşülmesi ve Baydur'un Yüce Divana Sevkine Karar Verilmesi.....	732
d'- Yüce Divan Sıfatıyla Yargılamayı Yapacak Olan Anayasa	
Mahkemesinin TBMM'nin Yüce Divana Sevk Kararını, Suçlamanın	
Yasal Dayanaklarının Gösterilmemesi Nedeniyle TBMM'ye Geri	
Göndermesi.....	740
e'- TBMM'nin Yeni Bir Soruşturma Komisyonu Kurulmasına Karar	
Vermesi ve Baydur'un Yeniden Yüce Divana Sevk edilmesi	748
f'- Mehmet Baydur Hakkında Meclis Soruşturması Açılıp Yüce	
Divana Sevk edilmesine Karşın Türkiye Cumhuriyetinin Batı	
Almanya Büyükelçiliği Görevine Devam Etmesinin Millet	
Meclisinde Bir Soru Önergesine Konu Oluşu	762
g'- Ticaret Eski Bakanı Mehmet Baydur'un Yüce Divanda Beraat Etmesi...	767
bb-ABD'den İthal Edilecek 33 Adet Dizel Elektrik Lokomotifinin İhalesi	
Nedeniyle Ulaştırma Bakanı İhsan Şeref Dura Hakkında Meclis	
Soruşturması Açılmasının İstenmesi	767
a'- Bolu Milletvekili Kâmil İnal ve Arkadaşlarının Ulaştırma Bakanı	
İhsan Şerif Dura Hakkında Meclis Soruşturması Açılmasını	
İsteyen Önergesi.....	767
b'- Önergenin TBMM Genel Kurulunda Görüşülmeye Başlanması	
ve Bazı Üyelerin Görüşmelerin Aynı Konudaki Meclis Araştırması	
Önergesinden Sonraya Bırakılmasını İstemeleri	768
c'- Meclis Soruşturması Önergesinin Görüşülmesinin Ertelenmesi	
İsteğinin Reddi ve Soruşturma Açılmasının Kabul Edilmemesi	771

cc- İçişleri Eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu ve Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük Haklarında Meclis Soruşturması Açılmasının İstenmesi.....	771
a'- Bir Kısmı Aynı Bakanlara Yönelik Olmak Üzere Dört Ayrı Meclis Soruşturması Talebinde Bulunulması	771
a''- Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, İçişleri Eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu Haklarında Meclis Soruşturması Açılmasına Yönelik İstemi	772
b''- Cumhuriyet Senatosu Ankara Üyesi Hıfzı Oğuz Bekata'nın Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu Hakkında Meclis Soruşturması Açılmasına İlişkin İstemi	776
c''- Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu'nun Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu Hakkında Meclis Soruşturması Açılmasına Yönelik İstemi	776
d''- Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin'in Eski İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata İle Sağlık Bakanı Yusuf Azizoğlu Hakkında Meclis Soruşturması Açılması İstemine Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük'ün de Dâhil Edilmesini Önermesi	778
b'- Dört Ayrı Meclis Soruşturması Talebinin Birleştirilerek Görüşülmesi ...	778
c'- Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın Soruşturmaların Yeni Yasama Yılına Ertelenmesini İstemesi.....	778
d'- Soruşturmaların Ertelenmesi İsteminin TBMM Genel Kurulunca Reddedilmesi ve Soruşturma Önergelerinin Görüşülmesine Başlanması	781
e'- Hıfzı Oğuz Bekata ve Yusuf Azizoğlu Hakkında Meclis Soruşturması Açılmasına Karar Verilirken, Abdülhak Kemal Yörük Hakkında Meclis Soruşturması Açılmasına Yönelik Önerenin Oya Sunulamayacağına Kararlaştırılması	792
f'- Bekata ve Azizoğlu Haklarındaki Soruşturmaların Aynı Komisyon Tarafından Yürütülmesi ve Bir Komisyon Üyesinin Raporun Yazılımda Kendi Görüşünün Alınmadığını İleri Sürmesi	795
g'- Komisyonun Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu'nun Türk Ceza Kanununun 240 ıncı Maddesi, İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın da Türk Ceza Kanununun 235 inci maddesi Uyarınca Yüce Divana Sevkini Önermesi ve Bir Komisyon Üyesinin Raporun Yazılımda Kendi Görüşünün Alınmadığını İleri Sürmesi	796
h'- Soruşturma Komisyonunun Raporunun TBMM Genel Kurulunda Görüşülmesi	801
ı'- TBMM Genel Kurulunun Soruşturma Komisyonunun Raporunu Kabul Etmemesi.....	803
dd- Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender Hakkında Meclis Soruşturması Açılmasının İstenmesi	803

a’- Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender Hakkında Antalya Milletvekili Nihat Su ve 6 Arkadaşınca Hazırlanan Meclis Soruşturması Önergesi .	804
b’- Soruşturma Önergesinin TBMM Genel Kurulunda Görüşülmesi ve Görüşülme Yönteminde İzlenmesi Gereken Süreç Üzerinde Farklı Görüşlerin İleri Sürülmesi	805
c’- Soruşturma Önergesine Konu Olan İhale İle İlgili Görülmekte Olan Bir Dava Bulunduğu İçin Meclis Soruşturması Açılmasına Yönelik Görüşmelerin Anayasa’nın 132. Maddesine Aykırılık Oluşturacağı İddiaları	811
d’- Soruşturma Önergesi Üzerinde Görüşmelerin Başlaması.....	813
e’- Soruşturma Önergesi Üzerindeki Görüşmelerin Tamamlanması ve TBMM Genel Kurulunun Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender Hakkında Meclis Soruşturması Açılması İstemini Kabul Etmemesi	817
ee- Ticaret Eski Bakanı Fenni İslimyeli ile Bayındırlık Eski Bakanı Arif Hikmet Onat Haklarında Meclis Soruşturması İstenmesi.....	818
a’- Ticaret Eski Bakanı Fenni İslimyeli ve Bayındırlık Eski Bakanı Arif Hikmet Onat Haklarında Giresun Milletvekili Nizamettin Erkmen ile Giresun Senatörü Sabahattin Orhon Tarafından Hazırlanan Meclis Soruşturması Önergesi.....	818
b’- Soruşturma Önergesinin TBMM Genel Kurulunda Görüşülmesi ve Görüşmelerde İlk Kez Uygulanan 1 Mart 1965 Tarihinde Yürürlüğe Girmiş Olan Yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü Hükümleri Uyarınca Hazırlık Komisyonu Kurulması	822
c’- Soruşturmanın Millet Meclisinin 12. Dönemi İçinde Tamamlanamaması Nedeniyle 13. Döneme Sarkması ve Kurulan Yeni Hazırlık Komisyonunun Kararına Uygun Biçimde TBMM Genel Kurulunun İki Bakan Hakkında Soruşturma Açılmasına Gerek Olmadığına Karar Vermesi	826
ff- Ticaret Bakanı Macit Zeren Hakkında Meclis Soruşturması İstenmesi.....	827
a’- Giresun Milletvekilleri M. Kemal Çilesiz ile Naim Tirali’nin Hazırladıkları Meclis Soruşturması Önergesi.....	827
b’- Hazırlık Komisyonunun Oluşturulması	829
c’- Hazırlık Komisyonunun Önerisi Doğrultusunda TBMM Genel Kurulunun Ticaret Bakanı Macit Zeren Hakkında Meclis Soruşturması Açılmasına Gerek Olmadığına Karar Vermesi	830
c- 27 Mayıs 1960 Sonrası Döneme İlişkin Meclis Soruşturması Taleplerinin Bir Tablo Halinde Gösterilmesi	831
4- Millet Meclisinin Cumhuriyet Senatosu İle Birlikte Kullandığı Farklı Bir Denetim Yetkisi: Kamu İktisadî Teşebbüslerinin Denetimi	835
KAYNAKÇA.....	836

GİRİŞ

Yasama organının kanun yapma yetkisi yanında başka yetkileri de bulunmaktadır. Bunlar içinde her parlamentoda gördüğümüz ikisi, önemlerinden ötürü, mutlaka ele alınmalıdır. Bunlardan biri bütçeyi hazırlama, yani Devlete para harcama iznini verme; diğeri de yürütme organını denetlemedir. Ne var ki, bu iki yetkiyi birbirinden katı sınırlar içinde ayırabilmek mümkün değildir. Çünkü, bütçe yetkisinin kullanılması, bir diğeri deyişle yeni bir malî yılın bütçe kanununun yapımı sürecinde yasama organındaki görüşmeler sırasında, hükûmete karşı yoğun bir denetleme faaliyeti de söz konusu olmaktadır. Nitekim, aşağıda üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulacağı gibi, Millet Meclisince 1965 yılı bütçe kanununun maddelerinin görüşülmesine geçilmesinin reddedilmesi, İnönü Hükûmeti tarafından Millet Meclisinin hükûmete güvenini yitirmesi olarak algılanmış ve Başbakan İnönü'nün istifası ile sonuçlanmıştır. Bütçe yetkisi ile denetim yetkisinin bu iç içe geçme durumuna karşın, bunların Anayasada ayrı kurumlar olarak düzenlenmesinden hareketle, bu çalışmada da bütçe yetkisi ve Hükûmeti denetleme yetkisi ayrı bölümler halinde değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Hemen belirtmek isteriz ki, Millet Meclisinin denetim yetkisi 1961 Anayasasında ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir ve denetim araçları arasına 1924 Anayasasında olmayan bazı yeni kurumlar da eklenmiştir. Gerçekten, 1961 Anayasasında öngörülen “Genel Görüşme” yetkisi 1924 Anayasasında bulunmuyordu. Ayrıca, 1924 Anayasasında “Meclis Tahkikatı” adı altında yer alan yetki, 1961 Anayasasında “Meclis Araştırması” ve “Meclis Soruşturması” adları altında iki farklı kurum olarak ele alınmıştır. 1924 Anayasası döneminde TBMM İçtüzüğünde görülen iki ayrı tahkikat yetkisinin 1961 Anayasasına yansımış olan bu yeni düzenlemeden, meclis araştırması kurumu ile Millet Meclisi kurulan bir araştırma komisyonu tarafından ya hükûmetin sorumluluğu içindeki somut bir olay hakkında bilgi edinmekte ve böylece denetim işlevini yerine getirmekte; ya da kanun yapımı sırasında kanunla düzenlenecek olan alanı ayrıntılı bir incelemeye tâbi tutarak, bir yasal düzenleme yapılmasına gerek olup olmadığını, gerek olduğu kanısına ulaşıyorsa, nasıl bir düzenleme yapılacağını kararlaştırmaktaydı. Meclis Soruşturmasına gelince, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun birlikte toplanması ile oluşan TBMM Birleşik Toplantısınca kullanılabilen bu denetim aracı, eğer bu yönde bir karar alınmışsa, kurulacak olan meclis soruşturması komisyonu eliyle Başbakan veya bir bakanın göreviyle ilgili bir suç işlediğine yönelik iddia soruşturulmakta ve yürütülen bu ön soruşturma sonrasında suçlanan Başbakanın veya bakanın TBMM Genel Kurulunca Yüce Divana sevk edilmesine veya buna gerek olmadığına karar verilmekteydi. Hemen anlaşılabileceği gibi, meclis araştırması Millet Meclisinin bilgi edinmesine yönelik siyasal bir denetim aracıken, meclis soruşturması adlî nitelikli bir denetim aracıydı.

İşte, Millet Meclisinin bütçe yetkisine ve Hükûmeti denetleme yetkisine ayrılan bu ciltte, bütçe yetkisinin ve Hükûmeti denetleme yetkisinin, Millet Meclisinin 12. Dönemindeki durumu incelenecek ve önce bütçe yetkisinin kullanılışı, her mali yıl için ayrı ayrı; sonra da denetim yetkisi, Anayasada öngörülen denetim araçları birer birer ele alınarak değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE BÜTÇE YETKİSİNİN KULLANILIŞI

1- TBMM'nin Bütçe Yetkisi ve Bu Yetkinin Kullanılışına İlişkin Anayasal ve Yasal Düzenleme

A. Anayasada Yer Alan Düzenleme

Yasama organlarının en eski ve en önemli yetkilerinden biri, daha önce, Birinci Ciltteki “Giriş” kısmında da üzerinde durulduğu gibi, devletin para harcamasına izin vermektir. Yasama organları, bu izni, yıllık bir kanun olan bütçe kanunu ile verir. Günümüzde bu yetki, yalnızca devletin çeşitli birimlerine yıllık kullanım için ödenek verilmesinden ibaret değildir; yasama organları, bu yetkiyi kullanırken bir başka önemli işlevi daha yerine getirmektedir. Bu bağlamda, özellikle parlamenter hükûmet sistemlerinde yasama organı, bütçe yetkisini kullanırken, yürütme organını geniş kapsamlı bir denetime de tabi tutmaktadır. Bir diğer deyişle, yasama organı, yürütme organı içinde yer alan çeşitli birimlere yeni mali yıl için ödenek verirken, o birimlerin ve bu arada bir bütün olarak hükûmetin o ana kadarki uygulamalarını da gözden geçirmekte ve onun göreve devamını veya devam etmemesini kararlaştırmaktadır¹.

Bütçe yetkisi 1961 Anayasasında 126. ve 94. maddelerde düzenlenmiş bulunmaktadır. 126. maddede genel hatları itibarıyla bütçe kanunu belirtilmiş; bu kanun tasarısının Bakanlar Kurulunca TBMM'ye sunulduğu, TBMM'de görüşülüşü ve kabulünde izlenecek yöntem ise 94. maddede düzenlenmişti. Gerçekten, Anayasanın sözü geçen 126. maddesinde şu hüküm yer almış bulunuyordu:

“Devletin ve kamu iktisadi teşebbüsleri dışındaki kamu tüzel kişilerinin harcamaları yıllık bütçelerle yapılır. Kanun, kalkınma plânları ile ilgili yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için özel süre ve usûller koyabilir.

Genel ve katma bütçelerin nasıl yapılacağı ve uygulanacağı kanunla gösterilir. Bütçe kanununa bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz.”

Anayasanın bütçe kanunu tasarısının TBMM'ye sunulduğu, görüşülüşü ve kabulünün nasıl bir süreç izleyeceğini öngören 94. maddesinde ise şöyle deniliyordu:

“Genel ve katma bütçe tasarıları ve millî bütçe tahminlerini gösteren rapor, malî yılbaşından en az üç ay önce, Bakanlar Kurulu tarafından, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

Bu tasarılar ve rapor, otuzbeş milletvekiliyle onbeş Cumhuriyet Senatosu üyesinden kurulu bir karma komisyona verilir. Bu komisyonun kuruluşunda iktidar grubuna veya gruplarına en az otuz üye verilmek şartıyla, siyasî parti gruplarının ve bağımsızların oranlarına göre temsili göz önünde tutulur.

Karma komisyonun en çok sekiz hafta içinde kabûl edeceği metin, önce Cumhuriyet Senatosunca görüşülür ve en geç on gün içinde karara bağlanır.

¹ Bütçenin işlevleri konusunda bkz. Gülay Coşkun, **Devlet Bütçesi, Türk Bütçe Sistemi**, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 1991, ss. 27-41; Kenan Bulutoğlu, Erciş Kurtuluş, **Bütçe ve Kamu Harcamaları**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1988, ss. 52-54.

Cumhuriyet Senatosunca kabûl edilen metin, en geç bir hafta içinde yeniden görüşülmek üzere karma komisyona verilir. Karma Komisyonun kabûl ettiği son metin Millet Meclisinde görüşülür ve malî yılbaşına kadar karara bağlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclislerin genel kurullarında, Bakanlık ve daire bütçeleriyle katma bütçeler hakkındaki düşüncelerini, her bütçenin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında açıklarlar, bölümler ve değişiklik önermeleri, üzerlerinde ayrıca görüşme yapılmaksızın okunur ve oya konur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, bütçe kanunu tasarısının genel kurullarda görüşülmesi sırasında gider artırıcı veya belli gelirleri azaltıcı teklifler yapamazlar.”

Anayasadaki bu iki hükümden de anlaşılacağı üzere, bütçe kanunları kural olarak yıllık düzenlemeler içermektedir ve istisnai bir biçimde, sadece kalkınma plânları ile ilgili yatırımlar veya bir yıldan fazla sürecek iş ve hizmetler için bir yılı aşan özel süreler öngörülebilirdi. Bakanlar Kurulunca hazırlanacak olan bütçe kanunu tasarısının, mali yılbaşından en az üç ay önce TBMM’ye sunulması gerekiyordu ve bu tasarı, otuzbeş milletvekiliyle onbeş Cumhuriyet Senatosu üyesinden kurulu bir karma komisyonda incelenecekti. Bu komisyonun kuruluşunda siyasî parti gruplarının ve bağımsızların TBMM’de sahip oldukları iskemle sayısına oranla temsil edilmelerine dikkat gösterilmesi gerekmektedir. Ancak, 50 üyeden oluşan bu komisyonun kuruluşunda, iktidar grubuna, iktidarda birden fazla siyasî partinin bulunması durumunda ise iktidar gruplarına, en az 35 üye verilecekti. Bir diğer deyişle, iktidar grubu (veya grupları) kuvveti bunu gerektirmese dahi, komisyonda 35 üye bulundurabilecekti. Hemen anlaşılacağı üzere, Anayasadaki bu hüküm sayesinde, bütçe tasarısını hazırlayan Bakanlar Kurulu, tasarının komisyondaki görüşülmesinde de üstün bir konuma sahip olmaktadır. Anayasanın 94. maddesindeki düzenlemeden, bütçe kanununun yapımında, Millet Meclisinin Cumhuriyet Senatosuna göre çok daha etkin bir konumda olduğu da anlaşılıyordu. Gerçekten, sözü edilen madde uyarınca, bütçe tasarıları, bütçe komisyonunda incelendikten sonra, diğer kanun tasarı ve tekliflerinin aksine, önce Millet Meclisinde değil, Cumhuriyet Senatosunda ele alınacak, sonra Millet Meclisinde görüşülecekti. Ancak, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosunda görüşülen ve kabul edilen metni doğrudan ele alamıyordu. Çünkü, 94. madde uyarınca, Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metnin, Millet Meclisine gönderilmeden önce tekrar milletvekillerinin sayıca çok daha üstün olduğu bütçe komisyonuna gelmesi ve orada son şekli verildikten sonra Millet Meclisinde görüşülerek, karara bağlanması gerekmektedir. Bütün bunlardan anlaşılırmaktaydı ki, bütçenin yapımında Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosuna göre çok daha üstün bir konumdaydı ve son sözü söyleme yetkisi ile o donatılmıştı².

Anayasa, bütçe kanunu tasarısının görüşülüp kabul edilmesini belli sürelerle

2 Bedri Gürsoy, Kamusal Maliye, **İkinci Cilt, Bütçe**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 436, Ankara, 1980, ss. 291-292; Nihad S. Sayâr, **Kamu Maliyesi, II. Cilt, Bütçe Prensipleri ve Tatbikatı**, İstanbul İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi Yayınları, Sayı: 236, İstanbul, 1974, ss. 145-151; Kenan Bulutoğlu, Erciş Kurtuluş, a.g.e., ss. 134-135; Gülay Coşkun, a.g.e., ss. 166-168; İlhan Arsel, **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Birinci Kitap Cumhuriyetin Temel Kuruluşu**, Ankara 1965, ss. 335-336.

de bağlamış bulunuyordu. Gerçekten, 94. maddede, bütçe karma komisyonunun kendisine sunulan bütçe tasarısını en çok sekiz hafta içinde görüşüp kabul edeceği, Cumhuriyet Senatosunun da, bütçe komisyonundan gelen metni en geç on gün içinde karara bağlayacağı öngörülmektedir. Ayrıca, Cumhuriyet Senatosunun kabul ettiği metnin en geç bir hafta içinde yeniden görüşülmek üzere bütçe karma komisyonuna verileceği ve karma komisyonun kabul edeceği son metnin, Millet Meclisince en geç mali yılbaşına kadar görüşülüp karara bağlanacağı da maddede yer almıştı. Bütün bunlardan başka, yine 94. maddede, bütçe tasarısının, gerek Cumhuriyet Senatosu gerek Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında senatörlerin ve milletvekillerinin bakanlık ve daire bütçeleriyle katma bütçeler hakkındaki düşüncelerini, her bütçenin tümü üzerindeki görüşmeler sırasında açıklayabilecekleri, bölümler ve varsa değişiklik önergelerinin, üzerlerinde görüşme yapılmaksızın doğrudan oya konulacağı da öngörülmüştü. Nihayet, bütçe tasarısının Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Genel Kurullarında görüşülmesi sırasında, TBMM üyelerinin gider artırıcı ve belli gelirleri azaltıcı öneride bulunmaları da yasaklanmıştı. Böylece Anayasa, bütçede ciddi değişiklikler yapma yetkisini, Genel Kurullardan çok, 50 üyeden oluşan bütçe karma komisyonuna tanımış bulunmaktaydı. Bu bakımdan, gerek Cumhuriyet Senatosu, gerek son sözü söyleyecek olan Millet Meclisi Genel Kurullarının vereceği bütçeyi kabul veya ret kararının büyük ölçüde siyasî bir nitelik taşıyacağı söylenebilir. Bu bağlamda, özellikle Millet Meclisi Genel Kurulunun bütçe kanunu tasarısını kabul etmesi, o tasarımı hazırlayan hükûmete daha önce vermiş olduğu güvenin devam ettiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilirken; tasarımı reddetmesi, Millet Meclisinin hükûmete daha önce vermiş olduğu güveni kaybettiği anlamına çekilebilir. Nitekim, Birinci Ciltte ele alındığı ve aşağıda daha ayrıntılı bir biçimde görüleceği gibi, 1965 yılı için hazırlanan bütçe kanunu tasarısı Millet Meclisinde reddedildiğinde, Başbakan İsmet İnönü, bu durumu, Millet Meclisinin Hükûmete olan güvenini yitirdiğinin bir işareti olarak değerlendirmiş ve istifa etmişti.

B. 1050 Sayılı Muhasebei Umumiye Kanunundaki Düzenleme ve Mali Yılbaşı

Bütçe kanunlarının ayrıntıları 26 Mayıs 1927 tarih ve 1050 sayılı Muhasebei Umumiye Kanununda düzenlenmiş bulunuyordu³. Bu bağlamda, bütçenin tanımı ve Anayasada sözü geçen, ama hangi tarihe rastladığı gösterilmeyen “mali yılbaşı” da bu Kanunda belirtilmekteydi. 1050 sayılı Kanunun 6. maddesi, bütçeyi şöyle tanımlıyordu:

³ Geçirdiği bazı değişikliklerle uzun yıllar yürürlükte kalmış olan 1050 sayılı Muhasebei Umumiye Kanunu, 10 Aralık 2003 tarih ve 5018 sayılı “Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu”nun 81. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

*“Bütçe Devlet devair ve müessesatının senevi varidat ve masarifi muhammenatını gösteren ve bunların tatbik ve icrasına mezuniyet veren bir kanundur.”*⁴

Görüldüğü üzere, bütçenin esas itibarıyla yıllık olduğu, bir diğer deyişle, bütçe devresinin 12 aylık bir süreyi kapsadığı, sadece Anayasada değil, aynı zamanda Muhasebei Umumiye Kanununda da belirtilmekteydi.

Mali yılbaşına gelince, ülkemizde bu konuda farklı dönemlerde farklı tarihlerin geçerli olduğu görülmektedir. Gerçekten, Osmanlı İmparatorluğunun Meşrutiyet Döneminde 1 Mart olan mali yılbaşının, Cumhuriyet Devrinde, 1926 yılında 1 Haziran, 1945 yılında ise 1 Ocak olarak değiştirildiğine tanık olunmaktadır⁵. Muhasebei Umumiye Kanununda 2 Haziran 1949 tarih ve 5419 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle mali yılbaşı için tekrar 1 Mart tarihi benimsenmişti⁶. Millet Meclisinin 12. Döneminde de, 1 Mart tarihi geçerliydi. Ancak, Muhasebei Umumiye Kanununda 18 Temmuz 1981 tarih ve 2493 sayılı Kanunla yapılan bir son değişiklikle, mali yılbaşı ile takvim yılı örtüştürülmüş, bir diğer deyişle, 1 Ocak, yeniden mali yılbaşı olarak belirlenmiştir ve halen bu tarih geçerlidir⁷. Mali yılbaşı, Millet Meclisinin 12. Döneminde 1 Mart olduğu için, Anayasada öngörülen bütçe tasarısının mali yılbaşından en az üç ay önce TBMM’ye sunulması ve Cumhuriyet Senatosunda görüşüldükten sonra Millet Meclisinde mali yılbaşına kadar karara bağlanması gibi sürelerin belirlenmesinde, hep 1 Mart tarihinin dikkate alınması gerekiyordu.

⁴ 1050 sayılı Muhasebei Umumiye Kanununun metni için bkz. İbrahim Pınar, **Açıklamalı – İctihatlı 1050 Sayılı Muhasebei Umumiye Kanunu ile Devlet Harcama Mevzuatı ve Muhasebe Usulleri**, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 1999. 1050 sayılı Kanunun Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğüne hazırlanmış olan sadeleştirilmiş metninde yukarıda sözü geçen 6. maddede şöyle ifade edilmekteydi:

“Bütçe, Devlet dairesi ve kurumlarının yıllık gelir ve gider tahminlerini gösteren ve bunların uygulanmasına ve yürütülmesine izin veren bir kanundur.” Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğünün resmi Internet sayfası: <http://www.muhasabat.gov.tr/mevzuat/kanun/index.php> (Erişim tarihi: 12.01.2010). Her ne kadar basım aşamasında, 8 Mayıs 2015 tarihinde yapılan güncelleme esnasında yeniden ziyaret edildiğinde adı geçen sayfanın siteden kaldırılmış olduğu görüldüyse de, alıntı yapılan metin kanun hükmünden ibaret olduğu ve sözlük yardımıyla eski dilden günümüz Türkçesine uyarlanmasında bir hata bulunmadığı saptandığından, yukarıdaki sadeleştirilmiş metne yapılan yollamanın korunmasında bir sakınca görülmemiştir.

⁵ Muhasebei Umumiye Kanununun, mali yılbaşını belirleyen 5. Maddesi, 17 Ocak 1945 tarih ve 4698 sayılı Kanunla değiştirildikten sonra şu hükmü içeriyordu:

“Bütçe yılı, Ocak ayının birinci gününden Aralık ayının sonuncu gününe kadar olan on iki aylık süredir.” Bkz. **T.B.M.M. Kavanin Mecmuası**, Dönem: VII, Toplantı: 2, Cilt: 27, s. 104.

⁶ 5419 sayılı Kanunla değiştirilmesinden sonra, 1050 sayılı Muhasebei Umumiye Kanununun 5. Maddesinde şöyle denilmekteydi:

“Bütçe yılı Mart ayının 1 nci gününden Şubat ayının sonuncu gününe kadar olan 12 aylık süredir.” Bkz. **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: VIII, Toplantı: 3, Cilt: 31, s. 755.

⁷ Değişik dönemlerde mali yılbaşı için farklı tarihlerin belirlenmiş olması ve bunlardan hangisinin daha isabetli olacağı hakkında bir değerlendirme için bkz. Bedi Necmeddin Feyzioğlu, **Nazarî, Tatbikî, Mukayeseli Bütçe**, 7. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1984, ss. 156-160; Kenan Bulutoğlu, Erciş Kurtuluş, **a.g.k.**, ss. 152-153.

Muhasebei Umumiye Kanununda, Muvazenei Umumiye (Genel Bütçe) Kanununun metninde nelerin yer alacağı öngörülmekte ve 30. maddede bu konu şöyle düzenlenmekteydi:

“Muvazenei Umumiye Kanununun metnine aşağıdaki mevad dercolunur:

- A) Masariftahsisatı yekunu*
- B) Varidat muhammenatı yekunu*
- C) Bütçe açığı varsa ne suretle kapatılacağı*
- D) Bütçe senesine mahsus olan ve o sene varidat ve masarifi ile alakadar bulunan hükümler.*

*Muvazenei Umumiye Kanununa dercolunacak maddeler bu daireye makturdur. Hükmü bir seneden fazla zamana şamil maddeler bu kanuna dercedilemez.”*⁸

Yine Muhasebei Umumiye Kanununun 35. maddesi uyarınca, yeni bütçe kanununun mali yılın bitiminden önce Resmî Gazetede yayımlanacağı da öngörülmüştür. Gerçekten, sözü geçen 35. maddede, *“Meclis, Muvazenei Umumiye Kanununun metnini madde madde, varidat ve masraf cetvellerini fasıl fasıl müzakere eder. Bütçe Kanunu senei maliye iptidasından evvel Resmi Gazete ile neşrolunur”* denilmektedir. Bu husus, 1961 Anayasasının 94. maddesinin 4. Fıkrasındaki *“Karma Komisyonun kabul ettiği son metin Millet Meclisinde görüşülür ve malî yılbaşına kadar karara bağlanır”* hükmüyle de uyumludur.

Muhasebei Umumiye Kanununda, katma (mülhak) ve özel (hususî) bütçeler de düzenlenmişti. Bu bağlamda, Kanunun 115. maddesinde, katma ve özel bütçeler şöyle tanımlanıyordu:

“Sarfiyatı hususî varidat ile temin ve muvazenei umumiye haricinde tedvir olunan bütçelere «mülhak bütçe», mahallî sarfiyat ve varidatı ihtiva eden bütçelere «hususî bütçe» denir.”

Kanunun 116. maddesinde de, katma bütçenin nasıl hazırlanıp TBMM’ye

⁸ İbrahim Pınar, **a.g.k.**, s. 99. Muhasebei Umumiye Kanununun sözü geçen 30. Maddesi, Kanunun Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğünce hazırlanmış olan sadeleştirilmiş metninde şöyle ifade edilmekteydi:

“Genel Bütçe Kanununun metninde aşağıdaki maddeler yer alır:

- A) Gider ödenekleri toplamı,*
- B) Gelir tahminleri toplamı,*
- C) Bütçe açığı varsa ne şekilde kapatılacağı,*
- D) Bütçe yılına ait bulunan ve o yılın gelir ve giderlerini ilgilendiren hükümler.*

Genel Bütçe Kanununa konulacak maddeler bu çerçeve ile sınırlıdır. Hükmü bir yılı aşkın sürelerle geçici maddeler bu kanuna konulamaz.” Bkz. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğünün resmi İnternet sayfası: <http://www.muhasibat.gov.tr/mevzuat/kanun/index.php> (Erişim tarihi: 12.01.2010). Yukarıda 4 numaralı dipnotta da değindiğimiz gibi, her ne kadar basım aşamasında, 8 Mayıs 2015 tarihinde yapılan güncelleme esnasında yeniden ziyaret edildiğinde, adı geçen sayfanın siteden kaldırılmış olduğu görüldüyse de, alıntı yapılan metin kanun hükmünden ibaret olduğu ve sözlük yardımıyla eski dilden günümüz Türkçesine uyarlanmasında bir hata bulunmadığı saptandığından, yukarıdaki sadeleştirilmiş metne yapılan yollamanın korunmasında bir sakınca görülmemiştir.

sunulacağı öngörülmekteydi. Anılan maddede şöyle denilmektedir:

*“Mülhak bütçeler her sene dairelerince tanzim olunup merbut oldukları Vekilin imzasıyla tetkik edilmek üzere Maliye Vekaletine tevdi edilir. Bu bütçeler Maliye Vekaleti tarafından 34 ncü madde mucibince Büyük Millet Meclisine takdim olunur.”*⁹

C. Cumhurbaşkanının Bütçe Kanunlarını Bir Daha İncelenmek Üzere TBMM’ye Geri Gönderememesi ve Bu Durumdan Ötürü Bütçe Kanununun Kanunların Yayımlanması İçin Öngörülen 10 Günlük Süreye Tabi Olmaması

1961 Anayasasında Cumhurbaşkanının kanunları yayımlama yetkisini düzenleyen 93. maddede, Cumhurbaşkanının yayımlanmasını uygun bulmadığı kanunları 10 gün içinde TBMM’ye geri gönderebileceği öngörüldükten hemen sonra, bütçe kanunları ve Anayasa değişiklikleri bu hükmün dışında bırakılmaktadır. Gerçekten, 1961 Anayasasının 93. maddesinde, şu hüküm yer almış bulunmaktadır:

“Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları on gün içinde yayımlar; uygun bulmadığı kanunu, bir daha görüşülmek üzere, bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte, aynı süre içinde Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir; Bütçe Kanunları ve Anayasa bu hükmün dışındadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, geri gönderilen kanunu yine kabul ederse, kanun Cumhurbaşkanınca yayımlanır.”

Bu durumda, Cumhurbaşkanının kendisine mali yılın bitimine 10 günden daha az bir süre kaldığında sunulan bütçe kanunu, 10 günün dolmasını beklemeden, mali yılın bitiminden önce Resmî Gazetede yayımlaması gerektiği söylenebilir. Bir diğer deyişle, Anayasada Cumhurbaşkanına kanunların yayımı için tanınan 10 günlük sürenin, yayımlanmasını uygun bulmadığında yasama organına geri gönderebilme yetkisinin bulunduğu kanunlar için öngörüldüğü savunulabilir. Cumhurbaşkanının bütçe kanunlarını bir kez daha görüşülmek üzere yasama organına geri gönderme yetkisi olmadığına göre, 10 günden daha az bir süre kalsa bile, Muhasebei Umumiye

⁹ İbrahim Pınar, **a.g.k.**, s. 173. Muhasebei Umumiye Kanununun yukarıda aktarılan katma ve özel bütçelerin tanımlarını ve katma bütçenin hazırlanış yöntemini düzenleyen 115. ve 116. Maddelerinin, Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğüne hazırlanmış olan sadeleştirilmiş metinleri şöyleydi:

“KATMA VE ÖZEL BÜTÇE TANIMLARI

MADDE 115- “Giderleri özel gelirlerle karşılanan ve Genel Bütçe dışında yürütülen bütçelere «Katma Bütçe», yerel gider ve geliri kapsayan bütçelere «Özel Bütçe» denir.

KATMA BÜTÇENİN HAZIRLANMASI

MADDE 116- “Katma bütçeler her yıl dairelerince düzenlenerek bağlı oldukları bakanın imzasıyla incelenmek üzere Maliye Bakanlığına gönderilir. Bu bütçeler Maliye Bakanlığı tarafından 34 üncü madde uyarınca Büyük Millet Meclisine sunulur.” Bkz. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü’nün resmi Internet sayfası: <http://www.muhasibat.gov.tr/mevzuat/kanun/index.php> (Erişim tarihi: 17.01.2010). Yukarıda 4 ve 6 numaralı dipnotlarda da değindiğimiz gibi, her ne kadar basım aşamasında, 8 Mayıs 2015 tarihinde yapılan güncelleme esnasında yeniden ziyaret edildiğinde, adı geçen sayfanın siteden kaldırılmış olduğu görüldüyse de, alıntı yapılan metin kanun hükmünden ibaret olduğu ve sözlük yardımıyla eski dilden günümüz Türkçesine uyarlanmasında bir hata bulunmadığı saptandığından, yukarıdaki sadeleştirilmiş metne yapılan yollamanın korunmasında bir sakınca görülmemiştir.

Kanununun 35. maddesi uyarınca, kendisine sunulan bir bütçe kanununu mali yılın bitiminden önce Resmî Gazetede yayımlaması gerekecektir¹⁰. Kanımızca, Muhasebei Umumiye Kanununun 35. maddesindeki, “*Bütçe Kanunu senei maliye iptidasından evvel Resmi Gazete ile neşrolunur*” hükmünün, Cumhurbaşkanına kanunları Resmî Gazetede yayımlama için 10 gün süre tanıyan 1961 Anayasasının 93. maddesine aykırı olduğu da söylenemez. Çünkü, 1961 Anayasasının 93. maddesinde, “*Bütçe kanunları ve Anayasa bu hükmün dışındadır*” cümlesi önünde tek bir cümle vardır ve orada, “*Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları on gün içinde yayınlar; uygun bulmadığı kanunu bir daha görüşülmek üzere, bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte, aynı süre içinde Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderebilir*” denilmektedir. Bu durumda, “*Bütçe kanunları ve Anayasa bu hükmün dışındadır*” hükmünden, anılan düzenlemenin önünde yer alan cümlede öngörülenlerin tümüne, yani Cumhurbaşkanının kanunları 10 gün içinde yayımlama ve uygun bulmadığı takdirde TBMM’ye bir daha görüşülmek üzere geri gönderme yetkisine bir istisna getirildiği savunulabilir. Bu nedenle, Muhasebei Umumiye Kanununun 35. maddesindeki “*Bütçe Kanunu senei maliye iptidasından evvel Resmi Gazete ile neşrolunur*” hükmünün, sözü edilen istisna içinde kalan bir yasal düzenleme olarak değerlendirilmesi gerekir. Böyle olunca, Muhasebei Umumiye Kanununun 35. maddesindeki hükmün, 1961 Anayasasının 93. maddesine aykırı düşmeyeceği savunulabilir. Kaldı ki, ülkenin bir gün dahi olsa bütçesiz kalamayacağı gerçeği de, bu yorumu destekleyici bir değer taşımaktadır.

D. Bütçe Yetkisinin Kullanılışında 12. Dönemin Özelliği

Millet Meclisinin 12. Dönemi, bütçe yetkisinin kullanılışı açısından, bünyesinde ilginç bir örneği barındırmaktadır. Gerçekten, her malî yıl için bir bütçe kanunu hazırlanmasının gerektiğini göz önüne aldığımızda; Bakanlar Kurulunca, 1962, 1963, 1964 ve 1965 malî yılları için birer bütçe kanunu tasarısının hazırlanacağı ve bu tasarıların Anayasanın öngördüğü süreç doğrultusunda, önce Cumhuriyet Senatosunda, sonra da Millet Meclisinde kabul edilerek kanunlaşacağı doğaldır. Nitekim, aşağıda ayrıntılarıyla görüleceği gibi, 1962, 1963 ve 1964 yılları için, hazırlanan bütçe kanunu tasarıları bu doğrultuda, önce Cumhuriyet Senatosunda, sonra da Millet Meclisinde görüşülerek kabul edilmiş ve kanunlaşmışlardı. Ancak, 1965 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının Millet Meclisinde görüşülmesi sonrasında maddelerine geçilmesinin kabul edilmemesi; bir diğer deyişle, 1965 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının Millet Meclisince reddedilmesi üzerine, kamu hizmetlerinin yürütülmesi için gereken ödeneklerin sağlanabilmesi amacıyla önce bir geçici bütçe kanunu kabul edilmiş; daha sonra, kurulan yeni Hükûmetin 1965 yılı için hazırladığı yeni bütçe kanunu tasarısı da kabul edilmiş ve böylece 12. Dönem tamamlanmıştı. Dönem içinde, Bakanlar Kurulunca her malî yıl için hazırlanan ve Anayasanın 98. maddesinde öngörülen süreç doğrultusunda önce Cumhuriyet Senatosunda, sonra

¹⁰ Bu konuda bkz. Kenan Bulutoğlu, Erciş Kurtuluş, a.g.k., s. 143.

da Millet Meclisinde görüşölüp kabul edilmekle kanunlaşan genel bütçe kanunları dışında; yine aynı sürece tabi olarak her mali yıl için 14 adet de katma bütçe kanunu kabul edilmiş bulunuyordu¹¹.

Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde, bütçelere ilişkin olarak yapılan yasal düzenlemeler bunlardan ibaret değildi. Bütçe kanunlarının uygulandıkları yıl içinde ortaya çıkan bazı gereksinimler nedeniyle, Hükûmetler bütçe kanunlarında değişiklik yapma zorunda kalmakta ve bu nedenle o an yürürlükte olan bütçe kanununda değişiklik öneren bir tasarı hazırlayarak TBMM'ye sunmaktaydılar. Bu değişiklik tasarıları da, Anayasanın 98. maddesinde öngörülen sürece tâbi olduğundan, önce Bütçe Karma Komisyonunca incelenmekte, onun kabul ettiği metin Cumhuriyet Senatosuna sunulmakta, Cumhuriyet Senatosunda değişiklik yapılmışsa, yeni metin tekrar Bütçe Karma Komisyonuna gitmekte ve Komisyonun incelemesinden geçen metin son sözü söyleyecek olan Millet Meclisinde ele alınmakta, Millet Meclisinin kabulü ile birlikte kanunlaşma süreci tamamlanmaktaydı. 1961 Anayasasının 93. maddesi uyarınca, Anayasa değişiklikleri ile bütçe kanunları üzerinde Cumhurbaşkanının bir kez daha görüşülmesi için TBMM'ye geri gönderme yetkisi bulunmadığından, yeni malî yıl için yapılmış olan genel bütçe kanunu veya katma bütçe kanunları gibi, malî yıl içinde bütçede değişiklik yapan bu kanunları da Cumhurbaşkanının yasama organına geri gönderme yetkisi yoktu. Bir diğer deyişle, Cumhurbaşkanının bu süreçten geçerek kanunlaşmış bir bütçe değişikliğini yayımlaması gerekmektedir. Bu doğrultuda, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde, genel bütçe ve katma bütçe kanunlarında birçok değişiklik gerçekleştirilmişti. Sözü edilen değişikliklerin sayısını, hangi yıl genel bütçesinde veya katma bütçelerinde yapıldıklarını da dikkate alarak şöyle belirleyebiliriz:

¹¹ Katma bütçeye tâbi kurumlar şunlardı: *i-* Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, *ii-* Vakıflar Genel Müdürlüğü, *iii-* Tekel Genel Müdürlüğü, *iv-* Ankara Üniversitesi, *v-* Ege Üniversitesi, *vi-* İstanbul Üniversitesi, *vii-* İstanbul Teknik Üniversitesi, *viii-* Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, *ix-* Karayolları Genel Müdürlüğü, *x-* Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü, *xi-* Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü, *xii-* Orman Genel Müdürlüğü, *xiii-* Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü, *xiv-* Petrol Dairesi Başkanlığı.

27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında yasama yetkisini kullanan Temsilciler Meclisi ve Millî Birlik Komitesi tarafından yapılmış olan 1961 yılı Bütçe Kanununun bazı cetvellerinde Millet Meclisinin 12. Döneminde gerçekleştirilen değişiklik sayısı	7
1961 malî yılına ait bazı Katma Bütçe cetvellerinde Millet Meclisinin 12. Döneminde gerçekleştirilen değişiklik sayısı	5
1962 yılı Bütçe Kanununun bazı cetvellerinde gerçekleştirilen değişiklik sayısı	10
1962 malî yılına ait bazı Katma Bütçe cetvellerinde gerçekleştirilen değişiklik sayısı	12
1963 yılı Bütçe Kanununun bazı cetvellerinde gerçekleştirilen değişiklik sayısı	24
1963 malî yılına ait bazı Katma Bütçe cetvellerinde gerçekleştirilen değişiklik sayısı	21
1964 yılı Bütçe Kanununun bazı cetvellerinde gerçekleştirilen değişiklik sayısı	13
1964 malî yılına ait bazı Katma Bütçe cetvellerinde gerçekleştirilen değişiklik sayısı	8
III. İnönü Hükûmetinin hazırladığı 1965 yılı Bütçesinin 13 Şubat 1965 tarihinde Millet Meclisince reddedilmesi üzerine, 1965 malî yılı bütçeleri kanunlaşınca kadar Devlet harcamalarına yetki veren 19 Şubat 1965 tarih ve 544 sayılı Kanunda gerçekleştirilen değişiklik sayısı	2
1965 yılı Bütçe Kanununun bazı cetvellerinde Millet Meclisinin 12. Döneminde gerçekleştirilen değişiklik sayısı	5
1965 malî yılına ait bazı Katma Bütçe cetvellerinde gerçekleştirilen değişiklik sayısı	2

Malî yıl içinde, yıllık bütçelerde veya katma bütçelerde yapılan değişikliklerin yerine göre bir önemi olsa da; yasama organının bütçe işlevini yerine getirmesi açısından asıl önem taşıyan husus, kuşku yok ki, Hükûmet tarafından yeni malî yıl için hazırlanan genel bütçe kanunu tasarılarının görüşülüp kabul edilmesidir. Gerçekten, yasama organlarının en önemli yetkilerinden birini oluşturan bütçe yapımı sırasında, yasama organı, yürütme organını genel bir denetime tabi tutmakta; diğer bir deyişle yürütme organının yıllık faaliyetlerini gözden geçirerek ona desteğini sunmakta veya eleştirilerini bildirmektedir. Hatta 1965 yılında III. İnönü Hükûmetinin başına geldiği gibi, yasama organı, yeni bütçe tasarısını reddederek hükûmeti düşürebilmektedir de. Bu nedenle, biz çalışmanın bu kısmında, Millet Meclisinin 12. Döneminde yıllık bütçe yapımı üzerinde yoğunlaşacağız ve 1962 Yılı Bütçe Kanunundan başlayarak, sırasıyla 1963, 1964 ve 1965 yılı Bütçe Kanunu Tasarılarının, Millet Meclisinde ele alındıklarında, tümü üzerinde sürdürülen görüşmeleri gözden geçirerek, önemli gördüğümüz hususları aktaracağız.

1961 Anayasasının kabulü üzerine 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerle Millet Meclisinin oluşması ile başlayan ve 10 Ekim 1965 tarihinde gerçekleştirilen Milletvekili seçimleri sonunda, yeni Millet Meclisinin toplandığı 22 Ekim 1965

tarihi¹² arasında kalan süreyi kapsayan Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde, 4 ayrı Hükûmetin kurulmuş olması, bütçe yetkisinin kullanılışı açısından sık rastlanamayacak bir durumu da karışımıza çıkarmaktaydı. Gerçekten, 1962 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısı, 20 Kasım 1961 tarihinde İsmet İnönü'nün başkanlığı altında CHP ve AP'nin katılımıyla kurulan VIII. İnönü Hükûmetince hazırlanmış ve Millet Meclisi Genel Kurulunun 28 Şubat 1962 tarihli 59. Birleşiminde kabul edilerek kanunlaşmıştı. 1962 malî yılı Bütçesi, Başbakan İnönü'nün 31 Mayıs 1962 tarihinde istifası üzerine, 25 Haziran 1962 tarihinde, yine İsmet İnönü'nün başkanlığı altında, CHP, YTP ve CKMP'nin katıldığı IX. İnönü Hükûmetinin kurulmasına kadar, VIII. İnönü Hükûmetince uygulanmıştı. 1962 malî yılı bütçesinin, 25 Haziran 1962 tarihinden, 1 Mart 1963 tarihinde, 1963 malî yılı Bütçe Kanununun yürürlüğe girişine kadarki uygulanışını, IX. İnönü Hükûmeti gerçekleştirmişti. 1963 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısı, CHP-YTP ve CKMP Karma Hükûmeti (IX. İnönü Hükûmeti) tarafından hazırlanmış ve 2 Aralık 1963 tarihinde Başbakan İnönü'nün istifası üzerine, yine İnönü'nün başkanlığı altında CHP ve bağımsızların katılımı ile oluşturulup, 25 Aralık 1963 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in onaması ile kurulmuş olan X. İnönü Hükûmeti göreve gelene kadar, 9 ay süreyle, IX. İnönü Hükûmeti tarafından yürütülmüştü. 1963 yılı Bütçesinin, 1 Mart 1964 tarihinde 1964 malî yılı Bütçesinin uygulanmasının başlamasına kadar, geri kalan 3 ay için yürütülmesini, CHP ve Bağımsızların katılımı ile 25 Aralık 1963 tarihinde kurulan X. İnönü Hükûmeti gerçekleştirmişti. 1964 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısı, IX. İnönü Hükûmeti (CHP – YTP – CKMP) tarafından hazırlanmış ve Meclise sunulmuş olup, bir kısmı, Karma Bütçe Komisyonu önünde, IX. İnönü Hükûmetince savunulmuştu. Tasarının geri kalan kısmının, gerek Karma Bütçe Komisyonu önünde, gerek Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisindeki savunulmasını ve daha sonra yürütülmesini, 25 Aralık 1963 tarihinde, CHP ve Bağımsızların katılımı ile kurulmuş olan X. İnönü Hükûmeti gerçekleştirmişti. 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısını da, CHP ile Bağımsızların katılımı ile oluşan X. İnönü Hükûmeti hazırlamıştı. Millet Meclisi Genel Kurulunun, 13 Şubat 1965 tarihli 57. Birleşiminde, 1965 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerinin görüşülmesine geçilmesini reddetmesi üzerine, Başbakan İnönü aynı gün istifasını Cumhurbaşkanı Gürsel'e sundu. Cumhurbaşkanı Gürsel, İnönü'nün istifasını kabul ediyor, fakat yeni Hükûmet kurulana kadar göreve devam etmesini istiyordu. Bu durumda görevden çekilmiş olan, ama Cumhurbaşkanının talebi üzerine yeni Hükûmet kurulana kadar işgüder hükûmet olarak göreve devam eden X. İnönü Hükûmeti, bir Geçici Bütçe Kanunu Tasarısı hazırlıyor ve bu Tasarı, Bütçe Karma Komisyonuyla, Cumhuriyet Senatosunda görüşüldükten sonra Millet Meclisinin 19 Şubat 1965 tarihli 61. Birleşiminde kabul edilerek kanunlaşıyordu. Hemen ertesi gün, 20 Şubat 1965 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Üyesi Suat Hayri Ürgüplü'nün

¹² Millet Meclisinin 13. Döneminin (o zamanlar kullanılan adlandırma ile 2. Dönem) başlangıcında, milletvekillerinin ant içmelerine ilişkin 1. Birleşim tutanağı için bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 2 (13), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 1, (22.10.1965), ss. 1-8.

başkanlığı altında yeni Hükûmet kuruluyor ve bu Hükûmetin hazırladığı 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısı, Millet Meclisinin 29 Mayıs 1965 tarihli 119. Birleşiminde kabul ediliyordu.

Görüldüğü gibi, 12. Dönem içinde farklı siyasî partilerin veya bağımsızların katılımıyla 4 kez hükûmetin kurulmuş olması, bir hükûmet zamanında hazırlanan ve kabul edilen bir bütçe kanununun uygulanışının hiç olmazsa bir kısmına başka bir hükûmetin görevde bulunduğu sırada devam edilmesini gerektirmiş veya bir hükûmet tarafından hazırlanan bütçe tasarısının, Bütçe Karma Komisyonunda görüşülmesine o hükûmet zamanında başlanmış, ama tasarının görüşülmesi, başka bir hükûmet döneminde sürdürülmüştü. Bütün bunlar, 12. Dönemde hazırlanan bütçe kanunlarının, sık karşılaşılmayan bir özelliğini oluşturmaktaydı¹³.

2- 1962 Yılı Bütçesi

A. Bütçe Kanunu Tasarısının Hazırlanması

27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında 1961 Anayasasının hazırlanıp kabul edilmesi ve yeni seçimlerin yapılmasıyla tekrar demokratik hayata dönülmesinden sonraki ilk bütçeyi oluşturan 1962 Bütçe Kanunu Tasarısının, Bakanlar Kurulu tarafından çok kısa bir sürede hazırlanıp TBMM'ye sunulması gerekmişti. Bu bağlamda, 1961 Anayasasının 98. maddesi uyarınca, genel ve katma bütçe tasarılarının Bakanlar Kurulu tarafından, malî yılbaşından en az üç ay önce, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulacağını ve Muhasebei Umumiye Kanununun, Millet Meclisinin 12. Döneminde yürürlükte olan hükümlerinin, malî yılbaşını 1 Mart olarak belirlediğini dikkate aldığımızda, 1962 Bütçe Kanunu Tasarısının 1 Aralık 1961 tarihinden önce TBMM'ye sunulması gerekmektedir. Oysa, söz konusu tarihte, her ne kadar yeni Hükûmet kurulduysa da, henüz Millet Meclisinden güvenoyu almamıştı¹⁴. Nitekim, yeni kurulan Hükûmetin, programını hazırlayıp Millet Meclisine sunmasının hemen

¹³ Millet Meclisinin 12. Döneminde kabul edilen bütçe kanunlarının bu özelliğine, 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde CHP'nin görüşlerini açıklayan Çanakkale Milletvekili Şefik İnan da işaret etmekteydi. Bkz. aşağıda, “1965 Yılı Bütçesi” kısmında, “X. İnönü Hükûmetince Hazırlanan ve Millet Meclisince Reddedilen 1965 Malî Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı” başlıklı açıklama ve **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), s. 87.

¹⁴ Gerçekten, 1961 Anayasası döneminin ilk Hükûmetinin kurulup, göreve başlamasının şöyle bir seyir izlediğine tanık oluyoruz. 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerde, Millet Meclisinde hiçbir siyasî parti tek başına hükûmet kurabilmesine yeter bir çoğunluk sağlayamadığı için, bir koalisyon hükûmetinin oluşturulması kaçınılmaz görülmüyordu. Bu doğrultuda, Cumhurbaşkanı'nın ve Millet Meclisi Başkanlık Divanının seçilmesinden sonra, yeni hükûmetin kurulması için sürdürülen çalışmaların ardından, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 10 Kasım 1961 tarihinde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'yü yeni hükûmeti kurmakla görevlendirmiş ve İnönü, Adalet Partisinin de katılımıyla 20 Kasım 1961 tarihinde Hükûmeti kurmuştu [**Resmî Gazete**, 13 Kasım 1961, Sayı: 10956; **Resmî Gazete**, 21 Kasım 1961, Sayı: 10963]. Bir hafta içinde hazırlanan Hükûmet Programı 27 Kasım 1961 tarihli 13. Birleşimde Millet Meclisinde okunmuş ve 30 Kasım 1961 tarihli 15. Birleşimde üzerinde yapılan görüşmelerden sonra, 351 milletvekilinin katıldığı 2 Aralık 1961 tarihli 16. Birleşimde gerçekleştirilen güven oylamasında, Hükûmet, 4 ret, 78 çekimsere karşı 269 kabul oyuyla Millet Meclisinin güvenini sağlamıştı [**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (02.12.1961), s. 180].

ardından, henüz güvenoyu almadan 1962 yılı Bütçe Kanunu Tasarısını TBMM'ye getirmek zorunda kalmış olmasına, Bütçe Kanunu Tasarısının Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Meclis Grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz dikkat çekiyor ve zaman açısından bu sıkışık durumda yıllık Bütçe Tasarısı yerine, üç aylık bir geçici bütçe tasarısı hazırlanmasının daha isabetli olacağını belirtiyordu. Ahmet Oğuz'un bu konuya ilişkin sözleri şöyleydi:

"... Yüksek malûmları olduğu üzere, yeni Karma Hükümet 20 Kasım 1961 tarihinde kurulabilmiş, programını da bir hafta sonra takdim etmiştir. Onu takiben üç gün içinde de 1962 yılı bütçe tasarısını Yüksek Meclise sunmuştur.

*Hâdiselerin özellik arz eden seyrini ve bütçenin dar bir zamanda hazırlandığını göz önünde tutarak tenkidlerimizi is'af ve iz'an ölçüleri dairesinde yapmaya gayret sarf edeceğiz. Ancak, bu hakikatin yanında, Karma Hükümetin üç aylık bir muvakkat bütçe ile millet huzuruna çıkması ve bu hazırlık devresinden sonra getireceği yenilikleri tesbit etmesi ve özlenen istikamette tedbirler alması çok daha uygun olurdu kanaatindeyiz..."*¹⁵

Bütçe Kanunu Tasarısının hazırlanıp TBMM'ye sunulması sırasında yaşanan sıkışıklığa, Bütçe görüşmeleri sırasında, Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu adına konuşan Genel Başkan Sakarya Milletvekili Ekrem Alican da işaret ediyor ve şöyle diyordu:

"...1962 malî yılı bütçesini Yüksek Heyetinize takdim etmiş bulunan Karma Hükümetin taşıdığı hususi durumu da gözden uzak tutmamak lâzımdır. Hep bildiğimiz gibi bu Hükümet 15 Ekim 1961 seçimlerini takiben Kasım ayı içinde kurulmuş, programını 27 Kasım 1961 tarihinde Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda okuyarak, 2 Aralık 1961 tarihinde Millet Meclisinden güven oyu almış bulunmaktadır.

Bir taraftan kuruluş, bir taraftan program hazırlıklarıyla meşgul olan ve henüz Meclisin itimat oyunu almadan bir bütçe hazırlayıp Türkiye Büyük Millet Meclisine sevk etmek mecburiyetinde kalan bir Hükümetin, karşılaştığı müşkülâtı takdir etmek icabeder.

*Kanaatimizce 1962 malî yılında Hükümet bütçe değil, sadece bütçeye gerekçe hazırlamak için vakit bulabilmiştir..."*¹⁶

B. Maliye Bakanı Şefik İnan'ın Bütçeyi Millet Meclisine Sunuş Konuşması

İnönü Hükümeti tarafından hazırlanıp TBMM'ye sunulan 1961 yılı Bütçe Kanunu Tasarısı, 1961 Anayasasının 94. maddesi uyarınca Karma Bütçe Komisyonunda incelenmiş ve Karma Komisyonun kabul ettiği metin Cumhuriyet Senatosunda ele alınmıştı. Cumhuriyet Senatosu, Bütçe Kanunu Tasarısını, bir kısım hizmetlilere yönelik ücretlerde gerçekleştirdiği iyileştirmelerle 10 Şubat 1962 tarihli 36.

¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 47, (16.02.1962), s. 391.

¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 47, (16.02.1962), s. 405.

Birleşimde kabul etmişti¹⁷. Senatoca yapılan az sayıdaki değişiklikleri, metni tekrar inceleyen Karma Komisyon da benimsemiş ve sözü edilen ücret iyileştirmelerinin diğer birimleri de kapsayacak biçimde genişletilmesine karar vermişti¹⁸. 1962 yılı Bütçe Kanunu tasarısı, Karma Bütçe Komisyonunun, 13 Şubat 1962 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunduğu son rapor ışığında, 16 Şubat 1962 tarihli 47. Birleşimde Millet Meclisinde görüşülmeye başlanmıştı.

Bütçe Tasarısı üzerinde ilk sözü, Maliye Bakanı Çanakkale Milletvekili Şefik İnan almıştı. Bakan İnan, Millet Meclisinde görüşülmesine başlanan Bütçe Tasarısının yeni Anayasa döneminin ilk bütçesi olma özelliğini de taşıdığına işaret ederek başladığı konuşmasında, iktisadi gelişmenin ancak istikrar içinde mümkün olabileceğini vurguluyordu. Plâna dayanmayan yatırımların sakıncalarına da değinen Maliye Bakanı, Karma Bütçe Komisyonunun ve Cumhuriyet Senatosunun incelemesinden geçtikten sonraki haliyle Millet Meclisinde görüşülmesine başlanan 1962 Yılı Bütçesinde giderler toplamının 10 milyar 114 milyon lira olduğunu, bunun Hükûmetin hazırladığı Tasarının ilk şekline göre 113 milyon 779 bin liralık bir fazlalık gösterdiğini bildiriyordu. Bu meblağın, Devlet Bütçesine bağlı 14 katma bütçedeki giderler toplamıyla birlikte değerlendirildiğinde, teknik adlandırması ile Konsolide Devlet Bütçesinin 10 milyar 476 milyon liraya ulaştığına; bu durumda, 1962 Bütçesinin 1961 Bütçesine göre 1 milyar 440 milyon liralık, yani % 15.93 lük bir artış içerdiğine dikkat çekmekteydi. Maliye Bakanı Şefik İnan, konuşmasının devamında, 10 milyar 476 milyon lirayı bulan konsolide Devlet Bütçesinde bu meblağın, 7 milyar 15 milyon lirasının cari giderler bütçesini, 3 milyar 461 milyon lirasının da yatırım giderleri bütçesini oluşturduğunu belirtiyordu. Bakan İnan'ın konuşmasında, 1962 yılı Devlet Bütçesinin açık bir bütçe olduğu, çünkü 10 milyar 114 milyon lirayı bulan giderlerin 8 milyar 395 milyon lirasının vergi gibi normal gelirlerle karşılanabildiği de dile getirilmekteydi. Bütçe açığının, tasarruf bonoları hâsılatı ile akaryakıt istikrar fonundan Hazineye yapılacak aktarımlardan ve dış yardımlar ve borçlanmalardan karşılanmasının plânlandığı bildirilmekteydi.

1962 Yılı Bütçesi üzerinde Millet Meclisinde ilk konuşmayı yapan Maliye Bakanı Şefik İnan'ın bir kısmına hemen yukarıda değindiğimiz konuşmasından, şu alıntılar yapılabilir:

“Sayın Başkan, sayın milletvekilleri;

1962 malî yılına ait, genel ve katma bütçe tasarılarıyla millî bütçe tahminlerini gösteren rapor, Anayasamızın 94 ncü maddesi gereğince, Bütçe Karma Komisyonu ve Cumhuriyet Senatosu tarafından tetkik ve kabul edilerek yüksek huzurunuzda gelmiş bulunmaktadır.

¹⁷ C.S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 2, Birleşim: 36, (10.02.1962), s. 632.

¹⁸ Millet Meclisi S. Sayısı: 23, “1962 yılı Bütçe kanunu tasarısı ve Karma Bütçe Komisyonu raporu ile 1962 yılı Bütçe kanunu tasarısında yapılan değişikliğe dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Karma Bütçe Komisyonu raporu”, M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim 47'nin sonuna ekli (16.02.1962), ss. 1-2.

Bu hacimli tablolarda yer alan gelir ve giderlerin, Millet Meclislerince, her yıl, birer birer gözden geçirilerek oylanması, demokratik hayatın en kutsal ve en nurlu bir tecellisidir.

Her yıl, bu büyük vazife yerine getirilirken, geçmiş nesillerin, millet egemenliğinin tesisi uğrunda yaptıkları ulvî mücadeleleri, minnet ve şükranla anmakta ve duygulanmaktayız.

Bu yıl, şüphe yok ki, duygularımız ve düşüncelerimiz, kat kat fazla, vazifemiz de kat kat ağırdır.

Türk Milleti, karakterine ve ilerleme azmine tamamen uygun yeni bir Anayasa ile, ışıklı bir geleceğe yönelmiş bulunmaktadır.

1962 malî yılı bütçesi, bu yolun ilk bütçesi olmak özelliğini taşıyacak, maddi ve mânevi vasıflarıyla gelenekler kuracak, Devlet işlerinde, bilgili aksiyona, ölçülü iyimserliğe, açıklığa ve samimiyete mâkes olacaktır.

Sayın milletvekilleri;

Hükümetinizin, bu bütçe çalışmalarında, saydığım temel fıkirlere ne derece önem verdiğini, Cumhuriyet Senatosunun ve Karma Bütçe Komisyonunun değerli incelemeleri, ortaya koymuş bulunmaktadır.

İçinde bulunduğumuz malî şartlar, müzmin iktisadi yetersizlik, ağırlaşmış olan istihsal ve istihdam durumu göz önüne alınırsa, bütün programlara ve özellikle Devlet bütçesine, bu durumların gerektirdiği rasyonel bir iktisadi hüviyet vermenin, kesin bir zaruret olduğu anlaşılır.

İstikrar dışında, gerçek ve sürekli bir gelişme ve rasyonel bir iktisadi düzen tasavvur edilemeyeceği içindir ki, bütçemizin, arz ettiğim iktisadi hüviyeti ve dinamizm, malî muvazene icaplarıyla sınırlandırılmış bulunmaktadır.

Sayın Milletvekilleri;

İktisadi gelişmenin, ancak istikrar içinde gerçekleşebileceği hakkındaki görüşlerin, Büyük Millet Meclisi ve Türk umumi efkârı tarafından, devamlı surette desteklendiğini görmek, Hükümetiniz için büyük bir kuvvet ve cesaret kaynağıdır.

Hâtıralarımızı, istikrar prensibinin rağbet görmediği zamanlara kadar götürecek olursak, bilhassa bu şart gözetilmediği için, ne büyük imkân ve fırsatların heba edildiğini, hedefe ulaşamamanın yarattığı acı hayal kırıklığı yetmemiş gibi, hepsi birbirinden ağır, çeşitli ıstırap ve ihtilâtlarla da uğraşmak mecburiyetinde kalındığını, sayısız misalleriyle görürüz. Belirli iktisadi hedeflere yönelmemiş, aralarında irtibat ve ahenk kurulmamış, hesaba kita-ba dayanmayan birçok yatırım projesinin, yarım veya yüzüstü kalmış olması, ağır borçlar altına girmemiz, Devlet itibarının ve para değerinin sarsılması, ticaretimizin gerilemesi, bu misallerin başlıcalarını teşkil etmektedir.

Aşırı bir iyimserlik ve sevinç içinde girilen yatırım teşebbüslerinin, bir müddet sonra, ne ağır güçlüklerle karşılaştığını ve sonunda, ne üzücü kararlar konusu olduğunu daima hatırlamalıyız.

İnkılâp Hükümeti, vazife başına geldiği zaman, teşebbüs olunmuş, fakat tamamlanmamış, tamamlanmadığı gibi, iç ve dış finansmanı da teminat altına alınmamış, 1153 adedi İktisadi Devlet Teşekkül ve teşebbüslerine, 210 adedi belediyelere, özel idarelere ve diğer müesseselere, 3602 adedi de genel bütçeye dâhil dairelerle katma bütçeli idarelere aidolmak üzere, irili ufaklı, ceman, 4965 proje vardı.

Ya devam imkânı veya kaderlerini tâyin edecek bir karar bekliyen ve 3 milyar 940 milyon liranın yatırılmış olduğu bu 4 965 projenin ikmali için, 5 milyon 200 milyon lirası döviz olmak üzere, tam 15 milyar 200 milyon liraya ihtiyaç vardı.

Böyle bir finansman imkânının temini elbette ki, kelimenin tam mânasıyla muhal idi.

Bu sonucu hazırlayan ve işi bu raddeye getiren âmillerden biri, teşebbüslerin finansman cephesini de kapsıyan umumi bir plân ve program fikrinden mahrumiyet ise, diğeri de, bozulan malî istikrar ve muvazeneyi, yeniden tesis etmekte kaybedilmiş olan zamanlardır.

Bu devrede, mütemadiyen yükselen fiyat seviyesi, daralan iç ve dış finansman kaynakları ve sarsılan malî itibar, yapılmış olan yatırımların tamamlanacağı günü, bir serap gibi uzaklaştırıp durmuştur.

Plâna dayanmayan ve gıdasını enflasyondan alan bu yatırım politikasında verimsizliğin ve hayal kırıklığının belirli bir tezahürünü de tarım alanında görmekteyiz.

Memleket nüfusunun % 72 sinin tarım alanında çalışmasına, millî gelirin % 42 ile % 47 si arasında değişen büyük bir kısmının bu alandan doğmasına rağmen, Türk milleti, yiyeceği günlük ekmeği için lüzumlu buğdayı, hariçten gördüğü yardım suretiyle yaptığı ithalâtla tamamlamaktadır. Zirai istihsalimiz, her yıl kaydedilen % 3 oranındaki nüfus artışını dahi karşılayamayacak kadar verimsiz yollara sevk edilmiştir.

Bütün derdimiz ve noksanımız dekar basma verim noktası üzerinde toplanmış iken, mütemadiyen, saha genişliğine gidilmiş, meralar sürülmüş, çorak ekiliş sahaları daraltılacağına, mütemadiyen genişletilmiştir. Bugün artık, bunların da son sınırlarına ulaşılmıştır.

Bu plânsız ve gelişigüzel gidişe, malî istikrarsızlığın kötü sonuçları da ayrıca, eklenmiştir.

Paranın satılma gücü, devamlı surette azaldığı için, kredi, her yıl artırılmış, yine de kifayetsiz kalmış ve daha fenası selektivitesini tamamen kaybetmiştir.

Tediye muvazenesinin, yine istikrarsızlık yüzünden, son derece ağırlaşan durumu, yedek parça, kimyevi gübre ve haşaratla mücadele vasıtalarını, tedariki son derece güç ve son derece pahalı maddeler haline getirmiş, bu buhranlara, vakit vakit akaryakıt mahrumiyeti de katılmıştır.

Sayın milletvekilleri,

Memleketimizin tediye muvazenesi, bundan sonra, istikrar içinde yapılacak iktisadi ve malî çalışmaların, zamanla idrâk edilecek başarılı bir sonucu, bir mükâfatı olacaktır.

Acı olmakla beraber, açıkça bilinmesi lâzımgelen gerçek şudur ki, bu sahada da âdeta cesaret kırıcı bir başlangıç noktasından hareket zaruretindeyiz. Elimizdeki bilânço, bünyeye küçülmüş, daha fenası, donmuş bir dış iktisadi münasebetler hâsılasıdır. 29 milyon nüfuslu bu büyük ülkenin yıllık döviz geliri 350 milyon doları aşamamaktadır. Ayrıca, bu gelirin üçte birini, yapılmış olan borçlanmaların mürettebatı, her yıl, alıp götürmektedir.

Borç olarak yüklendiğimiz miktarın en ağır kısmını dış taahhütler teşkil etmekle beraber, bunların tamamını döviz ve Türk parası ile ifade eden bâzı rakamlar arz etmeme müsaadenizi rica ederim.

Memleketimizin dış borçları yekûnu, 1961 yılında alınan 116 milyon dolarla birlikte 1 milyar 407 milyon 767 bin dolardır. Bu miktarın Türk parası mukabili 12 milyar 670 milyon lira eder. İç borçlarımıza gelince, bunların da 31.12.1961 tarihi itibarıyla varmış olduğu yekûn 8 milyar 873 milyon 374 bin liradır.

Sayın milletvekilleri,

Bu maruzatımla, mevcut malî ve iktisadi cihazın ana hatlarını yeter bir aydınlıkla ortaya koyabildiğimi zannetmekteyim. Bu sözlerime, yapılacak küçük, fakat manalı bir ilâve daha kalmıştır. O da nüfus başına düşen millî gelir listesindeki mevkiimizdir. Müsaadenizle bunu da mukayeseli olarak arz edeyim.

	Nüfus başına yılda T.L.
Birleşik Amerika	20.601
İngiltere	10.332
Batı – Almanya	9.126
Fransa	7.785
İtalya	4.572
Yunanistan	2.916
İspanya	2.322
Türkiye	1.613

Sayın milletvekilleri,

İktisadi gelişme tarihimizin kapanmış olan bu devresi, bundan sonraki iş tutumumuzda büyük faydalar sağlayacak tecrübe ve teşebbüslerle doludur.

Mâruzatımın başında, bütçe ve diğer konularda yeni geleneklerin kurulduğu günleri yaşamakta olduğumuza işaret etmiştim. Bu geleneklerden, aziz yurdumuza ve milletimize en büyük hayır getirecek olanlarının başında, malî istikrar ve plânlı gidiş gelmektedir.

Milletçe yapılmış olan büyük fedakârlıklar, maziden icabeden dersleri aldığımız ve bu gelenekleri isabetle kurduğumuz nisbette karşılığını bulmuş sayılır.

İktisaden geri kalmış bir memleketin gelişme yolunda ilerlerken, bâzı ölçüleri aşmamak kaydıyla, enflasyoncu kaynakları kullanabileceği yolundaki görüşlere de itibar edilmemesini, bilhassa belirtmek isterim.

Sanayii ilerlemiş memleketlerin, bâzı depresyon devrelerinde caiz gördükleri, muvakkat ve ölçülü para ve kredi genişlemeleri nev'inden muamelelerin bile, iktisaden geri kalmış memleketlerde teşevvüşler yarattığı ve durdurulması âdeta imkânsız gidişlere yol açtığı, sayısız tecrübelerle ortaya çıkmış gerçeklerdendir.

İktisadi unsurların, sanayileşmiş memleketlerde gösterdiği arz elâstikiyetine mukabil, geri kalmış memleketlerdeki katılığını ve mukavemetini, asla hatırdan çıkarmamak lâzımdır.

Sayın milletvekilleri,

Bütçe muvazenesiyle, para ve kredi konularında, yakın ve uzak mazinin tecrübe ve inkisarlarından aşırı sonuçlar çıkararak ifrattan tefrite düşmemek lâzımgeldiğini de belirtmek isterim. Milletimize, cidden pahalıya mal olan bu tecrübelerden, bilhassa bütçelerimiz lehine çıkarılacak hisse, bundan sonra, sadece malî kaidelere bağlı, fakat ekonomiye bigâne bir 19 ncu asır bütçesi meydana getirmek, değildir. Bu zihniyette bir bütçe, iktisadi hayatta geniş vazife ve mesuliyetler alan modern Devlet anlayışına, tamamen aykırı bir tutumdur.

Şu halde bütün mesele, millî ekonomi bakımından son derecede önemli bir potansiyel teşkil eden bu cihaza, umumi bir iktisadi plân içinde, en isabetli yönü ve en büyük verimi temin etmekten ibarettir.

Sayın milletvekilleri,

İktisadi yatırımlara verilen önemle, malî muvazene düşüncesinin mütenakız olduğu ve mahdud kaynaklar karşısında bu iki hedeften birinin feda edilmesi iktiza ettiği kanaati de, uzun süreli iktisadi dertlerimizi halledecek görüşlerden sayılmamalıdır.

İktisadi bütçeler, nerede ve hangi şartlar içinde olursa olsun; ancak büyük telif gayretlerinin meyvasıdır.

İyice seçilmiş iktisadi maksatlara yönelmiş koordine bir bütçe, vergi ve kredi politikasının, millî istihsal itibar ve tasarruflardaki gelişmelerle, pek ciddi görülen çıkmazları giderdiği; buna mukabil, alınan nice ağır tahdit kararlarının fiyat ve ücret yarışmalarına asla mâni olamadığı meydandadır.

Devlet kaynakları ve harcamaları ile ilgili iktisadi olaylar arasında mevcut sıkı bağıllık, alınacak tedbir ve kararların, birbirinden ve bilhassa iktisadi gayelerinden ayrılmadan mütalâa edilmesi lâzımgeldiğini, kesin bir şekilde ortaya koymuş bulunmaktadır.

Sayın milletvekilleri,

Malî ve iktisadi çalışmalarımızda eski usullerin tekrarlanmayacağı kanaati genişlediği günden beridir ki, fiyat endekslerinde görülen yarışma durmuş, paramıza sıhhat ve emniyet gelmiş ve bu olumlu sonuçlar, aydın Türk toplumunun yüksek anlayışı sayesinde, ekonomimizi ayrıca kuvvetlendirecek tedbirler, daha yürürlüğe konulmadan elde edilmeye başlanmıştır.

Büyük Millet Meclisinin ve kamu oyunun bu güzel tecellisi (tecelliyi) gölgelendirmeye müsaade etmiyeceğinize tam bir inan içinde, bu yolda hızla ilerleyeceğiz. Çalışmalarımızın hedefi, fert başına düşen gerçek geliri yükselterek, umumi refahı sağlamaktır.

Hükümetimizin vazife anlayışını bu suretle özetlerken, vatandaş haklarının başlangıcının da, herkesin, Devlet Hazinesine, karınca kaderince, vergi ödemek olduğunu belirtmek isterim.

Pek yakında huzurunuzda getirilecek olan vergi reformu, (her) şeyden önce, vatandaş vicdanında, âdil bir mükellefiyet kanısı yaşatacak bir reform olacaktır.

Kaçakçılık kapılarının kapanması, meşru kazanç ve eşit şartlarla rekabet esaslarını kuracak, iktisadi gelişmemizi süratlendirecek hükümler, bu esasları tamamlayacaktır.

İstikrarsızlık devirlerine mahsus maceralı işler, kaptıkaçtı teşebbüs ve kazançlar, unutulmakta ve unutulmalıdır.

Anayasanın teminatı altında bulunan iktisadi teşebbüs hürriyeti içinde, gerçek ve meşru gelir, her vatandaş ve teşebbüs için, kafamızı işleterek, alın teri ve göz nuru dökerek sağlanan kazanç olacaktır.

Sayın milletvekilleri;

Yüksek tetkik ve tasvibinize sunulmuş olan 1962 Devlet Bütçesinin giderler toplamı 10 milyar 114 milyon liradır.

Bu rakam, Hükümet teklifine nazaran, 113 milyon 779 bin liralık bir fazlalık göstermektedir.

Devlet Bütçesine bağlı 14 katma bütçenin giderler toplamı da 2 milyar 42 milyon liradır. Devlet Bütçesinin katma bütçelere yaptığı Hazine yardımları toplamı olan 1 milyar 680 milyon lira düşüldükte, Devlet Bütçesi ile katma bütçelerin giderler toplamı, teknik adı ile konsolide Devlet Bütçesinin tutarı 10 milyar 476 milyon liraya ulaşmaktadır.

İçinde bulunduğumuz 1961 malî yılı konsolide Devlet Bütçesinin giderler toplamı, 9 milyar 36 milyon lira olduğuna göre yeni bütçe, 1961 bütçesine nazaran 1 milyar 440 milyon lira, yani % 15.93 bir artış kaydetmiş bulunmaktadır.

10 milyar 476 milyon lirayı bulan konsolide Devlet Bütçesinin 7 milyar 15 milyon lirası cari giderler bütçesi, 3 milyar 461 milyon lirası da yatırım giderleri bütçesidir.

Şu halde konsolide bütçenin % 66.96 sı, cari giderler, % 33.04 ü yatırım giderleridir.

Cari giderlerin, 3 milyar 850 milyon lirası personel giderleri adı altında toplanan maaş, ücret, emekli keseneği ilâh. gibi masraflardır ki, cari bütçenin % 54.89 nu teşkil etmektedir.

1962 bütçesinin bu mahiyetteki giderlerinde, 1961 bütçesine nazaran, 470 milyon liralık bir fazlalık görülmektedir. Bu fazlalığın 305 milyon lirası 1961 bütçesine fiili kadro karşılıklarının tam olarak konulmamış olmasından ileri gelmektedir. Demek oluyor ki, personel giderlerinde görülen 470 milyon liralık artışın 305 milyon lirası tamamıyla, zahiri bir artıştır.

Geri kalan 165 milyon liralık artışın 15 milyon lirası, Kurucu Meclis üye sayısı ile, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye sayısı arasındaki farktır.

55 milyon lirası, Millî Eğitim, Sağlık, Bayındırlık, ilâh. gibi önemli konularda yapılan kadro ilâvelerinden ileri gelmektedir. Geri kalan 95 milyon lira da, personel giderleri konusunda, kanuni icapların karşılığını teşkil etmektedir.

Yönetim giderleri adı altında toplanan giderlerdeki artış 26 milyon liradan ibarettir.

Daire hizmetleri adını taşıyan ve her Bakanlık veya katma bütçeli idarenin istihsal ettiği hizmetle ilgili giderlerde ise, 202 milyon liralık bir artış kaydedilmiştir. Bu 202 milyon liralık artışın 168 milyon lirası, Millî Savunma hizmetlerine taallük etmektedir.

Borçlar kısmında ise, 114 milyon liralık bir artış görünmektedir. Bu da, Devlet borçlarındaki artıştan ileri gelmektedir.

Yardımlar kısmındaki artış ise 27 milyon liradan ibarettir.

Demek oluyor ki, cari bütçenin, 1961 e nazaran kaydettiği hakiki artış, 535 milyon liradan ibarettir.

Yatırım giderlerine gelince: 1962 bütçesiyle derpiş edilen ödenek, 3 milyar 461 milyon liradır. 1961 bütçesine nazaran, 600 milyon lira, yani % 21 bir artış göstermektedir.

Konsolide Devlet bütçesiyle yapılacak olan bu 3 milyar 461 milyon liralık yatırım, İktisadi Devlet Teşekkülleri kanaliyle yapılacak olan 1 milyar 602 milyon liralık yatırımı da ilâve edecek olursak, 1962 yılında, konsolide kamu sektörünün apacağı yatırımlar 5 milyar liraya ulaşacaktır.

Plânda derpiş edilen özel sektör yatırımları ile birlikte, 1962 yatırımları, böylece 8 milyar 400 milyon liraya baliğ olmaktadır.”¹⁹

¹⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim 47, (16.02.1962), ss. 384-388.

Maliye Bakanı Şefik İnan, konuşmasının devamında gelir bütçesi üzerinde duruyor ve bu konuda şu açıklamalarda bulunuyordu:

“Devlet bütçesinin gelirleri toplamı, 8 milyar 395 milyon lirası, vergi, resim ve harçların teşkil ettiği normal gelirler; 1 milyar 719 milyon lirası olağanüstü gelirler olmak üzere, ceman 10 milyar 115 milyon lira olarak tahmin edilmiştir.

Hükümet teklifine nazaran normal gelirlerde, 81 milyon, olağanüstü gelirlerde, 32 milyon liralık bir artış kaydedilmiştir.

1961 gelir bütçesine nazaran, 1 milyar 436 milyon liralık bir artış görülmektedir. Bu artışın, 740 milyon (lirası) normal gelirlerde, 696 milyon lirası, olağanüstü gelirlerdedir.

Sayın milletvekilleri,

1962 Devlet Bütçesi, klâsik bütçe anlayışına göre, açık bir bütçedir. Zira, 10 milyar 114 milyon liraya ulaşan giderlerin, 8 milyar 395 milyon lirası, vergi, resim ve harçların teşkil ettiği normal gelirlerle karşılanabilmektedir. Klâsik mânada, (1) milyar (719) milyon lirayı bulan bütçe açığının, (500) milyon lirası tasarruf bonoları hâsılatı ile, (15) milyon lirası akar yakıt fiyat istikrar fonundan Hazineye yatırılacak miktarla, (1) milyar (204) milyon lirası da, Amerikan yardımları ile diğer dış yatırım ve kredi karşılıklarından elde edilecek paralarla karşılanacaktır...”²⁰

Bakan İnan, konuşmasını, 1962 Bütçesinin özelliklerini belirterek tamamlamış ve Bütçenin, samimi, tasarruflu, yapıcı, istikrar içinde kalkınmaya yönelmiş, aydınların fedakârlığını isteyen ve iyimser bir bütçe olduğunun altını çizmişti. Bakan İnan'ın bu konuda söyledikleri Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer alıyordu:

“Bu bütçe samimî bir bütçedir. Şu mânada ki, bütün Devlet faaliyetinin gerektirdiği masraflar, tam bir samimiyet ile hesaplanmış ve ödenekler ona göre konulmuştur. Bütçeyi hakikatte olduğundan başka şekilde göstermek mülâhazalarına asla yer verilmemiştir.

Bütçenin, Karma Komisyonunda, Cumhuriyet Senatosunda bölüm, bölüm, madde, madde incelenmesi sırasında, bu özellik, bütün açıklığı ile görülmüş ve teslim edilmiştir.

1962 bütçesi, tasarruflu bir bütçedir. Zira, iki ay süren çalışmalarında, tasarruf azim ve iradesini, hiçbir an elden bırakmayan Karma Bütçe Komisyonunun, giderlerde, Hükümet teklifine nazaran 114 milyon liralık bir ilâve yapmış olması, bütçenin, daha Hükümetçe ihzârı sırasında, ne derece titiz bir tasarruf zihniyeti ile hareket edilmiş olduğunun bariz bir delilidir. Bu bakımdan, tetkik ve tasviplerinize sunulmuş olan 1962 bütçesine, çifte bir tasarruf idaresinin mahsulü olarak bakmak yerinde olacaktır.

1962 bütçesi yapıcı bir bütçedir, zira bâzı giderlerde kaydedilen hakiki artış, ancak zaruret sınırları içinde tutulmuş, bütün imkânlar, ekonomimizin hayati alanlarına, mümkün olduğu kadar fazla yatırım yapmak amacına yöneltilmiştir.

İçinde bulunduğumuz şartlar içinde yatırım hacmini artırmak, verimli alanlara yatırım yapmak, yatırım konularında öncelik ölçülerine tam bir riayet göstermek, böylece, ekonomimize çok muhtacolduğu canlılığı getirmek, bütçe çalışmalarımıza hâkim kaygularımızdan olmuştur.

²⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 47, (16.02.1962), ss. 389-390.

1962 bütçesi, istikrar içinde kalkınmaya yönelmiş bir bütçedir. Zira bu bütçe, takatinin son sınırlarına kadar yatırım yapmaya yönelirken, sıhhi olmıyan, enflasyonist kaynaklara itibar göstermemiş bir bütçedir. 1962 bütçesi, mecmu arz, mecmu talep muvazenesinin, Devlet eliyle bozulmasını intaceden Merkez Bankası kaynakları ile finansmana, ne kendisi ve ne de İktisadi Devlet Teşekkülleri kanalı ile, müsaade etmiyen bir bütçedir.

1962 bütçesi, bizatihi yüksek olan hacminin, mecmu talep hacminde yaratacağı fazlalığın, fiyatlar üzerindeki muhtemel tesirlerini bertaraf edici tedbirleri, kendi bünyesi içine almış bulunan bir bütçedir.

Filhakika, bu bütçe, 266 milyon liralık bir dış borç ödemesine ilâveten İktisadi Devlet Teşekkülleri ile Hazinesinin, Merkez Bankasına ve finansman müesseselerine olan ve konsolide edilmiş borçlarının faiz ve itfa bedeli olarak 185 Milyon lira tutarında bir ödemeyi; İktisadi Devlet Teşekküllerinin, Hükümetçe ittihaz edilen tedbirler neticesi hâsıl olan zararlarının karşılığı olarak 125 milyon liralık; İktisadi Devlet Teşekküllerine ve benzeri müesseselere, sermaye olarak 75 milyon liralık ve böylece, bir kısmı devamlı, bir kısmı geçici bir müddet için fren vazifesi gören, ceman 651 milyon liralık bir ödemeyi derpiş eden bir bütçedir.

1962 bütçesi, aydınların fedakârlığını istemiş olan bir bütçedir. Filhakika, bu bütçe, Hükümetin, Karma Bütçe Komisyonunun sarf ettikleri bütün gayretlere rağmen, Devlet hizmetinde daima vefalı ve fedakâr olmuş memur ve emeklilerimize vâdedilmiş bulunan % 15 zamları verememek ıstırarı içinde kalmıştır.

1962 bütçesi, iyimser bir bütçedir. Evvelâ derpiş ettiği yüksek yatırım harcamaları ile ekonomiye canlılık getireceğini ve böylece iktisadi huzur ikliminin teessüsünü süratlendireceğini ümideden bir bütçe olması itibariyle, ekonomiye yapacağı tesir bakımından iyimser olan; sonra da normal gelirlerinin tahakkuku için zaruri olan iktisadi huzur ikliminin ve canlılığının gerçekleşmesini aslî bir şart sayması itibariyle de ekonomiden göreceği aksi tesir bakımından; iyimser olmak mecburiyetinde bulunan bir bütçedir.

1962 bütçesinin, bu çift istikametteki iyimserliğinin gerçekleşmesini de iktisadi iklimin sıkı sıkıya bağlı olduğu siyasi iklimde aramak gerekmektedir; şu halde, 1962 bütçesinin iyimserliğinin kaderi, bu mukaddes çatı altında temsil edilen siyasi kuvvetlerin ve başta muhterem basınımız olmak üzere bütün müesseselerin, yeni Anayasamızı, ilk cümlesinden son cümlesine kadar bütün metnini ve ruhunu, şuur altına kadar sindirerek, vatan menfaatlerini her şeyin üstünde gören davranışlarına mevduur... ”²¹

²¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 47, (16.02.1962), ss. 390-391.

C. Bütçe Kanununun Tümü Üzerinde Siyasî Parti Grupları Adına Yapılan Konuşmalar

a- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Grubu Adına İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz'un Konuşması

Maliye Bakanı Şefik İnan'ın bu sunuş konuşmasından sonra, 1962 Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde görüşmelere geçilmiş ve siyasî parti grupları adına sırasıyla, 16 Şubat 1962 tarihli 47. Birleşimde, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz, Yeni Türkiye Partisi Sakarya Milletvekili Ekrem Alican; 17 Şubat 1962 tarihli 48. Birleşimde ise, Adalet Partisi İstanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyli ve Cumhuriyet Halk Partisi Trabzon Milletvekili Ali Şakir Ağanoğlu söz almışlardır²².

CKMP Meclis Grubu adına konuşan Ahmet Oğuz, ister iktidarda bulunan, ister muhalefet görevini yerine getiren partiler olsun, hepsinin elbirliğiyle memleketin kısa sürede kalkındırılması amacı etrafında toplandıklarına dikkat çekerek başladığı konuşmasına, hükûmet programlarının, uygulanacak politikanın yönünü gösteren metinler olduğunu, bu nedenle, program ile bütçe arasında bir bağ bulunması gerektiğini, ancak yeni kurulan Hükûmetin programda yer alan birçok hususun, 1962 Bütçesinde karşılığına rastlanmadığını belirterek devam ediyordu. Bu konuda Oğuz, şöyle demektedir:

“...«Ziraatı ön plâna aldık...» diyen Hükümet görüşü yanında, bunun için ayrılması gereken tahsisatın bütçede görülememesi, tatmin edici sayılamaz. Keza program hakkında görüşmelerde ifade edilen; «Birçok hâdiselerin birbirini takip edip sıkıştırdığı bir devrede bizim tarafımızdan hazırlanmamış plânların teferruatı üzerinde daha geniş bilgi vermek mümkün olamazdı.», ayrıca «Bugünkü vaziyette güçlüklerden imkânlar çıkarmak mecburiyeti ile karşınızda bulunan bir Hükümdür...» gibi sözler de gösteriyor ki, Hükümet, bu yılın bütçesini, idareden devralarak usul olduğu üzere kabarıklıkları bertaraf etmeye ve bu arada, Arazi Vergisinin kaldırılmasıyla tasarruf bonolarının hâdlerinin değiştirilmesine inhisar ettirmiştir. Böylece memleketin bütün siyasi, iktisadi ve içtimai meseleleri zaman denilen bir meçhule terk edilerek Meclisin karşısına eski kalıplara dökülmüş ve dondurulmuş bir bütçeyle çıkmıştır. Bu hale göre, Meclise sunular bütçe, Hükümetin programını tahakkuk ettirebilecek müessir bir vasıta olmaktan ziyade, emrivâki halinde ortaya çıkmış bir durumun icaplarına bir âlet olmak mevkiinde kalmıştır. Kısacası, Hükümet programında geçen umumi sözleri daha ileriye muzaf bir iyi niyet ve temenni mesajı addedip geçeceğiz...”²³

²² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 47, (16.02.1962), ss. 391-403, 404-423; M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 48, (17.02.1962), ss. 427-430, 430-439.

²³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 47, (16.02.1962), ss. 391-392.

CKMP Grubu adına konuşan Ahmet Oğuz, ekonomik açıdan geri kalmış ülkelerin kısa zamanda gelişme gösterebilmeleri için programlı ve plânlı bir çalışma içinde olmaları gerektiğine işaret etmekte ve plânlamaya ilişkin düşüncelerini şöyle dile getirmekteydi:

*“İktisaden geri kalmış memleketlerin kısa zamanda en fazla randıman sağlaması yoluyla kalkınabilmesi için her şeyden evvel doğru bilgilere, âhenkli ve şümullü çalışmaya ve muayyen bir hedefe götürecek derli toplu bir sisteme ihtiyaç olduğu muhakkaktır. Bu da, Devlet çapında şümullü etüt ve gayretleri, kısacası, program ve plânlı çalışmaları gerektirmektedir. Bu zaruretle kurulan Devlet Plânlama Teşkilâtının hükümetlere her yıl daha vukufu ve realist ışıktutması icabetmektedir. Bunun da zamanla gelişeceğine ve daha faydalı, olacağına inanıyoruz. Ancak, her başlangıcın güçlüklerini takdir etmenin yanı sıra şu ciheti de belirtmek isteriz ki, Plânlama Teşkilâtı bir yandan daha yararlı bir hale gelmeye çalışırken, diğer yönden de ilgilileri mevzua munis bir şekilde ısındırmaya gayret sarf edilmelidir. Bu arada da nazari mütalâa ve mülâhazalardan ziyade, realist, yapıcı ve uygulanabilen mevzular üzerinde faaliyetini teksif etmesi faydalı olur. Hulâsaten işaret edelim ki, Plânlama Teşkilâtı bir gaye değil, hükümetlerin taayyün etmiş programlarını bir tatbik vasıtası olmaktan ileri gitmemelidir.”*²⁴

Ahmet Oğuz’un, 1962 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki konuşmasında, siyasî huzursuzluklara, bazı darbe heveslilerine ve bunlar karşısında Hükûmetin tutumuna da değindiğini görüyoruz. Gerçekten, Oğuz, konuşmasını, bu konulara ilişkin şu değerlendirmelerde bulunarak tamamlıyordu:

“Millet Meclisinin muhterem üyeleri, Devlet bütçesi ve memleket ekonomisinin bâzı ana meselelerini tahlil ederken üzerinde durduğumuz istikrarsızlık, itimatsızlık ve huzursuzluğun sebep ve âmillerini büyük ölçüde siyasi hâdiselere bağlamak icabeder. Bu konuda Karma Hükûmete ve bütün siyasi partilere çok mühim vazifeler düştüğüne kaaniiz.

Bilhassa Hükûmete vücut veren siyasi partilerin memleket huzurunu bozan fil ve hareketlerden dikkatle kaçınmaları zaruridir. Kötü niyetlilerin, maceracıların, bir dikta tesisi heveslilerinin cüret ve cesaretlerini arttırmaktan, varlığımızı imha için fırsat bekliyen yıkıcı sol cereyanlara zemin hazırlamaktan başka bir netice doğuramayacak olan huzursuzluk havası karşısında, Hükûmetin çok daha enerjik ve basiretli hareket etmesini milletçe beklemek hakkımızdır.

Fakat teessürle belirtmek isteriz ki, bugünkü manzara milletçe beklenilenin tam aksidir. Memlekette bir taraftan intikamcı, diğer taraftan ihtilâlcı tahrikler almış yürümüştür ve bu hal esasen mevcut olan huzursuzluğu günden güne arttırmaktadır. Karma Hükûmeti teşkil eden partiler ise evvelâ

²⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 47, (16.02.1962), s. 392.

kendi bünyelerinde bu tahrikleri önleyici tedbirleri almak şöyle dursun, aksine huzursuzluğun başlıca kaynağı olmaktadırlar. Koalisyon partileri, Hükümet programlarında, Anayasanın mutlak hâkimiyetini tesis etmek, vatandaşlar arasında huzur ve iyi münasebeti sağlamak, huzurun temin edilmesiyle birlikte geçmiş siyasi mücadelelerin yaralarını tedavi eylemek vaat ve taahhütleriyle milletin karşısına çıktıkları halde, bu vaat ve taahhütlerine uymayı evvelâ kendi bünyelerinde sağlayamamışlardır. Politikanın yukarı kademelerinden yapılan tahrikat ve buna muvazi olarak yapılan bâzı neşriyat huzursuzluğu ve tehlikeli temayülleri vatandaş kütleleri arasına yaymaktadır.

Dayandıkları partilerin tutumu bu olan Hükümet de, millet iradesi ile kabul edilmiş bulunan Anayasanın hükümlerine ve getirdiği meşru nizama çeşitli istikametlerden tevcih edilen tahrik ve tecavüzler karşısında Sayın Başbakanın birkaç konuşmasıyla iktifa etmiş ve hiçbir ciddî hareket ve icraatta bulunmamıştır.

Yapıcı ve huzur getirici bir murakıp kuvvet olarak vazife görmeyi siyasetinin temeli sayan C. K. M. Partisi, hâdiselerin seyrini derin bir üzüntü ve endişe ile takibetmiştir.

C. K. M. Partisinin, Hükümet programında yer alan huzurun tesisi ve geçmiş siyasi mücadelelerin yaralarını tamamiyle tedavi etmenin lüzumu fikirlerine samimiyetle katıldığı malûmdur. Fakat Hükümet kurulduktan pek az sonra, huzurun tesisi şöyle dursun, hâdiseler maalesef karşılıklı tahriklerle tamamen aksi istikamette gelişmiş ve bu tehlikeli gidiş karşısında partimiz lâzımgelen teşebbüslerde bulunmuştur.

Bu cümleden olarak, 22 Aralıkta Parti Başkanımız Sayın Başbakanı ziyaret ederek Hükümet programında yer alan huzurun tesisi konusunda temennilerimizi ifade etmiştir.

Mesele partimizin yetkili organlarında müteaddit müzakerelere konu olmuş ve görüşümüz 9 Ocak tarihli gazetelerde yer alan bir açıklama ile umumi efkâra bildirilmiştir.

Bu açıklamada, memlekette huzuru tesis ve demokratik rejimi yerleştirme gayesiyle iş başına gelmiş Hükümetin, huzur bozan hâdiseler karşısında âdeta seyirci kaldığı, hâdiselere takaddüm edecek ve istikamet verecek yerde bunların peşinden sürüklendiği, koalisyonun iki kanadı arasında ahenk ve koordinasyonun sağlanamadığı, Hükümetin bu tutumunun çeşitli istikametlerden huzur bozucu hareketlere girişenlerin cüret ve cesaretini artırdığı anlaşılmıştır.

Bu açıklamadan sonra 11 Ocakta Hükümet Başkanı ile yeniden görüşen Parti Başkanımız, «Nereden gelirse gelsin memleketin huzurunu bozan tahrikler karşısında Hükümetin daha enerjik davranması» hususundaki parti görüşümüzü bir kere daha ifade eylemiştir.

Sayın Hükümet Başkanının 17 Ocakta radyoda ve 1 Şubatta tüccar ve sanayi odaları mensuplarına hitaben İstanbul Belediyesinde, intikamcı ve ihtilâlcı tahriklere karşı yapmış olduğu konuşmalar bizleri memnun etmiştir. Bu konuşmalarda durum isabetle teşhis olunmuştur. Fakat bu teşhise karşılık müessir bir tedavi yolu ve çaresi gösterilmemiştir.

Huzurun tesisi ve tahriklerin önlenmesi konusundaki görüşlerimiz 2 Şubatta Sayın Cumhurbaşkanı nezdinde yapılan parti liderleri toplantısında da Başkanımız tarafından ifade edilmiş ve ilk tedbir olarak Başvekilin de katılımıyla bir liderler toplantısı yapılması teklif olunmuştur.

Bugün de aynı görüşleri muhafaza etmekteyiz. İntikamcı ve ihtilâlcı karşılıklı tahriklerle memleketin çok nazik bir duruma sokulduğu, buna bir çare bulunmadığı takdirde geçmiştekinden daha vahim buhranlara sürüklenebileceği kanaatindeyiz. Kin ve intikam tahriklerini bir siyasi sermaye olarak elden bırakmamakta ısrar edenler var. Bu da ölçülü, ölçüsüz birtakım mukabeleleri davet ediyor; meşru nizamı hiçe sayan tehditler yapıyor. Bu karşılıklı tahrikleri durdurmak için Hükümetin de, partilerin de kendilerine düşen vazifeyi yaptıklarına kaani değiliz. Bir türlü sonu gelmeyen bu tahriklerin illetine ve sebebine nüfuz etmek ve bu sebepleri bertaraf edici tedbirleri bir an evvel almak lâzımdır.

Bunun için bizler, hepimiz, Hükümet olarak, Meclis olarak, siyasi partiler olarak kademe kademe mesuliyet ve vebal taşımaktayız. Samimî olduğu takdirde, partilerin, ihtilâfların çoğuna çare bulacağına inanıyoruz.

Biz, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve onun Meclis Grubu olarak bugüne kadar Karma Hükümetin muvaffakiyeti ve memlekette huzur ve sükûnun sağlanması için elimizden gelen gayreti gösterdiğimizize kaaniiz. Hiçbir hâdisede huzursuzluk ve ihtilât âmili olmadık. Memleket hayrına, düşündüklerimizi, her türlü parti mülâhazasını bir tarafa bırakarak, mesul şahsiyetlere zamanında ifade ettik. Bundan sonra da aynı itidal ve vatanseverlikle murakabe vazifemizi yapacağız, siyasi ve iktisadi huzur dâvasının takipçisi olmakta devam edeceğiz.”²⁵

b- Yeni Türkiye Partisi Grubu Adına Genel Başkan Ekrem Alican'ın Konuşması

Oğuz'dan sonra, 1962 Bütçesi üzerinde Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubunun görüşlerini açıklamak için kürsüye gelen Genel Başkan Ekrem Alican, sözlerine 27 Mayıs darbesi sonrasında hazırlanan 1961 Anayasası uyarınca çok partili hayata geçilmesine ve yasama organının oluşmasına karşın; bazı çevrelerde hâlâ demokratik rejimin, bize uygun olup olmadığına ilişkin tartışmaların açıkça yapıla geldiğine dikkat çekerek başlamıştı. Alican, bu konudaki endişelerini şöyle dile getiriyordu:

²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 47, (16.02.1962), ss. 402-403.

“Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubunun 1962 malî yılı Bütçe kanunu tasarısı üzerindeki görüşlerini izaha başlamadan önce; memleketin iç politika şartları bakımından hususi dikkat ve alâka ile tetkik ve tesbit edilmesi gerektiğine inandığımız bâzı hakikatleri Yüksek Heyetinize arz etmek isterim.

Memleketimizde; 27 Mayıs 1960 hareketinden bu yana, Devlet idaresinin her sahasında, çeşitli tedbirler ve tasarruflar tatbika konulmak suretiyle, bu hareketi doğurmuş olan şartlar ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Bu şartlardan, bilhassa, demokratik rejime taallûk edenlerinin tasrih ve ıslahı maksadiyle hazırlanmış olan yeni Anayasa, referandumla Türk milletinin tasvibine mazhar olmuştur.

Bu Anayasanın ilk tatbikatı halinde; Yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun kurduğu Devlet ve Hükümet düzeni, millet kaderini eline almıştır. 27 Mayıs hareketinin bu sahada bugüne kadar elde ettiği neticeleri takdirle karşılamamaya, elbet imkân yoktur. Bununla beraber nihai hükme varmak için, henüz zaman erkendir. Kaydedilmiş olan başarılar; bundan böyle de devam eder; yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletimizin medenileşme yolunda, Atatürk inkılâpları ile geliştirmeye giriştiği büyük ıslahat teşebbüsünden kuvvet ve destek alan ve demokrasiye millî tesanüt ruhu içinde hakiki mânasını kazandıran, hür, tarafsız ve her türlü istismarcılık ve nizamsızlıktan uzak bir idarenin katî şekilde memlekette yerleşmesini sağlayabilirse, ihtilâl, hedeflerinde birincisine, yani soylu ve sıhhatli bir açık idare tesisi hedefine varmış olacaktır.

Türkiyemizde, bilhassa son zamanlarda, demokratik siyasi düzenin, millî kaderimiz bakımından en muvaffak sistem olup olmadığı meselesinin açıkça münakaşa edilebilmesi vakiasına ehemmiyetle dikkati çekmek isteriz. Bâzı çevrelerin, hâdiseleri, yıllarca müşahede ve muhakeme ettikten sonra, millî menfaatlerimiz itibariyle, açık ve kapalı rejimler arasında, henüz katî bir tercih yapamamış görülmelerinde, siyasi hayatımıza, siyasi mücadelelerimize, bugüne kadar istikamet vermiş olanların, kapalı idarelere karşı açık idare adı altında, iktidara ulaşmak veya ulaşılmış iktidarı muhafaza edebilmek maksadiyle, birtakım hatalı tutumları benimsemiş olmalarının büyük tesirini inkâr edemeyiz. Bu sebeple, Devletimiz ve milletimizin muvaffak bir gelişme düzenine erişmesi için vasıta olacak siyasi rejimin; hüviyeti ne şekilde tavsif olunursa olunsun, her şeyden önce sağlam ahlâki temellere dayanması şarttır.

Bu çeşit kuvvetli temellere dayanmadıktan sonra, açık idareden de, kapalı idareden de memleketin gereği gibi istifade edemeyeceğinde şüphe yoktur. Böyle, sıhhatli temellere sahip bir açık idarenin, milletimize kazandıracığı muazzam değerleri ise, kapalı bir idare ile mukayese etmeye çalışmak, sadece safdilliktir.

Milletimiz, demokratik rejimin mâna ve ehemmiyetini kavramış ve bu rejime gönül vermiş bulunmaktadır. Rejimi soysuzlaşmaktan korumak, istismarlar rejimi haline girmekten kurtarmak, ahlâk, samimilik ve bilgi

temelleri üzerine oturmuş bir açık idare haline getirmek, bütün hukuki imkânlarla bizim elimizdedir. Bunu yapabildiğimiz takdirde, omuzlarımıza yüklenen tarihî mesuliyetle şerefle cevap vermiş oluruz. Bunu yapamadığımız, küçük hesaplarla, küçük parti endişeleriyle hareket ettiğimiz takdirde, hem bu tarihî mesuliyetin altında ezilmiş, hem de memleketi hakiki demokrasinin paha biçilmez nimetlerinden mahrum bırakmış oluruz.

Önümüzdeki günler, bu mevzuda, her birimize büyük vazifelerin düşeceği tarih dolu günlerdir. Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu, mevcudiyetinin temel unsurlarından biri olan, bu büyük millet dâvasının gerçekleşmesi uğrunda, üzerine düşen vazifeyi, ne kadar güç olursa olsun seve seve yerine getirmek azim ve kararındadır.

Aziz arkadaşlarım;

27 Mayıs 1960 hareketinin, şüphesiz, demokratik siyasi rejimi memlekette gerçek mânasiyle yerleştirmek hedefi yanında, iktisadi ve içtimai sahalarda da tahakkukunu gaye edindiği bir fikri muhtevası, birtakım kendine has görüşleri mevcuttu.

İki yıla yakın bir zamandan beri bu mevzuda çeşitli adımlar atılmaya çalışılmış, bu adımlar bazan muvaffakiyetli, bazan muvaffakiyetsiz sonuçlar doğurmuştur. 1962 malî yılı bütçesi bu devrin ikinci bütçesidir. Acaba bu bütçe eski devir bütçelerine nazaran ne gibi yenilikler getirmekte, eski devrin ne gibi kötü tatbikatını ortadan kaldırmakta, ihtilâle sebebiyet veren zihniyetin iktisadi ve içtimai sahalardaki görümlerinde ne gibi ıslahat ile inkılâp hamlesinin müdafaasını yapmaktadır.

Öyle zannediyoruz ki bütçe müzakereleri bu bakımlardan Türk umumi efkârına ışık tutacak, 27 Mayıs öncesi ve 27 Mayıs sonrası idarelerinin iktisadi ve içtimai politikalarının bir nevi objektif muhasebesi hüviyetini taşıyacaktır.

...

Muhterem arkadaşlarım;

Memleketimizin her sahada içinde bulunduğu gelişme ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların doğurduğu müşkülât hepimizin malûmudur. Vatanın bir an önce medeni milletler seviyesine ulaşması hasretini çeken ve sabırsızlığı içinde bunalan pek çok vatan çocuğu, zorluklar karşısında, zaman zaman bedbinliğe kapılmaktan kendilerini kurtaramamaktadırlar. Hattâ bu bedbin görüşlerin, bâzılarımızı, medenileşme mücadelesinin, demokratik hak ve hürriyetler rejimi içinde tahakkuk ettirilemeyeceği, kısa zamanda netice almak istiyorsak, her şeyden evvel, demokrasi tatbikatından vazgeçmemiz gerektiği, şeklindeki mütalâalara dahi sürüklediği her gün müşahade ettiğimiz hakikatlerdendir.

Her zaman söylediğimiz gibi, biz bugün de açıkça ve ısrarla iddia ediyoruz ki; maddi ve mânevi, millî refahın asıl yaratıcıları, hürriyet ve demokrasi rejimleridir. Hakiki kalkınma ve gelişme hareketleri, millet murakabesi altında cereyan eden, bu murakabeden kuvvetini alan, memleketin ahlâkî ve içtimai nizamını tahribetmeden tahakkuk ettiren hareketlerdir. Bizim bugün

karşılaştığımız güçlükler, sadece Türk cemiyetine has güçlükler değildir. Bu merhalelerden geçmiş veya geçmekte olan memleketler aynı müşküllerle karşılaşmış, aynı müşkülleri yenmek zorunda kalmış ve hâlâ yenme çabasından kurtulamamışlardır. Hür, müreffeh ve mesut bir cemiyet düzenine varma hedefimize samimiyetle inanıyorsak, bu güçlükleri peşinen kabul edeceğiz, bunları müşterek gayret ve fedakârlıklarla mağlubetmek için katî surette azimli ve kararlı olacağız.

Partimiz Meclis Gurupu bu müşkülleri; cemiyetimizin içinde bulunduğu oluş ve istihale devresinin doğum sancuları kabilinden, bizi istikbale ümit ve heyecanla bakmaktan hiçbir surette alıkoymıyacak ve bir bakıma müspet mütalâa olunabilecek işaretler şeklinde telakki etmektedir.

Filhakika demokratik istihale gelişmekte, 1946 yılında başlamış olan çok partili hayat, demokratik düzenin icaplarına göre memlekette yerleşmekte, partizan idare unutulma istidatları göstermekte, partiler arası münasebetler şahsi münâferet ve kinler halinden çıkıp, fikrî seviyede bir rekabet vasıtası yaratma istikametine yönelmektedir.

Pek çoğumuz 1946 yılında başlamış olan çok partili hayat mücadelesinin içinde, hemen ilk günlerden itibaren, bilfiil vazife almış insanlarız. Mücadelelerde muvaffak olmak için lüzumlu sayılan dünkü şartlar ve vasıflarla bugünkü şartlar ve vasıflar arasındaki farkları bizzat nefislerimizde tecrübe ve müşahede etmekteyiz...”²⁶

YTP Genel Başkanı Alican, konuşmasının devamında, ülkenin kalkınması açısından öteden beri süregelen plânlama kurumu üzerinde durmakta ve 1950’den beri, bu konuda, biri plân, program fikirleriyle gereksiz teorik tartışmaların gelişme yolunda yapılabilecek birçok yatırımların gerçekleştirilmesini geciktireceğini ileri süren ve hatta plânlamanın demokratik rejimle bağdaştırılmasının güç olduğunu savunan; diğeri ise, kalkınma, ancak plânlı ve programlı olursa azami verimlilik sağlanacağını, plân ve program esaslarından ayrıldığı takdirde kalkınmanın imkânsızlaşacağını belirten olmak üzere iki görüşün çarpıştığını hatırlatıyordu. Alican, aynı dönem içinde bir üçüncü görüşün de ortaya çıktığına ve bu görüş mensuplarının, ekonomik gelişmenin, plânsız ve programsız ve büyük ölçüde siyasî tesirlerin rol oynadığı kişisel tercihlere, israfçı ve gösterişçi usullere dayandırılmayacağını kabul ettiklerine; ancak, beri yandan bu konuda çok yoğunlaşıp vakit kaybetmekten de kaçınılması gerektiğini savunduklarına dikkat çekmekteydi. Bu görüş ayrılıklarının 1958 yılı ortalarına kadar sürdüğüne işaret eden Alican, 4 Ağustos 1958 tarihli ünlü kararlar enflasyonist politikadan vazgeçildiğinin altını çiziyordu. Bu konuda, 27 Mayıs 1960 hareketi sonrasında izlenen politika hakkında da şu açıklamada bulunmaktaydı:

²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 47, (16.02.1962), ss. 404-406.

“...27 Mayıs 1960 hareketi, Türk ekonomisini, uzun devam etmiş bir enflasyonist devreden sonra, böyle bir politika ile istikrar yolunun arandığı, bir nekahet devresinin ortasında buldu. Bir taraftan iktisadi ve malî hayatı istikrara kavuşturmak, diğer taraftan da tatbiki konulmuş yatırım projelerinin ikmali imkânlarını teminat altına almak icabediyordu.

Filhakika, geçmiş yıllarda, umumi, mülhak ve özel bütçelerle idare olunan daireler, belediyeler, İktisadi Devlet Teşekkül ve müesseseleri, âmmе hizmetlerinin daha iyi bir şekilde karşılanması, memleketin ekonomik gelişmesi bakımından gelişme projeleri hazırlamış ve hemen hepsini tatbika koymuşlardı. Bu projelerin iç ve dış finansı ihtiyaçlarının nasıl, ne şekilde ve hangi kaynaklardan sağlanacağı hususunda hiç kimsenin sarîh malûmatı mevcut değildi.

Malî imkânlar hemen hemen yok denecek kadar mahdud olduğuna göre, o anda İhtilâl İdaresine düşen vazife, bu projeleri dikkatli bir süzgeçten geçirip devamlarında zaruret olanları mevcut mahdud imkânlarla yürütmeye çalışmak, diğerlerinin tatbik ve ikmallerini de ehemmiyet derecelerine göre zaman içinde sağlamaktı.

Bu iş İhtilâlin ilk üç ayında yapılmış, tutarları yekûnu 14 milyar lira olan 1393 proje mütehasşis heyetler tarafından teker teker tetkikten geçirilerek, 7,5 milyar değerindeki 8, 9 projenin devamına, 3,8 milyar değerindeki 416 projenin tehirine, 2,5 milyar değerindeki 158 projenin terkine karar verilmiştir. 72 sayılı Kanunla da bu mevzua mütaallik hukuki esaslar tesbit olunmuştur.

10 yıllık bir Devrenin yatırım münakaşa ve mücadeleleri bu suretle, bu neticeye ulaşmış bulunmaktadır. Bu yatırımların bundan sonraki safhalarının Hükümetimizi ve Meclisimizi pek yakından ilgilendiren meselelerden biri olması gerektiğinde şüphe yoktur...”²⁷

Ekrem Alican, konuşmasını sürdürürken, bu yatırımların ne gibi bir işleme tâbi tutulacağı konusunda Bütçe Kanunu Tasarısında yeterli bir bilginin yer almadığından yakınmakta ve aynı zamanda ekonomik gelişme çabalarımız içinde Devlet Plânlama Teşkilâtının konumunun ne olacağını da sorgulamaktaydı. YTP Genel Başkanı Alican, bu konulara ilişkin görüşlerini şu sözlerle dile getirmekteydi:

“... Bugün yatırım politikamız üzerinde kararlara varır, muayyen esasları tesbit eder, plânlı ekonominin hudut ve şümulünü tâyine çalışır ve hattâ plânlarımızı yaparken, geçmiş yıllardan müdevver, bu fevkalâde ehemmiyetli meseleyi, bir kalemde bir yana itmek gibi bir durumu elbette ihdas edemeyiz.

Memleketin milyarlarının yatırıldığı, pek çoğunun devamının memleket ekonomisi bakımından zarureti aşîkâr, bu yatırım projelerinin neticelendirilmesi mevzuunda, Hükümetimizin sarîh ve katî düşüncelerini bilmeye ihtiyacımız vardır.

²⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 47, (16.02.1962), s. 408.

Bütçe gerekçesinden, bu meseleye taallük eden toplu Hükümet görüşünü tesbite, maalesef, imkân yoktur. Bütün bu yatırım projelerinin Devlet Plânlama Dairesinin tetkikleri sonuna kadar, bugünkü halleriyle, bekletilmeleri ihtimalinin bahis konusu olamayacağı tabiidir. Bu itibarla, gerekçenin, 72 sayılı Kanun tatbikatına ayıracağı bir bölümde, on yıllık bir yatırım devresinin bir nevi envanterini teşkil eden bu mevzu hakkında, Türkiye Büyük Millet Meclisine ve o yoldan Türk milletine bilgi vermesini arzularдық.

Evvelâ bu yatırım projeleri ile Plânlama Dairesinin alâka derecesi açıklanmalıdır. Her ne kadar vârit görmüyorsak da, bu yatırım projelerinin kaderleri, yeni baştan Plânlama Dairesinin tasvip veya ademi tasvibine mi bağlı tutulmaktadır. Yoksa bu projeler hakkında evvelce varılmış olan kararlar itibarlarını muhafaza etmekte midirler? Böyle ise 1962 yılında hangi inkişaf lar kaydolunmuştur? Yani bu yıl içinde bu projelerden ne miktar ı ikmal olunarak ekonomimizin hizmetine girmiş, geriye kalanlarına ne miktar yatırım yapılmıştır. İkmalleri mevzuu teminat altına alınabilmiş midir?

Bu vesile ile dikkatlerimiz, ister istemez, Devlet Plânlama Teşkilâtının yatırım siyasetimizde işgal ettiği mevkii, çalışmalarının mâna, mahiyet ve şumulünü anlama istikametine teveccüh etmektedir. Yukarda çeşitli yönlerini uzun uzun izah ettiğimiz on yıllık yatırım münakaşaları sonunda bugün plân ve plânlı ekonomi fikri Devlet idaremize mal olmuş ve bu fikrin tatbikatını sağlamak maksadiyle bir Devlet Plânlama Teşkilâtı Devlet kadroları arasına ithal edilmiştir. Bu teşkilât iki yıla yakın bir zamandan beri faaliyet halindedir.

Şüphesiz plânlı ekonomiyi ve Plânlama Teşkilâtının ihdas ı lüzumunu müdafaa edenler, bunları bir gaye olarak değil muayyen neticelere varmak için birer vasıta olarak düşünmekte idiler. Asıl olan, yatırım yapmak, ekonomik verimi üstün yatırım yapmak, malî ve iktisadi israflara meydan vermemek, hızlı bir gelişme sağlamaktır. Bu neticelere ulaşmak için en iyi vasıta plânlı harekettir. Plânlı hareketi sağlamak için de bir teşkilâta ihtiyaç vardır. İşin felsefesi bu idi.

Biz şimdi, meselelerimizi sadece bu noktaya kadar halletmiş bulunmaktayız. Yani vasıtalar hazırlanmış, sıra neticeyi almak için çalışmaya gelmiştir. Eğer vasıtayı iyi kullanmazsak o vasıta olmadan aldığımız neticeyi dahi alamamak tehlikesi ile karşı karşıya olduğumuzu bilmemiz lâzımgelir.

Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu olarak bu noktada, memleketin, bir mühim meseleyi halletme durumu ile karşı karşıya bulunduğu kanaatindeyiz. Devlet bünyesinde, iktisadi gelişme hamlemizde plânlama teşkilâtının işgal edeceği mevki ne olacaktır? Bu teşkilât, bütün Devlet idaresini vesayeti altına alan çatık kaşlı bir brokrasi (bürokrasi) vasıtası olarak mı, yoksa ana yatırım hedeflerimizi, yatırım stratejimizi kararlaştırmada Hükümete yardım eden, âmme sektörü yatırımlarının kararlaştırılan hedefler istikametinde, her türlü tesirden uzak ekonomik rantabilite esaslarına uygun bir şekilde tanzimini sağlayan, hususi sektöre, istenen bilgileri vermek; öğrenmek suretiyle

muvaffakiyet imkânları hazırlayan güler yüzlü tecrübeli, akıllı ve tarafsız bir müşavir olarak mı kullanılacaktır?

Devlet Plânlama Teşkilâtı ve Hükümetin plânlamadan anladığı mânalar etrafında bu ve bunlara mümasil sual ve tereddütlerimizin cevaplarını, tabiatıyla 1962 malî yılı bütçe gerekçesinde bulmak isterdik. Fakat gerekçede, Dünya Bankasının bir fiyali olan Milletlerarası Kalkınma Birliği kadar dahi bu teşkilâta yer ayrılmasına, nedense lüzum görülmemiştir.

...

Hükümetin plânlı çalışma arzularını şüphesiz memnuniyetle müşahede etmekteyiz. Fakat sadece bu arzunun izharı ile meselelerimizin hal yoluna giremeyeceğini de kabul etmek lâzımdır. Bugünkü âcil ihtiyaçlarımız karşısında, plânlı yatırım fikri kadar, süratli yatırım fikrinin de ehemmiyet taşıdığını Hükümetin dikkatinde uzak tutmaması icabeder. Bu fikri en iyi şekilde telif edecek bir politikanın memlekete sağlayacağı imkânları ise sıralamaya lüzum yoktur.”²⁸

Alican, konuşmasının devamında, bütçenin tümüne ilişkin bazı eleştirilerini de açıklamaktaydı. Bu bağlamda, bütçe gerekçesinin yetersiz olduğunu söylüyor ve bir istatistik bülteni niteliği taşıdığından yakınıyordu. Ayrıca, dış ticaretin sürekli açık vermekte olmasına ve bunun tehlikelerine de dikkat çekiyordu. Alican’ın, bu konuya yönelik endişelerini şu sözlerle dile getirdiğini görüyoruz:

“Meselâ, 1963 yılında Türkiye’nin ödemek mecburiyetinde olduğu dış borç yekûnu 1560 milyar lira değerinde 174 milyon dolardır. Bu miktarın 378 milyon liraya tekabül eden 42 milyon dolarlık kısmı 1959 Mayıs’ında konsolidasyona tâbi tutulmuş eski yıllar dış ticaret açıklarından, 710 milyon liraya tekabül eden 79 milyon dolarlık kısmı da yine dış ticaret açıkları dolayısıyla Milletlerarası Para Fonu ve Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilâtından muhtelif tarihlerde yapılmış kısa vâdeli borçlanmalardan doğmaktadır.

Bu iki kalem borç 1963 yılı dış borçlarımızın üçte ikisini teşkil etmektedir. Bu çeşit borçlanmalarımız olmasa idi, bugün Türk dış tediye muvazenesini açıkla kapatmak gibi bir mecburiyet hâsıl olmaz ve ekonomimiz çok daha rahat bir çalışma düzeni içinde bulunurdu...”²⁹

YTP Grubu olarak bu konuda alınmasını düşündükleri önlemleri de sıralayan Alican, konuşmasını şöyle tamamlıyordu:

“...Eğer bu bütçe bu haliyle tatbika konulacak olursa belki oldukça yüksek seviyeli bir yatırım bütçesi hüviyeti taşıyacak fakat Hükümetin anladığı mânada dahi denk olamayacak, istikrarlı bir gelişmenin vasıtası olmaktan uzak kalacaktır. Hükümet, bütçenin denkliliği ve ekonominin istikrarı fikrini

²⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 47, (16.02.1962), ss. 408-410.

²⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 47, (16.02.1962), s. 415.

muhafazada ısrar edecek olursa yatırım seviyesi düşecek binnetice bu bütçe iddia olunduğu gibi süratli ve istikrarlı bir kalkınmanın vasıtası hüviyetini iktisabedemeyecektir.

Bu mâruzatımızla şu hususları ifade etmek istiyoruz:

Bütçenin evvelâ normal kaynakları, samimî şekilde tahmin edilmemiş, rakamlar Sayın Maliye Bakanının ifadesi ile optimist ve hattâ ileri derecede optimist bir ruh halî içinde tesbit olunmuştur.

Özel gelir kaynaklarından 500 milyon liralık kısım tasarruf bonoları hasılatıdır.

Artan bir milyar ikiyüz küsur milyon liralık özel kaynağın nasıl realize olunacağı hakkında ise sıhhatli bir bilgimiz mevcut değildir.

Normal gelir kaynaklarından, ithalâta dayanan bütün vergilerimiz de son yıllarda ki, tahsilât rakamları ile sabit olmuş gerileme istidatları bir yana bırakılarak, 1962 de meydana geleceği ümidedilen müspet inkişaf lar fikri tahminlerin temelini teşkil etmiştir.

Teferruata girmeye lüzum görmüyor; tereddütlerimizi ortaya koyuyor, yanılmakta olduğumuzu temenni ediyoruz. O halde bu gelirler realize edilemezse ne olacaktır?

Tabiatıyla bu çeşit bütçeleri yapmış olanların daima başvurdukları metotlardan birinin tercihi mecburiyeti hâsıl olacaktır.

Bu metotlar da; ya tahsisleri aynen tatbik edilip, açığı Hazine imkânları adı altında emisyonla karşılamak, yahut tahsisleri, yapılan tahsilâta göre ayarlamaktır. Birinci halde istikrar fikri, ikinci halde yatırım fikri ihmale uğrıyacaktır.

...

Bizim üzerinde ehemmiyetle durduğumuz husus; bütçelerin gelir tahminleri, tahsilât ile realize edilemeyecek şekilde yüksek rakamlar halinde yapıldığı, denk bütçe fikri üzerinde ısrar olunduğu takdirde, tatbikatın ya enflâsyoncu istikamete, yahut tahsisleri ve bilhassa yatırım tahsislerinin tenkis istikametine yöneleceği hususudur. 1962 malî yılı bütçesini de biz böyle bir bütçe olarak görmekteyiz ve evvelki bütçelerden farklı mütalâa etmemekteyiz.

Hükümetin iki ihtimalden hangisini tercih edeceği, yıl içinde takibedeceği politika ile meydana çıkaracaktır (çıkacaktır). Fakat her halükârda bu çeşit bütçeler ve bu çeşit tatbikat Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütçe üzerindeki murakabe ve kontrolünü bir hayli zayıflatmakta ve bu murakabeyi nazari ve şekli bir hale getirmektedir.

Bu durumun, bizi bâzı hakikatler ve bâzı meseleler üzerinde ciddî olarak düşünmeye sevk etmesi lâzımdır.

Zaman bakımından karşılaştığı müşküller bir yana, Hükümet, böyle bir bütçeyi acaba samimî bir inançla mı, yoksa bâzı mecburiyetlerin kendisini zorlaması ile mi Türkiye Büyük Millet Meclisine getirmiştir. Biz o kanaatteyiz ki, bu bütçeyi bu şekilde benimsemeye, Hükümet istemeye istemeye mecburiyet duymuştur.

...

Partimiz Meclis Grubunun 1962 malî yılı Bütçe kanunu tasarısı üzerindeki görüşlerinin izahı burada sona ermektedir.

Siyasi rejim mevzuundaki güçlüklerimizi hallettikten sonra Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu olarak, üzerine bütün gücümüzle eğilmek mecburiyetinde olduğumuza inandığımız büyük dâva iktisadi gelişme dâvasıdır. Bu dâvayı düzenine koyacak, gelişmemizi her türlü aksatıcı tesirlerden kurtulmuş tabii bir cemiyet ve Devlet çalışması haline getirecek olursak, milletimizin bütün meselelerinin en kısa zamanda ve en medenî ölçüler içinde halledilmelerinin mümkün olacağında şüphe yoktur.

Bu itibarla bütçenin tümü üzerindeki konuşmamız daha ziyade bu temel mesele üzerinde teksif olunmuş, bu arada dâvayı halledecek vasıta olan idari bünyemizin üzerinde durulması gerekli meselelerine ayrıca temas edilmiştir.

...

Normal olmıyan şartlar içinde hizmet almış bulunan Hükümetin, iktisadi gelişme hamlemiz ve idari reform dâvamızda çok ciddî çalışmalar yapmak, çok ciddî tedbirleri tatbika koymak mecburiyetinde kalırken, siyasi bünyemizin hususiyetlerinden doğan birtakım meselelerle de karşılaşmakta bulunması, tabiatıyla muvaffakiyet ihtimallerine menfi istikamette tesir eden bir unsur olmaktadır.

...

Temennimiz bütün bu meseleler karşısında karma Hükümetin tek bacaklı veya birbirinin zıddı çift başlı gayritabiî bir varlık hüviyetine girmemesi, normal ve muvazeneli bir bünyenin iyi niyet samimiyetinden ilhamını alan tutumlarıyla millet dâvalarına çare bulmasıdır.

İzahlarımızdan da anlaşılacağı üzere, Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu bütçe kanunu tasarısı ve gerekçesini tatmin edici olmaktan uzak bulmuştur. Karma Hükümetin, bilhassa yatırım politikası hakkında, grupumuz hâlâ vuzuha varamamış, tereddütlerden kurtulamamıştır. Bizim dileğimiz; takibedeceği politika hakkında Hükümetin kendisinin vuzuha varması ve bütçe tatbikatını yatırımlarımızı köstekleyici bir istikamete yöneltmemesidir.

Hepinizi hürmetle selâmlıyarak, bütçenin memleketimiz ve milletimize hayırlı olmasını temenni ederim. ”³⁰

c- Görüşmelerin Ertesi Güne Ertelenmesi

Muhalefet partileri CKMP ve YTP Meclis Grupları adına yapılan bu konuşmalardan sonra, 16 Şubat 1962 tarihli 47. Birleşimi yöneten Başkanvekili Ömer Zekâî Dorman, Koalisyon Hükümetinin ortaklarından Adalet Partisi Meclis Grubu adına konuşacak milletvekilini çağırmadan önce, Birleşime kısa bir ara vermeyi kararlaştırmış; fakat 4. Oturum için belirlenen saat 18.00’de oturumu

³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 47, (16.02.1962), ss. 421-423.

açtığında, gerek AP, gerek CHP Gruplarının vaktin gecikmesi nedeniyle görüşmelere 17 Şubat 1962 tarihinde devam edilmesini önerdiklerini belirterek, bu öneriyi oya sunmuştu. Millet Meclisi Genel Kurulu sözü edilen öneriyi benimsediği için, 1962 Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki görüşmeler, ertesi güne, 17 Şubat 1962 Cumartesi günü saat 10.00'a bırakılmıştı³¹.

d- Adalet Partisi Grubu Adına Ferruh Bozbeyli'nin Konuşması

Millet Meclisinin 17 Şubat 1962 tarihli 48. Birleşiminde, görüşülmesine önceki Birleşimden devam edilen Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki görüşmelerinde ilk sözü, İsmet İnönü Başkanlığında kurulan Koalisyon Hükûmetinin bir kanadını oluşturan Adalet Partisi Meclis Grubu adına İstanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyli almıştı. Bozbeyli, sözlerine, Bütçe Tasarısı için Millet Meclisinde bir sunuş konuşması yapan Maliye Bakanı Şefik İnan'ı eleştirerek başlamıştı. Bozbeyli, bu konuda şöyle diyordu:

"...Muhterem milletvekilleri, Sayın Maliye Bakanının Meclisimizdeki beyanları, Senatodaki bütçe takdim konuşmalarına maalesef uymamaktadır. Bu itibarla eğer Senato konuşmaları Hükümet görüşü ise, Meclisimizdeki beyanları şahsi mütalâaları olmak iktiza eder.

Son günlerde, Sayın Başbakan ve bir kısım Vekillerimiz tarafından iktisadi huzurun teminine çalışılırken, bilâkis bunu bozan ve Hükümet görüşüne uymayan beyanlarıyla Sayın İnan Hükümet içinde nevi şahsına münhasır bir Vekil haline gelmiştir.

Hüner, geçmişin tutumu ile kendi bütçesini müdafaaya kalkmak değil, alacağı tedbirler, yapacağı işlerle bütçesini nasıl denk hale getireceğini izahtır.

*Geçmiş metotları bırakalım. Biz Vekil Beyefendinin zihniyetinin mali huzur getirmeye elverişli olmadığı kanaatindeyiz. Çok konuşmak, lüzumsuz konuşmak yerine, iş yapmasını bekliyoruz."*³²

AP Meclis Grubu adına konuşan Bozbeyli, Maliye Bakanı İnan'a yönelik bu eleştirisinden sonra, bütçe ve genel ekonomik durum hakkında iyimser bir bakış sergilemekteydi. Gerçekten, Bozbeyli'nin, konuşmasına şöyle devam ettiğini görüyoruz:

"Muhterem milletvekilleri, millî gelirin normal artışı ve nüfus başına gayrisâfi millî hasılanın son beş senelik neticeleri, ümitlerimizi takviye etmektedir. Devlet borçlarının millî gelire nisbeti iktisaden ileri memleketlerinkine nisbeten tahmin edilemeyecek müsbet bir seviyededir.

³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 47, (16.02.1962), s. 423.

³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 48, (17.02.1962), s. 427.

Devlet borçlarını(n) Devlet gelirlerine nisbeti de, kezâ bizi ümitsizliğe düşürmeyecek bir ölçüdedir. Misal olarak: Devlet borçlarının Devlet gelirlerine nisbeti; 1960 yılında Avusturya'da 254,1 – Fransa'da 129,4 – İngiltere'de 382,7 – Birleşik Amerika'da 243,1 – Türkiye'de ise 144 tür.

1950 yılında bu rakam 176 idi. Keza Devlet borçlarının gayrisâfi millî hâsılaya nisbeti 1960 da, Avusturya'da 0,686 – Fransa'da 0,434 – Birleşik Amerika'da 0,554 – Türkiye'de ise 0,234 tür.

Bu rakamlar gösteriyor ki, ümitsizliğe düşmeye lüzum yoktur. Alınan ve alınmakta olan tedbirler ve plânlı çalışmalar yakın gelecekte bizi iyi günlere kavuşturacaktır. Devlet Plânlama Teşkilâtının 1962 yılı Devlet yatırımları ve hususi yatırım tahminleri yekûnu 8 milyar 434 milyondur. Bu miktar gayrisâfi millî hâsılanın % 16 sıندان fazladır. Bu rakamlardan yatırım tarîfinin içine girmeyecek olanları çıkarsak dahi, umumi yatırım miktarı aranılan seviyededir.

Yukarıda arz edildiği gibi iktisadi huzur ve istikrarın sağlanması şartıyla...”³³

AP Meclis Grubu adına konuşan İstanbul Milletvekili Bozbeyli, her türlü Devlet işlerinde ve özellikle de iktisadi hayatta istikrarın önemine dikkat çekiyor ve Hükûmetten olabildiğince değişmeyen tedbirler alınmasını istiyordu. Bozbeyli, kalkınmada özel teşebbüsün önemine, Ortak Pazara katılmamızın gereğine ve plânlamanın niteliğine de şu sözlerle işaret etmekteydi:

“Harb sonrası dünyası milletleri iki iktisadi mânzumeye ayırmıştır. Biz bunun içinde, hür dünya milletlerinin saflarında bulunuyoruz.

Partimiz iktisaden kalkınmamızda onlara (onların) tuttuğu yolu prensip edinmemizi arzu etmektedir.

Çünkü diğer yön, ferdî teşebbüsü yok ederek memleketi neticede kapalı rejime sürüklemekte ve milletleri, ister istemez Devletin kölesi haline getirmektedir.

Hür milletler iktisadi kalkınmalarında serbest sektörü esas olarak kabul etmişler, plânlarını ve yatırımlarını bu esasa istinadettirmişlerdir.

...

Kuruluşunu faydalı bulduğumuz Plânlama Teşkilâtının hazırlıkları partimizin yukarıda arz ettiğimiz görüşlerine uymadığı takdirde yeniden revizyona tâbi tutulmasını talebedeğimiz hususu, pek tabîidir.

Devlet sektöründe yatırımların genişletilmesi için sermayenin Devlet elinde toplanması zaruridir. Bu ise ya fertlerin mülkiyetlerine el uzatmak veya hususi sektörü yok edici ve fertlerin iktisadi hürriyetlerini direkt ve endirekt yolla zedelemek suretiyle mümkün olabilir. Bu bakımdan Devlet eliyle yatırımların genişletilmesine taraftar değiliz. Nitekim. Devlet İktisadi teşebbüslerinin bugünkü durum dahi, endişe ile karşılanmaya değer. Bu meyanda Kömür işletmelerinin sermayesinin iki buçuk mislinden fazla zarar

³³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 48, (17.02.1962), ss. 427-428.

teraküm etmiş olması endişemizin haklılığını ortaya koymaktadır. Ve yine Devlet eliyle yapılan bu işletmelerin çoğunun zararlı bilânçolarının bütçeye akisleri büyük bir yük teşkil etmektedir. Bu bakımdan yeni yıl yatırımlarından daha ehemmiyetli olarak bu işletmelerin reorganizasyonunun ele alınarak rantabl hale getirilmesi başta gelen temennimizdir.

...

Muhterem milletvekilleri,

Bugün üzerinde önemle durduğumuz iktisadi meselelerden biri de, Müsterek Pazara katılmamızdır. Bunu temin için paramızın dış ve iç kıymet farkının giderilmesi; tediye muvazenemizin düzeltilmesi ve bütçe açıklarının denkleştirilmesi gibi hususların tahakkuku zaruridir.

Muhterem milletvekilleri,

Memleketimiz için yeni bir teşebbüs olan Devlet Plânlama Dairesinin çalışmaların da dikkatle takibetmekteyiz. Bu Dairenin bütün işlerin nâzımı haline gelmeye gayret sarf etmesi ve hele vekâletlerin tasarruflarına müdahaleleri ihtimali bizi ciddi endişelere sevk etmektedir.

Bilhassa şimdiden 5 senelik plânın Haziran sonuna kadar hazırlanması gayreti, bu yeni teşkilâta takatinin üstünde bir vazife yüklemek olur.

İstikrar içerisinde yıllara sâri kalkınma plânlarının hazırlanmasında yeteri derecede bir zamana ihtiyacolduğunu Hükümetin takdir edeceğini ümitlemekteyiz.”³⁴

Bozbeyli, bütçe ve ekonomik konulara ilişkin açıklamalarını tamamladıktan sonra, Hükümetin genel politikası üzerinde de birkaç söz söylemek istediğini belirtmişti. Bu bağlamda, memleketin bir an önce refah ve huzura kavuşması için neler yapılması gerektiğine ilişkin olarak Adalet Partisi Meclis Grubunun görüşlerini şöyle dile getiriyordu:

“...Adalet Partisi şu anda milletimizin mutlak bir huzura kavuşmasını candan temenni etmektedir. Ancak, biz bu huzurun kısa zamanda sağlanmasını her şeyden önce memlekette vatandaşlar arasında ve vatandaşlarla Hükümet arasında demokratik rejimlerde esas olan karşılıklı güvenin tam olarak meydana gelmesinde görüyoruz. Zira güven olmadığı yerde huzur olmaz.

Şu halde, milletçe parolamız karşılıklı güven olmalıdır.

Şimdi bu güvenin nasıl sağlanacağı sualine cevap verelim:

A.P. olarak biz millî güven ve huzuru, memlekette millî vicdanın mutlak hâkimiyetinin teessüs etmesinde görmekteyiz. Hükümetimizin bu yolda bizi milletçe huzura kavuşturacağına inanıyoruz.

Sayın milletvekilleri, A.P. bu vesileyle Yüksek Huzurunuzda ve Türk Milleti önünde bilhassa şu hususları belirtmeyi kendisi için millî bir vazife saymaktadır:

³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 48, (17.02.1962), ss. 428-429.

Fevkalâde şartlar karşısında vazifesini daima cesaretle ve sütünü ile yaptığına kaani bulunan partimiz Türk Milleti uğrunda bundan böylece her türlü feragat ve fedakârlıkları yapmakta zerre kadar tereddüdetmeyecektir.

Bu memlekette bir kardeş kavgasının meydana gelmesine, bir intikam devrinin açılmasına geçmiş devirlerin hesaplarının sorulmasına asla taraftar olmayacağız.

Biz A.P. olarak bir ihtilâl devrinin artık kapandığına ve tarihin malı olduğuna inanıyor ve bu devrin şu veya bu suretle bâzı siyasi zümreler tarafından istismar mevzuu yapılmamasını, memleketimizin yüksek menfaatleri için temenni etmekteyiz.

A.P. kendine yöneltilen haksız isnatları şiddetle reddeder, bu iftiraları yapanların, geçmişte olduğu gibi, gelecekte de vatandaş vicdanında hüküm giyerek ebediyen hüsrana uğrıyacaklarını katiiyetle ifadeyi bir vatan borcu sayar.

Bir bütçe tenkidinde, bir parti adına yapılan konuşmada, bizi huzurunuzda bu açıklamayı yapmak mecburiyetinde âmillerin ve tahriklerin neler olduğunu sizlere burada hatırlatmamıza lüzum olmadığına kaaniiz.

Muhterem milletvekilleri,

A.P. Koalisyon Hükümetinin kuruluşuna memleketin yüksek menfaatleri için ve büyük bir samimiyetle katılmıştır. Bu samimiyetimiz ilk gününde ne idiye, bugün de odur. Hiçbir fikir ve hareketimizde siyasi gizli maksat ve gaye yoktur ve olmayacaktır.

Koalisyon Hükümetinin kuruluşunda gerçekleştirmeyi millet huzurunda taahhüdettiğimiz bütün şartların bir an önce yerine getirileceğinden emin bulunuyoruz.

Bu hususta memleket idaresinde müşterek mesuliyet yüklendiğimiz C.H.P. nin de bizimle aynı samimî inanç içinde bulunduğuna şüphemiz yoktur.

Muhterem milletvekilleri, milletçe geçirdiğimiz çok müstesna siyasi ve derin tesirli hâdiseleri takiben iş başına gelen ve yapısı bakımından da siyasi tarihimizde ilk defa görülen Koalisyon Hükümetinin, yeni Anayasamızın esaslarına uygun olarak hazırlamış olduğu bütçenin tümü üzerinde görüşlerimiz ve temennilerimiz kısaca bunlardan ibarettir.

A.P. olarak bu bütçenin memleketimize hayırlı olmasını temenni ederken, bugüne kadar yapıcı davranış ve tenkidleriyle iyi örnekler veren muhalefet partilerimizin de Hükümetimizi desteklemelerini temenni eder, Yüksek Heyetinizi saygıyla selâmlarız.”³⁵

³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 48, (17.02.1962), ss. 429-430.

e- Cumhuriyet Halk Partisi Grubu Adına Ali Şakir Ağanoğlu'nun Konuşması

1962 mali yılı Bütçesinin tümü üzerinde siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalarda son sözü CHP Meclis Grubu adına Trabzon Milletvekili Ali Şakir Ağanoğlu almıştı. Ağanoğlu, konuşmasına Hükümet tarafından hazırlanan Bütçe Kanunu Tasarısı üzerinde Bütçe Karma Komisyonunda yapılan değişikliklerle başlamıştı ve bu konuda şöyle diyordu:

"...Anayasamızın 94 üncü maddesi gereğince Bakanlar Kurulu tarafından Büyük Millet Meclisine sunulmuş olan bütçe tasarısı ve raporu, Büyük Meclis adına Bütçe Karma Komisyonu tarafından sekiz haftalık sürekli ve titiz bir çalışma ile enine boyuna incelenmiş ve tasarı üzerinde gerekli görülen birtakım değişiklikler yapılmıştır. Karma Komisyon Hükümet tasarısını esas tutmakla beraber, bir taraftan memleketimizin malî ve iktisadi imkânlarını, diğer taraftan, öncelikle yapılmasında zaruret olan işleri göz önünde bulundurmuş, giderlerin en isabetli sahalarda harcanması üzerinde dikkatle durmuştur. Hemen hepsi yatırımlar için olmak üzere giderlere 114 milyon lira eklenmiştir.

Karma Bütçe Komisyonunca kabul edilen bütçe tasarısı Cumhuriyet Senatosunda müzakere ve tasvibolunmuş ve dün Yüksek Meclisinize sunulmuştur.

*Bütçe Karma Komisyonuna, yaptığı ahenkli ve çok yorucu çalışmalarından ve bütçe üzerindeki ciddi ve yapıcı tutumundan dolayı C.H.P. Meclis Grubu adına teşekkürlerimizi sunmakla bahtiyarlık duymaktayız."*³⁶

Şakir Ağanoğlu konuşmasının devamında, 27 Mayıs müdahalesini değerlendirmekte ve 1961 Anayasası ile tekrar çok partili yaşama dönülmesinden sonra oluşan ilk koalisyon hükûmetine değinmekteydi. Bu arada, plânlı bir çalışma dönemine geçilmiş olmasının öneminin altını da çizmekteydi. Ağanoğlu'nun bu konudaki sözleri Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımış bulunuyordu:

"...Demokratik rejimimizde, ilk defa olarak 20 Kasım 1961 tarihinde memleket idaresi bir Karma Hükûmete tevdi edilmiştir. Büyük Millet Meclisinde temsil edilmekte olan dört siyasi partiden, vatandaş reylerinin % 71 nisbetinde, büyük çoğunluğuna dayanan iki partinin Karma Hükûmeti iş başındadır.

Yeni Anayasamız, iktisaden az gelişmiş bir memleket olarak, Türkiye'de, eğitim çalışmalarından sosyal adalet ve sosyal güvenliği sağlayacak işlere; toprak reformundan ormanlaştırma faaliyetlerine kadar iktisadi ve sosyal sahalarda yapılması gereken işleri birtakım ana prensiplere bağlamış bulunuyor.

³⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 48, (17.02.1962), ss. 430-431.

27 Kasım 1961 tarihinde, Yüksek Meclisinize sunulmuş olan Hükümet programında da, Hükümetin yapmayı vâit ve taahhüt ettiği işler sıralanmıştır. Bunlar arasında, bilhassa, memleketimizde demokratik rejimin tek mil icaplarıyla yerleştirilmesi; her yönde asayişin sağlanması, eğitim çalışmalarına en geniş ölçüde yer verilmesi; iktisadi gelişmeleri hızlandıracak yatırımların arttırılması; işsizliğin önlenmesi, sosyal sigortaların sahalarının genişletilmesi ve kısaca, huzur ve istikrar içerisinde kalkınmayı sağlayacak her türlü çalışmalarda bulunulması yer almaktadır.

Sayın Milletvekilleri,

Karma Hükümet çok güç şartlar altında vazife almıştır. Geçmişin kötü tutumundan ileri gelen birçok aksaklıkların kısa zamanda düzeltilmesini beklemek ve bu aksaklıklardan henüz, kurulduğu günden bu yana üç ay geçmemiş olan bir hükümeti mesul tutmak insafsızlık olur.

Bir intikal devresinin tek mil meselelerini halletmek durumunda olan ve yeni bir düzene geçişin sosyal ve psikolojik reaksiyonlarını tam demokratik anlayışla ve davranışlarla karşılamakta olan Hükümetin bu temkinli, sabırlı, yatıştırıcı ve yapıcı tutumunu takdirle karşılamaktayız.

Karma Hükümete iştirak eden bir parti olarak, karşılaşmakta olduğu güçlükleri yenmesi hususunda, bütün gücümüzle, Hükümete yardımcı olmayı millî bir vazife telâkki etmekteyiz.

Bugün önümüzdeki meseleler kısa devreler içerisinde hallolunabilecek, basit konular değildir. Birkaç yüz yılın bilgisizlik içinde ihmal ettiği bir memleketin, sosyal ve iktisadi bünyesini muasır medeniyet ölçülerine göre işlemek ve milletimizin hayat seviyesini ileri memleketler durumuna çıkarmak ödevi ile karşı karşıya bulunmaktayız. Geçen 10 yıl içerisindeki kötü idare, plânsız hareketler ve ölçüsüz israflar sosyal bünyemizde sarsıntılar yaratmış, kalkınma hareketlerimizi zorlaştırmış; yıllardır, birer hal tarzı aranan problemlerin çözümü güçleşmiştir.

Bugün dâvalarımızın ehemmiyetini bilerek ve fakat millet olarak kendimizden başka güvenimizin olmadığını, göz önünde tutarak çalışmak zorundayız. Plânlı ve ölçülü bir çalışma devresine girmek mecburiyetindeyiz.

Geçen yıl kurulmuş olan Devlet Plânlama Teşkilâtını, Millî Birlik Hükümetinin memleketimize yapmış olduğu büyük hizmetlerin en başında yer alan, çok hayırlı bir hizmet olarak telâkki etmekteyiz.

Plânlama Teşkilâtının çalışmalarına büyük ümitler bağlamış bulunuyoruz. Birinci beş yıllık plânın hazırlığı Haziranda tamamlanacak ve plân 1963 yılında tatbik mevkiine konacaktır.”³⁷

CHP Meclis Grubu adına konuşan Ali Şakir Ağanoğlu, nüfus artışına ve artan nüfus içinde iş gücünün görünümüne de değiniyor ve görüşlerini şöyle dile getiriyordu:

³⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 48, (17.02.1962), ss. 431-432.

“Nüfusumuz 28 milyonu aşmıştır. Bu nüfus içerisinde 10 milyonun üzerinde bir iş gücüne sahip bulunmaktayız, % 68 i ziraat sektöründe bulunan bu iş gücü, ziraatimizin bugünkü strüktürü itibariyle, tam mânasiyle değerlendirilememektedir. Ziraat sahamızın kapasitesine nisbetle, ziraat nüfusumuz fazladır. Bu sahada atıl bulunan insan emeğini, diğer sahalarla aktarmaya zaruret vardır. Gerek ziraat sahasında emeğin daha fazla değerlendirilmesi ve gerek sanayi, madencilik, nakliyat ve aletümüm ticari faaliyetlerimizin, daha fazla gelişerek iş gücüne yer verebilmesi için, büyük ölçüde yatırımlar yapılması gerekmektedir. Diğer taraftan, yılda 750 ilâ 800 bin küsur arasında nüfus artmaktadır. Çalışma çağına gelen her vatandaşı müstahsil kılabilmek ve umumi olarak halkımızın geçim durumunu yükseltebilmek için, uzmanların hesaplarına göre milli gelirimizde yıllık % 7 nisbetinde bir artışın sağlanması gerekmektedir. Bunun için de, verim bakımından en iyimser ölçülerle, yılda 15–16 milyar liralık yeni yatırımlar yapılmasına ihtiyaç görülmektedir. Halbuki, 1962 yılı için sağlanabilen yatırım imkânı, bunun yarısı kadardır.

Bu durum karşısında iç kaynaklarımızı daha fazla zorlamak, imkân nisbetinde bir kısım istihlâk sahalarında tasarruf yapmak ve dış kaynaklardan daha geniş ölçülerde faydalanmak suretiyle yatırımları yıldan yıla artırmak mecburiyetindeyiz...”³⁸

Ağanoğlu, Ortak Pazar konusuna da temas etmekte ve bu konudaki düşüncelerini şöyle belirtmekteydi:

“Sayın milletvekilleri,

1958 den beri, Türkiye’nin Müşterek Pazara katılması hususunda müteaddit teşebbüsler olmuştur ve halen de bu konuda çalışmalar devam etmektedir.

Avrupa’nın belli başlı sanayici memleketlerini içerisine alan ve halen memleketimizin dış ticaretinde % 40 nisbetinde bir yer işgal eden bu Pazar sahasıyla yeni bir anlaşma çerçevesi içerisine girmekte memleketimizin ne gibi menfaatleri olabilecektir? Bu konu ile meşgul olan ilim adamlarımız ve mütehassıslarımız Müşterek Pazara girmenin lehinde ve aleyhinde düşünce ve görüşlerini neşretmektedirler. Bize göre Avrupa camiasının bir uzvu olmamız ve uzun vâdeli menfaatlerimiz bakımından bu Pazar dışında kalmamamız icabeder. Ancak bugünkü iktisadi problemlerimiz, mahsullerimizi değerlendirmek hususunda müsait pazarlar bulmak değildir, daha fazla istihsal imkânsızlıklarıdır. Diğer taraftan, sanayimizin verimliliğini artırmak ve dolayısıyla maliyetleri indirmek bakımlarından büyük gayretler sarfına mecbur bulunmaktayız. Bu intikal devresi içerisinde kalkınma hamlelerimizin muhtemel rekabetler önünde sarsılmamasına hassasiyetle dikkat etmemiz gerekir...”³⁹

³⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 48, (17.02.1962), ss. 436-437.

³⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 48, (17.02.1962), s. 438.

Ali Şakir Ağanoğlu, konuşmasının sonunda, CHP'nin bütçeye olumlu oy kullanacağını ve bütçenin uygulanması konusunda Hükûmete her türlü yardımı göstereceklerini bildirerek, sözlerine son vermişti⁴⁰.

f- Bütçe Kanunu Tasarısının Tümü Üzerinde Karma Bütçe Komisyonu Sözcüsü İlyas Seçkin'in Konuşması

1962 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde siyâsî parti grupları adına yapılan konuşmalar tamamlanınca sıra şahısları adına konuşmak isteyen milletvekillerine gelmişti. Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, şahısları adına söz isteyen milletvekillerine söz vermiş ve Bütçenin tümü üzerinde 13 milletvekili konuşmuştu⁴¹. Milletvekillerinin konuşması bitince, Başkanvekili Keskin, söz sırasının Karma Bütçe Komisyonu Sözcüsü İlyas Seçkin'de olduğunu bildiriyor ve kürsüye gelen Seçkin, sözlerine, iki günden beri konuşan hatiplerin Bütçe Komisyonunun 40 gündür geceli gündüzlü devam eden mesaisini takdir ettikleri için, kendilerine komisyon arkadaşları adına teşekkür ederek başlıyordu. Seçkin, yapılan konuşmalarda, hatiplerin esas itibarıyla, 1962 bütçesinin denk olup olmayacağı, bütçenin uygulanması sırasında enflasyona gidilip gidilmeyeceği, yatırımların yeterli olup olmadığı, plânlı kalkınmanın memleketimize getireceği yenilikler ve vergi reformu konuları üzerinde durduklarını belirtiyor ve bu konularda açıklamalarda bulunuyordu. Ayrıca, CKMP Grubu adına yapılan konuşmada, yeni kurulan bir Hükûmetin daha güvenoyu almadan Bütçe Tasarısını sunma yerine bir geçici bütçenin daha isabetli olacağı yönünde ileri sürülen düşüncüyü şöyle değerlendirmekteydi:

*“Sayın C.K.M.P. adına konuşan pek muhterem Ahmet Oğuz Beyefendi sözlerine başlarken temas ettiler: 1962 yılı bütçesi, Hükümet itimat oyu aldıktan sonra Karma Bütçe Komisyonunda 40 gün tetkika tâbi tutuldu. Bu devre içinde hiçbir arkadaşımız muvakkat bütçe ile gelinmesi hakkında bir fikir ileri sürmedi. Esasen Anayasanın 94 ncü maddesine göre dörder aylık muvakkat bütçe tertibetmek suretiyle gelinmesi, ondan sonra ana bütçe tanzim edilmesi yetkisi yoktur. Her sene Hükümetler yıllık bütçeyi ve bütçe tahminlerini Kasım ayının son günü Meclise takdim etmekle mükelleflirler...”*⁴²

⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 48, (17.02.1962), s. 439.

⁴¹ Şahısları adına söz alıp Bütçenin tümü üzerinde görüşlerini açıklayan milletvekilleri şunlardı: Bolu Milletvekili Zeki Baltacıoğlu, Afyon Karahisar Milletvekili Halûk Nur Bâki, Konya Milletvekili Rüştü Özal, Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi, Balıkesir Milletvekili Süreyya Koç, İçel Milletvekili Yahya Dermancı, Muğla Milletvekili Hilmi Baydur, Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu, Afyon Karahisar Milletvekili Mehmet Turgut, Sinop Milletvekili Mustafa Kaptan, Urfa Milletvekili Kadri Eroğan, Tokat Milletvekili H. Âli Dizman, Tekirdağ Milletvekili Turhan Kut. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 48, (17.02.1962), ss. 439-475.

⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 48, (17.02.1962), s. 476.

Karma Bütçe Komisyonu Sözcüsü İlyas Seçkin, millî bütçe tahminlerine ilişkin olarak da şu açıklamada, belki de daha doğru bir terimle itirafta bulunmuştu:

*“Muhterem arkadaşlarım, Anayasamızın 94 ncü maddesinin getirdiği –40 senelik Cumhuriyet idareleri bütçelerinde olmıyan– bir yenilik de şudur: Bu Anayasanın mezkûr maddesine göre Hükümetler, malî yıl bütçeleriyle birlikte millî bütçe tahminlerini de Meclise arz etmek mecburiyetindedirler. Filhakika, Plânlama Teşkilâtının yardımıyla 1962 yılı millî bütçe tahminleri malî yıl bütçesiyle birlikte Meclise sunulmuştur. Fakat, Bütçe Encümeninde, Sayın Ahmet Oğuz arkadaşımızın da buyurduğu gibi, gelmiş olan bu tahminler esaslı, derinliğine tetkika tâbi tutulamamıştır; yalnız Komisyonun bilgisine arz edilmiştir. Böyle derinliliğine bir tetkik yapılmasına öyle zannediyorum ki, bu seneler içinde imkân da bulunmayacaktır. Şurasını arz edeyim ki, muhterem arkadaşlarım, millî bütçe tahminleri İstatistik Umum Müdürlüğünün hazırladığı millî gelir rakamları ile, millî harcama rakamlarını ve bunların muvazenesini ifade etmektedir...”*⁴³

Komisyon Sözcüsü Seçkin, Bütçe Tasarısının tümü üzerindeki konuşmalar sırasında, sıkça sözü geçen Devlet Plânlama Teşkilâtının konumu ve yetkilerine de kısaca değinmek gereksinimini duymuştu ve bu konuda Millet Meclisi Genel Kuruluna şu bilgiyi vermişti:

“Muhterem arkadaşlar, bu konuda çok söz söylendi. Muhterem Heyetinizi bu sözleri tekrar söylemekle uzun müddet işgal etmek istemem. Plânlama mevzuu nedir? Plânlama Teşkilâtı nasıl kurulmuştur, gayesi nedir, memleketin istikbalinde istifadeli hizmetler yapması için neler yapmalıdır? İzin verirsiniz çok kısa olarak bu hususlara temas edeyim.

Plânlama Teşkilâtı, bilindiği gibi, önce 91 sayılı Kanunla ihdas ve kısa zamanda müsmir faaliyetleri göz önünde bulundurularak bir Anayasa müessesesi olarak İkinci Cumhuriyet Anayasasında yer almıştır. Vazife ve salâhiyetleri Anayasa ve Kuruluş kanunları ile tâyin ve tesbit edilmiş bulunmaktadır.

Şunu da derhal belirtmek yerinde olur ki bir plânlama dairesi kurulması fikri yeni değildir. Daha evvel hazırlanan Muhasebei Umumiye kanunu tasarısında da böyle bir müessese derpiş olunmuştu. O tasarıda teşkilât doğrudan Maliye Vekâletine bağlı bulunmakta idi. Sonradan, müessesenin Maliye Vekâleti ile diğer vekâletler arasında çatışmalar yaratması fikri nazara alınarak Başbakanlığa bağlanması uygun görülmüş ve teşkilât ona göre düşünülmüştür.

Plânlama teşkilâtı kurma işi dünyada yeni değildir. Amerika’da aynı işi kısmen Başkana bağlı Bütçe Bürosu ve kısmen de yine Cumhurbaşkanı (Başkana E.O.) bağlı müşavirler heyeti görürler.

⁴³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 48, (17.02.1962), s. 476.

Almanya ve İngiltere gibi aynı fonksiyonların, Maliye Bakanlığına bağlı kuruluşlar hali de görülür. Hindistan'da aynı teşkilâtın Başbakanlığa bağlanması uygun görülmüştür. İtalya ve Fransa gibi memleketlerde bizdekine mümasil kuruluşlar vardır.

Devlet Plânlama Teşkilâtı bâzılarının zannettiği gibi, Hükümetin, bâzı kararlarına mâni olan bir teşkilât da değildir. İyi ve kötü işlemeden ilgili bakan ve Hükümet sorumludur. Hükümet icraatına ancak faydalı olur. O icraata hiçbir şekilde hükmedemez, hükmetmemelidir. Ve şimdiye kadar böyle bir tahakküm zihniyeti ile vazife gördüğü müşahede olunmamıştır.

Şurasını derhal tebarüz ettirelim ki, Plânlama Teşkilâtının ehemmiyetli kararları Yüksek Plânlama Kurulu (ki dört bakan ve 4 plânlamacıdan müteşekkildir) ve Bakanlar Kuruluna verilir. Teşkilâtın kendi kendine karar vermesine imkân yoktur.

Kararlar dışında Hükümete tavsiyelerde bulunur, bulunabilir. Bu tavsiyeleri Hükümet isterse yerine getirir, istemezse nazara almaz.

Buraya kadar verdiğimiz izahattan anlaşılacağı üzere Plânlama Teşkilâtı Hükümet dışı bir organ değildir.

Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Sayıştay gibi bağımsız bir kuruluş olarak tavsif edilmemelidir. Plânlama Teşkilâtı kurulduğu tarihe kadar, sadece sesi kuvvetli çıkan dairelerin işleri görülürdü.

Bu Teşkilât, talepleri, ihtiyaçları, imkânlara göre sıraya sokan ve benzerine bütün Devlet idarelerinde rastlanan bir nevi laboratuar veya inceleme kuruludur.

Çok dikkatle çalışmak ve her yeni kuruluş gibi ihtimamla bakılmak lâzımdır. Her yeni kuruluş gibi görev ve yetkilerinin genel Devlet nizamı içindeki sınırları zamanla ve uygulamalarla ortaya daha belirli olarak çıkacaktır. Başlangıçta vâkı, iyi niyetli olduğundan emin bulunduğumuz reaksiyonları, şimdiye kadar bu metotlarla çalışmaya ünsiyet edemeyişimizde aramak lâzımdır.

Ancak şurasını da ehemmiyetle ifade edelim ki, Plânlama Dairesi de, memleket realitelerine arkasını çevirerek plâtonik ilim verileriyle meşgul olmaz. Onun için bu realite göz önünde bulundurulmak suretiyle nazariyeciler ve tatbikatçıların eşit sayıda yer alması temin olunmuştur. Bu eşitlik ileride de bozulmadan yürütülmelidir.

Muhterem arkadaşlar, 1962 bütçesinin hazırlanmasında Devlet Plânlama Teşkilâtı da yardımda bulunmuştur. Bu yardımlar bilhassa yatırımların öncelikleri ve sektörler itibarıyla öncelikleri, bu teşkilâtın evvelce yaptığı tetkikleri nazara alınmak suretiyle olmuştur... ”⁴⁴

⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 48, (17.02.1962), ss. 477-478.

Karma Bütçe Komisyonu Sözcüsü İlyas Seçkin, izlenen vergi politikaları üzerinde de bazı açıklamalarda bulunuyor ve özellikle namuslu mükellefler için vergilerin ağırlığını inkâr etmiyordu. Seçkin'in bu konuya ilişkin sözleri Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almıştı:

“Muhterem arkadaşlarım, vakit gecikti, sözlerimi kısa keseceğim. Encümeninde de üzerinde en çok durulan vergi reformu, servet beyannamesi mevzuları, muhtelif hatip arkadaşlarım tarafından dile getirildi. Bu memlekette bu ve gelecek sene yeni vergiler düşünülmemelidir. Namuslu mükellefler için Türkiye’de Gelir Vergisi nisbeti % 65-70 tir. Kurumlar vergisi veren bir şirkette de ortaklığı varsa bu mükellefin vergi nisbeti % 95 e çıkıyor.

Bendeniz geçimini vergi meseleleri üzerinden temin eden bir arkadaşınızım. 22 seneden beri bu mevzularla iştigal ederim. Hakikaten muhterem arkadaşlarım. namuslu mükellefler için ağır bir nisbet arz etmektedir; bu durum.

*Yeni vergilerin bahusus yeni istihlâk vergilerinin ihdası, kazancı az olan vatandaşlar üzerinde menfi tesirler yapacaktır. Onun için vergi mevzuunun ıslahı hususunda Hükümetin, Maliyenin yapacağı mühim işler vardır. Vergide randımanı artıracak tedbirleri almak iktiza eder. Vergi muafiyet ve istisnalarında mahzurlar varsa bunları elbirliği ile izale ederek, parti gözetmeksizin, mühim olan dâvalarda birleşmek imkânını buluruz. Mahzurları bertaraf etmek için kontrol teşkilâtının takviyesi ile kontrolü sıkılaştırmak lâzımdır...”*⁴⁵

g- Maliye Bakanı Şefik İnan’ın İleri Sürülen Görüşleri Değerlendiren Konuşması

Komisyon Sözcüsünün konuşması tamamlandığında, Birleşimi yöneten Başkanvekili, sıranın Hükümet adına Maliye Bakanında olduğunu bildirmişse de, Maliye Bakanı ertesi güne kadar müsaade istediğinden, Başkanvekili Ömer Zekai Dorman, 18 Şubat 1962 Pazar günü saat 10.00’da toplanılmak üzere Birleşimi kapatmıştı⁴⁶.

Millet Meclisinin 18 Şubat 1962 Pazar günü 49. Birleşiminde, Maliye Bakanı Şefik İnan, Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki görüşmelerde ileri sürülen eleştirileri cevaplandırmıştı. Bakan İnan, konuşmasına, gerek siyasî parti grupları adına konuşan, gerek şahısları adına söz alan milletvekillerinin ileri sürdükleri görüşlere teşekkür ederek başlamıştı. Bu konuda İnan şöyle demekteydi:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım, evvelki gün başlayan müzakerelerde partileri adına konuşan parti sözcülerinin, kendi adlarına

⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 48, (17.02.1962), ss. 481-482.

⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 48, (17.02.1962), s. 483.

konuşan sayın milletvekili arkadaşlarımızın, inceleme mahsulü olarak ileri sürdükleri görüşlerini, dikkatle, alâkayla takibettik, dinledik. Hepsi bizim için ışık tutucu, yapıcı olmuştur. Bu çatı altında toplanmış olan iktidar ve muhalefet partilerinin görüşleri, ister müsbet istikamette tenkid, ister menfi istikamette tenkid olsun. Hepsi bizim için aynı derecede şükranla karşılanacak görüşlerdir. O derecede ki, muhalefet adına yapılan tenkidler ve bunların hepsi zaten yapıcı olmuştur. Öyle olmasalar dahi, bizim anlayışımız «muhalefet, muhalefet içindir» prensibi olduğu için, her istikamette ileri sürülen görüşleri aynı derecede mâkul karşılıyoruz. Çünkü biliyoruz ki, Türk umumî efkârının hâkim olarak hazır bulunduğu konuşmalarımızda tabiatıyla bir takım fikirler çarpışacaktır. Ve şairin dediği gibi: «Barikai hakikat müsademei efkârdan çıkar» Bu çarpışan fikirler sonunda yolumuzu daha iyi görebileceğiz... ”⁴⁷

Maliye Bakanı İnan, bütçenin hazırlanmasının Hükûmetin kuruluşuna denk geldiği için, yeter zamanın bulunamadığı ve bu nedenle Hükûmet programının bütçeye yansımadağı yönünde yapılan eleştirilere karşı, şu değerlendirmeyi yapıyordu:

“...Filhakika Hükümetiniz bütçe hazırlığı için ancak on güne sahibolabilmiştir. Bu on gün içinde, geceli gündüzlü çalışarak bir taraftan programı hazırlamış ve bir taraftan da bütçeyi hazırlamış ve yine aynı dar zaman çerçevesi içinde bütçe gerekçesini hazırlamıştır. İleri sürülen fikirlere göre, madem ki Hükümetin elinde bu kadar dar zaman vardı, bu dar zaman zarfında programını bütçesine inikâs ettirmeye imkân yoktu –öyle ifade ediliyor– o halde muvakkat bütçe yapsaydı.

Muhterem arkadaşlarım, muvakkat bütçe mefhumu şudur; literatürde, kitaplarda bunun yeri şöyledir: Bir bütçe hazırlanır. Mecliste müzakere edilir fakat şu veya bu sebeple müzakereler ikmal edilemez; hattâ bütçe Meclis tarafından reddedilir. Bazı parlâmentolarda olmuştur. Böyle ahvalde Devlet, bütçesiz kalamıyacaktır. O itibarla muvakkat bütçe yoluna gidilir. Yani, muvakkat bütçe de, malî yıl sona erdiği zaman derpiş edilen bir tedbirdir. Halbuki biz vazifeye başladığımız zaman elimizde bir bütçe vardı. Bu bütçe 1961 bütçesidir ve halen devam etmekte olup sonuna yaklaşmaktadır. Devlet, bütçesiz kalmamıştı ki, Devletin bütçesiz kalmak tehlikesi mevcut değildi ki yeniden bütçe yapalım. Ayrıca Anayasanın 94 ncü maddesi kesin, âmir bir hükmü ihtiva ediyordu. Bütçenin, Büyük Millet Meclisine sunulma tarihi, Anayasaya göre tesbit edilmişti. Bu bakımdan Hükümetiniz Anayasanın bu emrini yerine getirmek için elinden gelen bütün gayreti sarf etti, geceli gündüzlü çalıştı ve Karma Bütçe Komisyonunun, Cumhuriyet Senatosunun, tetkik ve tasvibinden geçerek huzurunuzda gelmiş bulunan bütçeyi hazırlamış oldu.

⁴⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 49, (18.02.1962), s. 491.

Muvakkat bütçe yoluna gidilmesi için ileri sürülen başlıca sebep, Hükümet programı bütçede makesini bulamamıştır. Meselâ deniyor ki: tarıma önem vereceğiz, halbuki bütçede bunun inikâsı görülmüyor. Muhterem arkadaşlar, 1962 bütçesi ile tarım sektörüne, 100 milyon lira Ziraat Bankasına sermaye olarak verilmiştir. Elimizden gelse de çok daha fazlasını vermiş olsaydık. Son on yıl bütçelerini incelediğimiz zaman görülüyor ki, 10 yılda Ziraat Bankasına sermayeye mahsuben verilen para 103 milyon liradır. Biz, bir bütçede 100 milyon lira veriyoruz. Geçmiş sene bütçelerinde Ziraat Bankasına sermayeye mahsuben ödenmesi lâzımgelen para ödenmemiş ve sermaye bakiyeleri şu anda 250 milyon liradır. Gönül istiyor ki, 1962 bütçesinde bunları da verelim. Geçmiş vecibeleri de yerine getirerek Ziraat Bankamızı çiftçiye ikraz yapabilecek kudrete getirelim... ”⁴⁸.

Maliye Bakanı Şefik İnan, bütçenin gerekçesinin yetersiz oluşuna ilişkin eleştiriler karşısında da, zaman kıstıtlılığını ileri sürüyor ve şöyle diyordu:

İleri sürülen mütalâaların bir kısmı da gerekçeye taallük etmektedir. Şöyle ki; Hükümetin bütçeyi hazırlamak için kâfi zaman bulamamış olması kabul edilmekte, fakat gerekçe hazırlamak için kâfi zamana sahibolunduğu ileri sürülmektedir. Hükümetin kuruluşunu takiben derhal işe koyulmuş, bir taraftan Hükümet Programı hazırlanmış, bir taraftan bütçe hazırlanmış, bir taraftan da gerekçe hazırlığına çalışılmıştır. Bunun için sahibolduğumuz müddet on günden ibarettir. Bu on gün içinde 145 sayfalık bir eser vücuda getirilmiştir. Ekrem Alican arkadaşşıma ufak bir tarizde bulunayım. Bizim sahibolduğumuz müddet bundan ibarettir, bunu yapabildik. 145 sayfalık bir eser vücuda getirebildik. Kendileri inkılâbın Maliye Bakanlığını yapmışlardır. 1961 bütçesini hazırlamak için geniş vakitleri vardı. Zannediyorum 16 Aralıkta istifa etmişlerdi. Yeni bir bütçe hazırlamak için geniş vakitleri vardı. Buna rağmen sayın halefine tek bir sayfa devredip edemediklerini bilmiyorum... ”

⁴⁹

Bakan İnan, çeşitli hatiplerce Millî Bütçe tahminleri konusuna yapılan değinmeler hakkında da şu açıklamada bulunmaktaydı:

“Millî bütçe tahminlerine temas ettiler. Filhakika Anayasanın derpiş ettiği bir hükmü yerine getirmek için bu sene bütçeye ilâve edilmiş, bütçenin ekleri arasında yüksek tetkik ve tasviplerinize sunulmuştur. Millî bütçe hesapları, Batı memleketlerinde dahi nisbeten yeni hesaplardır. Bunlar yeni ekonomik anlayışı icap ettiren bir takım vasıtalarlardır. Memleketimizin sahip olduğu istatistik malzemesi bize ancak bu bugün için bu kadar hesap yapmak imkânını vermektedir. Tabiatıyla bu hesapları geliştirmek lâzımdır. Ekonomimizi daha

⁴⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 49, (18.02.1962), ss. 491-492.

⁴⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 49, (18.02.1962), s. 492.

*iyi idare etmemiz için bu hesaplara kesin ihtiyaç vardır. Hele plânlı bir devreye girdiğimize göre bu hesaplara ihtiyaç eskisinden daha fazladır. Bu istikamette her halde çalışacağız. İstatistik Umum Müdürlüğünün, bu ihtiyaçlara cevap verecek hale getirilmesi için ne yapmak lâzımsa yapacağız...”*⁵⁰

Maliye Bakanı Şefik İnan, konuşmasının sonunda, istikrara ve enflasyona ilişkin dikkat çekici şu değerlendirmeyi yapmaktaydı:

“...İstikrar içinde kalkınma. Bu husus Hükümet programında da yer almış temel bir fikirdi, görüştü. Vazifeye geldiğimiz günden beri, her türlü beyanlarımızda, burada, komisyonlarda, başka fırsatlarla, ısrarla durduğumuz nokta, istikrar içinde hazlı kalkınmadır. Bu konuya son derece önem veriyoruz. Çünkü, bu, iktisadi ve malî politikamızın temel taşıdır. Bu temel prensip uğruna bir hayli sıkıntılara uğradık. Fakat bunu o kadar hayatî telâkki ediyoruz ki, bu nokta üzerinde mümkün olduğu kadar fazla durarak, bu fikri, bu temel prensibi Türk umumi eşkârına duyurmak, maletmek istiyoruz. İşte, bu düşüncelerledir ki, buradaki sunuş konuşmamda istikrar konusuna fazla yer ayırdım. Bu bir tezdur. Her tez antitezi ile birlikte müdafaa edilir. Antitezi ile birlikte müdafaa edildiği zaman özellikleri meydana çıkar, kuvveti ve za'fı meydana çıkar. Bu itibarla bu tezi savunurken, bu tezi izah ederken antitezi de ortaya koymak, geçmişin tecrübelerini belirtmek istedim ve sadece gerçekleri konuştum, sadece gerçekleri.

Arkadaşlarım yapılmışın hepsi bizimdir. Nasıl ki, Fatih'lerin, Yavuz'ların, Kanuni'lerin devirleri bizim geçmişimiz ise, Boncuklu Sultanın geçmişi bizim ise, 33 yıl bu memleketi istibdat ile idare etmiş olan Abdülhamit devri bizim ise, Cumhuriyet devri de küll olarak bizim geçmişimizdir.

O geçmişin şu tarafı sizindir, bu tarafı bizindir, diye bir şey yoktur. Geçmiş bizindir, hepimizindir.

O halde bu geçmişin zaman zaman konunun icabına göre tecrübeler(in) den ders almamız lâzımdır. Eğer, geçmişten ders almıyacaksak, her nesil yeniden başlar. Buna da milletlerin pek tahammülü olmamak gerekir. Geçmiş devirden, geçmişin tecrübelerinden her halde faydalanmak lâzımdır. Ve geçmişin tecrübelerinden faydalanırken de gerçekleri konuşmak, gerçeklere haykırmak; objektif olmak, beyaza beyaz, karaya kar diyebilme lâzımdır. Gerçeklere çıplak gözle bakmaya alışmamız lâzımdır. Hele iktisadi, malî mevzularda mutlaka gerçekleri iyi görmek, onlara çıplak gözle bakmak lâzımdır.

...

⁵⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 49, (18.02.1962), s. 493.

Son sözlerimi tekrar istikrar konusu üzerine getireceğim. Muhterem arkadaşlarım, bu konuda konuşmuş olan sözcü arkadaşlarım var. Kendileri çeşitli tezleri savundular. Enflasyonu ve enflasyonla kalkınmayı dahi savununlar olmuştur. Biz öyle düşünmüyoruz. Kalkınmanın, hakiki kalkınmanın, gerçek kalkınmanın istikrar içinde mümkün olabileceğini düşünüyoruz. Enflasyonla yani bütçe masraflarını Merkez Bankası kaynaklarına baş vururlar, daha çıplak bir tâbirle para matbaasını işletirler. Diğer taraftan kredi enflasyonu ile kalkınmanın yapılabileceğine asla kaani değiliz. Bütçe giderlerinin enflasyonla, emisyonla, çıplak tâbiri ile para basmak sureti ile finansmanı son derece fena ve zararlıdır. Kendilerince tevakkî edilmesi lâzım gelen bir finansman yoludur. Muhterem arkadaşlar, bu şekilde finansman yani Devlet masraflarını para basmak suretiyle karşılamak, bir nevi vergi almak demektir. Ama mükellefin haberi olmadan vergi almak, Büyük Meclisin rızasını istihsal etmeden vergi almaktır. Halbuki, kanunlarımıza göre vergi, vergi kanunları Büyük Meclisin kabul ettiği kanunlardır. Kanunsuz vergi olmaz. Ama, emisyon, para matbaasında para basıp Devlet masraflarını karşılamak, kanun istihsal etmeden vergi almak demektir. Kimden almak? Vergi kanunları yapılırken kimden alınacağını, nasıl alınacağını, vergi adaletine uygun mu? Uygun değil mi? Bütün bunlar düşünülür. Fakat bu arz ettiğim şekilde, vergi almak; bütün bu düşünceleri bir tarafa bırakan bir vergi almak sistemidir. Bu öyle bir vergidir ki, sanki Maliye Bakanı her gün gizlice bütün vatandaşların ceplerine elini atar, onların cebinden bir miktar, çıplak tâbirini kullanayım, para çalar. Enflasyon yapmak, vatandaşların ceplerinden para çalmak demektir. Çünkü enflasyonun neticesi, bir müddet sonra, az veya çok bir zaman sonra fiyatlar yükselmeye başlar. Fiyat yükselişi demek, para kıymetinin düşüşü demektir. Para kıymeti düştükçe, düşen kısım, işte enflasyonu yapan Hükümetin Maliye Vekili vatandaşların ceplerinden çaldığı miktar demektir. Netice itibarıyla bu vergi bir hırsızlık demektir. Üstelik son derece adaletsiz bir vergidir. Bu vergi enflasyonu fakiri daha fakir yapan, zengini daha zengin yapan, her milletin en sağlam kütlesi demek olan orta halli tabakayı yok eden, böyle bir vergidir.

Bu itibarla biz istikrar politikasından sureti katiyede ayrılmamak kararındayız. Vergi almak lâzım gelirse, bu yoldan vergi almak Büyük Meclisin rızasına dayanan ve kabul ettiği kanunlara göre vergi almak yoluna gideceğiz. Ama bu yoldan vergi almak yoluna gitmiyeceğiz. Ayrıldığımız nokta bundan ibarettir. Enflasyonda vergi, gayri âdil bir vergidir. Fakiri çok fakir yapar, ama zengini çok zengin yapar, orta sınıfı yok eder, orta halliyi yok eder bir vergidir; böyle vergi almak istemiyoruz. Bunu sizler de kabul edersiniz ki, belirli ölçü ve miktarda ve milletin bilgisine ve gücüne dayanan bir vergi almak istiyoruz... ”⁵¹

⁵¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 49, (18.02.1962), ss. 498-499.

h- Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı Ekrem Alican'ın Maliye Bakanının Konuşmasına Cevabı

Maliye Bakanı İnan'ın konuşmasından sonra, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican tekrar söz almış ve Bakan Şefik İnan'ın kendisi hakkında yaptığı değerlendirmeleri cevaplandırmıştı. Gerçekten, Alican, İnan'ın konuşmasındaki bazı kısımlara şu sözlerle karşı çıkıyordu:

“Muhterem arkadaşlar, Sayın Maliye Vekili arkadaşımın konuşmasından sonra konuşmak niyetinde değildim. Herhalde Sayın İnan beni konuşma mecburiyetinde bırakmaz diye düşünmekte idim. Yalnız konuşması sırasında, cevap verilmesinde zaruret olan bâzı fikirler ortaya attığı ve bu arada şahsıma, pek de hafif saymadığım, bir tarzda bulunduğu için, cevap verme lüzumunu hissettim. Benim notlarım iki günden beri Sayın Şefik İnan'ın nezdinde mahfuzdur. Düşünüyordum ki; İnan bana çok kuvvetli cevap verecek ve beni Mecliste müşkül vaziyette bırakacaktır. Fakat üzüntü ile ifade edeyim ki, bizim notlar iki gün hapsedilmesine rağmen mühim bir şey çıkmadı. Sadece Vekilliğim zamanında gerekçe hazırlayıp, halefime bir gerekçe devretmediğimden bahsettiler. Arkadaşlar, bu fevkalâde acaip bir fikir; meselâ Hükümet istifa etse, arkasından yeni bir Hükümet gelse, o Hükümetin eski Hükümete nerede senin bana bıraktığın program demesi kadar acaip bir fikirdir... gerekçelerin, Hükümet programları kadar ehemmiyetli malî vesikalar olduğu konuşmamda ifade edildi. Hükümetler iktisadi ve malî politikalarını gerekçede belirtirler. Nasıl Hükümet programlarının kendilerine has felsefeleri, görüşleri varsa, gerekçelerin de aynı şekilde görüşleri ve felsefeleri vardır. Hangi Maliye Bakanı kendisinden sonra gelecek halefine, bir nevi miras bırakır gibi bir gerekçe bırakmış; vekil halefine icraat bırakır. Aldığı tedbirlerden alınan neticeleri bırakır...

15 Ekim tarihinde bu yana, muhalefet olarak mutlak bir anlayış içindeyiz. Hükümet programı geldi, yapılabilecek tenkidlerin en müsamahalısını, en seviyelisini yaptık. Bütçe geldi, aynı anlayış içinde bulunduk. Ama müsaade buyurursanız, alkışlanmak istemiyoruz, sadece zihniyet itibariyle alâka gösterilsin bize o kâfi. Alkışa meraklı değiliz, fakat tenkide tahammül etmeyi öğrenmek mecburiyetindesiniz arkadaşlar. Bunu öğrenirseniz bütün meseleler kolaylıkla halledilir. Sayın İnan bizim muhalefet partileri olarak bu derece anlayışlı tutumumuz muvacehesinde bu cevapla benim karşıma çıkmamalı idi. Ne diyor, tekrar ediyorum, Alican diyor sen de Maliye Vekilliği yaptın, evet. Maliye Vekilliğinden ayrılırken halefine hangi gerekçeyi bıraktın. Beyefendiler; Maliye Vekili eğer bütçeyi teşri organa sevk edecek olursa elbette kendi görüşlerini bir gerekçeye geçirmek suretiyle sevk edecektir. Alican malî ve iktisadi politikada bir ihtilâfa düştüğü için Maliye Bakanlığından ayrılmıştır. Politikada ihtilâfa düştüğü için, Maliye Bakanı olarak benimsediği fikirleri pek tabii olarak gerekçeye geçiremeden Maliye Bakanlığından ayrılmıştır. Kendisinden sonra gelen Maliye Vekili de kendisinin benimsemediği bâzı fikirleri benimsemiştir. Yeni vekil bütçe gerekçesini elbet kendi görüşlerine göre hazırlayacaktır.

İnan arkadaşımın bu derece hafif tarizlerle karşıma çıkmasını arzu etmezdim Sevgili arkadaşlar; muhalefet ve iktidar münasebetleri ağır bir hava ve seviyesizlik içinde devam ettirilmek istenmiyorsa hükümet ve iktidar partileri grupları da muhalefet gruplarının gösterdikleri anlayışı göstermek mecburiyetinde olduklarını kabul etmelidirler. Biz bu derece anlayış içinde muhalefet yaparken, tenkidlerimizi hattâ sivri kelimelerle değil, yumuşak yapmaya çalışırken, Sayın İnan şahsiyatla uğraşmak kabilinden bir cevapla benim karşıma gelmemeli idi. Fikir temelden itibaren çürüktür. Bir Maliye Vekili kendisinden sonra gelen vekile gerekçe devretmez, bir miras bırakır gibi. Gerekçe bir politikanın ifadesidir. Hele bir politika anlaşılamamasından dolayı ayrılmış olan bir Maliye Vekilinin, kendisinden sonra gelen Maliye Vekiline gerekçe devretmesi diye bir mesele bahis mevzuu olamaz. Maliye Vekili bütçeyi sevk edeceği güne kadar gerekçesinin hazırlıklarını yapar. Nitekim Ekrem Alican da öyle yapmıştır. Ama, bir politika anlayışından ihtilâf çıkıp da ayrılacak olursa, tabiatıyla kendi anlayışına göre hazırladığı gerekçesi de, kendisiye beraber Bakanlığın kapısından çıkar, yeni Bakanın gerekçesi onun yerine kaim olur ve hadise de böyle cereyan etmiştir... ”⁵²

1- Maliye Bakanı Şefik İnan'ın Tekrar Söz Alması

Ekrem Alican'ın konuşmasından sonra kürsüye tekrar Maliye Bakanı Şefik İnan gelmiş ve Alican'ın eleştirilerini cevaplandırmıştı. İnan, bütçenin gerekçesine ilişkin Alican'ın yaptığı değerlendirme üzerine şu açıklamada bulunmuştu:

“...Hükümetin gerekçesinde şu veya bu olması lâzımdı demeleri üzerine bizim ne bütçe için ve ne de gerekçe için kafi zamanımız yoktu. On günde hazırladık. Bu hususları belirtmek üzere kendisine dostane târizde bulundum. İstemiyerek üzdüm ise özür dilerim. Târizlerim sadece eski dostluk ve arkadaşlıktan kuvvet almıştır, tamamiyle şahsidir.

Yalnız bütçe gerekçelerinin nasıl olması lâzım geldiği noktasında aramızda bir görüş ihtilâfımız vardır.

Muhterem arkadaşlarım; bizde bütçe gerekçelerinin tarihçesi şudur; ilk bütçe gerekçesi, geriye doğru gidildiği zaman, 1950 bütçesi için yazılmıştır, 1949 senesinde Sayın İsmail Rüştü Aksal'ın Maliye Bakanlığı zamanında hazırlanmıştır. O zaman böyle bir gerekçe hazırlanmasına sebeb olan fikir şu idi: İkinci Cihan Harbinde ve harbden sonra Batı memleketlerinde, bilhassa İngiltere'de bütçeye ek olarak bu nevi vesikalar yayınlanmaya başladı. Beyaz kitap adıyla yayınlanırdı. Biz de Batı'daki bu yayına uyalım dedik. O zamanın imkânlarıyla 4 aylık bir çalışma ile bu bütçe gerekçesi meydana gelmiştir. Temel fikir şu idi: Bütçe hacımlı bir vesikadır. Bölümler, maddeler arasında bir sürü rakamlar vardır. Bunları incelemek ve oradan netice çıkartmak zordur.

⁵² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 49, (18.02.1962), ss. 499-501.

Milletvekilleri için onların çalışmalarını kolaylaştırmak için bu bütçe gerekçesi hazırlanmıştı. 1950 den sonra bütçe gerekçelerinin mahiyeti değişti, objektif vasfından ayrılarak partizan bir hüviyet aldı. Bunların objektif vakalar olduğunu ifade ediyorum. İstiyen arkadaşlar kütüphaneye gidip bunları okuyabilirler. Halbuki bütçenin objektif, ilmî bir vasa sahibolması ve taraf tutmaması lâzımdır. Olayların olduğu gibi gösterilmesi lâzımdır. Benim Sayın Ekrem Alican arkadaşımın bu gerekçe üzerindeki görüş zaviyelerimiz değişik olup bendeniz arkadaşımın anladığı mânâyı tam olarak anlamadım; bunun bir kısmına iştirak ediyorum. Meselâ bütçe gerekçesinde, geçen seneki bütçe ile neler yapılmıştır, bu hususta hesap vermesi lâzımdır. Biz vazifeye geldiğimiz zaman bunları tetkik edecek vaktimiz yoktu. On gün içinde bütçeyi hazırladık. Araştırmaların da objektif olması lâzımdır. Bunun için de uzun zamana ihtiyaç vardır. Bütçe gerekçeleri Üniversiteler için bir referans kitabıdır, basınımız için başvurulacak bir vesikadır. Eğer gelecek sene vazifede kalacak olursak, 1962 bütçesinde hangi işe nereden başladık, nereye kadar götürdük, yine objektif olarak yüzde yüz doğru olarak, sadece olayları belirtici, kıymet hükümleri veren bir vesika olmalıdır. Bendeniz böyle anlıyorum. Politikası o Hükümetin programında yer alır. O Maliye Bakanının ve diğer bakanların Hükümet adına yapacakları resmî konuşmalarında yer alır; açıklanır. Nitekim bu vesikalar istikrar programında yer almıştır. Bu vesikalar gizli tutulmuştur. Bu vesikalara istikrar programı denir; fakat ne olduğunu kimse bilmez. Bunlar gizli tutulurdu. Bu Türk ve yabancı mütehassısların bir araya gelmesiyle hazırlanmış, Türkler tarafından yazılmıştır. Gizli tutulmuştur. Çünkü 4 Ağustos 1958 kararlarına takaddüm eden iktisadi politikanın bir mahkûmiyet vesikası idi. Gizli tutuldu, neşredilmedi. Bunu neşrettik. Herkes bilsin, gizli kapaklı bir şey kalmasın. Dış borçları gizli, bunu kimse bilmez, birisi kürsüye çıkar bir rakam söyler ve işkâl ederdi. Arkadaşlar, bütün millet bizim ne kadar borcumuz olduğunu bilmelidir. Bu gerçekler bilinmedikçe millet olarak bu müşküllerin içinden çıkmamız mümkün olmaz. Gizli kapaklı işlerle ve yalan söyleyerek meseleleri halletmek mümkün değildir. Onun içindir ki, gerçekleri olduğu gibi açıklıkla beyazı beyaz siyahı siyah göstermek hedefimizdir. Şimdiden gelecek sene bütçe gerekçesinin nasıl olması lâzım geldiğine ait dokümanların hazırlanması işine yavaş yavaş Mart ayından itibaren başlayacağımızı arz etmek isterim. Bundan sonra geleceklere her halde dosya bırakacağım...”⁵³

i- Yeni Türkiye Partisi Genel Başkanı Ekrem Alican'ın Maliye Bakanı İnan'ın Konuşmasını Değerlendirmesi

Bakan İnan'ın konuşmasına, tekrar YTP Genel Başkanı Ekrem Alican cevap vermek istiyor ve bu nedenle kürsüye geliyordu. Alican, enflasyon kavramı ile ilgili olarak, Bakan İnan'la aralarında bir anlamlandırma farkı olduğuna işaret ederek, şu açıklamada bulunuyordu:

⁵³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 49, (18.02.1962), ss. 504-505.

“...Enflasyon mevzuu üzerinde, enflasyonun memleket ekonomisine, memleketin sosyal hayatına getireceği mazarratlar mevzuunda mutabık olmamamıza imkân yoktur. Esasen, senelerden beri enflasyonun bu mazarratları getireceği fikrini müdafaa etmiş, bu yolda mücadele etmiş insanlarız.

Yalnız enflasyonun mânasını anlamada Sayın İnan’la aramızda, eğer ihtilâf telâkki edilirse, ihtilâf mevcuttur. Bendeniz derim ki, Merkez Bankasından bir Türk lirası piyasaya çıktı, enflasyon var vehmine kendimizi kaptırmıyalım. Enflasyonun kendisine mahsus ârâzı vardır. Fiyat Strüktürü bozulur, maliyet nizamı bozulur, dış tediye muvazenesi bozulur ve bunların enflasyonist tesirleri ortaya çıkar. Bunları nabız halinde elimizde tutalım. Az gelişmiş bir memleket olarak Merkez Bankasının imkânlarından istifadeden geri kalmıyalım. Bendenizin sözlerimin başında ifade ettiğim fikrim de budur. Sözlerimin sonunda ifade ettiğim fikir de aynıdır. Ayrıca, dedim ki, Sayın İnan bu kürsüden ne ifade ederse etsin, nasıl müdafaa ederse etsin, bu bütçeyi tatbik edecekse, bendenizin enflasyondan anladığım bu mânaya kendileri de gelmek ve bu politikayı takibetmek mecburiyetindedir...”⁵⁴

j- Bütçe Tasarısının Tümü Üzerindeki Görüşmelerin Tamamlanması ve Tasarının Maddelerine Geçilmesinin Kabul Edilmesi

Bu konuşmalardan sonra, Niğde Milletvekili Asım Eren söz almış ve yaptığı uzun konuşma tamamlandığında⁵⁵, Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki görüşmelerin yeterliği hakkında bir önerge verilmişti. Bu önergenin kabul edilmesi üzerine Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Tasarının maddelerinin görüşülmesine geçilmesini oya sunmuş ve işaretle yapılan oylama sonunda, Millet Meclisi Genel Kurulu, 1962 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerine geçilmesini kabul etmişti⁵⁶.

D. Bütçe Kanunu Tasarısının Maddelerinin Görüşülmesi

Millet Meclisi Genel Kurulunda, 18 Şubat 1962 tarihli 49. Birleşimde başlanan Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerinin görüşülmesi, 28 Şubat 1962 tarihli 59. Birleşimde tamamlanmıştı ve bu durumda, Millet Meclisi Genel Kurulu, anılan tarihler arasında yer alan onbir birleşimini Bütçe Tasarısının maddelerinin görüşülmesine ayırmış olmaktadır⁵⁷.

⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 49, (18.02.1962), s. 507.

⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 49, (18.02.1962), ss. 507-513.

⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 49, (18.02.1962), ss. 513-514.

⁵⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 49, (18.02.1962), ss. 513-514; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), s. 723.

a- Millî Savunma Bakanlığı Bütçesi ile Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesinin Kabul Edilmesi Nedeniyle Türk Silâhlı Kuvvetlerine ve İrfan Ordusuna Millet Meclisinin İyi Dileklerinin İletilmesi

Tasarının maddeleri üzerindeki görüşmeler sırasında dikkat çeken bir gelişme, Millî Savunma Bakanlığı Bütçesi ile Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesinin kabul edilmesi sonrasında yaşanmıştı. Bu bağlamda, Millet Meclisinin 21 Şubat 1962 tarihli 52. Birleşiminde, Millî Savunma Bakanlığı Bütçesinin görüşülüp kabul edilmesi üzerine, CHP, CKMP, AP ve YTP milletvekilleri tarafından verilen bir önergede, Türk Silâhlı Kuvvetlerine Millet Meclisinin şükran ve sevgi duygularının iletilmesi istenmekteydi. Gerçekten, CHP Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga, CKMP Bolu Milletvekili Kâmil İnal, AP Bursa Milletvekili Ziya Uğur ve YTP Kırklareli Milletvekili Alâattin Eriş tarafından verilen bu önergede şöyle denilmekteydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına,

*Millî Savunma Bakanlığı bütçesinin konuşulup kabul edildiği şu sırada bağımsızlığımızın ve geleceğimizin azimli koruyucusu, tarihi şeref ve şanla dolu Türk Silâhlı Kuvvetlerine, Millet Meclisinin şükran ve sevgi duygularının Başkanlığınızca iletilmesinin kararlaştırılmasını saygılarımızla arz ve teklif ederiz.”*⁵⁸

⁵⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 52, (21.02.1962), s. 107.

Benzer nitelikte önergeler, başka milletvekillerince de verilmişti⁵⁹. Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, verilen önergelerin tümü aynı konuya yönelik oldukları için, hepsini birlikte oya sunmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulu, bu önergeleri, alkışlar içinde oybirliğiyle kabul etmişti. Bu doğrultuda, Başkanvekili

⁵⁹ İzmir Milletvekili Lebid Yurdoğlu, İzmir Milletvekili Necip Mirkelâmoğlu, İzmir Milletvekili Arif Ertunga, Yozgat Milletvekili Celâl Sungur, İstanbul Milletvekili Oğuz Oran, Malatya Milletvekili Nurettin Akyurt, İzmir Milletvekili Mustafa Uyar ve İzmir Milletvekili Şeref Bakışık tarafından verilen önergede şöyle denilmektedir:

“*Meclis Başkanlığına*

Millî varlığımızın ve bütünlüğümüzün koruyucusu, 27 Mayıs İhtilâlinin yaratıcısı, Atatürk ilkelerinin zinde ve azimli bekçisi Şanlı Ordumuza Meclisimizin şükran ve güvenlerinin bildirilmesini teklif ederiz.” Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 52, (21.02.1962), ss. 107-108.

Ankara Milletvekili İbrahim Sıtkı Hatipoğlu, Ankara Milletvekili İbrahim İmirzalıoğlu ve Amasya Milletvekili Reşat Arpacıoğlu’nun imzasını taşıyan benzer bir önerge ise şöyleydi:

“*Millet Meclisi Başkanlığına*

Millî Savunma 1962 bütçesinin kabulü münasebetiyle;

Millî varlığımız teminatı, yurdun, Atatürk inkılaplarının ve onun tabii neticesi olan demokratik rejimin bekçisi ve millî birlik ve beraberliğimizin sembolü kahraman Silâhlı Kuvvetlerimize Meclisimizin güven, sevgi ve selâmlarımızın iletilmesini arz ve teklif ederiz.” Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 52, (21.02.1962), s. 108.

Niğde Milletvekili Asım Eren’in önergesinde de şu satırlar yer almıştı:

“*Yüksek Başkanlığa*

Türk tarihinin ezeli ve ebedî şan ve şeref timsali olan; atom devrinde de bu eşsiz niteliğini koruyup NATO, CENTO pakları içinde ve bütün kötü niyet besleyecek devletlerin karşısında Türkiye Cumhuriyetini vakur, kahraman nöbetçisi Mehmetçiği, er, astsubay, subay ve Yüksek Kumandan Mehmetçiklerimizden kurulan Türk Silâhlı Kuvvetlerini, en derin güven ve gurur duygularımızla, ebedî zafer temennilerimizle, Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak selâmlar ve önünde her kötü niyetin yıkılacağına inancımızı da arz ve teyit ederiz.” Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 52, (21.02.1962), s. 108.

Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu’nun benzer nitelikteki önergesinde şöyle deniliyordu:

“*Sayın Başkanlığa*

Vatanımızın ve Cumhuriyetimizin koruyucusu; Şanlı Türk Ordusuna, Büyük Millet Meclisinin; sevgi, şükran ve güveninin, Meclis Riyaseti kanalı ile iletilmesini arz ve teklif ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 52, (21.02.1962), s. 108.

Kayseri Milletvekili Bahri Yazır, Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin ve Ordu Milletvekili Ferda Güley ise benzer nitelikteki önergelerde şöyle demekteydiler:

“*Yüksek Başkanlığa*

1962 yılı Millî Savunma bütçesinin kabulü münasebetiyle millî varlığımızın temeli ve timsali olan kahraman ve fedakâr Silâhlı Kuvvetlerimize Millet Meclisimizin sevgi, saygı ve güven duygularının iblâğını arz ve teklif ederiz.” Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 52, (21.02.1962), s. 108.

Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz ve Kırşehir Milletvekili Halil Özmen tarafından verilen son önerge ise şöyleydi:

“*Millet Meclisi Başkanlığına*

Mukaddes vatanımızın, Cumhuriyet ve demokrasimizin koruyucusu Kahraman Türk Ordusuna ve şerefli mensuplarına Millet Meclisinin güven ve sevgilerinin bildirilmesini arz ederiz. 21.2 1962.” Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 52, (21.02.1962), s. 108.

Mekki Keskin de, Meclisin kararının şanlı ordumuza bildirileceğini Genel Kurula duyurmuştu⁶⁰.

Aynı uygulamanın, Millî Eğitim Bakanlığı bütçesinin kabul edildiği sırada da yaşandığını görüyoruz. Gerçekten, Millet Meclisinin 23 Şubat 1962 tarihli 54. Birleşiminde, Millî Eğitim Bakanlığı ve Üniversitelerin bütçeleri kabul edildikten sonra, Aydın Milletvekili M. Şükrü Koç, Manisa Milletvekili Muammer Erten ve İçel Milletvekili Dr. Yahya Dermancı, irfan ordusunun mensuplarına Millet Meclisinin sevgi ve güven duygularının iletilmesini isteyen şu önergeyi sunmuşlardı:

“Millet Meclisi Başkanlığına

*1962 Millî Eğitim Bütçesinin kabul edildiği şu anda, sayıları 90 bine varan irfan ordumuzun fedakâr mensuplarına Yüce Meclisimizin sevgi ve güven duygularının ifade buyurulmasını arz ve teklif ederiz.”*⁶¹

Oya sunulan bu önerge Genel Kurulca kabul ediliyor ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Başkanlıkça gereğinin yapılacağını bildiriyordu.

b- CKMP Meclis Grubu Adına Yapılan Bir Konuşmada Bir CKMP Milletvekilince İleri Sürülen Bazı Düşüncelerin Partiyi Bağlamayacağını Bildirilmesi

1962 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerinin görüşülmesi sırasında dikkat çeken bir gelişme, 18 Şubat 1962 tarihli 49. Birleşimde TBMM Bütçesinin görüşülmesi sırasında yaşanmıştı. TBMM Bütçesi üzerinde CKMP Grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Saadet Evren’in konuşmasından kısa bir süre sonra, CKMP Afyon Karahisar Milletvekili Hasan Dinçer söz alarak, Saadet Evren’in konuşması sırasında iç politikaya ilişkin sözlerinin partilerini bağlamadığını, bu sözlerin adı geçen milletvekilinin kendi şahsi görüşleri olduğunu açıklamıştı. CKMP Afyon Karahisar Milletvekili Hasan Dinçer’in, bu konudaki açıklaması şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlar, arkadaşımız Saadet Evren’in, Millet Meclisi bütçesi münasebetiyle Grupumuz adına yaptığı konuşmanın, iç politikaya taallük eden kısmı hakkında bir açıklama yapmak zarureti hissetmiş bulunuyoruz.

*Partimizin ve Grupumuzun iç politika hakkındaki görüşü bütçenin tümü hakkında Genel Başkanvekili ve Grup Başkanvekili Sayın Ahmet Oğuz tarafından yapılan konuşmada ifade edilmiş idi. Sayın Saadet Evren’in partimizin ve Grupumuzun ifade edilen bu görüşleri dışında kalan beyanlarının şahsi mütalâa olarak telâkki edilmesini Yüksek Meclisten rica ederiz.”*⁶²

⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 52, (21.02.1962), s. 108.

⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 54, (23.02.1962), s. 160.

⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 49, (18.02.1962), s. 537

CKMP Milletvekili Hasan Dinçer'in, partilerini bağlamadığını söylediği CKMP İstanbul Milletvekili Saadet Evren'in Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütçesi üzerinde yaptığı konuşmada iç politikaya ilişkin şu satırlar dikkat çekmekteydi:

"Muhterem Başkan ve kıymetli mesai arkadaşlarım,

Heyecanların mantık ölçüsü ile kayıtlandığı, meselelerin sadece hak ve adalet darası ile tartıldığı bu çatı altında, millete lâyük ve vazifesine sahip insanlar olarak, gelinbaşı bağlamadan evvel kendi başımızı bağlamak kabîlinden T.B.M. Meclisi bütçesini, şifa kabul etmez hastalığımız olan keşmekeş ve israftan kurtarmak mecburiyetinde olduğumuza şüphe yoktur. Sırf vesikalara dayanarak yaptığımız bitaraf bir tetkik, şu inkâr edilemez hakikati ortaya koymaktadır ki, bu Devletin teşriî hayatında gelmiş geçmiş bütün meclisler meyanında 1961 yılı Kurucu Meclis devresi kadar Türk milletine maddi bakımdan pahalıya malolmuş bir diğer Meclis bunmamaktadır. Huzurunuzda gelmiş bulunan 1962 Meclis bütçesi de 1961 bütçesinin üzerine bir iki kompres ve bir enjeksiyon yaparak getirilmiş bir devamı olmuş, neşter vurularak esaslı salâh ve tedavi yoluna gidilmediği için aynı kusurlar bünyesinde mahfuz kalmıştır.

...

Üfunetleri silmekle, yaraları tedavi, hataları tashih ve bunların üstünde sükûnet ve emniyeti tesisle vazifeli olmasına rağmen zümrelerin alabildiğine tahrik ettiği diğer bir meclis yoktur ki, hislerine bu derece galebe çalıp akliselime bu derece kıymet versin. Siyasi kavgaların en büyüğüne karışmış, düşünce ve hislerini içlerine gömerek vekar ve sükûnetle rey sandığı başında arka arkaya durabilmiş medeni bir milleti temsil eden bu Meclis bu temsile salâhiyetli ve demokratik nizama sahip çıkmaya ehil olduğunu inkâr kabul etmez şekilde ispat etmiş bulunmaktadır.

Bugün için vaziyet şudur: Zümreler ihtilâle selâm ve ihtilâle kıyam felsefesinden memleket ve millet selâmeti namına bugün için sıyrılmak zorundadırlar. Bu nevi bir çatışmanın devamı taraftarlarını karşılıklı müdafaa hattına çekilmeye ve tecavüz emellerini beslemeye götürmektedir.

Bunun bütün vebal ve mesuliyetini kendilerini İhtilâlin galibi ve mağlûbu addeden zümrelerde aramak da beyhudedir. Hakikaten millet sırtında yapılan siyasi mücadelelerde galip veya mağlûbolduklarını zannedenlerin yanıldıkları hasımlarını karşılarından ziyade kendi bünyelerinde bulmaları icabettiği gerçeği her gün biraz daha anlaşılmaktadır. Memleketin selâmeti uğruna ihtilâl ve darbei hükümet metotlarıyla iktidar değişimi yoluna ihtiyar etmiş olanlar, bunun bir devletin bütün kaldırım taşlarının yerinden oynaması gibi ağır bir netice tevli dedeceği hususunda tarihi tecrübe sahibi bulunanlar yekdiğerine karşı olan zümreleri gadre ve milleti derin endişelere sürüklemekten adalet ve hakkaniyet ölçüleri içinde sonuca ait bütün pürüzleri halletmekle mükellef idiler. İyi niyetleri, kötü maceralara sürükliyerek ihtilâli bir takım emrivaki ile karşı karşıya bırakıp akıl hocalığı ederek sonra bir

kenara çekiliverenler, içtimai vasıta (vasata E.O.) kin ve intikam tohumlarını dilleri ve kalemleri ile bizzat ekenler ve nihayet bilerek, bilmiyerek istiyerek istemiyerek, zümreler arası geniş rahneler açıp huzuru hızır yaparak milleti topyekûn peşine takanlar bugün için önlerine konan aşî beğenip yemeye ve müşkülattan, milletten yükselen şikayetten dâvacı olmamaya mecburdurlar.

Aziz milletvekilleri;

Yakın maziyi bir müddet için kendimizden uzak tutmakta fayda ve millî menfaat vardır. Henüz yakın ve uzak tarihin sayfaları açılmamış 400 yıldır hâlâ Genç Osman'ın katli, Abdül Aziz'in intiharı bile münakaşa mevzuu olmaktan kurtulmamıştır. Hiçbir siyasi devrenin derin istifhamlarla dolu zimmet ve matlup hanelerinin bu kadar yakın bir gelecekte muhasebesinin yapıldığı görülmemiştir.

Her dâvanın üstünde olan zamanlardır ki, kendilerini mağdur telâkki eden zümreler, bu da ilâhi kaderin mevkiini kabul edip tevekkülle sükûnete erecektir ölçülerinde daha insaflı olacaklar; yine zamanlardır ki, kendilerini galip sayanlar hakikatleri ve varsa hatalarını anlıyacaklar bunlardan rücu imkânlarını daha kolaylıkla benimsiyeceklerdir. Meclis bütün bu hakikatler çerçevesinde kendine düşeni yapmış bulunmaktadır. Şu da vardır ki, böyle bir düzeni temin etmek bugün için ve evvel be evvel murakabenin değil iktidarın vazifesidir. İktidar tedbirler getirecek Meclis bunları murakabe edecektir. Normal fonksiyonu bu iken 3 aydır devam eden ve adeta sonsuz bir intizar manzarası arz eden garip durum daha da devam ettiği takdirde zihinlerde bir istifham yaratmak istidadını hâdiseler ister istemez intacedecektir. Şöyle ki, dikta nizamına açıkça suç teşkil etmesine rağmen ihtilâl fikirlerini açıkça müdafaa ve tavsiye eden neşriyat ve telkinlerin daha çok iktidar çevrelerince ortaya konduğu ve Sayın Başvekilin garipsenen bir sükûnetle mukabele ettiği durum 3 aylık bir sahne oyunudur. Ancak iyi müellifler de bilmektedirler ki, dış veya iç tehlikeler yaratarak veya bu vehimleri körükliyerek âmme eşkârını bir noktaya teksif ve bütün siyasi kuvvetleri muhalefetler dâhil ister istemez kuvvetli ve disiplinli derece, derece zorba bir hükümet etrafında âdeta dâvacı ve muntazır kılmak, iktidar koltuğuna sağlamca yerleşmenin denenmiş ve malûm metotlarındandır. Devam edecek olursam müsterih olacaksınız. Kenan Paşa iyi dinle. Eğer Hükümetin hâdiseler karşısındaki izahı imkânsız sükûnetin bu iktidara yerleşme oyununun sahne vâzunu teşkil etmiyorsa her türlü parti mülâhazalarının üstünde kalarak biz hüsnüniyetimizin esiri olmakta yine devam edeceğiz. Aksi bir kanaate varmanın bedbahtlığına uğradığımız gün ise muhalefetimiz iktidar için baruttan bir gömlek olacaktır.

Tekrar arz edeyim ki; belirli siyasi cenahların, iktisadi mezhep kavgalarının altında çıplak mânasiyle dört başı mâmur bir sofra kavgasının kıyasıya cereyan ettiği, vatan sathında tehlikeler yarattığı, hürriyet ve anarşinin sarmaş dolaş olduğu bir acayip devirde, ihtilal tehditleri ve dikta tasavvurları arasında T.B.M.Meclisinin normal bir fonksiyon icra edebilmekte olması hâdiselerin içinde yaşamıyanlar için kolay tasavvurlardır.

Millî iradenin yegâne temsilcisi olan mümtaz Meclisin teşekkülünden bu yana geçen 3 ayı, bünyesi dışından gelen telkinlerin tabîî haline sokulmak gayret ve zihniyeti ile karşı karşıya kaldığı güç bir devre olmuştur. Bunu siyasi tarihimizin sahifelerine bir intikal devresi olarak gömüp artık kapanmış telâkki ediyoruz. Bu güç devrede parti farkı ve mülâhazası düşünmeksizin yekvücut olan Meclisin karşı koyduğu tehlikelerde kendisine tesbit ettiği yegâne nirengi noktası hiç şüphe yok ki vatanperverlik ölçüsü olmuştur.

Aziz arkadaşlar;

Yıllar boyu biriniz ve yıllar boyu bir diğeriniz daima karşınızda olan zihniyetimize dayanarak kimseyi önümüze katmadan, kimseye çelme takmadan kimseye iftira etmeden ferden ferda bütün varlığımızla ve naçiz şahıslarımızla mücadele ettik ama memleket şartlarının emrettiği gün, bütün mülâhazalarımızı, bütün mahfuz kanaatlerimizi ve bütün ıstıraplarımızı geriye atarak hayatımızın iki ayrı safhasında amansız mücadelelere giriştiğimiz iki ayrı zihniyeti üstelik zait işaretiyle cemederek başımıza iktidar yaptık ve desteklemekte bir an dahi tereddüt geçirmedik. Hüsnüniyetimize mukabele beklemek artık sarîh hakkımızdır.

*İktidar olarak kendi istediklerinizi değil milletin arzu ettiklerini getiriniz. Sözüne güvenilir idareciler görmenin yıllar boyu süren daüsilası içinde, millet namına tenkid etmek kadar, takdir etmekten de zevk duyacak ve bunu vazife bileceğiz.”*⁶³

c- Bütçe Tasarısının Maddelerin Görüşülmesinin Tamamlanması ve Tasarının Tümünün Oylanıp Kabul Edilmesi

18 Şubat 1962 tarihli 49. Birleşiminde başlanan Bütçe Kanunu Tasarısının maddeleri üzerindeki görüşme, 28 Şubat 1962 tarihli 59. Birleşimde tamamlanmış ve Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, Tasarının tümünün oylanmasına geçmeden önce, İçtüzük hükümleri uyarınca, biri lehte ve biri de aleyhte olmak üzere iki milletvekiline söz vereceğini açıklayarak, bu doğrultudaki söz alma hakkını siyasî parti gruplarına vermeyi önermişti. Genel Kurulun bu öneriyi kabulü üzerine, Başkan Sirmen, CKMP adına söz isteyen Hasan Dinçer hazır bulunmadığı için, YTP Grubu adına konuşması için Ekrem Alican'ı kürsüye davet ediyordu⁶⁴. Millet Meclisinin 12. Dönemine ilişkin bu çalışmanın 1. Cildinde, üzerinde ayrıntılı bir biçimde durduğumuz gibi, bu arada 22 Şubat darbe girişimi ve bu girişimin bastırılması olayı yaşanmıştı. YTP Genel Başkanı Alican, Millet Meclisinin 28 Şubat 1962 tarihli 59. Birleşiminde yaptığı konuşmada, haliyle bu darbe girişimine de değinmekteydi. Alican'ın konuşmasının, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansıdığını görüyoruz:

⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 49, (18.02.1962), ss. 514-518.

⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), s. 723.

“Muhterem arkadaşlarım, 16 Şubat tarihinde başlamış olan bütçe müzakereleri bugün sona ermektedir. Bir taraftan Millet Meclisimiz 1962 malî yılı bütçesini müzakere ederken, diğer taraftan iç politika hayatımızda ehemmiyetli hâdiselerin cereyan ettiği hepimizin malûmudur.

Evvelâ teessürle karşıladığımız 22/23 Şubat olayları vukubuldu. Öyle zannediyoruz ki, bu olayların millî bütünlük ve becamızla ilgili mânalarını anlamakta ihmal göstermemek, bunları doğuran sebepler üzerinde ciddiyetle durmak, hata ve sevaplarımızı iyi tesbit edip, lüzumlu önleyici tedbirleri almak mecburiyetindeyiz.

Uzun müddet sisli ve puslu vasat içinde lââyık ile tefrik ve idrak edilememiş bâzı hakikatleri bu olayların meydana çıkardığında ve alâkalıların (alâkalıları E.O.) uyardığında şüphe yoktur. O halde bu uyarılmaların icabını yerine getirmek vazifemiz olsa gerektir.

Son günlerde çalışmalarımızın böyle bir istikamete yöneldiğini memnuniyetle müşahade etmekteyiz. Sayın Hükümet Başkanının daveti ile tahakkuk etmiş bulunan Hükümet siyasi partiler müşterek toplantıları bu maksatla hazırlanmış ve karşılıklı anlayışlı tutumlarla, millî huzur ve millî güvenliğimizin korunması mevzuunda müspet neticeler verme istidatları göstermiş, hayırlı teşebbüslerdir.

Hâdiselerin açıkça ortaya koyduğu bâzı gerçeklerin, çeşitli düşünce temayüller sahipleri tarafından kabul edilmek mecburiyetinde kalınması, belki de bu memlekette uzun yıllar devam etmiş sıkıntılı günlerin sona ermesini, müzmin birer yara halini almış, çeşitli dâvamızın nihai hal tarzlarına bağlanmasını mümkün kılacaktır.

Artık hepimiz bilmek ve anlamak mecburiyetindeyiz ki; 27 Mayıs hareketi ne intikamcı, ne de totaliter arzu ve ümitler için bir istismar vesilesi yapılamaz. Bu ümitlerle girişilecek her türlü tahrik ve teşvikler, büyük Türk milletini ve onun koruyucu kuvvetlerini karşısında bulur.

27 Mayıs 1960 hareketi her türlü kaypak ve kaçamak düşüncelerle şahsi ve siyasi menfaatlerin bir vasıtası olarak kullanılamaz. Bu hareket sadece gerçek demokrasiyi memlekette kemaliyle yerleştirmek ve demokratik düzeni millî menfaatlerimiz emrinde kıymetli bir vasıta haline getirmek için tahakkuk ettirilmiş bir ıslahat teşebbüsüdür. Bu hareketi bir taraftan kabul eder gözüktüp, diğer taraftan gizlice ve sinsice reddetmek suretiyle netice almaya çalışanlar renklerini ve niyetlerini açığa çıkarmak mecburiyetindedirler. Şu anda, bütçe müzakerelerinin başladığı güne nazaran meselelerimiz çok daha vuzuha kavuşmuş, millî huzur ve millî sükûnu tesis mevzuunda çok geniş mesafeler katedilmiş bulunmaktadır.

Zihinlerde ve vicdanlarda mevcudolması muhtemel tereddütler ortadan kalkmış, yeni Anayasa düzeni içinde, arkamıza bakmadan ileriye doğru gitme, ileri medeniyet seviyesine ulaşma gayretleri etrafında ordusuyla, siyasi partileriyle ve her türlü teşekkülleri ile Türk Milleti elele, gönül gönüle millî birlik ve tesanüt ruhunun çalışma şevk ve heyecanını derinden hisseder hale gelmiştir.

...

Bütçe üzerindeki görüşlerimizde olduğu gibi diğer çeşitli Hükümet icraatı üzerindeki görüşlerimizde de elbet farklar bulunacaktır. Esasen demokrasinin mânası bu kabil farklı görüşlerin rekabeti ve bunlar arasından memleketin hayrına, en iyi neticelerin istihsalidir. Asıl mesele bu rekabet vasıtasının fikrî ölçüler dışına çıkmaması, rekabetlerin, partiler ve mensupları arasındaki birlik, beraberlik ruhunu ve nihayet bu vasıtanın kaderini müştereken tâyin etme anlayışını zedeleme hissi hatta ortadan kaldırmamasıdır.

1962 bütçe müzakerelerinin bu karşılıklı anlayış ve olgunluk havası içerisinde cereyan ettiğini görmüş olmanın bahtıyarlığını duymaktayız.

Yeni Türkiye Partisi Meclis grubu olarak bütçe müzakerelerinin bu son gününde kalblerimiz bu hislerle doludur. Ve gayretlerimiz bu hisleri her gün biraz daha kuvvetlendirmek istikametine tevcih olunacaktır.

Muhalefet partilerinin de memleket idaresinde iktidar partileri kadar sorumluluk taşımaları gerektiği idrakini yaşamaktayız.

Bu sorumluluğu ne iktidarı körü körüne desteklemek, ne de iktidar faaliyetlerini hercibadabad kötü göstermek gayesi etrafında kullanacağız. Her hareketimizde, her beyanımızda millî menfaat endişesi rehberimiz olacak, murakabe çalışmalarımız kaynağını daima bu endişeden alacaktır.

Ümidimiz ve arzumuz, bize hâkim olan bu anlayışın iktidar mensupları tarafından da benimsenmesi, iyi niyetlerimizin değişik ve yanlış mânalarda anlaşılmamasıdır.

Muhterem arkadaşlarım;

Bu yıl müşahede ettiğimiz anlayışlı tutumun, hâdiselerin zoru ile kabul edilmiş bir muvakkat tezahür olmadığını görmek de en halis dileğimizdir.

Reylerimiz hangi istikamette tecelli ederse etsin, Hükümete muvaffak bir bütçe yılı temenni ederek, hepinizi grupum adına en samimî hislerim ve hürmetlerimle selâmlarım.”⁶⁵

Bütçenin tümünün oylanmasına geçilmeden önce bir diğer konuşmayı Adalet Partisi Meclis Grubu adına Bursa Milletvekili Cevdet Perin yapmıştı. Koalisyon Hükûmetinin ortaklarından olan Adalet Partisi adına yapılan bu konuşmada, Perin, tekrar çok partili hayata döndükten sonra, 4 ay gibi kısa bir süre içinde demokratik rejimde büyük yol kat edilmesinde, muhalefet partilerinin de önemli rollerinin bulunduğu altını çiziyordu. Perin, sözlerini şöyle sürdürmekteydi:

“Adalet Partisi, yepyeni bir hüviyet ve zihniyetle teşekkül etmiş, hak ve hürriyet rejiminin muhtevasına hükmeden bütün âmillere ve Anayasa ile teminat altına alınmış bulunan Atatürk ve inkılâp ilkelerine ve insan haklarına dayanan bir demokrasi nizamını yaşatmaktan, memlekette huzur, sükûn, refah ve kardeşliğin teessüsünden başka emeli olmıyan bir siyasi teşekküldür. İşte bu inançladır ki, kurulduğu günden beri memleketin yüksek menfaatlerini

⁶⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), s. 725.

her şeyin üstünde tutan partimiz en samimî niyetlerini ispat ederek, Karma Hükümette yer almayı da millî bir vazife telâkki etmiştir. Eğer koalisyon Hükümeti bugüne kadar bâzı aksaklıklar göstermiş ve zaman zaman muhalefet partilerimizin samimî ikazlarına mâruz kalmış ise, bunu, memleketimizde ilk defa olarak tecrübe edilen bir sistemin tabîî neticesi saymak lâzımdır; kanaatindeyiz. Bundan böyle Karma Hükümette vazife almış ve alacak olan partilerin, yalnız şeklen değil, prensipler üzerinde de daha geniş bir anlayışla çalışacaklarına ve bu geçmiş tecrübelerden istifade edeceklerine biz Adalet Partisi olarak inanıyoruz.

...

Son günlerde, memleketimizde cereyan eden bâzı müessif hâdiseler karşısında, uyanık olduğunu ve hiçbir zaman gafil avlanmayacağını ispat eden Türk Milleti ve Hükümeti ile, onların yanibaşında, vatanın olduğu gibi demokrasinin ve Anayasanın da sarsılmaz müdafii ve bekçisi olduğunu bir defa daha hür dünyaya gösteren şanlı Türk ordusuna bu tarihi kürsüden bütün Adalet Partisi camiası adına sonsuz minnet ve şükranlarımız arz etmeyi bir vazife saymaktayız. Onlarla her zaman olduğu gibi, bugün de iftihar ediyoruz ve daima edeceğiz.

Sayın arkadaşlar,

*1962 yılı bütçesinin memleketimize ve milletimize saadetler getirmesini yüce Tanrı'dan diler, hepinizi en derin saygı ve sevgilerimle partim adına selâmlarım.”*⁶⁶

Bütçenin oylanmasına geçilmeden önceki son konuşmayı, CHP Grubu adına Ankara Milletvekili İsmail Rüştü Aksal yapmıştı. Aksal, Hükümetin bu kısa süre içinde birçok ciddi sorunla karşı karşıya kaldığına dikkat çekerek başladığı konuşmasında, geçen bu aylar içinde siyasî huzurun gerçekleşmesi yolundaki gelişmelerin ümit verici olmadığına işaret etmekteydi. Aksal, bu konudaki değerlendirmelerini şöyle sürdürmüştü:

“Hükümetçe en iyi niyetlerle sarfedilen gayretlere, sağduyu sahibi siyaset ve fikir adamlarımızın bütün uyarmalarına rağmen, huzursuzluk eksilmemiş ve hattâ bir aralık memleketimiz tehlikeli ihtimallerle karşı karşıya kalmıştır. Aziz milletimizi sonu gelmez maceralara sürüklemek ve hattâ demokrasimizin bekâsını dahi tehlikeye düşürmek istidadında ve istikametinde olan bu son teşebbüsün, halkımızın sağ duyusu, demokratik rejimin koruyucusu ve savunucusu bütün kuvvet ve müesseselerin müşterek gayretleriyle önlenmiş olmasını(n) memleketimiz ve milletimiz için müstesna bir talih saymak lâzımdır. Bu vesile ile, şanlı tarihi boyunca daima hakkın ve meşruiyetin timsali ve savunucusu olan Silâhlı Kuvvetlerimizin, Anayasamıza dayanan meşru nizam aleyhinde girişilen bu teşebbüsün karşısına dikilmelerini,

⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), ss. 724-725.

meşru nizama bağlılıklarının ve engin vatanseverliklerinin yeni bir delili olarak belirtmek isteriz. Esasen 27 Mayıs'ta meşruiyetini kaybetmiş bir idareyi, milletin direnme hakkını kullanarak bertaraf eden kahraman Silâhlı Kuvvetlerimizin, memleketin bütün idealist kuvvetleri ve müesseseleriyle elele kurduğu meşru demokratik nizamı ve bu nizamın dayanağını teşkil eden Anayasamızı savunacaklarından hiçbir zaman şüphe edilemezdi ve edilemez.

Tereddütsüz ifade edilebilir ki, 17 yıllık tecrübenin zaman zaman karşılaştığımız talihsizliklerine, iniş çıkışlarına rağmen, Büyük Milletimiz bir bütün olarak demokratik rejime bağlı ve lâıyk olduğunu iftihara değer bir olgunlukla ispat etmiştir. Yine kesin bir inançla teyidedebiliriz ki, Türk Milleti, demokratik hayat tarzından başka bir hayat tarzını razı edilemeyecek kadar bu rejimi benimsemiştir. Bu rejimin işlemedeki güçlükler ne kadar çok ve çetin olursa olsun, Türk vatandaşı derterine ve meselelerine ancak, demokratik bir idare altında ve demokratik usullerle çare bulabileceğine yürekten inanmıştır.

Fakat arkadaşlarım, bu gerçek, bir diğer temel gerçeği bize unutturmamalıdır. Demokratik rejim, vatandaşları hasım iki kampa ayıran kinci ve intikamcı tahriklerle beslenen bir siyasi vasatta gelişemez. Bu sebeple, Anayasamızın ve demokratik rejimin birinci derecede bekçisi olan Büyük Meclisin, vatandaşları hasım cepheler haline sokmaya çalışan tahriklerin gerçek sebepleri üzerinde dikkat ve ehemmiyetle eğilmesi zamanının geldiği kanaatindeyiz.

...

Son hadiselerin de ışığında bundan böyle memleketimizi ve rejimi tehlikeli ihtimallerle karşı karşıya bırakmamak için, Meclis, Hükümet ve siyasi partiler olarak bu karşılıklı tahrikleri önlemeye mecburuz. Ancak, parti menfaatlerinin ve mülâhazalarının üstüne çıkabilen memleketçi bir görüş ve anlayışladır ki, milletçe selâmet yolunu bulabilir, geleceğe güvenle bakabiliriz...Nitekim, Mecliste temsil edilen siyasi parti liderlerinin 22 – 23 Şubat gecesi radyolarla yaptıkları müşterek beyanlarda bu tahriklerin karşısında olduklarını kesin bir şekilde ilân etmeleri ve 25 Şubatta yayınladıkları müşterek beyanname ile, bu mevzuda gerekli tedbirlerin alınması için prensip mutabakatlarını bildirmeleri, salim istikamette atılmış müsbet ve esaslı adımlardır. Büyük Meclisin 27 Mayıs İnkılâbiyle gerçekleştirilen demokratik rejimi kurma ve her türlü tahriklere son verme istikametinde alacağı lüzumlu tedbirlerle, bugün her zamandan ziyade muhtac olduğumuz siyasi huzurun sağlanmasında yardımcı olacağına ve memleketin kaderiyle oynamak isteyenlere fırsat vermiyeceğine inanmaktayız.

...

Aziz arkadaşlarım;

1962 bütçesi üzerinde grup sözcülerimiz gerekli tahlilleri yapmışlar, Devlet faaliyetleri ve çeşitli sahalarda temel meselelerimizle ilgili tenkid, mütalâa ve temennilerini belirtmişlerdir. Aynı mevzular üzerinde bir defa daha durarak kıymetli vakitlerinizi ve lütfkâr sabrınızı suiistimal etmek istemiyorum.

Her şeyden evvel Devlet hayatında devamlılık esas olmakla beraber, Karma Hükümetin mesuliyet deruhte etmesiyle, bütçenin Büyük Meclise sunulması arasında pek kısa bir zaman geçmiş bulunmasına, bu bütçe hakkında hüküm verirken, göz önünde tutulması lâzımgelen esaslı bir unsur olarak işaret etmek isteriz. Bu vâkıaya rağmen bütçe, grupumuzun kanaatine göre, ana karakteri, esprisi ve hedefleri bakımından memleket şartlarının gerektirdiği doğru yolda; mütevazı de olsa mesafe alan bir bütçenin hususiyetlerini taşımaktadır...

...

1962 bütçesini bu açıdan mütalâa eden Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu, bütçeye müsbet oy vermek kararındadır.

1962 bütçesinin, memleketimiz ve büyük milletimiz için hayırlı ve başarılı olmasını diler, Yüksek Heyetinizi saygı ile selâmlarım.”⁶⁷

İsmail Rüştü Aksal’ın konuşmasıyla, 1962 Bütçesinin tümü üzerindeki görüşmeler tamamlanmış bulunuyordu. Bu nedenle, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, Bütçe Kanunu Tasarısını oya sunmuş ve 1962 Bütçesi, 403 milletvekilinin katıldığı oylamada, 57 ret ve 51 çekimsere karşı, 295 oyla kabul edilmişti⁶⁸.

E. Başbakan İsmet İnönü’nün Bütçenin Kabulü Nedeniyle Bir Teşekkür Konuşması Yapması

Bütçenin kabulü üzerine kürsüye Başbakan İsmet İnönü’nün geldiğini ve Millet Meclisi Genel Kuruluna, 1962 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerinin görüşüldüğü günlere denk düşen 22 Şubat olaylarını da ele aldığı şu tarihî konuşmayı yaptığını görüyoruz:

“Büyük Meclisin Sayın üyeleri,

1962 bütçesi Yüce Senatodan sonra sizin, sayın milletvekillerinin incelemenizden geçti ve kesin oylarınızla yürürlüğe girdi. Bütçe konuşmaları, hususiyle son safhasında, memleketçe önemli bir buhran içinde cereyan etmiştir. Esef verici hâdiselerin tafsilâtını radyoda anlattım. Bu hikâyeyi Millet Meclisi huzurunda bir başka açıdan dile getirmek ihtiyacındayım.

Siyasi hâdiseleri hususi maksatlarına göre değerlendirmek isteyen her meslekteki ve her çevredeki mahdut insanlar münakaşaların düğümlendiği bir temel konuyu öne sürmektedirler. O konu şudur: Bizim şartlarımıza sahip bir cemiyet demokratik rejim ve insan hakları dâvası peşinde olarak huzur içinde yaşayabilir mi? Hususiyle ekonomik ve sosyal meselelerini çözebilir mi? Biz bu konuda tam bir kanaatle ve kâfi derecede uzun bir hayat tecrübesiyle müspet iddiayı temsil ediyoruz. Büyük Meclisin, cemiyetimizin fıkren hâkim olan idealistleri ve ordunun büyük kumandanlarıyla büyük çoğunluğunun fikirlerine

⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), ss. 726-728.

⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), ss. 728, 743-746.

tercüman olarak diyoruz ki, Anayasa nizamı ve insan hakları içinde huzurlu yaşamayı, sosyal ve ekonomik sahada kalkınmayı başarabiliriz; ve ancak bu yolda başarabiliriz. Tedbirlerimiz, bütçelerimiz ve gelecek plânlarımız hep bu kanaatten ve imandan feyzalmaktadır.

Bu esası belirttikten sonra milletvekilleri huzurunda söylemeye mecburum ki, bütün meşru kuvvetleri etrafımızda toplıyarak yürüyeceğimiz bu istikamette başarıya ulaşacağımızı filî delilleriyle göstermeye, yani dayandığımız cemiyet ve siyaset prensiplerini müspet neticelerle teyiditmeye mecburuz. Ancak bu suretle içeriden ve dışarıdan akımlarla mütemadiyen beslenecek zehirleri tesirsiz kılabiliriz.

Bu sözlerimle, siyaset adamlarımızın ne kadar önemli bir vazife karşısında bulunduklarını gösterdiğimi sanıyorum. Her teşekkülden evvel demokrasiye inananların ümitlerini daima besleyip artıracak, karşılaşılacak güçlükleri daima azaltacak başlıca kaynak Türkiye Büyük Millet Meclisi olacaktır. Burada isabetli tedbirler buldukça, burada başarı yollarını iyi seçen murakabe altında hükümetler kurulabildikçe, burada kısır çekişmelerin üzerine çıkabildikçe biz milleti, feyizli sonuçları güvenle bekliyecek salim bir ruh haleti içinde, tahriklerden mâsun tutabiliriz.

Ama biz Büyük Millet Meclisi gibi muazzam bir isabet ve enerji kaynağını verimli bir tarzda ve istikamette işletemezsek, biz burada doğru tedbirleri bulamazsak, biz başarı yollarını iyi seçen murakabe altında hükümetler kuramazsak, kısır çekişmelerin üzerine çıkamazsak milletin başına gelecek buhranların hesabı yoktur. Bunu söylerken Büyük Millet Meclisinde bütün partilerin anlayışlarına oldukça isabetle tercüman olduğum kanaatindeyim. Vatandaşlarımızın Büyük Millet Meclisine tam bir güvenle bağlanmaları için bütün sebepler mevcuttur.

Muhterem arkadaşlarım;

Esef verici son hâdiselerin mahiyeti ve benimle olan temasları hakkında yanlış haberler çıkmıştır. Hâdiseler başka şekilde mânalandırılmak istenmiştir. Bunları, kısaca düzeltmek isterim. Tahrikçilerin, Harb Okuluyla beraber harekete geçtikten sonra, temaslarında Büyük Meclisin feshedilmesi gibi şartlar dermeyeran ettiklerinden bahsedilmiştir. Sergüzeştçiler şüphesiz, esas itibariyle, geniş bir ihtilâl plânı içindeydiler. Fakat bunlardan bana doğrudan doğruya hiç bahsetmemişlerdir. Hâdiseler, vaziyetleri şüpheli görülen birtakım subayların yerlerinin değiştirilmesi bahanesiyle çıkarılmıştır. Harb Okulunun ve diğer birliklerin harekete geçirilmesinden sonra, değiştirilen subayların dışarı gönderilmeyerek illâ Ankara'da vazifelendirilmeleri ve değiştirilen Harb Okulu Komutanının illâ yerinde bırakılması istenmiştir. Bana, Cumhuriyet Hükümetinin Başbakanı olarak söylenen talep bundan ibarettir. Benim verdiğim cevap şudur : «Hareket kanun dışıdır. Sabahleyin yerleri değiştirilmiş olanların şimdi Ankara'da kalmaları değil, emekliye ayrılıp ordudan çıkarılmaları lâzımdır. Harb Okulu Komutanı da bu muameleye

uğrıyacaktır. Şimdiye kadar kardeş ve evlât kanı akmamış olmasından dolayı ve Başkomutanlıktan alacakları emre itaat edip normal hale gelmeleri şartıyla haklarında başka bir cezai takibata geçmemek mesuliyetini Büyük Millet Meclisi karşısında üzerime alırım. Bunun dışında bir muamele bahis konusu değildir. Kimseyi, evvelden bilmediği bir muamele tasarlıyarak aldatmayı kabul etmem.» Şimdi cezai takibat yapılmaması için Büyük Meclise bir kanun lâyihası sevk edeceğiz.

Muhterem arkadaşlarım;

Temaslar sadece bu esaslar üzerinde olmuş ve bilinen netice ve muameleler vukubulmuştur. Şahsi arzularını perdeliyerek harekete geçen maceracıların yarattıkları hâdiseler esasen ordunun vatansever, Anayasaya muti büyük çoğunluğunun katî ret vaziyeti alması üzerine bir felâket halini almamıştır. Ordu dediğim zaman, adlariyle Kara, Deniz ve Hava kıtalarını hep bir arada ifade ediyorum. Ordunun hareketi, Anayasanın yanındaki harekettir. (Alkışlar) Anayasanın karşısındaki hareketin mahiyetini ise, yukarda söyledim.

Muhterem arkadaşlar;

Oylarınızla yürürlüğe giren bütçe üzerinde her yönden incelemeler, tenkidler yapılmıştır. Bunu kifayetsiz bulan, daha mükemmelini isteyen iyi niyetli arkadaşlar her iki Mecliste de bulunmaktadır. Ben şimdi bu bütçenin hangi zihniyetle hazırlandığını sizin huzurunuzda memlekete anlatmaya çalışacağım.

1962 bütçesi istikrar tedbirlerine riayet esasıyla hazırlanmıştır. Bununla biz, enflasyona son verme azmimizi ciddiyetle muhafaza etmeye karar verdik. Bütçenin enflasyonist karakteri olduğu hususundaki endişeler, müzakereler sırasında, sanırım çok azalmıştır. Çünkü, açık kısmını kapatan yardımlar bu arada ehemmiyetli ölçüde tahakkuk etmiştir. Bütçenin bu vasfını muhafaza edebilmesinin bir esaslı şartı vardır. Bu şart, bütçe yılı içinde masraf artırıcı tekliflerin getirilmemesidir.

Bu bütçede yatırımlara mümkün olan âzami miktar ayrılmıştır. On milyarı aşan bütçemizin üçte biri kadar bir kısmının ilmî ve iktisadi mânada yatırım sayılacak tabiatte olması Büyük Meclis için ehemmiyetli bir başarıdır.

1962 bütçesi, cari harcamalar bakımından âzami derecede tasarruf bütçesidir. Bu yolda tasarruf edilebilecek her fedakârlık cesaretle göze alınmıştır.

Bu bütçenin eksikliği ve bundan sonraki bütçelerimizin başlıca ihtiyacı vergi mevzuatının düzeltilmesi meselesidir. Bunu bu arada temin; etmek imkânımız yoktu. Bu sene içinde bu eksik tamamlanacaktır.

Muhterem arkadaşlarım

Bizde şimdiye kadar alışılmış olan bir telâkkinin kökünden düzeltilmesi lâzımdır. Vatandaşın kendi Devletini âdil bir vergi ile beslemesi önemini yalnız memleket içi sebeplerden alan bir vaziyet değildir. Eğer kalkınma için dostlar ve müttefikler arasında yardımlaşma bir ihtiyaç ise, bu ihtiyacın temini şart-

ları şunlardır. Yardım edecek dost devlet veya milletlerarası müessese evvelâ yardım edeceği memleketin kendi elinden geleni son raddeye kadar yapıp yapmadığını arar. Bu, bir. Ondan sonra, yapılacak yardımın, hattâ verilecek ödünç paranın verimli bir yere sarf olunacağını iyi hazırlanmış bir plân ve proje üzerinde görmek ister. Bu, iki. Vatandaşın vergisiyle kapatılması gereken açıklar için, hele hesapsız kitapsız sarfiyat yapmak için hiçbir bankanın, hiçbir dost memleketin para vermesi mümkün değildir. Bu hakikatlerin bütün vatandaşlarca bilinmesini isterim.

Şurasını açıkça söyleyeyim ki, zirai vergilerin bu sene alınmasından vazgeçilmiş değildir. Konu, Hazirana kadar sadece tecil olunmuştur. Haziranda, Zirai Vergi Kanunu aksaklıkları giderilmiş olarak çıkacaktır. Bu konuyu bilhassa söylediğimin bir sebebi vardır. Bizim malî ve iktisadi bünyemizde hem siyasi, hem sosyal bakımdan bir önemli eksiğimiz bütün vatandaşların vergilere âdil ölçüler içinde iştiraklerinin temin edilmemiş olmasıdır. Ziraatle uğraşan vatandaşlarımız, büyük kısmı itibariyle zaten Gelir Vergisine iştirak edemeyecek en az kazanç sahibi olanlardandır. Ama, bunların arkasına sığınarak büyük kazanç, sahibi ziraatçilerimiz de vergi muafiyeti içindedirler. Adaletli vergi ve doğru vergi ödeme meselesini 1962 de halledeceğiz. Bunun, bir demokratik rejim içinde halledilemeyeceğini sananlara yanıldıklarını Büyük Mecliste göstermek mevkiindeyiz.

Muhterem arkadaşlarım,

Sizlere, bütçede yatırımlara mümkün olan âzami miktarın ayrıldığını söyledim. Bu konuda, temel görüşümüzü açıklamak isterim. Bizim nazarımızda memleketin iktisadi düzenini kuvvetlendirecek, arzularımız (arzuladığımız E.O.) Türkiye'nin gerçekleşmesini temin edecek şey sadece yatırım değildir. Bütün iktisadi faaliyetin prodüktif denilen üretici harekete imkân verecek bir çerçeve içinde cereyanı lâzımdır. Bu çerçeveyi yaratamadığımız müddetçe her yatırım sadece mahdud fayda sağlayan ve mevzii kalan gayretlerden ibaret olacaktır. Bizi geçmiş devirden ayıran esaslı farkı burada buluyoruz.

Tesbit ettiğimiz ilk ihtiyaç, tarihi bir gelişme sonunda bugünkü şeklini almış olan idari mekanizmanın günümüzün ihtiyaçlarına uygun ve rasyonel Devlet bünyesi haline getirilmesidir. İdari mekanizmada yetki ve sorumlulukların dağılımını tesbit edecek bir çalışmaya başlamış bulunuyoruz. Buna önem veriyoruz. Tesbit edilecek hususlar, girilecek uzun vadeli idari reform hareketinin başlangıç noktasını teşkil edecektir.

Bunun yanında, iktisadi 'hayatımız içinde önemli yer tutan kamu iktisadi teşebbüsleri bu bütçe yılı içinde bir düzene sokulacaktır. Görülen şudur: Bu teşebbüsler, bugünkü halleriyle kaynak yaratıcı olmaktan ziyade kaynak tüketici durumdadırlar. Bunların yeniden teşkilâtlandırılmasına dair kanunlar yakında Büyük Meclise sevk edilecektir. Bu suretle mevcut işlemeyen gücün kullanılması imkânları belirecek, bunların istihsalleri artabilecek ve böylelikle yaratılacak kaynaklar memleketin kalkınması için lüzumlu yatırımlarda kullanılacaktır.

Mahallî topluluklara hizmet götüren Devlet faaliyetinin bugüne kadar koordine edilememesi bu hizmetlerin neticesiz gayretler halinde israfına sebebiyet vermiştir. Şimdi, yeni bir devrin eşiğinde bulunuyoruz. İş birliğinin sağlanması yoluyla tarım öğretimi, sağlık hizmeti ve eğitim gayretlerini müspet netice alacak bir program içinde ahenkleştirmeye kararlıyız.

Tarımı, Türkiye’de daha verimli bir faaliyet dalı haline getirmek mecburiyetindeyiz. Bunun yolunu tarım reformunda görüyoruz. Tarım reformu dediğim zaman yalnız toprak dağıtmayı kaydetmiyorum. Dağıtılan toprağın verimini artırmak ve işletilmesini temin etmek için vatandaşı teçhiz edeceğiz.

Bahsettiğim çerçevenin, birkaç unsuru daha vardır. İthalât ve ihracat faaliyetlerimizin memleketimizin döviz açığını kapamaya yardım edecek bir düzen içine sokulması şarttır. Özel sektör faaliyetlerinin çok ufak ferdî teşebbüsler şeklinde devamı yerine iktisadi büyüklükte işletmeleri kurabilecek tarzda şirketler halinde bir araya gelmesinin teşviki gerekmektedir. Nihayet, işçi ve iş veren münasebetlerinin Anayasamızın getirdiği hürriyetler, sosyal adalet, verimlilik esasları göz önünde tutularak düzenlenmesi ve böylelikle kalkınmamız için çok lüzumlu yaratıcı çalışma arzusunun beslenmesi icabetmektedir. Toplu sözleşme ve grev hakkı ile girilecek yeni çalışma düzeninin isterlerine uygun olarak Sendikalar Kanunu, İş Kanunu, Deniz İş Kanunu, Çalışma Bakanlığı teşkilât Kanunu değiştirilecektir.

Büyük Meclisin Sayın üyeleri,

Bu çerçeveyi kurmadan girilecek teşebbüsler kısır kalmaya mahkûmdur. Bundan dolayıdır ki, önce, bu çerçevenin hazırlanmasına önem veriyoruz. 1962 bütçesine temel teşkil eden 1962 yılı geçiş programında bu hususlar üzerinde durulmuştur. Bunları sağlayacak çalışmaların şu anda içindeyiz.

Geçiş programı içindeki yatırımlar bir esaslı hedefe yönelmiştir. Yarım kaldığı için veya destekleyici tesisleri kurulmadığı için bugün kullanılamıyan sermayeyi kısa zamanda istihsale sokabilecek bir program tanzim edilmiştir. Harcanacak para miktarı itibarıyla de 1962 yatırım programı geniş bir yatırım programıdır. Ve iktisadiyatımız üzerinde yakın zamanda gözle görülebilir tesisler yaratacaktır. Vasıflı insan yetiştirmeye yönelmiş eğitim yatırımları, ziraatte verimi artırmaya yönelmiş sulama ve yayma yatırımları, sınai verimliliği ve istihsalı artıracak çeşitli yatırımlar bütçe ve İktisadi Devlet Teşekkülleri yatırım programları içinde önemli yekûnlara varmaktadır. Bu yıl bunlar yuvarlak rakamlar olarak ziraatte 700 milyon, madencilikte 500 milyon, enerjide 350 milyon, nakliyat ve muhaberatı 1 milyar 300 milyon, turizmde 100 milyon, eğitimde 450 milyon, sağlıkta 100 milyon, Devlet ve belediye hizmetlerinde 350 milyon, mesken inşaatında 280 milyon ve muhtelif sanayi dallarında 600 küsur milyon liralık yatırım harcamalarına balığ olmaktadır. Bu harcamaların özel teşebbüs yatırımlarını da destekliyeceği ve canlandıracağı şüphesizdir.

Sayın milletvekilleri,

Kesin karar ile yeni çalışma devresine giriyoruz. Şimdiye kadar, söylenerek ve söylenmiyerek, ufukta hâdiseler bekliyen şüpheli gözler aydınlanmıştır. Sergüzeştçiler millet nazarında aşikâr bir itibarsızlık içindedirler. Resmî ve hususi hayatında, doğru yolda vazife görmek istiyen millet çoğunluğu yarın ne olacağı kaygusundan kurtulmuş olarak istihsal hayatına atılacaktır. Millet, ordusuyla tekvücudolarak kendini emniyette ve Büyük Millet Meclisini verimli bir surette çalışma şartlarına kavuşmuş görmektedir. Büyük Millet Meclisi anarşi heveslilerini kesin bir düzene koyacak, vatandaş hürriyetlerinin ve haklarının vatandaş rahatı ve huzuru aleyhine kullanılması imkânını kaldıracaktır. Sosyal ve iktisadi ortam gayretle çalışan vatandaşın rahat yaşaması ve ilerlemesi için her sahada emniyet verici hale gelecektir. Yeni, bütçe devresine bu imkânlar hazırlanmış veya hazırlanmak üzereyken giriyoruz. Bu şartların iktisadi hayatımızda istihsalı, siyasi hayatımızda kararlılığı artırıp sağlayacağına tam güvenimiz vardır. Büyük millet huzurunda bütçenin son konuşmasını yaparken çaresizlik içinde bulunan düriüst vatandaşa yardımcı olacak, resmî ve hususi alanda ilerlemeyi düşünen teşebbüs sahibine her kolaylığı gösterecek bir zihniyet içindeyiz.

Büyük Millet Meclisinin uyarmasını ve desteklemesini daima minnetle karşılayacağız. Elindeki tesirli vasıtayı aziz vatanımızın huzuru ve yükselmesi yolunda kullanmaya dikkatli olan basınımız milletçe başarılarımızın en önemli yardımcısıdır. Yeni nesillerimizin mesuliyetlerine hevesle ve bizden çok ileri bir ehliyetle hazırlandığını görmek bizi bahtiyar etmektedir. Türkiye'nin geleceğinin en büyük teminatı yeni kuşakların içindeki bu aşktır. Geçirdiğimiz buhranlı günler içinde gençliğimizin bu ciddî hareketini daima farkettim. Onların iyi yetişmesi için eğitim sistemimizde ve bütün Devlet imkânlarında kuvvetli ümitler besliyoruz.

Muhterem arkadaşlarım,

Sağlam bir memleketin bünyesindeki temiz vasıfları kudretle değerlendirmek her vatanın (vatandaşın E.O.) önünde siyasetçilerimizin ve Büyük Millet Meclisinin ödevi olacaktır. Vatanseverliği tarih boyunca şerefli imtihandan geçmiş olan ordularımızın içerde ve dışarda vazifelerini daima kanun ve meşruiyet içinde fedakârca yapacaklarına, bütün Devlet cihazının Türkiye'nin kudretini artırma istikametinde çalışacağına güveniyoruz. Bütün Devlet hizmetlerini(n) salâhiyetli yolda işlemesi Büyük Millet Meclisinin daimî uyanıklığı ve yardımcıyle temin edilecektir.

Sayın milletvekilleri,

Milletlerin hayatında ihtilâl devirleri daima zor bir devirdir. Başlamasıyla, yürütülmesiyle, hususıyla içinden çıkılmak imkânının bulunabilmesiyle zor bir devir; şimdi arkamızda kalan, işte bu devirdir, önümüzde açılan devir İhtilâl devrini normal ve sükûnetle işliyen bir Devlet ve cemiyet düzeni haline getirebilmek İhtilâlin arzuladığı bütün hayalî başarıları bu düzen içinde

gerçekleştirebilmek devridir. İddiasız gösterişsiz, çetin bir çalışma devri olan bu normal devrin sağlam bir zemin ve sarsılmaz derin temeller üzerine kurulup sütunlar halinde yükselmesi için sabırla, tükenmiyen bir azim ve sebatla ve her şeyin ilerisinde emniyetle, güvenle gayret göstermeye mecburuz. Muvaffak olacağız. Türk milleti çetin ihtilâllerden geçmesini daima bilmiştir ve en zor ihtilâllerden sonra en verimli, en kudretli devirleri kurmuştur.

Size şimdi cesaretle haber veriyorum. Vatanımızda bugün bir devir kapanıyor ve açık havalı, başarılı bir devir başlıyor.

*Sayın milletvekillerine Karma Hükümetin derin saygılarını sunmaktan bahtıyırım.”*⁶⁹

Millet Meclisi Genel Kurulu, 16 Şubat 1962 tarihli 47. Birleşimde başladığı bütçe görüşmelerini, 28 Şubat 1962 tarihli 59. Birleşimde tamamlamış oluyordu. Bu durumda, bütçe görüşmelerinin 13 gün sürdüğü ve 13 gün içindeki 13 birleşimde yer alan toplam 26 oturumun Millet Meclisi tutanaklarında belirtilen açılış ve kapanış saatlerini dikkate aldığımızda, Millet Meclisi Genel Kurulunun, 1962 yılı Bütçe Kanunu görüşmelerine, sözü edilen 13 gün içinde, toplam 93 saat, 49 dakika harcadığı anlaşıyordu.

3- 1963 Yılı Bütçesi

A. IX. İnönü Hükûmetince Hazırlanan Bütçe Kanunu Tasarısının TBMM'ye Sunulması

Başbakan İsmet İnönü'nün 31 Mayıs 1962 tarihinde istifası ile sona eren CHP – AP koalisyon Hükûmetinden sonra, yine İnönü'nün başkanlığında, 25 Haziran 1962 tarihinde CHP, YTP, CKMP ve bazı bağımsızların katılımıyla kurulan Bakanlar Kurulunca hazırlanan Bütçe Kanunu Tasarısı, 1961 Anayasasının 94. maddesi uyarınca 1 Mart 1963 tarihinde başlayacak olan malî yılbaşından 3 ay önce TBMM Başkanlığına sunulmuştu. Bütçe Tasarısı, Anayasanın sözü geçen 94. maddesi doğrultusunda Bütçe Karma Komisyonunca incelenip değerlendirilmiş ve Komisyonun kabul ettiği metin Cumhuriyet Senatosunda görüşülerek bazı değişikliklerle kabul edilmişti⁷⁰. Bu değişiklikler Anayasanın 94. maddesi uyarınca yeniden Karma Bütçe Komisyonunda ele alınmış ve bir kısmı Karma Komisyonca benimsemişti⁷¹. Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişiklikler sonrasında Karma Komisyon tarafından son şekli verilen Bütçe Tasarısının Millet Meclisinde görüşülmesine 11 Şubat 1963 tarihli 46. Birleşimde başlanılmıştı⁷². Ancak, 1963 yılı

⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), ss. 728-732.

⁷⁰ **C. S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 9, Birleşim: 42, (07.02.1963), s. 662.

⁷¹ Millet Meclisi S. Sayısı: 80, “1963 yılı bütçe kanunu tasarısı ve Karma Bütçe Komisyonu raporu ile 1963 yılı bütçe kanunu tasarısında yapılan değişikliğe dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Karma Bütçe komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46'nın sonuna ekli, (11.02.1963). ss. 1-7.

⁷² **M. M Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963). s. 246 vd.

Şubat ayının 25, 26 ve 27. günleri Bayram tatiline rastladığı ve yasal nedenlerle 1963 yılı Bütçe Kanununun 1 Mart 1963 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesi gerektiği için, Tasarının görüşülmeye başlandığı 11 Şubat 1963 tarihli 46. Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, toplanılamayacak 25, 26 ve 27 Şubat günlerinin telâfi edilebilmesi için siyasî parti grupları ile yaptıkları görüş alışverişi sonrasında belirlenen çalışma programını ve görüşmeler sırasında izlenecek yöntemi açıklıyor ve oya sunuyordu.

B. Maliye Bakanı Ferid Melen'in Millet Meclisine Bütçeyi Sunuş Konuşması

Bütçe görüşmelerinde çalışma gün ve saatlerinin artırıldığı program Genel Kurulda ufak bir değişiklikle kabul edilmiş⁷³ ve 1963 yılı Bütçe Kanunu Tasarısı üzerinde ilk sözü Maliye Bakanı Ferid Melen almıştı. Bakan Melen, Bütçe Kanunu Tasarısını sunuş konuşmasında, önce Avrupa bünyesindekilere daha bir önem göstererek, batı ekonomilerinin görünümüne ilişkin bazı değerlendirmelerde bulunmuştu. Bu bağlamda, Melen şöyle demektedir:

⁷³ Başkan Sirmen'in bu konuya ilişkin konuşması şöyleydi:

"Muhterem arkadaşlar, şimdi, 1963 yılı Bütçe Kanunu tasarısının görüşülmesine başlıyoruz.

Başkanlık, grup başkanlıkları ile yaptığı temaslardan sonra bazı hususların, sayın üyelerin dikkat nazarına arzına karar vermiştir.

Malûmunuz olduğu üzere, 25, 26, 27 Şubat günleri Bayrama tesadüf etmektedir. Tatil günü olmıyan, Şubatın yalnız 28 nci günü kalmaktadır.

Anayasamız gereğince, bütçenin 1 Marttan evvel çıkması lâzımgelmektedir. Bu sebeple bütçe müzakereleri bitinceye kadar her gün saat 10.00 dan 13.00 e, 14.30 dan 18.00 e kadar çalışılması uygun bulunmuş ve bu esasa göre tanzim edilen bütçe müzakere programı bastırılarak sayın arkadaşlara evvelce sunulmuştur. Bu programda da işaret edildiği üzere, günlük program saat 18.00 e kadar ikmal edildiği takdirde 18.00 den sonra çalışma yapılmıyacaktır. Eğer, günlük program aynı gün zarfından intacedilememişse 18.00 de oturuma ara verilecektir. 19.30 da tekrar toplanılarak o günkü gündemde bulunan ve programa dâhil edilen bütçeler bitirilinceye kadar çalışılacaktır.

Bundan başka ikinci ricamız da şudur: Bütçenin tümü üzerinde görüşme yapıldıktan sonra bakanlıklar bütçesine geçildiği zaman, bakanlıklar bütçesi üzerinde söz alan arkadaşlarımızın, o bakanlığa bağlı katma bütçeli idareler hakkında da, tümü üzerindeki görüşlerini, bağlı bulunduğu bütçenin tümü üzerindeki görüşleri esnasında ifade etmelerini rica ediyoruz. Bakanlık bütçesi üzerinde, tümü hakkında görüşmeler bittikten sonra bakanlık bütçesinin fasıllarına geçilecek, bundan sonra da o bakanlığa bağlı katma bütçelerin doğrudan doğruya fasıllarına geçilecektir. Bunu da arkadaşlarımızdan rica ediyoruz.

Gruplar bir bakanlık bütçesi üzerinde bir veya mütaakip sözcü bildirebilirler. Sözcülerden biri bakanlık bütçesi üzerinde diğeri de katma bütçe üzerinde mütalâa beyan edebilir. Milletvekili arkadaşlarımız da bu şekilde hareket ederse ancak biz, 24 Şubata kadar bütçemizi bitirmiş olacağız.

Bu hususta aksine bir mütalâa yoksa, bu hususu oyunuzda arz edeceğim. Yalnız, bir arkadaşımız gece oturumlarına lüzum hasıl olursa, 18.00 e kadar çalışılacağına göre, 19.30 da değil 20.00 de gece oturumlarına başlayalım diye bir takrir vermiştir. Bu takriri okutuyorum... Takriri oyunuzda sunacağım. Kabul edenler... Etmıyenler... Kabul edilmiştir.

Şu hale göre, bütçenin devamı müddetince günlük program ikmal edilinceye kadar saat 10.00 dan 13.00 e, 14.30 dan 18.00 e ve 20.00 den program bitinceye kadar çalışılacaktır. Bu hususu oylarınıza arz ediyorum. Kabul edenler... Etmıyenler... Kabul edilmiştir." M. M Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963). ss. 246-247.

“Muhterem Milletvekilleri,

Bütçe görüşmeleri, hemen her Mecliste ve her yıl, dünya ekonomisi üzerinde de faydalı görüş teatilerine konu teşkil etmektedir. Yabancı diyarlarda cereyan eden iktisadi gelişmelere topluca veya teker teker gösterilen bu ilgilerin pek önemli maddi sebepleri vardır.

Milletlerarası ticaret, milletlerarası rekabet, sermaye ve insan hareketleri, fiyat, faiz ve ücret eğilimleri; uluslararası iktisadi münasebetlere iştirak ölçüsü ne olursa olsun, her memleketi ilgilendiren konulardır. Bu ilgilerin mâna ve mahiyeti, İkinci Dünya Harbinden sonra büyük ölçüde değişmiş ve mevcut ananevi alâkalar, başka açılardan da önem kazanmıştır. İkinci Dünya Harbinden sonra doğan ve süratle inkişaf eden hür milletler arasındaki tesanüt ruh ve teşkilâtın kalkınma gayretlerindeki yardımlaşmaları ve seçilen yolda emniyetle ilerlemek için takibi lâzımgelen müşterek esasları bu münasebetle hatırlatmak isterim. Milletleri refah ve huzura ulaştırma yolunda sarf edilen bu gayretler, arz ettiğim milletlerarası ilgi ve münasebetleri sıklaştırdığı gibi bunlara mâna bakımından da pek üstün ve mümtaz değerler kazandırmış bulunmaktadır.

Bu düşüncelerledir ki, bütçe gerekçemizde hür dünya ekonomisindeki görüşmelerle milletlerarası münasebetlere ve entegrasyon çalışmalarına büyük bir yer ayırmış bulunuyoruz. Bugünkü mâruzatımda da ileri sanayi memleketleriyle, iktisaden geri kalmış ülkelerin arkada bıraktığımız yıl içinde kaydettiği gelişmelere temas edeceğim. 1962 yılını böylece gözden geçirdikten sonra önümüzdeki yıla ait olarak ileri sürülen tahmin ve mütalâalar üzerinde duracağım.

Umumi bir görüş olarak denilebilir ki, Batı âleminin bir süreden beri devam eden iktisadi gelişmeleri, daha mutedil bir tempoda olmakla beraber, 1962 yılında da devam etmiştir. Son yıllarda hemen hemen her yıl % 7 ve yer yer bunun da üstünde bir kalkınma hızına alışan endüstri memleketlerinde bu hızın, 1962 de % 4, hattâ % 4 ün de aşağısına düşmesi bâzı üzüntü ve endişelere yol açmış ise de, sık sık ileri sürülen resesyon ihtimalleri gerçekleşmemiştir.

Gerekçemizde de temas edildiği gibi, Batı dünyası son beş on yıl içinde iktisadi alanda, geniş ilerlemeler elde etmiş bulunmaktadır. Bir umumi felâketi takibeden ve nisbeten kısa bir süre içinde gerçekleştirilen bu kalkınma hamleleri umumi hayatta çok önemli etkiler yapmış ve birçok memleketler yüz yıllar boyunca elde edemedikleri kazanç ve refah seviyelerine ulaşmıştır.

Ortak Pazar memleketleri diye andığımız Avrupa iktisadi camiası, bu ilerlemenin ön safında yer almaktadır. Roma Anlaşmasının yürürlüğe girme tarihi olan 1957 yılından 1962 yılı sonuna kadar topluluğun gayrisâfi hâsılasında % 27 ve sinai istihsalinde % 40 oranlarında artışlar kaydedilmesi, kısa zamanda gerçekleştirilen bu inkişafın derecesini göstermeye kâfidir. Bununla beraber arkada bıraktığımız yılın gelişmeleri bu camiada da evvelki yılların artış tempo ve hızını gösterememiş ve gayrisâfi hâsıla 1962 yılında %

4,5 tan ibaret kalmıştır. Aynı hâsıla 1961 de % 5,2, 1960 ta ise % 7, 1 e kadar yükselmişti. Aynı şekilde, sinai istihsaldeki gelişme de 1960 ta % 13,1 iken 1961 de % 6,6, 1962 de ise % 6 dan ibaret kalmıştır.

Gelişme hızındaki düşüklük Japonya'da daha da üzüntülü bir dereceyi bulmuştur. Bu memleketin 1961 yılında % 19 a varmış olan gelişme hızı 1962 yılında % 5 e inhisar etmiştir. Keza Birleşik Amerika'da evvelce % 10 u bulacağı tahmin olunan gelişme hızı bu orana yaklaşamayan bir seviye ile yetinmek mecburiyetinde kalmıştır.

Muhtelif memleketlerin iktisadi gelişme hızında kendisini hissettirmeye başlayan bu ağırlık yer yer ciddî endişeler yaratmaktan geri kalmamaktadır. Bu kaygıların bir bakıma sonuçları, bir bakıma da sebepleri arasında sayılması lâzımgelen belirtilerden birkaçını arz etmek isterim.

1962 yılı içinde bilhassa esham borsalarında önemli değer kayıpları olmuştur. Bu kayıplar birkaç memlekete inhisar etmemiş, malî borsaların hemen hepsinde kendisini hissettirmiştir.

Başlıca sinai memleketlerde işçi ücretleri fiyatlara kıyasla daha fazla artmış, bu yüzden körüklenen ücret fiyat artış yarışı, kazanç hadlerine tesir ederek yeni yatırım isteklerini kırmıştır.

Bâzı memleketlerde görülen zor durumlar ve iflâslar arz ettikleri sirayet istidatlarıyla iktisadi çevrelerde ciddî endişeler yaratmıştır.

Sürekli ve süratli gelişmelerin tabîi sayılması lâzımgelen neticesi olarak bâzı sanayi kollarında «fazla istihsal» durumlarıyla karşı karşıya kalınmaya başlanmıştır. Unutulmamalıdır ki, istihsal kapasitelerinin devamlı artışı, milletlerarası rekabeti körüklemektedir. Bu rekabetlere karşı koyabilmek için kârdan fedakârlık suretiyle fiyatlarda yeni indirimlere gidilmesi mecburiyeti hâsıl olmuştur.

1962 yılı genişleme hızını azaltan âmillerin başında Avrupa iktisadi camiası satışlarında kaydedilen azalmayı göstermek mümkündür. Filhakika bu camianın geçen sene üçüncü memleketlere yaptığı ihracatta her hangi bir artış kaydedilememiştir. Biraz evvel de arz ettiğim gibi Birleşik Amerika Devletlerindeki iktisadi genişleme de dünya ticareti üzerinde önemli etkiler yapacak dereceyi bulmamıştır. Diğer taraftan 1962 yılı ilk baharına kadar sürmüş olan resesyon dolayısıyla İngiltere de dış ticaretinden olumlu neticeler almamıştır.

Tediye muvazenesi güçlükleriyle cenkleşmekte olan az gelişmiş memleketler ise, döviz darlıkları ve güçlükleri sebebiyle camiadan vâki mubayaalarını artırma imkânını bermutat bulamamışlardır. Bu memleketlerin istihsal ettiği ham ve iptidai madde fiyatlarında yıllardan beri devam eden gayri müsait durum, geçen yıl da devam etmiştir. Sanayi memleketlerinde umumi ilginin daha ziyade kendi aralarındaki mübadeleleri artırma noktasında toplanmış bulunması, gelişmemiş topluluklarda görülen kalkınma temposunun istenildiği gibi hızlanmasına yararlı olmamaktadır.

Hulâsa, arz ettiğim ülkelerle ileri memleketler refah seviyeleri arasında mevcut ekar (fark) gün geçtikçe artmaktadır.

Şu kadarını belirteyim ki, İkinci Dünya Harbinin sona ermesinden bu yana, iptidai ve ham madde müstahsili memleketlerin dünya ticaretindeki hissesi % 47 den % 36 ya düşmüş ve aynı süre zarfında ihracat sahasında kaydettikleri genişleme oranı da % 12 ye inhisar etmiştir.

Kısaca GATT diye adlandırdığımız Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması Teşkilâtınca hazırlanan bir etüde göre petrol müstahsili Yakın-Şark memleketleri hariç, iktisaden gelişmeye muhtaç olan memleketlerin beş yıllık (1956–1961) ticaret muvazenesi açığı, ticaret hadlerinde mevcut gayrimüsait durumlar dolayısıyla, ceman 15 milyar dolara balığ olmuştur. Batı memleketlerinin aynı devre içinde borç, kredi ve hibe şeklinde bu ülkelere yapmış olduğu yardımlar, hemen hemen arz ettiğim açığa tekabül etmektedir.

Önümüzdeki yıla ait tahmin ve mütalâalara gelince; 1962 yılının son aylarına ait iktisadi müş'irler hissölunur bir yükselme eğilimine delâlet etmekle beraber devlet adamları ve iş muhitlerinin bütün dikkat ve tecessüsü 1963 yılının pek yakında göstermeye başlayacağı gelişme istidadı üzerinde toplanmış bulunmaktadır.

Gerekçemizde de temas edildiği üzere, 1962 yılı sonlarında, 1963 senesi ilk aylarından itibaren yeni bir resesyon devresine girileceği hususunda yer yer ciddi endişeler izhar ediliyor ve bu ihtimaller, hem Kuzey Amerika, hem de Batı Avrupa memleketleri için varit görülüüyordu.

Bu üzücü ihtimaller karşısında Milletlerarası Para Fonu, Avrupa İktisadi Camiası ileri gelenleri ve bâzı değerli iktisatçılar, ihtiyaç halinde kullanılmak üzere, bütün reflâsyonist vasıtaların istimale hazır bulundurulmasını tavsiye ediyorlardı.

Gösterilen uyanıklık ve zamanında alınan tedbirler sayesinde şimdilik bu tehlikenin hemen hemen atlatılmış olduğu kanaati tedricen kuvvet kazanmakta ve Batı âleminin 1963 yılında da, 1962 temposu civarında olmak üzere gelişmeye devam edeceği sanılmaktadır.

Avrupa İktisadi Camiası tarafından yapılan bir etüde göre, Ortak Pazar memleketleri 1963 yılında % 4,5 oranında bir gayrisâfi hasıla ve % 5 civarında da bir sinai istihsal artışı elde etmeye muvaffak olabileceklerdir.

İçinde bulunduğumuz yıl zarfında bu memleketlerin talep genişlemesinde hafif bir yavaşlama beklenmekte ise de, iktisadi faaliyetler yine de kül olarak, ileriye doğru seyirlerine devam edebileceklerdir. Bir taraftan gelişmiş memleketlerin taleplerinde vukuu tahmin olunan düşüklük, diğer taraftan da gelişme halinde bulunan memleketlerin döviz gelirlerindeki yetersizlik, camianın 1963 yılı içindeki ihracatına oldukça önemli ölçülerde tesir yapacaktır. Arz ettiğim talep azalması, özellikle istihsal mallarında daha fazla hissölunacağından bu sanayi kollarında şimdiden görülmeye başlanan âtl kapasitenin daha da genişliyerek istihsalin azalmasına ve yeni yatırım faaliyetlerinin duraklamasına yol açması tabiî bir sonuç sayılmalıdır.

İstihsal mallarına müteveccih taleplerin azalmasına mukabil 1963 yılının hususi istihlâk talepleri bakımından hareketli ve canlı bir yıl olacağı görüşü hemen hemen umumi bir kanaat halini almış bulunmaktadır.

Bir taraftan çeşitli meşgale ve eğlence konuları, hizmetler ve özellikle turizm sahasında görülen geniş ilerlemeler diğer taraftan, inşaat faaliyetlerinin canlılığını muhafaza etmesi sayesinde Avrupa İktisadi Camiasına dâhil memleketler ekonomisinin 1963 yılında da 1962 gelişme hızına yakın bir gelişme hızı tutturabileceği anlaşılmaktadır. Aynı belirtiler ve tahminler Japonya hakkında da ileri sürülmektedir.

Kuzey Amerika ile İngiltere'ye gelince, iktisadi ilerleme bahsinde geçen sene parlak sayılabilecek neticeler alamamış olan bu memleketlerin 1963 yılında daha olumlu neticeler alabileceği hususunda değişik görüşler ve tereddütler mevcuttur. Bir süreden beri tediye muvazenesi ve bütçe açıkları vermekte devam eden Birleşik Devletler, bilindiği gibi esaslı iktisadi tedbirler üzerinde çalışmaktadırlar.

Vergi reformlarını gerçekleştirmek suretiyle yıl içinde piyasaya 13,5 milyar dolar civarında bir para akımını güden projeleri bu tedbirler arasında zikredebilirim.

İngiltere'ye gelince, Avrupa İktisadi Camiasına tam üye olarak katılmak maksadiyle bir süreden beri yürütmekte olduğu müzakerelerin akamete uğraması bu memleket ekonomisinde geniş etkiler yaratacak bir hâdise teşkil etmektedir. Filhakika bu büyük memleketin iktisadi münasebetlerine yön verecek önemde bir faktörün aradan çekilmesi muhakkak ki iktisadi politikasında yeni ve esaslı revizyonlara yol açacaktır.

Bizim temennilerimiz her biri memleketimizle dost ve müttefik olan bu memleketler arasındaki anlaşmazlığın geçici bir durumdan ibaret kalması ve bir an evvel müşterek menfaat ve hedeflere uygun bir hal çaresine bağlanmasıdır.

Sayın Milletvekilleri,

Batı memleketleri ile ilgili gelişmelere ait mâruzatım burada sona ermektedir. Takdim edilen bütçe gerekçesinde çeşitli yönleri ve teferruatıyla, bu konuşmamda ise, biraz daha yeni oluşları ve ileriye ait tahminleriyle belirtmeye çalıştığım Batı âlemi, vakit vakit hızlanan veya ağırlaşan fakat duraklama veya gerileme bilmiyen sürekli bir yükselme gayreti içindedir. Ve denilebilir ki, bu memleketlerin şimdi başlıca dâvası, milletçe vâsıl oldukları seviyelerin muhafaza ve ilâsından (yükseltme, yukarı kaldırma, E.O.) ibarettir.”⁷⁴

Maliye Bakanı Ferid Melen, konuşmasının bu giriş kısmı sonrasında, 1963 yılı Bütçesi üzerine eğilmekte ve memleketin süratle aşılması gereken problemlerinin bir kısmının çözüm yoluna bağlandığını, bir kısmının da bağlanmak üzere bulunduğu işaret ederek bunları üç gruba ayırmaktaydı. Melen'in bu saptaması Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımış bulunuyordu:

⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963). ss. 248-251.

“Bu problemleri menşee ve mahiyetlerine göre üçe ayırmak mümkündür: Vaktiyle derin yaralar almış ve bozulmuş olan malî ve iktisadi cihazları düzeltmek, müzmin verimsizlik ve yetersizlik yüzünden ihtiyaca cevap veremez halde olanları tanzim ve ıslâh etmek ve ekonomi dışı âmillerin etkisi altında ele alınmak istenmemiş olan vazifeleri yerine getirmek... Üç cümle içinde ifade edilen bu konuların, yürürlükte bulunan vergi sisteminden başlamak üzere, âmmeye itibarına, para ve kredi konularına, İktisadi Devlet Teşekküllerine; çeşitli mevzuatımıza ve nihayet bütün ekonomiyi küll halinde kavraması lâzımgelen plânlama görevine taallûk ettiğini tasrihe lüzum yoktur. Ancak şu büyük gerçeği belirtmek lâzım gelir ki, bu vüsatte bir çalışmanın bâzı devrelerde tevessül edilen mevzii reform teşebbüsleriyle hiçbir benzerliği yoktur. Milletın refah ve huzurunu, müstakbel nesillerin refah ve huzurunu teminat altına alan bu vasi teşebbüse verilmesi lâzımgelen tek sıfat, küll olarak bir yeniden kuruluşur.

Malî tarihımız, 1960 İnkılâbı ile başlayan bu kuruluş çalışmalarını, bu hüviyetiyle tesbit ederken, Millî Birlik hükümetlerince sarf edilen değerli gayretleri de kadırbilir Türk nesillerine unutulmaz hizmetler şeklinde intikal ettirecektir. Bundan asla şüphemiz yoktur.”⁷⁵

Maliye Bakanı Melen, dış ticarete ithalât ve ihracat kalemlerindeki artışa da değiniyor ve 1961 yılında 1960 yılına göre ithalâtın % 8,8, ihracatın % 8,1 arttığını; bu artışın eldeki 11 aylık veriler değerlendirildiğinde, 1962 yılında ithalât için % 28,4, ihracat içinse % 14,4 olduğunu belirtiyordu⁷⁶. İstikrar programının büyük ölçüde korunduğuna işaret eden Bakan Melen, bu konuda şu açıklamada bulunmuştu:

“Uzun süren güççüklere rağmen istikrar programı, yine de titizlikle korunmuştur. Yıllardan beri kaybetmiş olduğumuz fiyat istikrarı mefhumu teessüs etmiş, gerek dış gerek iç iktisadi münasebetlerimiz itimat uyandıran bu gidişten faydalanmaya başlamıştır. Türk parasının ecnebi dövizler bakımından resmî rayici ile serbest piyasa fiyatı arasında mevcut fark da hemen hemen ortadan kalkmıştır.

Bu olumlu gelişmeler, maddi ve mânevi kayıplara uğrıyan iş hayatımıza daha şimdiden bu güzel ananelerini, hesaplı ve tutumlu çalışma itiyatlarını kazandırmaya başlamıştır. İktisadi varlığımızın temel unsurlarında gerçekleşen bu sıhhat ve metanet maruzatının başında da belirttiğim veçhile memleketin azimle yöneldiği plânlı ve programlı gidişin başlıca muvaffakiyet şartını teşkil edecektir.

...

⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), s. 251.

⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), s. 252.

Görülüyor ki, istikrar prensip ve programımız, Türk parasına olan iç ve dış güven, titizlikle korunmakla beraber, mümkün olan bütün kolaylıklar gösterilmiş ve konjonktürün gerektirdiği genişlemeler sağlanmıştır. Banka kredilerinin Kasım 1962 sonunda vardığı seviye, geçen yıl sonundan 1 milyar 669 milyon lira yüksektir. Merkez Bankasının yine Kasım sonu kredi toplamı da geçen yıl sonuna oranla 432 milyon liralık bir artış göstermiştir. Ekonominin canlandırılması için yapılan bu kolaylıkların ayrıca memnuniyet veren bir yönü de, enflasyoncu etkilere sebeb olmadan başarılmasıdır. Bu netice, muhakkak ki, ölçüsünde tutulmuş, itina ile yürütölmüş ve yerinde uygulanmış bir politikanın başarılı eseridir. İstikrarı titizlikle korumuş olan bu politikanın tatbikine devam edilecek ve ilerideki inkişaflarda da muvazenenin bozulmaması temin edilecektir. Nitekim 1962 yılı gelirlerinin tahminlerin altında tahakkuk etmesi karşısında bütçenin bir enflasyon âmili olmaması için giderlerde Bakanlar Kurulu kararıyle % 12 nisbetinde tasarruf tedbirleri alınmış bulunmaktadır. Bu tedbirlerle aynı zamanda 1963 bütçesinin denk olarak tatbiki de, emniyet altına alınmış bulunmaktadır.”⁷⁷

Bakan Ferid Melen, konuşmasında, dış ödemeler dengesine de değinerek, 1962 yılının Aralık ayı itibariyle memleketin 1 milyar 299 milyon 312 bin dolarlık dış ödeme yükümlölüğü ve 9 milyar 985 milyon 832 bin liralık iç borcu bulunduğunu bildiriyordu. Bunların açılımı hakkında da bilgi vererek, dış ödeme yükümlölüklerinden 585 milyon 954 bin doların devlet bütçelerine, 55 milyon 513 bin doların Hazine kefaleti nedeniyle doğan yükümlölüklere, 276 milyon 955 bin doların kredili ithalat borçlarına, 318 milyon 292 bin doları konsolide edilen dış yükümlölüklere ve 62 milyon 594 bin doların da Merkez Bankası banker borçlarına ilişkin olduğunu belirtiyordu. Maliye Bakanı Melen, iç borçların ayrıntılarına da değinerek, toplam iç borcun 8 milyar 846 milyon 270 bin lirasının genel ve katma bütçelere ait olduğunu, bunun 7 milyar 13 milyon 800 bin liralık kısmının 154 sayılı Kanunla uzun vâdeye bağlanmış borçları oluşturduğunu ve alacaklıların, sırasıyla, Merkez Bankası, Amortisman ve Kredi Sandığı, Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı ve İşçi Sigortaları Kurumu olduklarını; geri kalan 1 milyar 832 milyon 470 bin liranın da çeşitli tarihlerde çıkarılmış bulunan iç borçlanma tahvillerinden kaynaklandığını açıklıyordu. Muhtelif kanunlara dayanılarak Hazinece kefalet edilen borçların toplamının 657 milyon 256 bin lira tuttuğunu bildiren Bakan Melen, Amortisman ve Kredi Sandığı tarafından bugüne kadar çıkarılmış olan tahvillerin bakiyesinin ise 482 milyon lira olduğunu belirtiyordu⁷⁸.

Ferid Melen, Bütçe görüşmelerinden yararlanarak İktisadi Devlet Teşebbüsleri hakkında da bilgi sunmak istediğini belirterek, bu kuruluşlar hakkında şu açıklamada bulunmaktaydı:

⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), ss. 252-255.

⁷⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), ss. 256-257.

“1934 yılında ilk olarak Sümerbankla kurulan ve sayıları süratle artan bu teşebbüslerin hukuki statülerinin, 1938 yılında kabul edilen 3460 sayılı Kanunla tesbit olunduğu malûmunuzdur. Bu kanun, teşebbüslerin kuruluşunda organizasyon bakımından, belirli prensipler koymamış olduğundan idari ve hukuki bünyeleri birbirinden farklı birçok teşebbüs meydana gelmiştir. Diğer taraftan, bildiğiniz hatalı hareketlerle malî bünyeleri zayıfa uğramış ve millî ekonomimiz içindeki fonksiyonlarını yeteri derecede ifa edemez hale gelmişlerdir. Bu durumların ıslahı maksadiyle 1960 yılında kabul edilmiş olan 154 sayılı Kanunla, bu teşebbüslerin 5,4 milyar liralık borçları Hazineye devrolunmuş, 1960 yılı sonuna kadar biriken 500 milyon lira civarındaki vergi borçları konsolide edilmiş ve yatırım programlariyle finansman kaynaklarının ahenkleştirilmesi için ayrıca tedbirler alınmıştır. Yine bu kanuna göre teşebbüslerin idari, malî ve hukuki bünyeleri esaslı bir incelemeye tabi tutulmuş ve icabeden raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlardaki esaslar göz önünde tutulmak suretiyle, biri kamu iktisadi teşebbüsleri ve iştiraklerinin reorganizasyonu, diğeri de Devlet Yatırım Bankası kurulmasına dair iki kanun tasarısı hazırlanmıştır.

Diğer taraftan alınan ıslah tedbirleri neticesinde bu teşebbüslerin malî durumları 1962 yılında genel olarak düzelmiştir. Ancak ulaştırma sektörü ve özellikle Devlet Demiryolları ve Denizcilik Bankasının durumları üzerinde çalışmalar henüz devam etmektedir.

Sınai istihsalimizin üçte birinden fazlasını sağlayan İktisadi Devlet Teşebbüsleri 1961 yılında 1 milyar 567 milyon lira tutarındaki yatırım programlarının % 80 ini gerçekleştirmişlerdir. Stokların artması, kârların ve öz kaynaklarının umulan miktara ulaşamamasından ileri gelen bu duruma mukabil, teşebbüsler 1961 yılı vergilerini tamamen ödemişlerdir. 1962 yılı için tesbit edilen 1 milyar 485 milyon tutarındaki yatırım programının da takriben % 82 si tahakkuk ettirilebilmiştir.

İktisadi Devlet teşebbüslerinin 1963 yatırım programları Maliye Bakanlığı, Devlet Plânlama Teşkilâtı ve teşebbüslerin bağlı bulundukları Bakanlık temsilcileri tarafından müştereken 1 milyar 685 milyon lira olarak tesbit edilmiştir. Bu miktardaki nakdî yatırım, aynı kredilerle birlikte 1 milyar 952 milyon liralık fizikî bir yatırıma tekabül etmektedir. Son olarak şunu da belirtmek isterim ki, teşebbüslerin yatırım harcamaları tesbit edilirken bunların yatırım kapasiteleri esas alınmış ve bu suretle programlarının finansmanında enflasyoncu kaynaklardan titizlikle sakınılmıştır.

İktisadi Devlet Teşebbüslerinin işletme ve yatırım faaliyetlerinin kalkınmamızın tahakkukundaki ehemmiyetli yeri Yüksek Meclisin malûmudur. 1963 yılı yatırım faaliyetleri plân hedeflerinin gerçekleşmesini sağlamak üzere programa bağlanmış ve bu sektör için lüzumlu finansman, bütçemizde olduğu gibi sağlam ve sıhhatli kaynaklardan temin edilmiştir.

*Ancak, maalesef İktisadi Devlet Teşebbüslerinin rantabilite ve verimliliği henüz beklenen seviyeye ulaşamamıştır; önümüzdeki yıllarda ekonominin bu sektörden beklediği hizmetleri daha başarılı olarak ifa edebilmesi için gayretlerimizi devam ettirmek zaruretine inanmaktayız. Bu maksatlarla ilgili olarak Yüksek Meclise sunduğumuz iki kanun tasarısının önemini belirtmek isterim.”*⁷⁹

Maliye Bakanı Ferid Melen, önceki 1961 ve 1962 yılları bütçelerinin uygulanmalarına ilişkin bir değerlendirmede de bulunmakta ve bu konuda şunları söylemekteydi:

“Sayın Milletvekilleri,

1961 ve 1962 yılları bütçe tatbikatına gelince, 1961 bütçesi ödenek toplamı 8 milyar 678 milyon 703 bin lira idi. Yıl içinde alınan ek ve olağanüstü ödeneklerle Muhasebei Umumiye Kanunu ve özel kanunlara göre tahakkuk ettirilen ödeneklerin eklenmesiyle yılın ödenek toplamı 9 milyar 255 milyon 898 bin liraya yükselmiş bulunmaktadır.

Buna mukabil arz ettiğim miktardan yıl sonunda 534 milyon 433 bin liralık ödenek sarfedilmiyerek iptal olunmuştur. Cari giderlerin ayrıca 51 milyon 138 bin lirası da 26 sayılı Kanun gereğince ertesi yıla devrolunmuştur.

Arz ettiğim ödeneklerden yıl içinde ceman 8 milyar 616 milyon 836 bin lira harcanmıştır.

Diğer taraftan 1961 yılı içinde çeşitli kaynaklardan 8 milyar 51 milyon 338 bin liralık tahsilât yapılmıştır. Bu tahsilât ile giderler arasında 565 milyon 498 bin liralık bir fark vardır. Farkın 116 milyon 800 bin lirası temettü hissesi, madenî para basımı ve istikraz hasılatı ile Hazineye intikal eden muhtelif mebalîğ ve bağışlarla karşılanmıştır. Bu suretle 1961 yılı bütçe açığı 448 milyon 697 bin liraya inmiş bulunmaktadır.

1962 yılı bütçesine gelince: Bilindiği üzere bu yıl ödenek toplamı, 6 milyar 783 milyon 996 bin lirası cari giderlere ve 3 milyar 330 milyon 865 bin lirası yatırım giderlerine aidolmak üzere 10 milyar 114 milyon 861 bin liradır. Yıl içinde alınan ek ve olağanüstü ödeneklerle özel kanunlar gereğince tahakkuk eden ödeneklerin ilâvesiyle bu miktar 10 milyar 614 milyon 430 bin liraya balığ olmuştur.

1 Mart 1962 den Aralık ayı sonuna kadar 7 milyar 399 milyon 970 bin liralık verile emri tanzim edilmiştir. 1961 bütçesinden devren gelen emanetlerle birlikte bu süre içinde yapılan katî ödemeler tutarı 7 milyar 351 milyon 30 bin liradır.

Aynı devrede yapılan fiilî gelir tahsilâtı tutarı ise 7 milyar 560 milyon 245 bin liradır. Bilindiği gibi 1962 yılı bütçesi Devlet gelirleri toplamı 8 milyar 395 milyon 693 bin lirası normal Devlet gelirlerinden ve 1 milyar 719 milyon 168 bin lirası da özel kaynaklardan olmak üzere ceman 10 milyar 114 milyon 861 bin lira olarak tahmin ve tesbit edilmiştir.

⁷⁹ M. M .Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963). s. 257.

Verilen bu izahattan da anlaşılacağı üzere gelir tahminlerinin % 74,74 ü yılın 10 ayı içerisinde gerçekleşmiş bulunmaktadır.

1962 bütçe yılının ilk 10 ayında yapılan tahsilât içinde başlıca vasıtasız vergimiz olan Gelir Vergisi % 22,40 nisbeti ile birinci yeri işgal etmekte ve gider vergileri de % 21,27 nisbetiyle onu takibetmektedir.

Bu bölümdeki mâruzatımı bitirmeden evvel 1961 yılı bütçe açığının ne suretle karşılandığını arz etmek isterim. Biraz evvel 1961 yılı bütçesinin 448 milyon 697 bin lira açık ile kapanmış olduğunu arz etmiştim. Bu açığın 167 milyon 402 bin lirası yıl içinde bütçe emanetine alınan mebalîğ ile, 155 milyon lirası plasman bonoları hasılatı ve bakiye 126 milyon 295 bin lirası da Hazine fonlarıyla karşılanmış bulunmaktadır.”⁸⁰

Bakan Melen, konuşmasının devamında, 1963 yılı Bütçe Kanunu Tasarısında öngörülen ödenekler ve gelirler ile, bunlar üzerinde Karma Bütçe Komisyonu ve Cumhuriyet Senatosunca gerçekleştirilen değişiklikler hakkında bilgi vermekte ve bu konuda şu açıklamada bulunmaktaydı:

“Bu hususları belirttikten sonra 1963 yılı ödeneklerini arz edeyim. Genel bütçe tasarımızda cari giderler için 8 milyar 177 milyon 939 bin lira yatırımlar için de 3 milyar 904 milyon 558 bin lira olmak üzere ceman 12 milyar 82 milyon 498 bin liralık ödenek teklif edilmiştir.

Karma Bütçe Komisyonunun ve Yüce Senatonun incelemeleri sırasında yapılan zam ve indirimlerle bu miktar cari giderler için 8 milyar 164 milyon 798 bin lira, yatırımlar için 3 milyar 936 milyon 839 bin lira olarak kabul edilmiştir. Bu suretle bütçemizin giderler toplamı, 19 milyon 139 bin lira fazlasıyla 12 milyar 101 milyon 638 bin liraya balığ olmuştur.

1963 konsolide devlet bütçesinin cari giderleri 8 milyar 444 milyon 114 bin, yatırım giderleri 4 milyar 88 milyon 196 bin ve toplamı da 12 milyar 532 milyon 310 bin liraya balığ olmaktadır.

Bu duruma göre, konsolide devlet bütçelerinin cari giderlerinde % 20,37 oranında 1 milyar 429 milyon 170 bin lira, yatırımlarında da % 18,11 oranında 62 milyon 730 bin lira ve toplam giderlerinde % 19,62 oranında 2 milyar 55 milyon 900 bin liralık artış vardır. Yüce Senato ve Bütçe Karma Komisyonunun değerli incelemeleri, ilâve ve indirimleri neticesinde 1963 konsolide devlet bütçesi, cari giderleri 8 milyar 437 milyon 553 bin, yatırımları da 4 milyar 125 milyon 977 bin lira olarak tesbit edilmiş bulunmaktadır. Bu miktarların yekûnu, Hükümet teklifine nazaran 31 milyon 220 bin liralık bir fazla ile 12 milyar 563 milyon 539 bin lira tutmaktadır.

Bu bütçe tekliflerimizin plân esaslarına uygunluğunu ve plân hedeflerinin tahakkukundaki rolünü tebarüz ettirmek üzere başlıca sektörlerdeki yatırım gayretlerimizi de kısaca belirtmek isterim. Beş yıllık plânımızda tesbit edilen

⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), ss. 257-258.

gayelere ulaşılabilmesi için 1963 yılında tarım sektöründe 1 milyar 213 milyon liralık yatırım derpiş edilmiştir. 1963 yıllık programında bu yatırım 1 milyar 237 milyon lira olarak hesaplanmıştır. Bu miktarın 596 milyon liralık kısmını bu bütçe temin etmek suretiyle tahakkukunu emniyet altına almaktadır.

Aynı şekilde ulaştırma sektörü için yıllık programda 1 milyar 410 milyon liraya varan yatırımların 787,5 milyon lirasını bütçemiz karşılıyacaktır.

Büyük önceliği kabul buyurulan eğitim sahasına gelince, plânda 660 milyon lira ve programda ise 718 milyon lira olarak hesaplanan eğitim yatırımlarının 647,17 milyon lirası, bir başka deyimle tamamına yakın kısmı bütçe ile temin edilmektedir. Bütçe yatırım harcamalarının diğer sektörlerle dağılışı da şöyledir.

	Milyon lira
Savunma alanına	249
Sağlık alanına	97
Enerji alanına	125
İçme suyu alanına	90
Konut alanına	154
İmalât sanayi alanına	98
Madencilik alanına	37
Turizm alanına	19
Genel idare alanına	95
Tapu alanına	10
İller Bankası (fakir belediyeler için)	20

Bu suretle 1963 genel ve katma bütçelerinden istimplâk, küçük onarım, transfer ve borç ödemeleri hariç toplam olarak 3 milyar 13 milyon yatırım harcaması yapılacaktır. Bu harcamalarda en büyük artış % 130 oranı ile enerji sektöründe sağlanmışır. Bunu % 87 ile turizm, % 70 ile eğitim yatırımları takibetmektedir.

1962 bütçesine nazaran (artış E.O.) oranı sağlık yatırımlarında % 56, içme suyu yatırımlarında % 34, imalât endüstrisi yatırımlarında % 45, madencilik alanında % 18 dir. Konut yatırımlarında geçen yıla nazaran % 9, genel işletme yatırımlarında ise % 11 oranında azalış vardır. Bu azalmalar plân hedeflerine uymak gayesiyle yapılmıştır.

Netice itibariyle bütçe tasarımız plân hedeflerinin tahakkuku için yatırım sahasında kendisine düşen görevi yerine getirecek şekilde hazırlanmıştır. şunu da ilâve edeyim ki, bütçemizin plân hedeflerine uygunluğu yalnız yatırım sahasına inhisar etmemektedir. Bu noktada vereceğim bir rakam mâruzatımı teyide yetecektir.

Gelişme masrafları olarak plânda derpiş edilen 2 milyar 600 milyon liraya mukabil bütçemiz 2 milyar 612 milyon lira tahsisatı ihtiva etmektedir.

Görüliyor ki 1963 malî yılı bütçe tasarıları millî ekonominin Devlet sektörüne, geçen yıl bütçelerinin çok üstünde bir harcama imkânı sağlamaktadır. Ancak şunu da belirtmek isterim ki, sunduğumuz tasarıları bundan önceki bütçelerden ayıran husus; rakam olarak arz ettiğim farklardan da ibaret değildir.

Bu tasarılar yurdun kalkınma azmine ve gücüne sağlayacağı yardım yanında iktisadi ve malî bakımdan dengeli olmaları yönünden de değerlendirilecek bir hüviyete sahiptir.

Şunu da ayrıca işaret etmek isterim ki. bütçenin büyük iktisadi gayretleri içinde, memurlarımızın evvelce kabul edilmiş olan % 15 zamlarının temini için elden gelen gayret yapılmış ve bunların karşılığı da bütçeye konulmuştur.

Sayın milletvekilleri,

1963 malî yılı tasarımızda normal ve özel kaynaklar bir arada Hükümetçe teklif edilen gelir 12 milyar 82 milyon lira olduğu malûmunuzdur. Karma Bütçe Komisyonunun bu tahminler üzerinde yaptığı değerli ve itinalı incelemeler neticesinde tekliflerimiz umumiyetle kabul edilmiş ve arz ettiğim yekûna nisbetle pek mutedil bir miktar olan 19 küsur milyon liralık bir ilâve ile teklif ettiğimiz rakam 12 milyar 101 milyon 638 bin liraya iblâğ edilmiştir.

Bu yekûnun, 9 milyar 11 milyon lirası kamu vergi gelirlerinden, 459 milyon lirası diğer Devlet gelirlerinden, 1 milyar 920 milyon lirası dış yardım ve kredi karşılıklarından, 500 milyon lirası tasarruf bonolarından, 210 milyon lirası da özel kaynaklardan temin edilecektir.

Kalkınma plânımızda kamu vergi gelirleri için derpiş edilen hedefin 9 milyar lira olduğu malûmunuzdur. Buna mukabil mûtat kaynaklardan elde edilmesi mümkün görülen miktar, 7 milyar 800 milyon lira olduğuna göre, hedefe varmak için daha 1 milyar 200 milyon lira tutarında imkân bulunması lâzım gelmiştir. Bu ilâve imkân, bunca tecrübeden sonra milletçe benimsediğimiz gerçeklere uygun olarak, enflasyoncu yollardan değil, gelişme yoluna giren iktisadi konjonktür içinde ve vergi sistemimizde aranmıştır. Sistemin bir kül olarak, ıslahına ait çalışmalarımız da ayrıca değerli tetkik ve tasviplerinize sunulmuş bulunmaktadır.”⁸¹

Nihayet, Maliye Bakanı Ferid Melen, 1963 Bütçesini Millet Meclisi Genel Kuruluna sunuş konuşmasını, bütçenin samimi ve denk bir bütçe olduğunun altını çizdiği şu sözlerle tamamlamaktaydı:

⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963). ss. 260-261.

“Muhterem Milletvekilleri;

Sözlerimi bitirmeden şu gerçeği de tekrar etmek isterim ki, bu bütçe tasarısında tam bir vuzuh ve samimiyetle arz etmeye çalıştığımız malî ve iktisadi gayretler, içtimai ilkelerimizin de en büyük teminatlarını teşkil etmektedir. Zira, hiç şüphe yoktur ki içtimai adalet ve hakkaniyet yolundaki isteklerimizin milletçe özlediğimiz üstün seviyelere ulaşmasını en başta kolaylaştıracak olan kudret, malî muvazene içinde, gerçekleştirmemiz lâzımgelen iktisadi gelişmedir.

Bu günden itibaren incelemeye bağliayacağınız bu tasarımı bundan önceki bütçelerden ayıran husus yekûnlarda görülen farklardan ibaret değildir. Biraz evvel de belirttiğim gibi bu tasarılar sadece yurdun kalkınma azmine ve gücüne sağlayıcı malî desteğin önemi açısından değil, aynı zamanda iktisadi ve malî bakımdan dengeli oluşu yönünden de değerlendirebilecek bir hüviyete sahiptir.

Devlet harcamalarının sektörler ve coğrafi bölgeler için tanınmış olan önceliklere göre ayarlanması bütçelerimizi iktisadi bünyedeki dengesizlikleri giderecek en müessir âmil haline getirilecektir. Plânlı devreye girerken ekonomimize hamle getirecek yapıcı, samimî denk bir bütçe olan 1963 bütçesi milletimizin kalkınma azmini ve bu uğurda katlandığı malî fedakârlığı temsil etmektedir.

Hayırlı ve başarılı olmasını dilerim. Hürmetlerimle.”⁸²

C. Bütçe Kanununun Tümü Üzerinde Siyasî Parti Grupları Adına Yapılan Konuşmalar

a- Adalet Partisi Grubu Adına İhsan Gürsan'ın Konuşması

Maliye Bakanı Ferid Melen'in sunuş konuşmasından sonra, sıra siyasî parti grupları adına yapılacak konuşmalara gelmişti. Bu doğrultuda, her ne kadar Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, ilk konuşmayı yapmak üzere CKMP Grubu adına söz alan Konya Milletvekili İrfan Baran'ı kürsüye davet ettiyse de, tam o sırada AP Balıkesir Milletvekili Cihad Bilgehan görüşmelere muhalefet partileri adına yapılacak konuşmalarla başlanmasını isteyen bir önerge verdiğiinden, önce bu önergenin oylanması yapılmış ve kabul edildiği görülünce, Başkan Sirmen ilk sözü AP Grubu adına konuşacak olan İzmir Milletvekili İhsan Gürsan'a vermişti⁸³.

İhsan Gürsan, sözlerine Hükûmetin izlediği malî politikanın kapsamı üzerinde bazı değerlendirmelerde bulunarak başlamıştı ve bu konuda şöyle demektedir:

⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), ss. 261-262.

⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), s. 262.

“Âmme masraflarının ve âmme gelirlerinin mahiyetleri ve hacımları ne olursa olsun, bunların Devletin ekonomik ve sosyal hayatı üzerinde geniş şekilde müessir oldukları muhakkaktır. Hükümetler Devletin yalnız bir siyasi teşekkül değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal bir teşekkül olduğunu düşünmek ve bu bakımdan da Devletin masraf, vergi, borçlanma ve bunların iktisadi ve içtimai hayat üzerindeki tesirlerini ön plânda mütalâa ederek yürütmek ve buna göre malî ve iktisadi politikalarına ve bütçelerin hazırlanmasındaki davranış ve çalışmalarına istikamet vermek mecburiyetindedirler. Bu bakımdan, ekonomik ve sosyal hayatın düzenlenmesinde tek veçheli bir malî politika maksadı temine kâfi gelmez. İktisadi hayatı tanzim etmeye uğraşan ve bu mevzuda bir iddiası olan bir malî politikanın mümkün olduğu kadar diğer politikalarla çatışma halinde bulunmaması da şarttır. Zira, masraf politikası, borçlanma politikası, kredi politikası, ücret politikası, vergi politikası, dış ticaret politikası gibi memleket ekonomisinin veçe ve vasıflarını tâyinde âmil ve müessir olan çeşitli iktisadi politikalarla malî politika birbirlerini tamamlayıcı olarak yürütülmediği, aralarında ahenkli bir irtibat ve münasebet tesis edilmediği takdirde; ne kadar hüsnüniyet iddia edilirse edilsin, memlekette muvaffak ve malî ve iktisadi sistemin mevcudiyeti iddiası bir hayal olmaktan ileri gidemez ve kendi kendimizi aldatmaktan başka bir netice vermez.

Her ne kadar 1963 malî yılı bütçe tasarılarının hazırlanmasında ve bu bütçelerin bundan evvelki bütçelere nazaran, plânlı kalkınma devresinin ilk bütçeleri olmak ve 5 yıllık plânın gereklerine uygun olarak hazırlanmak, toplam harcama hacmı içerisinde yatırım paylarının kalkınma plânının hedeflerine göre tesbit edilmiş bulunmak, gelirin sağlanmasında vergi reformunun tahakkukuna dayanmak, dış yardımlar mevzuunda daha rasyonel daha tatminkâr bir sistemin imkânına dayanmak gibi özellikler taşıdığı ileri sürülmekte ise de; bu bütçelerin tetkik ettiğimiz konuları, muhtevası ve bunları hazırlıyan teşekküllerin çalışmalarına hâkim olduğunu müşahade ettiğimiz ruh ve zihniyet ve nihayet 1962 malî yılı bütçe tatbikatının, bilhassa plân tatbikatı ve yatırım mevzuunda önümüze getirdiği meseleler ve menfi neticeler bu iddia ve mütalâalara tam bir inanişla katılmamıza maalesef imkân vermemektedir.

Muhterem milletvekilleri,

Hükümet gerekçesinde sadece 1963 yılı bütçelerinin plânlı kalkınma devresinin ilk bütçeleri olduğu ileri sürülmektedir. Bu mütalâayı bir gerçeğin ifadesi olarak kabul edemeyeceğiz. Çünkü, 1962 malî yılı bütçeleri de, bir intikal devri hüviyetini taşısa dahi, plânlı kalkınmaya geçiş devrinin ilk bütçeleri olmak gibi bir özellik taşımakta idi ve Yüksek Meclisinize bu vasıfları ile sunulmuştu.

Gerekçeyi dikkatle okuduk, isterdik ki, 1962 malî yılının plânlı devreye geçiş programının tatbikatı üzerinde bizleri tatmin edecek veya tenvir edecek mukayeseli bilgiler verilsin. Muhtemeldir ki, henüz tatbikat neticelerinin tam

olarak alınmadığı bu tenkidimize bir cevap olarak ileri sürülecektir. Ancak gerekçede yapıldığını müşahade ettiğimiz diğer mevzularda olduğu gibi, hiç olmazsa bu tatbikatın 8–10 aylık neticeleri Yüksek Meclisin tetkikine arz edilmek suretiyle 1963 yılı plân tatbikatının finansmanı üzerinde bizleri sıhhatli bir kanaate sevk edebilecek mukayeseler yapma imkânı verebilirdi.

Zannediyoruz ki, 1963 malî yılı plân tatbikatının tatminkâr olmıyan neticelerinin 1963 malî yılı bütçelerinde dayanılan mesnet ve mülâhazaları za'fa uğratacağı düşüncesiyle Hükümet, bu gerekli ve o nisbette faydalı olan hareket tarzını ihtiyar etmemiştir. Ancak hangi düşünce ve mülâhazadan ileri gelirse gelsin, gerçek olan tek şey; malî politikanın yukarda belirttiğimiz muasır telâkki ve prensiplere uygun bir şekilde iktisadi politikayla ayarlanamaması ve Devlet teşkilâtının ve bu teşkilâtı sevk ve idare mesuliyetini üzerine alanların iktisadi kalkınmanın hedef ve gayelerine ve bunların muasır malî ve iktisadi telâkki ve anlayışlara göre ruh ve mânalarına lâyıki veçhile nüfuz edememeleri ve dolayısıyla tatminkâr bir çalışma ve gayret örneği verememiş olmalarıdır... ”⁸⁴

İhsan Gürsan, daha sonra, plânın uygulanmasındaki başarısızlıkların nedenleri üzerine eğiliyordu. Gürsan, sözü edilen başarısızlığın nedenleri arasında gördüğü kamu düzenini ciddi biçimde tehdit eden olaylar ve bunların yansımaları ile, belirlenen malî ve iktisadi politikaların isabetsiz oluşu üzerinde durmaktaydı. Bu bağlamda, eleştirilerini, hayli sert bir biçimde şöyle dile getiriyordu:

“Muvaffakiyetsizliğin en mühim ve en başta gelen âmili kanaatimizce Hükümetin iç siyasi tutumu ve bu tutumun iktisadi, içtimai huzur ve istikrarı memlekette tesis edecek itikat ve telkin eden bir mahiyet ve kuvvet arz edememesidir. İç siyasi, içtimai ve iktisadi meselelerimizin Devletimizin harici prestiji ile ve kalkınma plânının tahakkuku için alacağı dış yardımlarla ne kadar sıkı bir irtibat ve münasebeti mevcudolduğu nazarı itibara alınır, iktisadi istikrar ve huzurun da yegâne dayanağı olan içtimai huzur ve emniyetin sağlanması mevzuunda Hükümete ne muazzam bir mesuliyetin terettübettiği açıkça anlaşılır. Tarihin huzurunda da bu muazzam mesuliyetin hesabını vermekle mükellef olan bir Hükümetin, tevali eden hatalı tasarrufların, halk ve umumi eskâr üzerinde yaptığı tesirleri takibetmesi, Hükümetin tutumuna karşı za'fa uğrıyan güven ve inancı sarsılmaz bir şekilde tesis etmek için hataları görerek ve tashih ederek cesaretle gereken kararları alması en başta gelen vazifesidir. Halkın ve iş âleminin Devlet tarafından yürütülen malî ve iktisadi politikaya güveni, bunlara yalnız iktisadi ve malî sahalarda vaatler, bilgiler, öğütler vermekle, yol göstermekle sağlanamaz. Hükümetlerin bu güveni sağlamak için, iç siyasi mülâhazalara dayanmıyan, müsbet, hüsnüniyetin ve sağlam bir memleket görüşünün ifadesi olan hareket

⁸⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), ss. 262-263.

tarzlariyle tutumlariyle, düşünce ve tasavvurlarının, programlarının, plânda, kâğıtta, vaitte kalmadığını fiilen ispat edebilmeleri, zecri ve aktif hareketleri ile de bunu halka kabul ettirmeleri icap ed er.

Birbirini takibeden ve memlekette içtimai, iktisadi istikrar ve huzuru son derecede sarsan 22 Şubat ve Ekim hâdiseleri gibi hâdiseler, tahriklerin neticesi olan kütle hareketleri, mahiyetleri hâlâ açıklanmıyan ve sebepleri tesbit edilemiyen tahrik ve tehdit hâdiseleri, 11 hava subayı hâdisesi, inzıbatı kudretteki za'fa delâlet eden ve failleri yakalanamıyan şekavet hâdiseleri, dış iktisadi münasebetlerimizi, dış yardımların bizleri üzüntüye sevk eden durumları ve bütûn bu mevzular üzerinde tatminkâr olmaktan çok uzak olan pasif davranışlar karşısında halkta, hükûmete, siyasi ve iktisadi için yapıldığı belirtilen çalışmalara karşı güven ve bu güvenin neticesi olan huzur hâlâ teessüs edememişse bu neticeden birinci derecede sorumlu olan Hükümetin sadece kendisi olması icabeder. Huzur ve güven mevzuuna temas etmiş iken onun memlekette teessüs etmesini kuvvetle sağlayacak çok ehemmiyetli bir âmil üzerinde de bilhassa durmak isteriz. Bu da, geçmiş siyasi mücadelelerin memlekette ıstırap ve üzüntü kaynağı olmakta devam son yaralarının da, insanlık anlamını tamamliyan ve ona mânevi en yüksek mertebe ve değerini veren, şefkat, müsamaha ve nisyan ilâcı ile tedavi edilmesinin lüzum ve zaruretidir. Bu mevzuda memlekete hiçbir faydası olmıyan birbirine zıt ve zararlı mülâhaza ve tutumlardan uzaklaşıp milletçe elele, gönül gönüle vererek çalışmamız, geçmiş bir devrin siyasi tasarruflarının muhasebesini mâziye ve tarihe terk etmemiz ve memleketimizin içtimai, iktisadi şart ve gerçeklerinin önümüze serdiği meseleler üzerine tam bir huzurun ferahlığı ve bu ferahlığın verdiği kuvvetle hep birlikte eğilmemiz zamanı gelmiştir ve hattâ geçmektedir. Bütûn Türk Milleti ve beynelmilel âlem, dâvalarımızı hal mevzuunda akıl, idrak, izan, vicdan yolunda nasıl hareket ettiğimize ve aldığımız ve alacağımız neticelere nazarlarını dikmiştir. İktisadi kalkınmamızın ve siyasi vahdetimizin temel şartının huzurun teessüsünde olduğu, bunun da vatandaşlar arasında kin, nifak, husumet tohumlarının saçılmasının katî ve zecri tekdir ve müdahalelerle önüne geçilmesi için elbirliği ile çalışmamızda ve gayret sarf etmemizde olduğunu artık anlamalıyız.

AP Grubu adına konuşan İhsan Gürsan, plânlı kalkınmada başarı gösterilememesinin bir diğer nedenini, memleketin ekonomik hayatının geleceğine ilişkin tahminlerin sağlıksız ve ulaşılmak istenen hedefe varmak için kullanılan araçların yetersiz oluşunda bulmaktaydı. Bu konuda Devlet Plânlama Teşkilâtının mevcut yapısına da ağır bir eleştiri getiren Gürsan, görüşlerini şöyle açıklıyordu:

“...1962 malî yılı tatbikatının muvaffakiyetsiz neticeleri bu görüşümüzde ne dereceye kadar haklı olduğumuzu göstermeye kâfi ve açık bir vesika ve delildir. Vasıta ve yollar tâbiri ile kasedtiğimiz, tatbikat ve çalışmalar ile alâkalı teşkilâtın ve teşkilâtta çalışan elemanların kifayetsizliği, müşahade ve kararların sıhhatine tesir eden bilgi ve tecrübe noksanlığı, finansman

kaynaklarının kifayetsiz kalışı ve bilhassa vergilerin ekonomideki istikrasızlığı gidermeye yetecek bir vasıf ve nitelikte olmadıkları ve getirilen reformun bu neticeyi istihsale tam olarak hadim olamayacağı hususudur.

Teşkilât tabiri ile; başta Devlet Plânlama Teşkilâtı olduğu halde, kademe kademe bu teşkilât tarafından hazırlanmış olan ve kalkınma plânının hazırlanmasına ve tatbikatına mütaallik mesuliyeti üzerinde taşıyan bütün Devlet teşkilâtı ve İktisadi Devlet Teşekküllerini kasdetmekteyiz.

1960 yılı sonunda 91 sayılı Kanunla kurulan Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluş maksadı üzerinde söyleyecek tek bir çözümümüz yoktur. Ancak her biri, taşıdıkları vasıf ve ilmi yeterlik bakımından bir kifayet arz etse dahi, bu bünyede yer alan elemanların memleketin çok muğlâk bir mahiyet arz eden iktisadi bünyesine nüfuz edecek ve isabetli müşahedelerde bulunabilecek bir hayat ve meslek tecrübesine sahibolduklarını kabul etmek imkânsızdır. Takdir edilecek bir çalışma ve gayretin bir neticesi olmakla beraber, çok kısa bir zamanda sadece nazari görüşlerin ve kanaatlerin mahsulü olarak tezahür eden bir plânın ise hatalı neticeler vereceğini teksirmek (kestirmek E.O.) hayret uyandıracak bir kehanet değildir. Filvâki bu teşkilâtın diğer Devlet teşekküllerinde çalışan mütehasıs ve tecrübeli elemanlarla iş birliği yaptığı ve bu bakımdan da tecrübe noksanlığının bir mahzur olarak ele alınamıyacağı iddia edilecektir. Ancak memur psikolojisi, Devlet Teşkilâtında çalışan elemanların, Devlet Plânlama Teşkilâtında çalışanlara karşı taşıdıkları kompleks, bu iş birliğinden hiçbir zaman tam olarak bir verim sağlamamış ve kalkınma plânı hazırlanmasında yine Devlet Plânlama Teşkilâtında vazife alan genç elemanların nazari bilgileri ve bu bilgilere dayanan kısır tetkik ve müşahedeler müessir olmuştur... ”⁸⁵

AP Sözcüsü İhsan Gürsan, konuşmasının ilerleyen kısımlarında bütçenin denk olup olmadığını sorguluyor ve denkliğinden kuşku duyduklarını belirtiyordu. Bu bağlamda, 1963 yılı bütçesindeki Devlet harcamaları finansmanının sağlanabileceğinden emin olmadıklarına işaret ederken şöyle diyordu:

“1963 malî yılı bütçe tasarısına ait gerekçenin gider bütçesini tahlil eden kısmından aldığımız bilgilere göre, 1963 malî yılı bütçe tasarıları ile carî devlet giderleri için 8 177 939 458 lira, yatırım harcamaları için de 3 904 558 842 lira olmak üzere ceman 12 082 498 300 lira ödenek teklif edilmiştir. Bu miktar, tekliflerin Bütçe Karma Komisyonunda müzakeresi sonunda 19 139 858 lira artırılmak suretiyle 12 101 638 158 liraya iblâğ olmuştur. Buna mukabil 1963 malî yılı zarfında 9 452 498 300 lirası normal kaynaklardan ve 2 630 000 000 lirası özel kaynaklardan olmak üzere 12 082 498 300 lira gelir sağlanacağı tahmin edilmiştir.

⁸⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), s. 264.

Normal kaynaklardan elde edilecek gelirlere ait tahminler İrat, Servet vergileri hasılat tahminleri ile Gider vergilerine Gümrük ve İstihlâk vergilerine ve müteferrik gelir ve hasılatı ait tahminleri ihtiva etmekte, özel kaynaklardan elde edilecek gelirlere ait tahminler ise, tasarruf bonolarından, akar yakıt istikrar fonundan, Amerikan yardımları ile karşılık paralardan ve diğer fonlardan genel bütçeye intikal edeceği tahmin edilen hasılatı kapsamaktadır. Şu halde 1963 malî yılı bütçesi her ne kadar gelir ve gider olarak denk bir bütçe hüviyeti ile yüksek huzurunuzda takdim edilmekte ise de, bu vâsfinın ikna edici bir hüviyet arz etmesi ancak gelir tahminlerinin doğruluk ve isabet dereceleri üzerinde yapılacak bir tetkik ve araştırmanın bize vereceği inandırıcı neticeye bağlı kalmaktadır.

Resmî istatistikî bilgi ve rakamların tetkikinden aldığımız neticeye göre, özel gelirler ve fonlar dışında iç kaynaklardan, yani normal kaynaklardan elde edilen gelir tahminleri ile fiilî tahsilât arasında 1960 malî yılına kadar daima % 3,5 ile % 10 arasında bir fark tezahür etmiştir. Bu farklar 1963 (1960 olmalı. Nitekim, Tutanak Dergisinin aynı sayfasında yer alan bir tabloda, sözü edilen yıl 1960 olarak gösterilmektedir. Esasen, 1963 malî yılı bütçesi henüz görüşülmekte olduğundan, ona ilişkin bir istatistikî tutarsızlık görüşülme sırasında değil, ancak uygulama sonrasında belli olabilirdi. E.O.) malî yılında % 14 gibi bütçenin denklik vâsfinı âdeta kaybettiren bir miktara yükselmekle beraber 1961 ve 1962 malî yıllarında tezahür eden farklar da bütçe dengesini ve bütçeye mevzu teşkil eden hizmetlerin ifasını mümkün kılmak bakımından düşündürücü ve bütçenin denkliği iddiasını kabulde bizleri tereddüde sevk edici bir hüviyet göstermektedir... ”⁸⁶

AP Grubu adına konuşmakta olan İzmir Milletvekili İhsan Gürsan, Türkiye’nin Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar) karşısındaki durumunu da değerlendiriyor ve bu Topluluk içinde yer almamız gerektiğinin altını çiziyordu. Gürsan’ın bu konuya ilişkin görüşleri Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almıştı:

“Gerek 5 yıllık plândan, gerekse haricî politikanın, bu kere meclisinizde müzakeresi sırasında Hükümetin verdiği izahattan ve C.H.P. Sözcüsünün konuşmalarından anladığımıza göre müsterek Pazar mevzuundaki tutumumuz Polarisation yani; «kutuplaşma» nazariyesine dayanmaktadır. Myrdal Hirşman tarafından ileri sürülmüş olan bu nazariyeye göre fakir bir bölge ile zengin bir bölge arasında bir birlik meydana getirilirse bir kutuplaşma hâsıl olur; kutup teşkil eden zengin bölge bütün iktisadî faaliyetleri kendine çekerek zenginleşecek ve dolayısıyla fakir olan bölge daha da fakirleşmiş olacaktır. Bu nazariyeyi kabul edenler misal olarak da Kuzey ve Güney İtalya’yı göstermektedirler.

⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), s. 266.

Kanaatimizce, bu şekilde bir görüşe dayanarak daha uzun zaman müşterek pazarın dışında kalmak ve mahdut imkânlı anlaşmalarla durumu idareye çalışmak, memleketimiz gerçeklerine son derece yanlış ve sakat bir görüştür. Bugün Türkiye bu mevzuda şu iki şıktan birisini tercih etmek zorundadır.

1. Ya Türkiye'nin kalkınmasına, Müşterek Pazar dışında kalarak dar bir iktisadi iklim içinde kalarak gayret edilecektir.

2. Veyahut Türkiye'nin kalkınması müşterek pazara katılarak geniş bir blokun imkânları içerisinde sağlanacaktır.

Biz Türkiye gibi oldukça dar bir pazara sahip bulunan ve tabiat kaynaklarından istifade imkânları itibariyle henüz kendi kendine yetmiyecek durumda olan bir memleketin, hele bugün dünyada vukubulan gelişmeler ve gruplaşmalar muvacehesinde; Müşterek Pazar dışında kalmasına imkân göremiyoruz. Tabiat şartlarından ve Pazar hacminden sarfinazar edilse bile, ekonomimizin bu şıklardan hangisi içinde daha fazla dinamizm içinde daha fazla dinamizm kazanacağı hususunda ısrarla durulmak gerekir. Biz ekonomimizin geniş bir blok içinde ve sıkı iktisat kaidelerine tabi olarak daha kuvvetle inkişaf edeceğine ve bu kaidelerin gayretleri kamçılayıcı bir tesir yapacağına ve komşumuz Yunanistan gibi, onun tabi olduğu şartlara benzer şartlarla Müşterek Pazara katılmamızın lüzum ve zaruretine inanıyoruz. Ve Hükümetten bu mevzuda daha ısrarlı ve daha müessir müdahale ve çalışmalarla netice almasını bekliyoruz...”⁸⁷

Bu sırada Gürsan'ın süresi dolmuş ve kendisine Genel Kurul kararıyla ek süre verilmişti⁸⁸. AP Meclis Grubu adına kürsüde bulunan Gürsan, bu ek süre içinde, Hükümetin malî politikasını isabetli bulmadıklarını da vurguladığı konuşmasını şöyle tamamlamaktaydı:

“Demokratik bir nizam içerisinde Anayasanın teminatı altında hür ve mesut bir devreye girmiş olmasına rağmen memleketimiz siyasi ve iktisadi buhrandan bir türlü kurtulamamış ve Muhterem Hükümet Başkanının uzun bir zaman önce müjdelediği eşikteki huzur, vatandaşın evine henüz girememiştir. Bugünün siyasi, iktisadi manzarasına göre de ne zaman gireceği belli değildir.

Memleketin içinde bulunduğu iktisadi durgunluk ve çöküntüye, işsizliğe, belli ideolojilerin ve bunlar dışındaki tahrik ve hareketlerin husule getirdikleri tahripkâr cereyanlara ve bütün bunlardan husule gelen siyasi ve içtimai huzursuzluklara karşı giderici, önleyici, onarıcı ve yapıcı tedbir alınmamakta ve alındığı ileri sürülenler ise kifayetsiz kalmaktadır. Bu gidişin memleketi nereye götüreceğini kestirmek de müşküldür.

⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), s. 274.

⁸⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), s. 275.

Bütün iddia ve ısrarlara rağmen plâna geçiş yılı olarak kabul edilen 1962 yılı hizmet ve yatırım taahhütleri yerine getirilememiş, % 7 kalkınma hızı ve tahminler tahakkuk ettirilememiştir.

Takibedilen vergi politikasının memleketin iktisadi ve içtimai gerçeklerine aykırılık arz etmekten ve malî zaruretlerin baskısı altında palyatif bir tedbir olarak getirilen zam kanunları ise iktisadi hayatımızda yapacağı tahripkâr tesirlerden başka umulanı da verecek bir mahiyet göstermemektedir. Hükümetin bütün aksine iddialarına rağmen memleket enflasyonist bir vetireye sokulmuştur. Böyle olduğu halde hiçbir tedbir alınmamakta ve memleketin iktisadi gerçekleri karşısında aksine mütalâalarda ısrarla vakit kaybedilmektedir. 1963 yılı malî yılı bütçe tasarıları denk değildir. Gelir tahminlerinde tam bir isabet yoktur. 1962 ve daha evvelki yıllarda olduğu gibi, tahminlerde isabetsizlik dolayısıyla büyük bir açık muhakkaktır. Dış yardım mevzuundaki temasların endişe uyandıran seyri de bu açığı daha da büyütecek bir istidat göstermektedir.

Bütün bu mülâhazalarla Adalet Partisi Meclis Grubu olarak, Hükümetin malî politikasını isabetli bulmadığımızı ve 1963 malî yılı bütçe tasarılarını da memleket gerçeklerini tam bir şekilde kavrayan ve ihtiyaçlarına cevap veren bir mahiyette görmediğimizi arz eder huzurunuzdan ayrılırken hepinizi hürmetle selâmlarım.”⁸⁹

b- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Grubu Adına İrfan Baran'ın Konuşması

AP Grubu adına konuşan İhsan Gürsan'dan sonra, 1963 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde Koalisyon Hükümetinin ortaklarından CKMP Meclis Grubunun görüşlerini açıklamak üzere kürsüye Konya Milletvekili İrfan Baran gelmişti. Baran, acı ve dokunaklı tarafları olsa da gerçekleri sunacaklarını belirterek başladığı konuşmasında, geri kalmış bir ülke olan memleketimizde terk edilmek istenen bir dünya görüşü yerine yenisinin konulamadığını belirtiyor, yüreklerimizde ve yaşayışımızda boşlukların kaldığını ileri sürerek şu acı tabloyu çiziyordu:

“...Bunlardan dolayıdır ki, çağımız medeniyetine mânen ortak çıkmaya, bu medeniyetin refah, terakki ve saadetine katılmaya gücümüz yetmemiş, imkânlarımız elvermemiştir. Halk, ilkel şartlar içinde yaşamaktadır. Büyük çoğunluk, susuz, yolsuz, ışıksız meskensizdir. Sağlıktan yoksundur. Türkiye hasta adamlarla, hastalıklarla doludur. Sadece bir buçuk milyon trahomlu, 750 000 veremli bulunduğu dair açıklamalar yapılmaktadır. Milyonlar ve milyonlarca insan, binlerce köy ve kasaba varlıksız, gelirsiz, kültürsüz ve inançsızdır. Her hangi bir eğitimden ya tüm yoksundur veya çok kötü ve kıfayetsiz derecede yararlanabilmiştir. Başka milletlerle mukayesede

⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), ss. 278-279.

memleketimiz çok aralıkla gerilerde kalmaktadır. Ekonomik durumda ibreler aynı manzarayı göstermektedir. Sosyal ve ekonomik ihtiyaçların temel sayılan en basitlerini günün şartlarıyla gidermek için bulunan rakamlar asırlara dayanmaktadır. Bu gerçek, kalbleri ürpertiler içinde bırakmaktadır. Devlet gelirleri masrafları karşılayamamaktadır. Üretim ve tüketim çok azdır. Dış ticaret muvazenesi devamlı olarak aleyhe açık vermektedir. Esasen ihracat gelirlerinin yarısı yarım asır için dış borçlara ipotek edilmiştir. Geniş topraklarına, nüfusunun büyük kısmının tarımla uğraşmasına rağmen zaruri besin maddeleri için dahi dışardan yardım almak zorundadır... Millî gelirin dağılımı tehlikeli ölçüsüzlükler içindedir. Geliri çok az büyük kütleler tevekkülü yavaş yavaş terk etmektedirler. Büyük gelir sahipleri sorumsuz ve kaygısız görünmektedir. İşsizlik yaygındır. Açlığa dayanılmıyacağını hesabedenler, hesabedebilenler azdır. Şişirilmiş, hantallaşmış ağır bir teşkilâtın yükü, halkın zayıf omuzlarına çökmüştür...

Muhterem arkadaşlar, Türk milleti ıstırap ve sıkıntılardan kurtulmak ve özlediği saadet, kuvvet ve kudret ışığına doğru yol almak istemektedir. Fakat partilerimiz ve politikacılarımızın millî bir kurtuluş çabasına önderlik edebilecek bir istikamette bulunmadıklarını da hüznünle müşahade etmektedir... ”⁹⁰

CKMP Grubu adına konuşan Baran, bu genel değerlendirmelerde bulunduktan sonra, 1962 yılı bütçesinin uygulanışına eğilmekte ve onda da hedeflenen sonuçlara ulaşılamadığından yakınlıkla şöyle devam etmekteydi:

“Plânlı devreye geçiş olarak kabul edilen 1962 yılı bütçe bakımından maalesef derpiş edilen sonuçlara ulaşamamıştır. İktisadi Devlet Teşebbüsleri yatırımları da tamamiyle gerçekleşmemiştir. Genel bütçe ile birlikte realize edilen yatırımların % 75 nisbetinde olduğu beyan edilmektedir. Hükümet 1962 geçiş programının dörtte üç nisbette tahakkuk ettiğini ifade etmektedir. Oysa ki 1962 geçiş programında derpiş edilen hukuki, idari ve sosyal tedbirlerden en az dörtte üçü bugüne kadar yerine getirilememiştir. Mahallî idareler imkânsızlıkları içinde hareketsiz bir yıl daha geçirmişlerdir. İktisadi Devlet Teşebbüslerinin reorganizasyonu ve idari reform henüz yapılamamıştır. Geçici hesaplara göre kalkınma hızı hedef olarak alınan % 7 yerine 5,26 miktarında bir artışa ulaşabilmiştir. 5 yıllık plân için taban vazifesi görecek olan 1962 yılı ümid edilen ve beklenen sonuçları verememiş; plânın ilk tatbik yılını ağır yük altında bırakmıştır. Zamanın Maliye Bakanının 1962 bütçesinin maddi ve mânevi vasıflarıyla gelenekler kuracağı, devlet işlerinde bilgili aksiyona, ölçülü iyimserliğe, açıklığa ve samimiyete mâkes olacağına dair inançlarının bugün bir vakıa olduğunu söyleyecek durumda değiliz. Huzura müstenit optimist gelir tahminlerine dayandığı belirtilen bu bütçenin iyimserliği havada

⁹⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), s. 280.

kalmıştır. Gelir tahminlerinde gösterilen ve samimiyetle bağdaşamayacak, realite ile ilgisiz aşırı iyimserlik, bu başarısızlığın en önemli sebebidir. Yegâne hususiyetlerinden biri olarak gösterilen Ziraat Bankasına yapılacak ödeme çok mütevazı bir miktarda kalmıştır. Geçen yıl bütçesinin işliyebilmesi için tahakkuku beklenen unsurların gerçekleşmemesi bu neticeyi doğurmuştur. Seçimle gelen sivil idareye rağmen huzur ve istikrar gerekli ölçülerde sağlanamamış ve Devlet harcamaları derhal yapılamamıştır. Bu şartlara bağlanan ekonomik hareket gelişemediği içindir ki, 1962 programı aksamıştır. Grupumuz geçen yılki bütçe görüşmelerinde; bütün halisane temennilerine rağmen böyle bir sonuçla karşılaşabileceğimizi ısrarla belirtmiş; ihtimallere dayanan hesap ve icraatın bir hayal olarak kalabileceğine işaret etmişti. Devrenin sonunda başlayan ekonomik canlılık, açıkların ve zararlı neticelerinin çok daha vahim nisbetlere ulaşmasını önlemiş, 1963 yılı için ümitlerimizi artırmıştır. İhracattaki gelişmeler ve son iki yılın büyük bütçe açıklarına rağmen fiyat artışlarının korkulacak derecelerde olmayışı ve istikrarın devamı bu tehlikeli olmuş çeşidin sevinilecek noktalarıdır... ”⁹¹

İrfan Baran, konuşmasının ilerleyen kısımlarında, T.B.M.M.’nin bütçe yetkisini olması gerektiği gibi kullanamadığından yakınmakta, ödeneklerin verilmesinde yasama organının gayet yüzeysel bir konumda kaldığını ileri sürmekteydi. Baran, bu konuda şöyle diyordu:

“Bütçe vesilesiyle ifade etmek isteriz ki, Türkiye B.M.M. malî yetki ve görevlerini tam ve kâmil bir şekilde ifa etmek durumunda değildir. Bütçe tetkiklerinde meselelerin esasına girilmediği için tahsis ve sarfta murakabe şekli ve sathi kalmaktadır. Sayın Meclis üyeleri istenilen ödeneklerin ve yapılacak hizmetlerin miktarda, önemce ve muhtevaca lüzum derecesini tâyin edebilecek durumda değildirler. Çünkü, bu hususlarda kâfi derecede aydınlatıcı bilgiler verilememektedir. Çok kere idarenin söylediklerini nakletmek durumunda kalan raportörlerin birkaç saatlik mesaipleri süresinde meselelerin genişliğine ve derinliğine nüfuz edebilmeleri elbette ki düşünülemez. Bu yüzden binlerce gelir ve gider kalemlerindeki isimlerin ve miktarların hâsıl edeceği hissi bir intibaya göre gayet cüzi değişiklikler yapılabilmektedir. Karma Komisyonun 12,5 milyar lirayı aşan bütçelerde yaptığı değişiklik nisbeti % 1 den bile aşağıdadır. Bu zamlar da çok kere idarenin Hükümetten elde edemediği tahsisatı komisyondan temin etmesinden ibarettir. Meclisler istenilen paralarla görülecek hizmetlerin nisbetini, önem ve değerini ve muhtevasını tesbit ve tâyin edemediği içindir ki, müdahale hakkını kullanamamakta, sadece rakamlara agâh olunmaktadır. Bunda şüphesizdir ki, bütçenin teknik tanzim tarzındaki kusurların da büyük payları vardır. Yatırım ve cari giderler fasılları içinde diğerine ait masraflar bulunmaktadır. Masraf bölümlerinde nelerin yer aldığı

⁹¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), s. 281.

umumiyetle meçhul kalmaktadır. Bir misal olmak üzere bir işletme giderleri içinde ücretler ve işletme giderleri gibi tabii kalemler dışında ayrı maddeleri olan tesis masraflarının, kiranın döşemenin ve borçların da yer alabileceğini göstereceğiz. Bir yıl evvel verilen tahsisatın yerinde kullanılıp kullanılmadığı, sağladığı verim ve fayda miktarı, israflar varsa mahiyet ve ölçüleri de bilgi ve dolayısıyla müdahale ve denetleme dışında kalmaktadır. Bu durum masrafçı idarelerin cüretlerini artırmaktadır. Tahsisatsız taahhüde dahi gidilemeyeceği halde rahatça harcamalar yapılmakta ve sonra da ek ödenekler meclislerden istenmekte ve kolayca alınabilmektedir. Böylece aslında kanunsuz olan bu işler bir de kanuniyet kazandırılmış duruma girmektedir. Malî yılın son günlerinde çıkarılan aktarma kanunlarının da aynı suçları doğuracağı aşikârdır. Büyük Meclisin malî murakabesinin (murakabesinin E.O.) tesirli ve faydalı olabilmesi için gerekli tedbirleri ve usulleri süratle tesbiti millî menfaatin gerektirdiği bir görevdir. Yarım günde, bir iki günde masraf ve tahsisatı milyarları aşan dairelerin giderlerin hâkim olmak ve bunları denetlemek elbette ki kabil değildir. Bütçelerin çok ağır maddi ve mânevi hâmileleriyle huzurunuzdan resmi geçit halinde çıkıp gidememeleri lâzımdır. Malî önemi Devlet bütçesinden de fazla olan kamu devlet teşebbüs ve iştirakleri hâlâ şekli olarak dahi Meclis murakabesine girmemişlerdir. Grupların, milletvekillerinin en azından bir çeyrek asırdan beri bizatihi bütçe ve devlet hizmetleri ve idaresi hakkındaki tenkid ve temennilerinin ihbar ve isteklerinin de gidişe hiçbir tesiri olmamakta bunlardan olumlu sonuçlar alınamamaktadır. Zira, Meclisler idareyi geçen yılın bu konuda söylenilenleri hususunda hesaba davet etmemekte ve evvelki yıl söylenilenleri tekrarla yetinmektedirler. Son 20 yılın zabıtları bu gerçeğin elem verici mezaristanıdır... ”⁹²

CKMP Grubu adına kürsüde bulunan Konya Milletvekili İrfan Baran, 1963 malî yılı Bütçesine ilişkin değerlendirmelerini de şöyle açıklamaktaydı:

“...1962 yılı bütçesinin gelirlerinin samimiyetle tesbit edilmediğine büyük açıklar vereceğine dair grupumuzun geçen yılki görüşü maalesef hem de tahminlerimizi aşan bir miktarı doğru çıkmıştır. 1963 bütçesi gelir tahmini bir evvelki yıla nazaran % 19,45 fazlasıyla 12 milyar 101 milyon 638 bin liradır. Tasarıya göre bütçe açığı 2 milyar 630 milyon lirayı bulmaktadır. Bunun 500 milyon lirasının tasarruf bonolarıyla 1 milyar 920 milyon lirasının dış yardım ve kredilerden, 210 milyon lirasının da özel fonlardan karşılanması düşünülmüştür. Normal Devlet gelirleri tahmininde geçen yıla nazaran daha realist ve samimî davranıldığı anlaşılmaktadır. Evvelce tahminlerden fazla gelir sağlayan Gelir Vergisinde 1961 de durum tersine dönmüştür. 1963 tahmini yeni vergi alanlarına rağmen geçen yıldan daha az tesbit edilmiştir. Ancak 1962 yılının da umumiyetle ekonominin canlandığı bir yıl bulunmadığı düşünülürse vergi tahmininde ceman 500 milyon liralık bir tahmin fazlalığı bulunduğu kanaatindeyiz.

⁹² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), s. 283.

Bu suretle 3 milyar 130 milyon liraya varacak açık normal gelirlere nazaran % 30 gibi büyük bir rakama varmaktadır. Dış yardım ve kredilerin henüz katiyet kesbedememiş olması, Konsorsiyumun yavaş davranışı ve pek müsait bulunmayan kredi şartları öne sürüldüğüne dair haberlerin duyulması calibi dikkattir.

Malî müzayaka içinde bulunan ve hizmet daireleri olmaktan çıkıp müstehlik büroları haline gelen özel idare ve belediye bütçelerinin bu yıl içinde de ıslah edileceğine dair hiçbir emareye rastlanılmamaktadır.

1963 bütçesi de müsaidolmayan bir vasatta yürürlüğe girecektir. İdari reforma, tarım reformuna henüz başlanılmamıştır. İktisadi Devlet Teşebbüsleri reorganizasyonunun da bu yıl içinde tamamlanamıyacağı aşîkârdır. Ancak ekonomik ve politik vasatın 1962 den daha iyi geçmesi beklenebilir. Hulâsa etmek gerekirse 1963 yılı bütçesinin istikbali, yeni vergilerin olumlu bir sonuç vermelerine; iyi ve bereketli bir mahsul yılı idrak edilmesine; dış yardımların tam olarak tahakkuk etmesine; enflâsyonist tesirlerin istikrarı bozacak hale gelmemesine bağlıdır ...”⁹³

İrfan Baran’ın, 1963 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki konuşmasını şu sözlerle tamamladığını görüyoruz:

Muhterem milletvekilleri,

Geçen yaz mevsiminde, memleketin uzun ve ağır bir Hükümet buhranının içine düştüğü hatırlardadır. Zaten süregelen hâdiseler sükûn ve istikrarın, emniyetin teessüsüne engel olmuştur. Kararsızlık ve ümitsizlik mevcuttu. Seçimlerden beri demokratik sivil idarenin yaşayamıyacağına tahriklerin bütün şiddetiyle devam ettirildiği unutulmamıştır.

O sırada bizzat C.K.M.P. Grupu zor şartlar içindeydi. Birtakım sebeplerle, 30 kadar milletvekili ve senatör, sayısı çok fazla bulunmayan Grupumuzdan ayrılmıştı. Bir Hükümet sorumluluğu yüklenemeyecek kadar kritik durumda olun Grupumuz,; vatan ve millet menfaatini ön plânda tutan ve geçmiş zamanlardan beri süregelen prensibine, kendi zararına da olsa bir kere daha sahip çıkmıştı. Buhranlar içinde, müteredit bir İhtilâl sonrası memleketini Hükümitsiz bırakmanın tarihi sorumluluğundan kaçınılarak kendi şiarlarından vazgeçmeksizin, Hükümet girme kararı vermiştir. Kendi inanç, hedef ve programından ayrılmaksızın; iktidar ortaklığına devam ederken; göz önünde bulundurduğumuz en hayati mesele, demokratik rejimin ve Anayasanın getirdiği nizamın; memleketimizde bütün icaplarıyla tesisi ve yerleşmesidir. Türkiye için bu nizamdan gayrı bir çıkar yol tanımıyoruz. Yeni nizamın yerleşmesinde büyük vazife şüphesiz ki, Meclisimize ve bu Meclislerde temsil edilen parti gruplarına düşmektedir. Tecavüzlere karşı, rejimin korunması hususunda, Hükümeti daha hassas, daha enerjik ve dikkatli bulunmaya davet etmeyi, vazife telâkki etmekteyiz.

⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), s. 288.

Milletimizin, kötü şartlar içinde yaşadığını, memleketimizin üzücü durumlarla karşı karşıya bulunduğunu sözlerimin başında ifade ve tesbit etlemiştik. Bu durumdan çıkmanın ilk şartının Kuvayı Milliye ruhu içinde, milletçe, topyekûn, şevkle işe sarılmak olduğuna inanıyoruz. Türk vatanperverlerinin, böyle bir harekette rehberlik görevlerine, azimle sahip çıkacaklarına inanıyoruz. C.K.M.P. bâzı çevrelerde. Bilerek veya bilmiyerek, ısrarla, yanlış bir hüviyette görülmüş öyle tanıtılmak istenmiştir. Parlâmento içinde dahi hâlâ bu yanlışma veya yanlışma gayretinde olanlar vardır. Grupumuz, bir kere daha, millet ve memleket yararına bütün teşebbüsleri, radikal ve ıslahatçı, terakkici hamleleri hararetle destekliyeceğini teyideder; her zaman olduğu gibi halkın emrinde ve hizmetinde, aklın yanında, hakkın peşindeyiz. C.K.M.P. Grubu 1963 bütçesinin memleketimiz ve milletimiz için geliştirici, ferahlandırıcı, şevklendirici başarılarla ulaşmasını Tanrı'dan diler; Yüce Heyetinize saygılarımızı sunarız.”⁹⁴

c- Yeni Türkiye Partisi Grubu Adına Talât Asal'ın Konuşması

CKMP Meclis Grubu adına yapılan konuşma sona erince, kürsüye YTP Meclis Grubu adına konuşmak üzere Edirne Milletvekili Talât Asal gelmişti. Asal, sözlerine detaylara inmeyeceklerini, sadece prensipler üzerinde duracaklarını belirterek başlıyor ve parlamento tarafından kabul edilen bütçe kanun tasarılarının başarıya ulaşmalarının siyasî ortam ile yakın ilgisi olduğuna dikkat çekiyordu. İntikal devirlerinde siyasî ortamın daha da önem kazanacağına değinen Asal, bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle aktarıyordu:

“Bilindiği gibi, bütçe kanun tasarıları icranın malî ve iktisadi görüşlerini aksettiren vesikalaradır. Parlâmento tarafından kabul edildikten sonra bu görüşler millete mal olurlar tatbika girerler. Bu itibarla bir yıllık Devlet bütçesinin yani, kabule iktiran eden ve millete mal olan malî ve iktisadi görüşlerin başarıya ulaşmaları siyasi ortamla sıkı sıkıya irtibatlıdır.

Asrımızda siyasi ve iktisadi olayların birbirinden ayrı mütalâa edilemeyecekleri hususundaki fikirlerde mutlâk bir haklılık vardır.

İktisaden az gelişmiş, sermaye terakümünün zor olduğu memleketlerde de durulmamış, ıtıradsız (intizamsız E.O.), çeşitli ihtimallerle dolu bir siyasi ortam bahis mevzuu olursa, teknik bakımdan bütün şartları haiz, her türlü tenkidden âri bir bütçe tatbik mevkiine konulsa dahi, o bütçeye iktisadi hayatı ferahlatıcı ve dinlendirici bir vasf verilemez.

1960 senesine nazaran özel sektör yatırımları 1 milyar 260 milyon lira tenezzül kaydederek 2 milyar 714 milyon liraya düşmüştür.

Bu rakamların ifade ettiği mâna hususi teşebbüs sahiplerinin harcamalarını kısmış bulunmalarıdır ki, 1961 deki durgunluğun asli sebebi budur ve bu sebebin illiyet rabitası da siyasi ve malî ortamın yukarda teşhis olunan tesirlerinin altında kalmış bulunmasıdır.

⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), ss. 291-292.

1962 yılında özel teşebbüs yatırımlarında meydana gelen yükseliş ise nispi bir istikrara doğru gidilmiş bulunmasından dolayıdır. 1961 yılındaki bu durgunluğu giderebilmek için âmme sektörü harcamalarının yüksek tutulmasındaki isabet kadar çabayı da kaydetmek zarureti vardır. Bu yol âmme sektörü de dâhil, çeşitli hesapla açık verilmek suretiyle masraf hedeflerine ulaşılabilmesini sağlayabilmiştir. Bu itibarlardır ki, yukardaki prensiplerde haklılık vardır ve bu itibarlardır ki intikal devrinin yarattığı şartlar muvacehesinde Türkiye'nin ferahlatıcı ve dinlendirici bir iktisadi hayata ve dolayısıyla bütçeye ihtiyacı bulunmaktadır.

Bu iktisadi zaruretler ve çok partili hayata girdiğimizden beri mevcut parlâmento tatbikatını ve özellikle içinde bulunduğumuz şartları göz önünde tutan Y.T.P. Meclis Grubu iç politika vasatının nirengi noktalarını aynı zamanda bütçe tatbikatı açısından tetkik ve tesbitte fayda mülâhaza etmiştir.

Tarihî bir gerçektir ki, intikal devirlerini takiben kurulan parlâmentolar diğerlerine nazaran daha büyük tarihî mesuliyetleri yüklenmişlerdir. Elbette ki büyük sorumluluklar büyük fikirlerin imalini ve fedakârane davranışların yapılmasını icabettirir ve elbette ki bundan dolayı bu imal edilen fikirler ve yapılan davranışlar çeşitli cereyanlara muhatabolacaktır. 25 Ekim 1961 tarihinde vazifeye başlayan Büyük Meclis her türlü cereyanların üzerine çıkmasını bilmiş, Türkiye'nin ancak demokratik düzenle idare edilebileceği ispatlanmıştır. Bugün malî ve iktisadi hayatımızdaki ileri noktalara varılışın sebebi bizce budur.

1962 yılı bâzı politik taarruzlara muhatabolduğu halde 1961 deki durgunluğun bir dereceye kadar giderilebilmiş bulunması iç malî dengenin oldukça müstakar bir seyir takibetmiş ve millî gelirden % 6 ya yakın artışın sağlanmış olması, emtia kredilerinin verdiği müşirlerin memnuniyet veren hali, sanayide kapasite artışlarının ümitle karşılanması icabeder. Daha ileri noktalara kavuşmak için mevcut ümitlerimiz sadece iyimserliğin değil, rahat bir vatan yaratmak hususundaki millî azmin ifadesidir.”⁹⁵

Talât Asal, konuşmasının devamında, 1963 malî yılı Bütçesini ele alıyor ve gelir bütçesinde öngörülen tahminlerin gerçekleşmesinde güçlük olduğunu düşündüklerini, bunun da bütçenin açık vermesine yol açacağından endişe ettiklerini belirtiyordu. Asal'ın bu konudaki konuşması şöyleydi:

“Bu yılki varidat bütçesi tahmini 12 milyar 532 milyon liradır. Bu tahminin tahakkuk etmesinde güçlüğü vardır. Bu itibarla bütçenin açık vermesinden korkmaktayız. Bu hal ve yukarda ifade ettiğimiz gibi bu yılki varidat bütçesi tahminin % 19,6 nisbetinde bir artış kaydettiği de nazarı itibara alınırsa ve bunda bir güçlük müşahade edilmekte ise ve bunun yanında iç sermayeye olduğu gibi yabancı sermayeye olan ihtiyaç ve para ve kredi piyasasının

⁹⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), ss. 292-293.

*buluttan nem kapar derecedeki hassasiyeti göz önünde tutularak bilhassa siyasi ve malî düzen bakımından rahat bir Türkiye için parti menfaatlerinin üstündeki düşünceleri tatbik mevkiine samimiyetle ve cesaretle koymanın zamanı gelmiştir. Bunun için siyasi vasatı his sloganlarının deprem sahası olmakta(n) kurtarmalıyız. Bilmeliyiz ki Devlet idare etmenin enerji kaynağı akıl ve itidaldır ve bilmeliyiz ki İkinci Dünya Harbini kazanan kamikaze intihar uçakları değil, atomu bulan kafadır...”*⁹⁶

YTP Meclis Grubu adına konuşmakta olan Edirne Milletvekili Talât Asal, siyasî gelişmeler üzerinde de duruyor ve geçmişte kalan siyasî hesaplaşmalara son verilmesi gerektiğini belirtiyordu. Ekonomik ve sosyal kalkınma için siyasî partiler arasında yöntem farkları olabileceğine değinen Asal, 1963 malî yılı bütçesinin, 5 Yıllık Kalkınma Plânının ilk devresini gerçekleştirme amacını güttüğünü, bu nedenle millete mal olduğunu savunmaktaydı⁹⁷. Ancak, bütçede ekonomik yapının büyük ölçüde kamu sektörüne ağırlık verir bir nitelik taşıdığına da dikkat çekmekteydi. Asal, bu konuda şöyle diyordu:

“Sevgili arkadaşlar; 1963 yılı bütçesi ekonomik yapımızın âmme sektörüne müstenit bir hüviyete büründüğü intibainı vermektedir. Devlet eliyle yapılacak yatırımların özel sektör yatırımlarına nazaran küçümsenmeyecek bir fazlalık arz ettiği aşikârdır. Bu hal karşısında Hükümet programının aksine devletçiliğe doğru bir gidişin bulunduğu zehabı uyanmaktadır. Sayın Maliye Vekilinin fikrinde devlet eliyle yapılacak yatırımlar için görüler rakamlar âzami hadde olduğu halde hususi teşebbüs için asgari rakamlardır. Bu fikrin tatbikata itikal etmesini hususi teşebbüse önem veren bir siyasi parti grubu olarak şiddetle temenni ediyoruz.

Devlet eliyle yapılacak yatırımların hususi teşebbüse inkişâf sahası sağlamasını diliyor ve tatbikatı bu istikamette izliyeceğimizi arz ediyoruz.

Yine Sayın Bakan devletçiliği hususi teşebbüsün em atmayacağı veya bu teşebbüsün kârlı bulmadığı sahalara giriş yahut zaruret dolayısıyla gidiş şeklinde mütalâa etmektedirler. Bugüne kadar olan tatbikatı bu istikamette görmediğimizi ifadeye mecburuz.

*Mesela Adana’da hususi sektöre ait muazzam tekstil üniteleri dururken Sümerbank’ın burada yeni tesisler kurmuş bulunması, İstanbul’da hususi sektöre ait seramik fabrikaları varken bu teşebbüsün aynı bölgeye fabrika kurmasının izahını yapmak zordur... Hemen işaret etmeye mecburuz ki, devlet, hususi teşebbüsün rekabet sahasından kendisini çekmelidir...”*⁹⁸

⁹⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), s. 293.

⁹⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), ss. 293-294.

⁹⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), ss. 294-295.

Özel sektörün, millî kaynaklardan devlet sektörü gibi yararlanmasının sağlanması gerektiğine işaret eden Asal, 1963 yılı Bütçesi üzerindeki konuşmasını şu sözlerle tamamlıyordu:

“Sayın milletvekilleri;

1963 yılı bütçesi hakkındaki mâruzatımızın sonuna gelmiş bulunuyoruz. Bütçe kanun tasarısı parlâmento tarafından çok ince tetkiklere tabi tutulmaktadır. Bu incelemeler yeni fikirlerin imalini sağlamakta ve parlömanter rejimin kıymetini ve ehemmiyetini ispatlamaktadır. Parlâmentomuz güç yollardan geçerek bu noktaya gelmiştir. Yeni Anayasamızın ilk tatbikatını parlâmentomuz yapmıştır ve yapmaktadır. Yeni hükümlerin ilk tatbikindeki güçlük hukuk mütarekesi, hukukun bir mütarekesi haline gelmiştir. Bunun yanında yeni Anayasa Devletin ve Devlet nizamının önemli müesseselerin(in) kurulması vazifesini de Parlâmentomuza tevdi etmiştir. Bu istikametteki çalışmalar semerelerini vermiş ve neticelere vasil olunmuştur. Bu arada çeşitli cereyanlar kendilerini hissettirme hevesine kapılmışlarsa bunun bir sebebi de parlâmentomuzun arz edilen çok önemli özelliğinden dolayıdır. Millî iradenin kudreti bütün bu güçlükleri yenmesini bilmiştir ve bilecektir. Demokrasinin kuvveti işte bu noktadadır. Bu noktanın harcı, ahlâk bilgi ve samimiyettir. Türkiye medenileşme mücadelesi yapmaktadır. Medenileşme mücadelesinin ilk ve son şartı demokratik düzene inanmaktır. Çünkü maddi ve mânevi refahın yaratıcı unsuru Hürriyet ve demokrasi rejimidir.

*Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu bu düşüncelerle 1963 yılı bütçesinin milletimize ve memleketimize hayırlı olmasını dileyerek Büyük Meclisi en derin hürmetleriyle selâmlar... ”*⁹⁹

d- Millet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi Grubu Adına Konuşacak Milletvekilleri Konuşmalarını Bir Sonraki Birleşimde Yapmak İstediklerinden Bütçe Kanunu Tasarısının Tümü Üzerinde Şahısları Adına Konuşmak İsteyen Milletvekillerine Söz Verilmesi ve Konuşma Sürelerinin On Dakika İle Sınırlandırılması

YTP Grubu adına yapılan konuşma sona erince, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, Millet Partisi Grubu adına da söz istendiğini, ancak Grup Sözcüsünün, konuşmasını ertesi günkü Birleşimde yapmak istediğini; aynı şekilde CHP Grubu adına konuşacak olan milletvekilinin de babasının rahatsızlığını ileri sürüp, ertesi gün konuşmayı tercih ettiğini duyuruyor ve gece saat 23.00'e kadar çalışılmaya karar verilirse, şahısları adına söz isteyen milletvekillerine söz vereceğini bildiriyordu. Yapılan oylamada, çoğunluk, çalışmalara devam edilmesi yönünde karar aldığından, şahısları adına söz isteyen milletvekillerinin konuşmalarına geçilmişti¹⁰⁰. Bu arada, Kayseri Milletvekili Mehmet Sağlam'ın, bir önerge verdiği ve milletvekillerinin

⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), ss. 296-297.

¹⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), s. 297.

şahısları adına yapılacak olan konuşmaların on dakika ile sınırlandırılmasını istediğini görüyoruz. Mehmet Sağlam, konuşmaların on dakika ile sınırlandırılması yönündeki isteminin nedenlerini şöyle açıklıyordu:

“Muhterem arkadaşlar; önergem grup sözcüleri dışında şahsı adına konuşan arkadaşlarımızın 10 dakikalık süre içinde konuşmasını ihtiva etmektedir. Bundan kasıt şudur: Yüksek Meclisin muhterem milletvekilleri arkadaşlarımızın bütçe murakabesini daha geniş ölçüde yapmak imkânlarını temin etmektir. Çünkü, geçen sene olduğu gibi, bütçe müzakerelerinin başında veya ortasına doğru, konuşmalar genişledikçe arkadaşlarımız konuşmaların hudutlandırılması için takrirler vermektedirler ve çok büyük bir ihtimalle Yüce Meclis bu takrirleri kabul etmektedir.

Şu halde, başlangıçta bu hususu bir karara bağlarsak söz hakkı eşitliğine hürmet etmiş ve konuşmak isteyen arkadaşımıza konuşma imkânı sağlamış oluruz.

*Öyle zannediyorum ki, Yüksek Meclisin bir günde, grup sözcüleri dışında ve aradaki zaman alan fasılaları da hesabederek 6 saat çalıştığını kabul buyurursanız bu 360 dakika içinde 36 arkadaşımıza söz söylemek ve konuşmak imkânını temin etmiş olacağız. Bu bakımdan takririmin kabulünü rica edeceğim.”*¹⁰¹

Ancak, Afyon Karahisar Milletvekili Mehmet Turgut, bütçenin tümü üzerinde görüş bildirmek için on dakikalık sürenin yetersiz olacağını ileri sürerek bu isteme karşı çıkıyor ve itirazını şöyle dile getiriyordu:

*“Çok muhterem arkadaşlarım; bütçenin üzerinde konuşmak, buraya çıkıp 10 dakika herhangi bir noktaya dokunup geçmek demek değildir. Bütçenin üzerinde konuşmak demek, bir mebus arkadaşımızın bütçe üzerinde konuşması demek, bir fikir ortaya atması demektir; bütçenin umumu üzerinde fikir yürütmesi demektir. 10 dakikada bütçenin heyeti umumiyesi üzerinde ne konuşulabilir? Eğer gaye, mebusların buraya çıkıp 10 dakika müddetle kendilerini göstermesini teminse, buna bir diyeceğimiz yoktur. Fakat gaye mebus arkadaşların bütçe üzerinde tenkid ve murakabelerini temin etmek olduğuna göre, o zaman daha başlangıçta 10 dakika ile konuşmaları tahdidetmeye bir mâna veremiyoruz. 10 dakika olarak kabul edilirse, hiç konuşmıyalım, bu bütçe de kabul edilsin, bitsin. Hürmetlerimle.”*¹⁰²

Bu konuşmalardan sonra Başkan Sirmen, milletvekillerinin şahısları adına yapacakları konuşmaların on dakikalık süre ile sınırlandırılmasını oya sunmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulu bu sınırlamayı kabul etmişti¹⁰³. Bu doğrultuda şahısları

¹⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), s. 297.

¹⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), ss. 297-298.

¹⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), s. 298.

adına söz istemiş milletvekillerinin konuşmalarına geçiliyordu. 11 Şubat 1963 tarihli 46. Birleşimde, saat 23.05'te ikinci oturum kapatılana kadar, 5 milletvekili bütçenin tümü üzerinde konuşabilmişti¹⁰⁴. Ancak, şahsı adına konuşan ilk milletvekili Ahmet Sırrı Hocaoglu için, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, sürenin dolduğunu hatırlattığında, Hocaoglu, az önce alınan on dakikalık süre sınırlamasına karşın sözlerini tamamlamasına izin verilmesini istemiş ve bazı milletvekillerinin devam etmesi yönünde seslenmeleri üzerine, konuşmakta ısrarlı olunca, Başkan Sirmen konuyu yeniden Genel Kurulun oyuna sunmak zorunda kalmıştı. Hocaoglu ile Başkan arasında geçen konuşma Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“BAŞKAN – Sayın Hocaoglu, vaktiniz tamamdır.

*AHMET SIRRI HOCAOĞLU (Devamla) – Müsaade ederseniz bitireyim.
(Devam devam sesleri)*

BAŞKAN – Prensip meselesi, vaktiniz bitmiştir.

AHMET SIRRI HOCAOĞLU (Devamla) – Prensip meselesi değil, konuşturmak istemezseniz konuşturamazsınız. Arkadaşlar istiyorlar, oylayın.

BAŞKAN – Arkadaşlar, karar şimdi alındı. Yalnız hatip oylayın demekle konuşmaya devam etmek istemektedir.

AHMET SIRRI HOCAOĞLU (Devamla) – Evet, isterseniz.

BAŞKAN – Israr ediyor musunuz, oylama mı?

AHMET SIRRI HOCAOĞLU (Devamla) – Israr ediyorum.

*BAŞKAN – Arkadaşımız, konuşması bitinceye kadar konuşmak istemektedir. Oyunuza arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmemiştir.”*¹⁰⁵

e- Cumhuriyet Halk Partisi Grubu Adına İbrahim Öktem'in Konuşması

1963 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki görüşmelere, ertesi günkü 47. Birleşimde devam edilmişti ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, ilk sözü, önceki Birleşimde mazeret beyan eden CHP Grubu adına konuşacak olan Bursa Milletvekili İbrahim Öktem'e vermişti. Öktem, uygulanan seçim sistemi nedeniyle, 1961 seçimlerinde hiçbir siyasî partinin tek başına Hükûmet kurabileceği bir çoğunluğu elde edemediği için, yönetimin koalisyon Hükûmetleri ile sürdürüldüğüne dikkat çekerek başladığı konuşmasında, bu durum karşısında daha önce veya halen koalisyon ortaklığı yapmış veya yapmakta olan siyasî partilerin hemen hepsinin, ya önceki bütçede, ya da şimdikiinde sorumluluk sahibi olduklarına işaret ediyordu. Öktem, bu konuda şöyle demektedir:

¹⁰⁴ Bu milletvekilleri şunlardı: Hatay Milletvekili Ahmet Sırrı Hocaoglu, Erzurum Milletvekili Adnan Şenyurt, Çankırı Milletvekili Şaban Keskin, Afyon Karahisar Milletvekili Halûk Nur Bâki, Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), ss. 298-306.

¹⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 46, (11.02.1963), s. 300.

“...15 Ekim 1961 seçimleri neticesi yeni açılan bu Meclisde her hangi bir partinin tek başına Hükümet kurmak için yeter sayıda milletvekiline sahip olmaması dolayısıyla karma hükümet kurmak zarureti hasıl olmuştur. Bu sebepten bugüne kadar iki karma hükümet iş başına gelmiştir. Birinci karma hükümet C.H.P. ile A.P. nin müştereken sorumluluğunu taşıdıkları ikili karma hükümet olmuştur. Bu hükümet 1962 yılı bütçesini hazırlamış, Meclislerde müdafaasını yapmış, beş yıllık kalkınma plânının hazırlığına girişmiş ve nihayet 1963 (1962 olmalı E.O.) bütçesini hizmet ve politika olarak, 4 ay tatbik etmiştir. C.H.P., Y.T.P., C.K.M.P. ve bağımsızların kurdukları ikinci karma hükümet ise Mayıs 1962 sonundan bugüne kadar o yıl bütçesini 8 ay tatbik etmiş, 5 yıllık kalkınma plânını tamamlayarak 1963 programını yapmış, Meclislere bunları müdafa etmiş, bugün de Yüksek heyetinize 1963 yılı bütçesini sunarak huzurunuzda bunun müdafaası ile meşgul bulunmaktadır. Bu izahlardan bir netice çıkarmak gerekirse görülecektir ki 1962 yılı bütçesinin hazırlığından başlayarak bütün tatbikatından ve onunla sıkı sıkıya irtibatlı olan bütün icralardan ve genel politikasından C.H.P. de, A.P. de, Y.T.P. de ve nihayet C.K.M.P. de derece derece sorumlu bulunmaktadırlar.

Gariptir ki, gerek A.P. Grubu sözcüsü, gerekse C.K.M.P. sözcüsü arkadaşlarımız bizi mâzur görsünler; kendi mesuliyet hisselerine sahip çıkmadıktan başka gaipten mesul aramak durumuna düşmüşlerdir.

Anlaşılan yeni sisteme gerektiği kadar alışık değiliz. Zira parti muhalefete geçer geçmez kendisinin de sorumlularından bulunduğu bir iktidar zamanının muhasebesini yaparken bu sorumluluktaki hissesini hesaba almadan kayıtsız ve şartsız muhalefet yapmaktan kendini alamıyor. Bir diğer parti de iktidarda olduğu halde hesap vermek yerine hesap sormak durumuna düşüyor.

İki karma Hükümetin de baş sorumlularından olan C.H.P. grubu olarak bizler hem kendi sorumluluğumuzu taşımaktan, hem de eski ve yeni ortağımızın şimdilik sözcüleri tarafından açıkta bırakılan «Şayet sahip çıkan olmazsa» sorumluluk hisselerini de omuzlarımıza almaktan hususi bir zevk duyacağız. İnancımız odur ki, hizmet şerefi yarışı, aynı zamanda mesuliyete sahip çıkma yarışı olmalıdır.”¹⁰⁶

CHP Grubu adına konuşan İbrahim Öktem, bütçenin teknik özelliklerine ilişkin bazı sorunlu noktalara işaret etmekteydi. Öktem, bu konuya ilişkin düşüncelerini şu sözlerle açıklıyordu:

“C.H.P. Grubu olarak, bütçenin hazırlanışı, takdim şekli ve Parlâmentoda müzakeresi bakımından ciddî islâhata ihtiyaç olduğuna inanmaktayız. Gerçi, Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluşundan beri, bütçenin yatırım kısmının hazırlanmasında bürokratik indî takdirler yerine, iktisadi öncelik ölçüleri çok daha geniş nisbette hâkim olmaya başlamış ve cari harcamalara

¹⁰⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), s. 326

bakımından da plânlı devrede riayeti zaruri hedefler tesbit edilmiş ise de, bütçenin teknik bünyesi yine de hayli geri bir manzara arz etmektedir. Bu gerilik, bilhassa, bütçelerimizin dayandığı mefhumların millî muhasebe tekniğinin milletlerarası mefhumlardan farklı oluşunda görülmektedir. Gerçekten, bütçelerimiz, cari harcamalar ve yatırımlar olarak bir tasnife tabi tutuluyor ise de, milletlerarası millî muhasebe tekniğinde kullanılan mefhumların aksine, cari harcama sayılması gereken bâzı harcamalar yatırım sayılmaktadır. Bunun gibi, yatırımlar için sâfi ve gayrisâfi yatırım mefhumları arasında hiçbir tefrik yapılmakta değildir. Özel sektör tarafından yapılan yatırımlardaki devlet sübvansiyonları, transfer harcaması olarak bir üçüncü mefhum halinde tasnif edilmek gerekirken yatırımlar arasında gösterilmektedir. Cari harcamalar, alelade cari harcamalar ve «gelişme» cari harcamaları olarak bütçede iyice tasnif edilmiş değildir. Bütün bunların yanı sıra, bütçe bölüm ve maddelerinin fevkalâde muğlâk ve umumi ifadelerle yazılmış olması, hakikatte, cari harcamalarla ilgili bölüm ve maddelerden dahi bâzı hallerde yatırım yapılmasına imkân vermekte; ancak, bu yatırımlar tamamiyle meçhul kalmaktadır. Bunun gibi aynı zayıf dolayısıyla, bâzı yatırım ödeneklerinin hakikatte cari harcamalara gittiğini söylemek mümkündür.

Bütçelerin ilmi incelemeğini son derece güçleştiren bu durumun en kısa zamanda düzeltilmesi gerekmektedir. Bu suretle, plândaki mefhum ve rakamlar ile bütçedeki mefhum ve rakamlar muvazi hale gelecektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde bütçenin müzakeresi usulünde de ıslah edilmesi gereken bâzı noktalar vardır. Gerçi, Anayasamızın 94 ncü maddesinin son fıkrası sayesinde Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Genel Kurullarında bütçe çok daha ciddi bir şekilde müzakere edilebilmektedir. Ancak, bütçenin Karma Komisyonunda müzakeresi sırasında perakende görüşlerin hâkim olmasını ve bütçede enflasyoncu şişkinlikleri önlemek, sadece ve sadece bu komisyonun sayın üyelerinin anlayış ve insafına kalmış bir keyfiyettir. Karma Komisyon, bilhassa bu yıl bu konuda çok müsbet bir anlayış ve gayret göstermiş bulunmaktadır. Ancak, bütçenin komisyondaki müzakeresinin, aslında, bütçe hazırlığının iktisadi icaplarına uygun usullere kavuşturulması gerekmektedir. Bu konuda, ilk başta üzerinde durulması gereken husus, genel ve katma bütçelerin global denklîğidir. Ekonominin genel durumu karşısında bütçe açığının emisyonla kapatılacak kısmının genişliği veya tamamiyle ters bir ihtimal olarak, bir bütçe fazlası yaratmak lüzumu gibi konular, bu Karma Komisyonunda ilk başta müzakere edilmesi gereken hususlardandır. Hiç unutmamak gerekir ki plânlı devrede çok yüksek bir yatırım seviyesini derpiş ediyoruz. Bu kadar yüksek bir yatırım seviyesi tamamiyle denk bir bütçede dahi, bilhassa istihlâk temayülü çok yüksek olan az gelişmiş bir memlekette Bâzı enflasyoncu baskılar yaratabilir. Bu durumda, Karma Komisyonunda, fakir bir memleketin çok geniş olan ihtiyaçlarını karşılamakta ister istemez daha uzun yıllar hayli kifayetsiz kalacak olan ödenek miktarlarını artırma temayülü,

bütçelerin teker teker, bölüm bölüm ve madde madde incelenmesi sırasında elbette ki ortaya çıkacaktır. Bunu haksız görmeye imkân yoktur. Mesele bunu önlemenin çaresini ikna yollarından ayrılmaksızın bulmaktadır. Eğer Karma Komisyondaki müzakereleri ilk başta bu hayati konu üzerinde teksif edebilecek usulleri bulabilirsek, daire bütçeleri üzerinde vâkı olacak aşırı artırma tekliflerini de ikna yoluyla kendiliğinden önlemiş oluruz. Bunun yolu, Karma Komisyonda, genel ve katma bütçelerinin hep bir arada genel gelir ve genel harcama rakamlarının müzakere edilmesi ve bu rakamlar üzerinde bir daha aynı tasarımlarla ilgili olarak değiştirilmemek kaydıyla kesin kararların verilmesidir. Bilâhara Karma Komisyon, daire bütçeleri ve bunların bölüm ve maddeleri üzerinde, her hangi bir tehlike endişesi olmaksızın karar almak imkânını bulmuş olacaktır. Halen bir Geçici Komisyonda bulunan bu konudaki usul kanununun, bu temennilerimiz de dikkate alınarak bir an önce çıkması, grupumuzun belli başlı arzularındandır.”¹⁰⁷

İbrahim Öktem, konuşmasının devamında, az gelişmiş ülkelerde demokratik sistem içinde kalarak kalkınmanın sağlanabilip sağlanamayacağı sorunu üzerinde duruyor ve böyle bir ülkede izlenmesi gereken vergi politikasına değiniyordu. Öktem, bu konuda şöyle demekteydi:

“Sayın milletvekilleri,

Demokratik rejimin az gelişmiş memleketlerde yürüyüp yürüyemeyeceği konusunda yapılan münakaşalar sırasında menfi tez sahiplerinin üzerinde ısrarla durdukları nokta şudur ki az gelişmiş memleketlerde demokratik rejimin başarı sağlayamamasının belli başlı sebeplerinden biri, bu memleketlerde parlâmentoların; bir yandan, devletten geniş ölçüde yatırım ve hizmet isterken; öte yandan, devlete bu yatırım ve hizmetleri yerine getirebilmesi için zaruri malî kaynakları sıhhatli yollardan temin etmekte ihmalkâr oluşlarıdır.

Meseleye bu açıdan bakınca, şunu derhal belirtmek gerekir ki verginin hiçbir türüsüne rıza göstermek istemiyenler, hakikatte, bu memlekette köyle için okul, su, yol, sağlık merkezi; işçi için mesken ve fabrika yapılmasını istemiyenlerdir. Çünkü, artık tek bir ciddi uzman tarafından inkâr edilmeyen bir gerçek vardır ki az gelişmiş memleketlerde gerek yüksek, gerek düşük gelir dilimlerinde istihlâk temayülü çok büyüktür ve aslında, kamu yatırımlarını da, özel yatırımları da artırabilmek, devlet varidatının artırılabilmesine bağlıdır. Devletten hem daha çok okul, daha çok yol, daha çok su, daha çok baraj, daha çok fabrika, daha çok hastane yapılmasını istemek; hem de vergilerin artırılmamasını ve hattâ azaltılmasını talebetmek son derecede demagojik bir tutumdur.

¹⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), ss. 327-328.

C.H.P. Grubu olarak, biz, bu gibi demagogik hevesleri memleket yararına bulmuyoruz ve asla böyle bir tutumun içine girmek istemiyoruz.” ¹⁰⁸

1963 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde CHP Grubunun görüşlerini aktaran İbrahim Öktem, konuşmasında 1961 Anayasası ile oluşan yeni siyasî sistemi de değerlendiriyor ve bu konuda şu umutlu tabloyu çizerek sözlerini tamamlıyordu:

“...Cumhuriyetin ikinci Anayasasının kabulüyle açılan yeni siyasi hayatımız, aradan geçen 15 aylık yasama çalışmaları süresince, muhalif ve muvafık bütün partilerin ve insaflı vatandaşların memnunlukla karşılayabileceği bir gelişme göstermiş ve zaman zaman bedbin ve zayıf gönüllerde bunun devam edemeyeceği intibai uyanmış veya uyandırılmak istenmiş olmasına rağmen, her geçen gün tekâmül eden bir seyir takibetmiştir.

Son seçimlerden bu yana cereyan eden çeşitli olayların üzerinde durmak niyetinde değiliz. Fakat, bir an unutulmaması gereken vakıa şudur ki, geçen yıla nazaran bu yıl oldukça sağlam bir siyasi düzenin ve bu düzene olan itimadın tezahürleri meydana gelmiştir. İşte, bu sebeptendir ki, 1963 yılı bütçe müzakerelerini siyasi bakımdan önemli bir merhale saymaktayız.

Bu merhalenin ikinci ve daha büyük önemi, aynı zamanda, Türk milletinin büyük bir iştiyakla beklediği ciddî, ilmî ve her türlü macera rüzgarından uzak bir kalkınma hamlesinin tek yolu olan Beş Yıllık Plânın uygulama devresinin başlangıcı olmasıdır.

Yüksek Meclisinin kabul buyurduğu beş yıllık Plânın Türk milletinin refah yollarına yönelmesinin ilk ümit ışıklarını tutuşturacak olan tatbikat bu bütçeyle başlayacaktır.

Sayın milletvekilleri,

Bizi büyük mânası olan bu merhaleye vardırان fedakâr çabaları ve başarı unsurlarının, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir uzvu olarak, iktidar için olduğu kadar, muhalefet için de göz önünde tutulmasında fayda görürüz.

Türk siyasi partilerini, siyaset adamlarını ve en nihayet, onların teşkil ettiği Yüksek Heyetinizi azımsamak ve küçümsemek gayretine düşenler karşısında, elbette ki, Büyük Meclisin ve siyaset adamlarının çalışma ve davranışlarıyla nasıl bir ümit ve güven kaynağı olduklarını, belirtmek ve anlatmakta hepimizin hakkı vardır.

Zaman zaman hepimizi üzen küçük hislere, küçük oyunlara, yersiz çekişmelere ve sorumsuz davranışlara rağmen, yeni Anayasamızla kurulan Parlâmentomuzun ve bunun mâkesi olan siyasi hayatımızın eskisinden çok farklı, çok daha medeni ve faydalı bir tutum içinde bulunduğunu izah etmek, bizim için tarihî vazifedir. Türk siyasi hayatında bu yeni devirle, iptidai çekişmeler, kabile zihniyeti, şahıs kavgaları ve zümre mücadeleleri,

¹⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), s. 330.

yerlerini, her geçen gün, birlikte iş görme; toplanarak, bir arada konuşarak meseleleri halletme ve nihayet, Büyük Meclisi ve siyasi iktidarı, şahıs ve zümrelerin temellük mevzuu olmaktan çıkararak bir kamu görevi yapma çabasına sevk etmektedir. Gerek muhalefette bulunan partiler, gerek iktidarda bulunan partiler, aynı heyete ve topluluğa mensub olduklarını; aynı görevin sorumluluğunu taşımanın şuuru içinde, politikanın kaçınılmaz ihtilâtlarına ve anlaşmazlıklarına rağmen, medeni münasebetlerin hâkim kılınması kaygusuyla güzel örnekler vermektedir.

...

Türkiye, gün geçtikçe, bütün demokratik ülkelerin karşılaştığı, halli oldukça zor; fakat, bu hürriyet düzeni içinde olağan sayılması gereken yepyeni meselelerle karşılaşacaktır. Bunların karşısında soğukkanlılıkla, aklın, basiretin ve XX nci asır medeniyetinin bulduğu hal suretlerini derpiş etmeğe mecburuz. Bir kelimeyle, siyaset adamları ve siyasi partiler olarak, her gün gelişen toplum şartları içinde kendi kendimizi yenilemek zorundayız. Liderler, toplumun eğilim ve özelemlerini aydınlığa çıkarmanın daimi gayreti içinde bulunmaya mecburdurlar.

Demokratik düzeni yaşatmanın belli başlı şartı işte budur. Vatandaş topluluklarının deruhî (derunî) arzularıyla, siyaset adamlarının davranışları arasında bir ayniyet bulunduğu takdirdedir ki, demokrasimiz gelişen ve büyüyen bir sistem olarak yaşayacaktır.

Sayın arkadaşlar,

1945 yılında Türk Milleti Cumhuriyet idaresinin getirdiği ortam içinde gelişen şahsiyetiyle demokratik düzene karşı duyduğu iştiyakı açığa vurmuştur. O zamanki idarecilerin büyüklüğü, işte bu iştiyakı sezmiş ve toplumun o günkü merhalesinde gerçek yolu bularak o yolda yürümüş olmalarındandır. Bugün siyasi partilerimize düşen görev de, milletin yeni meseleleri ve ihtiyaçları karşısında aynı basiretli davranışa sahibolabilmeleridir.

Kesin kanaatimiz odur ki bugün toplumun en büyük iştiyakı siyasi iktidara iştirak hakkından bir zerre dahi kaybetmeden, hürriyet ve sosyal adalet içinde süratli kalkınma ve bu kalkınmanın gerçekleştireceği âdil, medeni ve müreffeh bir toplum hayatıdır.

Hepimizin başlıca endişemiz, gelişme yolunda bulunan Türk toplumunun işte bu haklı; fakat, sabırsız iştihaklarına hızla cevap verebilmek olmalıdır. Memlekette huzurun da, kardeşliğin de; sevinç ve mutluluğun da tek yolu budur.

Açık söyleyelim: Demokratik düzenimizin geleceği de buna bağlı bulunmaktadır.

Sayın Başkan, sayın milletvekilleri,

1963 bütçesi bu millî arzu ve iştihakın tercümanı olan ve Yüce Meclisinizin tasvip buyurduğu Kalkınma Plânını gerçekleştirmek yolunda taşıdığı değer in ölçüsünde bir mâna taşıyacaktır.

Büyük Meclisinin bu gerçekleri idrak buyurduğuna, milletçe giriştiğimiz topyekûn kalkınma çabalarının da mihrakı olacağına yürekten inanıyor ve bu inancın verdiği şevk ve heyecan içinde 1963 bütçesinin âziz milletimize hayırlı olmasını diliyerek hepinizi saygı ile selâmlıyorum.”¹⁰⁹

f- Millet Partisi Grubu Adına Ömer Zekâî Dorman’ın Konuşması

CHP Grubu adına konuşan İbrahim Öktem sözlerini tamamlayınca, sıra Millet Partisi Meclis Grubu adına yapılacak konuşmaya gelmişti. Bu doğrultuda, MP adına konuşmak üzere kürsüye gelen İstanbul Milletvekili Ö. Zekâî Dorman, sözlerine 1963 yılı bütçesinin en önemli yönünün, plânlı kalkınma devresinin ilk bütçesi olduğuna dikkat çekerek başlıyor ve 1963 bütçesinin hazırlanışında 91 sayılı Devlet Plânlama Teşkilâtı Kanununun 15. maddesindeki hükme uyulmadığını belirtiyordu. Dorman’ın bu eleştirisi Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almıştı:

“Muhterem arkadaşlar;

Mâzeret olarak ileri sürülecek sebepler ne olursa olsun, açık bir gerçektir ki, 1963 yılı bütçesiyle iş programlarının hazırlanışında, 91 sayılı Devlet Plânlama Teşkilâtı Kanununun 15 nci maddesindeki âmir hükme riayet edilmemiştir. Bu mevzu üzerinde durduğumuz, sırf bir riayetsizliğe işaret etmek için değil, bunun doğuracağı mahzurlara dikkati çekmek içindir.

Kanunun bu hükmüne göre yıllık programların, bütçe ile iş programlarından evvel hazırlanması ve bütçelerle iş programlarının hazırlanmasında, Plânlama Teşkilâtının yıllık programlarıyla kabul edilmiş olan esaslara uyulması icabetmektedir.

Bu hükme rağmen, bütçe plâna göre tanzim edileceği yerde, 1963 yılı kalkınma programı, bütçeye uydurulup hazırlanmıştır. Bunun doğuracağı mahzurlar ise izahtan vârestedir.

Bu hareket tarzından doğacak mesuliyetlere teknik mânada da olsa, iştirak etmemek gayesiyle, plânlama teşkilâtında istifalar vâkı olmuştur.

İktisadi Plânlama Dairesi Başkanının istifa mektubunda yer alan hususlar dikkate şayandır. Bu mektupta özetle şöyle denmektedir:

«Yüksek Plânlama Kurulu toplantıları sırasında 1963 yılı programı üzerinde yapılan değişikliklerin, bu programı, plân hedefleri ve stratejisi dokümanında tesbit edilen ana hedeflere aykırı bir duruma getirdiğini belirtmiştim.

Yıllık programla ilgili başlıca endişelerim şu noktalarda toplanmaktadır.

A) Teşkilâtın kuruluş kanununa göre, bütçelerin ve İktisadi Devlet Teşekkülleri iş programlarının yıllık programa uygun olarak hazırlanmaları gerekirken, Yüksek Plânlama Kurulunda bu iş yapılmamış, aksine olarak program bütçeye uydurulmuştur.

¹⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), ss. 333-336.

B) 1963 bütçesi gelir tahminleri, Maliye Bakanlığı tarafından çok iyimser bir şekilde yapılmıştır. Plânlamanın teknik mütalâalarına yer verilmemiştir.

C) Bu durum, bütçede ve yıllık programda birbirinden farklı gelir tahminlerinin yer alması sonucunu yaratmıştır.

Yüksek Plânlama Kurulu, teknik sorumluluğuna katılmıyacağım bir kararla, yıllık programdaki rakamlar yerine bütçe rakamlarını esas almıştır.

D) Bakanlar Kurulunca 1963 programında yapılan değişiklikler, söz konusu olan finansman meselesi üzerinde ciddiyetle durulabileceği hususundaki son ümitleri ortadan kaldırmıştır.

E) 1963 programı bugün kabul edildiği şekilde uygulandığı takdirde:

1. % 7 kalkınma hızı gerçekleşmeyecektir.

2. Yeni vergi tasarıları, plânın gerektirdiği finansmanı sağlayamayacak ve bozuk olan gelir dağılmasını daha da bozacaktır.

3. Harcama hedeflerinin gerçekleştirilmesi istendiği takdirde enflasyonist bir finansman yoluna gidilmesi gerekecek, böylece plân hedeflerinden büyük ölçüde uzaklaşmış olacaktır.

4. Plân devresinde harcamalar, gelirlere göre ayarlanıp kısıldığı takdirde işsizlik probleminin çözülmesi de geriye bırakılmış olacaktır.

Bu şartlar altında plân çalışmalarının sorumluluğuna daha fazla katılamayacağımdan istifamın kabulünü saygı ile rica ederim.»

Muhterem arkadaşlar;

Basında intişar eden bu istifa sebeplerini yürütecek resmi bir beyana da tesadüf olunmamıştır.

İktisadî plânlama dairesinin başına getirilen mütehassıs bir iktisatçının bu istifa mektubunda ileri sürdüğü mütalâaların; bütçenin tanziminde plânlama teşkilâtıyla sıkı bir işbirliği yapıldığı yolundaki Hükümet beyanlarının ciddiyet ve samimiyeti derecesi üzerinde durmak lüzumunu yüksek heyetinize telkin edeceğinden eminiz... ”¹¹⁰

MP Grubu sözcüsü İstanbul Milletvekili Ö. Zekâi Dorman, konuşmasının devamında, plânda öngörülen yatırımların büyük kısmının Devlet tarafından yapılacağına, bunun da yeni vergileri gerektirdiğine dikkat çekiyor ve Devlet teşkilâtının A’dan Z’ye bozuk olduğundan yakınıyordu. Dorman, şöyle demekteydi:

“Muhterem arkadaşlar;

Bilinen bir gerçektir ki, Devlet teşkilâtımız, mâruf tabiriyle (A) dan (Z) ye kadar ıslaha muhtaçtır. Bu ıslahat yapılmadıkça, kalkınma plânının muvaffakiyetle tatbikine imkân tasavvur olunamaz. Esasen Hükümet de bu lüzum ve zarurete muhtelif vesilelerle ve bilhassa plân hedefleri ve stratejisinin organizasyon(u) kesiminde temas etmiştir. Bugüne kadar gerekli ıslahat yapılmamış Devlet idaresi verimsiz ve israfçı karakterini muhafaza etmiştir.

¹¹⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), ss. 336-337.

Bu itibarla 1963 bütçesi, ıslah edilmiş bir devlet bünyesinin ifadesi olan bir bütçe değildir, geniş ölçüde bundan evvelki bütçelerin klâsik zaıflarıyla mâlûldür.

Gerek bütçenin hacmi ve bünyesi, gerekse bunu izah etmek ve savunmak için kaleme alınmış olan gerekçenin mahiyeti, henüz Maliyemizin eski usullere bağlı olmaktan kurtulamadığını, yapılan teklifleri rasyonel bir esasa bağliıyacak ilmî tahlil ve düşüncelere kâfi derecede yer verilmediğini göstermektedir... ”

111

Dorman'ın, bütçe üzerindeki eleştirilerini tamamladıktan sonra, iç politikada yaşanan rahatsızlıklara değindiğini görüyoruz. Konuşmasının son kısmında, siyasî huzursuzluk ve istikrarsızlık konularına eğilen, komünizm tehlikesine dikkat çeken Dorman, bu konudaki değerlendirmelerini şöyle dile getirmekteydi:

“...Hükümetlerin muvaffakiyeti ve huzurun tesisi, her şeyden evvel bâzı mânevi temellerin gerçekleşmesine bağlıdır.

İhtilâlden çıkmış bir memlekette, Anayasanın mutlak hâkimiyetini tesis edemiyen, demokratik rejimi yerleştiremeyen ve geçmiş hâdiselerin birbirlerinden uzaklaştırdığı kütleleri yaklaştıramıyan hükümetlerin muvaffakiyeti de söz konusu olamaz.

Bu gayeleri tahakkuk ettirmek vaat ve taahhüdü ile iş başına gelen birinci ve ikinci karma hükümet, maalesef bunları gerçekleştirememiştir.

Türkiye’de demokratik rejimin yaşayıp yaşıyamıyacağı hâlâ bir endişe ve münakaşa mevzuu olmakta devam etmektedir. Varlığımızı imha için fırsat bekliyen şer kuvvetlerine ve bilhassa aşırı sol cereyanlara arzuladıkları zemini hazırlıyacak mahiyette olan tahriklerin sonu bir türlü gelmemiştir. Bugünkü nizamın meşru temeli olan 27 Mayıs İhtilâli aleyhindeki intikamcı ve diğer bir ihtilâl istiyen cereyanları durdurmak, demokratik rejimin devam etmiyeceği kanaatini silmek gayesiyle alınan tedbirler, maalesef beklenen neticeyi vermemiştir.

Hükümet, hâdiseler karşısında takibettiği zaıf, idarei maslahat ve tâviz politikası ile bu neticenin başlıca mesulü mevkiindedir.

2 Ekim 1962 den 4 Ekim 1962 ye kadar Devlet kuvvetlerinin gözü önünde mala ve cana tecavüzler vâkı olmuş, çok müessif hâdiseler cereyan etmiştir.

Tehdit beyannamesi neşreden Millî Devrim Ordusu ve saire gibi tedhiş teşekkülleri faaliyete geçmiştir. Bunların mahiyeti ve mesulleri Millet ve Meclisçe henüz meçhuldür.

Hükümet mesuliyetine iştirak eden bir siyasi parti, neşrettiği bir tebliğde: 2 Ekim 1962 hâdiselerinde, «Demokratik nizamın devamını ihtiraslarının tatminine engel sayan bâzı partilerin ve zümrelerin rolü olduğuna kaani bulunduğunu» açıklamıştır. Bu vahim iddia da, Hükümetçe bir tetkike tâbi tutulmamıştır.

¹¹¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), ss. 337-338.

Bizzat Başbakan, endişe verici işaat ve suçlamalarda bulunmuş, Anayasa ile müesses meşru nizamı bertaraf etmeye mâtuf faaliyet ve cereyanların mevcudiyetinden bahsetmiştir.

Bütün bu hâdiselerin aydınlığa kavuşması için sarf ettiğimiz gayretler karşısında Hükümet ve onu destekliyenler, dillerinden düşürmedikleri açık rejim iddialarına rağmen, kapalı rejim metotlarıyla her şeyi örtbas etmek siyasetine sadık kalmışlardır.

Bu tutumu terk etmesini samimiyetle temenni ettiğimiz Hükümetin son bâzı davranışları da dikkate şayandır:

Yeni bir Hükümet darbesi yapılacağı yolunda basınla iştilal ettirilen bâzı haberler muvacehesinde Hükümet, hâdisenin mahiyeti hakkında Meclis ve milleti tenvir edeceği yerde, bu haberlere ciddiyet izafe eder görünerek, tedbirli olduğu yolunda beyanlarda bulunmuştur.

Onun bu hareketi haberin tevlidedebileceği endişeleri büsbütün artıracak mahiyette olmuştur.

Zaman zaman bu gibi haberleri bir umacı gibi kullanmak isteyenlerin arasına, Hükümetin de bu beyanları ile karışmış gözüktüğü zehabını uyandırması son derece üzücüdür.

Muhterem arkadaşlar;

Memlekette huzurun tesisi bakımından, idarenin tarafsızlığı ve buna vatandaşların inandırılması başta gelen şartlardandır. Bunun tahakkuku ise, her şeyden evvel, Devletin yukarı kademelerinde vazife görenlerin samimî olarak bu zarureti kabul etmelerine ve icaplarını yerine getirmelerine bağlıdır.

...

Muhterem arkadaşlar;

Memlekette büyük bir huzursuzluk yaratan aşırı solcu tahrikât üzerinde hususi bir önemle durmak isteriz:

Kökü dışarıda olan ve memleketimizi içinden çürütmeye ve yıkmaya çalışan ve her kılığa giren bu cereyan; çeşitli kaynaklardan gelen huzursuzluklardan faydalanmak suretiyle, faaliyetini gittikçe artırmaktadır.

Bu kanaat vatandaşlarda umumidir.

...

Yurdumuz için büyük bir tehlike teşkil ettiğine inandığımız komünist tahrikâtına karşı Hükümetin müessir bir tedbir aldığına henüz şahidolmuş değiliz. Bu hususta gerekli tedbirlerin alınmasını zaruri görmekteyiz.

Muhterem arkadaşlar;

Memlekette maddi, mânevî huzurun tesisi için, her şeyden evvel intikamcı tahriklerin durması lâzımdır.

Son zamanlarda en masûm ve insani hâdiselerin, bu tahrikler için malzeme haline getirildiğini esefle görmekteyiz.

İhtilâlci cereyanların başlıca kaynağının 27 Mayıs İhtilâli aleyhindeki intikamcı tahriklerden aldığını unutmamak lâzımdır.

Bu yolda devamın rejim ve memleket için felâketli neticeler doğuracağına inanmaktayız.

Bu tahrikât ile, milletin kanı ve kaderi üzerinde bir siyasi kumar oynayanları ve bunda ikbal arıyanları teyakkuza davet ederiz.

Muhterem arkadaşlar;

Vatanın selâmeti her şeyden evvel geçmiş hâdiselerin acı hâtıralarını unutmamıza, gayretlerimizi istikbale yöneltmemize ve siyasi hayatta samimiyeti hâkim kılmamıza bağlıdır.

Muhterem arkadaşlar;

Bu düşünce ve duygularla meşbû olan Millet Partisi Meclis Grubu olarak, hakkındaki görüşlerimiz ne olursa olsun, bütçenin milletimiz için hayırlı ve uğurlu olmasını bir kere daha temenni eder, saygılarımızı sunarız.”¹¹²

g- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Grubu Adına İrfan Baran ile Adalet Partisi Grubu Adına Mehmet Turgut’un Önceki Konuşmalarda İleri Sürülen Görüşlere Karşı Açıklamada Bulunmaları

Millet Partisi Meclis Grubu adına konuşan İstanbul Milletvekili Ö. Zekâî Dorman’dan sonra, CKMP Meclis Grubu adına Konya Milletvekili İrfan Baran ve AP Meclis Grubu adına da Afyon Karahisar Milletvekili Mehmet Turgut söz almışlar ve CHP Grubu adına konuşmuş olan Bursa Milletvekili İbrahim Öktem’in konuşması sırasında ilk koalisyon hükûmetinde AP’nin, ikincisinde ise CKMP’nin sorumluluğunun bulunduğu yönündeki ithamları cevaplandırmak istemişlerdi.

Bu bağlamda, CKMP Meclis Grubunun düşüncelerini açıklamak üzere kürsüye gelen Konya Milletvekili İrfan Baran, Bütçe Kanunu Tasarısını değerlendirirken resmî rakamlara dayanarak yaptıkları konuşmada sorumlu aramak gibi bir çabalarının olmadığını bildiriyor ve Hükûmetlerle, o Hükûmette yer alan siyasî parti gruplarının farklı kimlikleri olduğunun da unutulmaması gerektiğine dikkat çekiyordu. Baran’ın konuşması şöyleydi:

“...Bütçe tenkidimizde, çoğu 5 yıllık plânda yer alan memleket gerçekleri, milletimizin dert ve ihtiyaçları belirtilmiştir. 1961 – 1962 – 1963 bütçelerinin ve rakamlarının tahlilleri yapılmıştır. Bunlarda da sadece resmî rakamlar ele alınarak bâzı hususlar belirtilmiştir. Nihayet memleket ve millet kaderinin daha iyiye yöneltilebilmesi mesele ve dertlerin hallinde, teşriî ve icra organlarına düşen görevler kanaatimizce ifade edilmiştir.

Meselelerimizi vaz’ederken, sorumlu, sorumluluk aramadık. Sorumdan, sorumluluktan da kaçınmadık. Asırların yığdığı ve yığmakta devam ettiği ve gerçekler karşısında bütün sorumlulukları münhasıran 7 aylık bir Hükûmete tevcih etmek elbette mümkün değildir. Memleket kaderinin değiştirilmesine kuvayı milliye ruhu içinde toptan bir çaba ile çalışmak gereğine inandığımız

¹¹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), ss. 344-346.

için sorumluluk aramadık. Kaldı ki, Hükümetlerle grupların münasebet ve sorumluluklarındaki hukuki başlıklar da unutulmamalıdır. Temas ettiğimiz çok eski memleket derterinin yarattığı ağır havanın tesiri ile uyanan haklı teessür duygusu içinde konuşmalarımızdaki nüans inceliklerinin gözden kaçırılarak böyle bir intibaya ortak grupça varılmış olduğu kanaatindeyiz.

Memleket ve millet meselelerine ait gerçekleri samimiyetle ve tam bir çıplaklıkla ortaya koymayı bidayetden beri grupumuz şiar edinmiştir. Bu sebeple dünkü konuşmalarımızın muhtevasında musiriz. Bir Hükümete dâhil olmak, meseleler ve derter karşısında susmak, Hükümet dışında istek ve temennilere sahibolmak demek değildir. Nitekim, C.H.P. grubu da bizim gibi hareket etmiştir. Elbette ki, konuların çeşidinde, ifade ve üslûpta başlıklar olacaktır. Grupumuz, derecesi ne olursa olsun, sorumluluklarını müdrik ve buna sahibolarak hak bildiği yolda inandıkları ve düşündüklerini tâvîzsiz ve katıksız söylemekte devam edecektir. Saygılarımla.”¹¹³

AP Meclis Grubu adına konuşmak için kürsüye gelen Afyon Karahisar Milletvekili Mehmet Turgut da, İbrahim Öktem’in partilerine ilişkin iddiasına şu cevabı veriyordu:

“Çok muhterem arkadaşlarım, C.H.P. Grubu adına yapılan konuşmaya kısaca partimiz adına cevap vermek için huzurunuzda gelmiş bulunuyorum.

Muhterem arkadaşımızın birinci iddiası; «birinci koalisyonda C.H.P. ile beraber A.P. bu bütçenin mesuliyetine iştirak etmiştir» iddiasıdır. Bu iddia çürüktür arkadaşlarım. Çünkü, dünyanın her yerinde bilinir ki, bütçelerin ilk üç ayı hatta bazı memleketlerde 4 ayı bir hazırlık devresidir. A.P. sinin birinci koalisyonda bulunduğu ve bütçenin tatbikat devresine rastlamayan Mart – Nisan – Mayıs ayları memleketimizde bütçenin hazırlık aylarıdır, tatbikatında A.P. bulunmamıştır. 1962 bütçesinin de esas eksiklikleri tatbikatındadır. Bu hususu açıklamak isterim.

İkinci husus; 5 yıllık plân meselesidir. Muhterem arkadaşlarım 5 yıllık plân mevzuu burada müteaddit defalar cevaplandırıldı. Bir defa daha cevaplandırmakta fayda mülâhaza ederim. Beş yıllık plânın esasları birinci koalisyon hükümeti zamanında kabul edilmiştir. Takdir edersiniz ki, muayyen prensipler kabul edildiği zaman bunların tatbika konacağı yollar çok farklı olabilir, çok farklı yollardan tatbik sahasına konabilir. Beş yıllık Kalkınma Plânında Adalet Partisinin iştirak ettiği husus, millî hâsılanın yüzde 18 inin yatırılması ve kalkınma hızının yüzde 7 olarak kabulüdür. Bu neticeye vasil olmak için çok muhtelif yollardan gidilebilir. Nitekim Adalet Partisi bu yolu, hususi teşebbüsü organize ederek, hususi teşebbüs sahasını genişleterek, hususi teşebbüsü meydana çıkararak, yatırımları arttırmak şekline gidecek bir prensibi kabul eder. Halbuki Hükümetimiz vergileri arttırarak, hususi

¹¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), ss. 346-347.

*teşebbüsü baltalıyarak devlet yatırımını arttırma yoluna gitme metodunu kabul etmiştir ki biz bu metoda iştirak etmiyoruz. Ve tenkidimizi bu metod üzerinde yapıyoruz. Biz beş yıllık plânın % 18 yatırım ve % 7 kalkınma hızını kabul ettik. Yoksa ağır vergiler getirerek devlet yatırımlarını arttırıp memleketin iktisadi kaynağını kurutmak yoluna gitmek için kabul etmedik ve etmiyeceğiz. Hürmetlerimle.”*¹¹⁴

h- Bütçe Kanunu Tasarısının Tümü Üzerinde Şahısları Adına Konuşan Milletvekilleri ve Bütçe Kanunu Tasarısının Maddelerine Geçilmesinin Kabul Edilmesi

Siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalar tamamlandığından, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, şahısları adına konuşacak milletvekillerine söz vereceğini açıklıyor; ancak bu arada Erzurum Milletvekili Cevat Dursunoğlu tarafından bir önerge verildiğini bildirip, onu okutuyordu. Erzurum Milletvekili Cevat Dursunoğlu, sözü geçen önergesinde daha önce şahısları adına konuşacak milletvekilleri için alınmış olan on dakika süre sınırının kaldırılmasını istemekteydi¹¹⁵. Dursunoğlu, önergesini şöyle savunmaktaydı:

*“Sayın arkadaşlarım, bütçenin heyeti umumiyesi üzerinde şahsan söz almış değilim. Kendi ifade edeceğim bir şey de yoktur. Ancak, dün 4 arkadaş söz aldı, bu kürsüye çıktılar. Bu 4 arkadaştan biri «zaman dardır, arz edeceğim hususları anlamaya kifayet etmiyecek, mâzur görün» dedi, indi. Birinin sözü yarıda iken vakit doldu. Bir üçüncüsü elindeki kâğıtları jet süratiyle okuduğu halde o da ortada kaldı. Bütçe gibi, bütçenin heyeti umumiyesi gibi her tarafla değişmesi lâzım gelen bir meselede fikirlerin yarıda kalması doğru değildir. Vekâletler bütçeleri üzerindeki konuşmalar için bir diyeğim yoktur; tek mevzu üzerindedir. Arkadaşlar o zaman kısa kesebilirler. Benim ricam, memleketin bütün dertleri bütçe vesilesiyle değişirken, bütçenin heyeti umumiyesi üzerinde söz almış olan arkadaşlara vakit verelim. Dertlerini anlatsınlar. Zararı yok bir de gece içtimai yapmış oluruz, hiçbir ehemmiyeti yoktur. Takririmin kabulünü rica ederim.”*¹¹⁶

Kayseri Milletvekili Mehmet Sağlam ile Ankara Milletvekili Emin Paksüt

¹¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), s. 347.

¹¹⁵ Erzurum Milletvekili Cevat Dursunoğlu'nun önergesi şöyleydi:

“Sayın Başkanlığa

Bütçenin umumi heyeti üzerindeki konuşmaların on dakika içinde gereği gibi istifade edilemediği ve milletvekillerinin fikirlerinin vuzuha ifadesini engellediği son bir konuşmada anlaşılmıştır.

Gerekirse bakanlıklar bütçeleri görüşülürken yeniden karar almak üzere bütçe üzerindeki umumi konuşmalarda zaman tahdidinin kaldırılmasını arz ve teklif ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), s. 347.

¹¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), ss. 347-348.

önergenin aleyhinde, Rize Milletvekili Erol Yılmaz Akçal ise lehinde konuşmak için söz almışlar ve daha sonra yapılan oylamada, Dursunoğlu'nun önergesi, 68'e karşı 76 oyla reddedilmişti¹¹⁷. Bu durum karşısında, bütçenin tümü üzerinde şahısları adına konuşmak için söz alan milletvekilleri, görüşlerini en fazla 10 dakika içinde açıklamak zorunda kalacaklardı.

Böylece, bir önceki 46. Birleşimde konuşmuş olan 5 milletvekilinden sonra, 12 Şubat 1963 tarihli 47. Birleşimde yeniden şahısları konuşacak olan üyelere sıra gelmiş oluyordu. Bu Birleşimde de, 16 milletvekili şahısları adına bütçenin tümü üzerinde görüşlerini bildirmişlerdi¹¹⁸. Ancak, milletvekillerine söz verilmeden hemen önce, yukarıda belirttiğimiz gibi, şahısları adına konuşmak için söz alan üyelerin en fazla 10 dakika içinde düşüncelerini açıklamaları yönünde bir karar alınmış olmasına karşın, Genel Kurul tarafından ilk konuşan Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç ile daha sonra konuşan İstanbul Milletvekili Muhittin Güven'e 5 dakika ek süre tanınmıştı ve Kocaeli Milletvekili Nihat Erim için ise süre sınırlamasının uygulanmamasına karar verilmişti¹¹⁹.

Şahısları adına konuşan milletvekillerinden Trabzon Milletvekili Selâhattin Kumaş'ın konuşması tamamlandığında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, bütçenin tümü üzerindeki görüşmelerin yeterliği yönünde bir önerge verildiğini bildirmiş ve bu önergeyi okutmuştu¹²⁰. Bu arada ilginç bir gelişme yaşanıyordu. Bu bağlamda, önerge oya sunulurken, bazı milletvekilleri konuşmak isteyen kaç kişinin olduğunu sorduğunda, Başkanvekili Nurettin Ok, o ana kadar 21 milletvekilinin konuştuğunu ve halen konuşmak isteğinde olan bir milletvekilinin bulunmadığını bildiriyor; ancak, konuşmak için sıra bekleyen herhangi bir milletvekili kalmadığı

¹¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), s. 349.

¹¹⁸ 47. Birleşimde, şahısları adına sırasıyla şu milletvekilleri konuşmuşlardı: Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, Zonguldak Milletvekili Sadık Tekin Müftüoğlu, İstanbul Milletvekili Muhittin Güven, Tunceli Milletvekili Fethi Ülke, Urfa Milletvekili Kadri Eroğan, Hakkâri Milletvekili Ahmet Zeydan, Muğla Milletvekili Hilmi Baydur, Aydın Milletvekili Mustafa Şükrü Koç, Kocaeli Milletvekili Nihat Erim, Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen, Konya Milletvekili Sait Sina Yücesoy, Bolu Milletvekili Zeki Baltacıoğlu, İzmir Milletvekili Kadri Özek, İçel Milletvekili Mehmet Ali Araba, İzmir Milletvekili Mustafa Uyar, Trabzon Milletvekili Selâhattin Güven. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), ss. 349-379.

¹¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), s. 351, 358, 368.

¹²⁰ Eskişehir Milletvekili Celâlettin Özer tarafından verilen önergede şöyle denilmekteydi:

"Millet Meclisi Başkanlığına

1963 bütçesinin tümü üzerinde bütün partilerin temsilcileri ve 25 e yakın milletvekili görüşlerini belirtmiş bulunmaktadır.

Bu itibarla Umumi Heyet kâfi derece tenvir edilmiştir. Program gereğince Hükümetin konuşmasına da imkân sağlamak amacıyla kifayeti müzakerenin oya arz edilmesini saygılarımla rica ederim." **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), s. 379.

halde, yine de yeterlik önergesini oya sunuyordu¹²¹. Yapılan oylamada, Millet Meclisi Genel Kurulu, bütçenin tümü üzerindeki görüşmelerin yeterliğine karar vermişti. Böylece, 11 Şubat 1963 tarihli 46. Birleşimde Maliye Bakanı Melen'in sunuş konuşmasından sonra AP, CKMP, YTP grupları adına üç milletvekili ve şahısları adına ise 5 milletvekilinin; 12 Şubat 1962 tarihli 47. Birleşimde CHP ve MP grupları adına 2 milletvekili ve şahısları adına da 16 milletvekilinin konuştuklarını dikkate aldığımızda, 1963 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde, şahısları adına toplam 21 milletvekili konuşmuş bulunuyordu. Gruplar ve şahıslar adına yapılan konuşmalar tamamlandığından, Başkanvekili, sözü Karma Bütçe Komisyonu adına konuşacak olan Komisyon Sözcüsü Arif Hikmet Onat'a vermişti. Onat'ın, siyasî parti grupları adına ve milletvekillerinin kendi adlarına yaptıkları konuşmalarda ileri sürülen hususları değerlendiren konuşmasından ve bazı milletvekillerinin sordukları soruları cevaplandırmasından sonra¹²², kürsüye Maliye Bakanı Ferid Melen geliyordu. Bakan Melen'in, gerek siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalarda değinilen hususları, gerek milletvekillerinin şahısları adına yaptıkları konuşmalarda işaret ettikleri noktaları, teker teker cevaplandığı konuşması bittiğinde¹²³, Başkanvekili son sözün milletvekiline ait olduğunu öngören İçtüzük hükmü uyarınca, sözü Konya Milletvekili İhsan Kabadayı'ya vermişti. Ancak, bu sırada bazı milletvekillerinin Bakan'a cevap vermek isteklerinin olduğu anlaşılınca, Birleşimi yöneten Başkanvekili, yeterlik önergesinin kabul edilmiş olduğundan bahisle, İçtüzük'ün 85. maddesinin son fıkrası nedeniyle son sözün milletvekiline ait olması gerektiğinden, söz isteyenlerin en başında yer alan Konya Milletvekili İhsan Kabadayı dışında kimseye söz veremeyeceğini bildiriyor ve bu düşüncesini Genel Kurulun oyuna sunuyordu. Genel Kurulca, söz almak isteyen bazı parti sözcülerine tekrar söz verilmesi reddedildiğinden, Başkanvekili, Kabadayı'yı kürsüye davet ediyordu. Başkanvekili'nin nasıl bir uygulama yapacağını açıkladığı sözlerinin Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer aldığını görüyoruz:

“BAŞKAN – Arkadaşlar, kıfayet önergesi kabul edilmiştir, kıfayet önergesi suallere de şâmilidir.

Muhterem arkadaşlar, biraz evvelki oturumda, Sayın Celâl Uzer arkadaşımızın yeterlik önergesi kabul edilmiştir. Bu önergede bakın şöyle yazıyor:

¹²¹ Bu konu, Millet Meclisinin tutanaklarına şu satırlarla geçmişti:

“BAŞKAN - Muhterem arkadaşlarım, komisyonun ve Hükümetin vereceği izahat müstesna olmak üzere parti grupları adına ve kendi adına yapılan konuşmaların yeterliği hakkındaki önergeyi oyunuza sunacağım. (Konuşacak daha kaç kişi var, sesleri) Arkadaşlar, şimdiye kadar 21 sayın üye arkadaşımız konuşmuştur, halen konuşacak kimse yoktur ve şu anda konuşmak isteğinde bulunan hiçbir arkadaşımız da mevcut değildir...” M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), s. 379.

¹²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), ss. 379-383.

¹²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), ss. 383-402.

«1963 yılı bütçesinin tümü üzerinde bütün partilerin temsilcileri ve 25 e yakın milletvekili görüşlerini belirtmiş bulunmaktadırlar. Bu itibarla, Umumi Heyet kâfi derecede tenvir edilmiştir. Program gereğince Hükümetin konuşmasına da imkân sağlanmak amacı ile kıfayeti müzakerenin oya arz edilmesini saygılarımla rica ederim.» diyor.

Bu önerge bir evvelki oturumda oylarınıza sunulmuş ve kabul edilmiştir. Bu vaziyet dâhilinde Hükümeti konuşturduk. Yalnız 85 nci maddenin son fıkrası mucibince «Son söz mebusundur.» Son olarak bir arkadaşla söz vereceğiz. Sırada olan mebus da Sayın İhsan Kabadayı'dır. Ancak, parti temsilcisi arkadaşlar, tekrar söz alıp konuşmak isterler.

İHSAN ÖNAL (İçel) – Pek tabii değil mi?

BAŞKAN – Pek tabii, pek tabii, ancak şu kıfayet önergesi olmasa. O zaman kıfayetin kıymeti kalmaz. Parti temsilcileri konuştu. Milletvekili arkadaşlarımız konuştu. Bunlara Hükümet cevap verdi. Buna tekrar parti sözcüleri ve milletvekilleri cevap verirlerse, cevap tekrar cevap bu böyle gider o zaman kıfayetin kıymeti kalmaz, bunu takdir buyursunuz. Bununla beraber yine Riyaset böyle direnip durmayacaktır. Yani, böyledir diye kesip atmak niyetinde de değilim. Müracaat eden parti temsilcisi arkadaşların konuşmalarını oylarınıza sunacağım. Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Reddedilmiştir. Son sözün milletvekilinin olmasını nazarı itibara alarak söz veriyorum. Buyurun Sayın İhsan Kabadayı. ”¹²⁴

Bolu Milletvekili İhsan Kabadayı'nın konuşması ile birlikte 1963 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki görüşmeler tamamlanmış oluyordu. Bu nedenle Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, 1963 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerine geçilmesini oya sunmuş ve işaretle yapılan oylamada Millet Meclisi Genel Kurulu, Tasarının maddelerine geçilmesini kabul etmişti¹²⁵.

D. Bütçe Kanunu Tasarısının Maddelerinin Görüşülmesi

a- Zaman Sorunu Nedeniyle Konuşmalara Süre Kısıtlamasının Getirilmesi

Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerinin görüşülmesine geçildiğinde, Başkanvekili Keskin, konuşma sürelerine ilişkin bir önerge olduğunu bildiriyor ve bu önergeyi okutuyordu. Tekirdağ Milletvekili Turhan Kut'un önergesinde şöyle denilmekteydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Dağıtılan (1963 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının Genel Kurulda görüşülmesine ait program) gereğince, görüşmeler 24 Şubat 1963 Pazar günü sona ermektedir.

¹²⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), ss. 402-403.

¹²⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), s. 405.

Bu suretle, Ramazan Bayramının, Şubat ayının 25 ve müteakip günlerine raslaması sebebi ile görüşmeler, geçen yıla nisbetle 4 gün daha kısa bir zaman içinde tamamlanacaktır.

Geçen yıl Şubat ayının 28 inci günü gecesini de dahil olmak üzere çalışıldığı halde, önceden bir programla tesbit ve tâyin edilmiş bulunan görüşmelerin zamanında ikmalini sağlamak maksadı ile, konuşmalar belli sürelerle sınırlandırılmıştır.

Bu yıl yapılacak görüşmeler ise, ekte mevcut program gereğince 4 gün daha az bir zaman içinde tamamlanmak mecburiyetinde olmasına göre, konuşmalar için konulacak sınırlandırmalar, müzakerelerin başlangıcında tavin ve tesbit olunmak zorunluluğundadır.

Aksi halde, ilk sıralarda konuşan grup sözcüleri ve milletvekilleri tahdide bağlı olmaksızın diledikleri genişlikte konuşabilmekte, sonraki günlerde konuşma sırası gelen grup sözcüleri ve milletvekilleri ise konulan tahditler yüzünden daha sınırlı bir zaman içinde konuşmak zaruretinde kalmaktadırlar.

Bu tatbik şeklinin haksız ve âdil olmıyan bir durum teşkil edeceği meydandadır.

Bu itibarla,

Bütçenin tümü üzerindeki görüşmelerin tamamlanmasından sonra, (Türkiye Büyük Millet Meclisi) bütçesinin konuşulmasından başlamak üzere,

Parti grubu sözcülerinin konuşmalarının (20) şer dakika, milletvekillerinin konuşmalarının ise (5) er dakika olarak baştan sınırlandırılması suretiyle haksız ve adil olmayan bir tatbikata meydan verilmemesini arz ve teklif ederim.”¹²⁶

Başkanvekili Keskin’in oya sunduğu bu önerge Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmişti. Bu durumda, siyasî parti grupları adına yapılacak konuşmaların en çok 20 dakika, milletvekillerinin kendi adlarına yapacakları konuşmaların ise en çok 5 dakika içinde tamamlanması gerekecekti.

Başkanvekili Mekki Keskin, Büyük Millet Meclisi bütçesi ile başlayacak olan Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerinin görüşülmesi için, ertesi günkü 13 Şubat 1963 Çarşamba günü sabah saat 10.00’da toplanmak üzere, gece saat 22.45’te Birleşimi kapatıyordu.

b- Tümü Üzerindeki Görüşmelerde Yaşanan Bir Usul Sorununun Tartışılması

Millet Meclisinin 14 Şubat 1963 tarihli 48. Birleşiminin, önceki 47. Birleşimin kapanışında alınan karar uyarınca, TBMM’nin bütçesinin görüşülmesi ile başlaması beklenirken, Birleşimin hemen başında, İstanbul Milletvekili Muhittin Güven, bir usul sorunu hakkında gündem dışı söz alıyor ve Maliye Bakanının konuşmasından

¹²⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 47, (12.02.1963), s. 405.

sonra siyasî parti gruplarına söz verilmemesi yönünde Başkanlık Divanının uygulamasını eleştiriyordu. AP İstanbul Milletvekili Muhittin Güven'in konuşması şöyleydi:

“Sayın Başkan, değerli arkadaşlarım, dün akşam Yüksek Meclisinizde yapılmış olan bütçe konuşmalarının nihayete ermesi sırasında vâkı müzakere usulü hakkında partim adına söz almış bulunuyorum.

Cereyan eden müzakereler ve bunun neticesinde karar ittihazı hususunda takibedilen yol bize üzüntü vermiştir. Bu hususa işaret ettikten sonra bu üzüntümüzün menbalarını ifadeye çalışacağım. Bunlardan bir tanesi Riyasetin usule ve teamüle ait davranışındaki, bize göre doğru olmıyan tutumudur.

İkincisi ise, iktidar partilerinin muhalefete karşı olan davranışı meselesi üzerinedir.

Saat 20 den evvelki birleşimde verilen bir takrir müzakerelerin kıfayeti hakkında idi. Fakat, hepinizin malûmudur ki, bu kıfayete dair takrir verilmeden evvel esasen bütçe üzerinde söz almış olan arkadaşlarımızın sözleri de bitmiş bulunuyordu. Binaenaleyh, bitmiş olan bir müzakerede bir kıfayeti müzakere takririnin verilmesi esasen akla uygun değildir. Dolayısıyla, bütçenin tümü hakkında yapılan bir müzakerenin sonunda Hükümet adına Sayın Maliye Bakanının konuşmasından sonra grup sözcülerinin konuşma hakkının da bâki olması lâzımgelir. («Hangi tüzüğe göre?» sesleri) Müsaade buyrun. Tüzükte buna ait sarih bir madde mevcut değildir, denebilirse de, şimdiye kadar memleketimizde takibedilen usul ve teamül böyledir. Binaenaleyh, Hükümetin, muhalefet sözcülerinin burada yapmış oldukları beyanlara karşı vâkı müdafaasından sonra elbette ki, muhalefet sözcülerinin de bir söz hakkını istimal etmeleri icabederdi. Şimdi usul ve teamüle karşı kanaatlerimizi bu şekilde ifade ettikten sonra diğer ehemmiyetli konuya gelmek istiyorum.

Çok muhterem arkadaşlarım, demokratik rejimin yegâne tatbikat yeri olan Büyük Millet Meclisinin içinde tarafların birbirini tamamlayıcı gayretlerinde karşılıklı kullanılan ölçülerin muhakkak ki, en iyi şekilde istimali gerekir. Bu istimal, bizim memlekete aidolan faaliyetlerimizi ışıklı yolu değerlendirme bakımından en iyi miyar olacaktır. Bu ölçünün istimalinde bilhassa iktidara mensup partilerin titizlik göstermeleri ve buna ait gayretleri hassasiyetle takibetmeleri ve kıymetlendirmeleri icabeder. Biz Adalet Partisi olarak bütçe konuşmalarımızı medeni bir ölçünün içinde objektif bir açıdan, memlekete ait meselelerin daha iyi yola sevk edilmesi hususunda gayretlerimizi değerlendirdik ve huzurunuzda sunduk. Gayri bir şey yaptığımızı tahmin etmiyoruz. Ve bundan sonra da takibedeceğimiz yol bundan başka bir şey değildir. (C.H.P. sıralarından «Tebrik ederiz» sesleri) Tebrik ederiz sözlerini ciddî telâkki edip teşekkür ediyorum. Bu bakımdan birbirini tamamlayan iki unsur, vücutların yarısı olan muhalefet ve iktidarın davranışlarında elbette ki, birbirlerine riayet ölçülerini hassasiyetle göz önünde tutmaları icabeder. Bundan dolayıdır ki, dün akşamki Yüksek Heyetin kararına vaz'edilen

meselede, çok kıymetli iktidar partisi kanatlarının müspet rey kullanmasını bilhassa beklerdik. Ama, bu, bu şekilde tecelli etmedi. Biz buna rağmen bir iyi niyet yolcusu olarak temenni ediyoruz ki, bundan sonra hiç olmazsa bu gibi davranışlar Meclisimizde teşekkül etmesin ve iyi bir başlangıç olarak, büyük ümit verici bir başlangıç olarak devam eden bütçe müzakerelerinin nihayete ermesi de bu açıdan kıymet ölçüsüne bağlanabilsin. Bundan dolayıdır ki, şu hususa da işaret etmek isterim: Bütçenin tümünün müzakeresi bitirildikten sonra son söz milletvekilinin olduğuna göre, hiç olmazsa yine iktidar kanatlarının en büyük uzvunu teşkil eden C.H.P. nin hakkı rüçhaniyet tanıyarak, kendisine ait söz hakkını muhalefete terk etmesi elbette daha doğru olacaktı ve biz de bu medeni ölçünün içinde içimizde muhafaza ettiğimiz hizmet aşkının burada tecelli ettiğini görmekle bahtiyar olacaktık. Bu ciheti tesbit ile huzurunuzdan ayrılırken bundan sonraki müzakerelerin temenni ettiğimiz davranış içinde cereyan etmesini ve kararların bu ölçüler içinde alınmasını Yüksek Meclisinizden istirham ederiz. Hürmetlerimle.”¹²⁷

Bütçe görüşmelerinde Maliye Bakanının açıklamasından sonra muhalefete söz verilmemesi yönündeki uygulamayı AP Grubu adına eleştiren İstanbul Milletvekili Muhittin Güven’in konuşmasından sonra, bu konuda Ferda Güley’in de gündem dışı bir konuşma yapmak için söz istediğini görüyoruz. CHP Ordu Milletvekili Güley, konuşmasında demokratik yaşamda muhalefetin önemini vurguluyor ve Muhittin Güven’in yakınmasına büyük ölçüde hak veriyordu. Güley, şöyle demekteydi:

“Muhterem arkadaşlar, bütçe görüşmeleri teessüs eden bir çizgi üzerinde mesut istikamette yürümektedir. Daha evvel bütçe ile ilişkin olarak vergi reformu ve vergilerin bâzılarında yapılacak zam tasarıları gene aynı mesut çizgi üzerinde müzakere edilmiş, mesut istikametlerde neticelendirilmiştir. Bu hizmetlerde vakit vakit talihli olmıyan bâzı hâdiseler cereyan etmekle beraber yine de Parlâmento olarak iyi vazife görmüşüzdür.

Muhaliplerimiz ve muhalefetler yine talihli olmıyan, birkaç münferit çıkış dışında, umumi olarak, bu müzakerelerde reyleri menfi olmakla beraber, burada serd ettikleri mütalâalar menfi olmakla beraber, yapıcı olmuşlardır, yardımcı olmuşlardır, müsbet neticelerde geniş ölçüde pay sahibi olmuşlardır. Bu hakkı teslim etmemek için insafsız olmak lâzımdır.

Bu uzun konuşmaya, şahsiyle ilişkili olduğu için, bilhassa hak sahibi olarak Adalet Partisi Sözcüsü arkadaşımız cevap vermek istemiştir. Çünkü Hükümet uzvu genel olarak, bir sözcü gibi değil, Adalet Partisi Sözcüsünü şahıs olarak karşısına almışlardır. Tabîî o da son derece haklı konuşmuştur, zarif konuşmuştur; ama bir şahsa hitabeder gibi konuşmuştur. Bundan dolayıdır ki bilhassa Sayın İhsan Gürsan’ın söz istemeye, konuşmaya hakkı vardır. Kaldı ki, benmeniz de Muhiddin Güven arkadaşımızın ifade buyurdukları gibi,

¹²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 48, (13.02.1963), ss. 409-410.

Nizamnamede sarîh hüküm olmamakla beraber, teamülün bu gibi ahvalde grup sözcülerine söz verilmesi yolunda teşekkül ettiği kanısındayım. Öyle olmasa bile, mâzide öyle olmamış olsa dahi, bu Meclisin gittikçe tekâmül merhaleleri içinde bulunan, inkişaf seyri içinde bulunan yaşayışını kuvvetlendirmek ve ifadelendirmiş olmak için böyle bir teamülün tesisine ihtiyacımız vardır; olmasa dahi. Dün akşam arkadaşlarımız Meclisi terk ettiler. Dikkat ettim, terk edişleri bir obstrüksiyon vasfında değildi; üzgün insanlar olarak çıktılar. Obstrüksiyon mahiyetinde olmadığını sabahleyin yoklamaya herkesten evvel, bizim kadar gelmeleriyle ispat etmiş bulunuyorlar.

Binaenaleyh, ben Muhittin Güven arkadaşımızın beyanına iştirak ediyorum. Bir yerde okumuştum, dün akşam eve gidince aradım ve nereden okuduğumu buldum. Bugün bizi, parti olarak, hattâ Parlâmento olarak geniş ölçüde maalesef terk etmiş olan, çok kıymetli bir muharir, çok kıymetli bir kalem sahibi yazmıştır. Ben de defterime almıştım, eve gidince buldum, okudum. «Demokrasi muhalefetler rejimidir, iktidarlar rejimi değildir. Muhalefet hakları üzerinde kuruludur. İngiltere’de muhalefetlerin imtiyazları, iktidarların hakları vardır. İktidarlar haklarını elde etmek için çalışırlar, öbürleri de tepe tepe imtiyazlarını kullanırlar» diyor.

Evet, hak olmasa dahi muhalefetlerimize, buraya fikir verme, tecavüzden uzak, saygılı ifade çıkarmış olan muhalefetlerimize biz bu imtiyazı tanımalıyız, bu teamülü tesis etmeliyiz. Kaldı ki, hak sahibidirler. Şahıslarına hitabedilmiştir, hak sahibidirler, konuşmaları lâzımdır... ”¹²⁸

Bu konuşmalar üzerine, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin de bir değerlendirmede bulunuyor ve Genel Kurula, önceki Birleşimdeki uygulamasının nedenini açıklıyordu. Gerek söz konusu uygulamanın yapıldığı 47. Birleşimin 3. Oturumunu, gerek İstanbul Milletvekili Muhittin Güven’in ve Ordu Milletvekili Ferda Güley’in konuşmalarını yaptıkları 48. Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin’in, 47. Birleşimdeki uygulamasına ilişkin açıklaması şöyleydi:

“Başkanlık Divanı, bir hususa arkadaşlarımızın dikkatini çekmek ister. Akşamki oturumda bir evvelki Birleşimde alınmış kifayeti müzakere kararı dolayısıyla ve kifayet önergesinin oylanmış olması hasebiyle, tekrar bu önergeyi okuttum.

Celâlettin Uzer arkadaşımız tarafından verilen bu önergede, parti sözcülerinin ve yirmibeş kadar milletvekili arkadaşın, bütçenin tümü üzerindeki konuşmalarından dolayı Heyeti Umumiyenin tenevvür ettiği, Hükümet de konuştuğundan sonra, kifayet önergesinin oylanması isteniyordu. Bu önerge o zaman oylanıyor. Oylandığı zaman Sayın Muhittin Güven arkadaşımız, bugün burada çıkıp söylediklerini ifade etmiş olsalardı çok iyi ederlerdi. Heyeti Umumiyeyi tenvir ederler ve kifayet önergesi reddedilirdi. Bir kifayet önergesi

¹²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 48, (13.02.1963), ss. 410-411.

kabul edilince, bu artık mamulünbihtir, yani yürür, İctüzüğe göre yürür. Nitekim, Bakan konuştuğundan sonra meseleyi arz ve amik Yüksek Heyetinize arz ettim. Şu kabul edilmiş önerge karşısında, Hükümet konuştuğundan sonra nihayet 85 inci maddenin son fıkrasına uyarak bir milletvekiline söz verip meseleyi kapatmak zorundayım. Çünkü, oylanmış bir önerge vardır. Eğer bu kabul edilmemiş olsa ve bir kifayet önergesi gelse, ben önergeyi oya koymam. Yani kifayetten evvel grup sözcüsü arkadaşlarıma söz veririm. Bu teamülü de şahsan bendeniz yaptım gibi geliyor bana. Eğer kabul edilmiş bir önerge olmasaydı, Hükümet konuştuğundan sonra muhakkak parti sözcülerine söz verir, ondan sonra önergeyi oya koyardım. Söz isteyenler arasında İhsan Gürsan ve Talât Asal arkadaşımız da var, yani parti grup sözcülerinin hepsi var. Parti grup sözcüleri konuştuğundan sonra şahısları adına cevap vermek isteyenler de söz istiyceklerdi. Bu takdirde kabul edilmiş olan önergenin bir kıymeti kalmıyacaktı. Riyaset usul bakımından hataya düşmemek zorundadır. Fikrimi bu şekilde beyan ettikten sonra, mamefi bu bakımdan ben, Heyeti Umumiyyeye tekrar arz edeceğim, parti sözcülerinin konuşmasına muvafakat ederseniz, şu kabul edilmiş önerge karşısında da, derhal tatbik edeceğim dedim. Ve Yüksek Heyetiniz kabul etmedi. Bu bakımdan Başkanlığın bu işte bir sun'u (sui) taksiri yoktur. Gönlümüz isterdi ki, Başkanlığın bu sunuşu kabul edilmiş olsun ve parti sözcüleri konuşsunlar. Başkanlık bundan ancak zevk duyardı. Arz olunur.”¹²⁹

Başkanvekili Mekki Keskin, bu açıklamayı yaptıktan sonra, sözü geçen uygulamaya ilişkin iki önergenin bulunduğunu bildiriyor ve bunları okutuyordu. İlk önerge, İstanbul Milletvekili Muhiddin Güven'e aitti ve şöyleydi:

“Meclis Riyasetine

A.P. sözcüsünün konuşma hakkının istimalinin reye arzını istirham ederim.”¹³⁰

Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk ve Niğde Milletvekili Mehmet Altınsoy tarafından verilen diğer önergede ise şöyle denilmektedir:

“Yüksek Riyasete

Hükümetten sonra muhalefete konuşma imkânı verilmesini ve takririn Heyete arzını rica ederiz.”¹³¹

Başkanvekili Mekki Keskin, Muhiddin Güven'in önergesinin oylanmasının mümkün olmadığını, ama ikinci önergenin oylanabileceğini bildiriyordu. Yapılan oylamada, Öztürk ve Altınsoy'un önergeleri kabul edilmişti. Başkanvekili Keskin'in, bu önergelere ilişkin açıklaması, Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almaktaydı:

¹²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 48, (13.02.1963), s. 411.

¹³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 48, (13.02.1963), s. 411.

¹³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 12, Birleşim: 48, (13.02.1963), s. 412.

“BAŞKAN - Muhiddin Güven arkadaşımızın önergelerini oylamak mümkün değildir. Çünkü, dün akşamki birleşimde yalnız Adalet Partisi değil, bir usul ittihaz için, grup sözcüsü arkadaşların konuşmaları hususunu oya koydum, reddedildi.

Ama verilen ikinci önerge oya konur. Hükümet konuştuğundan sonra, bir teamül tesis etmek için, Seyfi Öztürk ve Mehmet Altınsoy arkadaşımızın önergesini oya sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir.

Arkadaşlar, aslında bu önerge oylamadan evvel verilir idi, yani kabul edilmiş bir önerge olsaydı, o zaman grup sözcülerine söz verirdim.

VAHAP DİZDAROĞLU (Mardin) - İhtizuz muvacehesinde ancak bir kişi konuşabilir.

BAŞKAN - Efendim, bu usul hakkında Güley arkadaşımız güzel konuştu. İhtizuzte buna dair bir hüküm yoktur; ama bir teamül tesis edelim, dediler. Kifayet önergeleri geldiği zaman grup sözcülerini Hükümetten sonra konuşturmadan oylamıyorduk. Fakat böyle bir önerge oylanmaz. O bakımdan Başkanlık bu iyi teamülü devam ettirememiştir. Bu önerge, Hükümetten sonra grup sözcülerinin her halü kârda konuşması şeklinde bir taleptir. İyi olmuştur. Bir teamül tesis edilmiştir.”¹³²

Böylece, bütçenin tümü üzerinde konuşmaların tamamlanmasından sonra ortaya çıkan bu sorun çözülmüş oluyor ve TBMM bütçesi ile birlikte Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerinin görüşülmesine başlanıyordu.

c- Bütçe Kanunu Tasarısının Tekrar Maddelerinin Görüşülmesine Dönülmesi ve Mutat Olmadığı Halde Arada Başka Kanun Tasarılarının Ele Alınması

Millet Meclisi Genel Kurulunun 13 Şubat 1963 tarihli 48. Birleşiminde başlanan 1963 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerinin görüşülmesi, 23 Şubat 1963 tarihli 58. Birleşimde tamamlanmıştı. Ancak, bu Birleşimlerden 20 Şubat 1963 tarihli 55. Birleşimde Bütçe Kanunu tasarısı görüşülmemiş, Millet Meclisi ertesi günün sabahına kadar tüm Birleşimi “Bazı Suçların Affı Hakkında Kanun Tasarısı”na ayırmıştı. Bütçe görüşmeleri sırasında, mutat olmadığı halde araya bir önemli kanun tasarısının ele alınması, Millet Meclisindeki tüm siyasî parti gruplarının birlikte verdikleri bir önergenin kabul edilmesi üzerine mümkün olmuştu. Bu bağlamda, AP Grup Başkanvekili Cihat Bilgehan, CHP Grup Başkanvekili Vahap Dizdaroğlu, CKMP Grup Başkanvekili Cevad Odyakmaz, MP Grup Başkanvekili Ömer Zekâi Dorman ve YTP Grup Başkanvekili Esat Kemal Aybar tarafından verilen, “Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkındaki Kanun Tasarısı”nın bir an önce kanunlaşmasını temin için gündeme alınarak öncelik ve ivedilikle görüşülmesini talep ettikleri önergenin

¹³² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı), 2, Cilt: 12, Birleşim: 48, (13.02.1963), s. 412.

kabul edilmesi üzerine¹³³, Millet Meclisinde sözü geçen Tasarının görüşülmesine geçilmiş ve 20 Şubat 1963 günü sabahleyin başlayan görüşmeler, 21 Şubat 1963 gününün ilk saatlerine kadar sürmüştü¹³⁴. Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerinin görüşülmesi sırasında, Millet Meclisinin 22 Şubat 1963 tarihli 57. Birleşiminde de, tartışmalı bir başka kanun tasarısının ele alındığını görüyoruz. Gerçekten, “Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası ve Amerika’da kâin Howard International Inc. arasındaki ihtilâfın halline dair Kanun Tasarısı” Ticaret Bakanı Muhlis Ete’nin verdiği ve adı geçen Tasarının gündeme alınarak öncelik ve ivedilikle görüşülmesini isteyen önergesinin kabulü üzerine, Millet Meclisinde görüşülmeye başlanmıştı¹³⁵. Ancak, Tasarının görüşülmesi sırasında, usul hakkında söz isteyen Adana Milletvekili Kasım Gülek, bütçe görüşmeleri sırasında araya bu tür karışık konuların girmemesi gerektiği yönünde bir eleştiride bulunmuştu. Gülek, şöyle demektedir:

“Sayın arkadaşlarım, bütçe konuşmaları arasına şimdi giren veya girmesine karar verilen bu meselenin mahiyetini anlıyamadık. Bu gayet karışık bir iştir. Tasarı dağıtılmamış, henüz okuma imkânı olmadı. Bunun için bütçe müzakeresinin arasına girdiğini ben takdir edemedim. Bunu anlamak mecburiyetindeyiz. izahat isteriz ve çok temenni ederiz ki, bunu bütçe konuşmaları arasına sıkıştırmıyalım, ferah zamana bırakalım.

*Evvelâ niçin bu kadar sıkışık bir zamana geldiğini izah etsinler, kaani olursak konuşalım. Yoksa bunu biraz daha ferah bir zamana bırakalım da anlıyalım. Ben burada okunan gerekçeden hiç bir şey anlamadım, dünyada cereyan eden bu gibi hâdiseleri takibeder bir arkadaşınızım. İçinden çıkamadım, bu şartlar altında rey veremem. Onun için lûtfen izah etsinler, neden aceledir? Eğer o kadar acele değilse bunu bütçe konuşmalarının sonuna bırakalım.”*¹³⁶

Gülek’in bu itirazı sonrasında Ticaret Bakanı Muhlis Ete, olayı açıklayan konuşma yapıyor ve bazı milletvekillerinin konuya ilişkin sorularına cevap veriyordu. Bu arada, Kasım Gülek, usul hakkında yeniden söz alıyor ve daha önce yaptığı eleştiriyi tekrarlıyordu. Gülek’in, bu ikinci konuşmasında şöyle dediğini görüyoruz:

*“Usul hakkındaki mâruzatım şudur arkadaşlarım. Hükümetten rica ediyoruz, bu kadar karışık ve bu kadar kısa zamanda çıkmasına imkân olmıyan bir meselenin bütçe müzakereleri arasına sıkıştırılması hatalıdır. Buna benzer kanunları bir daha böyle sıkışık zamanlarda getirmesin. Meclis, vereceği kararı iyice inceliyerek vermek zorundadır. Hepimiz bu işi veya buna benzer işleri incelemeyen karar veremeyiz. Bu mesele de aylar değil, yıllardır süren bir mesele olduğu aşîkâr. Dar zamana gelmesi doğru değildir. Bir daha bu yola gitmemesini Hükümetten rica ederim.”*¹³⁷

¹³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), s. 556.

¹³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 556-687.

¹³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 57, (22.02.1963), s. 101.

¹³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 57, (22.02.1963), s. 102.

¹³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 57, (22.02.1963), s. 105.

Gülek'in bu konuşmasına, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, usul meselesinin Başkanlık Divanının izlediği yol üzerine olabileceğini, Gülek'in dileklerinin Hükümetten bir beklenti olarak anlaşılması gerektiğini bildirerek, adı geçen Tasarının görüşülmesini sürdürüyordu. Birçok milletvekili tarafından sorulan çeşitli sorular sonrasında, Komisyon bu Tasarırı daha sonra görüşülmek üzere geri istiyor ve Genel Kurul da bu talebi kabul ettiğinden, Tasarı komisyona geri veriliyordu¹³⁸. Böylece, Millet Meclisi Genel Kurulu, tekrar Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerini görüşmeye başlıyordu.

1963 yılında Ramazan Bayramının 25 – 27 Şubat günlerine rastlaması, Bütçenin Şubat ayı sonuna kadar görüşülüp kabul edilmesini güçleştirmekteydi. Bu nedenle, maddelerin görüşülmesi sırasında, Millet Meclisinin çalışma programının yeni bir takvime bağlanması ve siyasî parti grupları adına birden çok kişinin söz alması durumunda, ilk konuşacak olan dışındakilerin konuşma süresinin de, şahısları adına konuşan milletvekillerinininki gibi daha kısa olması yönünde iki farklı önerge verilmiş ve bu önergeler Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmişti. Bu bağlamda, Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerinin görüşülmesinin sürdüğü Millet Meclisinin 19 Şubat 1963 tarihli 54. Birleşiminin başında, İstanbul Milletvekili Ratip Tahir Burak, gündem dışı yaptığı konuşmada şöyle demektedir:

“Değerli arkadaşlarım, bütçe müzakereleri program mucibince devam edememektedir. Önümüzdeki sayılı günlerde bu müzakerelerin neticelenmesi tehlikeye mâruz bulunmaktadır. Geceleri toplantılar, sabahın erken saatlerine kadar bildiğimiz şartlar içinde devam etmekte ve ertesi sabah bu yüzden oturumun saat 11.00’de açılması kararı alınmış bulunmaktadır. Hepimiz biliyoruz ki; sabahın erken saatlerine kadar devam eden gece toplantılarında mevcut bulunan arkadaşların, sabahleyin erkenden gelmeleri icabetmeden, burada şu toplantıyı yapmak imkân dâhilindedir. Gece, son dakikaya kadar burada vazife gören arkadaşlar, sabahın erken saatlerinde gelmeseler dahi, gece müzakerelerde bulunmayan arkadaşların erken teşrifleriyle müzakerelere vaktinde başlamak ve programı gerektiği gibi devam ettirmek imkân dâhilindedir.

İkincisi; öğlen saat 13 ten 14.30 a kadar, akşam 18 den 20 ye kadar bir ara veriyoruz. Bu araların da kaldırılmasını arz ve teklif ediyorum. Riyaset Divanı münavebe ile vazife görebilir. Arkadaşlar yemeklerini, diğer ihtiyaçlarını çoğunluğun durumuna göre kendileri ayarlarlar ve toplantı salonundan çıkarlar, girerler. Meclis ârızasız saat 10 da toplanır, devamlı müzakere yaparak en geç saat 24 te programını tamamlamış olur. Bu suretle verdiğimiz açık kapanmış olur.

*Bu hususta bir teklif yapıyorum, İştiraklerinizi rica ederim.”*¹³⁹

¹³⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 57, (22.02.1963), ss. 105-107.

¹³⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 54, (19.02.1963), s. 416.

Ratip Tahir Burak'ın sözünü ettiği önerge de şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

*Bütçe müzakerelerinin program gereğince devamını sağlamak bakımından her sabah toplantının 10 da başlaması, öğle ve akşam ara vermeden devamını mahzursuz ve zaruri görmekteyim. Bu hususta karar alınmasını arz ve teklif ederim.”*¹⁴⁰

Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok bu önergeyi oya sunuyor ve Millet Meclisi Genel Kurulu, Burak'ın önergesini kabul ediyordu. Önergenin kabulü üzerine Başkanvekili Ok, İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca'nın oturduğu yerden, *“Riyasetin tasarrufu dâhilindedir”* diyerek kendisini desteklediği şu açıklamada bulunmak gereğini hissetmişti:

*“Yalnız bundan böyle toplantılar, hiç ara vermeksizin sabah 10.00 dan, gece gayri muayyen saate kadar devam edeceğine göre, hiç olmazsa Divanın değişmesi için muayyen bir müddet, 15 dakika bir zamanın verilmesi icabeder zannedirim. O yönden 15 dakika gibi bir ara vermek gerekmektedir.”*¹⁴¹

Siyasî parti grupları adına birden fazla milletvekilinin konuşması durumunda, ilk konuşan milletvekili dışındakilerin konuşma süresi ile ilgili olarak, Eskişehir Milletvekili Celâlettin Uzer'in verdiği önerge ise şöyleydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Grup sözcülerinin 20 dakika konuşmaları karara bağlanmıştır.

*Ancak gruplar birden fazla sözcüye konuşma görevi verdikleri takdirde, birinciden sonraki konuşmacıların beş dakikayı aşmamaları hususunun oya arz edilmesini saygılarımla rica ederim.”*¹⁴²

Başkanvekili Nurettin Ok'un oya sunduğu bu önerge de Millet Meclisince kabul edilmişti. Böylece, Millet Meclisi Genel Kurulu, bütçe görüşmelerinin zamanında tamamlanabilmesi için, bir takım önlemler almış bulunuyordu. Ancak, kesintisiz çalışma kararı alınmasına karşın, gerek bu kararın alındığı 54. Birleşimde, gerek sonraki birleşimlerde, yine de öğle ve akşam saatlerinde, kararın alınması sırasında Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok'un, *“hiç olmazsa Divanın değişmesi için muayyen bir müddet, 15 dakika bir zamanın verilmesi icabeder”* sözleriyle belirttiği¹⁴³ çok kısa bir süreyi hayli aşan bir ara verildiğini görüyoruz. Gerçekten, İstanbul Milletvekili Ratip Tahir Burak'ın önerisi doğrultusunda kesintisiz çalışma programının kabul edildiği 19 Şubat 1963 tarihli 54. Birleşimde, 1. Oturum saat

¹⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 54, (19.02.1963), s. 416.

¹⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 54, (19.02.1963), s. 416.

¹⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 54, (19.02.1963), s. 417.

¹⁴³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 54, (19.02.1963), s. 416.

13.40'ta sona ermiş ve 2. Oturumun başlama saati 14.30 olarak belirlenmişti¹⁴⁴. Aynı şekilde, saat 18.20'de sona eren 2. Oturumdan sonra, 3. Oturum için toplanma saati 19.30 olarak tesbit edilmişti¹⁴⁵. Sonraki birleşimlerde de bu uygulamanın sürdüğünü görüyoruz. Bu bağlamda, 21 Şubat 1963 tarihli 56. Birleşimdeki oturumların başlama ve sona erme saatleri şöyleydi: 1. Oturumun başlama saati 14.30, bitiş saati 18.30, 2. Oturumun başlama saati 20.10, bitiş saati 24.20¹⁴⁶. 22 Şubat 1963 tarihli 57. Birleşimde de durum değişmemişti. Bu Birleşimde, saat 10.00 da açılan 1. Oturum, yoklama sırasında elektrikler kesildiği için Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin tarafından saat 10.20'de kapatılmış ve 2. Oturum saat 10.50'de başlayıp, 13.00'te sona ermişti. 3. Oturum için saat 14.30'da toplanılmış ve saat 18.10'a kadar çalışılmıştı. 4. Oturum ise saat 20.00'de başlamış ve saat 01.35'te sona ermişti¹⁴⁷. 23 Şubat 1963 tarihli 58. Birleşimde ise, 1. Oturum sabah saat 10.00'da açılmış; ancak, Başkanvekili Mekki Keskin, yapılan yoklamada toplantı yeter sayısının bulunmadığını görünce, saat 11.00'de toplanmak üzere oturumu kapatmıştı. Saat 11.00'de başlayan 2. Oturum, saat 13.33'da sona ermiş ve saat 14.30'da 3. Oturum açılmıştı¹⁴⁸. Saat 19.45'te kapanan bu oturumda, 1963 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerinin görüşülmesi ve oylanması tamamlanmış, Tasarının tümünün de oylanıp kabul edilmesi ile birlikte Millet Meclisinin Bütçe Kanunu üzerindeki çalışması sona ermişti. Görüldüğü gibi, 19 Şubat 1963 tarihli 54. Birleşimde alınan bütçe görüşmelerinde kesintisiz toplanma kararı, uygulamada hayatiyet bulmamıştı. Esasen, sözü edilen kesintisiz toplanma kararının ardında, bir bakıma milletvekillerinin birleşimlerde nöbetleşe yer almaları gibi bir mantığın yattığını dikkate aldığımızda, "Millet Meclisi Genel Kurulu" kavramına ters düşen bu tür bir uygulamanın gerçekleşmemiş olmasında isabet bulunduğu söylenebilir.

d- Millî Savunma Bakanlığı Bütçesinin Kabul Edilmesi Nedeniyle Türk Silâhlı Kuvvetlerine Millet Meclisinin İyi Dileklerinin İletilmesi

1963 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerinin görüşülmesi sırasında, Millî Savunma Bakanlığının bütçesinin kabul edildiği 16 Şubat 1963 tarihli 51. Birleşimde, 1962 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının görüşülmesinde de yaşandığı

¹⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 54, (19.02.1963), s. 440.

¹⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 54, (19.02.1963), s. 479.

¹⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 56, (21.02.1963), s. 3, 42; 43, 86. Millet Meclisinin bir önceki, 20 Şubat 1963 tarihli 55. Birleşiminde, Bütçe Kanunu Tasarısı ele alınmamış, yukarıda belirttiğimiz gibi, bu Birleşimde sabah saat 10.00'dan, ertesi gün sabah saat 05.30'a kadar "Bazı Suçların Affı Hakkında Kanun Tasarısı" görüşülmüştü. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 55, (20.02.1963), ss. 556-687.

¹⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 57, (22.02.1963), s. 97; 98, 118; 119, 154; 154, 209.

¹⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 58, (23.02.1963), s. 216; 217, 242.

gibi, bazı milletvekillerince verilen önergeler ile Türk Silâhlı Kuvvetlerine Millet Meclisinin güven ve sevgilerinin iletilmesinin kararlaştırılması istenmekteydi. Aynı istek, Millet Meclisinde mevcut 5 siyasî parti grubu adına verilen ortak bir önergede de dile getirilmişti. Bu bağlamda, İzmir Milletvekili Necip Mirkelâmoğlu ile Burdur Milletvekili Nadir Yavuzkan'ın önergelerinde şöyle denilmekteydi:

*“27 Mayıs İhtilâli ile zulüm ve soygun devrine son vererek, demokratik hayatımızın büyük kudretini teminat altına alan, millî varlığımızın ve aziz vatanımızın şanlı ve kudretli bekçisi ve koruyucusu olan ordumuza, getirdiği ve gerçekleştirdiği Anayasa düzeni içinde kurulmuş ilk Meclis olan Meclisimizin şükranlarının bildirilmesini arz ve teklif ederiz.”*¹⁴⁹

Balıkesir Milletvekili Süreyya Koç, Samsun Milletvekili İlyas Kılıç, Giresun Milletvekili Mustafa Kemal Çilesiz ve Konya Milletvekili İhsan Kabadayı'nın önergeleri ise şöyleydi:

“M.M. Başkanlığına

*1963 yılı bütçesinin konuşulduğu bu devrede tarih boyunca insanlık için yapılan mücadeleden Türk Milletinin kahramanlık mümessili olan ve Edirne'den Kars'a, Sinop'tan Hatay'a kadar bütün yurt sathında büyük bir feragat ve fedakârlıkla vazife gören şanlı Silâhlı Kuvvetlerimize Büyük Meclisten sonsuz selâm ve hizmetlerinde başarılar dileğimizin gönderilmesini oya konulmasını arz ve teklif ederiz.”*¹⁵⁰

İzmir Milletvekili Necip Mirkelâmoğlu ile birlikte yukarıda aktardığımız önergeyi veren Burdur Milletvekili Nadir Yavuz(kan)'ın, Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga'nın benzer önergesine de katıldığı görülüyordu. Çanga ve Yavuz(kan), önergelerini şöyle kaleme almışlardı:

“Millet Meclisi Başkanlığına

*Millî Savunma Bakanlığının bütçesinin kabulü münasebetiyle Yüksek Meclisin, şerefli Türk Ordusuna, minnet ve şükran duygularımızın Başkanlıkça iletilmesinin kararlaştırılmasını arz ve teklif ederiz.”*¹⁵¹

Millî Savunma Bakanlığının bütçesinin kabul edilmesi münasebetiyle, Türk Silâhlı Kuvvetlerine Millet Meclisinin iyi dileklerinin iletilmesini öngören bazı milletvekillerinin verdikleri bu önergelerden başka, aynı amaca yönelik olarak, Millet Meclisinde grubu bulunan 5 siyasî partinin ortaklaşa verdiği bir önerge de mevcuttu. CHP Grubu adına İbrahim Öktem, AP Grubu adına Cihat Bilgehan, YTP

¹⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 51, (16.02.1963), s. 48.

¹⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 51, (16.02.1963), s. 48.

¹⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 51, (16.02.1963), s. 48. Her ne kadar, Millet Meclisi Tutanak Dergisinde, bu ikinci önergede Necip Mirkelâmoğlu'nun yanındaki diğer isim Burdur Milletvekili Nadir Yavuz olarak yer almaktaysa da, Burdur milletvekilleri arasında Nadir Yavuz adlı bir başka kişi bulunmadığından, adı geçen üyenin de Nadir Yavuzkan olduğu ve bu farkın bir yazım yanlışlığından kaynaklandığı açıktır. E.O.

Grubu adına Sadık Perinçek, CKMP Grubu adına Mustafa Kepir ve MP Grubu adına Zekâî Dorman'ın imzalarını taşıyan önergede şöyle deniliyordu:

“Yüksek Başkanlığa

*Millî Savunma Bakanlığı bütçesinin kabul edildiği şu anda, Yüce Meclisin, tarihî varlığımızın sembolü ve geleceğimizin teminatı olan Kahraman Silâhlı Kuvvetlerimize, engin güven ve sevgilerini teyit ettiğine mütedair kararı muhterem Umumi Heyetin takdirine arz ederiz.”*¹⁵²

Bu son önerge de okununca Adana Milletvekili Ahmet Savrun önergeler hakkında söz istediğini bildirmiş; ancak, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, önergeler hakkında söz istenecek bir durumun bulunmadığını söyleyerek, siyasî parti grupları adına verilen önerge hepsini kapsadığı için onu oya sunacağını açıklamıştı. Buna karşılık, Adana Milletvekili Savrun, önergelerden birinin özellik gösterdiğini ve o önerge hakkında söz istediğini belirterek, talebinde ısrarlı olmuştu. Başkanvekili Nurettin Ok ile Adana Milletvekili Ahmet Savrun arasındaki konuşma Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almış bulunuyordu:

“AHMET SAVRUN (Adana) - Takrirler hakkında söz istiyorum.

BAŞKAN - Takrirler hakkında söz alacak bir durum yok, Sayın Savrun. Dört takrir de aynı mânada; gruplar adına verilen takrir hepsini müçtemi mahiyette, onu oya arz edeceğim ve yüce varlığımız Şanlı Ordumuza Meclisimizin şükranlarını iletmek hususunda Riyaset Divanı yetki istiyecek.

AHMET SAVRUN (Adana) - Efendim, biraz evvel okutulan önergelerden bir tanesi hususiyet arz etmektedir. Bunun aleyhinde söz istiyorum.

BAŞKAN - Efendim, o zaman bütün takrirleri ayrı ayrı okutup oyunza sunmak gerekmektedir. O yönden biz, bu şekilde gelen takrirleri heyeti umumiyesi ile birlikte Riyaset Divanına bir vazife tahmil ediyor ise, bu vazifeyi deruhte edebilmek için müştereken vaz' ediyoruz. Heyeti Umumiyenin kararını aldıktan sonra Meclis Riyaseti bu hususu Ordumuza iletecektir.

AHMET SAVRUN (Adana) - Takrir üzerinde söz istiyorum.

BAŞKAN - Buyurun. Ama hangisi üzerinde söz istediğiniz anlaşılmadı.

*AHMET SAVRUN (Adana) - Muhterem arkadaşlar, okunan takrirlerin birisinde (Zulüm ve soygun devri) diye bir ifade mevcuttur. (Ortadan, yalan mı sesleri, doğru sesleri.) Müsaade buyurun da arz edeyim. Biz bu Mecliste bugüne kadar bütün arzumuz, geçmişî kapatmak istiyoruz ve bunları sık sık tazelemek istememekteyiz. Hepimizin müşterek bir mesai yapabilmesi için ve bu memleketin, bu milletin ilerisini temin edebilmek için, her halde bu gibi tâbirlerden uzak kalsak faydalı olur. Yoksa takrirlerin muhtevasına bendeniz iştirak ediyorum. Ama bir taraftan geçmişî kapatalım diyoruz, bir taraftan da muhtelif vesilelerle geçmişî tazelemeye lüzum olmadığı kanaatindeyim. Onun için bu takriri istisna ederek diğer takrirlerin oylanmasını ve kabulünü istirham ediyorum.”*¹⁵³

¹⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 51, (16.02.1963), s. 48.

¹⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 51, (16.02.1963), ss. 48-49.

Bu konuşma sonrasında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, son 5 siyasi parti grubu adına verilmiş olan önergeyi yeniden okutup oya sunacağını açıklamış ve yapılan oylama sonunda Millet Meclisi Genel Kurulu söz konusu önergeyi kabul etmişti. Bunun üzerine Başkanvekili Ok, Başkanlık Divanının, “yüce varlığımız, Şanlı Ordumuza Meclisimizin gereken şükran ve selâmlarını” bildireceğini duyuruyor ve böylece konu kapanmış oluyordu¹⁵⁴. Ancak, 1963 malî yılı Bütçesinin maddelerinin görüşülmesi sırasında Millet Meclisinin bir tutumu dikkat çekmektedir. Gerçekten, 1962 yılı Bütçesinin maddelerinin görüşülmesinde, Millî Savunma Bakanlığı bütçesinin kabul edilmesi nedeniyle Türk Silâhlı Kuvvetlerine olduğu gibi, Millî Eğitim Bakanlığının bütçesinin kabul edilmesi nedeniyle irfan ordumuzun mensuplarına da Millet Meclisinin iyi dileklerinin iletilmesine karar verilmişken; 1963 yılı Bütçesinin maddelerinin görüşülmesinde, sadece Millî Savunma Bakanlığının bütçesinin kabul edilmesi sırasında Türk Silâhlı Kuvvetlerine Millet Meclisinin engin güven ve sevgilerinin iletilmesi ile yetinilmiş ve fakat benzer bir uygulamaya Millî Eğitim Bakanlığı bütçesinin kabul edilmesi sonrasında gidilmemiştir¹⁵⁵.

e- Maddelerin Görüşülmesinin Tamamlanması ve Bütçenin Tümünün Oylanıp Kabul Edilmesi

Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerinin görüşülmesi ve oylanıp kabul edilmeleri tamamlanınca, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, Tasarının tümünün oylanmasına geçmeden önce, İçtüzük hükümleri uyarınca biri lehte, diğeri aleyhte olmak üzere iki milletvekiline söz vereceğini bildiriyor ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Meclis Grubu adına Nurettin Ardıçoğlu’nun, ayrıca şahısları adına görüş açıklamak için 5 milletvekilinin söz istemiş olduklarını açıklıyordu. Başkan Sirmen, CKMP Grubu adına söz istemiş olan Ardıçoğlu’nun konuşmasının Tasarının lehinde mi, aleyhinde mi olacağını sorduğunda, lehte sesleri üzerine, şahısları adına söz istemiş olanlardan Adana Milletvekili Kasım Gülek usul hakkında açıklamada bulunmak istediğini söylüyor ve şu değerlendirmede bulunuyordu:

“Muhterem arkadaşlar, bütçe bittikten sonra iki milletvekiline söz verilir, biri lehte, biri aleyhte. Riyaset bunu, gruplar adına söz isteyen olursa, gruplar tercih edilir şeklinde tefsir etmektedir. Bize dağıtılan bütçe programında da, «Evvelden verilmiş bu karara göre, bütçe tasarısı hakkında grup sözcülerinin konuşmaları» diyor. Halbuki İçtüzük (İki milletvekiline söz verilir.) demektedir. Şimdi, burada ancak iki milletvekiline söz verilir. Gruplardan bahis yok. Grupların tercih hakkı vardır, doğrudur. Ancak, bütçenin sonunda konuşacak birçok milletvekillerinin konuşma imkânı olsa, o vakit grupları adına söz isteyenlere tercih hakkı verilir. Burada zaten ancak iki kişi konuşabilecektir.

¹⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 51, (16.02.1963), s. 49.

¹⁵⁵ 1963 yılı Bütçe görüşmelerinde, Millî Eğitim Bakanlığı bütçesinin görüşülmesi ile ilgili olarak, bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 52, (17.02.1963), ss. 106-131, 131-165, 165-180.

İçtüzük, tek parti devrinin İçtüzüğüdür, muhalefet partilerinin bulunmadığı zaman için hazırlanmıştır, henüz muhalefetli bir meclis için içtüzük hazır değildir. Ama o vakit de yine İçtüzükte gruptan bahis vardır.

Eğer maksat bütçenin sonunda grubun konuşması olsaydı, «Gruplara söz verilir.» derdi. İçtüzük hazırlanırken istenmiş ki, bütçe konuşmalarının sonunda gruplar adına konuşmaların dışında iki milletvekiline imkân verilsin, iki milletvekili burada bütçenin tümü hakkında fikirlerini beyan edebilsinler. Şimdi Riyaset Divanının bu tefsirinin doğru olmadığı kanaatindeyim. Milletvekillerine söz vermenin yerinde olduğuna kaniim. Bunun reye konulmasını rica ediyorum. Bu bakımdan söz istiyen arkadaşlardan iki milletvekiline söz verilmesinin daha doğru olacağının, oyunza arzına ve bu şekilde arkadaşlarımın oy kullanmalarını istirham ederim. Saygılarımla.»¹⁵⁶

Güleğ'in bu değerkendirmesi karşısında Millet Meclisi Başkanı Sirmen, şu açıklamayı yapmıştı:

“Sayın arkadaşlar; İçtüzüğün alâkalı maddesi malûmunuzdur, onun için okumuyorum. Geçen seneki tatbikatımız şöyle olmuştur; geçen seneki bütçenin tümü oylanırken o zaman Millet Meclisi sinesinde iki muhalif ve iki muvafık grup vardı ve Meclisin tasvibi ile 4 gruba da söz verildi ve bu 4 grup sözcüsü dışında ayrıca milletvekillerine söz verilmedi.

Yüce Meclis yetkilidir, söz istemiş olan grup sözcülerini takdim etmek yine İçtüzük icabıdır.

Şimdi, Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu adına da bir arkadaşımız söz istemiştir. Yüce heyetiniz, gruplardan söz istiyenlere söz verdikten sonra, ayrıca lehte ve aleyhte olmak üzere iki milletvekiline söz verilmesini kabul ederse, bir defaya mahsus olmak üzere o şekilde söz verilebilir.

Kasım Gülek arkadaşımız der ki, «Grup sözcülerinden sonra iki milletvekiline de, biri lehte biri aleyhte olmak üzere, söz verilsin.» Böyle bir teklifte bulunmuşlardır. Kendilerinin bu teklifini oya sunacağım...”¹⁵⁷

Yapılan oylamada, Millet Meclisi Genel Kurulu bu öneriyi kabul ediyor ve bu doğrultuda, Başkan Sirmen, ilk sözü, CKMP Grubu adına konuşacağını beyan eden Elazığ Milletvekili Ardiçoğlu'na veriyordu. Daha sonra YTP adına konuşmak üzere kürsüye Tokat Milletvekili Ali Dizman gelmişti. Dizman'ı AP Grubu adına söz alan İzmir Milletvekili İhsan Gürsen izliyordu. CHP Grubu adına da Elâzığ Milletvekili Kemal Satır söz almıştı. Gruplar adına son konuşan, Millet Partisi Meclis Grubu adına söz alan Ömer Zekâi Dorman'dı¹⁵⁸. Alınan karar uyarınca, gruplar adına yapılan

¹⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 58, (23.02.1963), s. 267.

¹⁵⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 58, (23.02.1963), s. 267.

¹⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 58, (23.02.1963), ss. 267-281.

konuşmalar sona erince, Başkan Sirmen biri lehte, diğeri aleyhte konuşmak üzere iki milletvekiline söz vereceğini açıklıyor ve ilk sözü lehte konuşacağını bildiren Adana Milletvekili Kasım Gülek alıyordu. Gülek'in konuşması devam ederken, Başkan Sirmen sürenin dolduğunu hatırlattığında; Gülek, bu konuşmada süre sınırının olmaması gerektiği yönünde itirazda bulunuyor ve Başkan'ın konuyu oya sunması üzerine, Genel Kurul, Gülek'in konuşmasına devam etmesini kararlaştırıyordu¹⁵⁹. Aleyhte konuşmak için ise kürsüye İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray gelmişti¹⁶⁰. Demiray'ın konuşması sona erdiğinde, Başkan Sirmen, Bütçe Tasarısını oya sunuyor ve yapılan açık oylama sonunda, 1963 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısı, 358 üyenin hazır bulunduğu Millet Meclisi Genel Kurulunda, 115 ret ve 3 çekimsere karşı, 240 oyla kabul ediliyordu¹⁶¹.

E. Bütçenin Kabulü Nedeniyle Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen ile Başbakan İnönü'nün Konuşmaları ve Millet Meclisinin Çalışmalarına Ara Vermesi

Bütçenin kabul edilip kanunlaştığının anlaşılması üzerine, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen şu değerlendirmede bulunmuştu:

“Muhterem arkadaşlarım; şu anda 1963 yılı bütçe tasarısı kanunlaşmış bulunmaktadır:

*Beş yıllık kalkınma plânının ilk tatbikatı senesine raslıyan ve 12 milyar 100 küsur milyon ile ve o kadar varidat derpiş ederek Türkiye Cumhuriyetinin en büyük bütçesi olan bu kanunun memleketimiz ve milletimiz için hayırlı olmasını diler ve tatbikatta Hükümete de muvaffakiyetler dileriz.”*¹⁶²

Başkan Sirmen, daha sonra, Başbakan İnönü'nün bir konuşma yapmak istediğini bildiriyor ve İnönü'yü kürsüye davet ediyordu. Başbakan İsmet İnönü, bütçenin kabulü nedeniyle Millet Meclisi Genel Kurulunda şu konuşmayı yapmıştı:

“Muhterem arkadaşlar, bütçeler her zaman hükümetler için çetin bir geçittir. Kabul buyurduğunuz bütçe, hususi karakteri itibariyle başarılması daha güç bir vazife idi. 1963 bütçe ile plâna müstenit kalkınmanın ilk yılına gir(il)miş oluyor. Plâna müstenit kalkınma resmî hayatta ve hususi hayatta geniş tasarruf, sabır ve inanma devridir. Plânlı kalkınma ciddi tasarruf istediği kadar, geniş fedakârlık da ister. Bu sebeple bu bütçe ile beraber vergi reformu şeklinde bir senede misali nadir görülmüş olan ölçüde vergi kabul buyurdunuz. Bütün bu emekler, ancak Büyük Millet Meclisinin müspet

¹⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 58, (23.02.1963), s. 283.

¹⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 58, (23.02.1963), s. 287.

¹⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 58, (23.02.1963), ss. 290, 292-295.

¹⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 58, (23.02.1963), s. 290.

*çalışmaları, isabetli yol göstermeleriyle hedefe varmak için azimle çalışması sayesinde mümkün olmuştur. Bu bütçenin tatbiki daha çok dikkat ve gayret istiyecektir. Birçok ihtiyaçlara karşı sabretmesini, yeni masraf açmamasını bileceğiz. Bunu bilmek güç olduğu kadar, buna tahammül etmek, bunu tatbik etmek daha güç bir ameliyedir. Plânlı kalkınmanın Devlet dairelerinde hazırlanması, özel hayatta umumi bir şevk ve iştiaf yaratması plânın iyi tatbik edilmesi için şarttır. Hükümet olarak bu gayelere varmak için aklımızın erdiği ve mesuliyetimiz içinde bulunan bütün vasıtaları isabetle kullanmaya çalışacağız. Plânın tatbiki sırasında da kararları isabetle yürütmek, ancak Büyük Millet Meclisinin yol göstermesine ve daima hükümetlerine yardımcı olmasına bağlıdır. Bu yardım desteğinizi bulacağımızı ümidederek Yüksek Meclise 1963 bütçesini kabul etmekte gösterdiği başarıdan dolayı tebriklerini ve şükranlarımı sunarım.”*¹⁶³

Başbakanın konuşması bittiğinde, Başkan Sirmen bir önerge olduğunu duyuruyor ve CHP Grup Başkanvekili İbrahim Öktem, AP Grup Başkanvekili Cihat Bilgehan, YTP Grup Başkanvekili Sadık Perinçek ve CKMP Grup Başkanvekili Cevad Odyakmaz’ın imzasını taşıyan önergeyi okutuyordu. Meclisin 18 Mart 1963 tarihine kadar tatile girmesi istenen siyasî parti grup başkanvekillerinin önergesinde şöyle denilmektedir:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

*Bütçenin kabulünden sonra Meclisin tatil yapması bir teamüldür. Diğer taraftan Şeker Bayramı arifesinde bulunmamız ve milletvekillerinin vatandaşlarla temaslarının fayda ve lüzumu ile Mart ayının vergi ayı olması dolayısıyla şahsi ihtiyaçlarını görme ihtiyaçları göz önüne alınarak Millet Meclisinin 23.2.1963 Cumartesi gününden itibaren 18.3.1963 Pazartesi gününe kadar tatil yapması hususunun Yüksek Heyetin tasvibine sunulmasını arz ve teklif ederiz.”*¹⁶⁴

Bu önerge Genel Kurulca kabul edildiğinden, Başkan Sirmen, 18 Mart 1963 Pazartesi günü saat 15.00 te toplanmak üzere Birleşimi kapatmıştı.

Millet Meclisi Genel Kurulunda, 11 Şubat 1963 tarihli 46. Birleşimde başlanan bütçe görüşmeleri, 23 Şubat 1963 tarihli 58. Birleşimde tamamlanmıştı. Bu birleşimlerden, 20 Şubat 1963 tarihli 55. sinin Af Kanunu Tasarısının görüşülmesine ayrıldığını dikkate aldığımızda, Millet Meclisinin, geri kalan oniki Birleşimde, vaktinin neredeyse tümünü bütçe görüşmeleriyle geçirdiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, bütçe görüşmelerinin oniki gün sürdüğü ve oniki gün içindeki 12 birleşimde yer alan toplam 38 oturumun Millet Meclisi tutanaklarında belirtilen açılış ve kapanış saatlerine baktığımızda, Millet Meclisi Genel Kurulunun, 1963 yılı Bütçe Kanunu görüşmelerine, sözü edilen oniki gün içinde toplam 122 saat harcadığı anlaşıyordu.

¹⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 58, (23.02.1963), s. 290.

¹⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 58, (23.02.1963), ss. 290-291.

4- 1964 Yılı Bütçesi

A. 1964 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısının TBMM'ye Sunulması ve Aynı Günlerde IX. İnönü Hükûmetinin İstifası

1961 Anayasasının 94. maddesi uyarınca Bakanlar Kurulunca hazırlanacak olan Bütçe Kanunu Tasarısının malî yılbaşından en az üç ay önce TBMM'ye sunulması gerektiği için, 1964 yılı Bütçe Kanunu Tasarısı da bu kural doğrultusunda Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuş ve Tasarının Millet Meclisi Başkanlığınca Bütçe Karma Komisyonuna sevk edildiği, Millet Meclisi Tutanak Dergisinin 3 Aralık 1963 tarihli 9. Birleşimine ilişkin tutanağın “Gelen Kâğıtlar” sütununda ilân edilmişti¹⁶⁵. Ne var ki, Bütçe Kanunu Tasarısını hazırlayıp TBMM'ye sunan IX. İnönü Hükûmeti, aynı tarihlerde istifa ediyor ve ilerleyen günlerde Tasarının Bütçe Karma Komisyonunda, Cumhuriyet Senatosunda ve Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında X. İnönü Hükûmeti işbaşında bulunuyordu. Gerçekten, Başbakan İsmet İnönü, CHP, YTP ve CKMP'nin katılımıyla 25 Haziran 1962 tarihinde Başkanlığı altında kurulmuş olan IX. İnönü Hükûmetinin istifasını 2 Aralık 1963 tarihinde Cumhurbaşkanı Gürsel'e sunmuş ve bu istifa aynı tarihte Cumhurbaşkanınca kabul edilmişti. Ülkenin Hükûmetsiz bırakılması söz konusu olamayacağı için, Cumhurbaşkanı Gürsel, yeni Hükûmet kurulana kadar IX. İnönü Hükûmetinin göreve devam etmesini istemiş ve yeni Hükûmeti kurmakla yine İsmet İnönü'yü görevlendirmişti. İnönü'nün CHP'nin yanında bazı bağımsızların da katılımıyla kurduğu X. İnönü Hükûmeti, 25 Aralık 1963 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından onanıyor¹⁶⁶ ve hazırlanan Hükûmet Programı 30 Aralık 1963 tarihinde Millet Meclisinde okunarak, 4 Ocak 1964 tarihinde de güvenoyu alıyordu¹⁶⁷. Görüldüğü gibi, 1964 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının TBMM'de incelendiği günlerin bir kısmında, yeni bir Hükûmetin kuruluşu ve kurulan bu yeni Hükûmetin programının Millet Meclisinde görüşülüp güvenoyuna tâbi tutulması süreci de devam etmekteydi.

B. Bütçe Kanunu Tasarısının Cumhuriyet Senatosunda Bazı Değişikliklerle Kabulü ve Bütçe Karma Komisyonunun Bu Değişikliklerin Bir Kısımını Kabul Etmemesi

1961 Anayasasının 94. maddesi uyarınca Bütçe Karma Komisyonunca incelenen ve son şekli verilen 1964 yılı Bütçe Kanunu Tasarısı, Cumhuriyet Senatosunda görüşülmüş ve Cumhuriyet Senatosunca, bazı değişikliklerle, 10 Şubat 1964 tarihli 43. Birleşimde kabul edilmişti¹⁶⁸. Ne var ki, Anayasanın 94. maddesine göre tekrar

¹⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 23, Birleşim: 9, (03.12.1963), s. 148.

¹⁶⁶ **Resmî Gazete**, 25 Aralık 1963, Sayı: 11590 Mükerrer.

¹⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 19, (25.12.1963), ss. 35-46; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), ss. 188, 200-201.

¹⁶⁸ **C. S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 18, Birleşim: 43, (10.02.1964), ss. 1100-1102, 1104-1106.

Bütçe Karma Komisyonuna gelen Tasarıyı inceleyen Karma Komisyon, Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişikliklerin bir kısmını benimsememiş ve kendi ilk metninde ısrarcı olmuştu. Cumhuriyet Senatosunca yapılan ve Bütçe Karma Komisyonunca benimsenmeyen değişikliklerden biri, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun bütçelerinin ayrılmasıydı. Bu bağlamda, Cumhuriyet Senatosu, TBMM Bütçesi için Karma Komisyonun hazırladığı metni görüşmeye almamış ve kendisinin hazırladığı ve Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunu ayıran iki düzenlemeyi kabul etmişti. Bu değişikliği benimsemeyen Bütçe Karma Komisyonu, 12 Şubat 1964 tarihli Kararında, olayın gelişimini ve tutumunun gerekçesini, şöyle belirtmekteydi:

“Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda her iki Meclis bütçelerinin ayrılmasına karar verilmiş bu ayrılışa Komisyonumuz; müsterek bütçede Cumhuriyet Senatosu için tefrik edilmiş ödeneklerle diğer bölüm ve maddelere konacak birer liralık ödeneklerin aktarılması şekli ile iştirak etmiştir.

Bu esaslar dâhilinde hazırlamış olduğumuz ve Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu bütçelerini Senato Genel Kuruluna arz etmiş olmamıza rağmen Genel Kurul Komisyonumuzun hazırladığı bütçeleri müzakereye esas almayarak kendileri tarafından hazırlanan iki tasarıyı kabul etmiştir.

*Teşkilât kanunları henüz çıkmadan, hizmetin mahiyeti ve vüsatı belli olmadan kabul edilen bütçeler, Muhasebei Umumiye Kanununa ve bütçe mevzuatına uygun olmadığı gibi Komisyonumuzca tetkik edilmeyen bir metin olduğu cihetle de yerinde görülmemiş Komisyonumuzun evvelce hazırladığı bütçelerin Genel Kurulda müzakereye esas alınması kabul edilmiştir.”*¹⁶⁹

Karma Komisyonun benimsemediği bir diğer değişiklik, Maliye Bakanlığı Bütçesinde, Ziraat Bankası ile ilgili düzenlemeydi. Bu konu Karma Komisyonun raporunda şöyle dile getirilmekteydi:

“Maliye Bakanlığı bütçesinin 31.120 nci (Sermayesine mahsuben Ziraat Bankasına) maddesi, Cumhuriyet Senatosunca değiştirilerek (Sermayesine mahsuben hayvan yetiştiren ve halkının geçimi hayvancılığa bağlı bulunan köylerdeki yetiştirici ve besicilere kontrollü kredi açılmak üzere T.C. Ziraat Bankasına) şekline sokulmuştur.

Bir kanun hükmü olarak sermayesine mahsuben verilen bu meblâğın sarf şekli(n) Bütçe Kanunu ile tesbiti yerinde görülmemiştir. Ayrıca idareyi böyle bir kayıtlı bağlamanın mahzurları olduğu da açıktır.

Diğer taraftan memleket hayvancılığının önemi, Zirai krediler ile hayvancılık için verilen kredilerin mukayesesinde hayvancılığa verilen kredilerin azlığı, bu yüzden de hayvancılığımızdaki gerileme göz önünde tutularak mezkûr maddeye konulan ödeneğin hayvan yetiştirici ve besicilere tahsis edilmesi hususunu Komisyonumuz önemle temenniye değer bulmuştur.”

170

¹⁶⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 596, “1964 yılı Bütçe kanunu tasarısı ve Karma Bütçe Komisyonu raporu ile 1964 yılı Bütçe kanunu tasarısında yapılan değişikliğe dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Karma Bütçe Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim 55’in sonuna ekli, (18.02.1964), s. 1.

¹⁷⁰ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 596, s. 2.

Görüldüğü gibi, Karma Komisyon, Cumhuriyet Senatosunca yapılan ve bir ödeneğin, hangi özgün amaçla kredi açılması için tahsis edileceğini belirleyen, bir diğer deyişle sınırlayan değişikliği, bir meblâğın sarf şeklinin Bütçe Kanunu ile saptanmasının yerinde olmayacağı, ayrıca, idareyi bu tür bir kayıtlı bağlamanın mahzurlu olacağı gerekçesiyle kabul etmemiş, sözü edilen meblâğın harcanışında, yani kredinin açılışında, bu hususun dikkate alınmasını sadece önermekle yetinmişti. Karma Komisyonun bu tutumu, bize göre de yerindeydi.

C. Maliye Bakanı Ferid Melen'in Bütçeyi Millet Meclisine Sunuş Konuşması

Cumhuriyet Senatosunca bazı hükümleri değiştirilerek kabul edilen 1964 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısını Anayasanın 94. maddesi uyarınca yeniden inceleyen Bütçe Karma Komisyonunun kabul ettiği son metin, Millet Meclisi tarafından 18 Şubat 1964 tarihli 55. Birleşimde görüşülmeye başlanmıştı. Millet Meclisi Genel Kurulunda ilk sözü Maliye Bakanı Ferid Melen almış ve Tasarı hakkında ayrıntılı bir değerlendirmede bulunmuştu. Bu bağlamda, Maliye Bakanı Melen, sözlerine Tasarı üzerinde titiz bir çalışma yapmış olan Bütçe Karma Komisyonuna ve Cumhuriyet Senatosuna teşekkür ederek başlıyor ve Millet Meclisi Genel Kuruluna Bütçe Tasarısı hakkında açıklamalarda bulunuyordu. Bakan Ferid Melen açıklamasında önce dünya ekonomisi üzerinde duruyor ve bu konuda Ortak Pazar'a da özellikle değinerek şu bilgiyi sunuyordu:

“Batı dünyasında ekonomik faaliyetler 1963 yılında da gelişmekte devam etmiştir. Geniş Hükümet harcamaları yanı sıra yüksek hayat standardının yarattığı özel tüketimdeki artış iktisadi alandaki bu canlılığı yaratan âmillerin başında gelmektedir.

Bu kalkınma, aynı hızlarda olmamakla beraber, Batı dünyası ekonomik topluluklarının hepsinde görülebilir bir ölçüde olmuştur.

Batı Avrupa memleketlerinde iktisadi faaliyetlerin gelişmesinde en büyük rolü özel tüketim oynamıştır. Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi Avrupa'nın ileri sanayi memleketlerinde de özel tüketim harcamalarında vuku bulan devamlı genişlemeler sanai üretimin ziyadesiyle gelişmesine yardım etmiş, imalât sanayii ile birlikte ilerliyen hizmet ve turizm faaliyetleri ekonomik hayatta çok büyük hareketlerin doğmasına yol açmıştır. Daha onbeş yıl önce lüks telâkki olunan ve dar bir halk kütlesine inhisar eden birçok ihtiyaçlar bugün geniş halk tabakalarının zaruri ihtiyaçları arasına girmiştir. Batı Avrupada müşahade olunan bu durum Japonya için de varittir.

Batı Avrupa memleketlerinde görülen bu gelişmelerin bir neticesi olarak Müşterek Pazar ülkelerinin gayrisâfi millî hasıla toplamı 1963 yılında, 1962 nin 4/9 una mukabil % 4 oranında bir ilerleme kaydetmiştir. Bu camia geçen yıl müşterek bir zirai politika takibi hususunda bir anlaşmaya varmakla topluluğun mevcudiyetini tehdideden en büyük tehlikelerden birini atlatmıştır. Daima artan bir talebi karşılamak üzere genişleme seyri takibeden imalât ve hizmet sanayii esasen kritik bir durum arz eden iş gücünde daha da büyük

darlıklar husule getirtmiş ve ücret ve fiyatların yükselmesine yol açmıştır. Bu hal birçok memleketlerde enflasyonist tazyikleri artırmış ve hükümetleri ücret ve fiyatlardaki artışları durdurmak için ciddi tedbirler almaya sevk etmiştir.

Bir enflasyona mâni olmak üzere bu nevi tedbirlere başvuran memleketler arasında Fransa, İtalya, Belçika, İsviçre ve Avusturya'yı zikretmek mümkündür.

Buna mukabil Batı Almanya ve İngiltere için 1963 yılı tam mânasıyla verimli bir yıl olmuştur. Almanya'da ücret ve fiyatlardaki artış sınai verimdeki artışın altında olmuş ve bunun neticesi olarak ihracat % 8,5 oranında bir ilerleme kaydetmiştir. İngiltere'de sınai istihsal % 6, ihracat ise % 7 nisbetlerinde artış göstermişlerdir.

Amerikan ve Kanada ekonomileri 1963 te önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Batı Avrupa'da olduğu gibi bu iki Şimalî Amerika ülkesinde de özel tüketim ekonomik faaliyetlerde önemli rol oynamıştır. Birleşik Amerika'da 1963 de gayrisâfi millî basıla % 5,5 Kanada'da ise % 6 oranında artmıştır. Komünist bloku ülkelerine yapılan büyük miktarlardaki hububat ihracatı bu iki memleketin ödetme dengeleri için olumlu sonuçlar vermiştir.

Batı dünyasının iktisadi faaliyetlerinde müşahade olunan bu canlılığın önümüzdeki yıllarda da devam edeceğini gösterir belirtiler mevcuttur. Özel ve kamu sektörlerindeki kuvvetli harcama eğilimleri ekonomik canlılığı devam ettirecektir.

Sayın milletvekilleri;

Dünya ekonomisi bahsindeki sözlerime son vermeden Avrupa'da entegrasyon konusuna ve bir de az gelişmiş ülkelerin durumuna da kısaca temas edeceğim.

1963 yılında Ortak Pazar dâhilinde entegrasyon vetiresi devam etmiştir. Ortak Pazar üyelerinin kendi aralarındaki mübadelelerde Gümrük vergilerindeki indirim nisbeti % 60 a yükseltildiği gibi üçüncü memleketlere karşı uygulanacak müşterek dış tarife ile millî gümrük tarifeleri arasında evvelce % 30 nisbetinde yapılan yaklaştırmaya ilâveten bu kere aynı nisbette ikinci bir yaklaştırma da yürürlüğe konulmuştur. 1962 Ocak ayında kabul edilen ortak tarım politikası gereğince bâzı önemli tarım ürünleri için müşterek piyasa organizasyonları kurulmuştu. 23 Aralık 1963 tarihinde de yeni bâzı ürünlerin ortak tarım politikasının çerçevesi içine alınması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu tarihten itibaren tarım politikasının malî vasıtası olan «Avrupa Tarım Sandığı» da kurulmuştur.

Ortak Pazara girmemiz konusunda 1959 Temmuzundan beri aralıklı olarak devam eden müzakereler bilindiği üzere tarafların sarf ettikleri yapıcı gayretler sayesinde 1963 Haziranında sonuçlanmıştır.

Anlaşma Türkiye ile Ortak Pazar arasında Gümrük Birliğine dayanan bir ortaklık kurmaktadır. Ortaklığın malûm olan ve bütçe gerekçemizde de geniş yer verilen hükümleri üzerinde durmıyacağım. Bütün âkidlerin imzasını ve tasdik belgelerinin Brüksel'de teatisini müteakip yürürlüğe girecek

olan Anlaşma yürürlük tarihinden itibaren 5 yıllık bir hazırlık devresi için memleketimize hiçbir vecibe yüklememektedir. Ancak bu hazırlık devresinde ekonomimizi Ortak Pazarla olan müstakbel münasebetlerimize ve ortaklığın gerektireceği vecibelere göre ayarlamamız icabetmektedir.

Aralık ayı içinde Anlaşmayı Ortak Pazar Nazırlar Konseyi ve Fransız Parlâmentosu tasdik etmiştir.

Muhterem arkadaşlarım;

1963 yılında gelişme halindeki ülkelerin güçlükleri devam etmiştir. Bu ülkelerle sanayi memleketleri arasındaki gittikçe artan gelir farkını azaltmak amacıyla gerek gelişme halindeki milletler, gerekse gelişmiş memleketler tarafından sarf edilen gayretler umumiyetle beklenen sonucu vermemiştir. İçte demokratik, kültürel, iktisadi ve malî sebepler dışta ise özellikle ham ve iptidai madde fiyatlarındaki istikrarsızlığın sebebiyet verdiği döviz gelirlerindeki azalma, gelişmemiş bölgelerin kalkınmalarını engellemektedir. Son zamanlarda zengin memleketlerin yardım politikalarında beliren azalma istikametindeki temayül de, gelişmeyi güçleştiren yukardaki sebeplere inzimam etmektedir. Bu son durum milletlerin kalkınmalarında kendi öz kaynaklarının arz ettiği önemi bir defa daha ortaya koymuştur. Az gelişmiş memleketlerin dış yardım haricinde tek yabancı döviz kaynaklarını teşkil eden ihracat gelirleri, bu memleketlerin dış ticaretinin karşılaştığı çeşitli engeller yüzünden inkişaf edememektedir.

Her ne kadar öteden beri GATT çerçevesi içinde milletlerarası ticaretin geliştirilmesi yolu ile fakir ülkelerin kalkınmalarına yardım için çalışmalar yapılmakta ise de, bugüne kadar bu çalışmalardan müşahhas bir netice alınamamıştır; kaldı ki, az gelişmiş memleketlerin hepsi de GATT üyesi değildirler.

Gittikçe müzminleşen ve fakir milletlerin devamlı şikâyetlerine yol açan bu derde bir çare bulmak amacıyla 21 az gelişmiş memleket Birleşmiş Milletlere başvurarak bu Teşkilâtın rehberliği ile bütün dünya milletlerini içine alan büyük bir konferansın toplanmasını istemişlerdir. İşte 23 Martta Cenevre’de aktedilecek olan «Birleşmiş Milletler Ticaret ve Gelişme Konferansı» bu teşebbüsün bir mahsulüdür. 122 memleketin katılacağı bu konferansta milletlerarası ticaretin geliştirilmesi ile ilgili çeşitli mesele ve tedbirler görüşülecektir...”¹⁷¹

Maliye Bakanı Ferid Melen, dünya ekonomisine ilişkin bu genel değerlendirmelerden sonra, Türk ekonomisi üzerine eğiliyor ve şu açıklamalarda bulunuyordu:

¹⁷¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), ss. 13-15.

“4 Ağustos 1958 tarihinde tatbikine başlanan istikrar programı ile ilgili tedbirler ekonomimize bilindiği gibi bir durgunluk getirmiş ve bu hal 1962 ortalarına kadar devam etmişti. Bu tarihten sonra başlayan bir canlanma ile ekonomimiz 1962 yılında durgunluktan tamamen kurtulmuş tur. Bu canlanma sonucu gelişme hızı 1962 de % 6 ya ulaşmıştır. Aynı yıl zirai ve sınai istihsalde önemli artışlar olmuş, dış ticaret hacminin % 25 e yakın bir yükselme kaydedilmiş, ithalat 1961 e kıyasla % 22 oranında bir artışla 622 mil yon, ihracat ise % 10 bir artışla 381 milyon dolara varmıştır.

1962 yılında mevduatta 1 milyar 526 milyon liralık bir artış olmuş, banka kredileri % 25 oranında 2 milyar 038 milyon liralık bir fazlalık kaydetmiştir.

Aynı yıl içinde toptan fiyat endeksindeki artış bir evvelki yıla kıyasla % 5,7 olmuştur. Geçinme endekslerindeki yıllık artış ortalama % 3,8 den ibaret kalmıştır.

1962 yılında bu saydığımız işaretlerle kendini gösteren ekonomik canlılık 1963 yılında daha da hız kazanarak devam etmiştir. Çeşitli ekonomik göstergeler bu hususu teyid etmektedir.

Evvelâ yatırım faaliyetleri bir evvelki yıla kıyasla daha yüksek seviyede olmuştur. 1963 bütçe yılının Mart 1963 Ocak 1964 devresi itibariyle genel bütçeden verilen yatırım verileri ve emirleri bir evvelki yılın aynı devresine nazaran % 25,32, fiilen yapılan yatırım ödemeleri ise % 50,31 nisbetinde yükselmiştir.

Yatırımla ilgili maddelerin satışlarında ve ithalatında da geçen yıla nazaran önemli artışlar kaydedilmiştir. Bu arada geçen yılın ilk onbir aylık devresinde çimento satışları % 15,8, demir kütük satışları ise % 7,3 artmıştır. Başka inşaat malzemesi satışlarında da artışlar kaydolunmuştur. Diğer taraftan makina ve demir çelik gibi yatırım mevzuu maddelerin oniki aylık ithalatı da 1962 ye kıyasla 1963 te sırasıyla % 36 ve % 26 oranlarında artmıştır. Bütün bu rakamlar 1963 te daha yüksek bir yatırım seviyesine erişildiğini göstermektedir.

Millî gelirimizdeki artış 1963 te 1962 den daha yüksek olmuştur. Devlet Plânlama Teşkilâtının tahminlerine göre 1963 te millî gelirimizdeki artış % 6,5 un üstünde, % 7 ye yakın bir oranda gerçekleşecektir. Biraz evvel işaret ettiğim gibi bu oran 1962 de % 6 idi.

Millî gelirimiz içinde tarım ve sanayi alanlarındaki üretimin mühim yer tuttuğu bilinmektedir. 1963 yılında her iki sektördeki üretim önemli artışlar kaydetmiştir. Bereketli bir mahsul idrak olunması sonucu hububat istihsalı bir hayli yüksek olmuş ve Toprak Ofisin mubayaaları rekor seviyeye ulaşmıştır. Gerçekten 1.6.1963 – 31.12.1963 devresi itibariyle Ofisin hububat mubayaaları bir evvelki yılın aynı devresine nazaran % 65 oranında bir artışla 636 bin tondan 1 milyon 52 bin tona, buğday alımları ise 484 bin tondan 784 bin tona çıkmıştır. 1963 sonunda müessesenin elindeki hububat stoku 1962 deki 616 bin tondan 1 milyon 114 bin tona, buğday stoku ise 468 bin tondan 840 bin tona yükselmiştir.

Sınai üretime gelince; bu alandaki canlılık daha da önemli olmuştur. Özellikle Devlet sektörüne bağlı sanayi kollarında krom ve bakır hariç, bâzı hallerde yüzde altmışa varan artışlar vukubulmuştur. Sınai üretimdeki mühim artışları, belirtmek üzere 1963 yılının 11 nci ayı sonu itibariyle bâzı artış yüzdelerini belirtmeme müsaadenizi rica edeceğim:

<i>Madde adı</i>	<i>Artış yüzdesi</i>
<i>Kok</i>	<i>60</i>
<i>Ham demir</i>	<i>40</i>
<i>Çelikhane istihsali</i>	<i>38</i>
<i>Sudkostik</i>	<i>36</i>
<i>Çimento</i>	<i>16</i>
<i>Kâğıt</i>	<i>15</i>
<i>Cam ve şişe</i>	<i>10</i>

Elektrik enerjisi istihsali aynı devrede % 12 artış kaydetmiştir.

Amonyum sülfat istihsali 16 bin küsur tondan 81.000 tona, süper fosfat istihsali (on aylık) 21.000 tondan 142.000 tona yükselmiştir.

İşba halinde bulunan tekstilde dahi artmalar vardır. Maden istihsalinde de önemli artışlar olmuştur. Yine 11 nci ay sonu itibariyle ham petrol istihsali % 44, linyit istihsali % 21, maden kömürü istihsali % 4,5, demir cevheri istihsali % 18 artış kaydetmiştir.

İktisadi faaliyetlerdeki bu canlılık yatırım ve üretim alanlarında olduğu gibi tüketim sahasında da görülmektedir. Bâzı maddelerin iç piyasalardaki satışlarında görülen artışlar tüketim temposunun 1963 te 1962 ye kıyasla daha hızlandığını göstermektedir:

<i>Tüketim maddesi</i>	<i>Satışlarda artış %</i>
<i>Çimento</i>	<i>16</i>
<i>Linyit</i>	<i>13</i>
<i>Maden kömürü</i>	<i>7</i>
<i>Şeker</i>	<i>10</i>
<i>Çay</i>	<i>10</i>
<i>Gazyağı } 12 aylık</i>	<i>13</i>
<i>Benzin } 12 aylık</i>	<i>2</i>
<i>Mazot } 12 aylık</i>	<i>19</i>

Asıl önemli olan cihet iktisadi faaliyetlerdeki bu canlılığın nispî bir fiyat istikrarı içinde gerçekleştirilebilmiş olmasıdır. Bunu sevinçle kaydetmek isterim. 1961 ve 1962 yıllarının mukayesesinde 1962 de % 5.7 ye varan toptan fiyat artışının 1963 sonunda % 4.2 ye indiği görülmektedir.

Sayın milletvekilleri, dış ticaretimiz son yıllarda kayda değer gelişmeler göstermektedir. 1962 de dış ticaret hacmi 1 milyar doları aşmış, ithalât 622, ihracat 381 milyon doları bularak 1961 e kıyasla ithalât % 22, ihracat %10 oranında bir artış göstermiştir.

Dış ticaretimizdeki bu gelişme 1963 yılında da devam etmiş, dış ticaret hacmi 1 milyar 58 milyon doları bulmuş, ancak bu gelişme esefle kaydetmek lâzımdır ki; ithalât artışı şeklinde tahakkuk etmiştir. Elimizde mevcut son rakamlara göre Aralık 1963 sonu itibariyle ithalât 688 milyon, ihracat ise 368 milyon dolardır. İthalât geçen yıldan 66 milyon dolar fazla, ihracat ise geçen yıl seviyesinin 13 milyon dolar altındadır.

İhracattaki noksanlığın esas sebebi tütün ihracatındaki mavi küf hastalığına dayanan ârızdır. 1963 yılının Aralık ayı sonu itibariyle dış pazarlara sevk olunan tütün 1962 yılının 91 bin tonuna karşılık sadece 45 bin tondur. Yalnız tütünden geçen yıla nazaran ihracat noksanımız 30 milyon dolara yaklaşmaktadır. Maden cevherleri ihracatında da 9 milyon dolarlık noksanlık vardır (6 milyon doları krom dâhil maden cevherlerinde, 3 milyon doları bakırda olmak üzere). Meyvalarda da 4.3 milyon dolarlık bir azalma olmuştur.

Belli sebeplerle mühim düşmeler kaydeden tütün ve maden cevherleri dışında birçok maddelerin ihracatında geçen yıla kıyasla olumlu gelişmeler görülmektedir. İhracında artış görünen maddeler arasında başta 17 milyon dolara yakın bir artışla pamuk gelmektedir. Bunu 5.4 milyon dolarla yün ve tiftik, 3.2 milyon dolarla şeker, 3.1 milyon dolarla hububat takibetmektedir. Bu gelişmeler yanında sanayi mamullerinin ihracını teşvik için alınan tedbirlerin 1964 yılından itibaren olumlu sonuçlar vereceği umulmaktadır. Bilindiği üzere sanayi mamullerinin ihracını kolaylaştırmak için bu mamullere ait vergi ve sair mükellefiyetlerin iadesi 261 sayılı Kanunla öngörülmüştür. Yine aynı kanun şümulüne giren mamulleri ihracedenlere yeni dış ticaret rejimi ile kotalardaki miktar ve nakdî teminat kayıtları ile bağlı kalmaksızın hammadde ve yardımcı madde ithali konusunda kolaylıklar tanınmıştır.

İhracatımız konusundaki bu mâruzatımdan sonra ithalâtımız üzerinde durmak isterim. İthalâtımızdaki artışın 16 milyon doları sürplü maddeleri ithalâtından, 19 milyon doları AID, DLF ve sair projeli ithalâttan ve ezcümle Ereğli Demir - Çelik işletmelerinin DLF, AID kredisinden yapacağı ithalâtın 1963 yılında hızlandırılarak yüksek seviyede tekevvün etmesinden ve kısmen de liberasyon listesinden yapılan ithalâttan ileri gelmiştir.

1963 programında ihracat 384, ithalât ise 567 milyon dolar olarak öngörülmüştü. Ancak 1962 yılının son aylarında liberasyon listesinden

yapılan ithal taleplerinin yüksek meblâğlara varması sebebiyle ve diğer ithal kalemlerinde vâki bâzı değişiklikler dolayısıyla programdaki rakamlar; ithalât 632 milyon dolar, ihracat ise 363 milyon dolar olarak yeniden revize edilmiş ve revize edilen bu program Konsorsiyum'a da verilmiştir.

1963 Aralık sonunun 368 milyon ihraç, 688 milyon ithal rakamlarına göre revize edilen programdaki 632 milyon dolarlık ithalât tahmini 56 milyon dolar; 363 milyon dolarlık ihracat tahmini ise 5 milyon dolar fazlalıklarla gerçekleşmiş bulunmaktadır.

Muhterem arkadaşlarım,

Dış ticaret açığımız sebebiyle tediye muvazenemiz de kronik bir şekilde açık vermektedir. Tediye muvazenemizin 1963 de 440 milyon dolar açık vereceği, bunun 190 milyonunun Amerikan gıda ithalâtı, cari projelere ait krediler ve yabancı sermaye akımı ile karşılanarak açığın 250 milyon dolara ineceği evvelce tahmin edildiğinden, Konsorsiyum'a dâhil devletlerce 1963 yılı için 252 milyon dolarlık bir yardım yapılması öngörülmüştü. Bu yardımdan Fransa ve Lüksemburg'un yapacağı yardımlar hariç diğerlerinin hepsi emrimize geçmiş ve 1963 yılı ihtiyaçlarımızda kullanılmıştır. Kullanılmıyan bir miktarının da bu yıl kullanılmasına devam olunmaktadır.

Fransa ile de 13.2.1964 yılında bir anlaşma yapılmıştır. Bu suretle 1963 tediye muvazenesi açıklarımızı Konsorsiyum kanalı ile sağlanan yardımlarla kapatmış bulunuyoruz. Ancak yaz aylarında Konsorsiyumla ilgili ikili müzakerelerin zamanında neticelenmemesi sebebi ile Merkez Bankası kaynaklarına müracaat zarureti doğmuştur.

1964 yılı programına gelince: Bu programda ithalât 640 milyon dolar, ihracat ise 375 milyon dolar olarak öngörülmüştür. Buna göre 1964 te ticaret bilânçosu açığımız 265 milyon dolar olarak tahmin edilmekte ve ihracatımızın ithalâtın ancak % 59 unu karşılayabileceği anlatılmaktadır. Programda öngörülen 640 milyon dolarlık ithalâtın madde grupları itibariyle durumu şöyledir:

Yatırım maddeleri ithalâtı	280 milyon dolar
Hammadde ”	280 milyon dolar
Tüketim maddeleri ”	80 milyon dolar
ve toplam	640 milyon dolar

Görülüyor İki, 640 milyonluk ithalâtın yalnız 80 milyon dolarlık kısmı tüketim maddelerine, 560 milyon dolarlık kısmı ise yatırım maddeleri ile hammadde ithalâtına taallük etmektedir.

640 milyon dolarlık ithalâtın 50 milyon dolarlık kısmı Amerikan zirai maddeler ihtiyaç fazlasından yapılacak ithalâta aittir. 30 milyon NATO, Enfrastrüktür ve Afşor ithalâta, 30 milyonunu özel yabancı sermaye ithalâtı,

125 milyonu ise kredileri temin edilmiş veya edilmesi beklenen proje ithalâtıdır. Bunlar için kendi kaynaklarımızdan döviz tahsisi bahis konusu değildir. Geri kalan 405 milyon dolarlık kısmı ise dış ticaret rejimi dâhilindeki program ithalâtına taallük etmekte olup bunun 65 milyonunun anlaşmalı memleketlerden gelmesi beklenmekte, bakiyesinin ise kendi döviz gelirlerimiz ve konsorsiyumdan temin edilecek dış kredilerle karşılanması gerekmektedir.

Tediye bilânçomuzun açık vermesinde, dış borç ödemelerimizin de mühim bir yeri vardır. 1962 yılında dış borç olarak banker borçları hariç 97 milyon dolar ödenmiştir. 1963 yılında, kesin neticesi alınmamış olmakla beraber, ödemelerin 144 milyon doları bulacağı, 1964 te ise 115 milyon dolarlık dış borç ödemesi yapılacağı hesabedilmiştir. Resülmal ödemelerine faizler de ilâve edilince bu borç ödemeleri 1962 de 127 milyon, 1963 te 178 milyon ve 1964 te 148 milyon dolar olacaktır. 1965 de dış borç ödemeleri 175 milyonu resülmal ve 26 milyonu faiz olmak üzere 201 milyon doları bulacaktır. Görülüyor ki, ihracat gelirlerimizin yarısından fazlasının dış borç ödemelerine tahsisi gerekmektedir.

İhracatımızın kısa vadeli tedbirlerle geliştirilememesi, ithalât ihtiyacımızın önümüzdeki yıllarda plân tatbikatı dolayısıyla artma durumunda olması ve her yıl büyük meblâğlara varan bir borç ödemesinde bulunmamız 1970 yılına kadar dışardan uzun vadeli kredi teminini zaruri kılmış ve bilindiği üzere Konsorsiyum da bu sebeple kurulmuştur.

Muhterem arkadaşlarım,

1964 yılı dış finansman açığımızı karşılamak konusunda geçen Aralık ayı sonlarında ilk konsorsiyum toplantısı yapılmıştı. Bu toplantıya 250 milyon dolarlık bir yardım talebi ile gidilmiş, bu talebimiz esas itibarıyla makûl görülmüş, ancak bu miktarı karşılamak için üye memleketlerin ne miktarlarda yardım yapacaklarının tesbiti bilâhare yapılacak müzakerelere bırakılmıştır.

Bu müzakerelerin ilki 27 – 28 Ocak 1964 tarihlerinde Paris’te yapılmıştır. Bu ilk toplantıda Türkiye’nin iktisadi durumu, Hükümetçe plânın tatbiki için alınmış olan tedbirler ve 1964 için istenilen malî yardım müzakere konusu olmuştur.

Heyetimiz bu toplantıda memleketimizin genel durumu hakkında bilgi vermiş, özellikle vergi reformu, toprak reformu, personel rejiminin ıslahı, İktisadi Devlet Teşekküllerinin reorganizasyonu konularını programına alarak Parlâmentodan güven oyu almış bir Hükümetin işbaşında bulunduğunu belirtmiştir. Plân tatbikatının gelişme hızımızdaki olumlu sonuçlarını açıklayan heyetimiz iç tasarrufların mobilize edilmesi ve kalkınma hedeflerine yöneltilmesi için alınan tedbirleri, özellikle vergi gayretlerimizi de açıklamıştır. Bu açıklamalarımız ve özellikle vergi gayretlerimiz konsorsiyumca ilgi ile karşılanmıştır.

Plânın dış finansman ihtiyacının sıhhatini etüd ve rakamlara dayanarak açıklıyan heyetimiz, kalkınma gayretlerimizin dış veçhesinde mühim yeri olan konsorsiyum çalışmalarını bugün için ve ilerisi için sağlam temellere oturtmak amacı ile şu taleplerimizi ısrarla belirtmiştir:

- a) Kâfi miktarda dış yardımın taahhüt edilmesi,*
- b) Bu yardımın program ve proje kredileri olarak dengeli bir tertipte olması,*
- c) Yardımın tâbi olacağı şartlar hakkında temel bir anlayışa varılması,*
- d) İlerdeki meseleleri daha katiyet ve sıhhatle ele alabilmemiz için konsorsiyum içinde çalışma ve faaliyet kaidelerinin tesbiti.*

Bu yıl dış yardım ihtiyacımız geçen yıldan farklı olarak tediye muvazenesi açığı şeklinde değil, 5 Yıllık Kalkınma Plânının 1964 programı dış finansman açığı şeklinde konsorsiyuma götürülmüş ve bütün meseleler bu plân ve programlar zaviyesinden müzakere edilmiştir.

Toplantıda Türkiye'nin proje kredileri yanında program kredilerine de muhtacolduğu hususi bir tez olarak ele alınmış ve bunun Türkiye'nin içinde bulunduğu iktisadi ortam muvacehesinde normal telâkki edilmesi gerektiği keyfiyeti Konsorsiyumca da kabul edilmiştir. Bu husus neşredilen basın tebliğinde de açıkça ifade olunmuştur.

Türkiye'nin malzeme kredileri yerine âzami % 3 faizli ve 10 sene ödemesiz devreli ve 25 sene vadeli kalkınma kredilerine ihtiyacı olduğu belirtilmiş ve bağlı yardım almanın memleketimiz bakımından doğuracağı iktisadi mahzurlar da belirtilmiştir.

Konsorsiyuma üye devletler yardımlarını umumiyetle bütçelerine koydukları tahsisatlarla karşıladıklarından bu konuda her memlekette yürürlükte bulunan kanunlar ve bunların gerektirdiği usul ve formaliteler yüzünden evvelce makul görülmüş bulunan dış yardım ihtiyacımızın tamamı için hisselerin tek celsede belirtilmesi mümkün olmamakta ve Bakıyelerin ikmâli mûtaakip toplantılara kalmaktadır.

Diğer taraftan, bâzı üyelerin Avrupa Yatırımlar Bankası kanaliyle yardım yapma temayülünde olmaları ve yarıca bâzı üyelerin tediye muvazenesi güçlükleri içinde bulunmaları sebebiyle hemen bir hisse miktarı beyan edecek durumda olma(ma)larına rağmen program ihtiyacımızın % 76 sını kavriyan önemli iştirak hisseleri beyan edilmiş bulunmaktadır. Geçen sene ilk celsede elde ettiğimiz nisbet % 66 idi. Yukarda mâruz sebeplerle aynı zamanda ikili müzakerelere de hemen başlamak kaydıyla toplantının 3 – 4 hafta sonraya bırakılması kararlaştırılmış bulunmaktadır.

Türkiye'nin dış finansman problemlerini Konsorsiyumun daha yakından tanımaya başlaması sebebiyle bu seneki dış finansman ihtiyacımızın aynen karşılanacağına ve hattâ program ihtiyacımız resmen tanındığına göre bu sene geçen yıllara nazaran daha müsait şartlarla kredi sağlayabileceğimize muhakkak nazariyle bakılması gerekmektedir.”¹⁷²

¹⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), ss. 15-19.

Bakan Melen, ülkenin iç ve dış borçları hakkında, gerek Karma Komisyonadaki, gerek Cumhuriyet Senatosundaki görüşmelerde yeterince bilgi verildiği halde, basında farklı haberlerin yer almasından yakınıyor ve bu konuyu Millet Meclisinde de ele alıyordu. Bakan Melen'in kamu borçlarına ilişkin açıklaması şöyleydi:

"Sayın milletvekilleri,

İç ve dış borçlarımız hakkında Yüksek Meclise sunulan bütçe gerekçesinde etraflı izahat verilmiş bulunmasına ve bütçe müzakereleri vesilesiyle Karma Bütçe Komisyonunda ve Cumhuriyet Senatosunda yaptığım açıklamalara rağmen son üç yıl içinde borçlarımızın 17 milyarlık bir artışla 28 milyara vardığı şeklindeki tamamen yanlış haberlerin bâzı gazetelerde yer almış olması karşısında Yüksek Heyetinize ve dolayısıyla halk efkârına borç durumumuzu 1959 – 1963 borç rakamlarının mukayesesini de yapmak suretiyle arz etmeye çalışacağım.

Evvelâ şunu belirtmeliyim ki, borç ve mükellefiyetlerimizi ayrı ayrı iki grupta mütalâa etmek icabetmektedir.

Bunlardan birincisi Devlet bütçelerinden ödenecek iç ve dış borçlar, diğeri ise Türkiye'nin dışarıya karşı olan ilcümle döviz tediyesini mutazammın olan mükellefiyetleridir ki, bunun içine Devlet bütçelerinden ödenecek dış borçlarla beraber resmî ve hususi sektöre dâhil müessese teşekkül ve şahısların dış tediyeye mükellefiyetleri de girmektedir.

Şimdi birinci grup, yani Devlet bütçesinden ödenen dış ve iç borçlar hakkında izahat vereyim.

Devlet bütçesi borçları Aralık 1959 sonu itibariyle 1 milyar 634 milyon lirası iç, 3 milyar 892 milyon lirası dış borç olmak üzere 5,5 milyar lira olarak gösteriliyor. Ancak bu meblâğa 2 milyar 490 milyon liralık Hazine kefaletlerinin de ilâvesi gerektiğinden mezkûr tarihteki Devlet borcu 8 milyar lira olarak görülüyor.

Aralık 1963 sonu itibariyle Devlet bütçesi borcu ise, 9 milyar 202 milyon lirası iç ve 5 milyar 883 milyon lirası dış olmak üzere 15 milyar civarında bulunmaktadır.

Bu meblâğa daire ve teşekküllerin Hazine kefaleti ile yaptıkları 1 milyar 766 milyon liralık borçlanmalar da ilâve edildiği takdirde Devlet borçları bâzı gazetelerde yayınlandığı gibi 28 milyar değil 16,5 milyar lirayı biraz geçmiş bulunmaktadır.

1959 yılı sonundan bu yana Devlet borçlarında var gibi görünen 8 milyar liralık artışın 7,5 milyara yakın kısmı, 10 yıllık devre içerisinde yapılan, fakat borç cetvellerinde gösterilmeyen Hazinesin Merkez Bankasından aldığı kısa vadeli avanslarla, âmme sektörüne dâhil daire ve teşekküllerin takatleri dışında borçlandırılmalarından mütevellit borçların tahkimi işleminden ileri gelmiştir.

Başka bir ifade ile bu tahkim ameliyesi 1959 yılında yapılsaydı, 31.12.1959 tarihi itibariyle iç borçlar yekûnunun 9 milyar 134 milyon olarak ifade edilmesi gerekecekti.

Bu da gösteriyor ki, 31.12.1963 itibariyle 9 milyar 200 milyon civarında olan iç borç seviyesi 1959 yılına nazaran bir artış göstermemiştir.

Son üç yılda filen yapılan borçlanmaların 250 milyon lirası Hürriyet İstikrazı Tahvilleri, 138 milyon lirası 65 sayılı Kanunla kabul edilen ve 1958 yılında yapılan değişikliklerden doğan kambiyo zararları ve 1 milyar lirayı aşan kısmı da 223 sayılı Kanunla ihdas olunan tasarruf bonoları karşılıklarıdır.

Bunların yekûnu da bir buçuk milyar civarındadır. Devlet bütçesinden ödenen dış borçlara gelince; 1960–1963 devresinde alman yeni dış borçları, Almanya'dan temin olunan 147 ve 200 milyon marklık krediler, 45 milyon dolarlık OECD kredisi ve sair beynelmilel malî müesseselerden ve Konsorsiyumdan aldığımız krediler olarak özetliyebiliriz. Bunlar ise kalkınmamızın tahakkuku için dost devlet ve müesseselerin memleketimize yaptıkları malî yardımlardır.

Evvelce bahsettiğim ikinci borç grubuna giren ve Türkiye'nin dış mükellefiyetlerini ifade eden borçlar, Aralık 1959 sonunda, 489 milyon 276 bin doları Devlet bütçelerine, 678 milyon 380 bin doları resmî ve hususi sektöre dâhil müessese ve şahıslara taallûk eden borçlardır ki, o tarihte yekûnu 1 milyar 57 milyon doları aşüyordu. Aralık 1963 sonu itibariyle ise döviz borçlarımız 1 milyar 169 milyon dolara balığ olmuştur. Bu meblâğın 701 milyon 76 bin doları Devlet bütçelerine, bakiyesi de resmî ve hususi sektöre taallûk etmektedir.

Burakamlarda gösteriyorki, 1959 dan buyana döviz mükellefiyetlerimizdeki artış sadece 111 milyon dolar civarındadır.

Ancak, senede 150 milyon dolara yakın borç ödediğimiz nazarı itibara alınırsa, uzun vadeli olarak temin edilen ve iktisadi yardım mahiyetini taşıyan dış kredilerden mütevellit bu cüzi artışın büyük bir yük teşkil etmiyeceği kolaylıkla anlaşılır.”¹⁷³

Konuşmasının ilerleyen kısmında Maliye Bakanı Ferid Melen, para ve kredi politikasını fevkalade önemsediklerine işaret ediyor ve bu hususun plân hedeflerinin gerçekleştirilmesindeki öneminin ayırtında olduklarına dikkat çekiyordu. Melen'in bu konuya ilişkin sözleri Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almış bulunuyordu:

“Sayın Milletvekilleri,

Para ve kredi politikasını iktisadi politikanın en müessir ve başlıca vasıtalarından biri olarak telakki etmekteyiz.

Plân hedeflerinin ve özellikle yatırım hedeflerinin gerçekleşmesi takibedilecek para ve kredi politikasıyla yakından ilgili bulunmaktadır. Muh-telif vesilelerle açıklanarak son defa Hükümet programında da ifade edildiği üzere para ve kredi politikamızın esası; paramızın iç ve dış değeri muhafaza edilerek üretimi teşvik eden ve iktisadi gelişmeye imkân veren bir politikanın

¹⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), ss. 19-20.

uygulanmasıdır. Bunu teminen para ve kredi hacmindaki genişlemelerin, millî gelirdeki artışlara muvazi olmasına, başka bir deyimle bu artışların sıhhatli bir ekonomik gelişmenin gerektirdiği seviyede tutulmasına itina gösterilmekte ve fiyat hareketleri devamlı olarak takibedilmektedir.

Kredilerin çeşitli ekonomik faaliyet kolları arasında en iyi ve en verimli bir şekilde dağılımını temine matuf çalışmalara 1963 yılında da devam edilmiştir.

Kalkınmamız açısından büyük bir önem taşıyan yatırım ve işletme kredisi kaynaklarının geliştirilerek genel kredi hacmi içerisindeki paylarının artırılması konusunda mesafeler alınmıştır. Özel sektörün sanayide orta vadeli işletme kredisi ihtiyacını karşılayacak olan, «Sınai Yatırım ve Kredi Bankası»nın Nisan ayında fiilen İstanbul'da faaliyete geçmesi temin edilmiş, Türkiye Sınai Kalkınma Bankasının kaynakları artırılmıştır.

Zirai kredi politikamız da aynı istikamete yöneltilerek çevirme kredisi olarak vasıflandırılan kısa süreli zirai krediler yerine daha çok istihsalı artırıcı mahiyetteki orta ve uzun vadeli zirai kredilere daha geniş ölçüde yer verilmesine çalışılmıştır.

1 Temmuz 1961 tarihinde tesbit edilen faiz ve reeskont hadlerinde her hangi bir değişiklik yapılmamış, zirai senetlerle ihracat finansman senetlerine, küçük sanat erbabı ve esnaf senetlerine tercihi faiz ve reeskont hadlerinin uygulanmasına 1963 yılında da devam olunmuştur.

Tasarruf hacminin genişlemesine ve sermayenin geniş halk topluluğuna yayılmasına imkân veren müessir bir sermaye piyasasının kurulmasını teşvik edici iktisadi, malî ve hukukî tedbirler konusunda başlamış olan çalışmalarımızı önümüzdeki yılda da geliştirmeyi düşünmekteyiz.

Muhterem arkadaşlarım,

Bütçe tasarısına ait gerekçede 1963 yılı içerisindeki para, kredi ve mevduat hareketleri Eylül ayı sonu itibariyle müfredatlı bir şekilde izah edilmiş bulunmaktadır. Şimdi elde mevcut en son rakamların ışığı altında 1963 yılındaki para ve kredi politikamızın neticelerini arz edeceğim:

1962 sonunda 10 milyar 964 milyon lira olan para arzı (Vadesiz tasarruf mevduatı dâhil) elde mevcut en son rakam olan Kasım ayı sonunda. 11 milyar 933 milyon liraya yükselmekle 969 milyon liralık bir artış kaydetmiştir. Para arzını terkebiden kalemler teker teker incelendiğinde tedavüldeki banknot ve ufaklık paranın on birinci ay sonunda 553 milyon, vadesiz tasarruf mevduatının ise 466 milyon lira arttığı, buna mukabil vadesiz ticari mevduatla Merkez Bankasındaki serbest mevduatın 50 milyon lira eksildiği görülmektedir. Muhterem Heyetinizce hatırlanacağı üzere, bütçe gerekçesinde, para arzının 1963 yılı başından Eylül ayı sonuna kadar olan devrede 205 milyon liralık bir artış gösterdiği, ancak mütaakıp aylarda bir yandan ihracat mevsiminin başlaması, bir yanda da Toprak Ofisin bir milyon tonu aşan mubayaaları sebebiyle para arzında bir miktar yükselmeye intizar olunduğu ifade edilmişti. Filhakika hal bu suretle cereyan etmiş olmakla beraber

önümüzdeki aylarda para arzında bir miktar azalma beklenmektedir. Nitekim, kaydı para ve tasarruf mevduatına ait Kasım ayından daha yeni rakamlar henüz elde bulunmamakla beraber tedavüle çıkarılan banknot miktarının takibettiği seyir (Banka kasalarında bulunanlar dâhil) bu görüşü teyideder mahiyettedir. Gerçekten Kasım sonunda 5 milyar 575 milyona varan tedavüle çıkarılan banknot miktarı Aralık sonunda 81 milyon noksaniyle 5 milyar 494 milyon liraya inmiş, Ocak sonunda ise yeniden 100 milyon azalarak 5 milyar 394 milyon liraya düşmüştür. Bu gelişmeler nazara alındığında, yıllık para arzı artışının % 7 civarında, diğer bir ifade ile gayrisâfi milli hâsıladaki artışa muvazi bir oranda olduğu anlaşılır.

Merkez Bankası kredileri 28 Aralık 1963 tarihinde 1962 yılına nazaran 1 milyar 205 milyon liralık bir artış kaydederek 3 milyar 29 milyon liraya yükselmiştir. 1963 yılında Merkez Bankası kredilerinin 1962 yılına nazaran daha fazla artması (1962 yılında artış 667 milyon liradır) esas itibariyle iki sebepten ileri gelmiştir. Sebeplerden birincisi ve en mühimmi, bu yıl bereketli bir hububat rekoltesi neticesinde Toprak Mahsulleri Ofisi bir milyon tonun üzerinde hububat mubayaa etmek zorunda kalmış ve bu alımlar geçen yıllarda 250 milyon liralık bir had dâhilinde yürütülürken bu yıl Merkez Bankası finansmanını 525 milyon liraya kadar yükseltmiştir.

Memleketimiz için olağanüstü bir hububat mahsulünün gerektirdiği finansman zorunluluğu ve 348 milyon liralık seviyesinde konsolide etmeyi düşündüğümüz Hazine bonoları istisna edilecek olursa Merkez Bankası kredilerinin ekonomik gelişmenin gerektirdiği bir seviyede tutulduğu ve kredilerin sektörler arasında dengeli bir surette tevzi edildiği söylenebilir.

1962 yılı sonunda 10 milyar 362 milyon lira olan banka kredileri 1963 yılının 11 ayı içerisinde 1 milyar 124 milyon lira artarak 11 milyar 486 milyon liraya yükselmiştir. Başlıca artışlar ticaret, sanayi ve madencilğe açılan krediler (607 milyon lira) ile zirai kredi (359 milyon lira) sahasında vâki olmuştur. Bu meyanda Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kredileri de 51 milyon liralık bir artışla 385 milyon liraya yükselmiştir. Banka kredileri sektörler itibariyle bir ayırımı tâbi tutulursa 11 milyar 488 milyon liralık genel kredi toplamının Kasım ayı neticelerine göre 9 milyar 840 milyon lirasının özel sektöre, 1 milyar 646 milyon lirasının ise kamu sektörüne ait bulunduğu görülür.

Banka kredilerinde 1963 yılının onbir ayı içerisinde vukubulan 1 milyar 124 milyon liralık genişleme 1962 yılının aynı devresindeki 1 milyar 669 milyon liralık genişlemeden 545 milyon lira daha azdır. 1962 yılında bankaların 1963 yılına nazaran çok daha fazla kredi tevzi edebilmeleri mevduatlarındaki istisnai artış sayesinde mümkün olabilmektedir. Filhakika 1962 yılında, halktaki nakit muhafaza temayülünün azalması neticesinde mevduat bankalara avdet etmiş ve yıllık 1 milyar 526 milyon liralık bir mevduat artışı sağlanmıştır. Buna mukabil 1963 yılının onbir aylık devresinde mevduattaki artış 525 milyon liradan ibaret kalmıştır. Banka kredilerinin başlıca ve sıhhatli kaynağını

mevduatlardaki artış teşkil ettiği cihetle, mevduattaki artışın seyrine uygun olarak 1963 yılında banka kredilerindeki artış da 1962 yılına nazaran daha az olmuştur.

1963 yılının ilk dokuz ayında sadece 39 milyon liradan ibaret olan ve bütçe gerekçesinde de böylece ifade edilen mevduat artışı Ekim ve Kasım aylarında mevsimlik bir temayüle de uygun olarak memnuniyet verici bir gelişme kaydetmiş ve Kasım ayı sonunda mevduat 9 milyar 943 milyon liraya yükselmiştir. Bu rakam yılbaşına nazaran 525 milyon liralık bir artışı ifade etmektedir.

Banka kredilerinin esas ve sıhhatli kaynağını teşkil eden ve ferdî tasarruf temayülünün bir ölçüsü olan tasarruf mevduatı onbir ay zarfında 770 milyon lira artmıştır. Geçen yılın aynı devresinde tasarruf mevduatının 610 milyon lira arttığı göz önünde tutulursa tasarruf mevduatı konusunda olumlu bir gelişme kaydedildiği görülür. Tasarruf mevduatı artışı içerisinde büyükçe bir hissenin (304 milyon lira) vadeli tasarruf hesaplarına ait bulunması ayrıca sevindirici bir olaydır. Aynı devrede resmî mevduatta 262 milyon liralık bir eksilme olmasına rağmen, toplam mevduatta 525 milyon liralık bir artışın sağlanabilmesi yıl içerisinde mevduatın seyri konusunda zaman, zaman izhar edilen endişeleri büyük ölçüde gidermiş bulunmaktadır. Aralık ayı artışlarıyla birlikte yıllık mevduat artışının daha tatminkâr bir seviyeye ulaşmış olduğu ümidedilmektedir.

Muhterem arkadaşlarım;

1963 yılı içerisinde takibedilen para ve kredi politikasının muhasalası ve en güvenilir müşiri fiyatlar seviyesidir. Bu vesile ile fiyat hareketlerine müteallik izahlarım geçmek isterim. 1953 yılı yüz itibar edilirse 1962 yılında 260 puan olan toptan eşya fiyatları genel endeksi ortalaması 1963 yılında 271 e yükselmekle sadece 11 puanlık bir artış göstermiştir. Bu netice fiyatlarda ortalama % 4,2 nisbetinde bir artışa tekabül etmektedir.

Külçe altın fiyatlarında 1963 yılında vukua gelen gerilemeler ve serbest piyasadaki döviz fiyatları da toptan eşya fiyatları endeksini teyid etmektedir. Gerçekten 1962 yılı Aralık ayında 14,58 lira olan külçe altın fiyatları 31 Aralık: 1963 de 14,15 liraya düşmüş bulunmakta, serbest piyasadaki dolar fiyatı 12,66 liradan 11,93 liraya kadar gerilemiş bulunmaktadır. 1963 yılında fiyatlardaki artış 1962 yılının % 5,7 nisbetinin de altında kalmıştır. Aynı devrede ekonomileri çoktan istikrara kavuşmuş ileri Batı memleketlerinde dahi % 5–6 nisbetinde fiyat yükselmelerine şahit olduğumuza göre fiyatlar seviyesi memleketimiz yönünden fazlasiyle sevindiricidir.

1960–1963 devresinde yani son dört yılda yıllık fiyat artışı ortalamasının % 4,53 olduğu düşünülürse memleketimiz ekonomisinin arzu edilen istikrarına kavuşmak üzere bulunduğu kesin olarak ifade edilebilir.”¹⁷⁴

¹⁷⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), ss. 20-22.

Maliye Bakanı Melen, Millet Meclisine 1964 yılı Bütçe Tasarısını sunuş konuşmasında, iktisadi devlet teşekkülleri üzerinde de durmakta ve bu konuda şu açıklamada bulunmaktaydı:

“Sayın milletvekilleri,

İktisadi ve malî konulardaki maruzatım arasında İktisadi Devlet Teşekküllerinden de bahsetmek isterim.

İktisadi Devlet Teşekküllerinin millî ekonomimiz içinde önemli bir yer işgal ettikleri malûmlarıdır. Bu teşekküllere kalkınma plânının ve yıllık programlarının uygulanmasında da önemli vazifeler düşmektedir. 1964 programındaki yatırımları toplam yatırımların % 24 ünü teşkil etmektedir.

İktisadi Devlet Teşekküllerinin karma ekonomi anlayışı içinde, modern işletmeciliğin kurallarına uygun, verimli çalışan, Hazineye yük olmıyan, aksine yatırımları için fon yaratabilen, iç ve dış pazarlarda rekabet imkânlarına sahip işletmeler haline getirilmeleri prensibolarak kabul edilmiştir. Bu prensibin tam olarak gerçekleştirilmesi, bu teşekküllerle ilgili olarak hazırlanmış olan «İktisadi Devlet Teşekkülleri ve iştirakleri hakkındaki kanun» ile bunları sağlam kaynaklardan finanse edecek olan «Devlet Yatırım Bankası» Kanununun süratli ve etkili bir şekilde uygulanması ile mümkün olacaktır.

İktisadi Devlet Teşekküllerinin 1964 yılında, 1963 yılının 1.950 milyon liralık yatırım programına nazaran 770 milyon lira fazlası ile, 2.720 milyon liralık yatırım yapmaları öngörülmüştür. Bu yatırımlar sağlam kaynaklardan finanse edilecektir:

-Bunların 622 milyon lirası teşekküllerin kendi imkânlarından;

-379 milyon lirası evvelce temin edilmiş dış kredilerden (AID, DLF, Eximbank); kredileri gibi.

-1.019 milyon lirası Amortisman ve Kredi Sandığı kaynaklarından,

Bakiye 700 milyon lirası da bütçeden verilecektir. Bütçeden verilecek bu miktar; Nominal sermayesi tamamlanmamış İktisadi Devlet Teşekküllerine sermaye olarak, Hükümetçe alınan kararlara uymak zorunluğu ile zarar eden teşekküllerin bu zararlarına karşılık olarak; borçlanma imkânını yitirmiş belediyelerin yatırımları için İller Bankasına ödeme şeklinde ve bir de işletme açığı veren mahdut teşekküllere yardım olarak verilecektir.

Bu izahatımızdan da açıkça anlaşılacağı üzere, İktisadi Devlet Teşekküllerinin 1964 yatırım programlarının finansmanı, ya daha yıl başında temin edilmiş veya yıl sonuna kadar muhakkak tekevvün edecek sağlam finansman kaynaklarına istinadettirilmiş bulunmaktadır.

İktisadi Devlet Teşekkülleri arasında, Devlet Demiryolları, Denizcilik Bankası, Devlet Hava Yolları, Azot Sanayii gibi zarar etmekte devam edenler bulunmakla beraber, memnunlukla arz edebilirim ki, İktisadi Devlet Teşekküllerinin malî durumları genel olarak tedricen düzelmekte, içlerinden kârlı duruma geçenler çoğalmakta, kendi kaynaklarından yatırımlara tahsis

*ettikleri miktarlar yine tedricen yükselmektedir. Arz edeceğim şu rakamlar bu hususta bir fikir verebilecektir. Bu teşekküller toplu halde 1961 yılında 202, 1962 yılında 13 milyon lira işletme açığı verdikleri halde bu yıldan sonra toplu halde işletme açığı vermedikten başka 1963 yılında 258, 1964 yılında 622 milyon liralık yatırımı kendi kaynaklarından yapmalarının programlaştırılması mümkün olmuştur. Ancak derhal ilâve edeyim ki, bu teşekküllerin yatırılmış sermayeye nisbetle verimleri henüz tatminkâr olmaktan çok uzaktır.”*¹⁷⁵

Bütçe uygulamalarına da değinen Bakan Melen, gerek 1962, gerek 1963 yılları Bütçelerinde, alınan önlemler sayesinde korkulacak düzeyde bir açık verme ile karşılaşılmadığını bildirmekteydi. Bakan Melen’in bu konudaki konuşması şöyledi:

“Muhterem milletvekilleri,

Bütçe tatbikatımız ekonominin dengesini bozmıyacak, enflasyona meydan vermeyecek bir tutumla yürütülmektedir.

Yıl sonunda 1.5 milyarlık bir açık verme tehlikesi gösteren 1962 genel bütçesi alınan tasarruf tedbirleri sonucu olarak sadece 100 milyon lira açıkla kapanmıştır.

Genel ve katma bütçeler birlikte mütalâa edildiği takdirde katma bütçelerden elde edilen gelir fazlası sebebi ile 1962 konsolide bütçe açığı henüz bağlanan katî hesap sonuçlarına göre sadece 65 milyon liradan ibarettir.

İçinde bulunduğumuz 1963 malî yılı bütçe tatbikatına gelince:

1963 bütçe yılının ödenek toplamı 31.1.1964 tarihinde, yani bütçe yılının onbirinci ayı sonunda 12 milyar 444 milyon 361 bin liraya ulaşmıştır. Bu miktarın 8 milyar 429 milyon 336 bin lirası cari giderlere, 4 milyar 015 milyon 025 lirası da yatırımlara ve transferlere taallük etmektedir.

Bidayette bütçe kanunu ile verilen ödenek toplamı 12 milyar 101 milyon 638 bin lira olduğuna göre, artış 342 milyon 723 bin lira olup bunun nisbeti % 2,83 tür.

Aynı devrede genel bütçe masrafları: 6 milyar 766 milyon 849 bin lirası cari masraflara, 3 milyar 237 milyon 877 bin lirası da yatırımlara aid olmak üzere 10 milyar 004 milyon 726 bin liraya ulaşmıştır.

Harcama oranı

Toplamı olarak : % 80,39 dur.

Bu miktara mahsup devresi sonunda mahsubu yapılmak üzere verilmiş olan avans ve krediler dâhil değildir. Bunların da ilerisi ile harcama oranı bunun üzerine çıkacaktır.

1963 bütçe yılının onbirinci ayı sonuna kadar genel bütçe gelirlerinin tahsilâtı 10 milyar 250 milyon 048 bin liradır. Bu tahsilâtın 8 milyar 231 milyon 297 bin lirası normal kaynaklardan, 2 milyar 288 milyon 751 bin lirası ise diğer kaynaklardan elde edilmiştir.

¹⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), ss. 22-23.

Bu suretle bütçe yılının onbirinci ayı olan Ocak 1963 sonunda bütçe yılı başında tahmin olunan gelirlerin % 86,93 ü tahsil edilmiştir. Tahsil olunan miktar, 1962 bütçe yılının aynı devresinin tahsilâtına nisbetle % 27,47 fazlalık göstermektedir.

Hükümet bir yandan harcamaların azami derecede gerçekleştirilmesine çalışırken bu harcamaların sıhhatli kaynaklar dışında olmamasına da azami dikkat göstermektedir. 1963 bütçesinin bu yönden izlenmesi neticesinde, yıl sonunda tehlikeli bir açıkla karşılaşılması için ilâveten tedbir alınması lüzumlu görülerek, büyük bir kısmı cari giderlerden olmak üzere ödeneklerden ortalama % 7 tasarruf yapılması ön görülmüştür.”¹⁷⁶

Maliye Bakanı Ferid Melen, bu açıklamalarından sonra, vergi uygulamaları üzerinde duruyor ve Hükümet Programında da yer verildiği üzere, vergi reformunun, kalkınma hedeflerini gerçekleştirecek olan finansman gereksinimi karşılayacak düzeyi, sosyal adalet ilkelerini de göz ardı etmeden yakalamak hedefine yöneldiğini belirtiyordu. Bakan Melen, bu bağlamda, sorunun sadece yeni vergi düzenlemelerini gerçekleştirmekten ibaret olmadığına dikkat çekiyor ve mevcut vergi kanunlarının iyi uygulanamamasının yol açtığı sıkıntıların giderilmesinin gerektiğini de özellikle vurguluyordu¹⁷⁷.

Bakan Melen, konuşmasının sonunda, 1964 Gider ve Gelir bütçelerinin açıklanmasına geçiyor ve sözlerini tamamlıyordu. Melen’in bu konuda söyledikleri Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmişti:

“Sayın milletvekilleri,

İktisadi ve malî bünyemizin çeşitli yönleri hakkındaki maruzatımdan sonra 1964 Gider ve Gelir bütçelerinin izahına geçiyorum:

1964 genel ve katma bütçelerimizi eski yıllardan farklı bir tertip ve tasnif içinde yüksek tetkiklerinize sunmuş bulunuyoruz. Bu tertip ve tasnif değişikliğinin nedenlerini kısaca şöyle ifade edebilirim. Evvelâ bütçelerimizin plâna uygunluğunu sağlamada yeni bir tertip ve tasnif kolaylığından faydalanmak zaruri görülmüştür. Bu ihtiyaç özellikle iki noktada belirmiştir. İlk önce plânın yatırım anlayışına bütçelerimizi intibak ettirmek icabediyordu. İkinci olarak da plânın süratle uygulanması için idareye bütçe tatbi-katında daha geniş hareket imkânı sağlaması gerekiyordu. Plânın yatırım anlayışına uyulma ihtiyacı bütçelerimizde mütadolan «cari harcamalar - yatırım harcamaları» ikili tasnifinin terk edilerek, «cari harcamalar-yatırım harcamaları ve sermaye teşkili ve transfer harcamaları» üçlü tasnifinin kabulünü zaruri kılmıştır.

¹⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), s. 23.

¹⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), ss. 23-24.

Bütçe tatbikatında idareye plânın istediği süratli uygulamayı sağlamak için de bölüm adetleri eskisine kıyasla azaltılmış bulunmaktadır.

Bütün bunların üstünde, bu değişiklik ödenek tertip planındaki çok maddeli fakat büyük bölümler sayesinde, Yüksek Meclise bütçenin ana istikametlerini ve ağırlık noktalarını eskisine nazaran daha kolaylıkla teşhis edebilmek imkânını sağlamış bulunmaktadır. Bu suretle Yüksek Meclisin bütçe yolu ile Hükümetin bir yıllık icraat programı üzerindeki irşatlarını daha kolaylıkla yapabilmesini sağlamış olmayı bir bahtiyarlık vesilesi saymaktayız.

Bu mâruzatımdan sonra şimdi tasarının rakamlarına geçiyorum:

1964 tasarısında konsolide Devlet bütçesi ödenekleri:

	<i>Lira</i>
<i>Cari harcamalar ödenegi</i>	<i>7 319 880 805</i>
<i>Yatırım harcamaları ödenegi</i>	<i>3 553 859 486</i>
<i>Sermaye teşkili ve transfer harcamaları ödenegi</i>	<i>3 112 686 739</i>
<i>lira olmak üzere toplamı</i>	<i>13 936 427 030</i>
<i>liradır.</i>	

Bu rakamlar 1963 bütçesinin üçlü tasnife irca edilmiş rakamları ile mukayese edilirse 1964 tasarısının:

<i>Cari harcamalarda</i>	<i>% 5.79</i>
<i>Yatırım harcamalarında</i>	<i>% 20.52</i>
<i>Sermaye teşkili ve transfer harcamalarında</i>	<i>% 15.51</i>
<i>Bütçe toplamında ise % 11.33 oranında bir artış sağladığı görülmektedir.</i>	

Bütçe Karma Komisyonunun ve Yüce Senatonun değerli incelemeleri sonunda 1964 Konsolide Devlet Bütçesi, sırasıyle:

<i>Cari giderleri</i>	<i>7 330 619 394</i>
<i>Yatırım giderleri</i>	<i>3 563 080 935</i>
<i>Sermaye teşkili ve transfer harcamaları</i>	<i>3 127 294 671</i>
<i>ve toplamı</i>	<i>14 020 294 671</i>
<i>olarak tesbit edilmiş bulunmaktadır.</i>	

Bu miktarların yekûnu Hükümet teklifine nazaran carilerde 10 milyon 738 bin, yatırımlarda 9 milyon 221 bin, transferlerde 14 milyon 607 bin ve toplam olarak da 34 milyon 567 bin liralık bir fazlalık arz etmektedir.

Her iki heyetin bütçe tasarımızın ana hüviyet ve gücüne tesir etmiyecek değişikliklerle tasarılarımızı kabul buyurmuş olmalarını burada şükranla anmak isterim.

Bütçe ödenekleri küçük ve zaruri ricatler hariç plân ve programı hedeflerine tamamen uygun olarak ayrılmıştır.

1964 Bütçesi Devlet sektörüne bu yıl geçen yıllardan daha yüksek bir harcama ve hizmet imkânı sağlamaktadır. Ödenek artışları özellikle kalkınmamızdaki rolü büyük olan sektörlerde vâki olmuştur. Bu yıl ödeneği en çok artan hizmet Millî Eğitimidir. Ankara, İstanbul, İstanbul Teknik ve Ege Üniversiteleri ile birlikte geçen yıldan fazlası Millî Eğitimin 300 milyon liraya yakındır. Mezkûr üniversiteler dâhil Millî Eğitime ayrılan ödenek miktarı 2 milyar 400 milyonun üstüne çıkmıştır.

Devlet Su işlerine bu yıl geçen yıldan 193 milyon fazlasiyle 1 milyar 100 milyon liralık ödenek ayrılmıştır.

Tarım Bakanlığına geçen yıldan 133 milyon fazlasiyle 591 milyon lira ödenek verilmiştir.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına verilen ödenek geçen yıldan 145 milyon fazlasiyle 660 milyon liradır.

Karayollarına, bu bütçeden 892 milyon lira verilmektedir.

Millî Savunma Bakanlığına ayrılan ödenek geçen yıldan 107 milyon fazlasiyle 2 milyar 910 milyon liradır.

Bu bütçenin kalkınma gayretlerine sağladığı imkânları hesaplarken çeşitli hakanlık ve daire bütçelerinde yer alan transferleri de göz önünde bulundurmamak icabeder. Filhakika bu bütçe ile öngörülen yatırım gayeli transferlerin toplamı 931 milyon liradır. Bu meyanda İktisadi Devlet Teşebbüslerine sağlanan yardım da 700 milyon liradır.

Bu bütçe özel sektörün yatırım gayretlerine de katılmış, Ereğli Demir - Çelik Fabrikaları T. A. Ş. ne 180 milyon lira ikrazı, Turizm Kredi Fonuna da 10 milyon lira ödemeyi öngörmüştür.

Bütçe, köy içme suları için özel idareler hesabına kullanılmak üzere Devlet Su işleri Bütçesine mevcut ödeneye ilâveten ayrıca 25 milyon liralık ve köy elektrifikasyonu için Etibank'a 10 milyon liralık transferlere yer vermiştir. Köy elektrifikasyonu için ilk defa olarak bu yıl genel bütçeye tahsisat konulmaktadır.

1964 bütçe tasarısı ile çeşitli sektörlerde ayrılmış olan yatırım ödeneklerinin 1963 e kıyasla artış oranları, bu yıl bütçesinin plân ve programa uygun tercihlerini aksettirmektedir. 1963 e kıyasla vâki artış yüzdeleri sektörler itibariyle şöyledir:

Tarım sektörü % 53, madencilik sektörü % 30, imalât sanayii sektörü % 32, enerji sektörü % 102, turizm sektörü % 92, eğitim sektörü % 21, sağlık sektörü % 19.

1964 bütçesi kalkınmamız için gerekli harcamaları plân ve program hedeflerine uyum bir şekilde tevzi etmiş bulunmaktadır.

Şimdi bu kalkınma gayretlerimizin karşılığını teşkil eden Devlet gelirlerimiz hakkında bilgi arz edeceğim.

Sayın milletvekilleri,

1964 malî yılı genel bütçesine giren gelirlerin Hükümetçe 10 milyar 695 milyon lirası normal kaynaklardan ve 2 milyar 485 milyon lirası da özel kaynaklardan olmak üzere ceman 13 milyar 153 milyon küsur lira olarak teklif olunduğu, buna katma bütçelerin 532 küsur milyon lira gelirinin de ilâvesi ile konsolide bütçe gelir yekûnunun Bütçe tasarısında 13 milyar 686 milyon liraya baliğ olduğu malûmlarıdır.

Geçici Hükümet tarafından hazırlanan Genel bütçe gelir tahmin rakamlarına gelir; binalardan alınan Savunma, İstihsal Vergisi çerçevesinde; Akar Yakıt, İtriya ve Tuvalet maddeleri vergilerinde ve nihayet gümrük tarifesinde yapılması öngörülen teşmil ve değişikliklerle ilgili olarak beklenen 634 milyon liralık gelir fazlası dâhil bulunmakta idi. Ancak, yeni Hükümete bir seçme imkânı vermek üzere bu tasarılar B.M.M. ne sevk edilmemişti, Yeni Hükümet seçme imkânını kullanarak gerekli vergi tasarılarını sevk etmiş bulunmaktadır.

Bütçe tasarısı ile öngörülen gelir tahminleri Karma Bütçe Komisyonunun değerli çalışmaları sonucu esas itibarıyla kabul edilmiş ve yapılan zam ve tenzillerle genel bütçe gelir tahminleri arz ettiğim yekûna nazaran 172 milyon lira bir fazlalık ile 13 milyar 325 milyon 405 bin lira olarak tesbit edilmiştir.

Bu miktara Karma Bütçe Komisyonunca kabul edilen şekli ile katma bütçelerin 536 milyon 673 bin liralık gelirlerinin de ilâvesi ile Konsolide bütçe gelirleri toplamı 13 milyar 862 milyon 028 bin liraya baliğ olmaktadır. Yüce Senato tarafından da bu gelirler aynen kabul edilmiş bulunmaktadır.

Konsolide gider bütçesi Karma Bütçe Komisyonunda ve Yüce Senatoda 14 milyar 20 milyon 995 lira olarak tesbit edildiğine göre 1964 bütçe açığı 158 milyon 916 bin liradan ibaret bulunmaktadır.

Gelir tahminlerimizin açık ve samimî olduğunu bilhassa belirtmek isterim. Yüksek Meclisinizin değerli tetkikleri sonunda bu tahminlerimizi teyidedeceğini ümid ederim. İlk Beş Yıllık Plân devresinin ikinci yıl bütçesi olan 1964 bütçesi vesilesi ile memleketimizin çeşitli iktisadi ve malî meselelerini açıklamaya, dertlerimizi ve ümitlerimizi belirtmeye çalıştım.

Sözümde başlarken de işaret ettiğim gibi kalkınma çabalarımızın temel taşlarından birini teşkil edecek olan 1964 bütçesinin memleket ve milletimize hayırlı olmasını diler, hepinizi saygı ile selâmlarım. ”¹⁷⁸

¹⁷⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), ss. 24-26.

D. Bütçe Kanununun Tümü Üzerinde Siyasî Parti Grupları Adına Yapılan Konuşmalar

a- Siyasî Parti Grupları Adına Yapılan Konuşmalarda Muhalefet Partilerine Öncelik Tanınması

Bakan Melen'in konuşması tamamlandığında, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, siyasî parti gruplarına söz vereceğini bildiriyor; ancak daha önce, Hatay Milletvekili Şekip İnal'ın, bir önergesini okutuyordu. Şekip İnal, önergesinde, Bütçe Tasarısının tümü üzerindeki görüşmelerde, önce muhalefet partileri gruplarına söz verilmesini istemekteydi¹⁷⁹. Oya sunulan bu önerge Genel Kurulca kabul gördüğü için, ilk söz, YTP Meclis Grubu adına konuşacak olan Aydın Milletvekili Burhan Apaydın'a verilmişti.

b- Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu Adına Burhan Apaydın'ın Konuşması

YTP Grubu adına kürsüye gelen Apaydın, konuşmasında, Komisyon ve Genel Kurullarda bütçe görüşmeleriyle, yasama organının hükûmeti etkin bir biçimde denetleme fırsatını bulduğuna değiniyor; bunun yanı sıra, bu görüşmelerin bir diğer işlevinin de, ülkenin malî, ekonomik, sosyal ve siyasî sorunlarının tartışılması olduğuna dikkat çekiyordu. Apaydın, 1961 Anayasasının sosyal devleti benimsediğine işaret ettiği konuşmasında, Anayasada yer alan sosyal ve iktisadi hak ve ödevler uyarınca milletin daha iyi yaşam düzeyine çıkarılması için iktidarda olan her partinin gayret sarf etmesi gerektiğine vurgulama yapıyor ve bu konuda şöyle devam ediyordu:

“Arkadaşlarım, Anayasamız ikinci maddesinde «Türkiye Cumhuriyetinin sosyal bir hukuk devleti» olduğunu belirtmiştir. Sosyal bir hukuk devleti mahiyeti icabı, daha ziyade şekli hukuk devleti mefhumuna yaklaşan liberal hukuk devletinden esaslı surette ayrılıklar arz etmektedir. Maddi hukuk devleti idesine bağlanan sosyal hukuk devleti eşitlik ve sosyal adalet prensiplerine dayanarak iktisadi ve sosyal düzene müdahale suretiyle sosyal devlet mefhumuna bir muhteva kazandırabilecektir. Yalnız bu hedefe varırken Anayasada hudutları gösterilmiş âme hak ve hürriyetleri ile yine bizzat Anayasanın koyduğu salâhiyet hududuna riayet edecektir.

Sosyal devlet prensibinin gerçekleşmesini sağlayacak tedbirler Anayasamızın «sosyal ve iktisadi hak ve ödevler» başlığını taşıyan 3 ncü bölümünde düzenlenmiştir.

Bu bölümde vatandaşlara tanınan hakların kullanılmasının temini ve Devlete tahmil edilen ödevlerin ifası, her Hükümetin asgari icraatını teşkil etmektedir. Bu izahatımızla sözü şuraya getirmek istiyoruz: Sosyal adaleti

¹⁷⁹ Şekip İnal'ın önergesi şöyleydi:

“Başkanlığa,

Bütçenin tümü hakkındaki partilerinin görüşlerini ifade için iktidar partisi gruplarından evvel muhalefet partilerine öncelik tanınmasını arz ve teklif ederiz.” M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), s. 26.

temine mâtûf tasarruflar, kalkınma plânları, tarım reformu ve sosyal güvenlik tedbirleri gibi faaliyetler; iktidardaki bir siyasi partinin kendi inançlarının bir ifadesi olarak kabul edilemez. Bunlar, Anayasanın devlete ve binnetice hükümetlere tahmil ettiği asgari vazifelerdir. İktidarda veya muhalefette olsunlar siyasi parti grupları da bu faaliyetlerin icra edilmemesi gerektiği şeklinde bir davranışta bulunamazlar; fakat elbette ki bu faaliyetlerin siyasi veçheleri, şekil ve muhtevaları tenkid konusu olabilecektir.

Muhterem arkadaşlarım, Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu hangi parti iktidarda olursa olsun, bilhassa Anayasamızın üçüncü bölümünde yer alan sosyal ve iktisadi hak ve ödevlere taallûk eden Hükümet icraatını kendi anlayışına uygun olduğu nisbette desteklemek, Türk Milletinin lâıyk olduğu refah seviyesine bir an evvel vâsıl olması için gerekli faaliyete de hükümetleri sevk etmek kararındadır. Aynı zamanda muhalefet vazifemizi ifa ederken, siyasi parti olarak bekâmız endişesini bir tarafa bırakıyor, memleketin bekâsını ve iyiliğini birinci plânda mütalâa ediyoruz. Bu inançlarımız tenkid ve murakabe vazifemizin ifasında takibedeceğimiz usule tamamen hâkim olmuştur. Tenkidlerimizde yapıcı olmak, beğenmediğimiz tatbikatın yerine daha iyi bulduğumuz hal tarzlarını teklif etmek, Hükümetin takdir ettiğimiz faaliyetini tebarüz ettirmekten çekinmemek, usulümüzün kaidelerini teşkil etmektedir.”¹⁸⁰

YTP Meclis Grubu adına konuşmakta olan Burhan Apaydın, plânlı ekonomiye de değinerek, günümüzde kapitalist devletlerde dahi sosyal adalete önem verildiğine işaret ediyor ve bu nedenle ülkemizde de kalkınmanın bir plâna bağılı olarak gerçekleştirilmesi gerektiğini savunuyordu. Plânlı ekonomiye karşı çıkan bazı çevreleri şiddetle eleştiren Apaydın’ın görüşlerini ayrıntılı bir biçimde sunduğu konuşması, Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almaktaydı:

“Türkiyemizde iktisadi kalkınma hareketleri Cumhuriyet İnkılâbından sonra, çok nâmûsait şartlar içerisinde başlamıştır. Plânlı kalkınma, münhasıran Sovyet Rusya’nın totaliter ve şahsi teşebbüsü nefyeden nizamına has bulunduğu bir devirde, Türkiye sosyalist nizamı kabul etmeden, mahdud ölçüde dahi olsa ve bugün bizim anladığımız mânada kabul edilmese plân fikrini benimsiyen ve tatbik etmeye çalışan ilk memleket olmuştur. Bugün birçok kapitalist memleketlerde kabul edilen karma ekonomi ve demokratik nizam içinde plânlı iktisat sistemi 1933 yıllarında Türkiye’de müdafaa edilmiş ve kısmen tatbikat sahasına da intikal etmiştir.

1929–1932 yılları dünya ekonomisinin çok ağır buhranlar içinde kıvrandığı bir devirdir. Bu yıllarda, ihracettiğimiz zirai maddelerin ezcümle pamuğun, tütünün fiyatları korkunç derecede düşmüş, bu yüzden döviz antreleri çok azalmış ve ithal imkânlarımız adeta yok olmuştur. Ayrıca ticari

¹⁸⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), s. 27.

münasebetlerde bulunduğumuz memleketler dış ticaret sahasında otarşı yoluna gitmekteydiler. Üstelik memleket dâhilindeki hususi teşebbüs kâfi derecede gelişmemiş ve büyük çaptaki işlere elini atamamıştır. Sermaye terakümü fevkalâde mahdud idi. Dışardan imkânsızlıklarla karşılaşınca dâvayı kendi gücümüz ve kendi imkânlarımız ile halletmek alternatifinden başka bir şey kalmıyordu. İşte bu şartlar içinde 1931 yıllarında bu memlekette plânlı ekonomi fikri şiddetle müdafaa edilmiştir. İşte Türkiye bu fikirlerin ışığı altında, Devlet kanalı ile sanayileşmek böylece ekonomisini harekete getirmek kararını verdi Yabancı uzmanların verdikleri raporlar da dikkate alınarak üç sanayi grupunu(n), demir-çelik, tekstil ve kimya gruplarının Devlet eliyle temelleri atıldı. Memleketimizde karma ekonomi sisteminin doğuşu bu tarihlerdedir. Bu fikriyat ve tatbikatın memleketimize fayda getirmediğini kimse iddia edemez. Demek oluyor ki, iktisadi kalkınma, her şeyden evvel tecrübeler yapmaya hazır olmayı, değişmeleri reddetmeyip bunları kabul etmeyi, yeni fikirleri ortala koyarak bunları tartışmayı icap ettirmektedir. Fakat, muhterem arkadaşlarım, teessüre şayan bir nokta olarak zikretmek mecburiyetindeyiz, memleketimizde bugün hâkim kılınmaya çalışılan vasat, yeni fikirlerin değişmelerin doğruluk ve yanlışlıkları münakaşa edilmeden, statü koca bir zihniyetle derhal reddedilmesi şeklindedir.

Arkadaşlarım, 1950 den sonra yatırımların süratle fazlalaşması sebebiyle ekonomimizin sıkıştığı dar boğazlardan kurtarılması için 1958 yılında alınmasına başlanan istikrar tedbirlerinin tabii bir neticesi olan kalkınmanın bir plâna bağlanması fikrinin reddolunmaması icabederken, bugün hâlâ statükonun devamından menfaat uman bâzı ufak grupların tazyik ve telkinlerinin tesiri altında, plân fikrine cephe alınmakta, hattâ kapitalist memleketlerde bile bugün münakaşasız kabul edilen sosyal adalet ve sosyal politika tedbirlerini müdafaa edenlere bir ortaçağ anlayışı içinde şu veya bu damgalar vurulmaya çalışılmaktadır. Türkiye’imizde bugün, Fizyokratların, Adam Smith’lerin dünyanın hiçbir yerinde artık müdafaa ve tatbikine imkân kalmıyan tabii iktisadi nizam fikrini müdafaa edenler «Laissez-passer Laissez-fair» diyen, jandarma Devlet esasını benimsiyen çevreler maalesef mevcuttur. Mevcudolabilir ve fikir hürriyeti içinde tabii karşılanmak icabeder. Ancak Devlet idaresine tâlip olan siyasi teşekküllere de bu zihniyet hâkim kılınmaya çalışılırsa, üzerinde ciddiyetle durmak, halk efkârına hakikatleri izah etmek bir vazife halini alır.

Arkadaşlarım, devrini yaşamış, fonksiyonunu icra ederek ömrünü bitirmiş olan münhasıran hususi teşebbüse, fiyat mekanizmasını(a) ve kâr müessesesine dayanan sistemin liberal ekonominin müfrit taraftarı çevrelerinde de kabul edilen iflâsı 1929 buhranı ile olmuştur. Meşhur ekonomist Keynes bu iflâsı ilân ederek kapitalist düzen içinde ve demokratik usuller ile plânlama fikrinin nüvesini ortaya atmış ve bu fikirleri İngiltere’nin Klâsik Liberalleri tarafından da kabul edilmiştir.

Arkadaşlarım,

Sözlerimin başında da ifade ettiğim bir hususun tekrar üzerinde durmak mecburiyetini hissediyorum. Bâzı temel meselelerde ittifaka varmamız, memleketin bir çıkmazdan kurtarılması için zaruridir ve vatanperverlik icabıdır. Parlamentomuzda Türkiye'nin lâıyk olduğu hayat seviyesine vâsıl olmamasını istiyen bir tek arkadaşımız olmadığına samimiyetle inanıyorum. Ancak, bâzı yanlış anlamalar, hatalı davranışlar içinde de bulunduğumuz bir hakikattir. Bu sebeple aydınlığa kavuşmamızda, meselelerimizi açıklığı ile ortaya atmamızda faideler vardır.

Arkadaşlarım,

Bir kalkınma plânı yaptık. Türkiye'nin bütün imkânlarını bir plân ve yıllık programlar dâhilinde halkımızın bir an evvel refaha kavuşması için seferber etmek kararını verdik. Fakat Türk Parlamentosunun inceden inceye tetkik ve münakaşa ederek ve siyasi tercihini yaparak vücuda getirdiğı bu esere, sadece siyasi düşüncelerin esiri olarak, «Bu plân muvaffak olamaz, bu plân Türkiye'yi sosyalizme götürür, bu plân özel sektör aleyhtarıdır» gibi çok haksız damgalar vurmaya kalkıştık. Bunlardan vazgeçmemiz, hakikatlerin böyle olmadığını, şüphe edenlere de anlatmayı bir vazife bilmemiz lâzımdır. Zira bu plânın tatbik edilememesi Türkiye'yi uzun yıllar ve hattâ nesiller boyunca telâfi edemeyeceğı vahim zararlara mâruz bırakacaktır.»¹⁸¹

Akşam saati olması nedeniyle saat 18.00'de, 19.30'da toplanmak üzere Birleşime verilen 1,5 saatlik bir aradan sonra, 19.30'da başlayan ikinci oturumda, konuşmasına bıraktığı yerden başlamak üzere yeniden kürsüye gelen YTP Grubu Sözcüsü Burhan Apaydın'ın, Kalkınma Plânının yaşama geçtiğı ilk dönem olması nedeniyle 1963 yılı bütçesi uygulamasının dikkatli bir incelemeye tâbi tutulması gerektiğini ileri sürdüğünü ve bu uygulamayı değerlendirdiğini görüyoruz¹⁸². Apaydın, 1964 yılı Bütçe Tasarısında gözlemledikleri açığa da değinmekte ve bu hususu şöyle dile getirmekteydi:

“1964 yılı bütçesinin denkliği konusuna gelince:

Muhterem arkadaşlarım, bütçenin denkliği konusunda önemli bir esasa işaret etmek isteriz. Tahminleri realist esaslara dayanan ve sağlam finansman kaynaklarına sahip denk bir bütçe hazırlamak, plânlı devre için kaçınılmaz bir zarurettir. Bütçe denliğini sağlama, ayrıca, enflasyonist tazyiki azaltma bakımından da fevkalade önemlidir.

Klâsik anlamda «bütçe açığı» dediğimiz mefhum, 1964 programında «ek finansman ihtiyacı» şeklinde ifade edilmiştir.

¹⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), ss. 28-29

¹⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), ss. 31-35.

1964 yılı programında, 1964 yılı genel ve katma bütçeler toplamı olan konsolide Devlet bütçesinin harcamaları toplamı 13 997 milyar lira ve gelirler tutarı 13 050 milyar lira olarak tasarlanmış ve ek finansman ihtiyacı 947 milyon lira olarak gösterilmiştir. 1964 yılı programında ek finansman ihtiyacının klâsik mânada bir bütçe açığı sayılamıyacağı belirtilmekte ve bunun mucip sebepleri şu şekilde ifade olunmaktadır:

Bu açık sadece genel ve katma bütçelerdeki değil, bütün kamu sektörünün ek finansman ihtiyacını göstermektedir. Nitekim bu açığın önemli bir kısmı (İktisadi Devlet Teşekküllerinin) artan yatırım programlarının finansmanı için bütçeden yapılacak transferler ile ilgili bulunmaktadır.

1964 yılına ait bütçe gerekçesinde, bütçe açığına ait sarih bir atfa rastlanmamaktadır. Ancak masraf ve varidata ait rakamlar karşılaştırıldığı takdirde bu açık sarih şekilde ortaya çıkmaktadır. Tasarıda bu açığın ne suretle kapatılacağı hakkında bir işaret mevcut değildir. Ancak mâli yıl başlamadan Parlamentodan çıkacağı düşünülen ve reform olarak tavsif edilen yeni vergi tedbirleri ve zamları ile bu açığın kapatılacağı anlaşılmaktadır.

Açık veya ek finansman ihtiyacının karşılanmasının plân tatbikatı için bir zaruret olduğunu kabul ederiz. Ancak gelecek yıllar içinde bu ihtiyacın ortaya çıkacağı göz önüne alınmak suretiyle perakende tasarruflar yerine bazı uzun vâdeli tedbirlerin alınması icap ettiği kanaatindeyiz. Şöyle ki:

1) Uzun vadeli vergi reformları ile sağlam ve bol randımanlı gelir kaynakları sağlanmalıdır;

2) Memleketimizde amme varidatının GSMH ya nisbeti % 17 - % 18 civarında olup, Batı memleketleri ile kıyaslandığı takdirde bu nisbet oldukça düşüktür. Ancak bunlardan istifade derhal mümkün değildir. Bâzi gerçek reformların tahakkuku suretiyle millî gelire nisbetle âmme varidatının hacmini artırmak mümkün olabilecektir.

3) Vergi hâsılatının sosyal sınıflar ve iktisadi sektörler arasında dağılışı kabul etmek lâzımdır ki, âdilane değildir. Âdil bir varidat sistemi memleketin bünyesine intibak ettirildiği takdirde birçok mâni (mâli olmalıydı E.O.) ve sosyal problemlerin halledilebileceğine şüphe yoktur.

4) Varidat tahminlerinin daha modern usullere göre ve gerçekçi bir anlayışla yapılması icap etmektedir.

Bu konuda asgari geçim imkânları içinde bulunan vatandaşlardan fedakârlık istenmemesi hususunun önemine bilhassa işaret etmekte fayda mülâhaza ederiz.”¹⁸³

Apaydın, konuşmasında, Ortak Pazar’la olan ilişkimize de değinmekteydi. Ortak Pazarı oluşturan 6’ların Türk mallarının bir kısmına tanıdığı ayrıcalıklı konuma işaret eden Apaydın, bu konuya ilişkin değerlendirmesini şu sözlerle dile getirmektedir:

¹⁸³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), s. 35.

“Arkadaşlarım,

Geçen yılın önemli hâdiselerinden biri de, Ortak Pazar ile yaptığımız anlaşmalar. Ortak Pazara katılmamızın hazırlık devresinde 6 lar tek taraflı olarak bâzı Türk ihraç mallarına ve bu arada bilhassa zirai mahsullere imtiyazlar ve kolaylıklar tanımışlardır. Bunların belli başlılarına işaret etmek faideli olacaktır:

1. Ortak Pazar ülkeleri ihraç etmekte olduğumuz bâzı zirai mahsullere oldukça yüksek gümrük resimleri tatbik etmektedirler. Bunlar tütünde % 30, incirde % 10, üzümde % 9 ve fındıkta % 4 tür. Hazırlık devresinde Altılar, gümrük resimlerinde bâzı indirimler yapmayı uygulamayı kabul etmişlerdir. Böylece bâzı zirai mahsullerin Ortak Pazar ülkelerine ihracı kolaylaşacağı gibi, rakibimiz olan Yunanistan ile vâkı eşitsizlik ortadan kalkmış olacaktır.

2. Yine hazırlık devresinde Altılar, bahis konusu maddeler için asgari kontenjanlar tesbit edeceklerdir. Projeye göre bunun 112 500 tonu tütün, 30 000 ton üzüm, 15 00 ton incir ve 17 000 ton fındık olması muhtemeldir. Her ne kadar bu kontenjan miktarları gerek mahsul nev'i ve gerekse miktarı bakımından kifayetsiz ise de, bunu bir başlangıç olarak kabul etmek lâzımdır.

3. Bugün ihracatımızın % 35 i Ortak Pazar ülkelerine yapılmaktadır. Bu nisbet oldukça önemlidir. Müşterek Pazara katılmamız halinde bu nisbet teminat altına alınabileceği gibi muhtemelen yükselebilecektir. Zira Türkiye'nin zirai mahsulleri altıların ülkelerinde imtiyazlı muamele görecektir. Yunanistan da ortaklığa katıldığı için bu suretle her iki memleketin ihraç malları arasındaki aleyhimize rekabet ortadan kalkmış olacaktır.

4. Ortak Pazara girmemiz muvacehesinde siyasi reformun gerçekleştirilmesi, mahsul çeşitlerinin ve prodüktivitenin artırılması, hayvancılığın geliştirilmesi önem kazanmaktadır.”¹⁸⁴

Apaydın, bu yasama döneminde kabul edilmiş olan işçi ve işveren ilişkileri hakkındaki kanunların uygulamasının memnuniyet verici olduğunu, vatansever liderlere sahip bulunan sendikaların grev haklarını kullanmakta çok hassas davrandıklarını ve gerçekleştirilen toplu sözleşmelerle iş gücünün randımanının büyük ölçüde arttığını da vurgulamaktaydı. Ayrıca, Plânda yer verilmiş olan işsizlik sigortası ile ilgili olarak da, sigorta primlerinin hem işveren, hem de işçi için ağır bir yük haline gelip, fiyat artmalarına neden olmaması bakımından, sigorta fonuna Devletin iştirak gereğini bir kez daha belirtmek ihtiyacını hissediyordu¹⁸⁵.

YTP Meclis Grubunun görüşlerini açıklayan Apaydın, konuşmasının sonunda, 1963 yılında demokratik rejime yönelik darbe girişimi ve bu girişimin bastırılması ile Kıbrıs olayları üzerinde de kısaca duruyor ve bu iki konuda şöyle diyordu:

¹⁸⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), s. 37.

¹⁸⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), ss. 37-38.

“Muhterem arkadaşlarım;

Anayasa nizamının ve demokratik rejimin muhafazası hususunda vuku bulan müessif tecavüze karşı, İkinci Karma Hükümetin ve Kahraman Ordumuzun gösterdikleri başarıyı şükranla anarız.

Muhterem arkadaşlarım;

*Kıbrıs’taki kardeşlerimizin içimizde daimi surette kanayan bir yara halindeki durumlarına ve bölgemizde barışı tehlikeye düşüren Kıbrıs Rumlarının şen’i tecavüzlerine karşı, Hükümetin alacağı enerjik kararları Grup olarak desteklemeye âmade olduğumuzu beyan ederiz.”*¹⁸⁶

c- Millet Partisi Grubu Adına Konuşacak Olan Zekai Dorman ile Adalet Partisi Grubu Adına Konuşacak Olan İhsan Gürsan’ın Genel Kurulda Bulunmamaları Nedeniyle CHP Grubu Adına Konuşacak Olan Şefik İnan’a Söz Verilmesi

Apaydın’ın konuşması tamamlanınca, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, sırasıyla Millet Partisi Grubu adına konuşacak olan Zekai Dorman ile Adalet Partisi adına konuşmak için ismini yazdırmış bulunan İhsan Gürsan’ı kürsüye davet ediyor; fakat her ikisinin de Genel Kurulda hazır bulunmadıkları anlaşıldı, CHP Grubunun görüşlerini açıklayacak olan Şefik İnan’a söz veriyordu¹⁸⁷.

Şefik İnan, 1964 yılı bütçesinin, 1961 Anayasası uyarınca oluşan Millet Meclisinin ilk döneminde ele aldığı üçüncü bütçe olduğunu hatırlatıyor ve üç bütçede de görülen bir özelliğe dikkat çekiyordu. Gerçekten, İnan’ın işaret ettiği gibi, üç bütçenin de TBMM’ye sunulduğu anda görevde olan Hükümet ile, görüşülmesi veya uygulanışı sırasında görevde bulunan Hükümetler farklıydılar. CHP Sözcüsü Şefik İnan, bu ilginç durumu şöyle dile getirmekteydi:

“Sayın milletvekilleri;

İncelemeye başladığımız 1964 bütçesi, yeni Anayasa düzeni içinde yürürlüğe koyacağımız üçüncü bütçedir. Yeni Anayasa düzeninin üç bütçesinin üçü de, daha önceki Cumhuriyet bütçelerine nazaran, bâzı özellikler arz etmektedir.

Şöyle ki, 1962 bütçesi, yurdumuzda, yeni düzenin zaruri bir neticesi olarak kurulmuş olan «C.H.P. - A.P.» Karma Hükümetince hazırlanmış. onun tarafından savunulmuş, onun dayandığı çoğunluk tarafından desteklenmiş, malî yılın ilk dört ayında, onun tarafından yürütülmüş, geri kalan setiz ayında da «C.H.P. - Y.T.P. - C.K.M.P.» Karma Hükümetince yürütülmesine devam olunmuş bir bütçe idi.

¹⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), s. 38.

¹⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), s. 38.

1963 bütçesi, «C.H.P. - Y.T.P. - C.K.M. Partisi» Karma Hükümeti tarafından hazırlanmış, onun dayandığı çoğunluk tarafından desteklenmiş, malî yılın ilk dokuz ayında onun tarafından yürütülmüş, geri kalan üç ayında da «C.H. Partisi - Bağımsızlar» Karma Hükümeti tarafından yürütülmekte olan bir bütçe olmuştur.

1964 bütçesi ise, «C.H.P. - Y.T.P. - C.K.M. Partisi» Karma Hükümetince hazırlanmış, onun imzası ile Meclise sunulmuş, Karma Bütçe Komisyonu önünde 10 daire ve veya bakanlığa aidolan kısmı, onun tarafından savunulmuş, geri kalan kısmı ise, gerek Karma Bütçe Komisyonu önünde, gerek yüce Senatoda «C.H. Partisi - Bağımsızlar» Karma Hükümeti tarafından savunulmuş olan bir bütçedir.

Şu halde siyasi bakımdan, yeni Anayasa düzeninin üç bütçesinin herbiri, ya hazırlık safhasında, ya icra safhasında veya hem hazırlık hem de icra safhasında, Yüce Mecliste temsil edilmekte olan beş siyasi partiden dördünün, şerefine olduğu kadar, sorumluluğuna da katıldıkları birer müşterek eser hüviyetini iktisabetmişlerdir.”¹⁸⁸

İnan, 1961 Anayasası dönemindeki üç bütçenin bir başka ortak özelliğine daha dikkat çekiyor ve hepsinin Plân Hedefleri ve Stratejisi doğrultusunda hazırlanmış olduklarını hatırlatıyordu. Gerçekten, 27 Mayıs darbesi sonrasında Millî Birlik Hükümeti tarafından kabul edilen ve 29 Haziran 1961 tarihli kararname ile yürürlüğe konulan Plân Hedefleri ve Stratejisi, 15 Ekim 1961 seçimlerinden sonra kurulan CHP - AP Karma Hükümetince yeniden gözden geçirilerek benimsenmiş bulunuyordu. Bu bağlamda, CHP Meclis Grubu adına konuşan Şefik İnan, üç bütçenin de sözü geçen “Plân Hedefleri ve Stratejisi” doğrultusunda hazırlanmış olmaları konusuna değiniyor ve 1964 bütçesinin, Kalkınma Plânına da uygun olarak «Cari harcamalar – Yatırım harcamaları – Sermaye teşkili ve transfer harcamaları» üçlü tasnifini gerçekleştirdiğine dikkat çekiyordu. İnan’ın bu konulara ilişkin açıklaması şöyleydi:

“...Bu plân hedefleri ve stratejisinin tesbit ettiği esaslardan konumuzla ilgili olanları şunlardı:

1. 15 yıllık bir perspektif içinde, beşer yıllık dönemleri kavramak üzere kalkınma plânları hazırlanacak ve bu çerçeve içinde, plânlar her yıl gözden geçirilecektir.

2. Türk ekonomisi, Devlet ve özel teşebbüs sektörlerinin yan yana bulunduğu bir ekonomidir.

3. Devlet sektörünün faaliyeti, kararlaştırılan gelişme hızını gerçekleştirecek ve stratejinin gerektirdiği yönde, dengeli bir kalkınma sağlayacak şekilde plânlanacaktır.

4. Önümüzdeki plân devresinde, nüfusun şimdiki artış hızı göz önünde tutularak, % 7 civarında bir kalkınma hızına ulaşmak hedef olarak tesbit edilmiştir.

¹⁸⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), ss. 38-39.

Yapılan hesaplara göre, bunun gerçekleşebilmesi, % 14 kadarı iç, % 4 kadarı dış kaynaklardan sağlanmak suretiyle, gayrisafi millî hasılanın % 18 i civarında bir yatırım yapılmasına bağlıdır.

5. Millî gelirimizdeki artışların mümkün olan büyük kısmı yatırıma ayrılacaktır.

6. İstenilen kalkınmanın ancak bâzı fedakârlıklara katlanılması ile gerçekleşebileceği muhakkaktır.

7. Bazen çok cazip görünümlü bir cebrî tasarruf vasıtası olan enflâsyondan sakınmak gerekir.

Enflasyon yoluyla cebrî tasarruf, sosyal adalet ilkelerine aykırı sonuçlar doğurduğu gibi, ekonomide, kaynakların israfına ve istikrarsızlığa da sebeb olmaktadır.

Burada enflasyondan kasıt, para basmak suretiyle harcamalar yapmak yüzünden, umumi fiyat seviyesinde vukua gelen devamlı ve hızlı artışlardır.

8. Kamu tasarrufunu artırmak için başvurulacak en önemli vasıta, vergi almak olmalıdır.

Sayın milletvekilleri;

Birinci Karma Hükümetin başladığı, İkinci Karma Hükümetin tamamladığı ve Büyük Meclisin tasvibinden geçen birinci beş yıllık plân, işte bu temellere oturtulmuştur.

1962 bütçesi, aynı temellere dayanan (Plânlı devreye geçiş programı) nın; 1963 bütçesi aynı temeller üzerine oturtulmuş beş yıllık plânın birinci dilimi olan 1963 programının icra vasıtası olmuşlardır. 1964 bütçesi ise, aynı plânın ikinci dilimini teşkil eden 1964 programının icracısı olacaktır.

Şu halde, Yeni Anayasa düzeninin üç bütçesinin ve bunlardan bilhassa son ikisinin, daha önceki Cumhuriyet bütçelerine nazaran iktisadi bakımdan özelliği, biraz önce başlıca prensiplerini tekrarladığım (Plân hedefleri ve stratejisi) ile, bu hedeflere ve stratejiye uyularak hazırlanmış olan birinci beş yıllık plânımızın yıllık dilimlerini teşkil etmeleri keyfiyetidir. Yeni bütçelerin bu iktisadi özelliği, daha önceki Cumhuriyet bütçelerinden farklı olarak, Büyük Meclisçe incelenmelerini, usul, yön ve öz bakımlarından etkilemektedir.

Şekil bakımından 1964 bütçesi, geçen yıl, grupumuz tarafından ileri sürülen dileğe tamamı ile uygun olarak, «Cari giderler – Yatırım giderleri» ikili tasnifi yerine, «Cari harcamalar – Yatırım harcamaları – Sermaye teşkili ve transfer harcamaları» üçlü tasnifini gerçekleştirmiş bulunmaktadır.

1964 bütçesi, giderlerin üçlü tasnifine uygun olarak tertiplenmesini gerçekleştirmekle, Beş Yıllık Plânla olan bağlılığını çok büyük ölçüde artıran, âdeta entegrasyonunu sağlıyan ona tam bir iktisadi doküman hüviyetini veren ileri bir adım olmuştur”¹⁸⁹

¹⁸⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), s. 39.

1964 yılı bütçesi üzerinde CHP Meclis Grubunun görüşlerini açıklayan Çanakkale Milletvekili ve eski Maliye Bakanı Şefik İnönü sözlerini şöyle tamamlıyordu:

“Sayın milletvekilleri;

İkinci Koalisyon Hükümeti büyük gayretlerle, tasarruflu bir bütçe hazırlamış, bütçe raporları, Hükümet teklifine, cem'an, daha 335 milyon lira ilâvesinin lüzum ve zaruretine kaani olmuşlar, Karma Bütçe Komisyonu bu 335 milyon liralık ilâve giderin ancak 34,5 milyon liralık kısmını kabul etmiş, böylece bütçe giderlerini 14 milyar 20 milyon lira olarak tesbit etmiş.

Buna karşılık, Vergi Reform Komisyonunda görüşülmekte olan tasarıların gerektirdiği yeni vergi gayretlerine rağmen, bütçe, daha bağlanırken, 2 milyar 616 milyon lira açık göstermiş, bu açığın 1 milyar 800 milyon liralık kısmının, yani % 68,8'inin, yabancı yardımları ile karşılanması öngörülmüştür.

Şu halde, yeni vergi gayretlerine rağmen, açığın % 68,8'inin, yatırımların % 40'ının, bütün vergiler toplamının % 17,2'si ölçüsünde bir dış yardımla karşılanması suretiyle bağlanabilen, hattâ bağlanamayan bir bütçe ile karşı karşıya bulunmaktayız.

Bu gerçekler bizleri, milletin vekilleri olarak, memleketi idare eden iktidar ve muhalefet partileri olarak, ferdolarak, millet olarak düşünmeye, vazifelerimizin icaplarını seve seve yapmaya sevk etmek için kâfidir sanıyorum.

*1964 bütçesinin, milletimiz için iyi bir gelecek hazırlamakta, yararlı hizmet görmesi dileği ile grupum adına hepinizi hürmetle selâmlarım.”*¹⁹⁰

d- Bütçe Kanunu Tasarısının Tümü Üzerinde Şahısları Adına Konuşan Milletvekilleri

Şefik İnönü'dan sonra, Birleşimi Yöneten Başkan Fuad Sirmen, şahısları adına söz isteyen milletvekillerine söz vermeye başlamıştı. Bu arada, Aydın AP Milletvekili İsmet Sezgin'in, oturduğu yerden grupların bitip bitmediğine yönelik bir sorusuna karşı Başkan Sirmen, gruplar adına başka söz isteyen bulunmadığını bildiriyor; bir başka milletvekilinin, Kırşehir Milletvekili Halil Özmen'in, yine yerinden “gelecek efendim” biçimindeki müdahalesi üzerine, Başkan Sirmen geldikleri zaman söz verileceğini bildirerek, Bütçe Tasarısının tümü üzerinde şahısları adına görüşlerini bildirmek isteyen milletvekillerini kürsüye çağırıyordu¹⁹¹.

Bu fasılda, 12 milletvekili şahısları adına söz almış ve 1964 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde görüşlerini dile getirmişlerdi¹⁹². Bu konuşanlar içinde, İstanbul Milletvekili Muhittin Güven'in süresi dolduğunda, kendisine talebi

¹⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), s. 45.

¹⁹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), s. 45.

¹⁹² Şahısları adına konuşan milletvekilleri, konuşma sırasıyla şunlardı: Kırklareli Milletvekili Hasan Tahsin Uzun, İstanbul Milletvekili Muhiddin Güven, Aydın Milletvekili İsmet Sezgin, Samsun Milletvekili İlyas Kılıç, Samsun Milletvekili Osman Şahinoğlu, Erzurum Milletvekili Nihat Diler, Hakkâri Milletvekili Ahmet Zeydan, Afyon Karahisar Milletvekili Halûk Nur Baki, İzmir Milletvekili Osman Sabri Adal, Niğde Milletvekili Asım Eren, Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu ve Tokat Milletvekili H. Ali Dizman. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), ss. 45-77.

doğrultusunda ek süre verilince, Tokat Milletvekili Ali Dizman, milletvekillerinin şahısları adına yapacakları konuşmaların on dakika ile sınırlandırılmasını önermiş ve bazı üyeler karşı çıkmışsa da, Dizman'ın önerisi Genel Kurulca kabul edilmişti¹⁹³. Ancak, süre sınırlandırılması kararına rağmen bazı milletvekillerine yine de ek süre verildiği olmuştu. Bu bağlamda, sınırlandırma kararı alınmasından hemen sonra konuşan Aydın Milletvekili İsmet Sezgin, süresi dolduğunda, konuşmasına devam edebilmesi için süre talebinde bulunmuş ve bu talebinin oya konmasını istemişti. Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, Sezgin'in talebini oyu sunduğunda, Genel Kurul'un, Sezgin'in konuşmasına devam etmesini kabul ettiğini görüyoruz¹⁹⁴. Buna karşılık, süresi dolunca, Erzurum Milletvekili Nihat Diler de benzer bir talepte bulunduğu, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, bu talebi kabul etmemiş ve istemi oya da sunmamıştı. Bu değişik uygulamaya yol açan olaya ilişkin olarak Başkan Sirmen ile konuşmacı Nihat Diler arasındaki tartışmalar, Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almış bulunuyordu:

“BAŞKAN - Sayın Diler vaktiniz tamam, bağlayınız lütfen.

NİHAT DİLER (Devamla) - Hemen bitiyor efendim.

...

BAŞKAN - Tamam Sayın Diler, tamam tamam, lûtfen... Daha birkaç sayfa var.

NİHAT DİLER (Devamla) – Efendim...

BAŞKAN - Buyurun, buyurun, tamam...

NİHAT DİLER (Devamla) - Lûtfederseniz, oya vaz'ediniz. Bitireyim efendim.

BAŞKAN - Bakınız, daha birkaç sayfa var. Daha 32 arkadaş var.

NİHAT DİLER (Devamla) - Efendim birçokları bulunmuyor burada. Vakit de vardır. Niçin?

BAŞKAN - Vakit yok efendim. 32 arkadaş daha var. Daha gruplar konuşmadı. Buyurun efendim, buyurun.

Turgut Çulha? ... Yok. Sayın Etem Kılıçoğlu? ... Yok. Ahmet Zeydan.

NİHAT DİLER (Erzurum) - Kimse gelmemiş, bizim hakkımızı ketmediyorsunuz. Biz burada bekliyoruz. Ben tekrar söz istiyorum.

*BAŞKAN - Peki ben sizi söz sırasına yazıyorum. Buyurun Sayın Zeydan.”*¹⁹⁵

¹⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), s. 53. Aydın Milletvekili İsmet Sezgin ile Samsun Milletvekili İlyas Kılıç sürenin on dakika ile sınırlandırılmasının aleyhinde; Afyon Karahisar Milletvekili Halûk Nur Bâki ve Tokat Milletvekili H. Ali Dizman ise lehinde konuşmuşlardı. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), ss. 51-53.

¹⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), s. 55.

¹⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), ss. 65-66.

Diler'den sonra kürsüye Hakkâri Milletvekili Ahmet Zeydan gelmiş ve süresi dolduğunda, 2-3 sayfası kaldığını beyan eden Zeydan'ın süre talebini Başkan Sirmen oya sunmuştu. Genel Kurul, bu talebi kabul ediyor ve Zeydan konuşmasını tamamlayabiliyordu.

Şahsı adına söz almış olan son konuşmacı Tokat Milletvekili H. Ali Dizman da sözlerini bitirip yerine geçtiğinde, Başkan Sirmen, daha önce, söz isteyenler listesinin sonuna adını yeniden yazdığı Erzurum Milletvekili Nihat Diler'i kürsüye çağırıyor ve böylece Diler, yarım kalan konuşmasını, gecenin son konuşmacısı olarak bitirebiliyordu. Diler'in konuşması tamamlandığında, saatler 00.25'i göstermekteydi ve Başkan Sirmen, sabah saat 10.00'da toplanmak üzere oturumu kapatıyordu¹⁹⁶.

e- Bütçe Kanunu Tasarısının Tümü Üzerinde Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Meclis Grubu Adına Cevad Odyakmaz'ın Konuşması

1964 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki görüşmelere, Millet Meclisinin 19 Şubat 1964 tarihli 56. Birleşiminde devam edilmişti. Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, bir önceki birleşimde CHP ve YTP Grupları adına konuşulduğunu hatırlatıyor ve CKMP Grubu adına konuşacak olan Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz'a söz veriyordu.

Odyakmaz, konuşmasına, gerek 1964 Bütçesinin hazırlanışı, gerek 1963 Bütçesinin uygulanışı sırasında Hükûmette yer almış olmalarının kendilerine yüklediği sorumluluğu hatırdı tuttuklarına, bu nedenle yapacakları eleştirilerin kendilerini de kapsayacağına değinerek başlamıştı. Bu değinmenin hemen ardından, 1964 Bütçesini uygulayacak olan siyasî iktidarın durumu ile Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasî ortama ilişkin olarak CKMP'nin değerlendirmelerini dile getiren Odyakmaz, bu konuda oldukça kara bir tablo çiziyor ve şöyle diyordu:

“Sayın milletvekilleri,

Yeni Anayasanın ışığı altında yapılan 1961 seçimlerinden sonra Meclislerin ilk toplantı günü karşılaşılan ve bilâhare devam eden demokratik anlayışa aykırı davranışlar, rejimin Türkiye’de yerleşmesi ve gelişmesi için sadece bir Anayasa ve Anayasaya uygun serbest bir seçim yapılmasının kâfi gelmediği hakikatini bir defa daha ortaya koymuş ve bizi rejimin müesseselerini kurmak yanında bizzat rejimi yeniden inşa etmek ve rejime karşı olan zihniyet ve akımlarla ve hattâ fiilî darbe teşebbüsleri ile uğraşmak mecburiyetinde bırakmıştır. Bu bakımdan Yüce Meclisiniz, Cumhuriyet devrinde en ağır şartlar ve en ağır mesuliyetler altında vazife görmek zorunda kalan yegâne Meclis olmuştur.

İlk günlerin karamsar havası, endişeli ve mütereddit akımları C.H.P. - A.P. Karma Hükûmetinin kurulması ile olumlu bir safhaya girmiş ve demokratik istikamette millette bir ümit uyandırmıştı. Bu işbirliğinin bozulması; tarafların

¹⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), s. 77.

mesuliyet payı ne nisbette olursa olsun; memleket ve rejim namına üzüntü ve esef verici olmuştur. Zira, millî irade ekseriyetinin iş başından çekilmesi, yeni doğan ve yerleşmesi arzu edilen bir sistemin za'fa uğraması mânasına gelmiştir.

Son Hükümet programı münasebetiyle yapılan görüşmeler; evvelce müphem surette tezahür eyliyen bir keyfiyeti yani Birinci Karma Hükümetten sonra kurulan ve ona nazaran daha zayıf bir millî irade ekseriyetine dayanan 3 lü İkinci Hükümetin, ortaklığın icabettirdiği müşterek mesuliyet ve müşterek müessiriyet prensiplerine rağmen Mecliste en fazla üyesi bulunan ortağın iktidarı paylaşmaktan ziyade kendi görüşünü hâkim kılma yolundaki gayret, davranış ve bazan da icraatını bütün sarahat ve vuzuhu ile ortaya koymuş ve bu netice üzüntü yaratmıştır.

İkinci Karma Hükümetin mevcut şartlar içinde bir zaruret halini alan inhilâlınden sonraki devre ise, siyasi tarihimiz bakımından hayli enteresandır.

Resmen Hükümet kurmaya memur edilmeyen Sayın A.P. Liderinin gayriresmi mahiyetteki Hükümet kurma teşebbüsleri sırasında Sayın C.H.P. Liderinin takındığı tavır; dikkatle üzerinde durmaya değer mahiyettedir.

Mesela Sayın C.K.M.P. Lideri kurulacak Hükümetin karakterini öğrenip ona göre bir karar vermek zarureti dıyarken Sayın C.H.P. Lideri peşin olarak A.P. Liderinin kuracağı bir Hükümete girmeyi reddeylemiş ve bütün partilerin kendi karşısında birleşmesini tavsiye eden demokratik görüş ile bağdaştıramıyacağımız bir havaya girmiştir.

Nihayet, memleketin içinde bulunduğu siyasi ve iktisadi buhrana rağmen bir ekseriyet Hükümeti kurmak yolları araştırılmaktan kaçınılarak malûm bir C.H.P. Hükümeti kurulmuş ve bu suretle yeni Anayasa rejiminin hâkim olduğu devrede millî irade ekseriyetinden uzaklaşa uzaklaşa en sonunda memleket bugün bir millî irade ekalliyetinin iradesi altına tevdi olunmuştur.

Rejimimizin hali ve istikbali bakımından bu netice ümit verici olmaktan çok uzaktır. Bir ilerleme yerine bir gerilemeye şahit olmaktayız. Bunca mücadele ve gayretlere rağmen memleket, idare edenler bakımından 1946–1950 devresine dönmüş bulunmaktadır. Bu itibarla yüksek huzurunuzda sunulan bu bütçenin hazırlanış şekinden ziyade tatbikatçısının millet iradesinin % 35 ini temsil eden bir azınlık Hükümeti bulunması bizce asıl üzerinde durulmasını ve halledilmesini gerektiren mesele olmakta devam etmektedir.”¹⁹⁷

CKMP Grubunun görüşlerini açıklayan Odyakmaz, konuşmasının devamında, Beş Yıllık Kalkınma Plânının ilk uygulama yılı olan 1963'te ülkenin ekonomik durumunun ulaştığı düzeyi saptamanın yararlı olacağını bildiriyor ve şu değerlendirmelerde bulunuyordu:

¹⁹⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), ss. 82-83.

“Ekonomik alanda 1963 yılının en önemli iki olayının Ortak Pazara katılmamız ile şirketler birliği çalışmaları olduğunda şüphe yoktur.

Filhakika 12 Eylül 1963 günü Ankara’da Yüce Meclisin Şeref Salonunda yapılan bir törenle Avrupa İktisadi İşbirliği ile T.C. arasında bir ortaklık yaratan anlaşmanın imzalanması sonunda Türkiye Ortak Pazara katılmak imkânına sahibolmuştur. Bu andlaşmanın imzalanması ile Türkiye Avrupa ekonomik ve siyasi camiası içinde kendisine lâyük olan mevki almıştır. Temennimiz hazırlık, geçiş ve son dönem gibi 3 safhalı olan bu iltihakın bütün safhalarını zamanında geçilerek tam üyelik hakkını arızasız iktisabetmemizdir.

1962 Temmuz ayında Paris’te «Türkiye’ye Yardım Konsorsiyumu» adı altında kurulan Milletlerarası Malî Teşekkül, asıl faaliyetini 1963 yılı içinde göstermeye başlamıştır. Halen üye adedi 13 e yükselmiş bulunmaktadır...

Sayın milletvekilleri,

1963 yılına ait bilgi ve tahminler 1962 yılında iktisadi hayatta başlayan genişlemenin 1963 yılında da devam ettiğini göstermektedir. 1963 yılında gayrisafi millî hâsılada 1962 yılına kıyasla % 06,4 oranında bir artış olduğu hesaplanmıştır. Bu oran % 7 olarak tahmin edilen kalkınma hızına pek yakındır.

1963 yılı başında 5 327 milyon lira olan tedavül hacmi Aralık ayı ilk haftasında 536 milyon liralık bir artışla 5 863 milyon liraya yükselmiştir. Bu yükselişin mutedil ve mâkul bir seyir takibettiği ve Hükümetin enflasyonist bir tazyik yaratacak emisyonu gitmediği anlaşılmaktadır...” ¹⁹⁸

Odyakmaz, konuşmasında, Türk ekonomisi ve kalkınmamızın büyük ölçüde dış yardımlara dayandığına da dikkat çekmekte; bu bağlamda, Amerikan yardımı, Türkiye’ye Yardım Konsorsiyumu, Milletlerarası Para Fonu, Dünya Bankası, Milletlerarası Finansman Kurumundan sağlanmış olan kredi veya yardımlara değinmekteydi¹⁹⁹.

1963 yılı bütçe uygulamalarına ilişkin değerlendirmelerinden sonra, Odyakmaz, 1964 Bütçe Kanunu Tasarısına eğiliyor ve Tasarıdaki açığa dikkat çekiyordu. Bu açığın giderilmesinin yalnızca vergi artışlarına bırakılmaması gerektiğine de işaret eden Odyakmaz’ın bu konuya ilişkin açıklaması Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almış bulunuyordu:

“1964 yılı bütçesinde harcamaların 13 986,5 milyon lirayı (yani, 13 milyar 986 milyon lira. E.O.) bulduğu görülmektedir, bunun içinde cari harcamalar 7 319,9 milyon lira (yani 7 milyar 319,9 milyon lira. E.O.), yatırım harcamaları 3 553,9 (yani 3 milyar 553,9 milyon lira. E.O.) milyon lira, sermaye teşkili ve transfer harcamaları 3 112,7 milyon lira (yani 3 milyar 112,7 milyon lira.

¹⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 83.

¹⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), ss. 84-86.

E.O.) olarak tesbit edilmiştir. 1963 yılına nazaran harcamalardaki vasatı artış % 11,33 tür. Bu harcamaların 9,6 milyarı vergilerle, 1,6 milyar lirası vergi dışı gelirle, 1,8 milyar lirası da karşılık paralarla karşılanacaktır. Bu gelirlerin toplamı 13 milyar liradır, gider ile gelir arasındaki fark 986 milyon liradır ki, bu meblâğ ek finansman ihtiyacı, yani düpedüz bütçe açığıdır.

Bütçe açığının bir kısmı Hükümetin tabiri ile vergi reformları, bizim görüşümüzle vergi zamları ve bir kısmı da turizm geliri ile karşılanacaktır.

Gerçekte kalkınma plânının finansman ihtiyacına ve bu ihtiyacın enflasyonist yollara gitmeksizin normal, sıhhatli ve sağlam kaynaklarla sağlanması zaruretiye inanmaktayız. Ancak bunun yolu, vergilere zam olmamalıdır.

Vergi hasılatı, sağlam bir ekonomik bünyeye sahibolmak suretiyle gelişen ve genişliyen bir ekonomik faaliyet neticesi artar.

Emniyet ve istikrarı olmıyan, maddi ve mânevi bakımdan hasta bir ortamda ağırlaşan şartlar muvacehesinde vergi kanunları maddelerinin bir içinde birkaç defa değiştirilmesi suretiyle aynı vergi mükellefinin yükünü ağırlatmaya reform adını vermek ciddiyetle kabili telif değildir.

Kaldı ki, bütçe açığının vergi zamları ile kapatılacağına inanmak hatalı olur; zira, vergilere yapılacak indî zamlarla bütçe açıklarını kapatmak mümkün olsaydı vergi vâzetmek parlâmentolarda hâkim bulunan grupların yeddi iktidarlarındaki bir keyfiyet olduğuna göre dünyanın hiçbir memleketinde bütçe açığının mevzuu bahsedilmemesi lâzımgelirdi. Tekrar edelim selâmetli ve denk bir bütçe ancak istihsalin gereği veçhile inkişaf ettiği, millî ve ferdî gelirlerin artmış bulunduğu iktisadi bünye içerisinde mümkün olabilir.

Turizm gelirinden ve (de) bir netice ummak mühaldir.

1963 yılında turizm için, Beş Yıllık Plânda ön görülen para sağlanamadığı için realizasyon nisbeti ancak % 25 civarında olmuş ve 1964 yılı bütçesinde bu sahayı geliştirmeye mâtuf esaslı ödeneklere tesadüf edilememiştir. Şu halde, Hükümet(in), bütçe açığını kapatmak için turizmden beklediği gelir tesadüfe bırakılmıştır.

Aziz arkadaşlar,

İç ve dış borçlar geçen yıla nisbetle 457 253 082 lira artarak 14 537 736 097 liraya varmıştır. Bunun 5,5 milyar lirası dış borçlardır. Bu ağır yükün tahfifi için gerekli gayret gösterilmeli ve teşebbüsata geçilmelidir. Aşağı yukarı bu borçlar bir bütçe kadardır. Milleti bu ağır yükün altından kurtarma çareleri mutlaka aranmalıdır, bulunmalıdır kanaatindeyiz.

Muhterem arkadaşlar,

Tekrar edelim bütçe açığının kapatılması yalnız vergilere zam yapılmakla hallolunamaz.

Bu arada tasarruf tedbirlerine de büyük ölçüde tevessül edilmek zarureti vardır. Her nevi Devlet masraflarında tasarrufa gereken önem verilmelidir. Özellikle İktisadi Devlet Teşekküllerinin ve bâzı Devlet kadroları üzerindeki

şişkinlik giderilmelidir. Umumiyetle bu bahis açılınca Devlet Personel Kanunu ve İktisadi Devlet Teşekkülleri reorganizasyon kanunu ile bunların halledileceğini ileri sürmek âdet olagelmıştır. Hükümetlerin bu mevzuu cesaretle ele alması ve bilcümle Devlet harcamalarında bir kuruşun dahi nasıl tasarrufedileceğini ciddiyetle düşünmek lâzımdır. Biz Devlet Personel Kanunu ile İktisadi Devlet Teşekkülleri Reorganizasyon Kanununun hakikaten topyekûn Devlet harcamalarında tasarruf zihniyetini hâkim kılacağını zannetmiyoruz. Bu, olsa olsa mahdud miktarda kadro şişkinliğine sebeb olabilir. Hiçbir zaman, arzu ettiğimiz topyekûn umumi cari masraflardaki tasarrufun cevabını teşkil etmez.

Bizim gibi imkânları dar ve mahdud olan bir milletin israfı önliyen tedbirleri düşünmesi ve alması kadar tabîî bir şey olamaz, 1964 yılı bütçesinde bu önemli mevzu üzerinde esaslı bir davranış göremediğimizi ifade etmek isteriz.” ²⁰⁰

Odyakmaz, 1964 yılı Bütçe Kanunu Tasarısı üzerinde CKMP Grubunun görüşlerini bildiren konuşmasını, Kıbrıs konusunda gereken duyarlılığın gösterilmesini isteyen şu sözlerle tamamlamaktaydı.

“Muhterem arkadaşlar,

Anayasamıza göre demokratik rejimin vazgeçilmez unsuru olan siyasi partilerimiz arasında memleket meselelerini görüş ve ele alış bakımlarından bâzı farkların olması tabîîdir.

İç meselelerimiz üzerindeki çekişmelerimiz ne mahiyet arz ederse etsin Türklüğün şeref ve haysiyetini ilgilendiren dış meselelerimizde daima birlik ve beraberlik içinde olagelmışizdir.

Kıbrıs'taki soydaşlarımıza karşı girişilen haksız ve insanlık dışı alçakça tecavüzler, halkımızın infialini biraz daha tahrik etmekte ve artırmaktadır. Hükümetin bu mesele karşısındaki tutumu siyasi partilerin ve tarafsız vatandaşların gösterdikleri hassasiyet ve destekleri kıymetlendirir mahiyette olması lâzımdır.

Kıbrıs konusunda Hükümetin tâviz vermemesini, kararlı ve enerjik hareket etmesini bir kere daha temenni etmekten kendimizi alamıyoruz.

1964 yılı bütçesinin memleketimiz ve milletimiz için hayırlı olmasını diler hepimizi C.K.M.P. Meclis Grubu adına saygı ile selâmlarım.” ²⁰¹

²⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), ss. 86-87.

²⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 87.

f- Bütçe Kanunu Tasarısının Tümü Üzerinde Adalet Partisi Meclis Grubu Adına İhsan Gürsan'ın Konuşması

CKMP adına yapılan konuşmadan sonra, kürsüye 1964 Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde AP Meclis Gurubunun görüşlerini açıklamak üzere İzmir Milletvekili İhsan Gürsan geliyordu. Gürsan, sözlerine, bütçenin görünüşte sadece malî bir nitelik taşıdığı sanılsa bile; esasında, bir ülkenin ekonomik ve siyasal özelliklerini de yansıttığına işaret ederek başlamıştı ve bu konuda şu değerlendirmelerde bulunuyordu:

“...Bilindiği gibi, her iktisadi görüş olayların cereyan tarzına, ihtiyaçların baskısına, bu olay ve ihtiyaçların vukua geldiği memleketin gerçeklerine ve özelliklerine göre şekil alır. Temel hak ve hürriyetlerle beraber sosyal ve iktisadi haklar ve ödevler demokratik bir nizam içinde memleketimizde Anayasa'nın teminatı ve vazettiği esaslar dairesinde şekil bulduğuna göre, hükümetin iktisadi ve malî politikasına hâkim olan temel görüş ve prensiplerin ve bu temel görüş ve prensiplere göre yapılan tasarruflardan mütevellit neticelerin ne olduğunu sormak, takibedilen iktisadi ve malî politikaya hâkim olan zihniyetin ve düşüncelerin ve bu politikaya verilen veya verilmek istenilen istikâmetin mahiyetini anlamak ve aramak hepimizin en önde gelen vazifesi ve hakkıdır. Ancak Hükümetin bu mevzudaki görüşünü berraklıkla kavradıktan sonradır ki, takibedilen iktisadi politikanın, nihayet tatbikat ve teferuatı mahiyetinde olan, bir plân ve buna göre hazırlanan bir bütçe üzerindeki görüş ve tenkidlere istikâmet vermek mümkün olabilir.”²⁰²

1964 Bütçesine bu açıdan bakan İhsan Gürsan, Kalkınma Plânı ile 1964 yılı Bütçe Tasarısının hazırlanmasında etkin olan ekonomik politikanın, 29 Haziran 1961 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından bir Kararname ile kabul edilmiş bulunan plân hedef ve stratejisinden kaynaklandığına değiniyor ve bu Kararnamede yer alan Karma Ekonominin anlamını sorgulayarak şu açıklamada bulunuyordu:

“Esasında karma ekonomi mefhumu «Türkiye'nin iktisadi kalkınmasında özel teşebbüs serbestisini ve ekonomik faaliyetlerin serbest rekabet ve hürriyet havası içinde cereyan etmesini müdafaa eden bir iktisadi görüşün karışımını» ifade etmektedir. Kanaatimizce böyle bir anlamı ifade eden karma ekonomiyi mütekâmil bir iktisadi nizam olarak kabul etmek ve bir prensibe bağlamak çok zordur. Birdefa bu ekonomi karma unsurları ihtiva eden bir düzendir. İçinde hem liberalizmden gelme hem de sosyalizmden gelme unsurlar vardır. Bu farklı unsurları müsterek ve bağdaşacak bir esasa bağlamak da sanıldığı kadar kolay değildir. Bu bakımdandır ki, otuz seneden beri fiilen karma ekonominin içinde bulunmamıza rağmen, iki sektörün, yani kamu sektörü ile özel sektörün yan yana yaşıyacağı, bağdaşacağı, inkişaf imkânını bulacağı bir iktisadi sistemin ana kaideleri bir türlü ortaya konulamamış, tatbikat

²⁰² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), ss. 87-88.

daima hükümetlerin ve Devletin büyük nisbette iktisadi hayata müdahalesini tazammun eden bir devletçiliğe yönelmiştir.

Bu mesele Beş Yıllık Kalkınma Plânına dayanılarak iki yıldan beri takibedilmekte olan iktisadi politikanın tatbikatında da bir hal şekline bağlanamamıştır. Meselâ, plânda karma ekonominin kuralları ve kamu sektörü ile özel sektör arasındaki münasebetlere ait hükümler son derece müphem ve muğlak bir mahiyet göstermektedir. Bunları kısaca şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Az gelişmiş, durgun bir iktisadi düzenden ileri ve dinamik bir bünyeye geçiş için merkezî otoritenin sistematik ve rasyonel tedbirler alması şarttır.

2. Gelişen bir ekonomide Devlete düşen görevleri geleneksel bir görüşle sınırlamaya imkân yoktur.

3. İktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesi, huzur ve istikrarın sağlanması âdil bir gelir dağılımı ve dengeli bir üretim bünyesi gibi ancak Devlet otoritesinin müdahalesiyle gerçekleşebilecek bâzı şartlara bağlıdır.

4. Kamu ve özel sektörün faaliyetlerini sınırlandırmak lüzumsuz ve imkânsızdır. Devlet plân hedeflerinin gerektirdiği şartları sağlamak için iktisadi faaliyetleri düzenleyebilmelidir.

Geniş bir şekilde tefsire müsait olan bu hükümlerin ise, hususi teşekkülü endişeye düşürmek ve huzursuzluğa götürmek için kâfi geleceği şüphesizdir.

Şüphesiz ki, memleketimiz iktisadi hüviyeti itibarıyla geri kalmış bir manzara arz eder. Bu bakımdan kalkınma mevzuundaki gayretler hiçbir zaman ileri memleketlerle aynı ölçüler içinde mukayese ve mütalâa edilemez. İktisadi kalkınmayı bu hüviyeti arz eden memleketimizde kendiliğinden beklemek varidolamaz. Devletin iktisadi sahalara da destekleyici, yardımcı, uyarıcı ve mahzurları bertaraf edici müdahalesine ihtiyaç vardır. Bu neticenin istihsali için de zihinleri karıştıracak, kanaatleri yanlış istikâmete çevirecek müphem, muğlak, mütenakız ifade ve izah tarzlarına gidilmiyerek Devletin iktisadi hayata müdahalesinin hudut ve şümülünün açık bir şekilde tâyin ve tesbit edilmesi ve memleketin iktisadi kalkınmasının esas unsurunu teşkil eden özel teşebbüsün inkişafı ve kuvvetlenmesi nisbetinde Devlet sektörünün iktisadi hayata müdahalesinin asgari hadde indirileceğinin, toplumda bir inanç ve güven yaratacak şekilde fiilî ve katî tasarruflarla ispat edilmesi şarttır... ”²⁰³

AP Grubu adına konuşan İhsan Gürsan, sözlerine 1964 yılı Bütçe Tasarısının, 1963 yılı Bütçe Tasarısında olduğu gibi Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânına uygun olarak hazırlandığını belirtiyor ve Bütçenin başarılı olmasının, Kalkınma Plânının ve Plân uyarınca hazırlanan yıllık programların başarısına bağlı bulunduğuna dikkat çekiyordu. Bu konuda bazı kuşkuların bulunduğunu iddia eden Gürsan, özel sektörün, Hükûmetin izlediği ekonomik politikaya güven duymadığını ileri sürmekteydi. Gürsan'ın konuşmasının bu konuya ilişkin kısmı şöyleydi:

²⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), ss. 88-89.

“Muhterem milletvekilleri, 1964 yılı bütçe tasarısı da 1963 yılında olduğu gibi birinci beş yıllık kalkınma plânına ve 1964 yılı programına uygun olarak hazırlanmıştır. Bu bakımdan bu bütçe tasarılarının tatbikatta başarı sağlama imkânları, gerek birinci beş yıllık plânın, gerekse 1964 yılı programının tatbik kabiliyetine bağlı kalmaktadır.

Birinci Beş Yıllık Plânın ve 1964 yılı programının tatbik kabiliyeti ve imkânları ise, birçok hususların tahakkuk ettirilmesine bağlıdır. Bu hususları da hülâsa olarak şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Hususi teşebbüse ait yatırımlar plânda ve bu plâna göre hazırlanan programda derpiş edilen seviyeye eriştirilmelidir.

2. İktisadi Devlet Teşekküllerinden ve sosyal sigorta fonlarından beklenen tasarruflar tahakkuk ettirilmeli ve İktisadi Devlet Teşekküllerinin reorganizasyonundan müspet neticeler alınmalıdır.

3. Dış yardımlar, istenilen seviyede ve istenilen şartlarla sağlanmalıdır.

4. Vergilerde esneklik sağlanmalı, vergi hâsılatını ehemmiyetli surette artıracak bir reforma gidilerek müspet neticeler alınmalıdır.

5. Bu neticelerin istihsalıyla beraber kalkınma hızı her yıl yüzde 7 artırılmalıdır.

Birinci hususun yani özel teşebbüse ait yatırımların plânda derpiş edilen seviyeye eriştirilebileceği, son derece şüphelidir. Bugün Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi ve iktisadi şartlar özel teşebbüsün sermayesini ortaya çıkarması için elzem olan güvenlik faktörünü sağlamaktan çok uzaktır. Üstelik de plân, yol gösterici ve teşvik edici olma vasfını taşımaktan ziyade, emredici ve Devletçiliğe meyledici bir karakter taşımaktadır. Bu hüviyeti de emniyetsizliği artırmakta büsbütün âmil olmaktadır.

1960 yılından itibaren hususi teşebbüse ait yatırımların toplam yatırımlar içinde gerek miktar olarak, gerekse yüzde nisbeti olarak devamlı şekilde düşmesi, hususi teşebbüsün yatırımlarının tahakkuk edemeyeceğinin en açık işaretidir.

Özel sektördeki bu endişe ve tereddüt ve Hükümetin iktisadi politikasına karşı güvensizlik, Plânlama Teşkilâtının sorumlularınca da müşahade edilmiş olacak ki, 1964 yılı programının özel sektöre rehberlik bölümünün giriş kısmında aynen şu ifade yer almıştır: «Devletin hangi alanlarda faaliyet göstereceğinin önceden bilinmemesi özel sektör yatırımlarını engelleyen başlıca âmillerden birini teşkil ediyordu. Plânda önümüzdeki dönemde kamu sektörünün hangi alanlarda (yatırım) yapacağı açıkça belli edilmiş olmakla özel sektörün güvenlik içinde yatırım yapabilmesi için gerekli ortam yaratılmış bulunmaktadır. Bundan sonra alınan ve alınmakta olan idari ve malî tedbirlerle özel sektörün bu elverişli ortam içinde gelişmesi ve iktisadi kalkınmada kendine düşen görevleri yerine getirmesi beklenmektedir.»

Muhterem arkadaşlarım, temenni çok güzel, fakat ortamı hazırlamak için yapıldığı ve yapılacağı ifade edilen idari ve malî tedbirler hiç de tatminkâr değildir. Hele malî tedbirler arasında yer alan Zam kanunu tasarılarının ürktücü bir reform mahiyetini asla taşımayan mahiyetleri karşısında Devlet Plânlama Teşkilâtının temennisinin tahakkukunu beklemek, bir hayale itibar etmekten asla ileri gidemez.

Gene 1964 yılı programının 1962, 1963 yılları özel sektör imalât sanayii ve konut inşaatı yatırımlarının neticeleri hakkında serdedilen şu mütalâa da dikkat çekicidir:

«Özel sektör yatırımlarının çeşitli alanlarda dağılışı şekli plândaki hedeflere ulaşılmasını güçleştirici nitelikte görülmektedir. Anket sonuçlarının değerlendirilmesinde imalât sanayiinde özel sektörün fazla kapasite bulunan dokuma ve bâzı giyim eşyası kollarında yatırım yapmaya istekli oldukları, buna karşılık ekonomimizin asıl ihtiyacı olan imalât kollarında bu sektör yatırımlarının çok geri kaldığı tespit edilmiştir. Durum imalât sanayiinin dışında kalan bâzı sektörlerde de aynıdır. Özellikle belediyelerce 1963 yılının ilk dört ayında verilen ruhsatlara göre yapılan tahminler, konut sektöründe toplam inşaat alanını biraz daraltmakla beraber, değer olarak inşaatın arttığını göstermektedir. Bu iktisadi yönden verimsiz bir yatırım olan lüks konut yapımının 1963 yılında da artarak devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Salâhiyetli bir teşkilâtın tetkika müstenidolması gereken bu mütalâaları karşısında bu konuda söylenecek başka bir sözümüz olamaz.»²⁰⁴

AP Grubu sözcüsü İhsan Gürsan, Beş Yıllık Kalkınma Plânının ve yıllık programların uygulanabilmesi için gerekli olduğunu savunduğu ikinci hususun, yani iktisadi devlet teşekkülleri ile sigorta fonlarından beklenen tasarrufun gerçekleştirilebilmesini ve iktisadi devlet teşekküllerinin yeniden düzenlenebilmesini de fevkalade kuşkulu bulduklarını belirtiyordu. Gürsan, aynı şekilde, Kalkınma Plânının uygulanması konusunda ileri sürdüğü üçüncü ve dördüncü hususların, yani dış ve iç finansmanın sağlanabilmesini de mümkün görmediklerine değiniyor ve bu konuda Devlet Plânlama Teşkilâtı Müsteşarı ile Maliye Bakanının farklı zamanlarda yaptıkları açıklamaların birbiriyle çeliştiğine dikkat çekiyordu. AP Grubu sözcüsü İhsan Gürsan, Plânın uygulanabilmesinde önemli buldukları son husus olan kalkınma hızının % 7'ye ulaşabilmesi konusunda da, yatırımların hedeflenen düzeyi yakalayamaması ve idari yapı ile Plânlama Teşkilâtı arasında görülen uyumsuzluk nedeniyle kuşkularının bulunduğunu da dile getirmekteydi²⁰⁵. Gürsan, bir memleketin kalkınmasında, yapılan yatırımların miktarının yanı sıra, yatırımların türlerinin de önem taşıdığının altını çiziyor ve bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklıyordu:

²⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), ss. 89-90.

²⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), ss. 90-91.

“Muhterem arkadaşlarım;

Kalkınmamıza dair olan plân ve programlarımızın tatbikatı üzerindeki görüşlerimizin izahına son vermeden evvel yatırımlar bakımından çok ehemmiyetli gördüğümüz bir konuya da işaret etmek isteriz.

Bir memleketin kalkınmasında yatırımların miktarı kadar mahiyetleri de son derece önemlidir. Bugüne kadar Beş Yıllık Plâna dâhil yatırımların mahiyetleri üzerinde durulmamıştır. Yatırımların sadece miktarları üzerinde durulmuş ve bu miktarların artırılması istikametinde gayret sarf edildiği müşahade edilmiştir. Halbuki, kalkınma üzerinde her çeşit yatırım aynı nisbette rol oynamaz ve dolayısıyla de kalkınma hızına aynı derece ve kuvvete tesir etmez. Bu bakımdan, yatırımların miktarını tâyin eden ve yatırım toplamının millî gelire oranını gösteren faktörle birlikte, başka kıstasların da nazarı itibara alınması gerekir.

Bu kıstas, bugün birçok iktisatçıların üzerinde ısrarla durdukları ve yatırımların tesbitinde nazarı itibara alınmasını lüzumlu gördükleri «yatırım dozu» faktörüdür. Bu faktör(ü) (bir memlekette istihsal vasıtalarında ve teşhizatında bir seneden diğerine nazaran meydana gelen artış miktarının o memleketteki umumi istihsal vasıtalarına oranı) şeklinde tarif ve ifade edebiliriz.

Gerek plânlananın, gerek Hükümetin yatırımları bu ölçülere göre değerlendirdiklerine ait ne bütçede, ne de diğer yayın ve konuşmalarda bir vesikaya raslamamış bulunuyoruz. Bu büyük bir eksikliktir. Önümüzdeki yıllarda bu noktaya dikkat edilerek geniş çalışmalarla Yüce Meclisin huzuruna getirilmesini temenni ederiz.”²⁰⁶

İhsan Gürsan, konuşmasının ilerleyen kısmında, 1964 yılı Bütçe Tasarısında genel ve katma bütçeler bir arada olmak üzere, cari harcamalar, yatırım ve sermaye teşkili ile transfer harcamaları için 13 milyar 986 milyon lira ödenek ayrıldığını; bunun Karma Komisyonunda 30 milyon 378 bin lira artırılarak 14 milyar 20 milyon liraya yükseltildiğini hatırlatıyordu. Gürsan, buna karşılık, Tasarıda, 1964 malî yılı içinde 10 milyar 985 milyon lirası normal kaynaklardan, 2 milyar 458 milyon lirası da özel kaynaklardan olmak üzere, toplam 13 milyar 153 milyon lira gelir sağlanmasının beklendiğine; Komisyonunda yeni vergi zamları göz önüne alınarak, bu miktarın 13 milyar 325 lira olarak saptandığına, bu durumda, 1964 yılı bütçesinin 695 milyon lira açıkla, Millet Meclisinin onayına sunulmakta olduğuna dikkat çekmekteydi. Bu verilerden yola çıkan Gürsan, bütçelerimizi karakterize ettiğini ileri sürdüğü iki noktayı şu sözlerle dile getirmekteydi:

“Şimdi, mahiyetleri itibariyle bütçelerimizin umumi hüviyetlerine tesir eden ve hattâ onu karakterize eden iki önemli noktaya temas etmek istiyoruz. Bunlardan birisi, bütçelerimizin dikkate değer bir özelliğini önümüze

²⁰⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), ss. 91-92.

getiren, harcamaların yıllık artış temposudur. Bugün hemen her memleketin bütçesi incelendiği zaman masrafların yıldan yıla büyük artışlar kaydettiği müşahade edilir. Devletin siyasi, içtimai ve iktisadi sebep ve mülâhazalarla yüklendiği vazifelerin çağımızda geniş bir şekilde artmış olması yanında, paranın iştira gücünde husule gelen azalışlar bu artışın, en önemli faktörleri meyanında zikredilebilir. Bu bakımdan diğer ileri memleketlerde olduğu gibi, memleketimizde de geçmiş yıllara nazaran bütçelerimizin gider ve gelirlerindeki artışı tabii görmek icabeder. Ancak, bizim bütçelerimizin ileri Batı memleketleri bütçelerine nazaran arz ettiği özellik, diğerlerinin aksine olarak masraf tahminlerindeki artış hızının iktisadi gelişme artış hızından fazla oluşunda ifadesini bulmaktadır. Halbuki, esas olan masraflardaki artış nisbetiyle iktisadi gelişme hızı ile ahenk ve münasebeti bozmamakta ve tahmil edilen malî külfetlerde fedakârlıklar da fertlerin takatinin fevkinde bir ağırlık göstermektedirler. Halbuki, memleketimiz müsaidolmıyan geri bir iktisadi ortam içinde bulunduğunu için, harcamaların iktisadi gelişme ile mütenasibolmıyan büyük nisbette ahenksiz artışı, vatandaşlara ödeme gücünün üstünde ağır malî külfetler ve fedakârlıklar yükletilmesi neticesini doğurmakta ve işte bütün güçlükler ve huzursuzlar da bundan ileri gelmektedir.

Harcamaların artmasına müessir olan ikinci ehemmiyetli faktör de, Devlet teşkilâtının alabildiğine sistemsiz ve icapsız bir şekilde genişlemesi, buna mukabil hizmet kalitesinin iyileşmemiş ve müspet hiçbir gelişme göstermemiş, lüks ve israfların önüne geçilmemiş olmasıdır. İktisaden geriliğimizin de bir neticesi olarak memleketimizde memurları daha müsait hayat şartlarına kavuşturmak, daha randımanlı çalıştırmak ve Devlet teşkilâtını iktisadi ve sosyal hayatımızın kalkınmasında müessir bir faktör haline getirmek yolunda sarf edilmesi gereken paralar daha ziyade yeni teşekküllerin kurulmasına, kadroların genişletilmesine ve lüks binalarla mefruşata sarf edilmiş olduğundan bütçeye ve dolayısıyla vatandaşa yükletilen malî külfetler ve fedakârlıklar da o nisbette beyhude yere artmış ve artmaktadır.

Bu iki nokta Türk ekonomisinin inkişafı ve kalkınması yolunda daha ciddî, daha köklü ve daha müessir araştırmaların yapılması ve daha rasyonel tedbirler alınması icabettiğini göstermektedir. Böyle tedbirler alındığı takdirde, bütçelerimizin bilhassa carî harcamalarında yüzlerce milyon liralık tasarruf yapılacağına inanmaktayız.”²⁰⁷

AP Grubunun görüşlerini bildirmek üzere kürsüde bulunan İzmir Milletvekili İhsan Gürsan, vergilere yapılması plânlanan zamları da eleştiriyor ve Hükümetin bu zamların gerekçesi olarak ileri sürdüğü, ülkemizde vergi yükünün diğer ülkelere oranla hafif olduğu iddiasına da katılmadıklarını belirtiyordu. Gürsan, bu konuda şu değerlendirmede bulunmaktaydı:

²⁰⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), ss. 92-93.

“Deniliyor ki, Türkiye’de vergi varidatının millî gelire nisbeti % 18 kadardır. Halbuki, İngiltere, Almanya, Fransa gibi ileri batı memleketlerinde bu nisbet % 25 in çok üstündedir. Hattâ komşumuz Yunanistan’da bile bu nisbet % 26,6 dır. Şu hale göre memleketimizde vergi yükü çok hafiftir. Yani Türk vatandaşı Batı memleketleri ve komşumuz Yunanistan halkından daha az vergi ödemektedir. Bu itibarla da vergi varidatının millî gelire nisbeti kısa bir zamanda & 25 e çıkarılmalıdır.

Bu iddia kanaatimizce oldukça sathi bir görüşün ifadesidir. Mesele derinliğine ve mahiyetine nüfuz edilerek bir incelemeye tabi tutulacak olursa bu iddianın gerçeklere intibak göstermediği anlaşılr. Bir memlekette fertlerin malî külfetlere ve fedakârlıklara tahammülü, o memleketin umumi gelir seviyesiyle çok yakından alâkalıdır. Memleketimizde ise ortalama gelir seviyesi muhakkak ki çok düşüktür. Büyük vatandaş kütlelerinin kazanç seviyeleri asgari yaşama seviyesinin altındadır. Vergi yükünü hesabederken muhakkak surette nüfus başına millî geliri nazarı itibara almak gerekir. Meselâ, vergi gelirlerinin millî gelire nisbeti Yunanistan’da % 26, 6, Türkiye’de % 18 civarındadır. Fakat nüfus başına yıllık millî gelir Yunanistan’da 345 dolar, Türkiye’de ise 290 dolardır. Bunun hesabı yapılır ve oranı bulunursa vergi yükünün Türkiye’de daha ağır olduğu kendiliğinden tezahür eder. Kanaatimizce acele kararlara dayanan ve gerçeklere intibak kabiliyeti olmıyan ve sadece kısa devreli malî sıkıntıların bertaraf edilmesini derpiş eden kısa vâdeli palyatif vergi tedbirleri memleketimizin iktisadi ve sosyal bünyesine faydadan ziyade zarar verir. Vergi tarihimiz bu kabîl tatbikatın acı misalleriyle doludur. Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi, Buğday Koruma Vergisi, Şifr Dafer yani Umumi İstihlâk Vergisi, hattâ Muamele Vergisi acı ve tahripkâr hatıraları hâlâ silinmemiş olan bu kabîl tatbikat örnekleri karşımızdadır.”²⁰⁸

Gürsan, konuşmasında, ödemeler dengesinin sürekli açık verdiği de dikkat çekiyor ve şu sayısal verilere yollama yapıyordu:

“Memleketimiz tediye muvazenesinin en ehemmiyetli ve neticeye müessir kalemleri, dış ticaret muvazenemizin daima açık veren ithalât ve ihracata müteallik kalemleriyle tediye muvazenesinin bu menfi neticeyi büyük bir nisbette kapsıyan hibe, yardım ve uzun vâdeli krediler gibi, dış memleketlerden sağlanan paralara müteallik kalemleridir. Alâkalı bakanlık bütçelerinin görüşmelerinde bir kısım arkadaşlarımız bu mevzulara şüphesiz ki, etraflı bir şekilde temas edeceklerdir. Biz sadece tediye muvazenemiz bakımından büyük önemini nazarı itibara alarak dış ticaret politikamıza kısaca temas etmek istiyoruz.

Dış ticaret muvazenemizin 1958 yılından itibaren bugüne kadar verdiği neticeler şöyledir:

²⁰⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), ss. 95-96.

*Yine diğer rakamları okumuyorum;
1958 yılında aleyhimize fark 68 milyon dolar;
1960 da 138 milyon dolar;
1962 de 241 milyon dolar;*

1963 yılında takriben 650 milyon dolarlık ithalâta mukabil ki, daha fazla çıktığını son rakamlardan anlıyoruz 365 milyon dolarlık ihracatsağlanabileceği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan, bu yıl da menfi farkın 280 milyon dolardan aşağı düşmeyeceği muhakkak sayılabilir. Dış ticaret politikamızın ve dış iktisadi münasebetlerimizin ana ilkeleri ve bu konuda tatbik edilecek metot Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânımızla tesbit edilmiştir. Bu ilkelere göre, kalkınma gayretlerimize paralel olarak yeni yatırımlar ve mevcut tesislerin bakım ve idamesi gelişen sanayi, yatırım madde ve malzemesi ve hammadde talebini(n) geniş bir şekilde artacağı için ithalâtın 1963 yılında olduğu gibi 1964 yılında da 600 – 650 milyon dolardan aşağı düşmemesi gerekecektir. Ancak ihracat aynı artış temposunu(n) takibedemeyeceği için dış tediye muvazenemizde 250 milyon dolar civarında bir açık 1964 yılında da karşımıza çıkacaktır. Şayet bu açık biraz evvel temas ettiğimiz gibi, dış yardımlarla kısmen veya tamamen kapatılmadığı takdirde, iktisadi kalkınmamızın esas unsurunu teşkil eden yatırımların plân hedeflerine uygun bir şekilde tahakkuk ettirilmesi de mümkün olamayacak demektir... ”²⁰⁹

AP Grubu adına konuşmakta olan İzmir Milletvekili İhsan Gürsan, 1964 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki görüşmelerden yararlanarak Ortak Pazar konusuna değinmek fırsatını da kullanmak istemişti ve Ortak Pazara katılmamız yönündeki Ankara Antlaşmasını, Topluluğa katılmamızı sağlayan bir antlaşma olmaktan çok bir nezaket antlaşması olarak gördüğüne işaret eden görüşlerini şöyle dile getirmekteydi:

“Çok değerli arkadaşlarım,

Dış ticari münasebetlerimizin arz ettiği duruma ve tediye muvazenemizin açığına ve bu açığın kapatılması konusunda alınan ve alınması gereken tedbirlere temas etmişken, müstakbel iktisadi kaderimizle sıkı sıkıya alâkalı gördüğümüz Müşterek Pazar konusuna da kısaca temas etmek isteriz.

12 Eylül 1963 tarihinde Ankara’da imzalanan ve Yüksek Meclisince de kabul edilerek kanuniyet iktisabeden anlaşma, bilindiği gibi, beş yıldan 11 yıla kadar uzayan bir hazırlık devresini kapsamaktadır. Bu hüviyetle de Avrupa ortak topluluğuna katılmamızı tazammun etmekten ziyade bir nezaket anlaşması mahiyetini taşımaktadır. Bu mahiyetine rağmen, biz prensibolarak iktisadi kaderimizi Müşterek Pazar dışında göremediğimiz ve ekonomimizin geniş bir blok içinde normal iktisat kaidelerine tabi olarak daha kuvvetle inkişaf edeceğine inandığımız için, bu blokla itibari bir münasebeti tazammun

²⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), ss. 97-98.

eden böyle bir anlaşmaya dahi müsbet oy vermeyi tercih ettik. Ancak bu anlaşmaya müsbet oy vermemiz, Hükümetin Müsterek Pazara katılma konusundaki hareket tarzını tasvibettiğimiz mânasına gelmemelidir. Biz anlaşmaya müsbet oy verdik. Fakat anlaşmaya (anlaşmayı) ve alınan neticeyi kâfi görmemekteyiz. Bu hususta Hükümetin tutumunun bir kere daha gözden geçirilmesinde fayda mülâhaza etmekteyiz...” ²¹⁰

İhsan Gürsan, 1964 yılı Bütçe Tasarısı üzerindeki uzun konuşmasını, Tasarının, memleket sorunları ve dertlerine çözüm getiremeyeceğine inandıklarını belirttiği şu sonuç değerlendirmesi ile tamamlamaktadır:

“Çok muhterem arkadaşlarımız,

Bütün bu mâruzatımızın vâsıl olduğu katî netice şudur ki, 1964 bütçesi malî, iktisadi, siyasi ve sosyal bünyemizi ferahlandırıcı bir zemine kavuşturamayacaktır.

Türkiye'mizin gerçeklerine aykırı bir istikamette seyreden Hükümetin umumi politikası üzerinde, itirazcısı olduğumuz bu bütçenin tatbikatı bakımından olsun, siyasi partilerimizin dikkatle düşünceleri icap etmektedir.

Hâdiselerin mahiyet ve oluşlarına göre her zaman değişmesi muhakkak suni bir ekseriyete dayanan ve bu haliyle azınlıkta bulunan Hükümet, Türkiye'nin umumi dertlerine çözüm yolları bulabilecek cesaretli ve netice verici kararlar almak kudretinden mahrumdur.

Kıbrıs dâvası gibi önemli siyasi ihtilâfların gün ışığına çıktığı ve kalkınma ihtiyacımızın milletçe büyük bir feragat fedakârlık istediği böylesine bir devirde, muhtac olduğumuz istikrarlı ve kuvvetli bir Hükümette bulunması icabeden vasıflara mâlik olmadığını üzülen tesbit etmek ihtiyacındayız.

Yüksek Meclisinizin itimadına mazhar olmuş bütün Hükümetlerin, Milletin kaderinde söz ve yetki sahibi olduğu, münakaşası caiz olmıyan bir husustur. Ancak kazanılan güvenin suni ve tesadüfî bir zemine oturması halinde çözülmesi kolay olmıyan meselelerin halli hususi bir önem kazanır. Bilhassa iç bünyemizde köklü değişiklikler yaratacak olan sosyal ve ekonomik reformların topyekûn bütün milletin ve onun temsilcileri siyasi partilerin ortak görüşüne uygun olarak düzenlenmesi kaçınılmaz bir zaruret olur. İstinadettiği partinin azınlıkta olduğu bir Hükümet görülmemiş değildir. Fakat istinadettiği partinin azınlıkta olduğunu bile bile kahir bir ekseriyet iktidarı halinde hiçbir istişare veya işbirliğine iltifat etmeden müstakilen kendi görüşlerini hâkim kılmaya kararlı bir Hükümet görülmemiştir.

Bütçe tasarılarının sahibi bulunan Hükümet bugünkü hal ve şekliyle efkârı umumiye ile irtibatını tamamen kesmiştir. Bütün bu siyasi gerçekler iktisadi, malî, siyasi ve sosyal yapımız üzerine tesir icra etmektedir.

²¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 99.

Türkiye halkın gerçek ekseriyetine dayanan bir Hükümete muhtaçtır. Bu ihtiyacı anlayışla karşıladığımız takdirde Türkiye'mizi fereah noktalara kavuşturmak mümkün olacaktır.

Arz ettiğimiz bu mülâhazalar ve tatbikat gerçekleri karşısında, Adalet Partisi Meclis Grubu olarak Hükümetin siyasi, iktisadi ve malî politikasını isabetli bulmadığımızı ve bu bakımdan da 1964 malî yılı bütçe tasarıların(ın) memleket mesele ve deritlerini halletme ve cevap verme bakımından kifayetli görmediğimizi arz eder huzurunuzdan ayrılırken A.P. Grubu adına hepinizi hürmetle selâmlarım.” ²¹¹

g- Bütçe Kanunu Tasarısının Tümü Üzerinde Millet Partisi Meclis Grubu Adına Ömer Zekâi Dorman'ın Konuşması

AP Grubu adına yapılan konuşma 19 Şubat 1964 tarihli 56. Birleşimde saat 12.50'de tamamlanınca, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Nurettin Ok, Genel Kurula, saat 14.00'te Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısının yapılacağını hatırlatıyor ve onu müteakip toplanmak üzere oturumu kapatıyordu²¹². Öğleden sonra saat 16.55'de yeniden toplanıldığında, Üçüncü Oturumu yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, söz sırasının Millet Partisi Meclis Grubu adına konuşacak olan İstanbul Milletvekili Ömer Zekâi Dorman'da olduğunu bildiriyor ve Dorman'ı kürsüye çağırıyordu²¹³.

Ömer Zekâi Dorman, 1964 malî yılı bütçesinin, ikinci yılına girmiş bulunan plânlı kalkınma uyarınca olması gerektiği gibi Beş Yıllık Plân ve yıllık programlara dayanılarak hazırlandığına işaret ederek başladığı konuşmasında, 1964 yılı Bütçesinin geçen yıla göre % 11 oranında yüksek tutulduğu, yatırımların geçen yıla göre % 20 artırıldığı görülmekte ve 1964 yılı programında gayrisâfi millî hâsılanın % 7 oranında artacağı saptanmış bulunmakta ise de, bunun yanıltıcı olduğunu, çünkü sözü edilen rakamların belirlenmesinde, 1962 yılı fiyatlarının dikkate alındığını ileri sürmekteydi²¹⁴. Dorman'ın konuşmasının bu konuya ilişkin kısmı şöyleydi:

“...1964 yılı bütçesinin geçen yıla nazaran, kesirler hariç, % 11 nisbetinde yüksek tutulduğu ve yatırımların % 20 artırıldığı görülmekte ve buna karşılık harcama tutarları ile plân hedefleri arasında farklar göze çarpmaktadır.

Ezcümle, 1964 yılı programında, önümüzdeki yıla ait gayrisâfi millî hâsılanın % 7 oranında artacağı derpiş olunmuş ve fakat 62,8 milyara ulaşması hedef tutulan bu hâsılaya 1962 yılı fiyatları esas alınmıştır.

²¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 103.

²¹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 103.

²¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 104.

²¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 104.

Cari fiyatlarla 1962 fiyatlarının aynı seviyede bulunmaması dolayısıyla, 1964 yılı programının 14 milyar 20 milyonluk bütçe karşısında bile, arzuladığı hedeflere ulaşması mümkün olamayacaktır.

1964 yılı plânında kamu sektörü için tesbit edilen yatırım hedefi 6 milyar 845 milyon liradır. Genel ve katma bütçeler, bunun 3 milyar 397 milyon lirasını kapsadığına ve bütçe tasarısında ise yatırım ödeneği % 4,5 nisbetinde yüksek tutulduğuna göre, bu farkın, program yatırımlarını 1962 fiyatları ile hesaplamaktan doğduğu ve bütçe tasarısı da aynı fiyatlarla bağlandığı takdirde, hakikatte yüksek değil, düşük bir yatırım hacmi ile karşılaşacağımız anlaşılmaktadır.” ²¹⁵

Ömer Zekâî Dorman, Hükümetin, Plânda öngörülen % 7 kalkınma hızını gerçekleştirmek vaadinin baskısı altında yanlış uygulamalara kalkıştığını iddia ediyor ve şöyle diyordu:

“...Hepimizin vergi reformunu, vergileri ıslah, sosyal adalet terazisiyle tevzi ve ciddiyetle takip ve tahsil etmek mânasına aldığımızda şüphe yoktur.

Ancak, Hükümet, basiret, itidal ve teşkilât işi olan bu gayenin meyvalarını beklemeden, maahaza, % 7 kalkınma hızını gerçekleştireceği va’dinin mahkûmiyeti altında, ayağımızı evvelden hazırlanmış bir plân ayakkabısına uydurma gayretine düşmüştür.

Sayın Başbakan, iktisadi durumumuzu açıklarken, Türkiye’yi «ameliyat masasına yatırılmış bir hasta olarak» tasvir ve Sayın Maliye Bakanı da «Döviz açığının artmış ve enflasyon tehdidinin şiddetlenmiş olmasından» şikayet etmişler ve netice olarak, kalkınma plânının iç ve dış finansman ihtiyacını ileri sürerek, yeni vergiler koyma ve yeni krediler arama zarureti belirtmişlerdir.

Hakikatte ekonomik durumumuzda ve konjonktürün seyrinde mühim bir değişiklik olmamıştır. İktisadi bünyemiz, zaten yıllardan beri muvazene ve istikrarın teessüsünü önleyen menfî baskılar altındadır.

Bu memlekette piyasanın, emisyon zoruyla canlandırılması, bizi dış tediye muvazenesini daha uzun zaman sağlayamamak bethbahtlığı ile karşılaşmıştır (‘karşı karşıya bırakmıştır’ denilmeliydi. E.O.).

Ancak bu vebali yüklenenler «ne yapalım plânımız böyledir ve Büyük Meclis tasdik etmiştir» mazereti içinde, memlekete yeni veballer getirmekten kaçınmak mevkiindedirler.” ²¹⁶

Dorman, kamu sektöründeki masrafların gerekmediği kadar çok olmasından, diğer bir anlatımla israfı kaçılmasından da yakınıyor ve rejimlerin veya iktidarların değişmesinin bu kronik sorunu çözemediğini dile getiriyordu. Konuşmasının devamında Ömer Zekâî Dorman, plân ve programların bir memleketin içinde

²¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 104.

²¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 104.

bulunduğu şartlara uymaması durumunda, sadece sermaye ve teknik bilgilerle refaha ulaşamayacağına dikkat çekmekteydi²¹⁷. MP Sözcüsü Dorman, Ortak Pazar’a üyeliğimiz konusunda da, duyduğu şu endişelerin altını çizmekteydi:

“Ortak Pazara imzamızı koymuş bulunuyoruz. Bu entegrasyona kemali ile intibak etmek basiret ve liyakatini gösteremezsek, ileri memleketlerin peşinden gidemez, onlara yetişemez, iktisaden köle oluruz.

*Onlara neler satabileceksek bunların kalite, maliyet ve istihsal güçleri üzerinde millet ve Hükümet olarak şimdiden kafa yormamız, gümrükler açılınca, en ucuz ve en alâsını bulacağımız mal yanında, bugünkü yerli malına, nasıl olsa batacak diye yıllardan beri Avrupa damgası ile müşteri bulmak sahtekârlığından vazgeçmemiz ve bu emtiayı, yabancı malı evsafına yükseltme ve fiyatlarını ayarlama çarelerini aramamız lâzımdır.”*²¹⁸

1964 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde MP Grubunun görüşlerini dile getiren İstanbul Milletvekili Ömer Zekâî Dorman, konuşmasının sonunda, iç politikada huzur ve sükûnun tam yerleştirilemediğine ilişkin kanaatlerine yer vermektedir. Bu konuda, kendisinin şu düşünceleri dile getirdiğini görüyoruz:

“Memleket şimdilik, iç siyasetin tahrik ettiği hâdiseler bakımından, nispi bir sükûn manzarası göstermekle beraber, huzur ve istikrarın teessüs ettir(İL) diğini iddia etmek henüz mümkün değildir.

Geçmiş hâdiselerin kutuplandığı kütleler ancak, kin ve ihtirası ortadan kaldırmak ve Devlet müessesesini âdil ve tarafsız bir nizama bağlamak sayesinde, içtimai bir ekvator üzerinde birleşebilirler. Bunun için de «Önce Vatan» diyen bir aşka ve karşılıklı iyi niyete şiddetle ihtiyaç vardır.

Bugün memleket, inkılâpların henüz yatağına oturtamadığı (oturtulamadığı E.O.) bir vasat içinde (Komünistler; yer altı faaliyeti yapan sözde milliyetçiler yani faşistler, ırkçılar; gericiler; nurcular; 27 Mayıs’a yan bakanlar; inkılâpları istismar edenler ve bu karışık tablo içinde dikta rejimine heveslenen veya bunu memleket için ehveni şer kabul edenlerden) gelen zararlı cereyanlara açık bulunmaktadır.

Daha düne kadar tehdit beyannameleri neşreden ve ev taşıyan M.D.O. ve S.D.K. gibi tedhiş teşekküllerinin mahiyeti hâlâ anlaşılmış değildir.

Bunlar hakikaten alkışlanacak insanlar mıdır? Yoksa bir zümrenin elinde zaman zaman siyaset oyununa sürülen kozlar mıdır? Bunu bilmemiz lâzımdır.

Oysa bir memlekette siyasi ve sosyal düzen, ne mâsum gençliği ne de gizli teşekkülleri harekete geçirerek sağlanamaz. Bunlar kin gayzi (garezi) artırmak ve intikam fikrini beslemekten başka bir işe yaramazlar.

²¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 106.

²¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 106.

Türkiye’de nizam ancak, Devlet idaresinde hak mefhumunun ve sosyal hayatta kardeşlik yaratacak bir eşitlik ve adalet duygusunun yardımı ile teessüs edebilir.

Bizi içerden yıkmaya mâtufl faaliyetlerin, dış tecavüzlerden daha az vâhim ve daha az tehlikeli olacağını kabul etmek mümkün değildir.

Anayasa ve kanunların mutlak hâkimiyetini kurmak ve korumak ve her şeyden evvel insanların kalbinde vicdan ve Allah korkusunu yerleştirmek, demokratik rejimi kin ve intikam duygusundan uzak, vatansever bir ahlâk temeline oturtmak azim ve kararını, muzır cereyanları baraj yaparak değil membalarını beraber kurutarak terviç ve tatbik edebiliriz.

Idarede zaıftan, ikilikten, süfli düşünce ve ihtiraslardan uzak ve bu memleketi seven insanlar olarak evvelâ gönülleri birleştirmeye ve 665 yıllık bir mâziye rağmen, hâlâ geri kalmış bir memleket olmak acimizi yenmeye ve bunun verdiği millî hicabı artık silmeye mecbur bulunmaktayız.

Sözümüze son verirken, Millet Partisi Meclis Grubu olarak, 1964 bütçesinin bir huzur aydınlığında harcanmasını, millet ve memlekete hayırlı olmasını tekrar temenni eder; hepinizi hürmetle selâmlarız.”²¹⁹

h- Maliye Bakanı Ferid Melen’in Yapılan Konuşmaları Hükûmet Adına Cevaplandırması

Gruplar adına yapılan konuşmalar tamamlanınca, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, bir yeterlik önergesinin geldiğini, ancak onu oylatmadan önce, yapılan konuşmalara Hükûmet adına cevap vermesi için Maliye Bakanı Ferid Melen’e söz vereceğini bildiriyor ve Melen’i kürsüye çağırıyordu. Bu arada Ordu Milletvekili Refet Aksoy’un, oturduğu yerden, *“Hep grup namına konuşuluyor. Şahsı adına konuşan olmadı”* diye seslenerek yakınması üzerine de, Başkan Sirmen, Gruplar adına yapılan konuşmalar dışında 13 milletvekilinin de şahsı adına konuşmuş olduğunu hatırlatıyor ve Bakan Melen’e söz veriyordu²²⁰. Maliye Bakanı Ferid Melen, konuşmasına şu sözlerle başlamıştı:

“Sayın Başkan, muhterem milletvekilleri; çok muhterem grup sözcülerini ve sayın üyeleri dikkatle takibettim. Konuşmalarda yanlış bilgiye dayanan aykırı fikirler de dâhil olmak üzere hemen hepsinden geniş nisbette istifade ettiğimizi peşinen arz eder; bundan dolayı şükranlarımı sunarım. Zaman imkân vermediği için konuşmaları bir tasnife tabi tutup bu suretle cevapları mevzular itibariyle arz etmek imkânını maalesef bulamadım. Bu sebeple konuşma sırasıyla sayın arkadaşların üzerinde durdukları konuları birer birer ele alıp cevap arz etmeye çalışacağım. Ve bu vesile ile de Hükümetin ayrıca fikirlerini ve görüşlerini huzurunuzda izah etmeye çalışacağım.”²²¹

²¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), ss. 108-109.

²²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 109.

²²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 109.

Bu giriş sonrasında, Bakan Melen, daha önceki konuşmaları sırasıyla ele alıyor ve bazı noktalarda açıklamalarda bulunuyordu. Bu bağlamda, ilk olarak YTP Sözcüsü Orhan Apaydın'ın konuşmasına değiniyor ve YTP için şu övücü değerlendirmede bulunuyordu:

“Sayın arkadaşlar, ilk konuşan Y.T.P. nin çok kıymetli sözcüsü Sayın Orhan Apaydın arkadaşımıza tebriklerimi arz etmekle sözlerime başlamak istiyorum. Sayın sözcü hakikaten bu konuşması ile Y.T.P. nin programını ve hedeflerini çok vazih bir şekilde ortaya koymuştur. Diğer partilerden hakikaten çok ayrı bir hüviyette, belli gayeleri olan bir parti olduğunu ve oportünist vasfı, sıfatı almamaya çok dikkat ettiğini bu vesile ile kesin hatlarla ortaya koymuştur. Arkadaşımız çok haklı olarak Anayasanın, Türk Anayasasının sosyal Devlet kurduğunu işaret ederek bütün partilerin, hükümetlerin vazifelerinin ne olacağını bu Anayasa muvacehesinde tesbit etmiş buna göre, partilerin hattâ ihtilâf halinde dahi bu gerekleri yerine getirmesini işaret etmiştir.” ²²²

Bakan Melen, Apaydın'ın konuşmasını değerlendirirken, onun ileri sürdüğü hususlardanyola çıkarak, Türkiye'nin ekonomikaçıdan kuvvetlendirilmesi gerektiğine değiniyor ve Türkiye'nin gerçeklerine yönelik bir saptamada bulunuyordu. Bu konu ile ilgili olarak, Türkiye'nin az gelişmiş bir ülke olduğunu, nüfusun süratle arttığını ve ülke arazisinin gittikçe bu nüfusu besleyemez duruma geldiğini, sermayenin az ve tasarruf eğiliminin tüketim eğilimine göre çok az olduğunu belirtiyordu. Dış ticaret açığının kronik bir hale geldiğinin de altını çizmekteydi²²³.

Maliye Bakanı Ferid Melen, AP Grubunun görüşlerini açıklamış olan İhsan Gürsan'ın konuşmasına da değiniyor ve Kalkınma Plânı üzerindeki bazı değerlendirmelerini ele alıyordu. Bu arada karma ekonomi konusuna da yer veren Bakan Melen, karma ekonomi için bu yıl daha yaygın bir kabule dayanan uzlaşma görüldüğüne işaret ediyordu. Maliye Bakanı Melen'in bu konulara ilişkin sözleri Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmiş bulunuyordu:

“...Çok değerli arkadaşım İhsan Gürsan'ın izahına geçiyorum. Konuşma sırasına göre cevabı belki sonda olacaktı. Arkadaşımla uzun müddet beraber çalıştık, bir iltimasta bulunacağım.

Arkadaşımın konuşma edası hakikaten örnek olacak mahiyettedir. Bundan dolayı şükranlarımı arz ederim. Ve bu rejimimizin demokrasimizin hakikaten yavaş yavaş dejenere olmaktan kurtulma yolunda olduğunu göstermektedir. Değerli arkadaşım en sert tenkidlerini dahi güzel üslûbu ile hazmı mümkün hale getirerek Yüksek Heyetinize sunmuştur. Sayın Gürsan izahatının başında plâna temas etmiş ve karma ekonomi üzerinde ısrarla durmuştur. Arkadaşımız, plân karma ekonomiyi kabul etmiştir. Ancak plânda karma ekonomi kuralları

²²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 109.

²²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 109.

ve kamu sektörü ile özel sektör arasındaki münasebetlere dair hükümler son derece muğlâk, müphem ve endişe vericidir. Ayrıca plân yol gösterici ve teşvik edici değildir, emredicidir. Devletçiliğe meyledici bir karakteri haizdir. Özel sektörün, Devletin iktisadi politikasına karşı olan güvenini sarsmaktadır, diyorlar. Muhterem arkadaşlar, özel sektör, resmî sektör ve devletçilik mevzuu anlaşılıyor ki, daha bu Mecliste daha birçok yıllar münakaşa edilecektir. Halbuki aslında bizim kanaatimize göre hiçbir sebebi kalmamıştır. Çünkü, resmî sektör ile özel sektörün yan yana, elele vererek çalışması hem plânın stratejisine ve hem de açıklandığına göre ifade edilmiştir. Ve özel sektör ile Devlet sektörünün çalışma sahaları yeni programda açıklanmış, hem plânın safahatında, hem de 5 Yıllık Kalkınma Plânında sarahatle gösterilmiştir.

Muhterem arkadaşlar, bir defa karma ekonomi üzerinde artık münakaşaya mahal olmadığını sanıyorum. Belki geçen yıl bu mevzu üzerinde münakaşa ediliyordu. Görüyorum ki, bu yıl bilhassa Senatoda başladı, Adalet Partisinin sözcülerinin hemen hepsi karma ekonomi sistemi üzerinde mutabık olduğunu beyan etti. Bu mutabakatı tesis etmiş olmaktan memnunuz, bir merhaledir. Hattâ ileri giderek bir söz sarf etmişim. Senatoda Adalet Partisi sözcüsüne karşı, yanıma geldiniz, daha ileri gitmeyin, beraber yürüyelim demiştim. Bir defa beraber olmakta büyük fayda vardır. Arkadaşım niçin tereddüt ediyor? Hâlâ bilmiyorum. Karma ekonomi ile, bilhassa özel sektör ile hususi sektör arasında endişe verecek ihtilâtlar ve karışıklıklar olduğu yolunda ben eğer stratejiyi yanlış anlamıyorsam hakikaten bir sebep kalmamıştır. Plân stratejisi ki sayın arkadaşım da işaret etti; bunu Millî Birlik Hükümeti kabul etmiştir, 1 nci Koalisyon Hükümeti aynen ve müteffikan tasvip ve tasdik etmiştir.

...

Sayın Gürsan bu vesileyle meseleyi bir doktrin mevzuuna intikal ettirmiştir. Karma ekonomide hem liberalizm, hem de sosyalizm unsurları mevcuttur. Muhterem arkadaşlar, benim görüşüme göre, karma ekonomi sisteminde ne liberalizm, ne de sosyalizm doktrinlerinin tesiri mevcut değildir (doktrinlerinin tesiri mevcuttur. E.O.). Aslında bugün doktrinler tarihe karışmıştır. Bugün ekonomi ilmi, milletleri refaha kavuşturmanın yollarını keşfetmiş bir fizik, bir kimya ilmi gibi kanunlarını da koymuştur. Artık doktrinlerin mevcudiyetine ihtiyacımız yoktur. Bence önemli olan bu doktrinlerin vaktiyle tecrübe etmiş oldukları iktisadi sistemin topluma faydalı olmasıdır. Doktrinın dayandığı temel felsefe aynıdır. Karma ekonominin de dayandığı temel sistem ile alâkası mevcuttur. Karma ekonominin iktisadi ilmin kurallarından meydana geldiğine intikal etmemiş yerlerde, bize göre az gelişmiş memleketlerde görünen bir haldir, bir tecellidir.”²²⁴

²²⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), ss. 111-113.

Maliye Bakanı Ferid Melen'in konuşması devam ederken. Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, Melen'e konuşmasının daha ne kadar süreceğini sormuş ve Melen'den *"bir saat kadar efendim"* cevabını alınca, oturuma, 19.30'da toplanmak üzere, saat 18.02'de ara vermişti²²⁵.

Millet Meclisinin 19 Şubat 1964 tarihli 56. Birleşiminin 4. Oturumuna, Saat 19.30'da geçildiğinde, kürsüye, yarım kalan konuşmasını tamamlamak üzere yeniden Maliye Bakanı Ferid Melen gelmiş ve daha önce siyasî parti grupları adına yapılan konuşmaları, ağırlığı AP Sözcüsü İhsan Gürsan'ınki olmak üzere cevaplandırmaya devam etmişti. Bu bağlamda, Gürsan'ın yabancı sermayenin yeteri derecede gelmemesine yönelik yakınmasıyla ilgili olarak Bakan Ferid Melen şu açıklamada bulunmaktaydı:

*"Sayın arkadaşım yabancı sermaye de yeter derecede gelmemektedir, bu da memleketimizde güven telkin edilmemiş olmasından ileri geliyor dediler. Hemen arz edeyim ki, yabancı sermaye, bundan evvelki yıllara kıyas ederseniz, daha geniş nisbette gelmiştir. Bu sebeple arkadaşımızın vardığı hüküm yerinde değildir ve doğru değildir. Yabancı sermaye 1955 senesinde 60 milyon dolar, 1957 senesinde 57 milyon dolar, 1961 senesinde 100 milyon dolar, 1962 senesinde 41 milyon dolar, 1963 te 157 milyon dolardır."*²²⁶

Tam bu noktada, AP Sözcüsü İzmir Milletvekili İhsan Gürsan'ın yerinden yönelttiği *"Demir-Çelik Dâhil mi?"* sorusu üzerine, Bakan Melen, konuşmasına şöyle devam ediyordu:

"Demir-Çelik haricolmak üzere bu miktara varılmaktadır.

*Muhterem arkadaşlarım; yabancı sermaye arz ettiğim gibi gelmektedir. Hattâ bizim yabancı sermaye komitamız bir miktar da titiz davranmaktadır. Memlekette yerli sanayiın başarabileceği işlere veya fiilen başarmış olduğu işlere gelmek isteyen yabancı sermayeyi kabul etmemektedir. Ama buna rağmen, yabancı sermayeye artan nisbette ihtiyacımızın olduğuna hemen işaret etmek isterim..."*²²⁷

Maliye Bakanı Ferid Melen, 1964 yılı Bütçe Kanunu Tasarısına ilişkin yapılan konuşmalara cevap verirken, 27 Mayıs 1960 müdahalesi sonrasında, vergi sistemimiz üzerinde Millî Birlik Komitesi tarafından gerçekleştirilen araştırmalara ve o sırada gündemde olan vergi reformuna da değinmekte ve AP Sözcüsü İhsan Gürsan'a da yollama yaptığı şu açıklamada bulunmaktaydı:

²²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 113.

²²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 118.

²²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 118.

“Muhterem arkadaşlar, vergi sistemimiz üç yıl evvel Millî Birlik Hükümeti tarafından kurulmuş olan bir komisyon tarafından baştan başa yeni bir tetkika tabi tutulmuştur. Bu komisyon bütün vergileri ele alarak birer birer yeni şartlara göre tadile tabi tutmuş ve projeler meydana getirmiştir. Bu komisyona başından beri Reform Komisyonu adı verilmiştir. Ve hakikaten bu isme lâayık olarak çalışmıştır. –Biraz sonra arz edeceğim– Bu komisyon vergilerin tamamını ele almış ve hepsine modern bir şekil vermeye muvaffak olmuştur. Bu komisyonun yaptığı çalışmalar ayrıca dünyaca şöhet sahibi iki profesör tarafından –birisı Şmol– tetkik edilmiş ve bunlar tamamen tasvibedilmiştir. Bu raporlar hatırlarsınız; geçen yıl Yüksek Heyetinizde de komisyonlara arz olunmuştur. Ayrıca Konsorsiyum vergi sistemimiz(i) Cambridge Üniversitesi profesörlerinden yine dünyaca meşhur bir profesöre tetkik ettirilmiştir. Bu profesör raporunda plânu tetkik etmiştir. Yakında neşredilecektir. Orada da göreceğiniz gibi bilhassa son tadiller ile meydana çıkmış vergi sistemimiz için de bu sayın profesör buna sağlam bir vergi sistemi demektedir. Bu İngiliz profesörü vergi sistemimizin açık kapıları olmakla beraber çok iyi bir vergi sistemi olduğunu kabul etmiştir. Konsorsiyum Heyeti, Para Fonu Heyeti, AİD heyetleri de bu kanaattedirler. Hattâ naçizane bendeniz Amerika'ya gittiğim zaman birçok kimseler tarafından tebrik edildim. Yine bu Vergi Reformu Komisyonu Başkanı Alaybek isminde bir arkadaşımız, hesap uzmanımızdır, bu yıl birçok maliye enstitüleri tarafından tebrike mazhar olmuştur.

*Bu izahatı arz ettikten sonra yapılmakta olan işin vergi reformu mu, yoksa basit zamlardan mı ibaret olduğunu arz etmek için biraz daha izahat vermek lüzumunu duyuyorum. Daha evvel sayın arkadaşım la bir noktada mutabık kalmak istiyorum. Bir defa bir vergi ıslahatı veya reformundan beklenen gaye nedir? Vergilerin verimi elbette artırılmak istenir. Mutabıkız. Vergilerin dağılışının daha âdil olmasını elbette isteriz, mutabıkız. Vergileri(n) ekonomik ve sosyal fonksiyonlarının lâayıkıyla yerine getirilmesi hususunda mutabıktırlar. Tatbikatı kolaylaştırmak hususunda mutabıktırlar. Vergilere esenlik (esneklik? E.O.) verme hususunda yine bizimle mutabıktırlar. Vergi ziyasını önlemek hususunda yine bizimle mutabıktırlar. Şu halde gelgelelim yaptığımız işlere... Bunlar bu gayelere, bu hedeflere uygun mudur, değil midir?”*²²⁸

Bakan Melen, konuşmasının devamında, bu soruyu cevaplandırmak amacıyla özellikle Gelir Vergisi ve Vergi Usul Kanunumuz üzerinde bir değerlendirmeye giriyor, son zamanlarda gerçekleştirilen Emlâk Vergisi, Kara Taşıtları Vergisi gibi bazı yeni vergi türlerine ve Gider Vergisi ile Gümrük Tarife Kanununa ilişkin açıklamalar yapıyor²²⁹ ve sonunda şu yakınmada bulunuyordu:

²²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), ss. 119-120.

²²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), ss. 120-122.

*“Bu izahattan sonra belki yine arkadaşlarımız işte reform kanunu adı altında çıkarılan bu zam kanunları sözünü kullanmakta devam edeceklerdir. Varsınlar onlar devam etsinler; ben de her yerde bunların vergi reformu olduğunu göğsümü gere gere iddia etmekte devam edeceğim.”*²³⁰

Ferid Melen, bütçe açıkları ile ilgili eleştirilere de değindiği konuşmasında, bu yıl gelirlerin önceki yıla göre daha fazla olmasına karşın, bütçenin de daha hacimli olması nedeniyle, yine de bir miktar açığın bulunduğunu bildiriyor ve birçok kanun teklifinin hiç tasarruf endişesi duyulmadan çıkarılıyor olmasından yakınıyordu. Bakan Melen’in, bu konuda şöyle dediğini görüyoruz:

*“...Birçok kanun teklileri biliyorsunuz, hiçbir tasarruf endişesi duyulmadan, rahatlıkla bir yol bulunup çıkarılabilmektedir. Şimdiye kadar bendeniz rastlamadım, Maliye Vekâletine, «karşılığı var mı?» dendiğine. Bu sebeple muhterem arkadaşlarım, tasarruf tedbirleri almak zorunda kaldık. Yalnız şunu arz edeyim, Türkiye’nin bir numaralı meselesi bize göre istikrardır. Binaenaleyh istikrarı hiçbir şeye feda edemeyiz. Bütçe bâzı hizmetleri görmez, hattâ bazı yatırımlar geri kalabilir. Geri kalsın, fakat istikrarı korurken bundan doğacak mahzur bütün bu diğer maddelerden, diğer hususlardan doğacak mahzurların o kadar üzerindedir ki bunun için herşeyden evvel istikrara itina ediyoruz. Bütçemizi açsız kapatmaya azmettik. Bu mahzurlar sebebiyle alınan tedbirler hem farklıdır hem de bilhassa dış münasebetlerimizde bize itibar kazandıracaktır. Bugün bilhassa milletlerarası teşekküllerle geniş münasebetlerimiz vardır. Faraza para fonu ile her yıl bir müşavere yaparız. Para fonu bizim istikrar tedbirlerini dikkatle takibeder; ne dereceye kadar riayet ettiğimizi araştırır; faraza para fonunun hakkımızda yapacağı rapor bütün dünya mahfilinde bize ya itibar kazandırır veyahut malî itibarımızı sarsar. Bundan dolayı para fonunun tavsiyelerine riayet ederiz ve para fonu ile müşavere ederiz. Bu müşaverelerden biri de istikrar programını dikkatle takibetmemizle ilgilidir. Bilhassa bütçede açık vermiyeceğimizi taahhüt etmişizdir. Arz ettiğim gibi bu tasarruflar hiçbir zaman yatırımların zararına olmamıştır. Daha çok cari masraflarda olmuştur...”*²³¹

AP Sözcüsü İhsan Gürsan’ın Türkiye’nin Ortak Pazara girme konusundaki eleştirilerini de cevaplandıran Maliye Bakanı Melen, şu değerlendirmede bulunmaktaydı:

“Değerli arkadaşım, Müsterek Pazara girmiş olmamızı bir başarı saymamaktadır. Değerli arkadaşlarım Müsterek Pazara girmekle Türkiye ne kaybetmiştir, ne kazanmıştır. Bunu mütalâa edersek sadece bir neticeye varırız ve arkadaşımızın hükmünde aldanıp aldanmadığını tesbit etmiş

²³⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 122.

²³¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 123.

oluruz. Müşterek Pazarda bilhassa ilk devre için Türkiye karşılıksız olarak bâzı faydalar elde etmiştir. Dört tane belli başlı ihracat maddesinde Müşterek Pazara girmemizle Yunanlılarla rekabet yapmak imkânına kavuşmuşuzdur. Tenzilâtî tarife yapma imkânını elde etmişizdir. Ayrıca dört beş sene müddetle 175 milyon dolarlık yardım yapılacaktır. Bunu temin etmiş bulunuyoruz. Buna mukabil herhangi bir taahhüdümüz mevcut değildir. Türkiye sadece bu devrelerde Müşterek Pazar şartlarına intibak etmek üzere ekonomisini ıslah edecek ve geliştirecektir. Müşterek Pazara girmese dahi Türkiye ekonomisini geliştirmeye, sanayiini geliştirmeye mecburdur.”²³²

Maliye Bakanı Melen, AP adına konuşmuş olan İhsan Gürsan’ın, Türkiye’nin sorunlarına bir azınlık hükûmetinin çare olamayacağına ilişkin eleştirilerini de cevapsız bırakmıyor ve bu konuda şu açıklamayı yapıyordu:

“Sayın arkadaşım son olarak Türkiye’nin dâvasına bir çözüm yolu bulmak çaresini Hükümetin başaramadığını söylemekle, bunu da azınlık Hükümeti olmasına bağlamaktadır. Muhterem arkadaşlarım, belki Hükümetiniz mutlak çoğunluğu haiz partiye mensup değildir. Bu bakımdan bir azınlık Hükümeti adı verilebilir. Ama Meclisin çoğunluğunun itimadını almıştır. Binaenaleyh Meclisin çoğunluğuna dayanan bir Hükümettir. Böyle bir Hükümete azınlık Hükümeti denemez. Meclisin Hükümetidir ve memleketin Hükümetidir ve bir çoğunluk Hükümetidir. Bu Hükümet esasen programını köklü reformlara dayamıştır. Bu programı Meclis çoğunlukla kabul etmiştir ve bu sebeple bu köklü reformları cesaretle yapacaktır ve bunu Yüksek huzurunuzda getirecektir. Kendisinde bu cesareti görmektedir ve eskârı umumiye ile de irtibatını kesmemiş, bilâkis eskârı umumiyenin büyük tasvibini kazanarak bu köklü reformları huzurunuzda getirmek cesaretini göstermiştir. Bu cesareti gösterdiğinden dolayı bu Hükümeti tebrik etmek lâzım. Çünkü bu cesareti başka partiler maalesef gösteremediler.”²³³

Maliye Bakanı Ferid Melen, Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde yapılan görüşmelerde ileri sürülen başka düşüncelere de kısa cevaplar verdiği konuşmasını tamamladıktan sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, son sözün AP Grubu adına Mehmet Turgut’ta olduğunu bildiriyor ve Afyon Karahisar Milletvekili Mehmet Turgut’u kürsüye davet ediyordu.

²³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 126.

²³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 127.

1- Adalet Partisi Meclis Grubu Adına Mehmet Turgut'un Söz Alması ve Bütçe Kanunu Tasarısının Maddelerine Geçilmesinin Kabulü

Turgut, konuşmasının bir yerinde, Maliye Bakanı Melen'in, Adalet Partisinin de karma ekonomi konusunda kendileriyle aynı düşünceye geldiğine ilişkin değerlendirmesine karşı çıkıyor ve şunları söylüyordu:

*"...sayın vekil dediler ki, «Senato'da söyledim, karma ekonomi mevzuunda Adalet Partisi bizim yanımıza geldi» dediler. Hayır arkadaşlar, Adalet Partisi karma ekonomi mevzuunda Halk Partisinin yanına gelmemiştir. Adalet Partisinin karma ekonomi mevzuunda ki fikri şudur: biz, arkadaşlar, karma ekonomiyi daima bir sistem olarak kabul etmiyoruz. Karma ekonomiyi, kalkınmanın tahakkuku için geçici bir zaman aralığında muvakkat bir zaman devam eden bir sistem olarak kabul ediyoruz. Halbuki Halk Partisi karma ekonomiyi daimi bir sistem olarak kabul etmektedir. Aradaki fark bu ana görüşten ileri gelmektedir. Bu hususun da belirtilmesinde fayda mülâhaza ediyorum."*²³⁴

AP Grubu adına kürsüde bulunan Mehmet Turgut, konuşmasının sonunda, Hükûmetin Millet Meclisinde sağlam bir çoğunluğa sahip bulunmadığına ilişkin değerlendirmeleri tekrarlıyor ve sözlerini şöyle tamamlıyordu:

*"Son olarak muhterem vekil dediler ki, «Meclisin çoğunluğu tasvip ettiği müddetçe faaliyetimize devam edeceğiz.» Bunun aksini zaten iddia etmeye imkân yoktur. Yalnız biz şunu belirttik: Acaba Meclisin çoğunluğu ne zamana kadar tasvip eder? Bu sağlam değil dedik. Mühim olan budur. Yoksa Meclisin çoğunluğunun tasvip ettiği müddetçe zaten hiç kimse şu veya bu şekilde tenkid edecek değildir. Reformların getirilmesini cesaret olarak gösterdiler. Kendilerine bu hususta muvaffakiyet temenni etmekten başka birşey söyleyemeyeceğiz. Reformlar geldiği zaman da kanaatlerimizi söyleyeceğiz. Hürmetlerimizle."*²³⁵

AP Grubu adına yapılan bu son konuşmadan sonra, Kırklareli Milletvekili Hasan Tahsin Uzun tarafından verilen ve Bütçe Tasarısının tümü üzerindeki görüşmelerde yeterince bilgi sahibi olduğu ileri sürülen bir yeterlik önergesi oya sunuluyor ve yapılan oylamada söz konusu önerenin kabul edildiği görülünce, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Bütçe Tasarısının tümünü oya sunuyordu. Gidilen oylamada, Millet Meclisi Genel Kurulunca, Bütçe Tasarısının maddelerine geçilmesi kabul edilmişti²³⁶.

²³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 129.

²³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 132.

²³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 132.

E. 1964 Malî Yılı Bütçe Kanunu Tasarısının Maddelerinin Görüşülmesi

a- TBMM Bütçesinin Görüşülmesi

Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerinin görüşülmesine, TBMM bütçesinin görüşülmesiyle başlanmıştı. TBMM'nin bütçesinin görüşülmesi sırasında, söz alan üyelerin, Meclisin çalışmaları sırasında yapılan bazı aksaklıklara da değindikleri oluyordu. Bu bağlamda, MP Grubu adına konuşan Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan, Meclisin çok çalıştığına dikkat çekerek onu övdükten sonra, bazı yanlış uygulamalara da dikkat çekmekteydi. Akdoğan'ın konuşmasında bu konu ile ilgili hususlar, Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almıştı:

“...Muhterem arkadaşlar, biz Yüce Meclisinizin çalışmadığı değil, çok çalıştığı kanaatindeyiz. Anayasa nizamını sağlamak için göstermiş bulunduğu gayretler, vâkı ihtilâl teşebbüsleri ve Kıbrıs olaylarına rağmen en üstün bir şekilde tezahür etmiş bulunmaktadır. Yüce Meclis, yeni Anayasamızın emretmiş bulunduğu müesseseleri ve kanunları zamanında çıkarmış ve müddetinde çıkarılması lâzımgelen kanunları da Meclise tevdi ettiği andan itibaren, elinden gelen her türlü gayreti göstermek suretiyle çıkarmaya muvaffak olmuştur. Bunlardan bâzıları halen çıkarılmamış ise, bunların Hükümet tarafından Meclise geç verilmesinden ileri geldiği hepimizce malûmdur...

Muhterem arkadaşlar, burada bir üzüntümüzü belirtmeden geçemeyeceğiz. Yüksek Meclisin çalışmaları bu safhada olduğu halde efkârı umumiyede Meclisin çalışmadığı yolundaki dedikoduyu ve kanaatin gidermek için maalesef Meclis Riyaseti bir gayret göstermemiştir. Gerek basın toplantısı yapmak suretiyle gerekse muhtelif zamanlarda beyanat vermek suretiyle Meclisin çalışmalarını efkârı umumiyeye nakletmesi, duyurması elbette faydalı olacak ve menfî dedikoduları ortadan kaldıracaktı. Ne yazık ki Riyaset Makamı, meclis etkilileri bu şekilde bir hareket tarzını ihtiyar etmemişlerdir.

...

Muhterem arkadaşlarım, Meclis Bütçesini tenkid ederken, Meclisteki bâzı müzakere usullerine de dokunmak istiyorum. Bilhassa bunlardan birisi zaman zaman grup yöneticileri veya milletvekillerinin gündemde sırada olmyan bâzı kanunların öncelik ve ivedilikle müzakeresine dair vermiş oldukları takrirlerdir. Muhterem arkadaşlarım, hakikaten bir kanun tasarısının öncelik ve ivedilikle çıkarılması lâzımgelir, ama o kanunun, o mevzuun gündeme gireceğinden hiç olmazsa grupların haberdar edilmesi lâzımgelir. Buraya çok önemli bir kanun geliyor; bir takrirle «falan sayılı kanun tasarısının veya falan sayılı kanunun tâdiline dair tasarının öncelik ve ivedilikle görüşülmesi teklif edilir.» Burada bulunan yetkili arkadaşlar, milletvekilleri bu nedir, diye düşünüp tetkik etmek lüzumunu hissettiği zaman Başkanlık «tümü üzerinde söz istiyen yok maddelere geçildi» diye karar veriyor. Milletvekili ve gruplar bilmiyorlar ki, hangi mevzuda, hangi kanunda hangi şeyde ivedilik geldiğini. Gerek milletvekilleri, gerekse grup yöneticisi arkadaşlarımız bu şekilde bir takrir verecekleri zaman, hiç olmazsa bir gün evvelden ilgilileri haberdar etmeleri(ni) faydalı mütalâa etmekteyiz...

Çok muhterem arkadaşlarım, komisyonların tabi olduğu statüye geçici komisyonlar da tabidir. Geçici komisyonlarda da Anayasanın ve İktüzüğün emrettiği mânada siyasi parti gruplarının mevcutları nisbetinde temsil edilmeleri lâzımgelmektedir. Maalesef buna riayet edilmemiştir. Bunda Başkanlık Divanının belki bir kabahati yoktur. Çünkü burada verilen karar falan, falan, komisyonlardan birer veya ikişer üyenin iştiraki suretiyle geçici bir komisyon kurulması şeklinde oluyor. Ama, her komisyondan seçilen üyeler bazen şu veya bu partiden ekseriyette olandan veya ekalliyette olandan seçilmek suretiyle ayrılmakta ve bu komisyonda bir siyasi parti ya hiç temsil edilmemekte veya az temsil edilmektedir. Meselâ bunu bir misal olarak siyasi partiler için kurulan komisyonda, mensubu bulunduğum M. Partisine hiçbir hak tanınmamış, hiçbir temsilci bu komisyona seçilmemiştir. Burada bütün siyasi parti gruplarının bir Anayasa kadar önemli olduğunu belirttikleri bir kanun tasarısının müzakeresi için seçilen komisyona bir siyasi partinin temsilcisinin seçilmemiş olması bize üzüntü vermiştir...”²³⁷

b- Millî Savunma Bakanlığı Bütçesinin Kabul Edilmesi Nedeniyle Türk Silâhlı Kuvvetlerine Millet Meclisinin İyi Dileklerinin İletilmesi

Millet Meclisinin 22 Şubat 1964 tarihli 59. Birleşiminde, 1964 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının Millî Savunma Bakanlığı Bütçesine ilişkin hükümlerinin kabul edilmesi üzerine, önceki yıllardaki bütçe kanunu tasarılarında da olduğu gibi, Millet Meclisinde grubu bulunan siyasî partiler adına verilen ortak bir önerge ile, Millet Meclisinin, Türk Silâhlı Kuvvetlerine güven, saygı ve sevgilerinin iletilmesi istenmişti. Gerçekten, CHP Grubu adına Grup Başkanvekili Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, YTP Grubu adına Grup Başkanvekili Tokat Milletvekili Ali Dizman, CKMP Grubu adına Erzurum Milletvekili Şerafettin Konuray, MP Grubu adına Grup Başkanvekili İstanbul Milletvekili Ö. Zekâî Dorman, AP Grubu adına Grup Başkanvekili İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem ve Çorum Milletvekili Necmi Öktem tarafından verilen bir önergede aynen şöyle denilmektedir:

“Yüksek Başkanlığa

Millî Savunma Bakanlığı Bütçesinin kabulü münasebetiyle, 27 Mayıs 1960 Devriminden doğan Türkiye Cumhuriyeti Anayasası içerisinde Atatürk Devrimlerinin ve demokratik rejimin, Yüce Meclisin güvenine dayanan Hükümetin emrindeki sâdik savunucusu kahraman Türk Silâhlı Kuvvetlerine Millet Meclisinin Yüksek itimat duygularının ve içten gelen selâmlarının bildirilmesine karar verilmesini arz ve teklif ederiz.”²³⁸

²³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), ss. 135-139.

²³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 59, (22.02.1964), ss. 478-479.

Aynı yönde, Ordu Milletvekili Ferda Güley de verdiği ayrı bir önerge ile, Millet Meclisinin Silâhlı Kuvvetlerimize karşı duyduğu saygı, sevgi ve güven duygularının, Genel Kurmay Başkanlığı nezdinde bir defa daha tekrar ve teyit edilmesini istemişti. Güley'in önergesi de şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

*Millet Meclisinin kahraman ve fedakâr Silâhlı Kuvvetlerimize karşı duyduğu saygı, sevgi ve güven duygusunun, Millî Savunma Bakanlığı 1964 bütçesinin kabul edildiği bugün Yüksek Başkanlığınızca, Türk Silâhlı Kuvvetleri Komutanı Sayın Genel Kurmay Başkanımız nezdinde bir defa daha tekrar ve teyit buyurulmasını arz ve teklif ederim.”*²³⁹

Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, bu önergeleri oylatıyor ve kabul edildiğini alkışlar içinde duyurduktan sonra, gereğinin Başkanlıkça yerine getirileceğini Genel Kurula bildiriyordu.

Yukarıda, 1962 malî yılı Bütçesinde değindiğimiz gibi, anılan Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerinin görüşülmesinde, sadece Millî Savunma Bakanlığının değil, Millî Eğitim Bakanlığı bütçesinin de kabulü sırasında, benzer bir durum yaşanmıştı. Gerçekten, 1962 yılı Bütçesinin görüşülmesinde, Millî Savunma Bakanlığının bütçesi kabul edildiğinde, Türk Silâhlı Kuvvetlerine, Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesinin kabulü sonrasında da irfan ordusunun mensuplarına Millet Meclisinin iyi dileklerinin iletilmesi kabul edilmişti²⁴⁰. Oysa, 1963 malî yılı Bütçesinde, benzer uygulama, yalnızca Millî Savunma Bakanlığının bütçesinin kabulü sırasında söz konusu olmuştu ve verilen önergeler üzerine, Türk Silâhlı Kuvvetlerine, Millet Meclisinin iyi dileklerinin iletilmesi kararlaştırılmıştı²⁴¹. 1964 yılı Bütçesinin kabulünde dikkat çeken husus, tıpkı 1963 yılı Bütçesinde olduğu gibi, 1964 yılında da, Millet Meclisinin iyi dileklerinin, sadece Millî Savunma Bakanlığı bütçesinin kabulü sonrasında Türk Silâhlı Kuvvetlerine gönderilmesine karar verilmesi biçiminde bir uygulamaya gidilmiş olmasıydı. Gerçekten, 1964 yılı Bütçesinin maddelerinin görüşülmesi sırasında, Millî Eğitim Bakanlığı Bütçesinin kabulünde, 1962 yılında yapılanın aksine, irfan ordusu mensuplarına Millet Meclisinin iyi dileklerinin gönderilmesi yönünde bir karar alınmamıştı.²⁴²

²³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 59, (22.02.1964), s. 479.

²⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 52, (21.02.1962), s. 108; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 54, (23.02.1962), s. 160.

²⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, Birleşim: 51, (16.02.1963), s. 49.

²⁴² 1964 malî yılı Bütçe Tasarısında Millî Eğitim Bakanlığı bütçesine ilişkin görüşmeler için bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 60, (23.02.1964), ss. 593-664.

c. Bütçe Kanunu Tasarısının Maddelerinin Görüşülmesinin Tamamlanması, Tümü Üzerinde Son Konuşmalar ve 1964 Yılı Bütçesinin Zayıf Bir Çoğunlukla Kabulü

1964 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının maddeleri üzerinde, Millet Meclisinin 19 Şubat 1964 tarihli 56. Birleşiminde, TBMM'nin Bütçesi ile başlayan görüşmeler, 29 Şubat 1964 tarihli 66. Birleşiminde Maliye Bakanlığı Bütçesinin kabulü ile sona ermişti²⁴³.

Bu durumda, sıra, Bütçe Kanunu Tasarısının tümünün oylanmasına gelmiş oluyordu. Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, İçtüzük hükümleri uyarınca biri lehte, biri aleyhte iki kişiye söz vereceğini bildiriyor ve CKMP Grubu adına Tasarının aleyhinde konuşmak isteyen İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz'a söz veriyordu. Oğuz, görünüşte şekle uygun da olsa, iktidarda bir azınlık Hükûmetinin bulunduğu dikkat çekerek başladığı konuşmasında, 1964 yılı Bütçesinin ve bu Bütçe ile ilgili olarak Hükûmet üyelerinin açıklamalarının güven verici olmadığını ileri sürmekteydi. Oğuz'un konuşmasında, bu konulara ilişkin yer alan sözleri şöyleydi:

“...Büyük fedakârlıklar ve gayretler pahasına elde edilen yeni Anayasa nizamı ve onun gerektirdiği müesseseler bugün nazari birer mesnedolarak tamamlanmış bulunmaktadır. Milletçe hedefimiz insan hak ve hürriyetlerini teminat altına alan bu sistemi tatbikatta toplum hayatının her sahasına pürüzsüz bir şekilde intikal ettirmek ve yerleştirmektir. Hal böyle iken yeni bir nizama geçiş sırasında Devlet idaresini ve onun mesuliyetini taşıyanları Anayasa, kanun ve nizamların mutlak hâkimiyet, inanç ve şuuruna getirememiş olmanın sıkıntıları içindeyiz.

Gaye ve arzumuz, bundan sonra da olsa, rejimin icaplarını kademe kademe ve filen millî bünyeye yerleştirmek ve idari mekanizmayı geliştirmek istikametinde seyretmesi idi.

Birinci ve ikinci İnönü hükümetleri ömürlü olmamış ve umulan, istenilen yönde inkişafı sağlama imkânına kavuşamamıştır.

Bütün bu neticeler, zahiren şekilde birliği benimser gibi görünen ve fakat iktidarda ortaklığı asla kabul etmiyen bir zihniyetin çok taraflı iç mücadelelerinden ileri gelmiştir.

Bugün ise, iktidarda şekle uygun da olsa, bir azınlık Hükûmeti ve onun bütçesi ile karşılaşmaktayız. Bunun şüphesiz mevcut şartlar içinde yaratılan siyasi bir maharet ve sanat eseri olduğu da aşîkârdır. İkibuçuk yıldan beri memleket idaresinin, her defasında millî iradede biraz daha uzaklaşan, geriye doğru bu gidiş yanında, sebep ne olursa olsun ve ne kadar makul esaslara dayanırsa dayansın, on aydan beri başlıca merkezlerin bir sıkıyönetim rejimi altında bulunduğu ve bunun daha ne kadar devam ettirileceğinin de belli olmadığını hatırlatmak yerinde olur.

²⁴³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 56, (19.02.1964), s. 132; Cilt: 28, Birleşim: 66, (29.02.1964), s. 445.

Hülâsa, dünden bugüne, yeni Anayasamızın icaplarına ve onun idealine doğru bir gelişmeyi arzular ve beklerken hâdiselerin ters istikamette inkişafı bütün Türk Milletini üzüntü ve kuşkuya sevk etmektedir.

...

Bu arada Hükümetin kendisine düşen vazifeleri yapmakta ne dereceye kadar inançlı olduğunun da bilinmesi gerekmektedir. Bu yönlerden ele alınarak tetkik edilen 1964 yılı bütçesinin ve bu bütçe ile ilgili Hükümet üyelerinin beyanlarının hiç de emniyet bahşolmadığı görülür...”²⁴⁴

CKMP Grubu adına yapılan konuşma tamamlandığında, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, İçtüzük hükümleri uyarınca izlenmesi gereken yol ve bütçe kanunlarının kabulünde geçmiş yıllardaki uygulamalar hakkında bilgi vermek için Genel Kurula bir açıklamada bulunmuştu. Başkan Sirmen’in açıklaması ve sonrasındaki gelişmeler, Millet Meclisinin 29 Şubat 1964 tarihli 66. Birleşiminin tutanaklarına şöyle geçmişti:

“BAŞKAN – Muhterem arkadaşlar, İçtüzüğün 110 uncu maddesi, bir kanun tasarısının müzakeresi bittikten sonra, oylamadan evvel, lehinde aleyhinde birer arkadaşla söz verilmesine müsaittir. Ancak bundan evvelki tatbikatımız, Yüce Meclisin kararı, gruplar konuşmuş ve hattâ geçen sene 4 grup namına konuşulduktan sonra 2 de şahısları adına biri aleyhte ve biri de lehte olmak üzere; arkadaşlara söz verilmiş idi. Şimdi grupları adına söz isteyen iki arkadaş daha vardır. Yeni Türkiye Partisi ve Adalet Partisi.

İSMAİL HAKKI AKDOĞAN (Yozgat) – Biz de konuşacağız. (C.H.P. sıralarından «Biz de konuşacağız», sesleri)

BAŞKAN – Millet Partisi de Cumhuriyet Halk Partisi de söz istiyor.

Demek ki 5 grupumuz bütçe kanunu tasarısının leh ve aleyhinde olmak üzere konuşmak istiyorlar. Bunun dışında iki milletvekili arkadaşımız da söz istediklerini bildirmişlerdir. İçtüzüğün hükmünü hatırlattım, geçen seneki tatbikatı hatırlattım. İçtüzüğün 110 uncu maddesini nazara almayarak, grup sözcülerine söz verilmesini oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Geçen sene şahısları adına iki arkadaşımız söz istemişti, onlara da söz verilmesini kabul buyurmuştunuz. Bugün de iki arkadaşımız şahısları adına söz istemektedirler. Yalnız, lehte mi, aleyhte mi söz istediklerini kaydettirmemişler, bu hususu kendilerine soralım.

Sayın Kasım Gülek, lehte mi söz istiyorsunuz, aleyhte mi söz istiyorsunuz?

KASIM GÜLEK (Adana) – Lehte istiyorum, efendim.

BAŞKAN – Sayın Rüştü Özal, lehte mi, aleyhte mi söz istiyorsunuz?

RÜŞTÜ ÖZAL (Konya) – Lehte istiyorum.

BAŞKAN – İki arkadaşla lehte söz veremem. Sizden evvel Kasım Bey istemişlerdir.

²⁴⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 66, (29.02.1964), ss. 445-446.

RÜŞTÜ ÖZAL (Konya) – Ben konuşmaktan sarfınazar ettim, efendim.

BAŞKAN – Yüce Meclis, şahısları adına söz istiyen arkadaşlara söz verilmesini kabul ettiği takdirde, aleyhte söz istiyene de söz vereceğim.

İHSAN ATAÖV (Antalya) – Aleyhte söz istiyorum.

BAŞKAN – Arkadaşlar, gruplar dışında da şahısları adına söz istiyen arkadaşlara söz verilmesini oyunuzda sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler...Kabul edilmemiştir.

Şimdi yalnız beş grup sözcüsüne söz vereceğim. C.K.M. Partisi konuşmuştur.

Şimdi Adalet Partisi sözcüsüne söz vereceğim. Sayın Cihat Bilgehan.”²⁴⁵

Millet Meclisi tutanaklarından yapılan alıntıdan da anlaşılacağı üzere, 1964 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümünün oylanmasından önce, Millet Meclisi Genel Kurulu, siyasî parti grupları adına yapılacak konuşmalarla yetinilmesini kararlaştırmış ve bunlardan başka, biri lehte, diğeri aleyhte görüş bildirmesi için iki milletvekiline söz verilmesine gerek duymamıştı. Bu doğrultuda, birleşimi yönetmekte olan Millet Meclisi Başkanı Sirmen, daha önce görüşlerini açıklamış olan CKMP Meclis Grubundan sonra, şimdi, AP Grubu adına konuşacak olan Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan'ı kürsüye çağırıyordu.

Bilgehan, Hükûmetin, anayasa hukuku anlamında bir azınlık hükûmeti olduğunu vurguladığı konuşmasında, içinde yer alan bazı bakanların çok değerli kişiler olmasına karşın, bir bütün olarak Hükûmetin dinamizmden mahrum olduğunu ileri sürüyordu. Maliye Bakanının açıklamasında, İktisadî Devlet Teşekküllerinin, Kalkınma Plânı uyarınca 1963 yılında gerçekleştirmeleri gereken yatırımların, yılsonu itibarıyla ancak % 80-85'inin gerçekleştirilebileceğinin belirtilmesi karşısında, 1964 yılı Bütçesi için de kuşkuya kapıldıklarını bildiren Cihat Bilgehan, sözlerini şöyle tamamlıyordu:

“Harcamaların artmasına Devlet teşkilâtının sistemden ve icaptan yoksun genişlemesi müessir olmuştur. Aziz arkadaşlarım, 1964 bütçesinin 1211 bölümden 318 bölüme indirilmiş olduğu hepimizin malûmudur. Bu teşriî organın, yani Yüksek Meclisinizin bütçe üzerindeki tasarruf yetkilerinin elinizden alınması mânâsınadır. Ve binaenaleyh, millî hâkimiyet prensibi ile sureti katiyede bağdaşamaz. Öte yandan 1963 tahminleriyle fiilî tahsilât arasındaki büyük fark cidden şayanı dikkattir. Bu suretle bütçe bu sene de açık olarak kapanmaktadır.

Hükûmetin kredi ve para politikası da –bir enflasyonun, ki yıllar yılı bunun aksini iddia etmiş olan Cumhuriyet Halk Partisi Hükûmetinin kredi politikası– bugün böyle bir enflasyonun müş'iri olarak görülmesi şayanı dikkat bulunmaktadır.

1960 yılına nazaran tedavüldeki para hacminde yüzde altmış oranında bir artış husule gelmiştir.

²⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 66, (29.02.1964), ss. 447-448.

Toptan eşya fiyatları ise 1960 da 289 iken, bugün 273 e yükselmiştir.

Bütün bunlar bize 1964 yılı bütçesinin malî, iktisadi, siyasi ve içtimai bünyemize ferahlık verecek bir hüviyet taşımadığı kanaatini vermektedir. Bilhassa; gerçeklere sırt çeviren bir Hükümetin, suni ve mütehammil bir zemin üzerinde bulunması, iyi niyetlerimize rağmen, geleceğin bize güzel yarınlar getireceği ümidini tamamen za'fa uğratmaktadır.

Marûz sebeplere binaen, 1964 yılı bütçe kanunu tasarısına ret oyu kullanacağımızı ve kabulü halinde Sayın Hocamız Cevat Dursunoğlu'nun ifade ettikleri gibi memlekete hayırlı ve uğurlu olmasını dilemek (dilememek E.O.) bir septik görüş olduğundan, başarılı olmasını temenni ederek hepinizi A.P. Grupu adına saygı ile selâmlarım, aziz arkadaşlarım.”²⁴⁶

Tümünün oylanması öncesinde, siyasî parti gruplarına tanınan görüş bildirme hakkı bağlamında, 1964 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde Millet Partisi Grubunun görüşlerini İstanbul Milletvekili Ömer Zekâi Dorman dile getirmişti. Dorman, sözlerine, şu olumsuz yargıları içeren değerlendirmelerle başlamıştı:

“Muhterem Başkan, aziz milletvekilleri;

Hatırlanacağı üzere, Sayın Hükümet Başkanı ve Maliye Bakanı, Türkiye'yi dünya efkârına, döviz kancılığı ve enfeksiyon spazminin sürüklediği bir ameliyat masasında takdim ve teşhir etmişlerdir.

Bu şüphesiz bir hakikatin ifadesidir.

Bir taraftan, vatandaşı yeni vergi isteklerine alıştırmaya ve öbür taraftan da dış kredileri nazdan kurtarma gayreti güden bir tazallum karşısında, üzülmemek mümkün değildir. Türkiye'yi bu badireye götüren gerçek şudur ki, kalkınma plânımız, kuvvet ve mesnedini daha çok politik mülâhazalardan almıştır.

Bu plânın Mecliste müzakeresi sırasında, muhalefetin görüş ve tenkidlerine itibar edilmemiş, bâzılarına, kifayeti müzakere can kurtaranına sığınarak cevap bile verilmemiş ve değıştirgeler, mahiyetini bilmeden ve sormadan, merdiven başlarında el kaldıranların da iştirakiyle reddolunmuştur.

Ve üzerinden daha iki yıl geçmeden tazallum ve şikâyetler başlamış % 7 kalkınma vâdinin mahkûmiyeti altında Hükümet, şişirilmiş rakamların vebalini vatandaşa yüklemeye kalkışmıştır.

Sayın Maliye Bakanının dediğı gibi; enflasyon, kapımızı çalmaya başlamıştır.

Hayal ettiğimiz dış yardımlar, kalkınma plânımızı öksüz bırakmıştır. Ele geçenler de, büyük deliğe yama olmamakta, çarçur edilmektedir.

Altın stokumuz erimiştir. Dış ticaret açığımızın, İkinci Beş Yıllık Plân devresinde kapanabileceğini tahmin eden yetkililer yanında, bu mühleti 2000 yılına bağlamış olanlar bile, eminiz ki buna inanmış görünmüyorlar.

²⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 66, (29.02.1964), s. 449.

Realite meydana ve bu gidişin istikbalini keşfetmek de güç değildir. İstihsal gelişmemekte ve dış ticaret, beklenen canlılığa kavuşmamaktadır. Buna karşılık (borç bini aşınca baklava yenir) kabilinden piyasamız, lüks ve lüzumsuz yabancı maliyle dolup taşmakta, zirai ve sınai istihsalı artırıcı bir ithal yapmaya dahi takatımız artık yetmemektedir...”²⁴⁷

Millet Partisi Meclis Grubu sözcüsü Ömer Zekâi Dorman, Bütçeye kırmızı oy (ret oyu) vereceklerini açıkladığı konuşmasını şöyle tamamlıyordu:

“Hulâsa; 1964 yılı bütçesine bu haliyle güvenilir ve gelecek yıllara sağlam adımlarla gider bir bütçe nazariyle bakmak mümkün değildir.

Millet Partisi Meclis Grubunun bu düşünce ve kanaatle 1964 bütçesine kırmızı oy vereceğini arz eder, hepinizi hürmetle selâmlarız.”²⁴⁸

1964 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki son oylama öncesinde, YTP Meclis Grubunun görüşlerini de İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay dile getirmişti. Bütçenin hazırlanışı sırasında, koalisyon hükûmeti ortağı oldukları için, CKMP ile birlikte kendilerinin de kısmen sorumluluklarının bulunduğunu inkâr etmeyen Gökay, konuşmasına şu sözlerle başlamıştı:

“Muhterem Başkan, aziz arkadaşlarım, bütçe müzakerelerinin son dakikalarını yaşıyoruz. Bir itiyat olmak üzere evvelâ Senatoda başlanarak tazeliliğini kaybeden müzakere metotlarına rağmen yine Millet Meclisinin bazen sabahlara kadar devam etmek üzere gerek parti sözcülerinin gerekse kendi adlarına konuşan arkadaşların hazırlıkları ve kortej halinde gelen bakanların heyecanlı ilgileriyle bu hafta müzakereyi tamamlamış bulunuyoruz. Bu bütçenin içinde C.K.M.P. ile birlikte geçen Ağustos’tan itibaren bu bütçeyi hazırlayan bir kanadın da uzvu olarak görüşlerimizi arz edeceğim.

Evveleminde teessürle görüyoruz ki, bir açık bütçe ile geliyoruz. Bir bütçe açığı mevcut. Binaenaleyh, bu bütçe açığının ne şekilde kapatılacağı günün en ehemmiyetli müzakere mevzuu olarak bulunmaktadır. Bizim partimiz, gerek Hükümetten ve gerekse bugün dahi şu tezi müdafaa eder; memlekette vatandaşa yeni vergiler tahmil etmektense, vergi sistemlerini ıslah etmek ve bilhassa memlekette iş gücünü, istihsal kapasitesini artırmak suretiyle bütçenin denkleşmesi tezini müdafaa ettiğimiz için, gönlümüzün arzu ettiği şudur ki, vergi reformu adı altında gelecek olan yeni vergilerin, mümkün olduğu kadar vatandaşa ağır yük teşkil etmemesi ve vergilerin bilhassa cibayesinde, vergi kaçakçılığına mani olacak usullerle, yeni usuller bulmak suretiyle, vatandaşa mümkün olduğu kadar kolaylık gösterilmesi yolunda temennilerimizi yeni Hükûmete arz etmek isterim...”²⁴⁹

²⁴⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 66, (29.02.1964), ss. 449-450.

²⁴⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 66, (29.02.1964), ss. 450-451.

²⁴⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 66, (29.02.1964), s. 451.

Fahrettin Kerim Gökay, konuşmasının devamında, tarım alanında üretimin artırılması için bazı önerilerde bulunuyor ve bütçenin cari giderlerinde azami tasarrufa gidilmesi, bir diğer deyişle “kemerlerin sıkılması” gerektiğine işaret ediyordu. Topraksız köylünün toprak sahibi yapılmasına, tarım işçilerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesine de özenilmesi gerektiğinin altını çizen Gökay, sözlerini şu renkli ifade ile sonlandırmıştı:

“Muhterem arkadaşlarım, memlekette bugün Kıbrıs dâvasında bütün partilerin millî dâva olarak yapmış oldukları bütün teşebbüsleri desteklerken sözümü hem Parlömanter rejimin esaslarını ve hem de milletçe beraberliğimizi ifade eden şu mısralarla bitireceğim:

«Durur ahkâm-ı nusret ittihad-ı kalbi milletle

Çıkar asâr-ı rahmet itilâfı reyi ümmetle»

*Hepinizi hürmetle selâmlarım.”*²⁵⁰

YTP Grubu adına konuşan İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay’dan sonra, kürsüye 1964 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısı hakkında CHP Grubu adına son değerlendirmelerde bulunmak üzere Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş gelmişti. Çelikbaş, Millet Partisi dışındaki tüm siyasi partilerin, 1961 seçimleri sonrasında bir müddet için dahi olsa Hükûmet sorumluluğuna katılmış partiler olduklarına dikkat çekmekte ve şöyle demekteydi:

*“...Bugün konuşan arkadaşları dinledikten sonra bir hakikati huzurunza getirmekte zaruret görmekteyiz. 1961 yılından bugüne kadar bütçe politikası, malî politika veya herhangi bir politikada A.P. muayyen bir devre mesuliyet aldı; C.K.M.P ve Y.T.P. muayyen bir devre mesuliyet aldı. Bugüne kadar Hükümet mesuliyetine iştirak etmiyen tek parti Millet Partisidir. Bu bakımdan, söylenenler, sadece ve sadece, şimdi arz edeceğim sebeplerle, belki Millet Partisi tarafından söylenebilirdi. Ama diğer partilerin, hele sevk edilen bütçede imzaları olan C.K.M.P. li arkadaşlarımızın böylesine çetin bir konuşma yapmaları beklenemezdi. Muhterem arkadaşlarım, bu neden ileri geliyor? Şunu esefle tesbit edelim ki, Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik ve malî güçlükler 5 yıllık plânlamada sarahaten ortaya konmuş bulunmaktadır. Bu plânı tetkik etmiş yabancıların kâffesi, Türkiye 5 Yıllık Kalkınma Plânı ile bir dönüm noktasına gelmiştir, bu plân Türk ekonomisinin müşküllerinin düğümlerini çözmeye yaramaktadır, diye teşhis koyabildiği halde, memleketimizde iktidar sorumluluğunu almış olan partiler dahi henüz memleketin içinde bulunduğu zorlukları görmemezlikten gelebilmektedir. Bu, memleketimiz için büyük bir talihsizliktir, arkadaşlar...”*²⁵¹

²⁵⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 66, (29.02.1964), s. 452.

²⁵¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 66, (29.02.1964), s. 452.

Çelikbaş, CKMP adına Ahmet Oğuz tarafından yapılan konuşmada, Hükümetin iç politikada başarılı olabilmek için, dışarıda sorunlar yarattığına yönelik suçlamadan, fevkalade üzüntü duyduklarını belirterek devam ettiği konuşmasında, CHP'nin hiçbir zaman dış politikadaki sorunları iç politikada kullanmaya tenezzül etmediğini ileri sürüyor ve şöyle devam ediyordu:

*“Muhterem arkadaşlar, C.H.P. nin sorumluları bugüne kadar, bütün tarihi boyunca tetkik ediniz, dış politika meselelerini iç politikada kullanmaya tenezzül etmemiştir. Çünkü dış politika, millî bir politika olarak daima yürütülmek zaruretindedir. Bu itibarla, Kıbrıs olayı C.H.P. nin ortaya çıkardığı bir olay değildir. Ama bir vazife ile Amerika’da bulunan Başbakanın memleketine avdetine intizar etmeden Hükümetin boşlukta kalmasıdır ki, Makarios’u bir takım hesaplara sürüklemiştir. Bunun neticesi C.H.P. ne ait değildir, arkadaşlar. Bu, üzerinde çok düşünülecek ve hakikaten memleketin sorumluluk mevkiinde bulunan insanların bir kat daha düşünerek söylemesi lâzım gelen beyanlardan olması lâzımgelir.”*²⁵²

Çelikbaş, NATO heyetinin ekonomimizin geleceği hakkında sunduğu 30 Mart 1962 tarihli rapordaki olumlu değerlendirmeleri hatırlatarak sürdürdüğü sözlerinin bir yerinde şöyle diyordu:

*“Şimdi arkadaşlar, biz takibettiğimiz politikanın ana hatlarıyla, metotlarıyla hedefini tayin etmişiz. Metotları hakkındaki fikirlerimizi söylemişiz. Her zaman adım adım bu hedeflere vâsıl olabilmek için 15 yıllık plânı da tesbit etmişiz. Niçin? Bu hedeflere varabilmek için. Kalkınmak için, işsizliği yenmek için, dış tediye dengesizliğini azaltmak, sonra lehe çevirmek için. Bu sıkıcı tedbirleri almak mecburiyetindeyiz. Hiç kimseden vergi almadan Devlet idare edemez. Ama enflasyon musluğunu açarsanız hiç kimse fark etmez, yalnız ücret ve maaş erbabı inim inim inler. O denendi. Enflasyon en adaletsiz vergi usulüdür. Şu halde evvelâ Türkiye’nin bünyesini bilelim...”*²⁵³

Konuşmasının sonunda, CHP Grubu olarak Bütçeye beyaz oy vereceklerini bildiren Çelikbaş, CHP'nin hangi şartlar altında bağımsızlarla birlikte Hükümet kurduklarını herkesin bilindiğini, Türkiye'nin içinde bulunduğu bu çetin koşullar altında böyle bir görevi kabul etmenin ne denli zor olduğuna da dikkat çekiyordu²⁵⁴. Çelikbaş, sözlerini şu cümle ile noktalamıştı:

*“...1964 yılı bütçesi için de Hükümetin muvaffakiyetlerinde destekçi, Hükümetin icraatında kusurlu gördüğümüz noktalar olur ise murakabe vazifesini yapmak mesuliyetini bilen kişiler sıfatıyla onları murakabe etmekten çekinmeyeceğimizi belirterek huzurunuzdan saygılarımla ayrılıyorum.”*²⁵⁵

²⁵² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 66, (29.02.1964), ss. 452-453.

²⁵³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 66, (29.02.1964), ss. 453-454.

²⁵⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 66, (29.02.1964), ss. 456-457.

²⁵⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 66, (29.02.1964), s. 457.

Çelikbaş'ın konuşması tamamlandığında, Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk, CKMP Grubuna sataşma olduğunu ileri sürmüş ve Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, sataşma olmadığını belirtmişse de, Öztürk'ün ısrarı üzerine gidilen, hayli tartışmalı, birkaç kez tekrarlanan bir oylamadan sonra, Genel Kurul, CHP Grubu adına konuşan Çelikbaş'ın, CKMP Grubuna sataşmada bulunduğunu kararlaştırmıştı²⁵⁶. Öztürk'ün konuşmasından sonra, CHP Grubu adına konuşan Çelikbaş'ın, kendilerine de sataşmada bulunduğunu ileri süren AP Grubu Başkanı İstanbul Milletvekili Rıza Bertan, Gruplarına söz verilmesini istemişti. Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, Başkanlık olarak AP'ye sataşıldığı görüşünde olmadığını ileri sürdüyse de, AP Grup Başkanı Bertan kendilerine sataşıldığı hususunda ısrarcı olduğu için, konu Genel Kurulun oyuna sunulmuştu ve Millet Meclisi Genel Kurulu, sataşma olduğunu kabul ettiğinden, AP Grubu adına kürsüye gelen Afyon Karahisar Milletvekili Mehmet Turgut, Çelikbaş'ın konuşmasında sözü geçen kimi hususlara açıklık getirtmişti²⁵⁷. Mehmet Turgut'un konuşması bittiğinde, bu kez Fethi Çelikbaş, kendisine sataşıldığını ileri sürerek söz istemiş ve bazı değerlendirmelerde bulunmuştu.

Böylece, 1964 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısı üzerindeki görüşmeler tamamlanmış oluyordu. Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, Tasarının açık oya sunulacağını bildiriyor ve oylamanın hangi seçim çevresinden başlayacağını belirlemek için kura çekimine gidiliyordu. Afyon Karahisar'dan başlanan oylama sonunda, Millet Meclisi Genel Kurulunun, 179 ret, 1 çekimser ve 1 boş oya karşı, 221 oyla Bütçe Kanunu Tasarısını kabul ettiği anlaşılmıştı²⁵⁸. Millet Meclisi üye tamsayının 450 olduğunu dikkate aldığımızda, Hükûmetin, Meclisin güvenini koruduğunu düşünebilmesi için, kendisini en az 226 milletvekilinin desteklediğini görmesi gerekir. Bu nedenle, her ne kadar, 1964 Bütçesinin oylandığı 29 Şubat 1964 tarihinde 9 milletvekilliği boş bulunuyordu, Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen Anayasa uyarınca oy kullanamıyordu ve bazı CHP milletvekilleri bir nedenle oylamada yer almadılarsa da, en başta Genel Başkanı Ekrem Alican olmak üzere bazı YTP'lilerin de kabul oyu verdiklerini göz önünde bulundurduğumuzda²⁵⁹, bütçe gibi çok önemli bir kanunun kabulünde elde edilebilen 221 olumlu oyun, Hükûmetin ileriye güvenle bakabilmesine imkân veren bir sayı olmadığı açıktır.

²⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 66, (29.02.1964), ss. 457-459.

²⁵⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 66, (29.02.1964), s. 460.

²⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 66, (29.02.1964), s. 462.

²⁵⁹ Örneğin, CHP Milletvekillerinden, İstanbul Milletvekilleri, Suphi Baykam, Coşkun Kırca, Selim Sarper; Kocaeli Milletvekili Nihat Erim gibi ünlü isimler, oylamaya katılmayanlar arasında yer almaktaydı. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 66, (29.02.1964), s. 476. Buna karşılık, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican, Bütçeye kabul oyu verenlerdendi. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12): Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 66, (29.02.1964), s. 474.

Millet Meclisinin, 18 Şubat 1964 tarihinde başladığı 1964 yılı Bütçe Tasarısının görüşülmesini 29 Şubat 1964 tarihinde tamamladığını dikkate aldığımızda, Bütçeye 12 gün ayırmış oluyordu. Bu 12 gün içinde yer alan 12 Birleşimde, kimi gün 3, kimi gün 4 oturum gerçekleştirilmişti. Tutanak dergileri incelendiğinde, oturumlardan bazısının sabaha karşı saat 02.05'te, bazısının 03.00'te sona erdiği görülmekteydi. 38 oturuma yayılan geceli gündüzlü bu çalışma süresinde, Bütçeye harcanan toplam zaman, 119 saat 25 dakikayı buluyordu.

F. Başbakan İsmet İnönü'nün 1964 Malî Yılı Bütçesinin Kabulü Nedeniyle Teşekkür Konuşması Yapması ve Millet Meclisinin Çalışmalarına Bir Süre Ara Vermesi

Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, oylama sonuçlarını bildirdikten ve yeni bütçenin millete ve memlekete hayırlı olmasını diledikten sonra, Bütçenin kabulü nedeniyle, konuşmak isteyen Başbakan İsmet İnönü'ye söz vermişti. Başbakan İnönü'nün, Bütçenin kabulü üzerine Millet Meclisi Genel Kurulunda şu konuşmayı yaptığını görüyoruz:

“Muhterem arkadaşlarım, 1964 bütçesi tasvibinize mazhar olmuştur. Bu bütçe plânlı kalkınma devrinin ikinci bütçesidir, büyük emekle vücuda getirilmiştir. Geçen iki senede, plânlamaya müstenit bir kalkınmanın tatbikatı geçirilmiştir. Bu tatbikatın eksikleri ve faydaları belli olarak 1964 bütçesi hazırlanmıştır. Bütçe, pek kıymetli hizmetleri öngörmüştür. Bu bütçenin tatbikatında memleketin kalkınmasında, ilerlemesinde çok iyi neticeler alacağımıza güveniyoruz. Bize cesaret veren uzun tetkiklerden ve münakaşalardan sonra muhterem Millet Meclisinin çoğunlukla Hükümet görüşünü tasvip ve teyid etmiş olmasıdır.

Bütçe münasebetiyle memleketin iç ve dış umumi politikasını gözden geçirmek usuldendir. Bu vesile ile milletvekillerimiz ve partilerimiz memleketin umumi idaresi üzerinde fikirlerini istifadeli bir surette meydana koymuşlardır. Bir defa iç politikada memleketin bir noktadan emin olması lâzımdır. O da yeni bir Anayasa nizamı kurulmuştur. Bu Anayasa nizamının bütün müeyyidelerini vücuda getirmek için geniş ölçüde çalışılmış, eksikler tamamlanmıştır. Yeni Anayasa nizamının memlekete getirmesi lâzım olan huzur ve istikrar vatandaşlar arasında iyi münasebet dâvalarında üç seneden beri büyük mesafe alınmıştır. Şimdi serbestçe tenkidedilen geçmiş koalisyon hükümetleri zamanında eski usul partizanlık ve vatandaşlar arasında ayrılık politikası güdülmemiştir, güttürülmemiştir, güdülemez de. (Alkışlar) İki üç parti bir araya gelir ve şikâyet ettikleri konularda iş birliği yaparlar; maddeten bunu tasavvur etmeğe imkân yoktur. Aksine, herkes hususiyle Anayasa nizamının tatbikatında vatandaşlar arasında yakınlık tesisinde, herkes aklının erdiği kadar birbirine yardımcı olmuştur.

Hususi parti mülâhazalarıyla istedikleri kadarını bulamamışlardır; bulamazlardı da, çünkü birbirini yakından kontrol ediyorlardı. Onun için bu

şikâyetler mübalâğalıdır. Alınan neticeler çok kıymetlidir ve bu nispi temsil usulünün bütün güçlükleri yanında bir partinin tam hâkimiyetinden gelen mahzurlara 3—4 senedir fasıla verilmiştir.

Muhterem arkadaşlarım, Koalisyon Hükümetlerinin tatbikatındaki güçlükler malûmdur. Hususiyle biz bu sistemleri yeni tecrübe ediyoruz. Yeni tecrübe ettiğimiz halde bundan iyi neticeler aldık. Buna da en son verdiğimiz hal tarzı yani C.H.Partisinin bağımsızların istinadı ile yalnız başına mesuliyet alarak Meclis karşısında itimat istemesi, bu da yeni bir tecrübe olmuştur. C.H.Partisi bu usule gelmek için hiç bir suni gayret ve tedbir göstermemiştir. Aksine, kendi dışında olan ekseriyetin bir araya gelerek memleketin idaresi sorumluluğunu ve yolunu bulması için samimi temenni gösterdik. Şimdi gayret ve her halde böyle bir tertibin muvaffak olmaması için hiç bir arzu göstermedik. Tarih meydandadır, vatandaşların gözü önünde cereyan eden hâdiselerle buraya geldik.

Şimdi, evvelce söylediğimiz meseleleri, çok münakaşa ettiğimiz hususları bugün bu vesile ile bir defa daha gözden geçirmekte fayda vardır. Partilerin nazari çoğunluğuna istinadeden bir Hükümet halinde değiliz. Programımız ve memlekete hizmet yolunda sarıh fikirlerimiz, bu fikirleri beraberce paylaştığımız bağımsızlarla beraber Büyük Meclisin huzuruna getirdik.

Muhterem arkadaşlarım, Büyük Meclisten Anayasa nizamı, Meclis iradesinin bütün usulleriyle itimat reyini aldık. Bütçeyi tasvibettiniz, bunu tatbik edeceğiz. Açık olarak memleketin bilmesi lâzımdır ki, biz, idareyi maslahat Hükümeti değiliz. (C.H.P. sıralarından «bravo» sesleri) Muayyen programı olan, muayyen dâvaları olan bir Hükümet, memleket meselelerine vermek istediği istikameti açıktan Türkiye Büyük Millet Meclisinin huzuruna getirmiş, her parti kendi sorumluluğunu düşünerek bu Hükümete yaşamak ve yürütmek imkânını vermiştir. Hiçbir zaman, Hükümet mesuliyetini taşıdığımız zamanda dahi prensiplerimizden memleketin hayrına telâkki ettiğimiz gelişme ve kalkınma usullerinden vazgeçmiyeceğiz. (Orta sıralardan bravo sesleri ve alkışlar.) Büyük Meclis tuttuğu müddetçe bunları tatbik edeceğiz. Bugün Büyük Meclisin böyle bir programı ve tedbirleri belli olan Hükümeti desteklemek kararında olduğunu yeniden tesbidetmiş oluyoruz. Bu cesaretle vazifemize devanı edeceğiz.

Muhterem arkadaşlarım; bütçenin tamam olması için yüksek nazarlarınızdan kaçmaz, kaçmıyacaktır ki; bunun kaynaklarını temin etmek lâzımdır. Bu kaynaklar için vergi reformu olarak Büyük Meclise birtakım lâyihalar ve teklifler arz ettik. Bunlar tamam olmadıkça bütçenin tatbiki mümkün değildir. Ve bunların tamam olması, nihayet Mart ayından sonraya kalmaması lâzımdır. Büyük Meclis bunu Mart ayının nihayetine kadar, vergi reformları dediğimiz kaynakları Hükümete temin ederse, Hükümet bütçeyi tatbik etmekte ve programını yürütmekte iktidar sahibi olur. Bunlar gerçekleşmez ve Büyük Meclis bu hususta desteklemeyi esirgerse, Hükümeti orada olduğu

gibi bırakırız, yeni bir sorumluluk garanti edecek Hükümet teşekkülüne yardımcı olarak programlarımızın tatbik edilmesini temin etmeye çalışırız. Vaziyetlerimizi açık olarak bilirsek, memleket karşısında vazifelerimizi dürüst bir suret ve istikamette ayarlayabiliriz.

Şimdi arkadaşlarım, biz bir başka zihniyeti temsil ediyoruz. Bu memlekette ben 50 seneden beri siyasi hayatın dertlerini, şikâyetlerini işitmişimdir. Biz Millî Mücadeleye bir başka nesilden geldik. Millî Mücadele zahiri şekilde vatanın dış istilâya karşı bir kurtuluşudur. Nihayet idare olarak Cumhuriyetin tesisidir. Fakat zihniyet olarak gözden kaçan asıl hususiyeti başkadır, imparatorluğun çökmesi zamanında, biz yapamayız, biz idare edemeyiz, biz iç meselelere çare bulamayız, paramız yoktur, düşmanımız çoktur; bunların içinde hakikaten ümitsiz bir zihniyeti temsil etmekte idi. Millî Mücadele ile gelen yeni nesil, her şeyin başında, biz bu memleketin sahibiyiz, onun bütün dertlerini biliriz, bütün dertlerine çare buluruz, aklımız vardır, vasitamız vardır, çalışmamız vardır; bu zihniyeti getirmiştir. Biz o zihniyeti temsil ediyoruz. (Orta sıralardan şiddetli alkışlar ve bravo sesleri.) Bütün şikâyetlerin bütün ıstırapların üstünde, bütün dertleri dinledikten sonra bunların her birini devamlı, sebatlı ve sistemli çalışarak tedavi etmek mümkündür kanaatinde olan insanlarız. Büyük Meclise takdim edip bize itimat temin etmiş olan programımızın esası da budur.

Plânlama devri dedik, plâni, koalisyonda beraber çalıştığımız arkadaşlar lütfedip prensip olarak kabul ettiler. Birinci Koalisyona plânlama ile başladık, İkinci Koalisyona plânlama ile başladık. Esaslı noktalarda, mutabık olduktan sonra, esaslı noktalar dışında kalan tatbikatta geçimsizliklerimiz oldu. Bunlardan içtinap mümkün olamadı. Buna esef ediyoruz. Ama, esas telâkki ettiğimiz dâvada yani planlamada hiçbir anlaşmaya bedel fedakârlık yapmadık. Arkadaşlarımız bunu bilirler. Onun için bu şimdiki vaziyetimizde de plânlamayı tatbik etmek, bunun neticelerini memlekete idrak ettirmek kararındayız. Samimî olarak, kesin olarak karardayız. (C.H.P. sıralarından «bravo» sesleri.) Bunun kaynaklarını temin etmeye çalışıyoruz. Esas olarak Meclisin komisyonlarında ve görüşmekle şeref duyduğum pek çok siyaset arkadaşlarımızın nazarında plânlamayı tahakkuk ettirmek fikri umumidir. Bunun vasıtalarını da lütfedip vereceksiniz. Bu ay içinde bunu anlıyacağız.

Ondan sonra kezaik reformlar meselesinde; bunlarda da kendi programımızı kanunlarla Büyük Meclisin huzuruna getireceğiz ve bunu kabul ettirmeye samimî olarak çalışacağız.

Dış politikada; dış politikaya temas eden yalnız bir noktayı tashih etmeme lüzum vardır. Anlattığım zaman siz de kamu menfaati bakımından bu kadar bir tashihi yapmama ihtiyacolduğunu kabul buyuracaksınız.

Hatiplerden biri, «İç politikada vaziyet iyi olmazsa, dış politika bundan müteessir olur» mânâsında konuşmuştur. Gerçek şudur ki, bir memleket iç nizamında, iç politikasında istikrarlı ve kuvvetli olmazsa dış dertleri

kendiliğinden her köşede meydana çıkar. Bunlar tabii hâdiselerdir ve onun için milletler iç politikalarında kuvveti aradıkları zaman, yalnız iç nizam için değil, dış meseleler karşısında da kuvvetli olmayı temin etmek için bu ihtiyacı duyarlar.

Bir yanlış anlama olur diye endişe ediyorum; biz de bugün bahsedilen dış politika şu şekilde ortaya konmuştur:

İç politikada sıkıntı içinde, güçlük içinde bulunan hükümetler, dış politikada meseleler yaratırlar; diye bir fikir söylenmiştir. Böyle Hükümetler, devirler ve meseleler olabilir, olmuştur. Ama, biz iç politikamızda, üç koalisyon hükümeti zamanında da iç politikadaki zayıflığımızı dış politikada mesele icad etmek yolu ile kapatmaya çalışmadık. Ve Hükümetlerin hiç birisinde de.

Bugün de Kıbrıs meselesi, bizim çıkarmamızla meydana çıkmış mesele değildir. Bizim dışımızda, haksız olarak, Türk Milletinin haklarına karşı tecavüz ve kast mahiyetinde meydana çıkarılmıştır. Bir yanlış anlamaya ve böyle bir yanlış tefsire mahal yoktur. Ve milletin bunu böyle bilmesinde fayda vardır.

Şimdi, milletçe hep beraber bizim ihtiyarımız dışında çıkarılmış olan Kıbrıs'taki haksızlığı tedavi etmeye, bunun tedbirini bulmaya çalışıyoruz. Büyük Meclisten de bu hususta müzaheret ve destek bekleriz.

Muhterem arkadaşlar; her zaman söylenir, bugün de tekrar edilmiştir. Kıbrıs meselesi hem bir dış politika icabı gibi bir yanlış anlamaya mahal verecek surette konduktan sonra, bir de ilk anda derhal müdahale edip, bastırıp derhal meseleyi halletmek lâzımdı, edebiyatı da kullanılmak istenmiştir. Ve buna benim muhalefet devrinde iken söylediğim sözler bir misal olarak gösteriliyor. Evet, muhalefet devrinde ben dedim ki, Kıbrıs meselesi konuşulurken: «Müdahale denilen mesele derhal tatbik edilirse, teşebbüsün süratle neticelenmesi mümkün olur ve netice süratle alınır.» Bunu söylerken, kabul edilmiş olan muahede hükümlerinin derhal tatbik edilmesine imkân verilmediğini mahzur olarak belirtmek için söyledim. İş tamamiyle ters anlaşıyor.

Şimdi muhterem arkadaşlarım, Kıbrıs'ta mesele olmuştur. Derhal nasıl müdahale edeceksiniz?.. İstişare etmeye mecbursunuz, istişare edip dünyaya ilân ettikten sonra, ansızın, derhal geliyorum arzusu telif kabul eder mi?

Hukukî nizam şudur ki, istişare ettik, istişare etmeye mecburuz zaten. Evvelâ kabul etmediler; o halde biz yalnız başımıza yaparız, dedik, teşebbüse geçtik. Hayır, hep beraber bu işte iş birliği yapacağız diye karşımıza çıktılar. Bizim gibi hak sahipleri, ahitle bağlanmış olanlar. Hepsini, muahedeleri çiğniyerek hiçbirinizi tanımıyorum diyerek hukuk dışında mesele halletmek niyetinde değiliz. En son safhasına kadar hukuk safhasında Türk dâvasının haklı ve adadaki Türk Cemaatinin mağdur olduğunu bütün dünyaya isbat etmeye çalışıyoruz. Hukuk sahasından ayrılmak arzusunu telkin etmek siyaseti bize fayda getirmez. Bunu arkadaşlarımızın, siyasette geniş tecrübesi olan,

parti liderlerimizin dikkatlerine arz etmek isterim. Mesele düz safhalardan geçiyor. Meseleyi başladığımız noktayla mukayese etmenizi daima rica ederim. Başladığımız zaman bütün dünyadaki kanaat; ufak müstakil bir cumhuriyetin, yakinde bulunan bir büyük komşusu tarafından mağdur edilerek istiklâli, toprağı elinden alınacak propagandası karşısında idik. Hâdiselerin hepsini bahane olarak ortaya sürüyorlardı. En yakın dostlarımız en yakınlarımız bunu anlamakta güçlük çekiyorlardı. Bugün bütün dünyada, Türklerin haklı olduğu ve mağdur olduğu hakikati meydana çıkmış durumdadır.

Şimdi bundan bir netice alacak mıyız? Bundan netice almak için bütün fikirleri bir araya gelip uğraşmakta, çalışmaktadır. Müttefiklerden müsterek kuvvet teklifi ortaya çıktı. İtiraz etmeden hepsini kabul ettik. Ondan sonra Birleşmiş Milletler... Birleşmiş Milletlere gidilmesin. Böyle bir arzuyu biz bekledik. Ama, biz daha ziyade Birleşmiş Milletler mekanizmasında, tabiatıyla çok tecrübesi olan müttefiklerimizin tesiriyle, oraya gitmeye lüzum olmadan bu mesele halledilsin, dedik. Sonra, Birleşmiş Milletlere gidilmesi, sakınılması mümkün olmıyan bir tedbir mahiyetini aldıktan sonra, haklı insanların her hangi bir tahkik, her hangi bir münakaşa heyetinden sakınmadığını deruhte ederek Birleşmiş Milletlerdeki usulü kabule temayül ettik. Bunlar kusur değil, hâdiselerin tabiatındaki zaruretler ve mecburi usullerdir.

Şimdi, Kıbrıs ihtilâfiyla aramızda olan hukukî ayrılığın Büyük Meclisçe açtıktan bilinmesi lâzımdır.

Kıbrıs'ta Türk Cemaatinin ahdî haklarına karşı, bunları tanımamak, bunları iptal etmek arzusunda bulunan idareciler Birleşmiş Milletler Anayasasına göre kuvvetli devletlerin zorla bir küçük devlete kabul ettirmiş olduğu muahedelerin hükümsüz olduğu kanaatinde ve iddiasındadırlar. Bütün güçlük, bütün fena hareketlerin teşvikçisi bu sakım ve bu galat kanaatten geliyor. Bu kanaat bugün âzami ölçüde çürümüş haldedir. Birleşmiş Milletlere gidildi. Her millet her köşede bunu etrafiyle tetkik etmektedir, muahedeler vardır. Bu Kıbrıs Cumhuriyeti, birtakım devletlerin, hayati emniyet mevzularını alâkadar eden hususlar tetkik edilerek muayyen şartlarla kurulmuş bir Cumhuriyettir. Bu şartlara, bu ahitlere riayete mecburidir. Birleşmiş Milletler Anayasası bu hakları, bu muahedeleri iptal etmez. Bu fetva, aksi iddialara karşı herhalde muzaffer olarak çıkacaktır, her halde yıpranmıyarak çıkacaktır.

Muhterem arkadaşlar, mesele, milletin büyük siyasetinden her sahada mesul olan milletvekilleri ve siyaset adamları olarak büyük ölçüde bir mücadele konusudur. 24 saatte, 48 saatte netice alınması tasavvur edilemeyecek bir konudur. Bunda sükûnetle, kuvvetinden, hakkından emin olan bir milletin siyaset adamları olarak vuzuhla elbirliği yaparsak netice alabiliriz.

Bütçe münasebetiyle son anında söylenmiş olan mülâhazalara kısaca temas etmeyi vazife saydım. Hükümet, bütçesinin yürürlüğe girmesi için tatbik edilebilmesi için onun kaynaklarını öngörmüş olan lâyhalarının, komisyondan geçtiği gibi Büyük Mecliste de kabul edileceğine istinadetmektedir. Büyük

Meclis bu desteğini, Hükümetin esaslı addettiği meselelerde devam ettirirse vazifemizi yürüteceğiz. Ve memleketin hayrına, faydasına sandığımız kesin programımızı sebatla tatbik etmeye çalışacağız.

Muhterem arkadaşlarım, siyasi vazife, Hükümette vazife deruhte etmiş veya etmemiş olsun, bir sorumluluk vazifesi ve arzu ettiği zaman kabul eder ve arzu etmediği zaman ondan kurtulabilir; ihtiyari olmıyan bir kesin sorumluluk çemberi telâkki edilmesi sayesinde Meclisler yürütülebilir, memlekette siyasi sahada hizmet etmek her parti için mukadder olur. Bu sorumluluğu bilerek vazife yapıyoruz. Sizden itimadınız devam ettiği müddetçe desteklemenizi isteriz. İtimadınızı esirgediğiniz anda saygı ile aranızda oturarak, memleket hayrına çalışan insanları desteklemeyi vazife biliriz.

Hürmetler sunarım.” ²⁶⁰

Başbakan İnönü'nün konuşması bittiğinde, Birleşimi yöneten Meclis Başkanı Fuad Sirmen, gündemde başka konu bulunmadığından oturumu kapatacağını açıklıyor ve bütçe görüşmeleri nedeniyle oniki günden beri geceli gündüzlü çalışan ve ondan önce de çıkarılması gereken bazı kanunlar için her gün toplanan Meclisin yorgun düştüğüne dikkat çekiyor ve Grup Başkanları ile de mutabık kalındığı üzere 10 Mart 1964 tarihine kadar çalışmalara ara verilmesini öneriyordu. Meclis Başkanı Sirmen'in bu önerisi Genel Kurulca kabul edildiğinden, Millet Meclisi, 1964 yılı Bütçe Kanunu Tasarısını kabul ettiği 29 Şubat 1964 tarihli 66. Birleşiminde, çalışmalarına 10 Mart 1964 tarihine kadar ara vermişti²⁶¹.

5- 1965 Malî Yılı Bütçesi

A. 1965 Malî Yılında 3 Ayrı Bütçe Kanunu Tasarısı Hazırlanmasının Gerekmesi

1965 malî yılına girilirken, sadece Millet Meclisinin 12. Dönemi için değil, Cumhuriyet dönemi Türk siyasal yaşamı için de fevkalade önemli denebilecek olaylarla karşılaşmıştır. Gerçekten, X. İnönü Hükümetinin hazırlamış olduğu 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerine geçilmesi Millet Meclisinin 13 Şubat 1965 tarihli 57. Birleşiminde reddedilmesi üzerine Başbakan İnönü

²⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yabama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim; 66, (29.02.1965), ss. 462 -465.

²⁶¹ Başkan Sirmen'in bu konudaki konuşması Millet Meclisinin 29 Şubat 1964 tarihli 66. Birleşim tutanaklarında şöyle yer almış bulunuyordu:

“Sayın arkadaşlar, bugünkü gündemimiz bitmiştir. Yüce Meclisiniz bütçe müzakereleri başlıyalıdan beri oniki gündür geceli gündüzlü çalışmıştır. Bundan evvel de müstacel kanunların çıkarılması için bir aydan fazla bir müddet her gün toplanılmıştır. Mutadolduğu üzere bütçe görüşmelerinin bitiminden sonra arkadaşlara, kısa da olsa, bir dinlenme imkânı vermek üzere, Başkanlık, Grup Başkanları ile de mutabık kalarak, önümüzdeki toplantının 10 Mart Salı günü saat 15 e bırakılmasını uygun görmüştür. Bu hususu tasvibinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

10 Mart 1964 Salı günü saat 15 te toplanmak üzere Birleşimi kapatıyorum.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim; 66, (29.02.1965), s. 465.

istifa etmiş, fakat müstafî Hükûmetin yeni bir hükûmet kurulana kadar görevi sürdürmesi gerektiği ve ülke bütçesiz bırakılamayacağı için, istifa etmiş bulunan X. İnönü Hükûmeti, işgüder hükûmet sıfatıyla bir Geçici Bütçe hazırlamak zorunda kalmıştı. Sözü edilen bu Geçici Bütçe Kanunu Tasarısı, bütçe kanunu tasarılarının kanunlaşmaları için izlemeleri gereken süreci izleyerek; yani, 1961 Anayasasının 94. ve 126. maddeleri uyarınca Bütçe Karma Komisyonunda incelenip, Cumhuriyet Senatosunda görüşüldükten sonra, Bütçe Karma Komisyonunda son şekli verilip Millet Meclisine sunulmuş ve Millet Meclisinin 19 Şubat 1965 tarihli 61. Birleşiminde 544 sayılı Kanun olarak kabul edilmişti. Hemen ertesi gün, 20 Şubat 1965 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Üyesi Suat Hayri Ürgüplü'nün Başkanlığında yeni bir Hükûmet kurulmuş ve bu Hükûmetin hazırladığı 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının Millet Meclisinde, 29 Mayıs 1965 tarihli 119. Birleşimde kabul edilmesiyle bütçe krizi aşılmıştı. Ancak, Bütçe Kanunu Tasarısının kabul edilmesinden önce, Ürgüplü Hükûmeti, Kıbrıs'taki gelişmeler nedeniyle Millî Savunma Bakanlığı Bütçesine yeni ödenek sağlamak gereğini duymuş ve bu doğrultuda, bir kanun tasarısı hazırlayıp TBMM'ye sunmuştu. Bu Tasarı, bütçe kanunu tasarılarının izlediği süreçten geçerek en son Millet Meclisine gelmiş ve Millet Meclisinin 14 Mayıs 1965 tarihli 104. Birleşiminde kabul edilerek kanunlaşmıştı. Böylece, 1965 malî yılı ile ilgili olarak biri X. İnönü Hükûmetince, diğeri Ürgüplü Hükûmetince hazırlanmış olan iki bütçe kanunu tasarısı ve X. İnönü Hükûmetinin hazırladığı Tasarının Millet Meclisince reddedilmesi üzerine yapılan Geçici Bütçe Kanunu ile bu Kanunda gerçekleştirilen değişiklik olmak üzere iki de Geçici Bütçe Kanunu söz konusudur. Bu dört Kanun aşağıda sırasıyla ele alınmaktadır.

B. X. İnönü Hükûmetince Hazırlanan ve Millet Meclisince Reddedilen 1965 Malî Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı

a- Maliye Bakanı Ferid Melen'in Bütçeyi Millet Meclisine Sunuş Konuşması

X. İnönü Hükûmetince hazırlanan 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısı, 1961 Anayasasının 94. ve 126. maddeleri uyarınca Karma Bütçe Komisyonunca incelendikten sonra Cumhuriyet Senatosunca ele alınmış ve Senatoda yapılan bazı ufak çaplı değişiklikler, tekrar Karma Bütçe Komisyonuna gelmişti. Karma Bütçe Komisyonu, Cumhuriyet Senatosunca bazı madde başlıklarında yapılan değişiklikler ile maddeler arasındaki aktarmaları ve aktarmalar neticesi olarak Tasarının 1. maddesinde ve birer fıkra eklenmesiyle 32. ve 36. maddelerindeki gerçekleştirilen değişiklikleri benimsemiş; buna karşılık, veremle savaşa ilişkin olarak Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bütçesinde yer alan kimi madde başlıklarındaki ifadelerde değişikliğe gitmişti²⁶². Tasarının, Karma Komisyonca gerçekleştirilen değişiklikleri içeren son metni, Millet Meclisinde, 12

²⁶² Karma Bütçe Komisyonunun 9 Şubat 1965 tarihli raporu için bkz. Millet Meclisi S. Sayısı: 854, "1965 yılı Bütçe kanunu tasarısı ve Karma Bütçe Komisyonu raporu ile 1965 yılı Bütçe kanunu tasarısında yapılan değişikliğe dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Karma Bütçe Komisyonu raporu", **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56'nın sonun ekli (12.02.1965), ss. 1-10.

Şubat 1965 tarihli 56. Birleşimde görüşülmeye başlanmıştı. Tümü üzerinde yapılan bu görüşmelerde ilk sözü alan Maliye Bakanı Ferid Melen, yaptığı konuşmada, 1965 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının ana hatlarını Millet Meclisi Genel Kuruluna açıklamaktaydı²⁶³.

Bakan Melen, sözlerinin başında, millî ekonomiler üzerinde geniş etkisi olduğu için, milletlerarası siyasi ve ekonomik ilişkilerin izlediği seyri değerlendirmek istediğini belirtmiş ve bu konuda Genel Kurula şu bilgilendirmede bulunmuştur:

“1963 yılında Dünya ekonomisinde yer alan olumlu gelişme, yıl sonuna doğru bazı memleketlerde enflasyonist temayülün kuvvetlenmesine yol açarak endişe verici bir durum yaratmıştır. Gerçekten bazı Batı-Avrupa memleketlerindeki yüksek kalkınma hızı ve artan talep hacmi fiyat ve ücretler üzerinde kuvvetli bir tesir yapmak suretiyle enflasyonist gelişmelere yol açmıştır. Bu baskıyı kuvvetli bir şekilde hisseden memleketler bilhassa Fransa, İtalya, Japonya ve bunları takibeden Avusturya, Belçika, Hollanda, Danimarka ve Norveç olmuştur. Bu memleketler millî ekonomilerinin sarsılmaması için gerekli zecri tedbirleri almak mecburiyetinde kalmışlardır.

Bâzı endüstri memleketlerinin 1964 yılı içindeki ekonomik durumlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

1961 yılından sonra olumlu bir gelişme kaydeden Amerika Birleşik Devletleri ekonomisi istikrar içinde gelişme seyrini 1964 yılında da devam ettirmiştir. Söz konusu yıl zarfında gayrisâfi millî hâsıladaki artış % 6,8 i bulmuş, mevcut iş gücü ve istihsal kapasitesi imkânları, ücret ve fiyat tazyikini önlemiş ve tediye muvazenesi olumlu bir yönde inkişaf etmiştir. Ayrıca, vergilerde bir hafifleme yapılmıştır. Tam istihdamın sağlanması, işsizliğin önlenmesi, hayat seviyesinin daha da yükseltilmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinin bütün halk tabakasının istifadesine arz edilmesi, ekonomik ve sosyal alanda Hükümet politikasının esas hedeflerini teşkil etmektedir.

İngiliz ekonomisi, tediye muvazenesindeki açığın devam etmesine rağmen, 1963 ün ikinci yarısı ile 1964 yılının birinci yarısında süratli bir gelişme kaydetmiştir; İşçi Partisi Hükümeti, tediye muvazenesi açığını azaltmak ve sterlinin değerini korumak maksadiyle bazı tedbirlere başvurmuştur. Bu tedbirler meyanında, zaruri gıda maddeleri ile bazı sınai maddeler haric olmak üzere, ithal mallarından % 15 nisbetinde munzam Gümrük Vergisi alınmasına ve iskonto haddinin de % 5 den % 7 ye çıkarılmasına karar verilmiştir.

Federal Almanya, 1964 yılında istikrarlı bir gelişme sağlama yönünden, gerek üyesi bulunduğu müşterek pazar içinde, gerek Avrupa’da başta gelmektedir. Fiyat ve ücretlerde bir istikrar mevcud olup halen enflasyonist bir tazyik hissedilmektedir. Ticaret ve tediye muvazenesi lehde bir gelişme kaydeden Federal Almanya’da, gelmekte devam eden yabancı sermayenin millî ekonomi üzerinde menfi tesirler yaratmak temayülünü göstermesinden dolayı, Hükümet, yabancı menşeli sermaye gelirleri üzerinden % 25 nisbetinde bir vergi alınması karar vermiştir.

²⁶³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 5 vd.

Fransa ve İtalya'da vaktinde tedbirler almak suretiyle 1963 yılında ortaya çıkan enflasyonist tazyiki önliyerek 1964 yılında ekonomilerini tekrar olumlu bir istikamete yöneltmeye muvaffak olmuşlardır.

OECD memleketleri topluluğuna gelince: Teşkilâtına mensup memleketler nazırlarının son toplantısında müzakerelere mevzu teşkil eden rapora göre, üye memleketlerin heyeti umumiyesine ait gayrisâfi milli hâsılada sağlanan artış 1964 de bir yıl öncesine nazaran % 5 dir. OECD memleketlerinin heyeti umumiyesi itibariyle 1964 e nazaran 1965 yılında gayrisâfi milli hâsıla artışının, hedefin üstüne de çıkabileceği tahmin olunmaktadır.

Malûmları olduğu üzere, OECD memleketlerinde 1960 – 1970 devresi için, topluca, gayrisâfi milli hasılda % 50 oranında bir artışın sağlanması öngörülmüştür. Geçen yıllarda elde edilen neticeler 1970 yılında bu seviyeye ulaşabileceğini göstermektedir.

Batı - Doğu arasındaki ekonomik ve ticari münasebetlerin gelişmesi, milletlerarası ekonomik gelişme ve ilişkiler bakımından 1964 yılının özelliğini teşkil etmektedir. Gerçekten, İngiltere, İtalya, Fransa ve Japonya gibi Batı blokuna mensup memleketlerden birçoğu, Doğu blokuna dâhil memleketlere daha uzun vadeli krediler açmış ve buna mukabil büyük siparişler elde etmişlerdir. Bu konu ile Almanya, Belçika, Holânda ve İsveç de son zamanlarda yakından ilgilenmeye başlamışlardır. Aynı şekilde milletlerarası münasebetlerin yeni veçhesiyle ilgili olarak Amerikan iş adamlarından müteşekkil 90 kişilik bir heyet 1964 yılının son aylarında, Sovyet Rusya'yı ziyaret ederek yeni iş imkânları araştırmışlardır.

Türkiye'nin, önemli bir pazar olan, Doğu blokuna mensup memleketlerle ticari ilişkilerinin geliştirilmesi için Hükümetimizin de büyük bir gayret sarf ettiğini ve gerekli tedbirleri almış olduğunu bu vesile ile arz etmek isterim

Sayın Milletvekilleri;

Esasen OECD Topluluğu Üyesi olan memleketimiz, ekonomik hayatımız üzerinde sağlayacağı faydalar dolayısıyla, bildiğiniz gibi, müşterek pazara ortak üye olarak katılmış bulunmaktadır. Tedrici bir şekilde kurulacak gümrük birliğinin temellerini atan ve kademeli bir uygulamayı öngören bu ortaklık anlaşması gereğince birinci beş yıllık devre için Avrupa Yatırımlar Bankasından toplam olarak 175 milyon dolarlık bir kredi sağlamış bulunmaktayız.

Sayın Milletvekilleri,

1964 yılında dış ekonomik münasebetlerimiz bakımından diğer önemli bir olay da memleketimiz ile İran ve Pakistan arasında girilen işbirliği çalışmalarıdır. Esasen aralarında sağlam tarihî dostluk bağları bulunan bu üç memleket ekonomik bünye bakımından birbirlerine yakın bir durumdadır. Bu hal Dünya Ticaret ve Kalkınma Konferansınca tavsiye edilen bölgesel ekonomik işbirliğinin imkânlarından faydalanmayı kolaylaştırmaktadır. Arz olunan bu temel görüş, 1964 yılı Temmuz ayı içinde her üç memleketin Devlet ve Hükümet Başkanları kademesinde yapılan toplantıda verilen işbirliği

kararına ışık tutmuştur. Bahis konusu işbirliği ticaretten turizme kadar çeşitli konuları kapsamakta ve eksperler komiteleri tarafından yapılmakta olan çalışmalarda müsbet bir istikamette gelişmektedir. Bu cümleden olarak P.T.T. ücretleri indirimine tabi tutulmuş, turizm anlaşmaları imzalanmış, ortak bir ticaret odası kurulması için faaliyete geçilmiş, banka ve sigorta müesseseleri arasında temaslar artırılmış, petrol, hava ve deniz nakliyatı mevzularında işbirliği kurulması maksadiyle tetkiklere başlanmıştır.

*Kısa bir zamanda kaydedilen bu gelişmeler, girilen işbirliğinin, her üç memleketin kalkınma gayretlerini kolaylaştırmakta faydalı ve müsbet bir rol oynayacağını göstermektedir.”*²⁶⁴

Maliye Bakanı Ferid Melen, 1965 yılı bütçesini sunuş konuşmasında, plânlı kalkınma hedefleri ışığında ülkenin iç ekonomik görünümü hakkında da bilgi sunmuş ve gayrisafi millî hâsılanın 1961, 1962 ve 1963 yıllarındaki durumu ile; aynı yılların bir önceki yıla göre artışını da açıklamıştı. Bu bağlamda, Bakan Melen, Devlet İstatistik Enstitüsünün verilerine göre, 1961 fiyatları ile gayrisafi millî hâsılanın, 1961’de 53 milyar 719,7 milyon; 1962 de 57 milyar 153,3 milyon lira; 1963 de 61 milyar 410,8 milyon lira ve 1964 te 63 milyar 805,8 milyon lira olduğunu; ön tahminlere göre, 1964 yılı gayrisafi millî hâsılasının, cari fiyatlarla 72 milyar 326 milyon lirayı bulacağını anlaşıldığını bildiriyordu²⁶⁵. Bakan Melen, aynı yılların kalkınma hızları ve fert başına isabet eden gayrisafi millî hâsıla ile ilgili olarak, kalkınma hızının 1962 de % 6,4; 1963 de % 7,4; 1964 te ise cari fiyatlara müstenit GSMH üzerinden % 5,9 olduğunu; fert başına düşen gayrisafi millî hâsılanın ise, 1961 yılı fiyatları itibariyle, 1961 de 1878 lira iken, 1962 de 1 943 liraya, 1963 de 2 030 liraya, 1964 te de 2 050 liraya yükseldiğini açıklamıştı²⁶⁶.

Bakan Melen, 1964 yılının ekonomik durumuna ilişkin değerlendirmesini şu sözlerle dile getirmekteydi:

“1964 yılının ekonomik durumuna gelince, yılın birinci yarısında karşılaşılan muvakkat durgunluğa rağmen 1963 yılındaki müsbet gelişmeler genellikle 1964 te de devam etmiştir, denilebilir.

Sözlerime başlarken, yaşadığımız devrede Milletlerarası münasebetlerin yıldan yıla arttığına, gerek bu münasebetlerin gerek dış siyasi ve ekonomik hâdise ve gelişmelerin muhtelif memleketlerin millî ekonomileri üzerinde büyük tesirler yarattığına işaret etmiştim. Bu durumun yanında bir memleketin sınai veya zirai bir bünyeye istinadetmesi keyfiyetinin, o memleketin ekonomik hayat ve gelişme şartları üzerinde muayyen ve kendine has neticeler yarattığı da Yüksek Heyetinizce malûmdur.

²⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 5-6.

²⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 7.

²⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 7.

İşte kısaca arz ettiğim bu iki faktör ekonomimizin 1964 yılı içindeki gelişme seyri üzerinde de önemli bir rol oynamıştır.

1964 yılının birinci yarısı içinde millî ekonomimiz evveleminde ve büyük mikyasta dış siyasi olayların yarattığı ekonomi dışı faktörler ve kısmen de zirai bünyemizin tabiî bir neticesi sayılması gereken sebepler yüzünden kısmi ve geçici bir durgunlukla karşılaşmıştır.

Bilindiği gibi daha çok zirai bir bünyeye sahibolan memleketimizde tarım mahsulleri yılın muayyen mevsimlerinde elde edilmekte, mal arzı ve elde mevcut satınalma gücü ile sıkı ilgisi bulunan iç ve dış satış ve mübadeleler de yine yılın belirli mevsim ve aylarından itibaren hareket kazanıp canlanmaktadır. Bu hal yalnız memleketimize has bir keyfiyet olmayıp zirai karakter taşıyan her memlekette müşahade edilmekte ve bahis konusu devreler, bu memleketlerin iklim şartlarına ve çeşitli zirai mahsullerin idrak edildiği devrelere göre değişmektedir. Bu sebeple memleketimizde de ekonomik faaliyetler bakımından hemen daima yılın birinci yarısı içinde umumiyetle muvakkat bir durgunlukla karşılaşmaktadır. Ancak, 1964 yılının birinci yarısı içinde durgunluk, mahiyet ve ehemmiyet derecesi bakımından diğer yıllarinkinden farklı bir karakter taşımakta ve umumiyetle ekonomik gelişme seyri hakkında doğru bilgi edinmeye yarıyan ekonomik gösterge ve istatistikî rakamlar 1964 yılının birinci yarısındaki durgunluğun mevsimlik mutaat seviyenin hududunu aştığını ve bu halin bilhassa 1963 sonunda başlayıp 1964 yılı içinde uzunca müddet şiddetini artırarak devam eden dış siyasi olaylardan ileri geldiğini göstermektedir. İşte bu durum karşısında Hükümetiniz özellikle bâzı ekonomik faaliyetler kollarında bariz bir hal alan durgunluğu önlemek maksadiyle zamanında harekete geçerek bütçe, para ve kredi politikası yönünden mahiyet ve hedefleri gerçekte etraftı bir şekilde açıklanan tedbirler alınmıştır. Banka kredilerini tanzim komitesi kararlariyle Devlet Plânlama Teşkilâtının görüşlerine uygun olup biraz sonra para ve kredi mevzuundaki açıklamalarım sırasında bahsedeceğim veçhile, Para Fonu tarafından da müsbet olarak karşılanan bu tedbirler sonucu olarak ekonomik hayat Ağustos ayından itibaren tekrar canlanmaya ve normal bir gelişme seyri takibetmeye başlamıştır. Bununla beraber beklenen müsbet gelişmelerin kısa zamanda kendini göstermesinde arz ettiğim tedbirlerin yanında buğday ve arpa dışında değerli tarım ürünleri rekolteilerinin yüksek olması ve yılın ikinci yansında bahis konusu dış siyasi olayların eski şiddetini kaybetmesi gibi faktörlerin de nispi önemde bir rolü olmuştur. Bu arada bir hususu bilhassa belirtmek isterim:

İç ve dış ekonomik ve siyasi durum ve şartların müsait gittiği devrelerde bir memleket ekonomisinde, müsbet neticeler istihsalı nisbeten daha kolaydır. Bu hal biraz da mevcut müsbet şartların tabiî bir icabıdır.

Halbuki 1964 yılı, hiç değilse birinci altı aylık devrede ekonomik faaliyet ve gelişmeleri olumsuz istikamette etkiliyen menfi faktörlerin rol oynadığı bir yıldır. Buna rağmen bahis konusu yıl içinde sınai ve zirai istihsalde memnuniyet verici neticeler sağlanmış; durgunluğun devamına veya «recession» haline inkılâbetmesine veyahutta enflâsyonist tazyik gibi ekonomiye zarar veren gelişmelere meydan verilmemiş, fiyat ve ücretlerde, millî para değerinde, sıhhatli, sağlam bir ekonomiye has istikrar temin edilmiştir. Kısaca temas edip geçtiğim bu neticeler gerekli tedbirlerin zamanında ve isabetli bir şekilde alınması sayesinde imkân dâhiline girebilmiştir.

1964 yılında tarım sektöründe hububat üretimi müstesna bilhassa fındık, tütün, pamuk, şeker pancarı, bakliyat gibi büyük kısmı itibariyle ihraç mevzuu olan değerli mahsuller üretiminde geçmiş yıllara kıyasla, esaslı artışlar kaydedilmiştir. Filhakika, 1961 de 76 000 ton olan fındık rekoltesi 1964 te 194 000 tonu bulmuş, hattâ son tahminlere göre 200 000 tona yaklaşmıştır. Keza, 1961 de 212 000 1963 de 238 000 ton olan pamuk rekoltesi de bu yıl 301 500 tona yükselmiştir. Aynı şekilde tütün istihsalı 1961 de 101 707 ton iken bu yıl, 170 000 tona, pancar rekoltesi ise 1961 deki 2 milyon 877 bin tona karşılık 1964 te 4 milyon 600 bin tona çıkmıştır. Birçok faaliyet kollarında olduğu gibi tarım sektörü yatırım ödeneklerinin plân hedeflerine uygun bir şekilde artırılması ve bunların entansif tarıma yöneltilmesi, bilhassa sınai tarım mahsulleri istihsalinde iyi neticeler alınmasına imkân vermiştir.

İmalât sanayii, madencilik, petrol ve enerji sanayii gibi sınai faaliyet kollarına gelince; mevcut rakamlar tarım sektöründe, olduğu gibi bu sektörlerde de müsbet neticeler kaydedildiğini ve birçok bakımlardan 1963 seviyesinin aşıldığını göstermektedir 1964 yılının ilk aylarında demir, çelik gibi bâzı tesislerdeki arıza ve revizyonlar sebebiyle bir kısım imalâtta düşüklükler olmuşsa da söz konusu sebeplerin son aylarda ortadan kalkması ile bu gibi sektörlerde üretim yeniden canlanmıştır. Bunun neticesi olarak ham demir, çelik blok, sac, çimento, şişe, cam eşya kâğıt, şeker, pamuklu dokuma gibi maddeler istihsalinde, 1963 yılına nazaran artışlar kaydolunmuştur.

İktisadi Devlet Teşekküllerimizin en mühimlerinden biri olan Karabük Demir - Çelik İşletmelerinin yüksek fırınlarındaki istihsal artışı 1964 de bir yıl öncesine nazaran % 33, çelikhanelerdeki artış % 23, haddehanelerdeki ise % 18 dir. 1962 ye nazaran artış oranı % 100 e çok yakındır. İzmir Metalürji Fabrikasının çelikhane istihsalı 1963 dekinden % 70, haddehane istihsalı de % 26 oranında fazladır.

Kâğıt ve karton sanayiinde de aynı müspet gelişme müşahade edilmekte ve istihsal 1961 den beri devamlı bir artış kaydetmektedir. Nitekim yurdumuzda bu sanayi kolunda başlıca rol oynayan Türkiye Selüloz ve Kâğıt İşletmesi Kurumunun istihsal kapasitesi kâğıt, karton, mukavva imalâtı bakımından 1961 de 63 366 ton iken 1964 te 98 552 tona yükselmiştir. Ancak, memleketimizin bugünkü kâğıt ihtiyacı Beş Yıllık Kalkınma Plânında 188 400 ton olarak

tahmin edildiğine göre halihazırdaki istihsal, devamlı gelişmelere rağmen yurt ihtiyacını karşılamaktan uzak bulunmaktadır. Bu zaruret karşısında Türkiye Selüloz ve Kâğıt İşletmeleri Kurumu 1964 te 101 milyon Türk Lirası tutarında bir yatırım programını öngörmüştür ve bunu realize etmeye başlamıştır.

Şeker istihsaline gelince, 1961 de 431 747 ton iken 1964 te geçici rakamlara göre 690 300 tona yükselmiştir.

Zirai üretim ve dolayısıyla ekonomik kalkınmamızda mühim yeri olan gübre istihsalinde de yıl içinde ehemmiyetli artışlar sağlanmıştır. Böylece azotlu gübre istihsalı 1963 te 168 000 ton iken 1964 te 243 000 tona, fosfatlı gübre 277 000 tondan 400 000 tona, potaslı gübre ise 21 000 tondan 25 000 tona yükselmiştir. 1965 yılı için programa bağlanan istihsal hacmi ise azotlu gübrede 318 000, fosfatlı gübrede 522 000, potaslı gübrede 29 000 tondur. Buna karşılık memleketimizde azotlu gübre istihlâki 1963 te 200 000 tona yaklaşmış 1964 te de 300 000 tonu aşmıştır. Bu miktarın 1965 te 400 000 tonun üstüne çıkacağı tahmin edilmektedir. Bu durum yıldan yıla artan gübre istihsalinin memnuniyet verici bir şekilde gelişen tüketim ihtiyacını karşılayamayacağı(nı) ve bu alanda daha büyük gayretler sarf edilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu sebeptendir ki, Kütahya'da 400 000 tonluk nominal kapasitede yeni ilâve bir tesis meydana getirilmesi kararlaştırılmış, proje ve plânları tamamlanarak 350 milyon lira üzerinden ihaleye çıkarılmıştır.

Dokuma sanayinde 1961 yılında pamuklu dokuma istihsalı 155 000 000 metre, yünlü dokuma 4 650 000 metre iken 1964 te bunlar sırasıyla 178 634 000 ve 4 743 000 metre olmuştur.

1964 yılında maden cevherleri ve petrol ürünleri üretiminde de kayda değer artışlar olmuştur. Taş kömürü istihsalı 1961 de 3 772 000 ton iken 1964 te 4 200 000 tona, linyit istihsalı 1 594 053 tondan 4 000 000 tona yükselmiştir.

Ham petrol istihsalı de yine 1961 de 414 300 ton iken 19154 te 878 600 tona, benzin istihsalı 77 000 tondan 634 700 (geçici rakam) tona, gazyağı istihsalı 10 900 tondan 478 800 (geçici rakam) tona; motorin istihsalı 38 300 tondan 1 061 100 (geçici rakam) tona, fueloil istihsalı 187 300 tondan 1 760 600 (geçici rakam) tona yükselmiştir. Çeşitli sınai faaliyet kollarında meydana gelen bu ilerlemeler kamu sektörü yanında özel sektörü de ilgilendirmekte ve elde edilen bilgilere göre meselâ oto lâstiği imalâtında 1963yılına nazaran % 100, yedek parça imalâtında % 20 civarında bir artış olduğu anlaşılmaktadır.

Elektrik enerjisi konusunda 1961 de 1.746 milyon kilovat saat olan termik enerji istihsalı 1964 de 2.783 milyon kilovat saate, hidrolik enerji istihsalı ise 1.256 milyon kilovat saatten 1964 de 1.652 milyon kilovat saate çıkmıştır. Böylece memleketimizin toplam enerji istihsalı, termik ve hidrolik enerji bir arada 1961 de 3.011 milyon saat iken 1964 de 4.435 milyon kilovat saate yükselmiş bulunmaktadır.

1964 Ocak ayına aidolmak üzere elde edilen bilgilere göre memleketimizde imalât sanayii madencilik, mensucat sanayii, şişe ve cam eşya imalâtı, şeker, petrol sanayii gibi çeşitli sanayi faaliyet kollarında gerek kamu sektöründe gerekse özel sektörde 1964 yılı Ocak - Kasım devresinde, bir yıl öncesinin aynı devresine nazaran önemli artışlar olmuş ve bu artışın oranı % 69 a kadar yükselmiştir.

Bahis konusu devrede sadece kamu sektörüne aidolmak üzere belli başlı sınai faaliyet kollarında meydana gelen artışların yüzde nisbetleri şöyledir.

Ham demir % 30; çelik % 19, hadde mamulleri % 14, kâğıt % 6, taş kömürü % 7, linyit % 21, krom % 86, elektrik enerjisi % 12, pamuklu dokuma % 5, şeker % 40, sadece özel sektöre ait istihsal ve imalât artışı % nisbetlerine gelince, bunlardan gene aynı devre itibariyle çelikte % 67 yi, hadde mamullerinde % 26 yı, pencere camında % 69 u, şişe ve cam eşyada % 58 i, oto lâstiğinde % 100 ü, elektrik malzemesi ve boyalarda % 10 - % 5, sıhhi tesisat imalâtında % 25 - % 20, pamuk ipliği ve pamuklu dokumada % 10 - % 5, trikotajda % 10 - % 15, yünlü ve ipekli dokumada % 10 - % 15 dir.

Gene aynı devre içinde kamu ve özel sektör imalâtı bir arada çimento istihsalinde % 10 nisbetinde artış kaydedilmiştir.”²⁶⁷

Maliye Bakanı Melen, konuşmasının devamında, para, kredi ve mevduat durumunu değerlendirmekte ve Hükûmet Programında da değinildiği gibi, para ve kredi politikasının esasının, paramızın iç ve dış değerinin korunması ile üretim ve yatırımları teşvik eden, istikrarlı, sağlıklı ve süratli bir gelişmeye imkân veren bir politikanın uygulanması olduğunu belirtmekteydi²⁶⁸. Daha sonra, fiyat ve ücretlerle ilgili tabloyu açıklayan Bakan Melen, bu konuda şöyle diyordu:

“Fiyat ve ücretlere gelince;

Ekonomi dışı faktörlerin tesiri altında fiyatlar genel endeksinde yılın ilk aylarından itibaren hissedilen duraklama, alınan tedbirlerin de tesiri ile yılın ikinci yarısından sonra son bulmuş, toptan eşya fiyatları genel endeksinde bir ay öncesine kıyasla Ekimde 7, Kasımda 4, Aralıkta yine 7 puanlık bir artış husule gelmiştir Bu artışlar gerek gıda maddeleri ve hayvan yemleri tâli grupunda gerek sanayi ham maddeleri ve yan mamulleri tâli grupunda olmuştur. Genel endeks yıllık ortalaması ise 1961 de 246, 1962 de 260 ve 1963 te 271 iken 1964 te 269 olmuştur. Bu durum 1964 yılı genel endeks ortalamasının, 1963 yılı ortalamasının altında kaldığını göstermektedir.

Geçinme endeksi yıllık ortalaması ise Ankara’da 1963 te 260 iken 1964 te 265, İstanbul’da da 261 e karşılık 263 olmuştur. Ankara’nın 265 olan yıllık ortalaması 1963 yılının 260 olan yıllık ortalamasının % 1,9 üstündedir. İşçi

²⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 7-9.

²⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 9.

ücretlerindeki artış 1962 ve 1963 yıllarında olduğu gibi 1964 te de devam etmiştir. İşçi Sigortaları Kurumundan alınan bilgilere göre ortalama günlük kazanç 1962 de 16,52 lira, 1963 te de 17,92 liradır. 1964 yılının 9 aylık devresine ait rakamlarına göre ortalama günlük kazanç 19,37 lirayı bulmaktadır.

Altın fiyatları:

Memleketimizde altın fiyatlarının, fiyatlar genel seviyesindeki yükseliş ve düşüşlere karşı hassas olduğu malûmdur. Elde edilen bilgiler 1964 yılında bu alanda da istikrarın mevcudolduğunu göstermektedir.

Filhakika, 1963 yılı sonunda gramı 14,25 lira olan külçe altın fiyatı 1964 yılı Aralık ayında 13,89 liraya, Cumhuriyet altını fiyatı ise aynı tarihler arasında 94,93 liradan 94,84 liraya inmiş bulunmaktadır. 1965 yılı 8 Şubat tarihinde de reşat altın fiyatı 147,50 lira, Cumhuriyet altın fiyatı 95,50 lira ve gram itibariyle külçe altın fiyatı da 14,30 liradır. 1964 yılında paramızın iç değerinde olduğu gibi dış değerinde de bir istikrar ve ihbar (itibar) sağlanmıştır. Edinilen bilgilere göre serbest döviz piyasalarında yıllık ortalama olarak dolar kuru 1962 de 13,06 lira, 1963 te 12,47 lira iken 1964 te 12,39 lira olmuştur. Bu suretle doların resmî kuru ile serbest döviz piyasalarındaki fiyat arasındaki fark biraz daha azalmıştır.

Görüldüğü gibi 1964 yılında memleket ekonomisi birinci altı aylık devre içindeki muvakkat durgunluğa rağmen sonraları arz ettiğim tedbirler sayesinde müsait bir gelişme seyri takibetmiş ve binnetice bu yıl da 1963 gibi bir istikrar ve gelişme yılı olmuştur. Durumun 1965 te de iyiye gideceğine-
ermin bulunmaktayız. Zira kalkınma plânının üçüncü yıl programının uygulanması ile birlikte geçmiş iki yıl içinde bitirilemeyen yatırımlar tamamlanmış ve memleketin kalkınma gücü artırılmış olacaktır. Diğer taraftan ekonomimizi kalkınma plânı hedefine uygun bir şekilde geliştirmek için her alanda sarf edilen gayretler; istihsalin takibettiği müsait seyir, dış turizm ve döviz kaynaklarımızın vadettiği imkânlar dış ticaret alanında kaydedilen memnuniyet verici ilerlemeler memleket geleceğine ümitle bakmamız için haklı sebepler teşkil etmektedir.”²⁶⁹

Konuşmasında, istihdam ve iş gücü konusuna da yer veren Maliye Bakanı, Kalkınma Plânında, istihdam politikası olarak, mevcut iş gücüne, en yüksek istihdam düzeyinin sağlanmasının öngörüldüğünü hatırlatıyor ve bu dönemde kabul edilen Sendikalar Kanunu, Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu, Sosyal Sigortalar Kanunu gibi kanunlarla, çalışma hayatımıza yepyeni bir ruh kazandırıldığına dikkat çekiyordu. Bakan Melen, bu alanda görülen gelişmeleri bazı rakamlarla şöyle açıklamaktaydı:

²⁶⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 11-12.

*“İş Kanununa tabi iş yerlerinde çalışan işçilerin sayısı 1961 yılındaki 868 954 e karşılık 1964 te 976 570 tir. İşçi Sigortalarına prim ödiyen sigortalı sayısı ise 1961 deki 688 810 a karşılık 1964 te 765 000 dir. İş Kanunun şümulüne giren işyeri sayısına gelince; bunların toplamı 1961 de 36568 iken halen bu miktar 48000 e yükselmiştir.”*²⁷⁰

Maliye Bakanı Ferid Melen, konuşmasının ilerleyen kısımlarında, dış ticaret rejimimiz üzerinde açıklamalarda bulunuyor ve bu bağlamda dış ticaretimizde çok önemli gelişmelerin yaşandığına işaret ediyordu. Sözü edilen gelişmelerin dış ticaret açığımızın da kapanmasına hizmet ettiğine dikkat çeken Bakan Melen, Millet Meclisi Genel Kuruluna bu konularda şu bilgiyi sunuyordu:

“1964 yılında dış ticaretimizde de çok önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Son on yıldan beri ortalama. 300 – 350 milyon dolar arasında seyreden ve 1962 de 381, 1963 te 368 milyon dolar olan ihracatımız 1964 te, gerek bundan önceki yıllar seviyelerinin, gerekse Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı ile 1964 yılı programında öngörülen tahminleri de aşmak suretiyle, 411 milyon dolara yükselmiş bulunmaktadır.

1964 yılı ihracatı, 1964 yılı programında ihracat için tesbit olunan 375,2 milyon dolarlık hedeften % 9,4 oranında 35,6 milyon dolar 1963 yılının 368 milyon dolarlık fiilî ihracatından ise % 11,5 oranında 43 milyon dolar daha fazladır.

İhracat konusunda yıllardan beri karşılaşılan bâzı meselelerimiz mevcuttur. Bunların en mühimlerinden birisi ananevi ihraç maddelerimizin zaruri ihtiyaç maddeleri arasında bulunmaması ve ihracatımızda sanayi mamulleri yüzde nisbetinin çok düşük olmasıdır. Bu sebeple ihraç politikamızda bilhassa geleneksel ihraç maddelerimiz yanında sanayi mamullerinin ihracına büyük önem verilmektedir. Nitekim bu maksatla 261 sayılı Kanun çıkarılmış ve vergi iadesi yoluyla sanayi mamullerinin ihracı teşvik edilmiş bulunmaktadır.

Diğer taraftan tamamlayıcı mahiyette olmak üzere ithalât rejiminde gerekli değişiklikler yapılmış ve sanayi mamulleri ihracı için gerekli hammadde, yardımcı madde ve ambalaj maddelerinin ihracından önce peşinen ve liberasyon yolu ile ithali mümkün kılınmıştır. Böylece, sarf edilen gayretler sonucunda 1964 yılında 33 kalem madde ihraç maddelerimiz arasında ilk defa yer almıştır. Bahis konusu maddeler arasında bilhassa bâzı yünlü mensucat, iplikler, kimya ve ilâç sanayii, cam sanayii, bakır sanayii mamulleri ile dikiş, beton karıştırma ve dokuma makinalarını, radyoları zikretmek mümkündür. Bu yeni ihraç maddeleri şimdilik miktar itibariyle mahdudolmakla beraber ilerisi için büyük ümitler vadetmektedir.

Bu neticelerin istihsalinde, kamu ve özel sektör tarafından sarf edilen gayretlerle, dış ticaret rejimi ile ilgili tedbirlerin ve tarım ürünleri bakımından takibedilen fiyat politikasının önemli rolü olmuştur.

²⁷⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 12.

İthalâtımız plân hedeflerine uygun bir seyir takibetmektedir. Nitekim 1961 de 509,5 milyon dolar olan ithalât 1963 te 690 milyon dolara yükselmiştir. 1964 yılı ithalâtı ise muvakkat rakam olarak 537 milyon dolardır. Bu son yılda 1963 e nazaran ithalâta görülen azalma ithalâtın kısılması, yatırım maddeleri, ham ve yardımcı maddeler ithalâtının azaltılması gibi sebeplerden ileri gelmemektedir. Bu nispî azalış esas itibariyle, yardım olarak aldığımız sürplus maddeleri ithalâtında husule gelen 65 milyon dolarlık eksilme ve bilhassa 1963 te önemli bir seviyeye baliğ olan Ereğli Demir-Çelik ithalâtı ile memleketimizde montaj sanayiinin gelişmesi dolayısıyla kara nakil vasıtaları ithalâtında 1964 yılında meydana gelen 31 milyon dolarlık kıymet azalışı ile ilgili bulunmaktadır.

Dış ticaretimizde kaydedilen bu gelişmeler dış ticaret açığının da azalmasına imkân vermekte ve böylece 1962 de 241, 1963 te 322 milyon dolar olan dış ticaret açığı 1964 te 126 milyon dolara düşmüş bulunmaktadır.

Dış ticaretimizdeki bu gelişmeler ve ticaret muvazenesi açığının azalması, altın konvertibli döviz rezervlerimiz üzerinde müspet tesirler icra etmiştir.

Nitekim sırasıyla 1960 da 31,3; 1961 de 95,8; 1962 sonunda 78,6, 1963 te 36,3 milyon dolar olan rezervlerimiz 1964 sonunda 57 milyon dolara yükselmiştir.”²⁷¹

Bakan Melen, konuşmasında, Türk ekonomisinin 1964 yılının ilk yarısında geçici bir durgunluk göstermesine karşın, daha sonra 1963 yılında olduğu gibi gelişme kaydettiğini, bu nedenle 1964 yılının, 1963 yılındakine benzer şekilde bir istikrar ve gelişme yılı olduğunu ileri sürüyor ve durumun 1965 yılının da iyiye gideceğine emin olduklarını bildiriyordu. Devlet borçları ve Türkiye'nin dış ödemeler dengesine ilişkin açıklamalarda da bulunan Maliye Bakanı, personel rejiminin, toprak reformunun, sosyal konularla ilgili çalışmaların, iktisadi devlet teşekküllerinin durumuna da değinmiş ve izlenen vergi politikası ile çeşitli vergi kanunlarına ilişkin bilgi sunmuştu²⁷².

Maliye Bakanı Ferid Melen, konuşmasının sonunda, 1964 yılı Bütçe Kanunu uygulamaları ile 1965 yılı Bütçesine ilişkin açıklamalara yer veriyor ve sözlerini tamamlarken, bu konularda şöyle diyordu:

“Sayın Başkan, sayın milletvekilleri;

Gerek dünya ve gerek memleketimizin ekonomik durumu hakkında bu izahattan sonra şimdi de, 1964 bütçe tatbikatına ve 1965 bütçesinin tahliline geçmek istiyorum. 1964 bütçe yılının 10 ncü ayı sonunda, 31 Aralık 1964 te; bu bütçeden yapılan harcamaların toplamı 10 milyar 308 milyon liraya baliğ olmuştur. 1964 Bütçe Kanunu ile kabul edilen ödenekler 13 milyar 484 milyon lira olduğuna göre; 10 ay zarfındaki harcama nisbeti % 76 dır.

²⁷¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 12-13.

²⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 14-17.

1963 ün aynı devresinde bu nisbet % 75,76 idi. 1964 yılının ilk on ayında bu harcama 1963 yılının aynı devresindeki harcamalardan % 12,42 nisbetinde, 1 milyar 139 milyon lira fazladır.

Nihayete ermek üzere olan 1964 bütçesinin, 10 aylık harcamaları esas alınmak suretiyle, yıllık harcama tutarının 12 milyar 594 milyon lirayı bulacağı tahmin edilmektedir.

1965 yılının Ocak sonuna kadar olan devrede cem'an 10 milyar 828 milyon lira tutarında tahsilat yapılmıştır.

Bu suretle bütçe gelir tahminlerinin % 81,2 oranındaki kısmı 11 aylık devrede gerçekleşmiş bulunmaktadır. Ocak 1965 ayı sonu itibariyle geçen senenin aynı devresine nazaran vergi gelirleri tahsilâtında 783 milyon lira tutarında ve % 10,1 nisbetinde bir artış kaydedilmiştir.

Buna mukabil vergiler dışındaki bütçe gelirleri tahsilâtında 20 milyon tutarında ve (% 1,7 nisbetinde) karşılık paralar hâsılatında ise, 455 milyon lira tutarında ve % 27,9 nisbetinde azalma görülmektedir.

Bu netice bizlere, vergi gelirleri tahsilâtının memnuniyet verici bir şekilde cereyan etmesine mukabil vergi dışı gelirlerde ve ezcümle karşılık paralar hâsılatında azalma kaydedildiğini göstermektedir.

Halen elde bulunan rakamlar ve 1964 malî yılı sonuna kadar muhtelif gelir kaynaklarının gösterdiği muhtemel gelişme seyri göz önünde bulundurulduğu takdirde, 1964 yılında genel bütçeye giren gelir tahsilâtında malî yıl başındaki bütçe tahminlerine nazaran 720 milyon lirası normal kaynaklardan, 330 milyon lirası da karşılık paralardan olmak üzere, topluca 1 milyar 50 milyon lira civarında bir noksanlık olacak anlaşılmaktadır.

Normal kaynaklarla meydana gelecek olan noksanlığın en mühim sebebi 1964 senesinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan vergi kanun tasarılarının geç ve değişikliğe uğrayarak kanunlaşmasından ve bâzı hükümlerinin tatbikinin 1965 yılına bırakılmasından ileri gelmiştir.

Karşılık paralar hâsılatındaki azalma ise, alınan dış yardım ve kredilerden bir kısmının zamanında kullanılamaması ve diğer bâzı kredilerin karşılık yaratmamalarından ileri gelmiştir.

Sayın milletvekilleri,

Genel bütçe gelirlerinde yıldan yıla görülen gelişmeleri mukayeseli bir şekilde arz etmekte fayda vardır.

1961 yılında genel bütçe gelirleri 6 milyar 699 milyon lirası vergi gelirleri, 852 milyon lirası vergi dışı gelirler ve 500 milyon lirası da karşılık paralar olmak üzere cem'an 8 milyar 51 milyon lira iken, 1964 yılında tahsili beklenen miktar 9 milyar 705 milyon lirası vergi gelirleri, 1 milyar 61 milyon lirası vergi dışı gelirler ve 1 milyar 500 milyon lirası da karşılık para olmak üzere cem'an 12 milyar 266 milyon liraya ulaşacaktır. Böylece 1964 yılında 1961 e nazaran vergi gelirlerinde % 44,8 oranında 3 milyar 6 milyon liralık bir artış,

karşılık paralarda % 200 oranında bir milyar liralık bir artış sağlanmıştır. Toplam bütçe gelirlerinde ise, 1961 e nazaran 1964 yılında 4 milyar 215 milyon liralık bir artış mevcuttur. Ve artış nisbeti % 52,3 tür. Bu da gösteriyor ki, Devlet gelirleri süratli ve istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Hattâ bütçe gelirlerindeki artış nisbetinin gayrisâfi millî hasıladaki artış nisbetinden de fazla olduğunu ifade edebilirim.

Sayın Başkan, Sayın Milletvekilleri,

Şimdi sizlere tetkikinize sunulan 1965 yılı bütçe tasarıları hakkında bilgi arz edeceğim:

Plânlı devrenin 3 ncü bütçesi de, diğerleri gibi yıllık programa uygun olarak hazırlanmıştır. Bu bütçenin tanziminde cari harcamalarda 1964 toplamalarının aşılmaması prensibi kabul edilmiş, ancak yıl içinde çıkan masraflarının ve olağanüstü zorunluk halindeki ihtiyaçların karşılıkları kaidenin istisnasını teşkil etmiştir. Bakanlık ve dairelerin ekserisinin 1964 bütçesi cari giderler toplamının üstüne çıkmamalarını hattâ bir kısmı için 1964 toplamının altına inilmesi gerekirken bu prensip, bütün müşkülâtına rağmen uygulanabilmiştir.

Tasarıda yer alan yatırım ödenekleri gerek toplamı ve gerek dağılımı bakımından 5 Yıllık Kalkınma Plânımızın 1965 programına tamamiyle uygun bulunmaktadır.

Bütçenin sermaye teşkili ve transfer harcamaları arasında programın öngördüğü önemli bir kaleme işaret etmek istiyorum. 759 milyon liraya baliğ olan bu transfer ödeneğiyle İktisadi Devlet Teşekküllerine büyük bir malî güç sağlanmaktadır.

Hükümetin 1965 bütçe teklifi genel ve katma bütçeler bir arada 15 milyar 351 milyon liralık bir gider hacmini ön görmekte ve böylece 1965 programına nazaran ancak 51 milyon liralık cüzi bir fazlalık arz etmektedir. Karma Bütçe Komisyonunun yaptığı değiştirmeler sonunda konsolide bütçe toplamı 162 milyon lira fazlasıyla 15 milyar 513 milyon liraya ulaşmıştır.

Bütçe toplamının,

7 milyar 908 milyon lirası cari harcamalara;

3 milyar 925 milyon lirası yatırım harcamalarına;

3 milyar 680 milyon lirası da sermaye teşkili ve transfer harcamalarına aittir.

Bu haliyle 1965 bütçe tasarısı yıllık programın toplam harcama hedefinin 214 milyon lira üstünde bulunmaktadır.

Yatırım konusunda şu hususu da belirtmekte fayda mülâhaza etmekteyim.

Filhakika 1965 bütçesinin sağlayacağı yatırım gayreti biraz önce zikrettiğim 3 milyar 925 milyon liradan ibaret değildir. Bu rakam bütçenin direkt yatırımlarına tekabül eder. Sermaye teşkili ve transfer harcamaları kısmında yer alan ve toplamı 840 milyon lirayı bulan bir kısım ödenekler, bütçe kesimi dışında yapılacak yatırımlara finansman sağlayacaktır.

Başka bir deyimle, 1965 programının kamu sektöründe ve özel sektörde yapılmasını ön gördüğü 12 milyar 700 milyon liralık toplam yatırımın 4 milyar 765 milyon liralık kısmı yani % 37,5 i bütçe yoluyla yapılacaktır.

1964 de toplam yatırım 4 milyar 503 milyon lira idi.

Görülüyor ki, 1965 bütçesi, yatırım gayretinde geçen yıla nazaran 262 milyon liralık bir artış temsil etmektedir.

Bütçenin direkt yatırımlarında 1964 yılına nazaran artış ise, 361 milyon liradır.

Ancak, 1965 bütçesini yalnız yatırımlar yönünden değerlendirmek hatalı olur. Huzurunuzdaki tasarılar, kalkınmamızda öncelik almış kesimlere ve yurt savunmasına geçen bütçelerin üstünde harcama imkânı getirmektedir. Gerçekten, eğitim harcamaları (Millî Eğitim Bakanlığı ile Üniversite bütçeleri birarada) 2 milyar 494 milyon liradır. Ve 1961 harcamalarına nazaran % 70 oranında 1 milyar 027 milyon lira fazladır. Tarım harcamaları (Tarım Bakanlığı, Meteoroloji, Orman ve Devlet Üretme Çiftlikleri bütçeleri bir arada) 777 milyon liradır. Ve 1961 rakamına nazaran % 80 oranında 346 milyon lira fazlalık arz etmektedir.

Sağlık harcamaları (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Hudut ve Sahiller bütçesi bir arada) 603 milyon liradır. Ve 1961 rakamına nazaran % 52 oranında 206 milyon lira fazlalık göstermektedir.

Nihayet savunma harcamaları 2 milyar 979 milyon lira olup, 1961 toplamına nazaran % 41 oranında 865 milyon lira fazladır.

Son olarak 1965 bütçelerinin bundan önceki bütçelere nazaran en yüksek seviyede yatırım, gelişme ve savunma harcaması yapacak ve en geniş ölçüde borç ödiyecek güçlü bir bütçe olduğunu ifade etmek isterim.

Sayın Milletvekilleri,

Şimdi de, 1965 gelir bütçesi hakkında kısa açıklamalarda bulunmak istiyorum.

Karma Bütçe Komisyonundan çıkan şekli ile 1965 yılı genel bütçe gelirleri toplamı 14 milyar 417 milyon liraya baliğ olmaktadır. Bu toplam gelirin 11 milyar 130 milyon lirası vergi gelirlerinden 1 milyar 197 milyon lirası vergi dışında kalan bütçe gelirlerinden, 1 milyar 590 milyon lirası karşılık paralar hâsulatından ve 500 milyon lirası da tecil olunacak dış borçlar karşılıklarından elde olunacaktır.

Genel bütçe gelirleri toplamını teşkil eden 14 milyar 417 milyon liraya, katma bütçeli idarelerin 746 milyon lira tutarındaki öz gelirleri de ilâve edildiği takdirde 1965 malî yılı konsolide bütçe gelirleri genel toplamı 15 milyar 163 milyon liraya baliğ olmaktadır.

Biraz önce arz ettiğim gibi, bu yılki bütçe gelirleri arasında tecil olunacak dış borçlar adı altında yeni bir bölüm yer almış bulunmaktadır. Bu kalem memleketimizin dış borç mükellefiyetlerinin ağırlığını tahfif maksadiyle Milletlerarası Teşekküllerde yapılan ve müspet istikametlerde gelişmekte

bulunan bâzı dış borçlarımızın ertelenmesi müzakerelerinin olumlu bir sonuca bağlanması halinde adı geçen borçlara aidolmak üzere, gider bütçemizde yer almış olan ödeneklerde yapılacak tasarrufların karşılığı olarak gelir bütçesine konulmuştur.

1965 malî yılı bütçesinin gelir tahminlerinde 1964 gelir tahminlerine nazaran vergi gelirlerinde % 6,7 oranında 705 milyon lira, vergiler dışında kalan bütçe gelirlerinde % 8,9 oranında 98 milyon lira artış, karşılık paralar hasılatında ise % 11 oranında 210 milyon lira eksilişi vardır.

Katma bütçeli idarelerin 1965 gelir tahminlerinde geçen yıla nazaran % 39 oranında 209 milyon liralık bir artış öngörülmüştür. Katma bütçeli idarelerin gelirlerindeki bu artışın 161 milyon lirası proje finansmanı yoluyla sağlanacak dış yardımlardan ileri gelmektedir. Diğer taraftan, bilindiği gibi 1964 yılı konsolide bütçe gelirleri (158 milyon liralık istikraz hariç) 13 milyar 862 milyon lira olarak tahmin edilmiştir. Bu tahmin miktarı 1965 yılı konsolide bütçe gelirleri toplamını teşkil eden 15 milyar 163 milyon lira ile mukayese olunduğunda 1965 gelir tahminlerinin 1964 e nazaran % 9,4 nisbetinde bir milyar 302 milyon liralık bir artış kaydettiği anlaşılır. 1965 de tecil olunacak dış borçlar karşılığı nazara alınmazsa bu nisbet % 5,7 olmaktadır.

Ertelenecek dış borçlarının karşılığını teşkil eden 500 milyon lira haricolmak üzere 1965 yılı konsolide bütçe gelirlerimizin toplamını teşkil eden 14 milyar 663 milyon lira, bir evvelki yılın konsolide gelirlerinin tahsilat tahminleriyle karşılaştırıldığı takdirde gelirlerimizde bir evvelki yıla nazaran % 14,6 nisbetinde 1 milyar 863 milyon liralık bir artış öngörüldüğü anlaşılır.

1965 yılında ekonomimizin çeşitli dallarında ve millî gelirden meydana gelecek gelişmelerin ve vergi kanunlarının müessir bir şekilde uygulanmasının devlet gelirlerimizde bu artışı sağlayacağı tahmin edilmiştir.

Sayın üyeler; biraz önce arz ettiğim gibi 1965 yılı konsolide bütçe giderleri 15 milyar 513 milyon lira olduğuna göre, bu giderler toplamı ile konsolide gelirlerimizi teşkil eden 15 milyar 163 milyon lira arasında 350 milyon lira bir fark bulunmaktadır. Bu fark önümüzdeki yılda yapılacak iç istikraz hâsılatı ile kapatılacaktır.

Şüphesiz önümüzdeki yıl bütçe gelirleri tahminlerimizin üstünde husule gelebilecek gelişmeler nisbetinde bu istikraz yoluna lüzum kalmıyacaktır.

Sayın Başkan, Sayın Milletvekilleri,

Millet Meclisinin tetkik ve tasviplerine sunulmuş olan 1965 malî yılı bütçe tasarısı ve bunun dayanağını teşkil eden iktisadi ve malî durumumuz hakkında yaptığım açıklamalara son vermeden evvel bâzı hususları yüksek nazarlarınıza bir defa daha arz etmekte fayda mülâhaza etmekteyim:

Sayın Milletvekilleri,

Plânlı devreye girdiğimiz tarihten buyana, bütçelerimiz artık dar iç politika mülâhazalarının tamamen dışında ve plân hedeflerine uygun olarak hazırlanmakta ve öylece uygulanmaktadır. Beş Yıllık Kalkınma Plânımız, bu devre içindeki bütçe imkânlarını ve harcama hedeflerini, memleketimizin ekonomik gelişmesine yararlı olacak alanlara yöneltecek şekilde, tesbit etmiştir.

Bu sınırların, bütçeleri israf veya arzuya göre harcama yapmak yollarına yöneltmekten alıkoyacak kesin tedbirlerden biri olduğunu Yüksek Heyetinizin de takdir edeceğinden emin bulunmaktayım.

Biz Hükümet olarak bir taraftan devlet gelirlerini plân hedeflerini gerçekleştirecek şekilde geliştirmeye gayret ederken diğer yandan da harcamalarımızı plânın tesbit edilen amaç ve çerçeveleri içinde tutmaya büyük bir itina göstermekteyiz.

Huzurunuzdaki 1965 bütçe tasarısı da bu dikkat ve itinanın yeni ve canlı bir örneğini teşkil etmektedir.

Gerçekten 1965 bütçe tasarılarında cari masraflar geçen seneki seviyeleri civarında tutulmuş, buna mukabil ekonomik ve sosyal kalkınmamıza yararlı harcamalar, gelirlerimizdeki gelişme imkânları sınırları içinde artırılmıştır;

Bu sözlerim aynı zamanda gelir tahminlerimizin her memlekette olduğu gibi leh ve aleyhte tezahür edebilecek marjlar içinde, ekonominin arz edebileceği her türlü gelişmelerin göz önünde bulundurulması suretiyle tamamen objektif ölçü ve esaslara göre hesaplandığını da ifade etmektedir.

Gerek Karma Bütçe Komisyonunda gerekse Yüksek Senatoda yapılan etraflı incelemeler sırasında 1965 bütçe tasarılarının gider ve gelir bölümlerinin yukarda arz ettiğim esaslar içinde hazırlanmış olduğu bir kere daha tesbit olunmuştur.

Sayın Milletvekilleri,

Bu konuşmamda verdiğim izahatın, ekonomik gelişmemizin istikrar içinde gerçekleşmesine de ne kadar büyük bir önem atfettiğimizi ve istikrarı haleldar etmesi muhtemel her olayı büyük bir dikkatle ele alarak bunun karşı tedbirlerini ne derecede hassasiyetle uygulama alanına koyduğumuzu yüksek heyetinize kâfi açıklıkla gösterdiğine inanmaktayım.

Üretimden dış ticarete kadar her alanda ve genellikle millî gelirden kaydedilen artışların ekonomide bir dengesizliğe meydan vermeden tahakkuk ettirilmiş olması ancak bu suretle kabil olabilmektedir.

Bundan sonra da ekonomimizde dengesizlik yaratabilecek her görünüşün, lüzumlu göstergelerin dikkatle incelenip değerlendirilmesi suretiyle, zamanında önleyici tedbirlerini almaya kararlı olduğumuzu bir kere daha belirtmeyi bir vazife saymaktayım.

Böylece yapıcı ve ekonomik bünyemize uygunluğuna kaani bulunduğumuz 1965 bütçe tasarısını yüksek tetkiklerinize sunarken bu bütçenin milletimize hayırlı olmasını candan temenni ederim.”²⁷³

²⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 17-20.

b- Bütçe Tasarısının Tümü Üzerinde Siyasî Parti Grupları Adına Yapılan Konuşmalar

aa- Millet Partisi Meclis Grubu Adına Zekâî Dorman'ın Konuşması

Maliye Bakanı Melen'in, 1965 yılı Bütçesini Millet Meclisine sunuş konuşmasından sonra, siyasî parti grupları adına ilk sözü Millet Partisi Meclis Grubunun görüşlerini aktarmak için, Millet Partisi İstanbul Milletvekili Zekâî Dorman almıştı. Dorman, sözlerinin hemen başında, Türkiye'nin ekonomik yaşamının, iyi niyetleri galip kılma arzusuna rağmen, uzun vadeli bir enflasyona maruz olduğuna inandıklarını ileri sürüyor ve bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getiriyordu:

"1. Kalkınma plânımız, hedef tuttuğu % 7 kalkınma hızına ulaşmamaktadır.

2. Devlet giderleri, memleket ekonomisinin gelişme temposundan daha süratli artışlar kaydetmektedir. Nitekim son beş yıl içinde bütçe harcamalarında yüzde beş bir yükseliş olmuştur.

Hülâsa harcamalar, millî gelirle mütenasip olmadıkça ve istihsali besleyip ihracatı artıracak bir ithal rejimine girilmedikçe enflasyon tehlikesinin önlenemeyeceğini kabul etmekteyiz.

Gerçi 1965 bütçesinin, geçen yıla kıyasla % 9,5 bir artış göstermesine karşılık, geçmiş yılların aşırı tatbikatından doğan tesirler, bu baskıyı devam ettirecektir.

Muhterem arkadaşlar kamu sektöründeki harcamalar artarsa, talebin tahrik edilmiş olacağı şüphesizdir. Bütçe siyasetinin ve plân tatbikatının sebeb olacağı bu artışları karşılayamadığımız müddetçe piyasamız enflasyon baskısından kurtulamıyacaktır..." ²⁷⁴

Zekâî Dorman, dış ticaret açığına da dikkat çektiği konuşmasında, bu husustaki endişelerini ve tavsiyelerini şöyle belirtmekteydi:

"Muhterem arkadaşlar, memleketimizin iktisaden içinde bulunduğu zorluklar hepimizce malûmdur. İthalât, istihsali teşvik ve iktisadi kalkınmaya müteveccih bir istikamette değildir. Zira istihsal, nüfus artışına ayak uyduramamakta ve memleket için tüketim ihracat lehine ayarlanamamaktadır.

1952 de 124 milyon dolar olan tutarındaki pamuk ve buğday ihracımız 1964 de 50 milyon dolara düşmüş ve buna rağmen Amerika'dan buğday ithaline zaruret hâsıl olmuştur.

Dış ticaret açığımızı kapamaya mâtuflar borçlanmalar yükümüzü artırmakta ve bizi yeni kredilere ve dış yardımlar beklemeye zorlamaktadır.

Hakikatte müstekar bir iktisadi gelişmenin (gelişmeyi) ve yaşama standardını yükseltmeyi temin için, daha çok kendi emek ve gayretlerimize dayanmak zorundayız. Bunun için de, iktisadi fonksiyonumuzu çeşitlemek ve sınaî gelişmeyi teşvik ve tahrikte en mühim âmil olan yabancı sermayeyi, müsait şartlarla memlekete çekmek ihtiyacındayız.

²⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 21.

Bütçe Karma Komisyonunda, Sayın Ticaret Bakanımızın, bu konuda misaller vererek yaptıkları açıklamalar, bilhassa yabancı sermayeyi ürkütmemek noktasından uyarıcı olmuştur.

Gerçekten, az gelişmiş memleketlerde, yabancı sermayenin, her iki taraf için kötü şöhreti vardır. Bunun ıstırabını biz de çekmiş ve hâlâ da bir şüphe ve güvensizlik içinde bulunuyoruz.

Malûm olduğu üzere yabancı sermayenin memlekete akabilmesi için, her şeyden evvel onu çekecek ortamın yaratılmasına bağlıdır. Tarihte acı tecrübelerini gördüğümüz imtiyazlara bir daha dönmeksizin, bu sermayenin memlekette huzur ve güvenle işlemesinin, kalkınmamıza yapacağı hizmet aşikârdır.

Yabancı yatırımlar, bilhassa modern endüstrinin muhtacolduğu sermayeyi getirecektir. Devlet, bir taraftan kamu yararına çalışır ve enfrastrüktür faaliyetleri finanse ederken öbür taraftan da sınai kalkınmanın muhtacolduğu en mühim unsuru elde etmiş olacaktır.

Türkiye'nin istikrarlı bir kalkınma yapmak kabiliyet ve hamlesi onu cezbetmekle kalmıyacak, teknik bilgi ve idari fonksiyonu geliştirecek ve millî endüstride rekabeti tahrik edecektir

Ancak şunu da unutmamalıyız ki, yatırımı kabul edenle sermaye sahibinin mükellefiyetleri elbette karşılıklı menfaatlere dayanacaktır. Yabancı sermayenin vazifesi, o memleketin kalkınmasına bir hayır sahibi olarak iştirak değil, daha çok kendi hissedarlarına kâr dağıtmaktır. Hulâsa bugün Küba ve Mısır'da tatbik edilen sistemlere özenmemek ve artık Türkiye'nin kendi yağı ile kavrulamıyacağını kabul etmek lâzımdır... ”²⁷⁵

Millet Partisi Meclis Grubunun görüşlerini açıklayan İstanbul Milletvekili Zekâî Dorman konuşmasına devam ederken, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalarda yirmi dakika sınırlamasının uygulanmamasını Genel Kurul'un oyuna sunuyor ve Genel Kurulun kabulü üzerine, Dorman'ın konuşmasına devam edebileceğini bildiriyordu²⁷⁶.

Dorman, sözlerinin devamında, Avrupa İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı tarafından ülkemizin 1963–1964 ekonomik durumu hakkında yayınlanan rapor üzerinde de durmuş ve bu raporda ileri sürülen karanlık tabloyu, şöyle özetlemişti:

“1. Türkiye Dünyanın (Dünyada) dış borçları en yüksek seviyede olan bir memleketdir.

2. Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu güçlüklerde, yakın geçmişteki hataların büyük rolü vardır.

3. 1963 kalkınmasının başarısı, bereketli bir mahsul yılı idrak edilmiş olmasındandır.

²⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 22-23.

²⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 24.

4. Dış ödemeler bilânçosundaki açıklar devam etmektedir.
5. İktisadi Devlet Teşekkülü zararlarının hazinece kapatılması tehlikelidir.
6. İhracat klâsik maddelere münhasırdır. Dış borç taksitleri, ihraç gelirinink ancak % 37 sine tekabül etmektedir.

7. Bütçe açığını kapamak için vasıtalı vergilere yapılan zamlar, bir reform sayılmaz. Vasıtasız vergiler de millî gelirle mütenasip bir artış temin edememiştir.

8. Özellikle yüksek gelirli kazanç erbabında(n) vergi kaçakçılığı yaygın bir haldedir.

9. Hulâsa 1964 yılı başlarında, Türkiye ekonomisinin durumu parlak ve ümit verici olmaktan uzaktır.”²⁷⁷

Dorman, bu tablo karşısında, Avrupa İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtının önerilerini de kısaca şöyle dile getirmekteydi:

“1. İhracat gelirlerinin artırılması;

2. Turizmin değerlendirilmesi;

3. Dışarıdaki işçilere ait tasarrufların Türkiye’ye transfer edilmesi.”²⁷⁸

Bu raporda yer alan ihracat gelirlerinin artırılması önerisinin, ister istemez dış ticaretin devletleştirilmesi konusunu akla getirdiğine işaret eden Dorman, bu konunun, 1965 yılı Bütçe Tasarısının Bütçe Karma Komisyonunda görüşülmesi sırasında, Ticaret Bakanlığı bütçesi değerlendirilirken gündeme geldiğini hatırlatarak, böyle bir uygulamanın doğuracağı sakıncalar üzerinde durmuştu. Dorman, sözlerini 1965 yılı Bütçe Tasarısına yönelik şu olumsuz yargıda bulunarak tamamlıyordu:

“1965 malî yılı da her geçen yılın çözüm bekleyen ve güçlüklerle dolu memleket meselelerini, büyük bir vebal ve sorumluluk içinde yüklenmiş olan bir hüviyetle idrak etmektedir.

Sözümü bitirirken, Millet Partisi Meclis Grubu adına başarı dileklerimizi teyid eder, saygılarımızı sunarız.”²⁷⁹

bb- Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu Adına Genel Başkan Ekrem Alican’ın Konuşması

Verilen öğle arasından sonraki oturumda, kürsüye YTP Meclis Grubunun görüşlerini açıklamak üzere Genel Başkan Sakarya Milletvekili Ekrem Alican’ın geldiğini görüyoruz. Alican, sözlerine, yasama organının, bütçe görüşmeleriyle, yürütme organını denetleme işlevini yerine getirdiğine dikkat çekerek başlıyor ve bu konuda şöyle diyordu:

²⁷⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 24.

²⁷⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 24.

²⁷⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 28.

“Parlâmentolardaki bütçe müzakereleri; yasama meclislerinin yürütme organlarını murakabe faaliyetlerinin en önemlilerinden biridir. Bu konudaki tartışmalar, hususiyle çok partili hayata girdiğimiz 1946 yılından bu yana muhalefet ve iktidar partileri arasında bir nevi yıllık muhasebe hüviyetini taşımış, bu tartışmalar sırasında ortaya konulan karşılıklı görüşler, siyasi partilerimizin temsil ettikleri fikrî değer ve sahiboldukları gerçek gücün ölçüsünü teşkil etmişlerdir.

1963 yılı başından itibaren Türkiyemiz, plânlı ekonomi devresine girmiştir. 1963–1967 yıllarına ait Beş Yıllık Plânımız uygulanma safhasının ortasındadır. Bu yeni ekonomik ve sosyal gelişme teşebbüsü, bütçe müzakerelerinin önemini daha da artırmaktadır. Yeni durum bir taraftan Hükümetlerimizi bütçeleriyle birlikte plân uygulamalarının da hesabını vermek, diğer taraftan muhalefet partilerimizi bu çift yönlü ve birbirini ile bağlantılı uygulamayı ciddi ve bilgili usuller içinde denetleyebilmek zorunluluğu ile karşı karşıya getirmiştir.

Öte yandan; 1961 Anayasasının fikir hayatımıza getirdiği yeni akımlar, ekonomik ve sosyal sistemlerimiz üzerinde, memleket sathında ciddi tartışmalara yol açmıştır.

Parlâmentomuzda temsil edilen siyasi partilerimiz, bütçe müzakereleri vesilesiyle, bu tartışmalar karşısında da görüşlerini umumî eskârımıza duyurmak gibi bir görevin sorumluluğu altına girmişlerdir.

Nihayet Hükümetin Millet Meclisinde bir çoğunluk grupuna dayanmamakta olması, 1965 malî yılı bütçe müzakerelerine ayrı bir özellik katmaktadır.

Yüce Heyetiniz huzurunda Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu adına konuşmaya başlarken, Grupumuz görüşlerinin tesbitinde bütün bu özelliklerin hassasiyetle dikkate alınmaya çalışıldıklarını peşinen ifade etmek isterim.” ²⁸⁰

Ekrem Alican, bu giriş konuşmasından sonra, 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısını, Plân hedefleri açısından değerlendirmiş ve vergi gelir hedeflerine de özel bir yer ayırmıştı. Bu konuda Alican şöyle diyordu:

“Plânın gelir hedefleri ve bütçelerimiz tahsilâtı:

Yine Beş Yıllık Plânımız aynı yıllar için 1961 fiyatlarıyla kamu vergi gelirleri hedeflerini şöyle tesbit etmişti:

1963	9.- milyar T.L.
1964	10.100 “ “
1965	10.900 “ “

Bu vergi hedeflerinin, gerçekleşen tahsilât rakamlarıyla münasebetleri, Yüce Heyetinize Beş Yıllık Plân uygulamaları ile beraber 1962 yılından itibaren girildiği bildirilen vergi reform çalışmaları hakkında da fikir verecektir.

²⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 28-29.

1963 yılında 9 milyar liralık vergi gelirleri hedefine mukabil tahsilât yekûnu 8.417 milyar lira olmuş, hedeften rayiç fiyatlarla 600 milyon liraya yakın uzaklıkta kalmıştır.

1964 yılının tahsilâtı, bütçe gerekçesinde ifade olunduğuna göre Ekim 1964 ayına, yani malî yılın 8 nci ayı sonuna kadar, bütçe tahminlerine ve plân hedeflerine yaklaşmak şöyle dursun, 1963 yılının aynı devresi tahsilâtının dahi % 1 nisbetinde altında gerçekleşmiştir. Gerekçede yapılan bir takım izahlardan sonra 1964 yılı tahsilât yekûnunun, 1963 yılı tahsilâtından % 7.8 nisbetinde fazla olacağı ifade edilmektedir. Bu izahları kabul etsek dahi 1964 malî yılı tahsilât yekûnunun ancak 9 milyar lira civarında gerçekleşebileceği anlaşılmaktadır. Plânın 1961 sabit fiyatlarıyla 1964 yılına ait vergi gelirleri hedefi 10.100 milyar lira olduğuna göre, 1964 yılında plân hedefinden 1963 yılından daha ileri nisbette ve en az 1 milyar 100 milyon lira gibi önemli bir miktarda uzak kalınacak demektir.

1965 yılı için Beş Yıllık Plânın kamu kesimi gelir hedefleri toplamı 17.110 milyar liradır.

Mahallî idareler gelirleriyle İktisadi Devlet Teşekküllerinde yaratılacak fonları bu rakamdan tenzil ettiğimiz takdirde Devlet bütçesinin kamu kesimi gelirleri hedefinin 14.450 milyar lira olduğunu görürüz.

Plânın 1965 yılı vergi gelirleri hedefi de 10.920 milyar liradır.

1965 malî yılı Bütçe kanunu tasarısında genel bütçe gelirlerinin 14.314 milyar lira, vergi gelirlerinin de 11.100 milyar lira olduğu ifade edilmektedir.

Hükümet bu suretle 1965 bütçesinde, plânın gerek kamu kesimi gelirleri, gerekse vergi gelirleri hedeflerine ulaşıldığı intibaiyi yaratmaya özel bir dikkat göstermiş bulunmaktadır.

Her şeyden önce 14.314 milyar liradan tahmin kabartmalarıyla ilgisi olmaksızın 500 milyon liralık bir indirim yapmak lâzımdır.

Bilindiği gibi bütçelerimizi nazari olarak denkleştirmek maksadiyle bir müddetten beri, dış yardımlar ve krediler karşılıklarını, tasarruf bonoları hasılatını özel gelirler adı altında Devletin normal gelirlerinden saymaktayız.

Bu yıl bu tatbikata bir de bütçeye ödeneğini koyduğumuz dış borç mürettebatından bir kısmının karşılığını, yıl içinde tecili muhtemeldir, diyerek, gelir bütçemize ilâve etmek gibi, anlaşılmaması gerçekten güç bir usulü ilâve etmiş bulunmaktayız. Bu miktar 500 milyon liradır ve bu suretle bütçenin gelir seviyesinin, bu miktarda yüksek gösterilmesi maksadının güdüldüğü anlaşılmaktadır.

Bu itibarla yukarıdaki 14.314 milyar liralık rakam haddizatında 500 milyon lira noksanı ile 13.814 milyar liradır.

1965 malî yılı için tesbit edilmiş bulunan 11.100 milyar liralık vergi gelirleri tahmini, 1964 malî yılında en iyimser hesaplarla gerçekleşmesi ümidedilen 9 milyar liralık tahsilât rakamından 2.100 milyar lira fazladır. Şu hale göre Hükümet 1963 yılı ile 1964 yılı arasında yeni vergi zam kanunlarına

rağmen elde etmeyi düşündüğü % 7.8 nispetindeki 600 milyon liralık tahsilât fazlalığını(n), 1965 malî yılında üç mislin üzerinde bir artışla 2 milyar 100 milyon liraya yükseleceğini kabul eder gözükmektedir. Bu hesabın gerçekte ilgisi olabileceğini iddia etmek imkânsızdır.

1965 malî yılı bütçe gelirlerinin bu halleriyle en az bir buçuk milyar liralık bir noksan ile gerçekleştirileceklerini söylemek bir ihtisas işi olamasa gerektir. Karma Bütçe Komisyonunda yapılan ilâveler, tabiatıyla ayrıca düşünülmesi icabeden miktarlardır...”²⁸¹

YTP Meclis Grubu adına konuşan Genel Başkan Ekrem Alican, Plân hedeflerinin gerçekleştirilmediğine, bu hedeflerden her yıl biraz daha uzaklaşıldığına dikkat çektiği konuşmasında, yıllar içinde nüfus başına düşen millî gelirden de ciddi bir artışın gözlenmediğini ileri sürüyor ve Millet Meclisi Genel Kurulan şu sayısal verileri sunuyordu:

“Yüksek istihsal ve yüksek gelir seviyeleri yönlerinden alınmakta olan mesafenin en iyi ölçüsü nüfus başına düşen yıllık gelir rakamlarıdır.

1961 faktör fiyatlarıyla Türkiye’de nüfus başına düşen gelir;

1953	1 734
1960	1 799
1961	1 720
1962	1 770
1963	1 852
1964	En iyimser hesaplarla 1963 seviyesi, yani 1 852 T.L.

Bu rakamların tetkikinden anlaşılacağı üzere, 1953-1964 yılları arasındaki 12 yıllık zaman içinde nüfus başına düşen yıllık gelir rakamı, sadece % 6,5 nisbetinde yükselmiş ve bu nisbetin % 4 ü 1953-1960 devresine, % 2,5 da 1961-1964 devresine isabet etmiştir.

Her iki devre sonuçlarının birbirinden farksız ve tatmin edici olmak niteliğinden aynı derecede uzak bulundukları aşikârdır. Bugün geri kalmış memleketler bir yana, gelişmiş memleketlerde dahi bizim 10 yılda aldığımız sonuçlar, umumiyetle iki yılda alınmaktadır. Böyle düşük bir gelişme temposu ile medeni âlemle aramızda mevcut uçurumu kapatmamız bahis konusu olamayacağı tabiidir.

Alican, uzun konuşmasını, YTP’nin, Hükûmet–Parlamento ilişkilerine yönelik değerlendirmesi ile tamamlamıştı. 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısını hazırlamış olan X. İnönü Hükûmetinin, 12. Dönemin üçüncü Hükûmeti olduğunu ve bir azınlık hükûmeti özelliğini taşıdığını dikkate aldığımızda, Alican’ın, konuşmasının

²⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 29-30.

bu kısmının, Hükûmetin geleceği açısından çok önem taşıdığına kuşku yoktur. Gerçekten, hemen aşağıda görüleceği gibi, Alican, diğer partilerle ortak bir hükûmet kurma imkânı varken, bu tür bir azınlık hükûmeti ile yola devam etmenin, demokrasiyi zaafa uğratacağını ileri sürüyor ve Millet Meclisi seçimlerinde uygulanan orantılı temsil sistemine yönelik olarak kamuoyunda yanlış değerlendirmelerin de oluşacağını iddia ediyordu. YTP Genel Başkanı Sakarya Milletvekili Ekrem Alican'ın, Bütçe Tasarısının tümü üzerindeki konuşması sırasında bu konulara yönelik açıklaması, Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almıştı:

“Çok muhterem arkadaşlarım;

Konuşmamı Hükümet–Parlâmento münasebetleri üzerinde kısa bir tahlil yaparak sona erdirmek isterim.

Türkiye 1961 Ekiminden bu yana, yeni Anayasamızın ve nispî temsil sisteminin tatbikatı içinde, hususiyile Hükümet konusunda ve Hükümet Parlâmento münasebetleri bakımından enteresan gelişmelere sahne olmaktadır.

Siyasi tarihimizde ilk defa uyguladığımız karma Hükümetler düzeni, iki partili, üç partili Hükümetler denemelerinden geçtikten sonra, 1964 yılı başından itibaren, Parlâmentoda gruplu çoğunlukta olmıyan bir tek partinin bugünkü Hükümetin kurulması ile sonuçlanmıştır.

Partimiz Türkiye Büyük Millet Meclisi Grubu, kuruluşu sırasında bu Hükümeti oy verip vermeme hususunu uzun müzakere ve tartışma konusu yapmış ve o günkü çok âcil dış politika şartları içinde müspet oy verme yolunu tercih etmişti.

Dünya parlâmentolarında da bir çoğunluk grupuna dayanmadıkları halde sorumluluk kabul etmiş Hükümetler denemeleri yok değildir.

Gerçekten kanaatimiz bugün de, şartlar zaruri kıldığı takdirde, parlâmentolardaki azınlık gruplarından her hangi birinin Hükümet sorumluluğunu kabul edebileceği yolundadır.

Yalnız bu inancımız yanında, bu sorumluluğu alacak azınlık grubunun, zaruretin devam edeceği devreyi tesbit edip, bu devreye mahsus olmak üzere kendisine destek olacak grup veya grupları peşinen bulmasının ve bu gruplarla önceden müşterek mutabakatlara varmasının lüzumunu da, aynı derecede önemli bir zaruret olarak kabul etmekteyiz.

Kurulacak Hükümetin, her an düşürülebilir, kararsız, mütereddit, desteksiz bir yürüme organı olmak durumundan çıkarılması ancak bu suretle mümkündür.

Bugünkü Hükümetin kurulmasında böyle bir karşılıklı mutabakat lüzumu üzerinde durulmamış, buna ihtiyaç da görülmemiştir.

Bu sebeple Hükümet kurulurken olduğu gibi, kurulduktan sonra da muhalefet partilerinin bir nevi müsamahalarıyla desteklenir gözükmüş, siyasi bünyemiz, Hükümetin düşmek üzere olduğu, düşürüleceği yolundaki sonu gelmez tartışmalardan kurtulamamış, memleket bu mütereddit havanın yarattığı kararsızlık içinde çalkanıp durmuştur.

Yüksek Heyetinizin malûmu olduğu üzere, Meclis Grupumuz bu kararsız duruma son verebilmek için, Hükümetimize ve onun grupuna geçmiş bir yıl içinde, devamlı surette sağlam bir parlâmento çoğunluğuna dayanmanın tedbirlerini almasını, memleketi hem kararsızların doğuracağı mütereddit tutumlardan, hem de bir buhranlı anda Hükümetin düşmesinden doğabilecek mahzurlardan korumasını tavsiye etmiştir.

Her vesileyle tekrarladığımız bu tavsiye, maalesef Hükümet kanadımızda itibar bulmamıştır.

Bugün şartlar nispeten normal bir istikamete yöneldiği için, meselenin esasında mevcudolan zayıf, suyun yüzüne çıkmış bir azınlık grupuna dayanan Hükümet kendisini, bütçe müzakereleri sırasında, Parlâmentoda çoğunluk teşkil eden muhalefet gruplarının karşısında bulmuştur.

Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu, konunun bu özelliğini gelecekteki siyasi faaliyetlerimiz için, enteresan bir deneme olarak mütalâa etmektedir.

Demek ki parlömanter bir rejimde, azınlıktaki bir partinin grubu, Karma Hükümet yoluna gitmeksizin, tek başına Hükümet kurmak yoluna gitmek cesaretini kendinde bulabilir. Fakat bu grup, ileride doğacak sonuçları dikkate almayıp, kendisine çoğunluk sağlayacak şekilde, diğer partiler gruplarıyla mutabakatlar tesisine lüzum görmeyecek olursa, kurduğu Hükümet kararsızlıklardan ve her an düşme tehlikesinden kendisini kurtaramaz.

Sayın Hükümet Başkanının, biraz da şahsına olan güveni dolayısıyla, 1964 yılı başında girmiş olduğu deneme, kararsız hükümetler, her an düşme tehlikesiyle karşı karşıya iktidarlar fikrini, demokratik sisteme mal etmek suretiyle, demokrasiye olan itimat ve emniyeti lüzumsuz yere azaltıcı bir rol de oynamıştır.

Nispi temsil sisteminin aslında mevcudolan kuvvetli hükümetler kurulmasını önleyicilik zafına, bu denemenin inandırıcı bir örnek olarak gösterileceğinde de şüphe yoktur.

Bu tecrübenin liderleri bundan sonraki siyasi faaliyetlerinde daha ihtiyatlı harekete, akla gelen her kestirme yolun demokratik rejimimiz ve Devlet idaremiz için yararlı sonuçlar doğurmayacağını takdire vesile olmasını temenni ederiz.”²⁸²

Alican, konuşmasını Bütçe Tasarısını kabul etmelerine imkân bulunmadığını bildirdiği şu sözlerle tamamlıyordu:

“Sayın arkadaşlarım; 1965 malî yılı bütçesi üzerindeki görüşlerimizin izahı burada sona ermiş bulunmaktadır. Meclis grupumuz, bu görüşlerin ışığı altında Bütçe kanun tasarısını kabul etmeye imkân görememiş ve reddetmeyi kararlaştırmıştır. Yüce Heyetinizin tasvibine mazhar olduğu takdirde memleketimize ve milletimize hayırlı olmasını dilerken, grupum adına hepinizi saygı ile selâmlarım.”²⁸³

²⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 46-47.

²⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 47.

cc- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Meclis Grubu Adına İrfan Baran'ın Konuşması

Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde YTP Grubu adına yapılan konuşmadan sonra, kürsüye, CKMP Meclis Grubunun görüşlerini açıklamak üzere, Konya Milletvekili İrfan Baran geliyordu. Baran, sözlerine, CKMP Grubu olarak, 1961 Anayasası uyarınca oluşturulan Millet Meclisinin ilk döneminin son yasama yılında, 1961'den başlayarak, beklentilerle, elde edilenleri irdelemek; ülkenin genel durumunu gözden geçirmek istediklerini belirterek başlamıştı. Bu bağlamda İrfan Baran, şöyle demekteydi:

“Anayasamız kendi ifadesiyle, (insan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirecek ve teminat altına alacak demokratik Devleti; bütün hukukî ve sosyal temelleriyle kuracağı) içindir ki; Türk Milleti tarafından kabul edilmiştir. Meclislerimiz, bu Anayasanın ilk takipçisi ve bekçisi durumundadır. Bugün Türkiye’de, bütün fikirler ve hareketler Anayasadan ilham aldıkları iddiasındadırlar. Bu elbette ki, şekli görünüşü ile rejim hesabına sevinilecek bir hâdisedir. Anayasamızın, modern ve ulvî amaçlarını gerçekleştirmede; bütçelerimiz başta gelen bir kuvvet kaynağı ve vasıtasıdırlar. İşte biz, C.K.M.P. Grubu olarak bu esastan hareketle bütçeleri değerlendiriyoruz. Yine bu sebeple gelecek için düşündüklerimizi söylemeyi de görev sayıyoruz. Atatürk (gerçeği konuşmaktan korkmayınız) demişti. Gerçeklerin karşısında konuşmaktan korkmuyoruz. Çünkü büyük Türk Milletinin her derde çare bulacak kuvvet ve kudrette olduğuna inanıyoruz.

Siyasi durum ve müesseselerimiz:

1961 – 1965 devresi, Türkiye için siyasi, sosyal ve ekonomik çalkantılar devresi dönemi olmuştur. Türkiye kaynaşan, istikrarsız, hedefini yitirmiş bocalıyan bir ülke manzarası göstermiştir. Siyasi isyanlar çıkmış, tehlikeli sallantılar ve zaıflar, rejimin ve Anayasanın geleceği hakkında şüpheler uyandırmıştır. Bu şüpheler; tamamiyle kafalardan ve kalplerden silinememiştir. Siyaset bezirgânlarının bitip tükenmez şahsi kavgaları ve basit oyunları, Türkiye’de Osmanlı Devletinin çöküş zamanlarında görünen tiplerin cesaret bulup ortaya çıkmalarına sebeb olmuştur. Gaflet ve delâlet içinde bulunanlar; memleketimizin millî kuruluşları olan partileri yabancı devletlere dayamak, dayandırmak propagandasına çıkmışlardır. Nükseden Osmanlı hastalığına karşı hepimizden çok hassas olması gereken Sayın Başbakanın Amerika’nın bu hususta kesin olarak teminat verdiğini söylemek ihtiyacını duymasını elemle müşahade ediyoruz.

Dünün alafranga ve alaturka ayırımı ve zıddiyeti 1965 Türkiye’sinde şekil değiştirerek gericilik ve ilerici ayırımı ve husumeti haline getirilmekte, körüklenmektedir. Şüphesizdir ki Türkiye’de, iptidai ve gerici kafalar, bunlara ait çirkin tezahürler de vardır. Bunları büyük bir tehlike bilerek nifâk ve tethiş kampanyası açılmasını haklı sayanlar da vardır. Biz o kanaatteyiz ki, 1961 Anayasasının reyleri ile sahibi olan Büyük Türk Milleti iptidai ve gerici düşünceleri barındırmamıştır, barındırmıyacaktır.

Büyük tehlikeyi siyasi kadrolara sızmış iptidai kafalarda, fanatikler ve sadistlerde aramalıyız. Bunlar, Türk Milletini tümünden mahkûm etme töhmet altında bulundurma çabasıdadırlar. Millî itibarımıza ve gururumuza uzanan sadist eller rahatça sahnede dolaşmaktadır.

Yeni Anayasanın getirdiği hürriyetleri kötü maksatlar için kullanan, Devlet otoritesinin zayıflığından istifade eden, Türk Milletinin bütünlüğünü bozucu cereyanlar da bu dönemde ortaya çıkmıştır. Türkiye yabancı menfaatlerin çatışmaya hazırlandığı bir ülke manzarası göstermeye başlamıştır. Yabancı menfaatleri temsil edenler, bunların ücretli veya gâfil adamları millî müesseselere sızma, kilit noktalarda sayılanları tutma ve ayartma gayretindedirler. Yeni sabık olmuş bir Bakanın bir Devlet ihalesi peşine düşmüş yabancı firmaların arkasından gelen büyükelçiler hakkındaki açıklamaları sanırsız ki, dikkat nazarlarınızdan kaçmamıştır. Bir yandan, hukuk Devleti prensiplerine rağmen Millî Emniyet dosyaları ve tezkerelerine dayanarak vatandaşlar Devlet hizmetinden çıkarılır veya Devlet hizmetine alınmazken; aynı Millî Emniyetteki dosyalar unutulurak bâzı zevatın Cumhuriyet Hükümetleri içinde görev almasındaki garabet de elbette gözlerden kaçmamıştır.

Demokrasiyi kurtarmak ve bütün müesseseleriyle yeniden kurmak için bir ihtilâlden sonra; Devletimize temel teşkil etmiş yeni Anayasamızın gösterdiği hedeflere, yüklediği görev ve sorumluluklara rağmen 1961 – 1965 arasında politika hayatımızın hâlâ demagoji, tezvir ve ilkel çalışmalardan kurtulamayışı da esef verici bir hâdisedir.

Parlâmentosu ve Hükümeti ile birlikte siyasi rejim itibardan düşürülmek istenmiş; bu gayretler karşısında temel müesseseler haklarına sahip çıkıp görevlerini gereğince yerine getirmemişlerdir. Yurt sathındaki emniyet yokluğu, millî kuruluşlarında da moral çöküntüler şeklinde belirmiştir. Yılda fert başına otuz bin lira kazanan Amerikalıların Başkanı Johnson kongrelerine yolladığı mesajda (büyük topluma giden yolun başındayız. Büyük toplumda esas mesele, millî servetin nasıl yaratılacağı değil, fakat daha eşit şekilde nasıl dağıtılacağıdır) şeklinde sözler sarf ederken memleketimizde, çabuk ilerleme, hızlı kalkınma, daha hür mutlu yaşamak yolundaki tartışmaları hazmedemiyen iki taraflı engizisyoncu, Orta Çağ fanatiklerine rastlanmaktadır. Türkiye fırtınalar çalkantılar, bocalamalar geçirmiştir. Ümitsizliğe, güvensizliğe düşenlerin çokluğu da bir gerçektir. Fakat, öte yandan bir büyük gerçek daha vardır; Türk Milleti uyanıktır, dinç ve sağlamdır. (Hürriyete, adalete ve fazilete aşık) isimsiz ve şöhretsiz 30 milyon evlâda sahiptir. Türk Vatanında kıpırdama çabasına düşen yabancı menfaatlerin temsilcileri milletimizin büyük gücü içinde boğulmaya mahkûm olduklarını bilmelidirler... ”²⁸⁴

²⁸⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 47-48.

1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde, CKMP Meclis Grubunun görüşlerini açıklamak üzere kürsüde bulunan Konya Milletvekili İrfan Baran, sözlerinin devamında, sosyal durum ve sosyal tezatlar üzerinde duruyor ve bazı yolsuzluk iddialarını değerlendiriyordu. Baran, ayrıca X. İnönü Hükûmetinde ilk kez yer alan Köy İşleri Bakanlığına da değiniyor ve bu bakanlığın kuruluş şeklinin Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürüyordu. Baran'ın bu konuya ilişkin sözleri şöyleydi:

*“3 ncü İnönü Hükümetinin ihdas ettiği ve bir kanuna dayanmayan yeni bakanlıkların faaliyet ve icraatları Anayasaya ve hukuka aykırıdır. Özel kanunlarıyla bir bakanlığa bağlı teşekkül, idare ve genel müdürlükler kanunlarında değişiklik yapılmadan esasen kendilerinin de kanunen mesnedi mevcudolmayan bakanlıklara bağlanamazlar. Böyle kanunsuz bir irtibat ve karışıklık içinde işler yürütülüp tahsisatlar harcanmaktadır. Hükümet Köy İşleri Bakanlığının kuruluşuna programında geniş ve umutlu yer vermiştir. Gerçeklere uygun bir işbölümü yapılmadıkça müşterek sorumluluk esasına dayanan koordine bir çalışma yoluna gidilmedikçe ve nihayet çalışma metodu ve personel problemleri halledilmedikçe yeni bakanlıklar kurulmasından da olumlu sonuç elde edilemeyeceğini son denemeler ortaya koymuştur. Nitekim köye ve köylüye ait meseleleri bir bakanlıkta toplamak gibi bir zihniyetle kuruluş denemesine girilen Köy İşleri Bakanlığıyla Hükümetin tarım sektörünü kapsıyan, ekonomik ve sosyal varlığımızın temelini meydana getiren köye ve köylüye hangi meseleleri, hangi yollardan giderek çözmek istediğini anlamak mümkün olamamaktadır. Programında köyü ve köylü dâvasını birinci plânda ele alarak ekonomik ve sosyal mesele olarak ortaya koyan C.K.M. Partililer olarak bizler son denemede olumlu bir mesele alındığı kanaatine varamadık. Köy derdinin toptan adını koymak ve radikal tedbirlerle işe girişmek ve sosyal devlet prensibinin ve plânlı çalışmanın bir zarureti olarak görmekteyiz.”*²⁸⁵

Baran, sözlerinin devamında, İnönü Hükûmetinin kendisini reform hükûmeti olarak ilân ettiğini hatırlatıyor, fakat o ana kadar hiçbir reform hareketine başlanmadığına dikkat çekiyordu. Toprak reformundan yana olduklarını belirten CKMP Sözcüsü Baran, toprak reformunu siyasal çıkarlarına alet etmek isteyenleri de, ona karşı çıkanları da reddettiklerini belirten Baran, CKMP'nin toprak reformuna ilişkin görüşlerini şöyle dile getirmekteydi:

*“Tarım üretimini hızla artıracak toprak düzenini yeni, sağlam ve müstakar esaslara bağliyacık, toprağa bağli nüfusu geçindirecek ve doyuracak ve toprak reformunun tezelden yürürlüğe girip konmasını istiyoruz.”*²⁸⁶

²⁸⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 58.

²⁸⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 59.

Baran, Hükûmetin aşırı sol ve sağ akımlara karşı yeni yasal düzenlemeler getirme hazırlıklarını da eleştiriyor ve “aşırı” niteliğinin kişiden kişiye değişebileceğini, mevcut yasal düzenlemelerin iyi uygulanması durumunda yeterli olacağını savunuyordu. Baran bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklamaktaydı:

*“Hükümet aşırı sol ve sağa karşı bir kanun getirmek tasavvurundadır. Türkiye’de aşırı sol ve aşırı sağ için çok ağır cezalar vardır. Bu cereyanlar kuvvetlenmiş ise, bazı Hükümet üyelerine göre tehlikeli, bâzılarına göre tehlikesiz ise, sorumlusu suçları takibetmiyen Hükümettir. Nerede başlayıp nerede bittiği keyfe ve şahsi takdirlere kalmış bir aşırı kelimesi bize göre kıstas olarak alınamaz ve kullanılamaz. Böyle bir silâh rakiplerini ezmek isteyenlere (isteyenlerin E.O.) kullandıkları gayrimeşru bir silâhtır. Demokratik bir ülkede şahsi ve keyfî suçlamalara yol açacak kanunlar düşünülemez. Bizim anayasamız hukukî ve sosyal temellere dayanan demokratik hukuk Devletini kurmak amacını gütmektedir. Komünist, faşist, monarşist, nazist ve teokratik Devlet şekilleri demokratik değildir. Bu cereyanların hepsi demokrasiyi tanımazlar. Binaenaleyh Anayasamızın demokratik hukuk Devleti niteliğine aykırı teşkilâtlanmaları ve fiil halinde icraya kalkmaları, toplanma teşebbüsleri suçtur. Sosyal ve ekonomik eğilimleri ne olursa olsun her türlü dikta bizim Anayasamızla bağdaşmaz, yasaklanır, cezalanır. Bunun dışında bir aşırı kelimesinin elâstikiyetinden yararlanarak politik manevralara, tethişlere kalkmak, sonra yalnız bir orta yolda, selâmet yolundayız, yegâne kurtarıcıyız diye Türk Milletinin kaderine tasallûta kalkışmak kimsenin hakkı ve kârı olmamalıdır.”*²⁸⁷

Din ve din konusunun istismarına da karşı çıkan Baran, Grubunun bu konuya yaklaşımını ise şöyle ifade etmekteydi:

*“Yukarıda da söylediğimiz gibi biz 1961 Anayasasının sahibi Türk Milletinin gericiliği kabul etmediği inancındayız. Fakat, geleneksel dinlerine bağlı halk topluluklarının da sadece dinlerine bağlılıkları dolayısıyla gerici sayılmalarını inançlara ve vicdanlara haksız bir tecavüz sayıyoruz. 20 nci asrın ortasındaki şartlar Türk Milletini gönüllü olduğu medeniyet ve terakkiye hızla itmektedir. Bazı iptidai ve anormal kafaların kötü fiillerinin ve çirkin fikirlerinin vesile yapılarak; topyekûn dindarların ve din adamlarının aynı nitelikte gösterilip ölçüsüz ve devamlı hakaretlere muhatap tutulmaları Türk Milletini rencide etmekte, gönülden yaralamaktadır. Vicdan ve inanmak hürriyetinden yana olduklarını söyleyenler vicdanlara tasalluttan artık vazgeçmelidirler. Bu iki taraflı azgın, ölçüsüz ve tahrik edici saldırganları durdurmak Anayasamızın güvenlik altına aldığı inanç ve vicdan hürriyeti gereğince Hükümetin vazifesidir.”*²⁸⁸

²⁸⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 59.

²⁸⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 59-60.

Baran'ın konuşmasının bu kısmında, saat 18.30'a geldiği için, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, daha önce belirlenen program gereğince, saat 19.30'da tekrar toplanmak üzere Birleşime ara veriyor ve saat 19.30'da 3. Oturum olarak toplanıldığında, kürsüye yeniden gelen Konya Milletvekili İrfan Baran, CKMP Grubunun görüşlerini açıklamaya devam ediyordu²⁸⁹. Baran, konuşmasının bu ikinci kısmının hemen başında, bir Anayasa ve rejim buhranı içinde bulunulduğuna dikkat çekmekte ve şöyle demektedir:

“1961 Anayasasının ilk seçimlerinden bugüne kadar bir rejim ve Anayasa buhranının met ve cezirleri arasında sallanıp durmamız esef vericidir. Millî müesseselerin ve Anayasa kuruluşlarının kendilerine düşen görevleri ifa ve fonksiyonlarını icra edememelerinin bunda âmil olduğu kanaatindeyiz.

1960 (1961 denmeliydi. E.O.) Anayasası ve onun getirdiği Meclislerimiz 27 Mayıs İhtilâlinin eseridir. 27 Mayıs İhtilâlinin Türk Milletinin diğer unsurları ile beraber sahibi ve icracısı olan ordumuz seçimlerden sonra siyasi hayatla resmen ilişkilerini kesmiştir. Ordumuzun bu vatanperverane hizmetini ve asilâne davranışını daima şükranla yâdetmek ve karşılamak vazifemizdir. Yeni seçimlerden sonra İhtilâlden çıkmış ordumuzun içindeki kaynaşmalar 22 Şubat ve 21 Mayıs isyanlarıyla su yüzüne çıkmıştır. Bu isyanlar demokrasiye sadık ordu tarafından kendi bünyesi içinde tasfiye edilmiş, bastırılmıştır. Bununla beraber politika ve ihtilâl özlemlerinin zaman zaman yeni kaynaşmalar gösterdiği de ifade edilegelmiştir. İktidar partisinin ve Hükümetinin ordu kumanda heyetinden bazı zevatla da özel ilişkiler kurduğu havasını vererek kendi iktidarlara için dolaylı yollardan orduyu istismar gayretleri gözden kaçmamıştır. Ancak biz, ordumuzun bu şekil davranışlardan da müşteki olduğu inancındayız. Millete karşı taahhütlerine ve demokrasiye sadık, bunun örneklerini vermiş Türk Ordusunu memleketin geleceğini tehlikeye sokacak şekilde politik hayata karışmasına imkân ve ihtimal yoktur. Ordu mensupları içinde elbette ki, siyasi hayata temayül duyanlar bulunabilir. Bunların vazifesi ordudan ayrılarak siyasi hayata atılmaktır. Birkaç zatın davranışlarını orduya maletmemiz mümkün değildir. Doğu Menzil Kumandanı ile Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterinin halka karşı zaman zaman tahrik edici davranışlarda bulunduklarını duyumaktayız. Görevleri dışında politik gösterilere kalkışan bu zatlara Halk Partisi Hükümeti seyirci kalmıştır.

Son zamanlarda Sayın Genel Kurmay Başkanımızın Meclis Başkanına yazdığı mektubun muhtevası dolayısıyla Hükümet Yüksek Meclise hiçbir açıklamada bulunmamıştır. Genel Kurmay Başkanının ordu içinde üstlerini astlarına boğdurmak gibi gayretlerin mevcudiyetine dair vahîm beyanları üzerine durumu milletin mümessillerine hâdiseleriyle nakletmemiş ve tedbirlerini de bildirmemiştir. Ancak, Sayın Genel Kurmay Başkanının bu kere

²⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 60.

Kim dergisine verdiği beyanat ve bunda partilerin ve Meclislerin neler yapması lâzımgeldiğine dair serd edilen fikirler durumu açığa çıkarmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında geniş yankılar uyandıran bu mektup ve beyanattan sonra bu kere Kara Kuvvetleri Kumandanının neşrettiği bir kitap emirnameyle Anayasanın tanıdığı kanuni grev hakkının aleyhinde bulunulduğu gerçeği ortaya çıkmıştı. Savunma Bakanının tavzihi tatmin edici değildir. Bu kere, bir dergide aynı emirname kitapta politikacıların da sık sık hırpalandığından bahsedilmektedir. Ordu içinde vazifeli bâzı yüksek subaylarımızın yukarıda bahsettiğimiz gibi politika ile ilişkilerini tâyin etmeleri gerektiğine kaniiz. Siyasi hayatın bütün vatandaşlara Anayasanın hükümleri dâhilinde açık olduğu izahtan vârestedir. Sivil hayatta hizmet yarışına katılmalarından sadece bahtiyarlık duyarız. Bununla bâzı davranışların rejim ve Anayasa nizamını sarsmakta olduğu endişelerini millete tercüman olarak ifade etmek istedik.

Büyük manşetlerle ordunun Meclise 30 Kasım'a kadar mühlet verdiği, bilinenlerden gayri 15 darbe teşebbüsü olduğu gibi haberlerle hassas olan halkoyu heyecana verilmiş, Parlâmento bir kuklalar Meclisi hüviyetinde gösterilmek istenmiştir. Bu haberlerden göze batmıyacak şekilde bilâhare rücu edilmiş olması her halde basın tarafından sebebiyet verilen mânevi tahribati ortadan kaldırmamıştır. Bu elîm ve vahim davranışlar ve sayısız tahrikler karşısında Adalet mekanizmasının tutumu ve durumu da meçhulümüzdür. Hükümet kendisini böyle hâdiselerde vazifeli değil seyirci saymaktadır.”²⁹⁰

Baran, konuşmasının devamında, daha önce değindiği buhrandan çıkış yollarına ilişkin önerilerini açıklamış ve bu arada mevcut Hükûmetin bu sorunları çözemeyeceğine yönelik inancını da şu sözlerle dile getirmişti:

“Şüphesiz ki Hükümetin teşekkül tarzı kuvvetli bir tabana oturmayışı, mâziden devreden alışkanlıkları ve zihniyeti içinde Türkiye'nin içinde bulunduğu krizi göğüsleyip yenmeye müsait değildir. Yeni, ileri, kalkınmış, müreffeh bir Türkiye kurmaya müsait değildir. Mevcudiyetini, hayatiyetini ve geleceğini Devletin daire ve müesseselerinin kontrolünü ve kilit noktalarını partizanlarıyla tutmakta sanan bir parti iktidarının elbette ki Kuvayı – Milliye ruhu içinde zorlukları aşması hukuki ve sosyal temelleriyle demokratik hukuk Devletini kurması beklenemez. Partizanlığın buram buram tıttığı ve transfer pazarları kurulmuş bir ülkede, güven şevk ve millî dayanışma kalmaz. Her vesileyle partizanlığın kalktığını söyleyen Sayın Hükümet Başkanından bir ricada bulunacağız. Halen Devlet müessese ve daireleriyle teşebbüs ve iştiraklerinde çeşitli namlar altında yılda 10 bin liradan fazla gelir sağlıyanların listelerini zabıtlarda açıklamalıdır. Bu isimler iktidar partisinin hangi kuvvetlere dayandığının anlaşılması bakımından da çok faydalı olacaktır, ibrete şayan olacaktır.

²⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 60-61.

Sayın Hükümet Başkanı yaş dönümü gününde kendisine sunulan ve hediye olarak tesmiye edilen zevat hakkında (Şerefimize şeref kattınız, memleket sizleri kazandı) buyurmuşlar. Acaba şereflerine şeref katan bu kıymetli zevat kendi partileri dışındayken memleket için bir kazanç değillerdi de C.H.P. li olunca mı memleket kendilerini kazanmış olmaktadır. Kıymet ölçüleri böylesine sakat Sayın Hükümet Başkanının partizanlık anlayışının da gerçeklikten ne kadar uzak olduğu anlaşılmaktadır... ” ²⁹¹

1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısı üzerinde CKMP Grubunun görüşlerini bildirmek için kürsüde bulunan Konya Milletvekili İrfan Baran, sözlerini Sokrat’tan yaptığı şu alıntı ile tamamlamıştı:

“Haksız yere ölüme mahkûm edilen Sokrat idam edileceği günü beklerken öğrencisi Kriton gelir. Hazırlıklarının ve tertibinin tamam olduğundan bahisle üstadı firara davet eder. Sokrat, «bütün ömrü boyunca Atinalılara kötü de olsa kanunlarına riayet etmelerini öğütledim şimdi ben bu öğütlerin hilâfına sonunda nasıl kaçır da kanunları ihlâl edebilirim» der.

Elbette ki şahsi ve keyfî idareyi ömürleri boyunca temsil edenlerden Sokrat’ın davranışını beklemeye hakkımız yoktur. Hürmetlerimle.” ²⁹²

dd- Adalet Partisi Meclis Grubu Adına İhsan Gürsan’ın Konuşması

CKMP’den sonra, sıra AP Grubuna gelmişti ve 1965 yılı Bütçe Kanunu Tasarısı üzerinde AP Millet Meclisi Grubunun görüşlerini İzmir Milletvekili İhsan Gürsan dile getiriyordu. Gürsan, 1965 yılı Bütçesinin özelliklerine değinirken, Bütçe Tasarısının 1,5 yıldan beri görev yapan bir azınlık hükûmeti tarafından hazırlandığına işaret ediyor ve bu nedenle Hükûmetin bu kez önceki yıllarda olduğu gibi aksayan yönlerin faturasını üzerlerine yıkabileceği koalisyon ortaklarının bulunmadığına dikkat çekiyordu. Gürsan, bu konuda şöyle demektedir:

“...Tetkik ve müzakeresine başlamış olduğunuz 1965 malî yılı bütçe tasarısı, kabul ve tasvibinize mazhar olduğu takdirde, 1961 yılı seçimlerini müteakip çalışmalarına başlamış olan yüce Meclisinizin birinci döneminin son bütçesi olacaktır. 1965 malî yılı bütçe tasarısı da 1963 ve 1964 malî yılları bütçe tasarılarında olduğu gibi plânlı kalkınma devresinin üçüncü bütçesi olmak vasfını taşımakta ve bu hüviyetiyle Hükümet tarafından muhterem heyetinize sunulmaktadır.

Bu bütçe tasarısının diğer bir özelliği de bir azınlık iktidarını temsil eden ve bir seneyi aşkın bir zamandan beri bu hüviyetiyle vazife gören ve sorumluluk taşıyan bir C.H.P. Hükümeti tarafından hazırlanmış olmasıdır. Bu bakımdan, serdedilecek mütalâalar ve yapılacak tenkidler karşısında, ümidediyoruz ki, Sayın Maliye Bakanı geçmiş yıllar bütçe müzakerelerinde

²⁹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 62-63.

²⁹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 63-64.

*olduğu gibi, tasarruflarının sorumluluğunu koalisyonlara iştirak etmiş olan partilere dağıtma çabası içine girmeyecekler, icraat ve faaliyetlerinin hesabını, bir azınlık mahiyetini arz etse de, bir iktidar sorumluluğunun şuur ve idraki içinde Yüce Meclisinize vereceklerdir.”*²⁹³

İhsan Gürsan, bütçelerin, bir devletin belirli bir zaman dilimindeki her türlü giderleri ile gelirlerini tahmin eden ve yasama organı tarafından onanan, bu açıdan bakıldığında malî ve hukukî bir belge olduklarını hatırlatarak sürdürdüğü konuşmasında, bütçelerin aynı zamanda halk egemenliğinin gerçekleştirilmesini de sağladıklarına dikkat çekiyor ve şöyle diyordu:

“Bütçeler aynı zamanda demokratik nizamın bir icabı olarak halk hâkimiyetinin tecellisini sağlayan siyasi vesikalardır. Diğer bir deyimle bütçeler, hükümetlerin millet mümessilleri tarafından tasdik olunan ve rakamlarla ifade edilen faaliyetlerini tesbit eden, programlarındaki, kalkınma plânlarındaki hedef ve gayelere tatbikatta istikamet ve şekil veren icra plânlarıdır.

Bütçelerin diğer ehemmiyetli bir fonksiyonu da modern âmme ekonomisinin idaresinde vücudu elzem bir vasıta olmaları ve bu bakımdan da malî işlerin rasyonelize edilmesini yani, bu muamele ve tasarrufların iktisat prensiplerine uygun bir tarzda yapılmasını sağlamalarıdır.

Diğer taraftan demokrasi düzeni içinde plânlı kalkınma dönemine girmiş olan memleketimizde bu kalkınmayı sağlama konusunda devletin yüklendiği sorumluluklar kalkınma plânımızın en kesin bir icra vasıtası olan bütçelerimizin iktisadî ve malî veçheleri yanında ayrıca sosyal veçhesi üzerinde de durmamızı gerekli kılmaktadır.

*Görülüyor ki, muhtelif ilmî hüviyeti haiz otoritelerin bütçe üzerinde izahlarının bir özeti olarak takdim ettiğimiz bu kavrayış içinde, bir iktidarın siyasi, iktisadi ve içtimai bütün faaliyetlerinin bir bilânçosu gibi tasdik için yüce Meclisinize arzedilmiş olan bir bütçe üzerinde sadece malî ve teknik tahlil ve tenkidlerle iktifa edilmesi mümkün ve kâfi değildir. Bu bakımdan 1965 yılı bütçe tasarılarının Hükümetçe hazırlanışında âmil ve müessir olan iktisadi ve içtimai görüş ve davranışların ve bu konularda takibedilen politikaya hâkim olan prensip ve zihniyetin ayrıca üzerinde durulmasında, bunların toplumdaki tesir ve tepkilerinin sağlam ve sıhhatli teşhis ve müşahedelerle belirtilmesinde fayda ve zaruret vardır.”*²⁹⁴

Gürsan, yasama meclislerinin bütçe yapımı işlevi ile ilgili olarak açıkladığı bu özellikler doğrultusunda, 1965 malî yılı Bütçe Tasarısı üzerinde AP Grubunun görüşlerini aktarırken, 1961 seçimleri sonrasında gerçekleşen olayları da topluca ele alıyor ve şu değerlendirmede bulunuyordu:

²⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 64.

²⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 64.

“1961 seçimlerinden bu yana, demokratik parlömanter rejimin kökleşmesi yolunda aziz Türkiye ’mizde şüphesiz ki büyük merhaleler katedilmiştir. Huzur ve saadete, yarının endişesinden uzak yaşamaya susamış olan büyük milletimizin bu yolda dayanışma azim ve iradesinin övünülecek ve unutulamayacak örneklerini de vermiştir. Ancak, millete mal olan bütün bu sonsuz huzur arzusuna ve bu konuda sarf edilen gayretlere rağmen ikisi koalisyon, biri de azınlık Hükümeti halinde sayın İnönü’nün başkanlığında vazife gören üç hükümet zamanında da memleketimizde hâlâ hasretini çekmekte olduğumuz içtimai, iktisadi ve siyasi huzur ve güven bir türlü sağlanamamış, kısa zamanda sık sık bakanları nöbet değiştiren, fakat zihniyet ve tutum değiştirmiyen hükümetlerin sorumsuz hareketleri ve beceriksiz davranışları, iç ve dış siyasi tutumları bu huzur ve istikrarı memlekette tesis edecek ve güven telkin edecek bir mahiyet ve kuvvet arz edememiştir.

Huzur ve güven yokluğunun başlıca sebep ve amillerini kısaca şu esaslarda toplayabiliriz:

Millî iradeyi, Türk Devletinin ana müesseselerini, siyasi teşekkülleri, devletin temel nizamını yıkmaya matuf hareketler ve cereyanlar karşısında hükümetlerin zayıf ve pasif davranışları halkı tedirgin etmiş ve bu husus endişe ve huzursuzlukların giderilmez bir unsuru haline gelmiştir.

Türk devletinin ana müesseselerinin bazı teşekküllerinin politik mülâhaza ve maksatlarla halk kütleleri ve bu kütleleri temsil eden bir kısım teşekküller aleyhine haksız ve mesnetsiz istismar edilmesi, bu konuda umumi efkârı bulandırıcı, tahrik edici hareketler karşısında hükümetlerin kasıtlı kasıtsız pasif ve zayıf davranışları ve hattâ müsamahalaları toplumdaki endişe ve huzursuzlukların müzmin bir hale gelmesine sebebiyet vermiştir.

Tedbirler Kanununun tek taraflı işletilmesinin tepkileri ve tesirleri huzursuzluk ve endişeleri arttıran en mühim âmillerden biri haline gelmiştir.

Dış siyasi ve iktisadi münasebetlerimizin olumsuz seyri ve tatbik edilen politikanın tatminkâr olmayan neticeleri de huzur ve güvenin yerleşmesine engel olan sebeplerdendir.

Milletin umumi tasvibine mazhar olamamış bir azınlığa dayanan sun’i ve istikrardan mahrum bir hükümetin siyasi emel ve ihtirasların tesiri altında partizanca hareket etmesi de memleketteki endişe ve huzursuzlukların artmasında başta gelen sebeplerdendir.

Bu cümleden olmak üzere, seçim sathımailine girildiği sırada, kamuflle edilmesi mümkün olamayan tamamen politik maksat ve gaye ile seçim kanunlarında değişiklikler yapılmasına tevessül edilmesi, demokratik nizamın temel prensiplerine aykırı bir şekilde, vatandaşın rey hakkını serbestçe kullanmasını engelleyici, kısıtlayıcı tatbikata gidilmesi bu kabil hareket ve davranışların son acı bir misalidir.

Demokrasinin hüküm sürdüğü yerlerde şüphesiz görüş ve düşüniş farkları olacaktır. Çünkü düşünce ve inanç hürriyeti olan her yerde bu bir zarurettir.

Fakat azınlığı teşkil eden siyasi bir teşekkülün ve bu teşekküle dayanan bir hükümetin siyasi ihtirasların bir ifadesi olan düşünce ve görüşlerle hareket etmesi, hangi aldatıcı ve maksatları gizleyici mucip sebeplerle kamufle edilmek istenilirse istenilsin, millî vahdeti sarsacağı, vatandaşları birbirinin karşısına koyacağı, rejime teminatını kaybettireceği için, asla tecviz edilemez. Ne düşünülürse düşünülün, ne maksat takip edilirse edilsin, hangi parlamento oyunlarına müracaat olunursa olunsun, Türk Milletinin aklıselimi, şuur ve idraki bunun muhasebesini mutlak ve mutlak yapacaktır. Hükümünü verdiği kanaatin istikametinde vermek suretiyle aldanmadığını da gösterecektir.

İhsan Gürsan, daha sonra, ülkenin ekonomik hayatı üzerindeki çeşitli yorumlara değiniyor ve Hükümetin, Bütçe Kanunu Tasarısının Gerekçesindeki değerlendirmesini gerçekçi bulmadıklarını belirtiyordu. Gürsan'ın bu konuya ilişkin sözleri Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmişti:

“Hükümet memleketimizin iktisadi durumu hakkındaki görüş ve kanaatlerini 1965 malî yılı bütçe tasarısının gerekçesinde giriş kısmıyla iç ekonomik durumumuzun tahliline dair olan kısmında belirtmiştir. Bu görüşe göre, 1963 yılında bütün iktisadi faaliyetler iktisadi yönden istikrarlı bir durum içinde cereyan etmiştir. 1964 yılının ilk aylarında ekonomi dışı siyasî âmillerle (Kıbrıs olayları) bir yavaşlama müşahade edilmişse de, bir taraftan zamanında alınan malî tedbirler; diğer taraftan da ekonomi dışı faktörlerin kısmen de olsa önemini kaybetmesi 1964 yılının müteakip dokuz aylık devresinde elde edilen sonuçların 1963 yılındakilerden daha olumlu bir seyir takibettiğini göstermiştir.

Sayın Maliye Bakanı da tasarının Bütçe ve Plân Karma Komisyonunda müzakeresi sırasında ve bugün burada yaptığı konuşmada aynı görüş ve kanaati teyid etmiştir.

Muhterem arkadaşlarım; bu görüş çok iyimser bir müşahadedir. Fakat sathidir, memleket realitelerini ilmî açıdan derinliğine aksettiren bir görüş değildir. Bugün ilim adamlarımızın da ittifak ettiği husus, memleketimizde 1964 yılının başından bu yana, ekonomik hayatımızda bir durgunluğun başlamış bulunması ve kanaatimizce Hükümet iddiasının aksine halen de devam etmekte olmasıdır. Para akımı ve ödeme mekanizmasındaki sıkışıklıklar ve tıkanıklıklar; ticaret âleminde tedavül eden senetlerin likidite edilmeyip protestolara maruz kalması, gittikçe artan iflâs ve tasfiyeler; istihsaldeki duraklamalar satış güçlükleri ve piyasa tıkanıklıkları bunun bariz delilleri olarak ortadadır.

Ankara Ticaret Odasının neşrettiği bir broşürden aldığımız rakamlara göre, 1961 yılında protesto edilen senet miktarı ayda ortalama 13.900 iken bu miktar 1963 yılında 23.352 ye, 1964 Mart ayında 33.272 ye yükselmiştir. İstanbul Ticaret Odasına kayıtlı tüccarlardan 1962 yılında 70 i iflâs ettiği halde, 1963 yılında bu miktar 86 ya çıkmış, 1964 yılının sadece ilk yedi ayında 83 tüccarın iflâs ettiği tesbidedilmiştir.

Türkiye Odalar Birliği kayıtlarına göre de 1964 yılının on ayı içinde 666 kolektif şirket, 72 komandit şirket, 75 limitet şirket, 9 anonim şirket, 16 adi ortaklık tasfiye edilmiş ve 3294 tüccar da ticaretini terk etmiştir.

Durgunluğun psikolojik ve siyasi sebepleri:

Şüphesiz ki, durgunluğun meydana gelmesinde iç ve dış siyasi hâdiselerin yarattığı huzursuzlukların ve endişelerin büyük tesiri olmuştur.

Bugün halk parasını harcamaktansa saklamayı tercih etmekte, iş adamları bir emniyetsizlik havası içinde yatırım yapmamaktadır. Piyasadaki emniyetsizlik havası 1964 yılında çok kritik bir durum arz ettiği için özel sektör memleketin inkişaf ve kalkınmasına yeter derecede katılamamıştır.

*Ancak bütün bunlar bugün içinde bulunduğumuz iktisadi durgunluğun ilk nazarda göze çarpan psikolojik ve zahiri kalan sebepleridir. Asıl mesele, durgunluğun memleket ekonomisinin yapısı, bünyesi ile ilgili olan sebeplerini müşahade ve tesbidetmek ve buna göre tedbir almaktır.”*²⁹⁵

APGrubu adına konuşmakta olan İhsan Gürsan, ekonomik yaşamdaki durgunluğun siyasi ve psikolojik nedenlerine eğildikten sonra, durgunluğun ekonominin yapısından kaynaklanan nedenleri üzerinde de durmuş ve ekonominin parasal yönüne dikkat çekerek, bugün para basımı ve onunla bağlantılı fiyat yükselişi olmadığı sürece, bu durgunluğun aşılamayacak duruma gelmesini eleştirmişti. Gürsan, bu konuda şöyle diyordu:

“Durgunluğun memleket ekonomisinin yapı(sı) ile ilgili temel sebepleri: Kanaatimizce iktisadi durgunluğun ana sebeplerinden birisi durgunluğun Türkiye ekonomisinin finansman strüktürü ile yakından ilgisinin bulunmasıdır. Bu strüktür ıslah edilmedikçe ne dış ticaret dengemizi sağlamak, ne de iktisadi durgunluğu para istikrarını muhafaza etmek suretiyle gidermek mümkün olabilir.

Türkiye ekonomisinin nakdî tarafları, diğer bir deyimle finansman strüktürü çeşitli sebepler dolayısıyla bugün öyle bir duruma gelmiştir ki, devamlı enflasyon baskısı ve fiyat yükselişi olmadığı müddetçe memlekette bir iktisadi durgunluğun ve bunu sıkıntısının duyulması mukadderdir. Nitekim, Hükümet de halkı güvensizliğe ve huzursuzluğa götüren psikolojik ve siyasi sebepleri kısa bir zamanda ortadan kaldıramayacağını anladığı için, tedavüldeki para miktarını artırma çaresine başvurmuş, bu yoldan piyasada bir hareket yaratmak suretiyle, durgunluğu giderebileceğini ummuştur. Ancak, bu yolun hastalığı tedavi edici tek çare olmadığı da muhakkaktır. Bu yolla belki bir müddet için ekonominin hareket haline gelmesi sağlanabilir; Fakat alınan neticeler geçicidir, aldatıcıdır. Kısa bir müddet sonra fiyatların yükselmesi önlenemeyeceği için, enflasyon kaçınılmaz bir netice olarak karşımıza çıkar. Bu itibarla Hükümetin sadece bu kabîl geçici ve aldatıcı tedbirlerle iktifa etmiyerek

²⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 65-66.

iktisat ilminin tavsiye ettiği diğer rasyonel tedbirleri vakit geçirmeden almasını tavsiye ederiz.

Konuyu siyasi mülâhazalar dışında objektif bir görüşe de istinad ettirmek maksadiyle, bir profesörümüzün geçen ay yayınlanmış olan bir eserinden aldığımız bir pasajı aynen tetkikinize arz ediyoruz.

«Çeşitli sebepler dolayısıyla borç alma faiz hadleri çok yüksektir. İkraz olunabilen fonlar da gittikçe azalmaktadır. Her iki âmil bir araya gelince hususi sektörün yatırım yapması zorlaşmaktadır. Bir millî ekonomiyi yürüten ve hususi yatırımları teşvik eden belli başlı âmiller kredi bolluğu ve faiz hadleriyle kârlar arasındaki farklardır. Türkiye’de de hem ikraz olunabilen fonlar kıtlanmış, hem de faiz hadleri kârlarla bağdaşmayacak derecede yükseltilmiştir. Bu şartlar altında millî ekonomiyi nasıl harekete getirebiliriz? Hususi sektörü yatırımlara nasıl teşvik edebiliriz? Bir yol para miktarını artırmaktır. Zira para miktarı artınca fiyatlarda bir kıpırdama olacak ve fiyatların yükselmesi kârları artırıp ödenen yüksek faiz hadlerinin menfî tesirini azaltacak, bu da hususi sektör yatırımlarını teşvik edecektir. Bu suretle işler bir müddet için açılacak, fakat buna mukabil fiyat istikrarı bozulacaktır. Fiyatların devamlı artması enflasyona yol açacaktır.»

İktisadi durgunluğun giderilmesinde para ve kredi alanında alınacak tedbirler semeresini vermekte uzun vâdeli bir mahiyet göstermiyecekleri için kanaatimizce derhal tatbik edilebilirler. Meselâ, kredi arz ve talebindeki muvazenesizliklerin giderilmesi için kredilerin artırılması konulacak pratik formüllerle kolaylıkla sağlanabilir. Merkez Bankasının bankalara daha geniş yardım yapması için imkânlar araştırılıp bulunabilir. Kredi karaborsacılığının zecri tedbirlerle önüne geçilebilir. Ve nihayet Hükümet halka ve bu meyanda özel teşebbüse güven ve huzur verici tasarruflarla onların yatırımlara yönelmesini ve bu suretle memleketin iktisadi kalkınmasında müessir bur duruma geçmelerini temin edebilir.

İktisadi durgunluğun izalesi konusunda Hükümetin müracaat ettiği bir tedbirin de, meselenin köküne gereği gibi inilemediği için, kifayetsiz kalmış olduğuna işaret etmek isteriz. Bu da Banka Kredilerini Tanzim Komitesinin 24 Haziranda almış olduğu kararda yer alan tedbirlerdir. Kanaatimizce komitenin aldığı kararlar palyatif bir tedbir mahiyetini arz etmekten ileri gidememektedir. Komitenin ittihaz ettiği kararlar Türkiye’de teşkilâtı bulunan bankaların tevdi edecekleri ticari senetlerin reeskonta kabulünde kolaylık gösterilmesini, sanayici ve toptancı firmaların yaptıkları kredili satışların reeskonta kabulünü tazammun etmekteyse de, mesele bütün gerçekleri ve icaplarıyla birlikte derinliğine bir tetkik ve müşahadeye tabi tutulmamış olduğu için verilen kararların tesirleri tatminkâr bir şekilde tezahür etmemiş ve piyasada da bir ferahlık görülmemiştir.”²⁹⁶

²⁹⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 66-67.

İhsan Gürsan, ekonomik alandaki durgunluk konusunda eleştirilerini sürdürüyor ve kalkınma politikamızda ve 5 Yıllık Plânın uygulanışında en önemli rolü yatırımların ve bunun neticelerinin oynadığına işaret ederek, bu neticeler üzerinde kesin bir kanaat edinebilmek için üretim üzerinde doğrudan etkili olan yatırımların miktarının ve bunların izlediği seyrin bilinmesi gerektiğini belirtiyor; ancak, iki yıllık Plân uygulaması döneminde bu hususta iktidardan sürekli bilgi istenmiş olmasına karşın, bir sonuç alınamamasından yakınıyordu²⁹⁷. Yatırımların aksamasının etkilerinin, tarım sektörü dışında millî geliri oluşturan sektörlerin tümünde kendini gösterdiğini iddia eden Gürsan, Hükûmetin, % 7 kalkınma hızı hedefinden vazgeçmek zorunda kalacağını ileri sürmekteydi²⁹⁸. Plân uygulamasının iyi yürümediğinin altını çizen İhsan Gürsan, Plânda bir değişiklik gerektiğini belirtiyor ve şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlarım;

Görülüyor ki, plân tatbikatının muvaffakiyetini sağlayacak neticeler tahakkuk ettirilememiştir ve ettirilememektedir. Bunun da sebep ve illeti plânın hazırlanışında memleketin sosyal ve iktisadi strüktürüne gereği gibi nüfuz edilememesi ve tavsiyelerde çok nazari kalınmış olmasıdır. Hükümetçe ortaya atılan ve kalkınma hızının şu veya bu miktarda elde edildiğini ifade eden iddialar da sadece kendi kendini tatmin ve inandırma arzusu ve ihtiyacından doğan bir kompleksin tezahürlerinden başka bir mahiyet arz edemez. Dış yatırımların durumu, ağır şartları, alma güçlükleri meydandadır. İç istikrazların hiçbir netice vermediği ise tecrübeyle sabittir. Şu halde çare gerçeklere aykırılığı sabit olmuş ve hatalı yapısı anlaşılmış olan plânın, elde edilen tecrübelerden de faydalanılarak, esaslı bir revizyona tâbi tutulmasıdır.”

299

Plânlı dönem içindeki 4 yılda, dış ödemeler dengesinin her yıl ortalama 250 milyon dolar civarında açık verdiğine de dikkat çeken Gürsan, bunun düzelmeyeceğine yönelik endişelerini şu sözlerle dile getirmekteydi:

“Kalkınma plânımız dış ödemeler dengesine 15 yıllık bir perspektif içinde ulaşılmasını hedef tutmuştur. Plân ithalâtımızda kalkınma çabamıza paralel olarak ilk beş yıllık devrede önemli artışlar olacağını ve yeni yatırımlar ve mevcut tesislerin bakım ve idamesi dolayısıyla yatırım malları talebinde ehemmiyetli ölçüde artışlar kaydedileceğini tabii ve zaruri görmektedir. Plânın tahminlerine göre, 1967 yılına kadar cari ödemeler dengesi sabit kalacak fakat bundan sonra hızla düşecektir. Ancak, bu teşhisin hangi iktisadi verilere göre yapıldığını anlamak cidden güçtür ve biz anlıyamadık. Bu bakımdan Hükümetçe

²⁹⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 68.

²⁹⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 68.

²⁹⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 69.

ne kadar kısıntı tedbirleri alınır, alınsın, ithalâtımızın muayyen bir seviyeden aşağı düşürülmesi mümkün olmayacaktır. Filhakika, Hükümetin bu konuda bâzı tahdit tedbirlerine müracaat ettiğini görmekteyiz. 1963 yılı başlarında ithal müsaadelerine damga resmi mükellefiyeti konulmuş, ithalâtçıların Merkez Bankasına yatırmakla mükellef oldukları teminatların nisbeti daha da yükseltilmiş, liberasyon listelerinden birçok maddeler çıkarılmış, sanayici kotalarında indirimler yapılmıştır. Zaruretler ve karşılaşılan güçlükler bu yoldaki hareketleri ne kadar mübah gösterirse gösterebilir, bu kabîl tasarrufların özel sektörün zaten daralmış olan iş yapma imkânlarının daha da daralmasına sebebiyet verdiğini plânın kabiliyetini zafıa uğratmakla plân prensiplerini de zedelediğini dikkatten uzak tutmamak gerekir.

İhracatımızın arz ettiği durum:

İhracat konusunda gerek plân, gerekse Hükümet sorumluları ne kadar iyimser bir görüşe sahip bulunurlarsa bulunsunlar, biz ihracat artışının dış tediye muvazenemizdeki büyük açığı kısa zamanda kapsıyacak ve geniş ölçüde azaltacak bir nitelik gösterebileceğini sanmıyoruz. Çünkü Türkiye ihracatının takriben yüzde 70 ini kapsıyan kısmı, Milletlerarası taleplerin pek az arttığı ve fiyatları çok az elastikiyet gösteren tütün ve kuruyemiş gibi tarım mahsulleridir. Şüphesiz ki 1964 yılında ihracatımızın 410 milyon dolar gibi rekor bir seviyeye ulaşması sevinilecek bir neticedir. Ancak, Sayın Maliye Bakanının ifade buyurdıkları gibi, bu neticenin «İhracatta ses duvarının aşılması» şeklinde mütalâa edilebilmesi için ihraç imkânlarının daimiliği ve serbest döviz sağlama kabiliyeti üzerinde bir kanaate sahibolmamız icabeder. Eğer artış, anlaşmalı memleketlere yapılan ihracattan doğmuşsa, bu bir nevi mal mübadelesini tazammun eden ihracatın, doğrudan doğruya dış tediye muvazenemizdeki açığı kapıyacak ve konvertibl döviz rezervlerimizi artıracak bir niteliği yoktur. Olsa («Olsa olsa» denmeliydi. E.O.) bu tarz anlaşmalara dayanan ihracat serbest döviz sahasına ihraç imkânı olmayan bir kısım maddelerimizin, mukabilinde mal almak şartıyla elden çıkarılmasına imkân verebilir.

Bu durum karşısında görülüyor ki, Hükümetin içinde bulunduğu fasit daireden çıkabilmesinin tek şartı geniş çapta dış yardım sağlamasıdır.

Bugün Hükümet plânlı kalkınma sayesinde öz kaynaklarımızı plânlı kalkınma devresi içinde verimli bir hale getirebileceğini ummakta ve bunu iddia etmektedir. Fakat ileri memleketler ekonomisine intibak edebilmek ve bu arada bir intikal devresiyle bağlı olduğumuz Müsterek Pazara üye olarak katılabilmemiz için ekonomimizi süratle geliştirmek ve dış ticaret açıklarına da bir müddet sonra nihayet vermek mecburiyetindeyiz.”³⁰⁰

Konuşmasının devamında dış borçlar, altın ve döviz rezervlerinin durumunu da ele alan Gürsan, dış borçlara ilişkin şu değerlendirmede bulunuyordu:

³⁰⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 71-72.

“1965 malî yılı bütçe gerekçesinden elde edebildiğimiz bilgilere göre, 1964 Eylül ayı sonunda Türkiye’nin dış borçlarının yekûnu 1 milyar 86 milyon dolardır zannediyorum. Maliye Bakanı bugünkü konuşmasında bunu 1 milyar 120 milyon dolar civarında ifade buyurdular. Belki nihai rakamlardır. Bunun Türk parası olarak ifadesi 9 milyar 861 milyon Türk lirasıdır. Bu miktar takriben 60 milyar lirayı bulan millî gelirimizin % 16 sına tekabül eder ki, kanaatimizce ağır bir borç yükü sayılamaz.

Bu vesileyle Sayın Maliye Bakanının Bütçe ve Plân Karma Komisyonunda yaptığı bir konuşmanın isabetli bir mahiyet taşımadığına bilhassa işaret etmek isteriz. Sayın Bakan bu konuşmalarında «dış borçları Türkiye’nin kalkınmasını bütünü ile engelliycek bir duruma geldiğine» işaret ederek bu borçların «bir çılgınlık devrinin mahsulü olduğunu» ifade etmişlerdir. Bu beyanları basına da intikal etmiştir. Gerekcede verilen bilgilerden öğrendiğimize göre, 1959 yılının sonunda Türkiye’nin dış borçlarının miktarı 967 milyon doları göstermekteydi. «Çılgınlık devri» diye vasıflandırılan devreye 1950 yılında intikal eden dış borçların miktarı 277 milyon dolardır. Bu miktar tenzil edilecek olursa «çılgınlık devri» diye vasıflandırılan on senelik devreye intikal eden ve mukayeseye esas olarak alınabilecek olan borç miktarının hakikatte 690 milyon dolar olarak nazara alınması doğru olur. 1960 yılından bu yana yapılan dış borçların beher seneye isabet eden miktarlarıyla mukayesesine imkân vermek için bu miktarı on seneye bölecek olursak, her seneye 69 milyon dolar isabet ettiği görülür.

Sayın Bakanın da bugün Yüce Meclisinizde yaptığı konuşmadan anladığımıza göre 753 milyon dolar dış borç yapılmıştır. Bu borçlar da dört seneye bölündüğü takdirde beher seneye takriben 188 milyon dolar isabet eder. Bu netice karşısında, Sayın Bakanın bugünkü güçlüklerin vebal ve sorumluluğunu artık tarihe mal olmuş bulunan, geçmiş bir devrin tasarruflarına atfetmesindeki mânâyı ve espriyi itiraf edelim ki, anlıyamadık. Esasında böyle bir çaba kendilerini ne güçlüklerden kurtaracak, ne de dertlerin devâsını bulacaktır. Asıl mesele ve gerçekçi davranış, karşılaşılan güçlüklerin yenilmesini sağlayacak hal yollarının araştırılıp bulunmasını sağlamaktır. Bu yol geçmişin kritiğini yapmakla değil, hataları görmek ve elde edilen tecrübelerden faydalanılarak onları tashih edici tedbirleri almak ve daha iyisini tatbik etmekle bulunabilir.”³⁰¹

Altın stokuna da değinen İhsan Gürsan, serbest altın stokunun, 1960 yılında 118 ton civarında iken, 1965 yılı Ocak ayı ortalarında 19 tona indiğine dikkat çekiyor ve kısa süre içinde gerçekleşen bu erimenin, dış ekonomik ilişkilerdeki olumsuz ve üzüntü verici gelişmelerin bir sonucu olduğunu belirterek, şöyle devam ediyordu³⁰².

³⁰¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 72.

³⁰² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 72-73.

*“Son hesap durumuna göre, Merkez Bankasındaki konvertibl döviz rezervlerimizde de üzüntü verici bir erime meydana gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Merkez Bankasının 9 Ocak 1965 tarihli vaziyet cetveline göre, konvertibl döviz rezervlerimiz 146 milyon liraya inmiştir. Bu tarihteki konvertibl döviz borçlarımızın miktarı ise 748 milyon liraya balığ olmuştur. Sayın Bakan bugün huzurunuzda vermiş olduğu beyanlarda, sadece konvertibl döviz rezervlerimizin miktarından bahsetmiş, fakat hakiki bir kanaate sahip olmak için aynı dövizlerden borçlu olduğumuz miktarları söylemeyi herhalde unutmuşlardır. Halbuki Beş Yıllık Kalkınma Plânının tatbikine başlanıldığı 1962 yılının sonunda durum, konvertibl döviz stoklarımızın yekûnunu 730 milyon lira, borçlarımızın miktarını ise 997 milyon lira olarak göstermekteydi.”*³⁰³

İzlenen dış politikaya yönelik eleştirilerini de dile getiren İhsan Gürsan, Hükûmetin uyguladığı dış politikanın, demokratik batı ülkelerinde geçerli olan yöntem ve gelenekleri benimseyen bir millî dış politika kimliğinden uzak olduğunu ileri sürmekteydi. Gürsan, eleştirilerini şu sözlerle ifade etmekteydi:

“Türkiye’nin menfaatleriyle çok yakından ilgili milletlerarası önem taşıyan birçok meseleler; T.B.M.M. de müzakere ve münakaşa konusu yapılmadan, parti senato ve meclis gruplarının görüş ve kanaatleri alınmadan, kamuoyunun düşünceleri tesbit edilmeden emrivakiler ve oldubittilerle doğrudan doğruya Hükümet kararlarına istinat ettirilmektedir. Bu şekilde alınan ve sağlam mesnetlerden mahrum kararların ise çok zaman isabetsizlikleri ortaya çıkmaktadır. Kıbrıs hâdiseleri, Dışişleri Bakanlığının bünyevî zayıf ve noksanlıklarını ortaya çıkardığı gibi, Hükümetin dış politika konularındaki kifayetsizliğini, aczini, memleket ve dünya meseleleri karşısındaki gayesiz, plânsız, hazırlıksız ve kudretsiz halini müşahade ve tesbit etmek imkânını bize vermektedir. Kıbrıs hâdiseleri karşısında Hükümetin; anlaşmaların ve devletler hukukunun tanıdığı isabetli ve zecri tedbirleri zamanında almaması ve bu yolda aciz ve tereddüt göstermesi, esaslı incelemelere ve hesaplara dayanmayan hissî ve zikzaklı biribirini nakzederek karar ve hareketlerle zaman zaman memlekette bir harp psikolojisinin doğmasına sebebiyet vermesi, iktisadi ve ticari hayatımızı âdeta mefluc bir hale getirmiş ve vatandaş huzursuzluğa sevk etmiştir. Bu halin memleket ekonomisine verdiği zararların büyüklüğü, üzerinde münakaşa edilemeyecek kadar açık bir keyfiyettir.

Dünya hâdiseleri ve şartları karşısında, Türk dış politikasının yürütülmesi, ana prensipler ve ana hedefler önceden mütehasşis elemanlar, tecrübeli politikacılar ve ilim adamları tarafından tesbit edilmediği için, Hükümet, daima hâdiselerin peşinden sürüklenmiş, âdeta bir tabiiyet politikası takip etmek mecburiyetinde kalmıştır.

³⁰³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 73.

Türk – Rus münasebetlerinin, günün şartları içinde husule gelen hâdiselerin kısa vadeli politik hesap ve endişeleri açısından olduğu kadar, uzak ve yakın mazinin ve büyük Türk milletinin millî tarih şuurunun yarattığı kıymet hükümlerinin ve unutulmayacak vakıaların ışığı altında da ele alınması ve değerlendirilmesi iktiza eder. Türkiye'nin emniyetine ve menfaatine ve değerlerine ve uğrunda uzun yıllar mücadele ettiğimiz ve kan akıttığımız ulvi fikir ve prensiplere halel getirmemek şartıyla, her devletle ve meyanda şimal komşumuz Sovyet Rusya ile iyi komşuluk münasebetlerinin tesisini istemeyen tek Türk vatandaşı yoktur.

Podgorni'nin şu kürsüden yaptığı ve Moskova'da büyük titizlikle kaleme alındığı anlaşılan konuşmasının dikkatle tahlilinin ortaya koyduğu gerçekler, Pravda, İzvestia ve diğer demir perde neşriyat organlarının memleketimiz hakkındaki hâlâ devam eden ve açıkça aleyhimize olan neşriyatı, Kıbrıs'a yapılmasına devam edilen Rus askerî yardımları karşısında, Sovyet Rusya tarafından uzatılan elin dostluk derecesi üzerinde Türk vatandaşının haklı olduğu endişe ve tereddütlerini yüksek huzurunuzda bir kere daha ifade etmek mecburiyetindeyiz...” ³⁰⁴

AP Meclis Grubu adına konuşmakta olan İzmir Milletvekili İhsan Gürsan, 1965 yılı Bütçe Kanunu Tasarısının 443 milyon 498 bin 194 liralık açıkla Meclisin onayına sunulduğuna da dikkat çektiği konuşmasında, şöyle devam ediyordu:

“Değerli arkadaşlarım,

1965 malî yılı bütçe tasarısı genel ve katmalar bir arada olmak üzere konsolide bütçenin cari, yatırım, sermaye teşkili ve transfer harcamaları için cem'an yekûn 15 milyar 351 milyon 67 bin 876 lira ödenek teklif edilmiştir. Bu miktar Bütçe ve Plân Karma Komisyonu tarafından 153 milyon 469 bin 94 lira artırılmak suretiyle 15 milyar 494 milyon 536 bin 970 liraya iblâğ olunmuştur. Burada Sayın Maliye Bakanı ile –ki bugünkü konuşmasında belirtmiştir– gayet cüzi bir farkımız var. Ben şahsan bu farkın nereden geldiğini anlamamış bulunuyorum. Zannediyorum 162 milyon lira olarak ifade ettiler.

1965 malî yılı içinde elde edileceği tahmin edilen bütçe gelirlerinin miktarı ise 11 milyar 632 milyon 154 bin 575 lirası normal kaynaklardan, 2 milyar 182 milyon lirası özel kaynaklardan ve 500 bin lirası da tecil edilecek dış borçlar karşılıklarından olmak üzere, cem'an 14 milyar 314 milyon 154 bin 575 liradır. Bu miktara katma bütçe gelirleri olarak tahmin edilen 736 milyon 913 bin 301 lira ilâve edilecek olursa, konsolide bütçe gelirleri yekûnu 15 milyar 51 milyon 67 bin 876 liraya baliğ olmaktadır. Buna nazaran 1965 yılı bütçe tasarısı 443 milyon 498 bin 194 liralık bir açıkla Yüce Meclisinizin tasvibine sunulmuştur.

Muhterem arkadaşlarım, bilindiği gibi, giderlerin gelirlere intibak ettirilmesi nisbetinde bütçeler genel olarak dengeli bir hüviyet gösterirler.

³⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 73-74.

Ancak bütçe harcamaları Hükümetlerin veya iktidar partilerinin siyasi, iktisadi ve sosyal bir mahiyet taşıyan programlarının bir icra vasıtası olarak kullanılmaya başlanıldığı andan itibaren kamu bütçeleri dengeli olmak hüviyetini umumiyetle kaybederler ve açık bir bütçe olmak istidat ve karakterini iktisabederler. Açıkların kapatılması için de ya yeni vergi mükellefiyetleri ihdas edilir veya fevkalâde finansman kaynaklarına müracaat edilir. Tatbikine girişmiş olduğumuz kalkınma politikamız dolayısıyla plân hedeflerine ulaşılmasının kesin bir icra vasıtası olarak ele alınan bütçelerimizin üç seneden beri arz ettiği hüviyet de budur...”³⁰⁵

AP Grubu sözcüsü İhsan Gürsan’ın, konuşmasını, Gruplarının Bütçe Tasarısına ret oyu verme kararında olduğunu açıkladığı şu sözlerle tamamladığını görmekteyiz:

“Yüce Meclisin değerle üyeleri:

Uzun süren mâruzatımızın ortaya koyduğu acı gerçek şudur:

Memleketimizin bugün içinde bulunduğu, siyasi, iktisadi, sosyal ortam, vatandaşa huzur ve güven verici bir mahiyet arz etmekten çok uzaktır. Bunun da başta gelen sebebi, bakanları durmadan sıra savan istikrarsız hükümetlerin, kararsız, sorumsuz, toplumun meselelerine nüfuz etme gücünü göstermeyen tutum ve davranışlarıdır.

Huzurdan yoksun olan halk, bu tutum ve davranışlar yüzünden gittikçe bozulan iç ve dış siyasi ve iktisadi düzen içinde yarınına güvenle bakamamaktan ıstırap ve endişe duymaktadır.

Hükümetlerin bütün icraat ve faaliyetlerinin bilânçoları olan bütçeler, yapılan hatalı tahminler dolayısıyla, büyük açıklar vermektedir. Bu açığın 1964 malî yılında bir buçuk milyarı bulacağı anlaşılmaktadır. Maksatlı veya maksatsız aynı tahmin hataları, açıkla neticelenen aynı tasarruflar 1965 malî yılı bütçe tasarısının hazırlanışında da devam ettirildiğine göre önümüzdeki malî yılda muhtemelen bütçe açığı, tedbirler alınmadığı takdirde, belki de iki milyar lirayı bulacaktır.

İyi bir âmme maliyesi, açık samimi bir bütçe siyasetine, verimli ve yatırımları teşvik edici âdil bir vergi tatbikatına, memleket gerçeklerini, imkânlarını, özelliklerini, strüktürel kabiliyetlerini sağlam ve doğru müşahadelerle kavrayabilen bir iktisadi politikaya dayanmalıdır. Ne yazık ki, 1965 malî yılı bütçe tasarısının karakteri bu hususları ifade ve teyid etmekten çok uzak bulunmaktadır.

Görülüyor ki, Türk ekonomisi artık en köklü tedbirlerin, en kısa süre içinde alınması gereken en nazik devresine girmiştir. Hükümet ise hâlâ garip bir iyimserlik havası içinde bildiği gibi hareket etmektedir. Tesirine sadece kendi inandığı geçici tedbir ve tasarruflarla millete huzur ve güven vermiyen siyasi ve iktisadi politikasını devam ettireceğini sanmaktadır. Buna kimse

³⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), ss. 74-75.

inanmamaktadır. İşleri günü birlik idareye çalışmanın ise artık zamanı geçmiştir. Ağırlaşan dış borçlar, donan krediler, eriyen altın ve döviz stokları, işlemiyen sakat bir iktisadi politika, bozuk düzen çalışan bir idare cihazı, her yıl büyük açıklar veren ve samimî olmaktan uzak bir bütçe tatbikatı, artık kaybedilecek zaman olmadığını da her gün biraz daha açık olarak ortaya koymaktadır. Hükümet ve dayandığı azınlık iktidarı ise, anlaşılmaz bir inat ve ısrar içinde iflâs etmiş siyasi ve iktisadi politikasını hâlâ yürütmeye çabalamaktadır.

Tafsilen arz ettiğimiz sebepler muvacehesinde, grupumuz 1965 malî yılı bütçe tasarısını reddetmeye ve reyini bu istikamette kullanmaya karar vermiş bulunmaktadır.

Hüküm ve karar Büyük Türk Milletinin sarsılmaz iradesinin tek temsilcisi olan Yüce Meclisinizindir.

Hepinizi hürmetle selâmlarım.”³⁰⁶

ee- Cumhuriyet Halk Partisi Grubu Adına Şefik İnan’ın Konuşması

İhsan Gürsan’ın konuşmasından sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, söz sırasının CHP Grubu adına konuşacak olan Şefik İnan’da olduğunu bildiriyor ve İnan, konuşmasını ertesi gün yapacağı için, 13 Şubat 1965 tarihinde saat saat 10.00’da toplanmak üzere Birleşimi kapatıyordu³⁰⁷.

Millet Meclisinin 13 Şubat 1965 tarihli 57. Birleşiminde, ilk sözü, 1965 yılı Bütçe Kanunu Tasarısı üzerinde görüşlerini bildirmeyen son parti grubu olan CHP Meclis Grubu adına konuşmak üzere Çanakkale Milletvekili Şefik İnan almıştı. İnan, 12. Dönemin son bütçesini oluşturan 1965 yılı Bütçe Tasarısına ilişkin değerlendirmelerine, 12. Dönemde 3 koalisyon hükûmetinin görev yaptığını, bu nedenle, hemen her siyasî partinin, 12. Dönemdeki bütçelerin en az birinin, ya hazırlanışında, ya uygulanışında sorumluluklarının bulunduğuna ve yine bu dönemdeki tüm bütçelerin plânlı devrenin bütçeleri olduklarına dikkat çekerek başlamıştı. Döneme ilişkin bütçelerin bu özelliklerini, Şefik İnan şöyle dile getiriyordu:

“Yeni Anayasa düzeninin bu ilk dört bütçesinin dördü de, daha önceki Cumhuriyet bütçelerine nazaran, bâzı özellikler arz etmektedir:

Birinci özellik, siyasi mahiyette bir özelliktir.

Şöyle ki;

1962 bütçesi, yurdumuzda, yeni düzenin zaruri bir sonucu olarak kurulmuş olan (C.H.P. – A.P.) Karma Hükümetince hazırlanmış, onun tarafından savunulmuş, onun dayandığı çoğunluk tarafından desteklenmiş, malî yılın ilk dört ayında, onun tarafından yürütülmüş, geri kalan sekiz ayında da (C.H.P. – Y.T.P. – C.K.M.P.) Karma Hükümetince yürütülmesine devam olunmuş bir bütçe idi.

³⁰⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 79.

³⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 56, (12.02.1965), s. 79.

1963 bütçesi, (C.H.P. – Y.T.P. – C.K.M.P.) Karma Hükümeti tarafından hazırlanmış, onun dayandığı çoğunluk tarafından desteklenmiş, malî yılın ilk dokuz ayında onun tarafından yürütülmüş, geri kalan üç ayında da, (C.H.P. – Bağımsızlar) Karma Hükümeti tarafından yürütülmüştür.

1964 bütçesi (C.H.P. – Y.T.P. – C.K.M.P.) Karma Hükümetince hazırlanmış, onun imzasıyla Meclise sunulmuş, Karma Bütçe Komisyonu önünde 10 daire ve bakanlığa aidolan kısmı onun tarafından savunulmuş, geri kalan kısmı gerek Karma Bütçe Komisyonu önünde, gerekse Yüce Senato ve Millet Meclisinde, (C.H.P. – Bağımsızlar) Karma Hükümeti tarafından savunulmuş ve yürütülmüş bir bütçe olmuştur.

Görüşülmesine başladığımız 1965 bütçesi ise, (C.H.P. – Bağımsızlar) Karma Hükümetince hazırlanmıştır.

Şu halde, siyasi bakımdan, yeni Anayasa düzeninin dört bütçesinin her biri, ya hazırlık safhasında, ya icra safhasında veya hem hazırlık ve hem de icra safhasında, Yüce Mecliste temsil edilmekte olan beş siyasi partiden dördünün ve bağımsızların, şerefine olduğu kadar, sorumluluğuna da katılmış bulundukları birer müşterek eser hüviyetini taşımışlardır.

Sayın Milletvekilleri;

Yeni Anayasa düzeninin dört bütçesinin dördünün de arz ettiği ikinci özellik, iktisadi mahiyette bir özelliktir. Şöyle ki,

Bu dört bütçenin dördü de, plânlı devrenin bütçeleri olmak niteliğini taşımaktadırlar.

Gerçekten, 1962 bütçesi «plânlı devreye geçiş programı»nın; 1963 bütçesi, 5 Yıllık Kalkınma Plânının birinci diliminin; 1964 bütçesi, ikinci diliminin icra vasıtası olmuşlardır.

1965 bütçesi ise, Birinci Beş Yıllık kalkınma Plânının üçüncü yıllık diliminin, diğer bir deyimle, Beş Yıllık Plânın (yarı yol) unun icra vasıtası olacaktır.

Bu dört bütçenin, daha önceki Cumhuriyet bütçelerine nazaran arz ettikleri bu iktisadi özellik, yani, plânlı devrenin yıllık dilimlerinin birer icra vasıtası niteliğinde olmaları, git gide, onların Karma Bütçe Komisyonunda ve Meclislerde inceleme tarzlarını bile etkilemektedir.

Gerçekten, daha önceki Cumhuriyet bütçelerinin Bütçe Komisyonunda ve Mecliste yapılan tetkik ve müzakerelerini zabıtlardan inceliyerek ve bu dört bütçenin tetkik ve müzakere zabıtlarıyla karşılaştıracak olursak, yıldan yıla, gittikçe belirli bir hal alan mahiyet değişikliğini fark etmemeye imkân yoktur.

Diğer taraftan, bu dört bütçe, daha önceki Cumhuriyet bütçelerine nazaran, temellerinde yatan iktisadi prensipler itibarıyla de bir iktisadi özellik arz etmektedir.

Şöyle ki:

Hepsinin temelinde, 15 Ekim 1961 seçimlerinden sonra kurulan birinci koalisyonun, kuruluşunu takibeden günlerde, Aralık 1961 in ilk haftası içinde kabul ettiği «Plân hedefleri ve stratejisi» adını taşıyan vesikada yer alan prensipler yerleşmiş bulunmaktadır.

Bu bütçelerin iktisadi temellerini teşkil eden prensiplerin başlıcaları şunlardır:

1. Türk ekonomisi, Devlet ve özel teşebbüs sektörlerinin yan yana bulunduğu bir karma ekonomidir.

2. Kalkınma hızı % 7 dir.

3. Bu kalkınma hızını gerçekleştirmek üzere, her yıl % 14 ü iç, % 4 ü dış kaynaklardan sağlanmak suretiyle, gayrisafi millî hâsulanın % 18 i civarında, bir yatırım yapılması gerekmektedir.

4. Kalkınma için gerekli finansman kaynağı, enflasyondan değil, vergilerden sağlanmalıdır.

Gerçekten, bu dört yıl içinde, Devlet ve özel teşebbüs sektörlerinin yan yana bulunduğu ve çalıştığı bir karma ekonomi düzeni esas tutulmuştur. Ne 18 ve 19 ncu yüzyılların menfaatından başka bir şey görmiyen kör özel teşebbüsü, ne de kişi özgürlüğünü boğan bir Devletçilik yoluna sapılmamış, yaşadığımız çağın anlayışına uygun, plân hedeflerine yönelmiş özel teşebbüs sektörü ile kamu teşebbüsleri sektörünün her ikisine de yer veren ve artık iktisaden geri kalmış memleketlerin kalkınmalarında takibedilmesi lüzumu üzerinde Batılı düşünürlerin mutabık oldukları (orta yol), dört bütçenin dördünün de yolu olmuştur.

Aynı prensipler gereğince 1963 ve 1964 bütçeleri, plân hedeflerini gerçekleştirmek üzere, munzam malî fedakârlıklar istiyen ve gerçekleştiren bütçeler olmuşlardır.

Gerçekten, 1963 ve 1964 bütçeleri için gerekli malî kaynakları sağlamak amacıyla girilen vergi reformları, malî tarihimizin, bu Meclisin hizmetlerini minnetle anmasına fırsat verecektir.

Görüşülmesine başladığımız 1965 bütçesinin, bir diğer iktisadi özelliğine de temas etmeyi lüzumlu bulmaktayım.

Bilindiği üzere, Türkiye artık, Aralık 1964 ten beri, «Avrupa İktisadi Topluluğu»nun, halka mal olmuş yaygın adıyla «Ortak Pazar» ın Avrupalı ortak üyesidir.

Türkiye, 2,5 aydan beri, «Ortak Pazar» ın vecibelerini yüklenebilmesi için kendisine tanınan en aşağı beş, en çok on yıllık hazırlık devresine girmiş bulunmaktadır. Bu hazırlık devresi, adı üstünde, bize, iktisadi gücümüzü artırmak, vecibeleri taşıyabilecek, rekabetlere dayanabilecek güce ulaşmak üzere tanınmıştır. Bu bakımdan, göz açıp kapayıncaya kadar geçiverecek olan bu beş, nihayet on yıllık hazırlık devresi, bizim için, olanca gücümüzle çalışmamızı zaruri kılan bir çalışma devresidir. 1965 bütçesi, işte bu devrenin ilk bütçesi olacaktır.

C.H.P. Grubu olarak dilediğimiz, gelecek bütçelerin, bu hazırlık devresini, gerçekten bir hızlı ve rasyonel çalışma devresi haline getirecek, memleket iktisadi gücünü, devre sonunda, Ortak Pazar vecibelerini taşıyabilecek güce yükseltecek nitelikte olmaları, hazırlanışlarına ve icrasına, bu düşüncelerin hâkim tutulmalarıdır.

Sayın milletvekilleri,

Yeni Anayasa düzeninin dört bütçesinin arz ettiği üçüncü özellik, mali mahiyette bir özelliktir.

Bu malî özelliği, «denk bütçe, düzgün ödeme» formülü ile ifade etmenin uygun olacağı kanısındayım.

İstikrar içinde kalkınma, ancak bütçelerin denk olarak bağlanmaları, denk olarak icra edilmeleri, ödemelerin düzgün olması ile mümkündür.

15 Ekim 1961 seçimlerinden sonra, 20 Kasım 1961 de kurulan 1 nci koalisyonun teslim alıp, ancak üç ay on günlük sonuncu safhasının icrasını deruhte ettiği 1961 bütçesi, başlangıçta denk olarak bağlanmış olduğu halde, son safhada gösterilen bütün gayretlere rağmen (448) milyon lira açıkla kapanmıştır.

1 nci koalisyonun hazırladığı 1962 bütçesi, denk olarak bağlanmış, fakat, (100) milyon lira açıkla kapanmış;

2 nci koalisyonun hazırladığı 1963 bütçesi, denk olarak bağlanmış, hiç açık vermemiş, bilâkis (5) milyon liralık fazlalıkla kapanmıştır.

Bu sonuçlar, hem gelirler, hem de giderler yönünden Hükümetlerce, «denk bütçe, düzgün ödeme» prensibine bağlı kalmak hususunda gösterilen büyük gayretler sonunda elde edilmiştir.

Sonuna yaklaştığımız 1964 bütçesi, denk olarak bağlanmış, denk olarak kapanması için büyük gayretler gösterilmiş olmasına rağmen, 1964 yılına hâkim olan dış siyasi olayların etkisi altında kalan iktisadi konjonktürün ve bâzı vergi reform kanunlarının kabulündeki gecikmelerle, uygulama tarihlerinin 1965 e taliki yüzünden, bir miktar açıkla kapanacak gibi görünmektedir. C.H.P. Grubu olarak dilediğimiz, bu mümkün olduğu kadar küçük olmasıdır.

Fakat, (denk bütçe, düzgün ödeme) formülünün ikinci kısmı olan (düzgün ödeme) hedefine ulaşmakta, bazen kısa süreler için, aksaklıklar kaydedilmiştir. Bir intikal devresinin kaçınılması çok olan bu aksaklıklarının da giderilerek, (denk bütçe, düzgün ödeme) formülünün tam bir başarıya ulaşacağından emin bulunmaktayım.

Sayın milletvekilleri,

Yeni Anayasa düzeninin dört bütçesinin arz ettiği dördüncü özellik, bütün Devlet işlerine şâmil olan samimiyet ve açıklıktır.

Gerçekten, 5 Yıllık Plân ile, bu plânın yıllık dilimlerini teşkil eden yıllık programlarda, her yıl biraz daha tekâmül ettiğini memnuniyetle müşahade ettiğimiz bütçe gerekçelerinde, memleketin bütün ihtiyaçları, tam bir açıklıkla Büyük Meclise ve umumi efkâra sunulmuştur.

...

Sayın milletvekilleri,

Memleketimiz 1962 başından itibaren, «Plânlı devreye geçiş programı»nı, 1963 başından itibaren de, 5 Yıllık Plânın iki yıllık dilimlerini uygulamış olmakla, artık plânlı devreye tamamen girmiş, yıllık bütçeler, plânın yıllık dilimlerinin birer icra vasıtası halini almış bulunmaktadır.

Bir yıl bütçesinin, plânın o yıla ait programı ile olan bağılılığı, plâncılıkta ve program yapmakta, kaydedilen ilerlemeler sonunda, gittikçe artmaktadır.

Plânın bir yıllık programının hazırlanması ve kabulü ile, bu programın bütçeye intikali işlemleri, artık tamamen senkronize edilmiş bulunmaktadır.

5 Yıllık Plânın bir yılına aidolan program bir önceki yılın programına nazaran, gittikçe artan sayıda nazır projeyi ihtiva etmektedir. Bu, kısa zamanda, plâncılıkta, plâncılık tekniğinde kaydedilen göğüs kabartıcı bir başarıdır.

Sayın milletvekilleri,

Henüz başlangıçta bulunulmasına rağmen aynı başarıyı, plân uygulamasında da görmek mümkündür. Nitekim Devlet bütçesi, katma bütçeler, döner sermayeli daireler, İktisadi Devlet Teşekküllerinin teşkil ettiği kamu sektörü için öngörülen yatırım programları ile bunların uygulama neticeleri karşılaştırıldığında, elde edilen sonuçların, hepimizi tatmin edecek mahiyette olduğunu teslim etmemek mümkün değildir...³⁰⁸

Şefik İnan, yeni Anayasa düzeni içinde yürürlüğe konulmuş 1962, 1963 ve 1964 malî yılları bütçelerinin, sadece plânlı devrenin birer malî cihazı olmadıklarına, plân gereğince ekonominin gidişini etkileyen birer ekonomik vasıta olduklarına da dikkat çektiği konuşmasına, şöyle devam etmişti:

“1962 bütçesi, «Plânlı devreye geçiş programı»nı uygularken bir duraklama devresi içinde bulunan ekonomiyi harekete geçiren bir bütçe olmuştu. Gerçekten 1962 bütçesinin yürürlüğe girişinin ilk üç ayı sonlarında, Recessiondan, duraklamadan çıkışın ilk alâmetleri belirmeye başlamış, 1962 nin ikinci yarısında, ekonomi, duraklama safhasından çıkmış ve gelişme safhasına geçmişti. Ekonomideki bu gelişme, 1962, 1963 yıllarının, ekonomik gelişme yolu üzerine engeller koyan iç siyasi olayların bolluğuna rağmen 1963 yılında da devam etmiştir.

1964 yılı ise, daha başlangıcından itibaren, dış siyasi olayların etkisi altında kalmış, 1962 nin 9 ayını, 1963 ün tamamını kavrayan iktisadi gelişme, 1964 (ün) ilk yarısında, bu etki altında, duraklama safhasına girmiştir.

Bu devre zarfında, gayrisâfi millî hâsıla (millî gelir) rakamları şu seyrî takibetmiştir:

1961 de (53) milyar (720) milyon liradan ibaret olan gayrisâfi millî hâsıla, 1962 de (60) milyar (302) milyon liraya, 1963 te, (68) milyar (490) milyon liraya, 1964 te (ilk geçici rakamlara göre) (72) milyar (298) milyon liraya yükselmiştir.

³⁰⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 87-89.

*1961 fiyatları sabit tutularak yapılan hesaplara göre, gayrisâfi millî hâsıla 1962 de 57 milyar 153 milyon liraya, 1963 te 61 milyar 410 milyon liraya yükselmiştir. Yıllık ortalama reel artış % 7,15 tir.”*³⁰⁹

Şefik İnan, ülkenin geçmiş yıllardan intikal eden dış borç yükünün çok ağır olduğundan yakınlara ve bu konuda, AP Grubu adına konuşmuş olan İhsan Gürsan’a cevap veriyordu. İnan’ın bu konudaki konuşması şöyleydi:

“Dış borç yükümüz, ödeme imkânlarımız karşısında, o derece ağır gelmektedirki, yıllık taksitleri faizleri ödemek için, âdetayeniden borçlanmaktan başka çare bulunamamaktadır. Nitekim 1962 başından, 1964 Kasım sonuna kadar 35 ay içinde, iktisadi kalkınmamız için, yabancı devletlerden 616 milyon dolarlık kredi sağlanmış, bunun 566 milyon doları kullanılmış, böylece ele geçen 566 milyon doların 411 milyon doları, eski borçların taksit ve faizleri olarak sol elle verilmiştir. Şu halde, üç yıl içinde, kalkınmamız için harcanmak üzere elimize geçen dış kredi sadece 155 milyon dolardan ibaret kalmıştır. Burada istitiraren, Adalet Partisi Sözcüsü Sayın İhsan Gürsan arkadaşımıza, temas ettikleri bir konuda, cevap vermek isterim.

14 Mayıs 1950 de, C.H.P. iktidarının, D.P. iktidarına devrettiği dış borç miktarı, ana borç ve tekml faizleri ile birlikte, 248 milyon dolar idi. Fakat aynı zamanda, 150 milyon dolarlık 130 ton da altın devretmişti.

248 den 150 yi çıkarırsak, demek ki C.H.P. idaresi, ana borç ve tekml faizleriyle birlikte, sadece 98 milyon dolarlık borç teslim etmiştir.

Halbuki, 27 Mayıs 1960 sabahı, müntehir D.P. iktidarından kalan borç, ana borç ve tekml faizleriyle birlikte 1 milyar 354 milyon dolardır.

Terhin edilmemiş altın mevcudu ise 18,5 milyon dolar değerinde 16 ton 171 kilodan ibaretti.

102 ton 257 kilo altın da kâmil merhun idi.

Şu halde, 14 Mayıs 1950 de C.H.P. nin devrettiği sâfi borç 98 milyon dolar, 27 Mayıs 1960 da müntehir D.P. iktidarından kalan sâfi borç 1 milyar 335 milyon dolardır.

*Memleketin, ağırlığı altında inlediği borçlar işte bu borçlardır.”*³¹⁰

CHP Sözcüsü Şefik İnan’ın, 1962, 1963 ve 1964 yıllarını kapsayan üç yıllık dönemde, iç ve dış siyasî engellerin bolluğuna, yakın geçmişin mirası olan taşınması zor dış borçların ağırlığına rağmen ekonominin olumlu bir gelişme kaydettiğine dikkat çektiği konuşmasını, 1965 yılı Bütçesine ilişkin sayısal verilere yer verdiği şu sözlerle tamamladığını görüyoruz:

³⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 90-91.

³¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), s. 92.

“Sayın milletvekilleri;

1965 malî yılı için, Devlet bütçesiyle katma bütçeler bir arada olmak üzere Hükümetçe hazırlanmış olan bütçenin giderler toplamı, 15 milyar 351 milyon liradır.

Bütçenin Karma Bütçe Komisyonunda incelenmesi sırasında, raportörlerle Bütçe Komisyonu üyeleri tarafından, bu toplama ilâvesi teklif edilen giderler toplamı 370 milyon lirayı bulmuş, bunun 163 milyon lirası Komisyonca kabul edilmiş, 207 milyon lirası reddedilmiştir. Böylece, konsolide bütçe giderleri toplamı, 15 milyar 513 milyon liraya ulaşmıştır. 1964 konsolide bütçesine nazaran 1965 bütçe giderleri, 1 milyar 493 milyon lira tutarında bir artış göstermektedir.

15 milyar 513 milyon lirayı bulan 1965 bütçe giderlerinin 5 milyar 424 milyon lirası, yani % 34,9 u maaş ve ücretlere; 4 milyar 828 milyon lirası, yani % 31 i yatırımlara; 1 milyar 880 milyon lirası, yani % 12 si borç ödemelerin; 3 milyar 381 milyon lirası yani % 22,1 i de Devlet hizmetlerinin gerektirdiği her çeşit ihtiyaç maddeleri giderlerine ayrılmıştır.

1964 malî yılına ait konsolide bütçenin 15 milyar 513 milyon liralık giderine karşılık, acaba gelirlerimiz neden ibarettir.

11 milyar 130 milyon lira umulan vergi hâsılatı; 77,5 milyon lira, Devletçe yönetilen kurumlar hâsılatı ve Devlet payları; 175 milyon lira, Devlet gelirleri; 303 milyon lira, çeşitli gelirler ve cezalar hâsılatı; 746 milyon lira, katma bütçelerin kendi öz gelirleri toplamı; olmak üzere ceman 12 milyar 429,5 milyon liradır. Normal gelirlerimizin umulan toplamı işte bundan ibarettir.

Demek oluyor ki, 15 milyar 513 milyon lira gidere karşılık, normal gelirler toplamı 12 milyar 429,5 milyon liradan ibarettir. Demek ki, normal gelirlerimiz, giderlerimizi karşılamaya kâfi değildir. Ve bütçeyi denkleştirmek üzere daha 3 milyar 83,5 milyon lirayı sağlayacak başka kaynaklar aramak ve bulmak lâzım gelmektedir.

Olağanüstü mahiyetteki bu kaynaklardan umulan gelirler de şunlardır: 525 milyon lira, cebri bir istikraz olan tasarruf bonoları hâsılatından; 1 milyar 590 milyon lira, Amerikan yardımı ve diğer yardım ve krediler karşılıklarından; 117 milyon lira, çeşitli özel fonlar hâsılatından; 500 milyon lira, gider bütçesinde yer almış bulunan 1 milyar 880 milyon tutarında borç ödeme giderlerinin 500 milyon lirasının, alacaklılarımızla anlaşarak tecili suretiyle sağlanacak hesabi gelir; 350 milyon lira, iç istikraz hâsılatı.

Demek oluyor ki, 1965 bütçe giderlerinin ancak % 80 i, normal gelirlerle karşılanmakta, geri kalan % 20 si, yabancı yardım ve kredileriyle, dış borç ödemelerinden bir kısmının tecili ve iç istikrazlarla karşılanabilecektir.

Büyük bir tasarruf zihniyeti ve titizlikle tesbit edilmiş olan 1965 bütçe giderlerini karşılamak üzere, gelir araştırırken başvuru olan olağanüstü kaynakların mahiyeti, bizleri milletvekilleri olarak, fert olarak, millet olarak

düşünmeye, vazifelerimizin icaplarını seve seve yapmaya sevk etmek için kâfidir sanıyorum.

1965 bütçesinin milletimiz için yararlı hizmet görmesi dileği ile, Grupum adına, hepinizi hürmetle selâmlarım.” ³¹¹

CHP Millet Meclisi Grubu adına kürsüde bulunan Çanakkale Milletvekili Şefik İnan'ın konuşması tamamlanınca, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, siyasî parti grupları adına yapılan konuşmaların bittiğini açıklıyor ve şahısları adına söz isteyen milletvekillerine söz vereceğini bildiriyordu³¹². 3 milletvekili konuştuğundan sonra³¹³, verilen bir önergenin kabulü üzerine, Genel Kurul, milletvekillerinin şahısları adına yapacakları konuşmaların 10 dakika ile sınırlandırılmasını kararlaştırmıştı³¹⁴. Bu arada, 3 milletvekili daha konuşunca³¹⁵, Birleşimi yöneten Başkanvekili Keskin, bir yeterlik önergesinin geldiğini, Hükûmet adına Maliye Bakanına ve daha sonra Bütçe Komisyonu Sözcüsüne söz verdikten sonra yeterlik önergesinin oylanmasına geçeceğini açıklıyor ve öğleden sonra saat 14.30'da toplanmak üzere, oturumu kapatıyordu³¹⁶.

³¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 94-95.

³¹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), s. 95.

³¹³ Şahısları adına konuşan 3 milletvekili şunlardı: Bilecik Milletvekili Şadi Binay, İstanbul Milletvekili Muhiddin Güven, Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 95-105.

³¹⁴ Konuşmaların 10 dakika ile sınırlandırılması yönünde, Urfa Milletvekili Kemal Badıllı ile Diyarbakır Milletvekili Adnan Aral tarafından verilen önergede şöyle denilmektedir:

“Başkanlığa,

Görüşmelerin uzaması söz alanların fikirlerini beyana mani teşkil edecek vasıfta olmaktadır. Herkesin fikirlerini beyana imkân verilmesi için konuşmaların (10) dakika ile sınırlandırılmasını teklif ederiz.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), s. 105.

³¹⁵ Konuşmaların 10 ar dakika ile sınırlandırılmasından sonra konuşan 3 milletvekili şunlardı: Adana Milletvekili Kemal Saniibrahimoğlu, Sakarya Milletvekili Muslihittin Güner, Afyon Karahisar Milletvekili Şevki Güler.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 106-109. Bunlardan, Afyon Karahisar Milletvekili Şevki Güler'in tutumu dikkat çekiciydi. Gerçekten, Güler, kürsüye geldiğinde, AP Grubu adına konuşmuş olan İhsan Gürsan'ın, konuşmasının, kendi görüşlerini de içerdiğini bildiriyor ve Grup Sözcüsünün konuşmasına aynen iştirak ettiğini söyleyerek kürsüden iniyordu. Güler'in açıklaması, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“Muhterem arkadaşlarım, bütçenin tümü üzerinde şahsi görüşlerimi arz etmek üzere huzurunuzu işgal etmiş bulunuyorum. Ancak şahsi görüşlerimi de içine alan ve kapsıyan bütçe tenkidini sözcümüz, Adalet Partisi Grubu Sözcümüz Sayın İhsan Gürsan, hepsini etraflı olarak izah etmiş oldukları için uzun boylu konuşmaya lüzum görmüyorum. Ve grup sözcümüzün konuşmalarına aynen iştirak ediyorum. Hürmetlerimle.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), s. 109.

³¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), s. 109.

ff- Bütçe Tasarısının Tümü Üzerinde Eleştirileri Cevaplandırmak İçin Yeniden Maliye Bakanının ve Daha Sonra Bütçe ve Plân Karma Komisyonu Sözcüsü Kemal Okyay'ın Konuşması

Öğleden sonraki oturumda, ilk sözü eleştirileri cevaplandırmak için Maliye Bakanı Ferid Melen alıyor, uzun konuşmasını büyük ölçüde, YTP Grubu adına konuşmuş olan Ekrem Alican ile AP Grubu adına konuşmuş olan İhsan Gürsan'ın değerlendirmelerine ayırıyordu³¹⁷. Bakan Melen'den sonra, kürsüye Bütçe ve Plân Karma Komisyonu Sözcüsü Kars Milletvekili Kemal Okyay gelmişti. Okyay, 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının Komisyona gelişi ve Komisyonda sürdürülen çalışmalar hakkında şu açıklamada bulunmuştu:

“Sayın Başkan muhterem arkadaşlarım, Karma Bütçe ve Plân Komisyonunun görüşlerini huzurunuzda izah etmeye çalışacağım. Karma Bütçe ve Plân Komisyonu, malûmunuz olduğu gibi, 50 kişiden mürekkeptir. 15 senatör ve 35 milletvekilinden teşkil olunmuştur. Ve Ananasımızın emri icabı ekseriyeti iktidar kanadından olan milletvekili ve senatörlerden mürekkeptir. Kuruluşu böyle olunca, Bütçe ve Plân Komisyonunda cereyan eden uzun müzakereler sonunda, Karma Bütçe ve Plân Komisyonundaki Hükümet kanadına mensubolan arkadaşlar, bir noktada görüşlerini birleştirmişler ve bu görüşün etrafında anlaşmaya varıldıktan sonra, komisyondan bütçe kanun tasarısı çıkmış ve Senatoya sevk edilmiştir. Bu itibarla, komisyon sözcüsü olarak konuşurken görüşlerimizin Hükümet görüşlerine aykırı olmadığını peşinen ifade etmek isteriz.

Hükümet 1965 malî yılı bütçe kanun tasarısının Anayasanın emrettiği süre içerisinde Komisyonumuza getirebilmiş ve Meclisimize sunabilmiştir. Karma Bütçe ve Plân Komisyonu kanun tasarısını 12 nci ayın onunda görüşmeye başlamış ve birinci ayın 21 inde geç saatte müzakeresini bitirerek kanun tasarısı üzerinde tam 43 gün çalışmıştır. Bütçe kanun tasarısını inceliyebilmek için, derinliğine, genişliğine didikliyebilmek için Komisyondaki her üye, Komisyona iştirak etmiş olan her milletvekili ve senatör, sözleri tahdidedilmeden istedikleri kadar konuşma imkânını bulabilmişler, tenkidlerini yapabilmişler, temennilerini sayabilmişlerdir. Burada huzurunuzda bir noktayı memnuniyetle kaydetmek isterim: Bütçe Karma Komisyonu objektif bir görüşle bütçe kanun tasarısını incelemiş bulunuyor. Karma Komisyonda hiçbir zaman partizan gayretlere hiçbir parti girmemiş ve sapmamıştır. Karma Komisyonda demogojiye, siyasi yatırımlara sapılmamıştır. Bütçe Komisyonu, bu fakir milletin imkânlarını en iyi şekilde millete harcama yolları üzerinde titizlikle durmuş, bütün arkadaşlar parti farkı gözetmeksizin bütçe kanun tasarısının mükemmel bir vesika olarak çıkarılmasına gayret etmiştir. Bu davranışıyla, Bütçe Karma Komisyonunuz demokratik rejimin faziletlerinden milletimize mümkün mertebe, âzami

³¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 110-131.

*derecede istifade sağlayabilmiştir. Karma Bütçe Komisyonunuz tahlillerinde cari harcamalar üzerinde titizlikle durmuştur. İncelemelerini yaparken fakir bir milletin imkânlarından istifade ederek Devlet Hazinesinde toplanan gelirlerin harcanmasında büyük titizlik göstermek mecburiyetinde olduğunu herkes bilerek müdrik idiler. Bunun için cari harcamalar üzerinde Komisyonunuz çok çalışmış ve titizlikle durmuştur. Karma Bütçe Komisyonu, bilhassa bütçe kanun tasarısının plân hedeflerine uygunluğu yönünden de büyük bir titizlik göstermiş, büyük incelemeler yapmıştır... ”*³¹⁸

Bütçeye ilişkin eleştirileri cevaplandıran Karma Komisyon Sözcüsü Okyay, 1965 yılı bütçesinin denk olduğuna da işaret ettiği konuşmasında şöyle demektedir:

*“Muhterem arkadaşlarım, Karma Bütçe ve Plân Komisyonu tesbitlerini yaparken, bütçe denkliği üzerinde hassasiyetle durmuştur. Bir kısım muhalefet mensubu arkadaşlarımızın ileri sürdükleri gibi, 1965 yılı bütçesinde 350 milyon liralık istikrazla kapatılacak açıktan başka bir açık olmadığı kanaatine varmış bulunuyoruz. 1964 yılında bütçemizin küçük bir açık verdiğini, 1963 yılında ise Türkiye bütçesinin denk kapandığını Komisyonumuz yine tesbit etmiş bulunmaktadır. 1964 yılında yapılan bütçe tasarruflarına değinerek bütçeyi denkleştirmek için hizmet ve yatırımlardan vazgeçildiğini bir kısım arkadaşlar ileri sürmüşlerdir. Biz, Komisyon incelemelerinde gördük ki, 1964 yılında yatırımlardan yapılamayanların hakiki sebepleri ya proje yapılamamasından veya vaktinde ihaleye çıkarılamamasından ileri gelmektedir. Projesi ve ihalesi yapılmış herhangi bir yatırıma ödeneği verilmiş diye bir durum tesbit etmedik.”*³¹⁹

Karma Bütçe ve Plân Komisyonu Sözcüsü Kemal Okyay, konuşmasının sonunda, Komisyon üyelerinden muhalefet partilerine mensup olanlarının Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerine geçilmesine kabul oyu vermezlerse, Komisyonunda kabul etmiş oldukları düzenlemeyi Genel Kurulda reddeder durumuna düşeceklerine dikkat çekiyor ve böyle bir tutumun açıklanamayacağını belirtiyordu. Okyay’ın bu konuya ilişkin sözleri ve bazı milletvekillerinin yerlerinden yaptıkları müdahaleler, Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almış bulunuyordu:

*“BÜTÇE ve PLÂN KARMA KOMİSYONU SÖZCÜSÜ KEMAL OKYAY
(Kars) -*

...

Bütçe Karma Komisyonunun çalışmalarını izah ederken ve Bütçe Karma Komisyonunun kuruluşunu anlatırken demiştim ki, Komisyon elli kişiden barettir ve bunu ekseriyeti iktidar kanadına mensuptur, bütün partiler bu komisyonunda

³¹⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 131-132.

³¹⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), s. 135.

temsil edilme imkânı bulmuştur. Meclisimizdeki her parti Komisyonda temsil edilmektedir. Kırküç günlük geceli gündüzlü büyük incelemelerden sonra, Karma Bütçe ve Plân Komisyonundan çıkardığımız bütçeyi, yalnız bu komisyon üyelerinden iki sayın arkadaşımız tasdik etmemiş, bunun dışında, bâzı bütçeler üzerinde söz hakkını mahfuz tutabilmek için bir kısım arkadaşlar «söz hakkım mahfuzdur» demiştir. Fakat, bütçe kanun tasarısının tümünü imzalayarak kabul etmiş bulunmaktadırlar. Muhalefet şerhi veren Kırşehir Milletvekili Sayın Ahmet Bilgin ile Konya Milletvekili Sayın İrfan Baran'dır. Bunun dışında «söz hakkım mahfuzdur» diyen arkadaşlar tümü ile bütçeyi kabul etmiş, tasdik etmiş bulunuyorlar. Ancak bütçe müzakerelerinde konuşma fırsatını elde tutabilmek için bir kısım arkadaşlar «söz hakkım mahfuzdur» işaretini koymuş bulunuyorlar. Çünkü söz hakkım mahfuz demeyince Bütçe Komisyonu âzâsı olarak tasdik ettiği, imza ettiği bütçe hakkında Mecliste müzakerelerde çıkıp konuşmak imkânından mahrum kalır. Bu düşünüş ile bâzı arkadaşlar «tümü üzerinde söz hakkım mahfuzdur» veya «şu bütçe hakkında söz hakkım mahfuzdur» diye şerh vermişlerdir. Bununla şunu izah etmek istiyorum. Sayın iki arkadaşımız dışında, Komisyonun bütün üyeleri Bütçe Karma Komisyonu raporunu kabul etmiş, tasdik etmiş bulunmaktadırlar.

İBRAHİM ETEM KILIÇOĞLU (Giresun) – Öyle şey yok.

KARMA BÜTÇE ve PLÂN KOMİSYONU SÖZCÜSÜ KEMAL OKYAY (Devamla) – Rapor elimizde, imzalarınız mahfuzdur.

İBRAHİM ETEM KILIÇOĞLU (Giresun) – Hayır, öyle bir şey yok, Sayın Sözcü, öyle değil.

CELÂL SUNGUR (Yozgat) – İçtüzük hükmüne göre doğru söylüyorsun, devam et.

KARMA BÜTÇE ve PLÂN KOMİSYONU SÖZCÜSÜ KEMAL OKYAY (Devamla) – Raporu imza etmişlerdir.

Şimdi, Bütçe Komisyonu üyeleri arkadaşlarımız, bütçe kanun tasarısının tümü üzerinde görüşüldüğü şu anlarda, maddelere geçmeye imkân vermemek üzere kırmızı oy kullanır iseler, eğer maddelere geçmek üzere oy kullanırken, bütçe kanun tasarısının tümünü kabul etmiş addettiğimiz bu arkadaşlar, kanun tasarısının maddelerine geçme istikametinde rey vermez iseler, biz...

İBRAHİM ETEM KILIÇOĞLU (Giresun) – Sayın Başkan, Komisyon Üyesi olmam dolayısıyla sözcüden sonra söz rica ediyorum.

KARMA BÜTÇE ve PLÂN KOMİSYONU SÖZCÜSÜ KEMAL OKYAY (Devamla) – Biz, bütçe kanun tasarısında hiçbir değişiklik yapılmadan, henüz Bütçe Komisyonundan geldiği şekilde huzurunuzda bulunduğu bir sırada bunların başka istikamette rey vermelerini izah edemeyecek duruma düşeceğiz. Bunu bilhassa belirterek sözlerime son verir; hepinizi saygı ile selâmlarım. ”³²⁰

³²⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 136-137.

gg- Bütçe Tasarısının Tümü Üzerinde Başbakan İsmet İnönü'nün Konuşma Yapma Gereğini Duyması

Karma Bütçe ve Plân Komisyonu Sözcüsü Kemal Okyay'ın, Bütçe Kanunu Tasarısına Komisyon incelemesi sonrasında kabul oyu vermiş olan bazı Komisyon üyelerinin, şimdi Tasarının, Genel Kurulda tümü üzerindeki görüşmeler tamamlandıktan sonra maddelerine geçilmesine ret oyu vermelerinin çelişkili bir tutum olacağına ilişkin bu açıklamaları tamamlandığında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Başbakanın söz istediğini belirtiyor ve Başbakan İnönü'yü kürsüye davet ediyordu. Her ne kadar, bazı üyeler ara verme zamanının geldiğini ileri sürdülerse de; görüşmelere aralıksız devam edilmesini öneren bir önergesinin kabul edilmesi üzerine³²¹, Genel Kurul çalışmaları sürdürülmüştü ve kürsüye gelen Başbakan İnönü, 12. Dönemin başlangıcından beri süre gelen olayları değerlendirdiği ve Bütçe Tasarısının maddelerine geçilmesinin reddedilmesi durumunda, Hükûmetin istifa edeceğini bildirdiği şu çok önemli konuşmayı yapmıştı:

"Sayın Başkan, sayın milletvekilleri; 1965 bütçesinin tümü üzerindeki konuşmaları bağlıyoruz. Yüce Mecliste bulunan siyasi partilerin Hükümetin takdim ettiği bütçe üzerindeki görüşlerini dikkatle dinledik. İlk önce M.P. nin sözcüsüne cevap arz etmek isterim.

Sayın General Dorman, yanlış anlamadıysam, enflasyona düşmemek için Hükümetin çaba gösterdiğini takdir eder bir şekilde konuşmuştur. Gerçekten Hükümet, güç olan malî şartlar içinde enflasyona düşmemeyi, istikrar içinde bir para siyaseti gütmek hedefini önemle takibetmektedir. Dış ticaret üzerindeki mülâhazaları değerlidir. Grev hakkı ve sendikaların, yeni sosyal nizamımızda tatbikatını dikkatle izledikleri anlaşılıyor. Sosyal hayatımızda bu mevzuatın önemli bir yol üzerinde bulunduğunu teslim. etmek yerindedir. M.P. si plânın hazırlanmasından da bahsetmiş ve plânı nazari bulmuştur. Plân yeni bir müessesedir. İyi kurulmuş olduğu kanaatindeyiz. Her halde eksiklikleri mütemadiyen düzeltilmektedir ve düzelecektir. M.P. nin toprak reformuna lüzumlu şartlarla taraftar olduğunu işitmekten memnun olduk. Ancak kanunun, yedi komisyon yerine geçici bir komisyonda tetkik edilmesi teklifini kabul etmemiş olması, kanunun çıkmasını kolaylaştırmıyacaktır. Geçen dört senelik Meclis hayatımızda M.P. ile daima karşı karşıya bulunduğumuz için tenkidlerinden fazla şikâyet hakkımız yoktur.

³²¹ Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir, Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu ve Van Milletvekili Şükrü Kösereisoglu tarafından verilip, Genel Kurulca kabul edilen önerge şöyleydi:

"Yüksek Başkanlığa

Bugün gündemde görüşülecek işler çok olduğundan saat 18 de ara verilmeden bütçenin tümü üzerindeki müzakerelerin ve oylamanın sonuna kadar devam edilmesini arz ve teklif ederiz."
M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), s. 137.

Diğer muhalefet partileri ile durumumuz biraz daha farklıdır. Çünkü, bu geçen zamanda önemli devrelerde beraber çalışmış durumda olarak daha geniş tartışma sebeplerimiz vardır.

Gerçekten 1961 seçimlerinden sonra nispî temsilin neticeleri belli olduğu vakit Türkiye'nin karşısında bulunduğu mesele B.M. Meclisinin açılıp, demokratik rejimin işlemeye başlayıp başlamıyacağı meselesi olmuştur.

Sayın milletvekilleri, 1961 Aralık ayında A.P. ile ilk Koalisyon Hükümeti bu şartlar altında kurulmuştur. Bu zamanın en önemli konusu uzun bir siyasi çekişme devrinden sonra demokratik rejim yeniden kurulunca vatandaşlar arasında uzaklığın ve düşmanlığın bertaraf edilerek dostça vatandaşlık münasebetlerinin kurulması için çalışacak bir Hükümet teşkili idi. Benim gözümden ilk Koalisyon Hükümetinin en mühim vazifesi bu olacaktı. A.P. ile bu koalisyon yapıldı. Teşkil edilen Hükümet samimî bir anlayış beraberliği içinde vatandaşların iyi münasebetlerini kurmak için çalışmış ve benim kanaatimce büyük başarı kazanmıştır. Bu Hükümet zamanında bütün güçlükler Hükümet dışındaki A.P. Merkezinin müdahale ve taleplerinden gelmiştir. Bilindiği gibi, bir askerî ayaklanma bastırıldıktan sonra, süratle büyük ölçüde af talepleri siyasi hayatımıza hâkim olmuş ve bu güçlükler yenilemiyerek nihayet Hükümet inhilâl etmiştir. A.P. ile C.H.P. nin Hükümet kurabilmesi çok emek mahsulüdür. İlk önce A.P. Grubu Karma Hükümeti kabul etmemiş, ancak genel idare kurulu kararı ile Hükümet teşebbüsü ilerlemiştir. Ben, bizzat A.P. Grupunda Karma Hükümet teşebbüsünü anlattım ve kendimi A. P. Grubunun suallerine cevap vermeye hazırladım. Bu hâdiseleri Birinci Koalisyon teşkilinde sarf edilen gayretlerin genişliğine işaret için söyledim. Birinci Koalisyon programının ruhu, vatandaşlar arasında düşmanlığın giderilip tabii münasebetlerin kurulması, plân teşekkülünden istifade edilerek ekonomik kalkınmaya teşebbüs edilmesi ve toprak reformu fikirlerini kaplar ve dış politikada izahat verir. Bu izahat içinde Sovyet Rusya ile münasebetler şu ifade ile anlaşılmıştır: «Bu arada komşu memleketlerle, hususiyle büyük Kuzey komşumuz Sovyetler Birliği ile münasebetlerimizi mevcut milletlerarası taahhütlerimize uygun olarak, karşılıklı saygı esasına dayanan iyi komşuluk münasebetleri çerçevesinde geliştirmeyi samimiyetle arzu etmekteyiz.» Mahsus bu cümleyi aynen aldım. Adalet Partisi sözcüsünün dünkü konuşmaları ile mukayesesini nihayette yapacağım.

Birinci Koalisyondan çektiğimiz müşkülâtı ben Adalet Partisi Başkanının Hükümet içinde bulunmamasından doğduğunu zannetmiştim. Onun için ikinci Koalisyonda bu eksiği düzeltmeye çalıştım. Birinci Koalisyon 6 ay 10 gün devam etti.

Sayın milletvekilleri, İkinci Koalisyon Hükümeti 25.6.1962 tarihinde kurulmuştur. Bunun protokolünde görüşmeler ve kararlar daha tafsilâtlıdır. Bu Koalisyonun programına hâkim olan esaslar şunlardır: Günün meselesi haline gelen siyasi özel af konusunda çıkacak kanunların hudutları ve diğer

alt kanunları teferruatıyla tesbit edilmiştir. Siyasi program olarak plân temel meseleyi teşkil etmiş, malî tedbirler, toprak reformu önemle ele alınmıştır. Tabiatıyla dış politika hemen hemen Birinci Hükümetin esaslarını kapsamıştır.

Bu Koalisyon 1963 sonuna kadar sürdü. Bunda da silâhlı bir ayaklanma geçirdik. Anayasa nizamının istediği bütün müesseselerin kurulması geniş ölçüde bu devreye rastlar. Bu devirde Hükümet olarak çektiğimiz başlıca güçlük Hükümet içinde istikrarın teessüs etmemesidir. Sayın Alican'la umumi esfâr önünde bir ihtilâf çıkmadan bir ay vakit geçirmek mümkün olmamıştır.

Sayın Alican bu seferki tenkidinde plândan uzun uzadıya şikâyet etmektedir. Esasen ikinci Koalisyonu teşkil ederken, plân fikrinin aramızda takarrür etmesi kolay olmamıştı. Bizim için plânlı çalışma birinci mesele idi. Sayın Alican, plânlı devreye girmeden bir iki sene geçirilmesini arzu ediyordu. Nihayet görüştük, mutabık olduk. Bunun gibi plânın istediği malî kaynaklar bizim için esaslı mesele idi. Onda da Sayın Alican'la uzun tartışmaya münasip ifadeler bulmaya mecbur olduk. Beş Yıllık Plânın Büyük Mecliste kabul tarihi 21 Kasım 1962 dir. Hükümette beraber çalıştığımız zamanda, plânın ve plânda vazife sahiplerinin Sayın Alican'a beğendirilmesi mümkün olmamıştır. Bu seferki bütün tenkidlerine karşılık samimî kanaatimiz odur ki, Devlet Plânlama Teşkilâtı çok iyi kurulmuş, çok iyi vazife yapmıştır. Yerli uzmanlardan ve çok iyi kabiliyetlerden geniş ölçüde faydalanılmıştır. Plânın dış yardımlarını temin edebilmek için uluslararası teşekküller, bankalar ve mütehassıslara hesap ve cevap vermek mecburiyeti çok olduğundan Plânlama Teşkilâtı çok salahiyetli yabancı mütehassıslar önünde de güç imtihanları başarı ile geçirmiştir. Plânlama ilk iki sene hazırlıktan sonra vücuda getirdiği Beş Yıllık Plân devrine 1963 ten beri girmiştir. 1965 te 3 ncü senesi olacaktır. Bir Plân Bakanlığı ihdas edilmesi ve bu Bakanın merkezde ve uygulamada vazifeli olması gibi bir teşekkülün her türlü mahzurları vardır. Bu fikre katılmanın mümkün olmadığını, özür diliyerek söylerim. Plânın muvaffak olmadığına misal olmak üzere, 1960 tan, 1964 e kadar olan neticelerin, evvelki zaman ile mukayesesi, zannımca yanlış hesaptır. Plânlama, 1963 ve 1964 ü geçirdi. 1963 müstesna bir başarı senesi oldu. Yüzde yedinin üzerinde bir netice aldık. 1964 çok güçlük senesi oldu. Tahmin ederiz ki, bu sene bile cari fiyatla yüzde altı civarında bir netice elde edeceğiz. Yüce Meclise hatırlatmak isterim ki, 1963 senesinin başarılı neticesi üzerinde İkinci Koalisyon çözülmünceye kadar Sayın Alican'la görüş birliğine varamamıştık. Henüz iki senesi geçmiş plân için menfî hüküm söylemek, hem vakitsiz, hem insafsızdır.

Plân fikri, Cumhuriyet Halk Partisinin 20 seneden beri takibettiği bir ekonomik sistemdir. 20 senelik bir emek neticesinde, bugün plâna dayanan bir kalkınma gayreti, bütün siyasi partilerin ve bütün millî ve meslekî kuruluşların müşterek kanaati olarak millette yerleşmiştir. Bu neticede, son Plânlama Teşkilâtının verimli çalışması büyük yardımcı olmuştur.

Sayın milletvekilleri, Sayın Alican'ın, dış ticarete, idarede malî ve ekonomik her sahada hudutsuz ölçüdeki şikâyetlerini, güç beğenen iyi niyetli mizaçlarını temennileri olarak pekâlâ anlıyorum. Fakat, bu şikâyetlerin, ümitsizlik derecesini bulan mübalâğalarının faydalı olduğunda tereddüdüm vardır. Sayın Alican'ın, Hükümet teşkili ve siyasi hayatımıza düzen vermek için tavsiyelerini anlamak, güçtür. İçinde bulunduğu Hükümet muvaffak olacak diye daimî bir rahatsızlık içinde bulunan tutumu, Hükümeti çalışma imkânından mahrum eder. İçinde bulunduğu Hükümeti istikrarsız göstermek için yaptığı teşebbüsleri izah etmek kimse için mümkün olmayacaktır. Meselâ Amerika'ya gidip devlet merkezi ile ilk teması yaptığım günlerde Ankara'da bulunan Hükümetin çekilmiş olduğu haberini Amerikalılar bana vermişlerdir. Dünkü beyanında diyor ki, 1964 başında Hükümetin teşekkülüne müsamaha etmesi, dış şartların müsait olmamasından ve şimdi Hükümeti düşürmek istemesi böyle bir zaruret olmamasından dolayıdır. Seçim Kanunu münasebetiyle geçen hafta Mecliste açılan münakaşada Adalet Partisi iktidarının içinde veya dışında olarak onu desteklemek için sarf ettiği gayretler cidden takdire şayandır.

Bütçeyi reddetmek suretiyle Hükümeti düşürmek fikrinin muhalefet partilerinden hangisinin eseri olduğunu bilemiyoruz. Bu bizim siyasi hayatımızda yeni bir icattır. Bizim siyasi partilerimiz eliyle getirilecek neticeler her millet için ibretle dolu ve istifadeli olacağını zannederim.

Sayın Milletvekilleri, bütçe münasebetiyle C.K.M.P. ve A.P. nin bütçe münasebetiyle tebliğleri bütçe reddi suretiyle Hükümet düşürmek için her türlü ölçüyü ve insaflı aşan bir mübalâğa üslûbu içindedir.

A.P. tebliğinin dış politika kısmı üzerinde bir nebze durmak isterim. Türk dış politikasının ehliyetsiz, şahsiyetsiz ve âciz bir hüviyet içinde gösterilmesi her Türkü dilhun edecek kaba bir iftiradır. Kıbrıs meselesi ne şartlar içinde başladı. Bir sene sonra dünya önünde ne şartlar içinde bir mahiyet kazandı. Ortada olan, iki gözü kör bir siyaset adamının görebileceği kadar aydınlık bir neticedir. Kıbrıs idaresi ve onu destekliyen devlet, Sovyet Rusya'yı Türkiye için başlıca bir tehdit ve tehlike unsuru olarak bir seneden beri istismar etmiştir. Aradıkları neticenin tam aksiyle karşılaşmışlardır. (C.H.P. sıralarından, bravo sesleri, alkışlar) Rusya'dan Kıbrıs'a silâh gönderilmesi meselesini biz takibettik. Bize bunu izah, tasrih ve tekzibettiler. Tekzip neşredildi. 6 ay evvel Sovyet Rusya ile bizi Kıbrıs ve onun teşvikçisi devlet, açıktan tehdidetmeye çalışıyordu. Aradaki değişikliği ters gösteren A.P. Sözcüsünün yakından bildiğim kıymetine ve insafına yakıştıramıyorum.

Sayın Potgorny'nin ziyaretini mümkün olduğu kadar yermek için gösterilen gayret yersiz ve haksızdır. Senato Başkanımız B.M.M. nin her partiden üyeleriyle Sovyet Rusya'ya ziyaret yaptı.

Sayın Potgorny çok değerli bir heyetle bu ziyareti iade etti. İki memleket arasında iyi komşuluk münasebetlerinin ciddî ve samimî olarak gelişmesi

arzuları söylendi. Ekonomik münasebetlerin geliştirilmesi öne sürüldü. Bütün bu muamelelerin Türkiye'nin menfaatine, iyi komşuluk münasebetlerine ve uluslararası iyi inkişaflara faydalı olmaktan başka ne neticesi olabilir? A.P. bununla C.H.P. sini, Amerika'dan uzaklaşmak ithamı ile göstermeye çalışıyorsa, böyle bir gayreti biz bir siyasi partimizin haysiyetiyle uzlaştırmaya muktedir değiliz. Bu çeşit politikalar, yaranmak istenilenler gözünde de gayretçileri düşürebilir. Evet; bu münasebetle tekrar edeyim ki, taahhütlerimiz ve ittifaklarımız hükümleri içinde Sovyet Rusya ile iyi komşuluk, iyi tanışma, mümkün olduğu kadar geniş iktisadi münasebet kurma arzusunda ciddî ve samimî olmak Türkiye'nin menfaatinedir.

Sayın arkadaşlar, toprak reformunu uzun çalışmalar sonunda Meclise getirmeye muvaffak olduk. İfadelerinizden hep toprak reformuna taraftar olduğunuzu anlıyoruz. Toprak reformunu çıkarmak için amelî tedbir olarak bir karma komisyon teşkil edilmesi fikrini kabul buyurmadınız. Bu kanunun Türk köylüsünün imdadına yetişmesini uygun görmediniz. Yedi komisyonda tetkik her halde bu devrede güç yetiştirecektir. Bu noktayı başlıca müteessir olduğumuz mesele olarak takdirinize arz ederim. Biz, C.H.P. nin her ehemmiyetli dâvasında olduğu gibi, toprak reformunun gerçekleşmesi için de bu memlekette yılmadan, yorulmadan çalışacağız.

Muhterem arkadaşlar, bütçe için ilk açık oylama yapılmak zamanı gelmiştir. Bütçeye verilecek ret oylarını Hükümete güvensizlik oyu telâkki edeceğiz. Anayasamıza göre, Hükümete güven oyu 226 sayısıyla tesirli olabilir. Şimdiye kadar hiçbir güven oyunda bu şartı aramadım. Bir tek kırmızı oy fazla olursa Meclisin güveni olmadığını tesbit ederek emaneti teslim edeceğiz.

İç politika, malî ve iktisadi kalkınma ve teşkilâtlanma ve reformları gerçekleştirme devri gibi geniş bir çalışma zamanında ve Kıbrıs meselesinin buhranlı ve kanlı geçidini geçerken, Hükümet mesuliyetini üzerimizde bırakmayı uygun gördünüz. Güçlüklerden geçerken, ne kadar yardım gördüğümün takdirini, yüce Meclisin insafına tevdi ediyorum. Orta sıralardan, bravo sesleri) Şimdi, Hükümeti değiştirmek kararındasınız. Bunun için, bütçenin reddi usulünü seçmiş bulunuyorsunuz. Bütçenin reddi suretiyle Hükümet değiştirmek fikrini kavramak güçtür. Niçin 15 gün evvel değil, niçin 15 gün sonra değil? Memleketi bir müddet bütçesiz bırakmanın muhalefet partilerimize nasıl bir zevk vereceği tahmin edilemez. Ümidederim ki, muhalefetin vazife hissi, neticeyi aldıktan sonra memleketi, uzun müddet Hükümete bırakmayı arzu etmeyecektir. Kuracağınız Hükümette ortakların müşterek başarı için çalışmalarını ve birbirlerinin balonunu veya efsanesini söndürme hevesinde olmamalarını yürekten dilerim.

Sayın arkadaşlar, Yüce Meclise saygılarımı sunarım. ”³²²

³²² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 137-140.

Görüldüğü gibi, Başbakan İnönü, konuşmasında, Bütçeye verilecek ret oylarını Hükûmete güvensizlik olarak değerlendireceklerini ve Millet Meclisinin Hükûmeti düşürebilmesi için gereken 226 oyun sağlanabilmesini aramayıp, ret oylarının kabul oylarından 1 adet dahi fazla olması durumunda, Cumhurbaşkanına Hükûmetin istifasını sunacağını açık bir biçimde ifade ediyordu³²³.

hh- Bütçe Tasarısının Tümü Üzerinde Tekrar YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'ın Konuşması

İnönü'nün konuşmasından sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde, siyasî parti gruplarının sözcüleri ile şahısları adına bazı milletvekillerinin, Komisyon ve Hükûmetin konuştuklarını hatırlatıyor ve Hükûmetten sonra konuşmak isteyen Mehmet Turgut'un, söz sırasını Ekrem Alican'a devrettiğini, Hükûmetten sonra tek kişiye söz verebileceği için, Partisi adına söz isteyen Zekâi Dorman ile Osman Bölükbaşı'na söz veremeyeceğini bildirerek, YTP Grubu adına Ekrem Alican'ı kürsüye davet ediyordu³²⁴.

Alican, Başbakan İnönü'nün konuşmasında, kendisi hakkında yaptığı bazı değerlendirmelere ve bütçenin reddi yoluyla Hükûmeti düşürme girişimini eleştirmesine değiniyor ve şöyle diyordu:

“Sayın Başbakanın 1965 malî yılı bütçesi üzerinde bu bütçe hakkında görüşeceğini tahmin ederken, daha ziyade bu konuşması ile bir Alican muhasebesini yapmak niyetinde olduğunu gördüm. Hakikaten Sayın Başbakana bu bakımdan teşekkürlerimi arz ederim. Bâzı meseleler üzerinde gerek Yüce Heyetinize, gerekse bu yolda Türk umumi efkârına açıklamak istediğim bâzı hakikatler hakkında bu açıklamayı yapmak imkânını bana bahşetmiş bulunmaktadır.

³²³ Parlamenter sistemde, yasama organının hükûmetin hazırladığı bütçeyi reddetmesi durumunda, hükûmetin, yasama organının bu tutumunu kendisine yöneltilmiş dolaylı bir güvensizlik olarak değerlendirmesi ve istifa etmesi, bize göre parlamenter sistemin mantığına uygun bir davranıştır. Bu konuda, Gürsoy şöyle demektedir: “...Doğrusu istenirse Anayasamızın güvenoyuna başvurmayı düzenleyen 89 ve 104 üncü maddelerinde bütçeye karşı red oyu verilmesinin güvensizlik anlamına geleceği hakkında bir hüküm yoktur. Bütçenin meclislerdeki görüşülmesini düzenleyen Anayasanın 94 üncü maddesinde de böyle bir durum öngörülmüş değildir. Ancak bütün bu söylenenlere karşın şu da bir gerçektir ki hemen bütün demokratik ülkelerde bütçe oylaması, güven oylaması sayılır. Bütçesi reddedilen hükûmetler istifa ederler.” Bedri Gürsoy, **a.g.k.**, s. 305. Bulutoğlu ve Kurtuluş da benzer bir görüş ileri sürmekte ve bütçesi reddedilen bir hükûmetin görevden ayrılması gerektiğini belirtmektedirler. Bkz. Kenan Bulutoğlu, Erciş Kurtuluş, **a.g.k.**, s. 145. Feyzioğlu ise, parlamenter hükûmet sisteminin geçerli olduğu bir ülkede, bütçenin reddi üzerine, ya devlet başkanının yasama organının seçimlerini yenilemesi, ya da hükûmetin istifa etmesi gerektiğine işaret etmekte; 1961 Anayasasında Cumhurbaşkanının Millet Meclisinin seçimlerini yenileyebilme yetkisi farklı koşullara bağlanmış olduğu için bu yolun işletilemeyeceğini, bu nedenle böyle bir durumla karşılaşan hükûmetin istifa etmesi gerektiğini söylemektedir. Bkz. Bedi Necmeddin Feyzioğlu, **a.g.k.**, ss. 283-287.

³²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 140-141.

Siyasi hayatta bazen şahıslar üzerinde de konuşmalar yapılabilir arkadaşlar. Bu itibarla, Sayın Başbakana belki ben de mukabil târızlerde bulunacağım, ama her halde siyasi mücadele üslûbunun dışında herhangi bir yola müracaat etmiyeceğimden de şüphesiz emin olabilirsiniz. Sayın Başbakanın bu çeşit kritik müzakerelerin sonunda yaptığı konuşmalarda umumiyetle bana târızlerde bulunmayı bir nevi usul haline getirmeye başladığını sezmekteyim, görmekteyim. Şimdi bugünkü müzakereler konusunda bir Alican muhasebesi yaparken, bir noktada kendilerine müteşekkirim. Dediler ki, «Zor beğenen, güç beğenen, iyi niyetli bir insanın yarattığı güçlüklerdir bunlar.» Bunlar bir müspet değer hükmüne varır. Ama, yine kendileri aynı konuşmanın içerisinde tezatlarla düştüler. Zannediyorum, orada biraz asaplarına hâkim olamamışlardır...

Güzel bir hükme varmış, memnun oldum. Ama arkasından hangi hükümler geldi, okuyacağım. Diyolar ki arkasından, «İçinde bulunduğu Hükümet muvaffak olacaktır, diye daimî bir rahatsızlık içinde bulunan tutumu, o Hükümeti çalışmak imkânından mahrum eder.» Bu hükümlerinde hakikaten hata etmiş bulunmaktadırlar. Alican, ilk vardıkları kıymet hükmünde olduğu gibi hakikaten zor beğenen bir insandır, ama iyi niyetlidir, samimîdir, içinde bulunduğu Hükümete iyi niyetinin, samimiyetinin ifadesi olarak bir takım hareketlere girer; o hareketler güçlükler doğursa, o güçlükleri siyasi hayatımızın demokratik esaslara intibak ettirilmesine eğer candan inanıyorsak alışıcağız Muhterem Paşam. Buna alışmak mecburiyetindesiniz. Ben biliyorum ki, sizin uzun siyasi maziniz benim bu çeşit hareketlerime, hakikaten bu tecrübesiz politikacı da bana karşı niçin bu çeşit tutumlara giriyor, girebilir diye içinizden bir takım isyan hisleri elbette doğacaktır. Ama, madem ki demokrasiye gönül verdim diyorsunuz, ama madem ki, Türkiye’de demokrasiyi gerçekleştireceğim diyorsunuz, siyasi hayatta bunlara tahammül edeceksiniz ve bu çeşit kıymet hükümlerine varmayacaksınız Muhterem Paşam. İkinci kıymet hükümleri: «İçinde bulunduğu Hükümeti istikrarsız göstermek için yaptığı teşebbüsleri izah etmek kimse için mümkün olmayacaktır.» Belki Muhterem Paşam bunu izah edememiş. Benim için izahı mümkün, ben kendilerine izah edeyim: Siz(i) uzun siyasi alışıklarınız (alışkanlıklarınız E.O.) dolayısıyla haklı görürüm kolay değildir, 40 sene bir insan muayyen bir istikamette, muayyen siyasi anlayışlar içerisinde yaşamış ve ondan sonra tam aksi istikamette bir siyasi ortamın içerisinde kendisini bulmuş. Nasıl ...(orta sıralardan «O ortamı kendisi yaratmıştır» sesi)

Pekâlâ, o ortamı kendisi yaratmaya çalışmış diyelim. Bu mevzudaki teşhislerimi de çeşitli vesilelerle Yüksek Heyetinize ve umumi efkârımıza da arz ettim. Hakikaten öyle bir yola girmeye teşebbüs etmiş ama, her zaman kendilerini tenkid ettiğim gibi, ileriye düşünmiyerek, şu demokrasiyi getireceğim ama, bu demokrasinin ne gibi müesseselere ihtiyacı vardır, ne gibi zihniyetlere ihtiyacı vardır, Anayasa bakımından ne gibi esaslara ihtiyacı vardır, diye düşünmemişlerdir, şüphesiz. Ondandır da bir siyasi ortamın

içerisinde kendilerini bulmuşlar; devamlı surette müşkülât içerisinde, hem Türk siyasi hayatını, hem Türk siyasi bünyesini, hem de kendilerini bunalmak gibi bir durumla karşı karşıya görmüşlerdir. Alican'ın içinde bulunduğu Hükümeti istikrarsız göstermek için yaptığı teşebbüsleri izah etmeye imkân yoktur. Hayır Paşam. Alican'ın mizacıyla, Alican'ın Devlet anlayışıyla, Alican'ın siyasi anlayışlarıyla Zatıdevletlerinizin Devlet anlayışı, siyasi anlayışınız, mizacınız tam aksi istikamette olduğu içindir ki, siz o halleri istikrarsız tutumlar olarak görmüşsünüzdür; ben o halleri tekâmül ettirilmesi lâzımgelen bir demokrasi sisteminin, tekâmül ettirilmesi lâzımgelen reformlara tabi tutulması icabeden bir Devlet düzeninin ileriye gidebilmesi için yapması gerekli gayretleri saymışımdır. Sayın Paşam. Aramızda mizaç farklılığı vardır. Ben, bugünü yaşamasını istemiyorum, Devletimin. Ben, Devletimin plânını yapıyorum, ertesi gün acaba şu istikamete yönelmek kabil mi diye düşünmek lâzımgeldiği fikrini de beraber yürütüyorum. Ama, o plânın altında imzası olan ben dahi olsam, burada hatam vardır, bu istikamete yöneltilmesi lâzımdır, diyorum. Ama Zatıdevletleriniz, «Zaman her şeyi halleder. Zaman halledecektir bu müşkülli» diyen bir felsefenin içerisinde; siz bu felsefeye uygun olarak benim bu mülâhazamı mütalâa edince, «bu adam geçimsizdir», diyorsunuz, «bu adam istikrarsızlıklar yaratır» diyorsunuz, «bu adamla istikrarlı bir Hükümet kurulamaz», diyorsunuz. Aramızdaki fark bu, Sevgili Paşam.

...

Şimdi bir noktaya geleceğim; Sayın Başbakan bir sual sordu, o suali cevaplandıracağım. Bu itibarla, şu bütçe konusundaki tutumumuzu biraz daha vuzuha vardiroyım. Başından itibaren bu Parlâmentonun içinde normal fonksiyonunu icra eden bir siyasi parti grubu olarak hareket etmeye kararlıyız, böyle hareket edeceğiz, dedim. Basına intikal eden beyanlarım da böyledir. Muhterem Adalet Partisinin Genel Başkanı bana gelip «bir Hükümet düşmesi bahis konusu olur; Adalet Partisinin Hükümeti kurması ihtimali belirecek olursa, tutumunuz nasıl olur onu öğrenmeye geldim» dediği zaman da aynı şekilde cevap verdim. Beyler dedim, biz normal fonksiyonunu ifa eden bir Parlâmento grubu halinde vazifelerimizi yürüteceğiz. Bütçeyi tetkik ediyoruz, bütçenin tetkiki sonunda bütçeye kırmızı oy verme neticesine ulaşabilir, bu kanaatlerimiz. Gideriz, grupumuzda bu meseleyi görüşürüz, kırmızı oy vermeye karar verdiğimiz takdirde, kürsüye çıkar bütçe hakkında görüşlerimizi ifade ederiz. Bu oylarımızı da deklare ederiz. Ondan sonra hâdiselerin gelişmesini takibederiz. Hâdiseler gelişir, bizim kırmızı oyumuza rağmen Hükümet beyaz oy alır; kendisine bütçesiyle birlikte başarılar dileriz. Hükümet kırmızı oy alır; istifa ihtiyacını duyar. O zaman Devlet Başkanı bilecektir, yapılacak işi. Devlet Başkanı, size Başbakanlık vazifesini verir, Hükümet kurmak vazifesini verecek olursa, bizim cevabımız şudur: Sizi kürsüden de ifade ettiğim gibi destekleriz. Bu desteğimiz Hükümetinize adedimizle mütenasibolarak girmek mânâsını da taşır. Yalnız, Hükümet programının üzerinde anlaşmalıyız. Şartlarımız

olacaktır. Tıpkı, C.H.P. ile Hükümet kurarken, nasıl bir koalisyon protokolü hazırlamışsak; sizlerle de oturur, bir koalisyon protokolü yapar, o zaman Hükümete girebiliriz. Tek başınıza girerseniz, size Anayasamıza uygun bir programla Meclise geldiğiniz takdirde sizin Hükümetinizi destekleriz, dedim. Bizim bu husustaki tutumumuz budur. Bizim bu mevzudaki tutumumuzu, Muhterem Başbakan kendi arzusuna göre, bir takım yorumlara tabi tutmak suretiyle hakikaten bize haksızlık etmiştir.

Şimdi, «Bütçeyi reddetmek suretiyle Hükümeti düşürmek fikrinin muhalefet partilerinden hangisinin eseri olduğunu bilemiyorum. Bu bizim siyasi hayatımızda yeni bir icattır» diyorlar. Bendeniz, bunun cevabını vereyim.

Bu işin, bu eserin esası 1964 yılı başında Üçüncü Hükümetin kurulması sırasında Sayın Başbakan'ın yarattığı eserdir. Kendi eseridir bu iş. Kendi eserleridir. Çünkü konuşmamı bilmiyorum tetkik etmemiş olacaklar. Dün sonunu bitirirken ifade ettim. Dedim ki, o zamanın şartları içerisinde Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu olarak meseleyi tezekkür ettik ve Hükümeti desteklemeye karar verdik. Ama, bir yıl devaminca Hükümete bu anormal bir durumdur, Mecliste ekseriyet grupuna dayanmayan partiler Hükümet kurabilirler kanaatimce. Ama, bu hükümetler madem ki karma olarak kurulmamışlardır, bu hükümetlerin grupları Mecliste devamlı surette muayyen bir meselenin halline kadar kendilerini destekliyecek gruplarla peşinen mutabakatı sağlamak mecburiyetindedirler. Bu mutabakatı sağlamadığımız takdirde sevgili arkadaşlarım, vicdanlarınıza hitabediyorum, bu Meclislerde her gün kritik meseleler, her gün Hükümetin ekseriyet alması icabeden meseleler bu Meclislere gelecektir. Ekalliyet grupuna dayanarak her hangi bir diğer grupla da anlaşma yapmaksızın, muayyen bir müddet içerisinde, ben Hükümet kurmaya cesaret ettim derse, bir Başbakan, ertesi gün her hangi bir kanun geldiğinde karşı gruplar kendisini desteklemeyince; vay efendim siz nasıl bu yolda gidebilirsiniz demesine hakkı olabilir mi? İnsaflı olalım. Bunu söylemek istiyor Sayın Başbakan. Diyor ki; bu fikir kimden çıktı acaba? Bu fikir kimden çıkacak? Sizin 1964 yılı başında Üçüncü Hükümeti, Üçüncü İnönü Hükümetini kurma(sı) fikrinizden geldi, geldi buraya geldi. Esas sizindir Sevgili Başbakan.

Şimdi, bir sayın arkadaşımız 15 gün sonra olsaydı diyor. 15 gün evvel güvenlik meselesi vardı. Yani burada da siyasi bir tat var, sizde. Arkadaşlarım derler ki, 15 gün evvel olsaydı, tabii o zaman güven oyu mevzubahis olacaktı; güvensizlik oyu da 226 olması lâzımdır. Şimdi esasında bu yatıyor. 15 gün sonra niye değil diyor, Sayın Başbakan. 15 gün sonra da bütçe yok ki. Biz bütçe dolayısıyla, demin izah ettiğim gibi, muhalefet grupları olarak normal Parlâmento içinde fonksiyonumuzu yapıyoruz. Bu fonksiyonumuzu yapacak, kırmızı oy vereceğiz, düşerse Hükümet –düşmesi aslında Anayasaya göre 226 oya ihtiyaç var, ama Sayın Başbakan der ki, bir kırmızı oy fazla ise istifa ederim. E... istifa ederse bu demokratik rejim içinde benim düşüneceğim bu safhada,

Sayın Devlet Başkanı meseleyi ele alacaktır. Bir Başbakan namzedi seçecek, bu Başbakan namzedi de Hükümeti kurmaya çalışacak. Beni bunun dışında bir takım mülâhazalar içine sokmaya muhterem Başbakan'ın ne hakkı var; ne hakkı var? Hâdiseleri bir takım tefsirlere tabi tutup, ya şu neticeler doğarsa, ya bu neticeler doğarsa diyerek, bir takım mülâhazaların içine girmeye ne hakkı Sayın Başbakanın?

...

İlk Hükümet kurulması safhasında, yani C.H.P. dışında bir ilk Hükümet kurulması safhasında Sayın Başbakan, çok iyi hatırlıyorum, zannederim o zaman her gün yürüyorlardı. Orman Çiftliğindeki yürüyüşleri sırasında, her gün de basınla temas ediyorlardı. «Birleşsinler karşıma çıksınlar» dediler. Ben vesikaları fazla toplama heveslisi değilimdir.

Şimdi, bu defa da Sayın Başbakan bir, iki vesile ile buna benzer ifadelerde bulundular. Nihayet, buna benzer en son ifadeleri burada benden önce yapmış oldukları konuşmalarındı. Bu konuşmalarında hakikaten sert beyanlar vardır. O konuşmalarında, hakikaten, karşıdakiler birleşsinler gelsinler, havasını telkin eden cümleler vardır. Bu itibarla, ben kendilerinden rica ediyorum. Türk siyasi hayatında bu merhaleleri aşmakta kendilerinin büyük hizmetleri olacaktır. 1961 yılından bu yana çok yoruldular, gayret sarf ettiler. Meselenin, bu merhalesinde de gayretlerini esirgemeyecek olurlarsa, bu dönemeç rahat dönecektir. Bundan sadece memleket ve rejimimiz istifade edecektir, sevgili arkadaşlarım. Hepinizi tekrar hürmetle selâmlarım.”³²⁵

II- Millet Meclisi Genel Kurulunun Görüşmelerin Yeterliğine Karar Vermesi

YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'ın konuşması tamamlandığında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Bütçe Tasarısının tümü üzerinde, siyasî parti gruplarının sözcülerinin, şahısları adına söz alan milletvekillerinin, Komisyon sözcüsünün, Hükümet adına Başbakanın ve Hükümetten sonra da bir milletvekilinin (YTP Genel Başkanı Ekrem Alican) konuştuklarını hatırlatıyor ve Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen tarafından verilen bir yeterlik önergesini okutuyor ve oya koymak istiyordu³²⁶. Ancak, tam bu sırada, Genel Kurulda bazı milletvekillerinin Başbakanın söz istediğini bildiren yöndeki seslenmeleri üzerine yaşananların Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçtiğini görüyoruz:

“BAŞKAN – Sayın Başbakan sataşma iddiasında bulunuyorlar. Ne bakımdan sataşma iddiasındasınız Sayın Başbakan?(C.H.P. sıralarından, gürültüler; «öyle değil» sesleri) Oturunuz rica ederim arkadaşlar. Müzakereler güzel, güzel seyrinde gidiyor. Usul ne ise onu yapacağız. Hükümete ve

³²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 141-149.

³²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), s. 149.

kendisinin beyan ettikleri fikirlere aykırı konuştukları iddiasındalar. Riyaset, bu sahada bir hareket görmemektedir. (Ortadan, şiddetli gürültüler)

Direniyorlar mı efendim? (Ortadan «direniyoruz» sesleri, şiddetli gürültüler) Direniyorlar oylarınıza sunuyorum. Sataşma olup olmadığını Heyeti Umumiyenin oyuna sunuyorum. (Ortadan şiddetli gürültüler) Olmaz. Olmaz. Sataşma yok bence. Sataşma olduğunu kabul edenler... Etmeyenler... (Ortadan şiddetli gürültüler, «usul hakkında söz istiyoruz» sesleri) Sayınız (Ortadan, şiddetli gürültüler).

SUPHİ BAYKAM (İstanbul) – Bu kararı verirken vicdanına danıştın mı, danışmadın mı? (Ortadan şiddetli gürültüler)

BAŞKAN – İhtar vereceğim Suphi Baykam Bey; İsmail Bey ihtar vereceğim. Oturunuz lütfen. İçtüzüğün hükmü budur. Sataşma olduğu iddiasında bulunan bir milletvekili veya... (Ortadan gürültüler) Oturun be Coşkun Bey, niçin böyle kızıyorsunuz?

COŞKUN KIRCA (İstanbul) – «Be» diye hitabedemezsiniz bana. Ben edebilme söz istedim. (Gürültüler)

BAŞKAN – Affınızı rica ederim. Sizin çıkışlarınız karşısında ben hiddete geliyorum. Muhterem arkadaşlar tekrar ediyorum...

SABRİ VARDARLI (İstanbul) – Bitaraf hareket etmiyorsunuz, bitaraf değilsiniz.

BAŞKAN – Sayın Vardarlı size ihtar cezası vermeye mecbur etmeyiniz.

Muhterem arkadaşlar, tekrar ediyorum; Sayın Başbakan kendilerine sataşma olduğu iddiasında bulundular.

CELÂL SUNGUR (Yozgat) – Sataşma değil, sataşma iddiası değil.

BAŞKAN – Öyle dediler. Söz verebilmem için sataşma olacak. Ben sataşma olduğu kanaatında değilim.

COŞKUN KIRCA (İstanbul) – Hayır efendim, sataşma olduğu iddiasında değiller, usul hakkında söz veriniz. Sataşmadan katiiyen söz istenmedi, tahrif ediyorsunuz. (Ortadan devamlı ve şiddetli gürültüler ve kürsüye yürümeler.)

Ben usul hakkında söz istiyorum.

BAŞKAN – Sataşma olduğunu kabul edenler... (Gürültüler, orta sıralardan «in in, böyle Başkanlık olmaz, suiistimal ediyorsunuz» sesleri. Kabul etmeyenler...Kabul edilmemiştir.

COŞKUN KIRCA (İstanbul) – Reis Bey, Riyasetin tutumu hakkında söz istiyorum.

BAŞKAN – Olmaz.

COŞKUN KIRCA (İstanbul) – İçtüzüğün 95 nci maddesine aykırı hareket ettiniz. Söz istiyorum. (Gürültüler)

BAŞKAN – Efendim maddelere geçilmesini oylarınıza sunacağım. Bütçenin tümü hakkında... (Gürültüler) Muhterem doktor oturmazsanız sizin hakkınızda ihtar cezası vereceğim. Oturunuz. (Ortadan gürültüler)

Efendim, maddelere geçilmeden evvel bâzı önergeler var, onları okutup, oylarınıza sunacağım. ”³²⁷

³²⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 149-150.

c- Bütçe Tasarısının Tümünün Oylanması ve Millet Meclisi Genel Kurulunun Tasarının Maddelerine Geçilmesini Reddetmesi

Tutanaklara geçen ifadelerden de anlaşılacağı üzere, 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki görüşmelerin yeterliği üzerinde verilen önerge tartışmalı bir biçimde Genel Kurulca kabul ediliyor ve sıra Tasarının maddelerine geçilmesinin oylanmasına geliyordu. Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, oylamanın açık olması (yani, kabul, ret veya çekimser oy veren milletvekillerinin kimliklerinin belli olması) yönünde çeşitli önergeler verildiğini bildirmiş ve bu yönde talepte bulunan milletvekillerinin sayısının 15'i aşması nedeniyle, açık oya gidilmesi gerektiğini, açıklamıştı³²⁸. Ayrıca, Genel Kurulca, oylamanın, ismi okunan milletvekilinin, oyunun türünü sesli olarak bildirmesi biçiminde yapılması, yani açık isim okunmak suretiyle oylamaya gidilmesi de kararlaştırılmıştı³²⁹. Bu arada, Başkanvekili Mekki Keskin, İçtüzüğün 137. maddesinin altıncı fıkrası doğrultusunda, biri lehte, diğeri aleyhte olmak üzere, oylarının rengini açıklamak isteyen iki milletvekiline söz veriyordu³³⁰. Bu iki milletvekilinden biri, Bütçe Tasarısının maddelerine geçilmesine ret oyu kullanacağını bildiren C.K.M.P. Grubu adına Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz; diğeri de kabul oyu vereceğini açıklayan Afyon Karahisar Milletvekili Halûk Nur Bâki idi³³¹. İki milletvekilinin aleyhte ve lehte konuşmaları bitince, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, oylamaya geçeceğini bildiriyor ve

³²⁸ Açık oylamaya gidilmesi yönünde, Hatay Milletvekili Şekip İnal ve 15 arkadaşının verdikleri önergede şöyle denilmekteydi:

“Yüksek Başkanlığa

Bütçenin tümü üzerinde konuşan muhalefet sözcüleri; gruplarının 1965 malî yılı bütçesine ret oyu vereceklerini açıkça ifade etmişlerdir.

Millet Meclisinde çoğunluğu teşkil eden muhalefet gruplarının bu kararları, bütçenin Yüce Heyetinizce reddedilmesi ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

Bu durum karşısında, gerek Hükümet, gerekse bütçe durumumuz bakımından ortaya çıkacak güçlüklerin malî yılbaşına kadar halledilebilmelerini temin etmek üzere, tümü üzerindeki müzakerelerin hitamında maddelere geçilmesi hakkındaki oylamanın açık oylama şeklinde yapılmasını arz ve teklif ederiz.” M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), s. 150.

Açık oya gidilmesi yönündeki bir diğer önerge, Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı ve 21 arkadaşınca; bir başkası da, Çanakkale Milletvekili Refet Sezgin ve 21 arkadaşınca verilmişti. **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 150-151. Böylece, 3 ayrı önerge ile, toplam 60 milletvekili açık oylama yapılmasını talep etmiş bulunuyorlardı.

³²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), s. 151.

³³⁰ 1961 Anayasasının 3. Maddesi uyarınca Millet Meclisinin kendi İçtüzüğünü yapana kadar uygulanan, TBMM'nin 1 Kasım 1956 tarihli Dahili Nizamnamesinin (İçtüzük) açık oylamayı düzenleyen 137. Maddesinin, 6. fıkrasında şu hüküm yer almıştı:

“Reye müracaattan evvel mebuslar reylerinin gayet veciz bir surette esbabı mucibelerini kürsüden söylemek isterlerse, Reis lehte ve aleyhte yalnız birer zata ruhsat verebilir.”

³³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 151-152.

Ordu ili milletvekillerinden başlanarak ad okunmak yoluyla milletvekillerinin kabul, ret veya çekimser yönde oyları tesbit ediliyordu. Sonuçta, 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerine geçilip geçilmemesi için yapılan oylamaya, 424 milletvekilinin katıldığı ve 225 ret, 197 kabul ve 2 de çekimser (o tarihte kullanılan terimle “çekinser”) oy çıktığı anlaşılıyordu³³². Oylama sonuçları ortaya çıkınca, Başkanvekili Mekki Keskin, Millet Meclisi Genel Kuruluna, maddelere geçilmesi kabul edilmediğinden, Bütçe Tasarısının da reddedilmiş olduğunu duyuruyordu.

d- Bütçenin Reddedilmesi Üzerine Başbakan İnönü’nün Söz Alması ve Hükümetin İstifasını Cumhurbaşkanına Sunacağını Bildirmesi

Bu sonuç, sadece Millet Meclisinin 12. Dönemi için değil, Cumhuriyet tarihimiz için de çok önemli bir olaydı; çünkü, Cumhuriyet tarihimiz içinde ilk kez bir bütçe kanunu reddedilmiş oluyordu. Başkanvekili Keskin’in sonuçları açıklaması üzerine, Başbakan İsmet İnönü söz istemiş ve Millet Meclisi Genel Kurulunda, Cumhurbaşkanına Hükümetin istifasını sunacağını bildiren ve oylamadan önce konuşmuş olan YTP Genel Başkanı Ekrem Alican’a cevap niteliğini taşıyan şu önemli konuşmayı yapmıştı:

“Sayın milletvekilleri, muhterem arkadaşlarım; oylamadan evvel Sayın Alican benim beyanatımı cevaplandırdılar. Karşılıklı konuşmak mümkün olmadığı için bir taraflı konuşan insan kendisinin çok güzel söylediğini ve ikna ettiğini zanneder. Ümid ederim ki, Sayın Alican cevap alamadığı için kendisinin ikna edici bir surette konuştuğu hayaline kapılmıyacaktır.

Söyledikleri içinde benim bahis konusu ettiğim mevzulara büyük ölçüde cevap vermemiştir. Efkârı umumiye bu cevapları, benim şikâyetlerimle karşılaştıracak ve hükmünü verecektir. Meselâ Amerika seyahatimdeki hal bunun misalidir. Şundan veya bundan dolayı kendileri zaten Hükümetten çekilme kararı vermişlerdi, bir grup kararıdır. Fakat kimsenin gözünden kaçmaz ve yüksek nazarınızda aşikâr olmuştur ki, bir Hükümet Başkanı dışarı memleketle temasta iken onun merkezinde ortak olan partilerin gruplarında, idarelerinde herhangi bir havadisın tesiri küçük görülemez. Bunun gibi Hükümet içinde iyi geçinme ile yardımcı olarak çalışmak hassasın için Sayın Alican’a söylediğim sözlerin mesleki için, yeni vazifeleri için uyarıcı olmasını dilerim. Ümid ederim ki, bulunduğu teşekküllerde, hizmet etmek için daha dikkatli olacaktır. Bunları söylerken Sayın Alican’ın bana yaptığı tavsiyeleri de hülûs ile cevaplandırmak isterim. Benim uzun siyasi hayatımın neticesi olarak birtakım sabit kanaatler ve iddialar içinde bulunduğumu zannetmektedir. Bu zan yanlıştır. Ben kusurunu bilen ve hayatında kendisin mütemadiyen düzelten ve tekâmül ettiren bir insanım. Benim kuvvetli tarafım budur, sabit fikrim yoktur. Bana yapılan her tavsiyeyi hakiki değeriyle kıymetlendirmek isterim ve istifade etmek isterim.

³³² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), s. 152.

Sayın Alican ile olan bu münakaşalar umumi olarak bu üslûpla cereyan etmiştir. Umumi efkâr bunlara hükmünü verecektir. Belki bu hususta gelecekte de bir takım münakaşalar açılırsa yeniden izahlarda bulunuruz.

Yalnız iki nokta üzerinde de ısrar etmek isterim. Birisi, Hükümet kurarken plânlama üzerinde kendisi daha bir iki sene bunun tatbikine heves göstermiyordu. Bir, iki sene sonra plânın tatbikatına başlayabiliriz diyordu. Bu aramızda geçmiş bir muhaveredir. Sayın Alican böyle bir şey geçmedi diyor. Hâfızama güvenirim; ben bu kanaatimi muhafaza ediyorum. Aramızda öyle geçti. Onun hatırında öyle kalmış, benim hatırımda böyle kaldı. Söylediğim samimi bir kanaate müstenittir.

Muhterem arkadaşlarım, plân hakkında Sayın Alican taraftar olduğunu söylüyorlar. Beyanatımda söyledim ki; plâna esas itibariyle siyasi partilerde, millî teşekküllerde bugün muhalefet eden kimse yoktur. Mesele bunun tatbikini takibetmekte, kolaylaştırmakta, elinde siyasi kudreti olanların buna yardımcı olmasındadır. Eğer Sayın Alican plânlamayı, teşkilâtını, insanların takdir etmek için kendisinin plân taraftarı olmasında bize bir taahhüt vaziyetinde bulunuyorsa, bunu memnuniyetle ve minnetle karşılarım. Ümidederim ki, eline fırsat geçtiği zaman plânın kadrini bilecek, plânlamada çalışanların kadrini bilecek ve bu fikrin başarı ile ilerlemesine hizmet edecektir.

Muhterem arkadaşlarım, bu toprak reformu konusunu bir seçim manevrası olarak tavsif etmek istediler. Söylediklerinden anlaşılıyor ki, toprak reformu üzerinde Hükümette çalışmalar, Y.T.P. kanadı içinde çalışmalar samimiyetle ve geniş ölçüde olmuştur. Şu halde kendilerinin toprak reformunu bilerek, tetkik edecek hazır ve taraftar oldukları mânasını çıkarmaya hakkımız vardır. «Biz toprak reformunu buraya seçim kampanyası olarak getirdik » Şimdi iktidar bu andan itibaren mânen ve bir saat sonra da resmen elimizden gidecek, muhalefet partilerinin eline geçecektir. Halep orda ise arşın burada. Sayın Alican toprak reformuna taraftar ise bu müddet esnasında çıkarır. Biz o zaman kendilerine yalnız teşekkür ederiz. Bu taahhütlerini senet ittihaz ediyorum.

Muhterem arkadaşlarım, bu mülâhazalardan sonra söylenecek başka şey yoktur. Şimdi Bakanlar Kurulunu toplayacağım. Oylama neticesine göre, oylamanın mantiki neticesi üzerinde karar vereceğiz ve Hükümetin istifasını Cumhurbaşkanına göndereceğim. Bu akşam bu vazifeyi ifa edeceğim.

Hepinizi hürmetlerimle selâmlarım.”³³³

Başbakan İnönü'nün Alican'ın söylediklerine cevap veren ve Cumhurbaşkanına Hükümetin istifasını sunacağını bildirdiği bu konuşması bittiğinde, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, saatler 20.35'i gösterdiğinde, Hükümetin istifasını açıklaması üzerine katma bütçelerin incelenmesine gerek kalmadığını duyuruyor ve 16 Şubat 1965 Salı günü saat 15 te toplanmak üzere Birleşimi kapatıyordu³³⁴.

³³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), ss. 152-153.

³³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 57, (13.02.1965), s. 153.

C. İstifa Eden X. İnönü Hükûmetince Bir Geçici Bütçe Kanunu Hazırlanması

a- İstifa Eden Ancak Yeni Hükûmet Kuruluncaya Kadar Görevi Sürdüren

X. İnönü Hükûmetince Hazırlanan Geçici Bütçe Kanunu Tasarısının TBMM Başkanlığına Sunulması ve Bütçe Kanunlarının Görüşülme Sürecine Tâbi Tutulması

1965 malî yılı Bütçe Tasarısının, tümü üzerindeki görüşmelerden sonra. Millet Meclisi Genel Kurulunun 13 Şubat 1965 tarihli 57. Birleşiminde, maddelerine geçilmesi reddedilince, Başbakan İsmet İnönü aynı tarihte Hükûmetin istifasını Cumhurbaşkanı Gürsel'e sunmuş ve istifayı kabul eden Cumhurbaşkanı Gürsel, yeni Hükûmet kurulana kadar Başbakan İnönü'den göreve devam etmesini istemişti³³⁵. İstifa ettikten sonra yeni Hükûmet kurulana kadar işgüder Hükûmet sıfatıyla göreve devam etmekte olan X. İnönü Hükûmeti, 1965 malî yılı Bütçe Kanununu Tasarısının reddedilmesinin yol açtığı malî sorunları çözebilmek amacıyla, yeni bir Bütçe Kanunu kabul edilene kadar Devlet harcamalarına yetki veren bir kanun tasarısı hazırlamış ve 18 Şubat 1965 tarihinde TBMM Başkanlığına sunmuştu³³⁶. X. İnönü Hükûmetinin böyle bir girişimde bulunması kaçınılmazdı, çünkü 1964 malî yılı Bütçe Kanununun yürürlüğü, 29 Şubat 1965 tarihinde malî yılın bitimiyle birlikte sona eriyor ve 1 Mart 1965 tarihinden itibaren, hiçbir etkisi kalmıyordu. Bu durumda, 1 Mart 1965 tarihinden başlamak üzere, Devlette her türlü harcamanın yapılabilmesi için yeni bir bütçe kanununa ihtiyaç vardı. İşte bu nedenle, istifa ettiği halde, Cumhurbaşkanının talebi doğrultusunda, yeni bir Hükûmet kurulana kadar işgüder sıfatıyla göreve devam eden X. İnönü Hükûmetinin bir geçici bütçe kanunu tasarısı hazırlaması ve en geç yeni malî yılın başlangıcı olan 1 Mart 1965 tarihine kadar, bu Tasarının, Anayasanın öngördüğü süreç doğrultusunda, önce Bütçe ve Plân Karma Komisyonunda, sonra Cumhuriyet Senatosunda ve en sonra da Millet Meclisinde görüşülüp kabul edilmesi ve Cumhurbaşkanı tarafından Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe sokulması gerekmektedir. Başbakan İnönü'nün istifa ettiği 13 Şubat 1965 tarihinden, 1964 malî yılı Bütçe Kanunun yürürlüğünün sona ereceği 1 Mart 1965 tarihine kadarki 16 günlük süre içinde, bir parlamenterin Cumhurbaşkanınca yeni Hükûmeti kurmakla görevlendirilmesi, Hükûmeti kurmakla görevlendirilen parlamenterin yeni Hükûmeti kurması ve bu Hükûmetin Cumhurbaşkanınca onanması gerçekleşse bile, yeni kurulacak olan Hükûmet, henüz güvenoyu almadığı için bir işgüder Hükûmet olacağından ve parlamenter sistemde işgüder hükûmetler ancak günlük, rutin, cari işleri yapabileceğinden, böyle bir hükûmetin bütçe kanunu gibi çok önemli bir kanun tasarısını hazırlayıp onu TBMM Başkanlığına sunması mümkün değildi. Kurulacak yeni Hükûmetin hazırlayacağı programın Millet Meclisinde Anayasanın öngördüğü süre içinde görüşülmesi, daha sonra güven oylamasına gidilmesi, güvenoyu aldığı anda işgüder Hükûmet sıfatı sona ereceğinden 1965 malî yılı için yeni bir bütçe kanunu

³³⁵ **Resmî Gazete**, 16 Şubat 1965, Sayı: 11930, s. 7.

³³⁶ Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 553, "1965 malî yılı bütçeleri kanunlaşınca kadar Devlet harcamalarına yetki veren kanun tasarısı ve Karma Bütçe Komisyonu raporu", **C. S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 44'ün sonuna ekli, (19.02.1965), s. 1.

tasarısı hazırlayıp onu TBMM Başkanlığına sunması, bütçe tasarısının önce Bütçe ve Plân Karma Komisyonunda, sonra Cumhuriyet Senatosunda ve en sonra da Millet Meclisinde görüşülüp kabul edilmesi ve Cumhurbaşkanı tarafından Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe sokulması gibi uzun bir sürecin tamamlanabilmesinin imkânsızlığı da açıktı³³⁷. Ne var ki, 1 Mart 1965 tarihine kadar bir bütçe kanunu kabul edilip yürürlüğe girmezse, bu tarihten itibaren hiçbir Devlet harcaması yapılamayacağından, tüm Devlet faaliyetleri duracak, bir diğer deyişle Devlet kilitlenecekti. Ortaya çıkan bu krizin, yeni bir hükûmetin kurulup, hazırlayacağı yeni bütçe kanunu tasarısının TBMM’de kabul edilip yürürlüğe girmesine kadar bir biçimde çözülmesi gerekmektedir.

Millet Meclisi Genel Kurulunda, Bütçe Tasarısının maddelerine geçilmesinin reddedilmesi sonrasında ortaya çıkan bu soruna, yeni Hükûmetin kurulması beklenmeden, hazırlanacak bir kanun ile geçici bir süre de olsa çözüm getirilmesine ihtiyaç duyulduğunu, müstafi İnönü Hükûmetinin Maliye Bakanı Ferid Melen de şu sözlerle işaret ediyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, yalnız bütçenin reddedilmesinin, biraz evvel de işaret ettim, çok vahim neticeleri mevcuttur. Bunların birkaçını sayayım: Faraza bütçe reddedildiği ve yeni bütçe zamanında çıkmadığı takdirde ne olabilir? İşte aylıklar ödenemez, Devlet masrafları yapılamaz... Bir arkadaşım «fısıltı halinde» dedi ama fısıltı değildir. Gazeteciler yazdılar, ilim adamları bile bunu münakaşa ettiler. Devlet hizmetleri tamamen durur, yatırımlar durur, ihaleler yapılamaz, hatta ve hatta erimize tayın dahi verilemez, bir uçak dahi uçurmamız kanunen mümkün olmaz. Ama Allah korusun memleket teca-vüze uğradığı takdirde bütçe olup olmamasına bakılmaz, ama bütçe olmadığı takdirde bir uçak dahi uçurmak, yahut huduttaki nöbetçinin tayınını vermek mümkün olmaz. Bu bakımdan bütçenin reddi çok mühim ve vahim neticeler doğuran bir olaydır. Bunu da kabul etmek lâzımdır ve istikbalde de sık sık bu silâha müracaat edilmesi de bu sebeplerle şayanı tavsiye bir şey değildir. İnşallah bir daha tekerriir etmez memleketimizde.

Muhterem, arkadaşlar, bütçenin reddinden sonra biz, (durumun E.O.) vahametini gören, mesuliyeti müdrük bir Hükümet olarak derhal gerekli tedbirleri de düşündük. Bir arkadaşımız bunu Hükümetin günlük cari işleri

³³⁷ Nitekim, Cumhurbaşkanı Gürsel, 16 Şubat 1965 tarihinde Cumhuriyet Senatosunun bağımsız üyelerinden Suat Hayri Ürgüplü’yü yeni Hükûmeti kurmakla görevlendirdi (**Resmî Gazete**, 22 Şubat 1965, Sayı: 11935). Ürgüplü’nün oluşturduğu Bakanlar Kurulu listesi 20 Şubat 1965 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından onandı ve “işgüder hükûmet” olarak göreve başladı (**Resmî Gazete**, 22 Şubat 1965, Sayı: 11935). Yeni Bakanlar Kurulunca hazırlanan “hükûmet programı” 26 Şubat 1965 tarihinde Millet Meclisinde okundu, 1–2 Mart 1965 tarihlerinde Millet Meclisinde görüşüldü ve 4 Mart 1965 tarihinde gidilen güven oylamasında Ürgüplü Hükûmeti güvenoyu aldı (**M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 65, (26.02.1965), ss. 495-504; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), s. 3 vd., Birleşim: 67, (02.03.1965), s. 48 vd.; **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 12, Yasama Yılı: 4, Cilt: 37, Birleşim: 69, (04.03.1965), s. 154.

arasında mütalâa etmektedir. Ben şahsan buna kaani değilim. Bu nihayet bir bunun (kanun E.O.) sevkidir, teşriî bir tasarruftur, Hükümetin cari işleri arasına kolaylıkla girmez. Ama Devlet hayatı için o kadar önemlidir ki, Hükümetin cari işleri arasına girsin veya girmesin Hükümetiniz bunu kendisine millî bir vazife telâkki etmiştir. Bütçenin reddinden, Hükümetin istifasından itibaren, ertesi günden itibaren Hükümet meseleyi tezekkür etmiş ve gelecek Hükümete zaman kazandırmak üzere bir tasarı hazırlanması için Maliyeye emir vermiş, Maliye de birkaç günlük bir çalışma neticesinde bu bütçeyi hazırlamıştır. Biz bu tasarıyı yeni Hükümet için hazırlamıştık. Yeni Hükümet geldiği zaman, zaman kaybetmesin ve derhal sevk etisin diye. Çünkü bunu yeni Hükümetin vazifesi içinde telâkki ediyorduk. Cari işler meyanında saymıyorduk. Fakat yeni Hükümetin teşekkülü gecikti. Dün aşağı - yukarı son günü saydık bunun. Çünkü eğer dün teşekkül etmemiş olsaydı, faraza bugün dahi teşekkül etse Hükümetin getireceği bütçeyi 1 Marta kadar burada kanunlaştırmak Anayasa sebebiyle mümkün olmayacaktı. Çünkü, Hükümet gelecek, programını okuyacak, itimat oyu alacak... Bunlar muayyen usule tabidir. Ondan sonra yeniden Karma Bütçe Komisyonu teşekkül edecek. Bunlar belki Mart ayını aşan bir zaman alacaktır. Bu sebeple Hükümetiniz bu tasarıyı, günlük vazifesi içinde olmamasına rağmen, memleketin mâruz kalacağı mühim sıkıntılara mahal vermemek için hazırlamış ve huzurunza getirmiştir. Bunu tenkid edenler de oldu, belki vazifesi içinde iyi değil diyenler de oldu, ona mukabil teşekkül eden arkadaşlar da bulundu. Ne olursa olsun biz bunu vazife saydık.”³³⁸

Bu nedenle, istifa etmiş, ancak yeni hükümet kurulana kadar işgüder hükümet olarak göreve devam eden X. İnönü Hükümetince “1965 Malî Yılı Bütçeleri Kanunlaşınca Kadar Devlet Harcamalarına Yetki Veren Kanun Tasarısı” hazırlanmış ve TBMM Başkanlığına sunulmuştu. Esasında, Anayasada “geçici bütçe” diye bir kurum öngörülmediğinden, bu Kanun Tasarısının tâbi tutulacağı kanunlaşma sürecinin ne olacağı üzerinde farklı görüşler ortaya çıkmıştı. Bu bağlamda, Maliye Bakanı Ferid Melen, bu Tasarının Hükümetçe olağan bir kanun tasarısıymış gibi değerlendirilerek Millet Meclisi Başkanlığına verildiğini, fakat Başkanlık Divanınca, Tasarının, bir tür bütçe kanunu tasarısı olarak görülüp, bütçe kanunu tasarılarının kanunlaşma sürecine tâbi tutulduğunu, sözü edilen Tasarının Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında Genel Kurulun bilgisine sunmuştu. Maliye Bakanı Melen, Millet Meclisi Genel Kurulunda konuya ilişkin olarak yaptığı açıklamada şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlar, bu tasarı bütçe midir, değil midir? Üzerinde münakaşa edildi. Anayasamız bir geçici bütçeden bahsetmemiştir, muvakkat bütçeden bahsetmemiştir. Bu sebeple buna bir bütçe demek, olağanüstü tahsisat kanunu demek, ek ödenek kanunu demek mümkün değildir. Bu nevi

³³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 61, (19.02.1965), ss. 276-277.

şahsına münhasır bir şeydir. Biz bunu bir yetki kanunu telâkki ettik ve Meclise takdim ettik. Bütçe ile ilgili kanun olduğu için Divan Riyaseti bunu bütçe prosedürüne tabi tuttu, Karma. Bütçe Komisyonuna havale etti, Senatodan buraya geldi.

Bunu başka şekilde de düşünmek belki kabildir: Bu bir basit kanundur, binaenaleyh kanun prosedürüne tabi olması lâzımdır. Evvelâ aidolduğu komisyonlara havale edilmesi, ondan sonra Senatoya ve Meclise gitmesi lâzımdır. Böyle de telâkki etmek belki mümkündür. Ama arz ettiğim gibi bu yeni bir hâdisedir, Divanı Riyaset böyle telâkki etmiştir, Komisyon bu şekilde telâkki etmiş ve Senatodan da bu şekilde huzurunuzda gelmiştir. Belki bundan sonra Meclisin karar lâhik olunca bu bir emsal olacaktır.”³³⁹

Millet Meclisi Başkanlık Divanının kararı doğrultusunda, “1965 Malî Yılı Bütçeleri Kanunlaşınca Kadar Devlet Harcamalarına Yetki Veren Kanun Tasarısı”, 1961 Anayasası uyarınca, bütçe tasarılarında izlenecek sürece göre, önce Bütçe ve Plân Karma Komisyonunda görüşülmüştü. Karma Komisyon, Tasarıda bir değişikliğe gitmiş ve 1. maddedeki, 1964 malî yılı bütçesindeki ödeneklerin 1/12’sinin harcanmasına yetki veren hükmü, yeni bütçenin hangi tarihe kadar hazırlanabilip yürürlüğe gireceği bilinemediğinden, söz konusu 1. maddeye, “1 Haziran 1965 tarihine kadar” ibaresinin eklenmesini kararlaştırmıştı³⁴⁰. Karma Komisyonun kabul ettiği metin Cumhuriyet Senatosuna gelmiş ve Cumhuriyet Senatosunda esasa etkili olmayan ve malî yük getirmeyen bazı ufak değişikliklerle 19 Şubat 1965 tarihli 44. Birleşimde 11 ret ve 5 çekimsere karşı 124 oyla kabul edilmişti³⁴¹. Hemen aynı gün toplanan Karma Bütçe Komisyonu da, Cumhuriyet Senatosunun yaptığı değişiklikleri benimsemiş ve bu doğrultuda hazırladığı Raporu, “gündemdeki bütün işlere takdimen ve öncelikle görüşülmek ve Genel Kurulun tasvibine arz edilmek üzere” kaydıyla Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu³⁴².

Bütçe ve Plân Karma Komisyonu Raporunun Millet Meclisi Başkanlığına sunulduğu 19 Şubat 1965 tarihinde saat 15.00’te Başkanvekili Nurettin Ok’un başkanlığında toplanan Millet Meclisi Genel Kurulu, “1965 Malî Yılı Bütçeleri Kanunlaşınca Kadar Devlet Harcamalarına Yetki Veren Kanun Tasarısı” (Geçici Bütçe Kanunu Tasarısı)nı gündemdeki bütün işlere takdimen ve öncelikle

³³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 61, (19.02.1965), s. 277.

³⁴⁰ Bütçe ve Plân Karma Komisyonunda yapılan bu eklemenin gerekçesinde şöyle denilmekteydi: “... bütçenin hangi tarihe kadar hazırlanacağı belli olmadığından en geç 1 Haziran 1965 tarihine kadar ibaresi eklenmiştir”. Bkz. Yukarıda adı geçen Cumhuriyet Senatosu S. Sayısı: 553, ss. 2-3.

³⁴¹ **C. S. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 25, Birleşim: 44, (19.02.1965), s. 322.

³⁴² Millet Meclisi S. Sayısı: 878, “1965 malî yılı bütçeleri kanunlaşınca kadar Devlet harcamalarına yetki veren kanun tasarısı ve Karma Bütçe Komisyonu raporu ile C. Senatosunca yapılan değişikliğe dair C. Senatosu ve Karma Bütçe Komisyonu başkanlıkları tezkereleri”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 61’in sonuna ekli, (19.02.1965), s. 1.

görüştürmesini kararlaştırıyor ve Tasarının tümü üzerindeki görüşmelere başlıyordu³⁴³. Görüldüğü gibi, TBMM, Geçici Bütçenin 1 Mart'ta başlayacak yeni malî yıla yetişmesini sağlayabilmek için çok hızlı davranmış ve Cumhuriyet Senatosunda esasa etkili olmayan bazı ufak değişikliklerle kabul edilen metin aynı gün Bütçe ve Plân Karma Komisyonunda ele alınarak Senatonun yaptığı değişiklikler benimsenmiş ve Tasarının yine aynı gün Millet Meclisinde görüşülmesine başlanmıştı.

b- Geçici Bütçe Kanunu Tasarısı Üzerinde Cumhuriyet Halk Partisi Grubu Adına Coşkun Kırca'nın Konuşması

Geçici Bütçe Kanunu Tasarısı üzerinde ilk sözü CHP Grubu adına İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca alıyordu. Bütçenin reddedilmesi üzerine istifa eden X. İnönü Hükûmetinin, bir CHP azınlık hükûmeti olduğunu dikkate aldığımızda, istifadan sonra yeni hükûmet kurulana kadar Cumhurbaşkanının isteği üzerine işgüder bir hükûmet olarak göreve devam eden X. İnönü Hükûmetinin hazırladığı bu Geçici Bütçe Tasarısı üzerinde CHP Meclis Grubu adına yapılan konuşmanın, durumun CHP kanadında nasıl değerlendirildiğini göstermesi bakımından önem taşıdığı açıktı. Kırca, bütün bir malî yılı kapsamayan bir bütçe yapımı ile ilk kez karşı karşıya kalınmadığına; ancak bundan önce yapılan kısa süreli bütçelerin yapılma nedenlerinin, malî yılın başlangıç tarihinin değişmesi gibi farklı bir nedene dayandığına, bütçenin tümünün reddedilmesi nedeniyle bir geçici bütçe yapımının ilk kez yaşandığına dikkat çekerek başladığı konuşmasında, parlamenter sistemlerde bütçenin reddi durumunda bir geçici bütçe yapımına gidildiğini, bunun da genellikle anayasalarda öngörülmediğini hatırlatıyordu. Coşkun Kırca'nın, X. İnönü Hükûmetinin hazırladığı 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümünün reddedilmesi üzerine, 1964 yılı Bütçe Kanunun yürürlüğünün sona ereceği 1 Mart 1965 tarihinden itibaren bir süre için Devlet harcamalarına imkân sağlamak adına kısa süreli bir bütçe yapımı mecburiyeti ile karşı karşıya kalınması durumunu, Anayasamız açısından da değerlendirmeye tâbi tuttuğu konuşması şöyleydi:

“Memleketimizde bütün bir malî yıla şâmil olmıyan bir bütçenin yapılmasının ilk defa vuku bulmadığı muhakkaktır. Ancak, bugüne kadar yapılmış olan geçici bütçeler, ezcümle malî yıl başlangıcının değişmesi sebebine dayanıyor ve her halde, hiçbirisi, genel bütçe kanunu tasarısının tümünün reddedilmesi sonucunda yapılmış bulunmuyordu. Türkiye’de ilk defadır ki, genel bütçe kanunu tasarısının tümünün reddi dolayısıyla bir geçici bütçe kanunu yapmak lüzumu ortaya çıkmıştır.

Parlömanter demokrasilerde bütçe kanunu tasarısının tümünün reddedilmesi dolayısıyla geçici bütçe yapıldığı görülmemiş olaylardan değildir. Bu şekilde geçici bütçe yapmış olan memleketlerin büyük çoğunluğunda da geçici bütçe, anayasalarda bir Anayasa müessesesi olarak öngörülmemiştir.

³⁴³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 61, (19.02.1965), s. 267.

Anayasamızda da geçici bütçe bir Anayasa müessesesi olarak yer almamıştır. Sadece bu kısa açıklama ve mukayese dahi, diğer parlömanter demokrasilerde olduğu gibi, Türkiye’de de geçici bütçeye gidilmesinin Anayasa dışı sayılmıyacağını göstermeye yeter.

Nitekim, Anayasamızın bütçeden bahseden 94 ncü ve 126 ncı maddelerinde geçici bütçeden bahsedilmiş olmamakla beraber, nihayet bir kanun tasarısı olan bütçenin tümünü reddetmek yetkisinin Millet Meclisine aidolduğu da her türlü şüphenin üstündedir.

13 Şubat 1965 günü bu yetki Millet Meclisince kullanılarak Hükümetçe sunulmuş olan 1965 malî yılına ait Genel bütçe kanunu tasarısı reddedilmiş ve malî kanun tekniğinin bir zarureti olarak Katma bütçeli dairelere dair Bütçe kanunu tasarılarının müzakeresi de bu suretle imkânsız hale gelmiştir.

Bu olay karşısında yapılmakta olan bâzı yanlış ve zararlı yorumlar karşısında, C.H.P. Grubu olarak açıkça belirtmek isteriz ki, ne Genel bütçe kanunu tasarısının tümünün Millet Meclisince görüşmelerin şu veya bu safhasında reddedilmesini, ne de bundan sonra geçici bir bütçe yapılmasını Anayasa dışı tasarruflar olarak görmek asla mümkün değildir.

Anayasa Hukuku bakımından görüşümüzü böylece açıkladıktan sonra, parlömanter demokratik rejimin sağlam geleneklere sahip kılınması bakımından, bâzı önemli noktalara dokunmaklığına müsaade buyurmanızı rica edeceğim.

Anayasanın lâfzı, getirdiği bütçenin Millet Meclisince reddedilmesi, Bakanlar Kurulunun çekilme zorunluğunu yüklemes. Bununla beraber, Üçüncü İnönü Hükümeti, ileriki icraatının malî vasıtalarının yasama organınca, kendisinden esirgenmiş olması karşısında, her haysiyetli Hükümetin yapacağı gibi, istifasını derhal Sayın Cumhurbaşkanına sunmuştur. Bu da parlömanter demokrasinin sağlam geleneklerinin icaplarından biridir.

Ancak Anayasa Hukuku doktrinde, hükümetlerin yasama, organlarınca anayasalarda gösterilen normal yollardan çekilmeye zorlanmayıp, bu amaca ulaşmak için bütçe tasarılarının tümünün reddi cihetine gidilmesi, çok haklı olarak daima tenkid edilegelmiştir.

Gerçekten, diğer birçok anayasalar gibi Türkiye Cumhuriyeti Anayasası da daha önce güven oyu almış hükümetlerin yasama organınca çekilmeye nasıl zorlanabileceğini açıkça tesbit etmiştir. Bu husustaki prosödürler, Anayasamızın 89 ucu ve 104 ncü maddelerinde gösterilmiştir. Bu yollardan birincisi gensoru, ikincisi de Hükümetin güven oyu istemesidir. Her iki halde de Hükümetin çekilmeye mecbur edilebilmesi, aleyhinde asgari 226 oy verilmesine bağlıdır. Bununla beraber, çekilmiş bulunan Hükümetin Sayın Başkanı, her hangi bir güven oylamasında aleyhindeki oyların toplamı 226 yi bulmasa bile, sırf lehindeki oylardan fazla olması takdirinde, çekilmekte kusur etmiyeceğini defalarca ve açıklıkla beyan etmişti.

Hal böyle iken, muhalefet partilerinin, bütçenin tümünü, üstelik, bütçe tasarısı Millet Meclisinde teferruatlı bir incelemeye tabi tutulmadan, maddelerine geçilmesini kabul etmemek suretiyle reddetmek cihetine gitmeleri ve bunu Hükümeti düşürme amacını açıkça güderek yapmış olmaları, parlömanter demokrasimizin geleneklerinin kurulması bakımından asla örnek alınmaması gereken bir olaydır.

Bütçeye ret oyu vermek, elbette ki muhalefet partilerinin hakkıdır; hattâ, bu ret oyunu bütçe kanunu tasarısının maddelerine geçilmesinin aleyhinde bulunmak suretiyle izhar etmeleri de haklarıdır. Parlömanter gelenekler bakımından memnunlukla karşılanmasına imkân olmıyan şey, muhalefet partilerinin bütçe oylamasını, Bütçe Kanununun muhtevasının dışına taşıyarak bu oylamayı Hükümet düşürmenin bir vasıtası olarak görmüş olmalarıdır. Muhalefet partileri, elbetteki, bu amacı taşımadan da bütçeye ret oyu verebilirler; Hükümet yine azınlıkta kalabilir, malî mevzuatımızın bu durumu öngören hükümleri ihtiva etmemesi karşısında, hiç şüphesiz, çekilirdi. Ama, olay böyle cereyan etmemiştir: Bütçenin reddi muhalefet partileri tarafından Hükümeti düşürmenin bir yolu olarak görülmek istenmiş ve Anayasamızın yasama organınca düşürülmesi için öngördüğü normal yollara başvurmaktan bu partiler, anlıyamadığımız sebeplerden dolayı kaçınmışlardır.

C.H.P. Grubunun görüşüne göre, bu suretle verilmiş olan örnek meşru bir örnektir; fakat, meşru olduğu kadar da, normal olmıyan bir örnektir.

Parlömanter demokrasimizde Anayasamızın lâfzına saygılı olmamız gerektiği kadar, bu lâfız içerisinde sağlam geleneklerin Anayasanın ruhunun da icabı olarak yerleşmesine çalışmak, bu Yüce Mecliste temsil edilen siyasi partilerin ve onların gruplarının belli başlı görevlerinden olmak gerekir. Şekli ve lâfzi hukuk, hele Anayasa alanında, ancak sağlam geleneklerle takviye edildiği zaman değerini artırabilir. Bu zorunluğu anlamış olan memleketlerde parlömanter demokrasi daima yücelmiş; anlamamış olan memleketlerde ise, - Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet devrinde olduğu gibi - daima buhran içinde yaşamış ve itibarını yitirmiştir. Parlömanter demokrasimizi böyle bir akibetden mâsun tutmayı temel görevi bilen C.H.P. grubu, bu Yüce Mecliste bu gibi anormal örnekler yoliyle uygun olmıyan geleneklerin yerleşmemesi için elinden gelen bütün gayreti sarf edecektir. Sayın milletvekilleri, Bir geçici bütçeye gidilmesinin, böyle bir bütçe hangi sebeple bir zaruret haline gelmiş olursa olsun, başka büyük mahzurları da vardır.

Anayasa hukuku ve maliye hukuku doktrininde, geçici bütçelerin, huzurunuzdaki tasarıda olduğu gibi yıllık taahhütlere girişebilmesi için idareye yetki verdiği hallerde bile, asıl bütçe çıkmadıkça, idarede türlü tereddütler yarattığı ve Devlet taahhütlerinin yapılmasının ve Devlet harcamalarının yürütülmesinin bu tereddütler yüzünden türlü aksamalara uğradığı, herkesin üzerinde ittifak ettiği bir husustur.

Kaldı ki hele memleketimiz gibi, iktisadi faaliyetlerin ve bu arada özel sektör faaliyetlerinin, kamu harcamalarının genişlik ve niteliğine sıkı sıkıya bağlı olduğu gelişme halinde bir ülkede, geçici bütçe, toplumsal ve kişisel iktisadi kararların alınmasında tereddüt yaratıcı bir vakıadır.

Memleketimizde, bundan böyle, muhalefetlerin Hükümeti düşürmek için Anayasanın gösterdiği normal yollara başvurmalarını ve bu amaçla bütçe oylamasını kullanmayı tercih etmemelerini, C.H.P. Grupu, başta kendisinin uyacağı bir tavsiye olarak, bütün siyasi partilerimizin dikkatine, ayrıca işte bu iktisadi ve malî gerekçelere de dayanarak arz etmeyi vazife bilmektedir.

Getirilen tasarıda iktisadi ve malî alanda ortaya çıkması muhtemel tereddütlerin imkân ölçüsünde azaltılması için gerekli bütün tedbirlere tam bir iyiniyetle başvurulduğunu görmekten, C.H.P. Grupu, memleket menfaatleri ile vatandaşın huzur ve refahı bakımından büyük memnunluk duymaktadır. Temennimiz, bu tedbirlerin, iktisadi hayatımızda tereddütlerin yer bulmadığı bir vasatı yaratmaya kafi gelebilmesi ve ekonomimizin, şu veya bu istikamette, sıkıntılara veya sıkıntı başlangıçlarına sahne olmamasıdır.

Sayın milletvekilleri,

Çekilmiş ve cari işleri yürütmekle görevli bir Hükümet olarak, Üçüncü İnönü Hükümeti, geçici bütçe hazırlanması görevini, pek yerinde olarak, cari işlerden saymıştır. Bu görev, onun tarafından yerine getirilmeseydi, Yüce Meclisinizden güven oyu alıncaya kadar yine cari işleri yürütmekle görevli olacak olan yeni Hükümete düşecekti. Gerek halen cari işleri yürüten Hükümetin bu görevi yenisinin kurulmasını beklemekten yerine getirmiş olması; gerek Sayın Başbakan adayının bu konudaki muvafakatini derhal beyan etmiş bulunması, Parlâmento içi münasebetler bakımından memnunluk verici tezahürlerdir.

C.H.P. bu suretle, Devletin devamlılığı fikrine, Anayasa müesseselerinin ve hükümlerinin sarsıntısız yürütmesi ve yerleşmesine ve parlömanter demokratik rejimin bu memlekette ilelebet payidar olması idealine kesin ve samimî bağlılığını bir kere daha ispat etmiştir.

Tarih, 15 Ekim 1961 seçimlerinden beri C.H.P.nin başında bulunduğu hükümetlerin aziz Türkiyemiz’de insan haklarına dayanan çok partili demokratik parlömanter rejimin yerleşmesi için neler yaptığını, bu rejimi hangi badirelerden kurtarıp bugün mevcudiyetini müşahade etmekten haz duyduğumuz normal vasata merhale merhale ve sarsıntısız olarak ulaştırabilmek için nasıl çalıştığını ve demokrasi idealine nasıl sarsılmaz bir inançla bağlı kaldığını şerefle anacaktır. Bütün bunları bir anda unuttur görünmek ve C.H.P.sine karşı en nankör sataşmaları yapmak mümkündür. C.H.P., Türkiye Cumhuriyetinin tarihiyle başlayan tarihinde inkarcılığa ne ilk defa bugün raslamıştır; ne de bundan sonra hiç raslamıyacaktır. Bu nankör sataşmaların asil milletimizin hak bilir ve vefalı vicdanında asla makes bulmadığını yine C.H.P.nin tecrübesi ona göstermiştir. Bu sebeptendir ki demokrasimizi ve Anayasa düzenimizi bugüne getirebilmiş olma şerefini taşımak C.H.P. için bu pek nankör sataşmalar karşısında en büyük tesellidir.

Huzurunuzdaki geçici bütçe tasarısı, C.H.P.nin demokrasiye olan sarsılmaz inancının sadece pek naçiz bir örneğidir.

Bu itibarladır ki C.H.P. Grubu, 1965 malî yılı bütçeleri kanunlaşınca kadar Devlet harcamalarına yetki veren kanun tasarısının T.B.M.M. Bütçe Karma Komisyonunca tedvin olunan metnine müspet oy kullanacaktır.”³⁴⁴

c- Geçici Bütçe Kanunu Tasarısı Üzerinde Millet Partisi Grubu Adına Ahmet Bilgin’in Konuşması

CHP Meclis Grubu adına yapılan konuşmadan sonra, kürsüye Millet Partisi adına söz alan Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin gelmişti. Bilgin, görüşülmekte olan Tasarının, bir Bütçe Kanunu Tasarısı değil, daha önce TBMM’ce kabul edilmiş olan 1964 Bütçe Kanununa göre harcamalara yetki veren bir Kanun Tasarısı olduğuna dikkat çekiyor ve bu terim düzeltmesinin önemine işaret ediyordu. Bilgin, konuşmasının daha sonraki kısmında, bütçe kanununun reddedilmesi yoluyla bir hükûmetin düşürülmesinin, Cumhuriyet ve demokrasi geleneklerine uymadığı yolundaki görüşlere katılmadığını belirtiyor ve 1965 yılı Bütçesine kabul oylarından, bir tek dahi olsa daha fazla ret oyu çıkması durumunda istifa edeceğini açıklayan kişinin Başbakan İnönü olduğunu hatırlatıyordu³⁴⁵. Bilgin’in, 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerine geçilmesine verilen ret oylarının 225 değil, 226 olduğunu iddia ettiği konuşması ve bu iddiaya karşı çıkanların sözleriyle; görüşülmekte olanın, bir geçici bütçe değil, sarfa mezuniyet veren bir Tasarı olduğuna ilişkin görüşü, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımış bulunmaktaydı:

“AHMET BİLGİN (Kırşehir) – ...Yalnız Sayın Başvekilimiz daha böyle bir oylamaya gidilmeden önce bir tek kırmızı oy fazla çıksa dahi istifa edeceğim demişlerdir. Bu istifası dolayısıyledir ki, Hükümet düşmüştür. Yoksa muhalefet partilerinin bu husustaki iddiaları bidayetten başlayarak biz illâ Hükümeti düşüreceğiz demeleri eğer Sayın Başvekilimiz bu sözü bir oy fazla çıkarsa çekileceğim şeklinde söylememiş olsalardı belki mümkün olmayacaktı. Ama, bidayeten arz edeyim ki, o oylamada esasen millî irade teşekkül etmiş ve burada 226 kırmızı oy toplanmıştır. (Orta sıralardan «225, 225, yanlış» sözleri)) zabıtlarla sabittir; oradaki bant da dinlenebilir. Biz de 3-5 arkadaş topladık, 226 yı tesbit ettik. Eğer istenirse arzu eden arkadaşlar olursa bunları yeniden tetkik eder ve neticeye varabiliriz. Bu zor değildir arkadaşlarım. («Başkanlık ilân etti» sesleri) Vallahi.

Her şey ilân edilebilir, her şey iddia edilebilir, ama yanlış hesap Bağdat’tan döner arkadaşlar.

BAŞKAN – Sayın Bilgin lûtfen mevzua geliniz.

³⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 61, (19.02.1965), ss. 268-270.

³⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 61, (19.02.1965), ss. 268-270.

AHMET BİLGİN (devamla) – Sayın Başkan hariçten müdahaleleri evvelâ meh edin, biz de karşılıklı konuşmaktan vaz geçelim.

Bana kalsa, eğer çoğunluk oyu ile düşmeyecek bir iktidarın daha evvel kendisinin kuvvetine güvenerek, bir tek oy da fazla çıksa çekileceğim gibi peşinen fikre varması, tenkidi icap eden durumun ta kendisidir.

BAŞKAN – Sayın Bilgin, bunların müzakeresine geçmiyelim. Elimizde bulunan metin üzerinde müzakere edelim.

AHMET BİLGİN (Devamla) – Rica ederim Sayın Başkanım, benden evvel konuşan ve bizlere demokrasi dersi veren, katiyen tasarı ile olmiyan arkadaşımızın bu konuşmalarına bol bol müsaade ettiniz, bana gelince çıkışıyorsunuz. Ne diyeyim?

...

Anayasanın milletvekillerine ve Meclisimize verdiği aşikâr bir haktır. Madem ki bunlardan bahsetmemi istemiyorsunuz, bunları geçeceğim. Yalnız böyle bir kanunun sarfa mezuniyet vermesi bakımındandır ki Meclisin bu suretle kabul edeceği bu yetki kanunu ile Hükümet icraatı hiçbir zaman aksamiyacak ve Hükümetin bu suretle devamı, ödeneklerin verilmesi, hattâ çok lüzumlu ve zaruri görülen ihalelerin bir an evvel yapılmasına yetki veren bir kanun tasarısıdır. Binaenaleyh bu da geçici bir bütçe kanunu değildir. Ancak ve ancak sarfa mezuniyet veren bir kanundur. Teklif sarihtir, zarureti vardır, kabul edilmesi lâzımdır. Müsbet oy vermenizi rica eder, sözlerime son veririm, hürmetlerimle.”³⁴⁶

d- Geçici Bütçe Kanunu Tasarısı Üzerinde İki Milletvekilinin Şahısları Adına Konuşması

Ahmet Bilgin'den sonra kürsüye gelen Sakarya Milletvekili Muslihittin Gürer, Anayasada öngörülmemiş olmakla birlikte, Devletin yaşayabilmesi için, böyle bir durumda Geçici Bütçe'nin yapımının kaçınılmaz olduğuna dikkat çekiyor ve yeni bir koalisyon hükûmeti kurulduğunda, onun 1965 malî yılı bütçesini hazırlayacağını ve böylece sorunun giderileceğini söylüyordu³⁴⁷. Muslihittin Gürer'i İstanbul Milletvekili Reşit Ülker izliyor ve Ülker, 1961 Anayasasında bütçenin hazırlanmasının esas itibarıyla Karma Komisyona ait bir yetki olarak öngörüldüğüne dikkat çekerek, Komisyonda kabul edilen bir bütçenin Genel Kurulda reddinin, “*ancak ve ancak çok vahîm, çok ehemmiyetli, çok çetin ve Millete anlatılması açık olan hâdiseler karşısında*” mümkün olabileceğini ileri sürüyor ve mevcut durumda bu koşulların bulunmadığını söylüyordu³⁴⁸.

³⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 61, (19.02.1965), ss. 270-271.

³⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 61, (19.02.1965), ss. 271-272.

³⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 61, (19.02.1965), ss. 272-273.

e- Geçici Bütçe Kanunu Tasarısı Üzerinde Adalet Partisi Grubu Adına Sabahattin Savacı'nın Konuşması

AP Grubu adına konuşan Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı, CHP grubu adına ve bazı milletvekillerinin şahısları adına yaptıkları konuşmalarda ileri sürdükleri düşüncelere yönelik olarak AP Grubunun görüşünü açıklıyor ve şöyle diyordu:

“Evvelâ şunu Yüksek Heyetinize arz etmek isterim ki, bütçeye kırmızı oy vermiş olmakla hiçbir suretle Anayasanın 94 ncü maddesi ihlâl edilmez. Anayasayı vaz’eden Anayasa vâzı, bütçenin açık oya sunulmasını derpiş etmiş olmakla, bunun hem müsbet, hem menfi reyini peşinen nazarı dikkate almış demektir. Binaenaleyh, meseleyi bu zaviyeden mütalâa etmek isabetli değildir.

Bir hususta da denilmektedir ki, «muhalefet partileri bütçeyi Mecliste müzakere etmeden oylarını izhar ettiler.»

Bir hususta da, denmektedir ki, «muhalefet partileri bütçeyi Mecliste müzakere etmeden oylarını izhar ettiler.»

Muhterem arkadaşlarım, yeni Anayasamız bir müessese kurmuştur; Meclise niyabetle ve eski Anayasamıza bağlı bir prosedüre tabi olarak görüşme ve kabul yetkileriyle teşhiz etmiş olduğu bu Karma Komisyonunda en geniş şekilde enine boyuna görüşülmesi imkân dâhiline sokmuştur. Şimdi muhalefet grupları bütçenin Karma Bütçe Komisyonunda görüşülmesinde, bütçenin detaylarına inerek tenkidlerini yapmış, görüşlerini izhar etmişlerdir. Bu bakımdan bütçenin Mecliste görüşülmeden muhalefet gruplarının oylarının izhar edilmiş olması beyanı haksızdır. Kaldı ki, bütçenin Karma Komisyonunda bu tarzda görüşülmesinden sonra Yüksek Heyetinizde, bundan evvel Yüce Senatoda görüşüldü ve Yüksek Heyetinizde tümü görüşüldükten sonra açık oya başvurmakla bütçenin tetkiki en büyük nisbette temin edilmiş oldu.

Bütçenin yılbaşında çıkarılmamış olması sebebiyle de tereddütlere yol açar denildi. Muhterem sözcü ve diğer arkadaşlarımız temas ettiler; hiçbir suretle bütçenin gecikmesi tereddütlere sebeb olmaz. Bilâkis Yüksek Parlâmentonun iradesinin, bütçenin yürütmesine ve kalmasına hâkim olduğunu gösterir ve Türk efkârı, kendisini temsil eden Yüce Parlâmentonun gerçekten salâhiyetlerine sahibolmasından büyük gurur duyar.

Muhterem C.H.Partisinin sözcüsü müsterih olsunlar. Bilâkis efkârı umumiyede millî piyasada tereddütler değil, bundan sonra itimat ve huzuru bizimle beraber müşahede edeceklerdir.

İhalelerin gecikmesi meselesi de bir zühul olsa gerek bu beyan arasında. Çünkü ihalelerin gecikmemesi için Hükümet getirmiş olduğu tasarıda tedbirlerini almıştır. Hususiyile tasarının ikinci maddesini yüksek ıttılânıza arz etmek isterim: «1965 malî yılından önce bağıtlanmış yatırım ihalelerine ve başlanmış emanet usulü ile yapılmakta olan işlere ait ödemelere devam olunur.

Tabîî âfetler sonucu hâsıl olan hasarın telâfisi amacıyla yeniden girişilecek emaneten inşaat ve büyük onarma işleri için gerekli ödemeler; malî yıldan önce başlanmış olma kaydından müstesnadır.

1965 programına dâhil yatırımlardan derhal ihalesinde zaruret ve fayda görülenler hakkında Bakanlar Kurulu dairelere taahhüde girişme yetkisi verebilir.»

Yani bu bütün genişliği ile sağlanmış bulunmaktadır.

Muhterem arkadaşlarım, Türkiye plânlı bütçeler devrine girmiştir. Plânlı bütçenin diğer bir mânası da Türkiye ekonomik kuvvetlerini bir millî bütçe içerisinde dengede bulundurarak yıllık bütçelerini buna paralel yapma durumunda bir memleket haline gelmiştir. Bu itibarla bütçelerin gecikmesi, hususiyile üç aylık gecikmesi hiç bir suretle plân ve programın aksamasına sebeb olmaz. Plân ve program esasen kendi yapısı içerisinde yürüyecek, plânlı bütçeler içinde ehemmiyetini ikinci plânda muhafaza ederek plân ve programın arkasından yürüyecektir.

Muhterem arkadaşlarım, demokratik parlömanter rejime vâki taarruzların defedilme şerefi C.H.Partisine ait değil, Yüce Parlâmentomuza aittir. Bu bakımdan bu ana kadar bu istikamette yapılan her türlü harekete karşı olan Yüce Parlâmentonuz burada en büyük şeref sahibidir.

Muhterem arkadaşlarım, cari bütçenin yürütülmesi halen vazifede bulunan Hükümete aid olmak lâzımgelir ve Hükümet de cari hizmetler meyanında ödemelerin ve tahsilâtın durmamasını sağlamak amacıyla bu tasarıyı getirmiş bulunmaktadır. Yalnız şurasını bendeniz de, eğer müsaade ederseniz, bir sitem olarak arz etmek isterim: Cari hizmetlerde tâyin kararnameleleri, cari hizmetler meyanında addedilecekler çıkarılırken, Ege tütün piyasasının yine cari hizmetler meyanında açılmaması sebebini doğrusu anlıyamamış bulunmaktayız.

Muhterem arkadaşlarım, değerli Coşkun Kırca arkadaşım bu tarz bütçeye kırmızı oy verilmesi meşrudur, dediler ve arkasından «meşrudur, fakat normal değildir» dediler. Bendeniz normal olanı, anormal olanı anlamakta güçlük çekiyorum.

Hükümet düşürülmemiştir arkadaşlarım, Hükümet istifa etmiştir. Binaenaleyh istifa eden Hükümet, bu istifanın evakibi olarak hâsıl olan durumu kendisi telâfi etmek zorundayız (zorundadır E.O.). Bu istikamette de Hükümet vazifesini cari hizmetler meyanında, bu geçici bütçeyi getirmekle yapmış bulunmaktadır.

Hükümetin, Devlet hizmetlerinin, işliyen millî hayatımızın durmaması bakımından bu geçici bütçeyi hazırlıyarak ve bütün tedbirleriyle Yüksek Meclise sunmuş olmasından dolayı Hükümete teşekkürlerimizi arz ederiz.

Saygılarımı sunarım. ” 349

³⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 61, (19.02.1965), ss. 274-276.

f- Maliye Bakanı Ferid Melen'in Konuşması

AP Grubu adına yapılan bu konuşmadan sonra, kürsüye, istifa eden, ancak yeni hükûmet kurulana kadar göreve devam etmekte olan İnönü Hükûmetinin Maliye Bakanı Ferid Melen gelmiş ve Millet Meclisi Genel Kuruluna, 1965 malî yılı Bütçe Tasarısının reddinden sonra ortaya çıkan duruma ve gelişmelere ilişkin olarak bir kısmını yukarıda aktardığımız açıklamada bulunmuştu. Bakan Melen, Millet Meclisi Genel Kuruluna, muhalefet partilerince Bütçe Kanununun reddi ile Hükûmetin düşürülmesi yolunun seçilmesi üzerinde bir değerlendirmede bulunuyor ve Hükûmetin istifasından sonra hazırlanan ve Devlete geçici bir süre de olsa sarf yetkisi tanıyan gündemdeki Tasarının getirdiği düzenlemeye ilişkin şu bilgiyi sunuyordu:

“Muhterem arkadaşlar, bütçeye kırmızı oy verilmesi, Anayasaya uygun mu, değil mi, hiç şüphesiz onu münakaşa edecek değilim. Aşikâr bir şeydir; Anayasanın menettiği bir şeydir, binaenaleyh bütçeye kabul oyu verildiği gibi ret oyu verilmesi de gayet tabiidir. Nitekim Hükûmetiniz de bunu tabî telâkki etmiş ve nisap olsun olmasın bir itimatsızlık oyu olarak almış, demokratik bir icap olarak mütalâa etmiş ve vazifeyi de bırakmıştır. Yalnız bu cihet hiç şüphesiz mucibi münakaşa değildir. Yalnız bütçelere kırmızı oy vermenin hiç şüphesiz bâzı neticeleri, avakibi de olmak lâzımdır. Bu sebeptendir ki, birçok memleketlerin anayasasında cevaz verilmesine rağmen hiçbir memlekette bütçe reddedilmez veyahut da bütçeyi reddetmek usulü çok nadiren müracaat edilen bir silâhtır. Bizde de anlaşıldığına göre, Bütçe, Hükûmeti istifaya mecbur etmenin bir vasıta olarak alınmıştır, politik bir karar verilmiştir. Aksi halde bütçeyi beğenmemek mevzuubahsolsaydı, hiç, şüphesiz Mecliste bütçeye kırmızı oy verenler çoğunluğa sahibolduğuna göre bütçeyi reddetmek imkânına sahibolduğu gibi, burada takrirlerle düzeltmek imkânına da sahipti. İstemezse Bütçe Komisyonuna verir orada düzelttirirdi.

Binaenaleyh burada daha çok bir politik karar bahis konusudur. Ama biz bunu münakaşa etmiyoruz.

...

Muhterem arkadaşlarım, bu kanunla ne yapıyoruz? Bu kanunla bir defa bâzı masrafların icrasına yetki veriyoruz. 1964 bütçesinin, her ay onikide biri için cari harcamalara ve yine onikide bir nisbetinde de transfer harcamaları için yetki veriyoruz.

Gene bu tasariyle daha evvel stüasyonu belli edilmiş olup da gelen yatırımlara hiçbir kayda tabi olmadan, ödenme imkânı veriyoruz ve bu kanunla yeni vergilerin tahsiline yetki veriyoruz. Çünkü Muhasebei Umumiye Kanunumuza göre her sene vergi kanunlarının tatbikine bütçe kanunu ile mezuniyet verilir. Bu bütçe bir Marta kadar çıkmadığı takdirde -mahzurlarından bir tanesi o idi- gümrük eşyaları gümrüksüz olarak yurda girecek idi. Çünkü o dereceye kadar vergi kanunlarının tatbikine imkân yoktu. Biz bu kanunla bunlara cevaz veriyoruz.

Ayrıca, 1964 yılı Bütçe Kanunun hükümlerinin muvakkat devrede de mer'î olmasını kabul ediyoruz.

Muhterem arkadaşlar, ayrıca plânımızın aksamaması için bu tasarı ihaleler yapılmasına da cevaz vermektedir. Arkadaşlar, bu nokta üzerinde etraflıca durdular ve bunun Anayasa ile bağdaşamayacağını ve Hükûmete, tahsisat kabul edilmekle taahhüde girme yetkisi verilemeyeceğini söylediler. Bu görüşler doğrudur, iştirak ederiz arkadaşlar. Şimdiden Hükûmete yetki vermekteyiz. Ama ileride buna ait tahsisatı Meclis reddederse durum ne olacaktır? Hükûmet taahhüde girmiştir, getirdiği birkaç milyonluk tahsisatı Meclis reddetmiştir. Bu takdirde büyük tazminatlar vermekle karşı karşıya gelebilir Devlet. Bu bir mahzurdur ve arkadaşlar bu bakımdan endişe etmektedirler ve endişelerinde haklıdırlar. Ancak, biz bunu plâna bağlamak suretiyle mahzurunu, mühim nisbette ortadan kaldırıyoruz. Çünkü bütçelerimizin plâna uygun olarak yapılması esas olduğuna göre, esasen hükümetler de plân ve programlarındaki yatırımları aynen buraya alacaklardır. Binaenaleyh, bunun kabul edilmemesi ihtimali şüphesiz vardır ama çok zayıftır. Bu ihtimali nazara alarak buna yetki vermesek bu takdirde yeni bütçe çıkıncaya kadar belki iki ay, üç ay yatırımlar kalacaktı ve belki de bir mevsim kaybedecektik. Yalnız arkadaşlar bunu bir kayda bağladık, alelittlak her yatırım için imkân vermedik. Bir defa bu 1965 programına dâhil olacak. Arkadaşlar dediler ki; «Bu ilân edilmiş program mı?» Evet ilân edilmiş program. Yani geçmiş Hükûmetin, Yüksek Plânlanmanın kabul ettiği bir kararname ile yürürlüğe koymuş olduğu programa dâhil olacak, ilân edilmiş programa dâhil olacak. Bu hususun zapta geçmesinde fayda vardır, o sebeple arz ediyorum. Bu yatırımlar 1965 in ilân edilmiş programına dâhil olacaktır. Ve sonra derhal ihalesine zaruret ve fayda görülecektir. Yoksa, bütün yatırımları hiç şüphe yok ki, bu muvakkat devrede ihale etmekte büyük mahzurlar olurdu. Ama programa dâhil olması şartı var bir; derhal ihale edilmesinde fayda ve zaruret olması mecburiyeti var, iki...

Şöyle vaziyetler tasavvur edebiliyoruz: Faraza dışarda kredi alınmaktadır. Muayyen zamana kadar bu ihaleyi yapmazsanız bu krediyi kullanmak imkânından mahrum olacaksınız. Binaenaleyh, bu bir zarurettir. Veya başka bir yatırım dolayısıyla, zamanında yetişmesi lazımgelen bir iştir, faraza Keban'ın bâzı parçaları, Keban'ın ihalesi için muayyen zamana kadar bitirilmesi mecburi işler vardır. Binaenaleyh, bu gibi hallerde Hükûmete yetki veren bir hükümdür. Bunu koymakta mahzur vardır, fakat koymamakta daha çok mahzurlar doğabilir. Hükûmetiniz plânın aksamaması için mahzuruna rağmen bu hükmü getirmiş bulunuyor. Ümidetmekteyiz ki, bunu yeni Hükûmet gayet yerinde kullanacak ve Devleti sebepsiz olarak büyük riske sokmayacaktır. Mâruzâtım budur.

Kanunun kabulünü rica ederim. ” 350

³⁵⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 61, (19.02.1965), ss. 276-278.

g- Geçici Bütçe Kanunu Tasarısı Üzerinde Görüşmelerin Tamamlanması ve 19 Şubat 1965 Tarihinde 544 sayılı “1965 Malî Yılı Bütçeleri Kanunlaşınca Kadar Devlet Harcamalarına Yetki Veren Kanun” Adı Altında Kabulü

Maliye Bakanının konuşmasından sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, verilen yeterlik önergesini oya sunmadan önce, İçtüzükteki, son söz milletvekilinindir kuralı uyarınca Sabri Vardarlı'ya söz vermeyi kararlaştırdığını, ancak CHP Grubu adına Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş söz istediği için, ona söz vereceğini bildiriyordu. Çelikbaş, AP Grubu adına konuşmuş olan Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı'nın değindiği konuları değerlendiriyor ve katılmadığı noktalara karşı çıkıyordu³⁵¹. Çelikbaş'ın konuşması bittiğinde, verilmiş olan yeterlik önergesi ele alınmış ve görüşüldükten sonra kabul edilmişti³⁵². Bu durumda, Tasarının maddelerine geçilmesi oya sunuluyor ve Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edildiğinden, maddelerin görüşülmesine başlanıyordu³⁵³. Tasarının mevcut 10 maddesi de görölüp kabul edilince, tümünün oylanmasına geçilmiş ve “1965 Malî Yılı Bütçeleri Kanunlaşınca Kadar Devlet Harcamalarına Yetki Veren Kanun Tasarısı”, 288 milletvekilinin katıldığı oylamada, 1 çekimser ve 1 ret oyuna karşılık 286 oyla kabul edilerek kanunlaşmış³⁵⁴ ve 19 Şubat 1965 tarih ve 544 sayılı “1965 Malî Yılı Bütçeleri Kanunlaşınca Kadar Devlet Harcamalarına Yetki Veren Kanun” Cumhurbaşkanı tarafından 24 Şubat 1965 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmişti³⁵⁵. Böylece, 1965 malî yılının başlangıcı olan 1 Mart 1965 tarihinden 1 Haziran 1965 tarihine kadar, genel ve katma bütçeli dairelere, her ay için, 1964 malî yılı Bütçe Kanunundaki ödeneklere yıl içinde alınan ek ödeneklerin eklenmesi suretiyle bulunacak toplamın veya yıl içinde kabul edilen olağanüstü ödeneklerin 1/12 sinin harcanabilmesi yetkisi veriliyor³⁵⁶ ve 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerine geçilmesinin reddedilmesinin yol açtığı kriz çözülmüş oluyordu.

³⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 61, (19.02.1965), ss. 278-279.

³⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 61, (19.02.1965), s. 280.

³⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 61, (19.02.1965), s. 280.

³⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 61, (19.02.1965), ss. 288, 289-292.

³⁵⁵ **Resmî Gazete**, 24.02.1965, Sayı: 11937.

³⁵⁶ Millet Meclisinde kabul edilen 19.02 1965 tarih ve 544 sayılı “1965 Malî Yılı Bütçeleri Kanunlaşınca Kadar Devlet Harcamalarına Yetki Veren Kanun”un 1. maddesi için bkz. **T.B.M.M. Kanunlar Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 48, s. 250.

h- Kıbrıs'ta Yaşanan Gerginlik Nedeniyle Yeni Kurulan Ürgüplü Hükûmetinin İsteği Üzerine 544 sayılı “1965 Malî Yılı Bütçeleri Kanunlaşınca Kadar Devlet Harcamalarına Yetki Veren Kanun”da Değişikliğe Gidilip Millî Savunma Bakanlığı Ödeneklerinin Artırılması

“1965 Malî Yılı Bütçeleri Kanunlaşınca Kadar Devlet Harcamalarına Yetki Veren Kanun”un (kısa adıyla Geçici Bütçe Kanunun) kabul edilmesinin ertesi günü, 20 Şubat 1965 tarihinde kurulan ve 4 Mart 1965 tarihinde Millet Meclisinden güvenoyu alan Cumhuriyet Senatosu Üyesi Suat Hayri Ürgüplü’nün Başkanlığı altında oluşan yeni Hükûmet, hazırladığı bir kanun tasarısı ile Geçici Bütçe Kanununda, Millî Savunma Bakanlığı ödeneklerinde bir artırıma gidilmesini talep etmişti. Bütçe kanunu tasarılarının görüşülmesindeki yöntem doğrultusunda, 12 Mayıs 1965 tarihinde TBMM Karma Bütçe Komisyonunda, hemen ertesi gün, 13 Mayıs 1965 tarihinde hiç değiştirilmeden Cumhuriyet Senatosunda kabul edilen bu Tasarı³⁵⁷, Karma Bütçe Komisyonunca aynen benimsenerek, aynı gün, 13 Mayıs 1965 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunulmuş ve 14 Mayıs 1965 tarihli 104. Birleşimde de Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmeye başlanmıştı³⁵⁸.

Millet Meclisindeki görüşmelerde söz alan milletvekilleri, Millî Savunma Bakanlığı ödeneklerinin artırılmasına ihtiyaç duyulmasının nedeninin, Kıbrıs'ta ortaya çıkan gerginliğin giderek şiddetlenmesi ve Türkiye Cumhuriyetinin, Kıbrıs üzerinde Londra ve Zürih Andlaşmalarından kaynaklanan garantör devlet yetkilerini kullanma mecburiyetinde kalması, yani Kıbrıs'a bir askerî müdahalede bulunma ihtimalinin giderek kuvvetlenmesi olduğunu belirtmekteydiler. Gerçekten, sözü geçen Londra ve Zürih Andlaşmaları uyarınca, Kıbrıs Cumhuriyeti üzerinde, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın gerek birlikte, gerek ayrı ayrı kullanmak üzere sahip oldukları bir takım yetkileri vardı ve bu yetkiler arasında, gerektiğinde askerî bir müdahale ile Kıbrıs Anayasasının öngördüğü düzenin yeniden sağlanması da bulunuyordu. Böyle bir müdahalede bulunma mecburiyetinde kalınması durumunda, Millî Savunma Bakanlığı bütçesinde normal bir dönem için öngörülen ödeneklerin yetmeyeceği de açıktı.

Kanun tasarısı üzerinde ilk sözü AP Sakarya Milletvekili Muslihittin Gürer almıştı. Gürer, konuşmasında şöyle demektedir:

“Muhterem Başkan, muhterem arkadaşlarım, 544 sayılı Devlet harcamalarına ek kanun teklifi için yapılmış olan kanun teklifini (burada geçen her iki “teklif” sözcüğü de, “tasarı” olmalıydı; çünkü ikisi de milletvekillerinden değil, Hükûmetten gelen kanun yapımı istekleriydi. E.O.)

³⁵⁷ C. S. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 27, Birleşim: 84, (13.05.1965), ss. 702-706.

³⁵⁸ Millet Meclisi S. Sayısı: 995, “1965 yılı bütçeleri kanunlaşınca kadar Devlet harcamalarına yetki veren 19.2.1965 tarihli 544 sayılı Kanuna bazı maddeler eklenmesi hakkında kanun tasarısı ve Karma Bütçe Komisyonu raporuna dair Cumhuriyet Senatosu ve Karma Bütçe Komisyon başkanlıkları tezkereleri”, M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 104'ün sonuna ekli, (14.05.1965), s. 1; M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 104, (14.05.1965), ss. 154-156.

hakikaten memleketimizin içinde bulunduğu ve Hükümetimizin yerinde almış olduğu kararlar neticesinde, Kıbrıs dâvamızda göstermiş başarıdan dolayı bu kanunu lehindeyim.

Muhterem arkadaşlarım, bugün bu kanunun, 250 milyon lira Hükümete harcama yetkisi veren bu kanunun, bir Garantör Devlet olarak Londra ve Zürih andlaşmalarıyla Kıbrıs hukukunu, Kıbrıs Cumhuriyetini korumakla mükellef olan Yüce Devletimizin bu bapta yapması ve zamanında tedbirleri alması için bu 250 milyonluk teklifin çok yerinde olduğu sabittir. Biliyorsunuz ki, 1965 bütçe kanunumuz henüz Meclisten geçmemiş bulunmaktadır. Binaenaleyh, 1965 yılı bütçesi Meclisten geçmediğine göre ve Kıbrıs'ta da her daim Türk vatandaşlarının katliâma uğramaları hususu daima vârit bulunduğuna göre ve bhusus orada bulunan alayımızın da daima bir baskına karşı tetik bulunması ve Yüksek Meclisinin Hükümete vermiş olduğu bu husustaki gerekli tedbirleri alma babındaki hükmüne uygun olarak bu 250 milyon ile gereği derhal Sayın Hükümet tarafından yerine getirilecektir. Onun için bütçe kanunu çıkmadığından ve dolayısıyla âcil bir ihtiyacı karşılayacak olan bu 250 milyon liranın Yüksek Meclis tarafından 544 sayılı Devlet Harcamalarına ek kanun olarak kabul edilmesi ve bu hususta Hükümetimizin uyanıklığı ve derhal yerinde olan karşı tarafın bilhassa Yunanlıların yapmış olduğu yığınağı görmek suretiyle, onun telâfisi cihetine giden Hükümet tebrik eder huzurunuzdan ayrılırım.”³⁵⁹

Muslihittin Gürer'den sonra kürsüye gelen CHP Zonguldak Milletvekili Kenan Esengin de, benzer bir konuşma yapıyor ve şöyle diyordu:

“Sayın arkadaşlar, Kıbrıs olaylarının 1963 Aralığında âni olarak patlamasından sonra hâsıl olan son kritik durum Yüksek Meclisçe malûmdur.

Londra ve Zürih Andlaşmaları üç teminatçı Devletten biri olarak Devletimize bâzı vecibeler yüklemektedir. Kıbrıs'taki Rumların ve Yunanistan'ın yapmakta olduğu askerî hazırlıklar her gün şiddet ve kuvvetini bir kat daha artırmaktadır. Böyle bir durum, Silâhlı Kuvvetlerimizce yapılacak âni bir müdahaleyi gerektirebilir. Bu gibi âni müdahaleler önceden alınmış askerî tedbir ve tertiplerle beraber bâzı acil savunma tedbirlerinin alınmasını zaruri kılar.

Sayın Başbakan da bu düşünceyi açıklamıştır. İşte Yüksek Meclisinize sunulmuş olan bu kanun tasarısı arz ettiğim âcil ve munzam savunma hizmetlerinin sürat ve emniyet ile gerçekleşmesine imkân verecek bir harcama yetkisi kanunu mahiyetindedir.

Sayın arkadaşlar hiç şüphesiz bu kanunla verilen yetkiye dayanılarak yapılacak hizmetlerin son toplamı 250 milyon lira değildir. Belki bu bir başlangıç finansmanıdır. Bu bakımdan Hükümetten daha sonra gelecek ek ödenek isteklerine hazır bulunmalıyız. Bu tasarı hizmetlerin ifası için lüzumlu

³⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 104, (14.05.1965), s. 154.

şeylere derhal başlanmasını mümkün kılacak bir yetki mahiyetindedir. Bu yetki verilmediği takdirde 31 Mayıs tarihine kadar geçecek olan süre içerisinde munzam hazırlık tedbirlerine geçilmesi mümkün olmayacaktır.

Kanunun yapısına gelince: Bu tasarı esas itibarıyla iki ana hükmi taşımaktadır. 1964 malî yılı Bütçesindeki bâzı ödeneklerden bir miktar daha fazla sarfiyat yapma imkânını vermek bir de bütçe kanununun mevcut bulunmayışı dolayısıyla işlemiyen 1050 sayılı Muhasebei Umumiye Kanununun 50 nci maddesini harekete geçirmek.

Sayın arkadaşlar, huzurunuzda getirilmiş bulunan bu tasarı Silâhlı Kuvvetlerimizin hayati önem taşıyan ve süratle tedbir alınmasını gerektiren, normal savunma hizmetleri dışındaki hizmetleri ifa etmek için yetki veren bir kanun olacaktır. Bu konuda Meclisimizin çok hassas olacağını ve biran önce tasarının kanunlaşmasını istiyeceğini biliyoruz. Bu arada dün bir gazetenin memleketimizin millî güvenliği ile ilgili olan böyle bir meseleyi küçük politika oyunu yapmasını hayretle gördük. Güya C.H.P. Meclisi terk etmiş, onun için 250 milyon lira verilememiş. Kuyruklu bir yalan. Bu gibi köhnemiş taktiklerle politika yapmak zamanı artık geçmiştir. Bu gibi ciddî meselelerde daha ciddi olalım ve gülünç duruma düşmiyelim. Hürmetlerimle.”³⁶⁰

Millî Savunma Bakanlığı bütçesine ek ödenek sağlanması için verilen Kanun Tasarısının tümü üzerindeki görüşmeler bitince, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, maddelere geçilmesini oyluyor ve kabul edildiği görülünce maddelerin görüşülmesine geçiliyordu. Bu sırada verilen ve Tasarının ivedilikle görüşülmesini teklif eden bir önergenin de kabul edilmesi nedeniyle, maddelerin bir kez görüşülüp oylanması yetecek demektir. Aynı Birleşimde, görüşülen maddelerin oylanıp kabul edilmeleri üzerine, Tasarının tümü açık oya sunulmuş ve Tasarı, oylamaya katılan 226 milletvekilinin tümünün olumlu oylarıyla, bir diğer deyişle oybirliğiyle (ittifakla) kabul edilmişti³⁶¹. Görülüyor ki, Kıbrıs olayları nedeniyle söz konusu olabilecek bir askerî müdahale için Millî Savunma Bakanlığı bütçesine gereken ek ödeneklerin verilmesi hususu, Millet Meclisinde temsil edilen siyasî partiler arasında bir farklı görüşe yol açmıyor ve ilgili Kanun Tasarısı, oylamaya katılan milletvekillerinin tümünün oylarıyla kabul ediliyordu.

D. 1965 Malî Yılı İçin Ürgüplü Hükûmetince Hazırlanan Bütçe Kanunu Tasarısı

1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının Millet Meclisinde reddedilmesi nedeniyle Başbakan İnönü'nün 13 Şubat 1965 tarihinde istifası üzerine, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 16 Şubat 1965 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Bağımsız Üyelerinden Suat Hayri Ürgüplü'yü yeni Hükûmeti kurmakla görevlendirmiş ve Ürgüplü'nün,

³⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 104, (14.05.1965), ss. 154-155.

³⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 104, (14.05.1965), ss. 155-156, 167, 221-224.

CHP dışında diğer siyasî partilerin katılımıyla oluşturduğu koalisyon Hükûmeti, aynı tarihte Cumhurbaşkanı tarafından onanmış ve 4 Mart 1965 tarihinde Millet Meclisinden güvenoyu almıştı. Daha önce TBMM’de kabul edilmiş olan Geçici Bütçe Kanunu (1965 Malî Yılı Bütçeleri Kanunlaşınca Kadar Devlet Harcamalarına Yetki Veren Kanun) Hükûmete 1 Haziran 1965 tarihine kadar sarf yetkisi tanımış olduğundan, Ürgüplü Hükûmetince, anılan tarihe kadar yeni bir Bütçe Kanunu Tasarısının hazırlanıp TBMM’ye sunulması ve TBMM’de kabul edilerek kanunlaşması gerekmektedir. Bu doğrultuda, hazırlanan ve 25 Mart 1965 tarihinde TBMM’ye sunulan Bütçe Kanunu Tasarısı, Karma Bütçe Komisyonunda görüşüldükten sonra, Cumhuriyet Senatosunda ele alınıyor ve Cumhuriyet Senatosu, İçişleri, Ticaret, Sağlık ve Sosyal Yardım, Millî Eğitim ve Maliye Bakanlıkları bütçelerinde gerçekleştirdiği bazı değişikliklerle, bu değişikliklere mütenazır olarak Tasarının 1. maddesinde ve ayrıca (R) formülünde yapılan bazı değişikliklerle kabul ediliyordu³⁶². Cumhuriyet Senatosunca yapılan değişiklikleri Anayasanın 94. maddesi uyarınca yeniden ele alan Karma Bütçe Komisyonu, bu değişiklikleri genel olarak kabul ediyor ve bir tek Cumhuriyet Senatosunun (R) formülünde yaptığı değişiklik sonunda, (R) formülünün 23. sayfasının “Türk kültür varlığını koruma ve tanıtmaya giderleri” kısmının 4. fıkrasında bulunan “... ve yabancı ülkelerdeki Türk Kültür Kurumu ve derneklerine...” ibaresinin lüzumu kalmadığından çıkarılmasına karar veriyordu³⁶³. Bilindiği gibi, Anayasanın 94. maddesine göre, Bütçe Kanunu Tasarısının, Karma Bütçe Komisyonu, Cumhuriyet Senatosu ve tekrar Karma Bütçe Komisyonu incelemesinden geçen ve Karma Bütçe Komisyonunda son şekli verilen metnin en son Millet Meclisinde görüşülmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, Millet Meclisinin 17 Mayıs 1965 tarihli 107. Birleşiminde, 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının görüşülmesine başlanmıştır³⁶⁴.

a-Bütçe Tasarısının Tümü Üzerinde Görüşmeler

aa- Maliye Bakanı İhsan Gürsan’ın Bütçeyi Millet Meclisine Sunuş Konuşması

Millet Meclisi Genel Kurulunda Tasarının tümü üzerindeki görüşmelerde ilk sözü 20 Şubat 1965 tarihinde kurulan Suat Hayri Ürgüplü Hükûmetinde Maliye Bakanı olan İhsan Gürsan almıştı. Bu arada hatırlatmak isteriz ki, İhsan Gürsan, Millet Meclisince reddedilen İnönü Hükûmetinin 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında AP Meclis Grubu adına konuşmuş ve Tasarıya karşı çıkarak ret oyu vereceklerini açıklamıştı. Maliye Bakanı Gürsan, bu Tasarı öncesinde yaşanan olayları hatırlatarak başladığı konuşmasında, Beş Yıllık

³⁶² Millet Meclisi S. Sayısı: 970, “1965 yılı bütçe kanunu tasarısı ve Karma Bütçe Komisyonu raporu ile 1965 yılı Bütçe kanunu tasarısında yapılan değişikliğe dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Karma Bütçe Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107 sonuna ekli, (17.05.1965), s. 1.

³⁶³ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı: 970, s. 1.

³⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 417 vd.

Kalkınma Plânı çerçevesinde hazırlanması gereken yıllık plânlardan 1965 yılına ait olanının, İnönü Hükûmetinin çekilmesinden epeyce bir süre önce, 25 Kasım 1965 tarihinde yürürlüğe konulduğunu ve Ürgüplü Hükûmetinin, 26 Şubat 1965 tarihinde Millet Meclisinde okunan ve Meclisin güvenini alan Programında da değinildiği gibi, Beş Yıllık Plân çerçevesinde İnönü Hükûmetince hazırlanmış olan 1965 yılı programında bir değişikliğe gitmeyeceğini belirtiyor; ancak, yeni Bütçe Tasarısının, her ne ölçüde olursa olsun, İnönü Hükûmetinin reddedilen Bütçe Tasarısına göre bazı farklar içerdiğine de dikkat çekiyordu. Maliye Bakanı İhsan Gürsan'ın konuşmasının bu kısmı ile ilgili sözleri, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“Muhterem Başkan, Millet Meclisinin muhterem üyeleri,

Hükûmetimizin kuruluşundan bir ay sonra, 25 Mart 1965 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmuş olan 1965 malî yılına ait bütçe tasarıları; Bütçe ve Plân Karma Komisyonu ile Senatoda tetkik ve müzakere edildikten sonra, aldıkları nihai şekilleri ile Yüce Meclisinizin tetkikine arz edilmiş bulunmaktadır. Bu suretle aynı malî yıl içinde ikinci defa hazırlanmış olan bütçe tasarılarının bugün Yüksek Heyetinizde ikinci defa olarak müzakere edilmesine başlanacaktır.

Bunun da sebebi Yüksek Heyetinizin 13.2.1965 tarihli toplantısında birinci bütçe tasarılarının, tümü üzerinde cereyan eden müzakereler sonunda maddelere geçilmeden reddedilmiş olması ve Hükûmetin de bu reddi bir güvensizlik telâkki ederek istifa etmiş bulunmasıdır.

Bilindiği gibi, 1963 yılından beri Beş Yıllık Kalkınma Plânı ile bu plâna istinaden hazırlanan yıllık programlar, kamu sektörü bakımından, Devlet bütçesine esas teşkil etmektedir. Gerçekten; gerek yatırım giderleri, sermaye teşkili ve transfer harcamaları ile cari harcamalardan terekkübeden gider bütçesi ödeneklerinin tesbitinde ve bunların çeşitli masrafçı daireler ve ekonomik faaliyet sektörleri arasında dağıtılışında, gerek bu giderleri karşılayacak olan ve vergi gelirleri ile vergi dışı gelirlerin tesbitinde bahis konusu plân ve programlar ön sırada bir rol oynamaktadır. 1965 yılı programı da Hükûmetin çekilmesinden çok evvel 25.11.1965 tarihinde yürürlüğe konulmuş, bilâhare buna istinaden 1965 icra plânı da Devlet Plânlama Teşkilâtınca hazırlanarak tatbikatına başlanmıştı.

Yeni bütçeyi hazırlamakla görevli Hükûmetinizin 26.2.1965 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde okunan ve tasvibinize mazhar olan programında takibedilecek ekonomik politikanın karma ekonomi düzenine ve plânlı kalkınma esasına dayanacağı ve plânın demokratik düzen içinde hızlı kalkınmamızın en etkili bir aracısı sayılacağı ve 1965 yılı için hazırlanmış olan yıllık programın da bir değişikliğe tabi tutulmadan uygulanacağı ifade edilmiştir.

Bu sebeple tetkikinize arz edilen bütçe tasarıları, belirtmeye çalıştığım esaslara sadık kalınmak ve aynı zamanda 19 Şubat 1965 tarihinde kabul edilen ve Hükûmete geçici harcama yetkisi veren 544 sayılı Kanunda öngörülen süre

*nazarı itibara alınmak suretiyle hazırlanarak zamanında Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmuştur. Mafih Yüksek Meclis tarafından müzakeresine başlanacak olan yeni bütçe tasarısının, her ne ölçüde olursa olsun, reddedilen bütçe tasarısına nazaran bâzı farklar gösterdiğini de bilhassa belirtmek isterim. Bununla beraber, Yüksek Heyetinizin, hangi istikamet ve mahiyette olursa olsun, tevcih edeceği sorulara ve değerli tenkidlerine bu bütçenin sorumluluğunu taşıdığımız Hükümetin bir bütçesi olduğu anlayış ve idraki içinde cevaplarımı arz edeceğimden emin bulunmanızı rica ederim.”*³⁶⁵

Bakan Gürsan, konuşmasının devamında, Dünya ülkelerinin içinde bulunduğu ekonomik durum hakkında açıklamada bulunuyor ve Millet Meclisine şu bilgileri sunuyordu:

“1965 malî yılı bütçesinin ana karakterini hulasaten arz ettikten sonra, yakın ilğimiz bulunan dünya memleketlerinin ekonomik durumu ile dünya ekonomisini yakından ilgilendiren ve bugün çok tartışılan bâzı konularla memleketimizin ekonomik durumu hakkında sizlere bilgi vermek isterim.

Dünya ekonomisi 1964 yılında da yüksek konjonktürünü muhafaza etmiş, Batının sanayileşmiş ülkelerinde ve ekonomik topluluklarında gayrisafi hâsıllar ilerlemeler kaydettiği gibi dünya ticareti de % 9 artmıştır.

İktisadi durumları ile yakinen ilgili bulunduğumuz Ortak Pazar ülkelerinde, topluluğun gayrisafi hâsılasında ortalama % 5, sınai istihsalinde % 6,5 oranında bir artış kaydedilmiş, bu memleketlerin ekserisinde görülen enflasyonist tazyiklere karşı yıl içinde bâzı tedbirler alınmıştır.

Avrupa serbest mübadele bölgesi memleketleri de, (dış ödeme dengesindeki bozulmadan müteessir olan İngiltere hariç), bu yüksek konjonktürden faydalanmışlardır.

Amerika Birleşik Devletleri gayrisafi millî hâsıla % 6,5, sınai istihsal % 6 oranında artmış, fiyatlar sabit kalmış, ödeme dengesindeki açık ise azalmıştır.

1965 yılının ilk üç ayında da gerek Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerinde, gerek Birleşik Amerika'da ekonomik gelişme aynı hızla devam etmiştir.

Az gelişmiş memleketlerin ileri sanayi memleketleri ile olan ticaretlerinde, az gelişmiş ülkelerin aleyhine olumsuz tesirler yapan bâzı engellerin bertaraf edilmesi konusunu ele alan Dünya Ticaret Konferansı, yıl içinde yaptığı müzakerelerde ticaret hadlerindeki bu gayri müsait duruma bir son vermek için bâzı tedbirler alınmasına karar vermiştir.

Son yıllarda dünya ticari mübadelelerinde kaydolunan gelişmelerle birlikte türlü sebep ve âmiller altında dış ödemelerde meydana gelen dengesizlikler, dış hesapların tesviyesinde kullanılan vasıtaların kifayyetli olup olmadığı meselesini bir tartışma konusu olarak ortaya çıkarmıştır.

³⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 417.

Bilindiği üzere, milletlerarası likidite tâbiri memleketlerin ödeme dengesi açıklarının kapanmasında kullanabilecekleri kaynaklar toplamını ifade etmektedir. Bugünkü durumda, ödeme dengesi açıkları, Altın, Dolar, Sterlin, konvertibl döviz ve nihayet iki veya çok taraflı kredi kolaylıkları ianesiyle kapatılmaktadır. Dolar ve Sterlinin hem millî para ve hem de ihtiyat ve milletlerarası başlıca ödeme vasıtası olarak kullanılması son zamanlarda bâzı Avrupa memleketlerinde itirazlarla karşılanmaktadır. Br itirazların önderliğini yapan Fransa, daha şimdiden Altın ve döviz ihtiyatlarının dolar yerine kendi millî parasiyle hesaplıyarak âcil ihtiyar dışındaki Dolarlarını Altına tahvil etmek siyasetini takibetmeye başlamış bulunmaktadır.

Milletlerarası likidite probleminin çözülmesi için şimdiye kadar bâzı teklifler ileri sürülmüştür. Bu mesele, başlıca ileri sanayi memleketlerinden terekübeden ve Paris'te toplanması sebebiyle bazan Paris ve bazan da Onlar Kulübü adı ile anılan bir heyet marifetiyle devamlı şekilde tetkik ettirilmektedir. Altın standardı veya dalgalı kambiyo kuru sistemine dönüş şeklinde yapılan bâzı teklifler, gerek yukarıda adı geçen Onlar Kulübü ve gerekse Para Fonu nezdinde olumlu karşılanmamıştır. 1964 te olduğu gibi 1965 yılında da üzerinde geniş tartışmaların yapılacağı bu mesele üzerinde kati bir anlaşmaya varılması her halde güç olacaktır.

Bununla beraber, milletlerarası likidite konusunda Amerika ve İngiltere dışındaki Batı memleketlerinin rolleri gittikçe önem kazanmaktan da geri kalmamaktadır. Nitekim, Sterlin kıymetinin korunması için geçen Kasım ayında başlıca 11 Batılı memleket merkez bankaları tarafından İngiltere Hükümetine verilen 3 milyar dolarlık krediye ait anlaşmanın Mayıs nihayetinde sona ermesi üzerine bu memleketlere açılacak yeni kredinin ölçüsünün ve mahiyetinin tesbitinde, daha ziyade bahis konusu memleketler müessir olmuşlardır. Bu cümleden olmak üzere Ortak Pazar memleketleri Maliye bakanları ve Merkez Bankası Guvernörlerinin 4 Mayıs'ta sona eren toplantısında üye devletler İngiltere'ye yakacak destek kredisine 500 milyon dolarla katılmayı kararlaştırmışlardır. Genel İstikraz anlaşmalarını imzalayan Onlar Grubunun çerçevesinde yapılacak bu yardımın, % 26 ilâ 33 ne tekabül eden 350 ilâ 460 milyon dolarlık kısmı, Fransa'nın son aylardaki milletlerarası ödemelerle ilgili yeni görüşlerine muvazi olarak altınla karşılanacaktır. Altılarca yapılacak bu yardımın mütebaki kısmı, miktarları itibariyle, sırasıyla; mark, Fransız frankı ve dolardan ibaret olacaktır.

Son yılların önemli ekonomik olaylarından biri de, Batı - Doğu arasındaki ekonomik münasebetlerde görülen gelişmedir, özellikle Doğu Avrupa memleketleri, ekonomilerini kısmen de olsa, daha ziyade millî menfaatlerine göre ayarlamaya ve düzenlemeye başlamışlar ve sınai gelişmeleri için lüzumlu yatırım malzemesinin Batı sahasından tedarik imkânlarını sağlayacak dövizleri kazanmak üzere bu saha ile olan ticaret mübadelelerini kolaylaştırmak ve artırmak gayretlerine hız vermişlerdir. Doğu blokunda vukubulan bu teşebbüsler

*Batı memleketlerinin cümlesinde bir mâkes bulmuştur. Bu cereyanın dışında kalmıyan memleketimiz de birçoklarının komşumuz bulunmasından da faydalanarak söz konusu ülkelerle ticari ve iktisadi münasebetlerinde mümkün olan âzami faydayı sağlamak üzere teşebbüslere geçmiş bulunmaktadır.”*³⁶⁶

Maliye Bakanı İhsan Gürsan, Dünya ekonomisinin görünümüne ilişkin yaptığı bu değerlendirme sonrasında, Türkiye’nin genel ekonomik durumunu ele alıyor ve bu konuda şu saptamalarda bulunuyordu:

“Millet Meclisinin muhterem üyeleri, Dünya ekonomisi ve bunun bâzı meseleleri hakkındaki kısa maruzatımdan sonra Türkiyemizin genel iktisadi durumu hakkında da bilgi vermek isterim. Bilindiği gibi, Devlet bütçesi malî politikanın en önemli icra vasıtalarından biridir. Malî politika, belli ekonomik görüşlere dayanan giderler, vergiler, borçlanmalar gibi bütçe muameleleri ile harekete geçirilir ve ekonomi üzerinde tesirler icra eder. Buna karşılık bizzat memleketin ekonomik durumu da güdülecek malî politikayı tâyinde rol oynar. Bu bakımdan Devlet Bütçesi incelenirken memleketin ekonomik durumunun bilinmesi büyük bir önem arz eder.

Son yılların Türk ekonomisine tesir eden, ona veçhe veren en mühim olayını şüphesiz ki 1963 yılından beri plânlı devreye girilmiş olması teşkil eder. 1962 yılı ekonomik istikrarı sağlamak ve plânlı devreye geçme hazırlıkları yapmak için gayretler sarf edilen bir yıl olmuştur. Bu yılda gayrisâfi millî hâsıla sabit fiyatlarla % 6,4 bir artış kaydetmişti. Plânlı devrenin ilk yılı olan 1963 yılında kalkınma daha hızlı olmuş ve Devlet İstatistik Enstitüsünün 31.3.1965 tarihinde yaptığı bir tahmine göre gayrisâfi millî hâsıla, 1961 sabit fiyatları ile, bir önceki yıla kıyasla % 7,4 artarak 56 milyar 91 milyon liraya ulaşmıştır. Bu artış hızı plân hedefi olan yıllık % 7 nin üstünde bir sonuçtur. Bu sonucun alınmasında elverişli hava şartlarının tarım mahsulü, özellikle hububat üzerindeki müspet tesiri önemli rol oynamıştır. Gerçekten Birinci Beş Yıllık Plânda tarım sektörü için yıllık ortalama % 4,2 bir artış hızı öngörüldüğü halde bu artış 1953 yılında müsait hava şartları sebebiyle % 7,4 olarak gerçekleşmiş ve tarım gelirlerinin Türkiyemizde gayrisâfi millî hâsıla içindeki nispi önemi sebebiyle gelişme hızı da artmıştır.

Bu gelişmenin ekonomi dışı âmillerin, özellikle dış siyasi olayların tesiri ile yerini 1963 sonundan itibaren bir durgunluğa terk ettiği ve bu halin 1964 yılının ilk yarısında kendisini kuvvetle hissettirdiği görülmüştür. Bu devrede mûtat mevsimlik değişmelerin hududunu aşan durgunluk; talep noksanlığı, satıcı elinde stok birikmesi, mevduat ve kredilerde daralma şekillerinde kendini göstermiştir.

Memleketimizde hububat istihsalinin geniş bir müstahsil zümresini ilgilendirmesi bu istihsal kolundaki düşüklüğün genel talep seviyesine de tesir etmesine yol açmaktadır. 1964 yılında ekonomik faaliyetlerin daha durgun geçmesinin sebeplerinden birisi de budur.

³⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 417-419.

Ekonomik faaliyetlerdeki bu yavaşlama karşısında bankaların Merkez Bankasına yatırmaya mecbur oldukları % 20 akibetindeki mevduat karşılıklarının vadeli mevduat için % 10 a indirilmesi, Merkez Bankası reeskont limitlerinin yükseltilmesi bâzı sanayi kolları için Iskonto hadlerinin düşürülmesi, Tekel idaresi, Toprak Mahsulleri Ofisi, Tarih, Fiskobirlik gibi teşekküllere daha fazla kredi sağlanması, Devlet harcamaları için ödenek tevziinde daha geniş hareket edilmesi gibi moneter ve malî tedbirlere başvurulmuştur. Bu tedbirler ekonominin likitidesinde hızlı ve belirli bir genişleme yaratmış, 1964 yaz sonlarında dış olayların nisbeten durulması ve mevsimlik faktörlerin de eklenmesi ile Ekim ayından itibaren ekonomide canlanmaya doğru bir hareket müşahade edilmiştir.

1964 yılının arzına çalıştığım ekonomik durumu plândaki genel kalkınma hızına ulaşılmasına imkân vermemiştir. Devlet İstatistik Enstitüsünce 31.3.1965 tarihinde yapılan en son geçici tahmine göre gayrisâfi millî hâsıla 1961 sabit fiyatları ile 58 milyar 495 milyon lira olmuştur ki, buna göre 1964 gelişme hızı % 4,3 ten ibaret kalmıştır. Hedefin gerisinde kalınmasının mühim bir sebebi de tarım sektörü istihsalinde 1963 yılma kıyasla binde iki oranında vâki olan düşmedir. Halbuki plân tarım sektörü için yıllık % 4,2 bir gelişme hızını öngörmüştür. Eğer tarımda bu % 4,2 oranı gerçekleşmiş olsa idi 1964 genel gelişme hızı % 5,9 oranında olacak, fakat yine de genel ortalama olan % 7 ye ulaşamayacaktı. Çünkü 1964 te, tarım dışında, kalkınma hızı plân hedefine ulaşamıyan sektörler arasında sanayi, ulaştırma, inşaat gibi önemli sektörler de vardır. Gerçekten bu sektörlerde gelişme hızları 1964 te sanayide plânın % 12,2 ortalamasına karşılık, % 8,6; ulaşırmada plânın % 10,5 na karşılık % 6,8; inşaatta plânın % 10 na karşılık % 5,5 olarak gerçekleşmiştir

Plân hedeflerinin tahakkukunda sektörlerdeki yatırımların tam ve zamanında, yapılabilmesinin önemi aşikârdır. Kamu sektörü yatırımlarında 1964 ün gerçekleşme oranları 1962 ve 1963 ün altında olmuştur. Elde mevcut son bilgilere göre genel ve katma bütçeler, İktisadi Devlet 'Teşekkülleri ve döner sermayeler bir arada, yani kamu sektörünün tamamında 1964 programının gerçekleşme oranı % 71 dir. Bu nispet 1963 te % 83,7, 1962 de % 85 idi.

1964 yılı özel sektör yatırımlarına gelince, programda öngörülen yatırım toplam olarak gerçekleşmekle beraber, yatırımların plân hedeflerine uygun cereyan etmediği; enerji, konut sektörlerindeki uygunluğa rağmen, madencilik, imalât sanayiinde hedeflerin gerisinde kalındığı, buna karşılık ulaştırma, turizm ve hizmetler sektörlerinde plân hedeflerinin aşıldığı anlaşılmaktadır.

Yatırımların gerçekleşme oranlarında sektörlerde görünen düşüşün sebepleri olarak, sorumlu dairelerin projelerini zamanında yapacak şekilde teşhiz edilmiş olmamaları, ihalelere katılan gerçek ve tüzel kişilerin gereği gibi teşkilatlanmamaları, çimento ve emsali temel yatırım mallarının üretim ve dağıtımında güçlüklerle karşılaşılması, dış yardımla yürütülmesi gereken

konularda kredi verenlerin aradıkları bâzı formaliteler yüzünden bir kısım kredilerin iyi işlememesi, kuruluşların karar almada gösterdikleri çekingenlik, kendi yetkileri dahilindeki birçok hususları üst mercilerde neticelendirme temayülü, büyük sınai projelerin iç ve dış finansmanı için değişik tertiplere başvurulmasının doğurduğu gecikmeler gibi hususları zikretmek mümkündür. Bunlara ilâveten İktisadi Devlet Teşekkülleri ile ilgili olarak şu ciheti de özellikle belirtmek isterim. İktisadi Devlet Teşekkülleri 1964 yılında 1963 yılına kıyasla daha yüklü bir yatırım hedefine yöneltilmişlerdir. Ancak bu teşekküllerin artan ve yatırım görevini karşılayacak şekilde hazırlıklı ve teşkilâtlı olmadıkları anlaşılmış bulunmaktadır.

İdari metot ve organizasyon çalışmalarının hızlandırılarak biran önce sonuçlandırılmasının önemi bu vesile ile bir kere daha belirlemektedir. İktisadi gelişmede yatırımlar kadar iyi idare ve organizasyonun da önemini takdir eden Hükümet bu konu üzerinde hassasiyetle durmaktadır.” ³⁶⁷

Maliye Bakanı İhsan Gürsan, ekonominin genel durumu ve plân uygulamaları hakkındaki bu açıklamasından sonra, üretim, fiyatlar, geçinme endeksleri, para ve kredi, dış ticaret, ödemeler dengesi, Devlet borçları ve Konsorsiyum çalışmalarına ilişkin bilgi sunuyor ve söz ü o dönemin enerji alanında en büyük yatırımlarından biri olan Keban Barajına getiriyordu. Keban Barajının, Birinci Beş Yıllık Plânın en büyük projesi olduğuna dikkat çekerek başladığı konuşmasında, Bakan Gürsan, bu projenin gerçekleşmesi için sağlanan kredilere de ayrı bir sayfa açıyordu. Bu bağlamda, Maliye Bakanı Gürsan, şöyle demektedir:

“Muhterem arkadaşlarım

Bu arada sizlere günümüzün en mühim hâdisesi ve Birinci Beş Yıllık Plânın da en büyük projesi olan Keban Barajı konusundan ve bu projenin tahakkuku için sağlanan krediden de bahsetmek isterim:

Hepinizin bildiği gibi bu baraj Fırat Nehri üzerinde elektrik enerjisi elde etmek ve aynı zamanda bu nehir üzerinde ileride kurulacak tesisler için Fırat sularını tanzim etmek maksadiyle kurulmaktadır. Barajın kurulu güç olarak santral kapasitesi 1 milyon 240 bin kilovat olup yılda üretilecek enerji 6 milyar kilovat saattir. Bugün Türkiye’nin mevcut bütün santrallerinin toplam kurulu gücünün 1,5 milyon kilovat ve üretilen yıllık enerji miktarının 4,5 milyar kilovat saat olduğu düşünülürse Keban’ın azameti daha iyi anlaşılır.

Baraj kütlesi 2 milyar 43 milyon ve hava hattı da 688 milyon Türk lirası olmak üzere tamamı 2 milyar 911 milyon liraya mal olacaktır. Sonradan konulacak üniteler için de 300 milyon liraya ihtiyaç vardır; böylece nihai maliyetin 3 milyar 211 milyon Türk lirasına varacağı hesaplanmaktadır.

Hükümete geldiğimiz günden beri bu meseleyi önemle ele almış bulunuyoruz. Temsilcilerimiz dış ülkelerde, biz burada kredi verecek mem-

³⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 425.

leketlerin elçileri ile devamlı temaslar yaparak Mayıs ayına kadar sonuca varılması üzerinde ısrarla durduk. Nihayet 30 Nisan 1965 te Paris 'te Amerika, Avrupa Yatırımlar Bankası, Dünya Bankası (IDA), Almanya, İtalya, İngiltere, İsviçre, Avusturya ve Türk Konsorsiyum Başkanı arasında yapılan toplantıda olumlu bir sonuca varılmış, taraflar prensip anlaşmasına varmışlardır.

Finansman iştirak payları şöyle tesbit edilmiştir:

Amerika	40 Milyon Dolar		
Avrupa Yatırımlar Bankası	30	“	“
Dünya Bankası (IDA)	25	“	“
Almanya	20	“	“
İtalya	10	“	“
Fransa	10	“	“
Toplam	135	“	“

Avusturya'nın 5 – 6 milyon dolarla katılması bahis mevzuu olduğu gibi, Japonya ve Kanada'nın da katılmaları muhtemeldir. Bu suretle iştirak miktarı 145 veya 150 milyon dolara varabilecektir.

Bu krediler genel olarak kalkınma kredisi mahiyetinde olup, düşük faizli ve uzun vadeli dirler. Bu arada Dünya Bankasının (IDA) vereceği 25 milyon dolarlık kredi 10 yılı ödemesiz olmak üzere 50 yıl vadeli, esasında faizsiz, ancak yüzde sıfır 75 masraf karşılığı istiyen bir kredidir. Diğer taraftan İtalya ve Fransa da normal kredi şartlarını Keban projesi için değiştirerek çok daha müsait hale getirmişlerdir.

İhalelerin biran önce yapılabilmesi için büyük gayret sarf edilmektedir. İhale hazırlıkları bu ay içinde tamamlanmış olacaktır.

Konsorsiyum hakkındaki sözlerime son verirken bahsettiğim kredilerin ayrı ve proje kredisi olarak, Avrupa Yatırımlar Bankasından, Keban Barajı için vereceği krediye ilâveten 5 milyon, IDA'dan da 10 milyon dolarlık bir kredi sağlandığını, bu arada Amerika Birleşik Devletlerinin de Keban Barajı kredileri dışında ayrıca 100 milyon doları aşan miktarda proje kredisi verebileceğini bildirmiş olduğunu açıklamak isterim.

Konsorsiyumun bir üyesi olan Dünya Bankası da son zamanlarda Konsorsiyumun faaliyetleri ile yakından alâkalanmış ve bu tutumun bir neticesi olarak OECD uzmanlarının da katıldığı geniş kadrolu bir heyeti Mart ayı içinde memleketimize göndermiştir. Uzmanlardan müteşekkil geniş kadrolu bir heyetin ilgililerle görüşmek ve mahallinde tetkiklerde bulunmak üzere memleketimize ilk defa gönderilmiş olması, hiç şüphe yok ki, Dünya Bankasının, ekonomik kalkınma çabalarımızla alâkalanması bakımından ayrı bir mâna ifade etmektedir. Görüşme ve tetkiklerini tamamlayan heyet, raporunu Washington'da hazırlamak üzere, memleketimizden ayrılmıştır. Türkiye'nin bugünkü iktisadi ve malî durumu ve müstakbel gelişme imkânları hakkındaki heyet görüşünü tam olarak bu raporun elde edilmesinden sonra öğrenmek mümkün olabilecektir. Bununla beraber heyet başkanının,

*Türkiye’den ayrılmadan önce yaptığı açıklamalardan 1961 yılından bu yana Türkiye’de bir iktisadi gelişme olduğunu müşahade ettikleri, Türkiye’nin bazı problemlerinin önemini muhafaza etmesine rağmen kalkınma yolundaki ciddi ve samimî gayretlerine inandıkları anlatılmaktadır.”*³⁶⁸

Bakan İhsan Gürsan, konuşmasının ilerleyen kısmında, ödemeler dengesi üzerinde durmakta ve bu konuda şu değerlendirmeyi yapmaktaydı:

“Ödemeler dengemizi etkileyen esas unsurun dış ticaret açığımız olduğu malûmlardır. 1964 yılında ve 1965 in ilk üç ayında, dış ticaret açığımız azalmış ancak dış ticaret hacminde bir daralma olmuştur.

Gerçekten 1964 yılında dış ticaret hacmimiz 1963 ün 1 milyar 56 milyonundan 948 milyon dolara düşmüş, buna karşılık müspet bir gelişme olarak, dış ticaret açığımız 1963 ün 319 milyonundan 126 milyon dolara inmiştir.

1965 yılının ilk üç ayında dış ticaret hacmimiz 1964 ün 245 milyonundan 3 milyon dolar eksiği ile 242 milyon dolara düşmüş, buna karşılık yine müspet bir gelişme olarak üç aylık dış ticaret açığımız 1964 ün 49 milyon dolarından 20 milyon dolara inmiştir.

Ödemeler dengemizde müspet gelişmeler kaydeden işçi gelirleri 1964 te 9 milyon dolara varmıştır. Son gelişmelere nazaran işçi dövizleri gelirlerinin 1965 te 30 milyon dolara varacağı tahmin edilmektedir.

*Altın ve konvertibl döviz rezervlerimiz de artmakta olup 1964 sonunda 50 milyon dolar olan bu rezerv, Ocak 1965 sonunda 57; Şubatta 58, Martta 64 ve Nisanda 87 milyon dolara yükselmiştir. Serbest altın mevcudu 1964 sonunda 12 milyon 300 bin dolar iken Ocakta 21 milyon, Şubatta 25 milyon 800 bin dolar olmuştur ve o tarihten beri aynı seviyeyi muhafaza etmektedir.”*³⁶⁹

Maliye Bakanı İhsan Gürsan, daha sonra, 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısı üzerinde açıklamalarda bulunuyor ve Tasarıda Karma Komisyon ve Cumhuriyet Senatosunda gerçekleştirilen bazı değişiklikler hakkında da bilgi veriyordu. Bakan Gürsan’ın, bu konuya ilişkin sözleri Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almıştı:

“... Hükümet tarafından sunulan Genel Bütçe tasarısı, 7 milyar 217 milyon lirası carilere, 1 milyar 817 milyon lirası yatırımlara, 5 milyar 287 milyon lirası sermaye teşkili ve transfer harcamalarına aidolmak üzere 14 milyar 321 milyon liraya baliğ olmaktadır.

Genel ve Katma bütçeler bir arada cariler 7 milyar 975 milyon, yatırımlar 4 milyar 18 milyon, sermaye teşkili ve transfer harcamaları 3 milyar 76 milyon lira ve genel toplam 15 milyar 69 milyon liradır.

Tasarıların Karma Bütçe ve Plân Komisyonu tarafından müzakere ve kabul edilen tahsisat toplamaları şöyledir:

³⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 425-426.

³⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 427.

Genel Bütçenin carileri 51 milyon fazlasıyla 7 milyar 268 milyon lira, yatırımları 1.9 milyon lira fazlasıyla 1 milyar 836 milyon lira, sermaye teşkili ve transfer harcamaları 29 milyon lira fazlasıyla 5 milyar 316 milyon ve toplam 99 milyon fazlasıyla 14 milyar 421 milyon liradır.

Genel ve katma bütçeler bir arada olmak üzere Karma Komisyonunda yapılan değişikliği şöyle özetleyebilirim:

Carilerde 52,9 milyon lira artış, yatırımlarda 3,1 milyon lira eksiliş, sermaye teşkili ve transfer harcamalarında 75,1 milyon artış ki, toplamda Hükümet tasarısına nazaran 125,5 milyon tutarında bir artış hâsıl olmuştur.

Bütçelerin Yüce Senatoda kabul edilen ödenek toplamaları ise şöyledir:

Genel Bütçede

Cari harcamalar	7 269 518 682
Yatırım harcamaları	1 835 908 943
Sermaye teşkili ve transfer harcamaları	5 315 991 488
Toplam	14 421 419 113

lira;

Konsolide Bütçede

Cari harcamalar	8 029 020 433
Yatırım harcamaları	4 014 569 369
Sermaye teşkili ve transfer harcamaları	3 151 805 753
Toplam	15 195 395 555

liradır.

Cumhuriyet Senatosunda yapılan tadillerin özetini şöyle ifade edebilirim:

Genel bütçenin yatırımlarından 125 000 lira, sermaye teşkili ve transfer harcamalarından 600 000 lira tenzil edilmiş ve 725 000 liraya balığ olan tenzilât toplamı carilere ilâve edilmiştir.

Katma bütçelerde toplamalara değiştirme yapılmamıştır.

1965 malî yılı bütçe tasarılarımızın gerek Devlete sağladığı harcama imkânı, gerekse yatırım hacmi bakımından geçmiş yıllardan üstün ve plânlı kalkınma gayretlerimizde önemli bir merhale teşkil edecek nitelikte olduğunu da belirtmek isterim.

Yüce Meclisin Sayın Üyeleri,

Gelir bütçesine gelince:

Karma Bütçe Komisyonu tarafından yapılan değişikliklerden sonra 1965 yılı Konsolide Gelir Bütçesi Senato'dan geçen şekli ile 14 milyar 21 milyon lirası Genel Bütçe gelirleri ve 773 milyon lirası da Katma Bütçeli idarelerin gelirlerinden olmak üzere 14 milyar 795 milyon lira olarak tesbit edilmiştir.

1965 senesi Konsolide Gider Bütçesi 15 milyar 195 milyon liraya balığ olduğundan 400 milyon liralık gelir noksanının iç istikraz yolu ile karşılanması derpiş olunmuştur. 1965 yılının Karma Bütçe Komisyonunca ve Senatoca 14 milyar

21 milyon lira olarak tesbit olunan Genel Bütçe gelirleri geçici rakamlara göre 11 milyar 824 milyon liraya vardığı anlaşılan 1964 senesi tahsilâtından 2 milyar 196 milyon tutarında ve % 18,5 nisbetinde fazlalık arz etmektedir. 1965 senesi bütçesinde yer alan tahminler ana gelir grupları itibariyle 1964 senesinin geçici tahsilât rakamları ile karşılaştırıldığı takdirde 1965 yılı bütçesinde vergi gelirlerinin 1 milyar 774 milyon tutarında ve % 19,1 nisbetinde, vergiler dışında kalan bütçe gelirlerinin 185 milyon lira tutarında ve % 14.6 nisbetinde, karşılık paralar hâsılâtının ise 237 milyon tutarında ve % 18 nisbetinde daha fazla tahmin edilmiş olduğu görülecektir. 1964 tahsilâtına nazaran, 1965 bütçesi gelir tahminlerinde görülen 2 milyar 196 milyon liralık bu artış, tahminlerin yüksek tutulmasından değil, 1964 yılı tahsilâtının aşağıda arz edeceğim sebeplerle çok düşük olarak gerçekleşmiş bulunmasından ileri gelmektedir.

Filhakika, 1964 senesinde Yüksek Meclise sevk edilen vergi kanun tasarılarının değişikliğe uğrarak ve gecikmelerle kanunlaşmış olmasının ve bir kısım tasarıların da geri alınmış bulunmasının 500 milyon lira, vergiye tabi ithalâtta husule gelen 95 milyon dolar tutarındaki azalmanın 310 milyon lira civarında 1964 tahsilâtına menfi tesiri olmuştur.

1965 yılı tahmininde normal artışlarla birlikte, geçen yıl kanunlaşan hükümlerin tesirinin bu yıl tam olarak görüleceği, ithalâtın programda öngörülen seviyelerde gerçekleşeceği ve Tekel gelirlerinin zamanında Hazineye ödeneceği nazara alınmış bulunmaktadır.

Katma bütçeli idarelerin gelirleri geçen yıla kıyasla 237 milyon lira daha fazla tahmin edilmiştir. Bu miktarın 76 milyon liralık kısmının normal artışlardan ve 161 milyon liralık kısmının ise proje finansmanı suretiyle elde olunacak kaynaklardan temin edileceği tahmin olunmuştur.”³⁷⁰

Maliye Bakanı İhsan Gürsan, 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısı üzerindeki uzun konuşmasının sonunda, “jandarma devlet” anlayışının sona erdiğine³⁷¹ ve Devletin, giderek artan sosyal ve kültürel hizmetleri yerine getirmek durumunda olduğuna dikkat çekerek, bu nedenle millî gelirden giderek artan miktarda vergi

³⁷⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 429-430.

³⁷¹ Gürsan’ın değindiği “jandarma devlet” anlayışı, 1789 Fransız İhtilâlinden, 2. Dünya Savaşının sonlarına kadar süregelen devrede, toplumda karşılaşılan sosyal ve ekonomik sorunlara hiç müdahale etmeyen ve kendisini yalnızca, dışta düşmana, içte de düzeni bozucu eylemlere karşı önlemler alarak, kişilerin insan olmalarından kaynaklanan ve geniş bir düzenlemesini 1789 Fransız İhtilâli sonrasında yayımlanan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde gördüğümüz negatif statü haklarını korumakla görevli sayan liberal bir devlet yapılanmasını tanımlamaktadır. Bu tür bir yapılanmada, devletin sosyal ve ekonomik sorunlar karşısındaki tepkisiz durumu, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” (*laissez faire laissez passer*) deyişi ile ifade edilmekteydi. 1961 Anayasası, Cumhuriyetin nitelikleri başlıklı 2. Maddesinde Türkiye Cumhuriyetinin “sosyal bir hukuk devleti” olduğunu öngörmekle, 2. Dünya Savaşından sonra Avrupa’daki devletlerin çoğunda olduğu gibi, bu anlayıştan uzaklaşmış ve Devlete, “jandarma devlet”tekinin aksine, sosyal ve ekonomik sorunlara da çözüm getirme ve kişilerin pozitif statü haklarını kollama görevini de yüklemiştir.

alınması gerektiğine vurgulama yapmaktaydı. Bakan Gürsan, Millet Meclisi Genel Kurulunda, 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısını tanıtmak amacıyla yaptığı konuşmasının son kısmında, vergi politikasına yönelik düşüncelerine ve biran önce çıkarılmasını dilediği kanunlara özel bir yer ayırmakta ve sözlerini şöyle tamamlamaktaydı:

“Muhterem Milletvekilleri,

Gelir bütçesi üzerindeki maruzatıma son vermeden önce vergi politikamız üzerinde durarak, vergi sistemimizle ilgili, yapılmasını öngördüğümüz çalışmalar hakkında kısaca bilgi vermekte fayda mülâhaza etmekteyim.

Bilindiği gibi bugün jandarma Devlet anlayışı sona ermiş, muasır Devlet bir yandan günden güne artan sosyal ve kültürel hizmetleri yerine getirmek, öte yandan memleket ekonomisinde vazifeler yüklenerek, yol gösterici istikamette düzenleyici bir rol oynamak durumuna girmiştir. Modern devletin artan hizmetleri ise millî gelirden vergi olarak alınan payın âzami şekilde büyümesini intacetmiştir. Verginin anlamında da değişiklik yaratan bu durum vergicilik alanında büyük ve sürekli reformlara yol açmış, her memleket vergi politikasına ve uygulamasına kendi gerçeklerine ve özelliklerine göre «modern vergi anlayışının» icaplarına uygun veçhe ve istikamet vermek zaruretini duymuştur.

Biz de, iktisadi gelişme ve çabası içinde olan memleketimizde, vergi sistemimize modern vergi anlayışının icap ve zaruretlerine uygun bir hüviyet verilmesi lüzumuna kanîiz. Ancak, vergi sahasında yapılacak reformların, Hükümet programı ile benimsediğimiz temel iktisadi görüşün ruh ve mânasını zedeliyecek ve memleketimizin gerçeklerine ve şartlarına aykırılık arz edecek bir mahiyet göstermemesi gerektiği düşüncesindeyiz.

Bu anlayış Hükümet programımızda: «Vergi yükünün muhtelif sektörler ve mükellef zümreleri arasında âdilâne bir şekilde dağılımı ve vergi uygulamasında vatandaşla Devlet arasında anlayış ve güvene dayanan bir münasebet kurulabilmesi için gerekli ıslahatı tamamlamak kararında olduğumuz» şeklinde açıkça ifade edilmiştir.

Vergide umumilik prensibinin, vergi yükünün muhtelif mükellef zümreleri arasında uygun ve âdil bir dağılımın emrettiği ve vergide âzami hâsılanın ancak bu şekilde hareketle sağlanabileceği, bilinen bir gerçektir. Bu, neticede vergi ödeme iktidarı olan her vatandaşın vergiye tabi tutulmasını ve zümreler arasında farklar yaratacak bir tatbikata gidilmemesini emreder. Biz de bu prensibin anlayışına uygun olarak vergi ödeme iktidarı olan her vatandaşın âdil esaslar dairesinde vergiye tabi tutulması lüzumuna ve ancak bu suretle vergi adaletinin gerçekleştirilebileceğine inanıyoruz.

Vergiden şikâyetler, toplumun daima değişebilen, seyyaliyet arz eden şartlarına sistemin uymamasından da olabilir. Bu bakımdan diğer birçok sahalarda olduğu gibi vergi sistemimize de, değişen şartlara ve karşılaşılan zaruretlere göre veçhe ve istikâmet vermek icabeder. Bu ise tetkiksiz, keyfi

tasarruflarla olamaz. Bütün sisteme şamil olmak üzere vergi tatbikatımızın yetkili ve ehil heyetler tarafından objektif bir şekilde ve memleket gerçekleri de daima göz önünde bulundurularak incelenmesi ve bu incelemelerin aynı esaslar dâhilinde devam ettirilmesi ile mümkün olabilir. Bu yapılmadığı takdirde sistemin bozulması, gerçeklerden uzaklaşması ve bir tatbikat keşmekeşinin devam etmesi genel olarak önlenemez.

Vergi reformu konusunda kalkınmamızla ilgili olarak bir noktayı daha belirtmek isterim. İktisadi kalkınmada önemli büyük olan yatırımların artırılması, gayrisafi millî hâsıladan yeterli miktarların yatırımlara tahsisi ile mümkündür. Kamu sektörü yatırımlarının en önemli kaynaklarından birisi de vergi gelirleridir. Girdiğimiz plânlı devrede vergi sistemimizin millî gelirdeki artışları sektörler itibariyle izliyerek sosyal adalet anlayışı içinde vergiliyebilecek hale getirilmesi de lâzımdır. Ayrıca vergi sisteminin iktisadi hayatın gelişmesini engelliyecek bir faktör haline getirilmemesine dikkat edilmesi gerektiği de şüphesizdir. Bir vergi sisteminden istenen sonuçların alınabilmesinde, sistemin kifayetli oluşu kadar onu uygulayacak teşkilâtın vasıf ve mahiyeti de üzerinde önemle durulması gereken hususlardandır. Vergi idaresinin mükellefle olan münasebetlerinde karşılıklı anlayış ve dayanışma havasının hâkim olması, vergi mükelleflerinin daima âdil bir vergi tatbikatına muhatap bulundukları hissi içinde olanları vergi randımanına olumlu etkiler yapacak unsurlardır.

Vergi idaresinin yeniden organize edilmesi hakkındaki çalışmalar da yakında sonuçlandırılarak bu konuda hazırlanacak kanun tasarısı kısa zamanda Yüksek Meclise sunulacaktır.

Üniversiteden ve özel sektörden elemanlarla takviyeli olarak çalışmasına başlamış olan Vergi Reformu Komisyonu, biraz evvel belirttiğim prensiplerin ışığı ve ilhamı altında vergilerimizin randımanının ıslâh yolu ile artırılması ve ekonominin gelişmesini teşvik edecek hale getirilmeleri konularına öncelik vermek suretiyle çalışmalarını yürütecektir.

Vergi politikamız hakkındaki bu mülâhazalarımın sonra umumi efkârın üzerinde durduğu servet beyanı, vergi ilânı, tasarruf bonoları konularına da kısaca temas edeceğim.

Bunlardan servet beyanı ve vergi ilânı vergi sistemimiz içinde yer almış yüzlerce vergi uygulama metotlarından ikisidir ve bu müesseselerin dünya vergi literatüründe de yeri vardır. Bu iki metot Yüce Meclisin kabul etmiş olduğu kanunlar olarak halen yürürlükte ve tatbikatı da devam etmektedir. Bu kanunların tatbikatına müteveccih şikâyetler vardır. Bunun gibi diğer vergi kanunlarına müteveccih birçok şikâyetler de vardır. Vergi kanunlarına müteveccih şikâyetleri objektif mahiyette ve ciddiyetle inceledikten sonra bu şikâyet ve tenkitlerin haklı veya haksız olduğu hakkında bir karara varmak mümkün olabilir. Servet beyanı ve vergi ilânı müesseselerine karşı vâki şikâyetler konusunda da Maliye Bakanlığının tutumu başka türlü olmayacaktır.

Tasarruf bonolarına gelince: Bu konuda vâki şikâyetleri. önlemeye matuf bir tadil tasarısı Yüksek Mecliste bulunmaktadır. Kanunlaştığında bu mahzurların büyük ölçüde giderileceğini ummaktayız.

Muhterem Milletvekilleri,

Sözlerime son vermeden evvel Yüksek Senato üyelerinden yaptığım bir ricaya müsaadenizle burada tekrar edeceğim. Bu ricam Yüksek Meclise takdim edilmiş olan bâzı kanun tasarılarının biran evvel kanunlaşması ile ilgilidir. Bu tasarıların süratle kanunlaşmasının Hükümetin kalkınma yolundaki faaliyetlerinde yardımcı olacağına inandığım için bu ricayı yapıyorum.

Mahallî idarelerimizin malî bünyelerinin za'fı ve bu halin faaliyetleri üzerindeki menfi tesirleri malûmlardır. Bu idareleri kendi fonksiyonlarını gereği gibi yerine getirecek ve ayrıca kalkınma gayretlerimizde üzerlerine düşen vazifeleri başarabilecek hale getirmek maksadıyla hazırlanmış ve Büyük Meclise sunulmuş tasarılar vardır. Bunlar Emlâk Vergisi ve Malî denkleştirme kanun tasarılarıdır. Belediyelerimizin malî durumlarının takviyesi ile ilgili Belediye Gelirleri kanun tasarısı üzerinde de çalışmalar devam etmekte ve süratle Yüce Meclise şevkine çalışılmaktadır.

Ayrıca, mahiyetleri hakkında Yüce Meclise çeşitli vesilelerle malûmat arz edilmiş olan bâzı malî tasarılar da vardır. Bunları da müsaadenizle ismen sayacağım. Hükümetin biran önce yürürlüğe girmesini arzuladığı bu tasarıların kanunlaşması için Yüksek Meclisin yardımlarını esirgemeyeceğinden emin bulunmaktayım. Bu tasarıları ismen arz ediyorum: Serbest Malî Müşavirlik kanun tasarısı; Özel Yatırımlar Bankası kanun tasarısı; 7129 sayılı Bankalar Kanununun 60 ncı maddesinin değiştirilmesi ve 153 sayılı Kanunun yürürlükten kaldırılmasına dair kanun tasarısı; tasarruf bonoları ihracı hakkında kanun tasarısı; Genel Muhasebe kanun tasarısı; Devlet İhale kanunu tasarısı; Belediyelerin ve Belediyelere bağlı müessese ve işletmelerin bir kısım borçlarının Hazinece terkin ve tahkimi hakkında kanun tasarısı; Menkul Kıymetler ve Kambiyo borsaları kanun tasarısı; 213 sayılı Vergi Usul Kanununda değişiklik yapılmasına dair kanun tasarısı ve nihayet Devlet Memurları kanun tasarısı.

Kambiyo denetleme kanun tasarısı ile sermaye piyasasının tanzim ve teşviki konusu üzerindeki çalışmalara devam edilmektedir.

440 sayılı Kanunun geçici birinci maddesi gereğince kurulan «İktisadi Devlet Teşekküllerini Yeniden Düzenleme Komisyonu» çalışmaları da aralıksız devam etmekte ve hayli ilerlemiş bulunmaktadır.

Yüce Meclisin muhterem üyeleri, Sözlerime burada son verirken 1965 malî yılı Bütçe tasarıları üzerindeki çalışmalarınızın memleket için hayırlı olmasını temenni eder, huzurunuzdan ayrılırken, hepinizi hüürmetle selâmlarım.”³⁷²

³⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 430-432.

bb- Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına İsmail Rüştü Aksal'ın Konuşması

Maliye Bakanı Gürsan'ın 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısını Millet Meclisine sunuş konuşmasından sonra, kürsüye CHP Meclis Grubu adına Ankara Milletvekili İsmail Rüştü Aksal gelmişti. Aksal, parlamentere sistemde bir hükûmetin düşürülmesi için bilinen yollar varken, İnönü Hükûmetinin, bütçe kanunu tasarısının reddi yoluyla düşürülmesinin alışılmış bir yöntem olmadığını ileri sürüyor ve Ürgüplü Hükûmetinin hemen hemen aynı bütçeyi getirdiğini ve daha önceki bütçeyi reddedenlerin, şimdi ona çok benzeyen bu yeni bütçeyi savunmak durumunda kaldıklarına dikkat çekiyordu. CHP Sözcüsü İsmail Rüştü Aksal, bu konuda şöyle demekteydi:

“Bilindiği gibi Dördüncü Karma Hükûmet, Üçüncü İnönü Hükûmeti tarafından hazırlanan, Karma Bütçe ve Plân Komisyonunda ve Yüce Senatoda iki aydan fazla tetkik ve müzakere edildikten sonra, Yüksek Heyetinize intikal eden 1965 malî yılı bütçesinin reddi sonunda İnönü Hükûmetinin çekilmesi üzerine, kurulmuştur.

Hükûmeti her an değiştirmek için Anayasamızda normal yollar ve usuller mevcutken, Parlâmentolar tarihinde pek az raslanan bütçeyi ret suretiyle bu neticenin gerçekleştirilmesi, bu yıl bütçe müzakerelerinin özelliğini teşkil etmiş ve reddedilen bütçeyi ağır şekilde tenkid edenler, şimdi savunucu mevkiine geçmek suretiyle, hemen hemen aynı olan bütçe tasarılarının Büyük Mecliste iki defa müzakere edilmesi gibi şaşırtıcı bir durum yaratmıştır.

Bu durumun, zaman unsuru dikkate alınınca, Büyük Meclisin çalışmaları bakımından mahzurlu olmadığı söylenemez, öte yandan, bütçesiz geçirilen bu üç aylık devrede, kamu hizmetlerinin devamını sağlamak maksadiyle yeni Hükûmete gelirleri tahsil ve muayyen esaslar ve ölçüler içinde harcama yetkisi veren kanunlar çıkarılmış olmasına rağmen, Devlet hizmetlerinin ve özellikle yatırımların ve dolayısıyla iktisadi faaliyetlerin, bu geçici sürenin üç ay uzamasından bir nisbette müteessir olmadığını iddia etmek de güçtür. Her halde hangi ölçüde olursa olsun, gerek Meclis çalışmaları ve gerek Devlet hizmetlerinin yürütülmesi bakımından mahzurdan salim olmıyan bütçeyi ret suretiyle Hükûmet değiştirmek usulünün, Parlâmento hayatımızda bir gelenek halini almaması temenniye şayandır.

Değerli arkadaşlarım,

Bu usulle Hükûmet değiştirilmesinin asıl sıkıntısını çeken öyle anlaşılıyor ki; yeni Hükûmet olmuştur. Gerçekten dayandığı Meclis Gruplarının sayın sözcüleri tarafından çok ağır bir şekilde tenkid edilen ve hakiki sebep ne olursa olsun, bu tenkidler sonunda reddedilen bütçeyi aynen benimsemekte izahı güç tezadı ve böyle bir davranışın kamuoyunda yaratacağı olumsuz siyasi akisleri hesaba kattığı anlaşılan yeni Hükûmet, denebilir ki sadece bu maksatla eski tasarılar üzerinde küçük de olsa bir değişiklik yapmak mecburiyetinde kalmıştır.

Öyle görünüyor ki, bir yandan Sayın Maliye Bakanı da dâhil olmak üzere, üyelerinden üçü tarafından yapılan tenkidlerin aşırılığı ve insafsızlığı, öte yandan gerçeklerin ağırlığı ile karşılaşan Hükümet, başlangıçta tutacağı yolu tâyin bakımından bir hayli tereddüt geçirmiştir. Nitekim bütçe gerekçesinin önsözünde, bu konuda Hükümetin içinde bulunduğu ruh haletini açıkça görmek mümkündür. Nihayet Hükümet bir ay sonra, altındaki imzaların değişik adlar olmasından başka esaslı hiçbir yenilik getirmiyen ve daha çok «görünüştü kurtarma» endişesinin baskısı altında yapıldığı intibainı bırakacak mahiyette pek küçük değişiklikleri ihtiva eden bütçe tasarıları ile huzurunuzda gelmiştir.

Sayın Maliye Bakanı yeni bütçeyi, Bütçe ve Plân Karma Komisyonunda takdimi sırasında yaptıkları yazılı konuşmada, «Devraldığımız Hükümet sorumluluğunun icraatımızı yeterli bir şekilde aksettirecek bir geçmişi olmadığı için, şüphesiz ki, sizlere bu konuşmamda tahlil ve müdafaasını yapacağım bir mütalâamız olmayacaktır» demek suretiyle pek yerinde bir gerçeği ifade etmişlerdir. Geçmiş Hükümetlerin icraatından Maliye Bakanı Sayın Gürsan'ın ve üyesi bulunduğu Karma Hükümeti sorumlu tutmak elbette mümkün değildir. Fakat unutulmamak lâzımdır ki, son Hükümet değişikliği eski Hükümet bütçesinin reddi üzerine vukubulmuştur. Ve reddedilen bütçe, Karma Hükümeti teşkil eden grupların sayın sözcüleri tarafından ağır şekilde tenkid edilmiştir. Bu tenkidleri yapan sözcülerden üçü yeni Hükümette vazife almışlardır. Bu bakımdan geçmiş icraatın değil, fakat reddedilen bütçe üzerinde sözcü sıfatıyla yaptıkları tenkid ve ileri sürdükleri mütalâaların, mânevi sorumluluğunu taşımadıklarını düşünmek de mümkün değildir. Bütçeler üzerinde Parti Meclis Grupları adına yapılan tenkidler, ileri sürülen fikir ve mütalâalar; sorumsuz bir partinin ve hattâ şahsı adına konuşan bir milletvekilinin düşünceleri olarak kabul edilemezler. Bu konuşmaların, özellikle, Hükümet sorumluluğunu yüklenmek hususunda iddialı ve her an bu sorumluluğu yüklenmesi mümkün siyasi teşekkülleri manen bağlayıcı bir mahiyeti ve ağırlığı olması lâzımgelir. Aksi hal, gaye her vasıtayı mubah kılar; sözünü doğrular ki, bundan bütün siyasi teşekküllerimizi tenzih etmek isteriz. Bu mülâhazalarımız sadece eski Hükümetin bütçesi üzerinde gruplar adına yapılan tenkidlerin mânevi sorumluluğunu hatırlatmak içindir. Bu açıdan bakılınca reddedilen bütçe üzerinde yapılan tenkidleri, sırası geldikçe hatırlatmamızın mazur görüleceğini ümid ederiz...»³⁷³

CHP Grubunun görüşlerini açıklayan İsmail Rüştü Aksal, konuşmasının daha sonraki kısmında, reddedilen Bütçe Tasarısının Millet Meclisinde görüşülmesi sırasında siyasî parti grupları sözcülerinin ileri sürdükleri eleştirileri sıralıyor ve o zaman eleştirilen bu hususların, şimdi eleştiren siyasî partilerin içinde bulundukları Ürgüplü Hükümetince hazırlanan yeni Bütçe Kanunu Tasarında da yer aldığına dikkat çekiyordu. Aksal, sözlerini izlenmesini düşündükleri ekonomik politikaya ilişkin şu değerlendirme ile tamamlamaktaydı:

³⁷³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 432-433.

“...C.H.P. iktisaden kâfi derecede gelişmemiş bir memleket olan Türkiyemiz’de Devletin, iktisadi ve sosyal hayatımızda ve özellikle hızlı ve sürekli gelişmeyi hedef tutan kalkınma plânlarımızın gerçekleştirilmesinde müteşebbis, düzenleyici, teşvik edici ve koruyucu olarak ehemmiyetli yeri ve rolü olduğuna kanidir. İktisaden yeteri kadar gelişmemiş her ülkede olduğu gibi, hususi tasarrufun cılız kaldığı memleketimizde de hızlı ve sürekli kalkınmanın başka türlü gerçekleştirilemeyeceği inancındayız. Bu anlayış, doktriner bir görüşün tatbikatı değil, yurt gerçeklerinin bizi istesek de istemesek de zorladığı bir yoldur. Geçmişte olduğu gibi bugün de muhafazakâr ve liberal prensipleri savunan bâzı çevreler ve bâzı siyasi teşekküllerimiz, C.H.P. nin özel teşebbüsün karşısında olduğunu veya özel teşebbüse yeteri kadar imkân ve fırsat vermediğini ısrarla tekrarlamayı meslek edinmişlerdir. C.H.P. programında olduğu gibi, iktidarı zamanında da politika ve tatbikat olarak kalkınma çabalarımızda özel teşebbüsün rolünü ve ehemmiyetini hiçbir zaman küçümsememiş, aksine özel teşebbüsün gelişmesinde önderlik yapmak, gerekli ortamı hazırlamak ve lüzumlu tedbirleri almakta tereddüd etmemiştir. Özel teşebbüsün plân hedeflerinin gerçekleştirilmesinde daha faydalı olabilmelerini, daha büyük rol oynamalarını, gelişme ve genişlemelerini sağlamak amacıyla, gerek vergi mevzuatımızda yapılan değişiklikler, gerek kredi ve diğer yollarla alınan tedbirler meydandadır. Bununla beraber ileri Batı ülkelerinin bir başka devirde çok değişik siyasi, iktisadi ve sosyal şartlar içindeki gelişmelerini, değişmez bir iktisadi kanun saymak ve bunu model ittihaz ederek iktisaden kâfi derecede gelişmemiş olan Türkiye’imizde 19 ncü asrın liberalizm anlayışı ile ve sadece özel teşebbüsün gayretiyle kalkınılabileceği hayaline kapılmak, zamanın değiştiğini fark etmemek, yurt gerçeklerini görmemek ve hususiyle bizdeki özel teşebbüsün gücünü ve imkânlarını çok mübalâğa etmek demektir.

İşte bu mülâhazalarladır ki, C.H.P., memleketimiz için özel teşebbüsle Devlet teşebbüslerinin birbirlerini tamamlıyacak şekilde gelişmelerini ve yaşamalarını sağlayan karma ekonominin, alternatifi düşünülemyecek tek yol olduğuna ve ancak böyle bir düzen içinde hızlı ve sürekli kalkınmanın mümkün bulunduğuna samimî olarak inanmaktadır.

Değerli arkadaşlarım,

Yakında büyük seçimlere gidiyoruz, bu seçimler siyasi hayatımızda yeni bir merhale, demokratik rejimimiz için büyük bir imtihan olacaktır. Siyasi partiler olarak, bu seçim mücadelelerinde; yurdumuzun, iktisadi, sosyal ve kültürel bakımdan bir an önce kalkınmasını ve ilerlemesini sağlayacak, hep birlikte özlemini duyduğumuz mesut ve müreffeh Türkiye ülküsüne bizi hızla yaklaştıracak yollar ve tedbirler üzerinde, karşılıklı saygıya dayanan tartışmaların bize hiçbir şey kazandırmıyan fakat çok şey kaybettiren kısır çekişmelerin yerini alması, C.H.P. olarak en samimî dileğimizdir.

1965 bütçesinin memleketimiz ve aziz milletimiz için hayırlı ve başarılı olmasını, Grupumuzun samimî bir temennisi olarak arz eder, Yüce Heyetinizi saygıyla selâmlarım.”³⁷⁴

³⁷⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 444-445.

cc- Adalet Partisi Meclis Grubu Adına Sabahattin Savacı'nın Konuşması

CHP Grubu adına konuşan Ankara Milletvekili İsmail Rüştü Aksal'dan sonra, kürsüye sırasıyla, AP Grubu adına Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı, YTP Grubu adına Genel Başkan Sakarya Milletvekili Ekrem Alican, CKMP Grubu adına Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi ve MP Grubu adına da Bolu Milletvekili Kâmil İnal gelmişlerdi. Konuşmasına genel bir değerlendirme ile başlayan ve reddedilen CHP azınlık Hükûmetinin Tasarısının aksine, görüşülmekte olan Bütçe Tasarısının, TBMM'nin çoğunluğuna dayanan bir Hükûmetçe hazırlandığına dikkat çeken AP Grubu sözcüsü Sabahattin Savacı, bu konuda şöyle diyordu:

"...4 ncü Koalisyon Hükûmetinin getirdiği 1965 malî yılı Bütçe kanunu tasarısı, Yüce Heyetinizin tetkik ve tasvibine arz olunmuş bulunmaktadır.

Bu devrenin bu son bütçesini kabul ettikten kısa bir süre sonra yeni Anayasanın getirdiği Birinci Meclisin son toplantı yılını bitirmek bahtiyarlığına erişmiş olacağız.

Geri bıraktığımız yıllar Büyük Meclisimize ve onun mümtaz üyelerine şeref kazandıran olaylarla doludur.

Cumhuriyetin Birinci Büyük Millet Meclisini(n) tarihî görevini sizler bir defa daha ifa etmiş oldunuz. 4 yıllık devrede millet hayatı için küçümsenmiyen büyük hizmetleri başarı ile yaptınız. Bir İhtilâl sonrası teşekkül eden Yüce Heyetiniz kısa zamanda biribiri arkasına gelişen demokrasi aleyhtarı isyan ve ayaklanmalara imanınızla göğüs gerdiniz ve Kahraman Türk Silâhlı Kuvvetleriyle bu davranışları bertaraf ederek demokratik rejimin kökleşmesine paha biçilmez hizmetlerde bulundunuz. Türk Milletinin sizlere tevcih ettiği vekâleti dirayetle ve şerefle ifa ettiniz. Demokrasi tarihimiz mümtaz Heyetinizi güç şartlarda gördüğü vazifeden dolayı minnetle anacaktır.

Bir İhtilâl geçiren milletimiz Cumhuriyet ve Demokrasiye olan sarsılmaz bağlılığıdır ki, uğruna baş koyan siz değerli ve cesur evlâtlarını bu vekâlete memur ederek, demokratik rejimin mânasını ve hayatiyetini teminat altına almış oldu.

Yüce Heyetinizin rehberi Anayasa ve hedefi büyük milletimizin dâvaları olmuştur. Bu dert ve dâvaların temsili uğruna siz muhterem üyeler icabında en sert reaksiyonları gösterdiniz. Bu tepki ve münakaşalar yalnızca aziz milletimizin refahı ve saadeti uğruna meselelerin münakaşasında doğmuş ve bu suretle izhar olunan hassasiyet millet şuurunda makes bulmuştur.

Bu defa Yüce Heyetinizin reddettiği 1965 Bütçesi yerine itimadettiğiniz yeni Hükûmetin 1965 yılı Bütçesini tetkik ve karara bağlayacaksınız. Bu büyük vazifeyi de liyakatle ifa edeceğinize inanıyoruz. Ve katiyetle biliyoruz ki, tenkidleriniz ve kararlarınız büyük milletimizin ihtiyaçlarından ilhamını almaktadır.

Bu istikamette göstereceğiniz dikkat ve titizlik millet hayatına ve kalkınmamıza bütçenin fonksiyonel finans görevinin müessiriyetini temine mâtufl olacaktır.

Muhterem milletvekilleri,

Bütçe siyasi bir vesika ve halk hâkimiyetinin bir tecellisidir. Demokrasilerde giderleri ve gelirleri tasdik etmek ve bu suretle Parlâmentonun huzurunda teferruatı ile incelenen ve onun tarafından tasvibolunan plân gereğince yasama kuvvetinin Hükümet işlerini yürütmek için lüzumlu bulunan siyasi silâhı icra kuvvetinin emrine vermek mânasını tazammun eder.

Haddizatında bütçe Hükümetin rakamlarla ifade olunan ve memleketin mümessilleri tarafından tasdik edilen bir hareket plânıdır.

Bu zaviyeden aynı bütçe getirildiği iddialarına karşı mühim olan bütçe rakamlarının ayniyeti değil sosyal organizmaya canlılık veren bu hareket plânını tatbik edecek kurmay heyetine itimattır. Hususiyle plânın bir icra vasıtası olan bütçelerin büyük farklar irae etmiyeceği bilinmiyen bir şey değildir. Aslolan; plânda tesbit olunan hedefleri idrak etmek programları tatbik etmek, dirayet ve idare cesaretini gösterebilmektir.

Bugüne dek tecrübelerimiz C.H.P. Hükümetlerinin bu cesaret ve dirayetten mahrum olduklarını ortaya koymaktadır. Bu sebepten ötürü bir Parlâmento azınlığından ibaret olan C.H.P. Hükümetinin getirdiği bütçe reddedilerek, azınlık Hükümetini devamına son verilmiştir. Tetkik etmekte olduğumuz şu önümüzdeki bütçe Parlâmento çoğunluğuna dayanan bir Hükümetin getirdiği bütçedir. Millet hâkimiyetinin gerçek siyasi belgesidir.

İşte bütçenin en önemli özelliğini bu uygulama hususiyeti teşkil etmektedir... ”³⁷⁵

Konuşmasının devamında, Bütçe Tasarısının, Kalkınma Plânında öngörülen hedefler doğrultusunda hazırlandığına işaret eden Sabahattin Savacı, teknik açıklamalarda bulunuyor ve sözlerini şöyle tamamlıyordu:

“Bu bütçe ile 1965 yılında programda hedefleri gösterilen kalkınma seviyelerine varılacağı inancını taşımaktayız. Halkımızın, köylümüzün şehirlimizin sulama derdi, içme suyu derdi, okul derdi, yol derdi, hastane derdi, kredi derdi, mesken derdi, toprak derdi, işsizlik derdi, büyük nisbette halledilecektir.

Bütün halkımıza ve köylümüze, daha iyi hizmet, daha müessir yardım, İşçilerimize ve onların çocuklarına, daha iyi yaşama şartları, daha iyi güvenlik şartları, daha iyi ücret şartları,

Memurlarımıza daha iyi çalışma şartları ve daha iyi terfi ve maaş şartları, gençlerimize müsait tahsil ve istikbal imkânları, program hedefleri nisbetinde hazırlanmış olacaktır.

Muhterem milletvekilleri,

Mâruzatımızı bitirmeden evvel Yüce Heyetinize şu önemli hususları da arz etmek istiyoruz:

4 ncü Koalisyon Hükümetinin kurulması ile bağlı olduğumuz demokratik rejim büyük bir mesafe almıştır. İktidar ve muhalefet olarak bunda Yüce Heyetinizin büyük hissesi vardır. Arka arkaya vukuu bulan ihtilâl ve ihtilâl teşebbüslerinin yurdumuzda hâsıl ettiği tereddütler ve karanlık bulutlar dağılmıştır. İçte ve dışta rejimimizin itibarı artmıştır.

³⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 445-446.

Bugün vukuf ve dirayetle yürütülen açık rejim ve icrada gösterilen açık kalplilik, itimadı geliştirmiş, emniyet iklimini tesis etmiştir.

4 ncü Koalisyon Hükümetinin iktidar ve muhalefet olarak memleket dâvalarında yan yana olma, muhalefetle danışma ve dayanışma zihniyetini memnuniyetle karşılıyoruz.

Açık ve gerçekçi dış politikasını azimli ve kararlı Kıbrıs politikasını ve tarafsız iş politikasını yine takdirle karşılıyoruz.

İşçi meselelerine, bütün mahsulünün değerlendirilmesine, köylünün toprak ve kredi problemlerine, sağlık ve enerji dâvalarına, gecekondlu, yol ve su dâvalarına gösterdiği alâkadan dolayı Hükümeti ve onun değerli üyelerini tebrik ediyoruz.

Çok ağır ve ciddi bir çalışma ile 1965 bütçesini eksiklerini tamamlayarak olgunlaştıran Plân ve Bütçe Komisyonuna teşekkür ederiz.

Bu bütçeyi uygulayacak Hükümetlere başarılar temenni ederiz.

1965 Bütçesinin Büyük Milletimize hayırlı ve uğurlu olmasını Allah'tan dileriz.

Bütçeye beyaz oy vereceğimizi arz eder, Adalet Partisi Grubu adına Yüce Heyetinize derin saygılarımı sunarım. ”³⁷⁶

dd- Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu Adına Genel Başkan Ekrem Alican'ın Konuşması

AP Meclis Grubu adına yapılan bu konuşmadan sonra, kürsüye Koalisyon Hükümetinin diğer ortağı YTP Grubu adına Genel Başkan Ekrem Alican geliyordu. Alican, daha önce 1965 malî yılı için İnönü Hükümetinin hazırladığı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde Millet Meclisi Genel Kurulunda iki gün süren görüşmelerden sonra maddelerine geçilmesi reddedilince İnönü Hükümetinin istifa ettiğini hatırlatarak başladığı konuşmasında, yeni Hükümetin, bu çok kısa süre içinde, bir yandan Kalkınma Plânını aksatmadan uygulamak zorunda olması, öte yandan bütçe gibi çok önemli bir kanun tasarısını hazırlamak mecburiyetinde bulunması nedenleriyle, yeni bütçe tasarısında tam bir inisiyatif kullanamadığına dikkat çekiyordu. Alican, konuşmasının bu konulara değindiği baş kısmında şöyle demekteydi:

“Muhterem arkadaşlarım,

12 ve 13 Şubat 1965 günlerinde yapılmış olan birinci bütçe müzakereleri sırasında, memleketimizin çeşitli ekonomik, sosyal ve idari meseleleri üzerindeki görüşlerimizi tafsilâtlı olarak Yüksek Heyetinize duyurmuş, alınması gereken tedbirler hakkında da temennilerde bulunmuştuk. Bu iki günlük müzakereler sonunda, üçüncü İnönü Hükümeti istifa etmek zorunda kalmış, kurulan yeni Hükümet, 4 Mart 1965 tarihli güven oylamasından

³⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 456-457.

sonra, yirmi gün içinde yeni Bütçe kanunu tasarısını hazırlıyarak, gerekçe ve ilişkileriyle birlikte, 25 Mart 1965 tarihinde Millet Meclisine sunmuştur.

*Bir taraftan uygulamaya konulmuş bulunan bir programı aksatmadan uygulamak mecburiyetinde olan, diğer taraftan da Devlet bütçesi hazırlamak gibi millet hayatının bütününe içine alan bir Hükümet faaliyetini çok kısa bir içinde sonuçlandırmak vazifesi ile karşı karşıya gelen bir Hükümetin arzuladığı inisiyatifli kullanmak yönünden, yani bütçe tasarısında tam bir hareket serbestisine sahibolamayacağında şüphe yoktur. En insafsız siyasilerin dahi kabul zorunda oldukları bu gerçeği dikkate alan Grupumuz, yeni bütçe tasarısının ufak bâzı değişiklikler dışında, eski tasarıdan farklı bir nitelikte olamayacağını tabii bulmaktadır. Bu itibarla, eski tasarı vesilesiyle ortaya koyduğumuz görüşleri bir defa daha tekrara lüzum görmiyerek, bu görüşlerimize uyan tatbikat hususunda, dünkü Hükümetin (Hükümetten olmalıydı. E.O.) talebettiğimiz enerjik ve hamleci tutumu, yeni Hükümetten de istemekteyiz.”*³⁷⁷

Alican, konuşmasının devamında, bütün iddialara karşın, Türkiye’nin gerçek mânada bir plânlı kalkınma hareketine giremediğini ileri sürüyor ve her yıl yapılan kalkınma hızı tartışmalarında dahi sorunun temeline inilmediğini belirtiyordu. Alican, kalkınma hızı oranının, yağmuru bol olan yıllarda % 7’yi bulduğunu, buna karşılık yağmurun az olduğu yıllarda ise % 7’nin altında kaldığına dikkat çekiyordu. Bu konu ile ilgili olarak, Alican’ın sözleri Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almış bulunmaktaydı:

“Memleketimizde bugün yapılan kalkınma hızı münakaşalarında, tarafların iddialarına kuvvet kazandıran veya iddialarını zayıflatan tek unsur, hâlâ, yağın yağmur miktarıdır. Yağmuru bol olan yıllarda kalkınma hızı nisbetimiz % 7’yi mutlaka bulmakta, yağmuru az olan yıllarda ise bu nisbet % 7’nin mutlaka altına düşmektedir.

Plânlama Teşkilâtının kuruluşundan önce de, sonra da, plânsız devrede de, plânlı dediğimiz bu devrede de, durum böyle olmuştur.

*Biz, Yeni Türkiye Partisi, memleket ekonomisi(ni) tabiat şartlarının mutlak etkisinden bir türlü kurtaramayan bu faaliyet nevine, plânlı faaliyet diyememekte ve plâni, programı yapanlara ve bunları uygulayanlara, Türk ekonomisinin bu durgunluktan, bu alışılmışlıktan kurtarmak için, memleket şartlarına gerçekten cevap verecek plânlı yöne yönelmeleri lüzumunu devamlı hatırlatmaktayız...”*³⁷⁸

YTP Grubu adına konuşmakta olan Genel Başkan Ekrem Alican, 1965 yılının yeni Hükümetin kuruluşundan sonraki bu ikinci bütçesinin hazırlanışı ile ilgili açıklamada bulunuyor ve şu yakınmayı dile getiriyordu:

³⁷⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 457-458.

³⁷⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 458.

*“...bu Hükümet, bu bütçeyi 1965 yılı 4 Martında ele aldı ve 25 Martında da Meclise sevk etti. 20 günlük bir zaman içinde bir Hükümet bütçe konusunda kendi arzulanacağı inisiyatifi tatbika koymak imkânına sahip değildir. Hele bu memlekette bir de tatbika konulmuş bir program mevcut ise...”*³⁷⁹

Alican, Genel Başkanı olduğu YTP’nin de koalisyon ortağı olarak içinde yer aldığı Ürgüplü Hükûmetinin hazırladığı 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki değerlendirmelerini şu sözlerle tamamlamıştı:

“Muhterem arkadaşlarım,

Konuşmamamın başında da ifade ettiğim gibi, söylenecekleri, ilk bütçe müzakereleri sırasında söylemiştik. 1966 programı ve ikinci beş yıllık plân bakımından, üzerinde durulmaya özel önem afettiğimiz bir, iki hususa bu konuşmamda ayrıca temas etmiş bulunmaktayım. Yeni Hükümetin, temennilerimizi, eskileriyle birlikte dikkate alacağını ümid etmek isterim.

12 Şubat 1965 tarihli konuşmamızda, partiler Meclis gruplarının bütçeler hakkında karara varmalarında, bütçelerin nitelikleri kadar, hattâ daha fazla, o bütçeleri getiren ve yürütme iddiasında olan Hükümetlerin niteliklerinin de önem taşıdığına işaret etmiştik.

O günkü bütçeyi Yüce Heyetinize sunmuş olan Hükümetle, bugünkü Hükümet arasında, grupumuz tabiatıyla ilginç farklılıklar müşahede etmektedir.

Arz ettiğim bu görüşler içinde, Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu 1965 malî yılı Bütçe tasarısına müsbet oy vermeyi uygun bulmaktadır.

*Yeni bütçenin memleket için hayırlı olması temennilerimle hepinizi saygılarımla selamlarım.”*³⁸⁰

ee- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Meclis Grubu Adına Sadrettin Tosbi’nin Konuşması

Alican’ın konuşmasından sonra, vakit geciktiği için oturuma ara veriliyor ve Genel Kurul gece saat 21.00’de tekrar toplandığında, kürsüye CKMP Grubunun görüşlerini açıklamak üzere Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi geliyordu. Sözlerine, daha önce reddedilen 1965 Bütçesini kısa sürede gözden geçirip yeniden hazırladıkları için Maliye Bakanıyla Bakanlık personeline ve Bütçe Karma Komisyonu üyelerine teşekkür ederek başlayan Tosbi, reddedilen Bütçe Tasarısı üzerinde gerçekleştirilen bazı düzeltmelerin yapılmasının, yeni bir tasarı hazırlanmasından daha zor bir uğraş olduğuna dikkat çekiyor ve bu konuda şöyle diyordu:

“...Bilindiği üzere 1965 bütçesi bundan evvelki Hükümet tarafından evvelce Meclise getirilmiş, fakat tasvibinize mazhar olamamıştı. Hâdisenin bu suretle tecellisindeki sebepler üzerinde durmak istemiyorum. Çünkü bu husus Yüksek Meclisine takdirine raci bir keyfiyettir ve Yüksek Meclis takdirini kullanmıştır.

³⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 461.

³⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 465-466.

Bu itibarla belki esasen mevcudolan bir bütçenin bâzı retuşlarla kısmen değiştirilmesine müteallik mesai pek ehemmiyetli görülmeyebilir. Fakat kanaatimizce bazen bir şeyin revizyonu o şeyin yeniden yapılmasından daha çetin bir problem teşkil edebilir.

Diğer taraftan bütçenin mühim kısmını teşkil eden cari masraflar, devam edip gelen bir Devlet telâkkisinin ve mevcut kanun ve nizamların tatbiki zaruretinin bir icabı olarak, gün geçtikçe bir çığ gibi büyüdüğü için, bütçenin yeni Hükümetçe tatbiki evvelden derpiş edilmiş prensiplere göre, esasından değiştirilmesine vakit bakımından imkân olamayacağı aşikârdır.

Bu sebeple, bütçe üzerinde Hükümetin yaptığı düzeltmelerden ileri bir revizyon yapılması imkânının bulunamayacağını kabul ederek bütçeyi eski ve yeni Hükümetlerin müteakıl mesailerinin bir mahsulü olarak kabul ediyoruz. Bu bakımdan bütçedeki hata ve sevap payları, halef ve selefe aynı zamanda aidolmak icabedecektir.”³⁸¹

CKMP Grubu sözcüsü Tosbi, bütçe kanunların ekonomik ve sosyal alandaki etkilerine de değindiği konuşmasının devamında, yeni Koalisyon Hükümetinin, 26 Şubat 1965 tarihinde Millet Meclisinde okunan Hükümet Programında, ekonomi politikasının, karma ekonomik düzenine ve demokratik plânlı kalkınma esasına dayandığını açıkladığına dikkat çekiyor ve önceki İnönü Hükümetinin de aynı esaslara dayandığını belirtiyordu. Bu saptaması sonrasında, Tosbi, şu değerlendirmede bulunmaktaydı:

“...O halde gerek geçen Hükümetin gerekse halihazır Koalisyon Hükümetinin ekonomi politikaları bu noktada yekdiğerine tetabuk etmektedir. Nitekim biraz evvel ifade ettiğimiz üzere, bütçeler, bunları hazırlayan Hükümetlerin ekonomi politikalarını tatbik hususunda en müessir bir alet ve vasıta rolünü oynamak durumunda olduklarına ve yeni Hükümet esasta herhangi bir değişiklik yapmaksızın bâzı rötuşlarla eski bütçeyi tatbik etmeyi kararlaştırmış ve bunu Maliye Bakanının ağzından beyan etmiş bulunmakla, her iki Hükümetin ekonomi politikaları ve bunun tatbik vasıtası olan bütçeleri arasında esaslı bir farka rastlamamaktayız. Kanaatimizce bu vakıa paradoksal bir durum yaratmaktadır. Filhakika geçen Hükümeti teşkil eden Halk Partisi, program ve beyanı itibariyle, daha ziyade devletçilik ve galip vasfı itibariyle Devlet kapitalizmine taraftar bir organizma olduğu halde, koalisyon Hükümeti içerisinde adedi müessiriyeti bakımından, sıklet merkezini teşkil edene Adalet Partisi, daha liberal bir iktisadi görüşe sahip bir siyasi bir teşekkül olarak tanınmıştır. Diğer ortak partilerin de yekdiğerinden az çok aynı farklı iktisadi görüşleri olduğu muhakkaktır.”³⁸²

³⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 466-467.

³⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 467-468.

Değerlendirmesini bu sözlerle yapan Sadrettin Tosbi, diğer partilerin ekonomik görüşlerini bir yana bırakıp, sadece kendi partilerinin, yani CKMP'nin ekonomik görüşlerine yer vereceğini açıkladıktan sonra, plânlama üzerinde duruyor ve bu konuda çeşitli ülkelerden örnekler veriyordu³⁸³. Tosbi, konuşmasının devamında, sağlıklı bir kalkınmanın gerçekleştirilmesine yönelik teorik açıklamalarda bulunuyor ve daha sonra bazı pratik önlemlere değiniyordu. Teorik açıklamalarını yaptığı sırada, Maliye Bakanına da şöyle seslenmekteydi:

“Sayın Maliye Bakanı,

*Belki içinizden şu anda buraya kadar söylediklerimi(n) sizce malûm olan hususları ilâm olduğu, nazariyatın memleket ekonomisinin problemlerini çözmeye kifayet etmiyeceği düşüncesi geçmektedir. Böyle düşünmekte belki de kısmen haklısınız. Ancak şüphesiz siz de kabul edersiniz ki, ekonomik bir problemin ilmî donelerini bilmeden onu halletmeye uğraşmak, geometri teoremlerini bilmeden bir geometri problemini halletmeyi tecrübeden farklı değildir...”*³⁸⁴

CKMP Grubu sözcüsü Sadrettin Tosbi, konuşması sırasında Bakanlar Kuruluna dönerek ülkemizde tarıma yönelik alınması gereken önlemleri açıklarken, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Tosbi'yi Genel Kurula hitabetmesi için uyarmıştı. Bu konuda, Tosbi ile Başkanvekili arasındaki konuşma Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmişti:

“C.K.M.P GRUPU ADINA SADRETTİN TOSBİ (Kütahya) – ...
Türk köylüsünün rızık ne Almanya'da, ne Fransa'da, ne İsviçre'de, ne de Hollanda'dadır. Türk köylüsünün rızık bu mübarek topraklarda, yurdunda, yuvasında, Anadolu'muzun ta kendisindedir.

Sayın Bakanlar Kurulu...

BAŞKAN – Sayın Tosbi, bir ricada bulunacağım, Heyete hitabetmenizi rica ederim.

C.K.M.P GRUPU ADINA SADRETTİN TOSBİ (devamla) – Sayın Başkan, bu, parlâmentolarda teamül olan bir adettir. Ben bir hafta müddetle Garp parlâmentolarındaki Fransız parlâmentosundaki müzakereleri tetkik ettim. Orada da elbette ki, Heyeti Umumiye'ye hitabediliyor. Ama, alâkalı olduğu zaman Maliye Bakanına dönüyor, ona hitabediyor, Bakanlara Kuruluna dönüyor, ona hitabediyor. Çünkü, gerek Maliye Bakanı, gerek Bakanlar Kurulu Parlâmentonun bir cüzüdür.

BAŞKAN – Efendim, Sayın Tosbi, Hükümet ve Komisyonumuz, Karma Bütçe Komisyonumuz bütçeyi getirmiştir. Heyet, müzakeresini yapıyor. Bu müzakereye hâkim olarak reylerini, dinleyip oy verecek olan arkadaşlarımız dinliyecektir. Onlara hitabedilecektir.

³⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 468-471.

³⁸⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 474.

*SADRETTİN TOSBİ (Heyeti Vekileye dönerek) (Devamla) – Sayın Bakanlara Kurulu, sizlere hitabediyorum. Türk köylüsünün, Türk işçisinin öz yurdundaki rızık kapılarını ona açın, onu yâd ellerde perişan etmeyin! Bu maksatla bu sahaya yapacağınız yatırım, yatırımların en verimlisi ve en hayırlısı olacaktır...”*³⁸⁵

Tosbi, bütçenin ekonomik bir bütçe veya bir envestisman bütçesi olmadığını, klasik bir jestiyon bütçesi olduğunu ileri sürdüğü konuşmasında, bu konuda Hükûmeti de şu sözlerle eleştiriyordu:

*“Temenni ederdik ki, Hükümet karşımıza gelip vasfı itibariyle bir istihlâk bütçesi ile değil, fakat bir envestisman bütçesiyle çıkmalı idi. Bugünün ihtiyaçlarını tatminden kısmen feragat etmez isek; elbet envestisman yapamayız. İstihlâk günü gününe yaşamak, envestisman ise istikbali hazırlamaktır.”*³⁸⁶

CKMP Grubu adına görüşlerini açıklayın Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi, dış borçlar üzerinde de duruyor ve bu konudaki endişelerini şöyle dile getiriyordu:

“...Sayın Maliye Bakanının bildirdiğine göre; memleketimiz İkinci Cihan Harbi sonundan 1964 yılı nihayetine kadar dış borç olarak fiilen 1 milyar 623 milyon tutarında bir kredi kullanmış buna mukabil aynı devre zarfında faiz ve ana para olarak 1 milyar 240 milyon tutarında borç ödenmiştir. Bu hesaba göre yirmi sene içerisinde elimize kalan para 383 milyon dolardan ibarettir. Bize borç para veren dostlarımız ve müttefiklerimiz zâhiren bu parayı ekonomik kalkınmamız için veriyor gözükmektedirler. Ekonomik kalkınma ise bilindiği üzere uzun vâdeli bir iştir ve bittabi 20, 30 ve hattâ daha uzun vâdeli kredilere ihtiyaç gösterir. Halbuki borç aldığımız ve buna mukabil aynı devre içerisinde ödemek mecburiyetinde kaldığımız miktarlar göstermektedir ki, bu krediler uzun vâdeli kalkınma kredileri değil, bilâkis kısa ve orta vâdeli plâsman kredileridir.

İşin daha anlaşılması güç tarafı arada bir kısım faiz de ödediğimiz halde halihazır borcumuzun 986 milyon dolara baliğ oluşudur. Bu durum karşısında elimizde kalan 383 milyonluk bir kredi bakiyesine mukabil, 603 milyon dolarlık faiz ödemek gibi bir mecburiyete girişmiş bulunuyoruz ki; bu suretle faiz haddi yüzde yüze baliğ olmaktadır.

Mesele bununla da bitmiyor. Bize borç para verene Amerikalı dostlarımız bu krediyi Amerika'nın dışındaki memleketlerde kullanmamız menederek behemehal Amerika'dan mal almamızı şart koşmaktadırlar. Halbuki ekser ahvalde Amerikan malları Avrupa memleketlerine nazaran vasatı yüzde 30 daha pahalıdırlar. Bu durumda bilfarz yüzde 3 faizle aldığımız bir kredi,

³⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 475.

³⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 476.

malın behemehal Amerika'dan ithal edilmesi mecburiyeti muvacehesinde, daha bidayette % 33 haddinde bir faiz seviyesine ulaşmaktadır.

Bu müşahadenin yeni Hükümetçe de yapıldığını ve yeni borçlanmalarda daha basiretli ve dürendiş hareket edileceğini ümit etmek istiyoruz.” ³⁸⁷

CKMP Grubu adına konuşmakta olan Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi, Ürgüplü Hükûmetinin hazırladığı 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki değerlendirmesini şu sözlerle tamamlıyordu:

“...Şimdi Başbakan olsa idi; ona hitabedecektim. Ve şöyle diyeycektim;

Sayın Başbakan ve Kabinenin sayın üyeleri,

Sözlerimize son verirken bir noktayı bilhassa ifade etmeden geçemiyeceğim. Hayatta talihli ve talihsiz insanlar vardır. Fakat talihlilerin en büyüğü muhakkak ki, millete ve memlekete hizmet imkânını elinde bulundurabilecek bir makama ulaşmaktır. Çünkü millete hizmet kadar şerefli ve sevaplı bir hiçbir hareket tasavvur edilemez. Bütün dinlerin ve ahlâk kurallarının telkin ettiği de budur.

Biz Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi olarak, sizlerin liyakatınızdan vatanseverliğinizden eminiz. Sizlerden memleket için büyük hizmetler bekliyoruz ve sizlere itimadediyoruz. Vatan ve millet uğrunda hayırlı mesainizde Allah yardımcınız olsun!” ³⁸⁸

ff- Millet Partisi Meclis Grubu Adına Kâmil İnal'ın Konuşması

CKMP Grubu adına yapılan konuşma bitince, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Millet Partisi Meclis Grubu adına konuşacak olan Bolu Milletvekili Kâmil İnal'ı kürsüye çağırıyordu. İnal da, konuşmasının hemen başında, önceki sözcüler gibi, Ürgüplü Hükûmetinin getirdiği 1965 malî Bütçe Kanunu Tasarısının, İnönü Hükûmetince hazırlanan ve Millet Meclisinde reddedilen önceki Tasarıdan pek farklı olmadığına dikkat çekiyor ve Kalkınma Plânı uyarınca hazırlanmış 1965 yılı icra programına, hangisi olursa olsun tüm Hükûmetlerin aynen uyması gerektiğinden, yeni Hükûmeti, getirdiği Tasarı bakımından mâzur görmek gerektiğini belirtiyordu³⁸⁹. İnal, daha sonra, gelir ve gider bütçesinde, yeni Tasarının, eski Tasarıya göre farklarına değiniyordu. İnal, Türkiye'nin ekonomik durumuna ilişkin gözlemlerini, şöyle dile getirmekteydi:

“Muhterem arkadaşlar, Türkiye'nin iktisadi hayatını incelediğimizde halen şu durumu görürüz.

1. Kalkınma Plânımızın tesbit ettiği % 7 kalkınma hızına ulaşılmamaktadır.

³⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 477-478.

³⁸⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 478.

³⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 478.

2. Devlet giderleri memleket ekonomisinin gelişme temposundan daha süratli artışlar kaydetmektedir. Nitekim son beş yıl içinde bütçe harcamalarında yüzde yüz bir yükseliş olmuştur.

Hulâsa harcamalar millî gelirle mütenasibolmadıkça ve istihsalı besleyip ihracatı artıracak bir ithal rejimine gidilmedikçe durumun düzeleceğine kanii değiliz.

1964 yılı ihracatının 400 milyon doları geçtiği müjdelendiği halde ihracat ve ne de dış yardımların borç taksitlerinden elde kalanlar Devlet masraflarındaki artışın sebeb olduğu talep fazlasını karşılamaya yetmemektedir.

Devletin iç borçları gittikçe artmaktadır. 1962'de 9 milyara yaklaşan iç borçlar iki yıl içinde % 9 bir artışla dokuz buçuk milyarı geçmiş bulunmaktadır.

Dış borçlara gelince, aynı yıl içinde % 40 ı aşan bir artışla 7,5 milyara ulaşmıştır, bu borçların 1962 tahminleri ile (2008) yılında tasfiyesi beklenirken 1964 borçlanmaları ile bu müddetin (2014) yılına kadar faiz ve taksit ödemelerinin devam edeceği muhakkaktır.

İktisadi Devlet Teşekküllerinin Hazine kefaleti ile yaptıkları borçlanma 1962 de 723 milyon lira iken, iki yıl içinde 1 milyar 367 milyona vararak % 85 oranında bir artış göstermiştir. Yılda yıla kabaran iç ve dış borçlarımız ekonomimizi ağır bir baskı altında tutmaktadır. Ve kalkınma gayretlerimizi engelliycek bir ölçüye vardığını görmekteyiz.”³⁹⁰

Millet Partisi Meclis Grubu adına konuşan Bolu Milletvekili Kâmil İnâl, saptadıkları bazı hususların, Avrupa İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı tarafından memleketimiz için hazırlanan Raporda da belirtildiğine işaret ediyor ve bu hususları şöyle belirtiyordu:

“1. Türkiye dünyanın dış borçları en yüksek seviyede olan bir memleketidir.

2. Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu güçlüklerde yakın geçmişteki hataların büyük rolü vardır.

3. 1963 kalkınmasının başarısı bereketli bir mahsul yılı idrak edilmiş olmasındandır.

4. Dış ödemeler bilânçosundaki açıklar devam etmektedir.

5. İktisadi Devlet Teşekkülü zararların, Hazinece kapatılması tehlikelidir.

6. İhracat klâsik maddelere münhasırdır. Dış borç taksitleri, ihraç gelirinin ancak % 37 sine tekabül etmektedir.

7. Bütçe açığını kapamak için vasıtalı vergilere yapılan zamlar bir reform sayılmaz. Vasıtalı vergilerde millî gelirle mütenasip bir artış temin edilememiştir. Hulâsa olarak geçmiş yılların Türkiye ekonomisinin durumu bu rapora göre parlak bir durum arz etmemektedir.”³⁹¹

³⁹⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 481.

³⁹¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 482.

Kâmil İnâl, konuşmasında, Avrupa İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı'nın tavsiyelerine de yer veriyor ve bu tavsiyeleri şöyle sıralıyordu:

“1. İhracat gelirlerinin artırılması.

2. Ödeme bilânçosunun daha radikal bir şekilde tanzim ve ıslahı.

3. Turizmin değerlendirilmesi.

4. Dışarıdaki işçilere ait tasarrufların, Türkiye'ye transfer edilmesi.”³⁹²

İnal, bu önerilerden sonuncusu üzerinde ayrıca durmak ihtiyacını hissetmekte ve yurt dışında çalışan vatandaşlarımızın tasarruflarının dış ticaret açığımızın kapatılması için değil, yine kurulacak tesislere bu vatandaşlarımızın ortak edilmesinin daha doğru olacağının altını çizmekteydi. İnâl'a göre, böyle bir yol izlenmezse, ileriki yıllarda işsizlik büyük bir sorun olacaktı.

Millet Partisi Meclis Grubunun görüşlerini aktaran Kâmil İnâl, 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki sözlerini şöyle tamamlamıştı:

“Muhterem arkadaşlar, bugün her şeyden önce birlik ve beraberliğe muhtacız. İç ve dış dâvalarımızın halli buna bağlıdır. Bilhassa son yıllarda Kıbrıslı vatandaşlarımıza reva görülen haksız muamele ve dünya devletlerinin tutumu dertlerimizin hallinde sadece kendi kuvvet ve kudretimize güvenmemiz gerektiği gerçeğini ortaya koymuştur.

Yüce milletimizin ve şanlı ordumuzun haklarımıza uzanan namert elleri kırmaya muktedir olduğuna inanıyoruz.

Atatürk'ün koyduğu «Yurtta sulh cihanda sulh» prensibine sadık kalmakla beraber haklarımızın korunmasında her türlü fedakârlığı göze alacağımız dost ve düşmanlarımız tarafından bilinmelidir.

Sözlerime son verirken Millet Partisi Grubu adına 1965 bütçesinin milletimize hayırlı ve uğurlu olmasını diler Yüce Meclisin bütün üyelerini hürmetle selamlarım.”³⁹³

gg- Bütçe Kanunu Tasarısının Tümü Üzerinde Bazı Milletvekillerinin Şahısları Adına Söz Almaları ve Ardından Maliye Bakanı İhsan Gürsan ile Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Adına İsmail Rüştü Aksal'ın ve Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu Adına Genel Başkan Ekrem Alican'ın Konuşmaları

Gruplar adına yapılan konuşmalar bittiğinde, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, şahısları adına konuşmak isteyen milletvekillerine söz veriyordu. Bu arada, verilen iki ayrı önerenin kabulü üzerine, konuşmaların bir yandan lehte ve aleyhte olacak şekilde gruplandırılmaları, öte yandan da 10 dakika ile

³⁹² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 482.

³⁹³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 483.

sınırlandırılmaları kabul edilmişti³⁹⁴. Alınan bu karar doğrultusunda, Bilecik Milletvekili Şadi Binay, Bütçe Kanunu Tasarısının lehinde, Kırklareli Milletvekili Hasan Tahsin Uzun aleyhinde ve Edirne Milletvekili Nazmi Özoğul da üzerinde konuştuktan sonra, Başkanvekili Mekki Keskin, bir yeterlik önergesi bulunduğunu, ancak yeterlik önergesini oya sunmadan önce Maliye Bakanına ve CHP Grubu adına söz isteyen İsmail Rüştü Aksal’a söz vermesi gerektiğini, bunun da çok vakit alacağını bildiriyor ve görüşmelere ertesi gün sabah saat 10.00’da devam edilmek üzere, saat 23.18’de Birleşimi kapatıyordu³⁹⁵.

18 Mayıs 1965 tarihli 108. Birleşimde ilk sözü Maliye Bakanı İhsan Gürsan almış ve gerek grup sözcülerinin grupları adına, gerek milletvekillerinin şahısları adına yaptıkları konuşmalarda ileri sürdükleri görüşleri değerlendirmişti³⁹⁶. Bakan Gürsan, büyük ölçüde Bütçe Tasarısının tümü üzerinde CHP adına konuşan İsmail Rüştü Aksal’ın sözleri üzerinde durduğu konuşmasını, yeni Hükûmetin, bu kısa süre içinde neler yaptıklarını açıkladığı şu satırlar ile tamamlamıştı:

“Muhterem arkadaşlarım,

Bütçe ve Plân Karma Komisyonunda yapmış olduğum konuşmada Sayın Sözcünün temas ettikleri gibi, devraldığımız Hükümet sorumluluğunun icraatımızı yeterli bir şekilde aksettirecek bir geçmişi olmadığı için... tahlil ve müdafaasını yapacağım bir husus olmayacaktır demiştim. Bu beyanımı yaparken de güvenoyu aldığından itibaren 21 günlük bir Hükümet olduğumuzu nazarı itibara almış ve bir tevazuun zaruri icabına göre hareket etmenin idraki ile hareket etmiştim. Ancak bugün güvenoyu aldığımızdan bu yana iki buçuk aydan fazla bir zaman geçmiştir. Kısa da olsa artık muhasebesini yapacağımız bir geçmişimiz vardır. İcraatımız müsbet olsun menfi olsun neticeleri meyvalarını vermeye başlamıştır.

Sayın Sözcünün Üçüncü İnönü Hükümetinin kendisine muvaffak olmak için her türlü sebep ve imkânları devrettiğini ileri sürdüğü Dördüncü Koalisyon Hükümeti, ne yapmıştır acaba? Evvelâ şu hususu belirtiyim ki bu Hükümet iktisadi ve siyasi huzur ve istikrarın memlekette tesisine büyük ölçüde âmil olmuş ve milletin itimat ve güvenini kendi üzerinde toplamaya muvaffak olmuştur.

Bu Hükümet aylardan beri bir üzüntü ve endişe mevzuu olarak milletin vicdan ve idrakinde makes bulan Kıbrıs Alayımızın gitme işini büyük bir dirayetle halletmiş ve millî şeref ve itibarımıza hakiki hüviyetini verdirmesini

³⁹⁴ Konuşmaların, Tasarının lehinde, aleyhinde ve hakkında olmak üzere gruplandırılmaları önerisini Edirne Milletvekili Nazmi Özoğul; 10 dakika ile sınırlandırılması önerisini ise Erzurum Milletvekili Nahit Diler vermişlerdi. Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), s. 483.

³⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107, (17.05.1965), ss. 487-488.

³⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 108, (18.05.1965), ss. 509-519.

bilmiştir. Bu Hükümet yine aylardan beri büyük bir üzüntü ve endişe mevzuu olan dış politikamıza şahsiyetini ve itibarını verdirmesini bilmiş ve ona memleketin menfaatine uygun bir istikamet aldırabilmiştir. Kıbrıs olaylarında dün mümkün görülmiyen müzakere ve anlaşma imkânları bugün artık muhal değil muhtemelen neticesini müsbet olarak verebilecek yakın bir imkân halini almıştır.

Bu Hükümet demokratik nizamın teminatının hiçbir alâyişe kapılmadan makul, temkinli, açık ve samimî hareketlerde olduğunu millete anlatmasını bilmiş, millî dâvalarda muhalefetle dayanışma ve dayanışmanın mütevazı, fakat samimî ve açık örneklerini vermiş ve rejimin bekasına müteveccih umumi efkârda uyanmış olan şüphe ve tereddütlerle karamsarlıkların zail olmasını da sağlamıştır.

Bu Hükümet idari tasarruflarında partizanca hareketlere de meydan vermiyecek tedbirleri almış, idare cihazlarında vazife görenlerin huzur ve güven içinde çalışmalarına imkân vermiştir.

Nihayet bu Hükümet çok kısa bir zaman içerisinde 1965 malî bütçe tasarılarını büyük bir değişiklik göstermese dahi hazırlanmasını sağlamış ve zamanında Yüce Meclisinizin tetkikine arz etmiştir. Ve muhtemelen arkadaşlarım bütün bunlar sadece 75 günden ibaret bulunan iki buçuk aylık devre içinde olmuştur. Ve nihayet ne yapacaktır bu Hükümet? Rejimin en büyük dayanağı olan seçimlerin tam bir emniyet ve inzibat içerisinde geçmesini sağlayacak tedbirleri alacak ve Kasım ayında da emanetini, vazifesini tam olarak yapmış olmanın huzuru içinde kendisine halef olacak Hükümete devredecektir.

Sayın C.H.P. Sözcüsüne cevaplarım bunlardan ibarettir.

Muhterem arkadaşlarım huzurunuzdan ayrılırken hepinizi tekrar hürmetle selâmlarım.”³⁹⁷

Maliye Bakanı İhsan Gürsan'ın konuşmasından sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki görüşmelerin yeterliğine ilişkin bir önerenin verildiğini; ancak, İçtüzük uyarınca son söz milletvekiline ait bulunduğu için, yeterlik önergesinin oylanmasına geçmeden önce, CHP Grubu adına İsmail Rüştü Aksal'a söz vereceğini bildiriyordu. Kürsüye gelen CHP Ankara Milletvekili İsmail Rüştü Aksal, daha önce yaptığı konuşmada ileri sürdüğü görüşlere karşı düşüncelerini açıklayan YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ve Maliye Bakanı İhsan Gürsan'ın eleştirilerini değerlendiriyor ve tarafsız bir Başbakanın başkanlığında 4 siyasal partinin katılımıyla kurulmuş olan yeni Karma Hükûmetin, Bütçe Tasarısına yönelik tutumlarını sorguluyordu. Aksal, bu konuda şöyle demekteydi:

³⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 108, (18.05.1965), s. 519.

“Şimdi arkadaşlarım, benim, Dördüncü Karma Hükümet tarafından getirilmiş bütçede ufak tefek revizyonlar olduğunu ileriye sürmem ve temelli değişiklikler olmadığını ifade etmemden anlaşılıyor ki, Sayın Hükümet ve Maliye Bakanı fazla alınmıştır. Nitekim dün Sayın Y.T.P. lideri de aynı konuya temas ettiler. Arkadaşlar, bu Hükümet hangi sebeplerle olursa olsun, asli sebep ne olursa olsun, bu Hükümet bir bütçenin reddi dolayısıyla istifaya mecbur kalmıştır. Bu bütçe üzerinde bugünkü iktidar kanatlarının sözcüleri açık ve sarıh hükümlere dayanan tenkidler yapmışlardır. Şu halde yaptıkları tenkidleri gerçekleştirme tedbirlerini de baştan düşünmüş olmaları lâzımdır. Çünkü bu tenkidler yapılırken, esasen bir Hükümet değişikliğinin bahis konusu olduğu malûmdur. Bu evvelce düşünülmüş bir noktadır. Ne yapacağını daha evvelden kesin surette kararlaştırmamış bir Hükümet iş başa düşünce iddia ettiği açık ve zecri tedbirleri almak imkânını bulamamıştır. Ben bunu belirttim.

Sonra değerli arkadaşlarım, tarafız bir Başbakanın Başkanlığında bir Karma Hükümetin kurulması daha evvel ileri sürülen tenkidlerin ve mütalâaların gerçekleştirilememesi için bir sebebolarak ortaya konuluyor. Şimdi arkadaşlar, filhal bâzı noktalarda politika ve tatbikat olarak bu görüşün bir ağırlığı vardır. Ama sözüme başlarken de ifade ettim. Bilfarz gelir tahminleri bakımından, bütçenin açık olup olmaması bakımından ileri sürülen fikirlerin, istirham ederim, Karma Hükümette 4 partinin bulunması ile bir ilgisi var mıdır? Benim temas ettiğim nokta burasıdır. Elbette politika olarak, birçok konularda, politika olarak aradaki ihtilâflar eritilecek ve müşterek bir anlayışa varılacaktır. Ama en basit bir işte, gelir tahminleri konusunda, biz Karma Hükümettik ve onun için bir müşterek anlayışa vardık demeye imkân yoktur. Bu bir müdafaa şekli olamaz kanaatindeyim.

Sonra gelir tahminleri konusunda 1964 yılında gelir tahminlerinin Sayın Maliye Bakanı doğru çıkmadığını ifade ediyorlar. Arkadaşlar ben konuşmamda, 1964 gelir tahminlerinin isabet ve isabetsizliğinden bahsetmedim. 1964 gelir tahminlerinin niçin gerçekleşmediğini, bizzat Maliye Bakanı bu kürsüden yaptığı konuşmada açıklamışlardır. O zaman derpiş edilen vergiler kanunu, zamanında yürürlüğe konmamıştır. Ve vergiler tadil edilerek kabul edilmiştir. Bu mevzuda eğer 1964 gelir tahminleri gerçekleşmemişse kabahat Cumhuriyet Halk Partisinin midir? Gecikme C.H.P. nin davranışı yüzünden mi olmuştur? Hayır. Sonra, gelir tahminleri mevzuunda da, hâlâ aynı kanaati muhafaza ediyorum buyurdular; eğer yanlış anlamadımsa. 1965 gelir tahminleri bakımından aynı kanaati muhafaza ediyorum, buyurdular. Şimdi soruyorum kendilerine; kendilerine soruyorum, 1,5 – 2 milyar lira açık vereceğinden bahsedilen gelir tahminlerinin noksan olacağı ifade edildiğine göre bu açığı kapatmak, gelir tahminlerindeki noksanlığı telâfi etmek için ne gibi tedbir düşünüyorlar? Masrafları kısmayı düşünüyorlarsa başlangıçta onu gerçekleştirebilirlerdi ve geçmiş yıllarda yaptıkları tenkide maruz kendileri maruz kalmış olurlardı.

Şimdi vergi reform konusunda söylenen bir takım görüler vardır, çok güzel mütalâaları vardır. Gerek gerekçede, gerek Senatoda yaptığı konuşmada, gerek bütçeyi takdim konuşmasında, gerekse son defa verdikleri izahatta vergi konusunda çok güzel fikirleri vardır. Fakat arkadaşlarım, Sayın Gürsan arkadaşımız değerli bir maliyecidir ve aynı zamanda değerli bir varidatçidir. Güzel prensiplerle, güzel prensiplerin tatbikata konulması arasındaki farkı benden çok daha iyi bilirler. Tatbikat işinde senelerce yoğurulmuşlardır. Herkesin istediği âdil bir vergi sisteminin kurulmasıdır. Nihayet nazari olarak tesbit edilen esasları tatbikata intikal ettirmek sanıldığı kadar kolay değildir.

Şimdi ben kendilerine soruyorum: Umumi ifadeler dışında ve her maliye kitabında, vergi konusunda yazılabilen veyahut da yazılmış olan esaslar dışında kendileri, elle tutulabilecek ne gibi tedbirler düşünüyorlar? Bu noktaların açıklanmasında zaruret vardır. Ve bu nokta program münakaşasında bizzat Karma Hükümetin ortaklarından M.P. nin lideri tarafından ortaya atılmıştır. Bunlar kâfi değildir, yuvarlak cümlelerdir –onun tâbirini söylüyorum– bu mevzuda ne yapacağını Hükümet açık şekilde ortaya koymak mevkiindedir; demiştir. Bizim de söylemek istediğimiz budur. Ne yapılmak isteniyor? Şimdi söylenmek istenen şey şu; şikâyetler var. Eğer şikâyetler varsa Maliye Bakanlığı olarak sizin bu şikâyetler konusunda bir görüşünüz olmak lâzım gelir. Biz bu şikâyetleri aldık, şu mahiyette bir komisyona havale ettik. Arkadaşlar –tâbirim mâzur görülsün– vergi konusunda düşünülen, komisyona havale etmek dışında bir tedbir, bir şey görmüyorum... ”³⁹⁸

Aksal’ın konuşması tamamlanınca, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, İstanbul Milletvekili Ziya Altınöğlü tarafından verilen yeterlik önergesini oya sunmuş, kabul edilmediği görülünce görüşmelere devam edilmişti. Bu doğrultuda, Başkanvekili Bozbeyli’nin, YTP Grubu adına konuşmak isteyen Ekrem Alican’a söz verdiğini görüyoruz³⁹⁹. Alican, zaman zaman Denizli Milletvekili Hüdaî Oral’ın yerinden müdahalesine konu olan uzun konuşmasını bitirdiğinde⁴⁰⁰, Başkanvekili Bozbeyli yeniden AP, CKMP ve CHP Grupları adına söz istendiğini ve biri Van Milletvekili İhsan Bedirhanoğlu, diğeri Kocaeli Milletvekili Hâdan Kısayol tarafından olmak üzere iki de yeterlik önergesinin verildiğini bildiriyor ve bu iki önergeyi birlikte oya sunuyordu⁴⁰¹. Yeterlik önergeleri kabul edildiğinden, Bütçenin tümü üzerindeki görüşmeler tamamlanmış olmaktaydı ve yapılan oylamada Millet Meclisi Genel Kurulunun, 18 Mayıs 1965 tarihli 108. Birleşimde, Bütçe Kanunu Tasarısının maddelerine geçilmesini kabul ettiği görülüyordu⁴⁰².

³⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 108, (18.05.1965), ss. 524-525.

³⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 108, (18.05.1965), s. 526.

⁴⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 108, (18.05.1965), ss. 526-533.

⁴⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 108, (18.05.1965), s. 533.

⁴⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 108, (18.05.1965), s. 533.

b- Bütçe Tasarısının Maddelerinin Görüşülmesine Geçilmesi ve Tasarının Kanunlaşması

Millet Meclisinde, Bütçe Kanunu Tasarısının maddeleri üzerindeki görüşmeler sırasında, çok tartışma yaratan bir konu, Cumhuriyet Senatosu eski üyelerinden Samsun Senatörü Cemalettin Budak'ın talebi ile ilgili olarak TBMM Dilekçe Karma Komisyonunun verdiği karar doğrultusunda, TBMM üyelerinin ödeneklerinin yükseltilmesi ve artırılan ödeneklerin geçmiş yıllara da yansıtılması amacıyla Bütçe Kanunu Tasarısına eklenmek istenen hükümlerin görüşülmesi sırasında yaşanmıştı. Bu bağlamda, Millet Meclisinin 18 Mayıs 1965 tarihli 108. Birleşiminde ve 29 Mayıs 1965 tarihli 119. Birleşiminde, Dilekçe Karma Komisyonunun verdiği karar uyarınca TBMM üyelerinin maaşlarının yükseltilmesi ve bu yönde gerekli ödeneklerin Bütçe Kanununa konup konmaması tartışmalarına tanık olunmaktadır. Bütün bu yaşananların arka plânı ve Bütçe Kanunu Tasarısına eklenmek istenen hükümlerin yol açtığı sorunlar, “Millet Meclisinin 12. Döneminde Kanun Yapma İşlevi”ne ayrılmış olan 2. Ciltte, ayrıntılı bir biçimde yer almış bulunmaktadır⁴⁰³.

Millet Meclisinin 18 Mayıs 1965 tarihli 108. Birleşiminde başlanan Bütçe Kanunu Tasarısının maddeleri üzerindeki görüşmeler, 29 Mayıs 1965 tarihli 119. Birleşimde sona eriyor ve sıra, Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde söz almak isteyenlerin görüşlerini açıklamalarına geliyordu⁴⁰⁴. Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, İçtüzüğü'nün 110. maddesi uyarınca bir kanun tasarısı veya teklifinin maddelerinin görüşülmesi tamamlandıktan sonra tümü üzerindeki son oylamaya geçilmeden önce bir lehte ve bir de aleyhte görüş bildirmek isteyen iki milletvekiline söz verilmesi gerektiğine işaret ediyor; ancak, Millet Meclisi Genel Kurulunun bundan önceki bütçe görüşmelerinde aldığı karar doğrultusunda, siyasi parti gruplarının, istedikleri takdirde, 1965 Bütçe Kanunu Tasarısının tümünün oylanmasından önce de tümü üzerinde görüşlerini açıklayabileceklerini hatırlatıyordu⁴⁰⁵. Bu arada, Başkan Sirmen, AP, CKMP, YTP ve MP Grupları adına bir ortak önerge verildiğini ve Gruplar adına yapılacak konuşmaların 20 dakika ile sınırlandırılmasının istendiğini bildiriyordu⁴⁰⁶. CHP Grubunun karşı çıkmasına rağmen, bu önerge kabul edilmiş ve

⁴⁰³ Bkz. 2. Cilt'te, “Millet Meclisinin 12. Dönemi İçinde Kabul Edilen Bazı Önemli Kanunlardan Seçmeler” başlıklı kısım içinde, “Dilekçe Karma Komisyonunun, Cumhuriyet Senatosunca ve Millet Meclisince Kabul Edilen Karar Işığında, 1965 Yılı Bütçe Kanununa Gerekli Ödenekleri Koyması ve Bu Konunun Anayasa Mahkemesine Taşınması” başlığı altında yer alan açıklamalar.

⁴⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 423.

⁴⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 423.

⁴⁰⁶ AP Grup Başkanvekili Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı, CKMP Grup Başkanvekili Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, YTP Grup Başkanvekili Kars Milletvekili Sırrı Öktem ve MP Grup Başkanvekili Bolu Milletvekili Kâmil İnan'ın imzasını taşıyan bu önergede şöyle denilmekteydi: “Yüksek Başkanlığa, Bütçenin tümü üzerinde grup sözcülerinin yapacakları konuşmaların, zaman darlığı ve programın tahakkuku zaruretine binaen 20 dakika ile tahdidini arz ve teklif ederiz.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 424.

1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerinde ilk sözü CHP Grubu adına Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu almıştı. Ancak, Feyzioğlu'nun konuşması sırasında, daha önce alınan 20 dakikalık süre sınırlaması nedeniyle sorun yaşanmıştı. Gerçekten, Feyzioğlu'nun konuşma süresi dolduğunda, Kayseri Milletvekili Mehmet Sağlam ve İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, verdikleri iki ayrı önerge ile, muhalefet grubu adına yapılan konuşmada süre sınırlamasının uygulanmamasını önermekteydiler⁴⁰⁷. Her ne kadar, üyelerden Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu, az önce gruplar adına yapılacak konuşmaların 20 dakika ile sınırlandırılması kararı alınmış olmasına karşın, şimdi bu kararı geçersiz kılacak yeni bir karar alınması yönünde verilen önergenin oya sunulmaması gerektiğini ileri sürmüştü de; Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, önergelerin her zaman verilebileceğine, kaldı ki, önceki kararın tüm gruplar için alındığına, oysa bu önergede sadece muhalefet partisi grubu için bir değişiklik istendiğine dikkat çekip, usule aykırı bir yönün bulunmadığını bildirmişti⁴⁰⁸. Önergenin lehinde ve aleyhinde görüş bildiren milletvekillerinin konuşmalarından sonra, Millet Meclisi Genel Kurulu, 185'e karşı 193 oyla, Bütçe Tasarısının tümünün oylanması öncesinde muhalefet partisi grubu adına yapılan konuşmada süre sınırlamasının uygulanmamasını kararlaştırmıştı⁴⁰⁹. Bu kararın alınışında ilginç olan bir husus, Koalisyon Hükümetinin ortaklarından YTP Genel Başkanı Ekrem Alican'ın da, önergenin lehinde konuşmasıydı. Nitekim, önergenin aleyhinde söz almış olan AP Antalya Milletvekili İhsan Ataöv, konuşmasında bu durumu yadırgadığını şu sözlerle dile getirmekteydi:

"...Sevgili Alican'dan özür diliyorum, kusura bakmasın, gruplarının da imzasını taşıyan, Büyük Meclisin kararını taşıyan ve haysiyetini koruma azminde olan bu parlâmentonun o nazık kelimelerle gönüllerini alıp muhalefete bir sürü daha küfür yapmak imkânını vermesin. İstirham ediyorum, konuşacaklarını millet de biliyor, dünya da biliyor. Hükümetimizin icraatını bütün parlâmento biliyor. Neticeler belli olmuştur, peşin hükümlerin gerekçelerini tekrar ettirmede bir fayda mülâhaza etmiyorum. Hele hele Sayın Profesörün burada tekrar grupları tahrik ederek miting nutukları çekmesi için şu geç vakitte zamanlarımızın israf edilmesinde fayda mütalâa etmiyorum. Takririn reddini talebediyorum, sevgili arkadaşlarım." ⁴¹⁰

⁴⁰⁷ Kayseri Milletvekili Mehmet Sağlam'ın önergesi şöyleydi: "Millet Meclisi Başkanlığına, Muhalefet grubu adına yapılan konuşmanın zaman tahdidiyle sınırlandırılmamasını arz ve teklif ederim. Saygılarımla." **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 428. Coşkun Kırca'nın benzer içerikteki önergesinde de şöyle denilmekteydi: "Yüksek Başkanlığa, Demokratik geleneklerimize uyulması ve bütçenin yürürlüğe girmesi için, bugün hariç, iki tam güne sahip bulunması bakımından muhalefet grubu sözcüsünün konuşmasından zaman tahdidinin kaldırılmasını arz ve teklif ederim." **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), ss. 428-429.

⁴⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 429.

⁴⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 431.

⁴¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 431.

Genel Kurulun, muhalefet adına yapılacak konuşmada süre sınırlamasının uygulanmaması yönünde aldığı bu karar üzerine, CHP Sözcüsü Turhan Feyzioğlu, sözlerine kaldığı yerden devam etmiş ve uzun konuşmasını şöyle tamamlamıştı:

“Birbirimizden muhalefet ve iktidar olarak birçok konularda farklı şekilde düşünmemiz tabiidir. Fakat farklı düşünceler söylememiz, birbirimize karşı husumet hisleri beslememize âmil olmamalı, vatanın yüksek menfaatleri gerektirdiği zaman iktisadi konuda sosyal konuda, iç ve dış konularda elbirliği yapabilmesini de bilmeliyiz. Muhalefetin konuşma hakkını tahdidetmemenin ne kadar faydalı olduğunu, hazırlamış olduğum konuşmamı arz ettiğim zaman arkadaşlarım görmüş oldular. Yalnız millet dâvalarını dile getiren, hiç kimseye en ufak aşırı târiz ihtiva etmeyen, vesikalar ve rakamlar dışında hiçbir şey ihtiva etmeyen bir konuşma ile huzurunuzda çıkmak için gelmişim, ama tahdidi içinde niçin kırmızı oy vereceksiniz dendiği zaman arkadaşlarım, 20 dakika içinde ancak satır başlarını ve ancak en kuvvetli, en dar ifadelerle söylemeye mecbur olan bir insan ister istemez petrol, Anayasaya aykırı zam gibi konular üzerinde durmak mecburiyetinde kalırdı.

Bu itibarla bundan sonra cümlemizin çıkaracağımız bir sonuç olsun, muhalefetin konuşma hürriyeti tahidedilmediği zaman muhalefetler daha uysal, daha sakin olurlar. Muhalefetin haklarını kısıtığınız nisbette muhalefetler sert olurlar. Muhalefetlerin sert veya yumuşak olmasının tılsımı her şeyden evvel iktidarların onlara karşı insafla veya insafsız olmalarına bağlıdır. Bunu bu millet çok tecrübe etti. Bundan sonra da artık tecrübeye ihtiyacımız yok.

*Hepinize, bütün partilere mensup arkadaşlarıma saygılar sunarak huzurunuzdan ayrılıyorum.”*⁴¹¹

Feyzioğlu’nun konuşmasından sonra, Urfa Milletvekili Kadri Eroğan, kendisine sataşma olduğunu ileri sürerek söz istemişti. Eroğan’ın, bu talebi Genel Kurulda elektrikli bir hava yaratmış ve bazı karşılıklı konuşmalardan sonra, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, sataşma olup olmadığını oya sunmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulu sataşma olmadığına karar vermişti⁴¹². Bu arada, daha önce oturum arası verilmeden Genel Kurulun devamlı çalışması kararı alındığı için, aynı oturum içinde Başkanlık Divanında da bir görev değişimi yaşanıyor ve Başkan Sirmen’in yerine Başkanvekili Ferruh Bozbeyli geçiyordu⁴¹³. Sıra diğer siyasal parti grupları adına yapılacak konuşmalara geldiğinden, Başkanvekili Bozbeyli, sözü sırasıyla, CKMP Grubu adına konuşacak olan İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz’a, AP Grubu adına konuşacak olan Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı’ya ve YTP Grubu

⁴¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 458.

⁴¹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), ss. 458-462.

⁴¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 462.

adına konuşacak olan Sakarya Milletvekili Ekrem Alican'a veriyordu⁴¹⁴. Gruplar adına yapılan konuşmalar tamamlanınca, Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Başbakan Yardımcısı ve AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in söz istediğini bildirerek, Demirel'i kürsüye davet ediyordu. Demirel'in büyük ölçüde Feyzioğlu'nun ileri sürdüğü hususları hedef alan uzun konuşması tamamlandığında⁴¹⁵, her ne kadar o sırada CHP Grubu adına Turhan Feyzioğlu söz istediye de, Başkanvekili Bozbeyli, İçtüzük hükümleri uyarınca kanun tasarı ve tekliflerinin maddelerinin görüşülmesi ve oylanması bittikten sonra tümü üzerindeki oylamaya geçilmeden lehte ve aleyhte birer üyenin konuşması gerektiği halde, öteden beri Bütçe Kanunu tasarısının bu kural dışında tutulduğunu ve siyasi parti gruplarına söz verildiğini hatırlatıyor ve bütün gruplar da konuşmuş oldukları için, yeniden herhangi bir gruba söz veremeyeceğini bildirerek Feyzioğlu'nun talebini dikkate almıyordu⁴¹⁶. Bu doğrultuda, Başkanvekili Bozbeyli, son sözü, şahsı adına konuşmak isteyen CHP Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu'na vermişti. Sarıbrahimoğlu'nun konuşması bittiğinde, oylamaya geçilmiş ve 1965 mali yılı Bütçe Kanunu Tasarısı, 404 üyenin katıldığı oylamada, 174'e karşı 230 oyla kabul edilmişti⁴¹⁷.

c- Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün Teşekkür Konuşması

Başkanvekili Ferruh Bozbeyli'nin Bütçenin kabul edildiğini açıklaması sonrasında, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün söz aldığını ve Millet Meclisi Genel Kurulunda şu teşekkür konuşmasını yaptığını görüyoruz:

“Sayın Başkan, Yüce Meclisin sayın üyeleri.

1965 bütçesini tasvip ile gösterdiğiniz teveccühe Hükümet adına şükranlarımızı arz ederiz.

Onüç gün geceli – gündüzlü devam eden bütçe müzakerelerini bugün bitirmiş bulunuyoruz. Tasvip kararlarınıza şükranlarımız sonsuzdur. Buna lâıyk olmaya bütütün gücümüzle çalışacağız. Bütçe görüşmelerinde değerli arkadaşlarımdan takdir, tenkid ve temennilerine Hükümet adına bilhassa ve tekrar teşekkürler ederim. Bunlardan da âzami ölçüde faydalanmak vazifemizdir.

Muhalefet partisinin tenkidleri ve temennileri üzerinde ehemmiyetle duracağımızı tasrih etmek isterim. Bütçe görüşmeleri çetin görüşmelerdir. Sert tenkidler, mukabeleler olur. Bunları bir tarafa bırakarak memleketimiz için faydalı olanları ayırmak ve onları değerlendirmek esas olmalıdır. Buna itina edeceğiz.

⁴¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), ss. 462-470.

⁴¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), ss. 470-478.

⁴¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), s. 478.

⁴¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), ss. 481, 491-494.

Dışışleri bütçesindeki görüşmelerde yanlış anlayışlar olmuştur, bu hususu tasrih etmeyi vazife bilirim.

Dış siyasetimizde iktidarın muhalefetle ve bütün milletle tam bir birlik ve beraberlik içinde olduğunu görmekle müftehîrîz. Yalnız siyasetin yürütülüş ve tatbikatında bâzı farklar olabilir. Konuşmalarımızda her hangi bir ard düşünce aranmamasını muhalefetten bilhassa rica ederim.

Geçmiş ve gelecek siyasi hâdiselerin tam aydınlığa kavuşmasını Yüce Meclis ne zaman arzu ve emrederse, Hükümetiniz elindeki bütün vasıtalarla emrinizde olacaktır. Bu normal parlâmenter mesaiden başka mânalar çıkarılmamasını bu vesile ile bilhassa rica ederim.

Sayın arkadaşlarım,

Yüce Meclisin çalışmaları yorucu fakat çok semereli olmuştur.

Bizden evvelki Hükümetlerin sevk ettikleri ve tasviplerinizi kazanan mühim kanunlar yanında bizim kısa devremizde de bâzı mühim kanunların çıkarılması himmetlerinizle sağlanmıştı.

Vazife ve hizmette devamlılık başlıca dikkat ettiğimiz bir husustur.

Bundan sonra fikirlerde, prensiplerde farklar olacak ve bu ayrı düşünceler Yüce Meclislerde ve millet huzurunda tartışılacaktır. Böyle bir devreye girmiş bulunuyoruz.

Meclislerin yasama hayatı daha canlı, daha güç olacaktır. Bu devreyi de bundan evvelki devreleri atlattığımız gibi başarı ile atlatacağımıza eminim.

Sayın arkadaşlarım,

Bir müddet sonra seçim sebebiyle Ankara 'dan ayrılma kararı alabilirsiniz. Bu sebeple Hükümet adına Yasama Meclislerimizde bulunan kanunlar üzerinde kısa mâruzâtta ve ricada bulunmayı vazife saymaktayım.

Sayın Başkanlık Divanı ile yaptığımız toplantıda 26 tasarının tatilden evvel tasvibinize iktiran etmesinde memleket için büyük fayda telâkki ettim.

Ayrıca, Hükümetimiz de 17 tasarının gündeme alınarak tasviplerinizi kazanmasında yurt hizmeti bakımından mühim faydalar görmektedir.

Bunların müzakere ve intacını mümkün kılmak için bütün Haziran ayında çalışma kâfi gelecektir kanaatindeyiz. Bunların dışında Meclislerin Genel Kurul ve komisyonlarında bugün 322 tasarı vardır. Bunlardan 99 u Yüce Meclisimize, 58 i Cumhuriyet Senatosu Genel Kuruluna gelmiştir. 165 tasarı henüz komisyonlardadır. Genel kurullara intikal etmiş olan, sayın arkadaşlarımızın bâzı tekliflerinin de önemleri bakımından tatilden evvel intacında Hükümetimiz arkadaşlarımızla mutabıktır. Temennimiz; evvelce arz ettiğim tasarılar Haziran sonundan evvel intacedilirse diğer tasarılarından mümkün olabilenlerin de tetkikine müsaade buyurmanızdır.

Hükümetimiz bütçeden sonra kesif bir mesaiye girişecek ve direktiflerinizin tatbikatını tahakkuk ettirmeye çalışacaktır.

Bütçenin ve hep beraber mesainizin aziz milletimize ve yurdumuza hayırlı olmasını diler, hepinize en derin şükran ve saygılarımızı sunarız.”⁴¹⁸

⁴¹⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 119, (29.05.1965), ss. 481-482.

Millet Meclisinde, önceki bütçe kanunlarının görüşülmesinde ne kadar zaman harcadığına yönelik değerlendirmemizi, 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısının görüşülmesi açısından da tekrarlayacak olursak, şu bulgularla karşılaşılacaktır: Hazırladığı Bütçe Kanunu Tasarısının tümü üzerindeki görüşmelerden sonra maddelerine geçilmesinin reddedilmesi nedeniyle İnönü Hükûmetinin istifası üzerine kurulan Suat Hayri Ürgüplü Hükûmetinin hazırladığı Bütçe Kanunu Tasarısı, Karma Bütçe Komisyonunda görüşüldükten sonra, Cumhuriyet Senatosunda incelenmiş ve 13 Mayıs 1965 tarihinde bazı değişikliklerle kabul edilmişti. Cumhuriyet Senatosunda yapılan değişiklikler, Anayasanın ilgili hükümleri uyarınca tekrar Karma Bütçe Komisyonunda ele alınmış ve 14 Mayıs 1965 tarihinde Komisyonun karara bağladığı metin, 17 Mayıs 1965 tarihli 107. Birleşimde Millet Meclisinde görüşülmeye başlanmıştı⁴¹⁹. Bu bağlamda, Millet Meclisinde 17 Mayıs 1965 tarihinde görüşülmesine başlanan ve 29 Mayıs 1965 tarihinde kabul edilmekle sona eren 13 günlük süre içinde, Millet Meclisi, 1965 malî yılı Bütçe Kanunu Tasarısına, 13 birleşim içinde yer alan 30 oturumda toplam 113 saat 58 dakikalık bir zaman harcamıştı⁴²⁰.

⁴¹⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 970, “1965 yılı bütçe kanunu tasarısı ve Karma Bütçe Komisyonu raporu ile 1965 yılı Bütçe kanunu tasarısında yapılan değişikliğe dair Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı tezkeresi ve Karma Bütçe Komisyonu raporu”, **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 107 sonuna ekli, (17.05.1965),

⁴²⁰ Kaynak: Millet Meclisi Tutanak Dergilerinde, ilgili oturumların açılış ve kapanış saatlerine ilişkin kayıtlar.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLET MECLİSİNİN 12. DÖNEMİNDE DENETİM YETKİSİNİN KULLANILIŞI

1- Millet Meclisinin Denetim Yetkisine Genel Bir Bakış

Yasama organlarının kanun yapma ve bütçe ile kamu harcamaları için ödenek verme yetkileri dışında bir diğer önemli yetkisi de, Hükûmeti denetlemektir. Bu yetki, çeşitli hükûmet sistemleri içinde parlamenter sistemde daha yoğun bir biçimde kullanılmaktadır. Nitekim, genel kabul görmüş tanımlarından birinde, parlamenter sistem, yürütme iktidarının yasama iktidarından kaynaklandığı ve ona karşı sorumlu olduğu Anayasal demokrasi tipidir, biçiminde tanımlanmaktadır⁴²¹. Bu tanımda dile getirilen, yürütme iktidarının, yasama iktidarına karşı sorumluluğunun doğal bir sonucu olarak, yasama organının elinde, yürütme organını denetlemede kullanacağı bir takım denetim araçları bulunmaktadır. Bu araçların çok büyük bir kısmı, yürütme organının siyasal sorumluluğunu harekete geçirebilecek siyasal denetim araçlarıyken; biri, yürütme organının adlî sorumluluğuna yol açabilecek adlî denetim aracıdır. Siyasal sorumluluktan anlaşılmaması gereken şey, yürütme organı içinde Başbakan veya bakanların görevlerinden alınmaları, teknik bir terimle, düşürülmeleri; adlî sorumlulukta, Başbakan veya bir bakanın, göreviyle ilgili bir suçtan ötürü, yargılanması için yargı organına gönderilmesi söz konusu olmaktadır. Hemen en başta belirtilmelidir ki, parlamenter sistemde iki kanattan oluşan yürütme organının birinci kanadında yer alan devlet başkanının siyasal sorumluluğu yoktur; göreviyle ilgili suçlardan adlî sorumluluğu ise, sadece vatana karşı ihanet ile sınırlıdır. Buna karşılık, yürütme organının ikinci kanadını oluşturan Bakanlar Kurulunun, daha yaygın kullanılan bir terim ile hükûmetin ise, yasama organına karşı hem birlikte (kolektif), hem de her bir bakanın kendi görev alanındaki işlerden ötürü bireysel nitelikte siyasal sorumluluğu bulunmaktadır. Ayrıca, gerek başbakan, gerek bakanların her biri, göreviyle ilgili işlerden ötürü adlî nitelikte bir sorumluluğa da sahiptirler ve bu sorumluluk uyarınca ilgililerin yargılanmaları, yasama organının alacağı bir karar üzerine mümkün olabilmektedir.

15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimler sonrasında TBMM'nin oluşumuyla birlikte tam olarak uygulanmaya başlanan 1961 Anayasasında, söz konusu denetim araçlarından, hem siyasal nitelikte olanları, hem de adlî nitelikte olanı, ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiş bulunmaktadır. Bu denetim araçlarından bir kısmı, hem Millet Meclisi, hem de Cumhuriyet Senatosu'na tanınmışken, bir kısmı sadece Millet Meclisi'nin yetkileri içindedir ve nihayet adlî nitelikteki denetim aracı ise, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu'nun birlikte toplanmasıyla oluşan TBMM Birleşik Toplantısı tarafından kullanılabilir. Bu bağlamda, siyasal denetim

⁴²¹ Epstein, Leon D., "Parliamentary Government", **International Encyclopedia of the Social Sciences**, (ed. David L. Sills), The Macmillan Company and The Free Press, Volume 11, 1968, s. 419.

araçlarından bilgi edinmeye yönelik olanlar adı altında toplayabileceğimiz, “**soru**”, “**genel görüşme**” ve “**meclis araştırması**”, 1961 Anayasası uyarınca, hem Millet Meclisi, hem de Cumhuriyet Senatosu tarafından ayrı ayrı kullanılabilirken; Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşmesine yol açabilecek olan, siyasal nitelikteki denetim araçlarından, “**kuruluştaki güvenoyu**”, “**gensoru**” ve “**görev sırasında güvenoyu**”, yalnızca Millet Meclisi’ne tanınmış denetim araçlarıdır. Başbakanın veya bir bakanın adli sorumluluğunu harekete geçirmeye yönelik denetim aracı olan “**meclis soruşturması**” ise, TBMM Birleşik Toplantısında kullanılabilmekteydi⁴²². 1961 Anayasasında, gerek kuruluştaki güvenoyu yetkisinin, gerek Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülebilmesine yol açabilecek olan gensoru ve görev sırasında güvenoyu yetkisinin iki Meclise değil, bunlardan sadece Millet Meclisi’ne verilmesinin nedeni, her ne kadar gensoruyu düzenleyen 89. maddenin gerekçesinde, Cumhuriyet Senatosunda seçilmiş üyelerin yanı sıra atanarak gelen veya ömür boyu görev yapacak olan doğal üyeler de bulunurken, Millet Meclisinin tüm üyelerinin halk tarafından seçiliyor olmasına dayandırılmakta ise de⁴²³; bunun dışında hükûmet krizlerinin önüne geçme düşüncesinin de bu düzenlemede rol oynadığında kuşku yoktur⁴²⁴. Gerçekten, eğer Bakanlar Kurulunun düşmesi sonucunu doğurabilecek olan bu yetkiler iki Meclise de tanınmış olsaydı, Meclislerden birinde çoğunluğu sağlayabilmiş olan bir siyasî parti veya siyasî partiler topluluğunun, diğer Mecliste çoğunluğu elinde bulunduramaması durumunda, Hükûmeti kurabilmesi veya Hükûmette kalmayı sürdürebilmesi mümkün olamayacaktı. Aynı partinin veya partiler topluluğunun her iki Mecliste de çoğunluğa sahip olabilmesi ihtimali ise,

⁴²² 1961 Anayasası uyarınca, Millet Meclisinin ve Cumhuriyet Senatosunun birlikte veya ayrı ayrı kullanabilecekleri yetkilerle, yalnızca Millet Meclisinin kullanabileceği yetkiler için bkz. Peri Uran, **Yasama İşlevinin Yerine Getirilmesinde Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri**, Yetkin Yayınları, Ankara 2008, ss. 236-294.

⁴²³ 1961 Anayasasının gensoru kurumunu düzenleyen 89. maddesinin gerekçesinde, konu ile ilgili olarak şu değerlendirme yapılmaktaydı:

“*Gensoru ve buna bağlı olarak Hükümetin sorumluluğu ancak Millet Meclisinde bahis konusu olacaktır.*

Bu müessesenin Millet Meclisine inhisar ettirilmesinin sebebi şudur:

a) *Millet Meclisi tamamen genel oyla seçilmiş üyelerden teşekkül etmektedir. Halbuki Cumhuriyet Meclisinde (Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonunun hazırladığı Anayasa Tasarısında, ikinci Meclise, Cumhuriyet Senatosu yerine Cumhuriyet Meclisi denilmiştir. Daha sonra görüşmeler sırasında bu terim değiştirilmiş ve Cumhuriyet Senatosu adı benimsenmiştir. E.O.) atanma yolu ile gelen veya doğal üyeler vardır.*

Hükümet sorumluluğu ise Hükümet faaliyetlerini doğrudan doğruya genel oya ve efkârı umumiyeye bağlayan bir müessesedir. Cumhuriyet Meclisinin tereküp tarzı, böyle bir zincirin halkasını teşkil etmeye fazla müsait görünmemektedir.

b) *Devlet İdaresi ve temsili Hükümet sistemi, zaruri olarak muayyen zamanlarda genel oya başvurmayı ve onun sonuçlarına göre belli olan global istikametlerin uygulanmasını gerektirmektedir. Bu global istikametler periyodik olarak toptan yenilenen Millet Meclisinde ve onun ekseriyetinin itimadına sahibolacak Hükümetin icraatında tecelli edecektir...*” Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt III, (Mad. 76 – 157), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1966, ss. 2659-2660.

⁴²⁴ Bu konuda bkz. Peri Uran, **a.g.k.**, ss. 276-280.

haliyle kolay gerçekleştirilecek bir durum değildi. Bu nedenle, söz konusu yetkilerin, üyelerinin tümünün doğrudan halk tarafından seçilmiş olan Millet Meclisine tanınması, Cumhuriyet Senatosuna yalnızca bilgi edinmeye yönelik yetkilerin verilmesi yeterli görülmüştü.

1961 Anayasasının denetim için Millet Meclisine tanıdığı kurumlar, önceki 1924 Anayasasının TBMM'ye tanıdığı denetim araçlarına göre çeşitli açılardan farklılıklar göstermektedir. Her şeyden önce, 1924 Anayasasında, TBMM'nin sahip olduğu denetim araçlarına Anayasada kısaca yer verilmeyle yetinilmiş ve ayrıntıların düzenlenmesi TBMM İçtüzüğü tarafından yapılmışken; 1961 Anayasasında yer alan denetim araçları, daha ayrıntılı hükümler içermekte, bir diğer deyişle, 1961 Anayasasında denetim kurumlarının sadece adlarına yer verilmeyle yetinilmeyerek, aşağıda her birinin açıklanması sırasında görüleceği gibi, bu kurumların bir kısmının kullanılmasına ilişkin yöntem de doğrudan Anayasada düzenlenmekteydi⁴²⁵. Bundan başka, 1961 Anayasasında, “genel görüşme” gibi, 1924 Anayasasında hiç öngörülmemiş bir denetim yetkisi de yer almakta ve 1924 Anayasasında “meclis tahkikatı” adı altında düzenlenen denetim yetkisi, 1961 Anayasasında, “meclis araştırması” ve “meclis soruşturması” adları altında iki ayrı kuruma ayrılmış bulunmaktaydı.

⁴²⁵ Örneğin, 1924 Anayasasında, bir tek kuruluşa güvenoyu doğrudan Anayasada düzenlenmiş bulunmaktadır. Bu bağlamda, 1924 Anayasasının 44. maddesinde,

“Başbakan, Cumhurbaşkanınca Meclis üyeleri arasından tâyin olunur.

Öteki bakanlar Başbakanca Meclis üyeleri arasından seçilip tamamı Cumhurbaşkanı tarafından onandıktan sonra Meclise sunulur.

Meclis toplanık değilse sunma işi Meclisin toplanmasına bırakılır.

Hükümet tutacağı yolu ve siyasî görüşünü en geç bir hafta içinde Meclise bildirir ve ondan güven ister.”

denilmektedir. Buna karşılık, görev sırasında Bakanlar Kurulunun Hükûmetin genel politikasından birlikte veya bir bakanın kendi görev alanı içindeki işlerden ötürü tek başına sorumlu olduğu belirtilmekteydiyse de, bu sorumluluğun nasıl saptanacağı Anayasada öngörülmemiş ve bu konuyu TBMM İçtüzüğü düzenlemişti. Gerçekten, 1924 Anayasasının 46. maddesinde şu hüküm yer almış bulunuyordu:

“Bakanlar Kurulu, Hükûmetin genel politikasından birlikte sorumludur.

Bakanların her biri kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden ve politikasının genel gidişinden tek başına sorumludur.”

Diğer siyasal denetim araçlarına 22. maddede kısaca değinildikten sonra, bunların nasıl işletileceği İçtüzük'e bırakılmıştı. Sözü geçen 22. maddede şöyle denilmektedir:

“Sual ve istizah ve Meclis tahkikatı” Meclisin cümlei salâhiyetinden olup şekli tatbiki nizamnamei dahili ile tâyin olunur.” Anayasanın bu hükmü, 1924 Anayasasının 10 Ocak 1945 tarih ve 4695 sayılı Kanunla değiştirilip sadeleştirilen metninde şöyle ifade edilmişti: *“Soru, gensoru ve Meclis soruşturması Meclisin yetkilerinden olup bunların nasıl yapılacağı İçtüzükte gösterilir.”* Metinler için bkz. Suna Kili, Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yenilenmiş 2. Baskı, İstanbul 2000, ss. 124, 129-130. Anayasanın bu hükmü doğrultusunda, TBMM İçtüzüğü'nün, 149 – 156. maddelerinde “Soru”; 157 – 168. maddelerinde “Gensoru (İstizah)” ve 169 – 177. maddelerinde ise “Meclis Tahkikatı düzenlenmiş bulunuyordu. Sözü geçen dönemde yürürlükte olan TBMM İçtüzüğü'nün ilgili maddelerinin metinleri için bkz. **T.B.M.M. Teşkilâtı Esasiye Kanunu ve Dahili Nizamname**, 2. Basılış, T.B.M.M. Matbaası, Ankara 1 Kasım 1958, ss. 58-62, 62-65, 65-68.

Biz, 12. Dönemde Millet Meclisinin denetim yetkisine ayırdığımız bu kısımda, sırasıyla, önce bilgi edinmeye yönelik denetim araçlarını, bu bağlamda, “soru”, “genel görüşme” ve “meclis araştırması”nı; daha sonra Hükûmetin veya bir bakanın siyasal sorumluluğuna yol açabilecek olan, “kuruluştaki güvenoyu”, “gensoru” ve “görev sırasında güvenoyu”nu ve en sonda da Başbakanın veya bir bakanın adli sorumluluğunu harekete geçiren, bir diğer deyişle onların Yüce Divana gönderilmelerinin gerekip gerekmediğini değerlendirmekte kullanılan denetim aracı olan “meclis soruşturması”nı ele alacağız⁴²⁶.

2- Millet Meclisinin Bilgi Edinmeye Yönelik Denetim Araçları

A. Soru

a- Soru Kurumunun 1961 Anayasası ve TBMM İktüzüğündeki Düzenlenişi

1961 Anayasasının 88. maddesinde yer alan “*Soru, genel görüşme, Meclis soruşturması ve Meclis araştırması her iki Meclisin yetkilerindendir*” hükmünde, sadece adı anılmış olan “soru” kurumu, Anayasanın Geçici 3. maddesi uyarınca, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, Millet Meclisinin ve Cumhuriyet Senatosunun kendi İktüzükleri yapıncaya kadar uygulanacağı öngörülen 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan TBMM İktüzüğünde ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiş bulunmaktaydı. Gerçekten, söz konusu İktüzüğün 149 – 156. maddelerinde, milletvekillerce Başbakan veya ilgili bakana sorulabilecek sorunun türleri, yöntemi ve soruların Başbakan veya ilgili bakana cevaplanış biçimi öngörülmüştü. Anılan düzenlemede, her milletvekilinin, Başbakana veya ilgili bakana sözlü ya da yazılı soru sorabileceği, soruların her durumda yazılı olarak TBMM Başkanlığına sunulacağı, soru önergelerinin, verilir verilmez Başkanlıkça, TBMM Tutanak Dergisinde yayımlanacağı ve aidolduğu bakana gönderileceği hükme bağlanmış bulunuyordu. Bu bağlamda, İktüzüğün, 149. ve 151. maddelerinde şöyle denilmektedir:

“Madde 149. – Her mebus Hükümet namına Başvekile veyahut vekillere şifahi veya tahriri sualler sorabilir.

Madde 151. – Cevabı gerek tahriren, gerek şifahen istenilsin, sual mutlaka tahriren vukubulur.

Sual takrirleri; Riyasete verilir.

*Reis bu takrirleri, verilir verilmez zabıt ceridesine geçirir ve bir tezkere ile aidolduğu vekile bildirir.”*⁴²⁷

Bu düzenlemelerden anlaşılacağı gibi, “sözlü soru” ve “yazılı soru” ayrımı, sorunun soruluş biçimine değil, soruya verilecek cevaba göre yapılan bir ayrımdır. Bir diğer deyişle, soru her durumda yazılı olarak sorulacak, fakat cevabın Başbakan

⁴²⁶ Parlamenter sistemde, yasama organının, yürütme organını denetleme yetkisi ve denetimde kullanılabilecek araçlar hakkında bkz. Ergun Özbudun, **Parlâmenter Rejimde Parlamentonun Hükûmeti Murakabe Vasıtaları**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 171, Ankara 1962; Şeref İba, **Parlâmenter Denetim**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1997; İlhan Arsel, a.g.k., ss. 342-350.

⁴²⁷ Şeref İba, **Osmanlı’dan Günümüze Meclis İktüzük Metinleri**, TBMM Basımevi, Ankara 2007, s. 275.

ya da ilgili bakanca Genel Kurulda sözlü olarak verilmesi isteniyorsa, buna “sözlü soru”; yok eğer cevabın Başbakan ya da ilgili bakanca yazılı olarak verilmesi isteniyorsa buna da “yazılı soru” denilmektedir.

İçtüzükte “soru” kurumuna ilişkin diğer düzenlemeler gözlemlendiğinde, “soru”nun, açık ve belirli konular hakkında bilgi istemekten ibaret olacağının; soruyu soran milletvekilince cevabın yazılı verilmesi istenmişse, Başbakan veya ilgili bakan tarafından verilecek yazılı cevabın, Başkanlıkça soru ile birlikte Tutanak Dergisinde yayımlattırılacağı; sözlü soruda ise, cevabın Başbakan veya ilgili bakanca en geç iki birleşim sonunda Meclis kürsüsünden verileceğinin ve cevaptan önce sorunun kâtiplerden birine okutturulacağı hükme bağlandığı görülmektedir. Gerçekten, İçtüzüğün, bu konuları düzenleyen, 150. ve 152. maddelerinde şöyle deniliyordu:

“Madde 150.– Sual, sarih ve muayyen maddeler hakkında malûmat istemekten ibarettir.”

“Madde 152.– Suale tahrirî cevap istenmiş ise, gelecek cevap, sualle birlikte, aynen zabıt ceridesinin sonuna dercedilir.

Suale şifahî cevap istenmiş ise, Riyaset tezkeresinin vusulünden nihayet iki inikat sonra vekil ona Meclis kürsüsünden cevap verir.

*Reis, cevaptan evvel suali kâtiplerden birine okutur.”*⁴²⁸

TBMM İçtüzüğünde, ilgili bakanın, kamu yararının gerektirdiği durumlarda veya soruda sorulan bilgilerin elde edilebilmesi için, cevabı geciktireceği de öngörülmüş bulunmaktadır. Ayrıca, kamu yararının gerektirdiği durumlarda, cevabın gizli oturumda verilebilmesi de mümkündür. Bunlardan başka, soruyu soran milletvekilinin cevaplama gününde Genel Kurulda hazır bulunmaması durumunda, cevaplama bir kereye mahsus olmak üzere gelecek birleşime ertelenebilecek, ilgili milletvekili onda da hazır bulunmazsa, soru düşecektir. Fakat, soru sahibinin, dilediği takdirde, bir kere için, yeni bir önerge ile soruyu tekrar edebilme imkânı vardır. Nihayet, İçtüzükte, ilgili bakanın cevaplama sonrasında, sadece soruyu soran milletvekilinin bir değerlendirme yapma hakkının bulunduğu, ancak bu değerlendirmenin onbeş dakikayı geçmeyeceği de öngörülmüştür.

İçtüzükte, bu hususların düzenlendiği, 153., 154. ve 155. maddelerde şu hükümler yer almaktaydı:

“Madde 153.– Vekil, sorulan suale umumi menfaat mülâhazasına mebni veyahut muktazi malûmatın elde edilmesi için cevabı muayyen bir müddet geciktireceğini –sual tahrirî ise tahriren, şifahi ise kürsüden– beyan eder.

Vekil umumi menfaat mülâhazasına mebni isterse, suale gizli celsede cevap verebilir.

Vekil, sorulan suale gününden evvel de cevap vermek hakkını haizdir.”

“Madde 154.– Suali soran cevap gününde hazır bulunmazsa keyfiyet bir defaya mahsus olmak üzere gelecek inikada talik olunur.

Ondan sonra sâkit olur.

⁴²⁸ Şeref İba, *Osmanlı’dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri*, s. 275.

Fakat suali soran isterse bir diğer takrirle yalnız bir defa daha aynı suali tekrar edebilir.”

“Madde 155.– Mesul vekilin cevabını mütaakip yalnız suali soran mebus mütalâa beyan etmek hakkını haizdir.

Ancak, bu mütalâa on beş dakikadan fazla süremez.” ⁴²⁹

Bütün bu düzenlemelerden anlaşılacağı gibi, bir konunun Başbakan veya ilgili bakanca cevaplandırmasını hedef alan soru önergesini tek bir milletvekili de verebilmektedir ve bu kurumun işletilmesi, aşağıda göreceğimiz diğer bilgi edinme araçları, “genel görüşme” ve “meclis araştırması”ndan farklı olarak, TBMM Genel Kurulunun kabulüne bağlı değildir. Bu nedenle, “soru”, yasama organındaki çoğunluğun kabulünü gerektirmediğinden, özellikle muhalefete mensup milletvekilleri tarafından daha çok tercih edilen bir denetim aracıdır⁴³⁰.

Soru yetkisinin kullanımına ilişkin bu genel bilgiye son verirken, bu yetkinin kullanımına yönelik olarak, doğrudan Anayasada sınırlandırıcı bir düzenlemenin yer aldığına da değinmemiz gerekmektedir. Bu bağlamda, 1961 Anayasasının “Yargı” organının oluşumuna ve yetkilerine ayrılmış bulunan Üçüncü Bölümünün ilk maddesini oluşturan 132. maddede, *“Görülmekte olan bir dâva hakkında Yasama Meclislerinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz ve herhangi bir beyanda bulunulamaz...”* denilmekteydi⁴³¹. Bu

⁴²⁹ Şeref İba, **Osmanlı’dan Günümüze Meclis İktüzük Metinleri**, s. 276.

⁴³⁰ Soru kurumuna ilişkin, ayrıntılı bir inceleme için bkz. Sedat Çelenlioğlu, **Bir Parlamenter Denetim Aracı Olarak İngiltere’de ve Türkiye’de Soru**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara 1999. Bu konuda ayrıca bkz. İrfan Neziroğlu, **Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları**, Seçkin Yayınevi, Ankara 2008, ss. 389-390, 394-400, 455-456.

⁴³¹ 1961 Anayasasının yapımı sürecinde, Temsilciler Meclisince kabul edilen metinde, “yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili” ibaresi yer almadan, daha genel bir biçimde, “Görülmekte olan bir dâva hakkında yasama meclislerinde soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz...” denilmekteydi. Bu hüküm, Millî Birlik Komitesindeki görüşmeler sırasında değiştirilmiş ve maddeye “yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili” ibaresi eklenmişti. Millî Birlik Komitesince yapılan bu değişiklik Temsilciler Meclisince de benimsendiğinden, 1961 Anayasasındaki düzenleme ortaya çıkmıştı (Bkz. Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt III, (Mad. 76 – 157), ss. 3514-3515). İki düzenleme arasındaki farka bakıldığında, Temsilciler Meclisince kabul edilen metindeki yasaklamanın daha geniş bir nitelik taşıdığı görülecektir. Gerçekten, Temsilciler Meclisinin kabul ettiği metinde, yargı yetkisinin kullanılmasına yönelik olsun veya olmasın, bir dâvaya konu olmuş bir olay hakkında, soru sorulması tümüyle yasaklanmakla, o olayın siyasal açıdan denetlenmesi yolu kapatılmış bulunuyordu. Oysa, Anayasadaki düzenlemenin Millî Birlik Komitesince yapılan değişiklikten sonraki şekli uyarınca, siyasal denetime ilişkin yasaklama, bir dâvaya konu olaya değil; bir yargı organında, o olaya ilişkin yargılamada, yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkindir. Bunun da, Anayasanın ilgili maddesine yönelik olarak Temsilciler Meclisinin kabul ettiği ilk düzenlemeye göre, daha daraltılmış bir yasaklama olduğu açıktır. Bu doğrultuda, yargı organına intikal etmiş bir konu hakkında, yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin olmaması koşuluyla, konunun siyasal boyutlarına yönelik bilgi edinmek, bu alanda denetimde bulunmak için soru sorulabilmesi mümkün görünmektedir. Nitekim, Anayasa Mahkemesi de bu hususa dikkat çekmekte ve 18 Haziran 1970 tarih ve E. 1970/25, K. 1970/32 sayılı Kararında şöyle demektedir:

hüküm, hukuk devleti ilkesinin çok önemli bir unsuru olan yargı bağımsızlığının bir gereğidir ve sözü edilen düzenleme ile, görülmekte olan bir dâvada, yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili olarak, mahkemelerin, gerek yasama, gerek yürütme organının etkisinde kalmasının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Anayasanın bu açık düzenlemesi karşısında, bir milletvekilinin, Adalet Bakanına, görülmekte olan bir davada bir kişinin niçin tutuklanmasına veya tutuklanmamasına karar verildiği; bir sanığın mahkûmiyetine gidilmesi gerekirken, niye beraat ettirildiği, ya da niye bir kanun yerine başka bir kanuna göre hüküm tesis edildiği gibi yargı yetkisinin kullanılmasına yönelik bir konuda soru sorabilmesi mümkün olamayacaktır.

b- 12. Dönem Millet Meclisi Uygulamasında Soru Yetkisinin Kullanılışına İlişkin Sayısal Veriler

Soru, bir öngörülemeye tâbi olmadığı ve sorunun sorulup sorulmaması konusunda Millet Meclisi Genel Kurulunun bir karar alması gerekmediği için, diğer denetim araçlarına göre daha kolay kullanılabilen bir denetim aracıdır ve bu nedenle her

“Kararın dayanağı olan Anayasa’nın 132. maddesinin üçüncü fıkrası metni okundukta görülecek olan şudur: Anayasa’nın yasakladığı; yasama meclislerinde, görülmekte olan bir dâva hakkında veya yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulması, görüşme yapılması veya beyanda bulunulması değildir. Üçüncü fıkra hükmü yalnızca görülmekte olan bir dâva hakkında yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulmasını, görüşme yapılmasını ve beyanda bulunulmasını yasaklamaktadır. Bir başka deyimle yasama meclislerindeki görüşmelere üçüncü fıkra ile konulan kısıtlama, sadece “Belirli bir davada kullanılan yargı yetkisi” ile sınırlıdır. Karar niteliğini kazanan önergede ise üçüncü fıkradaki yasak hükmünü ikiye bölme, aralarında bağlantı yokmuşçasına bunlara ayrı ayrı anlam verilip değerlendirmeye gidilme eğilimi göze çarpmaktadır. Bu eğilim ve anlayış üçüncü fıkranın, fıkra hükmüne uymayan bir biçimde yorumlanmasına yol açmıştır.

Bilindiği üzere 132. maddenin üçüncü fıkrası Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu tasarısında “görülmemekte olan bir dâva hakkında yasama meclislerinde soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz” biçiminde idi ve Temsilciler Meclisinde böylece kabul edilmişti. “Yargı yetkisinin kullanılmasıyla ilgili” deyiimi Millî Birlik Komitesince fıkraya eklenmiş ve iki deyim arasında kurulan bağlantı, hükmü hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek bir kesinlik ve açıklık kazandırmıştır.

Öte yandan hükmün getirilmesiyle güdülen erek de ortadadır. Kurucu Meclis, geçmişin olaylarını göz önünde bulundurarak yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere müdahale edilememesi ve mahkemelerin bağımsızlığının korunması üzerinde titizlikle durmuş ve üçüncü fıkranın birinci cümlesi hükmüyle yasama meclislerindeki görüşmelerin, soruların ve beyanların bir dâvada kullanılan yargı yetkisini etkilemesini önlemiştir. Güdülen ereğin sınırı budur ve böyle bir hükümle yasama meclislerinin anayasal görev ve yetkilerinin aksamasına ve engellenmesine yol açılması düşünülmemiş; düşünülebileceği tasavvur edilmemiştir...

Anayasa, uyumlu bir bütündür. Bir bölüm hükümlerini işlemez duruma getirmesi veya işlemelerini aksatması düşünülemez...” **Resmî Gazete**, 17 Aralık 1970, Sayı: 13697. Görülmekte olan bir dâvada yargı yetkisinin kullanılışına ilişkin TBMM’de soru sorulamayacağı, görüşme yapılamayacağı veya herhangi bir beyanda bulunulamayacağı konusu hakkında bkz. Habib Kocaman, “Yargıya İntikal Eden Olaylarda Yasama Kısıtı”, **Yasama Dergisi**, Sayı: 1, Nisan-Mayıs-Haziran 2006, ss. 1-24; Erdal Onar, **Meclis Araştırması**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara 1977, ss. 99-101; Erdal Onar, “Türkiye Büyük Millet Meclisinin Denetim İşlevi”, **6. Millî Egemenlik Sempozyumu “T.B.M.M. ve Millî Egemenlik”**, 22 Nisan 1990, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 1991, s. 34; Ozan Ergül, “Aynı Olaya İlişkin Meclis Araştırması İle Adli Soruşturmanın Bağdaşmazlığı Üzerine” **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı: 69, 2007, ss. 125-150.

zaman sık başvurulduğuna da tanık olunmaktadır. Bu doğrultuda, Millet Meclisinin 12. Döneminde de gerek sözlü, gerek yazılı olsun, dikkat çeken bir biçimde soru önergesinin kullanıldığı görülmektedir. Gerçekten, 12. Dönemde, 1087 sözlü soru önergesi verilmiş, bunlardan 344 adedi cevaplandırılmış, 300 adedi, o tarihte yürürlükte olan ve hemen yukarıda metni aynen verilen TBMM İcrtüzüğünün 154. maddesi uyarınca, soruyu soranın cevap gününde hazır bulunmaması nedeniyle düşmüş, 50 adedi geri alınmış ve 393'ü de, dönem içinde cevaplanamadığı için hükümsüz kalmıştır. Yazılı soruya gelince, bunda da durum pek farklı değildir ve Şeref İba, 12. Dönemde 800 yazılı soru önergesinin verildiğini, bunlardan 689'unun cevaplandırıldığını, 2'sinin geri alındığını ve 109'unun da dönem içinde cevaplanamadığı için hükümsüz kaldığını bildirmektedir⁴³². Bu veriler, bir tablo halinde şöyle gösterilebilir:

Millet Meclisinin 12. Döneminde Verilen Sözlü Soru Önergeleri	
Verilen soru önergesi sayısı	1087
Cevaplanan	344
Düşen	300
Geri alınan	50
Hükümsüz kalan	393
Toplam	1087
Kaynak: Şeref İba, Parlamentar Denetim , Bilgi Yayınevi, Ankara 1997, s. 149; İhsan Ezherli, Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920–1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877–1920) , Genişletilmiş 2. Baskı, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 54, Ankara 1998, s. 147.	

Millet Meclisinin 12. Döneminde Verilen Yazılı Soru Önergeleri	
Verilen soru önergesi sayısı	800
Cevaplanan	689
Geri alınan	2
Hükümsüz kalan	109
Toplam	800
Kaynak: Şeref İba, Parlamentar Denetim , Bilgi Yayınevi, Ankara 1997, s. 150; İhsan Ezherli, Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920–1998) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877–1920) , Genişletilmiş 2. Baskı, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 54, Ankara 1998, s. 147.	

c- Soruların İşleme Tabi Tutulması İçin Hükûmetin Güvenoyu Almasının Beklenmesi

Soru kurumunun uygulanışı ile ilgili olarak, Millet Meclisi Genel Kurulunca, 12. Dönemin daha ilk birleşimlerinden birinde, VIII. İnönü Hükûmetinde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olan Akif Eyidoğan'ın önerisi üzerine, bakanlara soru yöneltilmesi ve bakanların sorulara cevap vermeleri için, Hükûmetin güvenoyu almasının beklenmesi kararlaştırılmış bulunmaktaydı. Gerçekten, Millet Meclisinin 27 Kasım 1962 tarihli 13. Birleşiminde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Akif Eyidoğan'ın konuya yönelik önerisi şöyleydi:

⁴³² Şeref İba, **Parlamentar Denetim**, ss. 149-150.

*“Aziz arkadaşlarım, Karma Hükümet programını henüz okumuştur. İki tam gün sonra umumi müzakereler açılacaktır. Sual mevzuunda, Bakan arkadaşlarımız hazırlanmayakâfı vakit bulamamış olmakla beraber, parlâmento âdabına uygun olarak, temennimiz odur ki, bu suallere Bakanlarımız güven oyundan sonra muhatabolsunlar. Eğer kabul buyurursanız, güven oyundan sonraki bir tarihte cevap verebilmeleri için kendilerine fırsat verilsin. Arzı şükran ederim.”*⁴³³

Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, bu öneriyi oya sunmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulu, milletvekillerinin çeşitli bakanlara yöneltecekleri soruların güvenoyuna başvurulacak Birleşimden sonra alınmaya başlanmasını kararlaştırmıştı⁴³⁴.

d- Sorularda Ele Alınan Konulardan Seçmeler

Soruların yöneldiği konulara baktığımızda, bunların gerçekten çok geniş bir yelpazeye yayıldığı ve belli bir ile veya beldeye ilişkin yerel sorunlardan, dış ilişkiler, yüksek öğrenim, Kıbrıs, 27 Mayıs, 22 Şubat olayı, 21 Mayıs olayı, temel hak ve özgürlükler, kamu düzeni, millî eğitim, dış ticaret, Anayasaya aykırı kanunlar, tarım-orman ve balıkçılık, sol akımlar, seçimler, ekonomik durum, silâhlı kuvvetler, sosyal yapı, sıkıyönetim, spor, vatandaşlık, TRT, kültür, ticarî sır, sağlık, turizm, partizanlık, bürokrasi, kamu harcamaları, iş kazaları, işçi hakları, toprak reformu gibi, ülkenin tümünü ilgilendiren konulara yöneldiği görülmektedir.

Millet Meclisinin 12. Döneminde, bu çok farklı konulara yönelik sorulardan ilginç bulduğumuz bazılarına, konu çeşitliliğini yansıtmalarına da dikkat edilerek aşağıda yer verilmiştir:

i- Yozgat Milletvekili İsmet Kapisız’ın, Ankara, İstanbul ve İzmir illerinde çalışan taksi ve dolmuşlara ilişkin 1 Aralık 1964 tarihli sorusu ve İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan’ın 29 Mart 1965 tarihli yazılı cevabı şöyleydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Aşağıdaki sorularımın Sayın İçişleri Bakanı tarafından yazılı olarak cevaplandırılmasına dalâlet buyrulmasını saygılarımla arz ve rica ederim.

1 — 1962 malî yılı başından bugüne kadar Ankara, İstanbul ve İzmir illerinde çalışan taksi ve dolmuş şoförlerinden ne miktar para cezası alınmıştır?

2 — İstanbul, İzmir ve bilhassa Ankara’da 1962 malî yılından bugüne kadar ne kadar yeni arabaya piyasada çalışma müsaadesi ile plâka tahsis edilmiştir?

3 — Şoförlük mesleğine mensup, bizzat arabasını kullanarak maişetini temin

⁴³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 13, (27.11.1961), s. 125.

⁴³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 13, (27.11.1961), ss. 125-126.

eden esnaf kitlesinin yanı sıra, başka kazanç imkânları olan (Tüccar, lokantacı, memur v.s.) kimselerin de piyasada araba çalıştırdıkları söylentileri yaygın bir hal almıştır. Bu durum varit ise cemiyette büyük bir huzursuzluk ve dengesizlik var demektir. Bakanlık bu hususta ne düşünmektedir?

4 — Bilhassa Orta-Anadolu şehirlerinde hafta pazarlarının kuruldukları yerler arasında eşya nakliyatı yapan kamyonların insanları da, yolcuları da hadden fazla taşıdıkları müşahede edilmektedir. Bu durumun da ıslahı bir zarurettir kanaatindeyim. Trafik ekiplerinin kontrollerde daha dikkatli olmaları hususunda Bakanlıkça yeni tedbirler ittihaz edilecek midir?

T. C.

İçişleri Bakanlığı 29.3.1965

...

Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Yozgat Milletvekili Sayın İsmet Kapısız'ın Ankara, İstanbul ve İzmir illerinde çalışan taksi ve dolmuş otomobillerinden ne miktar para cezası alındığı ve bu illerde ne kadar yeni arabaya çalışma müsaadesi verildiği, şoförlük mesleki dışında tüccar, lokantacı, memur ve sair meslek mensuplarının piyasada vasıta çalıştırdıkları ve Orta Anadolu şehirlerinde hafta pazarlarının kurulduğu yerlerde istiap haddinden fazla yük ve yolcu taşıdıkları hakkında Yüksek Başkanlığa sundukları soruları yazılı olarak cevaplandırıyorum.

1. Trafik polisi tarafından düzenlenen ceza zabıtları ile tahsil edilen para cezaları lira olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

İli	1962	1963	1964
Ankara	389.763	989.560	2.061.355
İstanbul	924.410	1.762.985	1.943.960
İzmir	230.110	358.550	362.985

Bu peşin para cezaları şoförlerin adına yazılmış olduğundan bunların taksi veya dolmuş şoförü olduklarının tesbiti mümkün değildir.

Genel olarak bütün illerde, 1964 yılı içerisinde şoförlerden, mahkemelerce hükmolunanlar hariç, peşin para cezası olarak trafik polisi tarafından tahsil edilen ceza yekûnu 6 milyon 868 bin 928 liradır.

2. 1962 malî yılından 1964 yılı sonuna kadar trafik şubelerince ticari maksatla kullanılmak üzere kaydolunan ve plâka verilen:

	Ankara	İstanbul	İzmir
Otomobil	1967	4798	635
Minibüs (Kaptıkaçtı)	2810	2120	1000

Halihazırda ticari maksatla çalışan: Ankara'da 6 743, otomobil, 3 685 minibüs (Kaptıkaçtı) ; İstanbul'da 14 412 otomobil 2 320 minibüs (Kaptıkaçtı); İzmir'de 2 126 otomobil, 2 183 minibüs (Kaptıkaçtı) mevcuttur.

3. 232 sayılı Kanunla değiştirilen 6085 sayılı Karayolları Trafik Kanununa göre: (Bir taşıta sahibolan kimsenin taşıtını ikâmetgâh veya işyerinin bulunduğu vilâyet şube veya trafik bürosuna kayıt ve tescil ettirmeden trafiğe çıkarması) yasaklanmıştır. Bunun dışında taşıt sahibinin taşıtını taksi veya dolmuş olarak çalıştırması mümkün olmaktadır. Bu halin malî ve ekonomik mahzurları yanında trafik düzenini bozan etkileri de mevcuttur.

Bu gibi hususları dikkate alan Bakanlığımız, halen belli bir nizam içerisinde bulunmayan şehirlerarası yük ve yolcu nakliyatının da düzenlenmesine ihtiyaç duyarak, plânda ve Hükümet programında öngörülen karayolları nakliyatı ile ilgili bir kanun hazırlığı çalışmaları içerisinde bulunmaktadır.

4. Açık kamyon ve yük üzerine yolcu alınması, Trafik Kanunu ile yasaklanmıştır. Trafik kazalarında toplu ölümlere sebeb olan bu halin önlenmesi hususunda gerekli hassasiyet gösterilmektedir.

Nitekim bu suçtan dolayı 1963 yılında 26 099 şoför hakkında cezai takibat yapıldığı halde, 1964 yılı sonunda bu miktar 48 068 e yükselmiştir.

Devlet yollarından ziyade köy ve il yolları üzerinde görülen bu halin devamlı olarak takibi, bu yollar üzerinde de müessir bir trafik kontrol şebekesinin kurulabilmesiyle mümkündür.

Karayollarımızın uzunluğuna göre trafik hizmetlerinde kullanılan ekipler kıyaslanacak olursa, bir ekibe 585 kilometrelik kontrol sahasının düştüğü görülür.

Malî imkânsızlıklar dolayısıyla kurulamamış bulunan şehirlerarası yolları kontrol edecek olan Trafik Bölge Zabıta Teşkilâtının 42 milyonluk malî portesi dolayısıyla 5 yıllık bir plân içerisinde gerçekleşmesi için gerekli temaslar yapılmaktadır.

Saygı ile arz ederim.

İsmail Hakkı Akdoğan, İçişleri Bakanı ”⁴³⁵

ii- Aydın Milletvekili Hilmi Aydınçer'in, Atatürk Orman Çiftliğinde bulunan ağaçların imar ve bakımı konusunda ne düşünüldüğüne dair Tarım Bakanından sözlü sorusu (6/986).

Bu soru, soru sahibi Aydınçer'in, sorusuna cevap verileceği iki Birleşimde de hazır bulunmadığı için düşmüştür⁴³⁶.

iii- Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir'in, Sakarya'nın, Karasu ilçesinin doğusundaki Melen Nehri ile Karaboğaz Gölü arasındaki arazinin kurutulması veya

⁴³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 87, (06.04.1965), ss. 130-131.

⁴³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 137, (30.06.1965), s. 615.

ıslah edilmesi için bir tedbir düşünülüp düşünülmediğine dair yazılı soru önergesi (7/640)⁴³⁷. (Dikkat edildiğinde hemen görüleceği gibi, bu soru, bir milletvekilinin kendi seçim çevresi dışında bir beldeye ilişkin soru sormasına güzel bir örnek oluşturmaktadır.)

iv- Konya Milletvekili Kadircan Kafılı'nın, Ankara'nın Küçükcesat semti Bağcılar mahallesinde bulunan gecekondulara elektrik verilmesi hususunda ne düşünüldüğüne dair Başbakan'a yönelttiği 28 Şubat 1964 tarihli soru önergesi ve Başbakan adına İçişleri Bakanı Orhan Öztrak'ın 3 Haziran 1964 tarihli yazılı cevabı şöyleydi (7/455). (Bu soruda hemen yukarıda Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir'in sorusu gibi, bir milletvekilinin kendi seçim çevresi dışında bir beldeye ilişkin soru sormasına bir örnek olabilir.):

“Millet Meclisi Başkanlığına

İlişik yazılı sorunun lütfen Başbakanlığa ulaştırılmasına tavassutunuzu saygı ile rica ederim.

Başbakanlığa

Ankara, Küçükcesat, Bağcılar mahallesinde 15 aile 1960 yılında kendi arsaları üzerine yaptıkları gecekondularda oturmaktadırlar.

Bu binalar mahiyeti bakımından ruhsatsız mesken cinsindendir. Bu gibi meskenlere elektrik verilmesi (6785 sayılı imar Kanununa geçici bir madde ilâvesine dair) 5.9.1963 tarih ve 327 numaralı Kanuna göre gerekirken şimdiye kadar bu hizmetin yapılmadığı anlaşılmıştır. Lütfen bu hizmetin yapılması hakkında emir verilmesini, yapılamıyacaksa sebebinin yazılı olarak açıklanmasını saygı ile rica ederim.

...

T.B.M. Meclisi Başkanlığına

Konya Milletvekili Kadircan Kafılı'nın soru önergesi üzerine yaptırılan tetkikat neticesinde:

Küçükcesat, Bağcılar Mahallesinde kendi arsaları üzerine yaptırdıkları gecekondularda ikamet eden 15 ailenin evlerine elektrik verilmesine, Ankara Belediye Meclisinin 17.1.1964 günlü ve 298 sayılı kararı ile kabul ve tasdik edilip, İmar ve İskân Bakanlığı Gecekondu Dairesi Başkanlığının 8.2.1964 gün ve 0 620 70 sayılı yazısıyla uygun görülen gecekondu bölgelerinin dışında kaldıklarından, imkân bulunamamıştır.

Keyfiyeti Başbakan adına arz ederim. 3.6.1964.

*Orhan Öztrak, İçişleri Bakanı (Başbakan adına)”*⁴³⁸

v- Giresun Milletvekili İbrahim Etem Kılıçoğlu'nun, İstanbul Mithatpaşa Stadyumunun ıslıklandırma tesisatının hangi firmaya ihale edildiğine dair sözlü soru önergesi (6/798)⁴³⁹.

⁴³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 38, (13.01.1965), s. 623.

⁴³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 83, (03.04.1964), ss. 334-335.

⁴³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 57, (20.02.1964), s. 172.

vi- Hatay Milletvekili Saki Zorlu'nun, Türk sporunun her branşında uğranan yenilginin sebeplerine ve sporcuların durumuna dair Devlet Bakanından sözlü sorusu (6/660).

Bu soru, soru sahibi Zorlu'nun, sorusuna cevap verileceği iki Birleşimde de hazır bulunmadığı için düşmüştür⁴⁴⁰.

vii- Bu arada, 1961 Anayasasının 132. maddesinde yer alan “Görülmemekte olan bir dava hakkında Yasama Meclislerinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz” hükmüne karşın, Mardin Milletvekili Mehmet Ali Arıkan'ın, Avukat (...) için yalancı şahitlik yapanlar hakkında Mardin Savcılığınca takibat yapılmamasının nedenlerine ilişkin Adalet Bakanının cevaplandırması isteğiyle verdiği soru önergesinin (7/557) sıra numarası ile işlem gördüğüne ve dönemin Adalet Bakanı Sırrı Atalay tarafından cevaplandırıldığına tanık oluyoruz. Mardin Milletvekili Mehmet Ali Arıkan'ın sorusu ve Adalet Bakanı Atalay'ın cevabı şöyleydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Aşağıdaki sorunun Adalet Bakanı tarafından yazılı olarak cevaplandırılmasına delâletinizi saygıyla arz ederim.

Soru: Avukat (...) hakkında vâki şikâyet neticesinde Yüksek Adalet Bakanlığının emirleriyle dolandırıcılık dâvası açılmış ve buna müsteniden Mardin Barosunca Avukat (...)’nin meslekî faaliyetten men edildiği ve bu kere savcılığına aynı tarih ve aynı daktilo ile kâffe şahitler yalan söylediklerini bildirmiş olmalarına rağmen ve Mardin Barosunca yalancı şahitler hakkında takibat istendiği halde bugüne kadar bir takibat yapılmamasının sebebi nedir?

...

*T.C. Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü 12 Ocak 1965
Millet Meclisi Başkanlığına,*

...

Mardin Milletvekili Sayın Mehmet Ali Arıkan'ın soru önergesinde bahis konusu ettiği hususlarla ilgili olarak:

1. Midyat ilçesinin Ortaçarşı mahallesinde N. B. tarafından bu yer Cumhuriyet Savcılığına verilir, Bakanlığa intikal ettirilen 11.7.1963 tarihli dilekçede, Avukat (...)’ın, dolandırıcılık suçunu işlediği delil gösterilerek ihbar edildiğinden, bu konuda yapılan ihzari tahkikat neticesi, keyfiyetin tahkiki müstelzim mahiyette görüldüğü ve mumaileyh hakkında Avukatlık Kanununun 49/2 maddesi gereğince tahkikat icrasına tevessül olduğu, Midyat Cumhuriyet Savcılığınca düzenlenen tahkikat evrakının Bakanlıkça incelenmesi sonucu: Avukat (...)’ın, A.D. ye ait olup Karayollarınca istimlak olunan arazide hak iddiasında bulunan Midyat Belediyesine izafeten adı geçen aleyhine bilvekalâ açtığı meni müdahale ve tapu iptaline dair dâvada 3 003 lira verildiği takdirde

⁴⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 25, Birleşim: 38, (22.01.1964), s. 466.

dâvadan vazgeçmek suretiyle işi halledeceğini söylediğini ve dâvâlı A.D. oğlu M.D. tarafından verilen mezkûr 3 000 lirayı aldığı ve binnetice hasım tarafla uyuşarak deruhte ettiği dâvaya zarar iras eylediği; suretindeki iddianın, tertip eseri bulunduğu yolundaki düşünce ve bir kısım şahitlerin ademî malûmat beyan etmeleri yanında, şahitlerden C.T.'nin görgüye dayanan beyanının, olayın müştekisi durumunda olmıyan M.D. tarafından teyidedilmesi ve bâzı şahitlerin de duyguya müstenit beyanlarının takdiri cihetinin kazai mercilere ait bulunması itibariyle, adı geçen avukat hakkında Avukatlık Kanununun 49/1 maddesi uyarınca takibat icrasına izin verilip, bu işe ait evrakın da, gereği için ilgili Cumhuriyet savcılarına gönderildiği,

2. Bunun üzerine Midyat Cumhuriyet Savcılığı tarafından, bu yer sorgu hâkimliğine açılan kamu dâvasının yapılan ilk tahkikatı sonunda; delillerin takdiri mahkemeye aidolmak üzere, sanık (...)’ın T.C.K.’nın 503 ve 522 nci maddeleri gereğince Midyat Asliye Ceza Mahkemesinde duruşmasının yapılması için, hakkında son tahkikatın açılmasına 14.9.1964 tarihinde karar verildiği ve sözü geçen mahkemede yapılan duruşma neticesinde de, sanığın müsnet suçu işlemediği anlaşıldığından 21.9.1964 tarihinde beraetine karar verilerek, mezkûr hükmün kesinleştiği,

3. Avukat (...) hakkında Midyat Cumhuriyet Savcılığına ihbarda bulunan N.B. ve adı geçenin dilekçesinde gösterdiği şahit M.D., A.D. ve C.T., bidayette müsnet suç hakkında müspet şahadette bulundukları halde, gerek bilâhara alınan ifadelerinde ve gerekse sorgu hâkimliği ile asliye ceza mahkemesindeki yeminli şahadetlerinde, ilk ifadelerinin yalan olduğunu ve bahis konusu olayın cereyan etmediğini ve hakikate rücu eylediklerini bildirdikleri,

4. Bu arada, Mardin Cumhuriyet Savcılığına 13.8.1964 tarihinde verilen bu yer Baro Başkanlığının 1 sayılı, tarihsiz yazısında: aynı olayla ilgili olarak, Avukat (...) hakkında baroca yapılan disiplin tahkikatı sırasında, yeminle dinlenen şahit A. ve M.D. nin, Cumhuriyet Savcılığında verdikleri ikinci ifadelerinde ve sorgu hâkimi huzurundaki yeminli beyanlarında; ilk ifadeleri ile iftira ettiklerini ve yalan söylediklerini açıkça bildirmelerine rağmen haklarında suç tasnii ve yalan şahadetten tahkikat yapılmadığı belirtilip, birlikte gönderilen ifade örneklerine göre, gerekli kanuni işlemin yapılmasının talebolunduğu,

5. Diğer taraftan, Avukat (...) tarafından Midyat Cumhuriyet Savcılığına verilen 30.9.1964 günlü dilekçe ile de, hakkında yapılan tertipten dolayı mahkemeye sevk edilip, ayrıca işinden men olunduğu ve nihayet beraet ettiğinden bahisle, A. Ş., I. K., C. T., M. D. ve A. D. haklarında kanuni takibat yapılmasının talebedildiği,

6. Mardin Baro Başkanlığının söz konusu yazısı üzerine; ilgili dosyanın 14.8.1964 tarihinde Cumhuriyet Savcılığınca celbedilip, 18.8.1964 tarihinde N.B., A.D., M.D. ve C.T. haklarında iftira ve yalan şahadet suçlarından hazırlık tahkikatına başlandığı, gerek sanık ve gerekse şahit ifadelerinin

bizzat Cumhuriyet Savcısı tarafından tesbiti zımında celplerine tevessül olunduğu, 3.9.1954 tarihinde sanıklardan A ve M.D.'nin savunmalarının alınıp, o tarihte mevcut bulunmayan sanık C.'nin dinlenmesi için Mardin, N.B.'nin dinlenmesi için Batman Cumhuriyet Savcılıklarına talimat yazıldığı, 16.10.1964 tarihinde I.K.'nın dinlenip, A. Ş.'nin 18.10.1964 tarihinde, N. B.'nin 12.11.1964 tarihinde talimatla ifadelerinin alındığı,

Bu tahkikat sırasında Avukat (...) tarafından verilen ve (5) maddede bahis konusu edilen 30.9.1964 günlü dilekçenin de vâki irtibata binaen bu tahkikatla birleştirilip, bundan sonraki işlemlerin birlikte yürütüldüğü; sanıklardan C.'nin adresi bilâhara tesbit edilebildiğinden, adı geçenin savunmasının tesbiti için 28.11.1964 tarihinde Gercüş C. Savcılığına talimat yazılıp, bu talimat cevabına intizar olunduğu ve bu sebeplerle tahkikatın henüz ikmal edilemediği; Mardin C. Savcılığının cevabi yazılarından, celbolunan ilgili evrak örneklerinden ve bu konuda Bakanlığımızda mevcut dosyanın tetkikinden anlaşılmıştır.

Mardin Milletvekili Sayın Mehmet Ali Arıkan'ın önergesinde bahis konusu ettiği tahkikata, Mardin Baro Başkanlığının yazısı üzerine başlanıp, mütaakip muamelelerin usulen ifa olunduğu, tahkikat neticelendiğinde sonuna göre muktezasının takdir ve tâyin edileceği tabii ise de, keyfiyetin baro başkanlığınca Cumhuriyet Savcılığına ihbar edilmesinden önce, sanıkların mahalli C. Savcılığına müracaat edip, ilk ifadelerinin yalan olduğunu beyan etmeleri üzerine, ne gibi bir işlem yapıldığı ve bu konuda bir gecikmeye sebebiyet verilip verilmediği hususu üzerinde de Bakanlığımızca durulmuş ve bu cihetin ayrıca incelenmesine tevessül olunmuştur.

Keyfiyetin önerge sahibine bildirilmesine delâlet buyrulmasını arz ederim.

Adalet Bakanı Sırrı Atalay''⁴⁴¹

viii- Soru kurumu, sadece Hükûmete karşı değil, yerine göre Millet Meclisi yönetimine karşı da kullanılabilir ve bunun örneklerine Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde de rastlanılmaktadır. Bu bağlamda, İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, İçtüzüğün yürürlükte bulunan 137. maddesinin, teamülden bahsile, tatbik edilmemesi sebebini bir soru önergesi ile Millet Meclisi Başkanlığından sormuştu (6/825)⁴⁴². Benzer şekilde, Niğde Milletvekili Haydar Özalp de, Ziraat Odaları Birliği İdare Kurulu Başkanlığına seçilen ve 6 aydır çalışan İzmir Milletvekili Arif Ertunga'nın, milletvekilliği sıfatının devam edip etmediğini bir soru önergesi ile Millet Meclisi Başkanlığına yöneltmişti (6/902). Ne var ki, bu soru, soru sahibi Özalp'in, sorusuna cevap verileceği iki Birleşimde de hazır bulunmaması nedeniyle düşmüştü⁴⁴³.

⁴⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 41, (19.01.1965), ss. 910-912.

⁴⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 84, (06.04.1964), s. 338.

⁴⁴³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 125, (09.06.1965), s. 29.

ix- Bilindiği gibi, Millet Meclisinin 12. Döneminde hiçbir siyasî partinin tek başına hükûmet kuracak bir çoğunluğu elde edememiş olması, koalisyon hükûmetlerine yol açmış bulunuyordu. Bunun bir sonucu olarak, kimi zaman, hükûmeti oluşturan siyasî partilerden birine mensup bir bakanın uygulamalarının, hükûmette yer alan diğer siyasî parti üyesi milletvekillerince eleştiri konusu yapıldığı da olmaktaydı. 12. Dönemde, bu gibi durumlara bazı soru önergelerinde de rastlanmaktadır. Örneğin, 12. Dönemin ilk Hükûmeti olan VIII. İnönü Hükûmetinde, böyle bir sorun yaşanmıştı. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün Başbakanlığı altında, CHP ile AP'nin katılımıyla kurulan ve 20 Kasım 1961 – 25 Haziran 1962 tarihleri arasında görev yapan VIII. İnönü Hükûmetinde İçişleri Bakanı Adalet Partisi Adana Milletvekili Ahmet Topaloğlu'nun cevaplandırması istemiyle verilen üç soru önergesine, Bakanın, Millet Meclisinin 16 Nisan 1962 tarihli 75. Birleşiminde verdiği cevap Genel Kurulda tartışmalara yol açmıştı. Bu bağlamda, AP İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem, AP Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu ve CHP İstanbul Milletvekili Suphi Baykam tarafından verilen soru önergelerinde, Kadirli Kaymakamı Barış Can'ın, Kadirli'den alınıp Tuzluca'ya atanmasının nedenleri sorulmaktaydı. O günlerde basında da geniş yer alan bu olaya ilişkin olarak, İçişleri Bakanı Topaloğlu'nun verdiği cevaptan, AP Milletvekilleri Erdem ile Bağcıoğlu tatmin olmuşlar ise de; CHP Milletvekili Baykam, Bakanın cevabını eleştiriye tâbi tutmuştu⁴⁴⁴. Millet Meclisi Genel Kurulunda yaşanan bu tartışmalar üzerine, CKMP Nevşehir Milletvekili Halit Fikret Aka, 20 Nisan 1962 tarihli 77. Birleşimde gündem dışı yaptığı bir konuşmada, Hükûmetin bir Bakanının tutumunun, Hükûmetin diğer kanadına mensup bir milletvekilince eleştiriliyor olmasını yadırgadığını belirtiyor ve duruma şu sözlerle dikkat çekiyordu:

“Muhterem arkadaşlar, bir evvelki oturumda Kadirli Kaymakamının nakli dolayısıyla sorulan, sözlü soruların cereyan şekli benim gibi düşünenleri, yani aşağı - yukarı Meclisin ekseriyetini üzmüş ve müteessir etmiştir. Hepinizin malûmu olduğu üzere memleket iktisadi darlık, içtimai sıkıntı ve siyasi buhran içindedir.

Acilen halledilmesi icabeden çok önemli meseleler ile karşı karşıya bulunduğumuz bugünlerde ne yazık ki, iktidarın iki kanadı birbirine çelme takmakta yarış halindedirler. Bu feci manzara âdeta babaları ölüm döşeginde can çekişen iki evlâdın miras münazaalarını andırmaktadır.

Ayrıca hiçbir derde deva olmıyan ve fakat seçmene mektup, gazetelerine manşet ve dolayısıyla siyasi yatırım mahiyeti arz eden bâzı lüzumsuz sözlü sorular ile hem Meclisin, hem de vekillerin çok kıymetli zamanları israf edilmektedir.

Muhterem arkadaşlarım,

Memleket ve millet haklı olarak bizlerden, yani Büyük Meclisten çok önemli meselelerinin hallini istemektedirler.

⁴⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 75, (16.04.1962), ss. 507-522.

Biz ise, en hayati dâvaları görmemezliğe gelerek ve sanki her boyayı yapmışız da yalnız fıstıki yeşil kalmış gibi bir vekâletin idari tasarrufuna dâhil bir yığın meseleleri polemik yapmaktan kendimizi alamıyoruz.

Şahsım adına şurasını arz etmek isterken hüsnüniyetle çalışacak bir iktidar için bugünkü Meclisten daha müsait bir vasata rastlamak asla mümkün değildir.

Muhalefet, iktidar, hertürlüyardımıyapmaktaâdetamüsabakahalindedirler. Hattâ iktidarın her türlü mesuliyetlerini hiçbir nimet karşılığı olmadan ve yalnız memleketin yüksek menfaatleri düşünülerek paylaşmaktadırlar. İktidarı kösteklemek şöyle dursun, Koalisyonun yaşaması için kendi hayatlarından dahi fedakârlık yapmaktan çekinmemektedirler. Çünkü önümüzde vatanın, milletin muazzam derterleri bizden deva beklemektedir.

Çünkü memleket her bakımdan muhtelif marazlarla mâlûl ve acilen tedaviye muhtaç ağır bir hasta durumdadır. Fakat maalesef bu ağır hastanın tedavisine çağırdığımız iki konsülter hekim (ki Koalisyonun iki kanadıdır.) hastanın yatağının başında tedavi vazifelerini bir tarafa bırakarak şahsi prestijlerini kurtarmak ve birbirlerini kötölemek için lüzumsuz ve yersiz hattâ tehlikeli münakaşalara tutuşmuş durumdadırlar. İşte Hükümetimizin acıklı tablosu budur. Maalesef bu yüzden memleket dâvalarının ihmâl edildiği de bir vakıadır.

Muhterem arkadaşlarım, hepinizin temiz vicdanlarına hitabediyorum, durum katiyen iç açıcı ve ferahlatıcı değildir. Her şey, ama her şey Meclisin ciddî çalışmasıyla kabildir. Böyle kritik zamanlarda kısa düşünce ve hesapları bir tarafa bırakarak el birliğiyle memleket gerçeklerine eğilmek ve çaresini bulmak mecburiyetindeyiz. Derterimiz zannedildiğinden çok daha ağırdır. Ciddî meseleler üzerine, ciddî mesai sarfetmek boynumuzun borcudur.

Biz muhalefet milletvekili olarak elimizden gelen ve gelmeyenleri hüsnüniyetle yapmaya hazırız. İktidarın iki kanadından da aynı düşünceleri beklemek hakkımızdır. Aksi halde 30 milyon insanın vebalı Koalisyonun iki kanadının omuzlarındadır. Hürmetlerimle.”⁴⁴⁵

e- Çok Sonraki Yıllarda Gerçekleşecek Olan İnsan Haklarının Uluslararası Korunması Kurumunun İşletilmesi Konusunda Öncü Girişimler: Kocaeli Milletvekili Nihat Erim’in Kanun Teklifi ve Aynı Konuda Konya Milletvekili Faruk Sükan’ın Soru Önergesi

CHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim, 4 Kasım 1950 tarihli Roma Sözleşmesinin (İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme) 25. ve 46. maddelerine⁴⁴⁶ Türkiye’nin de katılmasını öngören bir kanun teklifi hazırlamış ve

⁴⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 77, (20.04.1962), ss. 564-565.

⁴⁴⁶ Aşağıda ayrıca açıklanacağı gibi, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin, 25. maddesinde, üye devletlerin işlem ve eylemlerinin Sözleşmeye aykırı olduğunu ileri süren kişilerin İnsan Hakları Komisyonuna bireysel başvuruda bulunabilmeleri; 46. maddesinde de İnsan Hakları Avrupa Divanının yargı yetkisi düzenlenmektedir. Madde metinleri için bkz. M. Aydoğan Özman, **İnsan Hakları İle İlgili Temel Metinler**, Birleşmiş Milletler İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Sağlama ve Koruma Türk Grubu Yayını, Ankara 1967, s. 49, 46-47; **Resmî Gazete**, 19 Mart 1954, Sayı: 8662.

4 Aralık 1961 tarihinde Millet Meclisi Başkanlığına sunmuştu. Millet Meclisinin 6 Aralık 1961 tarihli Birleşiminde, bu teklifin Başkanlıkça Dışışleri Komisyonuna gönderildiği, Genel Kurula duyurulmuş bulunuyordu⁴⁴⁷. Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun da görüşü istenen teklif için, Anayasa Komisyonu, 26 Eylül 1962 tarihinde aldığı bir kararla, teklifin görüşülmesine başlanmasının yurtdışında olan Dışışleri Bakanının yurda dönene kadar ertelenmesini kararlaştırmış ve bu durum Millet Meclisinin bilgisine sunulmuştu⁴⁴⁸. 15 Ekim 1962 tarihinde Anayasa Komisyonunda görüşülen teklif için, bazı üyeler teklifin Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürmüş, Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük de yaptığı konuşmada, Sözleşmenin bu maddelere katılıp katılmama konusunda Hükümetleri serbest bıraktığına dikkat çekmişti⁴⁴⁹. Aynı günlerde, Başbakan İnönü, durumumuzun Sözleşmenin bu hükümlerine katılmayan başka ülkelerden daha ağır olduğunu belirtmiş, CHP Grubunda da, Erim'in teklifinin aleyhinde oy kullanılması kararlaştırılmıştı⁴⁵⁰. Bu arada, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu Başkanı CHP Ankara Milletvekili Burhan Apaydın, basın mensuplarının, Erim'in teklifinin Anayasa aykırı olup olmadığına ilişkin sorularına verdiği cevapta, *“İnsan Hakları ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesindeki prensipler Anayasamızda aynen yer almıştır. Bu bakımdan teklifin Anayasaya aykırılığı gibi bir durum bahis mevzuu değildir”* diyordu⁴⁵¹. Ne var ki, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, Anayasa bakımından çeşitli mahzurları olacağı gerekçesi ile Erim'in teklifini 18 Ekim 1962 tarihinde reddetmişti⁴⁵². Bu gelişmeler üzerine CHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim, 20 Ekim 1962 tarihinde kanun teklifini geri çekmek istediğini Millet Meclisi Başkanlığına bildirmiş ve bu isteği, Millet Meclisinin 22 Ekim 1962 tarihli 134. Birleşimde Genel Kurulca kabul

⁴⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 18, (06.12.1961), s. 218.

⁴⁴⁸ Anayasa Komisyonu Başkanı Burhan Apaydın imzalı Anayasa Komisyonu tezkeresinde aynen şöyle denilmektedir:

“Millet Meclisi Başkanlığına,

4 Kasım 1950 tarihli Roma Sözleşmesinin 25 ve 46 ncı maddelerine katılmamız hakkında Kocaeli Milletvekili Nihat Erim tarafından verilen kanun teklifi, komisyonumuz gündemine alınmış ve müzakeresine başlanmış ise de; Hükümetçe görüş beyanı için mehil talebinde bulunulması ve teklif sahibinin de bu talebe iştiraki neticesinde müzakereler evvelce talik olunmuş idi.

Bu defa, Dışışleri Bakanının seyahatte bulunması sebebiyle, bahis konusu teklifin görüşülmesine Dışışleri Bakanının avdetini mütaakip başlanmasına komisyonumuzun 26.9.1962 tarihinde karar verildiğini Dahili Nizamnamenin 36 ncı maddesi gereğince saygılarımla arz ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 7, Birleşim: 122, (28.09.1962), ss. 108-109.

⁴⁴⁹ **Milliyet Gazetesi**, 16 Ekim 1962.

⁴⁵⁰ **Milliyet Gazetesi**, 17 Ekim 1962.

⁴⁵¹ **Milliyet Gazetesi**, 18 Ekim 1962.

⁴⁵² **Milliyet Gazetesi**, 19 Ekim 1962.

edilmişti⁴⁵³. Böylece, Erim'in, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesinde yer alan ve üye devletlerin işlem ve eylemlerinin Sözleşmeye aykırı olup olmadığını denetleyen mekanizmayı Türkiye Cumhuriyetinin kabulünü öneren kanun teklifi, Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülemedi ve tarihteki yerini almıştı⁴⁵⁴.

Bütün bu gelişmeler sürerken, henüz Nihat Erim kanun teklifini geri almamışken, 5 Ekim 1962 tarihinde, Konya Milletvekili Faruk Sükan tarafından verilen ve Dışişleri Bakanınca cevaplandırılması istenen bir soru önergesinde, Türk vatandaşlarına Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ile Divanına müracaat hakkının tanınmamasının nedenleri sorulmaktaydı. Sükan'ın, soru önergesi şöyleydi:

"Millet Meclisi Başkanlığına

Aşağıdaki sözlü sorunun Dışişleri Bakanı tarafından cevaplandırılmasına delâletlerini arz ederim.

1. Avrupa Konseyi içerisinde iki yargı organı halinde faaliyette bulunan «Avrupa İnsan Hakları Komisyonu» ile Avrupa İnsan Hakları Divanı» yetkilerinin bugüne kadar Hükümetimizce tanınmamasının sebepleri nelerdir?

2. Hükümet, Türk vatandaşının Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna ve Divanına müracaatla dâva açabilme hakkının tanınmasına taraftar mıdır?"

455

Sükan'ın sorusuna, Dönemin Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in, Millet Meclisinin 25 Ocak 1962 tarihli 35. Birleşiminde verdiği cevap şöyleydi:

"Muhterem arkadaşlarım, Konya Milletvekili Sayın Faruk Sükan, Türk vatandaşına Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna ve Avrupa İnsan Hakları Divanına müracaat hakkının tanınmaması sebebini sormaktadır. Diğer bir deyimle, Türkiye'nin bu mevzularda mevcut sözleşmelere iltihak etmemesi sebebini öğrenmek istemektedir.

⁴⁵³ Erim'in, teklifini geri çekmek istediğine ilişkin olup, Millet Meclisinin 22 Ekim 1962 tarihli 134. Birleşimde kabul edilen 20 Ekim 1962 tarihli önergesi şöyleydi:

"Millet Meclisi Başkanlığına

4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanmış olan Sözleşmenin 25 ve 46 nci maddelerinde yazılı tanımların yapılması için 4 Aralık 1961 tarihinde sunduğum kanun teklifinin geri alınmasına müsaadelerini saygılarımla rica ederim." **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 8, Birleşim: 134, (22.10.1962), s. 217.

⁴⁵⁴ Bu gelişmeler için, bkz. Milliyet Gazetesinin, 19 Ekim 1962 ve 21 Ekim 1962 tarihli nüshalarında, 1. sayfada yer alan "Durum" başlıklı başyazılar. Nihat Erim, bu yaşananları, tarihlerine de değinerek, "Günlükler"inde şu satırlarla kaydetmişti: **"15 Ekim 1962 Anayasa Komisyonu insan hakları için yaptığım teklifin esasını incelemeye karar verdi. 16 Ekim 1962 İnönü CHP Grubu'nda kanun teklifimin aleyhinde oy verilmesini sağladı. Coşkun Kırca, Emin Paksüt, Şahir Kurutluoğlu, Nüvit Yetkin, Dışişleri Bakanı konuştular. 17 Ekim 1962 Dün CHP Grubu'nda İnönü için epey laf söyledim Herhalde çok kızdı. 18 Ekim 1962 Vefik Pirinçcioğlu CHP Grubu İdare Heyeti adına kanun teklifini geri almamı rica etti. Kabul ettim."** **20 Ekim 1962 İnsan Hakları için yaptığım kanun teklifini geri aldım. Gazetelere demec verdim."** Bkz. Nihat Erim, **Günlükler 1925-1979**, II. Cilt, Hazırlayan: Ahmet Demirel, YKY, İstanbul 2004, s. 750.

⁴⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 35, (25.01.1963), s. 253.

Bundan bir müddet evvel Sayın Nihat Erim, Yüksek Meclise Hükümetimizin bahis konusu sözleşmelere iltihakını sağlamak üzere bir kanun teklifi sunmuştu. Teklif, Anayasa Komisyonunda üç toplantı süresince esaslı surette tetkika tabi tutuldu. Sayın Faruk Sükan, komisyon üyesi sıfatıyla müzakerelerde hazır bulundular ve kanun teklifini desteklediler. Hükümet adına komisyonda hazır bulunan Adalet ve Dışişleri Bakanları ise teklif aleyhinde konuştular. Bu münasebetle ve mevzuun nezaketi dolayısıyla, gizli bir toplantıda verdiğim izahlarda, bâzı Batı memleketlerinin bile iltihaktan çekindikleri, bahis konusu sözleşmelere katılma keyfiyetinin bizim için daha da büyük mahzur ve tehlikeleri olduğunu belirttim. Akıbet, teklif Anayasa Komisyonunda ret ve Dışişleri Komisyonuna iade edildi. Bu arada Sayın Nihat Erim kanun teklifini geri çekti. Haber aldığımı göre Sayın Sükan ve arkadaşları teklifi kendileri ele alarak tekrar Yüksek Meclise sunmuşlar. Halen, zannediyorum ki, teklif Dışişleri Komisyonunda bulunmaktadır. Sayın Sükan bu suretle bu işin kanun mevzuu olduğunu bu şekilde kabul buyurmuş oluyorlar.

Gizli celse halinde komisyonda teklif aleyhine, biraz evvel mâruz ana fikirlere istinaden, söylediğim sözlerle, yüksek huzurunuzda şimdi ilâve edecek bir mâruzâtım yoktur. Arkadaşımızın evvelce vâki ve kendilerince malûm izahlarımla iktifa buyurmalarını rica ederim, hürmetlerimle.” ⁴⁵⁶

Soru sahibi Konya Milletvekili Faruk Sükan ise, Dışişleri Bakanı Erkin’in açıklaması sonrasında yaptığı konuşmada, sorusunu ve sorusuna Dışişleri Bakanının verdiği cevabı bir genel değerlendirmeye tabi tutuyor ve düşüncelerini şöyle dile getiriyordu:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım; sözlü sorunun konusu, özel kişilerin Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna müracaat hakkının tanınması ve Avrupa İnsan Hakları Divanının kazai yetkilerinin Hükümetimizce veya Parlamentomuzca tanınmasını ilzam etmektedir.

Sözlü sorum Sayın Nihat Erim tarafından bu mevzuda verilen kanun teklifinin komisyonda görüşülmesinden öncedir. Aradan 4 ayı müteceviz bir zaman geçtiği halde ancak bugün beni tatmin edecek: tarzda cevaplandırılmamıştır. Ben Anayasa veya Adalet Komisyonu üyesi değilim. Kanun teklifi müzakere edilirken bir milletvekili olarak müzakereleri takibettim. Bu itibarla gizli oturumda hazır bulunmadım. Sayın Bakan komisyonda verdikleri izahatta, bugün olduğu gibi kati olarak, Hükümetin bu mevzudaki görüşünü sarahatle ifade buyurmamışlardır.

Arkadaşlar, insan hakları konusu gerek parlâmentomuz, gerekse Türk efkârı umumiyesi bakımından aktüalitesini muhafaza eden bir konudur ve bu kürsüden zaman zaman edebiyatı yapılmış, fakat çok zaman tatbikatı olmıyan bir mevzu olarak, gerek Hükümet tarafından ve gerek arkadaşlar tarafından ifade edilegelmektedir. Türkiye Milletlerarası plânda insan hakları konusunda üç bakımdan yakinen alâkalı bulunmaktadır:

⁴⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 35, (25.01.1963), s. 253.

Birincisi: 1948 senesinden beri Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini kabul etmiş bir millet ve devletiz. Aynı şekilde Avrupa Konseyi üyesi bulunmaktayız. Avrupa Konseyinin hikmeti vücudu ve kurulmasının esbabı, İkinci Cihan Harbinden sonra demokratik nizamın, sulh ve sükûnun ancak insan haklarına riayet etmek suretiyle mümkün olabileceği düşüncesidir. Konsey bu düşüncelerden mülhem bir teşekküldür.

1949 senesinden sonra Avrupa Konseyi üyesi olarak statüye ve prensiplerine ahdiüvefa eyliyen bir devletiz.

3 ncüsü de: 4 Kasım 1950 senesinde Roma'da imzalanan Avrupa İnsan Haklarını ve Temel Hürriyetleri Koruma Sözleşmesini, 1954 senesinde biz de Meclisçe kabul edip ilân ettik imzaladık. Şu halde, mânevi ve hukuki bakımdan anlaşma ve taahhütlere girişmiş olduk, bu vecibeleri yerine getirmek mecburiyetinde bulunmaktayız.

Arkadaşlar, bir Avrupa Devleti ve bir Avrupa Konseyi üyesi olarak, taahhütlerimizi lâfla ve nazariyatla değil, fiilen tatbik etmek mecburiyetindeyiz. Şu halde, bu kürsüden insan hakları anlaşmalarına riayetkârlığı lâfzi şekilde bahsetmekten ziyade, Hükümet olarak Garp memleketleri metot ve zihniyetiyle bağlı bulunduğumuz taahhütleri fiilen tatbik ederek ispat etmek durumunda olduğumuzu da her halde hepiniz takdir buyurursunuz.

İşte biz bu maksatla; dış itibarımızın daha çok yükselmesi ve dış memleketlerde, bilhassa son zamanlarda memleketimizde demokratik prensiplerin çiğnendiği, diktaya kaçıldığı ve insan haklarına riayet edilmediği yolundaki şüphe ve tereddütleri izale için bu kabil sözleşmelere riayetle bilfiil ispat zaruretinin izah ve işaret etmek istiyoruz.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu selâhiyetlerinin sarahaten tanınmasının millî menfaatlerimiz bakımından lüzumlu olduğu mülâhazasıyla, bu meseleyi kürsüye getirmiş bulunuyorum.

Arkadaşlar, müsaade buyurursanız, bunu hukuki ve mantıki olarak ve sözleşme statüsüne uygun olarak sizlere arz ve izah etmek istiyorum.

Roma Sözleşmesinin 25 nci maddesinin 1 nci fıkrası aynen şöyledir: «İşbu Sözleşmede tanınan hakların, âkitlerden biri tarafından ihlâlinden zarar gördüğü iddiasında bulunan her hakiki şahıs, Hükümet dışı her teşekkül veya insan topluluğu, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine sunduğu bir dilekçe ile Komisyona müracaat edebilir.» denilmektedir.

İşte bizim Türk Hükümeti tarafından tanınmasını arzu ve talep ettiğimiz husus, Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun yetkilerini tanıyarak Türk vatandaşına da bu müracaat yolunun açılması ve sağlanmasıdır. Ancak bu hak tanındığı takdirde ne gibi faydalar sağlanacak ve ne gibi mahzurlar hâsıl olacaktır, müsaadenizle bunları arz edeyim.

Hâsıl olacak faydaları 5 madde halinde sıralamış bulunuyorum.

1. Türk vatandaşının hak ve hürriyetleri Anayasamızın yanında, Milletlerarası hukuk bakımından da teminat ve kontrol altına alınmış olacaktır.

2. Fertlerin İnsan Hakları Komisyonuna başvurabilme yolu açılınca Sözleşmede zikredilen hakların ve hürriyetlerin Türk mahkemelerince gereği gibi korunmadığını zanneden bir muhtemel mağdur, bir kere de İnsan Hakları Komisyonuna gidebilecektir. Böylece, her şeyden önce fertlerde yeni bir güven ve huzur duygusu teessüsüne imkân sağlanmış olacaktır.

3. Bu fakların kabulü, Hukuk Devleti olma yolunda cesaretili bir adım ve bir teminat teşkil edecektir.

4. Ana haklar bakımından, Anayasa tatbikatımız milletlerarası yüksek bir organın kontroluna sunulmuş olacak ve böylece bağımsız adalet cihazımız da dış âlemde daha çok değer kazanacaktır.

5. Türkiye’de demokratik prensiplerin çiğnendiği, diktaya kayıldığı, insan haklarının gerilediği şeklindeki şüphe ve tereddütler tamamen ortadan kalkmış olacaktır.

Arkadaşlar, şu hususu katıyetle ve açıkça ifade etmek mecburiyetindeyim ki; iç bünyemizdeki huzursuzluk ve buhranın, antidemokratik ve antiparلمانter aleni davranış ve faaliyetlerin, Anayasamızı ihlâl edici hareketlerin ve insan hak ve hürriyetlerine vâki tecavüzlerin, millî hayat ve becamızı tehdideder şekilde mevcut bulunmaları ve gayrimeşru hareketlere karşı çok zaman Hükümetin gerekli tedbirler almaması, dış âlemde dost ve müttefiklerimiz üzerinde haklı şüphe ve tereddüt yaratmaktadır.

Bu durum dış itibarımıza tesir etmekte ve Avrupa Konseyi üyesi olarak iç bünyemizle ilgili gibi gösterilen bu meselelerde, katıldığımız ve kaderimizi bağladığımız Avrupa camiası üzerinde menfi tesir icra etmektedir. İşte bunun neticesi olarak 27 Mayıs’tan sonra Avrupa Konseyinde Türkiye’nin ismi sık sık müzakere konusu yapılmaktadır. Avrupa Konseyinde yalnız Lüçifero müzakere konusu yapmamaktadır. Elimde 1960 Eylül ayına ait Avrupa Konseyi istişari assamblesine ait müzakere zabıtlarını ihtiva eden kitap vardır. Burada yalnız Lüçifero (İtalyan) değil daha başka delegeler de Türkiye ile ilgili meseleler üzerinde görüşlerini ifade etmişlerdir. Meselâ Avrupa Konseyi Başkanı Federspiel, Belçikalı Bohy, Avusturyalı Tonicic, İsveçli Hecksher vardır; aynı zamanda Avrupa Konseyi organları: Konsey İdare Heyeti (Bureau) ve Daimî Komisyon (Comission permanente) yakından meşgul olmaktadır ve Türk meseleleri üzerinde devamlı surette durmaktadırlar. Bunları yüksek ıttılınıza arz etmek isterim. Bunun mânası o dur ki, arkadaşlar; iç bünyemizle ilgili meseleler üzerinde durmak ve Hükümet olarak, Parlâmento olarak mevcut huzursuzluk ve buhranı izale etmek hususunda el birliği yapmak zorundayız. Artık boş ve küçük politika hesaplarından sıyrılıp, yapmış olduğumuz taahhütler icabı Avrupalı ve Garpli anlayışı içerisinde iç meselelerimizi muayyen bir istikamette ayarlamak mecburiyetindeyiz. İşte benim bu kürsüden arz etmek ve izah etmek istediğim husus budur. Sureti katiyede bir demagoji ve polemik meselesi değildir. Esas olan Türkiye’nin istikbali ve garp camiası içindeki itibarımızla ilgili bir konu olduğu içindir ki yüksek huzurlarınızda arz etmek istiyorum, aziz arkadaşlar.

Şu hususu bilhassa tebarüz ettirmek isterim ki; Sayın Kasım Gülek'in burada Avrupa Konseyi üyesi olarak, yine bu konseyin üyesi olan bir meslektaş hakkında, «Lücifero, iblis mânasına gelir» cümlesini sarf etmesini bendeniz gayri nazik bir hareket olarak telâkki ediyorum. Arkadaşlar, bu şekildeki ithamlar Avrupa Konseyinde memleketimiz aleyhine bir konu teşkil etmektedir. Sırf bunun için arz ediyorum. Bundan gayri bir iddiamız, başka bir maksadımız ve hiçbir geri düşüncemiz yoktur.

Aziz arkadaşlarım; Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna fertlerin, özel kişilerin müracaat haklarının neden tanınması lâzımgeldiği hakkında kısaca beş madde halinde söylediğim faydalar dışında akla gelebilecek mahzurları da müsaadenizle arz etmek isterim.

1. Memleket ve millet bütünlüğünü ihlâl ve hattâ yok etmek üzere açık ve gizli faaliyet gösteren cereyan mümessillerine imkân ve fırsat verilmiş olacaktır. Ve böylece Anayasamızın 3 ncü maddesi ihlâl edilecektir.

2. Şikâyetler; Devletimizin aleyhine bir şantaj vasıtası olarak kullanılacak, bu suretle Türk Devletinin haysiyetiyle oynayacak, isim ve itibarı Dünya efkârınca haksız ve lüzumsuz yere zedelenmeye vesile teşkil edecektir.

3. 27 Mayıs ihtilâli ve tasarruflarını kasıtlı olarak Dünya umumi efkârında polemik konusu yaptırmak ve millî itibarımızı zedelemek isteyenlere fırsat verilmiş olacaktır.

4. Bir âkit Devlet aleyhine, haklı, haksız pek çok müracaat ve şikâyet yapılmak suretiyle hem komisyon ve hem şikâyet eden devletin yetkili makamları lüzumsuz yere işgal edilmiş olacaktır.

Bu dört mahzur akla gelmektedir. Fakat arkadaşlar, hemen ilâve ve arz etmek isterim ki, gerek sözleşme ahkâmı ve gerekse komisyon içtüzüğündeki tedbirce (tedbirci E.O.) barajlar suiistimalleri önlemektedir, bilhassa 17 nci maddede tanınan hakların suiistimal edilmemesi ve himaye görmemesi zımında Medeni Kanunumuzun ikinci maddesine uygun tarzda tahdit edici hükümler koymuştur. Devletlerin itibarını önleyici, fertlerin haksız yere devletlerin haysiyetiyle oynamaya matuf hareketlerini önleyici tedbirler almış bulunmaktadır. Bu 17 nci maddeyi, burada tüzüğe uyan şekilde, okumama müsaadenizi rica edeceğim: «Bu sözleşme hükümlerinden hiçbirisi, bir devlete, bir topluluğa ve bir ferde işbu sözleşmede tanınan hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya mezkûr sözleşmede derpiş edildiğinden daha geniş ölçüde tahditlere tabi tutulmasını istihdaf eden bir faaliyete girişmeye veya harekette bulunmaya matuf her hangi bir hak sağladığı şeklinde tefsir olunamaz» demek suretiyle Medeni Kanunumuzdaki mevcut hükümleri de böylece desteklemiş bulunuyor.

Muhterem arkadaşlar, Almanya Anayasasında komünist partisi gayri kanuni bir teşekkül kabul edildiği için Alman Komünist Partisi Alman Federal Anayasa Mahkemesine müracaat etmiş uzun süre bir muhakemeden sonra mahkeme komünist partisinin gayri kanuni bir teşekkül olduğuna, dair

karar vermiştir. Bunun üzerine Alman Komünist Partisi Roma Sözleşmesi hükümleri bilhassa cemiyet kurma hakkı ihlâl edilmiştir esbabı mucibesi ile Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna müracaat ediyor. Uzun süren tetkik ve tahkikattan sonra komisyon Alman Komünist Partisinin, Alman Anayasasına aykırı gayri kanuni bir teşekkül olduğu fikir ve kanaatine varmıştır ve Alman Federal Mahkemesi(nin) bu kararını tasvip ve tasdik etmiştir. Memleketimizde de, bu tarzda her hangi bir gayri millî ve kanuni davranış ve hareketler bu hakkın tanınmasıyla olabilir şeklindeki endişe, sureti katiyede varit olmamak tatbikat, sözleşme ahkâmı ve içtüzük hükümleri buna mânidir. Bundan endişe etmemek lâzımdır. Yani fertlere tanınacak haklar, millî bütünlük ve vahdeti bozabilecek bir istikamette suiistimale imkân verilmemektedir. Bu cümleden olmak üzere demek isterim ki; ne bir komünist partisi, ne bir faşizm partisi ne şu ne bu şekilde bu haklardan istifade ederek kurulamaz. Buna sarahatle işaret etmek isterim.

Diğer taraftan arkadaşlar, fertlerin hangi şartlar altında müracaatlarının kabul edilmeyeceğine ait hüküm de vardır. Müsaadenizle bu hususu da arz etmek istiyorum...

«Şu hallerde fertlerin müracaat hakları kabul edilmez:

1. Ferdî müracaat, şikâyet edilen devletin iç müracaat yollarına başvurmadan yapılmışsa.

Demek ki, müracaat hakkı tanınabilmesi için, şikâyet edilen devletin iç müracaat yollarına başvurması lâzımdır.

2. Müracaat, nihai dahilî karardan itibaren altı aylık bir müddet geçtikten sonra yapılmışsa. Altı ay içinde olması lâzımdır. Altı aydan sonra muteber değildir.»

Arkadaşlar; yine okumaya devam ediyorum: İnsan Hakları Komisyonu(na) yapılan müracaat, şikâyet edilen devletin İnsan Hakları Sözleşmesini onaylamasından önce cereyan eden bir hâdiseye taallük ediyorsa şu halde 27 Mayıs İhtilâlini şantaj konusu yapmak sureti katiyede mümkün değildir. Ancak bu komisyona iltihak tarihinden sonra cereyan edecek hâdiselerden dolayı İnsan Hakları Komisyonu hükümleri tatbik edilebilir ve müracaatları nazarı itibara alınır. Bu itibarla, böyle bir esbabı mucibe vâridolamaz arkadaşlarım.

Arkadaşlarım; müracaat hakkının kötüye kullanılması mahiyetinde ise ve bir esasa istinaddetmezse, sureti kâtiyede ferdî müracaat tanınmaz.

Burada sözlerime son vermeden evvel, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu Başkanı Profesör Waldok'un sözlerini okumama müsaadelerinizi rica edeceğim:

Bir müellif İnsan Hakları Komisyonundaki inceleme usulünün fertlerden ziyade hükümetleri korumaya yarıyan bir usul olduğunu lâtife yollu ifade etmiştir. Bu sözde bir hakikat payı vardır. Üç yıllık tecrübe, usulümüzün tamamıyla haklı olduğunu isbat etmiştir. Bu usul sayesinde komisyon en önemli müracaatları ciddî surette incelemiştir;» ferdî müracaat hakkında âkid

devletlerin ilgili idari mercilerini tamamiyle lüzumsuz yere işgal etmesine mâni olmuştur. Ve şimdiye kadarki binin üstünde ferdî müracaattan çok mahdut sayıda kabul edilmiş, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu bu iş türerinde ne kadar dikkatle durduğunu, devlet haysiyetiyle alâkalı olduğunu isbat etmiştir.

Bu kadar hukukî, mantikî ve mâkul esbabı mucibe karşısında, Garplı bir devlet olduğu iddiasında olan Türkiye, şüpheler altında bulunan Türkiye, imza koyduğu beynelmîl taahhütlerini kontrole imkân verecek kanuni tedbirleri almak mecburiyetindedir. Bunlar Türkiye'nin itibarı ve millî haysiyeti bakımından lüzumludur. Bunu, yüksek huzurunuzda arz etmek isterim. Mâruzâtım bundan ibarettir, hürmetlerimle.”⁴⁵⁷

Bu soru önergesinde ve ona verilen cevapta ve yukarıda incelediğimiz Erim'in kanun teklifinde sözü geçen Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Avrupa Konseyi üyesi ülkeler arasında 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanan ve Türkiye Cumhuriyetinin de 10 Mart 1954 gün ve 6366 sayılı onay kanunu ile taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi uyarınca kurulup, âkit devletlerin Sözleşmeye aykırı olduğu iddia edilen işlem ve eylemlerine karşı bu işlem ve eylemden zarar gören kişilerin yapacağı şikâyetleri değerlendiren bir kuruluştur. Ancak, bu Komisyonun sözü edilen şikâyetleri kabul etme yetkisi, o tarihte, âkit devletlerin iznine tâbi bulunmaktaydı. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti, her ne kadar Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesini imzalamış ve 10 Mart 1954 tarihinde onaylamış ise de, işlem ve eylemlerinin Sözleşmeye aykırı olduğu yönünde kişilerin Komisyona şikâyetle bulunabilmeleri hakkını kabul etmemişti. Konya Milletvekili Faruk Sükan'ın burada aktarılan soru önergesi, Türkiye Cumhuriyetinin işlem ve eylemlerinden zarar gören kişilere, bu işlem ve eylemlerin, Türkiye'nin tarafı bulunduğu Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesine aykırı olduğu iddiası ile Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna şikâyetle bulunabilmeleri hakkının neden tanınmamış olduğunun açıklanmasına yönelikti. Bu soru önergesinin verilmesinden 24 yıl gibi çok uzun bir zaman sonra, 28 Ocak 1987 tarihinde, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti, Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği'ne müracaatla Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun bireysel başvuruları kabul etme yetkisini tanıdığını bildirmişti⁴⁵⁸. Türkiye, Komisyona bireysel başvuru yetkisini kabul etmesinden üç yıl sonra, 22 Ocak 1990'da, Avrupa İnsan Hakları Divanının yargı yetkisini de tanımış bulunuyordu⁴⁵⁹. Bütün bu gelişmelerden sonra, 1 Kasım 1998 tarihinde 11. Ek Protokolle İnsan Hakları Komisyonu ve İnsan Hakları Divanı

⁴⁵⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 11, Birleşim: 35, (25.01.1963), ss. 253-257.

⁴⁵⁸ Edip Çelik, “Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na Bireysel Başvuru ve Çekinceler”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt 10, Sayı 1-2 (1990), Doç. Dr. Özer Eskiyyurt'un Anısına Özel Sayı, ss. 49-58; Sevin Toluner, “Türkiye'nin Bireysel Başvuru Hakkını Tanıma Beyanının Milletlerarası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt 8, Sayı 2 (1988), ss. 237-250.

⁴⁵⁹ A. Feyyaz Gölcüklü, A. Şeref Gözübüyük, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, 11. Ek Protokole Göre Hazırlanıp Genişletilmiş 3. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2002, ss. 7-26.

birleştirilmiş ve böylece Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi oluşmuştur⁴⁶⁰. Yıllara yayılan bu tarihsel gelişmeyi dikkate alacak olursak, Millet Meclisinin 12. Döneminde değerlendirilen bu soru önergesinin, Türkiye Cumhuriyetince 1987 yılında Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna bireysel başvuru yetkisinin tanınması ile ulaşılan insan haklarının uluslararası korunması kurumuna ilişkin somut bir kazanımın, o yıllarda oldukça erken bir öncü girişimi olduğu söylenebilir⁴⁶¹. Bu önemi dikkate alınarak, Konya Milletvekili Faruk Sükan'ın sözü edilen soru önergesine, soru kurumuna ayrılan bu kısımda özel bir yer verilmesi gerektiği düşünülmüştür.

f- Soru Kurumunun Uygulanışına Yönelik Olarak Millet Meclisinde Dile Getirilen Bazı Eleştiriler

Millet Meclisinin 12. Döneminde, soruların niteliğine, işleyişinin çok zaman almasına ve bakanların gereken ilgiyi göstermemesine yönelik olarak bazı eleştirilerin yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, zaman zaman, yöneltilen soruların büyük bir kısmının memleketin önemli konularına ilişkin olmadığına, soruların çoğu kez, milletvekillerinin ilgili Bakanlarla veya Bakanlıktaki bir bürokrat eliyle çözebileceği konuları da sorduğuna dikkat çekildiği de görülmekteydi. Örneğin, Sinop Milletvekili Mustafa Kaptan, Millet Meclisinin 12 Ocak 1962 tarihli 32. Birleşiminde yaptığı gündem dışı bir konuşmada, bu hususu şu sözlerle dile getirmekteydi:

“Aziz arkadaşlarım, benim bugün burada konuşmak niyetim yoktu. Yalnız bir hususu öğrenmeden geçemeyeceğim. Benim günlerden beri sırasını beklediğim bir sözlü sorum vardır.

Bizim meseleyle sıra bugün geldi, fakat gündemde 50 tane sözlü soru vardır. Bunlar arasında öyleleri var ki, Yüksek Meclisi füzuli yere işgal etmektedirler, önümüzde daha çok günler var. Her birimize memleketin âli menfaatleri hususunda söz söylemek fırsatı nasıl olsa düşer. Binaenaleyh, istical göstermeye hiç te lüzum yok. Sözlü soruları, Meclise geldiği günden itibaren takip ediyorum. Bu sözlü sorular arasında memleket şümul olanına pek az rastladım. Beni arkadaşlar mazur görsünler bunların bir çoğu ilgili Bakanlarla, hattâ bakanlıktaki alâkalı memur ile halledilecek meselelerdir. Fakat nedense, arkadaşlarım bu yolu ihtiyar etmişlerdir. Ben kendilerinden istirham ediyorum, bundan feragat etsinler.

Parlâmento tecrübem yoktur, onun için Parlâmento adabına aykırıdır, değildir gibi bir münakaşaya girecek değilim, çünkü polemik olur. Ancak bunun en büyük mahzuru da daha yeni teşekkül etmiş olan Hükümeti çalışmaktan bir nevi ıskat olur.

⁴⁶⁰ A. Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, Son Değişikliklerle Güncelleştirilmiş 16. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2008, ss. 313-322.

⁴⁶¹ Bu konuda bkz. Erdal Onar, “Tarihten Bir Yaprak: CHP Milletvekili Nihat Erim’in Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna Bireysel Başvuru Hakkını ve Avrupa İnsan Hakları Divanının Yargı Yetkisini Tanınamıza İlişkin 4 Aralık 1961 Tarihli Kanun Teklifi”, **Legal Hukuk Dergisi, Özel Sayı, Akademik Yaşamının 55. Yılı Onuruna Rona Aybay’a Armağan**, 2. Cilt, Aralık 2014, ss. 1655-1705.

Sonra arkadaşlarım, bir mühim mesele daha var. Biz sözlü soruları, cevaplasın diye Hükümet erkânını buraya çağırıyoruz, sözlü sorulara sıra geldiği zaman birçok arkadaşlarımız salonu terk ediyorlar ve Hükümet erkânı da bittabi buraya geldiği gibi geri gidiyorlar. Bu şekilde birike birike sözlü soruların adedi 50 ye çıkıyor. Binaenaleyh artık kıymetli arkadaşlarımın bu gibi tâli meseleleri buraya getirmemelerini hassaten rica ederim.

İkinci bir nokta da, nedense sözlü sorulara cevap veren Bakan arkadaşlarımız sanki sorular kendilerine tevcih edilmiş ve sorulardaki meselelerin mesuliyeti kendilerine aitmiş gibi almıyorlar ve böyle cevap veriyorlar. Benim yadırgadığım nokta bu. Bu meseleler kendilerinden evvel gelmiş bakanlara ait. Bu arkadaşlarımızın bir, birbuçuk aylık bakanlıkları sırasında kendi görüşlerinin icra üzerine inikası mevzuubahis değildir. Memleket meselelerinde bu kadar kısa zaman içinde kendi görüşlerinin inikalarını beklemek esasen doğru bir hareket olmaz. Bu bakımdan bu arkadaşlarımız, meseleleri tetkik edip tashihe muhtaç kısımları varsa, bunların tashih edileceğini bilhassa söylemelerini kendilerinden rica ediyorum. Bu şekilde hem bakanlarımızı da işgal etmemiş ve onlara daha fazla çalışma imkânı vermiş olur, hem de vakit kaybetmemiş oluruz.

Diğer bir istirhamım da muhterem arkadaşlarım, şayet sizler de tasvibederseniz, yani bu hususta hemfikir iseniz şu sözlü soruları bugün bitirelim. Yani sözlü sorulara geçildiği zaman arkadaşlar tesanütlü bir şekilde hareket etsinler ve böylelikle bu duruma artık bir son verelim. Bu durum karşısında bakanlar da fuzuli yere işgal edilmemiş olur. Bu şekilde hareket edilmesini hassaten rica ediyorum.”⁴⁶²

Soru kurumunun iyi işlemediği yönünde bazı yakınmaların, 12. Dönemin daha ilk Birleşimlerinde bile yapılageldiğini görüyoruz. Gerçekten, 1. Yasama Yılında, 9 Şubat 1962 tarihli 44. Birleşimde, Tokat Milletvekili Zeyyat Kocamemi, gündem dışı yaptığı bir konuşmada, bu tür bir yakınmayı şu sözlerle dile getirmekteydi:

“ Aziz Başkan, muhterem arkadaşlar; hiç şüphesiz sizler de benim gibi geçmiş hâdiselerden ibret alarak buraya Anayasaya, kanunlara, nizamla harfiyen riayet etmek kararıyla gelmişsinizdir. Fakat bugün içinde bulunduğumuz durum dolayısıyla aynı şekilde hareket etmediğimizi, 3,5 aylık tatbikata bakarak kesin olarak iddia edebilirim.

Arkadaşlar beni affetsinler, gerek Hükümet olarak, gerekse Meclis olarak tüzüğe bir riayetsizlik içinde bulunmaktayız. Elimizdeki İctüzüğün bir sual müessesesi mevcuttur. Buna göre her arkadaş Hükümetten ve istediği vekilden sual sorabilir. Bu suali sorduktan sonra Mecliste sualin neticesini bekler. Zira iki Birleşim gelmezse sual düşer. Bu husus da ihmal edildi bugüne kadar. Ne hikmetse cevap verecek Vekil Bey bir türlü gelmez.

⁴⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 32, (12.01.1962), ss. 662-663.

İçtüzüğün 152 nci maddesinde aynen şöyle yazılıdır: «Suale şifahi cevap istenmiş ise, Riyaset tezkeresinin vusulünden nihayet iki inikat sonra vekil ona Meclis kürsüsünden cevap verir.» Hangi sorunun cevabı iki inikat sonra alınmıştır acaba? Bunun en canlı örneğini arz edeceğim. Bugün burada yok, Mithat San arkadaşımız, mübalâğa olmasın, belki 10 birleşim gelip gelip gitmiştir. Geçenlerde Millet Partisinden Kâzım Arar arkadaşımız «Başbakan yoksa, nâmına cevap verecek insan da mı yok?» diye burada dert yanıyordu.

Bir de 153 ncü madde var. «Vekil, sorulan suale umumi menfaat mülâhazasına mebni veyahut muktazi malûmatın elde edilmesi için cevabı muayyen bir müddet geciktireceğini -sual tahriri ise tahriren, şifahi ise kürsüden- beyan eder.», demektedir. Vekil beyler lütfen gelsinler, cevabı geciktireceklerini burada söylesinler. Hiç olmazsa Meclise karşı şu ufacık ihtimamı göstersizler. Bunun bundan sonra nazarı dikkate alınmasını bilhassa istirham ederim... »⁴⁶³

Tokat Milletvekili Zeyyat Kocamemi'nin, "soru" kurumunun iyi işlemiyor olmasına karşı, aynı yılın sonlarında ilginç bir davranışla tepki koyduğuna da tanık oluyoruz. Gerçekten, aşağıda "Millet Meclisinin 12. Döneminde Gensoru Yetkisinin Kullanılışı" başlıklı açıklamalarımız sırasında üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulduğunda görüleceği gibi; Kocamemi, ordu mensuplarından bazılarının tutumu dolayısıyla Başbakan hakkında gensoru açılmasını istemişti. Bu gensoru önergesi verilmesini izleyen ilk birleşimde Anayasanın 89. maddesinde öngörülen düzenleme uyarınca zorunlu bir biçimde görüşülürken, Kocamemi, gensoru önergesini Hükûmeti düşürmek amacıyla değil, sorulara uzun süre cevap verilmemesini bildiği için, Başbakanın bu konuda bir açıklama yapmasını sağlamak amacıyla verdiğini, amaç hasıl olduğu için de gensoru önergesini geri çektiğini açıklamıştı⁴⁶⁴.

12. Dönemde, yazılı veya sözlü sorulara zamanında cevap verilmemesinin, bu denetim kurumunun işlevini kaybetmesine yol açtığı yönündeki şikâyetler, daha sonra da devam etmişti. Bunlara bir örnek olarak, Diyarbakır Milletvekili Adnan Aral'ın Millet Meclisinin 26 Kasım 1964 tarihli 13. Birleşiminde yaptığı gündem dışı konuşma gösterilebilir. Gerçekten, Adnan Aral, sözü edilen konuşmasında şöyle demekteydi:

"Muhterem arkadaşlarım;

Demokratik rejimin başarı ile yürütülmesinde iktidarın olumlu tutumu kadar muhalefetin de murakabe hakkını yerinde kullanması lâzım gelmektedir.

Anayasamız, Hükûmeti murakabe etmek için çeşitli yollar ve imkânlar tanımıştır. Bunlar içinde başta geleni yazılı veya sözlü sorulardır. Meclis gündemi her gün gelen suallerle dolmakta, öyle ki bugün bir kitap forması

⁴⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 2, Birleşim: 44, (09.02.1962), ss. 308-309.

⁴⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 16, (12.12.1962), ss. 43-44.

olmuştur. Sözlü soruların zamanında cevaplandırılmaması söz konusu olan işin önemini kaybettirmekte, bu yüzden murakabe ile netice alınamamaktadır.

Yazılı soruların kaderi ise, hepinizin malûmudur. Bir yazılı soru asgari bir yıl sonra Hükümet tarafından cevaplandırılıyor. Oysa bu kadar uzun bir müddet geçtikten sonra cevaplandırılmasını haklı gösterir hiçbir sebep yoktur. Bu gecikmelerin mânası Hükümet ya çalışmıyor veya murakabeden kaçıyor demektir.

Bütçe müzakerelerinin yapıldığı 1964 Şubat ayında gaza yapılan zam sebebiyle Başbakan'a tevcih ettiğim yazılı soruma bugüne kadar cevap verilmemiştir. Zamanında cevaplandırılmaması sebebiyle bugün verilecek cevabın da hiçbir değeri kalmamıştır.

İçine düşmüş olduğumuz buhranlardan kurtulmamız Hükümetin başarısına bağlı olduğu kadar, Hükümeti çalışmaya mecbur edecek muhalefetin murakabesinin de âmîl olduğu her türlü şüpheden ve izahtan uzak bir gerçektir.

Sözlü sorulara sıra gelmez, yazılı sorulara ise zamanında cevap verilmez ise, murakabe yok demektir.

İçtüzük hükümleri karşısında Hükümetin sorulara gerekli ilgiyi göstermesini, seçimlerin her gün yaklaştığı bu dönemde murakabemizin neticesini alabilmek imkânını sağlayıcı tedbirlerin Başkanlık Divanınca alınmasını rica ederim. Hürmetlerimle.”⁴⁶⁵

Sorulara yönelik bir başka yakınma, milletvekillerince verilen soru önergelerinin, Millet Meclisi Başkanlığınca ilgili bakan veya bakanlara gönderilmesinin zaman aldığı yönündeydi. Bu bağlamda, Ankara Milletvekili İbrahim İmirzalıoğlu'nun, Millet Meclisinin 22 Ağustos 1964 tarihli 114. Birleşiminde yaptığı konuşmada böyle bir gecikmeye işaret ettiğini ve şöyle dediğini görüyoruz:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım; benim mâruzâtım gayet kısa olacak ve içtüzüğün 151. nci maddesinin çalıştırılması ile ilgili bulunacaktır. İkisi, Sayın Ticaret Bakanı tarafından, bir tanesi de Sayın Tarım Bakanı tarafından cevaplandırılması dileği ile, 8.8.1963 tarihinde Meclis Başkanlığına 3 tane sözlü soru takdim ettim. Meclis Başkanlığı, bu soruları, Meclisin toplantı günü olan 19.8.1963 gününe kadar tutmuştur. Yani, ilgili Bakanlıklara sorular gönderilmemiştir. Sebebini tahkik zımında Kanunlar Müdürlüğüne müracaat ettim, «İçtüzüğün 151 nci maddesine göre takrirler zapta geçer ve ilgili Bakanlığa gönderilir » kaydını bana esbabı mucibe olarak ileri sürdüler.

Muhterem arkadaşlar, eğer içtüzüğün bu maddesi bu şekilde tatbik edilecek olursa, Meclisin 2–3 ay tatile girdiği devirlerde, sözlü soruların hiçbir muamele görmemesi lâzımgelir. Malûmuâliniz, sözlü sorular, başlıca üç maksat için verilir. Birincisi; bir hâdise vardır; bunu ihbar maksadını güden.

⁴⁶⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 13, (26.11.1964), s. 575.

İkincisi; hâdisenin hususiyeti icabettiriyorsa bu hâdiseye bir hal şeklini telkin eder.

Üçüncüsü de; kendisinin malûmatı dışında olan cihazlar varsa, bu hususlarda tenevvür maksadını ihtiva eder.

Şimdi, bendenizin sözlü sorularımdan bir tanesi günün en aktüel ve en önemli mevzuu olan Toprak Mahsulleri Ofisinin tahıl alımı ile ilgili mesai saatleri ve alım bedellerinin tediyesi ile ilgili ne gibi tedbirler alındığı ve bunların mümkünse Sayın Ticaret Bakanı tarafından bir an evvel efkârı umumiyeye duyurulması için talepte bulunmuştum. Bu hâdisede, bu sözlü soruda bu talebin tercedildiği takdirde, efkârı umumiyede, ferahlık yaratması bakımından, hattâ alınan ilk tedbirlerin ve alınacak olanların ivedilikle basın ve radyo yolu ile bütün yurda duyurulmasını da temenni etmekteydim.

Tarım Bakanına tevcih ettiğim diğer soru, biçer-döverlerin çalışması ile ilgili yürüyüş kayışı mevzuunu ihtiva etmesi bakımından, o da çok âcil tedbir isteyen bir konu idi.

Şimdi, içtüzüğün 151 nci maddesi bu şekilde çalıştırıldığı takdirde, sözlü sorulardan istihdaf edilen gayeyi elde etmek mümkün olamayacaktır. Bendenizin temennisi; yeni içtüzük yürürlüğe girinceye kadar, İçtüzüğün 151 nci maddesinin realitelere, maksada ve maslahata uygun şekilde çalıştırılmasını ve yeni içtüzük tedvin edilirken, bu maksadın gözetilmesini temenniden ibarettir. Saygılarımla.”⁴⁶⁶

İmirzalıoğlu’nun bu yakınmasını, İmirzalıoğlu’nun konuşmasını gerçekleştirdiği 122. Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, yaptığı şu açıklama ile cevaplandırmıştı:

“Sayın İmirzalıoğlu’nun sözlü soru tavrı Riyasete verildiği tarihte, Meclis tatile girmiş bulunduğu için Zabıt Ceridesine geçmesi mümkün olmadığından, ilgili Bakanlığa da gönderilmesi bu bakımdan mümkün olamamıştır. İçtüzüğün sarıh hükümleri muvacehesinde bundan başka bir işlem yapılması mümkün olamamıştır.

Bu sebeple, bundan sonra, yeni yapılacak içtüzükte bütün bu hususlar ayrı, ayrı derpiş edilir ve Sayın İmirzalıoğlu’nun beyanları da bu yönden tahakkuk etme imkânını bulur.

Şimdi gündeme geçiyoruz.”⁴⁶⁷

Soru kurumunun gereken ciddiyetle işletilmediği yönünde bazı eleştirilere, Millet Meclisi çalışmalarını belirleyen program çerçevesi içinde, sözlü sorulara ayrılmış zaman diliminin, alınan bir kararla kanun tasarı ve tekliflerinin görüşülmesi için kullanılmasına yönelik öneriler üzerindeki konuşmalar sırasında da tanık

⁴⁶⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 122, (22.08.1963), ss. 289-290.

⁴⁶⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 122, (22.08.1963), s. 290.

olmaktayız. Bu bağlamda, Millet Meclisinin 21 Ağustos 1963 tarihli 121. Birleşiminde, daha önce alınan karar uyarınca Çarşamba günleri saat 16.00'dan sonrası sözlü soruların görüşülmesine ayrıldığı halde, Çanakkale Milletvekili Burhan Arat'ın, sözlü sorulara geçilmeden önce haklarında ivedilik kararı verilen işler arasında yer alan Tohumlukların Tescil, Kontrol ve Sertifikasyonu Hakkında Kanun Tasarısının görüşülmesini talep eden önergesi ile, saat 16.00'dan sonra da kanun tasarısı ve tekliflerinin görüşülmesine devam edilmesini isteyen Aydın Milletvekili Ahmet Aydın Bolak'ın önergesi üzerinde yapılan konuşmalar sırasında, bu önergelerin aleyhinde söz alan Antalya Milletvekili İhsan Ataöv, eleştirilerini şöyle ifade etmekteydi:

“Muhterem arkadaşlar; Meclisimiz çok kısa zamanda devamlı surette vermiş olduğu kararları değiştirmek üzere bâzı arkadaşlar tarafından tahrik edilmektedir.

Milletvekilinin Hükümeti murakabe hakkını tahdideden, aslında haftada bir güne indirdiğimiz bu müzakereleri kaldıracak olursak o zaman her gün gündem dışı konuşmalar devamlı surette artacak ve gündeme de girilmiyecektir. Vermiş olduğumuz sözlü sorular 8 aydır gündemde sıra beklemektedir. Şimdi ivedilik kararı aldığımız kanun tasarıları içinde gün ayırdığımızı göre Sayın Ahmet Aydın Bolak arkadaşımız müsaade ve lütuf buyursun, Meclis bundan önce vermiş olduğu kararlara riayet ederek hem murakabe vazifesini yapsın, hem de kanunları çıkarsın. Ama Perşembe günü toplanalım kanunları çıkaralım derse, ben iştirak ederim. Her gün toplanalım derse iştirak ederim. Fakat haftanın bir gününde o da saat 16'dan itibaren yapılacak olan Milletvekilinin murakabe hakkının ortadan kaldırılmasının Büyük Meclişçe de kabul edilmeyeceği kanaati ile takririn reddini istirham ediyorum.”⁴⁶⁸

Aynı doğrultuda, Eskişehir Milletvekili Aziz Zeytinoğlu da, sorulara ayrılmış saatin kanunların görüşülmesi için kullanılmasına karşı çıkıyor ve bu tür davranışların, Millet Meclisinin denetim yetkisini yerine getirmesini engellediğini ileri sürüyordu. Zeytinoğlu'nun konuşması şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlarım; sözlü soru müessesesi, bilhassa muhalefet partilerinin iktidar partisini, Hükümeti kontrol etmesi için, murakabe etmesi için kurulmuş bir müessesedir. Belki bugünkü iktidar partili arkadaşlarım bu sözlü sorulara lüzum görmiyebilirler; çünkü Hükümet kendi kanatlarından müteşekkildir, fakat müsaade etsinler, bilhassa muhalefet partilerinin bu sözlü sorularına kıymet versinler. Arkadaşlar taâ Ocak ayında verilmiş sözlü sorularımız var, sekiz ay olmuştur. Biz bu soru önergelerini lâf olsun diye vermiyoruz. Hükümeti murakabe için veriyoruz. Ama burada sekiz aydır görüşemezsek, Hükümetten bir tek sual dahi soramazsak, bu murakabe

⁴⁶⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 121, (21.08.1963), s. 253.

müessesesi çalışmıyor demektir arkadaşlarım. Binaenaleyh, Anayasanın bu maddesini ihmal ediyoruz demektir. Bilhassa Hükümetten rica ediyorum; haftada bir gün, Çarşamba günleri, iki saat, üç saat 16 dan 19 a kadar burada bulunsunlar yoksa sekiz ay toplanamıyan Hükümeti muhalefet partileri nasıl kontrol edecek, arkadaşlar.

Geliyoruz geliyoruz, bakanlar yok! Gidiyoruz. Binaenaleyh bu vesile ile de çok rica ediyorum, her Çarşamba günü bütün bakanlar saat 16 dan 19 a kadar burada bulunsun. Zaten Meclis bir gününü ve üç saatini buna hasretti. Bunar rağmen bakanlar gelmezse arkadaşlar, biz soruları tekrar tehir edersek her halde yerinde olmaz.

*Onun için, arkadaşlarım, kanunlar normal günlerde görüşülebilir, görüşüyoruz. Acele kanunlar varsa her gün toplanalım, gece gündüz toplanalım ama 8 aydır bekliyen sorulara, lütfen müsaade ediniz, Hükümet cevap versin...”*⁴⁶⁹

Ancak, bu eleştirilere rağmen, Millet Meclisi Genel Kurulu, sözü edilen önergeleri kabul etmiş ve 21 Ağustos 1963 tarihli 121. Birleşiminde, sorulara ayrılmış saatlerde de kanunların görüşülmesine devam edilmesini kararlaştırmıştı. Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, bu uygulama için, Meclisin daha önce belirlediği çalışma programı çerçevesinde sorulara ayrılmış bulunan zaman diliminin kullanılmasını alınacak yeni bir kararla değiştirebileceği açıklamasını getiriyor ve “*Yüce Meclis her şeye kaadirdir*” diyordu⁴⁷⁰.

Millet Meclisinin 12. Döneminde soru kurumu ile ilgili olarak dikkat çekici bir başka gelişme, Tokat Milletvekili Ali Dizman’ın verdiği soru önergesinin, Millet Meclisi Başkanlığınca, birçok bakanlığın görev alanına giren 50 farklı konuya yönelik olduğu için işleme konulmayıp, gruplara ayrılması istemiyle kendisine iade edilmesi üzerine yaşanmıştı. Bu durumu Millet Meclisi Genel Kuruluna taşıyan Tokat Milletvekili Ali Dizman, 19 Eylül 1962 tarihli 118. Birleşimde şu konuşmayı yapmıştı:

“Muhterem arkadaşlar; Riyaset gündem dışı söz veremem, sadece usul hakkında konuşabilirsiniz dediler. O itibarla usul hudutları dâhilinde mülâhazamı kısaca arz edeceğim. 6 Ağustosta Riyasete, temel meselelerden mütalâa ettiğim birtakım hususların cevaplandırılması dileği ile bir sözlü soru takriri verdim. Riyaset 6 Eylül 1962 tarihinde, sualimin içtüzüğün 150 nci maddesine uygun olmadığını, gruplara tefrik edilerek ayrı ayrı ilgili Bakanlardan sual takriri halinde sorulmasını bana bildirdi. Cevaben, sualimin gruplara tefrikine imkân olmadığını, bu itibarla gündeme alınmasını arz ettim. Nihayet, 14 Eylülde Başkanlık Divanı daha önce tebliğ ettiği yazıdaki hususlarda ısrar ettiğini bildirdi.

⁴⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 121, (21.08.1963), s. 254.

⁴⁷⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 121, (21.08.1963), s. 255.

27 Aralık 1957'deki tadilâta göre İçtüzüğün 151 nci maddesi Başkanlığa, 150 nci maddeye uygun görmediği soru takrirlerini sahibine iade etmek hak ve yetkisi tanınmıştı. 150 nci maddede, soru takrirlerinin birçok kayıt ve şartlara tâbi tutulması o zamanki tadilâta uygun görüldü, fakat o tarihte ağır tenkidlere mâruz kalan bu tahdit, Anayasamızın geçici 2 nci maddesiyle kaldırılmıştır. Elimizdeki İçtüzüğe göre Başkanlığa eskisi gibi bir hak ve yetki tanınmamıştır. Nitekim, halen yürürlükte olan İçtüzüğün 151 nci maddesi Başkanlığa, verilen soru takririni ilgili Bakanlığa göndermekle vazifeli olma dışında bir hak ve yetki tanınmamaktadır. Riyasetçe, gruplara bölündüğü zaman her maddenin bir soru mevzuu olabileceği kabul edildiğine göre, 150 nci maddeye göre soru takrirlerini alâkalı Bakanlığa göndermekten başka Riyasete her hangi bir hak tanınmamış ve bu husus Anayasanın geçici maddesiyle teminat altına alınmıştır. Yani Riyasetin her hangi bir soru takririni beğenmiyerek sahibine iade hakkı kaldırılmıştır. Riyasetin bu tutumunu, milletvekillerinin soru müessesesi üzerindeki hak ve salâhiyetlerine ağır bir tecavüz olarak vasıflandırmak mecburiyetindeyim.

Şimdi, ihtilâfın yüksek reylerinizle halli için Riyaset Divanına bir önerge sunmaktayım. Bir milletvekilinin soru takriri üzerinde Riyasetin her hangi bir tasarrufa salâhiyeti olup olmadığını oylarınızla ifade edeceksiniz. Hepinizi hürmetle selâmlarım.”⁴⁷¹

Ancak, Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, Dizdar'ın bu talebine karşın Genel Kurula şu açıklamada bulunmuştu:

“Muhterem arkadaşlar, bu konuda iptidai içtüzüğümüzün 150 nci maddesini huzurunuzda okuyacağım. «Sual, sarîh ve muayyen bir husus hakkında sadece malûmat istemekten ibarettir.» deniyor. Şimdi bu arkadaşın, Riyasete vermiş olduğu soru takriri sayfalar dolusu ve 50 mevzuu ihtiva ediyor. Tekrar ediyorum, 50 mevzuu ihtiva ediyor ve aşağı – yukarı bütün Hükümeti muhatap telâkki ediyor. Biz, Riyaset Divanı olarak bu 50 mevzuu okuduk. Fakat o derece meseleler birbirine girmiş, öyle müşevveş hale gelmiştir ki, bundan dolayı bu arkadaşta yazdığımız 14 Eylül 1962 tarih ve 2931 sayılı yazıda, «takririniz muğlâktır, sarahat yoktur, 150 nci madde mucibince her vekâlet için mevzuları ayırarak sarîh bir tefrikle bize gönderiniz. Göndermezseniz 150 nci madde hükmü tatbik edilecektir.» dedik. Bu husus zannederim ki, Riyaset Divanının bir milletvekilinin sarîh telâkki edilen hakkına tecavüzü demek değildir. Bununla beraber takriri huzurunuzda okutuyorum:

Millet Meclisi Sayın Başkanlığına

Başkanlık Divanınca gruplara bölünmedikçe bir işleme tabi tutulmamasına karar verilmiş bulunan 6.8.1962 tarihli soru takririmi ancak Hükümet görüşünü anlamak maksadiyle hazırlamış olduğumdan, bir işleme tabi tutulup tutulmaması hususunun Meclis Heyeti Umumiyesinin reyi ile halledilmesini saygılarımla arz ederim.

Tokat, Ali Dizman

⁴⁷¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 118, (19.09.1962), ss. 572-573.

*Efendim, şunu arz edeyim ki, işleme tabi tutulmama meselesi yoktur. 150 nci maddeye göre sarahat vermezseniz gerekli muameleye tâbi olamayacaktır, deniliyor. Sizi buna davet ediyorum. Bu davete icabet etmediğiniz takdirde, gereken işlem yapılamıyacaktır.”*⁴⁷²

Her ne kadar, önerge sahibi Ali Dizman, Başkanvekili Aksoy’un bu açıklamasından sonra yeniden söz istemiş ve oturduğu yerden Başkanvekiline hitaben, “*bir de 151. maddeyi okuyunuz*” diye itirazda bulunmuşsa da, Başkanvekili Refet Aksoy bu itiraza bir cevap vermemiş ve şu ek değerlendirmeyi yapmakla yetinmişti:

*“Efendim, arkadaşımızın takririni dinlediniz; yani 150 nci madde benim hakkımda tatbik edilmesin, derhal takririmi mevkii muameleye koyunuz, diyor.”*⁴⁷³

Bu son açıklama sonunda oya sunulan Ali Dizman’ın önergesi, Millet Meclisi Genel Kurulunca reddedilmiş ve böylece yeterince somut olmadığı için bir soru önergesinin Başkanlık Divanınca sahibine geri verilmesine yönelik uygulama Millet Meclisi Genel Kurulunca tasvip görmüştü⁴⁷⁴.

B. Genel Görüşme

a- Genel Görüşme Kurumunun İlk Kez 1961 Anayasasında Öngörölmüş Olması ve Genel Görüşme Açılması İstemi Karşısında İzlenecek Yöntem

“Genel Görüşme”, daha önceki 1924 Anayasasında yer almayan ve ilk kez 1961 Anayasasında öngörölmüş olan bir yeni denetim aracıdır. Genel görüşme, 1961 Anayasasının 88. maddesinde sadece isim olarak belirtilmiş, buna karşılık, Anayasa, bu kurumun nasıl işletileceğine ilişkin bir düzenlemeye yer vermemiştir. Gerçekten,

⁴⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 118, (19.09.1962), s. 573.

⁴⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 118, (19.09.1962), s. 573.

⁴⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 118, (19.09.1962), s. 573. 1961 Anayasasının Geçici 3. maddesinde, TBMM’nin, Millet Meclisinin ve Cumhuriyet Senatosunun kendi İçtüzükleri yapıncaya kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğü hükümlerinin uygulanacağı öngörülmekteydi. Her ne kadar, bu İçtüzükte, 1957 tarihinde değiştirilmiş şeklinin 151. maddesinin 2. fıkrasında yer alan “150 nci maddedeki şartlara uygun olmyan ... sual takrirleri tashih edilmek üzere Riyasetçe sahiplerine iade olunur” gibi, Başkana açık yetki veren bir hüküm bulunmuyordu ise de; sorunun tanımlandığı 150. maddede “Sual, sarih ve muayyen maddeler hakkında malûmat istemekten ibarettir” düzenlemesinden yola çıkılarak, “sarih ve muayyen” konuları içermeyen bir soru önergesinin gereken düzeltmelerin yapılması için Meclis Başkanlığınca sahibine geri verilebilmesi bize göre de mümkündü. Kaldı ki, yukarıda görüldüğü gibi. Millet Meclisi Genel Kurulu da, Ali Dizman’ın sorusunun herhangi bir düzeltme yapılmadan olduğu gibi işleme konulmasının kararlaştırılmasını isteyen önergesini reddetmekle, Başkanlık Divanının uygulamasını, tasvip etmiş oluyordu. TBMM’nin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğünün 150. maddesi için bkz. Şeref İba, **Osmanlı’dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri**, s. 275; 1957’de değiştirilmiş İçtüzüğün 151. maddesi için bkz. “Türkiye Büyük Millet Meclisi Dahili Nizamnamesinin bazı maddelerinin tadiline dair 28 Aralık 1957 tarihli Nizamname”, **Resmî Gazete**, 6 Ocak 1958, Sayı: 9800.

1961 Anayasasının 88. maddesinde, “*Soru, genel görüşme, Meclis soruşturması ve Meclis araştırması her iki Meclislin yetkilerindendir*” denilmekle yetinildiği görülmektedir. Esasında, “görüşme”, bir diğer deyişle “müzakere”, parlamentoların en temel işlevlerinden biridir. İlk ortaya çıktığı anlardan beri yasama meclislerinde belirli konuların görüşüldüğü, sorunlara çözüm bulunmaya çalışıldığı görülmektedir. Nitekim, “parlamento” terimi de, Latince kaynaklı dillerde konuşmak fiilinden kaynaklanmaktadır ve İtalyancada konuşulan yer anlamına gelmektedir⁴⁷⁵. Bu durumda, 1961 Anayasasının “genel görüşme” kurumuna yer vermesi, daha önce hiç mevcut olmayan bir yetkiyi ilk kez öngörmesi değil ve fakat doğası gereği yasama organlarında bulunan bu yetkiyi açık bir biçimde Anayasada öngörmesi anlamına gelmektedir. Anayasanın Geçici 3. maddesinde, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, Millet Meclisinin ve Cumhuriyet Senatosunun toplantı ve çalışmaları için kendi İçtüzükleri yapıncaya kadar Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğünün uygulanacağı öngörüldüğünden ve o tarihte TBMM’de “genel görüşme” adlı bir denetim aracı mevcut olmadığından, sözü geçen bu İçtüzükte, “genel görüşme”nin nasıl işletileceğine ilişkin bir düzenleme de bulunmuyordu. Bu durumda, bir genel görüşme açılması isteminde bulunulduğunda, izlenecek yöntemin ne olması gerektiği, Millet Meclisinin kendi İçtüzüğü yapıncaya kadar uygulama ile belirlenecek demektir.

b- Millet Meclisi Başkanlığının Verilen İlk Genel Görüşme Önergeleri Karşısında İzlenecek Yöntem Konusunda Farklı Uygulamalar Sergilemesi

Millet Meclisinin 12. Döneminde ilk genel görüşme önergesini, 3 Mayıs 1962 tarihinde işçilerin TBMM önüne kadar yürüyüş yapmalarına yol açan işsizlik sorunu üzerinde Çankırı Milletvekili Nurettin Ok ile Giresun Milletvekili Ali Cüceoğlu vermişlerdi. Bu önergenin Millet Meclisinde ele alındığı 4 Mayıs 1962 tarihli 84. Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, Genel Kurula, Anayasanın denetim yetkisini düzenleyen 88. madde hükmünü hatırlattıktan sonra, sözü edilen genel görüşme önergesi üzerinde Anayasanın Geçici 3. maddesi uyarınca uygulanmakta olan TBMM eski İçtüzüğündeki “İstizah” kurumuna ilişkin hükümler çerçevesinde işlem yapılacağını bildiriyordu. Başkanvekili Refet Aksoy’un, bu ilk genel görüşme önergesi karşısında nasıl bir yöntem izleyeceğini açıklayan sözleri Millet Meclisinin 4 Mayıs 1962 tarihli 84. Birleşim tutanaklarına şöyle geçmişti:

“Efendim, bu takrir; memlekette cereyan eden işsizlik üzerinde umumi bir görüşme açılması hakkındadır. Anayasamızın 88 nci maddesi: ‘Soru, genel görüşme, Meclis soruşturması ve Meclis araştırması her iki Meclislin yetkilerindendir.

Meclis araştırması belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir.’ diye tasrih etmiştir.

⁴⁷⁵ Erdal Onar, “Güncel Demokrasilerde Parlamentonun Rolü: Türkiye Büyük Millet Meclisi Örneği”, **Erdoğan Teziç’e Armağan**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları Armağan Serisi, No. 5, ss. 118-121.

İçtüzüğümüzün 157 nci maddesi. ‘Bir maddenin Başvekilden veya vekillerden istizah olunmasını mebuslardan biri teklif ederse, istizah edilecek madde tasrih edilmek suretiyle Reise bir takrir verilmek lâzımgelir.

Bu takrir, Heyeti Umumiyede okunduktan sonra, kabul veya reddi hakkında müzakeresiz işarî reye müracaat olunur.

Kendisinden istizah vukubulacak vekilin o gün Meclise gelmesi veya maiyetindeki memurin rüesasından birini göndermesi için istizah olunacak maddenin tasrihiyle, Reis tarafından o vekile davetname yazılır.’ bu itibarla, Riyaset Anayasanın ve İçtüzüğün bu hükümlerine uyacaktır.”⁴⁷⁶

Başkanvekili Refet Aksoy, bu doğrultuda, Çankırı Milletvekili Nurettin Ok ile Giresun Milletvekili Ali Cüceoğlu’nun işsizlik konusunda genel görüşme açılmasını isteyen önergelerini oya sunmuş ve genel görüşme açılmasının Genel Kurulun çoğunluğunca kabul edildiğini bildirmişti⁴⁷⁷. Böylece, ilk genel görüşme açılması istemi karşısında, Millet Meclisinde, bu konudaki önergenin doğrudan oylanıp karara bağlanması ve önerge kabul edilmişse, genel görüşmenin açılması yönünde bir uygulama söz konusu oluyordu. Nitekim, Nurettin Ok ile Ali Cüceoğlu’nun işsizlik konusunda genel görüşme açılmasını isteyen önergelerinin kabul edilmesi üzerine, konu Millet Meclisi Genel Kurulunca ele alınmış ve 9 Mayıs 1962 tarihli 86. Birleşimde işsizlik konusunun görüşülmesine başlanmıştı. Bu arada, dikkat çekici bir gelişme yaşandığını görüyoruz. 9 Mayıs 1962 tarihli 86. Birleşimde, Mardin Milletvekili Talât Oğuz, Meclis Başkanlığına verdiği bir önerge ile konunun önemi nedeniyle söz konusu genel görüşme için belirli bir gün saptanmasını istemiş ise de, Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, bu önergeyi dikkate alamayacağını, çünkü genel görüşmenin zaten gündemin 1. maddesinde kayıtlı olduğunu bildirerek, genel görüşmede konuşmak isteyen üyelerin isimlerini yazdırmaya başlamıştı⁴⁷⁸. Esasında, Talât Oğuz’un talebi genel görüşmenin sürdürülmesine daha uygun bir yoldu. Bir konunun bütün boyutlarıyla ele alınacağı genel görüşme için, makul bir süre önceden bir günün belirlenmesi, hem tüm milletvekillerinin bu görüşmeden haberdar olması, hem de görüşmenin yapılacağı birleşime görüşülecek konu üzerinde hazırlıklı gelmeleri açısından önemliydi. Ancak, Başkanvekili Refet Aksoy’un uygulaması farklı olmuş ve **gündeme alınmasına değil, açılmasına karar verilen işsizliğe yönelik genel görüşmede konuşmak üzere isimlerini yazdırmış olan milletvekillerinin adlarını açıklamıştı**⁴⁷⁹. Bu arada, Antalya Milletvekili İhsan Ataöv

⁴⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 5, Birleşim: 84, (04.05.1962), s. 138.

⁴⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 5, Birleşim: 84, (04.05.1962), s. 138.

⁴⁷⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 5, Birleşim: 86, (09.05.1962), ss. 218-219.

⁴⁷⁹ Gerçekten, Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, Genel Kurula, bu konuda daha önceden söz almış milletvekillerinin, Suphi Baykam, Mustafa Kemal Karan, İhsan Ataöv, Ahmet Gürkan, Burhan Bozdoğan, Hasan Fehmi Boztepe, Nadir Yavuzkan, Ertuğrul Akça, Arif Hikmet Güner ve Grubu adına söz almış bulunan Ekrem Alican olduklarını bildirmişti. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 5, Birleşim: 86, (09.05.1962), s. 219.

bir önerge veriyor ve işsizlik konusunda önce önerge sahiplerinin konuşmasını, daha sonra bu konuda görüşlerini açıklamak isteyen milletvekillerine söz verilmesini, en sonra da ne yapılabileceğini açıklaması bağlamında Hükûmete söz verilmesi gerektiğini savunuyorduysa da; Başkanvekili Aksoy, en önce önerge sahiplerinin konuşmasını, onları Hükûmetin izlemesini, daha sonra siyasî parti temsilcilerinin ve en sonra da söz almış bulunan milletvekillerinin konuşması gerektiğini ileri sürüyordu. Yapılan oylamada, İhsan Ataöv'ün önergesi reddedilmiş ve Millet Meclisi Genel Kurulu, Başkanvekili Refet Aksoy'un önerisi doğrultusunda, en başta önerge sahiplerinin görüşlerini açıklamasını, onları sırasıyla Hükûmetin, daha sonra parti sözcülerinin izlemesini, en sonra da söz almış milletvekillerinin konuşmasını kararlaştırmıştı⁴⁸⁰.

Bu karar uyarınca, belirtilen sıra doğrultusunda, önce önerge sahiplerinden Çankırı Milletvekili Nurettin Ok'a söz verilmiş ve onu YTP Meclis Grubu adına Ekrem Alican ile CKMP adına Ankara Milletvekili Muhlis Ete'nin konuşmaları izlemişti. Bu konuşmalardan sonra kürsüye Hükûmet adına Bayındırlık Bakanı Emin Paksüt, daha sonra Maliye Bakanı Şefik İnân gelmiş ve gerekli açıklamalarda bulunmuşlardı⁴⁸¹. Yeniden YTP Grubu adına Ekrem Alican söz istediğinde, Antalya Milletvekili İhsan Ataöv müdahale ederek, izlenen yöntemin yanlış olduğunu, önce milletvekillerinin konuşmalarının, daha sonra da bu konuşmalara Hükûmetin cevap vermesinin gerektiğini dile getirmişti. Ataöv, bu konuda şu görüşü ileri sürüyordu:

*“Muhterem arkadaşlar, bugün Meclisimizde yeni bir teamül görüyoruz. İşsizlik mevzuunda bir açık oturum yapmaktayız. Saat 14.30'dan Meclisin açıldığı andan şu zamana kadar bir soru sahibi sorusunu izah etti, iki arkadaşımız görüşlerini açıkladılar, sonra da arka arkaya Hükûmet konuştu. Ben şu anda mevzuu işsizlik mevzuundan çıkmış da Hükûmete bir gensoru verilmiş gibi görüyorum. Ekrem Alican Beyin konuşmasına cevap vermekle Hükûmet vakit geçirmekte ve Ekrem Alican Bey kendisine verilen cevaplara karşı savunmasını yapmak için söz almaktadır. Halbuki, biz Meclis kapısına gelmiş olan işsizlerin dertlerine, işsizliğe çare arayacağız. Açık oturumda, mebuslar konuşacak, fikirlerini söyleyecek, ondan sonra Hükûmet konuşacaktır. İstirham ediyorum; Meclisin bu açık oturumu devam ettirmesi için Hükûmet biraz sabırlı olsun, arkadaşlarımız karşılıklı konuşsın, milletvekili arkadaşlar fikirlerini söylesinler. Riyasetten bu hususun teminini istirham ediyorum.”*⁴⁸²

⁴⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 5, Birleşim: 86, (09.05.1962), s. 219.

⁴⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 86, (09.05.1962), ss. 220-240.

⁴⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 86, (09.05.1962), s. 240.

Ancak, Başkanvekili Refet Aksoy, Ataöv'ün bu isteğine karşın İçtüzüğü'nün 85. maddesinde grup sözcülerinin sıraya tâbi olmadıklarına ilişkin hükmü hatırlatıyor⁴⁸³ ve YTP Grubu adına söz isteyen Alican'a söz veriyordu⁴⁸⁴. Alican'ın konuşması tamamlandıktan sonra kürsüye gelen CKMP Başkanvekili Ahmet Oğuz, ülkemizde ilk kez 1961 Anayasasında öngörölmüş bulunan "genel görüşme" adlı bu denetim kurumunun nasıl işletilmesi gerektiği üzerinde duruyor ve şöyle diyordu:

"Muhterem arkadaşlar, genel görüşmelerin mahiyeti, icranın ve teşrii kuvvetlerin, memleketin muayyen dertleri karşısında duygularını ve görüşlerini karşılıklı beyan etmek, edindikleri tecrübe, bilgi ve aldıkları dersleri birbirlerine aktarmak ve böylece umumi derde bir deva bulmanın yolunu keşfetmek içindir.

İlk defa, Meclis hayatında başladığımız bu genel görüşmelerin, yanlış bir istikamet almaması için şunu kısaca arz etmek isterim ki; bugün olduğu gibi bâzı bakanların muhakkak bir fikre cevap vermek, onu nakzetmek arzusu ile konuşmamaları, bilâkis kendi görüşlerine mesnet olan bilgi ve imkânları ortaya koymak suretiyle desteklemeleri, işin verimi bakımından çok daha faydalı olur, kanaatindeyim.

*Aslanan bir derdin tezahürü karşısında Meclis olarak, Hükümet olarak düşündüklerimizi, bildiklerimizi ortaya koymak, bunlardan bir sentez, bir hüküm, çıkararak İcra Kuvvetine bir yol göstermek olduğuna göre, taraflar yoktur; müşterek, hep beraber halledilmesi lâzımgelen mevzu vardır."*⁴⁸⁵

CKMP adına yapılan konuşmadan sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Refet Aksoy, her ne kadar Hükümet adına Sanayi, Devlet ve Maliye Bakanlarının söz istemiş olduklarını bildiriyor ve onlara söz vermek istiyorsa da, gerek Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu, gerek Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş ve gerek Maliye Bakanı Şefik İnan, önce bir milletvekilinin konuşmasını, kendilerinin sonra konuşacaklarını söyleyince, Başkanvekili Aksoy, bu durumda önce milletvekillerinin konuşmalarının ve Hükümetin en son tümüne birden cevap vermesinin daha doğru olacağını

⁴⁸³ Gerçekten, 1961 Anayasasının Geçici 3. maddesi uyarınca, yeni içtüzük yapıncaya kadar uygulanmakta olan TBMM'nin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte bulunan İçtüzüğü'nün 85. maddesinde şu hüküm yer almıştı:

"Söz, talep ve kayıt sırasına göre verilir.

Heyet isterse, müzakere olunan meselelerin lehinde, aleyhinde, hakkında, münavebe ile söz söylemek takarrür eder.

Reis söz alanların isimlerini sırası ile Heyete bildirir.

Encümen veya parti grubu namına söz istediklerinde, encümen reisi veya mazbata muharrirleri ile grup reisi veya sözcüleri sıraya bağlı değildirler.

Son söz mebuslarındır." Şeref İba, **Osmanlı'dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri**, ss. 263-264.

⁴⁸⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 86, (09.05.1962), s. 241.

⁴⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 86, (09.05.1962), s. 242.

açıklayarak, söz istemiş olan milletvekillerinden ilk sırada olan Suphi Baykam’a söz vermişti⁴⁸⁶. Baykam’ın uzun konuşması tamamlanınca⁴⁸⁷, Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu söz istemiş ve Hükûmetin görüşünü açıklamıştı. Verilen bir aradan sonra yeniden toplanıldığında, çoğunluğun olmadığı görülünce, Birleşimi yöneten TBMM Başkanvekili Refet Aksoy, ertesi gün (10 Mayıs 1962) toplanılmak üzere oturumu kapatmıştı⁴⁸⁸. Millet Meclisi Genel Kurulu sonraki günlerde Anayasa Mahkemesine üye seçimi ile meşgul olduğundan, yarım kalan genel görüşme konusu, ancak 22 Mayıs 1962 tarihli 90. Birleşimde yeniden ele alınabilmişti. Bu Birleşimde önce CKMP Grubu adına Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi konuşmuş, onu şahısları adına konuşmak isteyen milletvekilleri izlemişti. Bunlardan ilki, Amasya Milletvekili Mustafa Kemal Karan’dı. Karan, o ana kadar yapılan konuşmalarda konudan uzaklaşıldığından yakınıyor ve şöyle diyordu:

“Aziz arkadaşlarım; bayramdan evvel gündeme giren bu mevzu, o günkü Birleşimde tam 8 saat görüşüldü. Bu 8 saatlik müzakerede tamamiyle Hükümetin yatırım politikası ve bütçesinin tenkidinden ileri gidilemedi. Sanki mevzu, Hükümetin yatırım politikasını tenkid etmek ve Hükümetin bütçe faaliyetlerini ele alarak ona hücum etmektir. Muhterem arkadaşlarım, esas mevzu bu değildir. Evvelâ mevzuun üzerine eğilmemiz lâzımdır. Yatırım bunun bir unsuru ise de kökü değildir.

*Esas mevzuumuz, Türkiye’deki işsizlik dâvasının kökünü bulup bunlar üzerinde münakaşa etmektir; milletvekilleri olarak Hükûmete ışık tutmaktır; bizlerin vazifesi budur, bu yolda münakaşa etmemiz icabeder.”*⁴⁸⁹

Mustafa Kemal Karan’ın konuşmasından sonra, kürsüye yeniden YTP Grubu adına Ekrem Alican gelmiş ve Karan’ın ileri sürdüğü görüşleri eleştirmişti⁴⁹⁰. Alican’dan sonra Hükümet adına Bayındırlık Bakanı Emin Paksüt söz istediğinde, İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray, usul hakkında konuşmak istediğini bildiriyor ve genel görüşmenin sürdürülmesinde izlenen yöntemi eleştiriyordu. Demiray, eleştirisini şöyle dile getirmişti:

“Muhterem arkadaşlar, ilk defa bu meselede müzakere açılmış bulunmaktadır. Hangi büyük hâdiselerin neticesinde bu müzakerelerin açıldığını hepimiz biliyoruz. Binaenaleyh, mihveri asli, iktisadi ana kriz, bünyevi kriz, kronik kriz ve onun tabii neticesi olarak işsizliktir. Mümkün

⁴⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 86, (09.05.1962), s. 245.

⁴⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 86, (09.05.1962), ss. 245-251.

⁴⁸⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 86, (09.05.1962), s. 260.

⁴⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 90, (22.05.1962), s. 333.

⁴⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 90, (22.05.1962), ss. 334-340.

olduğu kadar bundan ayrılmamak icabeder, kanaatindeyim. Eğer teferruata girilirse, geçmiş yılların istatistikleri burada teker teker okunmakta devam ederse dinleyici vaziyette kalan, Büyük Meclis ve Hükümetle parti sözcülerinin söz düellosundan yorulan Meclis bugün de seyrekleşecek ve netice vermeden, yani milletvekili arkadaşlarımızın konuşmalarının bitmesini beklemeden dağılacaktır. Bu itibarla her iki taraftan da rica ediyoruz, gerek partileri adına söz alanlardan, gerekse Hükümetten rica ediyoruz: Milletvekili arkadaşları dinledikten sonra konuşmak lütfunda bulunsunlar. Kürsiye geldikleri zamanda lütfen mevzuu asliyi şaşırmassınlar, yaymassınlar ki, netice Meclis olarak alınabilsin.

Efendim, İçtüzükte böyle imiş. Böyle imiş ama aklü feraset ve işin esası budur.

Mâruzatım budur.” ⁴⁹¹

Tahsin Demiray’dan hemen sonra söz alan Antalya Milletvekili İhsan Ataöv de, izlenen yöneme ilişkin daha önce yaptığı eleştiriyi tekrarlıyor ve şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlar; işsizlik mevzuu konuşuluyor, işsizlik mevzuları ortaya dökülüyor, bunun çareleri aranıyor. Bunun çarelerini Hükümet yine milletvekillerinin görüşlerinden alacaktır.

Şimdi Hükümet konuşur, şimdi parti sözcüleri konuşursa milletvekillerine sıra gelmiyecektir arkadaşlar.

Eğer milletvekillerini dinlemeden Hükümetin bu hususta fikirleri olsaydı zaten işsizlik diye bir dert olmayacaktı. Şimdi Hükümetten iki âza söz alıyor, arkasından grup adına Ekrem Alican tekrar çıkacaktır, tekrar Hükümet söz alacaktır, yine Ekrem Alican grup adına çıkacak ve İstatistikleri konuşturacaktır, bu suretle işsizlerin aç kursakları istatistiklerle dolacaktır arkadaşlar.

Buna son verelim. Milletvekilleri konuşsun, ondan sonra Hükümet bunlara cevap versin.” ⁴⁹²

Ancak, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Mekki Keskin, bu eleştirilere karşı yeniden İçtüzükteki düzenlemeyi hatırlatıyordu. Mekki Keskin’in, görüşmelerde niçin başka türlü davranılamayacağına ilişkin konuşması şöyleydi:

“İçtüzük mâni buna? Hükümet ve encümen takaddüm eder, hatırınızdadır. Artık o, hükümetteki arkadaşlarımızın takdirine bağlıdır. Kendileri arzu ederlerse hepinizi dinlerler ondan sonra konuşurlar. Ama âcil durumlarda açıklamada bulunabilirler.” ⁴⁹³

⁴⁹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 90, (22.05.1962), ss. 340-341.

⁴⁹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 90, (22.05.1962), s. 341.

⁴⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 90, (22.05.1962), s. 341.

Bu doğrultuda, Hükûmet adına önce Bayındırlık Bakanı Emin Paksüt, ardından Çalışma Bakanı Bülent Ecevit konuşmuştu⁴⁹⁴ Ecevit'in konuşması tamamlandıktan sonra, Çankırı Milletvekili Kâzım Arar milletvekillerinin konuşmalarının onar dakika ile sınırlandırılması yönünde bir önerge veriyor ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin de, halen söz almış 26 üyenin bulunduğunu bildirerek bir bakıma bu önergeyi destekliyordu. Ancak, söz konusu önergenin aleyhinde konuşan Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, süre sınırlandırmasının aleyhinde olduğunu belirttiği şu konuşmayı yapmıştı:

“Muhterem arkadaşlarım, parlâmentomuz yeni bir memleket meselesi üzerinde umumi müzakere açılmasını ele almakta, işsizlik gibi şimdiye kadar konuşmalarla henüz deşilmemiş bir mevzuu tecrübe etmektedir. Maalesef yanlış bir telâkki ile, parlâmento ile Hükümet üyeleri bu mevzuda yanyana meseleyi deşmeye çalışacağına, karşı karşıya gelmiş ve meseleler kâfi derecede açıklanmamıştır. O halde müsaade ederseniz bu meselede kifayet gibi bir yola gitmiyelim. Yoksa bu, ananeyi yanlış bir yola götürecektir.

Ne oldu şimdi? Hükümet her türlü tedbirleri aldığıının müdafasını yaptı, milletvekilleri, konuşan arkadaşlar temas ettiler. İşsizlik mevzuu, Türk Parlâmentosu ölçüsünde derinliğine, genişliğine ortaya konuldu mu? Bu iş olmadı arkadaşlar. Bu müessese karşılıklı konuşmaya müsait değildir. Genel görüşme ise Hükümeti tenkid değildir. Genel görüşme; Hükümet olarak, Parlâmento olarak, milletvekilleri olarak, mevzuun derinliğine deşilmesi konusu.

*Yanlış yola gidiyoruz. Parlâmentomuz güzel ananeler bırakmak yolunda hareket edeceğine, gerek tahkik heyetleri teşkiline, gerek Riyaset Divanı teşkiline gerekse müzakere tahdidine dair, hattâ seçimlere ait ananeler yanlış noktalarda tesis edilmektedir. Onun için çok rica ederim; şu umumi müzakereleri devam ettirelim, kim kalırsa kalsın, kalanlarla bu mesele müzakere edilir; fakat mesele deşilsin arkadaşlar. Daha mesele deşilmemiştir, söz alanlar söz alacaktır, ben de söz istiyorum. Hürmetlerimle.”*⁴⁹⁵

Bu konuşmadan sonra yapılan oylamada, Kâzım Arar'ın, konuşmaların onar dakika ile sınırlandırılmasını öngören önergesi Genel Kurulca reddedilmişti. Yeniden genel görüşme konusunun görüşülmesine devam edildiğinde ilk sözü alan Antalya Milletvekili İhsan Ataöv, görüşmenin seyri için şu eleştiriyi getiriyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, işsizlik konusunun Parlâmentomuzda konuşulmaya başlanıldığı günden şu ana kadar grupları adına söz alan ve takriri veren bir arkadaşımızhariç, iki milletvekili konuşmuştur. Bu iki milletvekilinden sonra grup sözcüleri devamlısurette Hükümete muhatap

⁴⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 90, (22.05.1962), ss. 341-352.

⁴⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 90, (22.05.1962), ss. 352-353.

*olmuşlar, Hükümet de onlara muhatap olmuştur. Bu suretle bir iktidar - muhalefet tutumu şekline maalesef işsizlik müzakeresi dökülmüştür. Ben şahsan, iktidar partisinin bir kanadı olan iktidar partisinin bir mensubu olarak değil, bir milletvekili olarak, işsizlik dâvasında, şahsi görüşlerimi, bu iktidar ve muhalefet noktasından değil; bir fert olarak izhar edeceğim... ”*⁴⁹⁶

Ataöv'den sonra bazı milletvekilleri konuşmuşlar ve bir ara konu “işsizlik”ten çıkıp, ortaya parlamento üstünde bir gücün olup olmadığı sorusu atılınca, Başbakan İsmet İnönü, 22 Şubat olaylarına da değindiği bir açıklamada bulunmuştu⁴⁹⁷. Tekrar işsizlik konusuna dönüldüğünde, söz alan Antalya Milletvekili Hasan Fehmi Boztepe, işsizlikten uzaklaşıp af sorununa yoğunlaşıncı, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, hatibin konuşmasını kesmiş ve kürsüye Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş'ı çağırmıştı⁴⁹⁸. Bakan Çelikbaş'ın uzun konuşması tamamlanınca, Erzurum Milletvekili Ertuğrul Akça'nın vaktin gecikmiş olması nedeniyle dikkatlerin dağılmasından bahisle, genel görüşmeye başka bir gün devam edilmesini isteyen önergesi Genel Kurulca kabul edilmiş ve Başkanvekili Keskin, işsizlik konusu üzerindeki görüşmelere 24 Mayıs 1962 Perşembe günü devam edileceğini duyurmuştu⁴⁹⁹.

Millet Meclisinin 24 Mayıs 1962 tarihli 92. Birleşiminde, Başkanvekili Mekki Keskin, söz istemiş olan 15 üyenin isimlerini bildiriyor ve işsizlik konusundaki genel görüşmeyi başlatıyordu⁵⁰⁰. İlk sırada yer alan Burdur Milletvekili Nadir Yavuzkan'ın uzun konuşması sürerken, Birleşimi yöneten Başkanvekili Keskin, 20 dakikanın dolduğunu, bu nedenle konuşmasına son vermesi gerektiğini bildirmişse de, kürsüdeki milletvekili Yavuzkan, devam edip etmemesi konusunun Genel Kurula sorulmasını istemişti. Yavuzkan ile Başkanvekili Mekki Keskin arasındaki konuşma, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmiş bulunuyordu:

“BAŞKAN – Tamam Beyefendi. Söz alırsınız, tekrar devam edersiniz.

NADİR YAVUZKAN (Devamlı) – Efendim arkadaşlara lütfen sorun. («Reye reye» sesleri) Eğer müsaade ederseniz devam edeyim. Teklif ediyorum.

*BAŞKAN – Sizin teklifiniz makbul değildir. İçtüzük 20 dakika demiştir, müddetiniz doldu («Reye reye» sesleri). Peki, hatırlınız kırılmasın reye koyuyorum («Olmaz böyle şey» sesleri) Müsaade buyurun efendim, hatip yazılı olarak nutkunun ikmalini istiyorlar. Müddeti dolmuştur. İkmaline kadar konuşmasını reyinize arz ediyorum. Kabul edenler... etmiyenler... Kabul edilmemiştir.”*⁵⁰¹

⁴⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 90, (22.05.1962), s. 353.

⁴⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 90, (22.05.1962), s. 356.

⁴⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 90, (22.05.1962), s. 360.

⁴⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 90, (22.05.1962), s. 369.

⁵⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (24.05.1962), s. 402.

⁵⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (24.05.1962),

Yavuzkan'dan sonra kürsüye Afyon Karahisar Milletvekili Halûk Nur Bâki gelmiş ve onu Tarım Bakanı Cavit Oral izlemişti. Tarım Bakanının konuşması tamamlanınca yine milletvekillerine dönülmüş⁵⁰² ve 5 milletvekilinin konuşmasından sonra, İçel Milletvekili İhsan Önal ile Adana Milletvekili Mehmet Geçicioğlu'na verilen bir önerge ile vaktin geciktiği ve milletvekillerinin çoğunun bulunmadığı ileri sürülerek, genel görüşmeye sonraki birleşimde devam edilmesi istenmişti. Bu önerge kabul edildiğinden, Birleşimi yöneten Başkanvekili Keskin, 25 Mayıs 1962 tarihinde toplanılmak üzere Birleşimi kapatıyordu⁵⁰³.

25 Mayıs 1962 tarihli 93. Birleşimin 1. maddesinde yer alan işsizlik konusundaki genel görüşmeye bırakıldığı yerden yeniden başladığında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Çankırı Milletvekili Şaban Keskin'in konu üzerinde yeterli derecede durulduğunu ve diğer işlere geçilebilmesi için görüşmelerin yeterliğine karar verilmesini öneren önergesini okutuyordu. Ancak, yapılan oylamada, kabulü yönünde 90, reddi yönünde 90 oy çıktığından, önerge reddedilmişti⁵⁰⁴. Bu durumda, işsizlik konusu üzerinde görüşmelere devam ediliyordu. Bu bağlamda, İçel Milletvekili İhsan Önal, şahsı adına yaptığı konuşmasını tamamlayınca, Bolu Milletvekili Ahmet Çakmak ve Sivas Milletvekili Reşat Turhan verdikleri bir önerge ile konuşmaların 10 ar dakika ile sınırlandırılmasını önermişler ve bu öneri Millet Meclisi Genel Kurulunca da kabul edilmişti⁵⁰⁵. Bu karar doğrultusunda, bazı milletvekilleri ve Hükûmet adına İmar ve İskân Bakanı Muhittin Güven'in konuşmasından sonra yeni bir yeterlik önergesi verilmiş ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Keskin, bu önergenin oylanmasından önce bir milletvekiline söz vermişti. Bu milletvekili de konuşmasını tamamlayınca, görüşmelerin yeterliğine ilişkin üç ayrı önerge, aynı yönde olduklarından tek bir oylamaya tabi tutulmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulu görüşmelerin yeterliğine karar vermişti⁵⁰⁶. İşsizlik konusuna ilişkin genel görüşme üzerinde süren görüşmelerin yeterliğine karar verilince, genel görüşme açılmasını isteyenlerden Çankırı Milletvekili Nurettin Ok ve onun ardından Hükûmet adına Başbakan Yardımcısı Akif Eyidoğan söz istemişlerdi. Nurettin Ok, Giresun Milletvekili Ali Cüceoğlu ile birlikte verdikleri önerge üzerine açılan genel görüşmeyi şu sözlerle değerlendiriyordu:

“Çok muhterem arkadaşlarım; Muhterem Başkan söyleyeceklerimi aşağı-

ss. 406-407.

⁵⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (24.05.1962), s. 411.

⁵⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 92, (24.05.1962), s. 424.

⁵⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (25.05.1962), s. 437.

⁵⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (25.05.1962), s. 440.

⁵⁰⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (25.05.1962), s. 448.

yukarı hulâsa ettiler.

Bendeniz işsizlik konusunda bir genel görüşme ayılmasını talebeden ve bu talebi Heyeti Celilenizce kabul edilen bir arkadaşınız olarak, gerek Yüce Meclise, gerekse bizi yorucu bir mesaiden sonra tenvir eden Hükümet üyelerine teşekkür etmek için huzurunuzu işgal etmiş bulunmaktayım.

Adeta beşbin işçinin Meclise kadar yürümüş olması bu konunun enine boyuna ve derinliğine Mecliste teşrih edilmesine yol açmış olduğu için bir fali hayır addedilir. Bu yönden de işsizliğin Türkiye'deki durumu gelmiş; geçmiş ve geleceği bütünüyle birlikte Mecliste otuzdan fazla hatip arkadaşın bey anıyla hülâsa edilmiş oldu. Hükümet üyeleri konu üzerinde, her bakanlık kendi acısından önemle durarak meseleyi huzurlarınıza genişliğine bir şekilde ifade etmek üzere kürsüyü işgal ettiler. Ve her bakan kendi yönünden yapacağı işleri burada saydı. Anlaşıldı ki işsizlik yeni bir konu değildir, çok uzun yıllardan beri devam etmektedir. Fakat bu arada yine anlaşıldı ki, işsizlik bu son mevsimde tezahür ve infilâkını daha ciddî bir şekilde hissettirmiş bulunmaktadır. Bu işsizliği önleyici mahiyette uzun ve; kısa vadeli tedbirler mevcuttur. Uzun vadeli tedbirler de meselelerin esası; artan nüfus karşısında istihsalin o nisbete erişmemesi dolayısıyla, istihsalı çoğaltmak ve bu yönde köyün ve köylünün dâvalarına eğilmek, bunu temin için de zirai reform tasarısının, toprak reform tasarısının, vergi reform tasarısının bir an evvel Meclise gelmesini temin etmek lâzımdır.

Kısa vadeli tedbirler alınmasını temin edebilmek için her bakanlık kendi yönünden mütalâa, beyan etti. Belli başlı hususlar üzerinde durdu. Âmme sektörü harcamalarını, devlet yatırımlarının süratlendirilmesi, birtakım formalitelerin kaldırılması tezahür etti. Bu meyanda Çalışma Bakanının kurulmasını düşündükleri komitenin faal rol oynamasını ve işsizliğin kısa bir vâde içinde bertaraf edilmesini dilemekteyim.

Hepinizi hürmetle selâmlarım. (Alkışlar)”⁵⁰⁷

Bu ilk genel görüşme sonunda Hükümet adına söz alan Başbakan Yardımcısı Akif Eyidoğan'ın konuşması ise şöyledi:

“Çok muhterem arkadaşlarım;

Genel görüşme önergesini Yüksek Huzurunuzda sunmuş olan Nurettin Ok, Giresun Milletvekili Ali Cüceoğlu, aynı mevzuda bir sözlü soru önergesi vermiş olan Şaban Keskin arkadaşlarım başta olmak üzere muhterem parti sözcülerinin ve bu mevzuda günlerden beri söz alarak kıymetli mütalâalarını bildirmiş olan milletvekili arkadaşlarımın fikir ve mütalâalarından Hükümet, icraatında daima istifade edecektir; itimadınız üzerimizde baki oldukça programımız gereğince kısa vadeli ve uzun vâdeli işsizlikle mücadele için gereken tedbirleri Hükümet alacaktır. Bilhassa iş ve teşebbüs hayatının ve

⁵⁰⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (25.05.1962), ss. 448-449.

*işçi çalışma ve çalıştırma şartlarının huzura kavuşması ve teşvik görmesi lâzımdır. Hükümetiniz üzerine düşen bekçilik vazifesini mevcut kanunlar dairesinde hakkıyla ifa etmeye çalışacaktır. Muhterem arkadaşlarıma arzı şükran ederim.”*⁵⁰⁸

Başbakan Yardımcısının konuşması da tamamlandığında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, genel görüşmenin sona erdiğini açıklıyor ve gündemdeki kanun tekliflerinin görüşülmesine başlanıyordu⁵⁰⁹. Böylece, 1961 Anayasasında öngörülen ve yeni bir denetim kurumu olan “genel görüşme”nin ilk uygulaması sona ermişti.

Bu uygulamada dikkat çeken husus, belirli bir konuda genel görüşme açılmasına yönelik önerenin doğrudan oylanıp, Millet Meclisi Genel Kurulunun o konuda genel görüşme açılıp açılmamasını kararlaştırması, önerenin kabul edilmesi durumunda, genel görüşmeye başlanması ve söz isteyen milletvekillerine sırasıyla söz verilmesidir. Fakat siyasi parti grupları veya Hükümet adına söz isteyen olduğunda, bunlar, sıra dikkate alınmaksızın milletvekillerinin önüne geçmekteydiler. Oysa, hemen aşağıda görüleceği gibi bu ilk uygulamadan sonraki diğer genel görüşme önergelerinde farklı bir yöntem izlenmiştir. Bu bağlamda, bir genel görüşme önergesi verildiğinde, Millet Meclisi Genel Kurulunda önce o önerenin gündeme alınıp alınmaması kararlaştırılmış ve şayet gündeme alınması kabul edilmişse, belirlenen bir tarihte sözü edilen konunun görüşülmesi yapılmıştır.

Daha sonraki tarihlerde verilen bir başka genel görüşme önergesinde, genel görüşme önergelerinin ele alınışında izlenecek yöntem açısından, Millet Meclisi Başkanlığının tutumunda da bir değişikliğin yaşandığı gözlemlenmekteydi. Gerçekten, I. Ciltte, “11 Subay Olayı”na ilişkin açıklamalarımız sırasında değindiğimiz gibi, Adalet Partisi Meclis Grubunca bu olay hakkında verilen bir genel görüşme önergesi üzerinde Millet Meclisinin 24 Aralık 1962 tarihli 21. Birleşiminde, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Millet Meclisi Genel Kuruluna, Anayasanın 88. maddesinde belirtilen genel görüşme istemi karşısında Anayasanın 89. maddesinde düzenlenen gensoru önergesinin görüşülmesinde öngörülen yöntemi uygulayacağını ve bu doğrultuda, önerge sahibi, partiler adına birer sözcü ile Başbakan veya bakanlardan birinin konuşmasından sonra, genel görüşmenin açılıp açılmamasını oylayacağını ve genel görüşmenin açılması kabul edildiği takdirde, belirlenecek bir tarihte genel görüşmenin yapılacağını bildirmişti. Bu bağlamda, AP Meclis Grubu Başkanvekili Cihat Bilgehan tarafından verilen genel görüşme önergesine uygulanacak yöntem hakkında, Millet Meclisi Başkanvekili Mekki Keskin şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlar, genel görüşme yeni Anayasamızın getirdiği bir

⁵⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (25.05.1962), s. 449.

⁵⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı) 1, Cilt: 5, Birleşim: 93, (25.05.1962), s. 449.

müessesedir. Eski Anayasamızda ve halen tatbik etmekte olduğumuz eski İçtüzüğümüzde böyle bir müessese yoktur. Mahiyeti itibariyle, itimat oyu hariç, gensoruya benzediği için ondaki prosedürü tatbik ediyoruz. Bundan evvelki iki hâdisede de böyle olmuştu.

Bunu arzdan maksadım, şimdi genel görüşme talebinin gündeme alınması hususu konuşulacaktır. Bu hususta da kimlerin konuşacağını 89 ncu madde tesbit etmiştir. Bunu arz edeyim ki, her arkadaş söz istemesin.

89 ncu madde, önerge sahibi veya sahiplerinden biri; partiler namına birer sözcü; Başbakan veya bakanlardan biri konuştuğundan sonra önergenin oylanacağı derpiş edilmiştir... ”⁵¹⁰

Millet Meclisi Başkanvekili Mekki Keskin, Erzurum Milletvekili Cevat Önder’in bir sorusu üzerine, izleyeceği yöntemi tekrarlamıştı. Önder’in sorusu ve Başkanvekili Keskin’in cevabı, Millet Meclisinin 24 Aralık 1961 tarihli 21. Birleşiminin tutanaklarına şöyle geçmişti:

“CEVAT ÖNDER (Erzurum) – Efendim, genel görüşme Anayasamızın 88 nci maddesiyle düzenlenmiştir. Gensoru ise Anayasamızın 89 ncu maddesinde tedvin edilmiştir. 89 ncu madde için tatbik edilecek olan prosedür 88 nci madde için de tatbik edilecek midir?

BAŞKAN – Evet efendim, aynı prosedür tatbik edilecektir.

CEVAT ÖNDER (devamla) – Öyle ise grupumuz adına Cihat Bilgehan arkadaşımız konuşacaktır.

BAŞKAN – Efendim, gensoru hakkında aynı prosedürü tatbik etmek mecburiyetindeyiz. Mahiyeti itibariyle birbirine benzemektedir. Grup adına bir kişiye söz vereceğiz, ayrıca önerge sahibi söz isterse o arkadaş da söz verilecektir.

CİHAT BİLGEHAN (Balıkesir) – Bendeniz taktir veren kimse olarak söz hakkımı mahfuz tutuyor ve konuşmak istiyorum.”⁵¹¹

Bu doğrultuda, sözü edilen genel görüşme önergesi üzerinde, önce önerge sahibi Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan konuşmuş, Birleşimi yöneten Başkanvekili Keskin, daha sonra, Adalet Partisi Grubu adına bir kişiye söz vereceğini açıklamıştı. Bu sırada, Samsun Milletvekili Kâmrân Evliyaoğlu itirazda bulunuyor ve az önce konuşan Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan’ın, genel görüme önergesini şahsı adına değil, Adalet Partisi Grubu adına verdiğine, bu nedenle Bilgehan’ın yaptığı konuşmanın da Adalet Partisi Meclis Grubu adına yapılan bir konuşma olarak anlaşılması gerektiğine dikkat çekerek, Adalet Partisi Grubu adına bir başka kişiye söz verilmemesi gerektiğini bildiriyordu. Buna karşılık, Başkanvekili Mekki Keskin,

⁵¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), s. 418.

⁵¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), s. 418.

şu açıklamada bulunmuştu.

“Efendim, Sayın Cihat Bilgehan, filhakika Adalet Partisi Grubu Başkanvekilidir. Önergeye de bu vasfını koymuştur. Ancak, buradaki görüşmelerinde, Grup Başkanı olarak, grup namına değil, önergeyi veren milletvekili olarak konuşmak istemiştir. Riyaset de bu bakımdan kendisini, önergeyi veren milletvekili olarak konuşturmuştur.

*Şimdi grup adına konuşacak kim ise ona söz vereceğiz.”*⁵¹²

Bu durumda, Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu AP Grubu adına söz istediğini bildirerek kürsüye gelmiş, onu Millet Partisi Meclis Grubu adına söz alan Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan izlemişti. Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, bu iki milletvekilinden başka söz isteyen olmadığı için, Hükûmetin görüşüne başvuruyor ve sözü Başbakan İsmet İnönü’ye veriyordu. İnönü’nün konuşması da bitince, Başkanvekili Keskin, Cihat Bilgehan’ın 11 Subay olayı ile ilgili genel görüşme açılmasını talep eden önergesini oya sunuyor ve söz konusu önerge, 136’ya karşı 201 oyla reddediliyordu⁵¹³.

Görüldüğü gibi, birbirini izleyen iki genel görüşme açılması önergesi karşısında, Millet Meclisi Başkanlığının uygulaması farklılık göstermektedir. Gerçekten, Çankırı Milletvekili Nurettin Ok ile Giresun Milletvekili Ali Cüceoğlu’nun işsizlik konusunda genel görüşme açılmasını isteyen önergeleri üzerine, genel görüşme açılıp açılmaması, Millet Meclisi Başkanlığınca doğrudan oya sunulmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulunun genel görüşme açılması yönündeki kararı sonrasında, söz isteyenlere sırasıyla söz verilmişken; Adalet Partisi Meclis Grubunun “11 Subay Olayı” hakkındaki genel görüşme önergesi karşısında, Meclis Başkanlığınca, önce önerge sahibine, sonra siyasî parti grubu sözcülerine ve en sonra da Hükûmet adına Başbakana söz verilmiş ve bu kişilerin konuşmaları tamamlandıktan sonra genel görüşme açılıp açılmaması oylanmıştı. Bu oylamada Millet Meclisi Genel Kurulu 11 Subay olayı hakkında genel görüşme açılmasını kabul etmediği için konu kapanmıştı. Bir diğer deyişle, ikinci genel görüşme önergesi üzerine, önce önerge sahibinin, siyasî parti grupları sözcülerinin ve Hükûmetin düşüncelerinin açıklandığı bir **ön görüşme** yapılmış ve bu ön görüşmeden sonra gidilen oylamada genel görüşmenin açılıp açılmayacağı karara bağlanmıştı.

Sonraki genel görüşme istemlerinde, ikinci genel görüşme önergesinde izlenen yönteme bağlı kalındığı; yani, tıpkı gensoru önergesinin görüşülmesinde olduğu gibi, verilen bir genel görüşme önergesi üzerinde de, önerge sahibinin, siyasî parti grupları sözcülerinin ve Hükûmetin konuşmasından sonra, genel görüşme önergesinin gündeme alınıp alınmamasının karara bağlandığı; gündeme alınması kabul edilirse Genel Kurulca belirlenecek bir tarihte önergede belirtilen

⁵¹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), s. 421.

⁵¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), ss. 421-425.

konunun görüşüldüğü, yok eğer gündeme alınması reddedilirse konunun kapandığı görülmekteydi. Gerçekten, Kocaeli Milletvekili Nihat Erim tarafından verilen ve Türkiye'nin genel dış meseleler karşısında güttüğü politika ve NATO, Ortak Pazar, Yardım Konsorsiyomu, Kıbrıs'a dair Zürih ve Londra anlaşmalarının uygulanması konularında genel görüşme açılmasının istendiği önerge, Millet Meclisinin 2 Ocak 1963 tarihli 24. Birleşiminde okunduktan sonra, üzerinde önce önerge sahibi Nihat Erim, daha sonra sırasıyla Millet Partisi Meclis Grubu adına İstanbul Milletvekili Zekâi Dorman, Adalet Partisi Meclis Grubu adına Erzurum Milletvekili Ertuğrul Akça, CKMP Meclis Grubu adına Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi, CHP Meclis Grubu adına Bursa Milletvekili İbrahim Öktem ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin konuşmuşlardı⁵¹⁴. Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, konuşmaların tamamlanması üzerine bu genel görüşme önergesinin gündeme alınıp alınmamasını oylayacağını, eğer gündeme alınması kabul edilirse, genel görüşmenin yapılacağı günün kararlaştırılacağını açıklamıştı. Başkanvekili Ok'un konuşması şöyleydi:

*“Sayın arkadaşlar, parti grupları adına konuşan arkadaşlarımız ve Bakanlar Kurulu adına konuşan Dışişleri Bakanını dinledikten sonra, Sayın Nihat Erim tarafından verilmiş olan önergenin evveleminde gündeme alınması hususunu oya sunacağım, ondan sonra genel görüşmenin hangi gün açılması hakkındaki teklifleri, varsa takrirleri oya arz edeceğim, ki bu hususta bir takrir mevcuttur. Bu şekil dâhilinde genel görüşmenin gündeme alınmasını oyunuza sunuyorum...”*⁵¹⁵

Yapılan oylamada, genel görüşmenin gündeme alınması kabul edilince, CHP, AP, YTP, CKMP ve MP Grupları adına verilen ve genel görüşmenin 9 Ocak 1963 tarihinde yapılmasının önerildiği önerge oya sunulmuş; bunun da kabulü üzerine, anılan 9 Ocak 1963 tarihinde dış politika üzerinde genel görüşme açılması kararlaştırılmıştı⁵¹⁶.

Henüz yeni İçtüzük yapılmadığı için, 1961 Anayasasında öngörölmüş olan genel görüşme açılması istemlerinde Millet Meclisi Genel Kurulunda izlenecek yöneme ilişkin uygulama ile belirlenen bu süreç, hayli benzer biçimde, Cumhuriyet Senatosunun Millet Meclisinden çok daha önce yapılmış olan İçtüzüğünde de benimsenmişti. Gerçekten, Cumhuriyet Senatosunun 27 Aralık 1963 tarihli İçtüzüğünün 128. maddesinde, en az 5 üye tarafından verilebilecek olan bir genel görüşme önergesi üzerinde, önergede imzası bulunan üyelere birinin dinlenmesinden sonra, lehte ve aleyhte birer üyeye söz verileceği ve genel görüşme açılıp açılmamasının oylanacağı; eğer genel görüşme açılması kabul edilirse,

⁵¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 24, (02.01.1963), ss. 514-519.

⁵¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 24, (02.01.1963), s. 519.

⁵¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 24, (02.01.1963), ss. 519-521.

üzerinde genel görüşme açılması istenen konunun, en geç, kabul tarihini izleyen üçüncü birleşimin gündemine alınacağı öngörülmekteydi⁵¹⁷. Benzer şekilde, Millet Meclisinin 5 Mart 1973 tarihli İktüzüğünün 100. maddesinde de, Hükümet, siyasî parti grupları veya en az 10 milletvekili tarafından verilen bir genel görüşme önergesinin Genel Kurulda okunacağı ve Hükümet, siyasî parti grupları ve istemde bulunan milletvekillerinden birinci imza sahibi veya onun göstereceği bir diğer imza sahibinin konuşmasından sonra, genel görüşmenin açılıp açılmamasına işaret oyuyla karar verileceği; açılmasına karar verilirse, genel görüşme gününün özel bir gündem halinde Danışma Kurulunca saptanacağı belirtilmekteydi⁵¹⁸.

⁵¹⁷ 27 Aralık 1963 tarihli Cumhuriyet Senatosu İktüzüğünün genel görüşmeye ilişkin 127., 128. ve 129. Maddelerinde şu düzenlemeler yer almış bulunuyordu:

“MADDE 127.- Genel görüşme, Hükümetin veya bir bakanın siyaset ve icraatı ile ilgili belirli bir konunun görüşülmesidir.

MADDE 128.- Genel görüşme, en az beş üyenin imzalıyarak Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına verecekleri bir önerge ile istenir. Bu önerge, verildiği günden sonraki ilk gündeme alınır. O gün, önergede imza sahibi olanlardan biri dinlendikten sonra lehte ve aleyhte birer üyeye söz verilir.

Genel görüşme açılmasının kabul veya reddi işarı oyla karara bağlanır.

Genel görüşme açılmasına Cumhuriyet Senatosunca karar verilmesi halinde Başkan önergeyi derhal Hükümete bildirir.

Hükümet veya ilgili bakan konunun, yazının gönderilmesini takibeden üçüncü birleşime kadar olan birleşimlerden hangisinin gündemine alınmasını istediğini Başkanlığa yazı ile bildirmeye mecburdur. Aksi halde konu Başkanlıkça üçüncü birleşimin gündemine alınır ve sorulardan önce görüşülür.

Hükümet veya ilgili bakan iç ve dış güvenlik düşüncesiyle, görüşmenin kapalı oturumda yapılmasını isteyebilir.”

MADDE 129.- Genel görüşmeye, Başkanlıkça önergenin okutulmasıyla başlanır. Önerge sahiplerinden birisi, dilerse, önergeyi açıklar. Varsa en az üç üyenin konuşmasından sonra Hükümet dinlenir.

Önerge sahiplerinin ve diğer üyelerin görüşmeye katılmak haklarıdır.” Bkz. Şeref İba, **Osmanlı'dan Günümüze Meclis İktüzük Metinleri**, ss. 187-188.

⁵¹⁸ 5 Mart 1973 tarihli Millet Meclisi İktüzüğünün genel görüşmeye ilişkin, 99., 100. ve 101. maddelerinde şu hükümler yer almıştı:

“MADDE 99.- Genel görüşme, toplum ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir.

MADDE 100.- Genel görüşme açılması, Hükümet, siyasi parti grupları veya en az on milletvekili tarafından Başkanlıktan bir önergeyle istenebilir. Bu istem derhal gelen kâğıtlar listesine alınır, Genel Kurula ve Hükümete duyurulur.

Verilen önergenin metni beşyüz kelimeden fazla ise istek sahipleri beşyüz kelimeyi geçmemek üzere önergenin özetini eklemek zorundadırlar. Genel Kurulda bu özet okunur.

Genel görüşme açılıp açılmamasına Genel Kurul karar verir.

Genel kurulda bu konudaki görüşmede Hükümet, siyasi parti grupları ve istemde bulunan milletvekillerinden birinci imza sahibi veya onun göstereceği bir diğer imza sahibi konuşabilir. Genel Kurul genel görüşme açılıp açılmamasına işaretle oylama suretiyle karar verir.

MADDE 101.- Genel görüşme açılmasına karar verilirse, genel görüşme günü bir özel gündem halinde Danışma Kurulunca tesbit edilir. Genel görüşmenin başlayacağı gün, görüşme açılmasına karar verilmesinden itibaren kırksekiz saatten önce ve yedi tam günden sonra olamaz.

Genel görüşmede ilk söz hakkı genel görüşme önergesi sahibi siyasi parti grubu veya gruplarına yahut genel görüşme önergesindeki birinci imza sahibi milletvekiline veya onun göstereceği bir diğer imza sahibi milletvekiline aittir.

Bundan sonraki görüşmeler hakkında genel hükümler uygulanır.” Bkz. Şeref İba, **Osmanlı'dan Günümüze Meclis İktüzük Metinleri**, s. 129.

c- Millet Meclisinin 12. Döneminde Verilen Genel Görüşme Önergeleri

Millet Meclisinin 12. Döneminde, 13 adet genel görüşme önergesi Millet Meclisi Genel Kuruluna intikal etmiş ve bunlardan 7'si Millet Meclisinde kabul edilerek konu üzerinde genel görüşmeye gidilmiş, 5'i ön görüşmede reddedildiğinden üzerlerinde başka bir işlem yapılmasına gerek kalmamıştı. 1 önerge ise sahibi tarafından geri çekilmişti.

Sözü geçen 13 genel görüşme önergesi, numaraları, önergeyi verenler, konusu ve ön görüşmede kabul edilip edilmediklerine de işaret edilerek bir tablo halinde şöyle gösterilebilir:

Millet Meclisinin 12. Döneminde Genel Kurula İntikal Eden Genel Görüşme Önergeleri			
No.	Önergeyi verenler	Genel görüşme önergesinin konusu	Sonuç
<i>i</i> (8/1)	Çankırı Milletvekili Nurettin Ok ve Giresun Milletvekili Ali Cüceoğlu	İşçilerin 3 Mayıs 1962 tarihinde TBMM'ye kadar yürütmelerine neden olan işsizlik sorunu. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 5, Birleşim: 84, (04.05.1962), s. 138.	Önerge, Millet Meclisinin 4 Mayıs 1962 tarihli 84. Birleşiminde kabul edildi ve 9 Mayıs 1962 tarihli 86. Birleşimde işsizlik konusunun görüşülmesine başlandı. 22 Mayıs 1962 tarihli 90. Birleşimde görüşmelere devam edildi ve Millet Meclisinin 25 Mayıs 1962 tarihli 93. Birleşiminde genel görüşme sona erdi.
<i>ii</i> (8/2)	Adalet Partisi Meclis Grubu Başkanvekili Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan	Muhtelif rütbede 11 hava subayının, Hava Kuvvetleri Komutanının teklifi üzerine bulundukları görevden alınmaları olayı. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), ss. 416-417.	Millet Meclisi Genel Kurulunun 24 Aralık 1962 tarihli 21. Birleşiminde görüşülen önerge, 136'ya karşı 201 oyla reddedildi.
<i>iii</i> (8/3)	Kocaeli Milletvekili Nihat Erim	Türkiye'nin genel dış meseleler karşısında güttüğü politika ve NATO, Ortak Pazar, Yardım Konsorsiyomu, Kıbrıs'a dair Zürih ve Londra anlaşmalarının tatbikatı konuları. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 23, (28.12.1962), s. 484.	Millet Meclisinin 2 Ocak 1963 tarihli 24. Birleşiminde ön görüşmesi yapılan önerge kabul edildi ve 9, 10, 11 ve 14 Ocak 1963 tarihli Birleşimlerde genel görüşme gerçekleştirildi.
<i>iv</i> (8/4)	Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç	«Yurtta sulh, cihanda sulh» insanlık ve medeniyet görüşü ve Anayasa rejimi karşısında memleketin iç politikası. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), s. 64.	Millet Meclisinin 29 Mart 1963 tarihli 64. Birleşiminde açılması kabul edilen genel görüşme, 5 Nisan 1963 tarihli 67. Birleşimde, gündüz ve bütün gece ertesi sabah saat 05.00'e kadar süren oturumlarda gerçekleştirdi.

v (8/5)	Antalya Milletvekili İhsan Ataöv	Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş'ın, Bakanlık, Makina Kimya Kurumu, Şeker Fabrikaları ve Kömür işletmeleri gibi müesseselerdeki icraatı. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 97, (17.06.1963), s. 231.	Genel görüşme açılmasını isteyen önerge, Millet Meclisinin 19 Haziran 1963 tarihli 98. Birleşiminde ele alındı ve kabul edildi. Bu doğrultuda, Millet Meclisinin 26 Haziran 1963 tarihli 102. Birleşiminde başlayan genel görüşme, aynı gün sona erdi.
vi (8/6)	Konya Milletvekili İrfan Baran	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azızoğlu'nun kürtcülük cereyanları ve şüpheli derneklerle ilgili derecesi, siyasi hükümlülerle münasebet ve irtibatlarının mahiyeti ve Reşat Akşemsettinioğlu ile Zeki Erataman'ın kaçışı olayları. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 149, (08.10.1963), s. 217.	Önerge, Millet Meclisinin 15 Ekim 1963 tarihli 152. Birleşiminde ele alındı ve ön görüşmede yapılan değerlendirmelerden sonra, genel görüşme açılması reddedildi.
vii (8/7)	Konya Milletvekili İrfan Baran	Kıbrıs olayları ve meseleleri ile Hükümetin bu konuda takibettiği ve edeceği politika. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 254.	Millet Meclisinin 5 Şubat 1964 tarihli 48. Birleşiminde yapılan ön görüşmede, genel görüşme açılması reddedildi.
viii (8/8)	İzmir Milletvekili Şinasi Osma	Kıbrıs olayları M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 54, (13.02.1964), ss. 603-604.	Millet Meclisi Genel Kurulu, 18 Aralık 1964 tarihli 55. Birleşimde yaptığı ön görüşmede, bu önergeyi reddetti.
ix (8/9)	İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray ve 2 arkadaşı	Türk-Yunan münasebetlerinin genel muhasebesinin yapılması ve bu münasebetlere verilecek istikametinin tayini. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 91, (15.04.1964), s. 600.	Millet Meclisinin 16 Nisan 1964 tarihli 92. Birleşiminde bu önergenin ön görüşmesine başlandığında, Başbakan yardımcısı Kemal Satır'ın, bu genel görüşmenin Türkiye'ye gelecek olan Birleşmiş Milletler arabulucusunun gelişi sonrasında yapılmasını önermesi üzerine, önege sahipleri önergelerini geri çektiklerinden bir karar verilmesi söz konusu olmadı. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 92, (16.04.1964), ss. 662-663.
x (8/10)	İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray ve Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay	Türk-Yunan münasebetlerinin genel bir muhasebesinin yapılması. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 94, (28.04.1964), s. 31-32.	Bu önergenin ön görüşmesi, Millet Meclisinin 29 Nisan 1964 tarihli 95. Birleşiminde, aynı konuda olup, hemen bir altta yer alan Nihat Erim'in önergesi ile birlikte yapıldı ve genel görüşme açılması oy birliğiyle kabul edildi.

xi (8/11)	Kocaeli Milletvekili Nihat Erim	Türk-Yunan münasebetleri M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 94, (28.04.1964), s. 32.	Bu önerenin ön görüşmesi, Millet Meclisinin 29 Nisan 1964 tarihli 95. Birleşiminde, aynı konuda olup, hemen bir yukarıda yer alan Tahsin Demiray ve iki arkadaşının önergesiyle birlikte yapıldı ve genel görüşme açılması oy birliğiyle kabul edildi.
xii (8/12)	A.P. Meclis Grup Başkanı İstanbul Milletvekili Mahmut Rıza Bertan, C.K.M.P. Meclis Grup Başkanvekili Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, Y.T.P. Meclis Grup Başkanvekili Hatay Milletvekili Şekip İnâl ve M.P. Meclis Grup Başkanvekili Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan	Kıbrıs ve bununla ilgili izlenen dış politika. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 130, (03.09.1964), s. 280.	Bu önerge, Kıbrıs olayları nedeniyle olağanüstü toplanmış olan Millet Meclisinin 3 Eylül 1964 tarihli 130. Birleşiminde okundu ve gündeme alınıp alınmaması hakkındaki ön görüşme 4 Eylül 1964 tarihli 131. Birleşimde yapıldı. Ön görüşme sonunda oybirliğiyle genel görüşme açılması kabul edildi ve genel görüşme için Millet Meclisinin 7 Eylül 1964 tarihinde toplanması kararlaştırıldı.
xiii (8/13)	Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu	Hükûmetçe yapılması tasarlanan toprak reformunun finans kaynakları ve temel esasları. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), ss. 81-82.	Millet Meclisinin 9 Kasım 1964 tarihli 4. Birleşiminde ön görüşmesi yapılan bu önerenin gündeme alınması reddedildi.

Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde Genel Kurulda işlem gören ve yukarıda bir tablo üzerinde haklarında kısa bilgi verilen 13 Genel Görüşme önergesinin her birinin metinleri ve Millet Meclisinde görüşülüp karara bağlanma süreçleri, aşağıda sırasıyla ayrıntılı bir biçimde gösterilmiştir:

aa-Çankırı Milletvekili Nurettin Ok ile Giresun Milletvekili Ali Cüceoğlu’nun, İşçilerin 3 Mayıs 1962 Günü Meclise Kadar Yürüyüş Yapmalarına Neden Olan İşsizlik Sorunu Hakkında Genel Görüşme Açılmasına Yönelik Önergeleri (8/1).

Nurettin Ok ve Ali Cüceoğlu’nun imzalarını taşıyan sözü edilen genel görüşme önergesi şöyleydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

*İşçilerin 3 Mayıs 1962 günü Meclise kadar yürüyüş yapmaları ile tezahürü had bir seviyeye ulaşan işsizlik problemi hakkında genel bir görüşme açılmasını arz ve teklif ederim.”*⁵¹⁹

Bu genel görüşme önergesi, yukarıda “**Millet Meclisi Başkanlığının Verilen İlk Genel Görüşme Önergeleri Karşısında İzlenecek Yöntem Konusunda Farklı Uygulamalar Sergilemesi**” başlığı altındaki açıklamada ayrıntılarıyla ele

⁵¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 5, Birleşim: 84, (04.05.1962), s. 138.

aldığımız gibi, üzerinde bir ön görüşme yapılmadan Millet Meclisinin 4 Mayıs 1962 tarihli 84. Birleşiminde kabul edilmiş ve 9 Mayıs 1962 tarihli 86. Birleşimde işsizlik konusunun görüşülmesine başlanmıştı. Görüşmeler, sonraki birleşimlerde sürmüş ve Millet Meclisinin 25 Mayıs 1962 tarihli 93. Birleşiminde sona ermişti⁵²⁰.

bb- Adalet Partisi Meclis Grubu Başkanvekili Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan'ın, Hava Kuvvetleri Komutanının Teklifi Üzerine, Bulundukları Vazifelerinden Alınan Muhtelif Rütbede 11 Hava Subayı İle İlgili Olarak Bir Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi. (8/2)

AP Grubu Başkanvekili Cihat Bilgehan, 21 Aralık 1962 tarihli bu genel görüşme önergesinde şöyle demektedir:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

3 Aralık 1962 Pazartesi günü Millî Savunma Bakanlığı Basın İrtibat Bürosunun saat 18.45 te yayınladığı bir tebliğde: «Hava Kuvvetleri Kumandanının teklifi üzerine muhtelif rütbede 11 hava subayının halen bulundukları vazifelerinden alınmaları Genelkurmay Başkanlığınca uygun görüldüğü» bildirilmiş ve Hava Kuvvetleri Kumandanı Sayın General Tansel de bir gazeteye beyanat vererek aynen şöyle söylemiştir: «Bu subaylardan bir kaç Mucip Ataklı'dan emir alırlar. Askerliklerini kaybetmişlerdir. Hava Kuvvetleri ve Silahlı Kuvvetler için tehlikeli olmaya başlamışlardır. Kendilerini bu yüzden istemiyorum ve istifalarını ben istedim. Bunlar Kurmay Başkanı Tuğgeneral Hüsnü Özkan, Bandırma Üs Kumandanı Alb. Halim Menteş ve Mürted Kumandanı Alb. Fevzi Arsin'dır.»

Ertesi günü 4 Aralıkta Genelkurmay Başkanı Sayın Orgeneral Cevdet Sunay bir bildiri ile hâdiseyi izah etmek istemiş: «11 hava subayının vazifeden alınmalarının siyasi düşüncelerle ilgili olmadığını, demokrasiye bağlı bulunduklarını» ifade ederek durumun bir vazife anlaşmazlığından ibaret olduğunu belirtmiştir.

Aynı gün Hava Kuvvetleri Kumandanı Sayın Korgeneral Tansel'in iddia ve ithamlarını bir basın toplantısında cevaplandırın Tabii Senatör Sayın Mucip Ataklı: «General Tansel'in beyanatının memleket menfaatleriyle kabili telif olamayacağını, onun bu beyanatı vermeye yetkili bulunmadığı» nı belirtmiş ve Sayın, Tansel'i «Vefasızlık» la itham etmiştir.

Bu birbirine uymayan beyanlar, bu türlü konulara karşı hassasiyet kazanmış olan Türk Milletini müteessir etmiş ve hâdis, basında çeşitli tefsirlere yol açmıştır.

Olaya lakayt kalan Hükümeti konuşturmak maksadiyle Adalet Partisi Genel Başkanı Sayın Gümüspala riyasetindeki bir heyet Başbakanı ziyaret etmiş fakat bu müracaatı tatminkâr bir cevapla karşılayamayan Sayın Başbakan, Y.T.P.'den bir milletvekili tarafından Millet Meclisine verilen bu

⁵²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 5, Birleşim: 86, (09.05.1962), ss. 218-260; Birleşim: 90, (22.05.1962), ss. 329-369; Birleşim: 92, (24.05.1962), ss. 402-424; Birleşim: 93, (25.05.1962), ss. 438-449.

konudaki gensoru önergesinin reddini istiyerek kısa bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Sayın Başbakan: «Hava Kuvvetleri içinde cereyan eden olayların vazife disiplini ve ahengi hudutları içinde bir ehemmiyet taşımıştır. Mesul komutan kendi kıtası içinde vazife intizamını sağlamıştır. Genel Kurmay Başkanı icabeden tedbirleri tatbik etmiştir; demekle iktifa etmiş esasen önerge sahibi milletvekili de önergesini geri aldığından, bu konuda Meclis müzakeresi açılmıyarak hâdise basının çeşitli tefsirlerine, şayialara ve fısıltı gazetelerine terk edilmiştir.

Dış efkârı umumiyede Türkiye'nin NATO manzumesindeki yeri ve önemi ile Yardım Konsorsiyomu konuları müzakere ve münakaşa edilirken ve memleketimizde demokratik parlömanter rejim ve iktisadi hayat emniyet ve istikrara muhtaç halde iken, 11 subay meselesi olarak anılan hâdisenin millî bir huzursuzluk sebebi olmak istidadını taşıması, konuyu esaslı surette Büyük Meclise aksettirmek lüzumunu ortaya, koymuştur.

Bâzı muhteris politikacıların bir subay grubu ile birlikte demokrasiye karşı girişebilecekleri her hangi bir teşebbüsün, asla bir ihtilâl veya Hükümet darbesi vasatında bulunmıyan Türkiye'de Milletçe ve lanetle reddedileceği ve Türk Milletinin ordusu ile birlikte yürekte inandığı demokratik rejimi sarsamıyacağı muhakkak olmakla beraber; bu kabil teşebbüsleri Türk millî hayatının temel müesseselerinden olan ordunun kendi iç huzuru, disiplini ve dolayısıyla millet bünyesinin ve demokratik rejimin selâmeti bakımından fevkalâde mühim hâdiselerden addediyoruz.

Bu sebeple Türk milletinin istiklâl emniyeti ve müdafaa kudreti ve rejimin temel unsurlarından biri olan ordusunun, dünya çapındaki prestijini rencide edici bir şekilde istismara müsaidolan 11 hava subayı hâdisesine karşı; T.B.M.M. nin seyirci kalması, hattâ ordumuzun ananevi disiplinini ihlâl teşebbüsleri karşısında mesul kumandanın otoritesine saygı gösterilmesi lüzumunu açıkça belirtmesi icabeder.

Hür dünyanın ve NATO'nun emniyet kanadı içinde, ona da kuvvet olan Türk Ordusunun demokrasiye bağlılığı hususundaki itibarına millet nazarında ve beynelmilel camiada gölge düşürme teşebbüslerine hiç kimsenin hakkı yoktur. Ordu mensuplarını kendi politikalarına alet etmek isteyen bâzı muhteris politika adamlarının bu türlü faaliyetlerine artık esaslı şekilde son vermenin zamanı gelmiştir. Zira bu gibi gizli teşkilât kurmaya teşebbüs etmek asla affedilemeyecek bir Anayasa suçudur.

Bu teşebbüs, sadece Hava Kuvvetleri Kumandanının sarîh beyanatındaki ölçüde kalsa bile, Büyük Atatürk'ün Türk Milleti ile birlikte tesis ettiği Meclis ve ordu bağlılığının ve müesseseler arasındaki fonksiyon ayrılığının da ihlâlî mahiyetindedir. Bu bakımdan mezkûr hâdise dolayısıyla ordunun kendi bünyesi içindeki otoriteye ve disipline kaynak teşkil etmek ve ordu ve millet huzurunu sağlamak bakımından T.B.M. Meclisinin kendisine düşen vazifeyi ifa etmesi gerekmektedir. Zira, Anayasanın 110 ncu maddesinde hüküm ve ifadesini bulduğu üzere ordunun kuvvet, kudret, satvet ve itibarını korumak,

Parlâmentonun vazifelerinin başında gelir.

Bu sebeple orduda maceraya meraklı şahıslar arayarak ve onların arasına sızmaya alışıarak ordunun yekpare bütünlük ve itibarına musallat olan ve askerlikle hiçbir ilgisi bulunmayan bâzı politikacıların bu tasallutundan ordunun şerefini ve rejimin esasını himaye etmek bir parlâmento borcudur.

Durumu bu suretle müzakere ederek hâdiseyi değerlendiren Adalet Partisi Türkiye Büyük Millet Meclisi grupları bu konuda Büyük Meclisde bir genel görüşme açılması tekliflerini münasip görmüştür.

Sayın Başbakanın Başkanlığını deruhte ettiği Koalisyon Hükümetinin hâdiseye lâayık olduğu ehemmiyeti vermediği milletçe müşahade edilmektedir. İdarei maslahat zihniyeti ile hareket eden Koalisyon Kabinesinin bu ataletin sebeplerini veya alınması lâzımgelen tavrı münakaşa etmek, icabediyorsa ona gerekli otoritenin sağlanmasında kuvvet kaynağı olmak ve bu iktidarı gösteremiyerek Anayasa hâkimiyetini sağlayamıyacaksa Büyük Meclise düşen vazife ve mesuliyetin ne olacağını tesbit etmek üzere bir umumi görüşme açılmasını arz ve teklif ederim.

*Saygılarımızla.”*⁵²¹

Bu genel görüşme önergesi Millet Meclisinin 24 Aralık 1962 tarihli 21. Birleşiminde görüşölmüş ve önerge sahibi ile siyasî parti grup sözcülerinin konuşmalarından sonra, 136’ya karşı 201 oyla reddedilmiş; yani “11 Subay Olayı” hakkında genel görüşme açılmasını Millet Meclisi kabul etmemişti⁵²².

cc- Kocaeli Milletvekili Nihat Erim’in Türkiye’nin Genel Dış Meseleler Karşısında Güttüğü Politika ve NATO, Ortak Pazar, Yardım Konsorsiyomu, Kıbrıs’a Dair Zürih ve Londra Anlaşmalarının Tatbikatı Konularında Bir Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi. (8/3)

Kocaeli Milletvekili Nihat Erim, bu genel görüşme önergesinde şöyle demektedir:

“Millet Meclisi Başkanlığına

İkinci Koalisyon Hükümeti güvenoyu aldığından beri milletlerarası münasebetlerde birçok gelişmeler oldu.

*Türkiye’nin genel dış meseleler karşısında güttüğü politika ve NATO, Ortak Pazar, Yardımı Konsorsiyomu, Kıbrıs’a dair Zürih ve Londra anlaşmalarının tatbikatı konularında Millet Meclisinin aydınlanması, milletvekillerinin düşüncelerini Millet kürsüsünden bildirebilmeleri için, Anayasanın 88 nci maddesinin verdiği hakka dayanarak, bir genel görüşme açılmasını teklif ediyorum.”*⁵²³

⁵²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), ss. 416-417.

⁵²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), ss. 418-425.

⁵²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 23, (28.12.1962), s. 484.

Bu genel görüşme önergesi, Millet Meclisinin 28 Aralık 1962 tarihli 23. Birleşiminde okunmuş ve genel görüşme açılıp açılmamasına ilişkin görüşmeler 2 Ocak 1963 tarihli 24. Birleşimde yapılmıştır⁵²⁴. Önerge sahibi Nihat Erim'in, siyasî parti grupları sözcülerinin ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in konuşmalarından sonra oya sunulan önerge, Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmiş ve genel görüşmenin, CHP, AP, YTP, CKMP ve MP Grupları adına verilen ortak bir önerge doğrultusunda, 9 Ocak 1963 tarihinde yapılması kararlaştırılmıştır⁵²⁵. Millet Meclisinin 9 Ocak 1963 tarihli 27., 10 Ocak 1963 tarihli 28., 11 Ocak 1963 tarihli 29. ve 14 Ocak 1963 tarihli 30. Birleşimlerinde sürdürülen genel görüşme, bu son birleşimde verilen yeterli önergelerin kabulü üzerine, sona ermiştir⁵²⁶.

dd- Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç'ın, «Yurtta Sulh, Cihanda Sulh» İnsanlık ve Medeniyet Görüşü ve Anayasa Rejimi Karşısında Memleketin İç Politikası Üzerinde Bir Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi (8/4)

Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç'ın önergesinde şöyle diyordu:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

*Türk Milletine mal olmuş «Yurtta sulh, cihanda sulh» insanlık ve medeniyet görüşü ve Anayasa rejimi karşısında memleketin iç politikası üzerinde umumi görüşme açılmasını saygıyla rica ederim.”*⁵²⁷

İç politikada son zamanlarda yaşanan ciddi görüş ayrılıklarının ve bunlardan kaynaklanan çatışmaların görüşülmesi istenen bu genel görüşme önergesi, Millet Meclisinin 29 Mart 1963 tarihli 64. Birleşiminde değerlendirilmiş ve önerge sahibi Tahtakılıç'ın, siyasî parti grupları gözcülerinin ve Başbakan İsmet İnönü'nün konuşmalarından sonra yapılan oylamada gündeme alınması kabul edilmiş ve genel görüşmenin 5 Nisan 1963 tarihinde yapılması kararlaştırılmıştır⁵²⁸. Bu genel görüşme açılması isteminin görüşülmesinde dikkat çeken husus, tüm siyasî parti gruplarının ve Başbakan'ın, genel görüşme açılmasından yana olmalarıydı. Örneğin, Başbakan İsmet İnönü, sözü edilen genel görüşme önergesine ilişkin düşüncelerini açıklarken şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlar; iç politika üzerinde bir genel görüşme teklifi vardır. Bu genel görüşme teklifini Hükümet olarak kabul ediyoruz. Bir genel

⁵²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 24, (02.01.1963), ss. 514-521.

⁵²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 24, (02.01.1963), s. 514-521.

⁵²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 27, (09.01.1963), ss. 624-659; Cilt: 11, Birleşim: 28, (10.01.1963), ss. 4-46; Birleşim: 29, (11.01.1963), ss. 50-75; Birleşim: 30, (14.01.1963), ss. 87-114.

⁵²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), s. 64.

⁵²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), ss. 64-71.

görüşmede son olayların ve iç politikada hepimizi mustarip eden açık ve kapalı tertiplerin meydana çıkarılmasında yalnız fayda vardır. O da içinde görüşülürken konuşulan şeylerle, konuşma aleniyete vurulduğu zaman konuşulan noktalar arasında temelinden fark oluyor.

... Bugün memnuniyetle gördüğüm, bütün partilerin, genel görüşmede memleketin iç durumunu ilgilendiren meseleleri açıkça ortaya koyup, siyasi hayatımızı huzura götürecek bir istikameti el birliği ile bulma gayreti içinde olduklarıdır.

Eğer bütün bu konuşmalardan sonra memleketin siyasi hayatını el birliği ile huzura götürecek bir çareyi bulabilirsek bütün çekilmiş olan zahmetler beyhude gitmemiş olacaktır. Şimdiye kadar olan tecrübelerimiz, konuştuk, protokoller imza ettik, sözler verdik; fakat 3 gün, 5 gün kısa bir süre bir durgunluk olup olmadığı tahmin edilemez, ondan sonra kesif bir surette menfi istikamette siyasi faaliyetler kükremiş, yürümüştür. Bu böyle devam edemez. Mutlaka siyasi hayatımız, bu Mecliste vazife almakla şerefli olan bütün siyasi partiler tarafından müşterek mesuliyet anlayışı içinde bir selâmet istikametine teveccüh etmelidir.

Dilerim ki, genel görüşmemiz böyle bir müspet neticeye varsın.

Büyük Meclisten istirhamım; genel görüşme açılmasını kabul buyursun ve 5 Nisan Cuma günü bu genel görüşmenin açılması takarrür etsin. Hürmetler ederim arkadaşlarım.” ⁵²⁹

Millet Meclisinin 5 Nisan 1963 tarihli 67. Birleşiminde başlayan genel görüşme, bütün gün ve gece sürmüş ve ertesi gün sabah saat 05'te sona ermişti⁵³⁰.

Siyasî tartışmaları ve Kayseri Cezaevinde hükümlü bulunan eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın sağlık nedenlerinden ötürü tahliye edilmesi sonrasında Ankara'da yaşanan ve çatışma düzeyine ulaşan ciddi olayların değerlendirildiği genel görüşmede son sözü alan Başbakan İnönü'nün konuşması, 1. Ciltte, “12. DÖNEMDE REJİME YÖNELİK DARBE GİRİŞİMLERİ” başlıklı Bölüm içinde de yer verdiğimiz gibi, şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlar,

İç politika üzerinde açtığımız genel görüşme, içinde bulunduğumuz siyasihavayı aydınlatmıştır. Size bu ışık altında hitabediyorum. Hoşumuza giden ve gitmiyen taraflarıyla hepimizin siyasi durumumuzun çok nazik ve çok ciddi bir manzarada görüldüğünüzü tahmin ederim. Görüşmelerde bir süreden beri siyasi havamızı zehirliyen tahrikleri bütün delilleri ve işaretleriyle Hükümet vermiştir. Son 15 günden beri patlama halinde meydana çıkan siyasi olaylar aslında bu devamlı tahriklerin ve hazırlıkların neticesi sayılmak

⁵²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), s. 70.

⁵³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 5-42, 42-112.

lâzımdır. Çok kimsenin unuttuğu bir nokta, Türkiye'nin bir ihtilâlden çıkmış olduğu ve ihtilâlden çıkmış memleketlerin kendilerine mahsus bâzı hususiyetler taşıdığıdır. Bu hususiyetlerdir ki, o çeşit memleketlerin normal demokratik rejime geçişlerini güçleştirmektedir. Biz ise, birkaç senede dünyanın hayretini ve takdirini çekecek bir ilerleme kaydetmişizdir. Ama, demokratik rejimin icaplarıyla bir ihtilâlden çıkmış olmanın hususiyetlerini bağdaştıramazsak, başarıımızı tamamlamamız mümkün değildir. Size Hükümetin azminin bu noktadaolduğunu temin etmek isterim.

Sevgili arkadaşlarım,

Siyasi affı zorla kabul ettirmek temayülünün ifratlığı ve memleketi huzurdan mahrum eden tesirleri, plân üzerine vatandaşın topladığı ümitleri tahribetmek gibiinsafsız, menfi bir arzunun tepkileri ve nihayet demokratik rejimin hürriyetlerinden istifade ederek bu rejimi 27 Mayıs'tan evvelki meşruiyetini kaybetmiş idare günlerinin usulüne ve üslûbuna döndürmek hevesleri son 15 gün içinde pek aşikâr bir surette faaliyete geçmiştir. Görüşmelerin ortaya koyduğu açık gerçek budur. Hasta bir hükümlünün tedavisine kolaylık göstermek, hükümlü olmanın tabiî ve kanuni sınırlarını imkân nisbetinde hissettirmemek gibi, insanî gayretler geniş ölçüde siyasi tertiplere vesile edilmiştir. Bir muhalefet partisinin merkezde ve vilâyetlerdeki teşkilâtı ile böyle bir siyasi istismarı yürürlüğe koyması esef edilecek bir talihsizlik olmuştur. İntikam hisleri alabildiğine körüklenmiştir. 22, 23 ve 24 Mart günleri, geniş ve kanunsuz siyasi teşebbüslerin cereyan ettiği günlerdir. Hükümet bugünlerde basiretsiz, akıl ve iz'an dışı gösterilerden elde edilmek istenilen karanlık ve şüpheli neticelere karşı vatandaşı ve Anayasa nizamını koruyacak tedbirleri almaya çalışırken başka bir durum meydana çıkmıştır. Hükümet kendisini bu azgın teşebbüsler önünde, her suretle tehlikede ve himayesiz kaldığını zanneden geniş genç vatandaş kütlesinin ve Devlet müesseselerinin vahim nefis müdafaası hareketleri karşısında bulmuştur. 26, 27, 28 Mart günleri uzun zamandan beri siyasi tertipler hazırlamış olanların etraftan topladıkları hareket kuvvetleriyle kendi canlarının emniyetini Anayasa nizamında gören vatandaş toplulukları arasında mücadeleler, hattâ çarpışmalarla geçmiştir. Hükümet bütün vasıta ve imkânlarıyla vatandaşları birbiriyle tutuşmaktan menetmeye ve korunmaya çalışmıştır. Eğer Hükümet kuvvetlerinin vakit vakit yetersizliği görülmüşse, bunun hafifletici sebebini karanlık hazırlık hareketlerinin genişliğinde ve bu hareketlere karşı infialin ve tepkinin şiddetinde aramak lâzımdır. Buna rağmen, telâfi edilmez durumların önlenmiş olması Hükümet kuvvetlerinin duruma en sonda hâkim olmalarının sonucudur. Hükümet, vatandaşların birbirlerine bütün tecavüzlerini derin esef ve teessürle karşılamıştır. Hükümet vatandaşlar arasında intikam ve husumet duygularını tahrik eden cereyanların ne kadar zararlı neticeler verdiğine ve gelecekte ne felâketli neticeler hazırlıyabileceğine Büyük Millet Meclisinin ve herkesin dikkatini celbetmeyi vazife saymaktadır. Bir defa, sizi temin ederim

ki, bu cereyanların hiçbir başarı talihî yoktur. Son onbeş günün hâdiseleri en akılsızlara dahi bunu göstermiş olmak lâzımdır. Bizce memlekete huzur verecek, memleketin kalkınmasını, iktisadî gelişmesini sağlayacak başlıca çareyi siyasi hayatımıza istikamet veren teşekküllerin sağduyusunda aramak lâzımdır.

Muhterem arkadaşlarım,

Onbeş günlük hâdiselerin siyasi hayatımıza ne dersler öğrettiğini gelecekte göreceğiz. Siyasi teşekküllerimizin derlenme ve toplanma gayretlerinin ciddiyet derecesine de bu devre içinde şahidolacağız. Ama hiçbir siyasi teşekkülün, memleketin huzur ve güvenliğini tehdidedici hazırlıklardan medet uman kimselerin gayretlerini destekler halde umumi efkâr karşısına çıkmak istemeyeceğine samimî olarak inanmak isteriz. Her halde, buna müsamaha göstermek niyetimiz katıyen mevcut değildir. Hükümet olarak Büyük Meclise, genel görüşmenin neticesinde arz edebileceğimiz şudur: Fert olarak ve teşkilât olarak memleketi bölecek ve onun huzurunu bozacak çalışmaları yakından takib ediyoruz, takibedeceğiz. Kanun dışı hareketleri, kişilerden veya teşekküllerden gelsin, mercileri olan mahkemelere tereddütsüz sevk etmek kararındayız. Biz siyasi hayatımızda hoşgörülüğün hâkim olması için iktidarda bulunan siyasi partilerin geniş yürekli olması lüzumunu daima ileri sürdük. Bütün aksi iddialara göğüs gererek memlekette demokratik nizamın yürüyebileceğine kesin inancımızı muhafaza ettik. Son tecrübelerden, memleket idaresinde demokratik rejimin tek idare sistemi olması lüzumuna inancımız kuvvetlenmiş olarak çıkıyoruz. Bütün siyasi tahrikler ve karışıklıkların temelini demokratik nizama öteden beri inanmamış olan siyaset erbabının, daima olduğu gibi, maksatlarına erişinceye kadar demokratik nizamın temin ettiği imkânlardan ve vasıtalarından istifade etmek gayretlerinde görüyoruz. Demokratik rejimi bir intikam idaresini kurmak için vasıta olarak kullanmak isteyenler haşarı kazanamayacaklardır. Anayasa ve demokrasi bunların haktan gelecektir. Demokratik rejimin tabiatında olan insani ve medenî düşünceleri ve usulleri zayıflık, tavizcilik, âciz zannedenler kesin olarak aldanmaktadırlar. Demokratik rejim serbest ve açık münakaşa içinde vatandaş aydınlatmasını bilecek ve aldatan hilekârı mutlaka yere serecektir. Bu sözlerimin bir hayale değil, bir gerçek teşhise dayandığını anlamak için son onbeş günün hâdiselerinden sonra memlekete hâkim olan havaya bakmak kâfidir. Bâzı kimseler ve bâzı teşekküller hafiflik ve ihtiyatsızlıklarıyla, meydana çıkan kötü niyetleriyle bütün itibarlarını kaybetmişlerdir. Buna mukabil doğrunun ve iyinin peşinde olanlar tahmin edilmeyecek güç kazanmışlardır. Demokratik rejim her şeyden önce vatandaşın sorumluluğunu bilmesi ve kendine güvenmesidir. Sorumsuz ve kendisine güvenmediği için hilekâr olan siyasetçinin tahriklerini Anayasaya bağlı vatanseverler daima yeneceklerdir. İstikbale bunun için güvenle bakıyoruz. Büyük vazifemiz vatanımızın demokratik rejim içinde kalkınmasına ve ilerlemesine elbirliğiyle çalışmaktır.

Bunun aksi yolda olanlar, politika hayatımızda yerleri bulunmadığını görüp anlayacaklardır. Bunu kişilere anlatacağız, bunu teşekküllere anlatacağız. Bu genel görüşme, hepimize yeni ufuklar açmıştır.

Muhterem arkadaşlarım,

Sizi temin ederim ki, son onbeş günlük olaylar üç seneden beri geçirdiğimiz buhranlardan bir safha olmuştur. Bu buhran, bir defa daha demokratik imânın zaferiyle bitmiştir. Gelecek günlerin demokratik anlayışta ve düzende yeni terakkiler getireceğine inanıyoruz. Hükümetiniz bunu sıkı şekilde takibetmektedir, takibedecektir.

Muhterem arkadaşlar, ciddî bir buhran sonunda bir genel görüşme açtık. 14 saatten beri fasılasız milletvekilleri, millet kürsüsünde fikirlerini bütün açıklığı ile, bütün acılığı ile söylemektedirler. Dünyanın her yerinde böyle bir millet, böyle bir milletin iradesi milletvekillerinin samimî ve ciddî murakabesi altında sayılır. Sizi tebrik ederim. Sizi hürmetle selâmlarım. Büyük bir demokratik zaferle çıkıyorsunuz ve türlü tertipçiler demokratik rejimi kendi maksatları için vasıta olarak kullanmak isteyenler ve demokratik rejimi acz ve bir zaaf zannedenler kaybetmişlerdir. İtibarlarını, güçlerini, millet nazarında tesirlerini kaybetmişlerdir. Sizi hürmetle selâmlarım arkadaşlar.”⁵³¹

ee- Antalya Milletvekili İhsan Ataöv’ün, Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş’ın, Bakanlık, Makina Kimya Kurumu, Şeker Fabrikaları ve Kömür İşletmeleri Gibi Müesseselerdeki İcraatı Hakkında Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi. (8/5)

İhsan Ataöv’ün, Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş’ın faaliyetlerine ilişkin genel görüşme açılmasını istediği önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Sanayi Bakanı Sayın Fethi Çelikbaş’ın Bakanlık, Makina Kimya Kurumu, Şeker fabrikaları, Kömür İşletmeleri gibi müesseselerdeki icraatının Anayasa’ya ve demokratik rejime uymadığı yolunda üniversiteler hocalarının neşriyatı da nazara alınarak bir genel görüşme açılmasını arz ve teklif ederim.”⁵³²

Ataöv’ün bu önergesi, Millet Meclisinin 19 Haziran 1963 tarihli 98. Birleşiminde ele alınmış ve önerge sahibi, siyasî parti grupları sözcüleri ve Hükümet adına da Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş’ın konuşmasından sonra gidilen oylamada, genel görüşme açılması kabul edilmişti⁵³³. Faaliyetleri hakkında genel görüşme açılması

⁵³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 16, Birleşim: 67, (05.04.1963), ss. 109-111.

⁵³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 97, (17.06.1963), s. 231.

⁵³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 98,

istenen ve ön görüşmede Hükûmet adına konuşan Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş da, genel görüşme açılması yönünde oy kullanılmasını istediği konuşmasında şöyle demekteydi:

“Sayın Başkan, Hükümet adına konuşuyorum. Parlamenter demokratik idarelerde mesuliyetini müdrik olan İcra Vekilleri Heyetinin her üyesi icraatının parlâmento huzurunda hesabını vermekten ancak şeref duyar.

Bu müzakereler, memlekette, demokrasinin, parlâmento idaresi olacağını ve aynı zamanda icraatının hesabını veren bakanların Devlet idaresindeki tutumlarını göstermekkadar, onları murakabe ile vazifeli olan milletvekillerinin Devlet idaresindeki davranış ve zihniyetinin de tescili mânasına geleceğini gösterir. Bu itibarla Anayasanın sadece bekçiliğini yapmak için, demagojiye katiyen boyun .eğmeden, icraatımızın hesabını resmî vesikalarla verebilmek imkânı bize verileceği için, bu umumî müzakerenin açılmasından sadece zevk duyacağız arkadaşlar. Bu suretle Türkiye’de demokrasiyi bir sorumsuzluk idaresi zanneden kalem erbabına da demokrasinin sahibinin evveleminde milletin mukadderatına sahip Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunun örneğini vereceğiz arkadaşlar.

Bu bakımdan grup arkadaşlarıma evvelâ, bu müzakerenin açılması hususunda müspet oy kullanacaklarını ifade ettikleri için, bilâhara, bütün bu müzakerelerde müspet oy kullanmak isteyen arkadaşlarıma da peşinen teşekkür etmeyi vazife bilmekteyim. Bütün bu iddiaların hukukî mesnetlerden mahrumiyetini resmî vesikalarla huzurunuzda ispat ettiğim andan itibaren, Anayasayı ihlâl ettin diyen insanlar Türk efkârı umumiyesi önünde hicap duyacaklardır. Eğer hicap duyma nasibi varsa, hepinize teşekkür ederim.”⁵³⁴

Ataöv’ün önergesinin gündeme alınması kararı doğrultusunda, genel görüşmeye, Millet Meclisinin 26 Haziran 1963 tarihli 102. Birleşiminde başlanmış ve görüşmeler aynı gün tamamlanmıştı⁵³⁵. Genel görüşmeye başlandığında, ilk sözü önerge sahibi Antalya Milletvekili İhsan Ataöv almış ve konuşmasının giriş kısmında şunları söylemişti:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım;

Yüksek huzurunuzda getirdiğim genel görüşme takriri ile ilk defa yeni Anayasamızın bir bakanı murakabe hususunda tanıdığı haklarımızdan birisini kullanıyoruz. Bu teşriî vazifeyi ifa hususunda Heyetinizin gösterdiği anlayışa teşekkür ederim.

Şurasını arz etmek isterim ki, Sanayi Bakanı Sayın Çelikbaş’ın bâzı tasarruf ve davranışları konusunda huzurlarınıza gelirken hiçbir politik düşünce taşımamaktayım. Konuşma ve hareketlerimle mensup olduğum grubun asla ilgisi yoktur. Bu konuda parti organlarına her hangi bir haber vermediğim gibi yardım da talebetmiş değilim.

Konuşma ve hareketlerimin topyekûn hedefini Hükümet de teşkil etmediği

(18.06.1963), ss. 274-277.

⁵³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 98, (18.06.1963), ss. 276-277.

⁵³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 102, (26.06.1963), ss. 479-546.

gibi, başta C.H.P. olmak üzere hiçbir siyasi partiyi de asla mevzuun içersinde kabul etmiyor ve kendilerini bu konuda tenzih ediyorum.

Sayın arkadaşlarım, ben bir milletvekili olarak basında ve umumi efkârda geniş yer alan bir kısım isnatlar ve iddialar karşısında Sayın Bakana Büyük Meclis huzurunda bir hesap verme imkânı sağladığıma inanıyorum. Bahsedilen hususlarda kanunların tefsir kalkanını kullanarak değil, vicdanları tatmin ederek bizleri ikna ederler ise Sayın Çelikbaş'ı ilk tebrik edecek arkadaşlarınızın başında ben olacağım... ”⁵³⁶

Önerge sahibi Ataöv, önergesi üzerinde ayrıntılı açıklamalarda bulunduktan sonra, sözlerini önergeyi özetlediği şu konuşma ile tamamlamıştı:

“...özü, Anayasanın 132 nci maddesinin ihlâli suretiyle, 6 aydır Danıştay kararlarının tatbik edilmemesi ve bu suretle aynı mevkide iki insanın muhafaza edilerek bunlara meri kanunların hükümleri dışında para ödenmesi. Ondalı sonra bu Bakanlığın çeşitli müesseselerinde vukubulan bâzı personel politikası karşısında Sayın Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş'ın her müessesede vuku bulan olayları cerhedecek müsbet delillerle izah ve bizi ikna etmesi, Anayasanın 138 nci maddesinin ihlâl edilmediğini yani Danıştay kararlarının bahsettiğim şekilde tatbik edildiğini ispat etmesi sonunda bendeniz bu bakanlığın Yüksek Meclis huzurunda çok müsbet ve hakikaten parlak bir imtihanla çıkmış olduğunu gördüğüm andan itibaren gidip bizzat kendilerini tebrik edeceğim. Eğer bilhassa bu Anayasanın âmir hükmünün yerine getirilmediği delilleriyle ispat edilmediği takdirde; Yüksek Meclisi Anayasayı korumak üzere vazifeye davet edeceğim.

Geniş vakitlerinizi aldım, hepinizi hürmetle selâmlarım sevgili arkadaşlarım.”⁵³⁷

Bu genel görüşme önergesinde ilginç olan bir husus, söz konusu önergeyi veren AP Milletvekili İhsan Ataöv'ü, partisinin desteklememesi ve bu denetim yetkisini AP Grubu adına değil, kendi adına kullanmak durumunda bırakmasıdır. Bu noktaya, hemen yukarıda görüldüğü üzere Ataöv de değindiği gibi, daha sonra konuşan Sanayi Bakanı Fethi Çelikbaş da işaret etmekteydi. Çelikbaş, bu konu ile ilgili olarak şöyle diyordu:

“Sözlerime başlarken Adalet Partisi Meclis Grupunu, kendi mensubu bir arkadaşının bu çeşit iddialarına iştirak etmemesi ve onu iddiasını ispat etmeye müstakil bırakması bu yolda Parlâmento adabı bakımından isabetli bir çığır açmış olmasından dolayı tebrik etmek isterim. Çünkü memleketimizde bir milletvekilinin hareketini bütün grupun, bir bakanın hareketini bütün grupun benimsemesi, hatası ile sevabı ile benimsemesi demokratik idarenin kurulmasına yıllarca engel ve karşı olan başlıca ruhî ve sosyolojik sebeplerden

⁵³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 102, (26.06.1963), s. 480.

⁵³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 102, (26.06.1963), s. 494.

*biri idi. Bu itibarla isabetli hareket etmişlerdir. Onu da burada belirtmekte fayda görmekteyim.”*⁵³⁸

Sanayi Bakanı Çelikbaş'ın uzun konuşmasını⁵³⁹, siyasî parti gruplarının bir kısmı adına yapılan konuşmalarla, bazı milletvekillerinin kendi adlarına yaptıkları konuşmalar izliyor ve verilen yeterli önergesinin kabulü üzerine, genel görüşme tamamlanmış oluyordu. Yeterlik önergesinin kabulünde dikkat çeken bir nokta, Mardin Milletvekili Vahap Dizdaroğlu'nun mahkemeye intikal etmiş olan bir mevzuun Meclis kürsüsünde konuşulmaması için yeterli önergesinin lehinde oy verdiğini söylemiş olmasıdır⁵⁴⁰. Gerçekten, “Soru” kurumuna ilişkin açıklamalarımız sırasında da değindiğimiz gibi, 1961 Anayasasının 132. maddesinde, “*Görülmekte olan bir dâva hakkında Yasama Meclislerinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz ve herhangi bir beyanda bulunulamaz...*” denilmekteydi. Ancak, sözü edilen düzenleme ile, yargı organına intikal etmiş bir konunun, yasama organında herhangi bir biçimde ele alınması, o konuya ilişkin olarak denetim araçlarından birine başvurulması değil; yargı yetkisinin kullanılmasına yönelik soru sorulması, görüşme yapılması ve herhangi bir beyanda bulunulması yasaklanmıştır. Bu nedenle, Sanayi Bakanı Çelikbaş'ın sorumluluğu altında bulunan bazı işlemlerin ve eylemlerin yargı organına intikal etmiş olması, o konulara yönelik yargı yetkisinin kullanılmasına karışılmaması koşuluyla, bu işlem ve eylemler üzerinde Millet Meclisinde siyasal denetim araçlarına başvurulamayacağı anlamına gelmeyecektir. Bu durumda, Mardin Milletvekili Vahap Dizdaroğlu'nun yukarıda belirttiğimiz görüşüne katılabilmemiz mümkün değildir.

ff- Konya Milletvekili İrfan Baran'ın, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu'nun Kürtçülük Cereyanları ve Şüpheli Derneklerle İlgili Derecesi, Siyasi Hükümlülerle Münasebet ve İrtibatlarının Mahiyeti ve Reşat Akşemsettinoğlu İle Zeki Erataman'ın Kaçışı Olayları Konularında Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi. (8/6)

Konya Milletvekili İrfan Baran, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu'nun Kürtçülük akımları ve şüpheli bir takım derneklerle ilişkisi ile Yüksek Adalet Divanı tarafından mahkûm edilmiş iki DP milletvekilinin, Reşat Akşemsettinoğlu ve Zeki Erataman'ın yurt dışına kaçışı konusunda açılmasını istediği genel görüşme önergesinde şöyle demektedir:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Son günlerdeki elim hâdiseler büyük bir üzüntü ve heyecan yaratmıştır.

⁵³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 102, (26.06.1963), s. 495.

⁵³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 102, (26.06.1963), ss. 494-516.

⁵⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 18, Birleşim: 102, (26.06.1963), s. 546.

Müstafl İçişleri Bakanı, Sağlık Bakanı Yusuf Azizoğlu’nu âdeta hıyanet derecesinde çok ağır şekilde suçlamıştır. Bunlara ait vesikalara da görevi icabı sahibolduğu bildirilmiştir. Sağlık Bakanı ise, Müstafl Bakanın kendisini kurtarmak için iftira yoluna saptığını ifade eylemektedir. Taraflar meselenin Mecliste görüşülmesini de istemektedirler.

Olayların gün ışığına çıkarılarak husule getirilmiş endişe ve tereddütlerin giderilmesi; hakikatin ne merkezde olduğunun kamuoyu önünde münakaşa edilmesi kaçınılmaz bir zaruret haline gelmiştir.

Bu iddialar sebebiyle;

1. Sağlık Bakanı Yusuf Azizoğlu’nun kürtçülik ceryanları ve şüpheli derneklerle ilgisi derecesi;

2. 27 Mayıs İhtilâlinin sonunda mahkûm edilmiş kimselerle münasebet ve irtibatlarının mahiyeti; bu mahkûmlar için rapor istihsaline tavassutla mürettep raporlar alınması; bu meyanda bir hükümlünün nakli hususunda Ağrı Valisine baskıya teşebbüs edilmesi;.

3. Reşat Akşemsettinioğlu ve Zeki Erataman’ın kaçışı olayları konularında Mecliste bir genel görüşme açılmasını arz ve teklif ederim”.⁵⁴¹

Bu genel görüşme önergesi, Millet Meclisinin 15 Ekim 1963 tarihli 152. Birleşiminde ele alınmış ve önce önerge sahibi Konya Milletvekili İrfan Baran, söz konusu önergeyi veriş nedenini açıklamıştı. Baran, konuşmasında şöyle diyordu:

“Muhterem milletvekilleri, Hükümete mensup iki bankan arasındaki münakaşaların; hıyanet iddiaları halinde, kamu oyu önüne çıkarılması esef verici olmuştur. Şekli ve muhtevasiyle Bekata – Azizoğlu olayı, her şeyden evvel büyük bir skandaldır. Hıyanet iddialarının memleketin emniyeti, icra yönünden ellerine tevdi edilenlerden gelmesi ve aynı durumda bulunanlara tevcihi âme efkârının dikkatini bu noktaya yöneltip düğümlemiştir. Bu arada fesat ve tezvir kazanları da kaynatılmaya başlanmıştır. Memleketi kardeş kavgalarına götürmek istiyen bâzıları hâlâ her kapıyı çalmakta, hattâ zorlamaktadırlar. Bu isnatlar birer hakikatse, dehşet verici de olsalar, gerçeğin tesbit ve tescili millet yararınadır ve zaruridir. Bu isnatlar birer korkunç iftira ise; iftiranın datesbit ve tescili, millet yararınadır ve yine zaruridir.

Hükümet ve Meclis; ihdas edilen olayların, şekli mecburiyetlerin ve gündelik işlerin çemberinden çıkarak; memlekete ve millete ait problemlerin içine girememektedir. Bu böyle devam ettiği takdirde; yeni ve zor meselelerin; fildişi kulelerine kapanmak isteyenlerin rahatlarını, adamakıllı bozacağını haber vermekte fayda vardır.

Ortaya çıkarılan ve bu hale getirilen meselelerin karşısında; Meclisimizin seyirci kalamayacağı bir bedahettir. Yüksek Heyetiniz, şekli de, muhtevası da çok çirkin bu olaya vaziyet etmek durumundadır. Halen, bir Meclis tahkikatına

⁵⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 149, (08.10.1963), s. 217.

*götürecek yeter bilgilere sahip değiliz. Evveleminde, bir genel görüşmede, iddia ve olayların teşrik ve tesbiti lüzumuna kanaat getirerek bu önergeyle teklifte bulundum. Yüce Heyetinizin takdirlerine saygılarımla arz ederim. ”*⁵⁴²

Baran'ın konuşmasından sonra, kürsüye YTP, AP, CHP Grupları sözcüleri gelmiş ve onları Hükûmet adına konuşmak üzere Devlet Bakanı ve İçişleri Bakan Vekili Vefik Pirinçcioğlu izlemişti. Bakan Pirinçcioğlu'nun konuşması sırasında, genel görüşme önergesinin gündeme alınıp alınmamasına ilişkin bu aşamada uygulanan yönetime yönelik dikkat çekici bir gelişme gözlenmişti. Bu bağlamda, Bakan Pirinçcioğlu konunun esasına ilişkin açıklamalarda bulunmaya başladığında, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Ferruh Bozbeyli'nin, hatibi genel görüşme konusunun esasına girmemesi, sadece genel görüşmeye gerek olup olmadığı üzerinde konuşması, esasa ilişkin değerlendirmelerin genel görüşme açılması kabul edildiği takdirde gerçekleştirilecek görüşmeler sırasında yapılacağı hususunda uyardığını görüyoruz. Ancak, konuşmasının ilerleyen kısmında Bakan Pirinçcioğlu yine konunun esasına ilişkin değerlendirmelerde bulununca, Başkanvekili Bozbeyli uyarısını tekrarlıyordu. Genel görüşme önergelerinin gündeme alınıp alınmamasına yönelik öngörüşme aşamasında izlenmesi gereken yönetime ilişkin önemli olduğunu düşündüğümüz bu uyarılar, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“DEVLET BAKANI VE İÇİŞLERİ BAKAN VEKİLİ VEFİK PİRİNÇCİOĞLU (Diyarbakır) — Muhterem milletvekilleri, Birkaç günden beri ortak Hükümetin iki üyesi arasında cereyan eden münakaşa nihayet bir genel görüşme konusu olmuştur.

Ortada itham edenle itham edilen arkadaşlarımız vardır. Kürsüye getirilen ve basına akseden meseleler malûmunuzdur.

Bunlardan her biri üzerinde durup kıymetli vakitlerinizi israf ötmek istemem. Ben sadece millî bütünlüğümüzle ilgili bir konu üzerinde, yani kürtçülük meselesi üzerinde durmayı vazife sayıyorum.

Evvelâ basınımızda da yer alan bir hususu tavzih etmek isterim. Eski İçişleri Bakanı Sayın Hıfzı Oğuz Bekata tarafından, C. H. P. Grubunda gerek genel olarak kürtçülük konusunda ve gerek Sayın Yusuf Azizoğlu'nu, kürtçülükle itham eder mahiyette hiçbir beyanda bulunulmadığının bilinmesi lâzımdır.

C. H. P. Grubunun mezkûr toplantısında, grubun bir üyesi sıfatıyla ben de bulundum. Grupta böyle bir meselenin görüşülmediğini 3.10.1963 tarihli Akşam Gazetesinde çıkan demecimde belirtmiştim.

BAŞKAN — Sayın Bakan meselenin esasına lütfen geçmeyiniz. Sadece bir genel görüşme teklif edilmiştir. Genel görüşmeye lüzum var mı, yok mu, bu konu üzerinde mütalâanızı yapınız. Meselenin esası genel görüşmeye karar verildikten sonra konuşulacaktır.

DEVLET BAKANI VE İÇİŞLERİ BAKAN VEKİLİ VEFİK PİRİNÇCİOĞLU (Devamla) — Hükümet namına meselenin önemini belirtmek için söz aldım. Müsaade ederseniz, kabul veya kabul edilmemesi üzerinde değil, bilhassa

⁵⁴² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 152, (15.10.1963), ss. 254-255.

memleketin âli menfaatlerini ilgilendiren bir mesele üzerinde Hükümetin görüşünü açıklamak istiyorum.

BAŞKAN — Muhterem arkadaşlar, lütfen müdahale etmeyin. Sayın Bakan, sizden de rica ederim, lütfen sadece genel görüşme mevzuuna yani genel görüşme lâzım mı, değil mi mevzuuna inhisar ettirin konuşmanızı.

DEVLETBAKANI VE İÇİŞLERİ BAKAN VEKİLİ VEFİK PİRİNÇCİOĞLU (Devamla) — İtham eden ve edilen arkadaşlar arasındaki hâdise malûmdur. Ben sadece kürtçülük meselesi üzerinde durmak istiyorum. Ben, esas mesele üzerinde Hükümet Görüşünü açıklamadan, genel görüşme açılıp açılmaması hususunda Hükümetin görüşünü açıklayamam. Bu esastır.

Muhterem arkadaşlar, Atatürk milliyetçiliğinden ilhanı alan yeni Anayasamız, bu mukaddes vatana bağlı herkesin Türk okluğunu tasrih etmiştir. Vatanimizde, hiçbir kimse, hiçbir zümre ve hiçbir teşekkül, bir diğer kimseyi, Türk olmamakla, ithamı edemez. Söyleyeceğiz. Bu ithama mâruz kalan her vatandaş, Anayasanın, kanunların ve bunları tatbikle mükellef olan Cumhuriyet hükümetlerinin himayesi altındadır. Şu hususu belirtmek isterim ki; Türk Devleti, ülke olarak ve millet olarak ayrılmaz ve parçalanmaz bir bütün teşkili etmektedir.

BAŞKAN — Sayın Bakan lütfen yeni bir ikaza meydan vermeyiniz. Bugünkü gündemdeki önerge talebedilen hususun gündeme alınıp alınmaması müzakere edilmektedir. Gündeme alınmasına karar verildikten sonra, esas hakkında bütün arkadaşlarımız mütalâalarını beyan edeceklerdir. Lütfen konuşmanızı takririn gündeme alınıp alınmaması üzerinde inhisar ettiriniz. Lütfen, siz müdahale etmeyiniz. Riyaset vazifesini bilir.

DEVLETBAKANI VE İÇİŞLERİ BAKAN VEKİLİ VEFİK PİRİNÇCİOĞLU (Devamla) — Efendim, esasa taallük eden bir meselenin bilhassa bilinmesi lâzımdır Milletvekili arkadaşlarımız reylerini kullanacaklardır? Neye istinaden kullanacaklardır. Bunu bilhassa tebarüz ettirmek istiyorum. Bir Hükümet üyesi olarak ve bu memleketin evlâdı olarak memleketin âli menfaatlerine göre bu meselenin kürsüye getirilmesinin kat'iyetle aleyhindeyim. Sayın Başkan, lütfen siz de bana yardımcı olun.

Muhterem arkadaşlar devanı edeceğim. Aziz yurdumuzda niemleket bütünlüğünü ihlâl edecek bir cereyan asla mevzuu bahis değildir ve olamaz da. Doğulu vatandaşlarımız da 1 nci Dünya Harbinde, İstiklâl Savaşımızda vatan bütünlüğünün korunması uğrunda, gösterdikleri yararlıklar tarihimizin şanlı sayfalarına geçmiştir...

BAŞKAN — Sayın Bakan iki defa sizi ikaz ettim, konuşmanıza devam mevzuunda sizi iki defa sadede davet ettim. Aynı şekilde konuşmanıza devam ederseniz, bu celse konuşmaya devam edip etmiyeceğiniz hususunu Heyeti Umumiyenin tasvibine sunacağım. Lütfen saded içinde konuşunuz.”⁵⁴³

Başkanvekili Bozbeily'nin bu son uyarısı üzerine, Hükümet adına konuşan

⁵⁴³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 152, (15.10.1963), s. 257- 258.

İçişleri Bakan Vekili Vefik Pirinçcioğlu sözlerini şöyle tamamlıyordu:

“Şimdi anlıyorum ki bir başka şekilde ifade etmek lâzımdır. Hükümetimiz gerçekten mevcut olmıyan bir meselenin münakaşasının yapılmasını, Türkiye Cumhuriyetinin yüksek menfaatlerine aykırı görmektedir...”

*Aynı hassasiyeti siyaset adamlarımızın, siyasi parti gruplarımızın ve sayın basınımızın da şimdiye kadar okluğu gibi göstereceği tabiidir. Bu itibarla, kürtçülük konusunun bilhassa münakaşa dışı bırakılmasını Yüksek Heyetinizden istirham ediyorum.”*⁵⁴⁴

Daha sonra, CKMP Grubu adına Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk ve şahsı adına da önergede ismi geçen Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu söz istemişlerdi. Ancak, Başkanvekili Bozbeyli, öngörüşme aşamasında sadece Hükümet adına veya siyasi parti grupları adına söz alınabileceğini, bu aşamada şahsı adına konuşmak isteyen Azizoğlu’na söz veremeyeceğini bildiriyor ve kürsüye CKMP Grubu adına Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk’ü çağırıyordu⁵⁴⁵. Öztürk’ün konuşmasından sonra öngörüşmenin tamamlandığını açıklayan Başkanvekili Bozbeyli, bazı önergelerin verilmiş olduğunu bildiriyor ve bunlar hakkında izleyeceği tutum hakkında Genel Kurula bilgi veriyordu. Bozbeyli’nin konuşması şöyleydi:

“ Muhterem arkadaşlar, mevzu etrafında müzakereler bitmiştir. Bu konuda verilmiş bâzı önergeler vardır, bunlardan bir tanesi de Sayın Kenan Esengen’e aittir ve verilmiş olan genel görüşme açılmasına dair önergenin reddi hakkındadır ki, önerge hakkında muamele yapılmıyacaktır. Çünkü, verilmiş olan önergenin reddi, bu önergenin kabulü demektir.

İkincisi, Sayın İrfan Baran’ın vermiş olduğu önergesinin, Meclis araştırmasına tebdilini tebarüz ettiren bir önerge vermiştir. İrfan Baran artık önergeye hâkim değildir, Heyeti Umumiyenin malı olmuştur. Ancak kendi önergesini geri istese dahi bu Heyeti Umumiyenin kararıyle mümkün olabilecektir. Onun hakkında bir muamele yapılmıyacaktır.

*Üçüncü, olarak, Cumhuriyet Halk Partisi Grubu tarafından verilmiş olan bir araştırma önergesi vardır.”*⁵⁴⁶

Başkanvekili Bozbeyli’nin tutumu bize göre de yerindeydi. Gerçekten, bir genel görüşme önergesi üzerinde süren öngörüşme sonrasında zaten oylamaya gidileceği ve genel görüşmenin açılıp açılmayacağı o zaman belli olacağı için; genel görüşme açılmasının reddini öneren bir önergenin oylanması mümkün olamazdı. Böyle bir önergenin oylanıp, reddedildiğini varsaydığımızda, bu karar, haliyle genel görüşmenin açılması anlamına gelecekti. O zaman da, öngörüşme tamamlandığında yapılacak oylamada genel görüşme açılması reddedilirse, ortaya çelişkili bir durumun çıkacağı açıktı. İrfan Baran’ın, genel görüşme açılmasına ilişkin önergesinin meclis

⁵⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 152, (15.10.1963), s. 258.

⁵⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 152, (15.10.1963), s. 258.

⁵⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 152, (15.10.1963), s. 259.

araştırması açılması talebine dönüştürülmesine yönelik isteminin oylanması da, söz konusu genel görüşme önergesi gündeme alındığına ve üzerinde görüşmeler de başladığına göre, artık Meclisin malı olmuştu ve bu nedenle, önerge sahibinin bu tür bir değişim isteme yetkisi bulunmuyordu. Olsa olsa, önergesini çekebilirdi, ancak bu durumda da Genel Kurulun kararı gerekmekteydi. Bütün bunları dikkate aldığımızda, Başkanvekili Bozbeyli'nin, yapılması gerekenleri yaptığını görüyoruz.

Öngörüşme tamamlandıktan sonra genel görüşmenin açılıp açılmamasının oya sunulmasına gelmişti ve bu doğrultuda işaretle yapılan oylamada Millet Meclisi Genel Kurulu, sözü edilen genel görüşmenin açılmasını reddetmişti⁵⁴⁷.

gg- Konya Milletvekili İrfan Baran'ın, Kıbrıs Olayları ve Meseleleri İle Hükümetin Bu Konuda Takibettiği ve Edeceği Politika Hususlarında Bir Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi. (8/7)

İrfan Baran'ın sözü edilen önergesi şöyleydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

*Kıbrıs olayları ve meseleleriyle Hükümetin bu konuda takibettiği ve takibedeceği politika hususlarında Millet Meclisinde bir genel görüşme açılmasını arz ve teklif ederim.”*⁵⁴⁸

Bu önerge, Millet Meclisinin 5 Şubat 1964 tarihli 48. Birleşiminde görüşülmüş ve önce önerge sahibi İrfan Baran, daha sonra YTP Grubu adına Ankara Milletvekili Burhan Apaydın konuşmuştu. Apaydın, konuşmasının sonlarında, Kıbrıs'ta yaşanan olaylar hakkında Hükümetin, her fırsatta TBMM'yi sürekli bilgilendirdiğine dikkat çekiyor ve bu nedenle şimdi bütün boyutlarıyla bilinen bu konu hakkında bilgi edinmek için genel görüşme açılmasının istenmesinin Anayasa ile uyum içinde olmayacağını belirtiyordu. Apaydın'ın bu konuya ilişkin sözleri şöyleydi:

“ Şimdi hâdiseler başladıktan sonra arkadaşlarım Meclisimizin bilgi sahibi olması bakımından Hükümet ile Meclis münasebetleri arasında şu noktaya temas etmek istiyorum. Dışişleri Bakanı 24 Ekim 1963 te Millet Meclisinde uzun bir izahatta bulunmuştur. Dışişleri Bakanı 24 ve 26 Aralık 1963 tarihinde yine Millet Meclisinde geniş izahatta bulunmuştur. Senatoda 26.12.1963 tarihinde keza izahatta bulunmuştur. Sayın Başbakan 24.12.1963 tarihinde Meclisimizde izahattabulunmuştur. Bunun dışında Millet Meclisi ve Senatonun Dışişleri Komisyonunda gizli toplantılar yapılmış Hükümet adına izahatta bulunulmuştur. Bütçe Komisyonunda Millî Müdafaa Vekili dâhil olmak üzere gizli oturum yapılmak suretiyle takibettiğimiz politika memleketimizin menfaatleri ve dünya politikası içindeki durumumuz bakımından teferruatı ile açıklanmıştır. Bunun haricinde, biraz evvel de arz ettiğim gibi, parti liderleri ve grup temsilcileriyle de geniş temaslara yapılmıştır.

⁵⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 152, (15.10.1963), s. 259.

⁵⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 47, (04.02.1964), s. 254.

Şimdi arkadaşlar, şu vaziyet muvacehesinde Meclisin sırf bilgi alması cephesinden genel görüşme mevzuuna gidilmesi mümkün olamaz arkadaşlar. Dış politikamızda uzlaşma bilmiyen, aşırı taktik politikası takibetmiyoruz. Biz gayemizi aynı zamanda Parlâmentonun ve Hükümetin tasvibetmiş okluğu programda yer almış olan barışçı usuller tahtında tahakkuk ettirme yolu üzerindeyiz. Bu noktada Hükümetin, Meclisin mutlak murakabesi altında bulunduğu ve Meclise vermiş olduğu taahhütleri yerine getirmekte hem Parlâmentoya karşı olan sözü bakımından ve hem de Türk Milletinin menfaatleri bakımından titizlik ve vatanperverlik göstereceğine kaani bulunuyoruz.

Ama, bu mevzuda Hükümet şunu tam manasiyle müdrîk olmalıdır ki, millî menfaatlerimizin tahakkuku bakımından Meclisimiz çok hassastır. Hükümet madem ki, bir sorumluluk yüklenmiştir; bu sorumluluğun icabettirdiği vazifeyi yerine getirmek mevkiindedir. Hükümet bugün iş başında devam ettiğine göre bu sorumluluğunu müdrîk demektir. Bizim temennimiz, Hükümetin vazifesini, sorumluluğunu müdrîk olması hissiyatı içerisinde muvaffakiyetini temin ve Hükümete yardımcı olmaktan ibarettir. Hükümetin, Kıbrıs mevzuu gibi millî bir önem arz eden bir meselede muvaffakiyeti, bütün partilerimizin muvaffakiyeti, Meclisimizin muvaffakiyeti demektir. Bundan dolayı ancak sevinç duyarız. Ancak Hükümetin hataları karşısında en büyük hassasiyeti göstermeyi de yine millî menfaatlerimiz bakımından ve Parlâmento hak ve vazifelerimiz bakımından da büyük bir vazife telâkki ederiz.

Muhterem arkadaşlarım; arz etmiş olduğum esaslar muvacehesinde Y.T.Partisi Meclis grubu genel görüşme açılmasını memleketimizin yüksek menfaatleri bakımından uygun görmediği gibi, Anayasa sistemimiz bakımından da hâdiseler muvacehesinde yerinde telâkki etmemektedir. Şu anda hâdiselerin, nasıl bir istikamet alabileceği hiçbir surette tahmin edilemeyecek kadar seri bir yol üzerinde bulunmaktadır. Hükümeti bu noktada inisiyatifî haiz bir şekilde zaman ve imkân bakımından kuvvetli tutmak bizim için, memleket menfaatleri bakımından, zaruri bir yoldur. Hepinizi hürmetle selamlarım ”⁵⁴⁹

Apaydın'ın konuşması tamamlandığında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, AP Grubu adına Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin'e söz verecekken, Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu, usul hakkında söz istiyor ve Apaydın'ın genel görüşme açılması istemini Anayasaya uygun olmadığına yönelik değerlendirmesine karşı çıkıyordu. Bu konuda Kemal Bağcıoğlu ile Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin arasında geçen tartışmalar, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“KEMAL BAĞCIOĞLU (Maraş) — Muhterem Başkan, çok kıymetli arkadaşlarım, mukaddema konuşan kıymetli arkadaşım Burhan Apaydın'ın

⁵⁴⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 48, (05.02.1964), ss. 333-334.

Grup adına konuşmaları içinde bu genel görüşmenin Anayasa hukukuna ve nizamına ve Anayasamıza aykırı olduğu iddiası mevcut bulunduğundan evveleminde usul bakımından bu meselenin halli, yani bir genel görüşmenin mümkün olup olmadığı hususundaki usulî noktanın evvelâ halli, ondan sonra meselenin esasına geçilmesi iktiza eder kanaatindeyim. Bu sebeptendir ki, usul hakkında söz almış ve huzurlarınızı işgal etmiş bulunmaktayım.

Arkadaşlar, bu Mecliste toplantılara başladığımız tarihten bu yana, hatırlanacağına göre, bir işçi meselesinde, bir de bir başka mesele de iki defa genel görüşme istenmiş ve usule uygun şekilde genel görüşme açılması kararlaştırıldıktan sonra, genel görüşme yapılmıştır. Anayasamızın vakıa 5 nci maddesinde..,

BAŞKAN — Bir dakikanızı rica edeyim Sayın Bağcıoğlu, usul hakkında söz aldınız, esasa girdiniz. Bir dakikanızı rica edeyim, parti grupları adına birer kişi konuşur: Anayasanın 89 ncu maddesine göre. Sayın Burhan Apaydın'ın kendi fikirleri partisinin fikirleridir; söyler. Yüksek Meclisin onayına sunduğumuz zaman ya kabul eder veya etmez. Neyin usulü hakkında neyi konulacaksınız?

KEMAL BAĞCIOĞLU (Devamla) — Arz edeyim Sayın Başkan; Burhan Apaydın, meselenin esasına girmeden önce sözlerinin başında, Anayasanın 86 ncı maddesine göre ve yine Anayasanın 5 nci ve 6 ncı maddelerine göre bir genel görüşme açılmasına imkân bulunmadığını iddia etmiş bulunuyor.

BAŞKAN — Görüşüdür. Bunun münakaşasını açmıyoruz ki.

KEMAL BAĞCIOĞLU (Devamla) — Sayın Başkanım; eğer Başkanlık Divanı bu görüş dışında, bundan önce de yaptığımız gibi, bir genel görüşme açılmasının Anayasa hukukuna uygun olduğu kanısında ise o takdirde Başkanlık Divanından zatiâliniz Burhan Apaydın'ın, bu usulî itirazının yerinde olmadığını, genel görüşme açılmasının Anayasaya uygun olduğunu ifade eder. (gürültüler) Aksi halde bu meselenin halli icabeder.

BAŞKAN — Bir dakika, esasen Başkanlık Divanı Anayasaya aykırı bir husus olduğu düşüncesinde olsaydı, gündeme alıp, buraya getirmezdi.

KEMAL BAĞCIOĞLU (Devamla) — Burhan Apaydın bu usulî mesele hakkında yine bir fikir ortaya atmıştı.

BAŞKAN — Buyurun efendim, neticeyi oylarınızla halledeceksiniz. Burhan Apaydın kendi Grubu adına konuştu. Fikir grupundur. Neticeyi oylarınız halledecektir, iştirak edersiniz veya etmezsiniz.

KEMAL BAĞCIOĞLU (Devamla) — Muhterem Başkanım, ben bu önergenin, aslında parti gruplarının birer kişi bakımından görüşmesi lâzımgeldiğini biliyorum. Gayet tabiidir ki, bu mevzuda söz almadım, usul meselesi hakkında söz aldım.. Daha kanaatimi de ifade etmedim ki.

BAŞKAN — Usul hakkında, buyurunuz.

KEMAL BAĞCIOĞLU (Devamla) — Kanaatimce arkadaşlarım,

Anayasanın 5 nci maddesinde yasama yetkisi tesbit edilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisine aittir ve devredilemez. Anayasamızın 6 ncı maddesi; yürütme görevi Reisicumhur ve Bakanlar Kuruluna aittir. Anayasamızın 88 nci maddesinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetim yolları anlatılmış, genel olarak ifade edilmiş ve bu madde içerisinde «soru» kelimesinden sonra gelen paragrafta genel görüşmeden bahsetmiştir.

BAŞKAN — Sayın Bağcıoğlu, bunun müzakeresini, münakaşasını yapmıyoruz ki; Anayasaya aykırı mı değil mi, diye bir müzakere açmadık ki siz o esasa giresiniz. Usul hakkında söz istediniz, usul hakkında beyanda bulunun, lütfen.

KEMAL BAĞCIOĞLU (Devamla) — Muhterem Başkanım, meselenin esası için tek kelime söylemedim. Yalnızca bu usulî mevzu hakkında kanaatimi ifade ettim, zaten. Meclisin denetim yollarından biri olan genel görüşme muhakkak ki, istenebilir ve açılabilir. Bu, Anayasa hukukuna uygundur. Burhan Apaydın'ın bu husustaki itirazı yerinde değildir. Hürmetlerimle.

BAŞKAN — Başkanlık da, Burhan Apaydın'ın böyle konuşmasına rağmen, Adalet Partisi Grubu adına konuşacak olan Turhan Bilgin arkadaşımızı davet ettiğine göre, bir mesele yok. Usul bakımından yapılmış hiçbir hata da yok.

Buyurun Sayın Bilgin. ”⁵⁵⁰

Bu tartışma sona erdiğinde, önce AP Grubu adına Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin, daha sonra CHP Grubu adına İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca konuşmuşlardı⁵⁵¹. Parti grupları adına başka söz isteyen bulunmadığı için Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Hükûmet adına konuşmak isteyen Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Kemal Satır'a söz veriyordu. Satır'ın konuşması tamamlandığında, Başkanvekili Keskin, Kıbrıs olayları konusunda genel görüşme açılıp açılmamasını oya sunmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulu, genel görüşme açılmasını reddetmişti⁵⁵².

hh- İzmir Milletvekili Şinasi Osma'nın, Kıbrıs Konusunda Bir Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi (8/8)

İzmir Milletvekili Şinasi Osma'nın Kıbrıs hakkında genel görüşme açılmasına yönelik önergesi şöyleydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Ankara

İngilizlerin mütereddit ve gevşek tutumundan faydalanan gözlerini kan bürümüş

⁵⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 48, (05.02.1964), s. 333.

⁵⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 48, (05.02.1964), ss. 334-336.

⁵⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 48, (05.02.1964), s. 338.

vahşi EOKA'cıların Kıbrıs'ta, bütün dünyanın gözü önünde, öz kardeşlerimize karşı giriştikleri yeni katliâm muvacehesinde daha fazla sabırlı olamayız.

İnsanlığı utandıracak cinayet ve faciaların cereyan ettiği Anavatan parçası Kıbrıs'taki kardeşlerimizin yardımına koşmamız zamanı gelmiştir.

Türk haysiyetini ve Kıbrıs'taki kardeşlerimizin can emniyetini sağlamak maksadiyle milletimizin şan ve şeref dolu tarihine yakışacak bir karar alınmak üzere Büyük Meclisin bu hususu (hususla) acilen bir genel görüşme açılmasını tezekkür etmesini zaruri görmekteyim.

Gereğini arz ve istirahat ederim.” ⁵⁵³

Bu önerge, Millet Meclisinin 13 Aralık 1964 tarihli 54. Birleşiminde Genel Kurulun bilgisine sunulmuş ve ön görüşmesi 18 Aralık 1964 tarihli 55. Birleşimde yapılmıştı. Bu Birleşimde ilk sözü önerge sahibi İzmir Milletvekili Şinasi Osma almış ve kendisini böyle bir genel görüşme önergesi vermeye yöneltten düşüncelerini şu hayli uzun konuşmayla dile getirmişti:

“Sayın Başkan, sayın milletvekilleri,

Daha pek kısa bir zaman önce, milletçe ve millî bir dâva olarak kabul ettiğimiz Kıbrıs hakkında bir genel görüşme açılması talebi Yüksek Meclisiniz tarafından kabul edilmediği halde bu konuyu tekrar huzurunuzda getirmiş olmamızın nedenlerini arza başlarken iki hususa dikkatinizi çekmek istiyorum.

Birincisi, garanti veren üç memleketin mutabakatı ile Kıbrıs'ta yaşayan insanların can ve mal emniyetini sağlamak ve adada bir nevi polis vazifesi görmek üzere tavzif edilmiş olan İngiltere'nin bugüne kadar gösterdiği mütereddit ve gevşek tutum, gözlerini kan bürümüş vahşi E. O. K. A. cılara ümit ve cesaret vermiştir. Bu sebeple bu hunhar insanlar bugün adeta bütün medeni dünyaya meydan okumakta ve öz kardeşlerimize karşı yeni katliamlar hazırlamaktan çekinmemektedirler.

İkincisi, 20 nci yüz yıl insanlığını utandıracak cinayet ve faciaların cereyan ettiği Kıbrıs'ta, soydaşlarımızın hayatlarının emniyet altına alınmasının diplomatik yollarla, romantik dostluklarla halledilemeyeceğini, hakkımızı teslim şöyle dursun, ölüm saçan Makarios çetelerini bir varlıkmiş gibi kabul ederek onlarla müzakereye girişenlerin bizi müspet bir neticeye ulaştıramıyacaklarını artık anlamış olmamız gerekmektedir.

İşte bu sebeplerle ki, sözlerime başlarken millî bir dâva olarak kabul ettiğimiz Kıbrıs faciasının dehşet verici olayları kargısında, topyekûn millet olarak, partili ve partisiz, hükümetin müspet, cesur ve netice alıcı kararlarını desteklemek için azimli bulunduğumuzu, ancak bugüne kadar cereyan eden hâdiseler, yine topyekûn Türk milleti olarak Hükümetin Kıbrıs davasındaki gevşek, çekingen ve beceriksiz tutumundan şikâyetçi bulunduğumuzu belirtmek isterim.

⁵⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 26, Birleşim: 54, (13.02.1964), ss. 603-604.

Arkadaşlarım; millet olarak ve tarihi şan ve şerefle dolu bir topluluk olarak, bütün imkânlarımızı seferber etmek suretiyle bu millî dâva için yeterli çalışmamaktayız. Nitekim hâdiselerin inkişâf tarzından tıynetini ve cibilliyetini çok iyi bildiğimiz Makarios'un tutumundan Kıbrıs olaylarının kötüce gittiğini çok evvel anlamış ve çeşitli vesilelerle mesuliyet makamında bulunanları ikaza başlamıştık. Bu cümleden olarak 21, 22, 23 ve 24 Aralık hâdiselerini yakından izliyenler arasında bulunan bizler; 25 Aralık sabahı Devlet Radyosunu dinleyince gayri ihtiyarî sevinç ve heyecana kapılmıştık. Bu sevinç ve heyecanla Sayın Başvekile şu özetle bir telgraf çektik.

«24 – 25 Aralık gecesi vardığınız ve radyolarla yayınladığınız karardan ötürü duyduğumuz memnuniyeti belirtirken, teklifimiz Londra ve Zürih Anlaşmalarını imzalayan müttefiklerimiz tarafından kabul edilmediği ve Kıbrıs'taki katliama bir son verilmediği takdirde Türk haysiyetini ve Kıbrıs'taki soydaşlarımızı korumak maksadiyle bizim de, Küba hâdisesinde Amerika'nın yaptığı gibi, müstakilen ve cesaretle hareket etmemizin yerinde olacağı kanaatinde bulunduğumuzu arz ederiz.»

Bu telgrafın üzerinden altı saat geçtikten sonra, Kahraman Türk Savaş uçaklarının Kıbrıs semalarına; Şanlı Donanmamızın, Barbaros'ların ve Turgut Reislerin ahfadına yakışacak bir tarzda, Akdeniz'e süzöldüklerini öğrenerek milletçe büyük bir sevinç ve heyecan duyduk ve ümide kapıldık.

Fakat hâdiselerin bildiğiniz şekilde inkişâfı, attığımız bu cesur adımları dahi tevîl yoluna sapmamız bizi inkisarı hayale sürükledi ve 28 Aralık sabahı mesul Hükümet Başkanına şu mâruzâtta bulunduk. «Sözüne güvenilemeyen Makarios'un» yeni fırsatlar kolluyarak eski taleplerini tekrarlaması ve kendi şartlarını kabul ettirmek yolunda çalışması muhtemeldir. Bu sebeple Anavatan parçası Yeşil Ada'nın selâmeti ve orada yaşayan ırkdaşlarımızın hayatlarının teminat altına alınabilmesi için tek çıkar yolun «taksim» olduğunu düşünmekteyiz.

Kıymetli arkadaşlarım, üzücü olaylar süratle birbirini takibetmekte, Kıbrıs'tan gelen tüyleri ürpertici haberler kardeşlerimizin kahpece boğazlandığını, müdafasız masum Türk kadın ve çocuklarının alçakça öldürdüklerini göstermekte idi. Bu durum karşısında mesul Hükümet Başkanına tekrar başvurarak şu maruzatta bulunduk.

Kıbrıs felâket ve faciasının devam ettiği bugünlerde her Türk gibi bizim de kalbimiz elem ve ıstırapla dolup taşmaktadır. Bir memleket çocuğu ve vatanperver bir insan olarak Hükümetçe alınan ve alınacak isabetli kararları desteklemeyi şeref borcu sayarken bir muhalefet milletvekili olarak ta düşüncelerimizi size ulaştırmayı vicdanî ve millî bir vazife saymaktayız.

1. Kıbrıs'ta kardeşlerimize karşı işlenilen vahşiyane cinayetler karşısında sabırla ve sakin olmaya gücümüz yetmemektedir.

2. Geç olmakla beraber Hükümetin 24 – 25 Aralık gecesi ve 25 Aralık günü aldığı kararları desteklerken yine de bir fırsatın kullanılmadığına kaniiz.

3. Şan ve şeref dolu tarihimize yakışacak, yerinde ve cesur kararların alınması sayesinde hem Türklüğün hasiyeti korunacak ve hem de yeni facialara (yeni bir imha hareketine girişeceklere) fırsat verilmeyerek Kıbrıs'taki kardeşlerimiz felâketten kurtulacaktır.

4. Garanti veren memleketlerin ve bilhassa kendisinden pek çok şeyler beklediğimiz İngiltere'nin hakikatlere sırt çevirmiş tutumu ile gevşek davranışını hiçbir suretle tasvibedemeyiz.

5. Kendi göbeğimizi kendimiz kesmedikçe Kıbrıs'taki katliam ve faciaların önünün alınabileceğine inanmıyoruz.

6. Türk'lerin millî dâvalarından ekadar hassas venasıltekvücüd olduklarının gösterilmesi zamanı gelmiştir. Yakın tarihimizi ve İstiklâl Savaşımızı unutmuş olanlara lââyık oldukları ders verilmelidir.

Muhterem arkadaşlarım; mâruzâtımızı daha birçokları takibetti. Bu meyanda Hariciye Komisyonlarının müşterek toplantısında, Londra Konferansının başlamasından evvel, Sayın Başvekile bir sual tevcih ederek İngilizlerin bu işte samimî olduklarına inanıp inanmadıklarını sorduk. Ve bizim İngiltere'nin samimî olduğuna inanmadığımızı belirttik.

Değerli arkadaşlarım;

Biz, Türk milletinin bir temsilcisi olarak, dün olduğu gibi bugün de, dostumuz ve müttefikimiz İngiltere'nin bu işe lââyık olduğu ehemmiyeti verdiği ve bu işe azimle sarıldığına, yani bu mevzuda samimî olduğuna kani değiliz. Haklı olduğumuzu şu misaller de kolayca gösterebilecektir.

Birincisi, 24 Ocak 1964 te, bütün radyolara ve gazetelere intikal ettirdiği gibi, Gönyeli ve Ortaköy bölgesine yerleşmiş bulunan Kıbrıs Türk Alayının üzerinden alçaktan uçan İngiliz tayyareleri yere yatmaya mecbur kalan erlerimiz üzerinde bir tethiş havası yaratmak isterken, ertesi günü Kıbrıs'ta intişar eden Rum gazetelerinde Türk Alayının mevzileri hakkında geniş malûmatın bulunması dikkate şayandır.

İkincisi, iki cemaat arasında tarafsız bir hakem rolü oynaması ve Kıbrıs'ta asayişin temin etmesi lâzımgelen İngilizlerin, daima Makarios'un ve Rumların tesiri altında kalarak onlara cesaret vermesi yer, yer ırktaşlarımızın öldürülmesine sebeb olduğu gibi, Limasol umumi taarruzunun yapılmasına da imkân vermiştir.

Bilhassa Limasol taarruzu başlayacağı gün Rum çetecilerin İngilizlere, aradan çekilmelerine dair yaptıkları ihtar karşısında İngilizler, hiç itirazsız bu ihtara itaat etmişler ve zırhlı arabalarına binerek oradan uzaklaşmışlardır.

Bundan başka, çeşitli zamanlarda Kıbrıs'a gönderilen Kızılay malzemesinin Rumların müsaadesi olmadan çıkarılmaması, bazen de bu zaruri ihtiyaç maddelerinin günlerce bekletilmesi karşısında İngilizlerin seyirci kalmaları nasıl izah olunabilir.

Hele, Kıbrıs Parlâmentosunun Türk Üyelerinin Reisi Sayın Halit Rıza'nın, arife günü Kıbrıs'a girmesine, evine gitmesine Rumlar tarafından müsaade

edilmiyerek Türkiye'ye geri döndürülmesinin cevabını kim verecektir?

Bu meydana herkesin gözü önünde, Rumların bir vapur dolusu silâhı Kıbrıs'a sokmalarına nasıl müsamaha edilmiştir ve hâdiseye neden seyirci kalınmıştır?

Gerek Londra Konferansı sırasında ve gerekse ondan sonra İngiltere daima bizden fedakârlık beklemiş; bütün medenî dünyaya adeta meydan okuyan Makarios'un ayağına çeşitli elçiler gönderilmiş, bu din kisvesi altında politika yapan kıtallere göz yuman zatın dersinin verilmesi düşünülmemiştir, adeta göz yumulmuştur.

Nitekim bunlardan şımaran Makarios Kıbrıs' bir Küba yapmaktan çekinmemiş, komünistlerin kucağına atılmaktan adeta büyük bir zevk duymuştur.

Değerli arkadaşlarım,

Bütün bunlardan başka, yine hepinizin çok iyi bildiği gibi her vesile ile bizimle dostluk ve iyi komşuluk münasebetleri kurmak istediklerini iddia eden Rusya ile, tarih ve din beraberliğimizden, akrabalıklarımızdan dem vuran Mısır'ın Rum çetecilere silâh yardımında bulunmaları bizde büyük bir üzüntü tevlietmiştir.

Bu durum karşısında Hükümetimiz ne yapmıştır? Bu memleketlerin düşmanca hareketleri, barut fıçısını ateşlemek istemeleri protesto edilmiş midir?

Bu vesile ile mühim bir hususa da dikkatinizi çekmekten kendimi alamıyorum. Her zaman bu çeşit ihtilâflara burnunu sokan komşumuz Rusya daima sulh severlikten, bahsederek haksızlıklara karşı olduğunu söylemek suretiyle bir hürî edasıyla ortaya çıkar. Halbuki, daha çok yakın bir tarihte hürriyet mücadelesi yapan Macaristan'a boyunduruk vurmak için giriştiği katliamları ne çabuk unutmuştur?

Çok sayın arkadaşlarım, Anayasamızın 88 nci maddesine göre, tensibedeceğiniz şekilde ister açık ve ister gizli bir genel görüşmenin zamanı artık gelmiştir. Bu facianın nedenlerini ortaya koymak için daha söyleyecek pek çok şeylerimiz var.

Meselâ; geçenlerde Türkiye'de yayınlanan, menşei meçhul bir beyanname münasebetiyle Yunan Büyükelçisinin Türk vatandaşı Rumlar hakkında beyanat vermesi ve bunu yazılı olarak hariciyemize tevdi, cüretkârlık olduğu gibi, bu beyanın Devlet Radyomuzda yayınlanması da yürekler acısıdır. Bu ne gaflet ve bu ne lâubaliliktir!

Değerli arkadaşlarım, sözlerimi bitirmeden evvel mevcut anlaşmalara ve Kıbrıs Anayasasına göre meşruiyetini kaybetmiş bir devlet ve Hükümet olmaktan çıkmış Kıbrıs'taki Hükümetin tanınması ve Makarios'un hâlâ bir devlet başkanı sıfatı ve edasıyla hareket etmeye çalışması ve bunun müttefiklerimiz Amerika ve İngiltere tarafından hoş görülmesine şaşmamak elden gelmiyor.

Makarios kim oluyor? Amerika ve İngiltere nasıl oluyor da Makarios'a bu

kadar kıymet veriyorlar?

Kıbrıs için her şey, Makarios ve beraberindeki çapulcu katilleri mi? Neden ve kimden çekiniyoruz? Bu hal bizim ne tarihimize ve ne de şanımıza yakışır.

Kanaatimiz odur ki, Amerika ve İngiltere bizim dostumuz ve müttefikimiz iseler artık bu facialara göz yumamazlar.

Sevgili arkadaşlarım, bâzı kimseler Kıbrıs mevzuunu çeşitli şekillerde mütalâa ederek, teenni ile hareket etmeyi uygun bulmaktadırlar. Biz şahsan o kanaatte değiliz. Madem ki, elimizde bir üç devlet tarafından imzalanmış bir anlaşma var; bu anlaşma, bize müştereken veya tek taraflı hareket ve müdahale hakkını tanımıştır. 25 Aralık günü kahraman savaş uçaklarımız Kıbrıs semalarında ihtar uçuşu yaparken, şanlı Türk Donanması Akdeniz’de bir kuğu kuşu gibi süzülürken, Kıbrıs’ta bulunan Türk Alayını takviye etmek, ırkdaşlarımızın hayatlarını emniyet altına almak bizim tabii hakkımızdı.

Kıymetli arkadaşlarım, bizim çekingenliğimiz ve müttefiklerimize fazla ümitle bağlanmamız, yüzde yüz haklı olduğumuz bu dâvanın lehimize halline imkân bırakmamıştır.

Bu husustaki görüşlerimizi teyit için son günlerde İngiltere basınında çıkan ve lehimize gibi görünen yazıların esaslarına bir göz atmayı da faydalı bulmaktayız. Şöyle ki: Makarios’un direnmesi karşısında İngiltere, Amerika’nın da tavsiyesiyle Birleşmiş Milletlere gitmek yolunu seçmiştir.

Kıbrıs’a tek taraflı müdahale, barışı tehdit etmekle beraber bir gerçek olarak kabul edilmektedir.

Taksim tezi ileri sürülerek Makarios’un bütün istek ve taleplerinde ısrar etmemesi imkânları aranmaktadır.

İngiltere’nin Birleşmiş Milletlere müracaatı bir ümitsizlik alâmeti olarak gösterilmekte ve ihtilâfın Birleşmiş Milletler kanalıyla de halledilemeyeceği endişesi görünmektedir.

Bütün bunlar İngiltere’nin ve dünya efkârı umumiyesinin lehimizde görünmesine rağmen, bizim fazla sabırlı, müsamahakâr ve mütevekkil oluşumuz, bu defa da fedakârlığın yine bizden beklendiğini, Makarios’un ilk günlerden beri ileri sürdüğü Birleşmiş Milletlere gidiş tezinin kabul edilerek İngiltere ve Amerika’nın bu konudaki zaafını ortaya koymuştur.

İşte arkadaşlarım, bu mevzuda hepimizin daha pek çok söyleyecek sözlerimiz var. Müsaade buyurun kangren olmak üzere bulunan bu yaraya bir neşter vurarak cerahatleri akıtalım ve hakikatleri konuşmaktan korkmıyalım.

Takdir Yüce Heyetinizindir. Ama, son olarak şunu da söylemek isterim ki; ölmesini bilmiyen topluluklar şerefli bir millet olarak yaşayamazlar.

Hepinizi hürmetle selâmlarım.” ⁵⁵⁴

Osma’dan sonra, AP Grubu adına Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu, CKMP Grubu adına Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk, CHP Grubu adına

⁵⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), ss. 3-7.

Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, YTP Grubu adına da Hatay Milletvekili Şekip İnal konuşmuşlar ve bu konuşmaları takiben Başbakan İsmet İnönü söz almıştı. Kıbrıs'taki gelişmeleri ayrıntılı bir biçimde açıklayan ve bu aşamada genel görüşme açılmasından yana olmadığını bildiren Başbakan İnönü'nün bu önemli konuşması Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmişti:

“ Sayın Başkan, Büyük Meclisin sayın üyeleri,

Beş Şubatta Kıbrıs meselesi için Büyük Mecliste genel görüşme açılmasını Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden bir sayın arkadaşımız teklif etmişti. Kâfi derecede Mecliste müzakere edildikten sonra, genel görüşüme açılmansın vakitsiz olduğuna karar verildi. Şimdi, yeni bir teklifle karışı karşıya bulunuyoruz... Bu münasebetle teklif sahibi arkadaşımız, Kıbrıs meselesi üzerinde, baştan beri takibedilen politika üzerinde de fikirlerini dermeyeran ettiler.

Muhterem arkadaşlarım,

Size, hâdiseleri zihinlerinizde ve muhakemenizde sarîh bir şekilde takibedebilmeniz için, Kıbrıs meselesinin son iki ay zarfındaki safhalarını kısaca izah etmek isterim:

Kıbrıs meselesinin son hâdiseleri, 21 Aralık 1963 te başlamıştır. O zamana kadar siyasi alanda Kıbrıs meselesi şu şekilde meydana çıkmıştı: Kıbrıs Hükümetinin başında bulunan Arşovek Makarios her vesile ile Kıbrıs'taki Anayasanın kabîlîtatbik olmadığını iddia ederek, kendi kendine Anayasayı ne şekilde değiştirmek istiyorsa, o şekilde tahakkuk etmiş gibi tatbik etmeye başlamıştır. Anlaşılıyordu ki, Arşovek Makarios, mevcut muahedelerin ve müttefiklerarası âhitlerin hükümleri dışında birtakım arzular beslemekte ve bir siyaset takibetmektedir. Bu müddet zarfında Arşovek Makarios'un gerek Ankara'yı ziyaretinde ve gerek ondan sonraki icraatında zihninden geçenleri önlemek ve Kıbrıs politikasını muahedelerin sarîh olarak tesbit ettikleri istikametlerde yürütmek için diplomatik alandan müttefiklerimizle birlikte tesir etmeye çalıştık. Bu müddet esnasında, başlıca teminatçı devletler olarak, Yunanistan, İngiltere ve Türkiye daima mutabakat halinde bulunmuşlardır. Kıbrıs idaresinin başında bulunanların takibetmek istedikleri politikayı müttefikler tasvibetmemişlerdir. Anayasa dışı hareketlerin daima karşısında olacaklarını aralarında kararlaştırmışlar ve Kıbrıs Hükümetine, Arşovek Makarios'a her vesile ile tekrar ve teyid etmişlerdir. Bu devre, 21 Aralık 1963 de kanun dışı bir fîlî safhaya girdi... Bir zabıta vakası şeklinde veya bahanesi altında Lefkoşa'daki Türk cemaatine tertipli askerî tecavüzler vukubulmaya başladı. Bu yeni safha, derhal dikkatimizi celbetti... 22/23 Aralık vukuatı, bunu teyid ettikten sonra, Arşovek Makarios'un da imzasını taşıyan muahedelerin vücuda getirdiği teminatçı devletler sisteminin yürütülmesi için teşebbüse geçtik. İlk teşebbüs 23/24 Aralık günlerinde oldu. Bu teşebbüs müzakereleri, bizim gibi teminatçı devletler tarafından, yani, İngiltere ve Yunanistan tarafından derhal amelî bir neticeye varmadı. Nihayet, hâdiselerin

vahametinin artması üzerine 25 Aralık 1963 günü muahedenin bize verdiği tek taraflı müdahale hakkını kullanmaya karar verdiğimizizi teminatçı devletlere bildirdik. Bunun üzerine, vaziyetin vahameti ve kararımızın ciddiyeti kâfi derecede anlaşılmış olacak ki, müttefiklerimiz, İngiltere, Yunanistan, derhal beraber olarak, muahedenin verdiği haklar içinde Kıbrıs'ta emniyetin ve asayişin korunması için beraber hareket etmeyi teklif ettiler. Kabul ettik... Maksudımız, teminatçı mekanizmanın işlemesi ve bu mekanizmanın tesiri altında, tecavüze uğrayan vatandaşlarımızın bir an evvel devamlı bir emniyete kavuşması ve bu arada bozulmuş olan Kıbrıs'taki asayiş ve emniyet nizamının ve cemaatlerin bir arada yaşama şartlarının daimî bir hal tarzına bağlanması çaresinin aranması kararlaştırıldı. Bunu, bir siyaset olarak takibettik... Bir İngiliz generali, bizim ve Yunanlıların adada bulunan askerî kuvvetlerimizi muvafakatimiz üzerine kendi kuvvetleri ile birlikte bir kumanda altında birleştirdi. Kıbrıs polisini emrine aldığını bildirdi. Ve Arşovek Makarios'un ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Türk Cemaati Başkanı Dr. Fazıl Küçük'ün muvafakati alındı. Bu suretle işler takibedilmeye başlandı. Biz ilk anda, ilk önce bu yeni idarede sarsılmıyacak bir emniyet tesis edilsin, ondan sonra müzakere yolu açılarak bir konferansta meseleler tetkik olunsun, yolunu tuttuk. Fakat müttefiklerimiz, bir an evvel konferansa gidilip hal çaresi, cemaatler arasında beraber yaşama şartlarının araştırılması ve karara bağlanması ihtiyacında ısrar ettiler. İşin bu tarafını âcil gördüler. Bunun üzerine Londra konferansı açıldı. Londra konferansı, Ocak ayının 13 ünde açıldı. 31 Ocak'a kadar devam etti. Londra konferansı 13 Ocaktan 1 Şubat'a kadar devam etti. Londra konferansında cemaatlerin bir arada yaşamaları için emniyet şartlarını tesis etmek imkânı bulunamadı. Bunun neticesinde meselenin tekrar başladığı yere dönülerek, Kıbrıs'taki cemaatler arasında geçinme şartlarını aramaya başlamadan evvel adada daimî emniyeti tesis edecek bir nizamı çare bulmak ihtiyacı ön plâna geçti.

Bunun üzerine, Amerika, başlıca müttefikleri arasındaki bu vahim ihtilâfın ciddiyetini yakından takibettikten sonra kendisi de işi halletmek için harekete geçmek ihtiyacını duydu. İngiltere ile birlikte bize ilk bir teklifyaptılar. Bu teklif, 31 Ocakta yapılmıştır. Bu teklifte, Kıbrıs'ta emniyet ve asayiş temin etmek için uluslararası, tabîî dostlar ve müttefikler arası olması düşünülen, bir sulhu koruyacak kuvvetin tesis olunması ve ilgili devletler dışından bir arabulucu bulunarak, arabulucu mekanizması ile Kıbrıs'a devamlı bir yaşama imkânının sağlanması teşebbüsü yapıldı. NATO kuvvetlerinin ve üzerinde müttefik kalınacak diğer devletlerin kuvvetlerinin beraber çalışmaları tasavvur edildi. İlgililer, kısa müzakerelerden sonra buna muvafakat cevabı verdiler. Ondan sonra, Arşovek Makarios yapılan bu teklifler karşısında, prensibolarak bir sulhu koruma kuvvetinin gelmesini kabul etmekle beraber, bunun Birleşmiş Milletler kanalı ile yapılması üzerinde ısrar etti. Bu arada, Sovyet Rusya da 31 Aralıkta ilki, ve 7 Şubatta ikincisi olmak üzere notalar verdi.

«— Dışardan bu işe karışılmasın... Kıbrıslılar kendi aralarında

meselelerini halletsinler. Ve nihayet mesele Birleşmiş Milletlerde konuşulsun, tetkik edilsin... Ve ne tedbir alınacaksa orada görüşülsün...» tezini tuttu. Sovyetlerin talepleri, Arşovek Makarios'un taleplerine tamamiyle muvazi bir istikamette görüldü.

Meseleyi Birleşmiş Milletlere götürmeden teminatçı devletler ve dost devletlerin kuvvetleriyle emniyet ve asayiş tesis etmek ve Kıbrıs dâvasına bir hal şekli aramak yolunu kısa ve tabii görmüştük... İlk teklifi yapan devletlere biz de dâhil olduğumuz halde, Birleşmiş Milletlere gitmeye ihtiyaç kalmadan bu kuvvetleri tesis etme yolunu aradık. Fakat bu müzakereler devam ettikçe mesele uzuyor, adada asayiş temin olunmadığı için vukuat tekerrür ediyordu. Bunun için son zamanlarda Amerika ve teminatçı devletler hep beraber Birleşmiş Milletlere müracaat yolunu kabul ettik. Oraya, bu meselenin götürülerek müzakere edilmesini kararlaştırdık. Birleşmiş Milletlerde konuşulacak şey şudur:

Kıbrıs Anayasasının dışında bir politika takibederek muahedelerin hükümlerini gayrimevcut imiş gibi yürütmek isteyen Arşovek Makarios'un politikası hukuk manzarasında bir iddiaya dayanmaktadır. Birleşmiş Milletler Anayasası, Zürih ve Londra andlaşmaları ile teessüs eden nizam buna müsaade etmez. Yani, teminatçı devletler vardır... Kıbrıs'ta bulunan iki cemaate dayanan cumhuriyetin hayatı, birtakım komşu devletlerin hayati emniyetleri mülâhazasıyla, müşterek hükümlere bağlanmıştır. Makarios, bu hükümlerin kendisini bağlamadığı iddiasındadır. Makarios'un bu iddiasının, ne şekle bürünürse bürünsün aslı olmadığı, bir müeyyidesi olmadığı, kıymeti olmadığı teminatçı devletlerde, hepimizde hâkim ve galiptir. Nihayet bu mesele Birleşmiş Milletlerde görüşülecekse orada da görüşülebilir. Bunu kabul ettik... Şimdi mesele bütün ehemmiyeti ve ciddiyeti ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine gitmiştir. Bu konu orada görüşülüp usul bakımından ve esas bakımından bir neticeye vardırılacaktır. Ondan sonra Kıbrıs dâvası üzerinde hukukî istikamet büsbütün yeni bir ciddiyet kuvvet ve yolda yürütülecektir... Bu dâvanın başlangıcında kesif ve yaygın bir karşı propaganda ile Türk hakları bütün dünya gözünde âdeta görünmez bir halde idi. Durum böyle iken, bir birbuçuk ay içerisinde dünya basını, hâdiselerin kanaat verici mânaları ve ifadeleri ile bugün bütün dünyada geniş ölçüde Türk dâvasının haklı olduğu belirtilmiş ve Türk dâvası üzerinde insaf sahibi dünyada pek çok insanın ilgisi ve teveccühü temin edilmiştir. Bu teminat, hâsıl olan bu yeni vaziyette, Türk Milletinin dâvada gösterdiği teessürün, hassasiyetin ve dâvanın aslında bizim sahibolduğumuz haklı ve fedakâr durumun tesisi birinci derecede rol oynamıştır. Çok esef edilecek ve milletimizi iki aydan beri gece gündüz ıstıraba sevk edecek keyfiyet şudur: Bu müddet esnasında Kıbrıs'ta hâdiseler, tecavüzler, kan akıtılması durmadı. Türk cemaatinin çektiği ıstırap mütemadiyen arttı.

Muhterem arkadaşlarım,

Bu müddet esnasında biz burada Türk Milleti olarak ne kadar yakından teessür ve haklı bir hiddet göstermiş isek Kıbrıs'ta yaşayan ve tecavüze uğrayan mazlum ırkdaşlarımız bir taraftan hakikaten insana hürmetle beraber hayret verecek, müstesna kahramanlıklarla haklarını ve hayatlarını müdafaa etmişlerdir.

Muhterem Arkadaşlarım, bu tarzdaki müdafaa, Kıbrıs'taki soydaşlarımızın bir taraftan haklarını canla başla müdafaa ederken, meselenin hukukî ve siyasi safhası bağladığı (başladığı E.O.) güne nisbetle meçhul ve metruk bir dünya köşesindeki bir vaka halinden dünya ölçüsünde hemen bütün milletlerin yakından dikkatle takibettiği bir büyük hâdisе ehemmiyetini kazanmıştır. Emniyet ve asayişin tesisi mutlaka yeni ve uluslararası ehemmiyetli kuvvetlerin yardımına muhtaçtır. Bu sabit olmuştur. Ne şekilde bir mutabakat hâsıl olursa olsun Türk Cemaatinin ve Kıbrıs'taki nizamın tesisi güvenliğin sağlam bir surette tesisi, «büyük kuvvetlere ihtiyaç vardır...» hakikatini meydana çıkaracaktır. Ve bu kuvvet bulunacaktır. Hâdiselerin seyrinden anladığımız kanaat budur... Ondan sonra, Kıbrıs'ta Türk Cemaatinin ve orada bulunan Rum Cemaatinin bundan sonraki hayatlarını tanzim edecek bir hal tarzı bulunacaktır. Bu müddet esnasında Büyük Meclis Kıbrıs meselesi üzerinde yakın ilgisini bir tek gün hafif tutmamıştır.

Büyük Meclis, bütün partileri ile her gün bilgi almıştır. Toplantılar yapmıştır, komisyonlarında konuşmuştur... Parti başkanları her vesile ile Hükümetle yakın temasta bulunmuşlardır. Meselenin iyi yürüyen tarafı, kötü yürüyen tarafı, bunların hepsinden bilgi edinmişlerdir... Hükümet bütün dikkati ile meselenin iç politikanın günlük siyasi istismar konusu olmasına imkân vermeden, bahane vermeden, bütün partilerin yardımlarından tam istifade etmek için elinden gelen gayreti göstermiştir... Teşekkürle kaydederim ki, parti başkanları ile, parti liderleri ile görüştüğümüz zamanlarda, aramızda meselenin idare tarzından gösterdiği hal şekillerinden çok şiddetli şikâyetler olmakla beraber, görüşmelerimiz bitip de, efkârı umumîye karşısına çıktığımız zaman, parti başkanları, umumiyetle ve ekseriyetle, Hükümeti desteklediklerini, işleri yakından takibettiklerini bildirmişlerdir.

Şimdi meselenin bugünkü safhasında bundan sonraki safhasında da siyasi partilerimizin bunu kısır bir parti politikasının tecelliyatı haline düşürmeyeceklerine emin bulunuyoruz.

Muhterem arkadaşlarım,

Burada, Kıbrıs meselesinin cereyanı zikredilirken, bugün beraber çalıştığımız teminatçı ve diğer daha büyük ittifak manzumeleri içinde beraber müttefik olduğumuz dost devletlerden de şiddetli şikâyetler ifade edilmiştir...

Muhterem arkadaşlarım,

İttifak manzumesinin işlenmesi, nazik bir mekanizmanın işlemesi demektir. Böyle, umumi efkâr karşısında her günkü tedbiri münakaşaya mâruz olan siyasîsafhalarında değil, ittifakların silâhlı düşman karşısında işlemesi

halinde bile müttefikler arasında bu tenkidler, tarizler, şikâyetler daima bulunmuştur ve bulunacaktır. Mesul adamlar olarak bu şikâyetlere iştirak etmediğimi söylemekle bu bahsi kapatmak istiyorum.

Herkes elinden geldiğini yapmaktadır. Müttefiklerin birbirlerinin elinden geleni nihayetine kadar âzamisini yapması için mütemadiyen şikâyetlerde, tesirlerde bulunmaları mütat bir harekettir. Bunu bilirsiniz. Bunlar üzerinde açıktan fazla bir münakaşa ıztırar olmadıkça yapılmaz. Durum bu safhada değildir. Şimdi bunları size anlattıktan sonra, içinde bulunduğumuz safhaya tekrar dönüyorum:

O safha da şu: Uzun boylu araştırmalardan sonra yakın devletlerin ve politikası bize muarız olan devletlerin türlü şekilde işe karışmaları ve müdahalelerinden sonra, mesele; Güvenlik Konseyine, Birleşmiş Milletlere intikal etmiştir. Şimdi burada mesele, tetkik edilmekte ve hal yolu arama günlerindeyiz. Bugünlerde, genel görüşme açılmasında Meclis gerçek üzerinde bir istikamet bulacak durumda değildir. Çünkü karar verilmemiştir. İhtimal üzerine yapılacak görüşmelerin faydası yoktur, çok mahzurları olabilir. Onun için sözümü neticeye bağlıyorum.

Pek muhterem arkadaşlarım,

Genel görüşme açılması için vaktin bugün müsait olmadığını söyleyenler tamamiyle haklı söylemişler ve bu dâvaya hizmet etmişlerdir. Genel görüşme istemiş olan arkadaşların, iyi niyetle meseleleri mümkün olduğu kadar vuzuha kavuşturmak için bir gayret gösterilmesini iltizam ettiklerini zannediyorum. Fakat arzu ettiklerini bugün temin etmek mümkün olmadığı için genel görüşmeden vazgeçmeleri lâzımdır. Hükümet olarak, genel görüşmenin kabul edilmemesini rica ederim.”⁵⁵⁵

İnönü'nün konuşmasından sonra, Kıbrıs sorunu hakkında genel görüşme açılıp açılmamasının karara bağlanacağı öngörüşme tamamlandığı için, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, İzmir Milletvekili Şinasi Osma'nın genel görüşme açılması hakkındaki önergesini oya sunmuş ve yapılan oylamada Millet Meclisi Genel Kurulu, genel görüşme açılmasını reddetmişti⁵⁵⁶.

II- İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray ve İki Arkadaşının, Türk ve Yunan Münasebetlerinin Genel Muhasebesinin Yapılmasına ve Bu Münasebetlere Verilecek İstikametın Tayininde Faydalı Olacak Bir Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi (8/9)

İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray, Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay ve Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoglu'nun 14 Nisan 1964 tarihli genel görüşme

⁵⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), ss. 9 -12.

⁵⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 27, Birleşim: 55, (18.02.1964), s. 13.

önergelerinde şöyle denilmekteydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

*1961 yılı başlarken yeniden ön plâna çıkan ve milletlerarası sahaya intikal eden Kıbrıs meselesinin tabî ihtilâtları cümlesinden olarak ve aramızda akdedilmiş olan 1930 mukavelesinin feshine varacak kadar had bir şekil alan Türk - Yunan münasebetlerinin Millet Meclisinde umumi bir muhasebenin yapılması, milletvekillerinin ve Hükümetin düşüncelerini Millet kürsüsünden bildirmeleri zaruretiyle ve bundan sonra bu münasebetlere verilecek istikâmetin tâyininde faydalı olacak bir genel görüşmenin açılmasını Anayasanın 88 nci maddesinin verdiği hakka dayanarak, teklif ediyoruz.”*⁵⁵⁷

Millet Meclisinin 16 Nisan 1964 tarihli 92. Birleşiminde bu önerenin öngörüşmesine başlandığında, ilk sözü Hükümet adına Başbakan Yardımcısı Kemal Satır almış ve bu konuda Hükümetin de Meclisi bilgilendirmek arzusunda olduğunu, ancak Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri tarafından arabulucu olarak görevlendirilen kişinin bir iki güne kadar Türkiye’ye geleceğini, bu nedenle söz konusu genel görüşme için, o ziyaretten sonraki bir tarihin belirlenmesinin daha uygun olacağını dile getirmişti⁵⁵⁸. Bu talep üzerine önerge sahiplerinden İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray, genel görüşmenin sözü edilen Birleşmiş Milletler arabulucusunun gelişi sonrasında yapılmasının daha yararlı olacağına katıldıklarını bildiriyor; ancak genel görüşme önergelerinin görüşülmesinde de uygulanmakta olan gensoru görüşmesi yöntemine ilişkin Anayasanın 89. maddesi uyarınca, gündeme alınmasına karar verilen bir önerge üzerindeki görüşmelerin, gündeme alınma tarihinden itibaren en geç 7 gün içinde görüşülmesine başlanması gerektiğine dikkat çekiyordu. Demiray, bu nedenle, sözü edilen arabulucunun gelişi ve onu izleyen Bayram tatili de göz önünde tutulduğunda, genel görüşme açılması kabul edildiği takdirde, görüşmelere 7 gün içinde başlanabilmesinin imkânsızlığı nedeniyle, Bayram sonrasında yeniden vermek üzere bu önergeyi çekmesinin daha doğru olacağını belirterek önergesini geri çekiyordu. Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, söz konusu önerge Millet Meclisi gündemine girmiş olduğundan, önerge sahiplerinin geri çekme talebini oya sunuyor ve bu talep Genel Kurulca da kabul edildiği için, daha sonra yeniden ele alınmak üzere, söz konusu genel görüşmeden bu aşamada vazgeçilmiş oluyordu⁵⁵⁹.

jj- İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray İle Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay’ın, Hâd Bir Şekil Alan Türk–Yunan Münasebetlerinin Umumi Bir Muhasebesinin Yapılması İçin Bir Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergisi (8/10)

⁵⁵⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 91, (15.04.1964), s. 600.

⁵⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 92, (16.04.1964), ss. 662-663.

⁵⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 92, (16.04.1964), s. 663.

İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray ile Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay, hemen yukarıda “9” numaralı önergeye ilişkin açıklamalar sırasında belirtilen nedenlerle geri çekmiş oldukları ve şimdi yeniden verdikleri genel görüşme önergelerini şöyle demektedirler:

“Millet Meclisi Başkanlığına

*1964 yılı başlarken yeniden ön plâna çıkan ve milletlerarası sahaya intikal eden Kıbrıs meselesinin tabii ihtilâtları cümlesinden olarak ve aramızda akdedilmiş olan 1930 mukavelesinin feshine varacak kadar hâd bir şekil alan Türk - Yunan münasebetlerinin Millet Meclisinde umumi bir muhasebesinin yapılması, milletvekillerinin ve Hükümetin düşüncelerini millet kürsüsünden bildirmeleri zaruretiyle ve bundan sonra bu münasebetlere verilecek istikametın tâyininde faydalı olacak bir genel görüşmenin açılmasını Anayasanın 88 nci maddesinin verdiği hakka dayanarak teklif ediyoruz.”*⁵⁶⁰

Bu genel görüşme önergesi, Millet Meclisinin 29 Nisan 1964 tarihli 95. Birleşiminde ele alınmış ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, söz konusu önergenin, gündemde bulunan ve Kocaeli Milletvekili Nihat Erim tarafından verilen aynı konuya yönelik bir diğer önerge ile birlikte değerlendirilmesini Genel Kurulun oyuna sunmuş ve Başkanvekilinin bu önerisi kabul edildiği için Nihat Erim’in önergesi de okunmuştu⁵⁶¹.

kk- Kocaeli Milletvekili Erim’in, İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray İle Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay’ın 8/10 Numara İle İşlem Görmüş Genel Görüşme Önergesi İle Aynı Konuya Yönelik Genel Görüşme İstemi (8/11)

Kocaeli Milletvekili Nihat Erim’in, 8/11 numara ile işlem görmüş genel görüşme önergesinde şöyle denilmektedir:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Aşağıda gösterdiğim konuda bir genel görüşme açılması için gerekli işlemin yapılmasını saygıyla rica ederim.

1. Yunanistan Hükümetinin bazı beyanları ve bâzı davranışları, bu memleketle Türkiye arasındaki Zürih ve Londra Anlaşmalarıyla, 1960 da Lefkoşa’da imzalanan Garanti ve İttifak Anlaşmaları bakımından. Hükümetimizce nasıl karşılanmıştır? Bu konuda yapılacak açıklama üzerine milletvekillerinin düşüncelerini Meclis kürsüsüne getirmeleri;

2. Yunanistan, Devletler Hukukunun ana kaynağı olan anlatmalardan doğan vecibelerinden bir kısmını keyfi bir tutumla bize karşı çiğnemekten sakınmadığına göre; Lozan’da imzalanan vesikalardan başlıyarak, bugüne kadar adı geçen Devletle Türkiye arasında yürürlüğe konmuş bütün anlaşmalar hakkında, Devletler Hukukuna dayanarak, mukabelei bilmisil

⁵⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 94, (28.04.1964), s. 31-32.

⁵⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 95, (29.04.1964), s. 75.

hakkını kullanmak hususunda, Türk hükümetinin politikası açıklandıktan sonra, milletvekillerinin görüşlerinin Meclis kürsüsünden ortaya konması;

3. Yunanistan'ın bu davranışları karşısında NATO İttifakının zedelenip zedelenmediği konusunun iyice anlaşılabilmesi;

Ve:

4. 4 Mart 1964 tarihli Güvenlik Meclisi kararının uygulanmasında karşılaşılan güçlüklerin mahiyetini Millet Meclisinin müşahade ve tesciline imkân verilmesi için genel görüşme açılmasını teklif ediyorum.”⁵⁶²

Bu iki önerge üzerinde ilk sözü Hükûmet adına Başbakan Yardımcısı Kemal Satır almış ve Hükûmetin bu konuda genel görüşme açılmasından yana olduğunu, fakat o sıralarda birçok yabancı devlet adamının gelmekte olmaları nedeniyle, genel görüşmenin altı gün sonraki Salı günü yapılmasını önermişti. Daha sonra ilk önergenin sahiplerinden Tahsin Demiray konuşmuş, ikinci önergenin sahibi Nihat Erim ise söz alma gereği duymadığını bildirmişti. Siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalardan sonra Millet Meclisi Başkanvekili Nurettin Ok, iki önergenin de ortak konusu olan Kıbrıs ve Türk – Yunan münasebetleri hakkında genel görüşme açılıp açılmamasını oya sunmuş, Genel Kurulda oybirliğiyle açılmasının kabul edilmesi üzerine, genel görüşmenin Hükûmetin önerisi doğrultusunda 5 Mayıs 1964 Salı günü yapılmasını oylatmıştı. Bu da kabul edildiğinden, genel görüşme anılan tarihte yapılacaktı⁵⁶³.

Millet Meclisinin 5 Mayıs 1964 tarihli 97. Birleşiminde, daha önce alınan karar uyarınca, İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray ile Çanakkale Milletvekili Ahmet Nihat Akay'ın 8/10 numaralı önergesi ile Kocaeli Milletvekili Nihat Erim'in 8/11 numaralı önergesinin görüşülmelerine birlikte başlanmış ve ilk sözü Başbakan İsmet İnönü almıştı. İnönü, Kıbrıs sorunu ve Türk – Yunan ilişkilerinin son durumu hakkında yaptığı açıklamada şöyle diyordu:

“Savın Başkanımız, muhterem arkadaşlar, Kıbrıs meselesi için genel görüşme kararlaştırıldığı gün muhalefetten ve iktidardan değerli temsilciler sözle ve yazıyla görüşmemize istikamet verecek esasları ortaya koymuşlardır. Müzakerelerimize yardımcı olmak için Büyük Meclisi Hükûmet adına durum üzerinde ve Kıbrıs dolayısıyla umumi münasebetlerimiz hakkında daha evvel aydınlatmayı faydalı buluyorum.

Önce bir noktayı vuzuhla söylemek isterim: Kıbrıs bizim bir millî davamızdır ve bu dâva milletimizin şeref ve haysiyetinin gerektirdiği şekilde neticelendirilecektir. Bunun aksi bir hal çaresine bizi razı etmeye hiç kimsenin gücü yetmeyecektir. Topraklarına bağlılıklarını kanlariyle ispat etmiş olan

⁵⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 95, (29.04.1964), ss. 75-76.

⁵⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 95, (29.04.1964), ss. 76-81.

Kıbrıslı Türkler vatanları olan yerlerinde bütün haklarına sahibolarak hür ve güven içinde yaşıyacaklardır. Bunu temin etmek Türkiye için bir şeref görevidir.

Şimdi size Kıbrıs meselesinin doğuşu ve bugünkü önemi hakkında Türkiye'nin millî görüşünü söyleyeceğim. 1959 da, İngiltere'den ayrılması kararlaştırıldığı vakit Kıbrıs, Türk politikasında daima taşıdığı ehemmiyetle göz önünde canlanmıştır. Kıbrıs Türkiye'nin emniyeti için daima birinci derecede bir konu teşkil etmiştir. Ve 1959 müzakerelerinde bu vasfıyla yer tutmuştur. Kıbrıs meselesi o yıl, Zürih ve Londra Anlaşmalarının Türkiye bakımından bütün eksikleriyle beraber, nihayet müttefikler arasında bir birleşme tedbiri olarak bir hal çaresine bağlanmıştır. Yunanistan'ın ve Türkiye'nin iddialarından, yani Enosisten ve taksimden vazgeçmeleri karşılığında Kıbrıs iki cemaatin varlığına ve haklarına dayanan bir müstakil devlet olmuştur.

O tarihte bu anlayışla bir Anayasa yapıldı, teminatçı devletler olarak vazifeler alındı, taahhütlere girildi, ayrıca Kıbrıs Cumhuriyetiyle bir İttifak Andlaşması imzalandı ve onun bir hükmü olarak, Türk ve Yunan askeri kitaları Kıbrıs'a yerleştirildi. Bu statünün tatbikatta eksik olan taraflarının başlıca Yunanistan ile Türkiye arasındaki dostluk, ittifak ve NATO içinde müşterek güvenlik ve menfaat mülâhazaları ışığında tamamlanacağı düşünülmüştür. Kıbrıs tecrübesiyle iki milletin bir arada iyi geçinerek, cemaatlerinin bütün münasebetlere yapıcı bir tesiri olacağı ve yakınlaşmanın yayılacağı ümidi beslenmiştir.

1960 tan beri dört senedir müstakil Kıbrıs Cumhuriyeti politikası takibolunmuştur. Kıbrıs'ın Rum idarecileri ilk günden beri Kıbrıs Anayasasının kabiliyatbik olmadığını iddiaya başlamışlardır. Aslına bunlar ilk günden beri bu Anayasayı tatbik etmemeye çalışmışlar, Anayasa Mahkemesine kadar hiçbir müeyyideyi işletmemişlerdir.

Biz bu davranışlar karşısında, şimdi bâzı kimselerin iddia ettikleri gibi hareketsiz kalmamışızdır. 1960 – 1964 arasında Kıbrıs'ın Rum idarecilerinin Zürih ve Londra Anlaşmalarına aykırı her tutumları Türkiye tarafından Yunanistan ve İngiltere'ye gösterilmiştir. Her defasında yalnız İngiltere değil, Yunanistan Kıbrıs'ın Rum idarecilerinin davranışlarını tasvibetmemiş, Anayasaya riayeti ve Zürih ve Londra Anlaşmalarının hükümleri içinde hareket etmek lüzumunu tavsiye etmiştir. Şimdi, misal olarak, birkaç teşebbüs tarihini size nakledeceğim.

Kıbrıs Hükümeti nezdinde 13 Şubat 1962 den 1963 Aralık ayı başına kadar ondört defa teşebbüs yapılmıştır. Bunların hepsinde Anayasaya aykırı olarak ittihaz ettikleri kararlardan ve tutumlardan bahs olunmuştur.

Yunan Hükümeti nezdinde 1960 dan 1963 Aralık son haftasına kadar onbir defa teşebbüs yapılmıştır ve hepsinde Kıbrıs Hükümetinin politikasından

şikâyet edilmiştir. Bu müddet esnasında 1962 den 1963 Aralık sonuna kadar İngiltere Hükümeti nezdinde beş defa şikâyet yapılmıştır.

Görüyorsunuz ki, ilk günden beri, Arşövek Makarios statüyü ihlâl ettiği halde, bizim bunu sükûlta geçiştirdiğimiz iddiaları haksızdır. Ayrıca ben size başımdan geçen iki misal vereceğim.

Arşövek Makarios'un Ankara'yı ziyaretinde müşterek meseleler görüşülürken, Hükümet erkânının bulunduğu, Sayın Cumhurbaşkanımızın Başkanlığındaki resmî toplantıda, Arşövek'in bir beyanından Kıbrıs Anayasasını değiştirmek arzusunda olduğu sezilmiş idi. Bunun üzerine kendisine açık olarak izah ettim ki, bu Anayasa üzerinde bizim ahdî hakkımız olduğu gibi, bizim rızamız olmadan hiçbir inhiraf yapılamaz ve böyle bir teşebbüs Kıbrıs dâvasını 1959 Anlaşmalarından önceki devre ve onun karanlık günlerine derhal geri götürür.

Arşövek, 1963 Aralığında bir emrivakiyle bizi hareketsiz bırakabileceğini sanmıştır. Fakat, bu teşebbüsünün neticesi olarak şimdi 1959 dan eski duruma avdet etmiş olmamız, ihtarımızın boş olmadığını kendisine anlatmış olmalıdır.

Bugünkü Yunan iktidarının ilk Dışişleri Bakanı olan müteveffa Venizelos'la Amerika ziyaretinde buluştuğumuz zaman Makarios'un politikasının Türk - Yunan münasebetlerini ciddi bir tehlikeye sevk ettiğini söyliyerek, Zürih ve Londra Anlaşmaları esasını Yunanistan'ın muhafaza edip etmiyeceğini sordum. Bana kesin teminat verdi, Makarios'a kesin tebligat yaptığını bildirdi.

Hulâsa, Arşövek Makarios'un niyeti, tutumu meçhul değildi. Her yeni işaret görüldüğünde kendisine taahhütler hatırlatılmış ve Yunanistan müşterek anlaşmaların muhafazasını tavsiyede bizimle mutabık kalmıştır. Kıbrıs meselesinin 1963 sonunda vahim şekilde patlamasına kadar, hattâ patladıktan sonra bir süre Türk – Yunan münasebetlerinin bundan müteessir olmaması sebebi budur. Yunanistan, ilk hâdiselerden sonra bu anlaşmalar gereğince İngiltere'yle ve bizimle birlikte harekete geçmeyi kabul etmiştir.

Muhterem arkadaşlarım,

Şimdi denilebilir ki, «Arşövek de, Atina Hükümeti de bizi kandırmışlardır, oyalamışlardır, bizi emrivakiyle karşı karşıya bırakmışlardır. Bizim daha tesirli hareket etmemiz gerekirdi.» Biz, barışçı ve hiçbir istilâ emeli taşımayan bir devlet olarak her davranışa, önemi ve ağırlığı neticesinde teşebbüsle cevap vermişizdir. Ama, bunların her birinde emrivaki kabul etmiyeceğimizi söylemişizdir ve neticenin ne olacağını açıkça bildirmişizdir. Buna rağmen, macerayı göze almışlardır. Ve buna girişmişlerdir.

Bugün, Aralık 1963 te Kıbrıs idarecilerinin şiddet politikasını açıktan tatbika koyuldukları günlerden beri birkaç devreden geçmiş olan Kıbrıs olayları, Birleşmiş Milletlerin müdahalesi, kuvvetlerinin adaya çıkması ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin hâdiseler içinde vaziyet almasıyle son safhası dâhilinde bulunuyor. Birleşmiş Milletler devri 4 Mart Güvenlik Konseyi kararıyle başlamış olmak lâzımdır. Bu karar oldukça gecikmeyle, 13

Martta Kanada askerlerinin Kıbrıs'a hareket etmesiyle tatbik mevkiine girdi ve 27 Martta General Gyani'nin komutayı almasıyla kesinleşti. O zamandan beri Birleşmiş Milletler kuvvetleri artmaktadır. Kuvvetlerin hepsi henüz adaya gelmemiştir. Teşkilât yakın bir zamanda tamamlanacak zannolunuyor. Bu devrin mühim eksiklerinden biri Genel Sekreterin talimatının sarıh ve etraflı olmadığına farz olunması ve Birleşmiş Milletlerin adadaki vazifelerinin, faaliyetlerinin iyice anlaşılınması neticesi Kıbrıs idaresinin bu kuvvetleri kendi politikasını tatbik etmek için vasıta gibi zannedip kullanmak istemesi olmuştur.

Muhterem arkadaşlarım,

Kıbrıs'ın Rum idarecileri Aralık ayındaki hâdiseleri etraflı düşünülmüş bir şiddet politikasının patlaması şeklinde hazırlamışlardır. Bugün bu gerçek üzerinde hiç kimsenin bir şüphesi kalmamıştır. Kıbrıs Rum idarecilerinin bu geçen dört ay zarfında Türk cemaatine yaptıkları zulümler hiçbir insanın tasavvur edemeyeceği derecede aşırı ve insafsız olmuştur. Şiddeti durdurmak için diplomatik yoldan ve 27 Aralıkta başlayan üçlü İngiliz idaresi zamanında, 27 Marttan beri Birleşmiş Milletler devresindeki barışçı müdahaleler, tavsiyeler hiçbir tesir yapmamıştır. Bundan daha fenası, bütün bu uluslar arası gayretlerin Kıbrıs'ın Rum idarecileri tarafından kendi şiddet ve zulüm politikalarının desteklendiği şeklinde karşılanmasıdır. Ailelere tecavüz edilmiş, kadın işçiler, silâhlı haydutların gözleri önünde, huzurunuzda tafsilât veremeyeceğim usullerle teşhir ve muayene olunmuştur. Bu haydutlar evlerde, yalnız kadın ve çocuk bulunan yerlere girdikleri vakit, en aşağı seviyede insanların yapabileceği bir cüretle, bu kadın ve çocukların vücutlarını makinalı tüfek ateşiyle delik deşik etmişlerdir. Türk köylüleri Rum çetecilerin çoklukla basabildikleri yerlerden zorla çıkarılmış, sonra evleri yakılmış, malları ve eşyaları yağma edilmiş ve ev yerleri sürülüp tarla haline getirilmiştir.

Milletler arasında harbler daima facialarla doludur. Kıbrıs'ta Rum çetecilerin yaptıkları zulümler her Türk evinde, her Türk ailesinde hiçbir zaman unutulmıyacaktır. Bu kadar zalim şartlar içinde haklarını yılmadan korumaya çalışan kahraman mücahitlerin her biri adıyla, sanıyla bütün Türk toplumlarının evlerinde şeref ve saygı yerini işgal edecektir.

Muhterem arkadaşlarım,

1959 anlaşmaları ve 1960 da imzalanan muahedeler, eğer iyi niyetle tatbik edilseydi, Türk ve Yunan milletlerinin bir arada yaşamaları için en güzel misal verilmiş olacaktı. Bu suretle kırk seneden beri Türkiye ve Yunanistan arasında vücuda getirmek istediğimiz yeni anlaşma hayatı en tesirli yoldan kemale erişecekti. Bu kadar kıymetli ümitler Zürih ve Londra anlaşmalarının iyi niyetli birer vesika değil, aksine, Türkleri aldatmak için bir hile merhalesi olarak ele alınmasıyla sönmüş ve bu, bütün musibetlerin başı ve kaynağı olmuştur.

Muhterem arkadaşlarım,

Türk–Yunan münasebetlerinin bugünkü ümitsiz hale düşmesinin sebebine işaret ettiğimi zannediyorum. Bütün anlaşmalarda tabiatıyla iki tarafı teşkil eden Türk ve Yunan hükümetleri, Kıbrıs Rumları anlaşmalar yolundan ayrılmak istedikçe, onları doğru yola getirmeye çalışacaklardı. Bunun yerine Yunan Hükümetinin Kıbrıs meselesini bir elenizm dâvası ilân edip, Kıbrıs Hükümetinin bütün yaptıklarını doğru, bütün yapacaklarını haklı ve Kıbrıs'taki Devlet ve cemaat nizamını düzenliyen anlaşmaları Hükümsüz addetmesinden beri, ihtilâf siyasi ve diplomatiğe alanda tamamiyle karanlık bir çıkmaza girmiştir. Biz anlaşmaları kamilen, yürürlükte sayıyoruz. Bunların yürürlüğünü temin etmek için ahdî vazifeler almışızdır. Hareket hattımız uluslararası kurallara uygundur ve İngiltere ile Yunanistan'ın bu yolda bizim kadar vazife sahibi biliyoruz. Bu vazifelerimizden, ki bunlar Türk Cemaatine ve Türk Devletine diğer müttefiklere olduğu gibi birtakım haklar da vermektedir, bu haklarımızdan asla vazgeçmiyeceğiz. Bu vaziyette Türkiye ile Yunanistan'ın münasebette ve müşterek vazifede bulunacakları her sahada aksi tepkiler olması tabiidir. Şimdi, bu tepkileri anlatacağım:

NATO içinde Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı tutumu çok mahzurlu hattâ tehlikeli bir durum yaratmıştır. Türkiye, Kıbrıs anlaşmalarının kendisine tanıdığı haklardan ve bu anlaşmaları tatbik edeceğinden bahsettiği vakit, Yunanistan, Türkiye'yi mutearrız addedeceğini söylemektedir. Tatbikat saati geldiğinde, bunun bizim için umursanacak değeri yoktur. Ama NATO vecibeleriyle birbirimizin yanında, omuz omuza müşterek bir dâvayı savunma imkânı nasıl kalacaktır? NATO'nun bunu mütalâa etmesi lâzımdır. «Kıbrıs meselesi NATO'yu ilgilendirmez» sözü bugün mânâsız kalmıştır. NATO taahhütlerine ve hükümlerine göre iki müttefikin münasebetlerini işlemez bir hale getirecek tehlikeleri NATO tetkik ve müzakere etmeye mecburdur. Genel Sekreter nezdinde bu görüşümüzde ısrar ettik ve NATO'ya müracaat mecburiyetinde olduğumuzu söyledik. Nitekim teşebbüs yapılmıştır.

Yine, bütün ilgililerin üye olduğu Avrupa Konseyinde de, Kıbrıs dâvası görüşülmüş ve Türk Cemaatinin gördüğü haksız muamele belirtilmiştir.

Kıbrıs dâvasını Milletlerarası Adalet Divanına götürmeyişimizin sebebi, Kıbrıs'ın bu Divanın mecburi kaza yetkisini şimdiye kadar kabul etmemiş olmasıdır.

Yunanistan bugün bâzı komşularıyla iyi münasebetler kurma faaliyetine bize karşı bir tesir yapmak için girişmişse, biz bundan sadece memnurluk duyarız. Yunanistan bu komşularıyla ihtilâflarını bu çeşit manevralarla halletmek kudretine sahip ise, hemen gayretle çalışsın ve temenni ederiz ki, hayal kırıklığına uğramasın.

Yunanlılar, Yunan Parlâmentosunda Türk–Yunan münasebetlerinden bahsedilirken, İtalya–Yunanistan harbinde seyirci kaldığımızdan ve 6/7

Eylülden şikâyet etmişlerdir. İkinci Cihan Harbinden evvel İtalya İmparatorluk seferleri takibederken, en ziyade endişe eden biz, Türkler idik. Yunanistan kendi üzerine hiç gelmiyecek sandığı faşist taarruzunu davet etmemek için, Türklerle bu konuda en yakın bir taahhüt şöyle dursun, afakî konuşmaya bile yanaşmazdı. Yalnız kalması tamamiyle kendi arzusu ve eseri olmuştur. 6/7 Eylül vakası bir günde başlamış ve son bulmuş olan bir akılsızlık fırtınasıdır. Dört aydan beri Kıbrıs'ta gece gündüz devam eden kasıtlı faciaların yanında, kazaen çıkmış bir zabıta vakası kadar sade kalır. Türk Milleti bu vakayı zamanında ve ondan seneler sonra, tekrar tekrar muhakeme etmiş ve en geniş şekilde tazmin etmiştir. Kıbrıs'ta bir 6/7 Eylül vakası her gün, günde iki defa oluyor ve bunu yapanlar övünüyorlar: Yunan Hükümeti açıktan bu hareketleri desteklediğini bütün dünyaya söylüyor.

Yunanistan'da, din propagandası ile politika yapılırken, salâhiyet sahibi din makamları «batıl bir dinin tahrik ettiği vahşi Müslüman sürüleri» tabirlerini kullanabiliyorlar.

Bu misaller ancak haksız olanların delil bulma çabalarını gösterir.

Şimdi, Kıbrıs meselesinden dolayı umumi münasebetlerimizin aldığı vaziyete geçiyorum: Bu konuda Sovyet Rusya'nın bize nota verdiğini biliyorsunuz. Bu nota bizim umumi efkârımızda hayretle ve derin üzüntüyle karşılandı, iyi komşuluk münasebetleri için uzun zamandan beri çok gayret sarf edildiği bir sırada, Türklerin uğradığı aşikâr mezalimin caiz görülmesi gibi bir mânâyı, halkımız notadan elemle çıkarmıştır. Buna mukabil Kıbrıs Rum idarecileri çok sevinmişlerdir.

Verilen izahlardan anlaşılmıştır ki, Sovyetler, Kıbrıs dâvasını daha ziyade bir NATO üssü olarak ele almakta ve bugünkü Kıbrıs istiklâlinin devamını bu bakımdan istemektedirler. Sovyetler, ENOSIS istemediklerini açıktan söylemektedirler. Türkiye'nin dünya kamu oyuna teklif ettiği hal çaresi, bölgede barışı ve güvenliği en iyi koruyacak bir şekildir. Bundan başka, milletlerarasındaki anlaşmaların tek taraflı fesholunmasını, hattâ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin milletlerarasındaki andlaşmaları hükümden kaldırmasını Sovyetlerin kabul edebileceklerini farz etmek için hiçbir emare şimdiye kadar görülmemiştir.

Karşılıklı saygı ve haklara riayet esasları içinde iyi komşuluk münasebetlerimizi geliştirmek bakımından Kıbrıs buhranı bir ölçü teşkil edecektir.

Biz, Sovyetlerin milletlerarası anlaşmaların müzakeresiz yırtılmasından yana vaziyet alabileceklerine inanmıyoruz. Dinî taassup veya ırkçılıkla tahrik edilen bir cemaatin bir nevi genocide hareketine girişmesini meşru sayacaklarına ihtimal vermiyoruz.

Muhterem arkadaşlarım,

Görüyorsunuz ki, Kıbrıs meselesinde muahedelerle üzerimizde bulunan hakların ve vazifelerin hiçbir muhitte zedelenmemiş olduğu meydandadır. Biz

bu vecibelerimizi, katî lüzum olduğu vakit tatbik etmekte tamamiyle haldi bir durumda olacağız.

Müttefiklerimiz Kıbrıs konusu ile ilgili muamelelerinde vakit vakit kayıtsız veya tesirsiz kaldıkları intibainı yaratmışlardır. Bunlardan şikâyet için vakit vakit samimî ve üzüntülü bir dostun ruh haletini gösteren ifadeleri kullanmaya mecbur olmuşuzdur. Bunun ötesinde, dış politika olarak takibettiğimiz ana hareket hattından ve muahedelerden ayrılmak gösterisinde olduğumuz tefsirleri yanlışır. Amerika'nın, İngiltere'nin son zamanlarda buhranın yarattığı tehlikeleri daha iyi ölçerek, gayret ettiklerini görüyoruz. Son günlerde Washington'da toplanan CENTO Bakanları Konseyinin neşrettiği resmî tebliğde, Kıbrıs'taki Türk Cemaatinin uğradığı tecavüz olaylarını takbih ettiğini ve kan dökme hâdiselerine son verilmesini istediğini belirten fıkra bizi memnun ve müsterih etmiştir. Bütün bu kayıtlarla beraber, müttefiklerimizin haklıyı haksızdan ayıran bir görüş ve tutumu açıktan söyleyip, tatbik edecek kadar ittifaka, hukuk prensiplerine ve hakkaniyete sahip ve sadık bulunmalarını hulûs ile temenni ediyoruz.

Muhterem arkadaşlarım, Kıbrıs'la ilgili olarak durumu, tutumumuzu ve fikirlerimizi söyledim. Birleşmiş Milletler devrinin ne netice vereceğini tahmin edemiyorum. Her şeyin başı olan sükûnet ve güven teessüs edecek mi, bunu bilmiyoruz. Çünkü dört aydan beri her ümit devri hayal kırıklığı ile neticelendi. Arabulucunun çalışmasının nasıl bir amelî neticeye varacağını kestirmek mümkün değildir. Temaslarımızdan arabulucunun henüz teklif haline gelecek bir kanaat sahibi olmadığını gördük. Bu vesileyle şunu belirtiyim ki, Kıbrıs'taki Rum tedhişçilerin kendi zihinlerinde plânladıkları şiddet usullerinin arabulucunun çalışmasına ne kadar elverişli olacağını tahmin etmek müşküldür.

Bizim bildiğimiz bir şey var, onu Türk Milletine açıkça söylemek isteriz: Kıbrıs dâvası millet için her evi, her insanı her gün meşgul eden acı olduğu kadar aziz bir dâva olmuştur. Haklıyız, bu dâvayı haklı bir neticeye vardırmaq için kararlıyız. Bu uzun sürecektir. Milletten çok fedakârlık istiyecektir. Milletimiz bu fedakârlığı yapmak için karardır. Teşekkür ederim arkadaşlar.”

564

Başbakanın bu uzun ve olayları tüm boyutlarıyla ele alan konuşmasından sonra kürsüye gelen ilk önerge sahiplerinden İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray da, Türk–Yunan ilişkilerini ve Kıbrıs sorununu ayrıntılı bir değerlendirmeye tâbi tuttuğu konuşmasına⁵⁶⁵ şu sözlerle başlamıştı:

“Millet Meclisinin sayın üyeleri,

Geçen hafta, vermiş olduğumuz önergenin görüşülmesi sırasında, bu

⁵⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 97, (05.05.1964), ss. 206-210.

⁵⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 97, (05.05.1964), ss. 210-221.

genel görüşmenin açılmasını zaruri kılan dış meselelerimizden sadece Kıbrıs ve buhranı ile Türk - Yunan münasebetleri ve bilhassa 1930 Türk-Yunan Mukavelenamesinin Hükümetçe yürürlükten kaldırılması ve fakat aradan iki aya yakın bir zaman geçtiği halde Büyük Millet Meclisine resmî bir bilgi verilmemiş olması gibi hususlara temas etmekle iktifa etmiştik. Bugün sıra bu meseleleri birer birer ele almaya gelmiş bulunduğuna göre, teferruata girmeden evvelâ şu hususu belirtmek isteriz.

Halen, Türkiye ve Türk Milleti olarak karşısında bulunduğumuz mesele sadece bir Kıbrıs meselesi ve onun aslî doğurucuları olan Yunanistan ve İngiltere ile olan münasebetlerimizden de ibaret değildir. Mesele, daha da geniştir. Halen dünyamız, tarihte bir benzeri olmıyan şekilde ve genişlikte çok kritik bir devreye girmiş bulunmaktadır. Bütün milletler yeni bir uyanış ve kaynaşma halinde; en eski ve istikrarlı, dolayısıyla sükunetli görünenleri dahi kapalı bir iç kaynaması içindedir. Tam mânasiyle dünya çapında, yeni bir oluş içindeyiz.

Türkiye ve Türk Milleti olarak, bu safhada, durumumuzun ne olacağını, milletimizi ve Devletimizi badirelerden ağır buhranlardan nasıl kurtaracağımızı düşünüp tedbirlerini almak zarureti ile karşı karşıyayız. Bugün meseleler bu ölçüde ve bu açıdan küll olarak ele alınmadığı, aksine olarak Kıbrıs ve Makarios gibi dar bir çerçeve içinde kalındığı takdirde fili tarife çalışan amalar durumuna düşmek mukadder olur. Bu itibarla muhterem arkadaşlarımdan bir istirhamım olacaktır. Meselelerin üzerine, ne kadar teferruatlı olursa olsun sabırla eğilelim. Millet Meclisi olarak bu görüşlerimizden bir netice almaya çalışalım.”⁵⁶⁶

Demiray’dan sonra kürsüye gelen, aynı konulara yönelik diğer önerenin sahibi Kocaeli Milletvekili Nihat Erim ise, tarihsel geçmişten yola çıkarak, Türk-Yunan ilişkilerini ve Kıbrıs sorununda gelinen noktayı, alkışlarla karşılanan şu önemli konuşma ile ortaya koyuyordu:

“Sayın Başkan, değerli arkadaşlar, Kıbrıs buhranının buradan birkaç gün evveline kadar yeniden çok sakat bir istikamete yöneldiğini görünce genel görüşme önergemî Yüksek Başkanlığa sundum. Genel görüşmede başlıca üç konu üzerinde Hükümetin ne düşündüğünü anlamak ve bu vesile ile Büyük Meclisin görüşlerini ortaya koymaya fırsat vermeyi arzuladım.

Sayın Başbakan, az önce yaptığı açış konuşmasıyla politikamızın umumi istikâmeti bakımından bütün Türk Milletinin yüreğine ferahlık verecek beyanlarda bulundular. Memleketimizin politikasını dışarıdan takibedenlerin Türkiye’nin Kıbrıs meselesinde bundan sonraki tutumunun da ne olacağı hususunda hiçbir tereddüde yer bırakmıyacak şekilde kesin konuştular. Bundan dolayı kendilerine teşekkür ederim.

⁵⁶⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 97, (05.05.1964), ss. 210-211.

Ancak, bugün Kıbrıs buhranı, ne yazık ki, Türkiye ile Yunanistan arasındaki eski dostluk münasebetlerini kolay kolay yeniden düzeleliyecek bir yöne çevirmiştir. Bunda yegâne kusurlu, hattâ daha ileri giderek söyleyeceğim, suçlu şimdiki Yunan Hükümetidir.

Sayın arkadaşlarım, hepiniz bilirsiniz herkes bilir, milletlerarası medeni münasebetlerin temeli devletlerin birbirleriyle imzaladıkları andlaşmalara saygı göstermeleridir. Bu, diyebilirim ki, modern devletler meydana gelmeden evvel kabile münasebetleri cari olduğu devirlerden beri ortaya konmuş Lâtince bir ifade ile pakta sund servanda yani (ahde vefa) verilen söze bağlılık kaidesidir. Bugün Kıbrıs meselesinde en vahim hal Kıbrıs başpapazının bizzat kendisinin imza koyduğu -ve dört sene evvel imza koyduğu- anlaşmaları medeni âlemin gözüne baka baka muteber değildir diye ilân edebilmesidir. Bugün Kıbrıs meselesinin en feci tarafı onun yanında yer tutmuş olan Yunanistan'ın onu haklı görmesi ve onunla birlikte kendisinin de imza koyduğu anlaşmaları tek taraflı olarak gayrimuteber ilân edebilmesidir. İşte ben genel görüşmemizin birinci maddesinde Hükümetimizi bu noktada sarıh bir beyana davet ettim. Yunanistan'ın şimdiki Hükümet Başkanı Papandreu'nun çeşitli beyanları karşısında soruyorum: Yunanistan tarafından Zürih ve Londra anlaşmaları ile Garanti ve İttifak Anlaşmalarına riayetsizlik vâki olmuş mudur, olmamış mıdır? Hükümetin bu husustaki düşüncesini sarıh olarak öğrenmekte fayda vardır. Eğer dışişlerimizin mütehassıslarının kanaatlerince, Yunanistan şu anda bu anlaşmalardan her hangi birinin, her hangi bir hükmünü ihlâl eder bir duruma girmiş bulunuyorsa, biz onun gibi, hukuka karşı hareket ederek suçlu durumuna düşmeksizin, Devletler Hukukunun bize verdiği misilleme hakkını artık kullanmaya başlamalıyız.

Hükümet 1930 Anlaşmasını feshedeceğini ifade etmiştir. Bu o anlaşmanın kendi içinde bize vermiş olduğu bir haktır. Müddetin bitiminden altı ay önce, ihbar ediyor, altı ay sonra anlaşma ihbar keyfiyeti dolayısıyla kendiliğinden yürürlükten kalkacaktır. Bu, Yunanistan taahhütleri ihlâl etmese de, siyasi ortamın değişmesi dolayısıyla her zaman için bizim yapabileceğimiz hukuk içinde bir harekettir. Eğer Yunanistan her hangi bir taahhüdü, demin arz ettiğim sebeplerle, ihlâl etmiş bulunuyorsa, 1930 Andlaşmasını ortadan kaldırmak için bizim 6 ay beklememize ihtiyaç kalmamıştır. Derhal 1930 Andlaşması yürürlükten kaldırılmalı ve Türkiye'deki Yunan tebalılar haiz oldukları imtiyazlardan mahrum edilmeli, Devletler Hukukunun her hangi bir yabancı memlekette yaşıyana hangi hak ve serbestiyi tâyin etmişse o sınırlar içinde kalmalıdır.

İşte benim genel görüşme önergemdeki ilk iki noktamın asıl hedefi, maksadı budur. Hükümetten rica ediyorum; bu noktada bir incelemede bulunmadıysa, bu inceleme yapılsın. Çünkü Türk halk efkârı bu nokta üzerinde Hükümetten kesin bir beyanda bulunmasını ve kesin bir vaziyet almasını beklemektedir.

Bu vesile ile şimdiye kadar Türkiye sınırları dışına çıkarılmış olan bâzı

Yunan vatandaşlarının ve patrikhane mensubu birkaç papazın çıkarılması dolayısıyla, Yunan propagandasının dünya halk efkârında yaratmak gayretine düştüğü menfi havaya temas etmek isterim.

Sayın arkadaşlarım, bu Yunan gayretlerine, yaygaralarına zerre kadar ehemmiyet vermemek lâzımdır, bunlar suni'dir. Kıbrıs'ta Omortika köyünde top sakallı imam ve onun onaltı yaşındaki oğlu, ellerinde makinalı tüfeklerle delik deşik edildiği zaman, şimdi yürekleri heyecanlanmış görünen çevrelerde en küçük bir üzüntünün belirtisine rastlanmış değildir. Cinayetler onların keyfini bozmuyor. Sonra, Türkiye aleyhinde çalışan üç beş kişi konfor içinde sınır dışı edilince hassas kalbi harekete gelen o dünya halk efkârının aşırı Yunan sevgisi tanıyan kısmı, varsın bu vesile ile biraz üzüntü duysun.

Muhterem arkadaşlarım, Kıbrıs buhranında Makarios'un bir iddiası var. Ve bu iddia haddi zatında belki üzerinde durmaya bile değmiyecek kadar gülünç bir iddiadır. Fakat ne yazık ki, Birleşmiş Milletler Barış Kuvveti son günlere gelinceye kadar bu iddia yüzünden biraz duraklamış ve tereddütlü hareket etmiştir. Makarios'un bu iddiası şudur: Kıbrıs'ta Türk Cemaati mensupları Devlete karşı ayaklanmışlar. Makarios da Devletin meşru Hükümeti olduğu için bu ayaklanmayı bastırmaya çalışıyormuş! Birleşmiş Milletler Kuvveti Kıbrıs'a kanunu, nizamı ve tabii şartları, normal şartları iadeye yardım için geldiğine göre, Makarios'a yardım etmeli imiş. Makarios'un başlıca iddiası bu.

Atina Üniversitesi Profesörü ve dünyaca tanınmış Tenekides isminde bir zat vardır. Bu zat ki; Le Monde Diplomatique gazetesinin Nisan sayısında Makarios'un durumunu Devletler Hukuku bakımından, Anayasa Hukuku bakımından meşru göstermek için büyük gayretler sarf etmiş ve neticede Kıbrıs'ta Türkler ayaklandığı için Anayasa gayrikabili tatbik bir hal aldı. Anayasa da gayrikabili tatbik bir hal alınca ne yapsın zavallı Makarios? Bir fiilî iktidar, bir fiilî Hükümet halini aldı. Ve bu zaruret hali dolayısıyla fiilî Hükümet, fiilî iktidarı da meşru saymak lâzımdır. Bunu Atina Üniversitesinde Profesör olan bir zat Le Monde Diplomatique gazetesinde hiçbir çekinme ve sıkılma hissi duymaksızın bir hukuk tezi olarak yazabiliyor.

Arkadaşlar; hâdiselerin seyri gözlerimizin önünde. 20-21 Aralık gecesi, masumane, bir otomobil içerisinde bir yerden diğer bir yere gitmekte olan Türkler nasıl öldürüldü, ertesi günü Rum polisleri bir Türk lisesinin bahçesinde oynayan çocuklara nasıl ateş etti. Ve aylardan beri hazırlanmış olan bir plânın tatbikatı olarak Kıbrıs'ın her tarafında Türkleri imha hareketine nasıl girişildi, bu artık dünya matbuatı tarafından, tarafsız müşahitler tarafından tesbit edilmiş bir olaydır. Ve bunlardan da evvel bizzat Makarios Anayasayı, kendisine hoş gelmiyen noktalarını da tanımadığını, tatbik etmiyeceğini ilân edip duruyordu. Bizzat Makarios Anayasa Mahkemesinin verdiği kararı dinlememişti. Anayasa Mahkemesinin tarafsız Başkanı, Alman Profesörü Forstof'u Adadan kaçıp Anayasa Mahkemesi Başkanlığından da istifaya

mecbur etmişti. Bunların hepsi unutuluyor ve 20– 21 Aralık gecesinden sonra canlarını savunmak için silâha sarılan Türklerin hareketi bir isyan hareketi şeklinde tefsir ediliyor ve dünyaya bu şekilde takdim edilmek isteniyor.

Bu manzaradan biraz da memnun olmak lâzım. Makarios'un tezinin, Yunanistan'ın tezinin hukukî durumlarının ne kadar çürük olduğunu, sarılacak başka bir dalları kalmadığını göstermesi bakımından üzerinde önemle durulmaya lâyık bir görüştür.

Muhterem arkadaşlar, bazan bizim Kıbrıs'a müdahale hakkımız üzerinde yapılan propagandalar dolayısıyla, tereddütler hâsıl olduğu görülüyor. Sayın Başbakan biraz evvel işaret etti; bizim Kıbrıs'a müdahale hakkımız ve bu hakkı bize veren Anlaşmalar, milletlerarası anlaşmalar olduğu gibi bakidir, Güvenlik Konseyinde bu tescil edilmiştir. Ayrıca dünyaca tanınmış ve tatbikatta daima müracaat edilen bir İngiliz Profesörü Lauterpacht'ın meşhur kitabında, meşru olan müdahale halleri sayılırken, ki bunlar 10–11 kadar haldir, müdahale meşrudur, deniyor. Bunlardan bir tanesi de, bir Devlet diğer bir Devlete bir anlaşma ile, Devlet şeklinin ve Devlet haklarının belirli bir şekilde muhafaza edileceğini taahhüdetmiş ise ve bu şekil garanti altına alınmış ise o şekilde taahhüde lehinde sahibolmuş bulunan Devlet, bu hakların her hangi birinin ihlâlî halinde müdahale eder. Bu Devletler Hukukunun yerleşmiş bir kaidesidir. Onun için bizim Kıbrıs'a, andlaşmalar da çiğnenmiş bulunduğu ve her gün çiğnendiğine göre, her türlü müdahaleye hakkımız her zaman için vardır. Mesele, müdahalenin derecesini, çeşidini ve zamanın siyasi icaplarını göz önünde tutarak tatbik etmektir.

Şimdi önergemde işaret ettiğim başka bir noktaya, müttefiklerimizin ve dostlarımızın durumuna temas edeceğim. Bizim mensubolduğumuz Batı camiası demin işaret ettiğim ana prensiple beraber bâzı büyük prensipler etrafında toplanmış bir camiadır. Atlantik Paktı camiası böyle bir camiadır. Bu prensiplerin başında -demin işaret ettiğim- andlaşmalara riayet, andlaşmalara sadakat kaidesi gelir. Birleşmiş Milletler Andlaşmasının, Anayasanın başlangıç kısmında başındaki maddelerinde de bu prensip, bu kaide tekrar edilmiştir.

Şimdi, hepimizin, Türk halk eskârının anlamadığı bir nokta var: Bizim müttefikimiz olan Birleşik Amerika, bizim müttefikimiz olan İngiltere ve bizim müttefiklerimiz olan diğer NATO Devletleri, açıkça, gözünü kırpmadan: «Ben bu andlaşmayı tanımıyorum, bu andlaşma muteber değildir» diyen Kıbrıs Makarios'una ve Yunanistan Papandreu'suna karşı; niçin şimdiye kadar açıkça bir beyanda bulunmadılar? Niçin bunu tasvibetmediklerini dünyaya söylemediler?

Bizim Hükümetimiz, bunu bir şikâyet mevzuu olarak ortaya koyduğu zaman Hükümet ile tamamen beraberiz. Yalnız bunun sözde kalmamasını da temenni etmekteyiz.

Çünkü, içinde bulunduğumuz camia, Kıbrıs meselesi gibi, büyük dünya

meseleleri ve yarın karşılaşılmaması muhtemel olan başka büyük, vahim dâvalar yanında ufak sayılacak bir mesele karşısında bu tereddüdü, bu çekingenliği gösterirlerse, biz emniyetimizi NATO'da bulduk diye, nasıl rahatlıkla ve güvenle, bütün stratejimizi NATO'ya göre tanzim eder ve rahata varabiliriz? İşte NATO devletlerinin ve NATO'nun göz önünde tutması lâzımgelen noktalardan en mühim noktalardan birisi budur. NATO, Güney–Doğu Avrupa'da Türk–Yunan dostluğuna dayanmaktadır. Türk–Yunan dostluğu şu anda ne yazık ki, yıkılmıştır. Bu bir vaki'dir. Şu halde biz Türkiye olarak Batı sınırlarımızın ve her türlü savunmamızın Yunanistan dostluğu olmaksızın düşünülmesi noktasına gelmiş bulunuyoruz. NATO devletlerinin bu da göz önünde tutmaları icabedeceği günlerin içinde bulunuyoruz.

Yine Sayın Başbakanın konuşmasından ben o mânâyı çıkardım ki; bu soru NATO'nun önüne getirilmiştir. Gazetelerde okuduğumuza göre 2–3 gün evvel Paris'te ilk toplantı yapılmıştır. Bu toplantı nasıl bir istikamete yöneldi? Şimdiye kadar buna dair bir şey duymadık. Eğer Hükümet bu noktada bize bir izahta bulunacak durumdaysa, onu da Meclis kürsüsüne getirmelerini kendilerinden rica ediyorum.

Arkadaşlar, biz Türkler bu türlü dâvalarda yok hassas olmaya mecburuz. Demin Tahsin Demiray çok karanlık bir tablo çizdi. Ben tabloyu o kadar karartmıyacağım. Ancak Kıbrıs dendiği zaman daima benim hatırıma Girit gelmektedir. Girit meselesinde Yunanistan, hep bilirsiniz, 1866 – 1886 ve nihayet 1897'de birkaç defa Girit işini kurcaladı ve 1897'de büyük bir askeri mağlûbiyete uğradı, yani Türk orduları Yunanistan'ı yendi ve Atina üzerine yöneldi. Zamanın büyük devletleri araya girdiler, Girit adasını abluka ettiler, Osmanlı Devletinin oraya yardım göndermesine engel oldular, Osmanlı ordularının Atina'ya yürümesini önlediler. Zorla müzakere yaptırdılar, birkaç ay sonra da zorla barış mukavelesi imza ettirdiler ve Girit'i de muhtar bir idare olarak Yunan Prensi Corc'un beyliği altına koydular, birkaç sene sonra da biliyorsunuz Girit gitti. Bunu söylerken, bugün de öyle oluyor. O yoldayız mânasını asla çıkarmıyorum. Bilâkis, Kıbrıs buhranı had şeklini aldığı tarihten bu yana Hükümetimizin takibettiği politika iyidir. İleride bu mesele halledildiği, memleket bu gaileden kurtulduğu zaman Büyük Türk Milletinin, otuz milyonluk Türk Milletinin menfaatleri bakımından en az zararla ve en az kusurla içinden çıktığımız bir dâva olarak tarihe geçecektir. Bu sözlerimi ve biraz evvelki sözlerimi şunun için söylemek istiyorum. Hükümet bugün uyanıktır ve dâva çok tecrübeli ve çok usta bir eldedir. Ancak buhran had şeklini alıncaya kadar yapılmış hatalar olmuştur.

Bunu geçen yıl umumi müzakerede yine ben (bu kürsüden 9 Ocak 1963 günü ifade etmişim. Dışişleri Bakanlığımızı uyarmak istiyorum. Dışişleri Bakanlığımız çalışmıyor, hiçbir işe yaramıyor demiyorum; çalışıyor. Ancak geçmişte yapılan hataları bilmeli ve Yunanlıların bu işlerde ne kadar usta oldukları düşünülmesi ve ona göre her an çok uyanık bulunulmalıdır.

Meselâ, Güvenlik Konseyinin 4 Mart tarihinde aldığı kararda Kıbrıs'a gidecek barış kuvvetine verilecek vazifeler şöyle sıralanmış; kan dökülmesini ve şiddeti durdurmak, kanunu ve nizamı iade etmek, tabii şartları tesis etmek. Kan dökülmesini ve şiddeti durdurmak nasıl olurdu? Barış kuvveti adaya çıkar çıkmaz, barış kuvvetinin başındaki kumandan gerek Makarios'a, gerek Dr. Fazıl Küçük'e bir tebligatta bulunacaktı: Her biriniz bulunduğunuz yerlerde mihlanacaksınız, tek silâh sesi duymıyacağım. Kim bu statükoyu bozarsa ona karşı harekete geçeceğim, ateş edeceğim. Bunu yapmamıştır. Güvenlik Konseyinin sarih emrine rağmen bunu yapmamıştır. Ve Makarios bir müddet, barış kuvvetinin gözü önünde, âdeta onun himayesi altında, Türkleri, tutmuş oldukları mevzilerden atmak gayretine düşmüştür. Tâ ki Hükümetimizin bundan 10 gün evvelki şiddetli müracaatı ve baskısı üzerine Amerika ve İngiltere harekete gelerek Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri üzerinde lâzımgelen ikazları yaptılar; ondan sonra yeni talimat ile Kıbrıs Barış Gücü Kumandanının durumu değişti. Keza Barış Gücünün vazifeleri arasında kanunu ve nizamı iade etmek... Kıbrıs'ta kanun nedir? Kıbrıs'ta kanun Anayasadır. 20–21 Aralık cinayetlerinden önceki meşru kanun, Kıbrıs Cumhuriyetini milletlerarası âlemde meşru kılan kanun yani Anayasa. Şimdi U–Thant'ın son beyanatına ve son raporuna rağmen bu bakımdan mesele açıktadır.

U–Thant, gerek raporunda, gerekse Paris'te yaptığı basın toplantısında, Kıbrıs'ta kanunun yürürlüğe konması, saygı görmesi noktasına temas etmemektedir. Sadece barışın ve nizamın iadesinden bahsetmektedir. U–Thant'ın buna hakkı yoktur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin kararında kanun ve nizam kelimeleri yan yana, birlikte zikredilmiştir ve U–Thant Kıbrıs'ta Kıbrıs'ın kanunu olan Anayasaya riayeti her şeyden evvel sağlamaya davet edilmelidir. U–Thant, raporunda çok tehlikeli, bizim Kıbrıs Türkleri için çok tehlikeli olacak noktalar vardır. Makarios 20–21 Aralık gecesinden önceki vaziyete dönmeye, hukuken dönmeye razı olmadıkça Türkleri tutmuş oldukları mevzilerden çıkarmak, Türkleri silâhlarından tecrit etmek, yarın tekrar bunları bir katliam tehlikesiyle karşı karşıya bırakmak demektir. Buna asla razı olmamalıyız. Eğer Birleşmiş Milletlerin, Güvenlik Konseyi kararına riayeti sağlamaya kudreti yetecekse, evvelâ Kıbrıs'ta kanunu hâkim kılmalıdır. Kanunu hâkim kıldıktan sonra tabii şartlar avdet eder, sükûn hâsıl olur, bu bir müddet devam eder, Türklere emniyet gelir, ondan sonra silâhlar kendiliğinden bırakılır.

Şimdi U–Thant'ın raporundan ben o mânayı çıkarıyorum ki; Türk ve Rum cemaatlerini evvelâ silâhtan tecrit edecek, sonra siyasi ve hukukî formül arıyacak. Bu, Türkler için çok tehlikelidir. Çünkü Rumlar tepeden tırnağa kadar silâhlıdır. Gizli, ağır silâhları vardır. Birleşmiş Milletler kuvvetleri onları ne kadar silâhsızlandırdıklarını zannederlerse etsinler, Rumların saklı

silâhları kalacaktır. Fakat Türkler silâhsızlandırıldıkları zaman gerçekten silâhsızlandırılmış olacaklardır. Çünkü limanlar, hava meydanları Türklerin elinde olmadığı için, Türkler ileride Makarios'un, E.O.K.A. cıların, AKEL cilerin yeni yapacakları silahlanmalar üzerine müdafaasız kalacaklardır. Bunun Türklerin müdafaası bakımından bence hayati bir ehemmiyeti vardır. Hükümetin bu nokta üzerinde bilhassa ısrarla ve ehemmiyetle durmasını istirham ederim. Söylediğim şey Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin sarih ve kesin hükmüne göre Genel Sekreterin ve Barış Kuvvetinin başta gelen vazifelerinden biridir. Bu vesile ile önemli bir hususu belirteceğim: Kıbrıs'ta köylerini, kasabalarını terk etmiş, Lefkoşa civarına kümelenmiş 40 bin kadar soydaşımız bulunmaktadır. Türk nüfusunun mühim bir kısmı Lefkoşa civarında kümelenmiş, çok feci yaşama durumundadır. Hükümetimizden, gelecek kışa kadar bunların iskân edilmeleri, rahat ettirilmeleri, ev sahibi olabilmeleri için ne gibi bir tedbir alındığını öğrenmekle, gerek Büyük Meclis, gerek Türk halk efkârı ferahlık duyacaktır.

Yine burada ister istemez Girit'i hatırlıyacağım. Bu şekilde evi yakılmış, yıkılmış, buldozerlerle yeri dümdüz edilmiş tarlasını, bahçesini kaybetmiş insanlar yakın bir gelecekte aydınlık görmezlerse, ümitsizliğe düşebilirler ve dâva bu yüzden çok zarar görür. Sonra kaybedilen vakti, dâvanın esası bakımından telâfi edemeyiz. Umarım ki, öldürülen masum vatandaşlar, yakılan mallar için Hükümetimiz her vesileyle ilgililere ileride bunlar üzerindeki tazminat haklarımızın haleldar olmadığını beyan etmek fırsatını kaçırmamaktadır.

Muhterem arkadaşlarım, Kıbrıs davasının kesin hal şeklinin ne olması lâzımgeldiği noktasına varmadan önce, Kıbrıs dâvasının kesin hal şeklini gösterecek yolun en mühim unsurunun bizzat Kıbrıslı Türk mücahitleri olduğunu işaret etmeliyim. Eğer Kıbrıslı Türk mücahitleri şu son aylarda gösterdikleri mukavemeti göstermemiş olsalar idi, Türkiye'nin diplomatik sahada onların hak ve hukukunu savunması çok daha güç olurdu. Bundan sonra da Kıbrıs'taki Türk mücahitleri ne kadar teşkilâtlı, ne kadar silâhlı ve mukavemetleri ne kadar çetin olursa, Kıbrıs bir tümdür, Yunan, Rum ülkesi olması ham hayali o kadar uzaklaşır. Kıbrıs'taki Türk mücahitlerini Hükümetimiz bu gayretlerinde her imkân ile, her vesile ile ve her türlü yardımla ne kadar teşhiz ederse, her formülden daha mükemmel bir formül ile hedefe yönelmiş oluruz.

Bu yolda, her hangi bir devletler hukuku engeli yoktur. Bizim karşımızdakiler anlaşmaları, tek taraflı olarak, bâtıl ilân ettiklerine göre Türkiye'nin ne Makarios'a, ne Papandreu'ya karşı artık çekineceği bir hukuk kaidesi kalmamıştır. Ne yapsa mukabele bilmişildir, ne yapsa mukabele bilzarurdur. Hukukan da müdafaası mümkündür, siyaseten de müdafaası mümkündür.

Kesin hal şekli:

Muhterem arkadaşlar, bu bakımdan da dikkatli olmak icabediyor. Şimdi İngiliz basınında, Garb basınında; iki cemaatin artık bir arada yaşıyamıyacağı anlaşıyor; gibi yazılar çıkmaya başladı. Bundan, herkesin bizimle birlikte federasyona, herkesin bizimle birlikte taksime taraftar olduğunu çıkarmıyalım. Bunu söyleyenlerin bâzıları, Ada'daki Türk nüfusu başka yere aktarmayı da düşünenlerdir. Bilâkis biz, federasyonu ve taksimi söylerken; Kıbrıs'taki Türklerin, Kıbrıs adası dışında hiçbir yere nakledilmelerine asla razı olmadığımızı her gün tekrarlamaktan bıkmamalıyız.

Yunanistan, Makarios «Self - determination» yani kendi kaderini kendisinin tâyin etme hakkına, bu prensibe sarılmak istiyor. Arkadaşlar, Yunanistan'ın bu yaygarasını burada izah etmeliyiz. Yunanistan, Birleşmiş Milletlerde 1954 ten 1958 e kadar nutuklar söyleyerek, bu prensibi tahakkuk ettirmeye çalıştı. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu da bunu tatbik etti. Ama Rumların anladığı gibi değil, Kıbrıs meselesinin iki cemaat arasında ve ilgili devletler; yani Türkiye, İngiltere, Yunanistan arasında halledilmesini tavsiye eden bir karar sureti aldı. Self-determinationu Makarios yalnız Rumlar için var zannediyor. Self-determination tatbik edildiği zaman dini ayrı, dili ayrı, milleti ayrı, geçmişi ayrı, geleceği ayrı olan Türk topluluğunun bir Rum ekseriyetine feda edilemeyeceğini unutmuş gibi beyan ediyorlar. Halbuki self-determination tatbik edildiği zaman, Zürih ve Londra Anlaşmaları bizim anladığımız şekilde bir self-determination anlayışıyla meydana gelmiş ve yürürlüğe konulmuştur. Self-determination tatbik edildiği zaman; Türkiye bakımından self-determination, Rumlar için evet, fakat Türkler için de self-determination tanınmalıdır; şeklinde anlaşılacaktır.

Muhterem arkadaşlarım, bu toplantıya gelmeden evvel Sovyet Rusya Başbakanı Kruçef'in Izvestia gazetesi muhabirine vermiş olduğu bir beyanatın metni elime geçti. Kruçef bu beyanatında, Kıbrıs'taki iki cemaatin kendi meselelerini kendi aralarında halletmelerini tavsiye ediyor. Bu beyanat kâfi bir vuzuh taşımıyor. İlki cemaatin kendi meselelerini kendi aralarında halletmeleri keyfiyeti ekseriyette olan ve tepeden tırnağa kadar silâhlı Rumların Türkleri öldürerek silâh kuvvetiyle kendilerine boyun eğdirmeleri şeklinde mi, tecelli edecektir? Yoksa, her iki cemaatin ayrı bünyesi ve ayrı varlığı göz önünde tutularak Birleşmiş Milletler Anayasasındaki prensipler ve Rusya'nın da vakit vakit tekrar ettiği, ilân ettiği milletlerin kendi kaderlerine sahibolma prensibine uygun olarak mı halledeceklerdir? Bu nokta tavzih edilmemiştir. Bu nokta tavzih edilirse o zaman, Sovyet Rusya'nın işine geldiği zaman prensipleri şu şekilde, kendi politikası icabettirdiği zaman başka şekilde yorumlamadığının inancı hâsıl olması için gerekli zemin meydana gelebilir.

Sayın arkadaşlarım, Kıbrıs mevzuu hakikaten, Sayın Başbakanın işaret ettiği gibi, bugünlük bir Birleşmiş Milletler safhasında. Bu Birleşmiş Milletler safhası 4 Mart tarihli Güvenlik Konseyi kararının tatbiki demektir. Bu kararın gereği gibi tatbik edilmesi halinde Türklerin şimdi içinde bulundukları

huzursuzluk ortadan kalkacaktır. Ve o zaman Kıbrıs meselesinin kesin hal şekli için güzel yollar bulunabilecektir.

Sözlerimi bitirirken, Sayın Demiray'ın uzun tarihî izahları arasında Lozan Barış Anlaşması ile tesis edilmiş olan nizam ve Türk – Yunan dostluğunu gerçek kılmak için Türkiye tarafından yapılmış olan fedakârlıklara temas eden sözlerine bir nebze dokunacağım.

Muhterem arkadaşlarım, biz daha iyiyi elde etmek için bazan kendimizi çok kötüleriz. Lozan'da meydana getirilen denge tenkid edilirken Lozan'a nasıl geldiğimizi düşünmek lâzım. Ben de kendisiyle çok seri bir çizgi çizerek Lozan'a geleceğim. 1699 Karlofça Muahedesi Osmanlı Devletini bulunduğu noktaya çiviliyen muahededir. 1718 Pasarofça, 1739 Belgard, 1774 Küçük Kaynarca, 1779 Aynalıkavak, 1791 Zıştov, 1792 Yaş, 1812 Bükreş, 1826 Akkerman, 1829 Edirne, 1833 Hünkâr İskeleyi, 1840 Londra – Boğazlar, 1856 Paris, 1877 – 1878 Ayastafanos ve Berlin ve Kıbrıs'ın elden gidişi... Aradakileri geçiyorum:

Balkan harbleri, İmparatorluğun kademe, kademe uçurumun dibine doğru inışı. Bütün bu saydığımız muahedeler bunu gösterir ve en son Sevr Muahedesi ve Yunan ordusunun Sakarya'ya gelişi, ondan sonra geri itilişi. Misakı Milli ve Misakı Millîyi elde edebilmenin yarattığı büyük sevinç. Lozan böyle bir inışın çıkışıdır. Biz – ben çocuktum hatırlıyorum– ilk nüfus sayımı yapıldığı zaman –1926 da, yahut 1927de– zannediyorum 13 milyon idik. Bugün 30 milyonuz arkadaşlar. Bugün senede 1 milyona yakın artıyoruz. Türkiye'de Bizans ilerlemiyor. İstanbul'da da Rum ise 70 - 75 bin midir nedir! İstanbul'un nüfusu 2 milyondur. Arkadaşlar, bizim dâvamız eğitimdavasıdır.

Eğitim dâvasını süratle çözdüğümüz zaman Atatürk'ün gösterdiği muasır medeniyet seviyesine çok yaklaşıcağız. Türkiye'de artık Osmanlı İmparatorluğunu parçalıyan unsurlar yoktur. Türkiye millî bir Devlettir. Bu millî Devlet içinde ekalliyet dediğimiz unsurlar yüzde yarını, daha mı az? Her halde çok azdır. Milletlerarası hukukta ekalliyet demek için en az yüzde 5 nisbeti lâzımdır. Türkiye'de yüzde yarım, belki daha az. Ekalliyetlere ait teminat hükümleri İkinci Dünya Harbinden sonra imza edilmiş olan her anlaşmada vardır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesinde vardır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde vardır. Bugünkü medeni âlemin iftihar ettiği ilerlemelerden birisi de çoğunluk içinde yaşayan ayrı din ve ayrı dilde olan unsurlara iyi muamele etmek, eşit muamele etmektir. Biz Kıbrıs'ta kendi soydaşlarımızdan bu hakkın esirgenmesinden dolayı ıstırap çekiyoruz. Bizim içimizde yaşayanlara bu ıstırapı çektirmemek amacımızdır. Biz en büyük ıstırapı çekiyoruz. Bugün Türkiye ve Rum münasebetleri bakımından iş şu noktaya gelmiş ise Allah şahittir ki, Türkiye'nin bunda zerre kadar kusuru yoktur. Saygılarımla.”⁵⁶⁷

⁵⁶⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 97,

Daha sonra siyasî parti grupları adına yapılan konuşmaları, bazı milletvekillerinin şahısları adına yaptıkları konuşmalar izlemiş ve Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, vaktin geciktiğini bildirerek, ertesi gün devam edilmek üzere Birleşimi kapatmıştı⁵⁶⁸.

Millet Meclisinin 6 Mayıs 1964 tarihli 98. Birleşiminde, genel görüşmeye kalınan yerden devam ediliyordu. YTP Grubu adına Genel Başkan Ekrem Alican'ın konuşması ile başlayan görüşmelerde⁵⁶⁹, kürsüye daha sonra MP Grubu adına İstanbul Milletvekili Ömer Zekâi Dorman geliyordu⁵⁷⁰. MP sözcüsü Dorman'ın konuşması bittiğinde, gruplar adına yapılan konuşmalar da tamamlanmış oluyor ve şahısları adına söz istemiş olan milletvekillerine sıra geliyordu. Verilen bir önergenin kabulü ile, milletvekillerinin şahısları adına yapacakları konuşmaların onar dakika ile sınırlandırılması kabul edilmişse de, bu konuşmalar başlamadan, CHP Grubu adına Turhan Feyzioğlu'nun söz istediğini görüyoruz. Feyzioğlu, açıklamasında, Kıbrıs sorununa, Avrupa Konseyi'nin yaklaşımını değerlendirmişti. Feyzioğlu, konuşmasının bu konuya ilişkin kısmında şöyle demektedir:

“Sayın arkadaşlar; uzun bir konuşma yapmıyacağım. Meselenin bütün cephelerine etraflıca dokunmak niyetinde değilim. Dün burada partileri adına konuşan bâzı hatipler, Avrupa Konseyi ile ilgili mütalâalar serd ettiler. Meselenin daha ziyade Avrupa Konseyi ile ilgili cephesine ve şahsen katılmak imkânını bulduğum son Avrupa Konseyi toplantısında cereyan eden bâzı müzakerelere temas etmek için söz almış bulunuyorum.

Aziz arkadaşlarım, Avrupa Konseyinin son toplantısında, Kıbrıs meselesi, gerek genel siyasi müzakere çerçevesi içinde, gerekse Kıbrıs Delegasyonunun Avrupa Konseyi Statüsüne ve Kıbrıs Anayasasına tamamiyle aykırı bir kuruluşa olması yönünden, etraflı müzakerelere konu teşkil etmiştir. Genel müzakere çerçevesi içinde, Türk Delegasyonu başlıca şu noktalar üzerinde durmak imkânını bulmuştur.

Kıbrıs krizi, hepsi de hür dünyanın ve Avrupa Konseyinin üyesi olan ülkeler arasında ortaya çıkmış olan bir krizdir. Avrupa Konseyi bu konuda lakayt kalamaz, kalmamalıdır. Kendi prensiplerini inkâr edemez, etmemelidir.

Avrupa içi bir meselede, daha çok Avrupa dışı ülkelerin söz sahibi olmasına yol açacak usuller yerine, Avrupa'nın, kendi sorumluluğunu üzerine alarak bu konuya el koyması lâzımdır.

Kıbrıs'ta Avrupa Konseyine vücut veren temel prensipler ve Avrupa'nın

(05.05.1964), ss. 221-227.

⁵⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 97, (05.05.1964), s. 253.

⁵⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 98, (06.05.1964), ss. 265-274.

⁵⁷⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 98, (06.05.1964), ss. 274-280.

temelinde bulunan İnsan Haklarının her biri ihlâl edilmiştir. İnsan Hakları Sözleşmesinin bir tek maddesi yoktur ki, ihlâl edilmiş olmasın. Konseyde de belirttiğimiz gibi, sadece eşit iş bulma imkânı ve saire gibi, insan haklarının incelikleri değil, insanların yaşama hakkı, yemek yeme hakkı, 7 – 8 yaşındaki çocukların öldürülmek korkusu olmadan okula gitmeleri hakkı, ecdat yadigârı toprağını sürme hakkı, evlerinde oturma hakkı ayaklar altına alınmıştır.

Bu cinayetler karşısında Avrupalılık şuuru sükûtu muhafaza edemez. Avrupa, açıktan açığa, kendisine vücut veren ve Konseyin temelinde bulunan insan haklarının çiğnenmesine göz yumacak olursa, bu prensiplerin savunmasını kimden bekliyecektir? Doğu blokundan mı, yoksa Afroaziatik gruba dâhil olan ülkelerden mi?... Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ihlâli karşısında isyan etmeyi ve bu hakların savunmasını deruhte etmeyi bunlardan mı bekliyeceğiz?

Bu ana fikirler etrafında toplanan görüşümüz, Konseyde büyük ilgi toplamıştır.

...

Avrupa Konseyinde, Yunan tezi lehine, bizzat Yunanlılardan başka hiç kimsenin sesi yükselmemiştir. Buna karşılık Türk görüşü üst üste söz alan birçok hatipler tarafından açıkça savunulmuştur.

...

Sayın arkadaşlarım, ...tekrar Avrupa Konseyi konusuna dönerek, belki Kıbrıs'ta alınacak fiilî neticeler bakımından büyük amelî sonucu olmıyan, fakat mâna itibariyle önemli olduğunu sandığımız Kıbrıs delegasyonunun terekkep tarzına dair Konseyin, Yetkileri İnceleme Komisyonunun aldığı karara temas etmek isterim.

Bu komisyonun kararı, bugünkü Kıbrıs Rum idarecilerinin tutumunun bir mahkûmiyeti şeklinde tecelli etmiştir. Türk Delegasyonu, Sayın Akçal ve Mavitan arkadaşlarımızın iştirakleri ile ve Heyeti Umumiyyede Sayın Ertuğ'un da yapılan ithamlara cevap vermesi ile, tam bir birlik halinde, hiç şüphesiz bütün millî dâvalar karşısında olduğu gibi, orada da tam bir birlik halinde hareket etmiştir. Toplu olarak tesbit ettiğimiz bir görüşü, 10 imza ile, bütün delegasyonumuzun, C.K.M.P. li Y.T.P. li C.H.P. li ve A.P. li bütün arkadaşlarımızın imzası ile Başkanlığa sunduk. Bu itirazımız, benim de üye olduğum Yetkileri İnceleme Komisyonuna havale edildi. Etraftı bir incelemeyi gerektirdiğine hükmedildiği için, birinci günde bütün delegasyonlar tasdik edildiği halde, Kıbrıs Delegasyonunun tasdik edilip edilemeyeceği konusu ertesi günkü celseye talik edildi.

Komisyon, tesadüfen, hakikaten çok değerli bâzı hukukçuların da iştirakiyle toplanmıştı. Çok kıymetli bir raportör ve başkana sahip bulunuyordu. Kıbrıs Anayasasının, bizim dikkate arz ettiğimiz maddeleri bir bir incelemek suretiyle, vaktinizi almamak için tamamını okumaktan kaçınacağım, fakat

birkaç noktasına temas edeceğim çok şayanı dikkat bir karar verdi.

Bu kararda, Avrupa Konseyinin insan hakları, fert hürriyeti ve her şeyden önce hukuk hâkimiyeti prensibine dayandığı belirtiliyor, Avrupa Konseyi Statüsünün yalnız başlangıcında değil, 3 ncü maddesinde de hukuk hâkimiyetinin bütün üye devletlerce başlıca bir prensibolarak kabul edildiği tesbit ediliyor ve ondan sonra şu sual soruluyordu: Kıbrıs Devleti hukuk hâkimiyetine riayet etmiş midir?

Bu soruyu cevaplamak için de Kıbrıs Anayasasının hükümleri gözden geçiriliyor ve sırasıyle birinci maddesindeki «İki Cemaatin iş birliği prensibinin,» 6 ncı maddesindeki «Bir Cemaat aleyhine tefrik yapılamaz, ayırıcı muamele uygulanamaz; ne teşriî uzuv, ne idari ve icrai organ bir cemaat aleyhine ayırıcı bir işlem yapamaz.» yolundaki hükmü tahlil ediyor ve Kıbrıs delegasyonunun seçim tarzının bu hükme aykırı olduğu belirtiliyordu.

Ayrıca Kıbrıs Anayasasının 62 ncı maddesinde, Kıbrıs Parlâmentosunun yüzde 70 inin Rum, yüzde 30 unun Türklerden teşekkül edeceğine dair bir hüküm bulunduğu, bunun her türlü istatistikî verilerden müstakil olarak Kıbrıs Anayasasında yer aldığı ifade ediliyor. Bunun hemen ardından yine aynı Anayasanın 73 ncü maddesinde yer alan, Parlâmentonun bütün komisyonlarında, daimî, geçici, özel komisyonlarında milletvekili seçimi nisbetlerine aynen riayet edilmesi lâzımgeldiğine dair hüküm hatırlatılıyor ve şu sual soruluyordu:

Avrupa Konseyi delegasyonu doğrudan doğruya bir komisyon değildir, Parlâmentonun bir komisyonu değildir. Fakat bu hükme tabi midir?

Kıbrıs Çalışma Nazırı, Komisyonunda izahat vermeye davet edilen Nazır bu noktaya itiraz etmişti. «Bu bizim bir iç meselemizdir; sözü geçen madde yalnız iç hukukumuzdaki Parlâmento komisyonlarına uygulanabilir.» demişti. Buna cevabolarak, Komisyon, Avrupa Konseyine gidecek delegasyonun hukukî statü bakımından Kıbrıs Parlâmentosu komisyonlarından daha önemsiz olmadığına işaret ediyor ve bütün bu saydığım hükümlerin ışığı altında Kıbrıs Anayasasının çeşitli hükümlerinin açıkça ihlâl edildiğini tesbit ettikten sonra, şu kararı veriyordu; Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından Avrupa Konseyi İstişari Asamblesine temsilci ve yedek temsilci olarak yapılan tâyinler, Avrupa Konseyi Statüsünün hükümleriyle kabili telif değildir.

Bu karar 7 kabul ve 2 çekinser oyla alınmıştı. 10 ncu delege olan Yunanlı delegenin oy hakkı, asıl üye gelmediği ve yerine bir başkası gönderildiği için, tanınmamıştı. Bu itibarla, hiçbir muhalif olmadan, yalnız iki müstenkife karşı, bu önemli karar komisyondan çıktı.

Bundan sonra Kıbrıs delegasyonunun üç üyesinin tamamının mı yetkilerinin muteber olmadığı, yoksa sadece ikisinin muteber olup, Türk olması lâzımgeldiği için, üçüncüsünün mü muteber olmadığı konusu komisyonda tartışılmıştır. Ve ekseriyetle, ikisinin muteber sayılması, üçüncünün muteber sayılmaması yolunda bir karar sâdır olmuştur. Bu noktada şahsan ben,

Komisyon Başkanı ve bir başka komisyon üyesi, üçünün de yetkilerinin muteber olmayacağı görüşünü belirtecek tarzda oy kullandık.

Aziz arkadaşlarım, netice itibariyle, heyeti umumiyede, bâzı arabuluculuk ve tatlıya bağlama gayretlerine rağmen, bizzat Kıbrıs Meclis Başkanı Klerides, bir Rum delegenin ve bir yedek üyenin Konseyden çekilmesi lâzımgeldiğini teslime mecbur olmuş; Kıbrıs Delegasyonundan üç Rumun yerine ancak iki Rumun tutanaklarının muteber sayılmasına karar verilmiştir.

Bu da gösteriyor ki, Avrupa Konseyi büyük icrai kararları almaya yetkili olmasa da, gerek Bakanlar Komitesinin, gerek istişari adını taşıyan Asamblenin yetkileri çok mahdut olsa da, iyi kullanıldığı takdirde, hür dünyaya hitabetmek bakımından değeri olan bir forum teşkil eder. Bu arada, küçük bir parantez açarak, Meclisimizin bu Konseyin komisyon çalışmalarına katılmama yolunda ittihaz etmiş olduğu kararı değiştirmesini rica edeceğim. Çünkü bu Konseyin Komisyon çalışmalarına katılmadan heyeti umumiyede netice almaya imkân yoktur. Bütün raporlar komisyonlarda hazırlanır ve müzakere konuları komisyonlarda olgunlaşarak Heyeti Umumiyeye gelir. Bu itibarla memleketimizin bu müesseseyi iyi kullanmadığından, Hükümetin ilgisizliğinden bahsedilirken, aslında bu konuda başlıca ilgi gevşekliğinin bizim tarafımızdan, milletvekilleri tarafından, gösterilmiş olduğunu, huzurunuzda bir hakikati ifade etmiş olmak için söylemeye mecburum. Yeter derecede kıymetlendirmedığımız doğrudur, fakat bu, teşriî uzva terettübeden tarafı ile de böyledir ve bilhassa bu tarafıyla böyledir... ”⁵⁷¹

Feyzioğlu’dan sonra, şahısları adına söz isteyen milletvekillerinin konuşmalarına geçiliyor ve iki milletvekilinin konuşmasının ardından kürsüye tekrar Başbakan İsmet İnönü geliyordu. İnönü, Kıbrıs’ta olaylar patlak verdiğinde Hükümetin daha çabuk ve daha etkin girişimde bulunması ve Londra ve Zürih Anlaşmaları uyarınca Türkiye’nin müdahale hakkını da kullanmasının gerektiğine yönelik değerlendirmelere şu cevabı veriyordu:

“Sayın Başkanımız, muhterem arkadaşlar; iki günden beri Kıbrıs mevzuu üzerinde genel görüşme devam etmektedir. Bu görüşmelerden, kamuoyumuz önünde ve bütün dünyanın gözünde beliren başlıca gerçek, Büyük Millet Meclisinin Kıbrıs meselesini bütün olarak ve yekpare olarak büyük bir üzüntü ile ve yakın bir ilgi ile takibettiğinin meydana çıkmasıdır. Bu, dâva için ve Kıbrıs’ta zulüm görenler ve haklarını koruyanlar için çok teselli verici ve çok kuvvetlendirici bir işarettir. Hatipler üzüntü ile bu meseleyi tetkik ederlerken, tabiatıyla hâdiselerden ve bu hâdiselere Hükümet sıfatıyla yakın ilgisi ve sorumluluğu olan insanlardan bahsetmişlerdir ve zaman zaman şiddetle bahsetmişlerdir. Bunları hep iyi niyetler ile ele alıyoruz ve bunlardan istifade edilecek noktaları bulup çıkarmaya dikkat ediyoruz. Tabii bizim aleyhimizde

⁵⁷¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 98, (06.05.1964), ss. 280-284.

kullanılan şiddetli sözlerin üslûbunda bir tartışmaya gireceğimi benden beklemezsiniz. Daha ziyade konular üzerinde sizi aydınlatmaya ve bize dikkatle bakanları doğru anlayışlara sevk etmeye çalışacağım.

Şikâyetlerin çoğunda, başından beri daha enerjik hareket etmek ve bununla müdahale meselesinde geri kalmamak fikri yer tutmaktadır. Bu noktada, vuzuha varılmasını isterim. Onun için size evvelâ bu konuda izahat vermekle başlayacağım. Müsaade ederseniz; Kıbrıs'ta müdahale için istinadettiğimiz andlaşmanın maddesini tekrar bir defa okuyacağım. Garanti Andlaşmasının 4 ncü maddesi; Kıbrıs'a müdahale etmek lâzımgeldiği vakit bu hareketin nasıl tatbik edileceğini tarif eder. Bu andlaşmanın hükümlerine bir riayetsizlik halinde Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Kırallık, bu hükümlere riayeti sağlamak için gereken teşebbüsler veya tedbirler hakkında birbiriyle istişare etmeyi taahhüdederler. Anayasa ihlâli, Kıbrıs'ta nizamın değişmesi bahis konusu olduğu zaman teminatçı devletler ilk önce birbiriyle görüşmeyi ve tedbirleri düşünmeyi taahhüdederler. Müstereken veya anlaşarak hareket mümkün olmadığı takdirde garanti veren üç devletten her birisi bu andlaşma ile ihdas edilen nizamı tekrar kurmak maksadiyle harekete geçmek hakkını muhafaza eder. Demek ki, 21 Aralık vukuatı üzerine Türkiye'nin yaptığı doğrudur ve taahhüddettiği üzere, diğer teminatçı devletler olan Yunanistan ve İngiltere ile istişareye başlamıştır. Bu istişare iki gün sürdü. Uzuyordu ve bu esnada vukuat daha genişlemek istidadında idi. Bunun üzerine, istişare uzadığı zaman bir anlaşmaya varamazsak, varamadığımıza göre, müdahale etmek hakkımızı, muahede tabiriyle, harekete geçmek hakkını, tatbik edeceğimizi söyledik. Derhal cevap aldık. Beraber, mutabik olarak harekete geçeceğiz ve derhal İngiltere teklif etti, Yunanistan bizimle mutabıktır, siz de mutabıksanız bir müsterek hareket tesbit edeceğiz. Görüyorsunuz ki, vukuat çıktığı zaman yaptığımız muamele, muahedeye göre, taahhüddettiğimiz muameledir, başka türlü yapamazdık, onun üzerine evet, beraber hareket ediyoruz, bizim kumandamızda bir idare, bir askerî idare kurulacaktır, kabul ediyor musunuz? Yunanistan kabul etti dediler. Kabul ettik. İngiliz kumandasında üçlü idare böyle başladı. Bir teehhür yoktur. Bir defa daha, yine Kıbrıs'ta harekete geçme lüzumu belirdi. O da, İngiliz idaresinin artık devam edemiyeceği anlaşılıp taa... Birleşmiş Milletlere kadar mesele gittikten sonra Birleşmiş Milletlerde 4 Martta karar verildi; müdahale kararı verildi 12 Marta kadar hiç kimse gelmedi ve nasıl kuvvet teşekkül edeceği de bilinmiyordu. Bunu üzerine tekrar teşebbüse geçtik. Mezalim devam, ediyor; bu arada bu fasıla zamanında tamir edilemeyecek vukuat olacak belki de Birleşmiş Milletler kuvvetleri hiç gelmeyecek zannı umumi idi, teşebbüse geçtik, müdahale edeceğiz, dedik. Mezalim durmamıştır, Birleşmiş Milletler kuvvetleri gelmemiştir. Bize derhal cevap verdiler; Kanadalı askerler yarın geliyor, ötekiler öbür gün ve daha öbür gün gelecekler, yakında bunların hepsi tamam olacak. Güvenlik Konseyi kararı mucibince Birleşmiş Milletler işe vaziyet edecektir. Bir şey yapmayınız

dediler. Birleşmiş Milletler bize böylece cevap verdiği gibi; müttefiklerimiz de, aman, Birleşmiş Milletler karar verdikten sonra ve Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin hareket ettikleri, hareket etmek üzere oldukları her tarafa tebliğ edildikten sonra, bizim tarafımızdan bir harekete geçilmesi mahzurlu olur, müdafaa edilemez bir hareket olur, dediler. Bunun üzerine, hakikaten ertesi günü ilk kademe olarak, Kanadalılar geldiler ve ondan sonra kuvvetler birbirini takibettiler. Genel Sekreterden derhal cevap aldık, hepsi geliyor, başlıyoruz, yapıyoruz. Böyle dendiği halde, dikkat buyurunuz, biz bu teşebbüsü yapmaya, Adada zulüm devam ederken mecbur olmuş idik, Çünkü böyle söylendiği halde Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin Adada vazifeyi demlide etmesi ancak 27 Martta mümkün olmuştur. 4 Mart ve 27 Mart... Her iki seferinde Adaya harekete geçme mecburiyeti tehir kabil olmıyan zaruretler karşısında bulunduğumuz kanaatinin hâkim olduğu zamanlarda alınmıştır ve her iki teşebbüse de derhal cevap alınmış, hâdiselere yeni bir istikamet verilmiştir. Hatipler, bilhassa Adalet Partisi sözcüsü, Birleşmiş Milletler yerine Avrupa Konseyi ve NATO içinde Kıbrıs meselesinin halli için Hükümet çare aramamıştır, başlıca merciler oraları olmak lâzımdır, tezini ciddî olarak savunmuşlardır. Şimdi size Avrupa Konseyine ve NATO'ya yapılmış olan müracaatların tarihlerini söyleyeceğim.

Avrupa Konseyine mebuslarımız, onlar müracaat edebilirler, mebuslarımız derhal Kıbrıs'a bir tahkik heyeti gönderilmesi için müracaat etmişlerdir. Bu esnada Adada İngiliz idaresinde, 3 lü bir idare ve arkasından konferans toplanacak havadisleri üzerine Avrupa Konseyi meselesinin halline teşebbüs edilmiş iken karışmamak daha doğrudur, kararını vermiştir. Avrupa Konseyine bundan sonra olan müracaatları, Turhan Feyzioğlu arkadaşımız huzurun(uz)da tafsilâtiyle anlatmıştır. NATO Konseyine 25 Aralıkta ilk müracaat yapılmıştır. 21 Aralıkta vukuat patlamıştır. Biz 25 Aralıkta harekete geçme kararı vermişiz ve Yunanistan'a ve İngiltere'ye tebliğ edip müzakereye başladığımız zaman NATO'ya da müracaat etmişizdir.

2 ilâ 7 Nisan'da gene NATO'da Kıbrıs meselesinin görüşülmesini tahrik etmişizdir. Ve en nihayet iki Mayısta tahrik edildi. Muhterem arkadaşlarım; NATO içinde Kıbrıs meselesinin ayrı bir mesele olarak görüşülmesi daima güç olmuştur. Çünkü NATO içinde bulunan devletlerin her birisinin NATO ile ilgisi olmıyan birtakım meselelerde ihtilâflar çıkmıştır. NATO âzası arkadaşlarına bu ihtilâfları getirip görüşülmesini istemişlerdir, NATO âzası, beraber bulundukları arkadaşlarının NATO dışındaki her meselesi ile alâkadar olmakta yavaş hareket ederler, çok ölçülü hareket ederler ve nihayet NATO'yu doğrudan doğruya alâkadar etmiyen bir mahiyet taşıyorsa ona karışmaktan sakınırlar. Bunun için başından beri her devlet birçok defa şikâyet mecbur olmuştur. En sonra biz, Türkiye – Yunanistan münasebeti, Kıbrıs meselesinden dolayı vahim bir şekilde karanlığa gittiği zaman Kıbrıs meselesi olarak değil, Kıbrıs meselesinden dolayı NATO âzası bulunan

Türk ve Yunan devletlerinin münasebetleri karanlık bir istikamete teveccüh ettiği için NATO'nun bu meseleyi müzakere etmesini teklif ettik. Ancak bu sayede NATO devletlerinin ayrı ayrı rızasını alarak konuşma çaresi arama yerine otomatik olarak Türk – Yunan münasebetlerinin o ışık altında Kıbrıs meselesinin NATO'da konuşulması mümkün olmuştur.

Görüyorsunuz ki, uluslararası teşekküllerin her birisinin kendisine mahsus usûlleri vardır. Netice almak için usûller içinde çare aramak zaruridir.

İzahı istenilen diğer bir nokta da beyanatımda Yüksek Adalet Divanına yaptığım işaret olmuştur. Kıbrıs Hükümeti bu Divanda âza olmadığı için bunu oraya şikâyet etmek mümkün olmuyor. Âza olmadığı için hükümleri onu bağlamıyor. Adalet Partisi Sözcüsü arkadaşımız, başka yollarla Adalet Divanının harekete getirilmesinin mümkün olduğundan bahsetmişlerdir. Derhal tetkik ettirdim, anlaşılmıştır ki, bir defa Güvenlik Konseyi yolu ile, Yüksek Adalet Divanına müracaat etmek, Güvenlik Konseyinin her hangi bir mesele için karar alması kadar tertiplere, ekseriyete, münakaşalara bağlı bir şeydir. Ondan sonra yine Yüksek Adalet Divanının vereceği karar bağlayıcı bir hüküm değildir. Ancak istişari mahiyette olabilir. Kezalik, yine hariciyenin tetkikine göre, Assamblenin vereceği karar ile Yüksek Adalet Divanına müracaat etmek, yine istişari mahiyettedir, neticede ilzam edici bir karar taşımamaktadır. Bu da ancak tarafların müracaat etmesi ile olacaktır.

Beyanatımda, Hükümetin çalışmaları ve muhtelif tedbirlere tevessül etmesi için söylediğim sözler doğrudur. Birleşmiş Milletlere gidilmesin, mesele NATO içinde hallolunsun. Bu fikir, ehemmiyetle göz önüne alınmıştır. Londra Konferansı nihayet bulduğu zaman, derhatır buyurursanız, ilk teklif İngiltere ve Amerika'nın teklifi, NATO devletleri içerisinde bir uluslararası kuvvet teşkil edilip Kıbrıs'a gönderilmesi ve bununla sulh emniyetinin tesis edilmesine teşebbüs edilmesi idi. Bu tedbir, uzun münakaşalar ve araştırmalardan sonra nihayet Birleşmiş Milletler kanaliyle buna tevessül edilmesi, başka çare olmadığı için tercih edildi.

Birleşmiş Milletlerde Türkiye müttefikleriyle yakın bir ilgi içinde çalışmışlardır ve oradan birçok müzakereler sonunda bir karar sureti çıkarılmıştır. Birçok devletin iştiraki ile çıkan bu karar suretinde, herkes istediği kelimeyi, istediği ibareyi koydurabilmek için tam imkân bulamamıştır. Bir uyuşma neticesi kararname çıkmıştır.

Esaslı bir nokta; Türkiye Cumhuriyeti için hiç şüphe götürmeyecek bir suretle o kararnameden alınmıştır. Muahedelerle tesbit olunan haklarımız, bu meyanda teminat hakkı, harekete geçme hakkı ve teminatçı Devletlerin vazifelerine taallûk eden muahedeler, çok gayretlere rağmen, hükümden kaldırılamamıştır, bunların hükümsüz olduğu yolunda bir karar alınamamıştır. Bu salâhiyetler bizim gözüümüzde teyidolunmuştur.

Muhterem arkadaşlar; hatipler tenkid ederlerken meselenin Türkiye ile Yunanistan arasında bir mesele olduğunu, ilkinden ortaya koyup buna göre

bir yolun takibedilmesi lâzımgeldiği noktasında ısrar etmişlerdir. Kendilerine haber vereyim ki, ilk günden böyle bir hareket hattı tutmaya ahden hakkımız yoktur. Çünkü, Yunanistan, İngiltere gibi, bizim gibi bir teminatçı Devlettir ve bu hakkı muahedelerden almaktadır. 25 Aralık günü harekete geçiyoruz, siz geçiyor musunuz? Dediğimiz zaman, bunu hem İngiltere'ye, hem Yunanistan'a sorduk. Görüşmelerden sonra her ikisi, beraber hareket etmek kararı verdiler. Kıbrıs'taki halkın Yunan Milleti ile münasebeti tıpkı Türk halkının Türk Milleti ile münasebeti gibi herkesin bildiği bir gerçektir. Ancak bu gerçeklerle birlikte Kıbrıs Cumhuriyeti muahedelerle ve ilgili devletlerin taahhütleriyle kurulmuştur. Bu meselenin Türk-Yunan münasebetlerinin neticesi olması ve bu sıfatla NATO içinde bunun müzakeresinin açılabilmesi, yeni Yunan Hükümetinin Kıbrıs meselesinde tutmuş olduğu siyasetin neticesi olmuştur. Yoksa başından itibaren mesele, Kıbrıs'ta husule gelen vakalar ve bunlara çare aramak şeklinde cereyan etmiştir, sonra esef verici inkişaflar göstermiştir.

Demek istiyorum ki, başından itibaren meseleyi Türk – Yunan meselesi olarak almak mümkün değildir. Bu münasebetle dış politika üzerinde görüşlerimi tekrar edeceğim. Dış politika konusunda, beyanatımda, yüksek huzurunuzda verdiğim beyanat, Türk - Yunan münasebetlerine, gerek müttefiklerimize ve gerekse Sovyetlerle olan münasebetlerimize dair geniş izahlarda bulunmuşumdur. Bütün tereddütleri, Türkiye dış politikası olarak bütün tereddütleri izale edecek sarîh beyanlarım vardır. Bunlara yeni bir şey eklemeye lüzum yoktur. Daha evvel filân dergiye şöyle söylemişim, tarzında; meselâ, Time dergisine son verdiğim beyanattan bahs olunmuştur. Time dergisine verdiğim beyanat, Time dergisinde, benim bildiğime göre, bugüne kadar intişar etmemiştir. İç politika olarak bir cümlesi nasıl olmuşsa, içerde çıkan bir gazetede intişar etmiş ve onun üzerine herkes kendi mizacına ve kendi tefsir etmek istediği yola göre mâna vermeye çalışmıştır. Bunun münakaşasına girmeme imkân yoktur. Ben Hükümet adına takibettiğimiz politikayı, öteden beri takibettiğimiz ve bugün de takibettiğimiz politikayı, sizin huzurunuzda vuzuhla söyledim. Burada hatipler Kıbrıs olaylarından şikâyet ederken, sırası gelince müttefiklerimizden herkes, kendi gördüğü nisbette kendi ifadesi ile şikâyet etmiştir. Müttefikler arasında şikâyetler daima olacaktır. Bunun hududu, usulü bellidir. Bu sebeple ittifakların devamı ve hayatiyeti üzerinde yapılan uzun boylu tartışmalar beyhude zahmetler olmuştur.

Muhterem arkadaşlar, bugün Sayın Ekrem Alican Yeni Türkiye Partisi adına kıymetli bir beyanatta bulundular. Meseleyi, 21 Aralıktan daha evvelki bir saftan bağlayarak huzurunuzda serdi.

Netice olarak oradan çıkardığı şeyler, bizim Hükümet beyanatında Kıbrıs meselesi için söylediğimiz esaslara tevafuk etmektedir. Bugün Kıbrıs'ta, daha evvel müşterek bir İngiliz; Yunan ve Türk müşterek hareketinden sonra, Birleşmiş Milletler çıkmıştır. Bunlar takibetmektedirler. Bunlara cemaat

olarak her yardım gösterileceği gibi, Hükümet olarak, Türk Hükümeti olarak da, Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin vazifelerinde yardımcı olmak için dikkat göstermekteyiz. Kıbrıs'taki Türk Cemaati ne vakit yardımsız kesin bir tehlike karşısında bulunduğu zaman harekete geçmek hakkımız vardır ve harekete geçmek vazifemiz olacaktır.

Sayın Profesör Nihat Erim'in dediği gibi; onu da işaret ettim;

«Bu harekete geçmenin zamanını, şeklini siyasi icaplara göre kullanacağız.»

Sayın Alican harekete geçmek için yapılan tenkidlere hulus ile cevap verdiler. Meselenin muğlak olduğunu daha evvel Hükümette beraber çalıştığımız zamandan beri pekiyi bilmektedirler.

Millet Partisinin sözcüsü bugünkü izahları ile, Kıbrıs mezaliminden duydukları üzüntüyü ifade ettikten sonra, Hükümette buldukları kusurları da söylediler. Ve nihayet Kıbrıs meselesinin Türk Cemaatinin haklarını korumak için ciddi ve enerjik bir surette ve milletle beraber olarak bir yolun takibedilmesi noktasında ısrar ettiler. Tamamiyle mutabık olduğumuza şüphe yoktur.

Sayın Alican bu münasebetle bütün partilerin iç politikada birtakım temenniler ileri sürdüklerini zikretmiştir. Bu iç politika bahsinde gruplar adına konuşulduğu gibi, şahıslar adına da, sayın milletvekilleri uzunboylu konuşmuşlardır. Herkes kendi mizacına göre burada Hükümet için arzu ettiğini, lâıyk gördüğünü söylemekte ve politikayı kendi anlayışına göre izah etmektedir. İç politikada demokratik bir nizam, demokratik bir rejim, Hükümetin başlıca gayesidir ve üç seneden beri kurmuş olduğumuz bütün Koalisyon Hükümetlerinde iç politikada demokratik rejimi huzur içinde yaşatmak gayesi takibedilmiştir. Vaktiyle Koalisyonda beraber bulunduğumuz partiler pekâlâ hatırlarlar ki; beraber çalıştığımız zamanlarda demokratik nizamı bütün icaplarıyla tatbik etmek için birlikte hulus ile çalışmışızdır. Bizde koalisyonlardan ayrıldıktan sonra hiçbir değişiklik olmamıştır. Hep aynı yoldayız. Demokratik nizamı tesis etmek istiyoruz ve hürriyet nizamı içinde kalkınmak istiyoruz.

Sayın Ekrem Alican işi daha ileri tekliflere götürerek, büyük partilerin daha etraflı görüşmelerine, beraber çalışmalarına işaret etti ve kendilerine düşecek vazifeleri de memnuniyetle kabul edeceklerini söyledi. Böyle bir temenniyi, bir dış politika meselesi görüşülürken bir neticeye vardırmak tabiatıyla mümkün değildir. İyi temenniler her zaman düşünülebilir, görüşülebilir.

Muhterem arkadaşlarım; kendi görüşüme göre neticeye varıyorum. Türk Cemaati haklarını başarıyla savunmaktadır. Taarruza uğradığı zaman, meşru müdafaa halinde kendisini müdafaa ediyor, haklarını müdafaa ediyor, ailesini ve çocuklarını müdafaa ediyor. Siyasi alanda içeride bulunan sulhu koruyucu kuvvetlerle işbirliği yapıyor, onlara yardımcı oluyor. Ve Türk Cemaatinin haklarını ve Kıbrıs davasının adalet içinde ve haklı bir surette neticeye

vardırılması için Türk Cemaati çalıştığı gibi, Türkiye Devleti Hükümeti de vazifesi olarak bu uğurda çalışmaktadır. Kıbrıs meselesini milletçe, küçük iç politika tartışmaları üstünde tutuyoruz. Üstünde tutmak için Hükümet olarak bütün sabır ve yardımı göstermeye çalışıyoruz. Eminiz ki, bütün milletçe, Kıbrıs'taki Türk Cemaatinin, soydaşlarımızın adaletli bir neticeye ulaşmaları için her evde, her ailede tam bir imanla çalışılmaktadır.

Dünkü beyanatımda arz ettiğim gibi, dâva kısa bir dâva değildir. Büyük ölçüde fedakârlık dâvasıdır. Can fedakârlığı, gayret fedakârlığı ve milletçe fedakârlık. Bunların hepsi yapılmaktadır. Hepsi önümüzdeki zamanlarda bu fedakârlıklar daha da çok lâzım olacaktır. Hepsini Türk Milleti olarak behemehal yapacağız. Kesin kanaatimiz ve kesin ümidimiz odur ki, Kıbrıs'ta dökülen kanlar beyhude olmamıştır. Yükselen adalet sesleri mutlaka ameli neticeye bağlanacaktır ve bütün bunlar başarı ile temin olunurken, uluslararası sahada müttefiklerimizle münasebetlerimiz de sarsılmadan müspet neticelere varmak için her dikkat gösterilecektir.

Müttefiklerimizle bu meselede vakit vakit birbirimizden çok şikâyet etmişizdir. Fakat insafla söylemek lâzımgelirse, bugüne kadar müttefiklerimizle bu meseleleri görüştüğümüz zaman daima, ciddî bir ilgi görmüşüzdür.

İnsanlar gördükleri ilginin hududu ile kanaat edemezler. Her gördüğümüz yardım ve münasebette daha ilerisini beklemekte ve istemekte herkes haklıdır. Karşımızdakiler bizden istiyorlar, biz de onlardan istiyoruz. Münakaşalar bu hudut dâhilinde cereyan etmektedir. Onun için kalb istirahatı ile, fakat sağlam, sarsılmaz bir kararla Kıbrıs meselesinde fedakârlığı göze alan büyük bir milletin, hakkı olan adaletli neticelerini emniyetle bekleyebiliriz. *Hürmetlerimle.*" ⁵⁷²

Başbakan İnönü'nün konuşmasından sonra, AP Grubu adına Gökhan Evliyaoğlu'nun konuşması sırasında kendisine yönelik bazı imalarda bulunduğunu ileri süren Çalışma Bakanı Bülent Ecevit söz alıyor ve onu Evliyaoğlu'nun açıklamaları izliyordu⁵⁷³. Bu konuşmalardan sonra, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, verilen yeterli önergelerini oylamış ve Millet Meclisi Genel Kurulu, Adana Milletvekili Kasım Gülek'in karşı çıkışına rağmen⁵⁷⁴, yeterliği kabulü ettiğinden,

⁵⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 98, (06.05.1964), ss. 298-302.

⁵⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 98, (06.05.1964), ss. 302-304.

⁵⁷⁴ Yeterlik önergelerine karşı çıkan Kasım Gülek'in konuşması şöyleydi:

"Sayın arkadaşlarım, vakit geç, yorulunuz. Fakat konu çok önemli. Bunun için, eğer tensip buyurursanız yeterli önergelerini kabul etmiyelim. Konuşmalar yarın devam etsin. Çünkü Dışişleri Bakanı sorulan birtakım suallere elbet cevap verecektir. Bu kürsüden bir kısım arkadaşlarımız, son derece önemli, birtakım sualleri sarıh olarak sordular. Elbet Hükümet bunlara cevap verecektir. Bunlara bu saatte cevap vermesi faydalı olmaz. Hem sizler yorgunsunuz, hem de bu cevabın efkâra arzı zor olur. Yarına kalsın, yarın da bu konu üzerinde konuşmak isteyenler, görüşlerini belirtsinler. Zaten karar aldınız 10 ar dakika konuşacaklardır. Mesele hayatidir. Üzerinde her şeyin söylenmiş olması,

genel görüşme sona ermişti⁵⁷⁵.

konuşmak isteyen herkesin konuşması, bizim için kuvvet olacaktır. Dünya eskârı bu konuda Türkiye'nin ne düşündüğünü yakından takibediyor. T.B.M.Meclisinde konuşmak isteyenler vardı, yeterlik önergesi geldi, binaenaleyh konuşamadılar denmesin. Son derece hayati meseleler üzerinde, uzun konuşanlar da oluyor ama, yerinde konuşanlar da olabilir; faydalı olur. Lütfedin, yeterlik önergelerini kabul etmeyin. Yarın Hükümet cevap versin ve konuşmak isteyenler de burada konuşmak fırsatını bulsunlar. Saygılarımı sunarım.” Bkz. M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 98, (06.05.1964), s. 304.

⁵⁷⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 98, (06.05.1964), s. 304.

II- A.P. Meclis Grup Başkanı İstanbul Milletvekili Mahmut Rıza Bertan, C.K.M.P. Meclis Grup Başkanvekili Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, Y.T.P. Meclis Grup Başkanvekili Hatay Milletvekili Şekip İnal ve M.P. Meclis Grup Başkanvekili Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan'ın, Kıbrıs ve Bununla İlgili Dış Politika Konusunda Grupların ve Milletvekillerinin de Mütalâalarını Söyliyelebilmelerini Temin ve Meclisimizin Görüşünün Belirmesi İçin Bir Genel Görüşme Açılması İstemine Dair Müşterek Önergesi (8/12)

Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve Millet Partisi Grupları adına verilen bu gensoru önergesinde şöyle denilmektedir:

“Milleti Meclisi Başkanlığına

*Kıbrıs ve bununla ilgili dış politika konusunda, grupların ve milletvekillerinin de mütalâalarını söyliyelebilmelerini temin ve Meclisimizin görüşünün bilinmesi için bir genel görüşme açılmasını arz ve teklif ederiz.”*⁵⁷⁶

Bu önerge, Isparta Milletvekili Sadettin Bilgiç ve 124 arkadaşının, Kıbrıs'ta yaşanan son olaylar nedeniyle TBMM'nin olağanüstü toplanması yönünde 1 Eylül 1964 tarihinde yaptıkları başvuru üzerine olağanüstü toplanmış olan Millet Meclisinin 3 Eylül 1964 tarihli 130. Birleşimde okunmuş ve Birleşimi yöneten TBMM Başkanı Fuad Sirmen, söz konusu önergenin gündeme alınıp alınmamasının, ertesi günkü 4 Eylül 1964 tarihli 131. Birleşimde görüşülüp karara bağlanacağını bildirmişti⁵⁷⁷.

Genel görüşme önergesinin gündeme alınıp alınmamasının kararlaştırılması için 4 Eylül 1964 tarihinde toplanan Millet Meclisinde, siyasî parti grupları adına yapılan konuşmalardan sonra, kürsüye Hükûmet adına söz alan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Kemal Satır gelmiş ve o da genel görüşme açılmasının lehinde olduklarını açıklamıştı. Satır'ın konuşması şöyledi:

“Sayın Başkan, muhterem milletvekilleri; Adalet Partisi mensubu arkadaşlarımızın Meclisi fevkalâde toplantıya çağıran önergelerine Hükümet muttali olur olmaz kendi arasında toplanmış ve içtüzüğümüzün âmir hükmü gereğince yalnız Hükümetin izahat vermesini ve ondan sonra milletvekillerinin konuşma imkânına sahibolamamasını, Kıbrıs gibi bir millî dâvada Türkiye Büyük Millet Meclisinin temayülünü ve direktifini ifade etmeden ayrılmasını bir noksan telâkki etmiş idi. Bunun için Hükümet evvelâ düşündü ki, bu tahrir okunup Hükümet izahat verdikten sonra Başbakan, Millet Meclisi Başkanından re'sen rica etsin, Pazartesi günü kendisi Hükümet olarak izahat versin ve ondan sonra grupların konuşmaları da imkân dâhiline girsin. Fakat mesele Millet Meclisinin temayüllerinin öğrenilmesi idi. Meclis Riyasetinin Başkanlığında gruplarımız toplanmışlar ve bir genel görüşmenin,

⁵⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 130, (03.09.1964), s. 280.

⁵⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 130, (03.09.1964), s. 280.

*milletvekilleri ve grup sözcülerinin de konuşmalarına imkân sağlamayı istihdaf eden tavrı vermişlerdir. Şimdi gruplarımız, büyük bir vatan sevgisi ile, Kıbrıs millî dâvasının Millet Meclisi görüşünün tesbiti suretiyle, istikametinin daha parlak tâyin edilmesini derpiş etmişlerdir. Biz Hükümet olarak bu genel görüşmenin açılmasını rica ediyoruz ve en erken olarak Pazartesi günü Millet Meclisinin toplanmasını ve bir genel görüşme suretiyle Kıbrıs olayının aydınlığa kavuşmasını millî menfaatlerimiz bakımından hayırlı telâkki etmekteyiz. Saygılarımla.”*⁵⁷⁸

Sonuçta, yapılan oylamada, Millet Meclisi Genel Kurulu, oy birliğiyle, genel görüşme açılmasını ve bu nedenle 7 Eylül 1964 tarihinde toplanılmasını kararlaştırmıştı⁵⁷⁹.

Birinci Ciltte, “X. İnönü Hükûmeti Döneminde Karşı Karşıya Kalınan Bazı Sorunlar” başlıklı açıklamalarda da görüldüğü gibi, Kıbrıs sorunu, X. İnönü Hükûmetini olduğu kadar, Millet Meclisini de meşgul etmiş ve bu konuda verilen bir genel görüşme önergesinin görüşülebilmesi için tatil sırasında olağanüstü toplantı yapılması gerekmişti.

mm- Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu’nun, Hükümetçe Yapılması Tasarlanan Toprak Reformunun Finans Kaynakları ve Temel Esasları Üzerinde Bir Genel Görüşme Açılmasına Dair Önergesi (8/13)

Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu’nun, toprak reformunun temel esasları ve finansmanı hakkında genel görüşme açılmasını istediği önergesi şöyleydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Sayın Başbakan Üçüncü Karma Hükümet programında toprak reformunun biran önce gerçekleştirilmesi lüzum ve zaruretinden bahsederek öncelikle Parlâmentoya getirileceğini ifade etmişlerdi.

Bu ifadedeki va’din gecikmesi toplum yapımızı teşkil eden çeşitli zümreler arasında devamlı niza ve ihtilâflar doğurmaktadır. Bu ihtilâfların bir neticesi olarak da Devlet otoritesi aciz içinde kalmakta ve çeşitli sektörlerdeki tereddüt, ekonomik faaliyetleri tavsatmakta ve dolayısıyla millî ekonomiyi tahrip etmektedir.

Bundan dolayı toplum içinde şüphe ve endişelerin doğurduğu çatışmaları ve Devlet idaresindeki tereddütleri bertaraf etmek için, Devlet ve toplum düzeninin ekonomik bölüm ve yapısını yakından etkileyen, bu önemli konu hakkında, Hükümetimizin şimdiye kadar ne gibi çalışmalar yaptığını ve bu çalışmaların muhteva ve mahiyetinin neler olduğunu ve bu mevzuda 1963 yılı programı ile 1964 yılı programı arasındaki çelişikliğin nerelerden doğduğunu,

> **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 131, (04.09.1964), s. 287.

⁵⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 131, (04.09.1964), ss. 287-288.

Türk halkoyunda biran önce aydınlığa kavuşturmak için, Hükümetçe yapılması tasarlanan toprak reformunun gerek finans kaynakları ve gerekse temel esasları üzerinde Yüksek Mecliste açılacak genel görüşme ile tesin (tesir E.O.) edileceği kanaatiyle bu teklifi getirmede kendimizi görevli telâkki ettik.

Bu teklifimin kabulünü Yüksek Meclisten dilerim.”⁵⁸⁰

Recai İskenderoğlu’nun genel görüşme önergesi, Millet Meclisinin 9 Kasım 1964 tarihli 4. Birleşiminde ele alınmış ve İskenderoğlu, önergesini açıkladığı konuşmasında şöyle demişti:

“Sayın Başkan, Yüce Meclisin sayın üyeleri,

Yüksek huzurunuzda getirmiş olduğum bu konu, tarihî ilişkileri yönünden Avrupa’da 3 asır evvel gerçekleştirilmiş bulunan Rönesans ve Reform hareketlerinin, toplumumuza mal edilmesine çalışılan 1830 faaliyetlerinin esprisine dayanır. Bu yönüyle günümüzde toprak reformunu sadece tarımsal ve ekonomik açıdan mütalâa etmek toplumumuzun iki asırdan beri ulaşmak istediği Batı uygarlık düzeni fikrine ve Atatürk İnkılâpları kavramına aykırı bir davranış olur. Yurdumuzda 1830 da başlamış olan reformist düşünce ve hareketlerin en mühim halkalarından birini teşkil eden toprak reformunun demokratik Parlömanter hayatımızda tesirli hüviyetini 27 Mayıs 1960 tan sonra kazanmış olduğu herkesçe kabul edilmemektedir.

Devletin sosyal zirai ve ekonomik yapısında ‘temel değişikliği ifade eden bu konunun ipham perdesi altında tutuluşu yüzünden çeşitli çevrelerde değişik yorumlara tabi tutularak birtakım sosyal problemlere ve sosyal çatışmalara sebeb olduğunu her gün gazetelerdeki havadisler arasında görmekteyiz.

Bu itibarla yukarda arz ettiğim gerçekleri şöyle özetliyebiliriz:

1. Toprak üzerinde yaşayan çiftçi ve köylü vatandaşla toprak sahibi arasındaki tasarruf ve hukuk ihtilâfları,

2. Taraflar arasında mal ve can emniyetinin sağlanmasında Devleti temsil eden mahallî otoritelerin çekimser ve âciz tutumları,

3. Bu mütereddit tutumun topraksız köylüyü temelli bir işe bağlamaktan alıkoyarak büyük bir işsiz sınıfın toplum içinde yaratılmış olması,

4. Toprak sahiplerinin, bu tutumun ipham perdesi altında bırakılması yönünden mütereddit durumlarından dolayı millî zirai gelirdeki artışı engelliyen davranış ve düşünceleri,

5. Millî gelirin temelini teşkil eden zirai yatırımlardaki tereddütle 1963 ve 1964 programlarındaki birbirini ikmal etmeyen ve bilâkis nakzeden mütereddit ifadelerin plânlı kalkınmaya inanmış entelektüeller arasında ciddi itimatsızlıklar tevlihetmesi,

6. Toprak reformunun gerçekleşmesi için ne gibi teknik ve malî kaynaklara sahibolunduğu veya hangi malî (kaynakların ne miktarıyla temin edildiğinin açıkça ifade edilmesi.

⁵⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), ss. 81-82.

Bütün bu ehemmiyetli unsurlardan dolayı Hükümet Parlâmentoya ne düşündüğünü, hazırlanan tasarının mahiyet ve hüviyetini açıklamalıdır ki, yukarda arz etmiş olduğum, topluluğumuzda yaratılmış olan çelişik durumlar bertaraf edilebilsin.

İşte programında en kısa zamanda gerçekleştirilmesini vadeden Sayın Hükümetin bu hususlardaki düşünce ve tedbirlerinin Türk halkoyunda aydınlığa kavuşmasının sağlayacağı sosyal faydaları Yüksek Huzurunuzda sermiş bulunuyorum.

Bu yönden Yüksek Mecliste bu konuda genel görüşme açılmasına karar vermenizi istirham ederim.

Saygılarımla.”⁵⁸¹

İskenderoğlu'nun konuşmasından sonra, YTP Grubu adına Hatay Milletvekili Şekip İnal, AP Grubu adına İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem söz almışlar ve onları Hükümetin görüşünü açıklamak üzere Tarım Bakanı Turan Şahin izlemişti. Şekip İnal, YTP Grubunun genel görüşme önergesinin lehinde olduğunu açıklarken; Ali Naili Erdem, ortada daha toprak reformuna yönelik bir kanun tasarısının bulunmadığına işaret ediyor ve bu nedenle bu konuda bir denetim işlevinden ve genel görüşmeden söz edilemeyeceğini bildiriyordu. Ali Naili Erdem'in konuşması şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlar; sayın önerge sahibi tarafından huzurumuza getirilen mesele, Türkiye'mizin ana problemlerinden birinin hallini, çözüm yollarını huzurunuzda tesbit etmeye mâruftur. İlk günden bugüne kadar memleketin ana meselelerinin halline matuf ve memleketin, milletin âli menfaatleriyle bağdaşan her türlü reform hareketlerinin daima yanında olduğumuzu ve bunların biran evvel tahakkuk ettirilmesini iştiaqla beklediğimizi mükerreren dile getirmişizdir. Kanaatimiz odur ki; reformlar ancak ve ancak kuvvetini Anayasa nizamından aldığı müddetçe ve çözüm yollarını demokratik parlömanter rejim içerisinde bulduğu müddetçe hayatiyet kazanacak ve itibar görecektir.

Meselenin Yüksek Huzurunuzda getirilişinde, bir esprinin yanlış tefsir edildiği kanaati içindeyiz. Kanaatimiz o dur ki; genel görüşme müessesesi bir denetleme müessesesidir. İşletilmesi her şeyden evvel bâzı tasarrufların ortada olmasını icabettirir. Toprak reformu meselesinde henüz icra organının bir tasarrufunun ortada olmayışı aşikâr iken, bir denetlemenin yapılması katiyen düşünülemez kanaatindeyiz. Bu sebeple genel görüşme müessesesinin böyle bir mesele dolayısıyla, hele icra organı tarafından bir tasarruf henüz yokken işletilmesine Anayasanın alâkalı maddesinin cevaz vermiyeceği kanaatindeyiz.

Konuşmalarımızın başında bir hususu katiyetle ifade ettik; bunu tekrarda fayda ve zaruret görüyoruz; biz genel görüşmenin böyle bir mesele

⁵⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 4, (09.11.1964), ss. 137-138.

*münasebetiyle işletilmesine kanunen imkân olmadığını ve bu sebeple reylerimizin müspet istikamette olamayacağını belirtirken bundan reformist bir düşüncenin karşısında olduğumuz mânasının katiyen çıkarılmaması icabettiğini ve reformların ancak ve ancak kuvvetini Anayasa nizamından aldığı ve parlömanter demokratik rejim içerisinde neticelerini bulduğu takdirde itibar göreceğini tekrar belirtirim, hürmetlerimle.”*⁵⁸²

Hükûmet adına konuşan Tarım Bakanı Turan Şahin de, genel görüşme açılmasına karşı çıktığı konuşmasında şöyle diyordu:

*“Sayın Başkan, sayın milletvekilleri Sayın Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu tarafından huzuruza getirilmiş olan, Toprak Reformunun bir genel görüşme yapılmasını isteyen önergesi, toprak reformunun bir an evvel Türk tarım hayatında yerini bulmasını arzu eden insanların yakın alâkasını göstermesi bakımından şayanı şükrandır. Ve Hükümet bu alâkayı bizzat kendi heyecanına katmak ister. Ancak çok Sayın Adalet Partisi Grup Başkan vekili... özür dilerim, çok Sayın Adalet Partisi Grup Başkanı arkadaşımızın da ifade ettiği gibi; Hükümet, toprak reformu kanun tasarısını hazırlamakta ve yakın bir zamanda Meclise getirmek gayreti içerisinde. Kısa zaman sonra huzuruza gelecek olan, komisyonlarda ve Umumi Heyette büyük ölçüde tartışma imkânı bulacak olan bir kanun hakkında bugün temel meseleleri ve finans kaynakları bakımından Mecliste bir genel görüşme açılmasını pek faydalı mütalâa etmiyoruz. Aslında kanunun bünyesi içinde finans kaynakları ve nihayet temel unsurları bulunacaktır ve icranın bu tasarrufu, kısa zamanda huzuruza getirmek üzere bulunan Hükümetin gayreti içindedir. Bu bakımdan, Hükümet olarak bu genel görüşme önergesinin lehinde olmadığımızı ve kabul edilmemesi lâzım geldiğini arz ederim. Saygılarımla”*⁵⁸³

Daha sonra genel görüşmenin açılıp açılmaması oya sunulmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulu, gerçekleştirilen bu öngörüşmede, Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu’nun, Hükümetçe yapılması tasarlanan Toprak Reformunun finans kaynakları ve temel esasları üzerinde bir genel görüşme açılması hakkındaki önergesini reddetmişti⁵⁸⁴.

Bir konuda genel görüşme açılıp açılmamasının kararlaştırılması, kuşkusuz ki, yasama organının belirleyeceği bir siyasal takdirin ifadesidir. Ancak, AP Grubu adına Grup Başkanı Erdem’in, ortada Hükümetin bir tasarrufu olmadığı için genel görüşme açılmayacağını, buna Anayasanın ilgili hükmünün cevaz vermeyeceğini ileri sürdüğü görüşüne katılamıyoruz. Çünkü, Hükümetin hazırlayacağı bir düzenlemeyi

⁵⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 4, (09.11.1964), s. 139.

⁵⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 4, (09.11.1964), s. 139.

⁵⁸⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 4, (09.11.1964), s. 140.

hazırlamamasının veya hazırlamakta gecikmesinin nedenleri de, bir denetim işlevi bağlamında genel görüşme konusu olabileceği gibi; Millet Meclisinin, Hükûmeti denetleme amacına yönelmeksizin, toprak reformuna gerek olup olmadığı, eğer toprak reformuna gidilecekse, boyutlarının ne olması gerektiği konularını, sadece bilgi sahibi olmak, aydınlanmak için, bir genel görüşmede ele almasında da Anayasal bir sorun bulunmadığı kanısındayız. Anayasanın, genel görüşmeye yer verdiği 88. maddesinin kenar başlığında “TBMM’nin denetim yolları” denilmesi, orada yer alan “soru”, “genel görüşme” ve “meclis araştırması” kurumlarının, yasama organı tarafından, denetim amacı gütmeyen, bir konuda yalnızca ayrıntılı bilgi sahibi olmak için kullanılmasına engel olduğu savunulamaz. Esasen, yukarıda “Genel Görüşme” kurumuna yönelik ilk açıklamalarımız sırasında da değindiğimiz gibi, Anayasalarda açıkça düzenlenmiş olmasa dahi, “görüşme”, bir diğer deyişle “müzakere”, parlamentoların en temel işlevlerinden biridir ve yasama organlarının, daha ilk ortaya çıktığı anlardan beri, kamuyu ilgilendiren belirli konuları ele aldıkları, görüştükleri, sorunlara çözüm bulmaya çalıştıkları bilinmektedir⁵⁸⁵.

C. Meclis Araştırması

a- 1961 Anayasasında Meclis Soruşturması Dışında Bir Başka Denetim Aracı Olarak Meclis Araştırmasına da Yer Verilmesi

1961 Anayasası, 1924 Anayasasında “Meclis Tahkikatı” olarak öngörölmüş bulunan denetim aracını, “Meclis Araştırması” ve “Meclis Soruşturması” adları altında iki farklı kurum halinde düzenlemiş bulunuyordu. Bu bağlamda, 1961 Anayasasının 88. maddesinde, “soru” ve “genel görüşme” yanında, “meclis araştırması”na da yer verilmiş ve 88. maddenin ikinci fıkrasında, “*Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir*” denilerek, bu denetim aracının adlı bir nitelik taşımadığı özellikle vurgulanmıştı. Buna karşılık, 1961 Anayasasının Başbakan veya bakanların görevleriyle ilgili bir suç işleyip işlemediklerinin soruşturulmasına yönelik düzenlemeyi öngören 90 ncı maddesinde,

“Başbakan veya Bakanlar hakkında yapılacak soruşturma istemleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında görüşölür ve karara bağlanır.

Soruşturma her iki Meclisten eşit sayıda seçilecek üyelerden kurulu komisyonca yürütölür.

Yüce Divana sevk hususundaki karar birleşik toplantıda verilir.

Meclislerdeki siyasî parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.”

denilmektedir.

⁵⁸⁵ Nitekim, görüşmeler sırasında, önerge sahibi İskenderoğlu da, önergesinin Anayasaya aykırı olduğu yönünde ileri sürülen düşünceye şu sözlerle karşı çıkmıştı:

“Genel görüşme açılmaz dediler. Halbuki Hükümetin vaat etmiş olduğu bir takım tasarıların tahakkukunun gecikmesi yönünden ve genel görüşmenin, Anayasanın koymuş olduğu bir müessese olması yönünden genel görüşme önergeinin reddedilmemesini rica ediyorum.” Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 4, (09.11.1964), ss. 139-140.

Esasında, 1924 Anayasası döneminde de “Meclis Tahkikatı” kurumu, Anayasada olmasa bile TBMM İçtüzüğünde, 1961 Anayasasındaki ayrımda olduğu gibi, bir bakıma iki farklı kurum biçiminde düzenlemişti. Gerçekten, TBMM İçtüzüğünün (Dahilî Nizamname) 169 – 177 ncı maddeleri “Meclis Tahkikatı”na ayrılmış bulunuyordu. Bu maddelerden 169 – 176 ncısı arasında kalan sekizi, bir bakanın veya Başbakanın adlî sorumluluğu ile ilgili olarak Yüce Divana gönderilmesinin gerekip gerekmediğinin TBMM tarafından tahkikine (soruşturulmasına), bir diğer deyişle adlî nitelikli tahkikata ilişkin iken; 177 nci maddesi, 1961 Anayasasında “Meclis Araştırması” adı altında ele alınan “bilgi edinme” amacına yönelik bir düzenlemeydi. Gerçekten, sözü edilen 177 nci maddede, şu hüküm yer alıyordu:

“Meclis, bir madde hakkında re’sen malûmat edinmek isterse bir Tahkikat Encümeni teşkil edilir veyahut mevcut encümenlerden biri bu vazife ile mükellef olur.

*Bu kabil tahkikatın icrasını âza veyahut bir encümen teklif edebilir.”*⁵⁸⁶

Görüldüğü gibi, 1924 Anayasası döneminde yürürlükte bulunan 1927 tarihli TBMM İçtüzüğünün (Dahilî Nizamnamenin) 177. maddesinde, adlî, diğer bir deyişle bir suç işlenip işlenmediğinin saptanmasına yönelik bir faaliyet değil, sadece somut bir olaya ilişkin bilgi edinmek amacına yönelik süreç düzenlenmişti.

Ancak, bu madde uyarınca, CHP ve bir kısım basının faaliyetleri hakkında 18 Nisan 1960 tarihinde açılmış olan bir “Meclis Tahkikatı” yürütürken, 27 Nisan 1960 tarihinde kabul edilen 7468 sayılı “Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Selâhiyetleri Hakkında Kanun” la, sadece adlî nitelikli tahkikatları yapan komisyonları değil, fakat sözü edilen bilgi edinmeye yönelik tahkikatları sürdüren Komisyonları da kapsayan bir biçimde, tüm meclis tahkikatı komisyonlarına, ciddi bir takım adlî yetkiler tanınmıştı. Gerçekten, sözü edilen 7468 sayılı Kanunun 1. maddesinde, tahkikatın türü üzerinde hiçbir ayrıma gidilmeksizin ve tüm tahkikat komisyonlarına yönelik olarak şöyle denilmektedir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenleri ve naip olarak vazifelendirecekleri Tâli Encümenler; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Askerî Muhakeme Usulü Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda Cumhuriyet müddeiumumisine, sorgu hâkimine, sulh hâkimine ve askerî adlî âmirlerle tanınmış olan bilcümle hak ve selâhiyetleri haizdir.”

Aynı Kanunun 2. maddesinde de şu hüküm yer almış bulunuyordu:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenleri:

a) Tahkikatın selâmetle cereyanını temin maksadiyle her türlü neşriyatın yasak edilmesine,

b) Neşir yasağına riayet edilmemesi halinde mevkute veya gayrimevkutenin tabî veya tevziinin men’ine

⁵⁸⁶ İlgili İçtüzük (Dahilî Nizamname) metni için bkz. Şeref İba, **Osmanlı’dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri**, s. 280.

c) Mevkute veya gayrimevkutenin toplatılmasına, mevkutenin neşriyatının tatiline veya matbaanın kapatılmasına,

ç) Tahkikat lüzumlu görülen veya sübut vasıtalarından olan her türlü evrak, vesika veya eşyanın zaptına,

d) Siyasi mahiyet arzeden toplantı, hareket, gösteri ve emsali faaliyetler hakkında tedbir ve karar almaya,

e) Tahkikatın selâmetle intacı için lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları ittihaz etmeye ve Hükûmetin bütün vasıtalarından istifade eylemeye, dahi salâhiyetlidir.”

Yine 7468 sayılı Kanunun 9. maddesinde, TBMM tahkikat komisyonlarınca alınan kararlar veya tedbirlerin kesin olduğu ve aleyhine itirazda bulunulamayacağı da öngörülmekteydi⁵⁸⁷.

Bir bakan veya Başbakanın görev suçu nedeniyle Yüce Divana gönderilip gönderilmemesine karar vermek gibi adlî nitelik taşımayan; bir siyasî parti ile bir takım basın kuruluşlarının faaliyetlerini tahkik için, bir diğer deyişle bu konularda bilgi edinmek amacıyla kurulmuş bir tahkikat komisyonuna böylesi önemli adlî nitelikte yetkilerin tanınmış olması, 1961 Anayasasında konunun iki ayrı kurum halinde düzenlenmesine yol açmıştı. Gerçekten, 1961 Anayasasını hazırlayan kurucu iktidar, 1924 Anayasasında “Meclis Tahkikatı” olarak adlandıran kurumu, 1961 Anayasasında, biri Başbakan ve bakanların görevleri ile ilgili bir suç işleyip işlemediklerini soruşturmak yetkisi ile donatılmış, adlî nitelikte bir işlev yerine getirecek olan “**Meclis Soruşturması**”; diğeri, herhangi bir konuda sadece bilgi edinmeğe yönelik inceleme yapmak yetkisine sahip kılınmış “**Meclis Araştırması**” kurumu olmak üzere ikiye ayırmış bulunuyordu⁵⁸⁸. Bu bağlamda, 1961 Anayasasında, “Meclis araştırması”nın, belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemeden ibaret olduğunun öngörüldüğü 88. maddesinin gerekçesinde bu husus özellikle vurgulanıyor ve şöyle deniliyordu:

“Bu maddede bakanların cezai ve malî sorumluluğuna yol açan Meclis soruşturması yanında, Meclislere hiçbir kazaî yetki vermeyen Meclis incelemesi ayrı bir müessese olarak tanzim edilmiştir. Eski İçtüzüğün 177 nci maddesinde bahis konusu edilen bu yetkinin, nasıl vahim suiistimallere vesile verdiği malûmdur. Tasarı bu yolla Meclislerin yargı organlarına bırakılmış yetkileri eline almasına engel olmaktadır.”⁵⁸⁹

Böylece, 1924 Anayasasının son döneminde ciddi tartışmalara konu olan “Meclis Tahkikatı” kurumuna 1961 Anayasası ile son verilmiş ve yerine, biri, hem Millet Meclisince, hem de Cumhuriyet Senatosunca, belli bir konuda, sadece bilgi edinmek amacı ile ayrı ayrı kullanılabilecek olan “Meclis Araştırması”; diğeri,

⁵⁸⁷ 27 Nisan 1960 tarih ve 7468 sayılı “Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Selâhiyetleri Hakkında Kanun”un metni için bkz. **Resmî Gazete**, 28 Nisan 1960, Sayı: 10491.

⁵⁸⁸ Bu konuda bkz. Erdal Onar, **Meclis Araştırması**, ss. 73-83.

⁵⁸⁹ Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt III, (Mad. 76 – 157), s. 2642.

bir bakanın veya Başbakanın göreviyle ilgili bir suç işlediği iddiası ile Yüce Divana gönderilip gönderilmemesine karar vermek gibi adlî bir işlevin yerine getirilmesi amacıyla, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun birlikte toplanarak kullanabileceği “Meclis Soruşturması” kurumları öngörülmüştü⁵⁹⁰. Ancak, yine de, 12. Dönemde gündeme gelen bazı Meclis Araştırması önermeleri için, araştırılması istenen konunun bilgi edinmeye yönelik bir incelemeden ibaret olmadığı, suçluların saptanması gibi adlî nitelikte bir amaca yöneldiği itirazlarının ileri sürüldüğü de olmuştur. Bu bağlamda, aşağıda, 12. Dönemde Millet Meclisinde işlem gören Meclis Araştırması önermelerinin her birinin ayrı ayrı incelenmesi sırasında görüleceği gibi, Antalya Milletvekili İhsan Ataöv tarafından verilen ve Devlet Radyosunun TRT Kanunu hükümlerini ihlâl eden, partizanca yayınlar yaptığı iddiasıyla açılması istenen Meclis Araştırması önergesinin görüşülmesi sırasında Millet Meclisinde bu tür yakınlarda bulunulmuş ve bu itirazlar üzerine konu Millet Meclisi Anayasa Komisyonunca bir değerlendirmeye tâbi tutulmuştu⁵⁹¹.

b- Millet Meclisinin 12. Dönemi İçinde Verilen ve İşlem Gören Meclis Araştırması Önergelerine Genel Bir Bakış

Millet Meclisinin 12. Dönemine ilişkin Tutanak Dergilerinin incelenmesinden, araştırması önergelerine ait 10 sıra numarasında yer alan son araştırma önergesinin Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoğlu tarafından verilen ve Türkiye’de halen komünizm faaliyet ve propagandasının mevcudolup olmadığı hususunun incelenmesini isteyen 23 numaralı araştırma önergesi olduğu görülmektedir. Bu durumda, her ne kadar 23 araştırma önergesinin sıra numarası aldığı anlaşılmakta ise de, bunlardan 20 adedi Millet Meclisi Genel Kuruluna intikal etmiş ve Millet Meclisi Tutanak Dergisinde yer almış bulunmaktadır Millet Meclisi Genel Kurulunda işlem gören bu 20 adet araştırma önergesi, numaraları, önergeyi veren milletvekilleri, konuları ve sonuçları itibarıyla bir tablo halinde şöyle gösterilebilir:

⁵⁹⁰ İlhan Arsel, **a.g.k.**, ss. 347-350.

⁵⁹¹ Bkz. Aşağıda, Antalya Milletvekili İhsan Ataöv tarafından verilmiş olup, Millet Meclisi Genel Kurulunda xix. sırada ele alınan ve Devlet Radyosunun TRT Kanunu hükümlerini ihlâl edici, partizan yayınlar yaptığı iddiasıyla açılması istenen 10/20 numaralı Meclis Araştırması önergesine ilişkin açıklamalar.

Millet Meclisinin 12. Döneminde Genel Kurula İntikal Eden Meclis Araştırması Önergeleri			
No.	Önergeyi verenler	Meclis Araştırması önergesinin konusu	Sonuç
<i>i</i> (10/1)	Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen	Yurdumuzun Doğu bölgesinde husule gelen kuraklık dolayısıyla yapılmakta olan gerekli yardımın durumunu tesbit ve usul ve esaslarını müşahade etmek ve Hükümete icabedecek tavsiyelerde bulunmak. M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 30, (08.01.1962), s. 590.	Millet Meclisinin 8 Ocak 1962 tarihli 30. Birleşiminde Genel Kurulda okundu ve Mardin Milletvekili Mehmet Ali Arıkan ve 14 arkadaşının verdikleri aynı konuya yönelik Meclis Araştırması önergesi ile birleştirilerek görüşüldü. Araştırma açılması Millet Meclisi Genel Kurulunun 10 Ocak 1962 tarihli 31. Birleşiminde kabul edildi.
<i>ii</i> (10/2)	Mardin Milletvekili Mehmet Ali Arıkan ve 14 arkadaşı	Doğu-Anadolu'da kuraklığın doğurduğu sıkıntılı durum. M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 30, (08.01.1962), s. 590.	Millet Meclisinin 8 Ocak 1962 tarihli 30. Birleşiminde Genel Kurulda okundu ve Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen'in aynı konuya yönelik önergesi ile birleştirilerek görüşüldü. Araştırma açılması Millet Meclisi Genel Kurulunun 10 Ocak 1962 tarihli 31. Birleşiminde kabul edildi.
<i>iii</i> (10/3)	Sakarya Milletvekili Ekrem Alican ile Mardin Milletvekili Talât Oğuz ve 2 arkadaşı	Keban Barajı ve Aşağı Fırat kalkınma projesi ve bu proje ile ilgili her türlü vesikalar. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 58, (27.02.1962), s. 709.	Millet Meclisinin 27 Şubat 1962 tarihli 58. Birleşiminde Genel Kurulda okundu ve araştırma açılması istemi, aynı Birleşimde Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edildi
<i>iv</i> (10/4)	Trabzon Milletvekili Ali Rıza Uzun ve 21 arkadaşı	Doğu Karadeniz bölgesinde himayeli ucuz buğday satışlarının yeniden yapılmasına dair mahallen inceleme. M. M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), s. 733.	Millet Meclisinin 28 Şubat 1962 tarihli 59. Birleşiminde Genel Kurulda okundu ve Araştırma açılması istemi, Millet Meclisinin 1 Mart 1962 tarihli 60. Birleşiminde kabul edildi. Ancak, araştırmayı yürütecek komisyonun üyelerinin seçiminin tamamlanamaması ve bu arada araştırma kapsamına başka illerin de eklenmesi istemleri üzerine Millet Meclisi Genel Kurulu 28 Mart 1962 tarihli 66. Birleşiminde araştırma açılmasından vazgeçti.

v (10/5)	Yozgat Milletvekili Veli Uyar ve 8 arkadaşı	Orta Anadolu’da hüküm süren kuraklık sebebiyle halkın beslenme zorluğunun mahallinde tetkik edilmesi. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 60, (01.03.1962), s. 753.	Millet Meclisinin 1 Mart 1962 tarihli 60. Birleşiminde Genel Kurulda okundu ve aynı Birleşimde araştırma açılması kabul edildi. Fakat, araştırmayı sürdürecektir komisyon üyelerinin seçiminin bir türlü tamamlanamaması nedeniyle, Millet Meclisi Genel Kurulu, 28 Mart 1962 tarihli 66. Birleşimde araştırmadan vazgeçilmesini kararlaştırdı.
vi (10/6)	Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar ve 3 arkadaşı	Güney–Doğu ve Doğu vilâyetlerinden bazılarındaki kuraklıktan kaynaklanan halkın beslenme zorluğunun incelenmesi. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 60, (01.03.1962), s. 753.	Millet Meclisinin 1 Mart 1962 tarihli 60. Birleşiminde Genel Kurulda okundu ve aynı Birleşimde araştırması açılması istemi, Millet Meclisi Genel Kurulunca reddedildi.
vii (10/8)	Kars Milletvekilleri Lâtif Aküzüm ile Rıza Yalçın; Bingöl Milletvekili Sadık Aydar; Kars Milletvekilleri Kemal Kaya, Kemal Güven, Sırrı Öktem, Rıza Yalçın ve Hasan Erdoğan	Iğdır ilçesinde meydana gelen depremin yol açtığı hasarın yerinde incelenmesi. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 113, (07.09.1962), ss. 355-356.	Aynı konuya yönelik üç ayrı önerge Millet Meclisinin 7 Eylül 1962 tarihli 113. Birleşiminde ayrı ayrı okunup oylandı ve araştırma açılması Genel Kurulca kabul edildi. Birleşimi yöneten Başkanvekili Ömer Zekâi Dorman komisyon kurulması işinin Başkanlıkça, siyasî parti gruplarıyla görüşülerek belirleneceğini bildirdi.
viii (10/9)	Ankara Milletvekili Hüseyin Ataman ve 5 arkadaşı	Anayasa ile kurulu meşru düzeni ortadan kaldırmaya yönelik faaliyet ve cereyanlar hakkında bilgi edinmek (11 Subay olayı). M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), ss. 393-394.	Millet Meclisinin 24 Aralık 1962 tarihli 21. Birleşiminde görüşülen bu önerge, Millet Meclisi Genel Kurulunca aynı Birleşimde reddedildi.

ix (10/10)	Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan ile Afyon Karahisar Milletvekili Mehmet Turgut	Güney–Doğu Anadolu illerinde köy içme suları meselesinin incelenmesi. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 304.	Millet Meclisinin 18 Mart 1963 tarihli 59. Birleşiminde, aynı konuya yönelik olarak Gaziantep Milletvekili Ali İhsan Göğüş ve 11 arkadaşının 10/11 numaralı önergesi ile ve bu önergelerde yer alan illere başka illerin de dahil edilmesini öneren iki ayrı önerge birlikte oylanarak Meclis Araştırması açılması kabul edildi. Ancak, araştırmayı sürdürecekt komisyon üyelerinin seçimi gerçekleştirilemeyince, Millet Meclisi Genel Kurulu 29 Mart 1963 tarihli 64. Birleşiminde bu araştırmadan vaz geçilmesine karar verdi.
x (10/11)	Gaziantep Milletvekili Ali İhsan Göğüş ve 11 arkadaşı	Güney–Doğu ve Doğu illerimizi teşkil eden Gaziantep, Adıyaman, Urfa, Kars, Ağrı, Malatya, Mardin, Diyarbakır ve Siirt’te köy ve kasaba içme suları ile küçük sulama işlerinin daha acil ve rasyonel bir şekilde yürütölüp gerçekleştirilmesi. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), ss. 304-305.	Millet Meclisinin 18 Mart 1963 tarihli 59. Birleşiminde, aynı konuya yönelik olarak Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan ile Afyon Karahisar Milletvekili Mehmet Turgut’un önergesi ve bu önergelerde yer alan illere başka illerin de dahil edilmesini öneren iki ayrı önerge birlikte oylanarak Meclis Araştırması açılması kabul edildi. Ancak, araştırmayı sürdürecekt komisyon üyelerinin seçimi bir törlü gerçekleştirilemeyince, Millet Meclisi Genel Kurulu, 29 Mart 1963 tarihli 64. Birleşiminde bu araştırmadan vaz geçilmesine karar verdi.
xi (10/12)	İstanbul Milletvekili Ömer Zekâi Dorman ve 7 arkadaşı	Türkiye Büyük Millet Meclisinin 19 Ağustos 1963 tarihli Birleşiminde sıkıyönetimin uzatılması nedeniyle yapılan görüşmelerin, basında aynen yayımlanmasına engel olunması olayı. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 121, (21.08.1963), ss. 247-248.	Meclis Araştırması açılması isteminin görüşülmesine Millet Meclisinin 22 Ağustos 1963 tarihli 122. Birleşiminde başlandı ve aynı Birleşimde, Millet Meclisi Genel Kurulu araştırma açılmasına ilişkin önergeyi reddetti.

xii (10/13)	Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan ve 2 arkadaşı	Amerika'dan ithal edilecek 33 dizel-elektrik lokomotifinin ihalesi konusunda bilgi edinmek. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 124, (26.08.1963), s. 362.	Millet Meclisinin 27 Ağustos 1963 tarihli 125. Birleşiminde görüştürülmesine başlanan Meclis Araştırması açılması istemi, aynı Birleşimde Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edildi.
xiii (10/14)	Gaziantep Milletvekili Ali İhsan Göğüş	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Yusuf Azizoğlu'nun Devletin ülke ve millet bütünlüğünü bozucu cereyanlarla ve bu bakımdan şüpheli bâzı derneklerle ilgi derecesi ve Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilen şahıslarla münasebet ve irtibatlarının mahiyeti ve bunlardan bâzılarının karşısındaki sorumluluk derecesi. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 152, (15.10.1963), ss. 259-260.	Bu Meclis Araştırması önergesinin görüşülmesi, Millet Meclisinin 22 Ekim 1963 tarihli 155. Birleşiminde yapılacakken, daha önce aynı konuda TBMM Birleşik Toplantısında Meclis Soruşturması açılması kararlaştırılmış bulunduğu için, önerge sahibi Ali İhsan Göğüş, Meclis Araştırması açılması talebinden vazgeçtiğini bildiren bir önerge verdi ve önerge sahibinin bu isteği Millet Meclisi Genel Kurulunun 22 Ekim 1963 tarihli 155. Birleşiminde kabul edildiği için Meclis Araştırması açılmasına gerek kalmadı.
xiv (10/15)	İstanbul Milletvekili Saadet Evren	Kıbrıs olayları. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 68, (11.03.1964), ss. 531-533.	Bu önergenin görüşülmesine Millet Meclisinin 11 Mart 1964 tarihli 68. Birleşiminde başlandı ve Meclis Araştırması açılması istemi, aynı Birleşimde reddedildi
xv (10/16)	Konya Milletvekili Rüştü Özal	Üniversitelerimiz hakkında bilgi edinme. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), ss. 82-83.	Millet Meclisinin 6 Kasım 1964 tarihli 3. Birleşiminde okunan önergenin görüşülmesine 9 Kasım 1964 tarihli 4. Birleşimde başlandı. Önerge sahibi Rüştü Özal, görüşmeler sırasında, Millî Eğitim Bakanı Öktem'in konuşmasından üniversitelerin üzerine ciddi biçimde eğilindiğini gördüğünü, bu nedenle araştırma önergesini geri çekmek istediğini bildirdi ve bu istem 9 Kasım 1964 tarihli 4. Birleşimde Millet Meclisi Genel Kurulunca da kabul edildiği için, Meclis Araştırması açılmasına gerek kalmadı.

xvi (10/17)	Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir ve Bolu Milletvekili Kâmil İnâl	Çayın yetiştirilmesi, üretimi ve ithalindeki uygulama. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 34, (06.01.1965), ss. 487-488.	Millet Meclisinin 6 Ocak 1965 tarihli 34. Birleşiminde okunan Meclis Araştırması önergesi üzerindeki görüşmelere 8 Ocak 1965 tarihli 36. Birleşimde başlandı ve 12 Ocak 1965 tarihli 37. Birleşimde yapılan oylamada, Meclis Araştırması açılması istemi reddedildi.
xvii (10/18)	Aydın Milletvekili Reşat Özarda	Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları Anonim Şirketindeki yolsuzluk iddiaları. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 77, (18.03.1965), ss. 462-463.	Millet Meclisinin 18 Mart 1965 tarihli 77. Birleşiminde okunan önerenin görüşülmesine 19 Mart 1965 tarihli 78. Birleşimde başlandı ve bu konuda meclis araştırmasının açılıp açılamayacağına yönelik uzun tartışmalardan sonra, araştırma açılması istemi, aynı Birleşimde Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edildi. Ancak, komisyonun seçimi uzun zaman aldı ve Millet Meclisinin 2 Nisan 1965 tarihli 86. Birleşiminde tamamlanamadı.
xviii (10/19)	Giresun Milletvekili İ.Etem Kılıçoğlu	İstanbul Emniyet Teşkilâtında (kaçakçılık, hırsızlık, uyuşturucu madde, beyaz kadın ticareti ve bunlarla ilgili konularda) inceleme yapmak. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 83, (30.03.1965), s. 698-699.	Meclis Araştırması açılmasını isteyen önerge Millet Meclisinin 30 Mart 1965 tarihli 83. Birleşiminde okundu ve görüşülmesine 31 Mart 1965 tarihli 84. Birleşimde başlandı. Aynı Birleşimde, araştırma açılması, tartışmalar arasında kabul edildi. Ancak, 1 Nisan 1965 tarihli 85. Birleşimde, Meclis Araştırması açılmasının kabul edildiği 84. Birleşimde Başkanlık Divanının oluşumunda sorun olduğu yönünde itirazlar yapılmıştı. Bu itirazlar ve itirazlarla karşı Başkanlık Divanının hazırladığı görüş Millet Meclisinin 20 Nisan 1965 tarihli 91. Birleşiminde ele alınmış ve tartışmalar sonunda Meclis Araştırması açılması kararının alındığı 31 Mart 1965 tarihli 84. Birleşimde gerçekleştirilen oylamada bir sorun olmadığı kararlaştırılmıştı. Daha sonra araştırmayı yürütecek komisyona üye seçimine geçildi, fakat bu seçim, Millet Meclisinin, yeni seçimler sonrası toplanılmak üzere tatile girilmesine karar verdiği 16 Temmuz 1965 tarihli 147. Birleşime kadar bir tүrlü sonuçlandıramadığı için 12. Dönemin bitimiyle birlikte araştırma istemi kadük (düşmüş) oldu.

xix (10/20)	Antalya Milletvekili İhsan Ataöv	Devlet Radyosunun TRT Kanunu hükümlerini ihlâl edici, partizan yayınlar yapması. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 85, (01.04.1965), s. 12.	Önerge, Millet Meclisinin 1 Nisan 1965 tarihli 85. Birleşiminde okunmuş ve 2 Nisan 1965 tarihli 86. Birleşiminde görüülmesine başlanmıştı. Ancak, Millet Meclisinin 6 Nisan 1965 tarihli 87. Birleşiminde suçluların tesbiti işleminin Meclis araştırması konusu olamayacağı iddiası üzerine, önergenin önce Anayasa Komisyonuna gönderilmesine karar verildi ve önerge sahibinin önergesinde gerçekleştirdiği bazı değişikliklerden sonra, Anayasa Komisyonu, önergede Anayasaya aykırılık bulunmadığına karar verdi. Bu karar Genel Kurulca da kabul edildiyse de, Millet Meclisinin yeni seçimlerden sonra toplanılmak üzere tatile girilmesine karar verdiği 16 Temmuz 1965 tarihli 147. Birleşime kadar araştırma önergesinin görüülmesi bir törlü tamamlanamadığı için, üzerinde karar verilemedi ve Dönemin bitimiyle birlikte kadük (düşmüş) oldu.
xx (10/23)	Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoglu	Türkiye’de halen komünizm faaliyet ve propagandasının mevcudolup olmadığı hususunun incelenmesi. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 146, (15.07.1965), ss. 432-433.	Önerge, Millet Meclisinin 15 Temmuz 1965 tarihli 146. Birleşiminde okundu. Fakat, Millet Meclisi Genel Kurulu, bu önergenin okunduğu Birleşimi izleyen 16 Temmuz 1965 tarihli 147. Birleşimde, yeni seçimler sonrası toplanılmak üzere tatile girilmesine karar verdiği için, araştırma önergesinin görüülmesi yapılamadı ve kadük (düşmüş) oldu.

Tablonun incelenmesinden de anlaşılacağı gibi, Millet Meclisi Genel Kuruluna intikal eden 20 Meclis Araştırması önergesinden 6’sı kabul, 5’i reddedilmişti. 4 araştırma önergesi ise kabul edilmiş, fakat araştırmayı yürütecek komisyon üyelerinin seçiminin bir türlü tamamlanamaması nedeniyle Millet Meclisi Genel Kurulu daha sonra araştırma açılması kararından vazgeçmişti. 2 önerge Genel Kurulda okunduktan bir müddet sonra sahibi tarafından geri çekilmek istenmiş ve bu istek Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edildiği için işlemden kaldırılmıştı. 1 araştırma açılması istemi Genel Kurulda kabul edilmiş, fakat dönem sonuna kadar araştırma komisyonunun kurulması gerçekleştirilememişti. 2 araştırma önergesi üzerinde ise karar verilemeden dönem sona ermişti.

Ancak, bunlardan başka, 12. Dönemde, bir Meclis Araştırması talebi (10/7 sıra numaralı) kapalı oturumda değerlendirildiği için Tutanak Dergilerinde yer almamıştır, haliyle konusu ve sonucu da bilinmemektedir. Ayrıca, iki Meclis Araştırması önergesi de, Genel Kurulda okunmamış ve işlem görmemiştir. Sözü

edilen bu iki araştırma önergesinden biri, Çorum Milletvekili İhsan Tombuş tarafından 28 Mayıs 1965 tarihinde verilmişti ve Petrol Kanunu ile ilgili tartışmalar hakkında Meclis Araştırması açılmasına yönelikti (10/21 sıra numaralı); diğeri ise Balıkesir Milletvekili A. Aydın Bulak ve Gümüşhane Milletvekili Nurettin Özdemir tarafından verilmiş olup, memleketimizde petrol sanayiinin üretimden tüketime kadarki durumunun araştırılması isteniyordu (10/22 sıra numaralı). 12. Dönemde, Genel Kurulda okunmayan bu iki önergenin, 13. Dönemde, Millet Meclisi Başkanlık Divanı, 21 Kasım 1965 tarih ve 142 sayılı Kararı ile kadük olduğunu saptamıştı⁵⁹².

c- Millet Meclisinin 12. Dönemi İçinde Verilen Meclis Araştırması Önergelerinin Sırasıyla İncelenmesi

Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde Genel Kurulda işlem gören ve yukarıda bir tablo üzerinde haklarında kısa bilgi verilen 20 Meclis Araştırması önergesinin her birinin metinleri ve Millet Meclisinde görüşülüp karara bağlanma süreçleri, aşağıda sırasıyla ayrıntılı bir biçimde yer almaktadır:

aa- Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen’in, yurdumuzun Doğu bölgesinde husule gelen kuraklık dolayısıyla yapılmakta olan gerekli yardımın durumunu tesbit ve usul ve esaslarını müşahade etmek ve Hükümete icabedecek tavsiyelerde bulunmak üzere bir Araştırma Komisyonu teşkili hakkında önergesi (10/1)

Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen’in, Millet Meclisinin 8 Ocak 1962 tarihli 30. Birleşiminde okunan önergesi şöyleydi:

“Millet Meclisi Muhterem Başkanlığına

Yurdumuzun Doğu bölgesinde, bu sene kuraklıktan ötürü husule gelen kıtlık, açlık ve göç olaylarının vatandaşlarımızın hayatını tehdit eder ve memlekette feci neticeler doğurucu bir hal almaya başladığını basında çıkan haberlerden öğreniyoruz.

Her ne kadar Hükümet, ilgili Bakanlıklara mensup uzmanlardan müteşekkil bir heyet vasıtasıyla bu konuyu mahallen tetkik ettirmekte ise de;

*Yapılmakta olan gerekli yardımların durumunu tesbit ve usul, esaslarını müşahade, Hükümete neticede icabedecek olan tavsiyelerde bulunma ve bu hayati, ciddî memleket meselesini mahallinde tetkikiyle Yüksek Meclise aksettirilmesi bakımından Parlâmentodan bir Tahkikat Komisyonunun seçilmesine Yüksek Meclisimizin kararına tavassutunuza (tavassutunuzu E.O.) arz ve rica ederim.”*⁵⁹³

⁵⁹² Kaynak: TBMM Kanunlar Müdürlüğü kayıtları.

⁵⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 30, (08.01.1962), ss. 590-591.

bb- Mardin Milletvekili Mehmet Ali Arıkan ve 14 arkadaşının, Doğu-Anadolu’da kuraklığın doğurduğu sıkıntılı durum hakkında, Anayasanın 88 nci maddesinin son fıkrası gereğince araştırma yapılması için bir komisyon teşkiline dair önergesi (10/2)

Mardin Milletvekili Mehmet Ali Arıkan ve 14 arkadaşının, Diyarbakır Milletvekili Alp Doğan Şen’in önergesiyle aynı konuya ilişkin araştırma önergesinde şöyle denilmekteydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Doğu Anadolu’da, geçen yaz aylarında devam eden kuraklığın doğurduğu sıkıntılı bir durum devam etmektedir.

Hükûmetin gerekli tedbirleri aldığı bilinmektedir.

*Ancak, geçimi tamamen hayvancılığa bağlı bulunan bu bölgede, hayvan yemi sıkıntısının hâd durumunda olduğu ve insan yiyeceği bakımından da ciddi endişelerin başladığı müşahade edilmektedir. Bölgede bu durumu Anayasanın 88 nci maddesinin son fıkrası gereğince araştırılmasına karar verilmesini ve araştırma komisyonunun yedi kişiden teşekkülünü saygı ile arz ve talep ederiz.”*⁵⁹⁴

Bu iki önerge, aynı konuya yönelik oldukları için, Millet Meclisinin 8 Ocak 1962 tarihli 30. Birleşiminde birleştirilerek ele alınmıştı. Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Ömer Zekâi Dorman, Genel Kurula, bu konuda Hükûmetin, önce Cumhuriyet Senatosunda, ardından da Millet Meclisinde açıklamalarda bulunacağını duyuruyor ve daha sağlıklı karar verebilme adına, bir meclis araştırması açılıp açılmaması ve açılması kararlaştırılırsa ilgili araştırma komisyonunun kurulması hususunun bu açıklamadan sonra karara bağlanmasını dile getirenlerin bulunduğunu, Başkanlığın da, kararın Hükûmetin açıklamasından sonra verilmesinden yana olduğunu bildiriyordu. Başkanvekili Ömer Zekâi Dorman’ın konuşması şöyleydi:

*“Efendim, yüksek malûmunuzdur ki, Cumhuriyet Senatosunda bahis ve müzakereye vaz’edilmiş ve ancak böyle bir komisyonun teşkilinden evvel bu konuda Hükûmet erkânı gerekli izahatta bulunmaya karar vermiştir. Salı günü Senatoda Hükûmetçe bu konuda yapılacak izahatı mütaakip Çarşamba gün de Yüksek Meclisiniz’de aynı konuda izahat verilecektir. Bu izahatı tatminkâr bulmazsanız Meclisimizce bir komisyon teşkili lüzumunu Başkanlık teklife şayan görmüştür. Çarşamba günü Yüksek Heyetinizde bu mevzuda gereken izahat verildikten sonra böyle bir komisyonun teşkili yoluna gidilmesi veya böyle bir izahatı dinlemeksizin bugünden böyle bir komisyon teşkiline gidilmesi konusu vardır.”*⁵⁹⁵

Aynı konuda, Hükûmet adına söz alan Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu da, şu konuşmayı yapmıştı:

⁵⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 30, (08.01.1962), s. 591.

⁵⁹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 30, (08.01.1962), s. 591.

“Muhterem arkadaşlarım, benden evvel konuşan Sayın Cevat Önder’in belirttikleri gibi, Doğu’da yalnız geçen yıl değil, birkaç yıldan beri devamlı bir kuraklık hüküm sürmektedir. Bu sene de birçok illerimizde ciddi bir durum yaratmış olan kuraklık hâdisesi mevcuttur. Bunun neticesi olarak vatandaşlarımızın çektikleri acılar, Hükümete intikal ettiği anda Hükümet, büyük bir ciddiyet ve önemle, meselenin üzerine eğilmiş ve bir üyesini, Sayın İmar ve İskân Bakanı Muhittin Güven’i, mahallinde incelemeler yapmaya memur etmiştir. Bundan ve diğer ilgili yerlerden alınan raporlara müsteniden çok şümüllü bir program hazırlanması yoluna gidilmiştir. 6 Bakanın işgal ettiği komisyon, İktisadi Devlet Teşekkülleri tarafından alınan tedbirleri ahenkli bir şekilde yürütebilmek için zaman zaman toplanmakta ve alınan tedbirlerin sonuçlarını değerlendirmektedir.

Geçen gün Senatoda bu mevzuun ortaya atılması üzerine Senato Heyeti Unumiyesi, yarınki Salı günü bu mevzuda aldığı tedbirler hakkında Hükümetin etraflı izahat vermesini istemiştir. Senatoda yarın bu izahat verilecektir. Sayın Başkanın ifade ettiği gibi, Çarşamba günü burada da etraflı izahat vermeyi zevkli bir vazife sayarız.

Mevzu açılmışken bu hususta birkaç kelime ile maruzatta bulunmak isterim. Bugün, kuraklık âfetine mâruz kalan Doğu illerimizin her birinde kâfi derecede ve hattâ ihtiyacın üstünde buğday ve arpa stoku yapmak için alınan tedbirler semeresini vermiştir. Hiçbir vatandaşın 1 gram buğdaya sahip olmadığı gibi en karamsar bir faraziyeyle hareket edilmek suretiyle bütün bölgedeki halkın günlük yiyeceğinin iki misli her gün bu bölgeye sevk edilmektedir. Bu itibarla günden güne de bu sevkîyat artırılmaktadır.

Stokların büyük merkezlerde teşkiline karar verilmiş ve bu sebeple açılmış olan tâli merkezlerden bu büyük stoklara durmadan yardım yapılmaktadır. T. M. Ofisi Umum Müdürü ihtiyaç mahalline gitmiş ve mevcut teşkilâtın uzak köylere ve bucaklara kadar dağıtımını bizzat ihdas etmiştir.

Her memlekette mevcut bulunan Ocak ayı stokları yeni stok merkezlerine nakli süratle yapılacaktır. Bunun dışında T. M. O. ve Ziraat Bankasının nakdi bulunmadığı, için, vatandaşın ayağına kadar götürülmüş olan bu stoklardan istifade edememe ihtimalini önlemek üzere 50 000 000 lira kadar bir fedakârlık da göze alınmıştır. Bu cümleden olarak Bakanlar Kurulunca kabul edilerek 40 000 000 lira kadar kredili yemeklik hububat satışı olarak T. M. Ofisinin mahallî teşkilâtınca kimseden bir kuruş borç para talebetmeden vatandaşa buğday verilmesi imkânı sağlanmıştır. Bunun dışında Ziraat Bankasının, besicilere kredi vermesi için imkânları genişletilmiştir. Kuru ot, saman ve saire gibi hayvan yemlerinin kolaylıkla dağıtılmasını temin için, Zirai Donatım Kurumu ile Devlet Üretme Çiftlikleri iş birliği yapmışlardır. İstihsalini âzami haddine çıkarması için Erzurum Yem Fabrikasına gerekli emir verilmiştir. Hükümet yem fiyatlarında indirmeler yapmış ve bu ucuzlatma tedbirleri sayesinde, son bir ay zarfında Erzurum Yem Fabrikasının satış miktarı, geçen bir yılın 12 ay satış miktarının üzerine çıkmıştır.

Vatandaşlarımız, aslında çok besleyici olan bu yeme iltifat etmediği ve stoklar yığın halinde durduğu halde, mahalline veterinerler ve kredi verecek müessese elemanları gönderilmek suretiyle yem istihlâki teşvik edilmiştir. Devlet fabrikası geceli gündüzlü çalışmakta, vatandaşlarımız da bu yemi kullanmaktadırlar.

Alınan tedbirlerin teferruatı hakkında Çarşamba günü mâruzâtta bulunacağımı söyledim.

Arkadaşlar, Anayasamızın, 88 nci maddesine göre Meclisler diledikleri zaman, her hangi bir mesele hakkında araştırma heyetleri teşkil edip incelemelerde bulunabilirler. Sayın arkadaşlarımın, kurulmasını istedikleri komisyonun Hükümeti tenkid ve kontrol konusu ile ilgili olmadığını, sadece psikolojik tesir ve moral takviye bakımından böyle bir komisyonun kurulmasını istediklerini beyan ettiler. Arkadaşlar, Meclislerin, hem bir meselenin sadece mahiyetini araştırmak ve bilgi edinmek hem de, bu meselede Hükümeti murakabe etmek için böyle bir komisyon kurmaya her zaman yetkileri vardır. Sadece şunu belirtmek isterim ki, Hükümetiniz son derece enerjik davranarak mümkün olan tedbirleri almıştır. Bu tedbirlerin tatbikatta aksıyan noktaları varsa ve bunlar bize intikal ettirilirse sadece minnettarlık duyarız. Meclis tarafından kurulacak bir heyetin mahallinde tetkiklerde bulunup neticeyi ve tatbikattaki noksanlıkları Meclise ve Hükümete duyurmasını şükranla karşılarız. Bunu arz etmek için huzurunuzda geldim. Teşekkür ederim.”⁵⁹⁶

Devlet Bakanı Feyzioğlu’nun konuşmasından sonra, Meclis Başkanvekili Dorman, Hükümetin Çarşamba günü vereceği “tam ve kifayetli izahatı müteakip” bu konunun görüşüleceğini bildiriyor ve gündemin diğer maddesine geçiyordu⁵⁹⁷.

Alınan karar uyarınca, Millet Meclisinin 10 Ocak 1962 tarihli 31. Birleşiminde, Doğu Anadolu’da yaşanan kuraklığın yol açtığı sorunlar ve çözüm önerileri üzerinde meclis araştırması açılmasının önerildiği iki araştırma önergesi birleştirilerek görüşülmeye başlanmış ve ilk sözü Hükümet adına Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu almıştı. Feyzioğlu yaşanan durumu açıklayan uzun konuşmasının başında, bu soruna ilişkin şu saptamalarda bulunuyordu:

“1.- Bir kaç yıldan beri ve bilhassa 1961 yılında Türkiye’de hububat mahsülü düşük olmuştur. Bunun Hükümet icraatı ile ilgisi yoktur.

2.- Üstüste bir kaç kurak yıl geçiren bâzı doğu illerimizde bu yıl, Türkiye’nin diğer bölgelerinden daha ağır bir durum husule gelmiştir.

3.- Bol miktarda hububat ithali yolunda alınan tedbirler neticesinde Türkiye’de bu yıl hububat buhranı bahis konusu değildir. Buğdayımız vardır, gelmektedir, gelmeye devam edecektir.

⁵⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 30, (08.01.1962), ss. 592-593.

⁵⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 30, (08.01.1962), s. 593.

4.- *Bahis konusu doğu illerinde de açlık tehlikesini önlemek için gerekli maddi ve malî tedbirler alınmış, büyük stoklar teşkil edilmiştir. Satınalma gücü olmayan muhtaç halka peşin para istemeden kredi ile yemeklik buğday dağıtmak için 40 milyon liralık imkân sağlanmıştır.*

5.- *Hayvan yemi bakımından da çeşitli ve tesirli maddi ve malî tedbirler alınmıştır.*

6.- *Türkiye 'nin derdi, ne bir yılın ne üç ilin derdidir. Türkiye 'nin asıl dâvası, yeter miktarda ve plânlı şekilde yatırım yaparak, artan nüfusu besliyecek ve kalkınmayı mümkün kılacak şekilde istihsalı artırmak davasıdır.*

Hükümet asıl dert için kısa vadeli tedbirleri sürat ve cesaretle alırken asıl büyük dâvanın halli için yapılacak uzun vadeli işlere de ciddiyetle sarılmıştır.

Sözlerim hiçbir arkadaşına karşı değildir, ancak bu özeti vermekten maksadım, şudur: Bir yazı işleri müdürü Hükümetin izahatı içinden bir cümleyi seçiyor; «açlık batıya da yayılmış, yalnız doğuda değildir» diyor. Bütün Türkiye 'de açlık hakkında heyecan yaratabilecek birtakım haber metinlerini vatandaşlar okuyunca bu mevzudaki sözler her tarafa yayılmaktadır. Bu özette de belirttiğim gibi, Türkiye sathında bu yıl içinde alınmış olan tedbir neticesinde umumi bir açlık ve buğday darlığı mevzu bahis olmadığını tafsilâtıyla arz etmiştim. Alman tedbirler üzerine büyük tehlike önlenmiş durumdadır. ”⁵⁹⁸

Devlet Bakanı Feyzioğlu, Hükümetin bu konuda meclis araştırması açılmasından mutlu olacağını bildirdiği konuşmasının sonunda şöyle diyordu:

“Maruzatıma son vermeden önce, başlangıçta söylemiş olduğum sözleri bir kere daha tekrarlamak istiyorum: Bu dâva 3 vilâyetin dâvası ve 1961 – 1962 yıllarının dâvası değildir; uzun yıllardan beri hububat istihsalimiz ihtiyaçlarımızı karşılamadığına göre, bu millî bir dâva halindedir. Bu dâvanın halli yatırım politikasına hız vermekle bulunabilir. Yatırım yapmakla, sulama işini, gübre işini halletmekle, cari masraflardan neyi kesebilirsek bunu bilgili ve plânlı bir şekilde yatırıma ayırmakla bu memleketin dâvasını halletmek mümkündür.

Arkadaşlar, bu vesileden bilistifade, Hükümet programında da belirtildiği gibi, tarım işleri başta olmak üzere plânlı ve geniş bir kalkınma programı üzerinde gayret göstermenin hayati bir zaruret olduğunu belirtmek istiyorum.

Arkadaşlarımızın tenkid ve mütalâalarını dinledim. Bir de teklif vardır: Doğu 'da araştırma yapmak üzere bir heyet kurulması. Dün Senatoda da arz ettiğim gibi, Anayasamızın 88 nci maddesine göre mahallinde bilgi toplamak için böyle bir heyetin gönderilmesini Hükümetiniz şükranla karşılamaktadır. Gidecek olan heyet hem Parlamente'ye ışık tutacak hem de mahallinde aksayan tedbirler varsa tedbirlerin aksayan noktalarını sunarlarsa Hükümete ışık tutma bakımından son derece faydalı olacaktır. Bu hususu arz ederek, hürmetle huzurunuzdan ayrılıyorum. ”⁵⁹⁹

⁵⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 31, (10.01.1962), s. 623.

⁵⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 31, (10.01.1962), s. 627.

Bazı milletvekillerinin konuşmasından sonra verilen yeterlik önergesi kabul ediliyor ve yapılan oylamada, Doğu illerindeki durumu yerinde incelemek üzere bir meclis araştırması açılması kabul ediliyordu. Bu arada Tunceli Milletvekili Fethi Ülkü'nün verdiği bir önergenin kabulü üzerine araştırmaya Tunceli ili de dahil edilmişti⁶⁰⁰.

Daha sonra, araştırmayı sürdürecektir komisyonun mevcut siyasi parti gruplarının her birinden birer üye alınarak 4 milletvekilinden oluşması kararlaştırılıyordu. Komisyonda şu milletvekilleri yer almıştı: YTP'den Erzurum Milletvekili Nihat Diler, CHP'den Kars Milletvekili Kemal Okyay, CKMP'den Erzurum Milletvekili Şeref Konuray, AP'den Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı⁶⁰¹.

cc- Sakarya Milletvekili Ekrem Alican ile Mardin Milletvekili Talât Oğuz ve 2 arkadaşının; Keban Barajı ve Aşağı Fırat kalkınma projesini ve bu proje ile ilgili her türlü vesikaları inceleyip üç ay zarfında Millet Meclisine bir rapor vermek üzere Mecliste temsil edilen partilerden seçilecek birer milletvekilinden mürekkep dört kişilik bir heyet kurulması hakkındaki önergeleri (10/3)

YTP Genel Başkanı Sakarya Milletvekili Ekrem Alican'ın "Keban Barajı ve Aşağı Fırat havzası kalkınma projesi" üzerinde bir meclis araştırması açılmasını isteyen önergesi şöyleydi:

"Millet Meclisi Başkanlığına

*Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubunun 1962 malî yılı Bütçe kanunu tasarısı üzerindeki görüşlerini izah sırasında mucip sebeplerini ifade ettiğim; «Keban Barajı ve Aşağı Fırat havzası kalkınma projesi» ve bu proje ile ilgili her türlü vesikaları tetkik edip, mevzuun hukuki, malî, iktisadi veçheleri, plânlama teşkilâtı ile irtibatı ve projenin vakit kaybetmeden tatbika konulma imkânları hakkında, üç ay zarfında Millet Meclisine rapor vermek üzere, Anayasamızın 88 nci maddesine göre ve Mecliste temsil edilen partilerden her birine mensup birer milletvekilinden müteşekkil bir «Meclis Araştırması Heyeti» nin kurulmasını saygılarımla arz ve teklif ederim. "*⁶⁰²

Bu arada, Mardin Milletvekili Talât Oğuz, Konya Milletvekili Fakih Özfakih ve Gaziantep Milletvekili Kudret Mavitan da verdikleri bir önerge ile, Ekrem Alican'ın araştırma açılması istemini destekliyorlar ve kurulacak araştırma komisyonunun her siyasi partiden birer milletvekili seçilmek üzere 4 üyeden oluşmasını öneriyorlardı. Adları geçen milletvekillerinin 17 Şubat 1962 tarihli önergelerinde şöyle denilmekteydi:

⁶⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 31, (10.01.1962), ss. 637-638.

⁶⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 31, (10.01.1962), s. 638.

⁶⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 58, (27.02.1962), s. 709.

“Millet Meclisi Sayın Başkanlığına

Sayın Ekrem Alican’ın önergesinde belirtildiği üzere, Keban Barajının yapımı; enerji, madencilik ve sulama bakımından memleketi sağlayacağı faydalar ve sair bütün yönleriyle Yüksek Meclisin bilgi edinmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Bu maksatla:

1. Anayasanın 88 nci maddesinin 2 nci fıkrası ve mer’i İktüzüğün 177 nci maddesi gereğince bu konuda Meclis araştırması yapılmasını,

2. Yüksek Meclisteki her partiden gösterilecek adaylar arasından seçilecek 4 kişilik bir araştırma komisyonu kurulmasını,

3. Kurulacak komisyonun bu konu üzerinde gerekli her türlü incelemeyi yaparak hazırlayacağı raporun Yüksek Meclise sunulup görüşülmesini arz ve teklif ederiz.” ⁶⁰³

Ekrem Alican’ın önergesi Millet Meclisinin 27 Şubat 1962 tarihli 58. Birleşiminde okunmuş ve Genel Kurul, Keban Barajı hakkında meclis araştırması açılmasını kabul etmişti⁶⁰⁴. Bu doğrultuda, 4 üyeden oluşan bir komisyonun kurulması kararlaştırılmış ve Araştırma Komisyonunun şu üyelerden oluşması önerilmişti: AP’den Aydın Milletvekili Mehmet Yavaş, CHP’den İçel Milletvekili Sadık Kutlay, CKMP’den Elâzığ Milletvekili Nurettin Arıçoğlu, YTP’den Gaziantep Milletvekili Mithat San⁶⁰⁵. Ancak, bu üyeler üzerinde oylamaya geçilecekken, Karadeniz Bölgesinde himayeli ucuz buğday satışı için verilen bir başka Meclis Araştırması önergesinin okunması sırasında yapılan itiraz üzerine toplantı yeter sayısının bulunmadığı anlaşıldığından, Keban Barajı hakkındaki Meclis Araştırmasını yürütecek Komisyon üyelerinin seçimi de, bir sonraki Birleşime ertelenmişti⁶⁰⁶. Bu bağlamda, her ne kadar 28 Şubat 1962 tarihli 59. Birleşimde Komisyon üyelerinin seçimi tekrarlanmışsa da, oylamaya 224 milletvekilinin katıldığı ve 1961 Anayasası uyarınca toplantı yeter sayısı olan 226’ya yine ulaşamadığı görüldüğünden, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, iki milletvekili eksik olduğu için toplantı yeter sayısının bulunmadığının anlaşıldığını ve bu nedenle oylamanın ertesi gün tekrarlanacağını duyuruyordu⁶⁰⁷. Nihayet, 1 Mart 1962 tarihli 60. birleşimdeki oylamada sorun yaşanmamış ve en çok oyu alan Sadık Kutlay, Mithat San, Mehmet Turgut ve Nurettin Arıçoğlu, Keban Barajı Araştırma Komisyonu üyeliğine seçilmişlerdi⁶⁰⁸.

⁶⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 58, (27.02.1962), s. 709.

⁶⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 58, (27.02.1962), s. 710.

⁶⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 58, (27.02.1962), ss. 710-711.

⁶⁰⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 58, (27.02.1962), s. 711.

⁶⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), s.739.

⁶⁰⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 60, (01.03.1962), s.758.

dd- Trabzon Milletvekili Ali Rıza Uzuner ve 21 arkadaşının, Doğu Karadeniz bölgesinde himayeli ucuz buğday satışlarının yeniden yapılmasına dair mahallen inceleme yapmak üzere bir Araştırma Komisyonu teşkili hakkında önergesi (10/4)

Trabzon Milletvekili Ali Rıza Uzuner ve 21 arkadaşının 23 Şubat 1962 tarihli araştırma önergeleri şöyleydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Doğu - Karadeniz bölgesinin süratli artış temposuna sahip sürplus nüfusu olduğu yüksek malûmlarıdır. Bölgenin tabiî kaynakları ile nüfus fazlalığı arasındaki muvazenesizlik esasen düşük olan hayat standardının zamanla daha düşmesini zaruri kılmakta olduğundan Devletçe radikal tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Karadeniz bölgesinin nâmüsaid imkânları ve beslenme şartlarını nazarı itibara alan gelmiş geçmiş Hükümetler müstehlik bölge köylülerine ucuz fiyatla buğday ve mısır satışı yapmışlardı. Ve fakat sosyal adalet yönünden çok şeyler beklediğimiz yeni Anayasamızın Devletin yoksul ve gereği gibi beslenmeyi muhtaç vatandaşlarımıza yardım elini uzatan 52 nci ve 49 ncu maddelerine, kurak ve verimsiz bir mahsul yılı da idrak edilmiş olmasına rağmen buğday fiyatlarının kilosuna Eylül 1961 ayında 20 kuruş kadar zam yapılmıştır. Satmalına gücü çok zayıf bulunan ve gittikçe bu gücü azalan köylülerin beslenme ve dolayısıyla sağlık durumları diğer bölgelerden farklı olarak perişan bir manzara arz etmektedir.

Doğuya yardım elini uzatan Hükümetimizin yıllardan beri kendi kendini besleyememek durumunda olan Karadeniz bölgesine himayeli ucuz buğday satımının yeniden yapılması için yardım elini uzatmasını ve Anayasamızın 88 nci İchtüzüğün 177 nci maddeleri gereğince bu konunun Meclis araştırılması yapılarak mahallen incelenmesi için bir komisyon seçilmesini arz ve teklif ederiz.” ⁶⁰⁹

Önergedeki ilk imza sahibi olan Trabzon Milletvekili Ali Rıza Uzuner, Karadeniz Bölgesinin sıkıntılarına işaret ediyor ve TBMM’nin, Doğu Anadolu’ya olduğu gibi, Karadeniz Bölgesine de ilgisini esirgememesini diliyordu. Uzuner’in Millet Meclisi tutanaklarına yansıyan konuşmasından bazı satırlar şöyleydi:

“Karadeniz bölgesinin beslenme konusuyla ilgili olarak, Meclis araştırma ve tetkikatını tazammun eden müşterek önergemiz vesilesiyle yüksek huzurunuzu işgal eylemiş bulunmaktayım. 12 günden beri devam eden bütçe müzakereleri dolayısıyla sevgili arkadaşlarımın yorgunluğunu takdir eylemekle beraber, hayati önemi haiz konuyu yüksek huzurunuzda, kısaca arzdan varesta kalamadım, sabrınıza sığınarak bilhassa özür dilerim.

⁶⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), s. 733.

Muhterem arkadaşlar; yüksek malûmunuz olduğu veçhile, Karadeniz bölgesi ve hususiyle Doğu - Karadeniz bölgesi sürplus nüfusa sahiptir ve nüfus artış temposu çok süratlidir. Batıda Sakarya ilinden Doğuda Çoruh iline kadar 11 sahil ilinin nüfusu 4 milyon civarındadır. Bu kıyı bölgesinin nüfus yoğunluğu 47 dir. Doğu - Karadeniz bölgesinde ise meselâ Trabzon'da bu yoğunluk 98, Ordu'da 68 ve Rize'de 55 dir ki, Türkiye'mizin vasati nüfus yoğunluğu 29 un aşağı yukarı birkaç mislidir. Bu bölgeden her yıl, gerek işçi olarak ve gerekse toprak sahibi olarak hayatını kazanmak üzere binlerce vatandaşın diğer bölgelere taşındığı malûmdur. Buna rağmen Karadeniz kıyı bölgesinde vasati yıllık nüfus artışı 35,7 olarak Türkiye vasatısı olan 29,7 den büyük bir inhiraf göstermektedir. Arz ettiğim istatistikler 1955 yılına aittir. Buna karşılık çok küçük parçalara bölünmüş olan arazi mülklerinin iktisadilikleri azalmış, diğer taraftan da daha verimsiz topraklara (Ezcümle orman veya mera şeklinde istifade edilmeleri tabii şartlar bakımından ve arazi classification yönünden zaruri olan topraklara) karşı amansız bir hücum cereyan edegelmekte olduğundan, bu arazi nevilerinin ekseriya devamlı olarak işlenmeye müsait olmadıkları esasen düşük verimlerinin işlemeyi mütaakip birkaç yıl gibi çok kısa zamanda düşmüş olduğu ve bütün bölgeyi sarkan erozyon âfetine mâruz kalarak, ebediyen kaybolduğu acı bir gerçektir. İşlenmiş meyilli toprakların oluk oluk yarılarak kütle halinde denizlere aktığı; bölgede çok sık raslanan elim bir manzara teşkil eylemektedir.

...

Doğuya yardım elini uzatan Sayın Hükümetimizin, açlık ve sefaletle karşı tam bir muafiyet kazanmak tehlike ve istidadında bulunan Karadeniz bölgesinin fakir köylülerine, hububat satışlarını yeniden tanzim, ederek yardım elini uzatmasını ucuz satışlardan hâsıl olacak zararın Devlet tarafından öteden beri yapılageldiği gibi sübvansiyone edilerek, Karadenizli aç, bilâç köylüler adına istirhamla arz etmekteyim.

Anayasamızın 88 nci ve içtüzüğün de 177 nci maddesi gereğince, 12 yıldan beri ucuz fiyatla buğday ve mısır satışı yapılan bölgedeki mevcut şartların, Meclis adına mahallen incelenmesi için partilerden seçilecek heyetin bir an önce teşkilini temenni eylemekteyim.

Büyük teşri organ Muhterem Meclisininin bu konuyu objektif bir şekilde incelemek suretiyle ilgi göstermesi, şüphe yok ki, bölge sakinlerince şükranla karşılanacak, bütün vatandaşlarımızı tatmin edecek ve yankıları da önemli olacaktır.

Bu konunun ıstırabını herkesten çok çeken Karadenizli milletvekilleri adına önergemizin kabulünü arz ve istirham ederim.

Bendenizi dinlediğiniz için hepinize teşekkür eder, hürmetlerimi sunarım.” ⁶¹⁰

⁶¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), ss. 733 -735.

Uzuner'den sonra bazı milletvekilleri konuşmuşlar, fakat toplantı yeter sayısının bulunmadığı anlaşıldığından, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, görüşmelere ertesi gün devam edilmek üzere oturumu kapatmıştı⁶¹¹. Millet Meclisinin 1 Mart 1962 tarihli 60. Birleşiminde, bir önceki Birleşimde verilen, fakat toplantı yeter sayısı bulunmadığı için oylanamayan yeterlik önergesi oya sunulmuş ve kabul edilmişti. Bunun üzerine Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Uzuner ve arkadaşlarının Meclis Araştırması önergesini oya sunmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulu bu konuda bir Meclis Araştırması açılmasını kabul etmişti⁶¹². Araştırma açılması kabul edildiğinden, bir de araştırmayı yürütecek komisyon kurulması gerekiyor ve bu komisyonun 4 siyasî partiden alınacak birer üyeden oluşması kararlaştırılıyordu. Komisyon üyeliklerine, CKMP'den Cemil Karahanlı, YTP'den Ata Bodur, CHP'den Ali Rıza Uzuner ve AP'den Cevat Yalçın önerilmişti⁶¹³. Ancak, komisyonun hangi milletvekillerinden oluşacağını belirlenmesi amacıyla yapılan açık oylamaya 176 üyenin katıldığı görülünce, toplantı yeter sayısının bulunmadığı anlaşılmış ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, oylamanın gelecek Birleşimde tekrarlanacağını açıklamıştı⁶¹⁴. Her ne kadar 2 Mart 1962 tarihli 61. Birleşimde oylama tekrarlanmışsa da, oylamaya sadece 150 milletvekilinin katıldığı görülünce, yine çoğunluğun bulunmadığı anlaşılmıştı⁶¹⁵. 3 Mart 1962 tarihli 62. Birleşimde de durum değişmemişti. Çünkü, bu Birleşimde tekrarlanan oylamaya 195 üyenin katıldığı görülüyor ve çoğunluğun yine bulunmadığı anlaşılıyordu⁶¹⁶. Aynı durum, oylamaya 151 üyenin katıldığı 5 Mart 1962 tarihli 63. Birleşimde de yaşanmış ve Başkanvekili Mekki Keskin, oylamanın sonraki Birleşimde tekrarlanacağını duyurmuştu⁶¹⁷. Bu arada, Millet Meclisi, dört siyasî parti grubu adına ortaklaşa verilen bir önergenin kabulü üzerine, yaklaşan Ramazan Bayramı nedeniyle 26 Mart 1962 tarihine kadar çalışmalarına ara verdiğinden, söz konusu Komisyonun kurulması da haliyle gecikmekteydi⁶¹⁸. Bayram tatili sonrası, 26 Mart 1962 tarihinde

⁶¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 59, (28.02.1962), s. 739.

⁶¹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 60, (01.03.1962), ss. 751-752.

⁶¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 60, (01.03.1962), s. 752.

⁶¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 60, (01.03.1962), ss. 758-759.

⁶¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 61, (02.03.1962), ss. 10-11.

⁶¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), ss. 22-23.

⁶¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 63, (05.03.1962), s. 108.

⁶¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 64, (06.03.1962), s. 113.

gerçekleştirilen toplantıda, Doğu Karadeniz Bölgesine yönelik Meclis Araştırmasını yapacak olan Komisyon üyelerinin seçimine 179 milletvekilinin katılmış olduğu görülünce, toplantı yeter sayısının sağlanamadığı anlaşıyor ve seçim işi yine sonraki Birleşime bırakılıyordu⁶¹⁹.

Millet Meclisinin 28 Mart 1962 tarihli 66. Birleşiminde, sıra yine Doğu Karadeniz bölgesinde Meclis Araştırmasını yapacak olan komisyona üye seçimine geldiğinde, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin bu konu hakkında verilen üç önerge bulunduğunu duyuruyor ve onları okutuyordu. Bu bağlamda, sözü edilen üç önergede de, daha önce açılmasına karar verilmiş Meclis Araştırması için komisyon oluşturulmasına yönelik oylamalara, Mecliste bulundukları halde milletvekillerinin çoğunun katılmaması nedeniyle toplantı yeter sayısına ulaşamadığına dikkat çekiliyor ve bu durumda açılmasına karar verilen Meclis Araştırmasından vazgeçilmesi isteniyordu. Gerçekten, bu önergelerden Gaziantep Milletvekili Osman Bilen tarafından verilen ilkinde şöyle denilmekteydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Şimdi yeniden seçimleri yapılacak olan, Doğu–Karadeniz ve Orta–Anadolu’da Meclis Araştırması yapacak olan komisyonların teşkili Yüksek Meclisçe kabul edildiği halde, o günden bu yana Mecliste ekseriyet bulunduğu halde komisyonların gereken oyları alamamaları karşısında Hükümet daima sükût etmiştir. Hükümetin, bu komisyonlar mevzularında bir görüşü olup olmadığının1 beyanı ile şayet Hükümet vazifelerinden telâkki ederek, meşgul olacaklarını beyan ederlerse komisyonların teşkilinden sarfinazar edilmesinin oylanılmasını arz ve rica ederim.”

Kocaeli Milletvekili Hâldan Kısayol, Çorum Milletvekili Muzaffer Dündar, Afyonkarahisar Milletvekili H. Nur Bâki ve Çorum Milletvekili Abdurrahman Güler’in aynı yöndeki önergeleri de şöyleydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Defalarca oylanması yapılan ve bugüne kadar seçilecek nisabı temin edilemeyen Doğu–Karadeniz bölgesi ile Orta–Anadolu’ya gönderilecek Tetkik heyetlerinin Meclisin temayülüne uyularak seçiminden sarfinazar edilmesini ve bu hususun Umumi Heyetin tasvibine sunulmasını arz ederiz.”

Aydın Milletvekili Mustafa Şükrü Koç ve Afyonkarahisar Milletvekili Şevki Güler ise önergelerinde şu benzer talepte bulunmaktaydılar:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Doğu–Karadeniz ve İç–Anadolu bölgelerinde yıllardan beri hüküm süren kuraklık neticelerini tetkik ve halkın beslenme imkânlarını aramak üzere iki komisyon; kurulması hakkında, 23.2.1962 tarihinde Ali Rıza Uzun ve arkadaşları diğeri de 28.2.1962 tarihinde Veli Uyar ve arkadaşları tarafından verilmiş ve Yüksek Meclisçe bu iki konu hakkında araştırma yapmak üzere iki komisyon teşkili kararlaştırılmıştı.

⁶¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 65, (26.03.1962), s. 140.

Bu hususta beş kere seçim için oya müracaat edilmiş ise de çoğunluk hâsılolmamıştır.

Meclisin kış tatili sırasında, Milletvekilleri adı geçen bölgeleri görmüş ve gezmiş bulunuyorlar. Bu bakımdan mezkûr komisyonların kurulmasına artık lüzum kalmadığı kanaatindeyiz.

*Yüksek Meclisin bu hususta yeniden bir karara varmasını takdirlerinize arz ederim.”*⁶²⁰

Bu önergeler üzerinde Hükûmet adına konuşan Ticaret Bakanı İhsan Gürsan, Hükûmet olarak her bölgenin durumunu düzenli incelediklerini ve gereken yardımların yapıldığını belirtiyor ve bu nedenle, Millet Meclisince oluşturulacak bir komisyonun bölgeye gönderilmesini uygun bulmadıklarını açıklıyordu. Ticaret Bakanı İhsan Gürsan’ın konuşması şöyleydi:

“Muhterem Başkan, muhterem arkadaşlar:

Hepiniz biliyorsunuz ki, Doğu bölgesinde zuhur eden kuraklık sebebiyle gerekli kararlar alınmış, gerekli yardımlar bu muntıkaya fazlasiyle yapılmış ve yapılmakta devam ediyor. Bu cümleden olmak üzere, memleketimizin muhtelif muntıkalarına, bilhassa Karadeniz ve bunun dağ köylerinde zuhura gelen kuraklık ve çiftçinin, bura halkının buğday yardımı isteğini haklı gösteren feci durumlarını gördüğümüz için Hükümet burada gerekli tetkikatı yapmış, yardım elini uzatmıştır. Nerede bir şikâyetçi görürsek oraya yardım elimizi uzatmak için Hükümet kararlı bulunmaktadır. Bundan başka bir bölgede kuraklık veya kıtlık tesbit edildi mi buradaki vatandaşlara yardım için gerekli kararı almış ve gerekli tetkikatı da yapmış bulunuyoruz.

Eğer bu tatbikat diğer yardım yapılacak mahalleri karşımıza çıkaracak olursa aynı şekilde yardım için gerekli kararı almış bulunuyoruz. Yüksek Heyetiniz tensibederse, biz her hangi bir bölgeye heyet çıkarılmasını ve tesbit yapılmasını Hükümet olarak muvafık görmüyoruz. Çünkü zaten Hükümetiniz tarafından tesbit edilmiş ve yardım yapılmıştır. Ben bu husustaki Hükümet noktai nazarını Yüksek Heyetinize arz etmiş, bulunuyorum. Hürmetlerimle.”

⁶²¹

Ticaret Bakanı Gürsan’ın konuşmasından sonra Giresun Milletvekili Ali Cüceoğlu ile Niğde Milletvekili Ruhi Soyer söz alıyorlardı. Cüceoğlu, Ticaret Bakanı Gürsan’ın açıklamalarına katılmadığını bildiriyor ve Meclis Araştırması Komisyonunun bölgeye gitmesi gereğine işaret ediyordu. Cüceoğlu düşüncelerini şu sözlerle dile getirmekteydi:

“Muhterem arkadaşlar, seçim bölgelerimizden henüz geldik. Mahallen yapmış olduğumuz tetkikler neticesinde, bilhassa Doğu-Karadeniz

⁶²⁰ Değinilen üç önerge için de bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 162.

⁶²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), ss. 162-163.

mıntıkasında, seçim bölgem olan Giresun'da insanların müthiş bir kıtlık ve yoksulluk içinde bulunduklarını ifade etmeye mecburiyet duyuyorum. Buralarda mısırın kilosu yüz kuruştan satılıyor. Hattâ, bâzı yerlerde 140, 150 kuruştan vatandaşa mısır tevzi edilmektedir. Bu tevzii de yapan kapital sahibi üç - beş kişidir. Bugün Giresun bölgesinde mısır stokları almış yürümüştür. Bu vaziyette dahi 140 – 150 kuruştan muamele görmektedir. Şu anda köylünün elinden mahsulü çıkmış demektir. Daha henüz piyasaya arz etmeden, Vekil Bey burada; «Bunları tesbit ettik, gerekli yardımı yaptık.» dediler. Maalesef henüz Doğu–Karadeniz bölgesinin buğday durumu dahi tanzim edilmemiştir. Köylü, «Buğdayı bizim yanımızda hazır etsinler, bunu alalım» dedikleri halde bu dahi tanzim edilmemiştir. Bu bölgeye bir heyetin gönderilmesinin ve bu işi Hükümetin bir an evvel halletmesinin bir zaruret olduğu kanaatindeyim. Bilhassa bu yiyecek, mısır meselesi üzerinde de durmalarını istirham ederim, arkadaşlar.»⁶²²

Soyer ise, yapılan çeşitli turlara karşın Komisyon üyelerinin belirlenememiş olmasının, Millet Meclisinin bu araştırmanın yapılmasını istemediği anlamına geldiğini belirtiyor ve eğer Millet Meclisi Genel Kurulu böyle bir araştırmanın yapılmasında bir fayda görmüyorsa, buna katılabileceklerini açıklıyordu. Niğde Milletvekili Ruhi Soyer'in konuşması şöyleydi:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım; günlerce evvel Orta Anadolu'da 1954 ten beri devam etmekte olan insafsız bir kuraklığın aynı zamanda buna inzıam eden, zaman zaman şiddetini artıran semavî âfetlerin vücuda getirdiği beslenme zorluğunu Yüksek Meclisiniz adına mahallinde tetkik etmek ve muhterem halkımızın bu ıstırabını huzurunuzda getirmek maksadiyle bir tahkik komisyonu kurulmasını arz ve teklif etmiştik. Gerek Yüksek Meclisinizde zaman zaman ekseriyetin bulunamaması ve gerekse, diğer mıntıkalarındaki arkadaşlarımızın Orta–Anadolu'nun bu acı durumundan belki malûmattar olmaması bakımından maatteessüf, yapılan muhtelif turlarda bu seçim nisabı hâsıl olamadı. Anlaşıyor ki, Yüksek Meclisin temayülâtı bu seçimin lehinde değildir.

Biz, bu tatil esnasında bu mıntıkları gezmiş bulunuyoruz. Hükümetimize gerekli malumatı, gerekli bilgiyi verebilecek durumdayız. Gerçi, Sayın Ticaret Vekilimizin Karadeniz'in kuraklığından bahisleri münasebetiyle Orta–Anadolu'nun kuraklığından malûmattar olmadıkları anlaşılmıştır. Zira bundan bahis buyurmadılar.

*Karadeniz'de çok yağmur yağar. Orta–Anadolu 1954 ten beri kuraklık içindedir. Fakat biz haiz olduğumuz bilgilerle Hükümetimize maruzatta bulunabilecek ve bu hususta kendilerini temin edebilecek durumdayız. Bu itibarla Yüksek Heyetiniz, bu seçimin yapılmasında bir fayda görmüyorsa biz de mutabakatımızı arz ederiz.”*⁶²³

⁶²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 163.

⁶²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 163.

Yeniden kürsüye gelen Ticaret Bakanı İhsan Gürsan, bir yanlış anlaşılma olduğundan endişe ettiğini belirterek başladığı konuşmasında Hükümetçe yapılanları tekrar anlatıyordu. Bakan Gürsan şöyle demektedir:

“Muhterem arkadaşlarım, bir noktayı tavzihte fayda görüyorum: Bir arkadaşım konuşurken, «Yardıma fiilen başlamış bulunuyoruz», ibaresini kullandığını ifade buyurdular. Zannederim, bir zühul olacak. Ya kendileri bu zühule düştüler, veyahut da ben. Özür dilerim.

Doğu yardımından sonra, diğer bir kısım yerlere yardım için Hükümetçe bir karar alındı. Biliyorsunuz bir komisyon vardır. Bu karar; kararname şekline inkılâbetmiş bulunuyor. Bakanlığımıza bir salâhiyet verilmiştir. Bu salâhiyet, yardıma muhtacolan yerlerin tesbiti ve gereken kararttı süratle alınması ve tatbikata geçilmesi merkezindedir. Bu cümleden olmak üzere, yardım mevzuunda bir kısım tatbikata geçilmiştir.

Arkadaşlarım defaatle bana geldiler, kendilerini dinledim. Mahallî tatbikata ihtiyaç gösterdiği için dertleri mahalline intikal ettirildi. O hale geldi ki, bütün mıntıkaya teşmili talebi karşısında kaldık. Bunların bir kısmını tesbit etmiş bulunuyoruz; derhal yardıma geçeceğiz. Bu hususta tatbikata geçmiş bulunuyoruz. Eğer arkadaşım bir iki gün sabrederlerse bunun neticesini fiilen görmüş olacaklardır.

Ayrıca; Orta–Anadolu’dan da bir kısım yardım talepleri gelmiştir. Bunların birçoğunu tesbit ettik ve bir kısmının da tetkikatına devam etmekteyiz. Çok kısa bir zamanda bunlar için de bir karar alacağız.

*Efendim, mâruzâtım bundan ibarettir. Hükümetin bu hususlar üzerinde gereken hassasiyeti gösterdiğinden emin olsunlar. Hürmetlerimle.”*⁶²⁴

Daha sonra, Giresun Milletvekili İbrahim Etem Kılıçoğlu ve Niğde Milletvekili Asım Eren konuşuyorlar ve Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Mekki Keskin, Araştırma Komisyonu kurulmasına gerek kalmadığına ilişkin önergeleri birlikte oya sunuyordu. Yapılan oylama sonunda Millet Meclisi Genel Kurulu sözü edilen önergeleri kabul ettiği görülüyordu⁶²⁵. Bu durumda, Millet Meclisi Genel Kurulu, daha önce açılmasını kararlaştırdığı Meclis Araştırmasını, şimdi reddetmiş oluyordu.

ee- Yozgat Milletvekili Veli Uyar ve 8 arkadaşının, Orta Anadolu’da hüküm süren kuraklık sebebiyle halkın beslenme zorunluğunu mahallinde tetkik üzere bir Araştırma Komisyonu teşkiline dair önergesi (10/5)

Yozgat Milletvekili Veli Uyar ve sekiz arkadaşınca verilen ve Orta Anadolu’da hüküm süren kuraklık sebebiyle halkın beslenme sorununun yerinde incelenmesinin istendiği önergede şöyle denilmektedir:

⁶²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), ss. 163-164.

⁶²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 165.

“Yüksek Başkanlığa

*Orta-Anadolu’da yıllardan beri hüküm süren kuraklık neticesi meydana gelmiş bulunan halkın beslenme zorluğunu mahallinde tetkik ve Yüksek Meclise bilgi vermek üzere dört kişilik bir tahkik heyetinin teşkilini arz ve teklif ederiz.”*⁶²⁶

Millet Meclisinin 1 Mart 1962 tarihli 60. Birleşiminde okunan bu önergeyi, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, üzerinde bir öngörüşme açılmadan derhal oya sunmuş ve işaretle yapılan oylamada Millet Meclisi Genel Kurulu Orta Anadolu’da yaşanan kuraklığın yol açtığı sorunların bir Meclis Araştırması ile incelenmesini kabul etmişti⁶²⁷. Hemen ardından, araştırmanın on gün içinde tamamlanması kararlaştırılmış ve araştırmayı yapacak olan komisyonunun üyelerinin seçimine geçilmişti. Komisyon için CKMP’den Mustafa Kepir, YTP’den Sebati Hastaoğlu, CHP’den Ruhi Soyer ve AP’den Haydar Özalp aday gösterilmişlerdi. Daha sonra, üyelerin seçimine geçilmiş ve yapılan açık oylamada 104 milletvekilinin hazır bulunduğu ve bu nedenle toplantı yeter sayısının bulunmadığı anlaşıncı, Başkanvekili Keskin, oylamanın sonraki birleşimde tekrarlanacağını açıklamıştı⁶²⁸. Ancak, sonraki 2 Mart 1962 tarihli 61. Birleşimde de durum değişmemiş ve oylamaya 151 milletvekili katıldığından, yeter sayı yine sağlanamamıştı⁶²⁹. Araştırmayı sürdürecektir olan Komisyonun oluşturulması için 3 Mart 1962 tarihli 62., 5 Mart 1962 tarihli 63. Birleşimlerde ve araya giren Ramazan Bayramı sonrasında, 26 Mart 1962 tarihli 65. Birleşimlerde gidilen oylamalara katılan milletvekili sayısı da toplantı yeter sayısının altında kalmakta, bu nedenle Komisyonun kurulması mümkün olamamaktaydı⁶³⁰.

Millet Meclisinin 28 Mart 1962 tarihli 66. Birleşiminde, hemen yukarıda Doğu Karadeniz bölgesi için kurulacak olan Araştırma Komisyonunda yaşanan kilitlenmede değindiğimiz gibi, bazı milletvekillerince verilen ve çok sayıda milletvekilinin Mecliste bulundukları halde Komisyonun oluşturulması için gidilen oylamaya katılmamakla daha önce açılması kararlaştırılan araştırmanın yürütülmesini istemediklerinin anlaşıldığından bahisle, bu araştırmadan vazgeçilmesine karar verilmesinin istendiği önergeler Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmişti. Bu durumda, tıpkı Doğu Karadeniz Bölgesi için öngörülen Meclis Araştırmasında olduğu gibi, Millet Meclisi Genel Kurulu, Orta Anadolu Bölgesi için açılması

⁶²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 60, (01.03.1962), s. 753.

⁶²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 60, (01.03.1962), s. 753.

⁶²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 60, (01.03.1962), s. 759.

⁶²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 61, (02.03.1962), s. 11.

⁶³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 62, (03.03.1962), s. 23; Birleşim: 63, (05.03.1962), s. 108; Birleşim: 65, (26.03.1962), s. 140.

istenen Meclis Araştırmasını, her ne kadar önce kabul etmişse de, bu Araştırmayı sürdürecektir olan Komisyonun oluşturulması bir türlü gerçekleştirilemediğinden, söz konusu Araştırmadan daha sonra vazgeçilmesini kararlaştırmıştır⁶³¹.

ff- Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar ve 3 Arkadaşının, Güney–Doğu ve Doğu Vilâyetlerinden Bazılarındaki Kuraklıktan Kaynaklanan Halkın Beslenme Zorluğunu İncelemek Üzere Bir Araştırma Komisyonu Seçilmesine Dair Önergesi (10/6)

Mardin Milletvekili Esat Kemal Aybar, Siirt Milletvekili Adil Yaşa, Bitlis Milletvekili Müştak Okumuş, Van Milletvekili Şükrü Kocareisoğlu ve Siirt Milletvekili Süreyya Öner tarafından verilen önergede şöyle denilmektedir:

“Millet Meclisi Yüksek Reisliğine

*Güney–Doğu ve Doğu vilâyetlerinden Siirt, Van, Muş, Bitlis, Hakkâri, Urfa vilâyetlerinde beş seneden beri süren kuraklık ve hayat şartlarındaki zorluğu mahallinde tetkik etmek üzere dört kişilik ve 15 gün müddetli bir Araştırma Komisyonunun kurulmasını arz ve teklif ederiz.”*⁶³²

Millet Meclisinin 1 Mart 1962 tarihli 60. Birleşiminde bu önergenin okunması üzerine söz isteyen İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, bir araştırma önergesi verildiğinde, onun Genel Kurulda okunur okunmaz oya sunulup, önergede istenen araştırmanın açılıp açılmamasına karar verilme şeklinde yürüyen uygulamanın yanlışlığına dikkat çekiyor ve şöyle diyordu:

*“Muhterem arkadaşlarım, Anayasanın 88 nci maddesine göre soru, genel görüşme, Meclis soruşturması ve Meclis araştırması her iki Meclisin yetkilerindendir. Şimdi, araştırma için önerge verildikten sonra, gelen kâğıtlar listesinde yayınlanır ve zamanı gelince gündeme alınır. Ondan sonra üzerinde müzakere açılır. Tahrir verilir verilmez hemen gündeme alınıp oylamaya sunulması usule uygun değildir.”*⁶³³

Ancak, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, bunların Başkanlık sunuşları olduğunu söyleyip, Esat Kemal Aybar ve arkadaşlarının önergelerini üzerinde bir öngörüşme açılmadan oya sunmuştu. Bu doğrultuda, Millet Meclisi Genel Kurulu, işaretle yapılan oylamada, söz konusu Araştırma Önergesini 47’ye karşı 48 oyla reddetmişti. Bu durumda, Millet Meclisinin 12. Döneminde ilk kez bir araştırma önergesi reddedilmiş oluyordu⁶³⁴.

⁶³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 4, Birleşim: 66, (28.03.1962), s. 165.

⁶³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 60, (01.03.1962), s. 753.

⁶³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 60, (01.03.1962), s. 753.

⁶³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 3, Birleşim: 60, (01.03.1962), s. 753.

gg- Kars Milletvekilleri Lâtif Aküzüm İle Rıza Yalçın'ın, Bingöl Milletvekili Sadık Aydar'ın, Kars Milletvekilleri Kemal Kaya, Kemal Güven, Sırrı Öktem, Rıza Yalçın ve Hasan Erdoğan'ın, Iğdır İlçesinde Meydana Gelen Depremın Yol Açtığı Hasarın Yerinde İncelenmesi İçin Beş Kişilik Bir Heyetin Oluşturulmasına İlişkin Önergeleri (10/8)

Millet Meclisinin 7 Eylül 1962 tarihli 113. Birleşiminde söz alan Kars Milletvekili Lâtif Aküzüm, 5 Eylül'ü 6 Eylül'e bağlayan gece saat 02.00'de Iğdır'da bir deprem yaşandığını hatırlatıyor ve Millet Meclisinde de, tıpkı daha önce Cumhuriyet Senatosunda olduğu gibi, oluşturulacak bir komisyonun Iğdır'a giderek yerinde incelemelerde bulunmasına karar verilmesini talep ediyordu. Aküzüm'ün sözü edilen konuşması şöyleydi:

“Çok muhterem arkadaşlarım; hepinizin malûmu olduğu üzere, 5 Eylülü 6 Eylül'e bağlayan gece yani 6 Eylül saat 2 de bütün Iğdır'ı hakikaten büyük heyecana sevk edecek şekilde bir deprem olmuş, bu yüzden 1 kişi ölmüş, iki kişi ağır olmak üzere 22 kişi yaralanmıştır. Iğdır'ın içinde ve köylerinde tahribat vukua gelmiştir. Halk büyük heyecan içindedir. Bu itibarla, Yüksek Meclisçe, Senatoda olduğu gibi, bu ilçe halkının teessürlerine iştirak etmesi için bir telgraf çekilmesini ve Yüksek Meclisin tasvibedeceği bir heyetin Iğdır'a gitmesini Kars Milletvekili olarak sizlerden arz ve istirham ediyorum.

*Bu hususta bir takrir vermiş bulunuyorum, kabulünü bilhassa rica ederim. Hepinizi hürmetle selâmlarım.”*⁶³⁵

Lâtif Aküzüm'ün verdiği söylediği ve Kars Milletvekili Rıza Yalçın ile birlikte imzaladığı önergede ise şöyle denilmekteydi:

“Yüksek Başkanlığa

*5.9.1962 tarihinde gece yarısından sonra Doğu ilimiz Kars'ın Iğdır ilçesinde vukubulan deprem, belde merkezinde ve köylerinde büyük tahribat tevlihederek bir kişinin ölümüne, 2 kişinin ağır yaralanmasına ve 22 kişinin de yaralanmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum dolayısıyla felâketzede halkımıza Yüksek Meclisimizin teessürlerinin duyurulması için bir telgraf çekilmesini ve durumu mahallinde görmek ve gerekli tetkikat yapmak üzere 5 kişilik bir heyetin tefrik edilerek gönderilmesini arz ve teklif ederiz. Saygılarımızla”*⁶³⁶

Aynı yönde, Bingöl Milletvekili Sıdk Aydar'ın önergesinde de şöyle denildiğini görüyoruz:

“M. Meclisi Başkanlığına

*Vukubulan son zelzeleden mütevellit zarar gören ve halen ıstırap çeken Iğdırlıların ihtiyaçlarını mahallen tesbit etmek için Millet Meclisince bünyesinden bir komisyon teşkilini ve görevlendirmesini arz ve teklif ederim.”*⁶³⁷

⁶³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 113, (07.09.1962), s. 355.

⁶³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 113, (07.09.1962), s. 355.

⁶³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 113, (07.09.1962), s. 355.

Kars Milletvekilleri Kemal Kaya, Kemal Güven, Sırrı Öktem, Rıza Yalçın ve Hasan Erdoğan'ın birlikte verdikleri önergede de şu satırlar yer almıştı:

“Millet Meclisi Başkanlığına

İğdır ilçesinde vâki deprem neticesinde bir vatandaşımızın öldüğü, 22 vatandaşımızın da yaralandığı, 5000 meskenin oturulamaz hale geldiği teessürlü öğrenilmiştir.

*Mahallinde tetkikte bulunmak ve Yüksek Heyetiniz adına İğdır'lıların acılarına iştirak, alınan tedbirlerin tetkiki, alınacakların tesbiti için (5) kişilik bir heyetin seçilmesini, seçilecek arkadaşlar için Riyaset Makamınca karar verilmesini arz ve talep ederiz.”*⁶³⁸

Her ne kadar, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ömer Zekâî Dorman, önce, önergelerin daha çok Hükûmetin icraatı ile ilgili olduğunu, bu nedenle Başkanlık Divanının Hükûmetle temasa geçerek gerekenleri yapacağını bildirmekle yetiniyorsa da; önerge sahiplerinden Lâtif Aküzüm'ün, Cumhuriyet Senatosunda önceki gün aynı konuda İğdır'a gönderilmek üzere bir kurul oluşturulmasına karar verildiğini hatırlatması ve bu nedenle kendilerinin de önergelerinin oylanmasını istediklerini bildirmesi üzerine, bir komisyon kurulması ve mahalline gönderilmesi yönündeki önergelerin tümünü birlikte oylatıyordu. Bu önergeler Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul ediliyor ve Başkanvekili Dorman, komisyon kurulması işinin Başkanlıkça, siyasî parti gruplarıyla görüşülerek belirleneceğini bildiriyordu⁶³⁹. Görüldüğü gibi, Millet Meclisi Başkanlığı, bu konuda, önceki meclis araştırması açılması istemlerinden ve araştırma açılmasının kabul edilmesi durumunda, komisyon kurulması için daha önce yapılan uygulamalardan farklı bir tutum izlemiş ve komisyon kurulması işinin Genel Kurula bırakılmayarak, siyasî parti grupları ile görüşülerek saptanacağını duyurmuştu. Oysa, ilgili komisyonun kurulması işinin de, gidilecek oylama ile Millet Meclisi Genel Kurulunca yapılması gerekmektedir.

hh- Ankara Milletvekili Hüseyin Ataman ve 5 Arkadaşının, Anayasa İle Kurulu Meşru Düzeni Ortadan Kaldırmaya Yönelik Faaliyet ve Cereyanlar Hakkında Bilgi Edinmek Üzere İhtüzüğün 177 nci Maddesi Gereğince Tahkikat Yürütülmesine Dair Önergeleri (10/9)

Millet Partisi Ankara Milletvekili Hüseyin Ataman ve arkadaşlarının verilen 19 Aralık 1962 tarihli Araştırma Önergesinde şöyle denilmektedir:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Türkiye’de demokratik rejimin yaşayıp yaşamadığı içte ve dışta hâlâ bir endişe ve münakaşa mevzuu olmakta devam etmektedir.

⁶³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 113, (07.09.1962), s. 356.

⁶³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 113, (07.09.1962), s. 356.

Varlığımızı imha için fırsat bekleyen şer kuvvetlerine ve bilhassa aşırı sol cereyanlara arzuladıkları zemini hazırlıyacak mahiyette olan tahriklerin sonu bir türlü gelmemiştir. Bugünkü nizamın meşru temeli olan 27 Mayıs İhtilâli aleyhindeki intikamcı ve yeni bir ihtilâl istiyen cereyanları durdurmak, demokratik rejimin devam etmiyeceği kanaatini silmek ve orduyu tahriklerin çalkantısı dışında tutarak onun tam bir huzur ve emniyet duygusu içinde mukaddes vatan vazifesine sarılmasını sağlamak gayesi ile alman tedbirler maalesef beklenen neticeyi vermemiştir.

Hükümet, hâdiseler karşısında takibettiği zayıf, idaresi maslahat ve tâviz politikası ile bu neticenin başlıca mesulü mevkiindedir.

Orduyu siyaset içinde gösteren haber ve gayretler karşısında Hükümet gerekli hassasiyeti gösterecek ve ciddî tedbirler alacak yerde, Başbakanın dilinden düşürmediği açık rejim iddialarına rağmen, kapalı rejim metotları ile her şeyi örtbas etmek siyasetinden ayrılmamıştır. Böylelikle de millî varlığımızın en güvenilir teminatı olan ordu ile Millet münasebetlerini zedeliyebilecek tartışmaların tezvîr ve tahriklerin devamına imkân vermiştir.

Son zamanlarda ordu bünyesinde siyasetle iştiğal eden ve Hükümet işlerine karışan bir grupun mevcudiyeti, Hava Kuvvetleri Komutanının tekzibedilmemiş bir beyanı ile ortaya atılmıştır. Bu beyanat ile, Başbakan ve Genel Kurmay Başkanının aynı mevzudaki sözleri tam bir tezat halindedir. Bu tezat, Hükümetin bir idarei maslahat siyaseti içinde bulunduğu en bariz delilidir.

Tehdit beyannameleri neşreden Millî Devrim Ordusu ve saire gibi tedhiş teşekküllerinin mesullerinin tesbit ve adalete tevdi edildiklerine dair bugüne kadar Hükümet umumi efkâr ve Meclise bilgi vermemiş ve bunların faaliyetlerinin yarattığı endişe ve huzursuzluklar devam etmiştir. Bu hâdiseyi de, Hükümetin zayıfından veya idarei maslahat siyasetinden başka bir sebeple izah etmek mümkün değildir.

Diğer taraftan Başbakan, son günlerde endişe verici ifşaat ve suçlamalarda bulunmuştur. Kendi partisi bünyesindeki bâzı zevatın yeni bir askerî idare getirmek istediklerini ve bu maksatla askerî ve sivil bütün cereyanlarla yanyana ve açıkça çalıştıklarını beyan ve iddia etmiştir. Bahsettikleri askerî ve sivil cereyanlar nedir? Bunlara katılanlar kimlerdir, haklarında ne muamele yapılmıştır? Bu husus da açıklanmamıştır.

Bu derece ağır ithamlar, bir Başbakan tarafından resmen ve alenen beyan edildiği anda, delillerin elde, suçluların da adaletin pençesinde olması icabeder.

İddiaları doğru ise, Başbakan, suçluları adalete tevdi ettirmediği için mesuldür. Hiçbir delil olmadığı halde böyle iddialar ileri sürmüş ise, bu beyanların ortaya koyduğu zihniyet de rejim için, bahsettiği cereyanlara katılanların davranışları kadar tehlikeli sayılmalıdır.

Bütün bu hâdiseler aydınlığa kavuşmadıkça, tereddüt ve huzursuzlukların ortadan kalkmasına ve rejimin devam edeceği kanaatinin içte ve dışta yerleşmesine imkân yoktur.

Bu sebeple Anayasa ile müesses meşru nizamı bertaraf etmeye matuf faaliyet ve cereyanlar hakkında bilgi edinmek üzere İçtüzüğü'nün 177 nci maddesi mucibince tahkikat icrasını arz ve teklif ederiz.”⁶⁴⁰

Millet Meclisinin 24 Aralık 1962 tarihli 21. Birleşiminde okunan bu önerge üzerinde, önerge sahiplerinden Hüseyin Ataman'ın konuşmasıyla başlayan ve hayli tartışmalı geçen görüşmelerde oldukça çok sayıda milletvekili söz almıştı⁶⁴¹. Önerge sahiplerinden MP Ankara Milletvekili Hüseyin Ataman, konuşmasında, önergesinde kısaca değindiği sorunları ayrıntılı bir biçimde şöyle açıklıyordu:

“Muhterem arkadaşlar; seçimlerden sonra Türk Milletini içinden yıkmaya matuf çeşitli gayretler hızını artırmış ve milleti yeis ve ümitsizliğe sevk etmek gayesiyle şahısları ve müesseseleri çürütmek taktiğini takibetmiştir.

Yeise düşen milletlerin nasıl ve hangi renkte bir felâketin pençesine düşeceğini ise Dünya tecrübe etmiştir. Vasıtası yalan, iftira tezyif ve tertip olan ve sureti haktan gözüken bu gayretlerin tecavüzlerine ilk hedef olarak seçtiği müessese de maalesef Büyük Millet Meclisi olmuştur. Rengi ne olursa olsun bir dikta rejimine zemin hazırlamak isteyen bu gayretlerin karşısında Büyük Millet Meclisine ve Hükümete düşen vazifeler olduğuna kaaniiz.

Büyük Millet Meclisi bütün nazarları ve ümitleri üstünde toplıyan mukaddes bir müessese hüviyetini fiilen de iktisap etmelidir. Büyük Millet Meclisi, çalışmaları ve davranışlarıyla ve Hükümet de Meclise karşı gösterecek büyük saygı ile bu müessesenin itibarını yükseltmek mevkiindedirler. Mühim memleket meselelerini sık sık Meclis kürsüsüne getirmek ve bunların müzakerelerine imkân vermek Hükümetin Büyük Meclise karşı borçlu olduğu bu saygı vazifesinin asgari icabıdır. Demokrasiye inanmış her memlekette bu kaide caridir. Parlâmento üyelerinin memleketin ve rejimin kaderi ile alâkalı mühim meseleler hakkında mesul şahsiyetlerin görüşlerini ve ifşaatını gazetelerden ve kongre nutuklarından öğrenmeleri, bu müessesenin itibarını gölgeliyecek çok hatalı ve tehlikeli bir hareket sayılmalıdır.

⁶⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), ss. 393-394.

⁶⁴¹ Bu önerge üzerinde, Afyon Karahisar Milletvekili Halûk Nur Baki, Nevşehir Milletvekili Halit Fikret Aka. MP Grubu adına Genel Başkan Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı, Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk, Niğde Milletvekili Asım Eren, usul açısından İzmir Milletvekili Kadri Özek, Ankara Milletvekili Hüseyin Ataman, Erzurum Milletvekili Gıyasettin Karaca, Başbakan İsmet İnönü ve Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan; verilen yeterli önergesinin aleyhinde de Adana Milletvekili Kasım Gülek konuşmuşlardı. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), ss. 396-416.

Muhterem arkadaşlar;

İkinci Karma Hükümet programının müzakeresinde, grubumuz adına ileri sürdüğümüz; bu mütalâalara Hükümet davranışlarıyla maalesef iltifat etmemiştir. Başbakanın dilinden düşürmediği açık rejim iddialarına nağmen, kapalı rejim metotlarıyla her şeyi örtbas etmek siyasetine sadık kalınmış ve Büyük Millet Meclisi hayati mevzularda karanlık içinde bırakılmıştır. İlk vazifesi demokratik rejimi bütün icaplarıyla yerleştirmek ve Anayasa nizamını korumak olan ve Meclisten bu esasa göre itimat oyu almış bulunan Hükümetin tutumu, bizim bu önergeyi vermemizin başlıca âmili olmuştur.

Muhterem arkadaşlar;

Hükümet Başkanının muhtelif beyanları, basında yer alan birçok hâdiseler ve açıklamalar, Anayasa ile kurulmuş meşru nizamın bertaraf etmeye matuf birtakım faaliyet ve cereyanların mevcudolduğu kanaatini uyandırmaktadır. Vatandaşın huzurunu, rejime güven duygusunu tahribeden ve iktisadi hayatı felce uğratan böyle bir durum karşısında Büyük Meclis elbette lâkayt kalamaz.

Demokrasi bir iftira rejimi olmadığına göre, mesul şahıslar ve bilhassa bir Başbakan tarafından yapılan ithamlar mutlaka tahkik edilmeli, varılacak netice millete açıklanmalı ve lüzumlu siyasi ve teşriî kararlar alınmalıdır. Vatandaş huzur ve güvene ancak bu suretle kavuşabilir. Aksi halde huzursuzluklar ve rejimin kaderi hakkındaki endişeler devam eder.

Muhterem arkadaşlar;

Beşli deklârasyonda yer alan esaslara aykırı hiçbir davranışa müsaade ve müsamaha etmiyeceklerini ve Anayasa nizamı ile demokratik rejimi müştereken savunacaklarını taahhüt ve ilân etmiş bulunan siyasi parti gruplarının, bu tahkik talebimizi bu balamdan da müsait karşılayacaklarını ümidetmek isteriz.

Muhterem arkadaşlar;

Sayın Başbakan Ekim ayında yaptığı bir radyo konuşmasında, demokrasinin aleniyet prensibini ve bunun faziletini şu veciz ifade ile ortaya koymuştu:

(Bütün siyasi hayatımızda vatandaşlara hakikatleri açıkça söylemek yolu ile onların memleket huzuruna ve vatanın selâmetine sahip çıkmalarını temin etmenin mümkün olacağını tecrübe etmişizdir. Hükümet bu usulde devam edecektir.)

Bu görüşü savunan Sayın Başbakanın bir kongre veya onun bir komisyonu huzurunda açıklamakta mahzur görmediği malûm meselelerin burada görüşülmesinde ve her zaman hesap vermekle mükellef bulunduğu Yüksek Meclişçe tahkik mevzuu yapılmasında bir hikmeti Hükümet manii ileriye sürmiyeceklerini her şeye rağmen beklemekteyiz.

Muhterem arkadaşlar;

Şimdi bizi bu takriri vermeye sevk eden hâdiseleri ve bunların taşıdığı mânaları yüksek huzurunuzda sıra ile ifade edeceğiz.

1. 2 Ekim 1962 den 4 Ekim 1962 ye kadar memleketimizde bilindiği gibi çok müessif hâdiseler cereyan etmiştir. Tehdit beyannameleri neşreden Millî Devrim Ordusu vesaire gibi tethiş teşekkülleri faaliyete geçmiştir. Bunların mahiyeti ve mesulleri Meclis ve Milletçe meçhuldür. Hükümet mesuliyetine iştirak eden bir siyasi parti, 5 Ekim 1962 tarihinde neşrettiği tebliğde, 2 Ekim hâdiselerinde (demokratik nizamın devamını, ihtiraslarının tatminine engel sayan bâzı partilerin ve zümrelerin rolü olduğuna kaani bulunduğunu) açıklamıştır. Bu vahim iddiada Hükümetçe bir tetkika tabi tutulmamıştır. İtham edilen partilerin ve zümrelerin kimler olduğu mutlaka tahkik edilmeli, bir hakikat varsa anlaşılmalıdır.

2. Başbakan son günlerde endişe verici ifşaat ve suçlamalarda bulunmuştur. Filhakika C. H. P. Büyük Kongresinde kendi partisine mensup bir kısım zevatın (Askerî ve sivil bütün cereyanlarla yanyana ve açıkça çalıştıklarını) iddia ve beyan etmiştir. Bu suretle daha evvel partisinin İstanbul İl Kongresinde söylediklerini biraz daha açıklamıştır.

Başbakanın bu beyanı Büyük Kongrenin bir komisyonu huzurunda yaptığı ve gazetelerde intişar eden açıklamalarla birlikte mütalâa edildiği zaman, itham ve iddianın vahameti bütün açıklığı ile meydana çıkmaktadır. Başbakan, tekzibedilmiyen bu açıklamalarında şunları söylemiştir:

a) (Yeni askerî idare getirmek istediler yeni askerî idare C. H. P. de düşman olacaktır. Ne kadar sergüzeştçi varsa onlarla temastadırlar.)

b) (Haysiyet Divanına verilen bir Senatör ve üç Milletvekili 24 Ekim 1961 günlerinde, 22 Şubatta, 2 Ekim 1962 de ordu içinde demokrasi aleyhtarı olanlarla iş birliği yapmıştır. Kendileri muhtelif yerlerde ve muhtelif zamanlarda demokratik idare hakkında tehlikeli kimselerle ve maceracılarla pazarlıklara oturmuşlardır.)

c) (2 Ekim 1962 nümayişlerini rejimin aleyhine onlar düzenlemiştir. Daha sonra da havacılarla teması kurup İstanbul'da toplantılar yapmışlardır.)

Başbakanın bu beyanları askerî ve sivil birtakım eşhasın meşru nizam aleyhine bir komplo hazırladıklarını tereddüde mahal bırakmıyacak şekilde ifade etmektedir.

Bu derece ağır ithamlar bir Başbakan tarafından resmen ve alenen ifade edildiği anda, delillerin elde, suçluların da adaletin pençesinde olması icabeder. Başbakanın bahsettiği cereyanlara katılanlar adaletin pençesinde olmadığına göre, ya Başbakan bizce meçhul sebeplerle mesnetsiz ithamlarda bulunmuştur veyahut hakkı olmadığı halde suçluları himaye etmiştir. Her iki halde de hukuki ve mânevi mesuliyeti büyüktür. Bilhassa hiçbir delil olmadığı halde böyle iddialar ileri sürmüşse, taşıdığı zihniyet rejim için, bahsettiği cereyanlara katılanlar kadar tehlikeli sayılmalıdır.

Birbirinden vahim olan bu ihtimallerin Meclisçe tahkik mevzuu yapılması, aydınlığa çıkarılması ve neticeye göre kararlara varılması elbette zaruridir. Aksi takdirde Türkiye'de bir mesuliyet devrinin açıldığı, bir hukuk devletinin

kurulduğu ve Türkiye’de milletin kaderine milletin iradesiyle hâkim bir Büyük Millet Meclisinin mevcudiyeti iddia edilemez.

3. *Orduyu siyaset içinde gösteren haber ve gayretler karşısında Hükümet gerekli hassasiyeti ve açıklığı göstermemiştir. Bir gensoru vesilesiyle bu meselelerin Meclis kürsüsünde görüşülerek aydınlığa kavuşturulmasını mahzurlu gören Hükümet, bu tutumu ile millî varlığımızın en güvenilir teminatı olan ordu ile millet münasebetlerini zedeliyebilecek tartışmaların, tezvîr ve tahriklerin devamına imkân vermiştir.*

Son zamanlarda ordu bünyesinde siyasetle iştiğal eden ve Hükümet işlerine karışan bir grupun mevcudiyeti, Hava Kuvvetleri Kumandanının tekzip edilmemiş bir beyanı ile ortaya atılmıştır.

Hava Kuvvetleri Komutanı bu beyanatının muhtelif yerlerinde ezcümle şunları söylemiştir: (Bunlardan birkaçı Mucip Ataklı’dan emir alırlar. Askerliklerini kaybetmişlerdir. Hava Kuvvetleri ve Silâhlı Kuvvetler için tehlikeli olmaya başlamışlardır. Kendilerini bu yüzden istemiyorum ve istifalarını ben istedim... Küçük rütbeli subayların Hükümet işine karıştığı nerede görülmüştür. Onların bu işlere müdahale hakkı yoktur. Orduda disiplin vardır...)

Bu beyanat üzerine Mucip Ataklı Hava Kuvvetleri Komutanı ve 22 Şubat hareketine katılan bir diğer zat da Başbakanı, Ataklı’yı ve Tansel’in istemediği subayları itham eden beyanatta bulunmuşlardır.

Hava Kuvvetleri Komutanının bu beyanâtı ile Başbakanın ve Genelkurmay Başkanının aynı mevzudaki sözleri ise tam bir tezat halindedir. Hava Kuvvetleri Komutanının iddiaları doğru ise bu subaylar hakkında kanunun emrettiği bütün muameleler yapılmalı idi, doğru değilse kendi emrindeki subaylar hakkında böyle vahim isnatlarda bulunan bir komutan yerinde kalmamalı idi. Bu meselede Hükümetin tutumu, mesuliyetini açıkça ortaya koymakta, endişe ve tereddütlere sebep olmaktadır. Bu itibarla mesuliyetlerin tesbiti bakımından da bu subayların rejim aleyhinde bir faaliyetleri bulunup bulunmadığının tahkiki zaruridir.

Muhterem arkadaşlar;

Bu takrir vesilesiyle bir temel kanaatimizi de belirtmeyi zaruri görmekteyiz. İhtilâlcî cereyanların, başlıca kaynağını, 27 Mayıs İhtilâli aleyhindeki intikamcı tahrikler teşkil etmektedir. Bütün partilerin Meclis gruplarının imzaladığı beşli deklârasyonda aynen (Atatürk’ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti, bugün 27 Mayıs meşru temeline dayanan bir Anayasaya sahiptir... 27 Mayıs Anayasamızda ifade ve teminatını bulan millî bir devrimdir. Büyük Meclisin mensupları olan bizler, bir bütün halinde bu meşru temele yöneltilecek her türlü tecavüzü birlikte »karşılamaya azimli ve kararlıyız.) denilmiştir. Bu sarîh taahhüde rağmen 27 Mayıs meşru temeline vâki tecavüzler karşısında herkesin samimiyet ve vatanseverliğin icabettirdiği hassasiyeti göstermediği de bir vakıdır.

Rejim ve memleket için felâketli neticeler doğuracağına inandığımız bu intikamcı tahrikât karşısında bütün alâkalıları teyakkuz ve vazîfeye davet ediyoruz.

Mâruz sebeplerle Anayasa ile müesses meşru nizamı bertaraf etmeyi matuf faaliyet ve cereyanlar hakkında bilgi edinmek üzere İctüzüğün 177 nci maddesi mucibince tahkikat icrasını talebeden takririmizin kabulünü rica eder; hepinizi saygıyla selamlarız. ”⁶⁴²

Silahlı Kuvvetlerin içinde bulunduğu ileri sürülen bir takım yasal olmayan girişimlerin incelenmesinden yana olduklarını, bu nedenle de bu konuda bir meclis araştırması açılmasını savunan MP Genel Başkanı ve Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı, konuşmasının bir yerinde şöyle diyordu:

“...Ordu bünyesinde siyasetle meşgul olan, meşru nizamı bertaraf etmek gayreti içinde çırpınan insanların bulunduğu iddiası bizden sâdır olmamıştır. Böyle bir iddianın bizden sadır olmamasını cenabı Haktan temenni ederiz. Ama bu iddia bizzat Başvekilin, bizzat Hava Kuvvetleri Komutanının beyanından anlaşılmıştır. Doğru mudur, yanlış mıdır? Bunu burada vicdanların ve soğukkanlılığın muhasebesine tabi tutmak lâzımdır. Verilecek karar buna göre olmak lâzımdır. Ordunun, siyasetin dışında kalmasını, kendisine mevdu mukaddes vatan vazifesini, bu yurdun bütünlüğünü, mukaddesatını ve haklarını korumak vazifesini ifadan başka bir şey düşünmiyen bir teşekkül olmasını hepiniz gibi biz de candan temenni ederiz. Ama insan topluluğunda çeşitli cereyanlar olabilir; varsa böyle cereyanlar ki, bunun mevcudiyetini bizzat Başvekil iddia etmektedir icabını yapmak bizlere düşer. Onun tekzip edilmemiş beyanlarını buraya reddi mümkün olmıyan şahitler olarak getirmiş bulunuyoruz.

Çıksın alâkalı Başvekil «benim bu beyanlarım hakikate uygun değildir, gazetelere yanlış intikal etmiştir; yanlış anlaşılmıştır» desin. O susarken başkalarının onun nam ve hesabına bizi orduyu siyasete karıştırmakla itham etmeleri yersiz ve mantıkda yeri olmıyan bir harekettir.

Muhterem arkadaşlar, insanlar hafızaları kuvvetli olduğu nisbette memlekete hizmet edebilirler. Ben burada bu kürsüde orduyu siyasete çeken sebepleri mensubolduğum parti nam ve hesabına ele almış dile getirmiş ve bu sebepleri ortadan kaldırmaya matuf tedbirleri müdafaa etmiş bir insanım. Bugün o fikirlerimden zerre kadar ayrılmış bir insan değilim. Mensubolduğum parti de ayrılmış değildir; ama bir Başvekil gayrilmesul bir heyetin önünde, bir parti kongresinde bu memlekette askerî bir idare kurmak isteyenlerle kendi partisine mensup birtakım zevatın haklı veya haksız, doğru veya yanlış iş birliği ettiğini ilân eder bu hâdise ‘gazetelere geçer vatandaşların vicdanını huzursuz kılar, onu endişeye sevk ederse milletvekili olmak haysiyetini taşıyan her insan

⁶⁴² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), ss. 394-396.

bu iddiaların hakiki mahiyeti açıklanmalıdır demek hakkına sahiptir. Bu hakka ne yumrukla ne zorbalıkla mâni olmaya imkân yoktur. Ne söylenecekse, arkadaşlar huzurunuzda istirham ediyorum. Hükümetten de istirham ediyorum bütün partilerden de istirham ediyorum. Alın açık verilemeyecek hiçbir hesabı olmıyan bir insan bir partinin Başkanı olarak istirham ediyorum. Konuşulsun, tezaadımız varsa tenakuzumuz varsa, samimi-yetsizliğimiz varsa ortaya konsun, bizden de göreceği mukabeleye bu iddiayı ileri sürenler tahammül göstermek faziletini göstere-sin.

...Biz 22 Şubatta topların, tüfeklerin meşru nizama tevcih edildiği günlerde ölüm de olsa meşru Hükümetten ayrılmıyacağımız diyen insanlarız. Nefsimiz için, şahsımız için bir endişemiz yok. Allahtan tek niyazımız ö-lürken vicdan huzuru içinde ölmekten ibarettir. Ne toptan korkuyoruz, ne tüfekten korkuyoruz, ne siyasetçilerin ve tertipçilerin iftirasından korkuyoruz. Bir Başvekil kongre huzurunda konuşur da Büyük Millet Meclisi huzurunda konuşmaz mı? Şayet konuşmam diyen bir zihniyete sahipse böyle meseleler burada, konuşulmasın diyen bir zihniyete sahipse o zaman haklı olarak deriz ki, bu rejim için en büyük tehlike en karanlık zihniyet senin zihniyetindir, senin tutumundur deriz. (Böyle bir şey demiyor, sesleri.) Diyor veya demiyor, biraz sonra dinleyeceğiz elbette konuşmak mecburiyetindedirler. Açık rejim diye nutuk söylemek kâfi değildir. Açık rejimin icaplarına samimi-yetle riayet etmek lâzımdır. Ne demişiz arkadaşlar, bir Hava Kuvvetleri Kumandanı çıkıyor, bir asker, siyasi mahiyet taşıyan beyanlarda bulunmaktan kanunlarca menedilmiş bir asker diyor ki, benim başında bulunduğum kuvvetin bünyesinde Hükümet işlerine karışan bir siyaset adamından direktif alan hareket eden insanlar vardır. Bunları istemiyorum diyor. Doğru veya yanlış, ortaya, attığı iddia çok vahimdir. Bir Hükümet görüyoruz onun Genel Kurmay Başkanını görüyoruz kuvvet kumandanını tekzib ediyor. Eğer kuvvet, kumandanı haksız ise, siyasetle meşgul olmıyan şerefli askerlere siyaset yapmak çamurunu atıyorsa o kumandanın yerinde kalmaması lâzımdır. Eğer iddiaları doğru ise, o askerlerin muhatabolacağı muamele sadece tekaüt edilmek değil, tâbiri mâru-fiyle Divanı Harbe sevk edilmektir. Ya kumandan haklıdır ya subaylar Genel Kurmay Başkanı veya Hükümet haklıdır. Hükümet haklı ise o kumandan yerinde duramaz... O kumandanın elinde Türk subayı huzur içinde vazife ifa edemez. Bu bir...!

İkincisi; bir Başvekil çıkıyor, muhtelif kongrelerde meşruiyet dışı faaliyetlere karışan kendi partisinde birtakım zevatın bulunduğunu iddia ediyor. Biz o zevatın ne aşırı dostu-yuz ne aşırı düşmanı-yız, bir selâmdan başka münasebeti olmıyan insanlarız. Ama bu iddia tahkik edilmelidir, eğer bu memlekette ordunun bünyesinde rejimin aleyhtarı olanlarla iş birliği yapan insanlar bu mukaddes çatının altında mevcut ise, onları bu çatının altından kovmak ve adaletin pençesine tevdi etmek bizim asgari namus ve vazife borcumuzdur. Bu meseleler tahkik edilsin, diyoruz, itham etmiyoruz ileri sürülen mütalâaların taşıdığı mânaları tebarüz ettiriyoruz. B. M. Meclisi huzur içinde vazife görece-kse bu meseleler tahkik edilmelidir, diyorum...”⁶⁴³

⁶⁴³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), ss. 399-400.

Tartışmalı geçen görüşmelerin sonunda, Başbakan İsmet İnönü söz almış ve bu konuda Meclis Araştırması açılmasına çok kesin bir biçimde karşı çıkmıştı. İnönü, özellikle Hava Kuvvetlerinde yaşanan 11 Subay olayı üzerine yoğunlaştığı bu önemli konuşmasında şöyle diyordu:

“Sayın Milletvekilleri,

Hava Kuvvetlerinde 11 subay hakkında, askerlik kurallarına uymıyan hareketleri dolayısıyla ordu içinde bir işlem yapıldığı herkesin bildiği bir hâdisedir. Her orduda her zaman vukubulacak bir vaka mahiyetindeki bu muamele umumi efkârda dikkati çektiği için siyasi çevreler bütün gayreti göstermişlerdir. Önce hâdisenin mahiyetini gerçek ölçüsü içinde Büyük Meclise arz etmek isterim.

Hava Kuvvetleri içinde bir kısım subaylar toplanarak kendi komutanlarını tenkid ederler. Geçmiş hâdiselerde kendi hizmetlerini üstün görürler. Bunların kendi komutanlarından, şimdi memnun olmadıkları aşikârdır. Bu subaylar ihtilâl idaresi sırasında ve 22 Şubat hâdiselerinde komutanlarıyla birlikte yakın vazife teması halinde başarıyla çalışmışlardır. Son tutumları her bakımdan askerî usullere ve disipline aykırıdır. Bu subayların kendi memnuniyetsizliklerinin bütün Hava Kuvvetlerinde olduğunu veya sirayet ettirebileceklerini de zannettiklerini farz etmek mümkündür.

Hava Kuvvetleri Komutanı bu cereyanı hisseder ve öğrenir. Disipline aykırı hareketlere müsaade etmemek ve bunu önlemek vazifesi icabı olduğundan mukteditir ve iradeli bir komutan nasıl davranırsa öyle davranır. Tahkikat yapar hakikati meydana çıkarır ve bu subayların Hava Kuvvetleri içinde çalışmaya devam etmelerinin mümkün olmadığına hükmeder. 11 subayın memnuniyetsizlikleri kendilerine mahsustur. Ve Hava Kuvvetleri, bir bütün olarak emri kumanda zincirine bağlıdır. Saygılıdır.

Genel Kurmay Başkanı hâdiseden haberdar olur. Bütün Silâhlı Kuvvetlerin muntazam işlemlerini temin etmek ve küçük büyük bütün subayların haklarını ordu disiplini ile beraber korumak vazifesi icabı olduğundan meseleye bir hal şekli bulur. O hal şekli ilk kademedede şu idi: Hava Kuvvetlerini, sorumlu olan komutanının sevki idaresinde muntazam işler hale getirmek ve şikâyet konusu olan subayları yerlerinden başka yere nakletmek. Ondan sonra yapılacak muameleyi tâyin etmek, yine yetkisi dâhilindedir. Mesele bu tarzda ordu içinde ilk hal şekline bağlanmış idi.

Sayın milletvekilleri,

İhtilâlden çıkmış bir ordunun yeni ihtilâl teşebbüslerini reddederek onlara karşı koyarak Anayasa nizamı içinde kendi asli vazifesine bütün gayretlerini bağlamak yolunda ve kararında olduğu bir devre geçirmektedir. Bu devrin merhalelerini takdir etmek durumunda olan iyi niyetli insanların hassasiyeti yanında orduyu her şekilde tartışma konusu yapmaya hevesli siyasi çevrelerin gayreti ile mesele umumi efkârda bir polemik ve endişe konusu olmuştur.

Bu sırada, Hava Kuvvetleri Komutanından bir beyanat intişar etti. Bu beyanat gerek Millet Partisinin ve gerek Adalet Partisinin tetkik ve iddialarına mesnet yapılmıştır. Bu beyanatta komutanın «Bu subaylardan birkaçı Senatör Mucip Ataklı'dan emir alırlar; askerliklerini kaybetmişlerdir; Hava Kuvvetleri ve Silâhlı Kuvvetler için tehlikeli olmağa başlamışlardır; kendilerini bu yüzden istemiyorum, istifalarını talebettim.» dediği ve bâzı isimler saydığı yazılmıştır. Bu 3 Aralıkta oluyor. 4 Aralıkta Genel Kurmay Başkanı bir bildiri yayınlamıştır. 11 hava subayının görevlerinden alınmalarının siyasi düşüncelerle ilgili olmadığını, demokrasiye bağlı bulunduklarını ifade ederek hâdisenin bir vazife anlaşmazlığı olduğunu belirtmiştir. Genel Kurmay Başkanı bütün Silâhlı Kuvvetlerin âmiri olarak meseleyi halletmiş, münakaşaları kesmiştir.

Arkadaşlar,

Disiplini yerinde ve kuralları muntazam işliyen bir orduda bâzı hâdiseler olabilir. İhtiyarda olmıyarak gazetelere ve umumi eskâra şikâyetlerin şu tefsiri veya bu tefsiri aksedebilir. Fakat büyük âmirin müdahalesi ve vaziyet almasıyla ordu içinde ses kesilir. Silâhlı Kuvvetler bakımından, vaziyet budur. Şimdi hâdiselere ismi karışan ve karışmıyan bütün ordu mensuplarının teessürleri önünde meselenin umumi eskârda siyasi olarak istismarı safhalarını yaşıyoruz. Tabiî muhalefet partileri ve basını Hükümeti zaıf, idarei maslahat ve taviz politikasıyla itham etmek vazifelerini ifa etmekten zevk almaktadırlar.

...

Millet Partisi Hükümetin açık rejim iddialarına rağmen Başbakanın her şeyi örtbas etmek siyasetini öne sürmektedir.

Son vaziyet olarak Genelkurmay Başkanı adı karışanları kendi istekleri üzerine emekliye sevk etmiştir. Ordu içinde bu meselenin disiplin bakımından geniş neticeleri olacağı faraziyeleri tahakkuk etmemiştir. Ordunun salim bünyesi kuvvetini göstermiştir Büyük komuta heyetinin ordunun kudretini ve muntazam işlemesini bugün için ve yarın için temin edecek otoriteye malik bulunduğu anlaşılmıştır. Kesin temayülünü belli etmiş ordumuzun, Büyük Milletimizin aziz varlığı olarak görevine her suretle ehliyetli olduğu meydana çıkmıştır. Bunlar kıymetli kazançlardır. Takrirlerde bu münasebetle demokratik rejimin yaşayıp yaşamıyacağıнын içinde ve dışta bir endişe olmakta devam ediliğinden bahs olunuyor. Arkadaşlar gerçek bunun tam aksidir. Askerî ihtilâlden çıkmış bir memleketin bir buçuk yıl sonra serbest seçimle demokratik nizama girdiği ve onunla bir seneden beri siyasi cereyanlarımızın kast ile veya saflıkla bütün tahrip edici tesirlerine mukavemet ettiği ilk görülen bir tarihî hâdis e değildir. Türkiye rejimi için içinde ve dışta endişe olmak şöyle dursun doğru yolda tekâmülün her gün gözle görülen safhaları emniyeti ve takdiri celbetmektedir. İçerde açılan iş hayatı ve dışarda dostlarımızdan gördüğümüz anlayış bunun inkâr edilmez delilleridir. Ama bahis konusu endişelerin hiçbir yürekte bulunmadığını iddia edecek değilim. Bunları boş yere duyanlar bunların tesirlerini de mutlaka hepimize hissettirmek hevesinden kendilerini kurtarabilseler, işlerimiz içerde ve dışarda daha da kolaylaşacaktır.

Ordu, vazifesi içindedir. Vazife hissi içinde kalıp siyasetten uzak bulunmak istemektedir. Ordu, kendisinin siyaset cereyanlarının tasallutundan kurtarılmasından başka bir arzu göstermemektedir. Ordu mensupları ellerinde olmiyan hâdiselerden veya bâzılarının beşeri hatalara sebeb olduklarından dolayı bir kısım siyasi çevrelerin ve onların yayınlarının kendileriyle ardu arkası kesilmiyen bir şekilde uğraştıklarını görmekten haklı olarak ıstırap içindedirler. Bu vesile ile bana akseden bu çeşit samimî yakınmaları ifadeye fırsat bulmakla vazife yapmış oluyorum.

Sayın milletvekilleri,

Şimdi 11 subay hâdisesini vesile sayarak Ordu üzerinde tartışma açanlar ve beslemek isteyenler arasında türlü tefsirler vardır. Bu subaylar ihtilâl içinde ve ihtilâlden sonra son olarak da 22 Şubat hâdiselerini yapmış olan maceracılar karşı demokratik nizamın savunulmasında ehemmiyetli vazifelerde bulunmuşlardır. Bu sebeple onların behemehal ceza görmelerinde maceracılar ve onları yiğit gözü ile görenler gayretlidirler. Yakından bütün Hükümetin, siyasi partilerin gördüğü veçhile 22 Şubat hâdisesinde Genel Kurmay Başkanı ve diğer kuvvet kumandanları gibi en ziyade temayüz eden büyük kumandanlardan birisi de bugünkü Hava Kuvvetleri Kumandanıdır. Maceracılar nazarında komutan da tabiî hiç arzu olunmiyan bir kimsedir. Ordudan her halde bir karışıklık üzerine hesap kuranlar da komutanla maiyeti arasına girerek siyasi bir istismar gayretine kapılmışlardır. Bu arada bir senatörün isminin karışmış olması senatörün lehinde ve aleyhinde olanları da harekete getirmiştir.

Hükümet olarak kesin şekilde şunları Büyük Meclise arz etmek isterim: Milletvekili ve senatör veya Meclis dışında siyasi hayatta bulunan bir kimsenin ordu içinde tahrikler yapmasını hiçbir suretle tasvibetmeyiz. Senatör ve milletvekilinin ordu yüksek kademeleri hakkında takdir yetkisini hiçbir suretle kabul etmeyiz. Ordunun sevk ve idaresi kendi kanunları içinde siyasi heveslerin ve garazların tesirinin üstünde olacaktır. Sayın milletvekilleri, siyasi hayatımızda 11 subay meselesi diye anılacak olan hâdisenin her tarafını anlattım. Münakaşalara bir mesnedolmak üzere muhalefet partilerinin tahrirleri C.H.P. içindeki Kurultay münakaşalarının ve orada benim şikâyetlerimi ve iddialarımı da bahis konusu ediyor. Partilerin birbiri içindeki münakaşalarla ilgili olmaları, beliren manzaralardan ölçüsüne göre zevk almaları, alıştığımız şeylerdir. Ama ordu üzerinde bir tartışma açmak için karşı partinin iç âleminde delil aramaya kalkmak hazin bir teşebbüstür. Üstelik böyle bir delilin bulunmadığını da şimdi lütfen göreceksiniz.

Ben C.H.P. içinde bâzı insanların tutumlarından kurultaya şikâyet ettim bir nispî seçimden bir askerî ihtilâl ve inkılâptan sonra karma Hükümetle memleketi idare ederken karşısında bulunduğumuz güçlükleri partimiz içinde bizim görüşümüze göre isabetle takdir edilmemesinin mahzurlarını belirttim siyaset ayrımlarından dolayı parti şevki idaresiyle muarızları arasında

seçmek kararı verilmesinde ısrar ettim bu bir politikanın bir nizam görüşünün seçilmesi içindir ve meselenin ruhu budur. Kurultay bir tarafı haklı ve bir tarafı yanlış yolda gördü parti çalışmasına istikamet verdi demokratik rejimin yürümiyeceği yürümemesi lâzımgeldiği inancında olup partiyi o çeşit düşünen o gayretin içinde bulunan kimselerin, çevrelerin emrine vermek isteyenleri reddetti. İki tarafta söylenen hatalar ve ithamlar bir parti bünyesinin kendi programına ve kurallarına göre halledebileceği konulardır. Bunlar Adalet önünde halledilmesi lâzımgelen meseleler olsaydı sorumlu hükümet adamı olarak vazifemizi yapmak tabii olurdu. Ne vakit böyle bir ihtiyaç zuhur ederse tereddüt göstermeden yaparız. Zaten Adalet önünde halledilmesi lâzım bir mesele için adalet müessesemiz bizim arzularımızı ve ihtiyarımızı da beklemes. Savcı ve hâkim müstakil olarak doğrudan doğruya takibata geçer. Zannederim ki, Adalet Partisindeki sayın idareciler bu hakikati pekiyi bilirler. Bu kısa maruzatımla C.H.P. Kurultayında geçen konuşmaları, ordu meselelerine karıştırmak gayretinin yersiz lüzumsuz hattâ zararlı olduğu meydana çıkmış bulunuyor. A.P. nin tahririnde bir de Sayın Gümüşpala Başkanlığında bir heyetin bana müracaat ettiğinden ve tatmin edilmediğinden bahsedilmiştir. Sayın Gümüşpala Başkanlığındaki bir heyeti Mecliste Y.T.P. ne izahat vereceğim gün saat 15 e çeyrek kala kabul ettim. Heyet saat 16 da Sayın Cumhurbaşkanlığı tarafından kabul buyurulacaktı. Bu hava subayları meselesi hakkında benden bilgi istediler. Cevap verdim. O zaman Genelkurmay emrine alınmış durumda olan hava subaylarının emekliye ayrılmamış olmasından büyük bir ordu meselesi gibi mübalâğalı bir hareketle şikâyet ediyorlardı. Sözümüz bitmeden Büyük Meclisten benim beyanatım için vazife sırasının geldiğini haber verdiler. Ayrıldık. Ondan sonra bir daha şereflemediler. Büyük komuta mevkiinde bulunmuş olan A.P. Sayın Başkanına ifade etmiş olduğum Genelkurmay Başkanlığı ve diğer komutanlık görevlerini bugün ifa etmekte olan eski silâh arkadaşlarının yetkilerinin neler olduğunu ben izah edecek değilim.

Aziz arkadaşlarımı;

Takrirlerin müşterek teması olan Ordunun siyasetten uzak tutulmasının önemi ve usulü üzerinde bir iki kelime söylemek isterim. Bizim büyük gayemiz budur. Bugün ordumuzun siyasetten uzak kalmak ve kendi asli vazifesi içinde çalışmak mecburiyeti sağlam temel üzerindedir. Millet bunu ciddi olarak istemektedir. Ve en kuvvetli müeyyide budur. Ordunun yüksek sevki idaresi ve ordu kadrosunun büyük kısmı samimî kanaatinde kesin kararlıdır. Geride ordu dışında ve millet arzusuna tamamiyle aykırı hevesler ve tesirlerle uğraşmak kalıyor. Evvelâ şunu söyleyelim ki, bu bir sene içinde Anayasa nizamını silâh kuvveti ile bertaraf etmek isteyen maceracılar çıkmıştır. Siyaset adamları ve basın mensupları içinde her uçta kendine göre bir gerçek demokrasi tarifi tutturmuş olanlar bulunduğunu hepimiz görüyoruz. Dışardan görünür görünmez vasıtalarla ordunun siyasetten kurtulmamasını arzu edenler

mevcuttur. Yeni Anayasayı vücuda getirmiş olan 27 Mayıs hareketi sebebiyle orduya karşı intikam hissi besliyenler ve her vesileyle kötüleyici tahrik yapanlar türlü yaldız altında sezilmektedir. Biz milletle ordu münasebetlerini sağlam zemin üzerinde yürütmeye bu şartlar içinde çalışıyoruz.

Saydığım menfi tesirlere karşı çare nedir? Bir defa, en başta tedbir, ordunun siyasetten uzak ve kendi vazifesi içinde kalmak hususundaki ciddi arzusunu beslemek kuvvetlendirmek, her halde sarsmamaktadır. Ordu, millet efkârında ve siyaset alanlarında emniyet gördükçe, kendi içine girmek istiyecek tahripçi maceracılara kolaylıkla mukavemet edecek bir ruh haleti kazanır. Her vesile ile kötölemek istenen bir silâhlı kuvvetin maceracı telkinlere daha açık bulunacağı aşîkârdır. Onun için, ordu üzerindeki görüşmelerin milletin orduya güvenini artıracak bir istikamette bütün siyasi partileri toplaması lâzımdır.

İkinci çare, ordu içinde usken emir ve kumandanın bütün faydaları ile işletilmesi, büyük kumanda kadrolarının adalet ve emniyet bakımından dürüst olarak vazife görmesidir. Siyasi hayatımızın her idare tabakasında zararlı olan garazkârlık ve haksız kayırma hareketlerinin mahzurları silâhlı kuvvetler içinde katmerlidirler. Bir noktaya dikkati çekerim, 27 Mayısın kansız ve kolay olması her sergüzeştîyi sivil ve asker heveslendirmiştir. 22 Şubat ispat etmiştir ki, haksız heveslerin neticesi olan teşebbüsler kansız olmayacaktır. Ve şerefli bir ordu, kan dökerek iktidara gelmek isteyenlere iki kat azimle karşı koyacaktır.

Bir orduyu siyasi iktidarın kendi arzusuna göre temizleyip kendisine tâbi bir kadroya bağlaması suretiyle onun üzerinde hâkimiyet temin edeceğini zanneden askerler de siyasetçiler de vardır. Ben bütün hayatımda, askerî idarede bu kanaatin karşısında hareket ettim. Daima muvaffak oldum. Ordu içinde maksatla ve garazla insan feda etmek gayretinin hiçbir fayda vermediğini görmüşümdür. Cumhuriyet kurulduktan sonra, ordunun siyaset dışında kalması, böyle sağlanmışır. Biz Birinci İkinci Büyük Millet Meclisine ordu kumandanlığı sıfatını ve vazifesini muhafaza ederek girdik. Adım adım, orduyu siyasetten ayıracak tedbirleri tekemmül ettirdik. İktidarı bıraktığımız zaman hattâ Genel Kurmay Başkanı Sivil Savunma Bakanının emrine verilmişti. 1950 den sonraki iktidar, ordunun her memleketteki mânevi kurullarını gözden uzak tutmuştur. Ordunun temel kurallarına riayet etmiyerek kendisine ram olacak bir ordu vücuda getirmek gayreti sivil idarenin ordu ile münasebetini ruhunda birleşmez bir hale getirmiştir.

Biz bunun tamirine çalışıyoruz. Biz orduyu ruhunda ve temelinde Anayasa nizamının vücuda getirdiği sivil idarenin itibarını ve güvenini hissedecek hale getirmek gayesindeyiz. En çok bunun içindir ki, intikam heveslilerinin yaşadığını hissettiren siyaset cereyanlarını durdurmak lâzımdır. Tahrip ve intikam maksatlarının her çeşitten hınç çıkarma gayretlerini kelimelere sarılıp saklanması mümkün değildir. İnsanoğlunun en ziyade isabetle keşfettiği sır,

kendi emniyetine tevcih olunan kasıttır. Ordu gibi bir büyük müessesenin çok daha geniş ve derin anlayışta olduğunu bilmek lâzımdır.

Aziz arkadaşlarım.

Şimdi hülâsa ediyorum. Ordumuz içinde bir fesat hareketi Anayasa nizamına karşı bir heves yoktur. Aksine ordu bunları bir anda ezmeye muktedir ve Hükümetin yanındadır. Onun kuvvetini teşkil etmektedir. Böyle teşebbüse girenler daima hicab içinde kalacaklardır. Böyle teşebbüsleri yığitmik (yığitlik) diye siyasi alanda istismar etmek isteyenler; daima utanacaklardır.

Nihayet dışarıda tahrikler ve gayretler fikir ve telkin halinden çıkıp fil yoluna girdiklerinde, vahametleri ölçüsünde Büyük Millet Meclisinin ve adaletin müeyyidelerini karşılarına dikilmiş bulacaklardır.

11 subay hâdisesinin yukarda anlattığımız gibi, böyle bir ölçüye giren hiçbir vasfı önem ve şümülü yoktur. Hâdis komutanların tabii yetkileri içinde halledilmiştir.

Sayın milletvekilleri,

Hava Kuvvetleri Komutanı ve Genelkurmay Başkanı vazifelerini ifa etmişlerdir. Onların arasında olduğu gibi, bütün ordu içinde emir ve kumanda, askerlik usullerinde işlemektedir. Büyük Meclis her surette ordunun kudretinden ve inzibatından emin olabilir.

Büyük Meclisin ordunun her vesile ve sebeple dile düşürmesinin zararlı olacağını takdir ettiği kadar her hali ile dışardaki siyaset ve yayın alemine örnek olmasını çok önemli sayarım. Verilen takrirlerde, Meclis tahkikatı ve genel görüşme açılması istenmektedir. Bir genel görüşme veya bir Meclis tahkikatı ile ordu içine girip ordunun kumanda ve disiplin meseleleri ihtilâl zamanının türlü hâdiselerden geçmiş çekişme konuları üzerinde dağdağlı vaziyetler alınmasını memleketin temel menfaatlerine kesin olarak aykırı gördüm. Büyük Meclisten izahatımın kâfi görülerek, her iki takririn ret olunmasını isterim.”⁶⁴⁴

Başbakan İnönü’nün konuşmasından sonra bir iki milletvekili daha söz almış ve onları takiben yeterli önergeleri verilmişti. Adana Milletvekili Kasım Gülek, yeterliğe karşı çıkarak, niçin görüşmelere devam edilmesi gerektiğini şu sözlerle açıklıyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, müzakere kâfi değildir. Çünkü Yüksek Meclisin bazı üyeleri itham altındadır. Aziz arkadaşlarım, nasıl ordu politikanın dışında bulunmalı ise, politika da ordunun dışında bulunmalıdır. Meclisin ordunun içişlerine karışması son derece zararlıdır ve bundan uzak bulunması baş vazifesidir. Türkiye’de, 27 Mayıs ihtilâli elbette büyük bir operasyondur. Bu operasyonum yarıları henüz iltiyam bulamadan böyle hassas bir devrede ordu içişlerini görüşmek, ordunun içişleri hakkında tahkikata girişmek katiyen doğru ve memleketin menfaatine değildir.

⁶⁴⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt:10, Birleşim: 21, (24.12.1962), ss. 409-414.

27 Mayıs'tan sonra Türkiye'de dünya tarihinde nadir tesadüf edilen bir siyasi olgunluk görüldü. İhtilâli yapan ordu, bütün dünyanın dürüst olarak kabul ettiği bir seçimle gelen Meclise iktidarı devretti. Bununla bütün dünyada iftihar edebiliriz.

Aziz arkadaşlarım, bunları orduya politikanın karışmaması lâzımgeldiğinin delilleri diye ifade ettim. «Bu konuşmalar kâfi değildir.» deyişimin sebebi şudur: Birtakım ağır isnatlar oldu. Bâzı milletvekillerinin Anayasa dışı bâzı hareketlere karıştığı açık açık birçok yerlerde ifade edildi.

Muhterem arkadaşlarım, eğer böyle hâdiseler var idiye bunların delilleri de olması ve bunların ortaya konulması lâzımgelirdi. Eğer böyle deliller varsa derhal takibata girilmesi lâzımgelirdi. Bizzat savcıların, kendilerinden bunu ihbar telâkki ederek takibata geçmesi icabederdi. Bu, Hükümetini vazifesi idi.

Eğer böyle deliller yoksa bunlar, sadece bâzı milletvekillerini politika bakımından küçültmek için ortaya atılmış yersiz, haksız isnatlardan ibarettir. Yüksek Meclisin vazifesi, üyeleri hakkında yapılmış isnatları boşa geçirmemek, üzerinde durmak ve tahkikat yapmaktır.

Muhterem arkadaşlarım, bu çatı altında Anayasa aleyhinde çalışmış ve iş birliği etmiş kimseler var ise, derhal haklarında tahkikat yapılmalıdır. Eğer suç sabit olursa onlar bu Meclisten kovulmalıdırlar. Ama, yok ise, kimse onun üzerinde vardır; iddiasında bulunamaz.

Bugün Hükümetin beyanatından büyük bir memnurlukla haber aldık ki, böyle bir isnat, delilli isnat mevcut değilmiş. Böyle delilli isnat mevcudolmadığını, şayet olsaydı kendiliğinden takibata geçileceğini burada ifade ettiler. Bu ifadeyi tescil vazifemizdir ve gayet yerinde olur; ancak bu kâfi değildir. Meclis bunu kendisine vazife edinmeli üyeleri arasında böyleleri varsa, bunlar hakkında tahkikat açmalıdır.”⁶⁴⁵

Gülek'in karşı çıkışına rağmen, Millet Meclisi Genel Kurulu, yapılan oylamada 143'e karşı 178 oyla görüşmelerin yeterliğine ilişkin önergeleri kabul etmişti. Bu sırada Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk, 3 arkadaşı ile birlikte verdiği bir önerge ile Hüseyin Ataman ve arkadaşlarının istedikleri Meclis Araştırmasının reddedilmesini talep etmekteydiler⁶⁴⁶. Fakat, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Mekki Keskin, Meclis Araştırması açılmasına yönelik önergenin reddedilmesi durumunda

⁶⁴⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), ss. 415-416.

⁶⁴⁶ Eskişehir Milletvekili S. Öztürk, Elâzığ Milletvekili N. Ardıçoğlu, Sivas Milletvekili C. Odyakmaz, Yozgat Milletvekili M. Kepir ve Sinop Milletvekili C. Karahan'ın önergelerinde şöyle denilmekteydi:

“Sayın Başkanlığa

Sayın Hüseyin Ataman ve arkadaşlarının, İçtüzüğün 177 nci ve binnetice Anayasanın 88 nci maddesinin ikinci fıkrası gereğince talebettikleri, «Meclis araştırması»na mahal bulunmadığı kanaatindeyiz. Filhakika arkadaşlarımızın talebi kabul edilirse, bir «Araştırma Komisyonu» kurulacaktır Ve «Meclis araştırması» müessesesi Anayasanın 88 nci maddesi gereğince Meclisin belli bir konu hakkında bilgi edinmesinden ibarettir. Hal böyle iken gerek bugün ve gerekse bundan evvel alâkalılarca ve Hükümetçe yapılan izahlar karşısında, Millet Meclisi Sayın Üyeleri kâfi bilgi edinmişlerdir ve ayrıca bilgi edinmek üzere araştırmaya, komisyon kurmaya lüzum kalmamıştır.

Yukardaki sebeplerle, «Meclis araştırması» talebini havi takririn reddine karar verilmesini arz ve teklif ederiz.” M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt:10, Birleşim: 21, (24.12.1962), s. 416.

zaten Seyfi Öztürk ve arkadaşlarınca verilen önergenin ulaşmak istediği sonuca ulaşılacağını, bu nedenle onun ayrıca oylanmasına gerek olmadığını bildirmiş ve Millet Partisinden Hüseyin Ataman ve arkadaşlarınca verilen Meclis Araştırması açılmasına yönelik önergeyi oya sunmuştu⁶⁴⁷. Bu oylamada, Millet Meclisi Genel Kurulu, 11 Subay olayı hakkında Meclis Araştırması açılmasını 129'a karşı 209 oyla reddetmişti⁶⁴⁸.

ıı- Köy İçme Sularına Yönelik Farklı Milletvekillerce Verilen Meclis Araştırması Önergeleri

a'- Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan İle Afyon Karahisar Milletvekili Mehmet Turgut'un Güney–Doğu Anadolu İllerinde Köy İçme Suları Meselesini Tetkik Etmek Üzere Bir Meclis Araştırması Komisyonu Oluşturulmasına Dair Önergesi (10/10)

AP Grup Başkanvekili Cihat Bilgehan ve Mehmet Turgut'un, Millet Meclisinin 18 Mart 1963 tarihli 59. Birleşiminde okunan Meclis Araştırması önergelerinde şöyle denilmekteydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Memleketimizin köy içme suları bakımından en feci durumda olan Güney–Doğu Anadolu'nun Gaziantep, Urfa, Mardin ve Diyarbakır vilâyetlerini içine alan kısmında köy içme suları meselesini tetkik ederek Büyük Meclise bildirmek üzere, Anayasanın 88 nci maddesinin 2 nci fıkrası gereğince, bu konuda bir «Meclis Araştırma Komisyonu» kurulması hususunun oya sunulmasını saygıyla arz ederiz.” ⁶⁴⁹

Bu önergenin Millet Meclisi Genel Kurulunun 18 Mart 1963 tarihli 59. Birleşiminde okunmasından sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, aynı mahiyette bir önerge daha olduğunu bildiriyor ve aşağıda yer alan Gaziantep Milletvekili Ali İhsan Göğüş ve 11 arkadaşınca sunulan önergeyi okutuyordu.

⁶⁴⁷ Başkanvekili Mekki Keskin'in açıklaması şöyleydi:

“Efendim, üzerinde konuşmasını yaptığımız önerge reddedildiği takdirde bu önergeyi veren arkadaşlarımızın arzuları yerine gelir. Kabul edildiği takdirde ise arzuları hâsıl olmamış bulunur. Bu bakımdan evvelâ ilk okunan önergeyi oylarınıza arz edeceğim. Millet Partisinin Meclis tahkikatı açılması hakkındaki Önergesini oylarınıza sunuyorum.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), s. 416.

⁶⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 21, (24.12.1962), s. 416.

⁶⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 304.

b’- Gaziantep Milletvekili Ali İhsan Göğüş ve 11 Arkadaşının Güney–Doğu ve Doğu İllerimizi Teşkil Eden Gaziantep, Adıyaman, Urfa, Kars, Ağrı, Malatya, Mardin, Diyarbakır ve Siirt’te Köy ve Kasaba İçme Suları İle Küçük Sulama İşlerinin Daha Acil ve Rasyonel Bir Şekilde Yürütülüp Gerçekleştirilmesi Maksadıyla Bir Meclis Araştırma Komisyonu Oluşturulmasına Dair Önergesi (10/11)

Ali İhsan Göğüş ve arkadaşlarının Güney–Doğu ve Doğu illerimizin bir kısmında içme suları ve küçük sulama işlerinin yürütülmesi hakkında verdikleri ve Millet Meclisinin 18 Mart 1963 tarihli 59. Birleşiminde okunan Meclis Araştırması önergesi şöyleydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

*Güney–Doğu ve Doğu illerimizi teşkil eden Gaziantep, Adıyaman, Kars, Ağrı, Urfa, Mardin, Malatya, Diyarbakır, Siirt’te köy, kasaba içme suları ile küçük sulama işlerinin daha müstacel ve daha rasyonel yürütülüp, gerçekleştirilmesi maksadı ile içtüzüğün 177 nci maddesine göre bilgi toplamak üzere bir Meclis komisyonu teşkilini arz ve teklif ederiz.”*⁶⁵⁰

c’- Köy İçme Sularına Yönelik Meclis Araştırmasına Başka İllerin de Dahil Edilmesinin İstenmesi

Ali İhsan Göğüş ve arkadaşlarının önergesinin okunmasının ardından, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, bu kez sözü edilen araştırmaya başka bazı illerin de dahil edilmesinin istendiği iki önerge daha olduğunu duyuruyor ve onları da okutuyordu. Bu bağlamda Van Milletvekilleri İhsan Bedirhanoglu ile Şükrü Kösereisoglu’nun önergeleri şöyleydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

1. Gündemin 4 ncü maddesinde, Meclis Araştırma Komisyonu teşkiline dair önerge yer almıştır.

2. Araştırmaya ithal edilmek istenen Doğu ve Güney– Doğu illeri arasında Van ilimizin ithal edilmesini,

*3. İşbu takririn, gündemin 4 ncü maddesini teşkil eden Ali İhsan Göğüş ve Atalay Akan tarafından verilen takrir ile birleştirilerek oya konulmasını arz ve teklif ederiz.”*⁶⁵¹

Aynı şekilde Hakkâri Milletvekili Ahmet Zeydan ve Siirt Milletvekili Süreyya Öner de verdikleri bir diğer önergede şöyle demekteydiler:

“Yüksek Başkanlığa

*Hakkâri ili de Güney - Doğu bölgesine dâhil olduğu gibi ilgiye en ziyade muhtaç bulunduğu aşikâr bulunduğu kuruluca Meclis Araştırma Komisyonunun tetkik sahasına Hakkâri ilinin de ithal edilmesini saygılarımızla arz eyleriz.”*⁶⁵²

⁶⁵⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt:14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 304.

⁶⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt:14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 304.

⁶⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt:14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 305.

Gerek AP Grup Başkanvekili Cihat Bilgehan ve Mehmet Turgut'un (10/10) sayılı, gerek Ali İhsan Göğüş ve arkadaşlarının (10/11) sayılı, gerek bu önerelerde araştırmanın sürdürülmesi istenen illere başkalarının dahil edilmesi için verilen diğer iki önerge üzerinde konuşmak isteyen olmadığı görülünce. Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, hepsini birden oya sunuyor ve Millet Meclisi Genel Kurulu 18 Mart 1963 tarihli 59. Birleşimde, bu illerde de Meclis Araştırması açılmasını kabul ediyordu⁶⁵³. Araştırmanın açılmasının kabul edilmesi üzerine, Başkanvekili Keskin, Araştırma Komisyonunun 5 üyeden oluşmasını ve sürenin 1 ay olarak saptanmasını önermiş ve bu öneriler de kabul edilince, siyasî parti gruplarının bir araya gelip adayları belirlemeleri gerektiğini bildirerek gündemdeki diğer konulara geçmişti⁶⁵⁴.

d'- Komisyonun Oluşturulması Mümkün Olamayınca Açılan Meclis Araştırmasından Vazgeçilmesi

Millet Meclisinin 20 Mart 1963 tarihli 60. Birleşiminde önceki Birleşimde açılması kararlaştırılan Meclis Araştırması Komisyonu için üye seçimine gidilmesinden önce, çok sayıda milletvekili, bu araştırmaya kendi illerinin de dahil edilmesini isteyen önergeler vermişlerdi⁶⁵⁵. Bu arada, Artvin Milletvekili Saffet Eminağaoğlu, bu Meclis Araştırmasından vazgeçilmesini öneriyorsa da, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Meclis Araştırması açılmasına karar verildiğini, artık bundan geri dönülemeyeceğini, bu nedenle de böyle bir önergeyi oylatamayacağını bildirince, söz alan Artvin Milletvekili Eminağaoğlu, geçmişte benzer bir uygulamanın gerçekleştirildiğine dikkat çeken şu konuşmayı yapmıştı:

“Sayın arkadaşlarım, çok iyi hatırlıyorum, eğer hafızam beni yanıltmıyorsa, ki yanılttığını zannetmiyorum; geçen sene de karar verilmiş, yani heyetin gönderilmesi karar altına alınmış ve seçime dahi geçilmişken, her nedense ikinci bir tahrir verildi ve bu tahrir üzerine Heyeti Umumiye'nin evvelki kararından rücu etti. Hâdis e bundan ibarettir ve zabıtlarda da aynen vardır.

*Binaenaleyh, Sayın Başkanlık Divanının ileri sürdüğü sebebi bir türlü anlayamıyorum. Diyorlar ki; «Karar alınmadan evvel böyle bir tahririn verilmesi lâzım gelirdi.» Hayır arkadaşlar, bir teamül mevcuttur. Geçen sene karar verilmiş, seçime geçilmiş ve iki, üç defa da oylama yapılmıştı. İkinci bir tahrir, yani benim tahririme muvazi bir tahrir Heyeti Umumiye'nin oyuna sunulmuş ve evvelki karardan rücu edilmişti. Vaziyet budur. Evvelki teamülün dışına çıkılmamasını istirham ederim ve tahririmin oya sunulmasını arz ediyorum.”*⁶⁵⁶

⁶⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt:14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 305.

⁶⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt:14, Birleşim: 59, (18.03.1963), s. 305.

⁶⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt:14, Birleşim: 60, (20.03.1963), ss. 358, 363-366.

⁶⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt:14, Birleşim: 60, (20.03.1963), s. 365.

Ancak, Birleşimi yöneten Başkanvekili Keskin, araştırmadan vazgeçilemeyeceğini tekrarlıyor ve şu açıklamada bulunuyordu:

*“Müsaadenizle hatırımda kaldığına göre, arkadaşşıma cevap vereyim. Karadeniz ve civarı vilâyetlerde tetkikte bulunmak üzere bir heyet kurulmasına karar alınmıştı. Fakat Orta - Anadolu için bir türlü nisap temin edememiştik. Aranan nisap temin edilmediği için bir önerge verildi ve heyetin tetkika gitmesinin arzu edilmediği ifade edilerek, bu tetkikin yapılıp yapılmamasının oya sunulması istendi. Bu sebeple kabul edilmedi. Benim hatırımda kaldığına göre... Bir dakika beni dinleyin. Dün mevzuubahsolan Doğu, Güney - Doğu ileri tetkikatı bahsine gelince, arkadaşlarımız etüt ettiler, konuştular, buraya bir heyetin gönderilmesini arzu ettiler. Şimdi o beş kişilik heyetin gitmesi için seçim yapacağız. Mutaaddit birleşimlerde bunda da nisabı temin edemezsek, tekrara lüzum yoktur, istemiyorlar arkadaşlar diye bir önerge gelirse, o zaman mevzuubahsolar. Şimdiden dün alınmış olan kararın tatbikatına geçmeden kaldırılması hakkındaki talebi oya koyamam.”*⁶⁵⁷

Araştırılacak illere, bazı milletvekillerinin kendi seçim çevrelerinin dâhil edilmesini isteyen önergeler arasında dikkat çeken birinde ise, tüm Türkiye’nin, Meclisin tümü tarafından araştırılması istenmekteydi. Gerçekten, Amasya Milletvekili Kemal Karan, bu yönde bir talepte bulunmuşsa da, Başkanvekili Mekki Keskin bunun mümkün olamayacağını şu sözlerle açıklıyordu:

*“Efendim, Kemal Karan arkadaşımızın da teklifleri var. Onu, aflarına mağruren okutmuyacağım. O, bütün Meclis tarafından bütün Türkiye’nin araştırılmasını istiyor. O zaman, burada kimse kalmayacağına göre, çalışılmaz. Önergelerini okutmuyorum...”*⁶⁵⁸

Daha sonra, Komisyonun seçimine geçiliyor, ancak gerek 60., gerek sonraki Birleşimlerde yapılan açık oylamalarda, toplantı yeter sayısının bulunmadığı anlaşıldığından, seçimin tamamlanabilmesi bir türlü mümkün olmuyordu. Nihayet, Millet Meclisinin 29 Mart 1963 tarihli 64. Birleşiminde, Kayseri Milletvekili Mehmet Göker ve Artvin Milletvekili Saffet Eminağaoğlu tarafından verilen iki ayrı önergede, daha önce alınan araştırma açılması kararının kaldırılması istenmişti⁶⁵⁹.

⁶⁵⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt:14, Birleşim: 60, (20.03.1963), s. 365.

⁶⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt:14, Birleşim: 60, (20.03.1963), s. 366.

⁶⁵⁹ Adları geçen milletvekillerinin önergeleri şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Gündemin birinci maddesinde zikredilen «memleketimizin Doğu ve Güney-Doğu» bölgelerinde köy ve kasaba içme sularını tetkik için kurulmasına karar verilen Meclis Araştırma Komisyonuna üye seçimi günlerden beri yapılamamıştır.

Böyle bir komisyona lüzum yoktur. Kararın kaldırılmasının oya arzını teklif ederim. Kayseri Mehmet Göker”

“Sayın Başkanlığa

Doğu ve Güney - Doğu illerinde su işlerini tetkik için yapılacak seçimden vazgeçilmesi ve evvelce alınan karardan rücu edilmesi lüzumu, nisap sağlanamamış olmakla belirmiş bulunduğundan, bu hususun oya sunulmasını arz ve teklif ederim. Artvin Saffet Eminağaoğlu” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt:15, Birleşim: 64, (29.03.1963), s. 64.

Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, bu önergeleri birlikte oylatıyor ve ikisi de kabul ediliyordu. Böylece, Millet Meclisi, Trabzon Milletvekili Ali Rıza Uzuner ve 21 arkadaşının, Doğu Karadeniz bölgesinde himayeli ucuz buğday satışlarının yeniden yapılmasına ilişkin 10/4 numaralı Meclis Araştırması ve Yozgat Milletvekili Veli Uyar ve 8 arkadaşının, Orta Anadolu’da hüküm süren kuraklık sebebiyle halkın beslenme sıkıntısına ilişkin 10/5 numaralı Meclis Araştırmasında olduğu gibi, Komisyonun oluşturulması bir türlü tamamlanamayınca, daha önce açılması kararlaştırılan bu Meclis Araştırmasından da, vazgeçmiş olmaktadır⁶⁶⁰.

ii- İstanbul Milletvekili Ömer Zekâi Dorman ve 7 Arkadaşının, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 19 Ağustos 1963 Tarihli Birleşiminde Sıkıyönetimin Uzatılması Nedeniyle Yapılan Görüşmelerin, Basında Aynen Yayımlanmasına Engel Olunması Olayı Hakkında Bilgi Edinmek İçin İçtüzüğün 177. Maddesi Gereğince Araştırma Yapılmasına İlişkin Önergesi (10/12)

İstanbul Milletvekili Ömer Zekâi Dorman, Ankara Milletvekili Hüseyin Ataman, Çankırı Milletvekili Kâzım Arar, Yozgat Milletvekili İ. Hakkı Akdoğan, Konya Milletvekili Ömer Kart, Nevşehir Milletvekili A.B. Numanoğlu, Kırşehir Milletvekilleri Memduh Erdemir ve Halil Özmen tarafından verilen Meclis Araştırması önergesinde şöyle denilmektedir:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Sıkıyönetimin temdidi münasebetiyle Büyük Millet Meclisinin 19.8.1963 tarihli Birleşiminde cereyan eden müzakerelerin basında aynen neşrine mâni olduğu öğrenilmiştir.

Bâzi gazetelerin bu müzakerelere ait haber sütunlarının kısmen beyaz çıkması, bâzılarının da geniş haber alma teşkilâtına rağmen Anadolu Ajansının verdiği bültenle iktifa etmiş bulunmaları aldığımız haberi teyidetmektedir.

Bu hâdise ile alâkalı olarak Cumhuriyet Senatosunda yapılan bir konuşmaya Hükümet adına verdiği cevapta, Millî Savunma Bakanı «dün akşam bâzi basın merkezlerinde bir süitefehhümden ileri gelen bir anlaşmazlık olmuştur. Bu bir hakikattir» demek suretiyle ortada bir hâdise olduğunu kabul etmiştir.

Basına vâki müdahalelerin şu veya bu şekilde olması hâdisenin mahiyetini ve vahametini değiştiremez.

Sıkıyönetimin temdidi sebeplerinin gizli bir celsede açıklanması talebine muhalefet eden Başbakan, her şeyi millet önünde açık olarak konuşmayı tercih ettiğini beyan etmişlerdi. Bu beyandan sonra Hükümetin mesuliyeti altında işliyen sıkıyönetimin şu veya bu yolla Meclis müzakerelerinin neşrine ve böylece millet tarafından öğrenilmesine mâni olması elem ve ibret vericidir.

Anayasa nizamının muhafazası için kurulan bir müessese vasıtası

⁶⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 15, Birleşim: 64, (29.03.1963), s. 64.

ile Anayasaya tecavüz edilmesi karşısında Yüksek Meclisin seyirci kalmıyacağından emin bulunmaktayız.

Bu hâdisе hakkında bilgi edinmek ve aydınlığa kavuşmak üzere İçtüzüğün 177 nci maddesi gereğince tahkikat icrasını arz ve talebederiz. “⁶⁶¹

Millet Meclisinin 22 Ağustos 1963 tarihli 122. Birleşiminde görüşülmesine başlanan bu önerge hakkında, ilk sözü önerge sahiplerinden Hüseyin Ataman almış ve Meclis Araştırması açılması isteminde bulunmalarının nedenini şöyle açıklamıştı:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlar,

İhtilâlden çıkmış olan memleketimizde demokratik rejimi yerleştirmek ve Anayasanın mutlak hâkimiyetini sağlamak en hayati meselemizi teşkil etmektedir.

Büyük Meclisin, iki yıllık hayatında, bu mevzuda çeşitli istikametlerden gelen birçok güçlükler ve buhranlarla karşı karşıya kaldığı ve bunları bertaraf etmek için gayretler sarf ettiği malûmdur.

20–21 Mayıs olayları bu buhranlar zincirinin bir halkasını teşkil etmektedir. Bu hâdisе vesilesiyle ilân edilen ve devam eden Sıkıyönetim, Anayasa nizamını korumak maksadının bir ifadesidir.

Nereden gelirse gelsin, Anayasa hükümlerini ihlâl e matuf her davranış karşısında Yüksek Heyetinizin büyük bir hassasiyet göstermesi en tabîî hakkı ve vazifesidir. Bu mevzuda gösterilecek en ufak bir ihmâl ve müsamahanın cüretleri artırması, daha vahîm hâdiselere yol açması beklenmektedir.

Tahkikat önergemiz, Yüksek Heyetinizin de paylaşıacağından emin bulunduğumuz böyle bir anlayış ve endişeye tercüman olmaktadır.

Muhterem arkadaşlar,

Sıkıyönetimin temdidî münasebetiyle Büyük Millet Meclisinde cereyan eden müzakerelerin basında aynen neşrine mâni olunduğu haber alınmıştır. Bâzı gazetelerin, bu müzakerelere ait haber sütunlarının kısmen beyaz çıkması, bâzılarının da geniş haber alma teşkilâtına rağmen Anadolu Ajansının verdiği bültenle iktifa etmiş bulunmaları, alınan bu haberleri ilk nazarda teyid etmektedir.

Sayın Millî Savunma Bakanı, Cumhuriyet Senatosunda yaptığı bir konuşmada hâdiseye temasla «Dün akşam bâzı basın merkezlerinde bir suitefehhümden ileri gelen, bir anlaşmazlık olmuştur. Bu bir hakikattir. Bilâhara bu anlaşmazlık izale edilmiştir» demiş ve böylece ortada bir hâdisе olduğunu kabul etmiştir.

Dünkü İstanbul gazetelerinde, basına yapılan bu müdahaleye ait yazılar intişar etmiştir. Bir gazetede «Zaruri bir açıklama» başlığı altında yayınlanan bir yazıda şöyle denmektedir:

⁶⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 121, (21.08.1963), ss. 247-248.

«Dün pek çok İstanbul gazeteleri gibi, gazetemiz de yurdun çeşitli bölgelerine ya zamanında gidememiş veya ancak değişik baskılar halinde peyderpey sevk edilebilmiştir. Tamamiyle bize aidolmayan ve bâzı makamlarca Anayasanın pek açık bir maddesinin yanlış yorumlanarak, Meclis müzakerelerinin de yasak edilebileceği gibi, sakat bir hükme varılmasından doğan bu aksaklık, bu gecikmenin ve değişik baskıların âmili olmuştur. Elimizde olmayan bu aksaklıktan dolayı okurlarımızdan özür dilerken, ilgililerin bundan böyle Anayasanın pek sarîh hükümleri karşısında olsun daha dikkatli ve uyanık olmalarını temenni ederiz.»

Bir diğer gazetede de «Uyanlar ve uymayanlar» başlığı altında şunlar yazılmaktadır:

«Ankara, İstanbul ve İzmir’de, Sıkıyönetimin iki ay daha uzatılması münasebetiyle Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik oturumunda yapılan müzakerelere dair haberler dün gazetelerimizde değişik ölçülerle çıkmıştır. Bir kısım gazeteler sadece Anadolu Ajansının verdiği metni kullanmış, bir kısmı ise tafsilâtlı haberlere sütunlarında yer vermişlerdir. Bunun sebebi Sıkıyönetim Komutanlığından telefonla yapılan bir tavsiyeye gazetelerimizden bâzısının uyması ve bâzısının uymamasıdır. Sıkıyönetim Komutanlığı adına gazetelere telefon eden bir vazifeli, Meclis müzakerelerinin Anadolu Ajansı tarafından verildiği şekilde yayınlanmasını söylemiş, bu arada Ajans bülteninin 35 ilâ 39 ncu sayfalarının kullanılabilirliğini, 48 nci sayfadaki haberin ise konulamıyacağını ilâve etmiştir.»

...

Muhterem arkadaşlar, buraya kadar olan maruzatımız Meclis müzakerelerinin aynen neşrine mâni olmak için bir müdahalenin yapıldığını açıkça göstermektedir. Bu müdahalenin yazılı veya sözlü olması, hâdisenin mahiyetini ve Meclislerdeki açık görüşmelerin her türlü vasıta ile yayımının önlenemeyeceğini âmir bulunan Anayasanın 87 nci maddesi muvacehesindeki vahametini değiştiremez.

En ehemmiyetsiz sebep ve bahanelerle süreli ve süresiz gazete kapatabilen bir idareden gelecek tavsiyenin ne mânaya geleceğini ve muhatap üzerinde ne tesir yapabileceğini herkes takdir eder. Bu gazetenin kapatılması, telâfisi ve tahammülü imkânsız zararlara yol açabilmektedir. Bu endişenin nasıl bir baskı yaratacağı aşîkârdır.

Mâruf tabirleriyle, atı alan Üsküdar’ı geçtikten sonra Sayın Millî Savunma Bakanının, «bir suitefehhüm oldu», demesi ve böylece meseleyi kapatmaya çalışması, ne yaraya, merhem olur ve ne de ilerde keyfi ve kanunsuz müdahaleleri önleyebilir.

Sıkıyönetimin temdidî müzakerelerinde Millet Partisi Grup Sözcüsü arkadaşımız; «Tatbikata hâkim olan keyfi ve pervasız zihniyetin seçimler esnasında toplantıları yasak etmesi, nutuklara sansür koyması ve radyo konuşmalarına müdahale etmesi beklenebilir. Hükümet bu hususlarda bir teminat verebilir mi?» demişti.

Grup adına ifade edilen ve Hükümetçe cevapsız bırakılan endişenin ne kadar yerinde olduğunu, Meclis müzakerelerinin neşrine vâki müdahale ile bir kere daha anlamış bulunuyoruz.

Muhterem arkadaşlar,

Evvelâ Anadolu Ajansı vasıta kılınarak, bilâhara telefonla vâki müdahale kimler tarafından yapılmıştır veya yaptırılmıştır? Emri Sıkıyönetim Kumandanı mı vermiştir, yoksa başka bir makam sahibi mi vermiştir veya verdirmiştir? Bütün bunlar ancak bir tahkikle aydınlığa kavuşabilir. Tahkikatın neticesine göre de büyük Meclis kendine düşenleri yapar.

Cumhuriyet Senatosunda söylediği sözleri şimdi burada şu veya bu şekilde tekrar edecek bir bakanın beyanı ile hâdise örtülemez. Milleti karanlık içinde bırakan bu müdahalenin aydınlanması lâzımdır.

Meclis müzakerelerinin neşrine mâni olanların daha dün mahkûm edildiklerini unutmamak mevkiindeyiz. Bu itibarla önergemizin kabulünü bir kere daha saygılarımızla arz ve rica ederiz.”⁶⁶²

Daha sonra Afyon Karahisar Milletvekili Halûk Nur Bâki ve Yozgat Milletvekili İsmail Akdoğan konuşmuşlardı. Onları takiben kürsüye gelen ve CHP Grubu adına bu önergenin reddedilmesi gerektiğini savunan Edirne Milletvekili Fahir Giritlioğlu, olayın gelişimine dikkat çektikten sonra, şöyle devam ediyordu:

“... Ortaya getirilmiş bulunan meselede, Anayasanın ihlâl edildiği iddiası vardır. İcra Organının bir tasarrufu ele alınarak, bu meseleden Anayasanın ihlâl edildiği neticesi çıkarılmış ve Meclisten, bir Meclis tahkikatı yapılması istenmiştir. Filhakika, böyle bir tasarrufun olduğu kanaati peşinen C.H.P. nde mevcut bulunsa idi, böyle bir tasarrufun mevcudiyetine C.H.P. uzaktan veya yakından inanmış bulunsa idi, bu vazife yarışında C.H.P. de önergeyi takdim eden arkadaşlarımızdan geri kalmamak gibi bir durumu iktisabederdi.

C.H.P. Grubu olarak, teklif sahibi 8 arkadaşımızın fikirleri ile bir olmadığımızı peşinen arz etmek durumundayız. Biz, hadisede, uzaktan veya yakından Anayasayı ihlâl edici bir tasarrufun bulunduğu inancına sahip olamadık. Müsamahanıza sığınarak, bunun nedenlerini ve mümkün olduğu kadar sebeplerini izah etmeye çalışacağım.

Çok kıymetli arkadaşlarım, evvelâ, bizi bu konuda titizliğe davet eden Anayasamızın 87 nci maddesi üzerinde, hafızalarınızı tazeleyerek, sizlerin bu maddenin hükmüne eğilmenizi rica edeceğim.

Anayasamızın 87 nci maddesi, Meclis görüşmelerinin açıklığı ve yayınlanması konusunda çok kesin hükümler vaz’etmiş bulunmaktadır. Maddenin birinci fıkrasının getirmiş olduğu prensip şöyledir: «Meclis görüşmeleri açıktır ve ilgili Meclisin tutanak dergisinde tam olarak yayınlanır.» Madde, birinci fıkrası ile getirmiş olduğu bu prensibe, üçüncü fıkrası ile de

⁶⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 122, (22.08.1963), ss. 291-292.

emredici bir hükmü ilâve etmiş bulunmaktadır. Filhakika maddenin üçüncü fıkrası aynen şöyle demektedir: «Meclislerdeki açık görüşmelerin her türlü vasıta ile yayımı önlenemez.» Hiç şüphe yok ki; bu prensiplere titizlik göstermek bakımından, önerge sahibi arkadaşlarımız derecesinde, biz, Cumhuriyet Halk Partisi Grubu da, kendimizi, titizlik göstermek vazifesi içerisinde göstermekteyiz. Meclisimizin 8 muhterem üyesi içtüzüğün 177 nci maddesine dayanarak, Millet Meclisi Başkanlığına sunmuş oldukları önergeleri ile bu konuya temas etmişler ve Meclis tahkikatı açılması talebinde bulunmuşlardır. Tekliflerinin konusu, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığının bir tasarrufunun Anayasaya aykırılığı merkezindedir. Ortaya atılan iddia ise çok açık bir iddiadır. Demektedir ki, Anayasa nizamının muhafazası için kurulan bir müessese, yani sıkıyönetim müessesesi, vasıtasıyla Anayasaya tecavüz edilmiştir. Cümle bu kadar açıktır, itham edici bir iddiayı kapsıyan çok açık, her türlü münakaşadan uzak iddiaları havi bir cümledir. Bu cümle karşısında, grup olarak, gereken ehemmiyeti verdik. Biz, kendi iç bünyemizde yaptığımız münakaşayı huzurunuzda da getirmek mecburiyetinde olduğumuz için, müsaadenizle meseleyi huzurunuzda beraberce izliyelim.

İddiaya göre, sıkıyönetim komutanlığı adına gazetelere telefon eden bir vazifeli, Meclis müzakerelerinin Anadolu Ajansının verdiği şekilde gazetelerde neşrini istemiş bulunmaktadır. İddia bu suretle tasrih edilmiş bulunuyor. Bu tavsiyeyi kim yapmıştır? Önergede bunun adı yoktur. Bu tavsiyeye bütün gazeteler iştirak etmiş midir önergede bunun cevabı da «evet» olarak gösterilmemiştir.

Muhterem arkadaşlarım, Sayın Millî Savunma Bakanının da dün huzurunuzda beyan ettikleri veçhile, İstanbul basınıni tereddüde düşüren bir olayın mevcudolduğu vakıası münakaşaların dışındadır. Bir vakıa var, bu vakıa ne dereceye kadar şümüllü, ne dereceye kadar Anayasaya aykırı, ne dereceye kadar Anayasayı çiğneyen bir vakıa? Bunu münakaşa edebilmemiz için, vakıayı seyrine göre takibetmek mecburiyetindeyiz. Telefonla yapılmış olan, gazetelere bir tavsiye var. Bu tavsiyenin Sıkıyönetim Komutanlığının şahsından veyahut kumandan adına konuşan birisinden geldiği yolunda en ufak bir iddia yok. Bu bir. Sıkıyönetim komutanlığı tarafından yazılı bir yazı? O da yok. İkincisi telefonla bu konuşmayı yapan şahıs kim, adı ne, rütbesi ne, sıfatı ve yetkisi ne? Bu da meçhul. O derece meçhul ve o derece tesir kabiliyeti az olan bir telefon hitabıdır iki, gazetelerin bir kısmı bu şekildeki telefon emrini hiçe saymışlar yine Meclis müzakerelerini harfiyen diledikleri gibi, kendi kanaatlerine göre, mütalâalar da eklemek suretiyle neşretmişlerdir. Bunu bilhassa tebarüz ettirmek isterim. Sıkıyönetim rejimi içerisinde neşredilen gazeteler, hakikaten hiyerarşiye uyularak sıkıyönetimce yazılmış veya yetkili bir makamdan gelmiş bir yazı veya yetkili bir makamdan olduğu kanaatini uyandıran bir telefon haberi karşısında bulunsalar, gazetenin birisi bu emri dinleyip, öbürü dinlememezlik etmez. Gazetelerin pek mühim bir kısmı kendi

ihtiyarları ile hareket etmişler, Anayasanın sarıh olan 87 nci maddesini nazara almak suretiyle neşriyat yapmışlardır. Bunun dışında, bir kısım gazeteler, özür dilerim, bu bir kısım gazetelerin adını şurada, verebilecek durumdayım. Bizim tesbitimiz sayın önerge sahiplerinin şikâyet ettiği konulardan ibaret kalmıştır. Daha fazla gazeteleri biz bulamadık. Bu bir kısım gazetelerin başında Dünya Gazetesi de bulunmaktadır. Enteresan olan bir noktayı bu arada da ifade mecburiyetindeyiz. Aynı Dünya Gazetesi, Sıkıyönetim Komutanlığının bir (bu) haftaki emriyle tekrar neşir hayatına atılmış bulunmaktadır. Aynı Dünya Gazetesi şikâyet ettiği konuyu; bizzat kendi ihtiyariyle tashih etmiş, ikinci baskısını da çıkartmıştır. Ortada hakikaten bir anlaşamamazlık var. Dünya Gazetesinin, bir an için son derece samimî bir endişeye düştüğünü farz edelim. Bu samimî endişe ile yani telefon emrini dinlemek lüzumunu hissederek normal neşriyat yapmadığını farz edelim. Ama, aynı Dünya Gazetesi, çok kısa bir zaman sonra, yeni bir nüsha basmak suretiyle normal neşriyatını yapmıştır. Bu da gösteriyor ki telefon emrinden en çok endişe duyan bir gazeteniz dahi bu endişesini çok kısa bir süre sonra, belki 30 dakika, belki üç dakika, belki bir saat sonra, fakat, son derece kısa bir süre sonra dağıtabilmiş ve dilediği gibi yazma imkânını da bulmuş, yeni bir gazeteyi piyasaya sürmüştür. Şu halde arkadaşlar, hâdisede, karakteristik mânada bir yetkili organın kanun dışı emir verme karakteri yoktur. Hâdisede karakteristik mânada, olsa olsa bir memurun, meselâ bir vazifeli veya vazifesiz memurun, resmî sıfatı haiz bir kişinin, işgüzarlık kelimesiyle ancak vasıflandırılabilir şekilde, telefon emri mevzuubahistir. Bunun başka türlü tefsiri için ne kadar aleyhte mütalâada bulunursak bulunalım, ne kadar kendimizi zorlarsak zorluyalım ve ne kadar Anayasa nizamına titizlik göstermek gayreti içerisinde, bu şekilde cesaret gösteren memur aleyhinde mantığımızı yürütürsek yürütelim, başka türlü tefsire gidemiyoruz. Resmî bir organ tarafından verilmiş bir emir yok. Anayasa ve hukuk nizamı dışı bir tasarruf yok. Ancak, telefonda konuşan rütbesi, sıfatı, nenin nesi olduğu meçhul bir kişinin, yetkisi dışında tamamiyle arızı olarak, belki de, lüzumundan fazla işgüzarlık hevesine kapılmak suretiyle yapmış olduğu bir telefon konuşması var. Bir partinin sözcüsü sıfatıyla, hâdiseyi küçümsetmek ve olduğundan daha küçük göstermek gayreti ile huzurunuzda bir mantık dolambaçları içinde bulunuyorum addedilmemesini de bilhassa istirham ederim. Gerek partimin görüşü, gerek şahsi kanaatim o merkezdedir ki, yetki verdiğiniz ve iki ay daha devam ettirmeye lüzum gördüğünüz Sıkıyönetim idarecileri, Anayasanın, bekçileridir. Anayasa rejimimizin bekçileri mevkiinde bulunan ve bugün Anayasa rejimimiz aleyhine tasarrufta bulunan, Anayasa rejimimiz aleyhinde ayaklanan kişilerin tasfiyesi babında mevcudiyetine lüzum hissettiğimiz Anayasa yöneticilerinin bizatihi Büyük Meclisten yetki aldıktan birkaç saat sonra kendi yetkisini suiistimal edecek kadar meselelere yabancı olduğunu düşünmek, millî menfaatleri hiçe sayacağını farz etmek Meclisin yetkisini ve Anayasanın âmir hükümlerini çiğniyecek kadar pervasız olduğunu farz etmek için elimizi vicdanımıza koyalım, oha göre konuşalım. Elimizde en ufak, zerre kadar bir delil mevcut değildir.

Pek muhterem arkadaşlarım, şimdi şöyle bir سوال akla gelebilir. Bu ayrı noktai nazarı savunan bana karşı, önerge sahibi arkadaşlarımdan birisi çok haklı olarak diyebilirler ki; «Böyle midir, değil midir? Biz de bunun tahkiki için meseleyi Meclise getirdik. Biz de kesin olarak böyledir iddiasında değiliz», diyebilirler.

Pek muhterem arkadaşlarım, işi hüsnüniyetle konuşalım. Kullanılan ve demin okuduğum cümlelerin, sadece önergeye kuvvet vermek maksadiyle, önergede yer aldığını farz ederek arkadaşlarımin bu şekildeki önergelerini son derece samimî bir hisle ve Anayasa rejimine titizlik gösterdiklerinin bir delili olarak verdiklerini kabul ederek, yine aynı mantığımı devam ettireyim.

Pek muhterem arkadaşlar, önerge sahiplerinden bir arkadaşımızın önergesini gerekçeye dayandırmak maksadiyle huzurunuzda söylediği bir cümleyi enteresan buldum ve bu cümle benim de istinadedeğim bir cümle olacaktır. Şöyle dediler: «Büyük Meclis olarak buhranlarla karşı karşıya bulunmaktayız. 21 Mayıs olayları buhranlar zincirinin bir tanesini teşkil etmektedir.» Çok kıymet taşıyan bu fikri ben de konuşmalarım için istinatgâh yapacağım. Büyük Meclis olarak bir buçuk seneden beri buhranlarla karşı karşıya bulunduğumuzu hepimiz itiraf ettiğimize göre, şimdi, Büyük Meclisin mevcudiyetine ve Anayasa nizamımıza karşı yöneltilmiş bir askerî isyanın tasfiyesiyle vazifelendirilmiş sıkıyönetim rejimimizi karşımuza alıyoruz ve bu rejime diyoruz ki, «senin hakkında tahkikat yapacağız» tahkikat kısmî olmaz, tahkikat kül halinde yapılır. «Sen tahkikatın sonuna kadar benim nazarımda zanlısın ve tahkikatın sonuna kadar zanlılık sıfatını muhafaza ettiğin nisbette de lâıykı ile ve kemali ile iş göremezsın.» Bu şart, bizi yeni bir buhranın karşısına sokar mı, sokmaz mı? Bir politika heyetinin yüksek vatanseverliğine hitabeden سوالimi tevcih ediyorum. Tahmin ederim, yeni bir buhran içine girmiş oluruz.

...

Muhterem arkadaşlarım, sıkıyönetimin, geçirilen devresi zarfında hukuk prensiplerine bağlılığı göz önüne alınacak olursa, telefonla yapılan muhaberenin neticede, dönüp dolaşıp Sıkıyönetim rejimini ilgilendiren ve topyekûn Sıkıyönetim yöneticilerini, Anayasaya aykırı hareket etmiş mevkiine getiren bir görüş ve bir önerge, bugünün şartlarına ve Sıkıyönetimin yöneticilerine karşı beslemiş olduğumuz kanaatlere uygun düşmese gerektir. Biz, C.H.Partisi olarak inandık ki, Sıkıyönetim dahi kendi hususi kanunu çerçevesi içerisinde, fakat, bir hukuk rejimidir.

Hukuk rejimi olan bu Sıkıyönetim rejimi, 5 aylık iyi bir hukuk imtihanından geçmiştir, tezkiyemizi almıştır. İtimadımız, bu yöneticiler üzerinde temerküz etmiştir. Yeni itimadımızın, yöneticiler üzerinde temerküzünden birkaç saat sonra, aynı yöneticilerin, Anayasanın 87 nci maddesini hiçe sayacak kadar vahim bir Anayasa suçunu işlemeye cesaret edeceklerini ve hattâ akıllarının kıyısından dahi geçireceklerini vicdanen kabul edemiyoruz. Bu itibarladır ki,

Cumhuriyet Halk Partisi olarak bizler, Sıkıyönetimin Anayasaya aykırı, her hangi bir şekilde davranışının olmadığına kaaniiz. Hâdiseyi basit bir olay, kim olduğu belli olmıyan, sıfatının ve yetkisinin ne olduğu belli olmıyan bir kimsenin yaptığı basit bir olay mahiyetinde görmemiz sebebiyle, olsa olsa, Millî Savunma Bakanlığının yetkisi dâhilinde bir tetkik ve tahkikle aydınlığa çıkacak karakterde gördüğümüz için, Meclis tahkikatı açılması lüzumuna inanmıyoruz.

Bu bakımdan, önerenin reddini Yüksek Meclisten hassaten rica eder saygılarımızı sunarız.” ⁶⁶³

Söz alan bazı milletvekillerinden sonra, MP Meclis Grubu adına, önergede de imzası bulunan Kırşehir Milletvekili Kâzım Arar kürsüye geliyor ve Grubunun değerlendirmesini şöyle dile getiriyordu:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlar, bir mevzu üzerindeyiz. Fakat, bu mevzu,daha henüz aydınlanmadan, cevap vermekle mükellef Hükümetin beyanı dinlenmeden,bâzi kıymetli arkadaşlarım, âdeta mevzuu daha önce tetkik ve tahkik etmiş ve sanki Hükümeti temsil eden bir insan edası ile geldiler ve burada «vardır, yoktur, olmuştur, olmamıştır» münakaşasına girdiler. Yine bu muhterem arkadaşlarım enine boyuna Millet Partisi Meclis Grubunu âdeta jurnalcılıkla, Orduya karşı bühân yapmakla, itham ettiler ve buna benzer gerçekten yakışsız, yersiz ve mesnetsiz sözlerle rencideye çalıştılar.

Mevzu nedir? Sanki, kıyamet kopuyor, nedir arkadaşlarım? Evvelâ, mevzuun bir icmalini yapmak lâzımgelir. Bu bir Anayasa mevzuudur. Ne olmuştur? Anayasayı korumak için kurulmuş müesses bir nizamın, Anayasayı korumak için tesis ettiğimiz Sıkıyönetim müessesesinin bir tatbikat aksaklığını bu kürsüye getirmek vatanperverliğin tâ kendisidir.

Saniyen şu veya bu mülâhaza ile bize bühânda bulundular. Bu Meclise geldiğimiz ilk günü yaptığımız yeminin şartlarını bozarak sükût etmiş insanların bize bühân etmek yolunda gösterdikleri gayreti şiddet ve nefretle reddederiz.

Arkadaşlarım, matbuat yoluyla bize intikal eden mevzu, müşahede ettiğimiz mevzu şundan ibarettir: Sıkıyönetim tarafından veya meçhul şahıslar tarafından, bir müdahale yapılmıştır. Onu da kabul ederiz. Zaten, bizim katî bir beyan ve iddiamız, isnadımız yok. Diyoruz ki; hâdiseyi tetkik edin, bunu yapan kimdir? Bir soru soran müessesenin karşısına çıkıp, isnatlı, iddialı, bühânlı ve katî bir beyan ile konuşmak doğru olmasa gerektir...

Bize basın yoluyla intikal eden mevzu, Anayasamızın 87 nci maddesinde şöyle ifadesini bulmaktadır. «Meclis görüşmeleri açıktır ve ilgili Meclisin

⁶⁶³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 122, (22.08.1963), ss. 295-298.

Tutanak Dergisinde tam olarak yayınlanır.» Bu maddenin 3 ncü fıkrası da «Meclislerdeki açık görüşmelerin her türlü vasıta ile yayını önlenemez» demektedir. Bu katî hüküm karşısında, tetkik ve tahkikle mükellef olmıyan ve henüz bu önergemizle hâdiseye muttali bulunan kıymetli C. H. P. Sözcüsü ve bağımsız Nur Baki arkadaşımızın, âdeta burada meseleyi tetkik ederek gelmiş görüşmeleri ve savunma vazifesi ile kendilerini mükellef kılmaları, bu derece ehemmiyeti ve önemi haiz bir meselede, Anayasanın ihlâline müncer olabilecek çok ciddî bir mevzuda tetkik ve araştırmadan kaçınmak mânasını istihracetmektedir. Evvelâ, Hükümet gelsin lütfen izahat versin. Nitekim, Cumhuriyet Senatosunda Grupumuz adına yapılan bir gündem dışı konuşmaya, Sayın Bakanın verdiği beyanda «bir suitefehhüm olmuştur. Bu bir gerçektir,» demek suretiyle, hassasiyetimize iştirak ettiğini, vakanın mevcudiyetini belirttiğini huzurunuzda arz etmek isterim. Bu böyle olduğuna ve matbuatın da ikinci günü yaptığı neşriyatla bir müdahalenin vâki olduğunu açıkça beyan ettiğine göre, ortada M. P. milletvekilleri olarak, bizim getirdiğimiz konu, bir Anayasa ihlâli endişesidir.

...Sayın Cumhuriyet Halk Partisi Sözcüsünün verdiği izahata göre, bir telefon mükâlemesi vardır. Telefonla matbuata bir şey intikal ettirilmiş. Kim ettirmiş? Niçin ettirmiş? Bu açıklansın. Ettirmiş ama, bu yetkili organ, bu derece önemi haiz bir mevzuu, Sıkıyönetim namı hesabına intikal ettirmiş ise, bunun akislerinden doğan netice ve zararlar çok mühimdir, arkadaşlar. Binlerce, onbinlerce gazete iptal edilmiştir. İstanbul'dan klişe halinde getirilen bir gazetenin kalıpları burada kazanmıştır. Bütün bunları bir tarafa bırakalım. Hiçbir şey olmadığını farz edelim. Fakat, bir hâdisе var, bir telefon muhaberesi var, deniyor. Biz demiyoruz. Bu nokta tetkik edilsin arkadaşlar. Bu hâdiseyi ortaya attıklarına göre, Hükümetten rica ediyoruz, iş basittir tetkik edilsin. Fakat, başka vadiye götürülüyor. Deniyor ki, «bir mesele olmuştur.» Hükümet adına Sayın Millî Savunma Bakanı Senatoda konuşmuştur. «Bunu, bir ihbar yaparlarsa tetkik edeceğim» demiştir. Bizim bu hareketimizin bir ihbar hududu içinde bulunması, bu şekilde telâkki edilmesi mümkün değil midir? Halbuki, biz, öyle yapmadık. Daha, henüz Hükümet dinlenmeden, şahısları ve grupları adına konuşan arkadaşlar, âdeta partimizi kötölemeye matuf, partimizde olmıyan bir muhterem zatın konuşmasını bize mal ederek, partimizi ithama çalıştılar ve âdeta mevzuu esas mihverinden çıkarıp başka bir mecraya götürmek istediler. Hayır arkadaşlar; bizi mecramızdan uzaklaştıracak, hak bildiğimiz yoldan çevirecek hiçbir kuvvet yoktur. Biz iddia ediyoruz ve diyoruz ki, bir hâdisе vardır. Bu hâdisе, küçük veya büyük. Fakat, kanaatimizce, Anayasanın 87 nci maddesi zedelenmiştir. Hükümet de «var» demektedir. Bunun araştırılmasını istememenin mânası üzerinde durmamız lâzımgelir. Bunu istiyenlerin üzerinde hiç kimsenin bir şey söylemeye hakkı yoktur. Kim istemiyor? Eğer, Hükümet istemiyorsa, mesele değişiyor.

Tahkikatı Hükümete verelim diyoruz. Nasıl verebiliriz?. Ya, bu emir Hükümetten gitmişse, şu anda bir itham yapmıyorum, şayet Hükümetten gitmişse...

...Sayın Bakanın, bu işi geciktirmeden, başka vadiye götürmeden, elbette bir tetkiki olacaktır. Birkaç gün evvel Senatoya intikal ettirildi. Dün de Meclise bir önerge verildi. Müsaidolan imkânlarıyla tetkik buyurmuşlardır. Sayın Sancar Beyefendiyi Kürsüye davet ediyorum. Hâdiseyi aydınlatın. Yüksek Meclis tenevvür etsin. Hepinizi hürmetlerimle selâmlarım.”⁶⁶⁴

Hükûmet adına kürsüye gelen Millî Savunma Bakanı İlhami Sancar, sözü edilen olayı anlatıyor ve Hükûmetin bu olaya ilişkin incelemesinin devam ettiğini, tamamlandığında Meclise bilgi verileceğini söyleyerek, bu aşamada konunun bir Meclis Araştırması ile ele alınmasından yana olmadıklarını bildiriyordu. Bakan İlhami Sancar’ın konuşması Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almıştı:

“Muhterem milletvekili arkadaşlarım, Sayın Millet Partisinden bir kısım arkadaşlarımız, bahsi geçen mevzuda İktüzüğün 177 nci maddesine göre bir tahkikat açılmasını istemiş bulunmaktadır.

Bendeniz, ağızdan ağza dedikodu halinde yayılması, büyük bir mesele haline gelmesi düşünülebilecek bir mevzuun bu suretle ortaya getirilmiş olmasından dolayı kendilerine müteşekkirim. O derece müteşekkirim ki, bu gibi hâdiseleri bir ölçü içinde görmenin ve Anayasa tatbikatı istikametinde muhafaza etmenin yanında, sizin mutemediniz olarak icra vazifesini verdiğiniz kimselere de büyük destek olacağı kanaatindeyim.

Muhterem arkadaşlarım, önergeye, benim 20 Ağustos 1963 günü Cumhuriyet Senatosundaki konuşmamın yalnız bir pasajı alınarak; «ortada bir bir hâdisе olduğu kabul edilmiştir,» demek suretiyle, peşin hükme varıldığı görülmektedir.

Ben Senatoda aynen: «Dün bâzı basın merkezlerinde bir suitefehhümden ileri gelen bir anlaşmazlık olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki müzakerelerin neşrini istihdaf eden bir tebliğden ileri gelmemiştir. Böyle bir tebliğ mevzuubahis değildir. Memnuiyet mevzuubahis değildir. Böyle bir memnuiyete hiçbir kimsenin kudreti yetmez. Madde olarak bilinen bir mesele varsa, lütfen ihbar ederler, biz de Hükümet olarak derhal tahkik ederiz. Kanunu ihlâl edenleri de kanuni mercilere tevdi etmekte hiçbir beis görmeyiz.» diye beyanda bulundum. Aynen naklediyorum.

Bu kısa zaman içinde, yani bu konuşmam Salı günü öğleden sonra Senatoda oldu. Sayın Millet partisinden, bir arkadaşımız gündem dışı söz almıştı. Bendeniz de orada bulunuyordum. Derhal çıkıp kendisine bu mukabelede bulundum. Salıdan sonra, aradan Çarşamba ve Perşembe geçti. Zamanı bilhassa dikkat nazarınızda muhafaza etmenizi rica ederim.

⁶⁶⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 122, (22.08.1963), ss. 301-303.

Gazetelerin, 20 Ağustos 1963 günkü neşriyatlarını tetkik edersek şunları görürüz.

1. Türkiye Büyük Millet Meclisi müzakerelerindeki konuşmaları, kendi haber kaynaklarıyla, Anadolu Ajansı bülteninden de faydalananarak geniş bir şekilde neşretme imkânını bulan gazeteler vardır. Bu gazeteler; Cumhuriyet, Yeni İstanbul, Vatan, Ulus, Ekspres, Dünya, Yeni Sabah, Adalet gazeteleridir. Hepsi yanındadır.

2. Meclis müzakerelerini kısaltmak suretiyle neşreden gazeteler vardır. Bu gazeteler; Milliyet, Tercüman, Hürriyet, Akşam, Zafer gazeteleridir.

3. Meclis müzakerelerine ait haber sütunlarında beyaz kısım bırakarak neşriyat yapan gazeteler vardır. Bu da yalnız Son Havadis gazetesidir.

Bu üç gruptaki gazetelerden yalnız Tercüman, Yeni İstanbul ve Yeni Sabah gazeteleri, Anadolu Ajansından almış oldukları haberleri neşretmişlerdi diğerleri ise tamamen kendi muhabirlerinin verdikleri haberleri sütunlarına almışlardır. Şu hale göre, önergede mevzuu bahsedilen yalnız Anadolu Ajansının verdiği bültenle iktifa etmek keyfiyeti varit değildir. Oysa ki, Anadolu Ajansı bir gazetenin tamamını yazamayacağı kadar çok uzun bir bülten, Türkiye Büyük Millet Meclisi müzakerelerini haber olarak veren 7 sayfalık bir bülten vermiş bulunmaktadır.

Son Havadis Gazetesinin bir kısım sütunlarının kazanmış çıkması keyfiyeti ise Ankara bürosu temsilcisinin ifadesine göre, aynen şöyledir. Yani derhal üzerinde durulmuş, sorulmuş, tesbit edilmiştir.

«Saat 18,30 olmuştu. Müzakerelere ait notları İstanbul'a gönderdik. Biz Ankara'da baskı yapıyoruz. Baskılarımız erken makinaya verilir. İki gün evvel İstanbul'daki son olaylar dolayısıyla son olaylara ait tahkikat safhasındaki kısımların neşri yasağı tebliğ edilmişti.» Son konuşmamda arz etmiştim, bir iki gün evvel bâzı tenkidler, bâzı tetkik ve tahkikler olmuştu, ayrıca bu tahkikata ait isim verilmemesi de rica edilmişti. Niyazi Ağırnaslı'nın konuşmaları da bu hususu ihtiva ediyordu.

«İstanbul'dan, biz bu kısımları çıkarıyoruz, siz de kazıyın dediler.» Aynen Son Havadis buradaki bürosundan bizim basın bürosuna verilen cevabı naklediyorum. «Bir ihtiyat tedbiri olarak kazıdık.» şeklindedir. Demek oluyor ki, Meclis Müzakerelerinin neşredilmesi için bir emir veya telkin olmamıştır.

Son Havadis gazetesinin bu endişesinin sebebi ise şudur.

İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı, Meclis müzakerelerinden önce, son olaylar hakkında neşir yasağı koymuş, -Meclis müzakerelerine ait değil. Tahkikatın henüz tekemmül etmediği bir iki gün evvelki mevzulara ait- ve bu kararını gazetelere tebliğ etmiştir. Meclis müzakereleri esnasında, komutanlığın neşir yasağı koyduğu bu olayların bir kısmına temas edilmesi karşısında, gazetecilerin kendi bilgilerini de katarak Meclis müzakerelerini vermemeleri, ancak Meclisteki konuşulanlar kadar bir neşriyatla iktifa edilmesi, zira, koymuş oldukları neşir yasağı devam etmekte bulunduğu için, bir hataya düşmemeleri hususunda dikkatlerini çekmiştir?

Sıkıyönetim Komutanlığının bu dikkati çekme hususu, maalesef Meclis müzakerelerini yasaklama gibi bir tefsire tâbi tutulmuştur. Şimdiye kadar elde ettiğim kanaat bu merkezdedir. Meclis müzakerelerinin tahdidi veya tamamının neşrinin men'i yolunda, örfi idare makamları tarafından alınmış bir karar ve yapılmış bir tebliğ yoktur.

Cumhuriyet Senatosunda da arz ettiğim gibi, Anayasamızın 87 nci maddesi muvacehesinde meclislerdeki açık görüşmelerin her türlü vasıta ile yayımını önlemeye kimse tevessül etmemiştir ve pek tabiidir ki, edemez de.. Bendeniz, o gece bâzı gazetelerin tereddütlerine sual olarak muhataboldum. İstanbul ile temasa geçtim; emniyet makamları, Merkez Kumandanlığı ve örfi İdarenin nöbetçi subayı ile konuştum. Katiyen böyle bir kararımız ve tebliğimiz yoktur; dediler. Bâzı gazeteci arkadaşlar, «öyle diyorsunuz ama, İstanbul'da dedikodu, bâzı kimselere bu yolda telefon edildiği merkezindedir» dediler. Şimdi ortada salâhiyetli mercilerin bir müdahalesinin olmadığı sabit. Ama, bir telefon edildiği rivayeti de mevcut. Bunun üzerine dün bütün alâkalı gazetelerin yazışları müdürlerine telgrafla müracaatta bulundum, «size telefon edilmiş midir; kim etmiştir, sıfatı, hüviyeti nedir ve ne maksatla, ne söylemiştir?» diye. Hiçbirinden şu ana kadar malûmat almadım. Yani, Hükümet seyirci kalmış değildir; arkadaşlarım, ve nasıl kalabilir. Bu konuşmaları radyo bütün genişliği ile, milyonlara hitaben, neşretmiş; Anadolu Ajansı bütün genişliği ile bütün dünyaya ve bütün basma vermiştir. Ondan sonra, birkaç yüz bin kişiye hitabedecek gazeteye karşı bir mahremiyet iddiası yapıyor. Bu cepheden, işi akıl ve mantığın almayacağını elbet Millet Partili arkadaşlarım takdir ederler.

Şimdi, tekrar arz ediyorum arkadaşlarım, mesele izam edilecek mahiyette değildir. Mesele, sizin adınıza hareket eden bir örfi idarenin müdahalesi değildir. Rivayet kabilinden söylenen bir şahsın müdahalesi var ise; bunu tesbit etmeye çalışmaktayız, tahkik etmekteyiz. Bunun sıfatına, salâhiyetine göre kendisinin kanun önünde de mesul edileceği de şüpheden varestedir. Buna emin olabilirsiniz. Böyle olunca, henüz icranın tahkikine tevessül etiği ve aradan iki gün gibi zaman dahi geçmediği bir hâdisede icraya tahkik için bir iki günlük bir imkân verilmeden büyük bir hassasiyet ve telâşın da pek yeri olmasa gerektir. Görmektesiniz ki, Anayasayı sizinle beraber, sizinle aynı hassasiyet içinde müdafaaya yemin etmiş, sizin vazifelendirdiğiniz bir arkadaşınız olarak uğraşmaktayız. Buna inanabilirsiniz. Neticeyi gelip sizlere arz edeceğim, hürmetlerimle.”⁶⁶⁵

Hükûmet adına Millî Savunma Bakanı İlhami Sancar'ın konuşmasından sonra, Konya Milletvekili Kadircan Kafı ve Niğde Milletvekili Asım Eren söz alıyorlar ve onları Ankara Milletvekili İbrahim İmirzaloğlu ile İçel Milletvekili Yahya Dermancı'nın yeterli önergesi vermeleri izliyordu. Millet Meclisi Genel Kurulu,

⁶⁶⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 122, (22.08.1963), ss. 304-305.

görüşmelerin yeterliğini kabul edince, sıra sıkıyönetimin uzatılması için 19 Ağustos 1963 tarihinde TBMM Birleşik Toplantısında yapılan görüşmelerin bir kısmının basında yer almasının yasaklanmış olması olayının araştırılmasını öngören önerenin oylanmasına geliyordu. Bu doğrultuda, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, sözü edilen önergeyi oya sunmuş ve işaretle yapılan oylamada Millet Meclisi Genel Kurulu, araştırma açılması istemini reddetmişti⁶⁶⁶.

jj- Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan ve 2 Arkadaşınca Verilen ve Amerika'dan İthal Edilecek 33 Dizel-Elektrik Lokomotifinin İhalesi Konusunda Bilgi Edinmek İçin İçtüzüğü 177. Maddesi Gereğince Araştırma Yapılmasına İlişkin Önerge (10/13)

MP Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan, Kırşehir Milletvekilleri Memduh Erdemir ve Halil Özmen'in Meclis Araştırması önergesinde şöyle denilmektedir:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Amerika'dan ithal edilecek 33 diesel-elektrik lokomotifinin ihalesinde, birtakım himaye ve suiistimallerin yapıldığı, memleketin milyonlarca lira zarara sokulduğu yolunda günlerden beri devam eden neşriyat ve dedikodular umumi efkârın dikkat ve alâkasını bu mevzu üzerine çekmiş bulunmaktadır.

Lehine hareket edildiği söylenilen firma mümessilinin, Başbakan İnönü'nün akrabası olduğu, oğlu ile iş ortaklığı yaptığı ve Devletin en yüksek mevkilerinde bulunan bâzı zevatın yakınlariyle de iş münasebetleri tesis ettiği ileri sürülen iddialar arasındadır.

Başbakanla yakınlığı malûm bulunan bir dergi ise, mûtadî hilâfına, ihaleden evvel himaye edildiği söylenilen firmanın lokomotiflerinin tercih edilmesi yolunda neşren gayret göstermiştir.

Müstafî Ulaştırma Bakanının evvelce uygun görülen Japonya seyahatinin bilâhara iptali de bu mesele ile alâkalı gösterilmektedir.

Ayrıca ihale mevzuu, bakanlıklar arası iktisadî kurula getirildiği halde, kuruldaki Cumhuriyet Halk Partili Bakanların yekvücut hareketi yüzünden bir netice alınmadığı da ileri sürülmektedir.

Bütün bu iddiaları dile getiren neşriyat günlerden beri devam ettiği halde, alâkalı makamların bir açıklama yapmamaları ve sükûtu ihtiyar etmeleri umumi efkârda uyanan endişe ve istifhamları maalesef artırmaktadır.

Hükümet bünyesinde cereyan ettiği ve ucunun pek yukarlara kadar sirayet ettiği iddia edilen bir yolsuzluk hâdisesi hakkında Hükümetçe yapılacak bir tahkikat veya açıklama şüphe ve tereddütleri ortadan kaldıramaz ve binnetice umumi efkârı tatmin edemez.

Bizzat Millet Meclisince yapılacak bir tahkikat, umumi efkârı tatmin edecek, varsa kötülükleri ortaya koyacak, yoksa ilgilileri zan altında kalmaktan kurtaracaktır.

⁶⁶⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 122, (22.08.1963), s. 307.

Bu itibarla 33 lokomotifin ihalesi mevzuunda bilgi edinmek ve aydınlığa kavuşmak üzere İktüzüğün 177 nci maddesi mucibince tahkikat icrasını ve bu maksatla kurulacak komisyona muhalefet partileri meclis gruplarından da üye alınmasını arz ve talebederiz. ,”⁶⁶⁷

Bu önerenin görüşülmesine, Millet Meclisinin 27 Ağustos 1963 tarihli 125. Birleşiminde başlanıyor ve ilk sözü alan önerge sahiplerinden İsmail Hakkı Akdoğan, Meclis Araştırması açılmasını istediği olayı şöyle açıklıyordu:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlar,

Takrir sahibi arkadaşlar adına maruzatta bulunmak için söz almış bulunuyorum.

Yüksek Meclisin bütün üyelerinin, siyasi temayülleri ne olursa olsun, faziletsizliklerle mücadelede, aynı hassasiyeti göstereceklerine inanmaktayız. Bu inançtan aldığımız kuvvetledir ki, tahkikat önergemizi vermiş bulunuyoruz.

Biraz evvel okunan takririmizde, hâdise ile alâkalı olarak basma intikal etmiş, zihinlerde istifhamlar yaratan ve tekzibedilmemiş başlıca iddialar sıralanmıştır. Böylece, umumi efkârda uyanan tereddüt ve endişelerin nelerden ileri geldiği belirtilmek istenmiştir.

Gayemiz, gerçekleri meydana çıkarmak, millet halklarını korumak ve umumi efkârda hâsıl olan tereddüt ve endişeleri izale etmektir. Yapılacak tahkikat neticesinde bir suiistimal ve himayenin bulunmadığı anlaşılırsa, bundan da bahtiyarlık duyacağımız tabiidir.

Muhterem arkadaşlar,

Çeşitli kaynaklardan edindiğimiz bilgileri ve yaptığımız tetkiklerin sonuçlarını, Yüksek Heyetinize arz etmek isteriz.

İthalât finansmanı AİD kredisinden sağlanan 33 dizel elektrik lokomotifinin Devlet Demiryollarınca ithali kararlaştırılmıştır. Bu maksatla yapılan ilân üzerine üç Amerikan firması, mümessilleri vasıtasıyla teklifte bulunmuştur. Bu firmalar; General Elektrik, Alko ve General Motors firmalarıdır. İhale, bunlardan General Motors Firmasına yapılmıştır. Bu ihalenin kesin bir mahiyet alması için de, kredi anlaşması gereğince, ATD Teşkilâtının tasdiki beklenmektedir.

Bu ihalenin ilk dikkati çeken ve birtakım istifhamlar uyandıran noktaları şunlardır:

1. General Motors Firması, teklif ettiği lokomotiflerin Türkiye’de yapılması için lisans vermemiştir. Diğer firmalar ise bu lisansı vermeyi tahriren ve satın alma komisyonu huzurunda şifahen kabul etmişlerdir.

Bu noktaya temas etmemiz, Beş Yıllık Plânın alâkalı hükmünün nazara alınmamasındandır. Birinci Beş Yıllık Plânın 354 ncü sayfasında aynen şöyle denilmektedir:

⁶⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 124, (26.08.1963), s. 362.

«Birinci beş yıllık dönemde lokomotif ihtiyacımız 83 tane olup bunun ilk 33 tanesinin ithalât finansmanı sağlamak üzeredir. Bu lokomotifler yurdun şartlarına uygun tipte seçilmeli, ayrıca geri kalanının aynı tipte imali için gerekli imalât izni de birlikte alınmalıdır.»

Görülüyor ki, 33 lokomotifin ihalesinde plânın tesbit ettiği bu şart ihmal edilmiştir. Diğer firmalar, plânın, bu şartını yerine getireceklerini beyan ettiklerine göre, mubayaada başta gelecek tercih sebebi bu olmak icabederdi.

Biraz sonraki mâruzâtımız gösterecektir ki, teklifleri kabul edilmeyen firmaların tercih sebebi yalnız bundan da ibaret değildir.

2. Firmaların teklif ettikleri lokomotiflerin tipleri ve fiyatları şöyledir:

Alko Firması: DL -543 tipi lokomotif. Fiyatı 221 935 dolar.

General Elektrik Firması: UZOC tipi lokomotif. Fiyatı 209 730 dolar.

General Motors Firması: G. 16 tipi lokomotif. Fiyatı 223 433 dolar.

Bunlardan en pahalı olan General Motors lokomotiflerinin mubayaası cihetine gidilmiştir.

En ucuz fiyat teklif eden General Elektrik Firmasının, bir lokomotif ile General Motors'un bir lokomotif arasında fiyat farkı 13 703 dolardır. Bu fark, 33 lokomotif için 452 199 dolar veya resmî kur üzerinden 4 milyon 100 bin lira civarındadır.

Memleket aleyhine olan bu milyonlarca liralık farka rağmen, General Motors lokomotiflerini diğer lokomotiflere tercih ettirecek bir üstünlük de mevcut değildir. Aksine olarak diğer firmaların lokomotiflerini General Motors lokomotiflerine tercih ettirecek sebepler vardır:

a) Alko ve General Elektrik lokomotiflerinin takatleri, General Motors lokomotiflerinin takatinden 200 beygir fazladır.

b) Alko ve General Elektrik lokomotifleri 4 zamanlı dizel motorunu ihtiva ettiği halde, General Motors lokomotifleri iki zamanlı motörlerle mücehhezdir.

Dizel motörlerinin, işletilmesinde nazara alınacak en mühim faktör akaryakıt sarfiyatıdır. 4 zamanlı motörler daha az akaryakıt sarf ettiklerinden Alko ve General Elektrik lokomotifleri, iki zamanlı General Motors lokomotiflerine nazaran daha iktisadidir. 33 lokomotif için akaryakıt farkı senede takriben 3 milyon lira olarak hesaplanmaktadır. Bu lokomotifler, 25 senelik vasati bir ömre sahibolduğuna göre, bu müddet için akaryakıt sarfiyatı fazlası 75 milyon lira civarındadır.

General Motors lokomotifleri tercih edilirse, ileride yapılacak 50 aded lokomotif mubayaası bu firmadan yapılırsa, yalnız akaryakıt sarfiyatı bakımından memleketin ne büyük zararlara uğrıyacağı açıkça görülmektedir.

3. Halen Devlet Demiryollarının elinde teklif veren üç firmadan yalnız General Elektrik'in lokomotifleri vardır. Devlet Demiryollarının dizel lokomotifleri üzerinde hiç tecrübe sahibi olunmadığı bir zamanda, 5-6 yıl evvel alınan bu lokomotifler iyi netice vermiş, yedek parça ve tamir masrafları cüzi olmuştur. Bu da General Motors lokomotiflerinin tercih edilmemesini icabettiren bir sebep teşkil eder.

Muhterem arkadaşlar,

Yukarda arz ve izah olunduğu veçhile yerli imalâtın sağlayacağı çeşitli ve önemli faydaları, milyonlarca lirayı bulan fiyat farkını ve senede 33 lokomotif için 3 milyon lira civarındaki akar yakıt sarfiyatı fazlalığını ihmal ettirecek bir üstünlük sebebinin, General Motors lokomotiflerinde mevcut olmadığını bir kere daha ifade etmek isteriz.

Muhterem arkadaşlar,

İhaleden evvel teklifleri tetkik ve gerekli raporları vermek üzere çeşitli teknik komisyonlar kurulmuştur. Bu komisyonların kuruluşlarında takibedilen yol ve maksat son derecede dikkate şayandır.

İhaleyi yapacak olan satınalma komisyonu, kendisini teknik bakımdan kâfi görseydi şüphesiz çeşitli teknik komisyonlar kurmak lüzumunu hissetmezdi.

Evvelâ, birisi Fabrikalar Dairesi Reisliği mütehassıslarından, diğeri de Cer Dairesi Reisliği mütehassıslarından mürekkep olmak üzere iki komisyon kurulmuştur. Fabrikalar Dairesi Reisliği mütehassıslarından kurulan beş kişilik Komisyon, teklif edilen lokomotifleri ileride Türkiye'de yapılacak imalât yönünden tetkika memur edilmişlerdir. Cer Dairesi Reisliği mütehassıslarından kurulan beş kişilik Komisyon da teklifleri işletme yönünden tetkikle vazifelendirilmişlerdir.

Fabrikalar Dairesi elemanlarından kurulan heyet imalât yönünden 4 zamanlı motörleri hâvi lokomotiflerin yani Alko ve General Elektrik lokomotiflerinden tercih edilmesi yolunda ittifakla rapor vermiştir.

Cer Dairesi mütehassıslarından kurulan Komisyon ise fiyatları, akaryakıt ve yedek parça sarfiyatını, işletme kolaylıklarını ve Devlet Demiryollarının bugüne kadar olan tecrübesini nazara alarak bir muhalife karşı 4 kişinin ittifakıyla General Elektrik lokomotiflerinin tercih edilmesine dair rapor vermiştir.

Bu raporlar muvacehesinde General Elektrik motörlerini tercih etmek mevkiinde bulunan satınalma Komisyonu kendi düşüncesine uygun bir rapor istihsalı gayesiyle yeni bir teknik heyet kurmak ihtiyacını duymuştur. Bu yeni heyet Adapazarı, Eskişehir ve Sivas fabrikaları müdürlerinden teşkil edilmiştir. Bu müdürler, buharlı lokomotifler ve vagon tamirleri ve imaliyle meşguldürler. Dizel elektrik lokomotifleriyle meşgul olmıyan zevattır.

Evvelce, Fabrikalar Dairesi elemanlarından kurulan heyete dâhil bulunan ve dizel elektrik lokomotiflerinin tamir ve bakımlarıyla meşgul olan Ankara Fabrikası Müdürü bu son heyete dâhil edilmemiştir.

Adapazarı, Eskişehir ve Sivas fabrikaları müdürlerinden kurulan heyetin raporu ise büyük bir garabeti ihtiva etmektedir. Bu heyet, lokomotiflerden bir tanesini tercih mevkiinde olduğu halde, yarıya sulh olan bir karar vermiş ve her iki firmayı gönüllemek yolunu tutmuştur.

Mubayaaların yarısı General Motors, diğer yarısı da General Elektrik firmalarından yapılmalıdır, demiştir. Sadece bu garabet için içinde birtakım anormalliklerin, tesir ve tazyiklerin bulunduğunu göstermeye yeter.

Sonradan maksada hizmet edecek başka birtakım heyetlerin kurulduğu ve raporların alındığı da öğrenilmiştir.

Muhterem arkadaşlar;

Takririmizde ifade edilen hususlar, bu açıklamalarımızla birlikte mütalâa edildiği zaman, Meclis tahkikatı kaçınılmaz bir zaruret olarak kendini gösterir.

İdarenin alâkalı olduğu bu hâdisede idarenin veya alâkalı Bakanın izahatı kâfi görülemez. Dolu, sel, kuraklık, deprem ve saire gibi tabiat hâdiselerinde bile Meclis tahkikat heyetleri kurulagelmiş iken, belki de Hükümete kadar sirayet edebilecek büyük bir suiistimal iddiasının Meclis tahkikatı mevzuu yapılmaması düşünülemez, yapılmadığı takdirde umumi efkârı ve ilgili gösterilenleri rahatsız eden dedikoduların devamı önlenemez.

Bu itibarla, önergemizin kabulünü saygı ile arz ve rica ederiz.”⁶⁶⁸

Akdoğan’ın konuşmasından sonra kürsüye Başbakan İsmet İnönü geliyor ve bu olayda hiçbir yolsuzluğun olmadığına inandığını belirttikten sonra, Meclisin vereceği her kararı saygı ile karşılayacağını dile getiriyordu. Başbakan İnönü’nün konuşması şöyledi:

“Muhterem arkadaşlarım,

Diesel-elektrik lokomotiflerinin ihalesi konusunda Millet Partisindeki arkadaşlarımızın Meclis araştırması takririni dikkatle okuduk, dikkatle dinledik. Esas itibarıyla konu, doğrudan doğruya Devlet Demiryolları İdaresini ve onun bağlı olduğu Ulaştırma Bakanlığını ilgilendirir. Hiçbir zaman bu konu, Hükümet içinde bir mesele mahiyeti almamıştır.

Şimdi Ulaştırma Bakanının vereceği cevaptan evvel benim söz almam takrirdeki şahsan beni, ailemi ve adları söylenmiyen yüksek makam sahiplerini ilgilendiren dedikodular kısmını aydınlatmak içindir.

Lehine hareket edildiği söylenilen firma mümessilinin akrabamız olduğundan bahsedilmiştir. General Motors’un mümessili olan Ozey ailesiyle ailemizin eski ve yakın münasebeti vardır. Hemen ilâve edeyim ki, bunun gibi, ihalede bu firmanın rakibi bulunan General Electric firmasının mümessili olan Koç ailesiyle de ailece eski ve yakın dostluk münasebetlerimiz mevcuttur. Bu münasebetler, birbirine rakip olmalarıyla de anlaşılıyor ki, iş hayatlarında hiçbir rol oynamazlar. Şimdi bir taraf için söylenilen söz, eğer ihaleyi General Electric kazansaydı, bu işlerin erbabı tarafından bizim aleyhimizde, aynı şekilde, öteki taraf için söylenecekti.

Bu lokomotif meselesinde oğlumun iş ortaklığı bahsine gelince, havadisın bir esası yoktur. Oğlumun General Motors ile, lokomotif satışı ile, ihale ile bir alâkası dahi mevcut değildir. Bunu kesin olarak ifade ediyorum.

⁶⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 125, (27.08.1963), ss. 403-405.

Başbakanla yakınlığı bulunan dergiden bahsediliyor. Siyasi hayatta benimle bu dergiden beraber bahsetmek, muziplerin ve başı darda kalanların bir merakı haline gelmiştir. O müstakil bir dergidir. Birbirimizin siyasi düşüncelerimiz birbirine asla bağlı değildir. Bu noktayı işaret ettikten sonra ilâve edeyim ki, bu derginin de, ihaleden evvel, himaye edildiği söylenen firmanın lokomotiflerinin tercih edilmesi yolunda neşren gayret gösterdiğini bilmiyorum. Eğer neşriyatı burada hikâyeye ederlerse, dergi kendilerine gereken cevabı verir. Benim bildiğim, her gazetede ki ve iki firmanın ikisine de ait reklâmları orada da gördüğümdür. Her halde, bu münakaşaya beni karıştırmak yersizdir. Bir bildikleri varsa dergiyle aralarında konuşsunlar, biz de öğreniriz.

İstifa eden Ulaştırma Bakanının Japonya seyahatinin iptal edilmesinin bu ihaleyle irtibatlı gösterilmesi, anlaşılmaz bir isnattır. Çünkü lokomotif satın alınması için Amerika'nın açtığı kredinin Amerikan malları için kullanılması mecburidir. Japonya veya başka bir memleket mallarının alınması için kullanılması mümkün değildir.

Bakanlıklararası İktisadi Kurulda lokomotif meselesi görüşülmüştür ve neticeye bağlanmıştır. Karma Hükümetin numunesi olan bu Karma Kurul müstakil olarak çalışır. Kararları Bakanlar Kuruluna getirir. Bakanlar Kuruluna bu konuda bir ihtilâf gelmemiştir.

Takrirden yüksek makam sahiplerinden bahsediliyor. Bir isim verilmediğine göre kimden bahsedildiğini anlamak mümkün değildir. Gaye daha ziyade zihinleri bulandırmak gibi geliyor. Bir isim verecek olurlarsa daha fazla şey söylemek mümkündür. Benim şimdi söyleyeceğim şudur: Herkes emin olabilir ki, hiçbir yüksek makam sahibi veya yakını bu konuda en ufak tesir ve ilgi sahibi olmamıştır.

Lokomotif işinde şahsıma, aileme, partime ve yüksek makam sahiplerine yöneltilen isnat ve ithamların esası budur. Günlerden beri belirli çevrelerde yapılan kampanyaya karşı açıklama yapılmamış olması tarzinde bildiğim şudur: Ulaştırma Bakanı arkadaşım lokomotif işinde neşriyat takibedenlere cevap vermeye hazır olduğunu, yalnız ihale muamelesinin, neticesini beklediğini bana bilgi olarak söyledi. İşin icabı neyse ona göre hareket etmesinin tabii olduğu cevabını verdim. Bu ihalenin Devlet Demiryolları bünyesinde açıldığı zaman, bildiğime göre çok eskidir. Bu müddet esasında, iktidar içinde ve iktidar dışında bulunduğumuz zamanların hiçbir kısmında, Ulaştırma Bakanlığında bir tesirimiz, bir ilğimiz ve en âfâki mânasında bir konuşmamız olmamıştır.

Sözümü bitiriyorum. Takririn şahsa taallûk eden kısımlarına cevap verdim. Dedikodu yapanların şüphe yaratmak arzularını karşılamaya imkân mevcut değildir. Bütün siyasi hayatımda, yani kırk seneden beri, hususiyle son on beş yıldır bunun tecrübesini geçirdim.

Şimdi, asıl dâva üzerinde ve sorumlu Bakan olarak Hükümet adına Ulaştırma Bakanı arkadaşım açıklama yapacaktır. Ümidederim ki, Ulaştırma Bakanı böyle ihaleler bizim zamanımızda nasıl başlıyor ve nasıl seyir takibedip nasıl neticeleniyor, bizim prensibimiz nedir, bunu sizlere anlatacaktır. Benim bildiğim, hiçbir yolsuz muamelenin vukubulmadığıdır.

Büyük Meclis ne karara varırsa, saygıyla karşılarız.” ⁶⁶⁹

Sözü edilen lokomotif ihalesinin Ulaştırma Bakanlığının gözetimi altında yürüdüğünü dikkat aldığımızda, Ulaştırma Bakanı İhsan Şeref Dura'nın konuya yaklaşımının önem taşıdığına kuşku yoktur. Bu bağlamda, Ulaştırma Bakanı İhsan Şeref Dura, önce, önemi, mali portesinin yüksekliği ve basında sürekli tartışılması nedeniyle, bir Meclis Araştırması ile ele alınmasının yararlı olacağına işaret ettiği; ama son kısmında, vaziyetin nezaketi ve inceliği dikkate alındığında açıklamasının yeterli bulunmasını umduğunu belirttiği konuşmasında şöyle demektedir:

“Muhterem arkadaşlarım;

Sayın Yozgat Milletvekili Hakkı Akdoğan ve arkadaşlarının, İçtüzüğü'nün 177 nci maddesi mucibince Meclis Tahkikatı açılmasını istedikleri 33 dizel lokomotif bilindiği gibi Amerikan kredisinden sağlanan 10 milyon dolarla satın alınacaktır.

Sayın Akdoğan'ın ve arkadaşlarının, konunun önemi, mali portesinin yüksekliği ve gazetelerin devamlı neşriyatı dolayısıyla gösterdiği hassasiyet yerindedir. Bu bakımdan tahkikatın açılması(nın) uygun ve hattâ lüzumlu olduğunu baştan ifade ederim.

Ancak, bu kredi ve onun alınma şartları içinde takibedilen ve edilmesi mecburi olan işlemler göz önüne alınarak; bir karara varılması icabedeceğini de sözlerime eklemek isterim.

Bu kredi, Maliye Bakanlığı ile AİD ve DD Yolları arasında imzalanan bir anlaşma gereğince Maliye Bakanlığınca % 3,5 faiz ve 15 yıl vade ile DD Yollarının satın alacağı dizel lokomotiflerine tahsis edilmiştir. 23.11.1962 tarih ve 23 sayılı Kanunla muhtar bir müessese olan DD Yolları satmalına yetkisini, kendi bünyesindeki satınalma komisyonu ve geçici müdürler kurulunun kararı ile kullanır. Bakanlığın bu idare üzerinde yalnız murakabe hakkı vardır. DD Yolları idaresinin bu satmalına yetkisine rağmen; teklifler üzerinde kati ihaleyi yapması, bu kredi anlaşması ile bâzı şart ve kayıtlara bağlanmıştır.

...

Bu anlaşmanın imzasından sonra, fennî şartname kredi anlaşması esaslarına uygun olarak bilinen Amerikan lokomotif sanayiinden serbest rekabeti temin edecek ve demiryolları ihtiyacını karşılayacak şartlar göz önüne alınarak, idari şartnamesi ve mukavele projesi lokomotiflerin Haydarpaşa'da ray üzerinde teslim edilmek ve bedellerinin bundan sonra tediyesini âmir olarak ve ihtilâf halinde Ankara mahkemelerinin yetkili olacağını temin edecek şekilde hazırlanmıştır.

⁶⁶⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 125, (27.08.1963), ss. 405-406.

Bu şartnamede fiyatların son ve kati olacağı; teklif verildikten sonra, firmalarla her hangi bir pazarlığın bahis konusu olamayacağı, idarenin ihaleyi müsait gördüğü ve dilediği firmaya yapmakta veya ihaleyi yapmamakta serbest olduğu yazılmıştır.

Kısaca ana çerçevesi içinde arz ettiğim bu esaslarla hazırlanan mukavele şartnameleri, AİD ile mutabakattan sonra ilân suretiyle firmalardan teklif istenilmiş ve alınan tekliflerim tetkiki için daire reislerinden mürekkep bir satınalma komisyonu kurulmuş ve bu komisyon da istişari mahiyetinde olmak üzere 16 kişilik bir teknik komite kurmuştur.

Satınalma komisyonunun bu komiteden aldığı raporları tetkik ile bir muhalife karşı ekseriyetle bir firma üzerinde mutabakata varmıştır. Henüz kati ihale yapılmadığına göre bu firmanın adını söylememe müsaadelerini rica ederim. Teknik raporlar üzerinde de mütalâa beyanı, firmaların durumlarını ilân etmek gibi bir harekette bulunacağımızdan şikâyetlerine, hattâ tazminat taleplerine sebeb olmak ihtimali vardır.

...

Tekrar etmek ihtiyacındayım, Amerika'da yapılacak olan tetkiklerin sonucu alındıktan sonra, eğer tercih edilen firma kabul edilmiş ise, Devlet Demiryolları o firmaya ihaleyi yapacaktır. Kabul edilmezse mesele yeniden tetkika tabi tutulacaktır. İhalenin tasdikinden önce, katî bir ifade ile durumu arz etmeye imkân yoktur. Çünkü, gerek bu kürsüde, gerekse matbuatta tamamiyle bitaraf kalması icabeden Bakanlık adına yapılacak bir beyanın akisleri yalnız -memleketimizde değil, meselenin şimdi tetkik edilmekte olduğu Amerika'da dahi tefsirlere yol açabilecektir. İşte gazetelerdeki devamlı neşriyata rağmen Bakanlığın sükûtu bu sebeptendir.

Bununla beraber Bakanlık bir taraftan gazetelerin membaini nereden aldığını tahkika lüzum görmediğim bu devamlı neşriyatı, bir taraftan da bu üç firmadan ikisinin yazılı iddiaları karşısında murakabe hakkını kullanarak firmalara Devlet Demiryolları İdaresine iddia ve kararların mucip sebeplerini sormak suretiyle tetkikata başlamıştır. Tetkikata diyorum, çünkü, henüz katî ihale yapılmadığına göre tahkikata girişmek için zamanı erkendir. Çünkü, ihale muamelesi tamam olmadığı gibi ortada suiistimali gösteren katî bir delil de yoktur. Amerikan firmalarının Türkiye mümessilleri malûmdur. Bunların, şu veya bu devlet adamı ile münasebetleri ve gazetelerdeki dedikoduların ve satınalma kararına müessir bir hâdise veya müdahalesi de olamaz ve bana da hiçbir kimse böyle bir tesirde bulunmamıştır, bulunamaz da.

...

Keyfiyeti Umumi Heyetinize bütün çıplaklığı ile arz ettim, eğer bütün mahzurlarına rağmen tahkikat açılmasını kabul ederseniz, biz bunu memnuniyetle kabul ederiz.

Ama vaziyetin nezaketi ve inceliği nazarı dikkate alınırsa ve bu izahatım da kâfi görülürse tahkikat açılmıyacaktır, bu da yerinde bir hareket olur.

Şunu da arz etmek isterim ki; ihale henüz katî olarak yapılmadığına göre bir firma lehine yapılmış olduğu(nu) ifade edilen bir hareketi bugün bir Meclis tahkikatı ile diğer firmalar lehine Amerika'da tetkikat yapılırken harekete geçilmesi bilmem aynı mânâyı ifade eder mi, etmez mi?

Takdirlerinize arz ederim.” ⁶⁷⁰

Bu arada, Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Ekrem Alican da söz alıyor ve araştırma önergesinde Bakanlıklararası İktisadi İşbirliği Komisyonunda verilen kararlara da yollama yapıldığını, bu nedenle sözü edilen Komisyonunun Başkanı olarak bazı açıklamalarda bulunmak istediğini belirterek, şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlar, bu 33 dizel lokomotifinin ithali konusunda verilmiş olan tahkikat takririnde muhterem milletvekili arkadaşların Bakanlıklararası İktisadi İş Birliği Komisyonunda verilmiş olan kararlara mütaallik bir kısım ifadeleri de mevcuttur. Bu ifadeler karşısında Bakanlıklararası İktisadi İş Birliği Komisyonu Başkanı sıfatıyla bu olayın komisyonumuza taallük eden cephesini ben de kısaca arz etmek isterim.

Bu konu, Ulaştırma Bakanlığında ve esas dairesi olan Devlet Demiryollarında bir sonuca ulaştırıldıktan sonra, İktisadi İş Birliği Komisyonuna Ulaştırma Bakanlığınca intikal ettirildi. Bu intikal ettirmenin de sebebi; mesele matbuatta münakaşa konusudur, mesele ürerinde çeşitli şekillerde yazılar yazılmakta, beyanlarda bulunmaktadır. Bu itibarla, bu konuda her türlü tedbiri alabilmiş olmak için Ulaştırma Bakanlığı bir defa da meseleyi İktisadi İş Birliği Komisyonunun tetkikinden geçirmek ihtiyacını duydu. Bendenizin kanaatine göre, bu isabetli olmuştur. Bu suretle bugün verilmiş olan şu takrir muvacehesinde ve yapılmakta olan basındaki münakaşalar karşısında, idarenin ne dereceye kadar bu konuya hassasiyet gösterdiği açıkça bu vesile ile ortaya çıkmaktadır.

Şimdi arkadaşlarımız derler ki; «İktisadi İş Birliği Komisyonunda, bir partinin ekseriyeti tarafından baskı, bir nevi baskı yapmak suretiyle bir karar alınmıştır.» İnsaf edilsin arkadaşlar. O kurulda vazife gören arkadaşlarınız hiçbir suretle bu çeşit baskılara boyun eğecek insanlar değildir, bunu bilmeleri icabeder arkadaşlarımızın

...

Şimdi İktisadi İş Birliği Komisyonu 7 Bakan arkadaştan müteşekkildir, bendeniz de bu Komisyonun Başkanı bulunmaktayım. Alican, Tarım Bakanı İzmen, Ulaştırma Bakanı Dura, Maliye Bakanı Melen, Çalışma Bakanı Ecevit, Sanayi Bakanı Çelikbaş, Ticaret Bakanı Oğuz. Demek ki 3 Y.T.P. li, 3 C.H.P. li, 1 C.K.M.P. li Bakan mevcut. Koalisyonunda iki partinin üçer, bir partinin de bir üyesi mevcut.

⁶⁷⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 125, (27.08.1963), ss. 406-409.

Mesele, Komisyonumuza ilk defa nasıl intikal etti? Biraz evvel arz ettiğim gibi, Ulaştırma Bakanlığından geldi. Bize geldiği zaman, Devlet Demiryollarının başındaki vazifelileri de davet ettik, kendilerinde durum hakkında izahat aldık. Sayın tahrir sahibi arkadaşımızın, biraz evvel tahririni izah ederken ifade ettiği rakamlar aşağı - yukarı bize de verilmiş olan rakamlar idi. Yani burada General Elektrik 210 400 dolar diyor, lokomotif başına. General Motors 225 113, bize verilen rakamlar, Alko 224 400.

Demek ki, arkadaşımızın ifade ettiği gibi General Motors'un rakamı 225 113 idi. General Elektrik'e nazaran, hattâ bizdeki rakam lokomotif başına 15 bin dolar fazla.

Bizim de dikkatimizi çekti, tabiatıyla, yüksek fiyat. «Aradaki farkı nasıl izah ediyorsunuz?» dedik.

Dediler ki «gerek idari, gerek malî ve gerekse teknik şartlar bakımından General Motors çok daha üstün kalitededir ve yaptığımız hesaplara, diğer çeşitli hesaplara göre onun fiyatı diğerine nazaran daha da ucuza gelmektedir. Bu, mütehasşısların yaptıkları tetkikatın neticesi, bizi ilgilendirmez. Biraz evvel arkadaşımızın ifade ettikleri vasıflar ve saire, bize de bahsedildi, dört zamanlık, iki zamanlık, General Elektrik'in 200 beygir daha fazla kuvvette olması bize de anlatıldı. Yalnız, yapılan teklifler hakkında, izahat aldık kendilerinden. Yapılan teklifler hakkında bize verilen malûmatta General Elektrik'in bu lokomotifleri Amerika'da teslim edeceği teklifinde bulunduğu, mahkemeler bakımından da Amerikan mahkemelerini, New-York mahkemelerini kabul ettiğini ifade etti. Lokomotiflerin, vasıfları bakımından da, General Motors lokomotiflerinin, vasıf itibarıyla çok daha ileri vasıfta olduğu(nu) beyan edildi. «Bütün bu şartlar dolayısıyla aradaki fiyat farkları olsa dahi, General Motors'un tercih edilmesi lâzımgeldiği kararına vardık. İktisadi Kurul olarak da meseleyi huzurunuzda getirdik» dediler.

Biz kendilerinden istimzaçta bulunduk, çeşitli sualler sorduk, neticede New-York mahkemelerini kabul etmek, Amerika'da teslim etmek gibi şartların, katı surette tekliflerde belirli olmadığını, bu bakımdan tekliflerin tamamen birbirine eşit hale getirilmesinin lüzumlu bulunduğu kanaatine vardık ve dedik ki, General Motor'un teklifleri vuzuha varmıştır, diğerinin General Elektrikin, ki şimdi ihaleyi kazanamamış olan firmadır, teklifleri vuzuha varmamış... Generally acceptable tâbirini kullanıyor, idari şartlar bakımından. «Kabili kabuldür» diyor. Kabili kabuldür, kâfi değil, kabul edip etmediğini katî surette beyan etmelidir. İdarenin idari ve malî şartlarını da kabul edip etmediğini katî surette ifade etmelidir. Bu bakımdan teklifin vuzuha vardırılması icabeder dedik. İşte iktisadi kurulun vardıği karar bu idi. İktisadi kurulun vardıği bu karara göre, idare muameleyi yaptı bilâhara, demin Paşanın ifade ettiği gibi mesele bir kere daha iktisadi kurula getirildi. Şimdi bu meselede tetkikleri yapmış, olan komisyon, hakikaten denildiği gibi 8 kişilik bir satınalma komisyonudur. Bu satınalma komisyonunda bulunan

zevat; Genel Müdür Muavini, Harekât Dairesi Başkanı, Cer Dairesi Başkanı, Malzeme Dairesi Başkanı, Yüksek Teknik Kurul Başkanı, Fabrika Dairesi Başkanı, Malî İşler Dairesi Başkanı, Hukuk Müşaviri. Sekiz tane üye. Bu sekiz üye, bizim birinci kararımızda ifade ettiğimiz vuzuha vardırılması konusu da halledildikten sonra, ki firmalarla temasa geçilmiş ve ikinci firma da idarenin malî ve idari şartlarını aynen kabul ettiğini ifade etmiş, bu suretle malî ve idari şartlarda müsavat sağlanmış. Demek ki, teknik şartlar bakımından aralarında bu fiyat farkına rağmen mukayeseye kalmış iş. İşte bu 8 kişilik satınalma komisyonu için bu safhasında meseleyi bir kere daha tetkik etmiş, demiş ki: «İlk vardığımız karara uygun olarak teknik şartlar bakımından dahi General Motors tercih edilmelidir; bu fiyat farkını aradaki teknik farklılık giderir.» 8 kişilik komisyonda -ki bunların çoğu teknik zevattır- 7 kişi bu istikamette, bir kişi muhalif rey vermek suretiyle bu tercih fikri üzerinde mutabık kalmışlardır. Bize ikinci defa getirildiği zaman meseleyi bu şekilde tetkik ve İktisadi Kurul olarak dedik ki; takdir idarenindir. Birinci kararımızda verdiğimiz vuzuha varılması işi, halledilmiştir. Bundan sonra salâhiyetli merciler meseleyi tetkik ederler ve salâhiyetleri dâhilinde meseleyi hal yoluna sokarlar. İktisadi Kurul olarak biz bu konuda her hangi bir başka çeşit bir karara varamayız. İktisadi kurulun her iki kararı da ittifakla alınmıştır. Gerek birinci karar, vuzuha vardırma kararı ve gerekse ikincisinde, bu konuda, salâhiyetli merciler salâhiyetlerini kullanır şeklinde vardığımız karar ittifakla alınmıştır. Kurulun içinde her hangi surette bir ihtilâf bahis konusu olmamıştır. Bendeniz bu hususları bu vesile ile böylece arz etmiş bulunuyorum. ”⁶⁷¹

Alican’dan hemen sonra yeniden söz alan Ulaştırma Bakanı İhsan Şeref Dura, önceki konuşmasında, ihale henüz kesinleşmediği için ihaleyi kazanan firmaların isimleri üzerinde durmadığını, ancak şimdi diğer konuşmacıların konuşmalarında Devlet Demiryollarının tercihinin hangi firmaya yöneldiği telaffuz edildiğine göre, bu mahzurun ortadan kalktığını ve bu nedenle Millet Meclisinin aydınlanabilmesini sağlamak adına, kendisinin de Meclis Araştırmasının açılmasından yana olduğunu belirtmişti⁶⁷².

Daha sonra söz alan milletvekillerinin konu üzerindeki değerlendirmelerinin, zaman zaman tartışmalı bir biçimde devam ettiğini görüyoruz. Bu bağlamda, önerge sahiplerinden İsmail Hakkı Akdoğan yeniden kürsüye gelmiş ve iddialarını tekrarlamıştı. Bu arada kürsüye gelen Kars Milletvekili Hasan Erdoğan, doğrudan veya üstü kapalı bir biçimde Başbakanın ve Cumhurbaşkanı’nın adının da bu olaya karıştırılmasını yadırgadığını belirttiği konuşmasında şöyle diyordu:

⁶⁷¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 125, (27.08.1963), ss. 409-411.

⁶⁷² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 125, (27.08.1963), s. 411.

“Muhterem arkadaşlar, takrir sahibi arkadaşlarımın takrirdeki yazı tarzları, bir gazetenin neşriyatını aynen alarak neşrettikleri, basında intişar eden bu yazıyı aynen alarak Başvekilin ismini ve biraz lütfetmişler, müsamahakâr davranmışlar, Reisicumhurun ismini kullanmıyarak dolayısıyla, benden evvel konuşan arkadaş oğlunun isminden bahsetti, bahsetmek suretiyle peşin olarak, takririn neticesi ne olursa olsun, muayyen şahısları şaibe altında bulundurmak gibi bir maksat gütmüşlerdir...

Gütmemiş olsalardı, bu yazıyı tasvibetmek veya etmemek kendi ellerindedir, bir tahkikat önergesinin başına, bu kadar mesul zevat, makamlar var iken, Başvekilin bizatihi ismini, oğlunu damadını ve dolayısıyla lütfederek ismini esirgedikleri Reisicumhurdan bahsetmek suretiyle bunu beyan etmezlerdi. Bunu tahmin ediyorum ki, bir hafta evvel reddedilen önergelerinden bir infial duyarak yapmış oldular.

Yeni, seçimler var, iki tarafı da kirli bir meseledir, kabul edilse de edilmese de bir pay nasıl olsa bize çıkar, düşüncesiyle, yani basit bir politika oyununa bu memleketin mukadderatını alet etmişlerdir. Muhterem arkadaşlar, taktik gayet basit, hattâ basit değil, basitçe. Nedir maksatları, Başvekilin ismini kasdetmekle?

...

Demokrasi var. Demokrasi demek önüne gelene, bu memleketin mukadderatını idare eden insanlara elini yağlı karaya, kana basarak şunun bunun alnına basmak değildir beyefendi, değildir muhterem zatım. Bizler de Meclis tahkikatı istedik, muhalefet yaptık arkadaşlar. Ama her partinin bir usul şekli vardır. Bu da sizin usul şekliniz olabilir. Belki bundan da bir parça toplıyabilirsiniz. Bu beni alâkadar etmez. Fakat bu mevzu saatlerce konuşuluyor, çok ihtiyacımız olacak, çok öğreneceksiniz daha, zaman size de öğretecek.

...

Şimdi Reisicumhurun, dolayısıyla oğlunun ismi, doğrudan doğruya Başvekilin ismi, dâva bu. Geriye kalan General Elektrik mi, General Motors mu, falan bunlar lâf. Şimdi efkârı umumiyede şöyle bir fikir olacak. Ha, Meclis tahkikatı açılmadı gördünüz mü, demek ki, muhalefet istedi, iktidar partileri Meclis tahkikatı açmadı. Neden çünkü Y.T.P. nin vekili bu işi yapmış. Alican da İktisadi İş Birliğinin Başkanı, Başbakanın oğlu yapmış, bu partiler nasıl açardı. Yarın bunu çıkıp söyleyeceksiniz. Açtığı takdirde gördünüz mü, bu memlekette Başvekilin oğlu hırsızlık yapar, dolayısıyla vekiller suiistimal yapar; hâlâ bu memlekette bu şahıs iktidardadır, bu parti iktidardadır... Arkadaşlar eğer hüsnüniyete makrun olsaydı, saatlerce gündem dışı Meclis işgal edilebiliyor, gündem dışı lütfen söz alırlardı, bu mevzu hakkında Hükümetin bir bilgi vermesini isterlerdi, eğer sözlü sorular zaman bakımından geç kalıyor idiyse. Eğer, sözlü soru müessesesini işletmek istiyorlarsa, sözlü soru da verilmişti. Hayır, bu işte benim şahsi kanaatim şudur; tamamen

iftiraya müstenit muayyen şahıslara, muayyen partilere has metotların Büyük Millet Meclisi kürsüsüne getirilmesidir. Eğer, böyle olmasaydı, şahsan ben de bu mevzu hakkında, hakikaten bir komisyon kurulsun, esasen 170 nci madde tam mânasıyla tahkikat mevzuu değildir, fakat tahkikat açılsın, gelsin, kim hakkında? Şimdi diyorlar ki, muhterem arkadaşım, efendim, ben muhalefette vatan vazifesini, millet vazifesini alnı açık yapan bir insanım. Nasıl bana dersin ki sen, General Elektrik'in mümessili değilsin? Peki arkadaşım daha ihale katileşmemiş bir mevzuda sen dosyayı görmeden; rakamları bilmeden ben bu mevzu hakkında pek de malûmat sahibi değilim diye gayet zayıf bir şekilde görünüp, bir memleketin Reisicumhuruna, bir memleketin Başvekiline leke sürersin de ben senin bir firmanın avukatı, mümessili olduğunu söylersem bu sana iftira mıdır? Arkadaş iftira mıdır?

...

Belki size seçim paralarınızı verecek bu firma. Ne bileyim ben. İşte size aynı metot. Nasıl gördünüz mü, hoşunuza gitmiyor. Beğenmediniz. Beğenmiyorsunuz, hoşunuza gitmedi. Şu halde silâha silâhla mukabele. Ok atıyorsunuz, ok...

Evet efendim, ya, öyledir... Diğer taraftan diyorum ki, herkesi en aşağı kendiniz kadar dürüst, kendiniz kadar haklı görünüz.

Benim tabîî sizin kadar parti tecrübem yok ama partinizde bunu şiar edinin. Siz söylemezsiniz. Siz zabıtlara geçirttiniz. Silâha silâhla... Zehirli ok atarsanız karşınıza bilin ki, karşınızdakilerin de okunda zehir olur.

...

Şimdi arkadaşlar, dünyanın en meşhur iki firması bir mevzuu dolayısıyla Türkiye'de çatışıyor. Bir alıcı var, Devlet. (3, 3 firma sesleri) Üç. Bir tanesi Türkiye'de daha bir lokomotif satmamış. Satarsa ismi tanınacak. İkisi meşhur, ben teknik olarak ilk defa burada duydum. Gazetelerde okudum. Fakat hangisi General Elektriktir, hangisi General Motorstur, burada duydum. Fakat şimdi ihale katileşmemiş. Hangi müspet delillerle, teknik delillerle biz şunun iyi, bunun kötü olduğunu iddia edebiliriz. Şu halde parlamento olarak bir tahkikat komisyonu açsak; bu komisyon dese ki, General Motors'un lokomotifleri 5 para etmez. General Motors Türkiye Cumhuriyeti hakkında beynelmilel mahkemelerde dâva açsa acaba Memduh Erdemir arkadaşımız da beynelmilel bir avukat olsaydı, acaba bu dâvayı almaz mıydı? Koşa koşa alırdı. Şu halde arkadaşlar. Memleketin mesul şahısları var. Sizler kadar ben de, arkadaşlarım da, bizler de bu mevzularda hassasızdır. Yaralananlar kâfi miktarda yaralanmıştır. Okunuz hedefini bulmuştur. Fakat bu memlekette şükrettiğimiz bir şey vardır ki, zehirli oklarınıza karşı hakikaten senelerden beri panzehirli insanlar var da bu memleket ayakta duruyor. Yoksa gayenize parti olarak vâsıl oldunuz. Bir buçuk ay sonra bunu köylerde, genel seçimlerde istediğiniz yerde söyleyebilirsiniz. Arkadaşlar, garip bir şekilde bâzı arkadaşlarda, canım efendim, ne çıkar, bir korkumuz mu var, açılsın Meclis tahkikatı, iktidara

sahip kanatların da bu fikirde olduklarını ben müşahade ettim. Doğrudur arkadaşlar. Bu bir bakıma doğrudur. Fakat benim şahsi kanaatim şudur; asla sakın yine «baskı yapılıyor» falan filân gibi büyük lâflar olmasın, benim kanaatim şudur bu mevzu da; eğer, bu kadar muazzam bir ihalede Başvekilin oğlu, dolayısıyla bir suiistimal mevzuu olmuş da, muazzam bir firmanın hakkı yenerek diğer firma kayırılsa, Sayın Başbakanın ve onun iktidarda bulunduğu bir kanadın, kendi mevzuu hakkında tahkikat açılırken iş başında kalması da benim demokratik anlayışıma göre doğru değildir, değildir arkadaşlar. Benim kanaatim bu. O zaman daha çok nüfuzunu kullanacaktır. Bu arkadaşların rakamlardan haberleri yokmuş, kendileri fazla malûmata sahip değillermiş. Fakat birçok malûmatı yalan yanlış almışlar, alabilmişler. Salahiyetli organlar alâkalı vekil bizzat çıktı, bu mevzu da fikirlerini söylediler. Şu halde mevzuun nazik tarafı da budur. Kendi kanaatim, bu mevzular esasen grup mevzuu da yapılamadığı çok âlâ malûmunuzdur. Bu mevzularda, grup namına konuşulamaz, grup namına kararlar alınamaz. Esasen ilk defa dün muttali olduk. Başka şekilde grup olarak da, Parlâmento üyesi olarak da haberimiz yoktu, arkadaşlar tahrir verince muttali olduk. Şu halde kâfi miktarda gaye hâsıl olmuştur. Hakikaten Hükümet, ilgili bakanlar bu mevzu da lâıyık veçhile hassasiyet göstereceklerdir. Ben şahsan buna kaaniim ve göstermektedirler. Memleketin mukadderatını alâkadar eden bu kadar ciddî bir mevzu da lâıyık veçhile alâka göstermiyecek bir hükümetin de iş başında olmadığına inanan bir insan olarak, bu mevzu da daha fazla memleket bünyesi belki şu veya bu şekilde tahrik edilebilir, yıpratılabilir. Arkadaşlarımın sırf şuna buna iftira atmak için bu maksatla verildiğine kaani olduğum bu takrire müspet oy vermemelerini istirham ederim. Hürmetlerimle.”⁶⁷³

Söz alanlar arasında bulunan MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, kendi partisinden bazı milletvekillerinin verdiği önergeyi destekliyor ve bu doğrultuda şu konuşmayı yapıyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, günlerden beri umumi efkârı işgal eden ve suiistimal iddiasıyla alâkalı bir takriri partimize mensup 3 arkadaş huzurunuza getirmiş bulunuyorlar. Takrirden ileri sürülen iddiaların, serdedilen delillerin böyle bir tahkikatın açılmasına yetip yetmeyeceğini takdir etmek Yüksek Heyetinize aittir. Meseleleri bir tarafa bırakarak her cümlemin, her sözün altında bir hususi maksat olduğu yolunda isnatlara burada girişmek, tenkidi önlemek için başvurulmuş bir taktikten başka bir mânaya, gelmez. Bendeniz söz almak niyetinde değildim. Biraz evvel konuşan arkadaşımız, kendi anlayışlarına göre, silâha silâhla mukabele etmek düsturu ile ihaleyi kazanamamış bir firmanın burada avukatlığının yapıldığını, belki de bu firmadan para alınacağını söylemek suretiyle, partimizi ve grupumuzu itham

⁶⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 125, (27.08.1963), ss. 427-429.

altında bulundurdular. Bu itibarla, kısa bir maruzatta bulunacağım. Biz hayatımızda menfaat mukabili hiçbir şahsın, zümrenin avukatlığını yapmış insanlar değiliz. Firmaları himaye ederek, onlardan teberru adı altında haraç almak bizim partimizin sicilinde mevcut değildir. Her iki firmanın temsilcilerinin de C.H.P. ileri gelenlerine yakınlığına dair bu kürsüde biraz evvel beyanda bulunulmuştur. Hiç tahrif yoktur. Binaenaleyh, bir haraç almak mevzuubahis ise hakikaten bu işte büyük bir suiistimal yapılmışsa bu işte para kazananlarla alâkası olanların haraç alması akla gelebilir. Arkadaşlarımız bu takriri hangi sebeple verdiklerini açıkladılar. Elllerinde bulunan imkânları dile getirmek suretiyle de hakikaten Meclisin el koyması icabeden bir hâdise olduğunu ifade ettiler. Burada konuşan bâzı arkadaşlarımız Meclis soruşturması talebedebilmek için âdeta takrir verenlerden bir kaziyeyi muhkeme istemektedirler. Eğer böyle bir mantık kabul edilirse hiçbir meseleyi tahkik konusu yapmak üzere bu Meclise getirmek imkânı olmaz. Bir savcı dahi sanık olanın aleyhine birtakım emareler bulduğu takdirde dâvayı açar. Kati delil demez kanun. Bizden ne istiyorsunuz? Raporların suretlerini mi? dosyayı mı istiyorsunuz? Burada konuşan Memduh Erdemir arkadaşımız ne dediler? Mesele hakkında tenevvür etmek üzere Devlet Demiryolları Umum Müdürünü ziyaret ettim bana, dosyayı göstermediler. Eğer milletvekillerine Devletin bütün dosyalarını - askeri esrar mahiyetinde olanlar hariç - açmak esasını Hükümet kabul ediyorsa bir daha vereceğimiz takrirlerin de bütün evrakın suretini getirmemiz mümkün olur. Ama bu yolu kaparken sen dosyadan suret getiremedin gibi kaziyeyi muhkeme derecesinde bir delil getiremedin gibi bir iddia ile talebin karşısına çıkılamaz.

Arkadaşlarımız burada DDY bünyesinde kurulan teknik komisyonların; Cer Dairesi mütehassıslarından, Fabrika Dairesi mütehassıslarından kurulan komisyonların raporlarından bahsettiler. Birtakım bilgiler elde etmişler; onları burada, dile getirdiler. Alâkalı Bakanın çıkıp ta, böyle raporlar yoktur; aslı yoktur; dediğine de Yüksek Meclis şahidolmamıştır.

Marazı hacette sükût ikrardan gelir düsturunca demek ki böyle raporlar varmış kanaati hepimizin vicdanına yerleşmiştir.

Muhterem arkadaşlar; biz bu Meclise, yeniler mazur görsün, eskiler; tabir caizse feleğin çemberinden geçerek geldik. Birçok şeyleri hatırlarız. Şüphe üzerine zan üzerine Meclis tahkikatı açılmaz buyuruyorlar. Bu Meclis tahkikatı tabiri hukukî bir tabir değildir. Yerinde kullanılmamaktadır. Meclis araştırması, demek daha yerinde olur. Bilgi edinmek gayesiyle bir Meclis araştırması yapılıyor. Ufak 'bir şüphe olursa murakabe gayesiyle Meclis işe el koyar ve bilgi edinir. Edindiği bilgilere göre, karşısına bir mesuliyet ve mesuller çıkarsa tüzük hükümlerine göre icabını yapar. Bu meselenin ikinci safhasıdır.

Muhterem arkadaşlar, T.B.M.Meclisi sel gibi, deprem gibi tabiî âfetler karşısında, dahi kendisine düşenleri yapmak için bilgi edinmek üzere tahkikat

encümenleri kurmaktadır. Günlerden beri umumi efkârı işgal eden dedikodusu ta hudutlarımızın dışına giden bu meselede şu işe el koyalım, şöyle, şöyle iddialar ileri sürülmek suretiyle umumi efkârın hassasiyeti tahrik edilmiştir. Millet huzursuz kılınmıştır. Varsa kötülük ortaya çıksın. Yoksa alâkahılar zan altından kurtulsun diyen bir takriri kabul etsek de mahzuru var, etmesek de mahzuru var gibi bir mantıkla mukabele edilmez, arkadaşlar. Eğer bu yolu kabul edersek hiçbir meseleyi buraya getirmeye imkân yoktur. Biraz evvel dedim ki, biz hâdiselerin, feleğin çemberinden geçerek geldik. «Bu kürsüye böyle şeyler için takrir getirilmez» diyen arkadaşlarımızın mensubolduğu partinin Meclis Grup Reisvekili, bâzı hâkimlerin, memurların tekaüde sevk edilmeleri hakkında dahi Meclis tahkikatı açılmasını istemiştir. Bir sual takriri ile, gündem dışı bir konuşma ile iktifa etmemiştir. Birtakım şüpheler uyanmıştır; bunu anlıyalım meseleye el koyalım demişlerdir. Kendileri için yapılanları, kendi yaptıklarını sevap, başkalarının yaptıklarını günah gören zihniyetin 27 Mayıs İhtilâlinde sonra bu çatının altında yaşadığını görmek Türk milletine ancak elem verir.”⁶⁷⁴

Yeniden kürsüye gelen Ulaştırma Bakanı Dura, konuşmasını, ihaleye yönelik olarak Devlet Demiryolları Heyetinin ve Müdürler Kurulunun dikkate aldığı teknik özellikleri açıkladıktan sonra, konuşmasını daha önce belirtmiş olduğu Meclis Araştırması açılması yönündeki istemini koruduğunu gösteren şu sözlerle tamamlıyordu:

“...Şimdi her iki taraf ta gerek General Elektrik lokomotiflerine de gerekse General Motors lokomotiflerine de ait noktai nazarlarını, teknik hesapları ile birlikte tesbit etmişlerdir; Bakanlık bunlara vaziyet etmiş, almış tetkik ettirmektedir. Bu vaziyet karşısında gerek Millet Partili arkadaşlarımızın teknik mevzular üzerinde gerekse bizim DD Yolları personelinin karar verdikleri lokomotifin teknik mevzuu üzerinde burada bir karara varmaya ve hangisinin daha üstün olduğunu tesbit etmeye imkân yoktur.

Şimdi burada, o kadar büyük ithamlar yapıldı ki, benim yanımda, bana burada izahat vermek için gelmiş olan DD Yollarındaki bu arkadaşlarım, dediler ki: Biz çok yaralandık, bu mevzuda Muhterem Meclisçe, bir Meclis tahkikatı açılmasına karar verilmezse biz daimî olarak itham altında kalmış olacağız. Muhterem Meclisten arkadaşlarım namına da rica ediyorum tahkikat açılmasına karar verilsin, hiç olmazsa mesele tenevvür etmiş olur.”⁶⁷⁵

CHP Elâzığ Milletvekili Kemal Satır da, uluorta yapılan ithamların açıklığa kavuşmasını sağlayabilmek adına, Meclis Araştırmasının açılması gerektiğine işaret etmekteydi. Bu bağlamda, Satır, konuşmasında şu konulara değiniyordu:

⁶⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 125, (27.08.1963), ss. 429-431.

⁶⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 125, (27.08.1963), s. 431.

“Muhterem arkadaşlarım,

4–5 saatten beri birtakım gazete havadislerine istinaden ve kastı mahsusla bir siyasi teşekkül, bir Koalisyon. Hükümetini tahrabetmek arzusuyla yazılmış olan yazıları mesnet ittihaz edip kürsüye getiren arkadaşlarıma teşekkür ederim. Hiç olmazsa bu vesileyle bir iftiranın mevcud olup olmadığı meydana çıkacak ve böylelikle itham altında bulunanlar bu ithamdan kurtulmanın ve mukabil hukukî yollarla kendi haklarını aramanın çare ve imkânlarına kavuşmuş olacaklardır.

Meseleyi iki cephesi ile mütalâa etmek istiyorum. Bunlardan birisi, büyük bir kalkınma devresine girdiğimiz 1963 senesi tatbikatından D.Demiryollarımızın Amerikan kredisi ile mubayaa etmek istediği lokomotiflerin mubayaasında bir suiistimal olup olmadığı meselesidir.

9 milyar küsur milyon liralık yatırım yapılacaktır, çok çeşitli ihaleler olmaktadır; bunlar içinde, yerli yersiz kazanan veya kazanmayan firmalar rakipleri hakkında isabetli veya isabetsiz lâflar söyleyeceklerdir. Ve biz buna bundan sonra da şahit olacağız. Çünkü hakikaten memleket tarihinde şimdiye kadar görülmemiş bir büyük yatırım devresine girmiş bulunuyoruz. Öyledir.

Şimdi Hükümet kendi noktai nazarından meseleyi ele almış, Başbakan, Yardımcısı ve Ulaştırma Bakanı arkadaşlarımız hâdisede her hangi bir cihetin mevcud olup olmadığını bir tahkikat neticesinde meydana çıkacağını söylemişler, hâdiseyle ilgili Devlet Demir Yolları da kendi Bakanları vasıtasıyla Yüksek Meclisten bir tahkikat açılmak suretiyle Devlet Demiryollarının haysiyetinin kurtarılmasını talebetmiştir. Demek ki, mesele kürsüye gelmiş, mevzuun bir suiistimalli tarafı olup olmadığı ilgililerce meydana çıkarılması için Yüksek Meclisin bir araştırma yapması hususunda Yüksek Meclise ricada bulunmuşlardır. Ben de aynı kanaati taşıyorum. Ve bunun bir tahkikatla meydana çıkması zaruretine yürekten inanıyorum. Ayrıca bu şimdiye kadar ifade ettiğim meseleler bütün Meclisi ilgilendirmektedir. Milleti ilgilendirmektedir, millet parasının çarçur edilip edilmediği noktasında toplanmaktadır.

Mecliste bulunan sayın arkadaşlarımdan, en uzak yurt köşesinde bulunan sade vatandaşa kadar, kendi vergisiyle toplanan paraların suiistimal edilip edilmediği noktası, bütün Meclisi ve memleketi ilgilendiriyor, bunun yanı başında bizi ilgilendiren, C.H.P. yi ilgilendiren diğer bir cephesi var ki, bu cephesi ile de Yüksek Meclisin, bir tahkikat açmasını yürekten istemekteyim.

...

Ben arkadaşlarımdan istirham ediyorum; Cumhuriyet Halk Partisinin mesul bir adamı olarak rica ediyorum; Cumhuriyet Halk Partisi tarihinde, iltiması, rüşveti bertaraf edip onunla mücadele eden ve kendi arzusu ile hiçbir tazyika meydan bırakmadan, Devlet idaresinin karşılıklı murakabe sistemi olan demokratik hayata giren bir siyasi parti olarak böyle bir murakabenin, böyle bir sistemle tahkikat açılmasının yürekten taraflısı bulunmaktadır.

Gazeteler öyle yazar, böyle yazar, gece yarısı Ulaştırma Bakanlığı Müsteşarını C.H.P. si yetkilileri çağırmışlar ve tazyik ederek filân firmaya ihaleyi yapınız demişler gülünç olan o nisbette iğrenç olan iftiralara da mâruz bulunmaktayız. Bütün bunların kökünden silinip atılması, müfterilerin meydana çıkması ve diğer taraftan şayet ihalelerde bir aksaklık, usulsüzlük, daha ileri gideyim, bir suiistimal varsa bunların da meydana çıkması için, Meclisin bir soruşturma yapmasına, bir tahkikat açmasına zaruret vardır. İftiraların ortadan kalkması, hâdiselerin meydana çıkması, varsa suiistimalin ortaya çıkması için böyle bir tahkikatın açılmasına lüzum vardır.

*Cumhuriyet Halk Partili arkadaşlarımdan istirham ediyorum, şu dakikaya kadar konuşulan sözlerde bir tahkikatın açılmasını icabettirecek, sadra şifa verecek bir nokta mevcut değildir. Ama buna rağmen her Cumhuriyet Halk Partili incir çekirdeğini doldurmayan ithamlar dahi olsa, bu sistemin bir kere daha ortadan kalkıp kesin olarak nihayete ermesi için tahkikat açılması lehine oy vermelerini hem C.H.P. li arkadaşlarımdan, hem de Meclisin sayın üyelerinden istirham eder, hepinizi hürmetle selâmlarım.”*⁶⁷⁶

Satır'ın konuşmasından sonra, Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan ve İzmir Milletvekili Şükrü Akkan tarafından verilen yeterlik önergesi oylanıyor ve kabul edildiği görülünce, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan ve 2 arkadaşının Amerika'dan ithal edilecek 33 dizel–elektrik lokomotifinin ihalesi konusunda Meclis Araştırması açılmasını talep ettikleri önergeyi oya sunuyordu. İşaretle yapılan oylama sonunda Başkanvekili Keskin, Meclis Araştırması açılması talebinin oybirliğiyle kabul edildiğini bildirmişti. Bu arada ilginç bir gelişme yaşanıyordu. Gerçekten, Kars Milletvekili Hasan Erdoğan, oturduğu yerden, araştırma açılması isteminin oybirliğiyle kabul edilmediğini, çünkü kendisinin aleyhte oy kullandığını seslenmişti⁶⁷⁷. Bu uyarı üzerine, Başkanvekili Keskin de, oylama sonucuna ilişkin açıklamasını, “*Sayın Hasan Erdoğan arkadaşımızın muhalefeti ile önerge ekseriyetle kabul edilmiştir*” şeklinde değiştiriyordu⁶⁷⁸. Daha sonra verilen önergelerin kabulü ile, Araştırma Komisyonunun her siyasî parti grubundan birer üye alınmak suretiyle 7 kişiden oluşması, gerektiğinde başka yerlere gitmesi ve 15 gün içinde araştırmanın tamamlanması, karara bağlanmıştı⁶⁷⁹. Birleşimi yöneten Başkanvekili Keskin, her siyasî partinin Komisyona vereceği üyeyi Başkanlık Divanına bildirmesi gerektiğini duyuruyor ve Birleşimi kapatıyordu.

⁶⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 125, (27.08.1963), ss. 432-433.

⁶⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 125, (27.08.1963), s. 433.

⁶⁷⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 125, (27.08.1963), s. 434.

⁶⁷⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 20, Birleşim: 125, (27.08.1963), s. 434.

kk- Gaziantep Milletvekili Ali İhsan Göğüş’ün, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu Hakkında Meclis Araştırması Açılmasına İlişkin Önergesi ve Önergeyi Görüşülmeden Göğüş’ün Geri Çekmesi (10/14)

Ali İhsan Göğüş’ün 15 Ekim 1963 tarihli önergesinde şöyle denilmektedir:

“Yüksek Başkanlığa

*Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Yusuf Azizoğlu’nun Devletin ülke ve millet bütünlüğünü bozucu cereyanlarla ve bu bakımdan şüpheli bâzı derneklerle ilgi derecesi ve Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilen şahıslarla münasebet ve irtibatlarının mahiyeti ve bunlardan bâzılarının karşısındaki sorumluluk derecesi hususları hakkında Anayasanın 88 nci maddesinin ikinci fıkrası ve İçtüzüğü 177 nci maddesi uyarınca Meclis Araştırması açılmasını arz ve teklif ederim.”*⁶⁸⁰

Bu Meclis Araştırması önergesinin görüşülmesi, Millet Meclisinin 22 Ekim 1963 tarihli 155. Birleşiminde yapılacakken, daha önce aynı konuda TBMM Birleşik Toplantısında Meclis Soruşturması açılması kararlaştırılmış bulunduğu için, önerge sahibi Ali İhsan Göğüş, Meclis Araştırması açılması talebinden vazgeçtiğini bildiren bir önerge vermişti. Göğüş’ün, Meclis Araştırmasından vazgeçtiğini bildiren önergesi şöyleydi:

“Yüksek Başkanlığa

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu hakkında Meclis Araştırması açılmasına dair vermiş olduğum önergenin konusu daha şümullü ve geniş bir şekilde T.B.M.M. ne de intikal etmiş bulunduğundan ayrıca Millet Meclisinde görüşülmesine lüzum kalmadığı kanaati ile önergemi geri alıyorum.

*Gereğini rica ediyorum.”*⁶⁸¹

Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Nurettin Ok, konunun gündeme girdiğini, gündeme giren bir konunun gündemden çıkarılmasının ise İçtüzük hükümleri uyarınca ancak Genel Kurulun onayı ile mümkün olabileceğini bildirerek, Ali İhsan Göğüş’ün önergesini oyu sunuyordu. İşaretle yapılan oylamada, Millet Meclisi Genel Kurulu da, önergenin geri verilmesini kabul ettiği için, 10/14 sayılı bu Meclis Araştırması açılması istemi, görüşülmeden sona ermiş oluyordu⁶⁸².

II- İstanbul Milletvekili Saadet Evren’in, Kıbrıs Olayları İle İlgili Olarak, İçtüzüğü 177 nci Maddesi Gereğince, Bir Araştırma Yapılmak Üzere Meclis Araştırma Komisyonu Teşkiline Dair Önergesi (10/15)

İstanbul Milletvekili Saadet Evren’in Kıbrıs olaylarına ilişkin Meclis Araştırması açılması istenen uzun önergesinde şöyle denilmektedir:

⁶⁸⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 152, (15.10.1963), ss. 259-260.

⁶⁸¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 155, (22.10.1963), s. 302.

⁶⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 22, Birleşim: 155, (22.10.1963), s. 302.

“Millet Meclisi Yüksek Riyasetine

(Kıbrıs) konusunda, sayın milletvekilleri İrfan Baran ve Şinasi Osmar tarafından farklı zaman sürelerinde yapılan genel görüşme tekliflerinin, Hükümetin talebi veçhile ve Meclis ekseriyetiyle reddedilmiş olduğu malûmdur.

Hükümetin, bu tekliflerin reddini Meclisten talebederken verdiği izahat, gazete havadisinden öteye bir ehemmiyet taşımadığı gibi, dayandığı mucip sebep de gayriciddî, gayrisiyasi, gayrivarit ve başlıbaşına hata teşkil eder mahiyettedir.

Gayrisiyasidir, zira:

Bir genel görüşme açıldığı takdirde, Mecliste, milletvekillerinin muhtelif istikametlerdeki görüşlerini ileri geri dermeyer edecekleri ve bundan Hükümet politikasının zarar göreceği telâkkisi abestir. Akıllı ve basiretli hükümetler için, dış politikada, efkârı âmmeyi temsil eden müesseselerin hele Meclis ve muhalefet partilerinin görüşlerinin serbestçe ve bütün ağırlığı ile ifade edilmesi, bir zayıf değil kuvvet unsurudur. Hükümetler, halen bizde olduğu gibi, azaları yekdiğerinden habersiz olarak ileri görüşleri bizzat ifade edip sonra yine bizzat rücu ederek kendilerini ve temsil ettikleri devletin mevkiini güç duruma sokmazlar. Hükümet kendi

dili ile ve peşinen, dış politikada angaje olmaz, olursa dönmez, ileri görüşlerin ifade ve vasatın hazırlanmasını matbuat, gençlik, meslek teşekkülleri gibi âmme efkârının mümessili teşekküllere ve hassaten Meclise, daha da öteye, muhalefet cenahlarına bırakır. Kendisi, itidali, muvazeneyi, telifi sağlar. Kuvvetli ve hedefi muayyen iktidarlar böyle davranır. Âciz iktidarlar ise, kendisi ortaya fırlayarak Hükümet politikası namı altında mefhum bir sır perdesinin arkasında sipere yatarak harice karşı, politikasının tasvibedildiğini göstermeyi, dâhilde saydığım müesseseleri konuşturmayarak ortaklaşa bir mesuliyet çemberi içinde hapsedmeyi kuvvet zannederler. Hükümetin hâlihazır tutumu bu sonuncusudur. Ve açık rejim edebiyatının da iflâsıdır. Binaenaleyh, teşriî organ mefhum bir (zarar verme) fikri ve baskısı altında görevini ifadan azade kalamaz.

Gayriciddîdir, zira:

Hükümetin, hedef ve metotları müstakar bir politikası bulunmadığı sabit olmuştur. Gûna gün rücuu tazammun eden bir politika ciddi bir politika olamaz. Günlük ve gayrikâfi davranışlar mecmuası olan Hükümet politikası tepeden tırnağa bizatihi kendisi zarardır ve başkaca zarara uğramak durumunda değildir.

Hataadır, zira:

Mücerret, B.B.C. nin dahi, Türkiye'ye, Kıbrıs mevzuunda halk oyunu araştırmaya geldiklerini, Yunan halkının düşünceleri hakkında yeterli bilgiye sahibolduklarını görmek, bu hatanın, ıstırap dolu bir neticesi ve delilidir.

Gayrivârittir, zira:

Genel görüşme, Hükümet ve Meclis arasında, Hükümet politikası za'afa uğramadan fayda sağlayacak bir temas yoludur. Bu politika neticelenerek iflâs ettiği gün, Meclisin müracaat edeceği yol, genel görüşme değil, gensoru ve Yüce Davana mesulleri sevk etme yoludur. Bunu da pek tabîî, o tarihe kadar durumun mesuliyetinde ortaklık payı bulunmayan bir Meclis yapabilir. Binaenaleyh, genel görüşme, Hükümet Meclis arası temas yoludur, işbirliği yoludur. Normaldir, asıldır, faydalıdır. Parti liderlerini toplayarak, kendilerine gazete havadislerini nakletmek, Başbakanın anladığı mânada, politikasının Meclisçe tasvibi değildir ve liderlerin böyle bir tasvibe salâhiyetleri yoktur.

Netice olarak şunu ifade ediyorum:

Halen, milletvekili sıfatıyla karşımda, (ben herkesten iyi bilirim) diyen bir Hükümet mevcuttur. Bu takdirde durum şöyledir:

Ya Hükümet hakikaten isabetli bir görüş içinde ve herkesten iyi bilmektedir. O takdirde vazifem milletvekili olarak kendisine hak verip desteklemek, teşci etmektir. Veya Hükümet, isabetsiz ve tehlikeli bir görüşün içindedir. O takdirde vazifem, böyle bir Hükümeti ıskat edip hesap sormaktır. Buraya geliş sebebimi böyle takdir ediyorum, böyle anlıyorum.

Bu sebeple:

1. 4.3.1959 günü, Londra ve Zürih Andlaşmalarının T.B.M.Meclisinde müzakeresi sırasında Sayın İnönü, muhalefet lideri olarak söz almış ve devrin Hariciye Vekiline cevaben: (Andlaşmaların ihlâli halinde, Türkiye, eğer süratle hakkını kullanarak, müdahale imkânına malik olursa, yapacağı haklı bir emrivaki ile dâvasını kazanabilir) demek suretiyle hal çaresini daha o tarihte kesinlikle ve son derece isabetle tâyin etmiştir.

Anlaşmaların ihlâlinden bu güne kadar, bu görüşünün yüzde yüz aksine hareket etmesinin saikleri nelerdir.

2. Bayram namazını Lefkoşa'da kılacağız diyerek vedalaşıp iman ve cesaretle gemilere binen şanlı Türk Askerini, hangi haklı sebep yoldan geri çevirmiştir?

3. Müştereken müdahaleye karar vererek bu hakkımızı kullandık diyen Hükümet beyanının yanında fiiliyat bu beyanı tekzibetmektedir. Fiilen adada münferit bir İngiltere müdahalesi vardır. Durumun garabetini Hükümet nasıl izah etmektedir?

4. Garan(tör) devlet olarak Yunanistan, anlaşmalardaki müdahale maksadı dışında, sarîh ihanet halinde olmasına rağmen, Türk Hükümetinin müşterek müdahale lâfzına bağlı kalmasında sağlanan fayda nedir?

5. İngiltere'nin münferit ve anlaşmalar çerçevesi dışında cereyan ettiği görülen fiilî müdahalesi, bir Commonwealth meselesi ise, bunun Londra ve Zürih anlaşmalarına olan müessiriyet derecesi nasıl izah edilebilir?

6. Müttefikler ve NATO devletlerinin ihtilâfın doğumundan bu yana hariciyeye intikal eden temaslariyle sağlanmış neticeler nelerdir?

7. Kıbrıs ihtilâfından bu yana Hükümetin, soydaşlarımıza yaptığı yardım muhtevası kemiyet ve keyfiyet olarak nedir?

8. Hükümet Başkanının 1959 da serd ettiği kanaat ve Kıbrıs olaylarının baş gösterdiği andan itibaren de Hükümet politikası olarak ortaya çıkan tutum, meselenin Birleşmiş Milletler çerçevesi içinde halledilemeyeceği merkezinde iken, son olarak donanmayı geri çevirip, bu yola muvafakat beyan edilmesinde Hükümeti zorlayan sebepler nelerdir?

9. Ada, açıkça komünist hareketine sahne olmakta, hareket Rusya'nın desteğine istinadetmekte olmasına, böylece Adanın cenup hududumuzda bir tehlike mihrakı halinde emniyet ve bağımsızlığı tehlikeye girmiş bulunduğu göre, Garanti Anlaşmasından müstakil olarak İttifak Anlaşması hükümlerinin Türk Hükümetine verdiği hakların kullanılmaması sebebi nedir?

10. Birleşmiş Milletlerde netice sağlanamayacağı Hükümetin berveçhi peşin angaje olup serd ettiği bir ihtimal bulunmasına göre, bu ihtimalim mukabilinde düşündüğü tedbir nedir?

11. Kıbrıs Devleti Anayasasının temel maddelerine göre suigeneris tarzı teşekkülü itibariyle, Türkler'in iştiraki dışında hukuken gayrimevcut telâkki edilmesi zaruri iken, bir buçuk aydan beri hilâfına süregelen bir kabulün müessir şekilde önlenememesi ve buna kâfi gayret sarf edilmemiş olmasının sebebi nedir?

12. Yeni katliamlara girişileceği muhakkaktır. Hükümet bu takdirde de yine seyirci kalarak, imha hareketine bilvasıta iştirakçi durumda kalmakta devam edecek midir?

13. İki aylık hâdiselerin, Türk âmme efkârını belirli şekilde müttefikler ve NATO cephesi aleyhine çevirmeye başladığı ve bunun NATO ittifakı ve (beynelmilel politikadaki tehlikesinin azameti hakkında müttefikler ve NATO devletlerinin nazarı dikkati kâfi derecede çekilmiş midir?

Çekilmişse, Hükümetin bizzat böyle bir değişikliği terviç ve arzu etmediğine inanmamak için hangi mukni sebepler vardır?

Dahilî Nizamnamenin 177 nci maddesi: (Meclis, bir madde hakkında re'sen malûmat edinmek isterse bir tahkikat encümeni teşkili suretiyle buna karar verir) demektedir. Bu itibarla, iş bu maddenin tatbiki halinde, bir genel görüşmeden doğacağı ileri sürülen mevhum (zarar verme) keyfiyeti dahi bertaraf edilmiş, Meclisin görevini ifa edebilmesi için muhtacolduğu aydınlık temin edilmiş olacaktır. Bu yola dahi Hükümet itiraz ettiği takdirde, bizzat Meclis ve ordu da dâhil olmak üzere vatandaşın Devlete olan güveni sarsılacak, Meclis, tarihimizin ıstırap dolu bir sayfasında mesuliyetini gayri müdrik olarak tesbit ve tavzif edilecektir.

Bu bir parti ve şahıs meselesi değildir. Basit mânada bir hükümeti alt etme arzusu hiç değildir. 40 mil ötede, bir adada çaresiz kalmış insanların elinde, av tüfeği ve yumrukla korunarak dalgalanan ayyıldızın haysiyeti davasıdır.

Buna dayanarak, buna inanıp, buna güvenerek, hiçbir mülâhazaya yer vermeden, hiçbir endişeye kapılmadan, Büyük Meclisin vatanperverliğine muhatabolarak, yukardaki maddeler hakkında re'sen malûmat almak üzere İctüzüğün

177nci maddesi gereğince her partiden iki şerh ve iki müstakil milletvekilinden teşkil edilecek bir komisyonun bir hafta müddetle mukayyedolarak teşkilini ve bu yolda tahkikat icrasını talep ve teklif ederim. Saygılarımla.” ⁶⁸³

Millet Meclisinin 11 Mart 1964 tarihli 68. Birleşiminde görüşülmesine başlanan bu önerge üzerinde ilk sözü önerge sahibi Saadet Evren almış ve bu konuda niçin bir Meclis Araştırması açılması talebinde bulunduğunu açıklarken, Hükûmetin, Meclisi bir manevi baskı altında tutarak denetleme yetkisini kullanmaktan alıkoymak istemesi durumunda, önergede sorduğu soruları, bir itham haline getirerek Başbakan, Millî Savunma ve Dışişleri Bakanları hakkında bir Meclis Soruşturması açılmasını isteyeceğini belirtmişti. Saadet Evren'in, önergesini açıklarken yaptığı konuşma şöyledi:

“Teklifim, siz muhterem arkadaşlarımla reylerinizi mantık ve izan ölçüleri içinde kullanabilmenizi temin edecek nisbette vuzuh ve katiyet ifade eder zannındayım.

Teklifimizi Riyasete sunduğum 20 Şubat tarihinden bugüne kadar tahassül eden yeni durumlar ve barış kuvveti teşkiline mütedair son olaylar, hattâ bugün cereyan eden olaylardan mütehasıl yeni yeni tesbit edilebilecek boşlukların, muhtacı tahkik noktalar olarak, bu teklifime ilâvesi gerekli ve lüzumludur; kanaatindeyim. Şu ana kadar mesul şahıslardan ve mesul makamlardan sâdır olan insaniyet, medeniyet, hakkaniyet prensiplerini dahaleti ve daveti mutazammın mazeretler silsilesi olmuştur. Hükûmeti sarîh surette itham etmeden önce, yine Hükûmetin açıklamaktan ziyade ilham etmeye çalıştığı bu mazeretlerde ne kadar haklı olduğunu ortaya çıkarmak bu hususta sağlam bir neticeye varmak vazifesinin ciddiyetine kail olan bir milletvekili için en tabii yoldur kanaatindeyim. Arz ettiğim suallerin cevabını belki vicdan ve mantığında halletmiş arkadaşlarım vardır. Olabilir ama, benim gibi feraseti az olan arkadaşların bu derece partiler üstü, bu derece millî olan bir mevzuda tenevvür etmek ihtiyaçlarını desteklemeleri de kendileri için zimmet kaydedilecek bir vakıdır. Hükûmetin teklifime ne yolda mukabele edeceğini henüz bilmiyorum. Serd edeceği her türlü ihtimale burada bütün genişliği ile cevap vermeye amadeyim. Yalnız bana intikal şu anda bir şey vardır; deniyor ki, eğer arkadaşlarım tarafından teklifim müspet şekilde oylanırsa, Hükûmet itimat oyuna müracaat edecektir. Ben bunun hakikate tevafuluk derecesini bilmiyorum, meçhuldür. Ama böyle bir durumun Hükûmet için mevcutlara ilâve edilecek bir kompromi, bir za'if teşkil edeceği kanaati ile böyle bir ihtimale yer

⁶⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 68, (11.03.1964), ss. 531-533.

vermiyorum. Hükümet, teklifimde de arz ettiğim gibi, ya haklıdır, isabetlidir, o halde bu haklılığından doğan emniyet içinde başımızdan çekilmesi için hiçbir sebep yoktur. Veya hakikaten haksızdır, hatalıdır, o zaman da bir teşriî organın murakabesi dolduğu anda seçilmeye (çekilmeye olmalıydı E.O.) kalkmak, ben giderim demek, bir zamanlar Hükümet etmenin, Hükümet etmiş olmanın kadri izzeti ile, haysiyet ve gururu ile kabili telif olamaz. Kaldı ki, Hükümetten çekilmek bu mevzuda Hükümet namına hiçbir şeyi halletmez. Ben bu teklifi gensoru olarak da getirebilirdim, Meclis tahkikatı olarak da getirebilirdim. Ama velveleye ve gulguleye yer Vermeden, Hükümeti iz'aç etmeden daha salim, daha sessiz bir yoldur diye bunu tercih ettim. Hükümetin de üç aydır Meclisten gördüğü müzaheret karşısında bilmukabele teşriî organın bir murakabe hakkını kullanmasında müzaheretini esirgememesi iyi niyete dayanan bir davranış telâkki edilecektir. Meseleleri(n) Meclis ve Hükümet arasında körü körüne bir inatla halledilmesi cihetinin tercihi neticesiz ve sakim bir usuldür. Hükümet isterse çekilir, isterse çekilmez. Ama, Meclisin murakabe hakkının kullanılmasında bir cebri mâneviyeye giderse, o zaman ben de açıkça ifade edeyim ki, bu sorduğum sualleri itham şekline dökerek ve çok müdellel şekilde ifade ederek Sayın Başbakan, Sayın Millî Savunma Bakanı ve Sayın Dışişleri Bakanı hakkında Meclis tahkikatı yoluna gidilmesi hususu şeklini tercih ederim.

...

Teklifi hazırlıyân mucip sebepleri, davranışımı iyi niyetli arkadaşlarıma izah ettim efendim. Benim neslim, mensubolduğum nesil; dört cephede babasını, kardeşini, kocasını yitirmiş olan yetimlerin neslidir. Üzerinde mesut yaşadığımız bu toprağın her bir karışında, esas mülkiyet, ihama ait değildir, ölmesini bilerek, bana bu toprağı miras bırakanlardadır.

Kadını ile, erkeği ile topyekûn bir milletin ıstırapı ve dehası üzerine kurulmuş olan bu vatanda, hiç kimse çıkarak bana, bugün Türk Milletinin 19 Mayıs 1919 daki şartlardan daha vahîm şartlar içinde olduğumu ve bu Meclisin -bana buradan muhalefet eden arkadaşlar da dâhil olmak üzere- Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisindeki şerefli Türk mümessillerinden daha az vatanperver olduğunu iddia ve ispat edemiyecektir.”⁶⁸⁴

Önerge üzerinde, Millet Partisi adına İstanbul Milletvekili Ömer Zekai Dorman ve Adalet Partisi Grubu adına Konya Milletvekili Faruk Sükan, yaptıkları konuşmalarda Saadet Evren'in önergesinin lehinde oy kullanacaklarını açıklamışlar; buna karşılık CHP Grubu adına söz alan Kocaeli Milletvekili Nihat Erim ise, CHP Grubunun aleyhte oy vereceğini bildirmişti. Nihat Erim'in, Kıbrıs olaylarının gelişimine yer verdiği konuşması şöyleydi:

⁶⁸⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 68, (11.03.1964), ss. 533-534.

“Muhterem arkadaşlarım, Kıbrıs dâvası etrafında bu mesele had bir şekil aldığı andan bu yana Yüksek Meclisin gösterdiği büyük hassasiyet, Türkiye Büyük Millet Meclisinin geleneğine uygun bir hassasiyettir. Bugün de Meclisimiz böyle bir vatanperverlik sahnesi yaşamaktadır. Bendeniz, önerge sahibi sayın arkadaşımızdan başlayarak, bu kürsüden sırasıyla sizlere hitabetmiş olan bütün arkadaşlarımızın, hiç şüphesiz yürekte kopup gelmekte olan duygularını saygı ile selâmlıyarak, esasa girmek istiyorum.

Muhterem arkadaşlarım, millî dâvalar hassasiyetimizi duygularımızı çok tahrik ettiği zaman aklımızı, aklımızın kontrolünü hâkim kılmaya o derecede önem vermemiz lâzımdır.

Elbette her gün, her saat Kıbrıs'ta soydaşlarımıza reva görülen vahşice muameleler bizleri her an yüreklerimizden dağlamaktadır. Ancak Büyük Meclis ve onun güveni ile iş başında bulunan Hükümet, milletin rehberi olarak duyguları kontrol altına alacak ve 30 milyonun menfaati ile beraber, Kıbrıs'taki soydaşlarımızın korunmasında en akıllı, en salim yolu bulmakta güçlük çekmeyecektir.

Şimdi arkadaşlarım, açık konuşalım; 20–21 Aralık hâdiseleri başladığından bugüne kadar kayıpta mıyız, kazançta mı? Bence kazançtayız, arkadaşlar. Niçin kazançtayız? Onu arz edeyim! Birinci(sı.) yüzyılın bu ikinci yarısında Türkiye Cumhuriyeti her şeyden tecrit edilmiş olarak yaşayan bir varlık değildir. Türkiye Cumhuriyeti çeşitli alâkaları, çeşitli münasebetleri, menfaatleri, ittifakları olan ve her hareketini bu çerçeve içinde idare etmek durumunda bulunan bir varlıktır. 20 – 21 Aralık hâdiseleri başladığı zaman bizim dâvamızı belki yalnız Türkiye’de biz biliyorduk. Dünyanın meçhulü idi. İlk günlerde cihan matbuatının bu dâva üzerinde yazdıklarını hatırlatırım. O yazıları okudukça sinirleniyor, asabımız bozuluyordu, kızıyorlardı. Ben dahi bu kürsüden ifade ettim; böyle bir çatışma olduğu zaman Müslümanlık, Hristiyanlık meselesi dahi rol oynuyor, dedim.

Şimdi arkadaşlar, 15 gün Güvenlik Meclisi toplantıları devam ettiği müddetçe Newyork'ta bulundum, Washington'da bulundum; Hükümetin tensibiyle, Meclisin müsaadesiyle, işi yakından takibetmek fırsatını buldum. Amerika televizyonu, Amerika radyoları ve Amerika basını istisnasız bizim dâvamızı yüz milyonlara anlatmak için birbiriyle yarış etti. Life mecmuası bir sayısında 18 sayfasını Rumların Türkler üzerinde yaptıkları vahşice muameleleri resimleriyle okuyucularına gösterdi. Time mecmuası, Newsweek, Newyork Times, Newyork Herald Tribune, Christian, Science Monitör, Washington Post, böyle...

Bu gazeteler, Amerika'da milyonlarca tirajı olan ve Amerikan halk efkârı denilen kuvveti meydana getiren neşir organlarıdır. Ve bizim dâvamız şu 15 günde buradan bütün medeni âleme, medeni dünyaya yayılmıştır. Bizim milyarları sarf etmek imkânımız olsaydı bunu temin edemezdik, bu neticeyi alamazdık.

Şimdi arkadaşlar, bu kadar geniş bir neşriyattan sonra Güvenlik Meclisi kararını verdi. Büyükelçi ile birlikte Washington'a gittik. Oradaki Kongre mensupları ile de temaslar oldu. Kongrenin Dışişleri Komisyonunun çok nüfuzlu üyelerinden birinin odasında hasbıhal ettik. Kendisine sordum. «Amerikan halk efkârı bu dâvayı gereği gibi kavradı mı?» dedim. «Daha tamamiyle kavramadı.» cevabını aldım. Ben hayret ettim, «Nasıl olur! 15 gündür bütün televizyonlarınız, bütün radyolarınız, gazeteleriniz bunu anlatıyor. Nasıl olur da hâlâ kavramadı?» Bakın dedi, ben kendimden misal vereyim. Benim seçim bölgemde hem Rum, hem de Türkler var. Pekâlâ geçiniyorlar. Kıbrıs'ta ne oluyor da beraber yaşıyamıyorlar. Bunu söyleyen Dışişleri Komisyonunun nüfuzlu bir insanı. Bunu bize gayet samimî olarak söylüyor. Onlar için Kıbrıs adası binlerce mil uzakta ve dünya üzerinde yüzlerce meselelerden bir tanesidir. Demek ki, bir dâvanın cihan efkârına, en medeni memleketlerde dahi mal edilebilmesi biraz zaman istemektedir. Hâdiselerin başladığı günden bugüne kadar şu arada geçen vakit hiçbir şeye yaramadı ise arkadaşlar, dâvamızda yalnız kalmamamız için cihan efkârının hazırlanmasında paha biçilmez bir zaman olmuştur. Makarios'un dâvayı Birleşmiş Milletlere götürme hususundaki inadı ve ısrarı, onun hiç hesabetmediği bir netice olarak buna imkân vermişti.

Şimdi tekrar dâvanın başında müttefiklerimiz Amerika'nın, müttefikimiz İngiltere'nin, müttefikimiz Fransa'nın alâkaları çok zayıftı. Çünkü onlar efkârı umumiye memleketleridir. Efkarı umumiyenin meseleleri kavramadan önce, o mekanizmalar harekete geçmez. Bugün ne durumdayız? Sayın arkadaşlarımın bâzıları bu merhaleleri tenkid mevzuu yaptılar. Ben samimî olarak söylüyorum, tenkid mevzuu olarak almıyorum. Meselenin inkişafı, tehavülleri, gelişmeleri, safhalarından iyi neticeler olarak alıyorum. Biz ilk ihtarı jet uçağının uçuruluşu ile yaptık, derhal semeresini verdi, İngiltere geldi, Yunanistan'la birlikte Garanti Antlaşmasının hükmüne göre üçlü müdahaleye hazır olduklarını söyledi. Üçlü müdahale başladı. Orada Yunanistan'la Türkiye'nin doğrudan doğruya çarpışmasına meydan vermemek için, İngiliz kuvvetlerinin kullanılmasına karar verildi, İngiliz kuvvetleri adaya geldi ve araya girdi. İngiltere: «Ben bu yükü yalnız taşıyamam. NATO mevzuu yapalım, Amerika gelsin.» dediği zaman Türkiye ne diyecekti? Hayır gelmesin mi diyecekti? Elbette Amerika mümkünse bu işe girmelidir ve girmesi bizim lehimize. Makarios bu formüle itiraz etti. Birleşmiş Milletlere çok güveniyordu. Meseleyi Güvenlik Konseyine götürünce Garanti Anlaşmasını, ittifak Antlaşmasını, Anayasayı orada iptal ettireceğine, hiç değilse silâhlı müdahalenin gayrimeşru olduğuna dair hüküm alacağına inanıyordu. Güvenlik Konseyine gidildi. Sayın Faruk Sükan arkadaşımız, Güvenlik Konseyinin 4 Mart tarihli kararını çok yanlış yorumladılar. Bu tarzda yorumu, kendilerini temin ederim ki, Makarios ve Kipriyanu dahi yapmadılar, yapamadılar. Bu sözümü tariz olarak almayın. Yapamadılar. Yani bunu bu şekilde tefsir edemediler. Sebebi

var. Faruk Sükan arkadaşımız bilmiyor. Sebebi şu: Güvenlik Konseyi 11 kişidir. 11 kişiden 9 u «Anlaşmalar bakidir, Güvenlik Meclisinin anlaşmaları iptal etmeye, tadil etmeye, gayrimeşru ilân etmeye yetkisi yoktur. Bir anlaşmanın zamanla değiştirilmesi gerekiyorsa bu, müzakere yolu ile yapılabilir.» diye ifade ettiler ve bu zabıtlara geçti. Makarios'u tutan, kucaklıyan Sovyet Rusya delegesi dahi sarih olarak; «Anlaşmalar gayrimer'idir» diyemedi; Kıbrıs'ın müşkül zamanında imza ettirilmiştir, Birleşmiş Milletler Antlaşması varken doğrudan doğruya müdahale birlikte yürümez vesaire gibi şeyler söyledi. Ama, anlaşmalar iptal edilmiştir, diyemedi. Onun için mücerret, sadece bu manzara bizim Garanti Andlaşmasının ve İttifak Andlaşmasının bu kararıyla her hangi bir zedelenmeye uğradığını söylemeye müsait değildir. Kaldı ki, bu bizzat Faruk Sükan arkadaşımın temas ettiği karar suretinin başlangıç kısmındaki ikinci maddenin 4 ncü paragrafına atf yapan maddenin başında der ki: «Birleşmiş Milletler Andlaşmasının ilgili hükümlerine ve bu Andlaşmanın 2 ncı maddesinin 4 ncü fıkrasına»... Bu orada sarahatle ifade edilirdi ki, Birleşmiş Milletler Andlaşmasının ilgili hükümlerinin başında, bizzat o Birleşmiş Milletler Andlaşmasının dibacesini teşkil eden; «Devletlerin altına imzalarını koydukları muahedelere sadakati» kaidesi gelmektedir.

Binaenaleyh Garanti Andlaşması, İttifak Andlaşması Kıbrıs Devletinin de altına imzasını koyduğu bir anlaşma olduğu için bizzat bu maddenin içinde o andlaşmaların mevcudiyeti teyidedilmiştir. Ayrıca Güvenlik Konseyine Başkanlık eden Brezilya Baş Delegesi, bu teklif Güvenlik Konseyinin daimî olmyan 5 üyesinin müşterek teklifidir. Onlar namına Brezilya delegesi bu teklifi teklif etmiş, tahlil etmiştir. Şöyle söylemiştir: «Kıbrıs anlaşması bizzat Kıbrıs Devletinin siyasi hüviyetinin meşruiyetini temin eden anlaşmalardır. Yani bu anlaşmalar ortadan kalktığı zaman Kıbrıs Devletinin kendisi inhilâle uğruyor. Ayrıca gene bu karar suretinin başlangıç kısmında, Sayın Sükan arkadaşımın demin işaret ettiği fıkradan evvel bir başka fıkra vardır. 16 Ağustos 1960 tarihinde Lefkoşe'de imza edilmiş olan andlaşmalara atf yapar ki, garanti ve ittifak anlaşmaları bu anlaşmalardır. Karar sureti bunları ayrıca zikretmiştir. Keza karar suretinin emri kısmında, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın muvafakatleri şart koşulduğuna göre Türkiye, İngiltere ve Yunanistan ancak garanti ve ittifak anlaşmaları dolayısıyla bir arada hareket eden devletlerdir.

Şimdi arkadaşların hatırına gelebilir ve sorabilirler; canım neye karar suretinde bu kadar dolaşık yoldan ifade ediliyor, bunlar, dobra dobra niçin söylenmiyor? Bilhassa Birleşmiş Milletlerde, ifadelerde daima bu şekilde diplomatik formüllere başvurulur ki, mümkün olduğu kadar üzerinde birleşme hâsıl olabilsin. Şimdi bu karar suretinin açıkça Makarios'u itham eden hükümleri vardır. Bu da icrai kısmın ikinci maddesinde; kanunun, nizamın yeniden teslisi, kan dökülmesinin durdurulması, şiddetin durdurulması vazifesi ona yüklenmektedir. Kan döken Türkler mi arkadaşlar? Şiddete başvuranlar

Türkler mi? Kanunu, nizamı çiğneyen Türkler mi? ... Birleşmiş Milletlerde, Rusya'dan başka kimse, bunlar Rumlar değildir, demedi. Bir kere «Türklerdir» diye kimse demedi. Bunlar Rumlar değil demedi, yalnız kaldı. Yalnız kaldığını şuradan anlayınız ki, üç gün zor sabretti. Üçüncü gün gazetelerinde bu karar suretini reddeden yazılar yazılmaya başladı. Atina'da, Lefkoşe'de Amerika ve İngiltere aleyhine nümayişler devam ediyor ve nihayet milletlerarası barış kuvveti oraya gitmeden evvel elini çabuk tutmak isteği de bu karar suretini tatbik edecek olan Birleşmiş Milletler Barış Kuvvetinin oraya gelişinin kendi yararına olmayacağını anlamış olmasından başka bir mânaya yorumlanamaz. Kısaca arkadaşlar, bu karar sureti bizim anlaşmalarla mevcut haklarımız en küçük bir gölge düşürmemiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'a karşı taahhütleri bakidir. Başka bir nokta, demin Faruk Sükan arkadaşımın işaret ettiği Kıbrıs'ın ülke bütünlüğü bağımsızlık vesairesi bizzat garanti anlaşması ile teyidedilmiştir. Yani Türkiye o devletin bütünlüğünü, bağımsızlığını teminat altına almıştır. Biz; gidip Kıbrıs'ı işgal edelim, Kıbrıs'ın bir parçasını ilhak edelim iddiasında bulunmadık ki, bizim Kıbrıs'ın ülke bütünlüğünü ihlâl etmemiz mevzuubahsolsun. Biz, Kıbrıs'ı kendimize tâbi bir devlet yapalım iddiasında bulunmadık ki, Kıbrıs'ın bağımsızlığına taarruz eden bir devlet olma yükünün altında kalalım. Yine Garanti Andlaşmasının bir hükmüne göre, Kıbrıs'ta andlaşmalarla temin edilmiş olan Anayasa haklarının Türk cemaatinden vahşice esirgenmesi karşısında, bize milletlerarası kıymeti olan, Birleşmiş Milletlerde tescil edilmiş olan, Garanti Andlaşmasının verdiği bir inzibati vazife göreceğiz, icabederse ve bu vazifeyi görmek hakkımız şu anda o andlaşmanın imza edildiği gün kadar kuvvetli –belki hâdiselerin inkişafı dolayısıyla– daha da kuvvetlidir. Çünkü, eğer hâdiseler bunu kaçınılmaz bir zaruret haline getirirse o zaman bu muahede fiilen işliyecektir. Ama arkadaşlar temenni ediyoruz ki, devletimiz böyle bir mecburiyet altında kalmasın; bu dâva müttefiklerimizle, dostlarımızla elele müştereken halledilsin. Mühim olan budur.

Sevgili arkadaşlarım; dış politikada kolay ve parlak başarılar çok caziptir. Ama dış politikada kıymetli olan tuğla üzerine tuğla koyarak bina yapmaktır. Onun için hatırlıyacaksınız, Hükümete güvenoyu verilmesi bahis konusu olduğu gün de bu kürsüde sizlere hitabetmiş, Hükümete güvenoyu veriniz, arkadaşlar. Çünkü bu güç dâva karşısında bizi en az kusurla yokuştan çıkaracak olan; tarihî şahsiyeti ve büyük tecrübesi ile Sayın Başbakandır, demiştim. Bugün de o sözümünden pişman değilim arkadaşlar. Dâvamız müspet yolda yürümektedir. Önerge sahibi arkadaşımı da temin edebilirim, diğer arkadaşlarımı da temin edebilirim.

Önergeye gelince; sayın arkadaşımız 177 nci maddeye göre bir araştırma istiyor. Bu konuştuğumuz konu bir Hükümet politikası konusudur. Bir araştırma konusu değildir, Hükümet bir politika güdüyor. Öyle anlıyorum ki, bâzı arkadaşlar; yarın sabah çizmeleri çekelim, jetleri uçuralım, gemilere

binelim, gidelim Kıbrıs'a çıkalım, diyorlar. Ben böyle anladım, böyle diyen arkadaşlar var... Hükümet bunu yapmadı bugüne kadar. Bu bir politikadır. Ve Hükümet öteden beri bunu izah ede geliyor. Şu tarzda hareket etti ve şu noktaya getirdi. Buna her birimizin aklı eren insanlarız. Bu politikayı beğenmediğimiz, beğenmeyenlerimiz ekseriyette olduğu zaman, Hükümetin boynu kıldan incedir o anda hakkından gelmek mümkündür arkadaşlar. Bu bir araştırma mevzuu değildir. İçtüzüğün araştırma mevzuu; Hükümet bize hilaflı hakikat bir beyanda bulunur, bir bakan vazifesini yanlış kullanmış olabilir, bir vesika ortadan kaldırılmış olabilir. Böyle şüpheler olabilir. Acaba bunun aslı var mıdır, yok mudur, şunu bir Meclis olarak araştıralım, işin hakikatine vâkıf olalım diye bu madde tatbik olunabilir. Yoksa düpedüz tam bir dış politika mevzuu olan ve bir dış politika tutumunda, Hükümetin tutumunu tasvibedip etmeme mevzuu olan şeyi niçin dolaştıralım da bir tahkik yoluna götürelim? Bendeniz grubumun da arzusuna ve kendi şahsi kanaatime de uygun olarak, bu kürsüden böyle bir tahkika mevzu bakımından, işin gereği bakımından yer olmadığını ve bu yolda önergeye Cumhuriyet Halk Partisi grubunun müspet oy vermiyeceğini sarahaten ifade etmek isterim. Bu mâruzâtımı bu noktada kesiyorum. Eğer gerekirse müzakerelerin inkişafına göre mütemmim mâruzâtım olacaktır. Hürmetlerimle.”⁶⁸⁵

Erim'in konuşmasından sonra, usul hakkında söz alan Giresun Milletvekili İ. Etem Kılıçoğlu, Erim'in Türk Hükümetinin Birleşmiş Milletlerdeki görüşmelerde görevlendirdiği kişi olduğu için Meclise açıklamada bulunmasını talep eden bir önerge verdiklerini; ancak Başkanlığın bu önergeyi oylamadan Erim'e CHP Grubu adına konuşması için söz verdiğini, bu uygulamanın yanlış olduğunu bildiren bir konuşma yapmıştı. Kılıçoğlu'nun yakınması Millet Meclisi tutanaklarına şöyle geçmişti:

“Çok muhterem arkadaşlarım; usul hakkında söz alışımın sebebi; iki noktaya istinadetmektedir:

Birinci şu: Sayın Şinasi Osma'nın konuşması sırasında arkadaşım Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu ile birlikte Türk Hükümetinin Birleşmiş Milletlerdeki müzakeratı takip için vazifelendirdiği Kocaeli Milletvekili Nihat Erim Beyefendinin Meclise izahat vermesini talebeden bir takrir verdik... Sayın Şinasi Osma sözlerini bitirdikten sonra Sayın Nihat Erim'in grup adına söz aldığını da öğrendik. Fakat bu takririmizin kendilerine söz verilmeden önce okunmuş olması lâzımgelirdi. Bu bakımdan usul bu noktadan hatalı tatbik edildi. Söz alışımızın birinci esbabı mucibesi bu oluyor.

İkincisi de, Cumhuriyet Halk Partisi grubu adına konuşan Sayın Erim'in, elbette o grubun bir mebusu olması sıfatıyla, her an grubu adına vazifelendirildiği takdirde konuşmak hakkıdır. Buna hiçbir itirazımız yoktur.

⁶⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 68, (11.03.1964), ss. 541-544.

İtirazımız olan şudur; kendileri Meclis tarafından vazifelendirilmiş, Hükümet tarafından vazifelendirilmiş, elbette gittiği yerde çalışmalarını, gördüklerini, bizim noksanlarımız varsa, onların neler olduğunu ne gibi tedbirler daha almamız, başarı kazanmamız için ne gibi gayretlere tevessül etmemiz gerektiği yolunda Hükümete yazılı olarak bir rapor takdim etmiş olması icabederdi. Bu raporun vazifeli ve bu işlerin ehli bir kimse sıfatıyla en doğrusu olmasında hiçbirimizin de şüphesi olmamak icabeder. Çünkü muhterem arkadaşlarım, Hükümete verilen bu rapor, her halde bizim şimdiye kadar türlü kaynaklardan edindiğimiz bilgilerin ne derece doğru olduğu hakkında bize en esaslı bilgiyi verecektir.

Hükümetler, milletin hükümetleri olduğuna göre bitaraf olmaya, tarafsız olma mecburdurlar. Hükümet de mütaaddit defalar bunu böylece ifade ettiği için, tarafsız bir Hükümetin bu raporlara dayanmak suretiyle bize izah vermesini beklemek hakkımızdır. Şimdi bu zat grup adına çıkar da burada bu müşahedelerine dayanarak konuşursa, malûmu âlileriniz gruplar taraf tutarlar. Grupların kendi görüşleri vardır. Kendi görüşlerine göre meseleleri izah ederler. Bir Hükümetin tarafsız oluşu gibi grupların davranışı olamaz. Şimdi bendeniz soruyorum; Sayın Nihat Erim'in burada zabıtlara tescil edilen konuşması ile Hükümete vermesi lâzımgelen raporu arasında bir mübâyenet var mıdır, yok mudur? Eğer Hükümete vermiş olduğu rapor burada açıkladığı konuşmasının aynı ise bu raporun gizliliği nerede kalacak? Bizim Kıbrıs politikasında takibettiğimiz gizliliğin nedenleri nasıl izah edilecek? Bunu öğrenmek istiyoruz.

Netice itibarıyla muhterem arkadaşlarım, tavrımız okunmamıştır, bir. İkinci de; Hükümet adına, Meclis adına vazifelendirilmiş bir şahsın bütün edindiği bu malûmatı kalkıp grup-adına söylemesindeki isabetsizliği ve taraf tutmayı bundan ifade etmek istiyorum." ⁶⁸⁶

Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen ise, Erim'e Birleşmiş Milletlerdeki görüşmelere katılan Hükümet Temsilcisi sıfatıyla değil, milletvekili sıfatıyla söz verdiğini, bu nedenle Başkanlığın uygulamasında bir yanlışlık bulunmadığını belirtiyordu. Başkan Sirmen'in açıklaması şöyleydi:

"Muhterem arkadaşlar, usul hakkında konuşan arkadaşla Başkanlığın cevabı şudur: Sayın Ethem Kılıçoğlu arkadaşımız; zannediyor ki Başkanlık bir noktada zühul etmektedir. Sayın Nihat Erim'e Hükümetten, gelen bir tezkere ile, Kıbrıs meselesinin Birleşmiş Milletlerdeki görüşülmesi devam ettiği müddetçe, kendisinin oraya gönderilmesi ve vazifelendirilmesi için müsaade edilmesi istenilmiş, Nihat Erim arkadaşımızın bu vazifeyi kabul etmesi için Yüce Heyet izin vermiş, karar almıştır.

⁶⁸⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 68, (11.03.1964), s. 544.

Nihat Erim arkadaşımız, orada idari ve siyasi, Hükümet içinde ve delegasyon arasında vazife görmüştür... Bu arkadaşımızın oradaki görüşmeler hakkında Mecliste izahat vermesi için bir zaruret ve mecburiyet yoktur. Çünkü yapılan muamele, Hükümetçe tavzif edilmiş bir heyetin üyesi olarak yapmış olduğu bir vazifedir. Arkadaşlarımızın ileri sürdüğü takrirle istediği husus (hakkında), ancak Hükümet muvafakat ettiği ve Hükümetini temsil ettiği insan tarafından burada izahat verilebilir.

Nihat Erim arkadaşımın asıl sıfatı milletvekilliğidir. Kendisine bu geçici görev verilmekle milletvekilliği sıfatı üzerinden neczedilmiş, değildir. Kendisinin bu sıfatı baki olduğuna göre, mensubolduğu grupun sözcüsü olarak bu meselede konuşması tabiidir.

Başkanlığın yaptığı muamelede her hangi bir usulsüzlük mevcut değildir.”⁶⁸⁷

Daha sonra, Gruplar adına konuşmalara devam edilmiş ve Hükümet adına Başbakan İsmet İnönü söz istemişti. İnönü, yaptığı kısa konuşmada, çok kesin bir tavır takınıyor ve bu önerenin kabul edilmesi durumunda, **Hükûmetin istifa edeceğini** bildiriyordu. İnönü, şöyle diyordu:

Pek muhterem milletvekilleri arkadaşlarım, Hükümetin Kıbrıs politikası üzerinde bir araştırma açılması için verilen takrir üzerine müzakere açıldı, devam ediyor. Böyle takrirleri vermek, müzakere etmek, kabul etmek muamelesi yapılırken, o bir araştırma talebidir veyahut bir gensorudur veyahut da bir genel görüşmedir, hepsi birbirine karışarak hükümetin politikası üzerinde herkes arzu ettiği gibi konuşmaktadır. Manâyı, bugünkü konuşmaların mânasını bütün hatiplerin bütün muhalefet partilerinin bir arada konuşmaları ile değerlendirmek bizim için vazifedir.

Muhterem arkadaşlar; bilgi edinmek için araştırma yapılacak. Bu şekilde başlayan takrir, gerek takririn kendi ifadesi, gerekse onun üzerinde muhalefet partilerinin söyledikleri sözler baştan aşağı hükümetin Kıbrıs işinde takibettiği politikanın tasvibedilmemesidir. Millete karşı, dünyaya karşı bu müzakereyi başka türlü manalandırmak kendimizi aldatmak olur.

Şimdi muhterem arkadaşlarım; biz bu takririn kabulünü, Hükümetin Kıbrıs politikasının Büyük Meclisçe tasvibedilmemesi manasında alacağız. Bu takririn reddini isteriz.

Şimdi açık oyla eğer 15 kişilik bir müracaat vukubulursa açık oyla reye konur Büyük Meclis üzerimizde bulunan emanet üzerinde takdirini kullanmış olur.

Kıbrıs meselesi, başından beri Kıbrıs meselesini düşününüz ki, 21 Aralıkta uzun bir hazırlığın neticesi olarak patladığı zaman bir Hükümet kurulmamıştı ve o Hükümet, ben bir vazife ile Amerika'da bulunduğum zaman Türkiye'de düşürülmüş idi.

⁶⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 68, (11.03.1964), ss. 544-545.

Kıbrıs meselesi bugün buhranlı safhalarından bir kısmını geçirdikten sonra yeni bir safhaya gelmiştir, bu safha da son derecede naziktir. Büyük Meclis karşısında tahkikat açılıp tetkik edilecek tasvibedilmeyen bir politika hakkında, yarın ne karar verileceği belli olmadan bu orta sıralardan şüpheler altında bu memleketin harici politikası takibolunamaz.

Şimdi size kolaylık göstereceğim; güvenoyu istiyorum dersem iki gün sonra rey vereceksiniz. C.K.M.P. nin arzusunu iki gün sonraya tehir etmeyi arzu etmiyorum.

*Onun için bu tavrı kabul buyursanız, yarın emaneti sahibine teslim edeceğim, reddederseniz, vazifeye devam edeceğim.”*⁶⁸⁸

Başbakan İnönü'nün, İstanbul Milletvekili Saadet Evren'in Meclis Araştırması açılması istemine karşı kesin bir tavır aldığı bu önemli konuşmasından sonra, YTP Grubu adına İstanbul Milletvekili Fahrettin Kerim Gökay kürsüye gelmiş ve sözü geçen Meclis Araştırması açılması istemi karşısında YTP olarak Gruplarını serbest bıraktıklarını açıklamıştı⁶⁸⁹. Bu arada çeşitli milletvekillerin görüşmelerin yeterliğine ilişkin önergelerin verildiğini ve yapılan oylamada, Millet Meclisi Genel Kurulunun görüşmelerin yeterliğine karar verdiğini görüyoruz⁶⁹⁰. Sıra oylamaya geldiğinde, yeter sayıda milletvekilince açık oylama yapılması istendiği için, açık oylamaya geçiliyor ve 314 milletvekilinin katıldığı oylamada, Millet Meclisi Genel Kurulu, 12 çekimser ve 140 kabule karşı, 162 oyla Kıbrıs olayları hakkında Meclis Araştırması açılması istemini reddediyordu⁶⁹¹.

mm- Konya Milletvekili Rüştü Özal'ın, Üniversitelerimizin Konuları ve Üniversite Sistemimiz Hakkında Bilgi Edinilmek ve Meclisimizin Bundan Sonraki Hareket ve Kararlarına Yön Vermek Üzere, Anayasanın 88 nci Maddesi Gereğince Bir Meclis Araştırması Açılmasına Dair Önergesi (10/16)

Rüştü Özal'ın, üniversite sistemimiz hakkında bilgi edinmek için Meclis Araştırması açılmasını istediği bir hayli uzun önergesinde şöyle denilmektedir:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Özeti: Anayasamızın 88 nci maddesine göre inceleme suretiyle

Üniversitelerimiz hakkında bilgi edinilmek üzere Meclis araştırması Hk.

Üniversitelerimizin yeni akademik yıllarına girişi vesilesiyle basınımızın ve kamu oyunun önemle üzerinde olduğu (durduğu) üzücü bâzı olaylar cereyan etmiştir.

⁶⁸⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 68, (11.03.1964), s. 556.

⁶⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 68, (11.03.1964), ss. 556-557.

⁶⁹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 68, (11.03.1964), ss. 557-559.

⁶⁹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 28, Birleşim: 68, (11.03.1964), s. 563.

İstanbul Üniversitesi öğrenci temsilcisinin konuşturulmak istenmemesinden ötürü merasimsiz açılmış, bu hareket şiddetli tenkidleri mucibolmuştur.

2 Kasım 1964 gününde yapılan Ankara Üniversitesi açılışında ise, Türkiye Millî Talebe Federasyonu İkinci Başkanı ve Ankara Üniversitesi Talebe Birliği Başkanı «Topyekûn Türk Yüksek öğrenim gençliğini temsil etmenin görev ve sorumluluğu ile», «Teşhislerini teşmil ve kategorik ithamlarda bulunmak arzusunda olmadığını belirterek» ve fakat «Kalıplaşmış, karşılıklı iltifat ve nezaket gösterileri»nin yer aldığı mütat törenler anlayışının dışına çıkarak «Kendi yuvalarından kamu oyuna» acı olduğu nisbette dikkate şayan bir şekilde seslenmiştir.

Maksadımıza geçmeden önce bir ciheti tesbit etmek lâzımdır.

Öğrenci temsilcisi, «Rejimimizin selâmeti ve memleketimizin geleceği yönünden; mutlaka iyi işlemesi lâzımgelen demokratik sosyal kurumların en önemlisi ve belki de bir numaralı üniversitelerdir.» «Bir toplumun fikrî yönünü ve demokratik kurumların kadrolarını tâyin bakımından, bir memleketin yönetimini ve geleceğini, o memleketin üniversiteleri hazırlar» derken Ankara Üniversitesi Sayın Rektörü, «Millî hayatı geleceğe bağlayan üniversitedir. Millî hayatın geçmişe, kök salan özelliklerini canlı tutan müesseselerin başında üniversite vardır. Gençlik bugün ne ise, vatan yarın o olacaktır.»

Görülüyor ki, her iki kanaat aynı hakikati ifade etmektedir. Üniversitelere, özellikle demokratik rejimde hoca ve öğrenci olarak müşterek anlayışın verdiği bu değer şüphesiz yerindedir, doğrudur.

Buna karşılık, Üniversitelerimizin ve hoca - öğrenci münasebetlerinin, öğrenci temsilcisinin ileri sürdüğü şekliyle görünüşü şöyledir:

«Meclisin dahi denetlendiği demokratik nizam içinde Üniversite muhtariyetini murakabesizlik anlamına almaya imkân yoktur. Her çeşit murakabe sisteminden kendisini masun addetmek temayülünde bulunan bir eğitim kurumunun adı her halde Üniversite olmamak lâzım gelir. Kendi kendisini murakabe sisteminin bugünkü şartlar altında işlemesine ve iyi sonuçlar vermesine imkân görmemekteyiz.» «Muhtariyet sisteminin, ilmi zaıfların ve tembelliğin gizlenmesi için kalkan yapılan bir idari diktatorya olmaması lâzımdır.» «Memleketin geleceğine hâkim olacak binlerce, henüz şekil almamış genç, teslim edildikleri öğretim üyelerinden, meslekî bilgi, sağlam hayat görüşü, verimli bir çalışma metodu, aydın düşünceler; çağdaş insan olmanın başlıca şartlarından olan devrimcilik felsefesi almak istemektedir. Bunu verecek öğretim sistemini kurmak öğretici ve eğitimci kadronun en başta görevidir.» «Böyle bir dönüş ancak özel dâva dosyalarını avukatlık mesleğini seçenlere terki, müşavirlik koltuklarının boşaltılması, Devlet kliniklerindeki yatakların satıldığı muayenehanelerin kapatılması gibi gerçek reformlarla sağlanabilir.» «İşte o zaman zararlı cereyanlar Üniversiteye sızmak için boşluk bulamayacaklar ve işte o zaman Türk Üniversiteleri yarı aydın yerine gerçek aydınların yetiştirdiği ilim yuvaları haline gelebileceklerdir.»

«Fakültelerden büyük bir kısmını kitap ticareti yapılan pazarlar halinden kurtarma gayreti hâlâ kesin sonuca ulaşmamıştır. Bir tarafta yıllardan beri değişmeyen hoca'nın hafız misali okuduğu kitaplar; diğer yandan, her yıl farklı bir kapakla veya birkaç teferruat ilâvesiyle yeniden basılıp iki misli yüksek fiyata satılan kitaplar; kürsü profesörünün haricî meşgaleleri veya hazırlıksızlığı sebebiyle notlarının teksiri yılsonuna ancak yetiştirilebilen dersler.» «Yarının mutlu Türkiyesi, tehlikeli fikir cereyanlarını söndürmüş, iyi yetişmiş, gerçek aydın, faziletli, yurt sever ve çalışkan Türk gençliğinin eseri olacaktır.» «Bir yandan lise tahsilinin sağlam bir hayat görüşü ve düşünce yeterliği kazandırılmamasından, diğer taraftan yetiştikleri şehirlere ve aile muhitlerine nazaran çok farklı durumda bulunan büyük şehirlerin sosyal özelliklerine ve karmakarışıklığına aniden girmenin ve bu şartlara intibak edememenin şaşkınlığı ve tam bir sahipsizliği içinde bulunan gençlik yüksek tahsil hayatının karanlıklarına dalmaktadırlar.»

Sayın öğrenci temsilcisinin naklettiğimiz son teşhislerine kısmen paralel olarak Ankara Üniversitesi Sayın Rektörü de Üniversite adayları için «Bir başka acı derdin gençlerimizin önemli bir kısmının ana dillerini doğru dürüst yazamamaktaki yetersizliği» ifade edilmektedir.

Hasılı ileri sürülen iddialar,

1.- Üniversite öğretim üyelerinin genellikle muhtariyet perdesine sığınarak, keyfiyet murakabesiz bir idare ile bu perde arkasında ilgisizliğin, lâkaydinin, tembelliğin savunulmak istendiği,

2.- Üniversitelerde hocaların vazifelerine ilgisizlik gösterdikleri ve fakültelerin kitap ticarethanesi olmaktan kurtarılamadığı,

Şeklinde basitçe özetlenebilmekte ayrıca öğrenci-hoca münasebetlerinin üzücü bir hal aldığı anlaşılmaktadır.

Böylesine önem taşıyan ve ağır iddiaların yapıldığı konu üzerine Yüksek Meclisin eğilmesinde bir zaruret olduğu kanaatindeyim. Bu maksatla Meclisimizden seçilecek altı üyelik bir komisyon tarafından yukarıda belirtilen iddiaların incelenerek Üniversitelerimizin konuları ve üniversite sistemimiz hakkında bilgi edinilmek ve Meclisimizin bundan sonraki hareket ve kararlarına yön vermek üzere araştırmalar yaparak Meclisimize tavsiyelerde bulunmasını arz ve teklif ederim.

Saygılarımla.”⁶⁹²

Bu önerge, Millet Meclisinin 6 Kasım 1964 tarihli 3. Birleşiminde okunduktan sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, İçtüzüğün 171. ve 177. maddeleri uyarınca, önerge üzerindeki görüşmelerin izleyen ilk birleşimde yapılacağını açıklamış⁶⁹³ ve bu doğrultuda söz konusu Meclis Araştırması isteminin görüşülmesine Millet Meclisinin 9 Kasım 1964 tarihli 4. Birleşiminde başlanmıştır. Önergesinin

⁶⁹² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), ss. 82-83.

⁶⁹³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 3, (06.11.1964), s. 83.

yeniden okunmasından sonra söz isteyen Konya Milletvekili Rüştü Özal, Meclis Araştırması açılması talebine ilişkin şu açıklamada bulunuyordu:

“Pek Muhterem arkadaşlarım; şimdi okunmuş olan önerge maksadımı kâfi derecede açıklıkla arz etmiş bulunuyor. Bununla beraber konunun önlemi itibariyle birkaç noktaya tekrar dokunmak ihtiyacını hissetmekteyim.

Evvelâ teklif; üniversitelerimizin kanunların teminatı altında bulunan özellikleri ile, muhtariyetleri ile çelişikliği, tedahülü maksadın tamamıyla dışında tutmaktadır. Ve teklif asla bir tahkikat ve bir soruşturma değildir. Bu, aklımızdan geçmemiştir; geçmez. Teklif sadece bilgi almak maksadiyle Anayasamızın 88 nci maddesinin ikinci fıkrası gereğince bir inceleme ve bilgi edinme isteğini getirmektedir. Çabamız ise üniversitelerimizi lâıyk oldukları seviyede ve lâıyk oldukları saygılı bir hareketle üstün, önemdeki fonksiyonlarını ifada, Meclis olarak üzerimize düşen görevi yapmaya çalışmaktan ibarettir. Bu açıdan bütün arkadaşlarımın konuyu ele alacaklarını ve böylece değerlendireceklerini ümitmekteyim.

Şimdi, huzuruza getirdiğim konuya gelince: Ankara Üniversitesinin Sayın Rektörü, gençlik ve üniversite konusunda son açılış dolayisiyle şu sözleri söylemiş bulunuyor; Sayın Rektörün ifadeleri şöyledir:

«Millî hayatı geleceğe bağlayan üniversitelerdir Bugün gençlik ne ise yarın vatan odur.» Talebe temsilcisi açılış töreninde, «Rejimin selâmetinde, demokratik rejimin selâmetinde bir numaralı müessese üniversitedir Bir toplumun fikrî yönünü, yönetimini kadrolarını, hasılı geleceği üniversiteler hazırlar» demektedir. Birbirini kuvvetlendiren, tamamlayan veya aynı hakikatın müstereken ifadesinden ibaret olan hu kanaat ve bu hükme iştirak etmemek mümkün değildir. Gençlik ve üniversite hakkında bu şekilde ve kuvvetli ve müsterek bir hükme varılmış olmasına mukabil, konuşan talebe temsilcisinin çizmiş olduğu tablo ve istekler şöyle ifade edilebilir: Eğer açılışlar kalıplaşmış bir nezaket gösterisi olmaktan çıkarılırsa, Meclisin dahi denetlendiği bir sistemde her çeşit murakabeden kendini masun addetmek temayülünde bulunan eğitim kurumunun adı üniversite değildir» diyor. Muhtariyet ilmî zaafıların ve tembelliğin gizlenmesi için kalkan yapılan bir diktatorya olmamalıdır, muhtariyet devlet içinde devlet manasına gelmez» diyor. Bize düşen ise bu hükümlerin mefhumu muhaliflerini de beraberce nazarı itibara almaktır. Keza sayın temsilci ilâve ediyor, «Üniversitenin kendi kendini murakabe sisteminin iyi işlenmediği de ortadadır.» Şimdi, bu tablonun yanında yine sayın talebe temsilcisinin çizmiş olduğu diğer bir tablo da şöyledir, «Onbinlerce henüz şekil almamış genç lise tahsilinin kendilerine sağlam bir hayat görüşü ve düşünme yeterliği vermediği için,» buna sayın rektör daha çok acı bir hakikati katıyor, o da liseden ve orta öğretimden gelen talebeler özdillerini doğru dürüst yazamamaktadırlar, bu keyfiyeti acılığı ile ilâve ediyor. Demek ki, lise tahsili ile kendilerine sağlam bir hayat görüşü ve düşünme yeterliği verilemediği, talebe temsilcisi ile sayın rektör tarafından ifade edildikten sonra, yine talebe temsilcisinin çizdiği tablo içerisinde şunları görüyoruz.

«Yetiştikleri muhite göre, büyük şehirlerin sosyal özellikleri ve karmakarışıklığı içinde gençlik şaşkınlık içerisinde. Öğrencilerine gerekli şartları hazırlamamış olan üniversiteler koridorlarında sahipsizdir. Hasılı gençlik yüksek tahsil hayatının karanlıklarına sahipsiz olarak terk edilmiştir.» Diğer bir tablo üniversitelerdeki başarı oranı ve belki de bundan çok daha önemli olarak sosyal adaletsizlik çevresini uygun sayan tehlikeli akımların körpe dimağlarda yerleşmesi gayretidir.

Şimdi, kendileri için bu tabloyu çizdikten sonra sayın temsilci öğretim üyeleri hakkındaki görüşlerini de tesbit, teşhis ve ifade etmektedir. Demektedir ki, «öğretim üyeleri muayyen saatlerde muayyen kitap sayfalarını okutmaktadırlar» Hatta bu ithamların hepsi kategorik değildir ve toplumuna şâmil değildir, hususunu da temsilci dikkatle işaret etmiş bulunduktan sonra, «hattâ bir kısmı hafız gibi sadece ezberlediklerini okumaktadırlar. Öğrenci ise camı isterse söylenenleri, okunanları dinlemekte, canı istemezse dinlemeden imtihana girmektedir», denilmektedir. Kitaplardan okuduğu ile tabiatıyla.

Keza, «fakülteler hâlâ kitap ticareti yapan müesseseler olmaktan kurtulmamıştır. Ya sadece kapak değiştirilmiştir veya çok basit değişikliklerle ve fakat kitapların fiyatı çok artırılarak satışı sağlanmaktadır» denilmektedir.

«Üniversiteyi bitirenlerin mesleki ve genel bilgisi yetersizdir» denilmektedir. «Ayrıca sağlık durumları zayıf, velhasıl heder olan büyük bir insan gücü ve heder olan bir millî servet mevcuttur.» denilmektedir.

Öğrenci temsilcisi ne istediğini açıkça belirtmektedir. «Öğretim üyeleri, bizler nasıl isterseniz öyle olacağız ve o çalışma ruhu ile memleket geleceğine hâkim olacağız.» diye bir sesleniş vardı, öğrenciler, «bize meslekî bilgi veriniz» diyorlar. «Sağlam hayat görüşü veriniz» diyorlar. «Verimli çalışma metodu veriniz, memleket meseleleri hakkında aydın düşünceler veriniz. Çağdaş olmanın başlıca şartlarından olan devrimcilik felsefesini veriniz.» diyorlar. Bunun nasıl olabileceği hakkındaki kanaatleri, görüşleri de şöyle ifade edilmiştir; istediklerimiz iyi bir üniversite, bir öğretim ve öğrenim sistemi içinde mümkündür. Bu iyi sistemi ise ancak öğretici ve eğitici kadro getirebilir. Onların vazifesidir. Onların yetkisidir, onlar yapabilir, siz yapabilirsiniz.» diyor. Ne suretle yapılabileceğini de gözden geçirirsek, sayın temsilcinin ifadesine göre, «öğretim kadrosu üniversiteye meslekine kendisini adarsa bu mümkündür. Yani öğretim kadrosu avukatlık dosyalarını kendilerine meslek edenlere bırakırsa yani öğretim kadrosu Devlet hastanelerindeki yatakların satıldığı, muayenehanelerin kapatılmasına giderse yani öğretim kadrosu kendi içinde ciddî reformlar yaparsa bu mümkündür.» diyor. «Ve bunlar tahakkuk ettiği takdirde öğrenci gençliğini zararlı cereyanların sarsamayacağı ortam doğacaktır. Ve yarı aydın yerine aydınlar yetişecektir.» Hükmünü de verebilmektedir. «O zaman üniversiteler hakikaten ilim yuvaları ve araştırma merkezleri olabilecektir» deniliyor. Böylece gençliğimiz, «yalnız milletimize

değil, aynı zamanda geri kalmış milletlerin gençliğine ve hattâ bütün dünya gençliğine örnek durumda olacağız,» diyor ve bu haslet bizde vardır demenin kuvvet ve kudretini de gösterebiliyor.

Ankara Üniversitesi adına konuşan Sayın Rektör'ün üniversitelerimiz için gösterdiği hedef de, aynı mânada, ayın mahiyettedir. Sayın Rektör, asrın üniversitesi olmak azmindeyiz, diyor. O halde öğrenci temsilcisinin ifadeleriyle Sayın Rektörün ifadesi bu noktada yine birbirine tamamiyle mutabık ve aynı kuvvettedir. Yalnız üniversitelerin fonksiyonları bakımından varmak istedikleri, ulaşmak lüzumunu duydukları hedef bakımından bu derecede iştirak mevcudolduğu halde, öğrenci ve öğretici münasebetlerinin son derece gergin bir hal aldığını ve üniversite için, serd edilmiş olan ithamların hakikaten üniversitelerimiz için altından kalkılması lâzımgeldiğini, zannediyorum, bunu kabul etmemeye de imkân bulunmamaktadır. Meclisimiz için bütün bunlar hakkında bilgi almak, zannediyorum ki, yerinde bir hareket olacaktır. Eğer muhterem arkadaşlarım sadece konuşulanları nakletmekle yetinmenin doğru olmayacağını ve konuşan arkadaşımızın şahsi görüşünün de neden ibaret olduğunu emreder, öğrenmek isterlerse buna da kısaca değinmeyi yerinde bir hareket telâkki ederim. Bendenizin kanaatime göre, olağanüstü hallerde üniversitelerimizin profesörlük unvan ve payesinin istirdadına kadar giden tedbirler üzerinde olabilmektedirler. Ancak, normal hallerde de üniversitelerimizin güven sağlayan ve saygılarını artıracak çabaları gösterdiklerine muttali değiliz. Bendeniz Meclis olarak sadece tasarruflarımız, yapacağımız çalışmalar yönünden üniversitelerimiz hakkında bilgi edinebilmenin yerinde olacağı inancındayım. Bunu tekrar ifade ediyorum.

Meclise getirilmekte olan bir üniversite kanunu vardır. Bunun üzerinde çalışmalarımız olacaktır; bunun aydınlık içerisinde olmasında fayda görmekteyim. Yeni açılacak üniversitelerimiz olacaktır. Meclis üniversite sistemimiz hakkında yapılacak bir çalışma ile daha köklü tasarruflarda bulunabilmek imkânına sahibolacaktır. Üniversitelerimizin bütçeleri vardır personel kanunu tasarısı dolayısıyla üniversite öğretim üyelerinin maaşları, özlük hakları vesairesi vardır. Bunlar üzerinde de daha bilgili olmak, daha yerinde kararlar alabilmek lâzımdır.

Bendeniz kendime göre iyi niyetle ve sadece üniversitelerimize faydalı olmak bakımından bir teklifi huzurunza getirmekle vazifemi yaptığım kanaatindeyim. Eğer müzakereler açılacak, teklifime iltifat göstermek suretiyle bu imkân sağlanacak olursa elbette ki arkadaşlarımızın getirebileceği benim teklifimden çok daha faydalı görüşler ileri sürülmüş ve o yola yönelinmesi de imkân dâhiline girmiş bulunacaktır. Bendeniz sadece kendi açımdan düşünebildiklerimi getirmiş bulunuyorum. Ancak bu hususta son sözümü arz etmeden evvel konu ile birinci derecede ve yakinen alâkadar olan Sayın Millî Eğitim Bakanımızın, bu mevzuu üzerindeki açıklamasının bu hususta vereceğimiz kararda cidden faydalı olacağıma inanmaktayım. Bu bakımdan

*Sayın Bakanımızın vereceğini ümidettiğim bilgiye ve açıklamaya intizaren noktainazarımı ifade ile burada hepinizi hürmetle selâmlıyarak huzurunuzdan ayrılıyorum efendim, hürmetlerimle.”*⁶⁹⁴

Rüşti Özal’ın açıklamasından sonra kürsüye Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem gelmiş ve üniversitelere ilişkin bir kanun tasarısının hazırlandığını, çok yakın bir gelecekte Mecliste bunun görüşülmesine başlanacağını, ayrıntılı bir araştırmanın o görüşmeler sırasında yapılmasının çok daha uygun olacağını belirtmişti. Bakan Öktem, ayrıca İstanbul Üniversitesinde yaşanan olaylarla ilgili Cumhuriyet Savcılığının da soruşturma başlattığını, Anayasanın 132. maddesi uyarınca, yargının el koyduğu bir konu üzerinde Millet Meclisinde tartışma açılmasının mümkün olmadığını işaret ediyordu. Öktem’in konuşması şöyleydi:

“Sayın Başkan, çok muhterem arkadaşlarım, Sayın Konya Milletvekili Rüşti Özal Arkadaşımız, İstanbul Üniversitesi içinde cereyan eden son olaylar dolayısıyla üniversitemizin bugünü ve yarını hakkında Muhterem Meclisinizin aydınlanmasını hedef tutan bir önergeyi sunmuş bulunuyorlar ve bu önerge yolundan da bir Meclis araştırması ve incelemesi istemektedirler. Devlet hayatını, millet hayatını ilgilendiren her önemli hâdisede Meclis araştırmasının son derece yerinde ve faydalı olduğu inancına sahip bulunuyorum. Bu bakımdan Rüşti Özal arkadaşım ile prensipte ayrı değilim. Yalnız aziz arkadaşlarım, bâzı önemli hususlar vardır; muhterem Heyetinizin dikkatini bu önemli hususlar üzerine çekmek mecburiyetindeyim. Türkiye’de yedi üniversitemiz vardır. Bunlardan en sonuncu açılmış bulunan Trabzon Üniversitesi henüz başlangıç safhasındadır ve bu sene ikiyüz talebeye sahip bulunmaktadır. Ondan evvel açılmış bulunan Atatürk Üniversitesi 1 000 civarında talebeye sahiptir. Ege Üniversitesi 5 000 civarında talebeye sahiptir. Ankara Üniversitesi 18 000 civarında talebeyi sinesinde toplamaktadır; İstanbul Üniversitesi 25 000 talebeyi sinesinde toplamaktadır. Son zamanlarda talebe olayları, talebe ile üniversite idaresi ve öğretim üyeleri arasındaki olaylar, daha ziyade İstanbul’da cereyan etmektedir.

Muhterem arkadaşlarım, diğer üniversitelerimiz içerisinde bu nevi olaylar olmayışının kendisine göre sebepleri vardır. Ve yine İstanbul’da bu nevi olayların cereyan etmesinin de kendisine göre sebepleri vardır. Onbeş aydan beri üniversiteler ile son derece sıkı münasebetler kurmuş bulunuyorum. Ve dolayısı ile öğrenci teşekkülleri ile de bu münasebetimi devam ettirmiş bulunuyorum.

Bugün aşağı yukarı öğrencilerimizin reaksiyonlarını ölçebilecek durumdayım. Bendeniz Paris’te iken bu olayın cereyan ettiğini haber aldığım zaman bu, benim için bir sürpriz olmadı. Dersler açılacağı zaman böyle bir hikâyenin yer alabileceğini, böyle bir hâdisenin yer alabileceğini beklemekteydim.

⁶⁹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 4, (09.11.1964), ss. 141- 143.

Şimdi aziz arkadaşlarım, İstanbul Üniversitesinin iki önemli hususiyeti vardır. Bunların birisi mâzisiyle ilgilidir. Diğeri de yakın zamana ait bir hâdiseden ileri gelmektedir. İlk Türk Üniversitesi olan İstanbul Üniversitesinin kendine göre bir geleneği vardır. Benim neslimden olan arkadaşlar iyi hatırlarlar, biz de tahsil hayatımızda dernekçilik yaptık, yöneticilik yaptık, talebe teşekküllerinde çalıştık, hocaların talebelerle olan münasebeti, idarecilerin talebelerle münasebeti, bugünün üniversite anlayışına göre hoca ve talebe münasebeti, idareci ve talebe münasebeti olmamıştır. Ve bugün de maalesef bu eski geleneğin tesiri altında bulunmaktadır. Hususiyetin birisi budur, ikinci hususiyet; 27 Mayıs 1960 tan sonra çıkarılmış bulunan 114 sayılı Kanunla üniversitede bir olay cereyan etti. Üniversite hocalarının bir kısmı dışarıda kaldı. Bu 114 sayılı Kanunun hazırlanışında, uygulanışında üniversite öğretim üyeleri birbirlerini ağır şekilde itham etmişlerdir. Sonra da 147 ler adı altında alınan bu grup, üniversitelere döndükleri zamanda hepinizin çok yakından bildiğiniz gibi, birtakım olaylar olmuştur. Bu arada bilhassa Tıp Fakültesinde hocalar birbirlerine girmişlerdir. Bu şayanı teessüf hâdiselerin dış görünüşüdür. Bunun bir de iç görünüşü vardır. Hakikaten İstanbul Üniversitesi, 114 sayılı Kanun çıktıktan sonra büyük bir huzursuzluğa düşmüştür. Bugün bu devam etmektedir. Bu neviden bünyevi bir rahatsızlığın zaten normal olmıyan ve bugünün anlayışına pek uygun olmayan idareci öğretim üyeleri ve talebe münasebetleri üzerinde de hiç şüphesiz tesirsiz kalamazdı. İşte bu zümre ve tarafılık ister istemez talebe ve idare, hoca münasebetlerini ağır şekilde zedelemiş bulunmaktadır.

Türkiye’de talebe teşekküllerinden en kuvvetli gelenekleri olan teşekküller İstanbul’dadır. Talebe teşekkülleri haklı olarak birtakım isteklere sahiptirler. Haklı olarak bâzı ıslahatın yapılmasını istemektedirler. Ama bunun yanıbaşında 27 Mayıs olaylarının hiç şüphesiz cemiyetimize getirdiği birtakım reaksiyoner anlayışların mevcudiyettim, talebe topluluğu içinde de bunun tesiri olabileceğini kabul etmek lâzımdır. Türkiye’de, her vesile ile anlatmaya çalışıyorum, takdir buyurursunuz, henüz istikrardan uzak bulunmaktayız, fikirler alabildiğine biribiri ile karşılaşmaktadır; kutuplaşma yavaş yavaş olmaktadır ve bu kutuplaşma oldukça da hakikaten daha geniş bir aydınlığa ve meseleleri daha rahat görmeye başlamaktayız. İstanbul’daki Gençlik Teşekkülleriyle çok yakından temas kurduğumu arz etmiştim. Her fırsattan istifade ederek bu gençlerle buluşmayı vazifemin başında saydım. Bunların meşru istekleri vardır. Bunları tervicettim. Bunların isteklerinden bir kısmının günün şartları içinde mümkün olmadığını görerek kendilerine anlatmaya çalıştım ve ikna ettim. Diğer taraftan İstanbul Üniversitesinde tutumunun, talebe ile münasebetlerinin daha da derin olması, daha dostane olması, talebe ve öğretmen münasebetinin gerekliliğini taşıması için elimden gelen bütün teşviki yaptım. Şayet hakikaten bir hüsnütesadüf burada bulunabilseydim, öyle sanırım ki belki de bu olay cereyan etmeyebilirdi. Arz ettiğim gibi geçen

sene de İstanbul Üniversitesinin açılışı hâdiseli oldu yine. Geçen sene de talebeler ayrı bir yerde İstanbul Üniversitesinin açılışını kutladılar. Demek ki aslında İstanbul Üniversitesinin talebe teşekkülleri ile üniversite öğretim üyeleri arasındaki bu soğukluk o günden bugüne giderilememiştir. İki taraf da hislilik içine girdi. En haklı reaksiyon haksız bir reaksiyonla karşılandı. Ve bu son olaylara kadar getirdi. Yalnız ne var ki, bu olaylar üniversitenin şahsiyeti mâneviyesi bakımından olmaması lâzımgelen bir hüviyet aldı. Talebeler bir kısım hocalarını alabildiğine itham etmektedirler; hocalar bir kısım talebelerini alabildiğine itham etmektedirler. Bu safhada üniversite bâzı olayları, bâzı hâdiseleri ihbar sayarak tahkikata girişti. Bunun yanıbaşında savcılık da tahkikata girişti. Durumu Sayın Adliye Vekili arkadaşımın sarahatle öğrenmek istedim, kendileri lûtfettiler; telefon ettiler, şu dakikada İstanbul'da savcılık bu olaylar hakkında tahkikat açmış bulunmaktadır.

Diğer talebe münasebetleri iyi olan üniversitelerimizi bütünü ile ele aldığımızda Türkiye'de üniversite rejiminin gözden geçirilmesi belki faydalıdır. Bu, münakaşa edilebilir. Yahut lüzumsuzdur. Üniversite rejimimizin yenibaştan ele alınması konusu başka bir şeydir. Ama, bir üniversitenin bünyesi içinde çıkmış bir hâdiseyi idari tahkikata, adli tahkikata yol açmış bir hâdiseyi Meclis araştırma komisyonu kurarak bu ihtilaflı hâdisenin içine girilmesi iki bakımdan uygun değildir.

Bir, Anayasamızın 132 nci maddesi gereğince adliyeniz(in) el koyduğu bir konuyu tartışmak, soruşturma açmak yetkimiz dışında bulunmaktadır.

İki, Böyle bir konu dahi olmasaydı yine böyle bir hâdisenin cereyanı sırasında Meclisin her şeyin üstünde kalması gereken şahsiyeti mâneviyesini bir ihtilâfın ortasına atmak, bilmiyorum, onun şahsiyeti mâneviyesi bakımından, kuvvet mi getirirdi, zayıf mı getirirdi? Bunu hâdiseye gösterirdi, ama ben deniz daima endişe duyarım. Bu bakiyandan arkadaşım Rüştü Özal'dan, tamamen haklı olarak benimsediğim, bu arzusunu kendisinden tehir etmelerini rica edeceğim. Kendilerinin de söyledikleri gibi huzurlarınıza kısa bir zaman sonra üniversitelerimizi ilgilendiren bâzı Kanunlar gelecektir. Bizzat üniversitelerimiz mensupları kendileri de, kendi bünyeleri içinde ıslahatın gerektiğine inanmaktadırlar. Bunun için üniversitelerarası kurul bir kamın tasarısı hazırlamıştır. Bakanlığımıza tevdi etmiştir. Bakanlığımız da 2,5 aydan beri bunun üzerinde çalışmakta ve görüşlerini tamamen tesbit etmiş bulunmaktadır. Bu kanun tasarısı kısa bir zamanda huzurunuzda gelecektir. Bu kanun tasarısı huzurunuzda geldiği zaman, üniversite rejiminin bütün hudutlarını içine alan bir ciddî araştırmanın hakikaten son derece faydalı olacağına ve muhterem meclisler üniversiteler kanununu gözden geçirirken, yeni rejimi tâyin ederken bu araştırmasının kendisine son derece faydalı olacağına inanmaktayım. Ama böyle bir hâdiseye içinde Anayasamızın 132 nci maddesinin meşru kılamayacağı bir durumda Meclis araştırmasının açılmasının tehiri ben denizce zaruri görülmektedir. Arkadaşımdan rica ettim, takdir yüksek Heyetinizindir.”⁶⁹⁵

⁶⁹⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 4, (09.11.1964), ss. 143- 145.

Esasında, Millî Eğitim Bakanı Öktem'in konuşmasında sözünü ettiği Anayasanın 132. maddesinin, bu Meclis Araştırması açılması istemine engel bir yönünün bulunmadığına dikkat çekmemiz gerekir. Çünkü, 1961 Anayasasının 132. maddesinde, yargı organına intikal etmiş bir konuda TBMM'de herhangi bir işlem yapılamayacağı değil; görülmekte olan bir dâva hakkında Yasama Meclislerinde **yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili** bir girişimde bulunulamayacağı öngörülmekteydi. Bu durumda, yargı organına intikal etmiş bir konu hakkında, yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin olmamak koşuluyla, yasama organında bilgi edinmek amaçlı bir faaliyetin sürdürülmesinde Anayasaya aykırı bir yönün olmaması gerekir⁶⁹⁶. Nitekim, yukarıda "Soru Kurumunun 1961 Anayasasında ve TBMM İçtüzüğünde Düzenlenişi" başlığı altındaki açıklamalarımızda da değindiğimiz gibi, Anayasa Mahkemesinin 1970 yılında verdiği bir Kararda da, Anayasadaki yasaklamanın sadece yargı yetkisinin kullanılmasına yönelik olduğuna dikkat çekilmekteydi⁶⁹⁷.

Millî Eğitim Bakanının açıklamasından sonra, usul hakkında söz isteyen önerge sahibi Rüştü Özal, Anayasanın 132. maddesinin böyle bir araştırma yapılmasına engel olmadığı kanaatini taşıdığını bildirmekle birlikte, Bakanın üniversite sorununa eğilindiğine ilişkin konuşmasından büyük ölçüde tatmin olduğunu ve sözünü ettiği kanun tasarıları geldiğinde, yeniden getirmek üzere, şimdilik önergesini geri almak istediğini açıklıyordu. Özal'ın konuşması Millet Meclisi tutanaklarında şöyle yer almıştı:

*"Muhterem arkadaşlarım, Sayın Millî Eğitim Bakanımızın genel olarak görüşlerimize iştirak halinde bulunmuş olduğunun yüksek huzurunuzda ifadesinden son derece memnunum, bahtıyırım. Bendenizin kanaatine göre Anayasanın 132 nci maddesi ile hâdisenin bir ilişkisi olmaması lâzımgelmekle beraber, kendilerinin göstermiş oldukları hususlara bendeniz de iştirak etmek istiyorum. Ancak Anayasamızda da, içtüzüğümüzde de bu mevzuun tehirine imkân olduğu kanısında değilim. Bu bakımdan hâsıl olabileceği aşikâr olan daha müsait zamanlarda mevzuun incelenebilmesini temin edebilmek, takririmi o kanunlarda tekrar getirebilmek üzere, şimdilik geri aldığımı arz ederim. Saygılarımla."*⁶⁹⁸

Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Özal'ın önergesini geri çekme istemini, gündeme girmiş olduğu için oya sunmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulu, önergenin geri verilmesini kabul etmişti⁶⁹⁹. Böylece, üzerinde görüşmelerin başladığı Meclis Araştırması açılması istemi, önerge sahibince geri alındığı ve bu husus Genel Kurulca da kabul edildiği için hakkında başka bir işlem yapılmasına gerek kalmadan sonlanmış bulunuyordu.

⁶⁹⁶ Erdal Onar, **Meclis Araştırması**, ss. 99-101; Habib Kocaman, **a.g.k.**, ss. 1-24. Bu konu hakkında daha farklı bir değerlendirme için bkz. Ozan Ergül, **a.g.k.**, ss. 125-150.

⁶⁹⁷ Anayasa Mahkemesinin 18 Haziran 1970 tarih ve E. 1970/25, K. 1970/32 sayılı Kararı için bkz. **Resmî Gazete**, 17 Aralık 1970, Sayı: 13697.

⁶⁹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 4, (09.11.1964), s. 145.

⁶⁹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 4, (09.11.1964), s. 145.

nn- Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir ve Bolu Milletvekili Kâmil İnal'ın Çayın Yetiştirilmesi ve İstihsalindeki ve İthalindeki Tatbikatı İncelemek, Beş Yıllık Plân Tatbikatında Aksaklıklar Olup Olmadığını Araştırmak Üzere, Anayasanın 88 nci Maddesi Gereğince Bir Araştırma Komisyonu Kurmasına Dair Önergesi (10/17)

Erdemir ve İnal'ın çayın yetiştirilmesi, üretimi ve ithalindeki uygulamayı incelemek üzere bir Meclis Araştırması açılmasına yönelik önergelerde şöyle deniliyordu:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı, tarım politikasıyla genel kalkınma politikasının birbirine sıkı sıkıya bağlı bulunduğunu ifade ettikten sonra, tarım kesimi hedeflerini: «plânın sosyal amaçlarını gerçekleştirmek; tüketimdeki artışı, gelir farklılığının giderilmesi amacına hizmet edecek şekilde düzenlemek; işsizliğin giderilmesine yardım etmek; tarım dışı kesimlerin iş yaratma imkânlarının üstünde, köyden şehire işçi akımının yarattığı düzensiz şehirleşmeye engel olmak; genel olarak tarım ve toplum kalkınması hamilelerini geliştirmek» olarak göstermiş bulunmaktadır.

Gıda sanayii istihsal kapasitelerinin tarımda hammadde üretimine yetecek seviyeye getirilmesi de, şüphesiz yukarda sıralanan hedeflere hızla varılmasını temin edecek faktörler arasında bulunmaktadır.

Gerek Beş Yıllık Plânın yapılmasından önceki dönemlerde ve gerekse plân döneminde, plânda sözü edilen tarım politikası amaçlarının gerçekleştirilmesine en müsait tarım bölgelerinden birisinin «Rize çay mıntıkası» olduğu izahtan varestedir.

Türkiye’de çayın, yetiştirme ve işlemede olduğu gibi memleket gıda ihtiyacını karşılamada iktisadi bir mahiyet almış bulunması, daha da ileri bir düşünce ile bir ihraç metaı haline gelmiş olması, çayın teknik ve ekonomik problemleriyle yakından ilgilenmeyi gerektirmektedir. Çayın yetiştirilmesinin ve işleminin bugünkü haliyle hiçbir suretle düzenli olduğu ileri sürülemez. Çay yapraklarını işlemedeki teknik, bilgi ve vasıta noksanlığı gibi çayları ilmî esaslara göre saklıyacak, işliyecek yer ve tesislerinin bulunmaması, Türk çayının kalite ve değerini düşürmektedir.

Çay üretimi, memleket çay tüketiminden fazla olduğu, elde binlerce ton stok çay bulunduğu ve bu fazlalık büyük ölçüde bir çay ihracını mümkün kıldığı halde, Türk çaylarının ihraç imkânı, değer ve şartları üzerinde ciddi olarak durulmamaktadır. Aksine olarak, 1964 senesi başına kadar milyonlarca liralık döviz sarfı ile hariçten çay ithal edilmiş bulunmaktadır.

Çay mevzuundaki bu düzensizlik, iktisadi kalkınmamıza darbe vurmakla kalmıyor, aynı zamanda Rize ve civarında çay müstahsili olarak, kaderini bir karış toprağına bağlamış bulunan onbinlerce Türk köylüsünü de rahatsız ediyor ve onlara zamanla ıstırap çektiriyor.

Gazetelere konu olan suiistimal iddialarının tahkik edilip, müstahsilin ve umumi efkârın aydınlatılması; çayın imalâtında, naklinde ve ambarlanmasındaki düzensizliğin ortadan kaldırılması suretiyle maliyeti düşürme çarelerini araştırarak yerde; plânın hazırlanmasına başlanıldığı 1962 yılından bugüne kadar her yıl yeşil çay yapraklarının alım fiyatının yüksek olduğunu ve indirilmesi icabettiğini Devlet ağız ile söylemek suretiyle çay müstahsilini baskı altında bulundurmanın tâbir caizse fiyat indirme tehdidinin müstahsilin kafasında «demoklesin kılıcı» gibi tutmanın Rize, Artvin ve Trabzon'daki çay müstahsili köylülere ne kadar muzdarip kılacağını Yüce Meclisin gözden uzak tutmayacağına kaani bulunmaktayız.

Çay mevzuu, Türkiye için, keyfilikten kurtarılması gereken sosyal ve ekonomik bir politika konusudur. Bu itibarla:

Çay muntakalarının, çay fabrika ve atelyelerinin, Ankara ve İstanbul'daki çay depolarının gezilmesi suretiyle; bugüne kadar, çayın yetiştirilmesi ve istihsalindeki ve ithalindeki tatbikatı incelemek, Beş Yıllık Plânın tatbikatında aksaklıklar olup olmadığını araştırmak üzere Anayasanın 88 nci maddesi gereğince bir araştırma komisyonunun kurulmasını ve kurulacak komisyona her partiden bir kişinin dâhil edilmesini saygı ile arz ve talebederim.”⁷⁰⁰

Bu önerenin Millet Meclisinin 6 Ocak 1965 tarihli 34. Birleşiminde okunması sonrasında, Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, önerenin görüşülmesine gelecek birleşimde başlanacağını ve Hükûmete haber verileceğini bildiriyor ve bu doğrultuda, Millet Meclisinin 8 Ocak 1965 tarihli 36. Birleşiminde, çayın yetiştirilmesi, üretilmesi ve ithalindeki uygulamayı incelemek için Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir ile Bolu Milletvekili Kâmil İnâl tarafından yapılan Meclis Araştırması açılması isteminin görüşülmesine başlanıyordu⁷⁰¹. Görüşmede ilk sözü Gümrük ve Tekel Bakanı Mehmet Yüceler almış ve Genel Kurula çay üretimine ilişkin şu ayrıntılı açıklamada bulunmuştu:

“Muhterem arkadaşlarım,

Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir ve Bolu Milletvekili Kâmil İnâl'ın çayın yetiştirilmesi ve istihsalindeki tatbikatı incelemek, 5 Yıllık Plânın tatbikatında aksaklıklar olup olmadığını araştırmak üzere Anayasanın 88 nci maddesi gereğince bir araştırma komisyonu kurulmasına dair önergesini okumuş bulunuyorum.

Arkadaşlarımızın önergelerinde çay ile alâkalı mevzuları ve 5 Yıllık Kalkınma Plânı ile ilgili olan kısımları ayrı ayrı tetkik etmiş bulunuyorum. Bunlara huzurunuzda cevap vermek suretiyle takdiri Yüksek Meclisinize bırakmak istiyorum.

⁷⁰⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 34, (06.01.1965), ss. 487-488.

⁷⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 36, (08.01.1965), s. 573.

Çayın gelişmesini sağlamak üzere Tarım ve Tekel Bakanlıklarınca müştereken yapılacak etüt sonunda «Gerekirse ayrı bir teşkilât kurulacak» diye 5 Yıllık Kalkınma Plânında bir işaret bulunmaktadır.

Çay Fabrikaları ayrı ayrı bir iktisadi kuruluş haline getirilecek ve çay tarımının kontrolü de bu kuruluşuna aidolacaktır, denilmektedir.

Muhterem arkadaşlarım; bu mevzu ile alâkalı soruya cevap vermek istiyorum. Bakanlıklararası İktisadi İşbirliği Komisyonunun 7.12.1962 günlü ve 69 sayılı Kararı gereğince çay ekimi, ithali, ihracatı gibi konuları incelemek ve izlenecek çay politikasını tesbit etmek üzere, Ticaret, Tarım, Gümrük ve Tekel Bakanlıkları ve Devlet Plânlama Teşkilâtı, Tekel Genel Müdürlüğü temsilcilerinden mürekkep bir komisyon Gümrük ve Tekel Bakanlığında toplanmış ve çayın tarımı, imalâtı, ticareti ve organizasyonunu ele alarak ayrı ayrı incelenmiş ve hazırlanan protokol Bakanlıklararası iktisadi işbirliği Komisyonu Başkanlığına göndermiştir. Kurulun vereceği direktife intizar edilmekte olup ayrıca çayın müstakil hüviyetli bir müessese tarafından idare edilmesini sağlamak üzere mülhak bütçeli bir idarenin kuruluşu konusunda hazırlanan bir kanun tasarısı bakanlıkların mütalâasına sunulmuştur.

Diğer taraftan yeni çay tekeli kanun tasarısı da hazırlanmış olup, yeni iktisadi kuruluşun gerçekleşmesinden sonra mezkûr kuruluşu intikal ettirilecektir. Yine Beş Yıllık Kalkınma Plânımızda çay, tarım ile alâkalı husus, çay saha ve ekiminin tahdidi, sahaların ve fidan sayısının tesbiti, yeniden ekime izin verilmemesi için Çay Kanunu değiştirilecektir diye bir kısım bulunmaktadır. Biraz evvel vermiş olduğum izahattan da anlaşılacağı veçhile hazırlanan Çay tekeli kanun tasarısında bu hususlar yer almış bulunmaktadır.

Çay fabrikasyonu ile alâkalı kısma gelince: Fabrikalarımızın makina ve donatım ihtiyaçları tamamlanmaktadır. Bir kısım tesisler Makina Kimya Kurumunda ve diğer yerli imalât yerlerinde yapılmakta, bâzı tesislerde hariçten ithal edilmektedir. Makina Kimya Kurumuna 1962 de 3 779 692 lira, 1963 te 6 465 053 lira, 1964 te 12 479 503 lira, 1965 te 8 412 205 liralık makine yaptırılması programlaştırılmış 1964 ten öncekiler tesellüm edilmiştir. 1964 imalâtı yapılmaktadır.

Dış tesislere gelince, bugüne kadar bir çöp ayrımı, bir aded sipisi, 1 aded rotörvanalp dâhilde teksir edilmek üzere ithal edilmiştir. 1964 te 2 aded paketleme, 1 aded harman, 1 aded koşet makinası ile 2 aded sipisi ithal edilmiştir. 1965 te dış tesisler ithali için programa 6 030 000 lira konulmuştur. Ayrıca soldurma tesisleri, günlük yaş yaprak işleme kapasitesi bakımından son olarak 1962 de kapasite kesme 420, % 70 ve soldurma 185, % 30 toplam 605 ton.

1963 te kesme 500, % 73, soldurma 185, % 27, toplam 685.

1964 te kesme 560, % 75, soldurma 185, % 25, toplam 745.

1965 te kesme 590, % 46, soldurma 500, % 24, toplam 1 090.

1966 da soldurma 1 010, yüzde yüz toplam 1 010.

1966 da 80 ton toplam kesme kapasiteli muvakkat 4 atölye kurulacaktır.

Yine 5 Yıllık Kalkınma Plânında bugün inşa edilmekte olan fabrikalar hızla bitirilecektir denilmektedir. 5 Yıllık Plân döneminde imza (inşa? E.O.) edilmekte olan 7 fabrikadan Çayeli, Arhavi, İyidere fabrikaları imâl edilmiştir. Kalkandere ve Hopa fabrikaları 1965 kampanyasına yetişecektir. Ortapazar ve Sürmene fabrikaları 1965 yılında tamamlanmış olacaktır.

Yine 5 Yıllık Kalkınma Plânında çay fabrika ve atölyelerinde kalite kontrolüne önem verilecektir, denmektedir. Bu maksatla 1964 te Goltşimit firmasından 2 uzman getirilmiş ve bunların yanına yetiştirilmek üzere eleman verilmiştir.

1964 te eski yıllara ilâveten daha tesirli bir kalite kontrolü sağlanmıştır. Çay fabrikalarında çalışan personelin eğitimi için gerekirse yabancı uzman getirilecektir ve kurslar açılacaktır diye yine 5 Yıllık Kalkınma Plânında bir ibare bulunmaktadır. Goltşimit firmasının gönderdiği 2 uzmana ilâveten Holânda Hükümeti teknik yardım olarak 2 uzman daha göndermiştir. Halen çay fabrikalarında imalât kursu açılmıştır.

Yine 5 Yıllık Kalkınma Plânında çaylık sahada çay yaprağının kolayca taşınması için gerekli yolların bakım ve inşasına önem verilecektir denilmektedir. Konu Bayındırlık Bakanlığının Karayolları teşkilâtına taallük etmektedir. 1964 yılı bütçesi görüşülürken Bütçe Komisyonunda ve Meclis Umumi Heyetinde Tekel Genel Müdürlüğünün bütçesine tahsisat konması bölge milletvekilleriince talebedilmiş olmasına rağmen talep komisyonda ve Umumi Heyette tervicedilmemiştir.

Çay ithalâtı ile ilgili hususlara cevap vermek istiyorum. İstihsal edilen çaylarımız yurt ihtiyacını karşılayacak seviyede bulunduğu ve kaliteye tesir eden faktörlerle ilgili tedbirler alınarak piyasanın talebeylediği çay kalitesinin sağlanması mümkün bulunduğu çay ithaline lüzum görülmemektedir.

Çay satışı ile alâkalı kısma cevaplarımı arz ediyorum. Muhtelif memleketlere numuneler gönderilmiş, Holânda'da bir firma ile Londra, Amsterdam ve Hamburg borsalarında satış işi mukaveleye bağlanmış. Ticaret Bakanlığı nezdinde dış temsilciliklerimiz vasıtasıyla çayımızın tanıtılması için teşebbüse geçilmiş ve muhtelif memleketlerdeki ticaret ataşelerine numuneler gönderilmiştir. Ayrıca iç piyasaya çeşitli ve farklı fiyatlarda çay arzı için denemelere girilmiştir. 1965 malî yılından evvel piyasaya üç tip çay çıkarılacaktır.

Çay paketleri mevzuuna gelince: Etüt hazırlanmış Rize'de yılda 12 500 ton kapasiteli tek ve modern bir fabrikanın kurulması uygun görülmüş ve 1964 te arsa seçimine girilmiştir.

Çayyaprağı fiyatları ile alâkalı kısma gelince: Mevcut 4223 sayılı Kanunun 8 nci maddesine göre çay fiyatları 2 müstahsil mümessili biri Gümrük Tekel biri Tarım Bakanlığı ve ikisi Tekel Genel Müdürlüğü temsilcisi olmak üzere 7

kişilik bir komisyonda tesbit edilmektedir. Yeni Çay tekeli kanunu tasarısı ile yeni Çay kuruluşu kanunu tasarısında fiyatların Bakanlar Kurulunca tesbiti derpiş edilmıştır.

İşletmeye uygun olmıyan yaprak alımına son verilmesi mevzuu ile alâkalı 1964 yılı kampanyasında işletmeye uygun olmıyan çay yapraklarının alınmaması için gerekli her türlü tedbir alınmıştır.

1964 yılı çay alımında Mayıs sonuna kadar ve ondan sonraki ayı fiyat uygulanması mevzuuna gelince: Yukarda da zikredildiği üzere fiyatlar halen muhtelif bir komisyon marifetiyle tesbit edilmektedir. Yeni kanun çıktığı takdirde Bakanlar Kuruluna bu salâhiyet verilecektir. Ona göre gerekli fiyat tesbit edilmiş olacaktır.

Çok muhterem arkadaşlar, çay sahasında ve bilhassa çaylarımızın kalitesinin yükselmesi mevzuunda ilgili çalışmaları izah etmiş bulunuyorum. Bilhassa kaliteye tesir eden faktörler nazarı itibara alınmış, yaprak toplanmasından fabrikasyona, ambalajına ve sevk yerlerine sevk edilinceye kadar çay kalitesine tesir eden bütün faktörler üzerinde ayrı ayrı durulmuştur. Ayrıca çay teşkilâtında çalışabilecek ve verimli olabilecek teknik elemanların alınması temin edilmiş ve organizasyon kanaatime göre, eksiksiz olarak işlemektedir. Çay bölgesinde çalışan gerek halk ve gerek idareci arkadaşlarım iyi bilirler ki, geçmiş yıllara nazaran bu seneki faaliyetlerimizde çay tarımında, çay işletmesinde ve dolayısıyla kalitede ileri adımlar atılmıştır. Bu bakımdan arkadaşlarımızın vermiş olduğu önerge ile bir Araştırma Komisyonu kurulmasını şahsan doğru bulmamakla beraber, Yüce Meclis uygun görürse, seçilecek milletvekili arkadaşlarımız da bu bölgeleri gezmek suretiyle müşahedelerini sizlere arz etmek imkânını bulacaklardır. Hürmetlerimle.”⁷⁰²

Bakan Yüceler’den sonra, önerge sahiplerinden Memduh Erdemir kürsüye gelmiş ve Meclis Araştırması açılmasını istedikleri konu hakkında bilgi sunmaya başlamıştı. Ne var ki, Erdemir’in konuşması sürerken, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, hatibin sözünü kesiyor ve daha önce alınan karar uyarınca Genel Kurulun saat 17.00’den sonraki çalışmasının sözlü soruların görüşülmesine ayrılması gerektiğini, bu kararın kaldırılıp Erdemir’in konuşmasına devam edebilmesi için Genel Kurulun karar vermesi gerektiğini hatırlatıyordu. Bu doğrultuda yapılan oylamada, toplantı yeter sayısının bulunmadığı anlaşıncı, Başkanvekili Bozbeyli, 12 Ocak 1965 tarihinde toplanmak üzere Birleşimi kapatıyordu⁷⁰³.

12 Ocak 1965 tarihli 37. Birleşimde yeniden başlayan görüşmelerde, Memduh Erdemir kaldığı noktadan açıklamada bulunmaya devam etmiş ve onu başka hatiplerin konuşması izlemişti. Bu bağlamda, Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu,

⁷⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 36, (08.01.1965), ss. 573-576.

⁷⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 36, (08.01.1965), s. 576.

Meclisin yapacağı birçok işin olduğuna dikkat çekiyor ve Genel Seçimlerin yapılmasına az bir süre kaldığını hatırlatarak, zamanı daha dikkatli kullanmak gerektiğini söylüyordu. Meclisin hem de uzmanı olmadığı bir konuda çok ayrıntıya girildiğinden şikâyet ettiği konuşmasında, Sarıbrahimoğlu şöyle demekteydi:

“Muhterem arkadaşlarım, değerli hatip arkadaşlar çay hakkında son derece vukufu ve son derece güzel malûmat verdiler. İsterdim ki, sonuna kadar dinliyeyim ve çay hakkında esaslı şekilde tenevvür edeyim. Ama mümkün olmadı, komisyonda işim vardı.

Muhterem arkadaşlarım; biraz meseleleri böyle enine, boyuna, etraftı şekilde düşünerek, Meclisin içinde bulunduğu durumu, matbuatta Meclis hakkında yazılanları, söylenenleri ve şu gündemde ivedilikle görüşülmesi öngörülmüş olan maddelerin 64 ü bulunduğunu daha da en az iki 64 ivedilikle görüşülmesi gereken teklif ve tasarı mevcut bulunduğunu ve nihayet seçime süratle yaklaşmakta bulunduğumuzu dikkat nazarına alarak takrirlerimizi, tekliflerimizi, konuşmalarımızı yapmak zorundayız. Meclisin her dakikası millete 100 binler emal olmaktadır. Bakınız arkadaşların her biri bir komisyonda meşgul ve son derece az adedle meseleleri müzakere durumundayız. Daha yakında,, 3-5 gün evvel Gümrük ve Tekel Bakanlığı bütçesi enine boyuna Bütçe Plân Komisyonunda görüşüldü, konuşuldu, sualler soruldu, tenkidler yapıldı, tarizler yapıldı, hücumlar edildi, her şey söylendi. Birkaç gün sonra yine huzura gelecek, Heyeti Umumiye de aynı şey yapılacak. Yani Meclisin Hükümeti bir nevi istizahıdır bütçe görüşmeleri... En geniş şekilde bu imkân tanınmıştır. Soru müessesesi vardır, sıkışınca gensoru müessesesi vardır. Ama bir de Sayın arkadaşım Memduh Erdemir ve çok sevdiğim Kâmil İnal arkadaşım Rize’deki çay durumunu kontrol için, tetkik için milletvekillerinden müteşekkil bir heyet kurulsun diyor. Canım, milletvekilleri çay mütehassısı mı yani? Gidecek, neyi tetkik edecek? Milletvekilleri komisyonlarda, Heyeti Umumiyelerde vazifelerini kemaliyle yaptılar da mahalline gidip mütehassıslar gibi çay durumunu mu tetkik edecekler? Buna vakti imkânı var mı arkadaşların? Geniş vakti olan milletvekili arkadaşlarım varsa, şu sıralar neden boş? Bir takrir verilirken, konuşma yapılırken insaf ile adalet ile hareket etmekte zaruret var arkadaşlar. Nihayet âlemi kör zannetmiyelim, işte basın! Açık açık yazıyor adamlar, haklı! Meclisin itibarı bahis mevzuu. Bütün bunları biz düşüneneğiz. Gökten zembille insan inip de bizim itibarımızı koruyacak, memleketimizi düşünecek, bize nasihat edecek değil arkadaşlar. («Basından da kimse yok» sesi) Bakma sen, bir tane var ama onlar duyar, kulakları delik. Bak işte bir tane de karşımda işte, içimizde de var.

Şimdi, sonra Hükümetin araştırma organları vardır, Gümrük ve Tekel Bakanımütevazi bir arkadaşdır, herkesle konuşur, dinler, haklı talepleri gerekiyorsa, bir suiistimal varsa tahkik ettirir, ihmal varsa tetkik ettirir, yaptırır. Bu meselelerle sabahtan beri 3—4 saattir Yüce Meclis meşgul oluyor. Arkadaşlarım çıkıyor kısaca, bu takriri kabul edin veya etmeyin demek

varken, çayın nitelikleri yapraklarının durumu, santimi, gramı v.s. si o kadar ince teferruata giriyorlar ve o kadar kendilerini yoruyorlar ki, cidden bu arkadaşlara ne şekilde minnettar ve müteşekkirdiğimizi buradan ifadede kendimizi yeterli saymıyoruz. Nasıl tiryaki olunur, tiryakilikten başka bir mesele kalmamış gibi... Rica ederim, tuhaf oluyor bu. Mutlaka çaya tiryaki olmak şart mı canım? Rize muntikasını kaldırmak için vatandaşların tamamının tiryaki olmasına lüzum yok. 1958 de ben de gittim, bir gün kaldım ve hassaten bütün vaktimi çay meselesine hasrettim. Geldik, atelyeleri falan ifade ettik, söyledik. Yani bir ihtisas ve o kadar çok akıllı olmayı icabettiren bir mesele de değil.

Bu itibarla ben arkadaşlarımdan istirahat ediyorum, işte görüşüldü, konuşuldu, akşam radyoda da söylenir güzel güzel, seçmenler de dinler, zaten maksat hâsıl olmuştur, artık bu takriri geri aldıklarını ifade etsinler de şurada birkaç arkadaş belki iftara gidecekler falan var. Bunların da boş yere vakitlerini almıyalım. Varsa, başka meselelere geçelim. Ve iş burada bitsin. Ben sayın takrir sahibi arkadaşlarımdan takrirlerini geri alıp bu suretle artık değerli hatip arkadaşlarımdan burada çay mevzuunda, çayın niteliği mevzuuna izahat vermek zahmetinden kurtarmalarını istirahat ederim. Hürmetlerimle.”

704

Sarıbrahimoğlu'nun bu uyarısından sonra, Gümrük ve Tekel Bakanı Mehmet Yüceler tekrar kürsiye gelmiş ve onun ardından Memduh Erdemir son ve kısa bir açıklamada bulunmuştu. Erdemir'in konuşmasından sonra oylamaya gidiliyor ve işaretle yapılan oylamada, Millet Meclisi Genel Kurulunun, Meclis Araştırması açılması istemini reddettiği görülmüyordu⁷⁰⁵.

oo- Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları Anonim Şirketindeki Yolsuzluk İddialarını İncelemek Üzere Anayasanın 88 nci Maddesi Gereğince Bir Meclis Araştırması Komisyonu Kurulmasına İlişkin Önergesi (10/18)

Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları Anonim Şirketindeki yolsuzluk iddialarını incelemek üzere Meclis Araştırması açılmasını istediği önergesi şöyleydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Ereğli Demir ve Çelik fabrikaları T. A. Şirketinde yüz milyonları bulan suiistimaller olduğuna ve bu yolsuzlukları yapanların bâzı resmî makamlar tarafından himaye edildiklerine dair uzun süreden beri basında devam eden neşriyat üzerine, bundan bir müddet evvel şirket hissedarlarından Sümerbank

⁷⁰⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 37, (12.01.1965), ss. 608-609.

⁷⁰⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 34, Birleşim: 37, (12.01.1965), s. 611.

ve Karabük Demir ve Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğünün teşebbüsü ile, şirket umumi heyetinin yolsuzluk iddialarını tahkik etmek üzere fevkalâde toplantıya çağırılacağı, radyo ve basında ilân edildiği halde, sonradan bundan sarfinazar edilerek, Hissedarlar umumi heyetinin 25 Mart 1965 günü âdi umumi heyet toplantısına çağırıldığı ve gündemin birinci maddesini; (İdare Meclisi üyeleri ve murakıpların ibrası) ve ikinci maddesini de; (Şirket hakkında ileri sürülen bâzı iddialar dolayısıyla hususi murakıplar seçimi) teşkil ettiği öğrenilmiş bulunmaktadır.

Halen ağır ithamlar altında bulunan şirket yöneticilerinin bu durumdan kurtulabilmeleri ve Türkiye'nin iktisadi kalkınmasında bel kemiği teşkil eden bir büyük müessesenin zedelenen haysiyet ve itibarının iade edilmesi kati zarureti aşîkârdır.

Yukarıdaki sebepler ve aylardan beri şahsan yaptığım incelemeler neticesine dayanak, T.C. Anayasasının 88 nci maddesine göre Meclis Araştırması istemek zaruretini duydum.

1.- Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları ile ilgili olarak müzakereler sırasında izah edeceğim yolsuzlukların ve diğer iddia ve isnatların vâridolup olmadığıнын, varit ise bunların şirket yöneticileri ve sorumlularından kimler tarafından ne suretle ve ne nisbette irtikâbedildiğinin, kimlere ne miktarda haksız menfaat sağlandığının ve netice olarak meydana gelen millî zararın kaç milyondan ibaret bulunduğunun tesbiti.

2.- Bu yolsuzluklara doğrudan doğruya iştirak eden veya bunları himaye etmek suretiyle suiistimallerin kolaylaştırılmasına yardımcı olan resmî memurlarla Bakanların bulunup bulunmadığının, varsa mesuliyetleri derecelerinin tesbiti.

3.- Yukarıdaki iki maddede yazılı incelemeleri yapmak üzere Millet Meclisinde grupu bulunan beş siyasi partiden ikişer ve müstakillerden bir olmak üzere 11 kişilik Meclis Araştırma Komisyonu seçilmesini ve bu komisyonun lüzum göreceği yerlere giderek incelemeler yapmaya yetkili kılınmasını arz ve teklif ederim.”⁷⁰⁶

Millet Meclisinin 18 Mart 1965 tarihli 77. Birleşiminde okunan bu önerenin görüşülmesi, daha önceki Meclis Araştırması önergelerinde olduğu gibi, okunuşunu izleyen sonraki Birleşimde yapılacaktı. Nitekim, 77. Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli de bu hususu dile getiriyor ve sözü edilen Meclis Araştırması açılması istemine ilişkin önerge üzerindeki görüşmelerin, Millet Meclisinin 19 Mart 1965 tarihli 78. Birleşiminde yapılacağını bildiriyordu⁷⁰⁷.

⁷⁰⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 77, (18.03.1965), ss. 462-463.

⁷⁰⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 77, (18.03.1965), s. 463.

Bu doğrultuda, Millet Meclisinin 19 Mart 1965 tarihli 78. Birleşiminde görüşmelere başlandığında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, daha önce, 1961 Anayasasının Geçici 3. maddesi uyarınca uygulanmakta olan TBMM'nin eski İçtüzüğü'nün "Meclis Tahkikati"nı düzenleyen hükümlerinden Başbakanın veya bir bakanın göreviyle ilgili bir suç işleyip işlemediğine yönelik ön soruşturma niteliğindeki "Meclis Soruşturması"na yönelik hükümlerinin, TBMM Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün yapılıp yürürlüğe girmesi nedeniyle mülga olduklarına; ancak, aynı eski İçtüzüğü'nün sadece bilgi edinmeye ilişkin "tahkikatı", 1961 Anayasasının kullandığı terimle "Meclis Araştırması"nı düzenleyen 177. maddesinin varlığını koruduğuna dikkat çekerek, bu madde uyarınca yapılacak Meclis Araştırmalarının görüşülmesinde, İçtüzüğü'nün mülga hükümlerinden 171. maddenin öngördüğü şekilde, sadece önergeyi verenler ile ilgili Bakanın konuşmasından sonra Meclis Araştırmasının açılıp açılmamasına görüşmesiz karar verilebilmesi için Genel Kurulun kararına ihtiyaç duyduğunu belirtiyor ve Millet Meclisi Genel Kurulunda yapılan oylama ile bu sürecin uygulanması kabul ediliyordu.

Başkanvekili Ferruh Bozbeyli'nin izlenecek yönteme ilişkin bu önemli değerlendirmesi ve Millet Meclisinin söz konusu değerlendirmeyi kabul edişi, 19 Mart 1965 tarihli 78. Birleşim tutanaklarına şöyle yansımıştı:

"Muhterem arkadaşlar, Anayasanın 88 nci maddesinde yer alan Meclis araştırması müessesesi, İçtüzüğümüzün 177 nci maddesinde ifadesini bulan, «belli bir konu hakkında Meclis tenevvür etmek isterse bir komisyon teşkil eder, yolundaki hükme muvazi olarak şimdiye kadar tatbik edilegelmiştir. Bundan bir müddet evvel Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısı İçtüzüğü yapıldığı zaman tahkikat, Meclis soruşturması mevzuları Türkiye Büyük Millet Meclisinin salâhiyeti cümlesinden olması hasebiyle, İçtüzüğümüzün 16 nci babında 169 ncu maddesiyle başlayan ve 176 nci maddesine kadar gelen kısımları, Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantı İçtüzüğü'nün 30 ncu maddesinin hükmü ile ilga edilmiştir. Bu suretle şimdiye kadar yaptığımız tatbikatta, araştırma komisyonlarının, 177 nci maddede derpiş edilen ve 16 nci babın içinde bulunması hasebiyle bu komisyonların vazife ve salâhiyetleri, araştırması, yürütmeleri ve Meclislerdeki müzakere usulleri 16 nci babın içindeki hükümlere göre yürütülmüştür. Bu hükümler bugün mülga bulunduğu göre ve yeni bir İçtüzükle de araştırma komisyonlarının sureti teşkili ve vazifelerine ne yolda, hangi salâhiyetle devam edeceği hakkında kati bir hüküm bulunmaması hasebiyle biz Riyaset Divanı olarak Meclis araştırmalarında tahkikat salâhiyeti yönünden değil, soruşturma hakkı bakımından değil, fakat sadece komisyonların vazife ve salâhiyetleri, vazifelerini yürütmeleri ve müzakere usulleri bakımından yine 16 nci bab içindeki, hükümlerin tatbik edilmesini Yüksek Meclisin tasvibine sunuyoruz. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Bu hükümler gereğince müzakere usulü 171 nci maddeye göre cereyan edecektir. Yani alâkadar vekil ve takriri veren konuştuktan sonra bilmüzakere bir araştırma komisyonunun kurulup, kurulmayacağı konusunda Meclis karar verecektir. Söz sırası Sayın Bakanındır. Buyurun Sayın Bakan." ⁷⁰⁸

⁷⁰⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 78, (19.03.1965), s. 497.

Bu karar uyarınca söz alan Sanayi Bakanı Ali Naili Erdem, bir suçun failinin kim olduğu hakkında Meclis Araştırması açılabilmesi mümkün olmadığı gibi, bir kişinin başkasının haklarını ihlâl edip etmediği hakkında da Meclis Araştırmasına gidilemeyeceğine dikkat çekiyor ve herhangi bir anonim şirketten farkı bulunmayan Ereğli Demir Çelik Fabrikaları Türk Anonim Şirketinin de kendi kanunu ve Ticaret Kanunu hükümlerinde öngörülen kurallar doğrultusunda denetlenebileceğini, bu nedenle söz konusu Şirkette bulunduğu ileri sürülen yolsuzluklar hakkında inceleme yapma yetkisinin de isimleri geçen kanunlarda belirtilen kişi veya kurullara ait olması gerektiğini savunuyordu. Bu durumda, Ereğli Demir Çelik Fabrikaları T.A.Ş.'nde yaşandığı söylenen yolsuzluklar hakkında bir Meclis Araştırmasına gidilmesinin uygun olmadığına dikkat çeken Bakan Ali Naili Erdem'in konuşması şöyleydi:

“Sayın Başkan muhterem arkadaşlarım, Sayın Reşat Özarda'nın, Ereğli Demir ve Çelik fabrikaları T. A. Ş. hakkında Meclis soruşturması talebeden önergesi dolayısıyla maruzatta bulunacağım.

Mesele:

Aydın Milletvekili Reşat Özarda, Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş. nde bâzı yolsuzluklar vukubulduğu yolunda iddiaların ileri sürüldüğünden bahsile, bunların vâridolup olmadığının, varit ise şirket yöneticilerinden kimlerin ne miktarda haksız menfaat sağladıklarının, bunlara yardımcı olan resmî memurlar bulunup bulunmadığının, varsa mesuliyet derecenin tesbiti için, Anayasanın 88 nci maddesine göre Meclis araştırması yapılmasını teklif etmektedir. Bu takrir münasebetiyle Muhterem Heyetinize Anayasanın 88 nci maddesinden neler anlaşıldığını kısaca ifadeye gayret sarfedeceğim.

Anayasanın 88 nci maddesi, (T.B.M.M. nin denetim yolları) matlabını taşımakta ve genel olarak bu denetim yollarının nelerden ibaret olduğunu 1 nci fıkrasında saydıktan sonra, 2 nci fıkrasında: «Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir» demektedir.

I. Bu maddenin, Sayın Reşat Özarda tarafından talebedilen şekilde uygulanmaya elverişli olup olmadığının anlaşılabilmesi için, Özarda'nın önergesini iki kısma ayırmak gerekir:

a) Önergenin birinci kısmı, Ereğli Şirketinde bâzı yolsuzlukların olup olmadığı ve

b) İkinci kısmı ise, bu yolsuzlukların sübutu halinde, bunlara iştirak veya yardım eden resmî memurların bulunup bulunmadığıdır.

II - 88 nci madde, T.B.M.M. nin her iki Meclisine de belli bir konuda inceleme yapabilmek yetkisini vermektedir.

Ancak, derhal kabul etmek gerekir ki, 88 nci maddenin tatbiki için, evvelâ, mevzuubahis halli konuda hangi yetki sahipleri tarafından, ne suretle, ne gibi usuller dairesinde inceleme ve araştırma yapılabilir olduğunun muayyen bir kanunla tesbit edilmemiş olması, saniyen, inceleme yapılacak konunun Anayasa ile teminat altına alınmış hürriyetler meyanında bulunmaması lâzımdır. Bu itibarla, 88 nci maddedeki «inceleme» yetkisini, bugünkü Anayasa

nizamı içinde mutlak bir mânaya almak ve belli her konuda. T.B.M.M. nce araştırma ve inceleme yapılabileceğini kabul etmek bilmem ne dereceye kadar mümkündür.

Basit 1 – 2 misali Muhterem Heyetinize arz etmek isterim.

Bir suçun failinin kim olduğunu tesbit için Meclis araştırılması yapılabileceğini zannetmiyorum. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, bu belli konuda, araştırmaya kimlerin yetkili olduğunu tesbit etmiştir. T.B.M.M. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununu değiştirmedikçe –ki, yine Anayasa nizamı içinde kaza fonksiyonuna böyle bir müdahalenin mümkün olmadığı kabili münakaşadır,– 88 nci maddeye göre Meclis araştırması caiz ve mümkün değildir kanaatindeyim.

Aynı şekilde, bir kimsenin diğerinin hak ve menfaatlerini ihlâl etmekte olup olmadığının, iki fertten hangisinin alacaklı hangisinin borçlu olduğunun Meclis araştırmasıyla tesbiti caiz ve mümkün müdür, bilmiyorum.

Bir şahsın gelirinin ne olduğunun, bu gelir üzerinden vermesi gerekli vergiyi verip vermediğinin; bir vatandaşın, icra eylemekte olduğu meslek veya sanat alanında Devletin kanun ve nizamlarına uyup uymadığının da Meclis araştırmasına konu teşkil edebilmesi kabili münakaşadır.

Bu araştırmaları yapma yetkisi münhasıran kendilerine tanınmış merciler veya başka vatandaşlar, özel kişiler vardır. Mer'î kanunlar, Meclis araştırmasına konu teşkil edebilecek hususlara, mahiyet bakımından istisnalar koymuştur; o kanunlar, değiştirilmedikçe, onların hükümleri T.B.M.M. 'ni de tabiatıyla bağlar.

Bir, de Anayasa ile teminat altına alınmış olan hürriyetler itibariyle bir iki misal vermek istiyorum:

Meselâ: Anayasanın 15 nci maddesine göre, «özel hayatın gizliliğine dokunulamaz» 17 nci maddesine göre «haberleşmenin gizliliği esastır». Şüphesiz, özel hayat da, haberleşme de, bir Meclis araştırmasına konu teşkil edemez. Anayasamızın (kişi) ye bahsettiği bu ana hak ve hürriyetleri, «gerçek kişi» mânasına almamak icabeder kanaatindeyim. Tüzel kişiler de, Anayasa ve hukuk dilinde kişidir.

O halde, 88 nci maddede yer alan Meclis araştırması, araştırılması ve incelenmesi, kanunlarla idari veya kazai mercilere bırakılmamış, hak sahibi veya menfaattar olan vatandaşların (gerçek veya tüzel kişilerin) kendi takdir ve teşebbüslerine terkedilmemiş belli konularda yapılabilir ve kaideten yürütme organının Yasama Organı tarafından murakabesine müncer olabilecek imkân ve vasıtaların ihzarına matuftur.

İddia edilen yolsuzlukların araştırılmasına gelince;

Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş. kendi hususi Kanununa, T.B.M.M. nce (Kurucu Meclis) tasdik edilen beynelmilel anlaşmalar ahkâmına ve İktisadi Devlet Teşekkülleriyle kamu teşebbüslerinin denetlenmesi hakkındaki kanunlar hükümlerine göre, her hangi bir vatandaş grubu tarafından tesis

edilen her hangi bir anonim şirketten farkı olmıyan, tamamen hususi hukuk hükümlerine, Ticaret Kanununun mahsus maddeleri ahkâmına tabi, hususi bir şirkettir.

Her ne kadar, biri Karabük ve diğeri Sümerbank olmak üzere, iki İktisadi Devlet Teşekkülü, bu şirketin sermayesine yarıdan fazla bir nisbet dairesinde iştirak etmiş iseler de, bu şirketin murakabesi, onun ortaklarına aittir; başkaca resmî bir murakabe yoktur. Ortaklardan Karabük ve Sümerbank'ın 9 kişilik İdare Meclisinde 4 üyesi vardır; bunların iltihakı olmaksızın, idare meclisinin karar ittihazi mümkün değildir.

Şirketin iki muvazaf murakıby da, kuruluşundan bugüne, daima Karabük ve Sümerbank'tan seçile gelmiştir. Hissedarlar umumi heyetinde de, rey hâkimiyeti Karabük ve Sümerbank'tadır. Bu durum muvacehesinde şirkette yolsuzluk olup olmadığının araştırılması, onun ortaklarına taallük eden bir meseledir kanaatindeyiz. Ortakların tutumu ise, Karabük ve Sümerbank kanaliyle, Hükümetin direktiflerine tabidir.

Yolsuzluk iddiaları, T.B.M.M. ne olduğu gibi Hükümete ve Karabük ile Sümerbank'a da intikal ettirilmişdir. Tahkikat için teşebbüse geçilmiştir. Ortaklar, iddia edilen yolsuzlukları tahkik için, 25 Murt 1965 günü akdedilecek hissedarlar umumi heyeti toplantısında bir (özel murakıplar heyeti)ni, Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre seçme hususunda mutabık kalmışlardır. Bu heyet, murakabesini yapacak ve neticeyi bir raporla, yine hissedarlar umumi heyetine (bu meyanda Karabük ve Sümerbank'a) bildirilecektir.

Bu durumda, Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş.'nde bir takım yolsuzluklar olup olmadığı hususunda, Anayasanın 88 nci maddesine göre «Meclis Araştırması»na karar verilmesi ve bu hususta teşkil edilecek heyetin Ereğli Şirketini murakabeye girişmesi onun idarecilerini sorguya çekmesi, Şirket evrakına el koyması, Şirket muhaberatını, dosyalarını tetkika kalkışması, bir Anonim Şirketin murakabesi hakkında Türk Ticaret Kanununda gösterilmiş olan yolların fevkinde ve dışında bir denet teşkil edecektir ki, gerek bu husustaki mevzuatımız, gerek Anayasanın kişiye tanıdığı hak ve hürriyetlerle, çeşitli dokunulmazlıklarla kabili telif olmıyacaktır kanaatindeyim.

Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları, T.A.Ş. bir İktisâdi Devlet Teşekkülü değildir; bir Devlet dairesi niteliğinde de bulunmamaktadır. Hukukî durum ve münasebetler ve Ticaret Kanunu hükümleri muvacehesinde Ereğli Şirketi hakkında Meclis Araştırmasına karar verilmesiyle memleketin her hangi bir tarafındaki, herhangi bir hususi şirket hakkında Meclis araştırmasına karar verilmesi veya her hangi bir vatandaşın durumunun böyle bir araştırmaya konu yapılması arasında fark olmasa gerek.

Suiistimal ve yolsuzluk iddialarına Hükümet adına veya kendi hesaplarına, şirket ortakları ve bunların içinde rey hâkimiyetine sahibolan Karabük ve Sümerbank, el koymuşlardır. Kanuni muamelenin neticesini beklemenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

Ereğli Şirketindeki yolsuzluklara, resmî memurların yardım etmiş olup olmadıkları veya herhangi bir şekilde methaldar bulunup bulunmadıkları meselesine gelince:

Bu hususta da bir Meclis araştırması yapılabilmesi için evveleminde Ticaret Kanunu hükümlerine göre Ereğli Şirketinin muamelâtı hakkında girişilmiş olan araştırmanın neticesi alınmalıdır, zannediyoruz. Ortakların yapacakları tahkikata göre her hangi bir yolsuzluk sabit olursa, bunda resmî memurların da methaldar bulunup bulunmadıkları, Yüksek Meclisçe tasvibedilecek bir sureti hal ile, ya normal resmî teftiş mekanizması vasıtasıyla tesbit edilir veya o zaman bir araştırma karan alınarak Komisyonu da kurulabilir.

Muhterem Milletvekilleri; 88 nci madde muvacehesinde Ereğli Demir ve Çelik Şirketinin hukukî durumunu sizlere kısaca belirtmeye çalıştım. Ancak 88 nci madde Muhterem Heyetinizce en geniş anlamıyla mütalâa edilebilir ve bu geniş anlamın içinde Muhterem Reşat Özarda tarafından verilmiş olan takririn gündeme alınması Muhterem Heyetinizce kabul edilebilir. Kıymetli zamanlarınızı heder etmemeye gayret sarf ederek beyana çalıştığım hususların tamamıyla aksine hususlar mütalâalar, içtihatlar buradan ifade edilebilir ve muhtemeldir ki, bizim görüşlerimizin dışındaki mütalâalar doğru olabilir. Biz sadece kendi görüşlerimizi belirtmeye çalıştık, takdir Muhterem Heyetinizindir. Hürmetlerimle.”⁷⁰⁹

Bakan Ali Naili Erdem'den sonra söz alan önerge sahibi Reşat Özarda, sözü geçen Kurumda yaşananlara ilişkin uzun açıklamalarda bulunmuş ve konuşmasını şu sözlerle tamamlamıştı:

“... Sayın Sanayi Bakanı arkadaşım işin murakıplara havale edildiğini ve neticeleneceğini buyurdular. Çok teşekkür ederim. Bundan evvelki Sanayi Bakanımız Sayın Muammer Erten de aynı yolda hassasiyet göstermişler, murakıplar tâyin ettirmişlerdi, Sümerbank ve Karabük'e. Fakat üzüntüyle ifade edeyim ki, sekiz ay içinde üç defa murakıpları değiştirmek mecburiyeti hâsıl olmuştur. Çünkü arkadaşlarım, üç milyar liralık bir müessesenin hesaplarını tetkik ve murakabeye 800 lira aylıklı memur murakıp olarak gidiyor. Ve nihayet bir kaç ay sonra bunlar iş yapamaz hale geliyor. Muhterem arkadaşlarım, düşününüz, orada her memur üç, beş bin lira ayda alır. 800 lira aylıklı bir memur oraya gidiyor. Ona yeni bir memuriyet vaadedildiği takdirde yapacağı işten ne hayır geleceğini siz düşünün. Bütün bunları düşünerek ve Hükümetin bugün bütün hüsnüniyetine rağmen bir kontrol ve murakabe imkânından mahrum olduğunu düşünerek, millî iradenin temsilcisi olan ve kararıyla her şeye hâkim olan Yüksek Meclisin huzuruna bu meseleyi getirmek ve böylelikle millî bir derde parmak basmak suretiyle, hakikaten memleketin millî müesseselerini tehlikeye, felâkete götürecek suiistimaller mevcut ise,

⁷⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 78, (19.03.1965), ss. 497-499.

bunları tesbit ve icabında Meclis Kararı, icabında kanunla bu hadiseler, bu soygunlara, bu suiistimallere son verilmesi lâzım geldiği kanaatine bütün vicdanıyla inanmış bulunuyorum. Beni buraya sevk eden de budur.

*Muhterem arkadaşlar; peşinen arz ettiğim gibi, bütün hadiseleri burada tek tek dönecek değilim. Ancak bir komisyon kurulmasını tasvip buyurduğunuz takdirde o zaman bütün hakikat meydana çıkacak ve Millet Meclisi olarak da vazifemizi yapmanın huzurunu duyacağız. Hepinizi hürmetle selâmlarım.”*⁷¹⁰

Yeniden söz alan Sanayi Bakanı Ali Naili Erdem, önceki konuşmasına ek olarak, şu açıklamada bulunuyordu.

*“Sayın Riyasete teşekkür ederim. Sayın Reşat Özarda konuşmaları sırasında muhtemelen benim bir konuşmamı yanlış anlamış olacak ki, konuşmasının esas temasını buna göre bina ettiler. Bendeniz konuşmalarım sırasında bir hususu Muhterem Heyetinizin nazarı dikkatine arz etmekle yetindim. Arza gayret sarf ettiğimiz husus şudur; her hangi bir tahkikatın tekemmül etmesi için bir Meclis araştırmasının açılmasını istemiyoruz gibi bir havanın içerisinde değiliz, dedim. Yalnız ortaya koymaya çalıştığımız şey şu; Anayasanın 88 nci maddesinin esprisi içinde ise ve Muhterem Heyetiniz de böyle bir kanaate varıyorsa, Meclis tahkikatı açılmasını talebeden önergeye müspet istikamette biz de evet diyoruz. Ama, 88 nci maddenin belli bir konudaki tâbiri esprisi içerisinde kişilere tanınan hürriyetlerin tüzel kişiliklere de tanınması icabettiği esprisine itibar ediliyorsa ve bunun hakkında belli bir kanun var olduğuna göre, Ticaret Kanunu olduğuna göre, özel kanunları bulunduğuna göre, Anayasanın 15 nci ve 17 nci maddelerinin zedelenip zedelenmiyeceği keyfiyeti, Muhterem Heyetinize reylerin istimali sırasında tetkik buyurulur ve ona göre reyleriniz istimal edilir, dedim. Binaenaleyh, biz görüşümüzü bu şekliyle ifade ettik. Bunu belirtmek isterim. Maruzatım bundan ibarettir.”*⁷¹¹

Bu arada, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Başkanlık Divanının böyle bir konuda Meclis Araştırması yapılabileceği görüşünde olduğunu ve uygulamanın bu doğrultuda yürütüldüğünü söylemiş, Bakan Erdem’e, bu uygulamaya bir itirazı varsa, bunu açıkça belirtmesi gerektiğini bildirmişti. Bakan Erdem’in bir itirazı olmadığını beyan etmesi üzerine de, Özarda’nın Meclis Araştırması önergesi üzerindeki görüşmelere devam edilmişti⁷¹².

Görüşmeler sırasında söz alan İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca’nın, Meclis Araştırmasının hukukî niteliğine yönelik ayrıntılı bir açıklamada bulunduğunu

⁷¹⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 78, (19.03.1965), ss. 504-505.

⁷¹¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 78, (19.03.1965), s. 505.

⁷¹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 78, (19.03.1965), s. 505.

görüyoruz. Kırca'nın, Meclis Araştırması kurumuna ışık tuttuğu bu önemli konuşması ve Birleşimi yöneten Başkanvekilinin bazı müdahaleleri, tutanaklara şöyle geçmiş bulunuyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, Sayın Sanayi Bakanı konuşmasında, böyle bir konuda, Anayasanın 88 nci maddesinin 2 nci fıkrası gereğince Meclis Araştırması açılıp açılmaması hususunda bâzı tereddütler izhar buyurmamış olsalardı, huzurunuzda çıkmıyacak idim.

Aslında bundan önce de Meclis araştırması açılması teklifleri vesilesiyle bu kürsüde yaptığım bâzı konuşmalarda Meclislerin bu murakabe yolunu kullanmakta hayli teenni ve imsakla hareket etmesi lüzumundan bahsedenlerden birisiyim.

Sayın Sanayi Bakanının sözlerini bu bakımdan, incelediğimiz zaman, hakikaten imsak ve teenni ile hareket etmek lüzumunun nerden doğduğunu görmek mümkündür. Bununla, beraber hemen konuşmamın başında, şunu belirtiyim ki, Meclislerin, Meclis araştırması denilen murakabe yoluna başvurmakta imsakli ve teennili hareket etmesi zarureti ayrı şeydir, Meclis araştırmasının bugün Sayın Özarda tarafından huzurunuzda getirilmiş olan konuda açılıp açılmaması meselesi başka şeydir. Ve ben deniz yine peşin olarak ifade edeyim ki, böyle bir konuda Yüce Meclisin. Meclis araştırması denilen murakabe yoluna başvurmaya hakkı, yetkisi olduğuna inananlardan birisiyim.

Muhterem arkadaşlarım; Sayın Sanayi Bakanı ve biraz önce de Sayın Ata Topaloğlu arkadaşlarımız, tüzel kişilerin gerçek kişilerden farklı bir muameleye tabi tutulamıyacağı gibi çok yerinde bir prensibe istinad etmekle beraber, bu konuda Sayın Bakan, Meclis araştırması açılıp açılmıyacağını tereddütle karşıladığını ifade eden beyanlarını Sayın Ata Topaloğlu arkadaşımız da kesin olarak bu konuda Meclis araştırması açılmasının gereksiz olduğu yolundaki kanısını Anayasanın bâzı maddelerine istinad ettirmek istediler. Bu maddelerden bir tanesi, Anayasamızın 15 nci maddesine göre özel hayatın gizliliğine dokunulmaması, diğer bir tanesi Anayasamızın 17 nci maddesinde haberleşmenin gizliliği yolunda yer alan prensiptir. Diğer bir hüküm, kazai ihtilâflarda cezada veya hukukta hakkı izhar veya cezayı verme yetkisinin adli mercilere tanınmış olduğu prensibidir. Bir diğeri de nihayet Anayasanın 127 nci maddesinin son fıkrasına istinaden ısdar edilmiş olan 468 sayılı ve 12 Mayıs 1964 tarihli kamu iktisadi teşebbüslerinin, Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesinin düzenlenmesi hakkındaki kanunda yer alan, Milletlerarası Andlaşmalar tarafından özel teşebbüsten sayılan teşebbüslerin bu kanunun derpiş ettiği murakabeye tabi tutulmıyacağı yolundaki ilkedir.

BAŞKAN — Sayın Kırca, Riyasete bu yolda bir usulî itiraz intikal etmemiştir; esasen, Meclis bu araştırma konusunda müzakere yapabilir. Bu sebeple müzakereye devam ediyoruz. Bu konudaki mütalâalarınızı kısaca ifade edip esasa giriniz lütfen.

COŞKUN KIRCA (Devamla) — Sayın Başkana şunu belirtmek isterim ki; Yüce Meclisin bu hususu müzakere edebileceği çok haklı olarak Sayın Başkan tarafından belirtilmiş ise de böyle bir konuda müzakere açmaya karar vermenin yani araştırma komisyonunu kurmanın şu gerekçeler dolayısıyla yerinde olmayacağı burada ifade edilmiş olduğuna ve bu ifadeler de netice itibarıyla arkadaşlarımızın vicdanlarına tesir edebilecek ifadeler bulunduğu göre, bu gibi sakıncaların mevcudolmadığını izahta usulî bakımdan bir mahzur bulunmadığını sanıyorum.

BAŞKAN — Az yer vermenizi ve esasa geçmenizi rica ediyorum.

COŞKUN KIRCA (Devamla) — O hususu benim takdirime terk etmenizi istirham ederim Sayın Başkan.

BAŞKAN — Sayın Kırca, bu sizin takdirinize göre değil, Riyasetin takdirine ait bir konudur. Bu sebeple daha evvel, mademki bu türlü usulü meselelere temas edilmiştir, açıkça Riyasete, Meclis bu konuyu müzakere etmeye yetkili değildir yolunda bir itiraz intikal etmemiş ve size usulü yönden söz verilmemiştir. Esas hakkında söz verilmiştir. Lütfen mütalâalarınızı, başladığınız için tamamlayınız ve ondan sonra esas hakkında konuşunuz.

COŞKUN KIRCA (Devamla) — Tekrar şunu Sayın Başkanlığa büyük saygıyla hatırlatmak zorundayım ki, burada müzakerenin açılıp açılmaması hususunda bir görüşme yapılmıyor. Yapılan görüşme Araştırma Komisyonunun kurulup kurulmaması hususundadır ve biraz evvel böyle bir komisyonun bu konuda kurulmasını tereddütle karşılayan veya hattâ mümkün olmadığını ifade eden beyanlar karşısında bunun olduğunu ifade etmek müzakerenin esasıyla ilgili bir konudur. Kaldı ki daha önce Sayın Bakan ve biraz evvel Ata Topaloğlu arkadaşımız şimdi ifade etmeye başladığım görüşlere tamamiyle zıt görüşleri ifade ettikleri zaman Sayın Başkanlık tarafından bir müdahale ile karşılanmadıklarına göre eşit muamele esasına istinaden benim de bu sözlerimi müsamaha ile karşılamalarını kendilerinden kemali hürmetle istirham ederim.

BAŞKAN — Muhterem arkadaşlar, Sayın Kırca'ya bir konuda hak vermemek mümkün değildir. Çünkü içtüzüğün müesseseyi kemaliyle tanzim etmediği ve sadece Meclis araştırması diye bir isimden ibaret olan Anayasa hükmünü tatbik etmek durumundayız. Elbette bu konunun ileride daha açık bir tatbikata esas olacak görüşmeleri de müsamaha ile karşılamak zarureti vardır. İşte bu ölçü içinde konuşmanın tamamının usule ait mesele olmayıp, daha ziyade esasa ait meselelere temas edilmesini usulü meselelerin daha az olmasını işaret etmiş oldum.

Buyurun, devam edin.

COŞKUN KIRCA (Devamla) — Kendilerine teşekkür ederim.

Muhterem arkadaşlarım, Anayasamızın 15 nci maddesi özel hayatın gizliliği esasını vaz'ederken, Meclis Araştırması komisyonlarının sanki özel hayatın gizliliğini ihlâl etmek yetkisine sadece Anayasamız bakımından

sahibolan hâkimlerin salâhiyetlerini kullanmayacakları aşikârdır. Meclisin kurduğu bir Araştırma Komisyonu elbette ki kendisini Anayasamızın 15 nci maddesinde bahis mevzuu kanunen yetkili hâkim yerine koyup özel hayatın gizliliğini zaten ihlâl etmesi bahis konusu olmıyan bir teşekküldür. Bunun gibi haberleşmenin gizliliği de ancak kanuna uygun olarak hâkim kararıyla ihlâl edilebilir. Araştırma Komisyonunun hâkim olmadığı besbellidir. Binaenaleyh böyle bir salâhiyeti yoktur ki Araştırma Komisyonunun, bu yollardan Anayasanın 17 nci ve 15 nci maddedeki (hakları, düzenlemeleri E.O.) ihlâl edilebilsin. Kazai ihtilâflarda hakkı izhar ve ceza verme yetkisinin cezada borçların tesbitinde delillerin araştırılmasında adlî mercilere aidolması keyfiyetine gelince; bu kaza fonksiyonu ile ilgili olmıyan bir konudur. Çünkü araştırma komisyonunun vereceği karar, Mecliste bir genel görüşme sırasında müzakere edildikten sonra her hangi bir oylama yapıp bir teşriî kararın istihsali esasen mevzuubahis değildir. Bu itibarla Meclis Araştırma Komisyonunun rapora da münhasıran Meclis Genel Kuruluna hitabettiğine göre ve Meclis de bu konuda her hangi bir teşriî karar izhar edememek durumunda olduğuna göre Meclisin bir kararı ile kaza fonksiyonunun yetkisine müdahale etmek, de elbette ki bahis konusu olamaz. 12 Mayıs 1964 tarihli 400 ve 468 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesinin düzenlenmesi hakkındaki Kanunun 4 ncü maddesinin 4 ncü fıkrası, gerçi milletlerarası andlaşmalar gereğince özel teşebbüsün idaresine bırakılan kurumlar bu kanunla konulan denetime tabi değildirler, demektir. Ancak burada mevzuubahsolan fıkranın içine, mevzuubahis Ereğli Demir ve Çelik teşekkülü girer. Girer ama burada istisna edilen prosedür 468 sayılı Kanunla Anayasanın 127 nci maddesinin 3 ncü fıkrasına istinaden kurulmuş olan murakabe prosedürüdür. Bu murakabe prosedürü Meclisler tarafından periyodik, yıllık bir murakabeyi gerektirir ve bâzı teşekküller bakımından da Meclisinin ibra kararı vermesini gerektirir. Anayasanın 88 nci maddesinin 2 nci fıkrasında derpiş edilen Meclis araştırması prosedürü ile Anayasamızın 127 nci maddesinin 3 ncü fıkrasında ve bu 3 ncü fıkraya istinaden ısdar edilmiş olan 12 Mayıs 1961 tarihli ve 468 sayılı Kanunda derpiş edilen murakabe yolları birbirinden tamamiyle farklı murakabe yollarıdır. Amme Hukuku kaidelerinde kıyas caiz olmadığına göre söz konusu 468 sayılı Kanunda yer alan murakabe prosedüründen istisna edilmiş olmanın Anayasanın 88 nci maddesinin ikinci fıkrasında yer alan Meclis araştırması yoluyla murakabe usulünden istisna edildiği mânası çıkarılamayacağı kanaatindeyim.

Muhterem arkadaşlarım, şunu da belirtmek isterim ki, özel teşebbüsün ve özel hürriyetlerin en büyük hürmeti gördüğü memleketlerden bir tanesi olan Amerika Birleşik Devletlerinde Senato ve Temsilciler Meclisi özel hukuk tüzel kişileri hakkında, hattâ gerçek kişiler hakkında sık sık Meclis araştırması prosedürüne başvururlar. Amerikan siyasi hayatının, iktisadi ve sosyal hayatının belâsını teşkil eden karteller, tröstler, işçi sendikaları gangsterleri,

meselâ Hoffa olayında görüldüğü gibi çok kere bu tarz Meclis araştırmaları ile efkârı umumiyenin huzurunda maskelerini düşmüş görmüşlerdir. Bu itibarla başka memleketlerde, demokratik memleketlerdeki prensipler de özel teşebbüsün bulunduğu özel hak ve hürriyetlerin cari olduğu hususlarda Meclis araştırması usulüne gidilemez diye bir prensibi kabul etmek şöyle dursun, bunun tamamıyla aksine bir tatbikatın içine girmişlerdir. Ayrıca bu bakımdan Yüksek Meclisin dikkatine Anayasamızın 40 nci maddesinin son fıkrasını da hatırlatmak isterim. Anayasamızın 40 nci maddesinin son fıkrası şöyle demektedir; «Devlet, özel teşebbüslerin millî iktisadın gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümemesi, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır.» Ne diyor; Devlet özel teşebbüslerin millî iktisadın gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır. Anayasamız sarihtir. Anayasamızın bu hükmü gereğince Türkiye’de özel sektörün ve kamu sektörünün yanyana yaşadığı bir karma ekonomi vardır. Ama bir özel sektör kendi hak ve menfaatleri olarak telâkki edemez. Bunu telâkki etmesine Anayasanın bu maddesi sarahaten mânidir ve Devletin bu gibi tedbirleri almasının lüzumu olup olmadığım tetkik konusunda, elbette ki, 65 bin işçi istihdamı mevzuubahsolan ve Türkiye’nin millî gelirinde şimdiden tahmini mümkün olmıyan ölçüde büyük artışlar sağlayabilecek olan ve sadece başındaki kimselerin istihsal ve yatırım kararlarıyla Türkiye Devletin, Türkiye Büyük Millet Meclisinden geçirerek kesinleştirdiği bir kalkınma plânının mukadderatına hâkim olmak imkânına sahibolan bir teşebbüsün içinde cereyan ettiği iddia olunan suiistimalleri tetkik edememesini iddia etmek bu memlekette Devletin, bırakınız Yüce Meclisin, Devletin hakkı hükümlerinin mevcudolmadığını söylemekten farksızdır arkadaşlarım.

Muhterem arkadaşlarım; şunu da belirtmek isterim ki, karşımızda mevcudolan şirket alelâde bir özel teşebbüs şirketi değildir. Bu bakımdan da kamu ile, kamu işleriyle, Devletle ve Kamu İktisadi Teşebbüsleriyle sıkı alâkalı olan, tamamıyla nevi şahsına münhasır bir özel teşebbüs ile karşı karşıya o kadar bu böyledir ki, söz 468 sayılı Kanun da bu teşebbüs o kanunla konulan murakabe usulünden istinse edilmek istenirken kullanılan ibare milletlerarası andlaşmalar gereğince özel teşebbüsten sayılan teşebbüs ibaresi olmuştur. Çünkü hakikat şudur ki, bu teşebbüs hakikatte özel teşebbüsten de değildir. Devletin sermayesinin yarısından fazlasını temin ettiği, Devletin yabancı bir memleketle kredi anlaşması imzalıyarak bu kredinin resülmalinden öteye faizini o Devlete ödemek mükellefiyeti altına girdiği, Devletin ve kamu iktisadi teşebbüslerinin o şirket lehine Kanuna binaen istimlâk yapabildiği bir şirketi aslında özel teşebbüs telâkki etmeğe bu memleketin vicdanı müsait değildir arkadaşlarım. Ancak çok eskiden imzalanmış olan bir andlaşma gereğince, bunu özel teşebbüsten olmamakla beraber özel teşebbüsten saymayı Devletimiz maalesef taahhüdetmiş olmak durumunda olduğundan

bunu özel teşebbüsten saymaya da milletlerarası andlaşmaların devamlılığı ve beynelmilel taahhütlerimize riayet bakımından istemiyerek, benim şahsan istemiyerek yüklenmek durumunda olduğumuzu telâkki ettiğim bir husus olarak sayıyorum şahsan ben. Muhterem arkadaşlarım; önümüzde mevzuubahsolan şirket öyle bir şirkettir ki ve kamu ile ilgisi o kadar fazladır ki, bütün bunların içinde cereyan ettiği iddia olunan suiistimallerin Meclis tarafından inceleme mevzuu yapılmasının önemi bakımından arz ediyorum, Anayasamızın 39 ncu maddesinde kamu hizmeti niteliği olan ki, bunun içine müelliflerin, istisnasız hemen bütün müelliflerin inhisar halini alan özel teşebbüslerin kamu hizmeti niteliğini aldığını kabul ettiklerimi zikretmem gerekir. Kamu hizmeti niteliğini alan özel teşebbüslerin devletleştirilmesine cevaz veren bir hüküm Anayasamızın 39 ncu maddesinde yer aldığı halde, halen kabul etmekle mükellef olduğumuz, bu mükellefiyeti inkâr etmiyorum, bir beynelmilel andlaşma ile Devletimiz bir yabancı Devlete karşı bu şirketi devletleştirmemek taahhüdünde bulunmuştur. Bunu dahi hakkı hükümrani prensipleriyle izah etmiye imkân yoktur. Binaenaleyh, bunda o kadar büyük kamu menfaatleri görülmüştür ki, bu tesisin kurulmasında o kadar büyük önem görülmüştür ki, böyle bir taahhüde girmeyi dahi Devlet kabullenmek zorunda kalmıştır. Böylesine istisnai taahhütler altına girdiğimiz bir şirket bahis konusu olduğu zaman, o şirketin içinde cereyan eden suiistimal iddialarının üzerinde durmak bu Meclisin şeref borcudur arkadaşlarım.

Muhterem arkadaşlarım, Ticaret Kanununun içinde, ani ve tedrici teşekküle aynı ve nakdi sermayenin vaz 'ına dair kaideler bu şirkete tatbik edilmemektedir. Şirketin kendi hisselerini bizzat temellük edememesi prensibine, Genel kurulun yani şirketi idare edecek olan esas kurulun, toplantının ilânı ve daveti şekline hissedarlardan şirketin idaresine katılanların ibrası bahis konusu olduğun da bunların genel kurulda reye iştirak edememeleri kaidesine, tahvillerin esas sermayenin ödenmiş müssaddak son bilânçodaki miktarı aşamayacağı kaidesine istisnalar vardır, öylesine istisnalar vardır ki arkadaşlarım, genel kurul tarafından ibra bahis konusu olduğu zaman şirketin yönetim kuruluna katılan bir kimse yahut bir tüzel kişi kendi kendisinin ibrası için rey verme imkânına hususi kanun hükümleriyle kavuşturulmuştur. Böyle olmasının suiistimallere ne kadar müsait bir hüküm olduğu açıktır. Böyle bir hükmü resmi statüsünde bulunduran bir şirketi inceleme mevzuu yapması elbette ki Yüce Meclisin hakkıdır. Bunun gibi muhterem arkadaşlarım, Türkiye Cumhuriyeti Hazinesi ödenmiş sermayesinin yılda yüzde 6 sı kadar kâr temin edemediği takdirde beş yıl için bu farkı ödemek mükellefiyetini taşımaktadır. Beş yıl sonra bu ödemeler peyderpey Hazineye iade edilecektir. Yine yapılmış olan andlaşmaya göre Devlet halen her sene Bütçe Kanunu ile bir mükellefiyet olarak bu şirketin yatırımlarının finansmanı için sübvansiyonda bulunmaktadır. İstimlâk konusundaki durumu izah ettim. Şirketin Damga Resminden, Belediye İlân Resminden, Ticaret ve Sanayi Odası Kaydiye ücretlerinden, her nev'i Gümrük

İptal Vergi ve Resimlerinden muaf tutulduğunu, İstimlâk Resimlerinden muaf olduğunu, Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisi bakımından da türlü kolaylıklara yine kanunlarla mazhar kılındığını unutmamak lâzımdır. Ayrıca Türkiye’de hiçbir özel şirketin sahibolmadığı opsiyon senetlerine mütâallik bâzı imtiyazlarla yabancı sigorta şirketleriyle sigorta mukavelesi akdetme imtiyazı da bu şirkete tanınmıştır. Muhterem arkadaşlarım, işte şirketin durumu budur. Bu şirketi tamamiyle özel sektöre mensup diğer tüzel kişiler gibi telâkki etmeye imkân mevcut değildir. Bu şirket eğer devlet içinde bir devlet değilse, Devlet tarafından ciddiyetle murakabesi icabeden ve millî hayatımızda, kamu hayatımızda yer alışının müspet olması isteniyorsa bu murakabenin âzami ölçüde yürütülmesi icabeden bir şirkettir. Eğer bu murakabeyi Devlet bağlandığı muahedeler dolayısıyla yapamıyorsa, Millet Meclisinin bu murakabeyi yapması Anayasanın 88 nci maddesinin ikinci fıkrasından doğan en basit haklarından bir tanesidir. Bu itibarla Sayın Özarda arkadaşımıza bu konuyu Meclis huzuruna getirdikleri için teşekkür ederim ve bu konuda gerekli araştırma komisyonu kurulması hususundaki kararın Yüce Meclisçe istihsal edilmesini dilerim. Hürmetlerimle.”⁷¹³

Kırca’nın konuşmasının ardından verilen yeterlik önergesinin kabulü üzerine, Ereğli Demir Çelik Fabrikaları hakkında Meclis Araştırması açılmasını isteyen önerge oya sunulmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulunda bu Araştırmanın açılmasına ve araştırmayı yapmak üzere oluşturulacak olan Komisyona her siyâsî partiden 2 şer, bağımsızlardan da 1 üye seçilmesine karar verilmişti⁷¹⁴.

Her ne kadar, hemen bir sonraki 23 Mart 1965 tarihli 79. Birleşimde üye seçimine geçilmişse de, gerek o, gerek izleyen Birleşimlerde adaylara verilen oylarda, karar yeter sayısına ulaşamadığı için, uzun süre üye seçimi mümkün olamamıştı. Bu arada ilginç bir olay da yaşanmıştı. Gerçekten, üye seçimi turlarına devam edilen 30 Mart 1965 tarihli 83. Birleşimde, bir üye, Araştırma Komisyon üyeliği için Rize Milletvekili Fuad Sirmen’i de öneriyor; fakat, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Meclis Başkanı olduğu için Fuad Sirmen’in böyle bir komisyonda yer alamayacağını, bu nedenle de ilgili milletvekilinin önergesini okutamayacağını bildiriyordu⁷¹⁵. Ne var ki, o Birleşimde devam edilen ve yeter sayıya ulaşamadığı için hiçbir üyenin seçilemediği turda, Fuad Sirmen’e yine de 6 oy çıkmıştı⁷¹⁶. Nihayet, 24 Mart 1965 tarihli 80. Birleşimde yapılan seçimde, AP, CHP, CKMP, YTP ve MP Gruplarından ikişer aday, gerekli çoğunluğu sağlayarak,

⁷¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 78, (19.03.1965), ss. 510-513.

⁷¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 78, (19.03.1965), s. 514.

⁷¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 83, (30.03.1965), s. 698.

⁷¹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 83, (30.03.1965), s. 717.

Araştırma Komisyonu üyeliklerine seçilmişler; fakat bağımsız adaylardan hiçbiri aranan çoğunluğa ulaşamadığından, Komisyonun kuruluşu tamamlanamamıştı⁷¹⁷. Bu duruma, Millet Meclisinin 31 Mart 1965 tarihli 84. Birleşiminde, Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, yaptığı bir konuşma ile dikkat çekiyordu. Çelikbaş, sözü edilen konuşmasında şöyle demektedir:

*“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlar; Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları Anonim şirketi hakkındaki Meclis araştırmasına ait kararı ayın 10 unda verdik ve bu kararın neticesinde parti grupları adaylarını bildirdiler; grupların gösterdiği adaylar seçildi. Fakat, o tarihten bu yana, bağımsız arkadaşlardan seçmek istediğimiz adayı reylerimizle bir türlü tesbit edemiyoruz. Bu böyle devam ederse, bir netice alınacağına benzememektedir. Bu itibarla., ben Meclis Başkanlığından rica ediyorum, müstakil arkadaşlarımızı bir gün davet etsinler, aralarında bir aday tesbit etsinler; bu müstakil arkadaşlarımızın seçtiği adaylardan en çok rey alan kimse ona ittiba edip oy kullanalım. Aksi takdirde, Meclis araştırması için kurmak kararı verdiğimiz heyet bir türlü teşekkül edemeyecek, Muhterem Heyetiniz de, bu müessese de mütemadiyen bir tahkikatın yükü altında devam, edip gidecektir. Meclis Başkanlığından ricam önümüzdeki toplantıda, bugün netice alamazsak, bir adayın müstakiller tarafından seçilip huzurumuza getirilmesi keyfiyettir. Teşekkür ederim.”*⁷¹⁸

Ancak, Çelikbaş’ın bu konuşmayı yaptığı 84. Birleşimde de durum değişmemiş ve bağımsız milletvekillerinden hiçbiri, Araştırma Komisyonuna seçilebilmek için yeterli oyu alamamıştı⁷¹⁹. Bu sonuç üzerine Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin seçimin gelecek birleşimde tekrarlanacağını bildiriyordu. Komisyona üye seçim işlemi ancak, 2 Nisan 1965 tarihli 86. Birleşimde tamamlanabilmişti. Gerçekten, bu Birleşimde, 3 bağımsız adaydan Ankara Milletvekili Nihat Berkkan, oylamaya katılan 282 milletvekilinden 144’ünün oyunu alarak, Ereğli Demir Çelik Fabrikaları T.A.Ş. hakkında açılması kararlaştırılan Meclis Araştırmasını yapacak olan Komisyonun bağımsız üyesi olmuştu⁷²⁰

⁷¹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 80, (24.03.1965), s. 602.

⁷¹⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 84, (31.03.1965), ss. 724-725.

⁷¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 84, (31.03.1965), s 754.

⁷²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 86, (31.03.1965), s. 81.

pp- Giresun Milletvekili İ.Etem Kılıçoğlu'nun, İstanbul Emniyet Teşkilâtında (Kaçakçılık, Hırsızlık, Uyuşturucu Madde, Beyaz Kadın Ticareti ve Bunlarla İlgili Konularda) İnceleme Yapmak Üzere Anayasanın 88 nci Maddesi Gereğince Bir Meclis Araştırması Komisyonu Kurulmasına Dair Önergesi (10/19)

Giresun Milletvekili Kılıçoğlu, sözü geçen Meclis Araştırması önergesinde şöyle demektedir:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Ankara’da münteşir günlük Adalet gazetesinde, g ünlerden beri tefrika edilen, «sokaktaki adam» imzalı «Hırsız polis» başlıklı yazı nihayete ermiş bulunmaktadır. Mezkûr yazılarda, vatandaşın, mal, can ve namusunu korumakla vazifeli Emniyet mensuplarından, bâzı polis şef ve memurların isimleri zikredilmekte, madde tasrif edilmek suretiyle suç işledikleri ifâde olunmaktadır.

İstanbul Emniyet Teşkilâtında çalışan ilgililerden bâzılarının:

«Kumarhanelerden, umumhanelerden, batakhanelerden haraç aldıkları.»

«Uyuşturucu madde kaçakçılığından hem satış manosu, hem de ihbar ikramiyesi alıp bölüştükleri.»

«Bugün Türkiye’de fuhuş ve beyaz kadın ticareti, dünyanın başka memleketlerinde eşine raslanmayan anlaşmalar sayesinde» arttığı.

«Yurt dışı edilme ihtimali olan ecnebilerden alman rüşvetlerle, bir mahalle dolusu apartman yaptırmanın mümkün olduğu.

«Bugün Türkiye’de, haraç almak normal bir vecibe haline gelmiştir.»

«Polis hırsızla ortaklık etmekte» dir.

«Türkiye’de polise emniyet etmekle kediye ciğer emanet etmek arasında fark kalmadığı»

Yazılmakta, bu işlerle alâkası olmıyan emniyet mensupları tenzih edilmektedir.

Ayrıca, bu yazı serisinde: «Bir siyasi iktidarın sorumluları ile bâzı polis şefleri sanık olarak huzurunza çıkarılacaktır» denilmektedir.

Misâl olarak ele alınan konuların ilgililer tarafından, zamanın İçişleri Bakanlığına da arz edildiği, fakat gereğince tevessül edilmediği de ileri sürülmektedir.

Bu durum karşısında, bâzı emniyet mensuplarının rüşvet, haraç, vazifeyi ihmal veya suiistimal ederek suçları işledikleri umumi efkâra duyurulmakta ve böylece suç işliyenlerin iktidarı elinde bulunduranlar tarafından himaye edildiği intibainı uyandırmaktadır (“intibai uyandırılmaktadır” denilmeliydi. E.O.).

Adalet gazetesi tarafından ileri sürülen bâzı hususlar, vesaike müstenit bulunduğu cihetle inandırıcı görünmektedir.

Siyasi sorumluluk taşıyan kişiler hakkında her hangi bir muamele yapılabilmesi için, her şeyden önce «Hırsız - Polis» tefrikasında ileri sürülen iddiaların, hiçbir tesir altında kalmaksızın tahkik edilmesi ve böylece suçluların kim veya kimler olduğunun ortaya çıkmasına bağlıdır.

Bu itibarla; hakikatlerin meydana çıkarılması, varsa suç ve suçluların tesbiti ve haklarında gerekli muamelelerin yapılabilmesini temin gayesiyle:

İstanbul Emniyet Teşkilâtında kaçakçılık, hırsızlık, uyuşturucu madde, beyaz kadın ticareti ve bunlarla ilgili kanunlarda, Anayasamızın 88 nci maddesi gereğince bir Meclis Araştırma Komisyonu kurulmasını arz ve teklif ederim.”⁷²¹

Millet Meclisinin 31 Mart 1965 tarihli 84. Birleşiminde görüşülmesine başlanan bu Meclis Araştırması önergesi üzerinde ilk sözü, önerge sahibi Etem Kılıçoğlu almıştı. Kılıçoğlu, bir gazetede İstanbul Emniyet Teşkilâtına ilişkin çıkan bazı çok ağır suçlamalar sonrasında, polisin görevini sağlıklı bir biçimde yerine getiremeyeceğine inandığı için, durumun açıklığa kavuşturulması amacıyla böyle bir araştırma açılması talebinde bulunduğuna işaret ettiği hayli uzun konuşmasında şöyle diyordu:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım; Anayasanın 88 nci maddesi gereğince İstanbul Polis Teşkilâtı hakkında bir Araştırma Komisyonu kurulması için Meclis Başkanına bir önerge vermiş idim. Bu önerge dün Yüksek Meclisin utulâna sunuldu. Fakat, meseleyi dağıtmamak, Anayasanın ruh ve lâfzına, uygun kalmak kararında olduğum için, bu önergemın birkaç cümlesini tekrar okumak ihtiyacını hissediyorum.

Bir günlük gazetede İstanbul Polis Teşkilâtı içerisinde bâzı huzursuzlukların olduğu ve bu huzursuzlukların ilgililer tarafından tetkik ettirildiği, fakat hazırlanan raporlara uyularak gereğine tevessül edilmediği ifade edilmekte ve bâzı vesaik de umumi efkâra arz edilmekte idi. Vesikaların tetkikine geçmezden önce, yazı serisi dolayısıyla umumi efkâra, polis hakkında, umumi efkârın ilgisini çekerek hattâ bâzı polis âmir ve memurlarının halk nazarında itibarını zedeliyecek ifadeler de kullanılmaktadır. O kadar ileri gitmektedir ki, bu yazılarda İstanbul Emniyet Teşkilâtında çalışan ilgililerden bâzılarının batakhanelerden, umumhanelerden, kumarhanelerden haraç aldıkları, uyuşturucu madde kaçakçılığından hem satış manosu, hem de ihbar ikramiyesi alıp bölüştükleri; bugün Türkiye’de fuhuş ve kadın ticareti dünyanın başka memleketlerinde eşine raslanmayan anlaşılmalar sayesinde arttığı, yurt dışı edilme ihtimali olan ecnebilere alınan rüşvetlerle bir mahallelik apartman yaptırmanın mümkün olduğu; bugün Türkiye’de haraç alma vecibe haline geldiği ve polisin hırsızlıklara ortaklık ettiği «Türkiye’de polise emniyet ile, kediye ciğer emanet etme arasında fark kalmadığı» gibi çok ağır, hakikaten Türkiye’de şimdiye kadar hiçbir müessesenin bâzı fertlerine de olsa, bâzı ilgililerine de olsa bu kadar ağır ithamlar yapıldığını görmedim diyebilirim. Ortaya atılan bu iddiaların ne derece doğru olduğunu, emniyetin gördüğü hizmetlerin hususiyetleri dolayısıyla dışardan bir adam sıfatıyla bilmenin

⁷²¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 83, (30.03.1965), s. 698-699.

elbette imkânsızlığını takdir buyurursunuz. Yalnız, yazı serisi bu kadarla da iktifa etmiyerek, aynen şu cümleyi muhtevi bulunmaktadır.

«Bu yazı serisinde bir siyasi iktidar sorumluları ile bâzı polis şefleri sanık olarak huzurunuzda çıkarılacaktır.»

Muhterem arkadaşlarım; bu cümleyi de izah etmeye lüzum görmüyorum. O kadar ileri gidiyor ki; «bâzı polis şef ve âmirleri şu, şu mevzuda gayrikanuni tasarruflarda bulunmakta, vatandaşın haraç almakta, rüşvet almakta, şu, şu yerleri de işletmektedir;» gibi ağır ithamlardan sonra, iktidarla da, yani hâdiselerin cereyan ettiği sırada İçişleri Bakanı olan muhterem zevatı da ihtiva eden ağır bir neticeye ulaştırmaktadır. İşte bendeniz, bu iddiaların matbuat vasıtasıyla umumi efkâra arz edilmiş olması ve ilgili bâzı vatandaşların bu mevzuu doğru imiş gibi kabul ederek belki de aslında hilafı hakikat olan iddiaları vâritmiş gibi kabul ederek, emniyet mensuplarından birisine bile olsa bu gözle bakmış olması, polisin emniyet teşkilâtının vatandaş nezdindeki itibarını hemen hemen hiçe indirmektedir. Böyle bir durumda, takdir buyurulur ki, polisin huzur içinde vazife görmesi mümkün olmadığı gibi, âmir ve memur durumunda olanların da vazifelerini hakkiyle yapması mümkün olamayacaktır.

İşte bendeniz bu takririmle hakikatlerin meydana çıkarılmasını temin gayesini gütmekteyim. Elimde bulunan ve halen kıymetini kaybetmediğini zannettiğim bâzı vesaiki da okumak suretiyle sizlerin vereceği karara intizar edeceğim. Yalnız polis mensuplarından bâzılarının isimlerini ki, hiçbir şahısla alâkam olmamasına rağmen, mümkün mertebe hiçbir arkadaşımızın ismini burada ifade etmemeye gayret edeceğim. Fakat bulundukları mevki icabı, eğer bâzı sayın emniyet mensuplarının isimlerini burada bildirmek mecburiyetinde kalırsam şimdiden özür dilerim.

Muhterem arkadaşlarım, her şeyden önce insanın aklına şöyle bir sual gelebilir. Normal yollardan mevzuata uygun olarak bu teşkilâtı teftiş ve murakabe etmek mümkün değil midir? Acaba, böyle bir yola tevessül olundu da şu veya bu sebepten dolayı bir netice alınamadığı için bir Meclis araştırması lüzumuna nereden kaani oldunuz diye sorulabilir. Bu bir haklı sorudur. Benim tesbit edebildiğime göre, Mülkiye müfettişleri 1964 yılı içinde 24 il ve 201 ilçeyi teftiş etmişlerdir. Bu ilçeler arasında polis teşkilâtı bulunan ilçelerimizin sayısını bilmiyorum. Ama; tahmin ediyorum ki, Türkiye’de 268 ilçede polis teşkilâtı olduğuna göre 201 ilçe teftiş edilmiş bulunduğu için Mülkiye müfettişlerince yapılan teftişlerde bu ilçelerimizde bulunan polis teşkilâtı da teftiş ve murakabeye tabi tutulmuş demektir. Yalnız, muhterem arkadaşlarım; İstanbul Polis Teşkilâtı içerisinde önergeme konu olan husus daha ziyade hiyerarşik murakabe mevkiinde olanların birbirleriyle irtibatı olması bakımından bu murakabeyi tarafsız ve mevzuatın istediği nitelikte bir evsafa yapamayacağı hissini uyandırmaktadır. Hal böyle olunca; gerek mülkiye müfettişleri gerek hiyerarşik murakabe, bunun yanında da bir polis müfettişleri marifetiyle yapılan teftiş ve murakabenin de, aynı meslekten

olmaları veya birbirlerinin yakın arkadaşlığı veya dostluğu olmaları hasebiyle belki de arzu edilen şekilde bir neticeye ulaşılmaması düşünülebilir. Bunu ifade ederken, mutlaka böyle olmuştur da demiyorum. Yalnız, ehemmiyetli görüldüğü bir noktayı şöylece ifade etmek istiyorum. Muhterem arkadaşlarım, mevzuubahis gazetede ileri sürülen hususlardan ve neşredilen vesikalardan da anlaşılacağı üzere ki, bâzılarını biraz sonra okuyacağım, teftiş ve murakabe ilgililer tarafından yapıldıktan sonra salahiyyetli makamlara verilmiş olmasına rağmen raporlarda ileri sürülen hususlara uygun hareket edilmediği ve gereğine tevessül olunmadığı da ifade edilmektedir. Hal böyle olunca, artık kendi bünyesi içinde teşkilâtın vatandaşın haklı veya haksız varmış olduğu bir kanaati değiştirecek istikamette neticelenebileceğini de düşünmek kolay kolay mümkün olamamaktadır. Elbette, gönül arzu eder ki, 12 642 veya 12 622 civarında(n) olacak polis mevcudumuz, bu kadar insan arasında, her toplulukta olduğu gibi, belki vazifesini suiistimal eden, belki nâehil olmaları hasebiyle verilen vazifeleri haklı olarak yapamıyan, veya hususiyetleri icabı halkın nazarında itimadı kaybetmiş kişiler bulunabilir. Bunlar kimlerdir? Sayıları ne kadardır? İşte bütün mesele, bu tereddüdü izale etmek ve hakikaten bir suiistimal varsa, bir rüşvet alma hâdisesi var mı, bir haraç alma hâdisesi varsa, bu temiz müessesenin içinden bunları ayıklamak suretiyle teşkilâtı bu zamana kadar olduğu gibi halk nazarında itibarlı seviyeye ulaştırmaktır. Asıl maksat ve gayemiz budur...”⁷²²

Etem Kılıçoğlu, konuşmasının devamında İstanbul Emniyetine yönelik olarak Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından yaptırılan incelemeye ilişkin rapordan bazı kısımları okuyor ve arzu eden milletvekillerine bu raporun suretini verebileceğini bildiriyordu. Daha sonra, TBMM Bütçe Karma Komisyonunda zamanın İçişleri Bakanına sorulan sorular ve verilen cevaplardan bazı satırları aktaran Kılıçoğlu, bütün bu bilgiler ışığında niçin bir Meclis Araştırması açılması gerektiğini düşündüğünü şu sözlerle açıklıyordu:

“Görülüyor ki, gerek resmî makamların raporlarında, gerek Büyük Millet Meclisi üyelerinin Bütçe Karma Komisyonunda ilgili Bakanlığın bütçesi görüşülürken ortaya koyduğu mevzular, gerek vatandaşların dile getirdiği hususlar, İstanbul Emniyet Teşkilâtında bâzı huzursuzlukların olduğunu, burada bâzı âmir ve memurların vazifelerini kanun çerçevesinde yapmadıkları, vazifelerini ihmal veya suiistimal ettikleri, hattâ haraç almak gibi çok ağır ithamlar altında bulunduruldukları anlaşılmaktadır. Bu durum karşısında, ifade etmeye çalıştığım gibi, ne mülkiye müfettişlerinin, ne polis müfettişlerinin, ne de âmir durumunda olanların –çünkü hâdiselerle irtibatlı gösterilmektedirler, vatandaşlar içerisinde buna inananlar da vardır, inanmıyanlar da vardır, bu tereddüdü dağıtabilmek için– ismi

⁷²² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 84, (31.03.1965), ss. 725-727.

geçen arkadaşlarımızın, bir kısmını çok yakından tanıdığım için cesaretle söyleyebiliyorum, çok dürüst ve faziletli olduklarına kaani olduğum arkadaşlarımızın böyle ağır ithamlardan kurtulabilmeleri için tarafsız bir heyetin, o da Yüksek Heyetinizin intihabedeceği bir komisyon olacaktır. Burada gerekli araştırma yapmak suretiyle bu arkadaşlarımızın da bu töhmetten kurtarılması ve 12 bini mütecevaz olan emniyet mensuplarının, eğer durumlarına şu veya bu şekilde halel getirmek isteyenler varsa, onlara da gerekli kanuni muamele yapılmak suretiyle meslekin (mesleği E.O.) eski temiz hüviyetine kavuşturmak lâzımdır. Mâruzâtım şimdilik bu kadardır.

Uzun konuştuğum için özür dilerim, hepinizi hürmetle selâmlarım. Teşekkür ederim.”⁷²³

Kılıçoğlu’dan sonra kürsüye CHP Grubu adına konuşmak için İzmir Milletvekili Osman Sabri Adal gelmişti. Geçmiş yıllarda Emniyet Genel Müdürlüğü de yapmış olan Adal, emniyet hizmetleri gibi çok sayıda elemanın çalıştığı bir alanda bazı görevlilerce işlenmiş olduğu ileri sürülen bir takım suçlarla ilgili incelemeyi ve gerekiyorsa soruşturmayı Hükûmetin yapmasının daha doğru olacağına dikkat çekiyor ve her konuda Meclis Araştırmasına gidilmesinin kurumun mahiyeti ile bağdaşmayacağını belirtiyordu. Adal’ın konuşmasında önemli gördüğümüz bazı satırlar şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlarım, huzurunuzda çok az çıkan bir arkadaşınızım. Ortaya atılan konu çok nazik bir konudur. Bu mevzuda uzun yıllar emek vermiş bir arkadaşınız olarak Emniyet Umum Müdürlüğü yapmış, müsteşarlık yapmış, valilik yapmış bir arkadaşınız olarak meseleyi daha derinliğine ve genişliğine düşünmek lâzımdır. Karşınızda 15, 16 bin kişilik bir polis camiası vardır. Bu polis camiası, bugün bizim emniyetimizi, hayatımızı, canımızı, malımızı, her şeyimizi koruyan bir kuvvettir. Bunun edebiyatını yapacak değilim. *Ancak*, her cemiyette bu gibi isnatlar daima vâki olmuştur ve daima vâki olacaktır. Tahkik mercileri vardır, icra kuvveti vardır, Hükümet vardır, polisin başı vardır, Dahiliye Vekili vardır, Başbakan vardır. Bunlar hakkında, bu isnatlar, o kadar ağır isnatlardır ki, evvelâ Hükümet canibinden tahkik edilir, neticede tatmin olmazsa milletvekili arkadaşlarımız tarafından çok haklı

olarak Meclise intikal ettirilir. Yalnız, gündemde gördüğümüz bu tahririn cinsi, hırsızlık, kaçakçılık, beyaz kadın ticareti, beyaz zehir gibi maddelerin tasrihi suretiyle suç isnadı mevzuubahistir. Ve memurlara suç isnadı vâki olmaktadır. Bunun, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunumuz çok sarihtir. Suç isnadı vâki olduğu takdirde, derhal alâkalı merciler harekete geçer ve ihbarı alanlar da derhal mercilere tevdi ederler. Burada yalnız Mecliste bunları okumakla, Meclisin kuracağı tahkikat heyetleriyle bu mesele halledilmez diye düşünüyorum.

⁷²³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 84, (31.03.1965), ss. 733-734.

Şimdi muhterem arkadaşlarım; İstanbul'da her zaman olmuştur. Ben altı sene Emniyet Umum Müdürlüğü yapmış bir arkadaşınızım. Hem de İkinci Cihan Harbinde, altı yıl, yani. Türkiye'de en fazla bu makamda kalan bir arkadaşınızım. Binbir iddialar vâki olur. Çünkü, karışık işlerle meşgul olan bir camiadır, polis camiası. Mâzur görün, çok meşakkatli, fedakârlık isteyen bir meslektir; hepiniz bilirsiniz.

Onun için bunları camia halinde rencide etmemek lâzımgelir. Burada Bakan arkadaşımız mevcuttur. Ondan da bilhassa rica ediyorum, tahkikat yapmış mıdır, yaptırmış mıdır? Bundan evvelki Bakan da söz istemişlerdir; zaten, ifade buyuracaklardır. Yalnız, çok arzu ederdim ki, biz bu mevzuu uzatmadan Bakan arkadaşımız buraya çıksın «Ben bu mevzua muttaliyim tahkikatını yaptırıyorum, neticesini alacağım; eğer tatmin edilmezseniz, o zaman Meclis bu işe vaziyet eder.» der.

Bilhassa, bu Meclis araştırma mevzuu üzerinde bir dakika durmak isterim. Meclis Araştırması mevzuu Anayasanın 88 nci maddesinde gayet sarih olarak ifade edilmiştir. «Meclis araştırması belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemelerden ibarettir.» der. Belli bir konudur yapılan inceleme. Belli bir konuda yapılan inceleme tahkikatı değildir. Şimdi Kılıçoğlu arkadaşımız son beyanlarında ifade ettiler ki, bizim tahkik heyeti bunları tesbit edecek, bunları tasfiye edecek, tecziye edecek, cezalandıracak. Şimdi, rica ederim, bu tahkikat Heyeti o halde Meclisten...5 kişilik heyet, yahut 10 kişilik heyet İstanbul'a gidecek; bunun tatbikatını yapalım. Siz de idareden yetişmiş bir arkadaşınız. Gitti, suiistimalleri tesbite başladı ifadelere müracaat etti. Bütün polis mensupları akın, akın heyetin huzurunda ifade vermeye gelecek. Vatandaşlar ifade vermeye gelecek. Umumi kadınlardan tutun da bilmem kaçakçılardan tutun da, esrarkeşlerden tutun da, hırsızlardan tutun da iştirak içindekileri bir bir tesbit edecek ve bunları ifadelerle tesbit edecek ve fezleke yapacak, sonunda da tasfiye edecek diyorlar. Yani, icabında temizliyecek. Müsaade buyursunlar; Türkiye'de, bu memlekette bir Hükümet vardır, İcra Kuvveti vardır, bunu inkâr edemeyiz. Evvelâ, Hükümet vaziyet eder, icraatını yapar, mülkiye müfettişleri vasıtasıyla polis müfettişleri vasıtasıyla tahkik ettirir. Her türlü vasıtalarla sahiptir. Bunların inceliklerini bilen insanlar vardır. Beyaz zehir ticareti deyip geçmeyiniz. Buradan giden heyet ne yapacak bilir misiniz? Birtakım eksperler kullanacaktır. Buna mecburdur, anlamayacaktır. O eksperleri kim tavsiye edecektir? Rica ederim, yani. Polise itimadetmiyor, polis âmirine itimadetmiyor, kimden alacaktır bu şeyi? ... Meseleyi genişletmeyelim, her mevzuda Meclis araştırmasına gidersek, yani bilhassa madde isnadı sıfatıyla suiistimal... Muhterem arkadaşlarım, muayyen bir konuda inceleme yapmak değil bu, muayyen bir suç isnadı. Filân memur hırsızlık yapıyor; filân memur şuna iştirak ediyor, para topluyor, filân memur şunu yapıyor, bunu yapıyor. Bunlar tamamen mekanizma kurulmuş teftiş heyetleri mevcut, beğenilmiyorsa dışarıdan da alınabilir. Amerika'dan mütehassıs bile istenebilir, ekspertiz

*istenebilir. Beyaz zehir mevzuunda mütehassıs istenebilir. Bu mevzuda Hükümetin salâhiyetlerine tecavüz etmemek lâzımdır. İcra kuvvetini serbest bırakalm. Maruzatım bundan ibarettir.”*⁷²⁴

Osman Sabri Adal’dan sonra, şahsı adına söz alan Sakarya Milletvekili Muslihittin Gürel düşüncelerini dile getiriyor ve onu CHP Grubu adına bazı eklemlerde bulunmak isteyen Eskişehir Milletvekili Şevket Asbuzoğlu izliyordu. Asbuzoğlu’nun, Meclis Araştırması açılmasına karşı çıktığı konuşması şöyleydi:

“...Evvelâ şunu belirtiyim ki, ne Emniyet Umum Müdürünün, ne İstanbul Teşkilâtının ve ne de Türkiye’nin demin arkadaşımız Sayın Kılıçoğlu’nun bütçe müzakereleri sırasında Milletvekilleri arkadaşlarımızın Türkiye’nin her tarafında bahis konusu olan zabıta vakalarından dolayı zabitanın heyeti umumiyesinin tertemiz, bu suçlarla ilgisi yoktur, diye bir iddia ile karşımıza çıkmış değildir. Muhakkak ki; 16000 in üstünde bir kadroya sahip teşkilâttır. İçerisinde ciddiyetle vazife görenler de vardır. Belki bu vazifeyi suiistimal edenler ve hakikaten arkadaşımızın demin saydığı türlü delillerin içerisinde, türlü delillerden her hangi birinin faili aslisi bulunanlar da bulunabilir. Ben bu yönden onların müdafaasını yapacak veya bu hâdiseler doğrudur, yanlıştır gibi arkadaşımızın ileri sürdüğü yok randevu evleri işletiliyor, beyaz kadın ticareti yapılıyor... Bunlar da olmamıştır demiyorum. Bu gibi suçlar da olmuş olabilir. Usul hakkında söz aldığım zaman maksadımız, Sayın Dahiliye Vekili koskoca bir Emniyet Umum Müdürlüğü Teşkilâtı başından sonuna kadar, ama kendi zamanında, ama kendisinden evvel işlenmiş suçlar için; itham ediliyor. Daha önceden de kendisine polis hakkında böyle bir Meclis araştırması açılması hakkında bilgi veriliyor, neler istendiği bildiriliyor. Yüce Meclisinize İçişleri Bakanı olarak veya Emniyet Umum Müdürlüğü Teşkilâtı olarak ne şekilde çalışma yaptığını veya Vekâletin hangi yolda olduğunu muhterem milletvekillerine izah etmeden bizleri ancak öyle mi, değil mi gibi bir çapraşık yol üzerinde yürümek mecburiyetinde bırakıyor. Böyle bir şey olmaz. Evvelâ Dahiliye Vekili buradadır, takdimen söz alma hakkına sahiptir, Hükümet istediği zaman söz alabilir. Ama, böyle bir mühim konuda, memleket âsayaşını temin eden en nazik bir müessesesi hakkında söz söylenirken Dahiliye Vekili buraya çıkıp, «vardır veya yoktur, şikâyet yapılmıştır veya yapılmamıştır, bunun üzerinde icabeden tahkikatı yapıyorum» demesi veya «şimdiye kadar bana bir şey intikal etmedi» demesi lâzımdır ki, buradaki muhterem milletvekili arkadaşlarımız bu mevzuda bir kanaate sahibolsunlar; görüşlerini ifade edebilsinler. Bundan mahrum olarak konuşmaya devam ediyoruz...

Nedir arkadaşlarım, arkadaşlarımıza verilen ihbar mektubu veya rapor, ihbar mektubu olduğunu tahmin ediyorum, isnat edilen suçların her biri biraz zabıta vak’asıdır. Türkiye’de bugün de, yarın da, öbürğün de kıyamete

⁷²⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 84, (31.03.1965), ss. 734-736.

kadar zabıta vak'ası olacak ve hakikaten bunun içerisinde zabitanın bihakkın vazifesini yerine getiremediğine dair şüphe ettiklerimiz bulunacaktır. Demiyorum arkadaşına, bu hâdiseler oluyor ama zabıta da bihakkın vazifesini her gün yerine getiriyor, diye bir iddianın sahibi değilim.

Sözümün başında da arz ettiğim gibi, bunların içinde vazifesini ihmal edenler bulunacaktır. Ama, izin verin, Meclis bu gibi zabıta varakalarına soruşturma açmak suretiyle, demin Sayın Osman Sabri Adal arkadaşımızın gayet vazih bir şekilde izah ettiği gibi, soruşturma heyeti seçilecek, gidecek neyi tahkik edecek? Burada ifade etmek istemiyorum. Arkadaşım kadar ben de çekinsem davranıyorum. O raporlar bana iki sene evvel geldi. Samimî arkadaşına samimiyetle ifade ediyorum, sizdeki raporlar bendenize iki sene evvel geldi. O zamanın Dahiliye Vekiline sordum, ne yapıyorsunuz dedim. Bunlar üzerinde, «müfettişimi gönderdim, tahkik ettiriyorum» dedi.

Geçen sene Meclis Soruşturma Kuruluna, başka bir hâdiseden dolayı İstanbul Emniyet Müdürlüğünde vazife verdiğimiz sırada, o zaman Emniyet Müdüründen izahat aldım. Mülkiye müfettişleri buradadır, isimlerini hatırlamıyorum, «bir heyetin verilen böyle bir rapor üzerinde tahkikat yapmakta olduklarını» söylediler.

Sonra bu arkadaş -anladım kimin verdiğini- meslekten ihracedilmiş. Etem Kılıçoğlu arkadaşına, bir idareci arkadaş olarak bir serzenişte, sitemde bulunacağım. Kendileri çok iyi bilirler; idarede uzun müddet hizmet vereceksin, vaktiyle vazifeni yapacaksın, raporların dinlenecek veya dinlenmeyecek. Kendin o meslekten ayrıldıktan sonra 16 gün Ankara'da münteşir Adalet Gazetesinde bütün zabitanı teşhir edeceksin. ... böyle mühim bir müesseseyi zedelemeye bu mesleke hizmet eden kimselerin hakkının olmadığını arkadaşımızın da takdir edeceğine inanıyorum. 16 gün arkadaşlar, Ankara'da münteşir bir gazetede, bu teşkilat, bütün hüviyetiyle, maddi mânevi bütün mukaddesatıyla, haysiyetiyle yıpratılmaya çalışılmıştır. Zannedirim yeni kesti, neşriyatını.

Şimdi bu şekilde hareket eden, vazife gördüğü sıralarda kendisine tevdi edilen esrarlı vazifeleri, ayrıldıktan sonra, güya bir İstanbul Emniyet Müdüründen veya Emniyet Umum Müdüründen veya o zamanın Dahiliye Vekilinden kendi arzuları yerine getirilmedi diye böyle çıkacak, arkadaşlarımızı yanlış beyanlarla yanlış yollara sevk edecek ve buradan biz de tutacağız Meclis Heyeti seçeceğiz, göndereceğiz ve bütün bir teşkilâtın, Polis Teşkilâtının haysiyeti ile oynamaya çalışacağız. Meclis tarihinde böyle bir hâdiseye görülmemiştir. Bu doğru bir şey değildir.

...

Hulâsa olarak şunu arz etmek istiyorum. Bilhassa Muslihittin Gürer arkadaşım da burada polisin her türlü isnat ve iftiradan azade olması, namuslu insanlar olarak meydana çıkması için tahkikatın açılmasını istiyorum diye, reylerinizin burada bu yönde tecelli etmesini söylediler. Bu arkadaşım

da idareden gelmedir. Rica ediyorum, bunu, Etem Kılıçoğlu arkadaşımız da dâhil olmak üzere, bunu yapmıyalım. Bu hakikaten teşkilâtı zedeler, bize karşı olan itimadı da sarsılır. Sonra emin olun, elinizde maddi bir mevzu yoktur. Şu şunu almış, şu filân adamın idare ettiği şebekede, bilmem esrar kaçakçılığı şebekesinde, beyaz kadın ticaretinde şu şebeke bunu yapıyor da; şu, şu şahıslar da bunu alıyor, diyecek, karşınıza rapor sahibinden gayrı bir tek kimsenin maddi olarak ileri sürüleceğine inanmadığım gibi, raporda da bu yoktur.

...hâdisenin tahkikatına asla ne Meclisin bünyesi müsaittir, ne de hâdiselerin nezaketi buna imkân verir. Arz ettiğim gibi, bırakırız, tahmin ederim ki, o zamanın Dahiliye Vekili, bugün aramızda bulunuyor, söz almıştır, neler yaptığını izah edeceklerdir. Ondan sonraki hâdiseleri de her şekliyle lûtfedecektir. Şimdiki Dahiliye Vekili de burada. Ondan da öğreniriz. Bunların alacakları neticeye göre, arkadaşıma ihbar eden, durumu anlatan zatı tatmin olmaz veya arkadaşımı bizzat tatmin etmez ise, o zaman kendileriyle aynı önergeye imza koyarım. Bu iş hakikaten vâkıdır. Ama, müfettişler tetkikat yapmışlardır. Ama, üst kademede birkaç kişi kendisini himaye için bunu örtbas ediyorlar, Meclis soruşturması açılmasını beraber istiyelim, derim. Fakat, bugün bu müesseseye dokunmıyalım, en derin saygılarımı sunarım.”⁷²⁵

Görüşmeler sırasında, daha önce Meclis Araştırması önergelerinde rastlanmayan bir durumla karşılaşmıştı. Gerçekten, Edirne Milletvekili İlhami Ertem’in, konunun açıklığa kavuşturulmasını sağlaması açısından, bu önerge üzerinde konuşmak isteyen milletvekillerinin, “lehte”, “aleyhte” ve “üzerinde” düşünce belirtecek şekilde gruplandırılmasını öneren önergesini Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin oya sunuyor ve Millet Meclisi Genel Kurulu bu öneriyi kabul ediyordu⁷²⁶. Bu karar doğrultusunda, Meclis Araştırması önergesinin aleyhinde konuşan Ankara Milletvekili Burhan Apaydın, İstanbul Emniyetinde yaşanan sorunların incelenmesi işinin Hükûmete ait bulunduğunu ileri sürüyor ve bu konuda niçin bir Meclis Araştırması açılmaması gerektiğini şu sözlerle dile getiriyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, Anayasamız, Meclisin denetim usullerini tâyin etmiştir. Meclis, esas itibariyle, teşriî bir organdır. Bunun dışında, icranın faaliyetlerini kontrol etmek yetkisi vardır. Anayasamız, bu yetkinin esas teşriî görevinin aksamamasını temin maksadıyla hangi hususlarda daha doğrusu hangi hudutlar içinde ve usul ürerinde kullanılacağını da tâyin etmiştir. Biz, bu usullerin dışarısına çıktığımız takdirde, Meclis esas görevini yani teşriî görevini ifadan uzak kalır. İşte, bu önergeyi evveleminde bu açıdan ele almak mecburiyetindeyiz. Bu açıdan ele aldığımız

⁷²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 84, (31.03.1965), ss. 738-740.

⁷²⁶ İlhami Ertem’in önergesinde şöyle denilmekteydi: “Yüksek Başkanlığa, Mevzuun açıklığa kavuşması için görüşmelerin araştırma açılmasının lehinde, üzerinde ve aleyhinde olarak yapılmasını arz ve teklif ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 84, (31.03.1965), s. 741.

takdirde, nedir Meclisin denetleme usulleri? Soru, gensoru, soruşturma, araştırma ve genel görüşme. Şimdi, icranın faaliyetleri hususunda her hangi bir milletvekili bir bilgi sahibi olmak maksadıyla soru önergesi verebilir. Şimdi arkadaşımız kendisine gelmiş olan birçok mektuplar tahtında bilgi sahibi olmak istiyor ve bu bilgiyi de Meclise teşmil etmek istiyor...Olmaz arkadaşlar... Evveleminde arkadaşımız sorusunu verir, *Dahiliye Bakanı* bunun karşısında cevabını verir, tatmin olur veya olmaz. Bunun neticesinde başvuracağı usuller vardır. Hükümet hakkında gensoru getirebilir. Dahiliye Bakanı hakkında gensoru getirebilir. Bunlara tevessül eder. Veya bunun dışında ne olabilir? Dış politikada yaptığımız gibi her hangi bir mevzuda, Hükümetin, Meclisin temayül ve düşüncelerini öğrenmesi veya Meclisin Hükümete ışık tutması için, dahil bir mevzuda da olur, Meclis genel görüşme açar. Buna göre her hangi bir meselenin halli yolunda nasıl hareket edilebileceği hususunda sayın milletvekilleri görüş ve kanaatlerini ifade ederler.

Şimdi arkadaşlarım, işi bu zaviyeden ele aldığımız takdirde, niçin araştırma yoluna gideceğiz? Araştırmanın gayesi nedir? İşte bu müessesenin kullanılması mevzuunda bu gayeyi göz önünde bulundurduğumuz takdirde, ancak önergeyi kabul veya ret açısından kıymetlendirebiliriz, oylarımızı kullanabiliriz. Yoksa, bu hâdiseler tahtında, araştırmak lâzım mıdır, değil midir? Bunlar doğru mudur veya doğru değil midir? Hükümetin dahi bu mevzuda izahatta bulunmasına ihtiyaç hissetmivecek bir duruma gireriz. Yani, Hükümet dahi bu noktada bir beyanda bulunmak mecburiyetini duyamaz, arkadaşlar. Şimdi nedir? Araştırma. Araştırmanın sonucu nedir? Sayın önerge sahibinin beyanına göre Türk polisinin şeref ve haysiyeti üzerine düşürülmüş olan bir gölgenin ortadan kaldırılması. Arkadaşlar, bu Meclisin vazifesi değildir. Diğer bir noktai nazara göre, teşkilât içinde mevcudolan ve maalesef mesleki şerefine gölge getiren bâzı memurların, emniyet âmirlerinin, şube müdürlerinin suçlarını tesbit. Arkadaşlarım, bu da Meclisin vazifesi değildir. Bizim Meclisimiz, ne bir teftiş heyetidir, ne de bir savcılık makamıdır? Bu açıdan ele aldığımız takdirde, araştırmayı icabettirecek bir mevzu ile karşı karşıya bulunmuyoruz. Şu halde, mevzu, Meclis, neticesi alınmıyacak bir meseleye zamanını tahsis etmiş gibi bir duruma girer...

... Arkadaşlarım, Hükümetin vereceği izahat ne olursa olsun, böyle bir önerge takdimi karşısında bizim vereceğimiz karar, önergenin reddi karardır. Başka bir yolumuz olamaz. Sonra, Meclisin iştigal edeceği... araştırma mevzuları da gayet hassastır. Yüksek Meclisinin seçeceği Araştırma Heyeti ne ile meşgul olacak? Randevu evleriyle, umumhanelerle, kumarhanelerle v. s. Arkadaşlarım, bu, Meclisin Araştırma Heyetinin de vakar ve haysiyeti ile uygun düşmiyecek bir araştırma tarzıdır, dolayısıyla Meclise râci olacak birtakım sonuçları da hâsıl edebilir. Ama, mevzuu bu tarzda sayın arkadaşımızın getirmesine ben de iştirak ederim, mevzuu haklı görüyorsam, Vekile bir سوال olarak sorulur. Yahut Emniyet Teşkilâtına bir yön vermek suretiyle bir genel görüşme açalım der. Olabilir bunlar hakkında muhtelif fikirler ileri sürülebilir veya Vekil vazifesini yapmamıştır, der soruşturma talebiyle

huzurunuz gelir; gensoru açabilir. Vekil bunu yapmaktan âcizdir; diyebilir. Gensoru ile gelir. Arkadaşlar, bütün bu hususlar varken, biz Yüksek Meclisi esas görevi dışında ve görevinden alıkoyacak bir mevzu ile asla meşgul edemeyiz, arkadaşlarım. Bu sebeplerle, sayın önerge sahibinin izah etmiş olduğu hususları da dikkate alarak, bu önergenin reddi gerektiği kanaatindeyim. Arz ederim.”⁷²⁷

Yeniden söz alan önerge sahibi Etem Kılıçoğlu’nun özellikle Apaydın’ın eleştirilerine karşı çıkararak önergesini savunduğunu ve şöyle dediğini görüyoruz:

“...Bâzı arkadaşlarım, sanki polisin tümü itham altında bırakılmış da her hangi bir mülâhaza ile kalkıp polisin müdafaasını yapıyorlar. Benim de içerisinde bulunduğum bir teşkilâtın müdafaasını başkasının yapmış olmasından üzüldürüm. Çünkü, itham yok ki, bu teşkilâtın savunulması yapılsın. Arkadaşlarım takriri okumamışlar. Arkadaşlarım, bâzıları için söylüyorum tabii, müzakereleri de takibetmişler; endişe duyulurmuş ki, polisi hemen bundan şey edecekmış. Var mı böyle bir şey? Kim söylemiş?.. Ben Sayın Apaydın’a şu hususu ifade edeyim. Benim takririmi dikkatle okurlarsa buradaki mütalâalarıyla önergenin verilmesi arasında kendi beyanlarını, kendi fikirlerini dayandığı nokta ile bir alâka kuramayacaklardır. Şimdi, bendeniz takririmin tamamını değil, neden Meclis araştırması talebinde bulundum, bu kısmı takrirden aynen okumak suretiyle arkadaşlarımı cevaplandırmak istiyorum. Ne diyor şu gazete şöyle olmuş, «Bâzı polis ve âmirlerinin, isimleri zikredilmiş, takrirden, şu, şu, şu hususları ileri sürülmüş ve bu yazı serisinde, cümle aynen böyle. «Bir siyasi iktidarın sorumluları ile bâzı polis şefleri, sanık olarak huzurunuz çıkarılacaktır.» denmektedir. Yazı böyle söylüyor. İşte bendeniz de diyorum ki, takririmde devamla. Misal olarak ele alınan konuların ilgililer tarafından, zamanın İçişleri bakanlarına da arz edildiği, fakat gereğine tevessül edilmediği ileri sürülmektedir. Demek ki, hâdiseler olmuş, rapor verilmiş, kime? Bakana da verilmiş, fakat gereğine tevessül etmemiş. Gereğine tevessül edilmemesi en azından vazifeyi ihmaldir. Kimler bunlar? Zamanın İçişleri Bakanına da verilmiş. Yine devam ediyor. «... Bu durum karşısında bâzı emniyet mensuplarının rüşvet, haraç, vazifeyi ihmâl veya suiistimal ederek suçlar işledikleri umumi efkâra duyurulmakta ve böylece suç işliyenlerin iktidarı elinde bulunduranlar tarafından himaye edildiği intibahı uyandırmaktadır.» Devamla, «... Siyasi sorumluluk taşıyan kişiler hakkında her hangi bir muamele yapılabilmesi için her şeyden önce hırsız, polis tefrikasında ileri sürülen iddiaların hiçbir tesir altında kalmaksızın tahkik edilmesi ve böylece suçluların kim veya kimler olduğunun ortaya çıkarılmasına bağlıdır. Bu itibarla, hakikatlerin meydana çıkarılması, varsa suç ve suçluların tesbiti ve haklarında gerekli muamelelerin yapılabilmesi gayesiyle...» diyoruz ve 88 nci maddeye göre muayyen bir konuyu tesbit

⁷²⁷ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 84, (31.03.1965), ss. 741-744.

ederek, önergemize son veriyoruz.

Şimdi, bazı arkadaşlarımız diyorlar ki, teftiş mekanizması vardır. Bir arkadaşımız da ifade ettiler. Sanki, biz, yok demişiz. Efendim mülkiye müfettişleri olduğunu, polis müfettişleri olduğunu herkes bilir. Hiyerarşik murakabenin yapıldığını da herkes bilir. Ama, bu murakabeyi yapacak olan âmir, bu murakabeyi yapacak olan polis veya mülkiye müfettişi, her halde Bakanla alâkası olan bir şeyi Bakan adına tahkiki yaptığı için Bakan hakkında da mı tahkikat yapacak? Olur mu böyle şey? Normal Devlet mekanizması içinde bunun tahkiki mümkün olamaz. Ne diyoruz? İddia ediyor, bu rapor salahiyetli kimseler tarafından ele alınmış, hasıraltı edilmiş. Bakana verilmiş, İçişleri Bakanı tevessül etmemiştir. İsimlerini zikrediyor içinde, okumadım zamanınızı almamak için. Yazıda ve raporda diyor ki, zamanın İçişleri Bakanı falan, zamanın İçişleri Bakanı filân. Daha ileriye gidiyor. Ben tarafsız bir arkadaşınızım, bunları açık, açık söylerim. Daha geriye gidiyor, şimdikileri de diyor, falanı eski Bakan himaye ediyor, yazıda söylüyor, ben söylemiyorum, raporda söylüyor. Benim böyle bir iddiam yoktur. Rapor şu veya bu şekilde efkârı umumiyeye intikal ettirilmiş. Diyor ki, polisin bazı şefleri... Kim? Saymış ismini beyefendiler. Van'daki polis memuru ile bilmem Silifke'deki polis memuru ile alâkası yok. İstanbul'da diyor falan, Ankara'da falan. İsimlerini bir, bir koymuş. On taneyi geçmiyor bu isimler. Bunları zan altında bulunduruyor.

Ne olacak? Gereğini bünyesi içerisinde de yapmamış. Binaenaleyh bakanlarla da ilgisi var mı, yok mu? Çok rica ederim, Büyük Meclis her şeyden önce bunu tesbit etmeye mecburdur. Nasıl tesbit edecek bunu? Mülkiye müfettişleri size rapor verir de bunların bakanlarla alakası mı var diyebilecek? Olur mu böyle şey. Diyorum ki, eğer bu iddialar doğru ise suçlu ortaya çıkacaktır. O suçlu, kimdir? Emniyet mensubu bir memur veya âmiri ise ya Memuru Muhakemat Kanununa tabidir, o kanaldan gider; yok 1609 sayılı Kanuna tabi ise o kanaldan gider; yok teşkilâtın kademesindeki memur ise Polis Divanı veya bilmem ne tarafından ayrıca muamele görür. O ayrı şey. Bizim onunla bir ilgimiz yok. Ama onların işledikleri suç sabit olur da siyasi iktidarı muhafaza edenlerden biri ile ilgisi tesbit edilirse, bizim Meclisin görevi o zaman başlayacak. Diyeceksiniz ki evet, bir Meclis araştırması yapılmıştır. Falanla ilgisi olduğu sabit olmuştur; gel bakalım sizin de burada cezai sorumluluğunuz vardır, diyeceğiz. Uluorta buru nasıl diyebilirdim? Diyemezdim. Diyorum ki, itham ediyor. Bâzı polis şefleriyle iktidar sorumluları sanık olarak huzurlarınıza çıkacaktır.

...Türk polisini tenzih ederim. Bizim raporda da var, hattâ yazıda da var. Bakınız ne demişiz biz? «Yazılmakta ve bu işlerle alâkası olmıyan emniyet mensupları tenzih edilmektedir.» Ne diyecektir başka? Kim? Sekiz on tane adam... Kiminle ilgisi var? Zamanın Bakanlarıyla ilgisi var. Var mı, yok mu? Eğer, bunu tesbit edecek organı, usulü arkadaşlarımız ortaya koyarlarsa,

bendeniz buna derhal katılırım. Ben demiyorum ki, polisin hepsi şöyledir. Kim söyleyebilir bunu, insanın çıldırması lâzım ki, heyeti umumiyesini nazarı itibara alsın...

...Yazıda öyle şeyler var ki, bizim kanadımıza mensup vekillerin de isimleri geçmekte. Hâlâ diyor falanca ile falanca bunu himaye ediyor. Doğru mu, yanlış mı? Bunu bulursanız siyasi edebiyat yapıp da Türk polisi şöyledir, böyledir dememize lüzum yoktur. Bu Türk Milleti doğru ise, o doğru olduğu nisbette polisi de doğrudur, tapucusu da doğrudur, mebusu da doğrudur. Benim mâruzâtım bu. Elbette, Yüksek Heyetiniz en doğru en isabetli kararı verecektir.”⁷²⁸

Daha sonra, bir yeterlik önergesi verildiğini görüyoruz. Ancak, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Mekki Keskin, yeterlik önergesini oya sunmadan önce, araştırma önergesinin lehinde ve aleyhinde yeterince konuşulduğunu, fakat üzerinde sadece bir kişinin konuştuğunu belirterek, yine üzerinde konuşmak isteyen bir üyeye söz vereceğini bildiriyor ve bu gruptan olmak üzere, bazı hatiplerin konuşmasında adı geçen İçişleri eski Bakanı Orhan Öztrak'ı kürsüye çağırıyordu. Öztrak'ın konuşmasında dikkat çeken satırlar şöyledi:

“Çok değerli arkadaşlarım. Sayın Kılıçoğlu arkadaşımız Anayasanın 88 nci maddesine dayanmak suretiyle. İstanbul polis teşkilâtı hakkında bir araştırma talebeder. Araştırma talebi araştırma konusu şudur. Kumarhanelerden, umumhanelerden, afyon kaçakçılarından polisin haraç aldığı, bunlarla ortak olduğu bu teşebbüsü geliştirdiği yolundadır.

Muslihittin Gürer arkadaşım da bu önergeyi desteklerken, polis vazife gördükten (görürken denmeliydi E.O.) şaibelilerden şaibesizlerin ayrılması lâzımdır, diye bu konuya iltihak eder. Tahmin ediyorum ki, bâzı izahatta bulunduktan sonra, meseleye bir çözüm yolu bulunması daha kolay olacaktır. Arkadaşım mesleklerini ve sarih olarak adreslerini tesbit ettiği için ben, adı geçen kimselerin isimlerini söylemekten çekinmiyeceğim. Çünkü, ayan, beyan olmıyan hiçbir mesele kalmamıştır. Ben, Dahiliye Vekâletine geldiğim zaman, emniyet müfettişlerinden Kemal Özsoy bana gelerek, 6.9.1963 ve 12.9.1963 gününde Emniyet Genel Müdürlüğüne İstanbul'daki yolsuzluklar hakkında bir rapor hazırladığını ve bu raporun bu makamca kaale alınmadığını ifade ettiler. Bunun üzerine, ben, İstanbul Valisini bu konuyu tahkike memur ettim, İstanbul Valisi, bu konu hakkında, bana 10.3.1964 günü özel kalem 11/54 numaralı şu cevabı verdi. «Bu raporun müstenidatı asılsızdır. Bu raporda zikredilen isimleri geçen insanlar idarenin en temiz, en kabiliyetli insanlarıdır» yolunda, cevap idi. Rapor ve itham konuları çok ağır şeyleri ihtiva ettiği için, ben, bununla yetinmiyerek 31.3.1964 tarihinde konunun bir mülkiye teftiş kurulu tarafından tahkik ve tetkik edilmesini talimat olarak teftiş heyetine verdim, teftiş kurulu,

⁷²⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 84, (31.03.1965), ss. 745-747.

eski valilerden Asım Büyüklü'nün Başkanlığında bu konuları incelemek üzere vazifelendi. Bu konu üzerinde yapılan tahkikat sırasında ayrıca ikinci bir emir daha verdim. İstanbul'da mülkiye müfettişlerine intikâl eden her türlü ihbarlar muhakkak ki, ciddi bir tetkikten geçirilecek ve bir tahkikat sonucuna, bir rapora bağlanacaktır, dedim. Fezleke lâzımgeliyorsa fezleke; fezleke lâzım gelmiyorsa raporla meselenin tesbiti gerektiğini, söyledim. Kemal Özsoy'un konuları üzerinde bu teftiş heyeti vazifeye başladı, Bu konulardan üç tanesi bugüne kadar neticelenmiş bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi, Beyoğlu'ndaki umumhanelerden haraç alınması meselesi ve Beyoğlu'ndaki nakledilen umumi evlerin yerlerinde kalması için birtakım rüşvetlerin verildiği ve bu rüşvetlerin de emniyet makamları tarafından alındığı yolundaki iddia rapora bağlanmış bulunmaktadır. Bunda asla polisin ilgisi olmadığını ve sonradan adliyeye intikal eden bir dâva dolayısıyla bunun emniyeti suiistimal suçu ile ilgililerin arada topladıkları paranın iyi yolda kullanılmamak suretiyle mahkemeye intikal ettiği anlaşılmıştır. Raporun tarihi 22.9.1964, 74/63 dır.

İkinci madde; Florya evlerinin suiistimal yoluyla birtakım nüfuzlu kimselere, gazetecilere verilmesi meselesi konusu üzerinde oldu. Bu konuyu da ciddi şekilde tetkik ettiler. Bu konu üzerindeki raporda da böyle bir şeyin vâridolmadığı meydana çıktı.

Diğer arkadaşın ifadelerinde geçtiği gibi, birtakım karakolların ve memurların keyfî şekilde nakledildikleri yolunda hattâ bir Vekilin emriyle, benden evvelki vekil arkadaşlardan birinin emriyle Dragos'daki karakolun tümünün değiştirilmesi yolundaki konu da rapora bağlandı. Tamamen vazife suçu sebebiyle bu değişikliğin yapıldığı ortaya çıktı, dosyalar şimdiki Dâhiliye Vekilinin elindedir. Tahkikatların bu seyri istikâmetinde, hâlâ bu teftiş heyeti vazifesine devam etmektedir,

Arkadaşımız baz morfin meselesi üzerinde durdular. Bana Bütçe Komisyonunda Sadi Binay arkadaşımızın sorduğu bir suali bir parça tahmin ediyorum ki, zabıtlarda yanlış çıkmış olacak, bir yanlış ifadeyle... Size arz edeyim. Ben baz morfin hakkındaki konuşmaları aynen tekrar ediyorum. Türkiye, Amerika'ya baz morfin numunesi göndermez. Yalnız Türkiye'nin bağlı bulunduğu bir Dünya Teşkilâtı vardır ki, Brüksel'de, o kendi salâhiyetleri içerisinde bulunan her türlü tetkikatı yaptırabilir. Buna bizim diyeceğimiz bir şey yoktur. Bu bir beynelmilel anlaşmadır. Türkiye de buna bağlı. Bu, bugüne kadar böyle olmuştur, bundan sonra da bu mukavele içerisinde kaldığımız müddetçe yine böyle devam edecektir. Bu, burada bulunan adamın birtakım entrikalar yaptığı yolunda birtakım şeyler söylendi. Bunları da tetkik ettirdik, arkadaşlarım. Hattâ en sonunda bana dedi ki, şimdi filân yerde yemek yiyorlar, gidebilir misiniz? Bütün gazetecilerle ve teftiş heyeti ile beraber gideceğim; yalnız aksi sabit olmazsa o zaman ne diyeceksiniz? Dedim, öyle ise bir tetkik edeyim dedi ve gitti. Bugün kendisine yanaşan zat vaktiyle bana kendisinden çok daha yakın görünerek, hattâ siyasi fikirlerime de ortak görünmek suretiyle

yaklaşmış ve birtakım neticeler istihsal etmek istemiştir.

...

... Açık rejimin en büyük vasfı açık dosya olabilmesidir. Dosyalar da açıktır. Kaldı ki, bugün çok değerli arkadaşlarımın ekseriyetle hâkim bulunduğu bir kabinenin tetkikine, icranın yürütümüne bu dosyalar da amadedir.

Muhterem arkadaşlarım; mülkiye müfettişleri bahis konusu olan konuların bir kısmını bitirmiş, bir kısmının tahkikatını devam ettiriyor. Bu meseleler hali tahkiktedir. Mülkiye müfettişi tahkikatlarda idari sorgu hâkimi mevkiindedir. Yeminli adam dinler, yeminli şahitler dinler. Bu ise idari mahkemenin ilk safhasıdır. Bilmem, bu sırada, bu konuların burada konuşulması adalete intikal etmiş, idari kazaya intikal etmiş bir konunun tesir altında bırakılması mânasına gelip gelmiyeceğini yüksek takdirlerinize arz ederim. Arkadaşım, endişe etmesinler. Bu hâdiselerin çoğu; arkadaşım işe başlıyalı daha 1,5 ay oldu; çoğu ondan evvelki vekiller hakkındadır. Binaenaleyh; ortak fezleke düzenliyen mülkiye müfettişleri, yalnız kendi vicdanının sesini dinleyecek ve bu memlekette anlaşılagelmiş olan yüksek Devlet ricaline has vicdanının sesini her yerde söyleyebilecek haldedir; Kaldı ki, biz de orada olsak bize karşı da bu lâflar söylenecektir; söylenmiştir. İdare bu memlekette ananesi olan, haysiyeti olan ve haysiyetini şimdiye kadar umumi bir hâdise ile iptal etmemiş olan bir konudur. Onun için bu konuları ele aldığımız zaman, daha hesaplı, daha ciddi şekilde bir tetkik olarak ortaya getirmek mümkündür. Arkadaşımızın siyasi bir araştırmaya, siyasi bir mesuliyete varan bütün deliller, şimdi işi yürütmekte olan mülkiye müfettişlerinin elindedir. Bunlar meydana çıktığı zaman, bu konu buraya gelir. Millet hayatında önemli bir yeri olan polis müessesesini, lütfedelim söyle bir ağız pesengi haline getirmiyelim, arkadaşlar. Şekli fazilet uğruna, şekli fazilet zekâtını polis müessesesinde vermiyelim.

Değerli arkadaşlarım, demin de arz ettiğim gibi, bu konu çok dirayetli mülkiye müfettişleri elindedir. Bahis mevzuu olan polis müessesesinin en başında bulunan Ahmet Demir Beyin dahi bu müessese ile, bu müesseseye en ufak bir tesiri olamaz. Hiyerarşi de tamamen ayrılmış mesuliyetler içerisinde. Bu balkımdan, arkadaşımın

istediği bütün malzeme mülkiye müfettişlerinin tahkikatı içinde yer almaktadır. İnşallah mülkiye müfettişleri vazifelerini bitirirler. Ondan sonra da Meclisin kâfi görmediği konularda haklı olan tetkikatı, araştırmayı, tahkikatı yapar. Yalnız, birtakım meseleleri çok hassas olan konularda bâzı hassasiyetlerle lüzumsuz yere tahrik etmemek Yüksek Meclisinizin dirayetli ve basiretli vazifelerinden biri olduğuna kaaniim. Hürmetlerimle.”⁷²⁹

Öztrak’tan sonra, İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan söz almış ve Hükûmetin araştırma önergesine bakışını dile getirmişti. Bakan Akdoğan, yürüyen idari soruşturmanın sonucunun beklenebileceğini; ancak, bir biçimde, konunun, soru veya

⁷²⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 84, (31.03.1965), ss. 747-749.

gensoru kurumlarıyla Meclise taşınması söz konusu olacaksa, böyle bir beklentiye girmeye gerek olmadığını belirtiyor ve gündeme gelmiş olan araştırma önergesinin önünün açılmasının doğru olacağına dikkat çekiyordu. İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan'ın konuşması, Millet Meclisi tutanaklarına şöyle yansımış bulunuyordu:

“... Muhterem arkadaşlar, Anayasamızın 88 nci maddesinin verdiği yetkiye göre, bir milletvekili arkadaşımızın muayyen konularda araştırma istemesi elbette ki hakkıdır, Yüksek Meclisiniz bu talebi uygun gördüğü bu araştırma yapılacaktır.

Biz, Bakanlık olarak tahkikatın devam ettiğini Yüksek Heyetinize arz etmekle beraber, Yüksek Meclisinizin teşri kuvveti harekete geçirme babında yapılan bir teklifi kabul ederek bir inceleme heyetinin kurulması fikrine karşı da değiliz. Hükümet olarak kanaatimiz odur ki, her türlü kanuni yolların kullanılmasında fayda vardır. Yüksek Meclisinizce böyle bir karar verildiği takdirde elbette bunların faydalı neticeleri husule gelecektir.

Muhterem arkadaşlarım, yalnız şu hususu bilhassa, belirtmek isterim:

Burada konuşan arkadaşlarımızdan bazıları Bakanlığa muayyen bir mehlin verilmesini, bu mehlin hitamında icabederse konunun bir sual takriri ile veya gensoru olarak Yüksek Meclisin huzuruna getirilebileceğini ifade ettiler. Muhterem arkadaşlar, bu konu iki yıla yakın bir zamanda ele alınmış, hâlâ devam ediyor. Bugün bu Bakanlıkta vazife almış bir arkadasınız olarak, çok kısa bir zaman içinde bunun bitirilmesinin mümkün olup olmayacağı olunda dahi tam bir kesin kanaate varmış değiliz. Kaldı ki, biraz evvel konuşan değerli arkadaşımız, Bakanlığı zamanında bunun üzerinde göstermiş olduğu hassasiyeti burada belirttiler. Yalnız, şayet Yüksek Meclisiniz muayyen bir mehilden sonra bir gensoru ile veya bir soru ile Yüksek Meclisin huzuruna gelecektse, gelmek arzusunda ise ki, bunu Sayın C.H.P, Grupu adına konuşan iki arkadaşımız da söylediler, bu iki aylık bir zamanın uzatılmasında bilhassa hiç fayla olmadığı kanaatindeyiz. Şu anda el konulmasında daha isabetli hareket edileceği kanaatine varmaktayım. Bu bakımdan sayın arkadaşlardan hassaten istirham ediyorum, madem ki, iki ay veya bir ay sonra soru veya gensoru olarak Yüksek Meclisin huzuruna getirilmesi mümkündür diye düşünülüyor, bugünden bir arkadaş meseleyi getirmiş, derhal ele alınsın, tesbit edilsin, her birimizin mesuliyetleri varsa ortaya çıksın, bu mesuliyetlerimizin hesabını vermekle biz de şeref duyalım.

Muhterem arkadaşlar, yine bir arkadaşımız, bilgi vermediğimiz için malûmattar olmadan konuşmak zaruretiyle karşı karşıya kaldığını belirttiler; arkasından da, bu meseleye ait Sayın Kılıçoğlu'na verilen raporun iki yıl evvel kendi ellerinde olduğunu, bu hususta Bakanlardan da, İstanbul'daki vazifelilerden de bilgi edindiklerini söylediklerine göre, bilgi almadan konuşma durumunda değiller. Meseleyi bir milletvekili olarak hassasiyetle takibetmişler ve gereken bilgiyle mücehhez bulunuyorlar.

O bakımdan, sözlerime son verirken, vazifelerini şerefle yapmış ve yapmakta bulunan değerli emniyet mensuplarının vazifeleri hakkında takdirkâr görüşlerini arz eden arkadaşlarım, o camia adına hürmet ve

saygılarımı sunarım.

*Ayrıca büyük bir itham altında kalan İstanbul Polis Teşkilâtının sadece İstanbul’da bulunan ve zan altında olan arkadaşlarımız değil, 16 bini, hattâ efradı aileleriyle birlikte düşünülecek olursa, 50–60 bin kişiyi bir azap altında bırakmış olduğunu da ifade etmek isterim. Biz, mesul kimseler olarak, bu kimselerin bir an evvel adalet önüne veya Meclis huzuruna vazifesi dolayısıyla çıkarılmasını, şayet suçları varsa bunların bir an evvel cezalarını çekmelerini, suçları yoksa şerefli Devlet memuru olarak alını açık gezmelerini istiyoruz. Bu bakımdan, Yüksek Meclisin vereceği her türlü kararı samimiyetle kabul edip emirlerine amadeyiz. Hürmetlerimle.”*⁷³⁰

İçişleri Bakanından sonra, Millet Meclisi Genel Kurulunda, araştırma önergesinin aleyhinde söz alan Trabzon Milletvekili Ahmet Şener kürsüye geliyor ve onun konuşması sonrasında Başkanvekili Mekki Keskin, yeterlik önergesinin görüşülmesine geçiyordu. Yapılan oylama sonunda Başkanvekili Mekki Keskin, yeterlik önergesinin kabul edildiğini açıklamış ve Etem Kılıçoğlu’nun Meclis Araştırması açılmasını isteyen önergesini oya sunmuştu. Bu oylama sonucunda, Millet Meclisi Genel Kurulunun, Kılıçoğlu’nun Meclis Araştırması açılması istemini, 40’a karşı 46 oyla kabul ettiği anlaşıyordu⁷³¹. Bu sonuç üzerine, Başkanvekili Mekki Keskin, her ne kadar, Meclis Araştırması açılmasının kabul edildiğini ve sıranın araştırmayı sürdürecektir olan komisyonun seçimine geldiğini açıklamışsa da, bazı üyeler Başkanlık Divanında bir üyenin eksik olduğunu ileri sürüyor, bazı üyeler ise oylama sonucuna itiraz ediyorlardı. Bu konular üzerinde yoğun tartışmalar sürerken, toplantı yetersayısının kalmadığı anlaşıldığından, Başkanvekili Keskin, 1 Nisan 1965 tarihinde toplanmak üzere birleşimi kapatmıştı⁷³².

1 Nisan 1965 tarihli 84. Birleşimde, Başkanvekili Mekki Keskin, Meclis Araştırması açılmasının kararlaştırıldığı bir önceki Birleşimde, CHP Grubu adına Coşkun Kırca’nın Başkanlık Divanının oluşumuna ilişkin bir itirazda bulunduğunu hatırlatıyor ve bu konu çözümlenmeden Araştırmayı yürütecek komisyonun seçimi üzerinde görüşme açmayacağını bildiriyordu⁷³³. Sözü edilen itiraz ve bu itiraza karşı Başkanlık Divanınca belirlenen karar Millet Meclisi Genel Kurulunun 20 Nisan 1965 tarihli 91. Birleşiminde ele alınmıştı. Bu bağlamda, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok’un, önce Coşkun Kırca’nın itirazını, sonra da Başkanlık Divanının kararını okuttuğunu görüyoruz. CHP Grubu adına İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Millet Meclisi Genel Kurulunun 31 Mart 1965 tarihli 84. Birleşiminde alınan

⁷³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 84, (31.03.1965), ss. 750-751.

⁷³¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 84, (31.03.1965), s. 753.

⁷³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 84, (31.03.1965), ss. 753-754.

⁷³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 85, (31.03.1965), ss. 11-12.

Meclis Araştırması açılması kararına yönelik itirazında şöyle diyordu.

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Giresun Milletvekili Etem Kılıçoğlu'nun İstanbul Emniyet teşkilâtında kaçakçılık, hırsızlık, uyuşturucu madde, beyaz kadın ticareti ve bunlarla ilgili konularda inceleme yapmak üzere bir Meclis Araştırması Komisyonu kurulmasına dair önergesi üzerinde dünkü birleşimde yapılan oylama İhtizûk hükümleri dikkat nazarına alınmaksızın yapılmış bulunmaktadır.

Gerçekten:

1. Bu oylama yapıldığı sırada, Başkanlık Divanında İhtizûğün 5 nci maddesine aykırı olarak Başkanlık mevkiinde bir Başkanvekili ile sadece bir tek kâtip üye bulunmaktaydı. Bu durumda, Başkanlık Divanının tam teşekküllüyle mevkiinde hazır bulunmadığı açıktır. Böyle bir hal, Başkanlıkça oturumun derhal kapatılmasını gerektirdiği halde, böyle yapılmamış ve Genel Kurulun kararma iktiran etmek üzere söz konusu önerenin oylanmasına geçilmiştir.

2. Söz konusu önerge oylandıktan hemen sonra beşten çok daha fazla milletvekili ayağa kalkmak suretiyle oylamanın tekrarlanmasını talebettikleri halde, Başkanlık, «oylama neticesinin tebliğ edilmiş bulunduğuna» mütalâasıyla, işari oylamayı, İhtizûğün 134 ncü maddesinin 2 nci fıkrasına aykırı olarak ayağa kaldırmak suretiyle tekrar etmeyi reddeylemiştir.

Bu durumda, söz konusu önerenin oylanmasının tekrarlanmasını ve eğer bu konuda bir Araştırma Komisyonu kurulması kabul edilirse, bu komisyonun kaç üyeden kurulacağı, çalışma süresinin ne olacağı ve başkentten gayri yerlere gidip gidemeyeceği hususlarının yeniden oylanmasının karara bağlanmasını arz ve teklif ederim.”⁷³⁴

Kırca'nın bu önergesinde ileri sürülen hususların Millet Meclisi Başkanlık Divanında değerlendirildiğini bildiren Başkanvekili Nurettin Ok, Divan Kararını açıklıyordu. Kararda şöyle denilmekteydi:

“Millet Meclisi Başkanlık Divanının 8 Nisan 1965 tarihli toplantısında Halk Partisi Grubu adına İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca tarafından verilmiş olan 1 Nisan 1965 tarihli önerge münasebetiyle:

1. Oylamanın icra edildiği esnada Başkanlık Divanında Başkan ve bir Kâtibin hazır bulunduğu.

Oylama neticesinde Başkan ile mevcut Divan kâtibi arasında bir ihtilâf hâsıl olmadığı cihetle bir kâtibin noksanlığı yapılan işlemin sıhhatini ihlâl edemeyeceğine ve muamelenin ifası sırasında da her hangi bir itirazın vuku bulmamış olmasına binaen oylamanın tekrarına lüzum olmadığı,

2. Oylama neticeleri Genel Kurula arz edilir edilmez, itiraz vâki olmayıp ve aradan zaman geçtikten sonra beş üyenin ayağa kalkarak talepte bulunduğu anlaşılmakla oylamanın İhtizûğün 134 ncü maddesinin 2 nci fıkrasında derpiş

⁷³⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 202.

*olunan usule uyularak tekrarlatılmasına mesağ bulunmadığı ve bu hususta da herhangi bir muamele ifasına lüzum olmadığı karar altına alınmıştır.»*⁷³⁵

Kırca'nın önergesi ve bu önergeye karşı Millet Meclisi Başkanlık Divanı Kararı üzerinde milletvekillerinin lehte ve aleyhte görüşlerini açıklamasından sonra⁷³⁶, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ok, önce Başkanlık Divanı Kararının oylanıp oylanmayacağı hususunu oya sunuyor ve bu kararın oylanabileceği yönünde oluşan çoğunluk görüşü üzerine, bu kez Başkanlık Divanının oylamanın tekrarlanmasına gerek olmadığı yönündeki kararını oylatıyordu. Bu oylamada, Millet Meclisi Genel Kurulu, Millet Meclisince Giresun Milletvekili Etem Kılıçoğlu'nun İstanbul Emniyetinde yaşanan olaylara ilişkin Meclis Araştırması açılmasını isteyen önergesinin kabul edildiği 31 Mart 1965 tarihli Genel Kurul kararının oylanmasının yenilenmesine gerek olmadığını kararlaştırmıştı⁷³⁷. Bu karar üzerine, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, siyasî parti gruplarından araştırma komisyonuna üye olmasını önerecekleri adayları bildirmelerini ve adaylar bildirilince bunlar üzerinde Genel Kurulda oylamaya gidileceğini açıklıyor ve gündemdeki diğer konulara geçiyordu⁷³⁸. Sonraki birleşimlerde, her ne kadar siyasî parti grupları, araştırma komisyonuna üye olmasını istedikleri milletvekillerinin adlarını bildirmişlerse de, bu adaylar üzerinde Millet Meclisi Genel Kurulunda yapılan ve birçok birleşimde devam eden oylamalarda, hiç biri, seçilmek için gereken çoğunluğu (üye tam sayısının salt çoğunluğuna ulaşmak koşuluyla toplanmış olan üyelerin salt çoğunluğu) sağlayamadığı için komisyonun oluşturabilmesi mümkün olamamış ve sonuç vermeyen bu oylamalar sonunda çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından, seçim işi sonraki birleşimlere bırakılmıştı. Bu bağlamda, araştırma komisyonu için üye seçimine en son 1 Haziran 1965 tarihli 120. Birleşimde gidilmiş ve fakat onda da sonuç alınamamıştı⁷³⁹. Bu arada, Millet Meclisinin 2 Haziran 1965 tarihli 121. Birleşiminde, Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın verdiği bir önergenin kabulü üzerine Meclis çalışma saatlerinin yeniden düzenlenmesi ve Meclis Araştırması veya Genel Görüşme açılması istemlerinin sabah oturumlarında ele alınması,

⁷³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 202.

⁷³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), ss. 202-211.

⁷³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 211.

⁷³⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 91, (20.04.1965), s. 212.

⁷³⁹ Bu birleşimde, AP'den aday gösterilen Edirne Milletvekili İlhami Ertem, CHP den aday gösterilen Erzurum Milletvekili Gıyasettin Karaca, CKMP'den aday gösterilen Sinop Milletvekili Cemil Karahan, MP'den aday gösterilen Bolu Milletvekili Kâmil İnal ve YTP'den aday gösterilen Van Milletvekili İhsan Bedirhanoglu üzerinde oylamaya gidilmiş ve adayların her biri 170 oy almıştı. Ancak, bu sayı, Millet Meclisinin toplantı yetersayısı olan 226'yı (450/2+1) sağlayamadığı için, toplanmak için gereken çoğunluğun bulunmadığı anlaşılmış ve birleşime son verilmişti. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 120, (01.06.1965), s. 505.

öğleden sonraki oturumların kanun tasarı ve tekliflerine ayrılmasının Genel Kurulca kabul edildiğini görüyoruz⁷⁴⁰. Ancak, sabahki oturumlarda toplantı yeter sayısı sağlanamadığından, söz konusu araştırma komisyonunun kurulabilmesi bir türlü mümkün olamamıştı. Millet Meclisi Genel Kurulu, 16 Temmuz 1965 tarihli 147. Birleşimde, siyasî parti gruplarının ortaklaşa verdikleri bir önerenin kabulü üzerine, seçim sonuçları hakkında Yüksek Seçim Kurulunca yapılacak kesin bildirimden 3 gün sonra saat 15.00'te toplanılmak üzere tatile girmesi kararlaştırınca⁷⁴¹; daha önce açılması kabul edilmiş, ancak komisyonu kurulamamış olan bu araştırma istemi de kadük olmuştu.

rr- Üzerinde Hukukî Tartışmaların Yaşandığı Bir Önerge: Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün, Devlet Radyosunun TRT Kanunu Hükümlerini İhlâl Edici, Tarafsız Radyo Olmaktan Çıkıcı Partizan Bir Davranış İçerisinde Bulunduğu İddia ve İsnatlarının Gerçek Olup Olmadığı Hususunu İncelemek Üzere Anayasanın 88 nci Maddesi Gereğince Bir Meclis Araştırması Komisyonu Kurulmasına Dair Önergesi (10/20)

a'- Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün Devlet Radyosunun Yayınlarında TRT Kanunu Hükümlerini İhlâl Edici, Partizan Bir Davranış İçinde Bulunduğu İddialarına İlişkin Bir Meclis Araştırması Açılmasını İsteyen Önergesi

Antalya Milletvekili Ataöv'ün, Devlet Radyosu yayınlarının tarafsızlığı ihlâl ettiğine ilişkin iddia ve suçlamaların doğru olup olmadığının araştırılmasını istediği önergesinde şöyle deniliyordu:

“Meclis Yüksek Başkanlığına

Devlet Radyosunun bilhassa yeni Hükümet kurulduktan sonra Parlâmentokürsülerinde, basın sütunlarında ve çeşitli çevrelerde TRT Kanunu hükümlerini ihlâledici, tarafsız radyo olmaktan çıkıcı partizan bir davranış içerisinde bulunduğuyönünde sayısız beyanlar yapılmıştır.

Türk Milletinin vergileri ile işliyen ve en ücra köşelerde dünya ve memleket meseleleri hakkında Devletin dili olarak güven ve inanla sesini duymak arzusunu taşıyan vatandaşlar arasında bugünkü radyo hakkında şüphe, itimatsızlık ve güvensizlik duyguları artmış bulunmaktadır.

1.- Türk Vatandaşına Devletin radyosunu Devletine ve Hükümetine karşıolmadığı inancını verebilmek, yapılan beyanların iddia ve isnatların gerçek olmadığı imkânlarını sağlamak veya,

2. Şayet bu iddia ve isnatlar gerçekse en kısa zamanda suçlularını tesbit ve adalete teslim ile Devlet Radyosunu TRT Kanununun gerçek hükümlerine göre işletmek için Anayasanın 88 nci maddesine göre Meclisimizde mevcut

⁷⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 121, (02.06.1965), ss. 524-528.

⁷⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 147, (16.07.1965), ss. 527-545.

siyasi partilerden seçilecek birer üyeden kurulu komisyon marifeti ile bir Meclis Araştırması açılması hususunun teminini saygı ile arz ve teklif ederim.”⁷⁴²

b’- Araştırma Önergesinin Millet Meclisi Genel Kurulunda Görüşülmesi

Önergenin görüşülmesine Millet Meclisinin 2 Nisan 1965 tarihli 86. Birleşiminde başlanıyor ve Ataöv, zaman zaman bazı üyelerin oturdukları yerden müdahalede bulundukları uzun bir konuşma yaparak TRT için neden Meclis Araştırması açılması talebinde bulunduğunu açıklıyordu. Ataöv, bu uzun konuşmasının bir kısmında şöyle demektedir:

“Sayın Başkan, Büyük Meclisin muhterem üyeleri; huzurunuzda getirdiğim konu, bugün cemiyetin her kademesinde vatan sathının her köşesinde konuşulan bir konudur. Türk içtimai ve siyasi hayatında vatandaşın alın teri vergilerle çalışan Devlet Radyosunun keyfi neşriyatı, partizanlık iddiaları politikacıların, siyasi partilerin yerli yersiz üzerinde durduğu, Yüce Divanlar huzurunda hesaplarının sorulduğu bir konu olmuştur. 27 Mayıs Anayasası ile yeni bir devrede tertemiz bir mazi, pırıl, pırıl bir iman ve vatansever duygularla bu çatı altında toplandığımız zaman ettiğimiz büyük yemini hepinize hatırlatırım. Bu yemin ve onun taşıdığı sorumluluk duygusu içerisinde huzurunuzu işgal ederken, asla art bir düşünce taşımadığımı, konuyu politik istismar konusu yapmak değil, o duruma düşmüş bir müesseseyi kurtarmak iradesi ile meşbu bulunduğumu peşinen arz etmek isterim.

Devlet Radyosu konusundaki hassasiyetim, Türkiye’nin gerçeklerine bir nebze vâkıf olmamdadır. Bugün Anadolu’nun en hücre köşelerine kadar gitmiş olan radyo, okuma yazması olmayan vatandaşların dahi dünya ve yurt görüşünde gözü, kulağı ve ışık penceresidir.

Devlet Radyosunun verdiği haberlere mutlak itimad olan, görüş ve düşüncülerini ona göre ayarlayan vatanın ve milletin (vatanı ve milleti E.O.) için duyduğu haberlerle sevinip kederlenen «Allah Devletimize zeval vermesin» sözünü baş duası sayan temiz kalbli vatanperver vatan çocuklarını yanıltmaya, onları özel görüş ve çıkarlarına göre duygulamaya (duygulandırmaya E.O.) Devletin radyosu hakkında şüphelendirmeye, güvenini sarsıp onları dünya ve yurtla irtibatsızlığa sevk etmeye kimsenin hakkı yoktur ve olmamalıdır.

Aziz milletvekilleri, işte ben bu gerçekler ve inanç içerisinde mazinin acı hatıraları istismar ve iftira tezgâhları gibi tabloları yeniden sahneye koymamak için Devlet Radyosunun bir Anayasa müessesesi olarak gerçek tarafsızlığa kavuşması amacıyla TRT Kanunu çıkarken âcizane gayretler sarf edenlerdenim. Bu kanun gerçek anlamı ile tatbik edilir, müspet zihniyet ve vatanperverlik duygularla ele alınırsa, Türk vatandaşına güven veren gerçek, bağımsız bir müessese olacağı inancındayım.

⁷⁴² M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 85, (01.04.1965), s. 12.

Aziz arkadaşlarım, bu inancım 3 ncü İnönü Hükümetinin düşmesine kadar devam etti. O tarihe kadar radyo taraft tutmadı mı; tuttu ama bu tutuşu kötüye yormadım. Devletin radyosudur, Devlet adamlarının Türk Hükümetlerinin faaliyet ve gayretlerini dile getiriyor, vatandaşların kederli gönüllerine su serpiyor düşüncesi ile normal karşıladım.

Ancak, 3 ncü İnönü Hükümetinin düşmesi ile radyonun içerisine girdiği hava, beni ve hücre vatan köşelerindeki ümit ve heyecanla bekliyen yurttaşları üzüntüye sevk etti.

Sevgili arkadaşlarım, Anayasamızın 121 nci maddesinin 2 nci fıkrasında «Her türlü radyo ve televizyon yayınları tarafsızlık esaslarına göre yapılır» hükmünü vaz'etmiştir. Devlet Radyosunun siyasi partiler tarafından istismarını önlemeyi esas almıştır. Şüphesiz Radyo İdaresine Devletin iç ve dış politikasından tamamiyle müstakil olarak kendisine göre siyasi eğilim seçmek ve muayyen bir siyasi tutumu benimsiyerek taraf teşkil edebilmek yetkisini vermemiştir.

İşte Anayasanın ruhuna uygun bir müesseseyi meydana getirmek ve senelerin partizan radyo çekişmelerini atmak amacıyla, TRT Kanunu Büyük Meclisimizce çıkarılmış ve 1 Mayıs 1964 tarihinden itibaren müessese resmen faaliyete başlamıştır. Bu kurumun çalışmaları daha önce memleketimizde tecrübe edilmemiş olduğundan radyonun tarafsızlığı konusunda kesin kıstaslar olmadığı için, ilk tepki, muhtar müessesenin başına iktidar partisinin önemli bir simasının kardeşi meslekî ehliyeti ve ihtisası tevsik edilmeden Bakanlar Kurulu Kararı ile atanması ile başlamıştır. TRT Kanununa göre yeni kuruluşun dolgun kadrolarına aynı parti ve onun Hükümetinin seçtiği ve pek çoğu partinin çeşitli kademelerinde vazife almış kimselerin yerleştirilmesi ile tarafsızlık müessesesi vicdanlarda kaybolmaya başlamıştır. Anayasanın bu önemli müessesesinin temellerine konan bu parti harçlarına rağmen fiiliyata bakmayı ve mesuliyet mevkilerine oturacak olanlarda bir sorumluluk duygusu taşıyacağı inancı ile her hangi bir infial gösterilmemiştir.

Aziz arkadaşlarım, zaman ilerledikçe TRT'nin tam bir Hükümet organı olmak ve mevcut iktidarın propaganda vasıtası bulunmak durumuna geldiği görülmüştür. Bu davranış çeşitli parti temsilcileri tarafından mütaaddit defalar Meclis kürsüsüne getirilmiş. Ne yazık ki, uyarmalar fayda vermemiştir. Müessese murakabeden azade; kendi başına buyruk, âdeta bir Demirperde gerisi gibi, kendi başına kalmış; bilhassa 3 ncü İnönü Hükümeti düştükten sonra Devlet Radyosu Devlet ve Hükümetle ilgisini kesmiş, ayrı bir havaya bürünmüştür.

TRT'de yönetmeliklerin, kanunların ve hattâ uluslararası andlaşmaların kurum tarafından tatbik edilip edilmediğinin kontrolü; mevzuatın mutlak olarak uygulanması imkânı Hükümete veya başka bir müesseseye verilmemiştir. Onun için kanunun ruhuna aykırı hareket edilmekte, fakat hakkında bir muamele yapılamamaktadır. Meselâ, kanunun 21 nci maddesi;

sözlü yayınların metin ve bantlarının 75 gün muhafazasını âmiridir. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı bunların gönderilmesini istemiş, TRT muhtariyet gerekçesi ile bu talebi reddetmiştir. Bu hususta çok geniş olan yayın Akis Mecmuasında sayfalar dolusu yer bulmuştur.

Aziz arkadaşlarım, TRT Kanununun 18 nci maddesi Dışışleri Bakanlığı ve dış politika ile ilgili yayınlarda ve dış memleketlerle ve uluslararası teşekküllerle temaslarda TRT'yi Dışışleri Bakanlığı ve Turizm ve Tanıtma Bakanlığının kontroluna bırakmıştır. Buna rağmen «esas ve usullere» aykırı kabul edilen birçok yayınlar, bilhassa sorumsuz yorumlar devam etmiş, Genel Müdür Dışışleri Bakanlığının bu konudaki gayretlerini akim bırakmıştır.

Muhterem arkadaşlar, bir memleketin millî bir dış politikası vardır; bu politika Dışışleri Bakanlığınca yürütülür. Devletin radyosu bu Bakanlığın görüşünü almadan kendi başına yorumlar yapıp Devleti müşkül duruma sokamaz. İşte Türkiye radyoları TRT Kanununun 18 nci maddesine rağmen bu hatayı yapmıştır. Müttefikimiz Pakistan hakkında radyonun kullandığı tâbir, o memlekette üzüntü yaratmış ve bu üzüntü Pakistan'a giden Parlâmento Heyetimizden rahmetli Sami Kırdar tarafından Senato kürsüsünde dile getirilmiştir. Bütçe Komisyonunda Sayın Kasım Gülek'in bu konuda bir uyarması olmuştur. Bütçe zabıtlarının 141 nci sayfasında Sayın Kasım Gülek aynen şöyle söylemektedir: «Dün radyo Pakistan seçimlerinden bahsediyordu. Cumhurbaşkanı adayı olarak Cinnah'ın kızı dedi. Hayır arkadaşlar aday olan Cinnah'ın kızı değil, hemşiresidir. Bu çok ayıptır, komşularımızı tanıyalım artık. Aynı neşriyatta Pakistan seçimlerine radyo yayınlarında müdahale suretiyle komşu Devletin içişlerinde âdeta taraf tutulmuş ve Pakistan Milletini bu tutumumuz üzmüştür. Bunun gibi, Finlandiya Cumhurbaşkanı'nın 17 Şubatta İstanbul'dan geçeceği yayınlanmış, bilâhara ambargolu olan bu haber düzeltilmiştir. Avustralya'da yapılan Asya Radyo Televizyon Konferansına TRT nin 4 kişilik bir ekiple katılması teklifi Dışışleri Bakanlığı tarafından kabul edilmemiş, fakat 30–40 gün sürecek ve yüzbinlerce liraya mal olacak olan bu iş, Dışışlerinin muhalefetine rağmen TRT Umum Müdürü tarafından yürütülmüştür. Kanunun 18 nci maddesi bu suretle ihlâl edilmiştir. Genel Müdür yetkili servislere sormadan âni bir kararla kısa dalga yayınlarının frekanslarını değiştirmeye teşebbüs etmiş ve böylece 21 Aralık 1959 tarihli Uluslararası Telekomünikasyon Sözleşmesine aykırı hareket etmekte iken ilgili servislerin memurlarının cesaretle karşı koyması ve kendisine şiddetle direnmesi suretiyledir ki, TRT Uluslararası Telekomünikasyon Birliğinin protestosundan kurtarmışlardır.

Aziz arkadaşlarım, son zamanlarda bâzı normal Radyo-Hükümet münasebetleri TRT Kurumunca esas kusurları gölgelemek gayesiyle Hükümetin radyoya baskı yaptığı şeklinde halk efkârına intikal ettirilmiştir. Başbakanın, Bakanların, hattâ Cumhurbaşkanı'nın bâzı neşriyatın nasıl yapıldığı veya niçin yapılmamış olduğu yolundaki bir sualini istismar etmek

doğru değildir. Hükümet ve Radyo münasebetleri her devirde bu şekilde devam edegelmiştir. Hattâ, son Hükümet değişikliğine takaddüm eden günlerde, birçok Bakanlar; C.H.P. ileri gelenleri TRT idarecileri ile temaslar yapmışlar; bantlar doldurmuşlar; yayınlar hakkında talep ve dileklerde bulunmuşlardır. Bu arada TRT'nin bağımsızlığını zedeliyecek teşebbüslerde de bulunmuştur. Meselâ, Millet Meclisi Başkanlığının taleplerini havi müdahale yazıları Başbakanlık kanaliyle TRT'ye talimat olarak gönderilmiştir. Fakat, bunların hiçbirisi basına intikal ettirilmemiş. Ancak, bu intikal keyfiyeti Dördüncü Koalisyon devrinde âdet haline getirilmiştir.

Aziz arkadaşlarım, bütçe müzakerelerinde radyonun tutumunu şiddetle tenkid edenlere zamanın Turizm ve Tanıtma Bakanı şöyle cevap vermiştir. Bütçe tutanakları sayfa 2 – 15, Sayın Bakan Ali İhsan Göğüs: «Radyo üzerinde ileri sürülen tenkidleri iyi niyetle anlıyorum ve bu müesseseyi daha iyiye götürmek çabası içerisinde olduğumuzu belirtmeyi vazife sayıyorum.» Konuşmasının başka bir yerinde, «Adalet Partisinin Kongresi, A.P. Genel Başkanını ziyaret bunlar radyoda yayınlandığı zaman yadırganıyor arkadaşlar.» demiştir.

Sevgili arkadaşlarım; bu sözler muhtar TRT Kurumunun çalışma devresinde zamanın mesul Bakanının Bütçe Komisyonu huzurundaki beyanlarıdır.

Radyoyu daha iyi tenkidlere uygun bir şekilde çalıştırmayı va'deden ve bu yönde kendisini yetkili sayan Bakan, bugün o müesseseye aynı mevkide oturan bir Turizm Bakanının her hangi bir konuda talepte bulunmasını muhtar müesseseye müdahale saymaktır.

Bir muhalefet partisini ziyaret etmiş olmanın radyoda verilmesinin Türk efkârında yadırganması iktidar partisinin propagandalarının yapılmasının yadırganmamış olmasının kabul edilmiş olması da bu muhtar müessesenin çalışma sistemi hakkında bize bir örnek vermiştir.

Muhterem milletvekilleri, şimdi sizlere 3 ncü İnönü Hükümetinin düştüğü tarihten sonra, Devlet radyosunun içerisine düştüğü durumdan tablolar vereceğim. Bu tabloları değerlendirerek hükmü siz vereceksiniz.

Gönlüm TRT Kurumunun bütün iddia ve isnatlardan uzak ve tertemiz çıkarak Türk vatandaşının güvenini tekrar kazanmasını ister. Aksi takdirde, Büyük Meclis, gerçek bağımsız radyoyu kurmak ve TRT Kanununun hükümlerini bihakkın tatbik ettirmek zaruretindedir.

Arkadaşlar, 3 ncü Koalisyon yıkılmış, 4 ncü Koalisyon kurulma devresinde idi. 3 ncü Koalisyon 226 reyle düşürülmüş ve 4 ncü Koalisyon kurulma devresinde idi.

Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin'in hatibe «İhsan Beyefendi, rica ederim istifa etmiştir» şeklindeki uyarı üzerine İhsan Ataöv sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Peki Beyefendi, 226 oyla Riyaset buradan bir tebliğ de okumuştur. 226 kırmızı Rey çıktı, diye... Madem ki, bunu Meclisin kararını kabul etmiyorsunuz, ben «istifa etmiştir» diyeyim de gönlünüz hoş olsun.

3 ncü Koalisyon istifa etmiş, 4 ncü Koalisyon kurulma çabaları içindedir. Radyolar haber bültenlerinde bazan naklen, bazan bizzat kendi sesleri ile Bakanların veda mesajlarını yayıyor ve günlerce her bültende bir Bakanlığı ele alarak parti propagandası yapıyordu. Hattâ Millî Savunma Bakanının veda mesajını da yüksek rütbeli subayların kendisine «inşallah yine başımızda görürüz.» diye konuştuğu ve hediyeler verdiği beyan ediliyordu. Başbakanın Yardımcısı ve C.H.P. Genel Sekreterinin partisi hakkında basında çıkan neşriyata verdiği cevaplar radyodan hem de birkaç bülten neşrediliyordu. TRT Kurumu yöneticileri, giderayak Sayın Basın-Yayın Bakanına bültenlerinde uzun uzun nutuklar çekme fırsatını vermişti. Her Bakanlığın veda mesajları bir propaganda nutkunun ta kendisi idi. Vatandaşlar, bize radyonun bu acayip halini soruyorlardı. Hükümet düşmeden önce, aynı radyoda böyle bir davranış görülmüyordu. Bakanların ve Hükümetin bir daha geri dönmiyecek insanların ruh haleti içerisinde bu davranışları yeni Hükümet kuruluncaya kadar devam etti.

Aziz milletvekilleri, eski Hükümet üyelerinin «Allah'a ısmarladık.» nutuklarını veren radyo, yeni Hükümetin İçişleri Bakanının Ege'deki bir felâket mıntıkasına yetişmesi için hareketini vatandaşa duyurmaktan kaçındı. Bu haber, Başbakanın ikazı üzerine bilâhara verildi. Yeni Hükümetin programını aziz milletimize duyurmayı kısılandı. Bilâhara kendi sesinden bültenlerde verdi ve TRT İdaresi kendisine bütçe ile tahsisat ayıran Büyük Meclisin programı hakkındaki his ve heyecanlarını, tezahürlerini vatandaşa duyurmak Kahraman Silâhlı Kuvvetlere karşı tutulan alkışları vatandaştan uzakta tutmak için bantları siliyordu. Bu suretle de TRT idaresinin tarafsızlığının en kötü bir örneğini veriyordu. O tarihe kadar Hükümet âzalarının beyanlarını rahatça naklederken, o günden sonra (359 sayılı Kanun hükümleri gereğince) diyerek kendilerini oraya yerleştirenlere bir özürname ifade ediyorlardı. Mecliste yapılan konuşmalara karşı Parlâmento azalarını suçlayıp kendisini savunan bildirileri rahatça veriyor ve 10 aydır hiçbir Hükümet programı naklen verilmemiştir, diyordu. Esasen on ay içerisinde Hükümet değişikliği yapılmamıştı. Halbuki, 2 nci İnönü Hükümetinin programı aynı radyo tarafından naklen verilmişti. İşte TRT İdaresi Türkiye'de kendi akraba ve taallûkatının dâhil olmadığı yeni Hükümetin kuruluşunu tam bir taraflılık içinde böyle karşılamıştır...⁷⁴³

Ataöv, konuşmasında, TRT'nin yayınlarından çeşitli örnekler vererek eleştirisini sürdürüyor ve sözlerine şöyle devam ediyordu:

“Şimdi muhterem arkadaşlarım; biz bu konuyu grupumuza getirdikten sonra, grubumun kararını vereceği müddet içerisinde basını takibettim. Konu Meclise geldi diye TRT İdaresi birden telâşlanmış; hemen radyoda bir

⁷⁴³ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 86, (02.04.1965), ss. 52-55.

müdafaa yaptı ve kendisini BBC ile mukayese etti. Dedi ki, biz İngiltere'nin BBC Radyosunun esasları dairesinde çalışıyoruz, muhtarız. Bizi ne teftiş eden olabilir; ne el koyan olabilir; ne de vazifemize müdahale edilebilir. Nitekim bugünkü Milliyet Gazetesinde, Turizm ve Tanıtma Bakanlığının müfettişlerinin kapıdan geri çevrildiğini okuduk. Şimdi, Türkiye'de emniyet hakkındaki Meclis Araştırması konusu gibi değil, kendisi hakkında her hangi bir makamın el koyamayacağı, ancak ve ancak Büyük Meclisin el koyabileceği bir müessesenin tek taraflı müdafaasına karşı bizim de BBC yönünden BBC ile karşılaştırarak vereceğimiz birkaç cevap vardır. Radyonun tarafsızlığı konusunu BBC yönünden de tevsik edelim.

Şimdi muhterem arkadaşlar, bizde TRT'nin Umum Müdürünü çıkartmak mümkün değildir. Hükümetin Bakanı, Turizm ve Tanıtma Bakanı Bakanlar Kurulundan kararı çıkartır ve o insanı bir daha o yerden çıkartmak yed'i kudretinizde değildir.

Ama, BBC ye gelelim (bakalım: BBC Tüzüğü'nün 20 nci maddesinin ikinci fıkrası şöyledir: Eğer, BBC Tüzüğü Ruhsatnamesi ve Posta Bakanının şartları, talimatı ve direktifleri ihlâl edilir veya yerine getirilmezse Hükümet BBC ye el koymaya yetkilidir... BBC Ruhsatnamesinin 14 ncü maddesinin 4 ncü paragrafına geliyorum. Posta Bakanı BBC'yi her hangi bir yayın yapmaktan alıkoyabilir veya her hangi bir yayın yapmayı emredebilir.

...

Başbakan değil; Posta Bakanı. 125 nci sayfasında, Hükümetin BBC program ve yayınları üzerinde tam bir veto hakkı mevcuttur.

Aziz arkadaşlarım, değil İçişleri Bakanı felâket 'bölgesine gitti, şunu radyoda yayıverin demek; BBC nin program ve neşriyatında veto hakkına haizdir; İngiltere'nin Posta Bakanı. Tüzüğü'nün 14 ncü maddesinin 4 ncü paragrafına göre. Kanunla müesseselerin duvarlarını tarafsız yapmaz içerisindeki zihniyeti tarafsız yapar. Bu Meclis, o kanunu çıkarırken iyi niyetle çıkarmıştır. Başına bir iktidar partisinin bir Bakanının kardeşinin oturacağını düşünmemiştir, arkadaşlar.

Şimdi devam ediyorum; BBC nin durumuna: BBC'de yerleşmiş bâzı prensiplerle yayınların sıhhati ve bitaraflığı emniyet altına alınmıştır. Bu kaidelerin başlıcaları şunlardır: BBC hiçbir hususta kendi fikrini açıklayamaz, taraf tutamaz, siyasetle uğraşamaz, olayları doğru, bitaraf ve muvazeneli olarak aksettirir; radyoda kendisine ait beyanatları gelişi güzel yayınlıyamaz ve hele radyo mikrofonlarını şahsi polemikler için asla kullanamaz...

...

Kıbrıs'ın Paris Büyükelçisi De Gaulle'e itimatnamesini götürüyor. De Gaulle itimatnameyi önce alıyor ve şöyle söylüyor; «Bu itimatnamenin altında bir tarafta Makarios'un, bir tarafta Fazıl Küçük'ün imzası bulunması lâzımdır. Kıbrıs Anayasası bunu âmirdir. Böyle çift imza taşımayan bir itimatnameyle gelen büyükelçi kabul etmiyorum» diyor... Bu itimatnameyi

kabul etmeyişi işi, De Gaulle tarafından bu muameleye muhatap kalışı AP Ajansı tarafından Türk matbuatına veriliyor. Bu haber Türk matbuatında çıkıyor ve Türk radyoları, Türk Devletinin dünyanın dört 'bucağına iyi niyet heyetleri gönderdiği sıralarda Türk radyoları bu büyük kozu kullanmıyor, yorum saatlerinde bunu kaleme almıyor. Çünkü, yorum saatlerinde siyasi yorumlar yapmak âdet olmuştur, yorumu yapanlar bu işin ehli olan insanlar değildir. Yorumu yapanlar, C.H.P. nin gençlik kolları başkanlarıdır, C.H.P. nin sadık üyeleridir Aziz arkadaşlarım Devlet radyolarında siyasi kanaatlerimizi bir tarafa bırakmamecburiyetindeyiz. Bu memleketin gelmiş olduğu noktayı hepimiz biliyoruz. Bunu siyasi emellerimize değil, memleketin gerçeklerine göre kullanmak mecburiyetindeyiz.

...

... Siz de benim gibi düşünüyorsunuz. Bu memleket gerçekleri üzerinde aynı hassasiyeti gösteriyorsunuz. Sizin düşüncelerinizi karşınızdaki bir parti mensubunun dile getirmesinden neden böyle isyankâr oluyorsunuz. Bunlar memleketimizin büyük dertleridir. Bunun üzerine milletçe eğilmek mecburiyetindeyiz. Parti farkı gözetmeksizin, bütün partiler saf birliği yapacağız, hepimiz kucak kucağa olacağız. Ya bu rejimin karşısındayız, çocuklarımıza getirip de onları alkışlatmak değil, onun alkışlanmadığı şekilde radyolarda nakletmeye mâni olacağız.

...

Sevgili arkadaşlarım, biliyoruz heyecanlarımız iç üzüntülerimizin ifadesidir. Yoksa, biz burada iki kardeş birbirimize Kerimof için hücum edecek insanlar değiliz. İç üzüntülerimizdendir. Bunu kabul ediyorum. Onun için sükûnetle şunu bitirelim.

Şimdi sevgili arkadaşlarım; ben radyomuzun, gerek iç neşriyatı, gerek dış neşriyatı, gerekse siyasi neşriyat dışındaki normal prosedürlerinin bitaraf olarak işlediği kanaatinde değilim. Oynanan skeçlerin gayriahlâki olduğunu, bir günde on tane skeç yapmak suretiyle radyo evinin içi kuyruk olmuş insanlarla, bana da bir rol verin, bana da bir rol verin diyecek hale geldiğini bizzat gördüğüm için ifade ediyorum. Bu konu bir müfettişe tahkik ettirilemez, bu konu Hükûmete tahkik ettirilemez. Bu konuyu tahkik edecek kimse yoktur. Bunu Büyük Meclisin ele alması lâzımdır. Büyük Meclis bunun üzerine eğilmelidir. Oradan gelecek rapora göre, kanunda boşluk varsa kanun doldurulmalıdır. Yoksa zihniyette boşluk varsa zihniyet doldurulmalıdır. Kanun geldiği zaman ayrıca konuşuruz.

Sevgili arkadaşlarım; şimdi ben yüksek huzurlarınızdan ayrılıyorum ve sizleri şu okuduğum, üzerinde durduğum tabloların karşısında bırakıyorum. Eğer, TRT idaresini ona vergi veren, onu yaşatan Türk umumi efkârından murakabesiz, kendi başına buyruk, ne yaptığı belli değil, hesapsız kitapsız, memleketin bütün müesseseleri ile kırgın, kapısından içeriye girilmeyen bir şekilde yaşatmak ve onu bâzı teşekküllerin âmâline hizmet etmek suretiyle

bu kötülükleri gölgede bırakmak istiyorsanız TRT ile güle güle oturunuz. Yok, bu müessese çıkardığımız kanunlar muvacehesinde murakabe mercii kalmamıştır; bunun üzerine el koyalım, bu müesseseye söylenmiş olan sözler vardır, bunlar ya doğrudur, ya değildir. Meclisimizce tahkik edelim ve bir ay sonra gelecek raporu şu kürsüden okuyarak Türk efkârına ve dünya efkârına «TRT radyolarının yapmış olduğu yayınlar bitaraftır; bunlar Türk Milletinin efkârı umumiyesini teşkil eder, bunlar Türk Milletinin özbeöz kendi sesidir,» dedirtebilecek şekilde onu düzene sokmak mecburiyetindeyiz...”⁷⁴⁴

Ataöv’den sonra kürsüye gelen Turizm ve Tanıtma Bakanı Ömer Zekai Dorman, Anayasanın 121. maddesi uyarınca özerk bir kurum olarak düzenlenmiş olan Devlet Radyosunun tarafsız yayın yapması gerektiğini; ancak, Radyonun tarafsız yayın yapmadığı kanaatinde olduğunu belirtiyor ve Devlet Radyosunun yayınlarında tarafsızlığı gözetip gözetmediğinin tesbit edilmesi adına, bir Meclis Araştırması açılmasında isabet bulunduğunu savunuyordu. Turizm ve Tanıtma Bakanı Dorman’ın konuşması şöyleydi:

“Muhterem Başkan, muhterem arkadaşlar:

Antalya Milletvekili Sayın İhsan Ataöv’ün, Devlet Radyosunun, TRT Kanunu hükümlerini ihlâl edici, tarafsız radyo olmaktan çıkması ve partizan bir davranış içinde bulunduğu yolundaki iddia ve isnatların gerçek olup olmadığı hususunu incelemek üzere, Anayasanın 88 nci maddesi gereğince bir Meclis Araştırma Komisyonu kurulmasına dair önergesi üzerinde, Turizm ve Tanıtma Bakanı olarak görüşlerimi arz edeceğim:

Yüksek malûmları veçhile, Anayasamızın 121 nci maddesi, muhtariyet tanıdığı Devlet Radyosunun tarafsız yayın yapmasını âmir bulunmaktadır. Özerklik, kanun koyucu tarafından, yayın tarafsızlığını sağlayacak bir tedbir olarak düşünüldüğüne göre, Anayasanın bu hükmünün ihlâl edilmesi, üzerinde ehemmiyetle durulacak, idari ve teşriî tedbirler alınmasını icabettirecek vahîm bir durum teşkil eder.

Devlet Radyosunun partizan olduğu, tarafsızlık esasını ihlâl ettiği, bilhassa son aylarda, umumi efkârı ve basını işgal eden bir mevzu haline gelmiştir. Hükümet de, radyonun tarafsız olmadığı kanaatini taşımaktadır. Bunun millete açıklanmasında fayda vardır.

Bakanlığım, bu mevzuda, Anayasa ve kanunlara uygun her tedbir üzerinde hassasiyetle durmuş ve tekliflerini Hükümete intikal ettirmiştir. Hükümet de bu teklifleri prensip itibarıyla benimsiyerek gerekli çalışmalara başlamıştır.

TRT İdaresi, 359 sayılı Kanunun 33 ncü maddesi delaletiyle 440 sayılı Kanunun 9 ncü maddesinin Bakanlığımıza tanıdığı (murakabe, teftiş ve tahkik) hakkının kullanılmasına hakikaten ve fiilen engel olmaktadır.

⁷⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 86, (02.04.1965), ss. 52-61.

Üçüncü Koalisyon Hükümeti zamanında, bu mevzuda cereyan etmiş olan hâdiseleri Sayın eski Bakan arkadaşım da çok iyi bilmektedir.

*Bu durum karşısında, Yüksek Meclisin alabileceği teşriî tedbirlere esas olmak ve umumi efkârı işgal eden iddiaları aydınlığa kavuşturmak üzere, bir Devlet müessesesi hakkında Sayın İhsan Ataöv'ün tavrı ile istenen Meclis araştırmasının yapılmasına karar verilmesini faydalı ve hattâ zaruri görmekteyim. Saygılarımla. ”*⁷⁴⁵

Bakan Dorman'ın konuşması bittiğinde, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, siyasî parti grupları adına söz istemiş olan üyelere söz isteme sırasına göre söz vereceğini açıklıyor ve bu doğrultuda kürsüye önce Millet Partisi adına Genel Başkan Ankara Milletvekili Osman Bölükbaşı geliyordu. Bölükbaşı'nın uzun ve Millet Meclisi üyelerinin bir kısmının sert müdahalelerine yol açan konuşması sırasında tartışmalar bir ara çok şiddetlendiği⁷⁴⁶ ve kürsü önünde toplanan milletvekilleri ikaza rağmen yerlerine oturmadıkları için, Başkanvekili Mekki Keskin, oturuma 1 saat ara vermiş; oturum yeniden açıldığında da, grupları adına 5 üyenin, kendilerine sataşma olduğunu ileri süren 3 üyenin ve şahısları adına 10 üyenin söz istemiş olduklarını, ancak vakit geciktiği için bunların tamamlanmasının mümkün bulunmadığını bildirerek, görüşmelere 6 Nisan 1965 günü devam edilmek üzere, Birleşimi kapatmıştı⁷⁴⁷.

Millet Meclisinin 6 Nisan 1965 tarihli 87. Birleşimi açıldığında, Osman Bölükbaşı'nın 2 Nisan 1965 tarihli 86. Birleşimde tartışmalar içinde sürdürdüğü konuşması sırasında yaşanan olaylara ve bu olaylar karşısında Başkanlık Divanının tutumuna ilişkin bazı konuşmalar yapıldığını görüyoruz. Bu bağlamda, Başkanvekili Ferruh Bozbeyli bir açıklamada bulunmuş ve CHP Grubu adına Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, AP Grubu adına Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı, MP Grubu adına Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin, söz alarak yaşanan olaylara ilişkin görüşlerini aktarmışlardı. Sözü edilen bu konuşmalar, Millet Meclisinin 6 Nisan 1965 tarihli 87. Birleşim tutanaklarında, aynen şöyle yer almıştı:

“BAŞKAN — Muhterem arkadaşlarım, 2 Nisan 1965 Cuma günü akdettiğimiz birleşimde cereyan eden üzücü hâdiseler Meclis çalışmalarına devam imkânını vermemiştir. Bu türlü hâdiselerin tekerrür etmemesi konusunda bütün grupların gerekli hassasiyeti göstereceğinden emin bulunuyoruz. Riyaset olarak da biz, İçtüzüğü'nün emrettiği usuller dairesinde gerekli tedbirleri alacağız, Riyasete bu mevzu ile ilgili birçok arkadaşlarımız müracaat etmiş ve gündem dışı konuşma talebinde bulunmuşlardır. Biz, gündem dışı

⁷⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 86, (02.04.1965), ss. 61-62.

⁷⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 86, (02.04.1965), ss. 62-80.

⁷⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 86, (02.04.1965), s. 81.

konuşmalarda bu mevzua münhasır olmak üzere ve Meclis çalışmalarının selâmetle cereyanını temin sadedinde kendi görüşlerini bildirmek üzere, sadece grup sözcülerine söz vermekle iktifa edeceğiz, ilk sözü C.H.P. Grupu adına Sayın Fethi Çelikbaş'a veriyoruz.

Buyurunuz efendim.

C.H.P. GRUPU ADINA FETHİ ÇELİKBAŞ (Burdur) — Sayın Başkan, Millet Meclisinin değerli üyeleri, Sayın Başkanın da ifade ettiği veçhile, Millet Meclisinin son birleşiminde hepimizi üzen olaylar cereyan etmiştir. Başkanlık Divanının bu olaylar üzerinde Meclis içtüzüğüne göre tedbirler alacağını söylemesi bizi ancak memnun etmektedir. O gün konuşulan konu bir üye arkadaşımızın muhtariyeti yeni Anayasamızla teminata bağlanmış olan Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile ilgili bir araştırma takriridir. Konu bu hudut içerisinde müzakere edilmesi gerekirken Hükümette ortak olan bir grup başkanı ve partinin lideri arkadaşım(in) beyanları maalesef hepinizin gözleri önünde cereyan eden nâhoş olaylara sebebiyet vermiştir. Kürsüye çıkan hatiplerin, bir Fransız mütefekkirinin ifadesiyle; «Üslubu beyan aynıyla insan» olduğuna göre, her hatibin kendi üslubu içerisinde konuşması elbette olağandır. Fakat, hatiplerin üslubu Başkanlıkça Meclis İçtüzüğü hükümlerine göre kâfi maddeler mevcutken, lisan nezahatine davet etmek gibi bir vazife tahaddüs etmişken, Başkanlıkta vazife gören arkadaşların, ki bugün Sayın Ferruh Bozbeyleli arkadaşımızın gayet bilgili müzakere ediş tarzında bu çeşit bir olayın tekerrür etmiyeceği hakkında samimî kanaate sahip bulunmaktayız, Başkanlıkta bulunan arkadaşın müteyakkız, uyanık olarak hatibin beyanında geçen kelimeleri takibetmesi ve lüzumu halinde bizim kanaatimize göre, Meclis müzakerelerini tanzim eden İçtüzük hükümlerine göre, hatibin beyanına müdahale ederek, galiz elfaz kullanılıyorsa, hakaret edici beyanlarda bulunuyorsa, bunlardan sarfınazar edip hatibin lisan nezahati içerisinde fikirlerini ifade etmesini istemesi vazifesi icabından bulunurken, hâdiselerin ortaya çıkmasından o birleşimde vazife gören Sayın Başkanın da vazifesini lâıyık veçhile ifa edemeyişinin bir tesiri olduğu kanaatini maalesef taşımaktayız. Bu itibarla geçen gün cereyan eden müessif olaylar karşısında, evvelâ sayın takrir sahibinin bir saatlik izahatı içinde yer yer icabsız olarak tahriklerde bulunmuş olmasına rağmen, sükûnet ve sabırla, onu takiben grupu adına konuştuğunu beyan eden Sayın Millet Partisi Liderinin 1,5 saate varan konuşması içerisinde mevzuun çok dışına taşarak sadece sayın liderimizi değil, tek tek arkadaşlarımızı ve sonunda bütün grupumuzu hedef ittihaz ederek asla vâridolmayan ağır kelimelerle, yakışsız beyanlarla harekete teşebbüs etmesi karşısında, grupumuzun gösterdiği sabırlı hareket, muhterem arkadaşların nazarından kaçmamıştır. Filhakika cereyan eden olaylardan bizim kadar müteessir olduğumu bize lütfedip beyan eden başka gruplara dâhil üyeler, itiraf edelim ki, cereyan eden olaylardan duyduğumuz üzüntü de bizim için değerli bir teselli konusu

olmuştur. O gün cereyan eden olaylarda C.H.P. Grupuna uzaktan yakından atfı mümkün olmıyan hatâ ve kusur mevcudolmadığına göre, biz, Başkanlığın badema yalnız bizim grupumuzu değil, başka grupları da bu tarzda itham eden beyanlar karşısında, Başkanlık mevkiini işgal eden hangi Sayın Başkan olursa olsun, Meclis İçtüzüğü'nün kendisine verdiği yetki ve vazifeyi hüsnü ifa ederek nahoş hâdiselere sebebiyet vermemesini gönülden temenni etmekteyiz. Şunu da belirtmek isteriz ki, Türkiye Büyük Millet Meclisinin büyüklüğü, adında geçen «büyük» kelimesinden mütevellit değildir arkadaşlar. Türkiye Büyük Millet Meclisinin büyüklüğü milletin Anayasa ile teker teker her bir üyeye tevdi ettiği vazifeyi millete ve Büyük Millet Meclisine lâıyk bir olgunluk içerisinde vazife görmesi ile bu hakka lâıyk olabileceği kanaatini taşıyırız. Türkiye Büyük Millet Meclisinin büyüklüğüne lâıyk büyük ve fikir sahibi kişiler olarak, her hangi bir tahrike meydan vermeden, ortada müzakere konusu olan hususlarda konuşanlar liderler olsa dahi, mevzua münhasır kalarak, fikirlerini dermeyeran etmelerinin Türk Milletinin bizden beklediği vazife olduğu kanaatini taşıyarak, bu tarzda müzakerelerin seyrine imkân hazırlaması ve müzakereleri bu istikamette yürütmesi bakımından bugünkü Sayın Başkana bunu bilhassa atfediyor değilim, Başkanlık Makamında oturan bütün Başkanlarımızın hususi bir dikkat göstermelerini bilhassa rica etmekteyim. Mâruzâtım bundan ibarettir. Teşekkür ederim arkadaşlar

A.P. GRUPU ADINA SABAHATTİN SAVACI (Gümüşhane) — Muhterem arkadaşlarım, geçen celsede vuku bulan olaylardan Büyük Meclisimizi teşkil eden bütün partilere mensup arkadaşlarımın hepsinin elem duyduğunu takdir ediyorum. İşte Adalet Partisi Grubu adına geçen celsede söz halinde, hareket halinde vuku bulan olaylardan duyduğumuz teessürü ifade etmek üzere huzurunuzda geldim.

Muhterem arkadaşlarım; her ne kadar bu kürsüde konuşmanın bir adabı, bir tekniği olmak lâzımgelirse de aslolan, demokraside söz hürriyetinin, fikir hürriyetinin masuniyetinin en yüksek derecesi bu millet kürsüsünde yerini bulması lâzımgelir. Mesele şuradadır; burada konuşan kimsenin millet adına yaptığı konuşma fikirlerimize uygun gelmese dahi, konuşmasını hürmetle dinlemek ve onun fikirlerine karşı olmakla beraber, onun fikirlerini kendi zaviyesinden hürmetle dinlemek hepimizin vazifesi olmak lâzımgelir. Muhterem arkadaşlarım; bu kürsü her halükârda milletin bize emanet etmiş olduğu şerefli bir kürsüdür. Bunun masuniyetini korumak hepimizin müşterek vazifesidir. Bu kürsüde konuşan arkadaşlarımızın, hüviyetleri ne olursa olsun, fikirleri ne olursa olsun, onları rahatça ifade etmesine imkân vermeliyiz. Ve gerekiyorsa buradan ifade edilecek fikirlerin her hangi bir surette ifadesine imkân vermiyecek kimseler aramızdan çıkarsa, onlara da karşı olmalıyız. Demek istiyorum ki, fikirleri bizim karşımızda olan arkadaşlarımızın fikirlerini bu kürsüden rahatça ifade etmelerine demokrasinin eski bir prensibi olarak ve bizim de gönülden bağlı olduğumuz bir prensibolarak, onun savunucusu

olmak durumundayız. Adalet Partisi Grubu olarak temennimiz, bu kabîl müessif hâdiselerin bir defa daha Yüksek Meclisimizde olmamasıdır. Onun için de bütün arkadaşlarımızı his ve heyecanları ile milletin bu kürsüsüne karşı saygılı olmaya ve onun korunmasında görevli olmaya davet ediyorum. Hepinizi saygı ile selâmlarım.

MİLLET PARTİSİ GRUPU ADINA AHMET BİLGİN (Kırşehir) — Muhterem arkadaşlar, elbette bu Meclisin ve şu kürsünün adabı, konuşma ve beyan üslûbu, çok nezih ve çok dikkatli olmalıdır. Bu, hepimize düşen bir vazifedir. Konuşmanın adabı olduğu gibi, dinlemenin de bir adabı olacağı bedihi bir hakikattir. Şu halde konuşmayı yapan kimsenin sözlerini dinlememek de ve ona adap dışı olarak yerindencevaplandırmak da bu Meclisin ulviyetiyle kabili teklif bir iş değildir. Binaenaleyh, bir tarafa burada yalnız konuşurken tarizkâr kelimeler kullanmıştır, hakarete varan kelimeler söylemiştir diye itham etmenin doğru olmayacağı kanısındayım. Bir insan burada ithamkâr konuşursa veya hakarete varan bâzı kelimeler kullanırsa bunları durup dururken kullanmış değildir. Buna sebebiyet verenler elbette vardır. Bunlar bizce malûmdur, zabıtlarda mevcuttur. Yalnız buraya çıkıp hatibi suçlandırmak hiçbir zaman hakikatlerle kabili telif değildir arkadaşlar. Eğer biz müzakerelerin bundan sonra selâmetle cereyanını arzu eden bir tutumu takviye etmek istiyorsak, yalnız bir tarafa hücum değil, hakikatleri olduğu gibi buradan ifade etmemiz icabederdi. Ne yazık ki, benden evvel konuşan arkadaşım yalnız hatipleri itham ettiler, kendilerinin gayet sükûnetle dinlediklerini ifade ettiler. Allah için sükûnet... Ne diyeyim. Bu ifade karşısında başka söz bulamıyorum. Çünkü bundan sonraki konuşmalarda burada tahrik cihetine gidilmemesi için söylenmiş sözleri ve verilmiş olan cevapları burada tekrarlamıyorum. Temennim şudur ki, bundan sonra konuşmasından evveldinlemesini bilelim, ondan sonra konuşanlardan kendilerine mukabele edilmemesini rica edelim. Hürmetlerimle.”⁷⁴⁸

c’- CHP Grubu Adına Konuşan Turhan Feyzioğlu’nun Araştırma Önergesinde Suçluların Tesbiti ve Adaletle Tesliminden Söz Edildiği İçin Anayasaya Aykırı Olduğu Yönünde İtirazı

Gruplar adına yapılan bu açıklamalardan sonra, gündeme geçilmiş ve Antalya Milletvekili İhsan Ataöv’ün TRT hakkında Meclis Araştırması açılmasına ilişkin önergesi üzerindeki görüşmelere kalındığı yerden devam edilmişti. Bu doğrultuda, CHP Grubu adına söz alan Turhan Feyzioğlu, konuşması sırasında, önergede suçluların saptanmasına yönelik bir talebin de bulunduğuna işaret ederek, böyle bir amaç için Meclis Araştırmasının kullanılamayacağına dikkat çekmekteydi. Feyzioğlu, 1924 Anayasasında “Meclis Tahkikatı” olarak belirtilen denetim aracının

⁷⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 87, (06.04.1965), ss. 90-93.

1961 Anayasasında “Meclis Araştırması” ve “Meclis Soruşturması” olarak ikiye ayrılışını hukukî açıdan değerlendirmekteydi. Feyzioğlu, “Meclis Soruşturması” ile “Meclis Araştırması” kurumları arasındaki farkı ele aldığı bu önemli konuşmasında şöyle diyordu:

“...Bugüne kadar yapılan uzun müzakerelerde önerge bidayette kâtip arkadaşımız tarafından okundu. Fakat, tekrar önergeye dönülmedi. Bu önergeyi bütün partilere mensup arkadaşlarımın bir defa daha dikkatle dinlemelerini istirham ediyorum. Giriş kısmını atlayarak, talep kısmına geliyorum:

«Devletin dili olarak güven ve inanla sesini duymak arzusunu taşıyan vatandaşlar arasında bugünkü radyo hakkında şüphe, itimatsızlık ve güvensizlik duyguları artmış, bulunmaktadır.

1. Türk vatandaşına Devletin radyosunun Devletine ve Hükümetine karşı olmadığı inancını verebilmek, yapılan beyanların iddia ve isnadların gerçek olmadığı imkânlarını sağlamak veya,

2. Şayet bu iddia ve isnadlar gerçek ise en kısa zamanda suçlularını tesbit ve adalete teslim ile Devlet radyosunu TRT kanununun gerçek hükümlerine göre işletmek için Anayasanın 88 nci maddesine göre Meclisimizde mevcut siyasi partilerden seçilecek birer üyeden kurulu komisyon marifetiyle bir Meclis araştırması açılması hususunun tâminini (teminini olmalı E.O.) saygiyle arz ve teklif ederim.»

Şimdi arkadaşlar, Mecliste böyle bir araştırma Komisyonu kurulabilir mi, kurulamaz mı? Mesele bu.

...

Anayasanın 88 nci maddesi: «Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetim yolları: Soru, Genel görüşme, Meclis soruşturması.» Soruşturma, tahkikat demektir. Biraz evvel bu kürsüde konuşan hatip arkadaşımız, önergenin bir tahkikat önergesi mahiyetini taşıdığını çok iyi gördüğü için, bir defa değil belki 10 defa tahkikat, tahkikat, tahkikat tâbirlerini kullandılar. Ama, Sayın Bölükbaşı bu tâbiri kullanmakta haklı idiler. Çünkü, Ataöv arkadaşımız, hakikaten, suçluların tesbit ve adalete tevdiinden bahsettiği için, bir soruşturma, bir tahkikat talebiyle Meclisin önüne gelmiştir. Halbuki, Meclis soruşturmasından başka bir de Meclis araştırması vardır; bu her iki Meclisin yetkilerindendir. Meclis araştırması nedir? Çok sarih olarak söylüyor Anayasanın 88 nci maddesinin İkinci fıkrası. «Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek içki yapılan incelemeden ibarettir.» İncelenmedir, değil, incelemeden ibarettir. Yani, sadece bilgi edinmek için. Önerge ne diyor? Bilgi edinmek için demiyor, radyonun çalışması, tatbikatı, nasıl davranmış, şöyle mi, yapmış? Hayır, bilgi edinmek için, demiyor. Ne diyor? Açıkça, «En kısa zamanda suçlularını tesbit ve adalete teslim için...» Arkadaşlarım, bu memlekette Meclisin yetkilerinin iyi kullanılması meselesi son derecede hassas bir konu olarak, hem 1924 Anayasasının yürürlükte bulunduğu uzun

yıllar zarfında sonuna kadar, hem de 1961 Anayasasının yürürlükte olduğu kısa devre içinde çok tartışılmış ve bütün hukukçuların üzerinde ittifak edeceği bâzı açık gerçeklere ulaşılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi soruşturma da yapar, araştırma da yapar. Adli ve kazai mahiyette olan yegâne çalışma tarzı soruşturma adını taşıyan tahkikattır, ve bu soruşturmayı da yani suçlu tesbiti ve suçluyu adalete teslim görevini de, yine yürürlükte olan Anayasamız Millet Meclisine asla vermemiştir. Bu yetkinin, Millet Meclisi ile Senatonun bir arada toplanması ile teşekkül edecek Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kullanılacağını da açıkça tasrih etmiştir. O halde, bir; Meclis araştırması, soruşturma olmayacaktır, kimse hakkında adli ve kazai neticeler doğurmayacaktır, suçlu aramayacaktır, adalete teslimle ilgili olmayacaktır, sadece bilgi edinilmekten ibaret olacaktır. Bir.. Suçlu tesbiti, adalete teslim olursa bu bir soruşturmadır ve bunu Millet Meclisi Anayasaya göre yapamaz. Yaparsa Anayasa dışına taşmış olur. Bunu ancak iki Meclis bir araçla yapar, iki. Ama, bundan daha önemli olan üçüncü bir nokta var; Türkiye Büyük Millet Meclisinin her iki Meclisi bir araya gelerek çalışsa dahi, hakkında suçluluk kararı verebileceği, adalete teslim kararı verebileceği insanlar mahduttur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Senatosu ile birlikte toplanarak, iki heyet toplanarak karar verdiği zaman dahi, yalnız ve yalnız bakanlık yapmış olan kimseler hakkında ve bakanlık görevleriyle ilgili olan fiillerinden dolayı böyle bir soruşturma yapabilir. Hiçbir zaman iki Meclis bir arada toplansa dahi, adı araştırma önergesi değil, soruşturma önergesi olsa, Millet Meclisi Başkanlığına değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına verilse ve şu anda iki heyet bir arada konuşuyor olsak dahi, bakan sıfatını taşımayan veya mâzide taşımamış olan 30 milyon Türkten her hangi biri hakkında, eğer bir bakanın suçu ile murtabit değil ise her hangi bir şekilde karar veremeyiz. Ancak bir bakanın suçu için karar verirsiniz, beraberinde bir memuru suç ortağı diye tesbit edersiniz. Bir bakanın suçluluğu bahis konusu olmadan soruşturma açılması, Cumhuriyet tarihinde görülmüş hâdise değildir arkadaşlarım. Halbuki bu kürsüde tahkikat açılmasından bahsediliyor, bir önerge Büyük Meclisin oyuna sunulmak isteniyor ve bu önergede suçluların tesbitinden ve adalete tesliminden bahsediliyor.

...

Sayın arkadaşlarım, eğer bu bir suçlu tesbiti meselesi olsaydı, dikkatinizi çekerim, buraya gelen arkadaşların, ben de biraz sonra grup adına konuşacağım, biraz evvel konuşan çok değerli Cevad Odyakmaz arkadaşım, C.K.M.P. Grubu adına, şu yolda rey vereceğiz diye beyanda bulundu. Yine Anayasanın açık hükmü vardır; nerede bir suç ve suçluluk tesbiti, nerede bir adalet konusu varsa, yani nerede bir kazai fonksiyonun izi ve kokusu varsa grup kararı alınamayacağını ve grup kararıyla vatandaşların milletvekillerinin bağlanamayacağını tasrih etmiştir. O halde bir tarafta grup kararı, bir taraftan suçlu tesbiti. Olmaz böyle şey arkadaşlar. Suçluluk ve suçsuzluk gibi, adalete

teslim etmek veya etmemek gibi konuların bahis konusu olduğu hallerde insanlar şahsi vicdanlarıyla rey verirler. Grup kararları alınmaz. O halde burada bahis konusu olan ancak araştırma açılabilmesidir. Ama araştırma önergesi, mi bu? Muhtevasiyle açıkça söylüyor; suçluları tesbit ve adalete teslim ile. Arkadaşlarım bu mahiyette bir şey şimdiye kadar Meclisimizden geçmemiştir.

Arkadaşlar, Millet Meclislerinin Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bakanlar dışında milletvekilleri hakkında, gazeteciler hakkında veya Devlet memurları, yani bakanlık dışındaki kimseler hakkında böyle soruşturmalar açarak, tahkikat açarak suçluluk tesbiti gibi adli ve kazai meselelere el attıkları hazin bir devre olmuştur. Fakat bu devre üzerinde durmak bile istemiyorum. Çünkü, bu Meclisin içinde bir tek ama bir tek arkadaşımın dahi yetkili olmıyan bir kurulun, yetkili olmadığı bir konuda Anayasamızın 88 nci maddesinin açıkça dışına çıkarak, muhtevası itibariyle ve usulü itibariyle her bakımdan Anayasanın dışında bir prosedüre girerek, yeniden dışardaki vatandaş, yani tabii mahkemesi olan vatandaş hakkında siyaset adamlarının karar vereceği bir özel kaza prosedürü açmıyacağından emin bulunuyorum. Bu yol kapanmıştır ve gelmiyecektir.

Muhterem arkadaşlarım, ben eminim ki meseleye şimdiye kadar bu açıdan bakmak fırsatını bulamamış olan çok değerli arkadaşlarım, vicdanlı arkadaşlarım, bizzat bu kürsüde konuşmuş olan arkadaşlarım, konuşmaya hazırlanan arkadaşlarım, ben eminim ki, her siyasi partiden arkadaşlarım, Türkiye’de bir defa daha Meclislerin bakanlar dışında eşhası, bir mahkeme kurarcasına, soruşturma komisyonları önünde suçluluk yönünden ve adli işlemler yönünden sigaya çekmesi gibi bir duruma bir daha düşmeyeceklerdir. Asla bu memlekete böyle bir muameleyi hiçbir arkadaşım reva görmeyecektir. Bütün Meclisin bu noktada birleşmesini rica ediyorum. Bu yola gidemeyiz arkadaşlarım, gidemeyiz.

Sayın arkadaşlarım, Anayasamızda radyo idaresi gibi özerk olan üniversitelerden bahsedilir. Anayasamızın muhtar kuruluşlar hakkındaki bölümünde üniversiteden de bahsedilir. Üniversitelerle ilgili Cumhuriyet Senatosu bir araştırma açmıştır. Şimdi size bir mukayese imkânı vermek için, Cumhuriyet Senatamızın kabul etmiş olduğu araştırma önergesini okuyorum, arkadaşlarım. Bakınız, aradaki farka ve bakınız Anayasanın biri nasıl içindedir, biri nasıl dışındadır. Kaldı ki, Cumhuriyet Senatosunun üniversiteler hakkında açtığı bu araştırma dahi bağımsız, muhtar bir müessesenin durumu bakımından Anayasanın maddesi değilse bile ruhu bakımından ne derece tehlikelidir, diye ağır hücumlara ve tenkidlere mâruz kalmıştır. Üniversiteden tepkiler gelmiştir. Millet Meclisinin, Senatonun seçtiği üyelerin yetkileri konusu üniversite senatolarında tartışılmak gibi durumlara mecbur olunmuştur. Arkadaşlarım, ama o önerge böyle demiyordu. Bakınız o önerge nasıl yazılmıştı: «Parlamento olarak rejimimizin temel

müesseselerinden birisi olan üniversitelerimizin dertlerine ve sıkıntılarına kayıtsız kalmamıza imkân yoktur. Bu itibarla üniversitelerimizin verimini artırmak, dert ve sıkıntılarına çare bulmak için parlâmento olarak neler yapabileceğimizi tâyin ve tesbit maksadiyle, üniversitelerimizde bir Senato araştırması yapılmasının karar altına alınmasını arz ve teklif ederim.» Yani, temel müesseseye saygı, onun dertlerine ve sıkıntılarına karşı samimî bir ilgi ifadesinden sonra ikinci kısmını okuyorum; «Üniversitelerimizin dert ve sıkıntılarına çare bulmak için» bu tamamen ayrı bir şeydir. Türkiye’de petrol sanayiini genişletmek için, Türkiye’de Doğuda kıtlıktan zarar gören vatandaşlarımıza Hükümetin nasıl yardım yapabileceğini tesbit etmek için, memleketimizde mesken dâvasını halletme yolunda hangi iktisadi ve sosyal tedbirleri alabileceğimizi araştırmak için, sadece bilgi edinmek maksadiyle Anayasa emrediyor. Sadece bilgi edinmekten ibaret bir maksat için araştırma kurulları teşkil edilebilir. Ama değil böyle radyo gibi Anayasada özel yer tutan, 121 nci maddesinde kendisine özel bir statü verilmiş, siyasi kuvvetlere nazaran bağımsızlığı teminat altına alınmış böyle bir müessese bir yana dursun, bir umum müdürün doğrudan doğruya bir vekilin emrine tabi olan, doğrudan doğruya bir savcının o anda mahkemeye verebileceği bir memur hakkında dahi adalete tevdi etmek ve suçluluğunu tesbit gibi gerekçe ile bu Meclis araştırma açamaz arkadaşlarım. Bu kadar sarihdir... ”⁷⁴⁹

Turhan Feyzioğlu’nun konuşması tamamlandığında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Feyzioğlu’nun ileri sürdüğü Anayasaya aykırılık konusunda bir açıklama yapıyor ve şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, Sayın Feyzioğlu konuşmalarında iki birleşimden beri ele aldığımız ve müzakeresini yapmakta olduğumuz hususun Anayasaya aykırı bir seyir takip ettiği iddiasında bulunması dolayısıyla Riyaset olarak şu açıklamayı yapmamız zaruret haline gelmiştir. Filhakika sayın Feyzioğlu’nun ifade buyurdıkları gibi, soruşturma ve araştırma, ayrı ayrı müessesedir. Yalnız, Büyük Millet Meclisi İchtüzüğümüz soruşturma müessesesini, Büyük Millet Meclisinin salâhiyetinden olması bakımından, Millet Meclisi İchtüzüğünün buna mümas hükümlerini lâğvetmiştir⁷⁵⁰. Ancak, bundan bir maddeyi istisna etmiştir; o da İchtüzüğün 177 nci maddesidir. Bu madde yine tahkikat kelimesini kullanmak suretiyle ve yalnız müesseseyi tarif etmek şeklinde, soruşturmadan ayrı bir müesseseyi ifade etmektedir. Orada da, 177 nci maddede «Belli bir konu

⁷⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 87, (06.04.1965), ss. 119-121.

⁷⁵⁰ Aşağıda, TBMM’nin Birleşik Toplantısında kullanılabilen adli nitelikli bir denetim aracı olan Meclis Soruşturmasına ilişkin açıklamalarımız sırasında değinileceği gibi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunun birlikte toplanmasıyla oluşan TBMM Birleşik Toplantısının çalışmalarını düzenleyen “TBMM Birleşik Toplantısı İchtüzüğü”, TBMM’de 17 Şubat 1965 tarihinde kabul edilmiş ve 1 Mart 1965 tarihli Resmî Gazetede yayımlandığında yürürlüğe girmişti. Bkz. **Resmî Gazete**, 1 Mart 1965, Sayı: 11941; Şeref İba, **Osmanlı’dan Günümüze Meclis İchtüzük Metinleri**, ss. 143-152.

hakkında bilgi edinmek istenirse Yüksek Meclis bir Tahkikat Encümeni kurar» demek suretiyle, aynı tahkikat kelimesini kullanmış, fakat belli bir konuda bilgi edinmek üzere, demek suretiyle müesseseyi tarif etmiştir. Anayasamız bu tahkikat kelimesinin yerine araştırma kelimesini getirmiştir. Bugün iki birleşimden beri müzakeresini yapmakta olduğumuz, Sayın Ataöv'e ait önerge bir tahkikat önergesi değil, bir araştırma önergesi olarak muamele görmüştür. Sayın Feyzioğlu da, Anayasaya aykırılığını iddia ettiği cümlelerinin dışında, esas hakkında burada mütalâalarını beyan etmek suretiyle Mecliste bu konuda görüşme yapılacağına mümkün olacağı kanaatinden hareket etmiştir.

Bu arada, yine Riyaset bakımından ilgisi olması dolayısıyla açıklamak zarureti vardır; Sayın Bölükbaşı konuşmasında «tahkikat» tâbirini kullanmıştır. Fakat, akabinde «bu bir sürçü lisan oldu, eski kelime olduğu için söylüyorum, araştırma demek istedim,» diye tavih etmiştir.

Yine Sayın Odyakmaz, grup adına yaptıkları konuşmada verecekleri oyun rengini ifade etmiştir. Sayın Feyzioğlu da bunun Anayasaya aykırılığını beyan etmiştir. Bunda da böyle bir husus yoktur. Mesele bir soruşturma mevzuu olmadığına göre, grup kararı alınması mümkündür, grup namına konuşma da mümkündür. Nitekim Sayın Feyzioğlu da burada grup namına konuşmuştur.”⁷⁵¹

Ataöv'ün TRT hakkında Meclis Araştırması açılmasını isteyen önergesinin görüşülmesine devam edilen Millet Meclisinin 7 Nisan 1965 tarihli 88. Birleşiminde, CHP Grubu adına tekrar söz alan Turhan Feyzioğlu, önceki Birleşimde ileri sürdüğü eleştirilerini tekrarlıyor ve Meclis Araştırması adlı bu denetim aracı ile bir suç ve suç işlediği ileri sürülen kişilere ilişkin inceleme yapılamayacağını; Meclisin bu tür bir yetkisinin, sadece Başbakan ve bakanların görevleri ile ilgili bir suç işledikleri iddiası karşısında yürütebileceği Meclis Soruşturmasında söz konusu olabileceğinin altını çiziyordu. Feyzioğlu'nun konuşmasının ilgili kısımları şöyleydi:

“... Araştırma talebinin bir taraftan radyo idaresinin özerkliği ilkesine, diğer taraftan Anayasanın açık hükümlerine tamamiyle aykırı bir mahiyet taşıdığını da tekrar ifade etmek isterim. Yine bu vesile ile arz edeyim ki, bu kürsüde C.H.P. Grubu adına ne şu ve ne de bu şahsı savunmaktayız, ne de herhangi bir sayın arkadaşımızı şahsan muhatap alarak, şahsi tarzlerde bulunmak isteğindeyiz. Bizim muhatabımız Yüce Meclistir. Bizim muhatabımız, bu konuda sorumluluklar taşıyan, görev ve yetkileri bulunan Cumhuriyet Hükümetidir ve dayanağımız Cumhuriyetin temelinde bulunan 27 Mayıs Anayasasıdır. Meclisin bu konulara hissiyat açısından, şahsiyet açısından değil, hukuk açısından bakması, ilkeler açısından bakması lüzumuna inanıyoruz ve Anayasa teminatı altındaki bir kuruluşu her türlü siyasi balkıdan kurtarmak gayesiyle topluca meselelere objektif bir açıdan

⁷⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 87, (06.04.1965), ss. 129-130.

bakarak çare bulunması lüzumuna inanıyoruz.

Sayın arkadaşlarım, dün celse kapanırken, Riyaset Divanını işgal eden çok değerli arkadaşımız, her zaman meseleleri titiz bir hukukî tahlile tabi tutmakta büyük başarı gösteren değerli Başkanvekilimiz İctüzüğün 177 nci maddesine atıf yapmak suretiyle bir açıklamada bulundular. İctüzüğün 177 nci maddesi, bugünkü Anayasaya dayanılarak kullanılması mümkün olan bir hüküm değildir. Evvelâ İctüzüğün 177 nci maddesi nedir ve nasıl bir tarihçesi vardır; bunu arza mecburum. İctüzüğün 177 nci maddesi diyor ki; «Meclis, bir madde hakkında resen malûmat edinmek isterse bir Tahkikat Encümeni teşkil edilir veyahut mevcut encümenlerden biri bu vazife ile mükellef olur.» bu kabil tahkikatın icrasını âza veyahut bir encümen teklif edebilir. Hatırda kalması gereken kısmı, bir madde hakkında resen malûmat edinmek isterse Meclis. Yani bir konu hakkında bilgi edinmek için Tahkikat Komisyonu kurulur; diyor.

Sayın arkadaşlarım; şimdi bahis konusu olan Anayasanın 88 nci maddesi ne diyor; «bir konu hakkında bilgi edinmek için Meclis araştırması açılabilir.»

Sayın arkadaşlarım, 177 nci maddeye dayanılarak bu memleketin tarihinde kurulmuş bir komisyon vardır. Komisyonlar eski Anayasamıza göre de, şimdiki Anayasamıza göre de iki türlü kurulabilir. Eski Anayasamız, yalnız Meclis tahkikatından bahsederdi, tüzük bunu ikiye ayırırdı. Tek Meclis vardı. Millet Meclisinin yetkisi ayrı, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısının yetkisi ayrı bir hukukî problem yok idi, tek bir Meclis vardı. Ama İctüzük, 169 ncu maddedeki tahkikat ve 177 nci maddedeki tahkikat diye iki ayrı tahkikat usulü ihdas etmişti. 169ncu maddedeki tahkikat kazai mahiyet taşırdı ve bu kazai tahkikat yalnız Bakanlar Kurulunda vazife gören Başbakan ve bakanlar hakkında sorumluluk aramak, suçlu aramak ve suçluluk varsa adalete teslim etmek amacıyle yapılan bir adlî ve kazai fonksiyondur. Bir de Meclisin İctüzüğün 177 nci maddesine göre, sadece bir konu hakkında aydınlanmak için, meselâ pancar politikası veya Doğudaki kıtlık veya şeker istihsalinin artışında ne gibi tedbirler alınabilir ve benzeri sosyal, ekonomik, kültürel meselelerde aydınlanmak amacıyle yapılabileceği tetkikat vardır; 177 nci madde de buna matuf olarak İctüzüğe girmişti. Günün birinde bu 177 nci maddeye dayanılarak bir komisyon kuruldu. Birtakım suçlular aramak için kuruldu, ama bu suçluları Bakanlar Kurulu arasında aramak niyetiyle değil, Bakanlar Kurulu üyeleri arasında aranacak olsa 169 a göre kurulması icabederdi.

...

Sayın arkadaşlarım, bir Araştırma Komisyonu kurulur ve Ataöv arkadaşımızın esasta talebettiği gibi, suçluları tesbit ve adalete teslim gibi bir yetki ile teçhiz edilmiş olarak, yani şu önerge oylanmak suretiyle bir Araştırma Komisyonu kurulursa, tıpkı 177 nci maddeye göre vaktiyle bilgi edinmek üzere kurulması lâzımgelirken, bakanlar dışında suçlu aramak için, basın mensubunu, muhalefet mensubunu, suçlu diyce tesbit edip adalete teslim

etmek için kurulmuş Anayasa dışı komisyon gibi, yine Anayasa dışı bir başka komisyon kurulmuş olur. Bunun vahametine, Anayasaya saygılı olduğundan emin olduğum bütün Meclis üyelerinin dikkatini çekmek isterim arkadaşlarım.

Muhterem arkadaşlarım; bu mevzuda Anayasanın 88 nci maddesi ki, önerge bu maddeye dayanılarak verilmiştir, 88 nci maddenin gerekçesini mutlaka arz etmek zorundayım.

88 nci maddenin metnini tekrar etmiyorum. Dün okudum; «Belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemeden ibarettir» diyor.

Şimdi, Anayasa yapılırken bakan olmıyan vatandaşları, memur, basın mensubu, radyo veya üniversite mensubu, kim bilir, yarın serbest meslek erbabı veya sendikacı, yahut esnaf, yahut işçi asker, yahut sivil, yahut köylü vatandaşlarımızı yetki dışı ve tabii hâkiminden uzaklaştırarak; Anayasanın 32 nci maddesindeki tabii hâkim kuralını da çiğnememek suretiyle bir özel kazai mercii önünde suçluluk tesbitine mâruz bırakmamak için, Anayasamız yapılırken 88 nci madde hakkında şöyle gerekçe yazılmıştır.

Arkadaşlarım, Kurucu Meclise sunulan gerekçenin 35 nci sayfa(sı)daki satırlar şunlar; bu maddede, yani araştırma ile ilgili maddede, «Bakanların cezaî ve malî sorumluluğuna yol açan soruşturma yanında, Meclislere hiçbir kazai yetki vermiyen Meclis incelemesi» adı sonradan araştırma oldu, «ayrı bir müessese olarak tanzim edilmiştir. Eski İctüzüğün 177 nci maddesinde bahis konusu edilen bu yetkinin nasıl vahim suiistimallere vesile verdiği malûmdur. Tasarı bu yolla Meclislerin yargı organlarına bırakılmış yetkileri eline almasına engel olmaktadır.»

Sayın arkadaşlarım, tasarıda iltibasa yol açan tahkikat veya soruşturma kelimesinin, her iki hale teşmiline mâni olmak için, kazai yetki Meclise değil, birleşik toplantıya verilmiş, adına soruşturma denmiştir. Bilgi edinme fonksiyonu yalnız Meclise verilmiş, adına soruşturma dahi denmemiş, araştırma denmiştir. Ve gerekçeden anlaşıldığına göre, hiçbir kazai yetkiye yol açmıyacağı, yargı organlarının vazifelerine müdahale gibi vahim suiistimale, yakın geçmişte görülmüş bir suiistimale yol açmamak için bu Meclis araştırması usulünün kabul edildiği yazılmaktadır.

Sayın arkadaşlarım; bu kadar açık bir durum karşısında suçluları tesbit ve adalete teslim gibi bir maksat için ve bu muhteva ile yeniden bir araştırma komisyonu kurmak, en azından 27 Mayıs'tan evvel kurulmuş olan meşhur Tahkikat Komisyonu gibi komisyonu, fakat bu defa daha açık bir Anayasa ihlaliyle kurmak demektir. «Daha açık» diyorum, çünkü o zaman tahkikat tâbiri şümüllü idi. Tek Meclis vardı, şimdi Meclisler ayrı, yetkiler ayrı, isimler ayrı... Anayasanın gerekçesinde, bütün bu tatbikattan ders alan açık hükümler yer almıştır. Yeni Anayasa, yetkileri daha açık bir şekilde belirttiğine ve eski suiistimalleri önleyici hükümler birer birer sayıldığına göre, hiçbir tefsir zorlaması, hiçbir tevil gayreti suçlu tesbiti ve adalete teslim için Meclis araştırması açılmasına imkân veremez arkadaşlarım. Bu yola

gidildiği takdirde yarın basındaki suçluları tesbit ve adalete vermek için, öbürğün Türk sendikaları içinde çalışanların suçluluklarını tesbit ve adalete teslim için, daha başka bir gün, başka bir meslek mensupları arasında benzeri tetkikler yapmak üzere araştırma kurulları kurulacağını kimse temin edemez. Anayasanın yalnız 88 nci maddesi değil, hiçbir Türk vatandaşı tabii hâkiminin dışında bir yargı mercii önüne çıkarılamaz tarzındaki 32 nci maddesi de kökünden çiğnenmiş olur.

Sayın arkadaşlarım; TRT ile ilgili ıslahat yapmak istiyorsak, TRT’de düzeltilmesi lâzımgelen hususlar varsa, bunun Anayasaya uygun yolları bulunabilir. Bunun kanunlara uygun yolları bulunabilir. Bir milletvekili arkadaşımız böyle bir önerge verdi, diye bunu bir haysiyet meselesi, şahsi izzeti nefis meselesi yapmaktan uzak durmalı ve bu Meclisin en sağından en soluna kadar bütün sıralarını işgal eden bütün arkadaşlarım, Anayasa bekçiliğinde birbirleriyle yarışmak suretiyle Anayasaya tamamiyle aykırı olan böyle bir önergenin reddinde ittifak etmelidirler arkadaşlarım, ittifak etmelidirler.”⁷⁵²

Ancak, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, izlenen yöntemde bir Anayasal sorun olmadığına yönelik açıklamada bulunmak gereğini duyuyor ve Genel Kurula şu değerlendirmeyi yapıyordu:

“Muhterem arkadaşlarım; bir hususun tavzihinde zaruret hâsıl olmuştur. Bildiğiniz gibi bundan evvel 33 lokomotif konusunda evvelâ bir araştırma önergesi verilmiş, bu araştırma önergesinin getirdiği meseleler Meclisimizdeki bâzı üyeleri meselenin bir soruşturma önergesi olarak ele alınmasını telkin etmişti. Bu suretle bilâhara mesele bir soruşturma olarak ve Anayasanın methine uygun olarak Bakanlar veya bir Bakan hakkında soruşturma şeklinde devam etti.

Bugün de müzakeresini yaptığımız mevzu bir araştırma önergesi olarak muamele görmektedir. Bu araştırma önergesiyle şayet Meclisiniz karar verir, bir Araştırma Komisyonu kurarsa bu Araştırma Komisyonunun getirdiği meseleler Hükümeti de mesul edecek bir istidat ortaya koyarsa o zaman yine Yüksek Meclisiniz meselenin bir soruşturma olarak ele alınmasını da takdir eder. Bu sebeple mesele, dün de ifade ettiğim gibi, sadece bir araştırma önergesi mahiyetindedir, suç ve suçluluk tesbiti diye bir mesele olarak Riyaset bakımından ele alınmamıştır. Lütfen bu şekilde devam edilmesi lâzımdır.”⁷⁵³

Bu arada CHP Grubu adına verilen bir önergede, Ataöv’ün TRT hakkında Meclis Araştırması açılmasına ilişkin önergesinin Anayasaya aykırı olduğundan bahisle bunun oya sunulmaması istenmekteydi. Birleşimi yöneten Başkanvekili Bozbeyli

⁷⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 88, (07.04.1965), ss. 145-148.

⁷⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 88, (07.04.1965), s. 148.

de, bu sorunun çözülmesinin gerektiğinden söz eden bir açıklamada daha bulunma gereğini hissediyordu. Bu bağlamda, Bozbeyli'nin son açıklaması şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlarım, bir hususun aydınlanmasında zaruret vardır. Bir taraftan bu önerenin Anayasaya aykırı olduğu iddia edilir. 27 Mayıs'tan evvel kurulmuş olan Tahkikat Encümenine benzetilir. Diğer taraftan da bu önerenin muhtevası esas alınarak radyonun tarafsız neşriyat yaptığı yolunda mütalâa beyan edilir. Bu ikisi kabili telif değildir.

...

Muhterem arkadaşlarım; bu Meclisin, Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen bir meseleyi müzakere ettiği, oyladığı gibi bir meseleyi ortadan kaldırmak zarureti vardır. Bu sebeple şayet bu hususta Anayasaya aykırı bir meseleyi müzakere ettiğimiz iddiası varsa, Anayasaya aykırı bir hususu oyladığımız iddiası varsa, evvel beevvel bu iddia tetkik edilir; Anayasaya aykırıdır veya uygundur diye karara bağlanır; uygunsa esası hakkında mütalâa beyan edilir... Mesele budur. Bunun dışında hem Anayasaya aykırıdır diyelim, hem de esası hakkında mütalâa beyan edelim, bu olmaz...

Şimdi, bu önerenin ayrıca 15 imzalı ve bu önerenin açık oylanması suretiyle karara bağlanmasını isteyen bir önerge vardır. Bu önergede de «İhsan Ataöv tarafından verilen ve muhtevası itibariyle Anayasaya aykırı bulunduğu tezahür eden» tâbiri vardır. Muhtevası itibariyle Anayasaya »aykırı bulunduğu tezahür ediyorsa; bunun oylanması da mümkün değildir; açık oylanması hiç mümkün olamaz.

Onun için evvelemirde Anayasaya aykırı mıdır, değil midir, bu konu incelenir ve bunun için ya Yüksek Heyetiniz usul müzakeresi açar, yahut Anayasa Komisyonuna havale edip, oradan rapor getirtmek suretiyle evvelâ bu husus aydınlatılır.

*Meclisin karar vermesi için de Riyaset bu meselenin ehemmiyetini tebarüz ettirmek borcu altındadır.”*⁷⁵⁴

CHP adına verilen önergeyi de Başkanvekili Bozbeyli şu açıklama ile Genel Kurulun bilgisine sunmaktaydı:

“Muhterem arkadaşlarım, Sayın Feyzioğlu'nun ifade ettikleri gibi, Riyaset Divanına verilmiş önerge bir tane değil, iki tanedir. Birisi açık oylama talebeni ihtiva etmektedir. Diğeri de, okuyorum:

«TRT hakkında Meclis Araştırması açılmasını isteyen Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün, önergesi muhtevası ve Araştırma Komisyonuna verilmesini öngördüğü görev ve yetkiler bakımından Anayasanın ruhuna ve 32 nci ve 88 nci maddelerine ve Komisyonun kuruluşu bakımından da C.H.P. Grubu kuvvet oranı bakımından kendisine düşen sayıdan feragat edemeyeceğini açıkladığına göre 85 nci maddesine aykırı bulunmaktadır. Önerenin bu

⁷⁵⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 88, (07.04.1965), s. 160.

sebeple Başkanlıkça oya arz edilemeyeceğini saygılarımla arz ederim.»

Muhterem arkadaşlarım, yalnız şu önerge Riyasetin eline şu dakikada geçmiştir. Bu önerge, bir araştırma komisyonunun kurulmasını teklif eden önerenin Yüksek Mecliste okunduğu ve onu takibeden birleşimde müzakeresine başladığı anda ele alınması ve her şeyden evvel Anayasaya ilgili bir konunun her şeyden evvel halledilmesi gibi bir gerçeğe raptedilmesi gerekir idi. Halbuki bu araştırma önergesi Meclisinizde okunmuş üzerinde önerge sahibi konuşmuş, Bakan konuşmuş, bir grup adına Sayın Bölükbaşı konuşmuş, C.H.P. Grubu adına Sayın Feyzioğlu konuşmuş ve yine C.K.M.P. Grubu adına Sayın Cevad Odyakmaz konuşmuş ve yine C.H.P. Grubu adına konuşmak için Sayın Bülent Ecevit ve Sayın Nurettin Ardiçoğlu ve başka arkadaşlar da sıraya girmişlerdir. İşte mesele bütün bu konuşmalar yapıp, esasen muhtevası, metni ve talebettiği gerçekler bakımından Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen bir mevzuda üç birleşimden beri müzakere cereyan etmiştir. Bugüne kadar bu mesele geciktirilmiş ve bugün mesele ortaya atılmıştır. Tenakuzda iddia ediyoruz; hem Anayasaya aykırılığı iddia edilecek, hem de esası hakkında konuşulacaktır.”⁷⁵⁵

d’- Sorunun Anayasa Komisyonuna Gönderilip Görüşünün Alınmasına Karar Verilmesi ve Bu Arada Ataöv’ün Önergesinin Anayasanın 88. Maddesi Çerçevesinde Anlaşılması Gerektiğine İlişkin Bir Açıklamada Bulunması

TRT hakkında Meclis Araştırması açılması istenen önerenin Anayasaya aykırı olması nedeniyle oylanamayacağına ilişkin talep üzerinde yapılan görüşmeler sonunda, bazı üyeler konunun Anayasa Komisyonuna gönderilip oradan görüş alınmasını önermişlerdi⁷⁵⁶. Bu doğrultuda, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, bu üç önergeyi birlikte oya sunmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulu, 7 Nisan 1965 tarihli 88. Birleşimde, konu hakkında Anayasa Komisyonunun görüşünün

⁷⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 88, (07.04.1965), ss. 160-161.

⁷⁵⁶ Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu’nun önergesi şöyleydi: “Antalya Milletvekili Sayın İhsan Ataöv’ün TRT hakkında vermiş olduğu «Araştırma» önergesinin Anayasaya aykırı olduğu iddia edilmiş olduğu için evveleminde mezkûr önerenin Anayasaya aykırı olup olmadığının tesbiti için önerenin Anayasa Komisyonuna havalesini ve mütalâa alınmasını arz ve teklif ederim.”. Aynı yönde, Zonguldak Milletvekili Sadık Tekin Müftüoğlu da önergesinde şöyle demektedir: “Yüksek Başkanlığa, Devlet Radyosunun TRT Kanun hükümlerini ihlâl edici tarafsız radyo olmaktan çıkıcı partizan bir davranış içerisinde bulunduğu iddia ve isnatlarının gerçek olup olmadığı hususu hakkındaki önerenin Anayasaya aykırı olup olmadığı hususunun tesbiti, aykırı ise hangi hususların aykırı olduğunun tesbiti için Anayasa Komisyonuna havalesini arz ve teklif ederim.”. CHP Grubu adına İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca’nın imzasıyla sunulan benzer önergede de şöyle deniliyordu: “Antalya Milletvekili İhsan Ataöv’ün tahririnin Anayasa bakımından oylanmasının mümkün olup olmadığının Anayasa Komisyonuna havalesini arz ve teklif ederim.” **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 88, (07.04.1965), s. 168.

alınmasını isteyen önergelerin Komisyona gönderilmesine karar vermişti⁷⁵⁷.

Konuyu 28 Nisan 1965 tarihli toplantısında inceleyen Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün önergesinin Anayasaya aykırı olmadığını kararlaştırmıştı. 19 üyeden oluşan Anayasa Komisyonunun, 9 üyesinin karşı çıktığı⁷⁵⁸ 9 Mayıs 1965 tarihli çoğunluk Raporunda şöyle denilmekteydi:

“Yüksek Başkanlığa

Millet Meclisi Genel Kurulunun 1.4.1965 tarihindeki 85 nci Birleşiminde Genel Kurulca Komisyonumuza havale edilmiş olan Antalya Milletvekili Sayın İhsan Ataöv'ün TRT hakkında vermiş olduğu araştırma önergesinin Anayasaya aykırı olup olmadığı hususu Komisyonumuzun 28.4.1965 tarihli Birleşiminde incelenmiş ve aşağıdaki şekilde karara bağlanmış bulunmaktadır:

Önerge sahibi Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına vermiş olduğu 30.3.1965 tarihli önergesine (Devlet Radyosunun bilhassa yeni Hükümet kurulduktan sonra Parlâmento kürsülerinde, basın sütunlarında ve çeşitli çevrelerde TRT Kanunu hükümlerini ihlâl edici, tarafsız radyo olmaktan çıkıcı, partizan bir davranış içerisinde bulunduğu yönünde sayısız beyanlar yapıldığı) ileri sürülerek (Türk Milletinin vergileri ile işliyen ve en hücra köşelerde dünya ve memleket meseleleri hakkında Devletin dili olarak güven ve inanla sesini duymak arzusunu taşıyan vatandaşlar arasında bugünkü radyo hakkında şüphe, itimatsızlık ve güvensizlik duyguları artmış bulunduğu) ifade olunarak (Türk vatandaşına Devletin radyosunu Devletine ve Hükümetine karşı olmadığı inancını verebilmek, yapılan beyanların, iddia ve isnatların gerçek olmadığı imkânlarını sağlamak veya şayet bu iddia ve isnatlar gerçekse en kısa zamanda suçlularını tesbit ve adalete teslim ile Devlet Radyosunu TRT Kanununun gerçek hükümlerine göre işletmek için Anayasanın 88 nci maddesine göre Meclisimizde mevcut siyasi partilerden seçilecek birer üyeden kurulu komisyon marifetiyle bir Meclis araştırması hususunun temini) teklif edilmiş bulunmaktadır.

Bu önergenin Millet Meclisi Genel Kurulunda yapılan müzakeresi sırasında bâzı üyeler tarafından önergenin Anayasaya aykırı olduğu hususu iddia edilmiş ve fakat birleşime başkanlık yapan Başkanvekili Ferruh Bozbeyli tarafından önergenin Anayasanın 88 nci maddesine göre seçilecek bir Meclis araştırması önergesi mahiyetinde mütalâa edildiği ve önergede bahsi geçen (suçluların tesbit ve adalete teslimi) hususunun nazara alınmadığı ifade edilmiş ise de İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Zonguldak Milletvekili Sadık Tekin Müftüoğlu ve Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu'nun önergeleri ile

⁷⁵⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 88, (07.04.1965), s. 169.

⁷⁵⁸ Anayasa Komisyonunun hazırladığı rapora karşı çıkan üyeler şunlardır: Komisyon Başkanı Ankara Milletvekili A. K. Yörük, İstanbul Milletvekili C. Kırca, Ankara Milletvekilleri İ. R. Aksal, E. Paksüt, Bolu Milletvekili Z. Baltacıoğlu, Kars Milletvekili K. Güven, Mardin Milletvekili M. A. Arıkan, Tekirdağ Milletvekili H. Mumcuoğlu, Urfa Milletvekili A. Akan.

evveleminde İhsan Ataöv'ün önergesinin Anayasaya aykırı olup olmadığının tesbiti ile önergenin Anayasa Komisyonuna havalesi istenmiş olduğundan bu üç önerge müstareken oylanmış ve böylece İhsan Ataöv'ün önergesi komisyonumuza Genel Kurul kararıyla gönderilmiş bulunmaktadır.

Komisyonumuz toplanıp bu meseleyi müzakere etmeden önce bahse konu önerge sahibi İhsan Ataöv tarafından Millet Meclisi Başkanlığına 8.4.1965 tarihli yazılı bir müracaat yaptığı ve bu yazının aynı tarihte T.B.M.Meclisi Kanunlar Kalemine 10920 numara ile kaydolunduğu fakat Millet Meclisi Başkanlığınca komisyonumuza resmen havale edilmediği, Komisyonumuzun sabahki oturumunda anlaşıldığından ve buyazı da dosyada mevcud olduğundan önerge ile bu yazının birlikte müzakeresi hususu kabul edildikten sonra usuli noksanlığın ikmali için adı geçen yazının Komisyonumuza havalesinin yaptırılmasına ve toplantının aynı gün saat 16 ya bırakılmasına karar verilmiştir.

Aynı gün öğleden sonra yapılan oturum İhsan Ataöv'ün, vermiş olduğu yazının Komisyonumuza havalesinin yaptırıldığı ve böylece usuli noksanlığın ikmal edildiği anlaşılmış ve önerge ile birlikte incelenmiştir.

İhsan Ataöv'ün, önergesini tavzih ve tadil mahiyeti taşıyan bu yazısında aynen TRT hakkında araştırma açılmasına ait olan önergem Anayasanın 88 nci maddesinin ikinci fıkrasına göre belli bir konuda bilgi edinmek için istenen bir Meclis araştırma önergesidir. Önergede zikredilen suçluların tesbiti konusu Meclis Araştırma komisyonuna mevdu bir görev olmayıp araştırma sırasında zuhur edecek yeni konularla açılabilir bir Meclis soruşturması ihtimaline binaen zikredilmiştir.

Bu konudaki tavzihim tatminkâr bulunmadığı takdirde önergemdeki o kısmın çıkarılarak yalnız TRT hakkında bilgi edinilmek üzere Meclis araştırmasının yapılmasını ve bu önergenin Anayasa Komisyonundaki ilk önergemle birleştirilmesini Araştırma Komisyonunda partilerin oranı nispetinde temsili ve teşekkül ettirilmesini arz ve teklif ederim dediği görülmüştür.

Herhangi bir Milletvekilinin vermiş olduğu bir önergeyi herhal ve safhasında tavzih, tadil veya geri almaya hakkı olduğu aşikâr bulunduğu gibi Meclisimizin tatbikatının da bu yolda olduğu ve mer'î Anayasa ve Dahilî Nizamnamede aksine bir sarahat bulunmadığı, bu sebeple önerge sahibi İhsan Ataöv'ün 30.3.1965 tarihli Meclis araştırması açılmasına dair, önergesini tavzih veya tadil edebileceği hattâ geri alabileceği kabul edilmiştir.

Anayasanın 88 nci maddesinde genel olarak T.B.M. Meclisinin denetim yolları gösterilmiş ve (soru, genel görüşme, Meclis soruşturması ve Meclis araştırması her iki Meclisin yetkilerindendir.

Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir) denilmiş olduğuna göre herhangi bir konuda bilgi edinilmek için Meclis araştırması istenebileceği izahtan varestedir;

Önerge sahibi İhsan Ataöv Devlet Radyosunun tarafsız olmaktan çıkıcı, partizan bir davranış içerisinde bulunduğu yönünde basın sütunlarında ve

çeşitli çevrelerde mevcut sayısız beyanları zikrederek radyonun TRT Kanunu hükümlerini ihlâl edici ve partizan bir davranış içinde bulunan yönlerinin olup olmadığı hususunda bir Meclis araştırması talebetmeğe hakkı olduğu münakaşasız kabul edilmek lâzım gelir. Nitekim mezkûr önerenin Meclis Başkanlık Divanınca itirazsız (Meclis araştırması açılması hususunu ihtiva eden) bir önerge mahiyetinde kabul edilerek Meclis gündemine (Araştırma önergesi) olarak alınmış olduğu ve okunmasını takip eden celsede Hükümet ve parti grupları sözcülerinin önerenin esasına taallük eden hususlarda mütalâalar serdettikleri ve adı geçen önerenin Anayasanın 88 nci maddesine uygun bir araştırma önergesi olarak benimsendiği bir gerçektir. Fakat müzakerelerin sonuna doğru bilhassa sayın C.H.P. Grubu adına yapılan konuşmada Turhan Feyzioğlu'nun bu önerenin Anayasaya aykırı olduğunu iddia etmesi üzerine bir kerre de Komisyonumuzun mütalâasının alınmasına karar verildiği ve bu arada henüz komisyonumuz toplanıp meseleyi tezekkür etmeden İhsan Ataöv'ün yeni bir önerge ile ilk önergesinin maksat ve mahiyetini açıkladığı ve böylece ilk önergesini tavzihi ettiği eğer bu tavzihi tatminkâr görülmezse suçluların tesbit ve adalete teslim hususundaki kısmi önergeden çıkardığını bildirmesi ve Araştırma Komisyonunun partilerin oranı nisbetinde temsili ile teşekkül ettirilmesini sarahaten istediği dikkate alınırsa Ataöv'ün ilk önergesine yapılan itirazların muallâkta kaldığı ve böylece önerenin, Anayasaya aykırı olmak şöyle dursun tamamen uygun bulunduğu Komisyonumuzca kabul edilmiştir.

Yapılan müzakereler sonunda verilen Emin Paksüt'ün önergesi gereğinde İhsan Ataöv'ün ikinci önergesindeki tavzihi kâfi görülmeyip itiraz konusu hususların önerge sahibince ilk önergesinden çıkarılmış olduğu kabul edilmiş ve Komisyonumuz üyelerinden Kemal Bağcıoğlu'nun vermiş olduğu önerenin kabulüyle İhsan Ataöv'ün önergesinden suçluların tecziyesine müteallik kısmın geri alındığı ve oran hususunun tashih olunduğu, bu haliyle İhsan Ataöv'ün önergesinin bir araştırma önergesi mahiyetini taşıdığı ve Anayasaya aykırı olmadığı kararlaştırılmıştır.

Saygı ile arz olunur.”⁷⁵⁹

Anayasa Komisyonunun, çoğunluk görüşüne karşı çıkan 9 üyesi, Komisyon Başkanı Ankara Milletvekili A. K. Yörük, Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili C. Kırca, Ankara Milletvekili E. Paksüt, Bolu Milletvekili Z. Baltacıoğlu, Ankara Milletvekili İ. R. Aksal, Kars Milletvekili K. Güven, Mardin Milletvekili M. A. Arıkan, Tekirdağ Milletvekili H. Mumcuoğlu ve Urfa Milletvekili A. Akan ise,

⁷⁵⁹ Millet Meclisi S. Sayısı: 948, “Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün, Devlet Radyosunun, TRT Kanunu hükümlerini ihlâl edici tarafsız radyo olmaktan çıkıcı partizan bir davranış içerisinde bulunduğu iddia ve isnatlarının, gerçek olup olmadığı hususunu incelemek üzere Anayasanın 88 nci maddesi gereğince, bir Meclis Araştırma Komisyonu kurulmasına dair önergesi ve Anayasa Komisyonu raporu (10/20), **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 101'in sonuna ekli, (11.05.1965), ss. 2-3.

hazırladıkları ortak “Muhalefet Şerhi”nde, şu görüşü ileri sürüyorlardı:

“İşbu rapora muhalefet sebeplerimiz aşağıdadır:

1. Komisyon, Antalya Milletvekili İhsan Ataöv’ün 8 Nisan 1965 tarihli yazısını dikkat nazarına almakla Millet Meclisi Genel Kurulunca kendisine verilmiş olan görevi aşmıştır.

Gerçekten Genel Kurulun 1.4.1965 tarihli 85 nci Birleşiminde Anayasa Komisyonuna verilen görev, adı geçen milletvekilinin Genel Kurulda görüşme konusu olan 30 Mart 1965 tarihli önerenin Anayasaya uygun olup olmadığı hususunda görüşünü bildirmesinden ibarettir. Genel Kurul Anayasa Komisyonuna, hakkında bilgi dahi edinmemiş olduğu 8 Nisan 1965 tarihli yazı hakkında her hangi bir görev vermiş değildir.

2. Anayasa Komisyonunun 8 Nisan 1965 tarihli yazıyı araştırma önergesi imişçesine dikkat nazarına alması, İçtüzük kurallarına tamamiyle aykırıdır.

Meclis araştırması istemine ilişkin önergeler hakkında İçtüzüğün 169 ncu maddesinin 2 nci fıkrasında Meclis soruşturmasına dair olarak yer alan hüküm kıyasen uygulanmaktadır. Bu hükme göre araştırma isteği ile verilen önerge önce Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunulmakta ve önerge üzerindeki görüşmeler bu sunuşun yapıldığı birleşimin ertesi ‘birleşiminde başlamaktadır.

Bu prosedürün uygulanmasında maksat, Meclis araştırması açılmasını isteyen önerge üzerinde cereyan edecek müzakerelerin, önergede yer alan hususların milletvekillerince iyice bilinerek yapılabilmesini sağlamaktır.

Böyle olunca, Meclis araştırması açılması istemine ilişkin önergeleri, kanun tasarı ve tekliflerinin maddeleri üzerinde verilen önergelerle mukayese etmeye imkân yoktur. İkinci şıkta, müzakere belli bir madde üzerinde cereyan etmekte olup o maddenin çıkartulmasını veya değiştirilmesini isteyenler bu hususlardaki önergelerini izah etmek, geri almak, değiştirmek ve yenilemek imkânına, –esasen başka önergelerle aynı maksada ulaşabileceğinden– daima sahiptirler. Meclis araştırması açılmasını isteyen önergeler ise, bir bütün teşkil eder ve Genel Kurulun bilgisine sunulduktan sonra önerge sahiplerinin isteğiyle geri alınamaz ve hiçbir suretle değiştirilemezler. Aksini kabul etmek, bu önergelerin müzakere edilmeden önce Genel Kurulun bilgisine sunulmasından güdülen maksadı tanımamak demek olur.

3. Kaldı ki yukarda söz konusu 8 Nisan 1965 tarihli yazının 30 Mart 1965 tarihli önergeyle bir arada ele alınabilmesi için, 8 Nisan 1965 tarihli yazının da taalluk ettiği 30 Mart 1965 tarihli önerge gibi Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunulması gerekirdi. Bu işlem yapılmaksızın 8 Nisan 1965 tarihli yazının asli önerge gibi Anayasa Komisyonuna havale edilmesi mümkün olamazdı.

Gerçekten, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu, Millet Meclisi Genel Kurulunun haberdar dahi olmadığı bu ikinci yazıyı dikkat nazarına alarak,

bunun ilk önergeyi tadil etmiş olduğunu kabul etmiştir ki, Genel Kurulun gündeminde usulüne göre yer alan ve müzakere edilmekte bulunan önerge bu ikinci yazı değildir.

4. Yukardaki mütalâalar muvacehesinde, Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün Millet Meclisi Genel Kurulunda usulüne uygun olarak muamele görmekte bulunan 30 Mart 1965 tarihli önergesinin, «Suçluların tesbiti ve adalete teslimimi» istiyen kısmının Anayasanın 88 nci maddesinin 2 nci fıkrasına, ve -C.H.P. Grubu, Anayasanın 85 nci maddesine göre kurulacak olan Araştırma Komisyonunda kendisine kuvvet oranına göre düşen üye sayısından feragat etmiyeceğini de açıklamış bulunduğu göre- aynı önergenin «Araştırma Komisyonunun her siyasi parti grupundan birer kişiden kurulmasına» dair olan kısmının da Anayasanın söz konusu maddesine aykırı olduğunu belirtmek zaruri idi.

5. Ayrıca, şu hususu da belirtmek isteriz ki 30 Mart 1965 tarihli önergenin, «TRT Kanununu işletmek» ten bahseden kısmı da Anayasanın 5, 6 ve 7 nci maddelerinde yer alan fonksiyonlar (kuvvetler) ayrılığı ilkesine aykırıdır. Gerçekten, kanunların yürütülmesi Anayasanın 6 nci maddesi gereğince yasama organının değil; fakat, yürütme organının (ve TRT şıkkında da, yürütme organı içinde yer alan bu muhtar idarenin) görevidir.”⁷⁶⁰

e'- Anayasa Komisyonunun Ataöv'ün Önergesinin Anayasaya Aykırı Olmadığına Karar Vermesi ve Bu Kararın Millet Meclisi Genel Kurulunda Görüşülmesi

Anayasa Komisyonunun, Ataöv'ün TRT hakkında Meclis Araştırması açılmasını isteyen önergesinin Anayasaya aykırı olmadığına ilişkin 9 Mayıs 1965 tarihli Raporu, Millet Meclisinin 11 Mayıs 1965 tarihli 101. Birleşiminde ele alınmış ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, söz konusu Rapor hakkında iki lehte ve iki de aleyhte konuşmak isteyen milletvekiline söz vereceğini açıklamıştı⁷⁶¹. Bu doğrultuda, ilk sözü CHP Grubu adına Ankara Milletvekili ve Anayasa Komisyonu üyesi Emin Paksüt alıyor ve Anayasa Komisyonunda yaşanan gelişmelere de işaret ederek Komisyonun Raporunu şöyle eleştiriyordu:

“... Şimdi bahis mevzuu olan, biraz evvel okunmuş raporla muhalefet şerhinin taallük ettiği konu ne idi? Muhterem arkadaşlar; Sayın İhsan Ataöv'ün TRT hakkında araştırma talebini ihtiva eden 30 Mart 1965 tarihli önergesi, Yüksek Meclise sunulup burada müzakere edilmiş olduğu bir sırada söz alan arkadaşlar, özellikle C.H.P. Grubu adına konuşan Profesör Turhan Feyzioğlu arkadaşımız, önerge metninde açıkça araştırma ile ilgisi olmıyan yani Anayasanın 88 nci maddesinin tarif ettiği veçhile Yüksek

⁷⁶⁰ Yukarıda adı geçen Millet Meclisi S. Sayısı 948, ss. 4-5.

⁷⁶¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 101, (11.05.1965), ss. 8-10.

Meclisin belli bir konuda bilgi edinmesi anlamına gelmeyen birtakım taleplere işaret ederek bu önerenin Anayasaya aykırı olduğunu izah etti. O günkü toplantıda Anayasaya aykırılığın âdeta başlangıçta söylenmesi lâzımgelen bir iptidai itiraz mahiyetinde olduğu tarzında her nasılsa ileri sürülmüş iddiaların vâridolmadığı, Anayasaya aykırılık gibi bir konunun taşıdığı ciddiyet bakımından her zaman Yüksek Meclisin bunu dikkatle incelemesi gerektiği hususunda bir müddet sonra görüş birliği hâsıl oldu. Hemen ifade edeyim ki, Anayasaya aykırılık iddiası karşısında o gün Mecliste bulunmayan Sayın Ataöv hariç, bilmiyorum onu, fakat geri kalan arkadaşlar hemen tamamen Turhan Feyzioğlu'nun koyduğu deliller muvacehesinde Anayasaya aykırılık iddiasının taşıdığı ciddiyeti kabul ederek muhtelif gruplara mensup arkadaşların verdikleri 3 önerge ile konu Anayasa Komisyonuna intikal etti. Cumhuriyet Halk Partisinin o toplantıda sözcülüğünü yapan Feyzioğlu'nun İhsan Ataöv'ün önergesi de Anayasaya aykırılığı konusuna taallük eden ve dikkati çekmek istiyen ifadeleri arasında belirtilen hususlar şunlar olmuştu:

İhsan Ataöv arkadaşımız talebinde (araştırma) demekle beraber suçluların tesbiti ve adalete tevdiî gibi bir talebi de yazılı beyanında ifade ediyor. Üstelik Anayasanın 85 nci maddesinin sarahati hilâfına böyle bir heyet teşkil edilirse her parti grupundan bir kişi alınsın, diyordu. C.H.P. sözcüsü bu konuda suçluların tesbiti ve adalete tevdiî keyfiyetinin bir araştırma müessesesi ile ilgisi olmadığını, vatandaşlar arasında Anayasa ile özelliği kabul edilmiş bir müessese hakkında Meclisin soruşturma yapamayacağını, suçluların tesbitinin Parlamentonun bu manada görevini aştığını ve kuvvet(ler) ayrılığı prensibinin açıkça çiğnendiğini belirttiği için Anayasaya aykırılık iddiası ciddiyet taşıdı. Keza, 85 nci maddeye göre Meclislerin çalışmalarında parti gruplarının oranları nisbetinde temsil edilmesi açık hükmü muvacehesinde her parti grubu mensubunun, ne olursa olsun, birer kişi ile temsil edilemeyeceği noktasına işaret edildi.

Şu halde arkadaşlarım, Yüksek Meclis abesle iştigal etmediği için, araştırma müessesesi Anayasaya uygun mu demedi. Araştırma elbette bir Anayasa müessesesi olduğu için kimsenin bu hususta tereddüdü olamazdı. Meclis araştırması Anayasa ile getirilmiş bir denetim müessesesi olması itibariyle, Meclis araştırması Anayasaya aykırıdır denemezdi. Meclis araştırması belli bir konuda bilgi edinmek olduğuna göre, belli olmak kayıt ve şartıyla her konuda Yüksek Meclis isterse elbette araştırma kararı verebilirdi. O halde tereddüt, İhsan Ataöv'ün, tekrar ediyorum, 30 Mart tarihli önergesinde suçluların tesbiti ve adalete tevdiî bir, TRT Kanununun kemaliyle tatbiki iki. Ve Anayasanın 85 nci maddesinin sarahati hilâfına her gruptan oranları ne olursa olsun bir üye alınması. O zaman şahsım adına yaptığım konuşmada Sayın İhsan Ataöv burada olmuş olsalardı muhtemelen Cumhuriyet Halk Partisi Sözcüsü Turhan Feyzioğlu'nun şu delillerini gördükten sonra, kendi vermiş olduğu önergedeki Anayasaya aykırılığı kabul

eder ve bunu düzeltmenin çaresini arardı demiştim. Kehanette bulunmamışım. Filhakika Sayın Ataöv arkadaşım o gün meşru mazeretiyle burada değillermiş ama sonradan kendisi de Anayasaya aykırılığı fark ve temyiz ederek bunun düzeltilmesi çarelerini aramış ve demiş ki, benim verdiğim 30 Mart tarihli önergemde Anayasaya aykırı hükümler vardır. Yani benim maksadımı aşmıştır. Ben onu demek istemedim ama benim maksadımı aşmıştır. Ben sadece araştırma derken ölçüyü kaçırmışım, suçluların tesbiti ve adalete tevdi demiştim, demem lâzım gelirdi. Bunu bir ihtimal üzerine söylemişim, haşivdir; bunun çıkarılması caizdir.»

İkincisi, «85 nci maddede zühul etmişim, yanlış söylemişim, partiler oranları nisbetinde temsil edilir. Bir hatadır olmuş, ondan da vazgeçiyorum. Partiler, oranları nisbetinde temsil edilsinler. Her ne kadar, 30 Mart tarihli önergemde bütün parti gruplarından birer kişi demişsem de bunu de değiştirmek istiyorum. Yani verdiğim 30 Mart tarihli önerge Anayasaya aykırıdır, bunun yerine Anayasaya uygun bir önerge vermek istiyorum» demiş...

Şimdi, muhterem arkadaşlarım, Anayasa Komisyonunun görevi ne idi? Anayasa Komisyonun görevi, Yüksek Meclisin Anayasaya aykırılık iddiasını ciddiye aldığını kabul ederek ne sormuşsa, kendisine ne havale etmişse o noktada karar vermek idi. Demin de Riyasetçe yalnız rapor okundu ve muhalefet şerhi okundu. Ama İhsan Ataöv'ün 948 sıra sayılı, şu dağıtılmış bulunan matbuada, 30 Mart 1965 tarihli Meclis Yüksek Başkanlığına hitaben verilmiş bulunan araştırma talebini muhtevi önergesiyle, onun altında, dikkatinize arz ederim, Yüksek Başkanlığa hitaben verilen, yani bir bakıma Meclis Yüksek Başkanlığına, bir bakıma Anayasa Komisyonu Başkanlığına hitabettiği pek belirtilmiyen bir ikinci yazısı. Şimdi bu ikinci yazıda, sarahaten İhsan Ataöv arkadaşımız, «Benim ilk vermiş olduğum önergede suçluların tesbiti ve adalete tevdi tarzındaki beyan ve ifade münhasıran ilerde böyle bir ihtimal olursa, tahakkuk ederse yeğdir, ihtimalidir, binaenaleyh o çıkarılabilir.» diyor. Başka bir şey daha söylüyor. «Her ne kadar 85 nci maddeye göre oranları nisbetinde olacak idi ama onda da yanlışmışım, onu da değiştiriyorum.» diyor.

Muhterem arkadaşlarım, şimdi şu haliyle Anayasa Komisyonu Yüksek Heyetinizin kararı gereğince 30 Mart tarihli İhsan Ataöv'ün önergesinin Anayasaya aykırı olduğu bizzat İhsan Ataöv tarafından kabul edildiğinden, diye başlaması lâzım gelen rapora, sanki bütün bunlar yokmuş gibi, ikinci defa Yüksek Heyetinize sunulmadan usulü veçhile Anayasa Komisyonu, Yüksek Heyetinizin kariyle gelmiyen verilmiyen bir vazifeyi fuzulen takabbül ederek İhsan Ataöv namına Anayasaya uygun bir önerge yazmak gayretinin içine giriyor. Ama yazmış da değil, yazamamış. Sebebinin arz edeyim: Çünkü İhsan Ataöv diyor ki, «Benim maksadımı beyanım aşmış, ben bunu düzeltmek istiyorum, bu ikinci yazımı, şu müracaatımı bir düzeltme, bir açıklama talebi olarak kabul buyurursanız ne âlâ, kabul etmezseniz o kısmı çıkarın, bu kısmı değiştirin.»

Şimdi muhterem arkadaşlarım; İhsan Ataöv'ün bunu açıklama talebinde midir, değil midir; istediği kâfi mi, değil midir meselesini karara bağlaması

lâzımgelen zannederim ki Yüksek Heyetiniz olmak lâzımgelirdi. Bu itibarla Anayasa Komisyonunda cereyan eden müzakerelerde tesadüfen benim imzamları verilmiş olan bir önergede Anayasa Komisyonunun sayın üyelerine şu husus sorulmuştur: «Siz İhsan Ataöv'ün talebi veçhile bu açıklama isteğini kâfi görüyor musunuz, görmüyor musunuz?» Cevap ittifakla, «kâfi görmüyoruz.» Madem kâfi görmüyorsunuz, o halde İhsan Ataöv'ün ikinci isteği veçhile Anayasaya aykırı kısımları çıkarıyorsunuz, Anayasaya aykırı kısımları değiştiriyorsunuz, öyle mi? Böyle olunca Anayasa Komisyonunun raporunun son kısmı, son cümledeki beyan veçhile ifade edildikten sonra mütenakız olmamalı idi. Anayasa gibi, Devlet yapısını tâyin eden bir temel hukuk düzeni üzerinde, Yüksek Heyetinizin vazife verdiği Anayasa Komisyonunun hissiyatı bir tarafa bırakarak, bir günlük manşet zaferini bir kenara bırakarak, ciddiyetle Anayasaya aykırılığını tescil etmesi lâzımgelirdi.

Bakınız; son satırları okuyorum: «Yapılan müzakereler sonunda verilen Emin Paksüt'ün önergesi gereğince İhsan Ataöv'ün ikinci önergesindeki tavzihi kâfi görülmeyip, itiraz konusu hususların önerge sahibince ilk önergesinden çıkarılmış olduğu kabul edilmiş, yani, ilk önergede Anayasaya aykırı, denmiş, ne varsa çıkarıldığı kabul edilmiş ve Komisyonumuz üyelerinden Kemal Bağcıoğlu'nun vermiş olduğu önergenin kabulü ile ne olmuş İhsan Ataöv'ün önergesinden «suçluların tecziyesine mütaallik kısmın geri alındığı ve oran hususunun tashih olunduğu.» E, arkadaşlar, bir kısmı geri alınır, bir kısmı düzeltilirse, yani Anayasaya külliye aykırı olan bir şeyin Anayasaya aykırı olan kısımları atılır veya bozuk olan yerleri düzeltilirse, ne olmak lâzımgelir? Ha, dikkat buyurunuz, bu hal ile, yani 30 Mart tarihli Yüksek Heyetinizde müzakere eden haliyle değil; bu haliyle Anayasa Komisyonunda İhsan Ataöv'ün önergesini Anayasaya uydurma vazifesini, o vazifeyi fuzulen deruhte etmiş olan arkadaşlarımızın çoğunluğunun görüşü ile Anayasaya uygun bir müessese olur. Nihayet böyle olunca konuyu Yüksek Heyetinize şöyle sorsaydık: «Anayasaya göre Anayasanın içinde yer alan maddeleri Anayasaya uygundur veya Anayasanın maddelerinin fıkraları da Anayasaya uygundur, Anayasanın 88 nci maddesine göre araştırma müessesesi Anayasaya uygundur ve ciddiyetle işi mütalâa eden her hangi bir milletvekili TRT hakkında dahi Anayasaya uygun bir araştırma önergesi yazabilir.»

Doğru, ama bahis konusu olan, Yüksek Heyetinizde uzun uzun konuşulan Halk Partisi Grubu adına yapılan konuşmada Turhan Feyzioğlu tarafından açık olarak, gayrikabili tevil, gayrikabili ret ve gayrikabili cerh bir şekilde huzurunuzda serilen konu, bu önerge, eski tâbirle söyliyeyim «min küllil vücuh», yani her cephesiyle Anayasaya aykırı idi. İşte önergenin bir kısmını çıkararak, bir kısmını değiştirerek aslında vazifemiz olmadığı halde, aslında Yüksek Meclisin bize tevdi etmediği bir iş olduğu halde, biz bunu kendi kendimize sahibolmadığımız bir yetkiye tesahübederek, Anayasaya uygun bir önerge haline getirme gayreti içine girdik.

Değerli arkadaşlarım, konuyu hiçbir suretle bir günlük, iki günlük yanlış bir haberin manşetiyle vatandaş efkârında değiştiremeyiz. Anayasaya hepimiz titizlik gösteririz, hepimiz millî iradenin kudsiyetine inanırız ve hepimiz bunun hadimi olduğumuzu söyleriz. Anayasanın, uzun mücadelelerden sonra meydana getirdiği bir özerk müessesenin kaderiyle ilgili «hiç kimsenin, tabii hâkiminden gayri bir merci önüne çıkarılamıyacağı» şeklindeki Anayasanın 32 nci maddesi bir tarafa, Anayasanın 132 nci maddesi bir tarafa, 121 nci maddeye göre Anayasayla kurulmuş, -başkasının yaptığı kanun değil- bizzat Yüksek Heyetinizin kıymetli mütalâasıyla, gayretleriyle meydana getirilmiş olan TRT Kanununu bir tarafa iterek her nasılsa bir siyasi atmosfer içinde verilmiş olan Anayasaya aykırı olan bir önergeyi ele almaya kalkışırız.

...

Muhterem arkadaşlarım, bütün insafsahiplerinden rica ediyorum; önceden verilmiş olan kararlar partilerde görülmüştür, ama Anayasa konularında önceden verilmiş olan kararların söz konusu edilmemesi lâzımdır. Atasözü, her koyun kendi bacağından asılır. Arkadaşlarımız efkârı umumiyenin tesirini dikkat nazarına alacak ehliyetle, kudrette, fazilettedirler. Yanlışlığı bizzat Ataöv arkadaşım kabul ettikten sonra Ataöv'den ileri geçerek, «Ataöv'ün ilk önergesi Anayasaya uygundur» demek bir siyasi muafiyet sağlar inancı da yanlıştır. Mademki vaktim kalmadı. Sözlerimi burada bitiriyorum ve arkadaşlarımı millet önünde, tarih önünde Anayasa meselelerinde ciddi, basiretli, düşünerek oy vermek hususunda benim kadar titiz hareket edeceklerine inancımı belirterek hürmetlerimi arz ediyorum. Teşekkür ederim.”⁷⁶²

Paksüt'ün konuşmasından sonra, araştırma önergesi sahibi İhsan Ataöv söz alıyor ve Anayasa Komisyonu Raporunun lehinde olduğunu belirttiği şu konuşmayı yapıyordu:

“Muhterem Başkan, sevgili arkadaşlarım. Konu huzurunuzda geldikten sonra ikinci defa sizleri işgal ediyorum.

Sayın Emin Paksüt'ü dinlediğim zaman bir anda şaşırdım. Zira Emin Paksüt arkadaşımız benim adıma, benim yazılarımı, benim konuşmalarımı sizlere tercüme etti. Ama tercüme benim lisanımı bilmiyen bir ağızdan olduğu için benim ifadelerim olmaktan çok uzaktır.

Önce şunu arz edeyim ki, ben bu konuyu Yüksek Huzurunuzda getirirken polemik mevzuu yapmak siyasi tartışma konusu yapmak ve memleketin bir Anayasa müessesesini sağdan soldan çekiştirerek onu yıpratmak için getirmediğim. Şayet öyle getirseydim, içinde bu konuyu vasıta ve vesile ederek birbirinize giren insanların durumuna düşerdim. Dikkat ederseniz konuyu getirdim, meseleyi ortaya vaz'ettim ve yerime oturdum. Ondan sonrasına ben iştirak etmedim, polemigine girmedim. Votka ki benim önergem Sayın Riyaset

⁷⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 101, (11.05.1965), ss. 10-12.

tarafından tetkik edildikten sonra gündeme alındı, Yüksek Huzurlarınızda okunarak ıttılınıza arz edildi, ondan bir gün sonra önergem üzerinde görüşme yapıldı, ben tümü üzerinde görüştim. Grup sözcülerinden görüşen oldu. İkinci gün tekrar grup sözcülerinden görüşen oldu. Sayın muteriz C.H.P. Grup sözcüsü de konuştu, tâ üçüncü günü meselenin arada kaybolduğu hissedilir edilmez, Anayasa konusu yapılarak konunun istismarına girildi. İşte ben o noktada bu büyük müesseseyi, istismarcıların elinde oyuncak yapmamak için hasta bulunan anamın yanından, gece radyoda Turhan Feyzioğlu Beyin konuşmasını dinledikten sonra akşam saat 10 da özel bir taksi tutarak sabahleyin buraya yetiştim ve gelip Riyaset Divanına ikinci önergemi verdim. İkinci önergemi verişimin sebebi, bu konuyu Anayasa konusu yapıp istismarına mâni olmak, bu konuyu Halk Partisinin, çok güzel mevzuları efkârı umumiyeye ve Meclisin içerisine yaydığı ve ciddiyetinden uzaklaştırdığı bir havadan çıkarmak için ikinci bir önerge ile tavzih ettim. O gün burada bulunsaydım, muhterem C.K.M.P. Grup sözcüsünün tavzih talebine çıkıp kürsüde uyar ve o zaman tavzih edebilirdim. Maalesef, o imkândan mahrum olduğum için o gün huzurunuzda geledim. Ertesi gün gelerek tavzihi yaptım. Benim bu samimî tavzihim, benim gayet açık olarak Anayasa müessesesini istismardan uzak tutmak için verdiğim ikinci önergeyi bu şekilde değerlendirmenin mânası yoktur.

Arkadaşlarımdan ben şunu isterdim: Neden TRT'nin araştırılmasından korkuyorsunuz arkadaşlar? Neden takririm eğri ise, sizin iddianızdır. Yani biliyorsunuz doğru, ama eğri diyeceksiniz. Ben onu doğrulttum peki. Sizin görüşünüze göre doğrulttum, sizin arzunuzda göre düzelttim. Neden hâlâ bunun altında bir şeyler arıyorsunuz? İşte gerçeklerin ortaya çıkmasından korkuyorsunuz sevgili dostlarım.

Sevgili dostlarım, TRT sizin için açık, Türk Milleti için kapalı bir kutu olmaktan çıkacaktır.

...

Gayet tabî TRT'nin durumunu söyleyeceğim ki, arkadaşlarım hakem olsunlar...

Şimdi sevgili arkadaşlarım, Riyaset Divanına Sayın Burhan Apaydın bir takrir vermişti; Hükümet için gensoru takriri. Riyaset Divanı bu takrir üzerine Burhan Apaydın'ı çağırdı ve önergesinin Anayasaya aykırı olduğunu, tahkikat konusu bulunan bir konu hakkında gensoru istediğini, önergesinden bunun çıkarılmasını istediğini ihtar etti. Soruyorum Riyasete, bana böyle bir ihtarda bulunmuş mudur? Soruyorum Sayın Cumhuriyet Halk Partili arkadaşlarıma, üç gün müzakere edildiği halde bir gün görüşülüp ıttılınıza tevdi edildiği halde, niçin o zaman bu Anayasaya sarılmadınız da dâvayı kaybettiğiniz zaman da bir istismar konusu olarak Anayasaya sarıldınız.

...

Benim iltihak edişim şu sebeptendir sevgili arkadaşlarım: İstismarları,

komisyon raporları ile halk e    r  n   da tesirsiz halde bırakmak için idi. Büyük Millet Meclisi Anayasa Komisyonunun bir kararına bunu ba  lıyarak bu takririn bir iyiniyet eseri olduğunu, bunun Anayasaya aykırı bir tarafının bulunmadığını, içinde bulunan ve gerekçe ihtiva eden kelimelerin istismar edilmesine m  n   olmak için ben buna iştirak ettim.

D      n  n  z, bakınız, Yüksek Mecliste bir konu konuşuluyor. O zaman Türkiye'deki savcılar bunu bir ihbar tel    kki edip hakkında tahkikat a  ıy  yorlar. İşte TRT hakkında Türk M  ddeiumum  leri tahkikat a  mı  tır. Demek ki burada konuşulanlar, burada çıkan gerçeklerden dolayı su    lular ilgililer tarafından adalete teslim edilebiliyorlar. Demek ki burada konuşulup ortaya çıkan gerçeklerden bâzı kanun tatbik edicileri harekete geliyor, bunları ihbar tel    kki ediyor. İşte benim gayem, bu takriri verirken o kelimeleri kullanmam, yapılacak araştırmada, çıkacak olan sonuçlara göre, biliyorum ki, TRT hakkında bir Meclis gensorusuna ("Meclis soruşturmasına" denilmeliydi. E.O.) gitmek lâzımdır; o zaman su    luların tesbit edilmesinin zaruretine siz de inanacaksınız. Fakat sevgili arkadaşlarım, ben eğer TRT'deki su    luları tesbit etmek isteseydim, huzurunuzda sizin anladığınız mânada gelmek isteseydim Anayasanın 88 nci maddesine göre bir Meclis araştırması istemezdim. Anayasanın bana tanıdığı hakka göre gensoru isterdim, soruşturma isterdim,   yle istemedim, araştırma istedim. Siz inanmıyordunuz, sizi inandırmak için istedim. Olayların içinde olduğunuzdan biliyorsunuz, Türk Milletinden gizlenmesine taraftarsınız, buna m  n   olmak için istedim.

İşte sevgili arkadaşlarım, Anayasa Komisyonunun vermiş olduğu raporda benim birinci önergemde bahsedilen, fakat sonradan bir polemik mevzuu haline getirilen, su    luların tesbiti ve adalete tevdi gere  esiyle, yine Sayın Turhan Feyzioğlu'nun arzu ettiği şekilde onun da ısrar edip devamlı polemik  e sokmamak için, teşekkül edecek Anayasa Komisyonunun, partilerin oranına göre teşekkülünü ikinci   nergemle istemiş olmam benim TRT konusunda ne kadar samimî olduğumun bir delilidir.

Ben   imdi muhterem heyetinize hitabediyorum, sevgili arkadaşlarım, bu konu memlekette siyasilerin elinde bir oyuncak olmaktan çıkarılmalıdır. Bizden sonra gelecekler bundan ibret almalıdır. Memleketteki Anayasa müesseselerini, o Anayasanın ışığı altında yürütmek, kendi teşkilât kanunlarının hudutları dışına çıkartmamak için onları ikaz etmek veyahut da çıktıkları zaman yüksek huzurunuzda sadece   a  ırmak hepimizin vazifesi olmalıdır. Ben bu vazifeyi yapıyorum ve sizlerin de vicdanına hitabediyorum: TRT tahkikat değil, araştırma a  mak suretiyle bu müesseseyi kurtarmak lâzımdır. Bu müesseseye yapılan ithamların, t  hmetlerin doğru olmadığını tesbit edebilmek için, hu müesseseye yapılan ithamlarda hatalar varsa, bunları ilgililere tashih ettirebilmek için mutlak surette bu müessese hakkında Meclis araştırması açılmalıdır. M  fetti  ileri kapısından kovan müesseseyi tahkikatsız bırakamazsınız. O müesseseyi Anayasa duvarının arkasında, bu memlekete

kötülük eder halde bırakamazsınız aziz arkadaşlarım. Yüksek vicdanlarınıza hitabediyorum. Türkiye’de TRT bir Anayasa müessesesidir. Huzurlarınızda hakkında büyük, şaibeli lâflar edilmiştir. Bu lâfları âmmе vicdanında gizli kalarak o müesseseyi ebediyen vatandaş gönlünde mahkûm etmek isterseniz, araştırmayı açmaz, bu önergeyi reddedersiniz. Eğer devrinizden, iktidar devrinizden endişeniz yoksa, ondan sonra kurduğunuz müesseselerden endişeniz yoksa, o müesseselerin Anayasa içerisinde çalıştığına inanıyorsanız, tarafsız olduğuna vicdanlarınızda bir ses duyarak kaani bulunuyorsanız, geliniz, korkmayınız, çekinmeyiniz, araştırmayı açalım, takriri kabul edelim, sonunda temize çıkacak olan TRT’nin önünde hepimiz saygı ile vazifeye gelelim aziz arkadaşlarım. Ben bunu istiyorum ve sizin yüksek vicdanlarınızın da bu yönde karar vereceğinize inanarak hepimizin huzurundan saygı ile ayrılıyorum.”⁷⁶³

Daha sonra Anayasa Komisyonunun Raporu üzerinde, aleyhte Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu, lehte ise Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu konuşmuşlardı. Her ne kadar şahsı adına konuşmuş olsa da, Kemal Bağcıoğlu, Anayasa Komisyonu Sözcülüğü görevini de sürdürdüğü için, yaptığı konuşma, Komisyondaki incelemelere ışık tutması açısından önemliydi. Bu bağlamda, Kemal Bağcıoğlu şöyle diyordu:

“Muhterem Başkan, kıymetli arkadaşlarım, mesele gayet basittir. Antalya Milletvekili Sayın İhsan Ataöv’ün 30 Mart tarihli önergesinin baş tarafında sarahaten belirtmiş olduğu gibi, radyonun, basında, Meclis kürsüsünde ve bâzı çevrelerde tarafsız olmadığı hakkındaki şayialardan bahsederek, eğer Devlet Radyosu tarafsızlık anlayışından ayrılıyor, partizanca davranıyorsa, eğer Devlet Radyosuna isnadolunan fiiller hakikaten Devlet Radyosunda işleniyorsa bu belli konulara münhasır olmak üzere bir Meclis araştırması istiyorum, diye Meclis Başkanlığına bir önerge vermiş bulunmaktadır. 30 Mart tarihli önergesi bu anlamda ve bu espridedir. Fakat, bu önergenin müzakeresi sırasında komisyon raporumuzun aleyhinde konuşan kıymetli arkadaşım Emin Paksüt ile Turhan Feyzioğlu’nun da ifade etmiş olduğu gibi, Mecliste Cumhuriyet Halk Partisine mensup milletvekili arkadaşlarımız tarafından bu önergenin Anayasaya aykırı olduğu iddiası ileriye atılmış ve bu iddianın müzakeresinden vazgeçilerek evveleminde bir teknik komisyon durumunda bulunan komisyonumuzun kanaatinin sorulmasına Meclis Genel Kurulunda karar verilmiş bulunmaktadır. Bilhassa, Turhan Feyzioğlu arkadaşımın o gün oylanmış önergemden okuduğu pasajlardan da anlaşılacağı veçhile, Coşkun Kırca ve Zonguldak Milletvekili Müftüoğlu arkadaşımın birlikte münakaşaları burada kesmek, evveleminde Meclise niyabeten vazife görmekte bulunan Anayasa Komisyonunun teknik kanaatini sormak için o önergeyi vermiş

⁷⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 101, (11.05.1965), ss. 12-14.

bulunmaktayım. Halbuki Feyzioğlu arkadaşım, sanki bendenizin ve diğer arkadaşlarımızın o andaki kanaatinin bir tereddüt içinde bulunduğumuzu ve onun için bu, İhsan Ataöv arkadaşımızın önergesini Anayasa Komisyonuna havalesini istediğimizi ifade etmiş olmalarından da üzüntü duydum. Çünkü, burada münakaşalar ilerliyecek, lehte ve aleyhte görüşmeler yapılacak ve kırıcı bir hava içinde devam eden müzakereler belki de tarafları biraz daha fazla yıpratacak, başka bir fayda vermiyecektir. Onun için münakaşalar kesilsin, teknik komisyonun evvelâ kanaati sorulsun, diye o önergeleri verdik. Ne oldu arkadaşlar? Rapor komisyona geldi, orada münakaşa edildi ve bir karara bağlandı.

Şimdi dikkatinize arz etmek isterim. Anayasa Komisyonu toplanmadan önce, İhsan Ataöv Antalya'dan Ankara'ya avdet etmiş ve Meclis Başkanlığına ikinci bir önerge vermiş bulunmaktadır. Emin Paksüt arkadaşım burada yaptığı konuşmasında, Başkanlık Divanının raporu okunmuş olduğunu, muhalefet şerhini de okumuş olduğunu, ama İhsan Ataöv'ün ilk önergesiyle, ondan sonra verdiği tavzih yazısını okumadığını, ifade ettiler. İşte ben, bu şekildeki itirazlara mahal kalmasın diye, rapor yazıcısı olarak, rapora arkadaşımız İhsan Ataöv'ün 30 Mart tarihli ilk önergesinin tamamını metin halinde aldığım gibi, tavzih yazısının da tamamını metne almış bulunmaktayım. Arkadaşım Emin Paksüt dikkat etselerdi, raporu dikkatlice okumak zahmetine katlanmış olsaydı... İhsan Ataöv'ün önergesinin tamamının ve tavzih yazısının da tamamının rapora dercedilmiş olduğunu görecektlerdi.

Şimdi arkadaşlar, bu tavzih yazısından da anlaşılmaktadır ki, Ataöv, eğer Mecliste milletvekili arkadaşlarımın zihinlerinde bir istifham varsa, ben bunu böyle vermedim ama, 88 nci maddenin ruhuna uygun bir araştırma önergesi mahiyetinde verdim ama, Meclis Başkanlığını o gün idare eden Sayın Ferruh Bozbeyli daha Meclis Başkanlık Divanının İhsan Ataöv'ün önergesini bu mânada anladığını Meclis Genel Kuruluna ifade etmiş olmasına rağmen, zihinlerdeki istifham çözmek, efkârı umumiyede tereddütleri izale etmek maksadiyle önergemi tavzih ediyorum, demiştir. Ben bu önergemi araştırma önergesi mahiyetinde verdim, demiştir. Daha ne demiştir? Bir tavzih daha yapmıştır. Suçlular eğer varsa... (Sayın Profesör Turhan Feyzioğlu arkadaşımızın İhsan Ataöv'e taanda bulunarak dediği gibi evvelâ bir tecrim durumu yok, evvelâ suçlular diye bahsetmedi İhsan Ataöv arkadaşımız hepinizin, huzurunda, hakem sizlersiniz önergesinde de öyledir: «Eğer varsa, suçluların tesbiti» diyor. «Suçluların tesbiti, araştırma önergesinin vazifesine taallük etmiyor. Ben, araştırma önergesiyle kurulacak Komisyon bu hususları tesbit ederse, ilgililerin bundan malûmatı olsun, bir ihbar mahiyeti taşıсын diye bu pasaj buraya yazdım» diyor, arkadaşımız. Sonra ne diyor? Bu tavzihim de sizi tatmin etmiyorsa metnin bu kısmını çıkarıyorum, yalnızca araştırmaya inhisar ettiriyorum, Anayasanın 85 nci maddesi gereğince de oran hususunu da tashih ediyorum, tam Anayasaya uygun bir hale, zihinlerdeki istifhamı

kaldırmak için, getiriyorum.»

Şimdi arkadaşlar, biz Komisyon olarak ne karar vermişiz? Raporumuzda sarahaten bildirdik. Müzakere etmeden evvel her milletvekilinin, her türlü önermelerini tashih edebileceklerini, tebdil edebileceklerini ve içinden bir kısım pasajı çıkarabileceklerini, hattâ tamamını geri alabileceklerini kabul ederek... Çünkü; bu, Anayasa ve İçtüzük hükümlerine de tamamen uygundur; aksine bir sarahat ne Anayasamızda ve ne de mer'i İçtüzüğümüzde yoktur. Meclis tatbikatları da böyledir; yüzlerce misali var burada arkadaşlar. Her türlü önermeler tavzih edilmiş, tebdil edilmiştir, tashih edilmiştir ve hattâ geri alınmıştır. Hattâ oylamalar sırasında geri alınmıştır.

Bu sebeple, Anayasa Komisyonu bütün bunları dikkate alarak, İhsan Ataöv'ün önergesi -birinci ve ikinci önergesi diye birşey biz tanımıyoruz- her ikisini birbirinin lâzımı gayrimufariki addediyoruz. İkinci önergesi, birinci önergesine yapışıktır, muttarittir, bitişiktir; ayıramazsınız onu... Komisyonunda bunun uzun uzun münakaşasını yaptık. Evvelâ birinci önergeyi görüşelim, Anayasaya aykırı olduğuna ille karar verelim, diye ısrar eden Sayın C.H.P. milletvekili arkadaşlarımızın bu fikirlerine itirazda bulunarak, bu iki önergenin birlikte mütalâasının zaruri olduğunu iddia ettik ve ondan sonra bu karara varmış bulunmaktayız.

Şimdi arkadaşlarım, en halisane niyetlerle, en iyi niyetlerle yapılan bir tashihi, tavzihi kabul etmemek gibi bir temayülün samimî olduğuna kaani bulunmadığımızı üzülererek beyan etmek isteriz.

Sonra bir nokta daha var. Emin Paksüt arkadaşım yaptığı konuşmasında raporda bahsedilen hususların ciddî olmadığını, bir günlük manşet hissiyatıyla kaleme alınmış olduğunu söylemiş bulunmaktadır. Çok değer verdiğim Paksüt arkadaşımın bu kürsüden, bilhassa benim vazife gördüğüm bir komisyon için böyle bir taanda, bulunmaması lâzımgelirdi inancındayım. Yani af buyursun beni, sevgisine sığındığım için söylüyorum. Ama arkadaşım ne diyor? Bir günlük manşet... Arkadaşlarım kim bunu söyleyen? Yani bir günlük manşet hissiyatı ile hareket eden bizler miyiz? Bize tevcih edilen bir vazifeyi teknik bir komisyon olarak neticelendirmiş bulunmaktayız.

...

Muhterem arkadaşlarım, arz etmiş olduğum sebepler muvacehesinde, İhsan Ataöv'ün takriri Anayasaya aykırı olmak şöyle dursun, tıpa tıp, tamamı tamamına, Anayasanın lâfzına ve ruhuna uygun bulunmaktadır. Bu sebeple bir birinden ayrılmasına imkân bulunmayan, birbirinin lâzımı gayrimufariki bulunan her iki takrir, Anayasanın ruhuna uygundur. Bu sebeple, kabulünü Yüce Heyetinizden arz ve istirham ederim. Saygılarımla.”⁷⁶⁴

Bağcıoğlu'nun konuşmasından sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Anayasa Komisyonunun Raporunu oya sunmuş ve işaretle yapılan oylamada,

⁷⁶⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 101, (11.05.1965), ss. 17-19.

Rapor, Millet Meclisi Genel Kurulunca kabul edilmişti⁷⁶⁵.

f'- TRT'nin Yayınları Üzerinde Cumhuriyet Savcılığı İnceleme Başlattığı İçin Konunun Millet Meclisinde Görüşülemeyeceği Yönünde İtirazların Yapılması

Millet Meclisi Genel Kurulunda Anayasa Komisyonunun Raporu kabul edilince, Başkanvekili Ok, bundan sonra yapılacak işin ne anlama geldiğini açıklayan şu konuşmayı yapmıştı:

“Şimdi muhterem arkadaşlarım; bu şekli ile Anayasa Komisyonunun raporu kabul edildiğine göre, Sayın İhsan Ataöv tarafından verilmiş bulunan takrir münhasıran Meclisin bilgi edinmek üzere bir araştırma komisyonu kurup kurmayacağı hususunda müzakerenin devamı mahiyetindedir bir... İkincisi, komisyonlara partilerin kuvvet oranı dahilinde iltihak ettirilmesi talebedilmiştir. Bu talep üzerinde müzakereler cereyan edecektir. Demek ki, mevzuubahsolan müzakere bundan böyle bu mahiyeti ile devam edecektir. Ancak, müzakere bu şekliyle devam edecekken, müzakereye ‘mahal olmadığı hakkında C.H.P. Grubu adına müteaddit imzayı muhtevi bir önerge ve ayrıca Sayın Talât Oğuz tarafından verilmiş bulunan bir önerge mevcuttur. Bunları okutacağım, bunlar üzerinde gerekli işlemi yapmak üzere yine İktüzüğün 89 ncu maddesi gereğince meseleyi usul meselesi telâkki edip lehinde, aleyhinde ikiye arkadaşımıza söz vereceğim.” ⁷⁶⁶

Başkanvekili Nurettin Ok'un, konuşmasında sözünü ettiği CHP Grubu adına verilen önergede, TRT hakkında Ankara Cumhuriyet Savcılığınca soruşturma açıldığı için, Ataöv'ün önergesinin düzeltilmiş şeklinin dahi Mecliste görüşülmesinin mümkün olmadığı ileri sürülmüştü. CHP Grubu adına Kayseri Milletvekili Turhan Feyzioğlu ve İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ile arkadaşları tarafından verilen bu yeni önergede şöyle denilmekteydi⁷⁶⁷:

“Yüksek Başkanlığa

Adalet Bakanı Sayın İrfan Baran, 8 Mayıs 1965 tarihinde yaptığı bir basın toplantısında, mevcut kanun hükümlerine göre, TRT Kurumunun taraflı yayın yaptığı yönünde ortaya atılan iddialardan dolayı, Kurum ilgilileri hakkında, bu iddiaların doğruluk derecesini ortaya çıkaracak şekilde adli soruşturma açılmasına karar verildiğini bildirmiştir.

Sayın Bakanın ifadelerine göre, bidayetten beri Mecliste yapılan müzakerelerin zabıt örnekleri, basınıımızda çıkan bütün neşriyat ve verilen

⁷⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 101, (11.05.1965). s. 19.

⁷⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 101, (11.05.1965). ss. 19-20.

⁷⁶⁷ Önergede imzası bulunan diğerleri, Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, Ankara Milletvekili Bülent Ecevit, CHP Grup Başkanvekili Maraş Milletvekili Kemal Beyazıt, Gaziantep Milletvekili Ali İhsan Göğüş'tü. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 101, (11.05.1965). s. 20.

bilgiler, Radyoya ait bantlar ve vesikalar Ankara Savcılığına verilmiştir. Yine Sayın Bakan, yetkililerin lüzum görecekları her türlü soruştırmaları yaparak ve bütün ilgililerin ifadelerini de alarak, kazai soruştırma konusunu bir sonuca bağlamaları için Ankara Savcılığına talimat verildiğini belirtmiştir. Sayın Ankara Savcısı da bugün, etraflı bir açıklama ile durumu aydınlatmıştır.

TRT'nin tarafsızlığı konusunda ortaya atılan iddialar, böylece Anayasaya, kanuna, hukuka ve vicdani inançlarına göre karar verecek olan adli makamlara intikal etmiş bulunmaktadır.

Bu şartlar altında, Sayın Ataöv'ün, Anayasaya uygun (hale) getirilmek amacıyla iki noktadan değıştirilmesine teşebbüs olunan yeni önergesinin dahi Mecliste müzakeresi doğru değildir.

Konunun adli makamlarca resmen ele alınmasıyla, Meclis için bir araştırma konusu kalmadığı gibi, bu önerge üzerinde müzakerelere devam etmek Anayasa hükümleriyle çatışan bir durum da yaratabilir. Çünkü, adalet makamlarının bütünü ile ele aldıkları konu, önergenin konusu ile tamamiyle aynıdır. Araştırma önergesi dolayısıyla işlemleri siyasi organ önünde tartışılacak şahıslar ile adli soruştırmaya hedef olan şahıslar da aynıdır.

Yukarıda arz edilen sebeplerle, Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün TRT ile ilgili araştırma önergesinin görüşülmesine mahal kalmadığından gündemden çıkarılmasını arz ve teklif ederiz.”⁷⁶⁸

Aynı yönde, Mardin Milletvekili Talât Oğuz ve Sinop Milletvekili Mahmut Alicanoğlu da bir önerge vermişler ve Adliye'yi etki altında bırakmamak için, Ataöv'ün Meclis Araştırması önergesinin gündemden çıkarılmasını önermişlerdi. Sözü edilen bu önergede de şöyle denilmektedir:

“Başkanlığa

T.R.T. İdaresi hakkında tahkikat ve takibat yapılması babında, Adalet Bakanı Ankara Cumhuriyet Savcısına gerekli emri verdiği basından anlaşılmıştır.

Komisyon raporunun görüşülmesi bağımsız Türk Adliyesini tesir altında bırakacağından mezkûr raporun görüşülmemesini arz ve teklif ederiz.”⁷⁶⁹

Aynı konuya yönelik oldukları için birlikte görüşülmeye başlanan bu önergeler üzerinde uzun tartışmalar yaşanmış ve ilerleyen saatlerde çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığı için Birleşime son verilmiştir⁷⁷⁰.

Millet Meclisinin 13 Mayıs 1965 tarihli 103. Birleşiminde, konu yeniden gündeme gelmiş ve bazı tartışmalara yol açmıştı. Bu bağlamda, sözü edilen Birleşimin başında

⁷⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 101, (11.05.1965). s. 20.

⁷⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 101, (11.05.1965). s. 20.

⁷⁷⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 101, (11.05.1965). ss. 21-36.

CHP ve AP Grupları adına verilen bir ortak önerge üzerine, “Siyasî Partiler Kanunu”, “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” ve “Yargıtay Kanunu”nun görüşülebilmesi için çalışma saatlerinin, gece 24’e kadar toplanılması yönünde yeniden ayarlanmasına ilişkin önerge ve ardından Kayseri Milletvekili Mehmet Sağlam’ın sırasıyla Siyasî Partiler Kanununun, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunun, Yargıtay Kanununun görüşülmesine ilişkin önerge kabul edildiği halde⁷⁷¹; Milletvekilleri Kâmil İnal, Hâldan Kısayol, Hayrettin Özgen ve Rahmi İnceler’in verdikleri ve gündemin başında yer alan Antalya Milletvekili İhsan Ataöv’ün TRT hakkında Meclis Araştırması açılmasını isteyen önergesi de okutulmuş ve onun görüşülmesi de kabul edilmişti⁷⁷². Bu durumda, daha önce alınan ve çalışmaların sözü edilen kanunlara yönelmesi kararına karşın, Ataöv’ün Meclis Araştırması önergesinin önceki Birleşimlerde kaldığı noktadan görüşülmesine devam edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, her ne kadar Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Meclis Araştırması önergesinin görüşülmesine geçtiyse de, 5 üyenin talep etmesi üzerine yapılan yoklamada çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından, Birleşime son verilmişti⁷⁷³.

1 Haziran 1965 tarihli 120. Birleşimde, kalınan noktadan yeniden Ataöv’ün TRT hakkında Meclis Araştırması açılmasını istediği önergenin görüşülmesine başlanıyor ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, geçmişte, görüşmelerin kesildiği an söz istemiş olan Bülent Ecevit’i kürsüye davet ediyordu. Ancak, Ecevit’in Genel Kurulda hazır bulunmadığı anlaşıncı, Çorum Milletvekili İhsan Tombuş tarafından verilen yeterli önergesini okutuyordu⁷⁷⁴. Yeterlik önergesinin aleyhinde söz alan İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, TRT hakkında açılması istenen Meclis Araştırması üzerinde Hükûmetin ne düşündüğünün bilinmediğine dikkat çekiyor ve Hükûmetin de gerekli açıklamalarda bulunmasını sağlayabilmek için görüşmelerin yeterliğine karar verilmesine karşı çıkıyordu. Kırca’nın konuşması şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlarım, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumunun faaliyetleri hakkında Meclis araştırması açılmasını isteyen önerge üzerine yapılan müzakerelerden beri pek çok gelişmeler cereyan etmiştir. Bu gelişmelerden bir tanesi yüksek malûmunuz olduğu üzere Adalet Bakanlığının emri üzerine Ankara Cumhuriyet Savcılığının bu konu üzerine soruşturma açmasıdır. Dün, eğer gazete haberleri yanlış değilse, yine gazetelerden öğrendiğimize göre konu Bakanlar Kurulunda müzakere edilmiş ve Bakanlar Kurulu elindeki bilgileri inceledikten sonra mevcut kanun hükümlerine

⁷⁷¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 103, (13.05.1965). ss. 134-139.

⁷⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 103, (13.05.1965). ss. 140-142.

⁷⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 39, Birleşim: 103, (13.05.1965). ss. 142-143.

⁷⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 120, (01.06.1965). ss. 502-503.

göre Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Genel Müdürünün vazifesinden Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile uzaklaştırılması için sebeplerin mevcudolmadığı mülâhazasına varmıştır. Bu durum muvacehesinde, bugüne kadar bu konuda sadece Turizm ve Tanıtma Bakanının ağzından ve Turizm ve Tanıtma Bakanlığının Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumunu teftiş yetkisini haiz olup olmadığı hususunda... ve Turizm ve Tanıtma Bakanlığının bu kurumu teftiş yetkisine sahibolduğu kanaatine sahip bulunduğu halde, Kurumun bu kanaate sahibolmayışı mülâhazasına dayanarak ve bu konuda Hükümetçe Danıştaydan istişari mütalâa talebedilmiş bulunmasına rağmen, araştırma açılmasını talebetmesinden gayri bir Hükümet müdahalesine de şahid olmadık. Ancak, vâki inkişaf lar muvacehesinde bugün Yüce Meclisin bu konuda bir araştırma açılıp açılmaması hususunda oyunu kullanırken. Sayın Hükümetin ve Hükümetin muhtelif meselelerde gördüğümüz gibi şu veya bu konuda birbirinden çok farklı fikirler beyan edebilmek durumunda olan şu veya bu bakanının değil, fakat bizzat Başbakanın görüşünü bilmek mecburiyetindeyiz. Bu itibarla Hükümetin görüşlerinin Mecliste açıklanması ve Hükümetin görüşleri muvacehesinde grupların ve milletvekillerinin kanaatlerinin belirtilmesini teminen yeterli önergesinin reddini arz ve teklif ederim efendim.”⁷⁷⁵

Coşkun Kırca'nın açıklaması biter bitmez, Başkanvekili Keskin, yeterli önergesini oya sunuyor ve yeterliğin kabul edildiğini bildiriyordu. Bu arada, çoğunluğun bulunmadığı ve çoğunluk olmadığında oylamanın yapılamayacağı yönündeki itirazların sürdüğü görülmekteydi⁷⁷⁶. Bu tartışmalar içinde, Ataöv'ün önergesi oya sunuluyor, fakat çoğunluğun bulunmadığı yönündeki uyarılar sonrasında yapılan yoklamada toplantı yetersayısının olmadığı anlaşıldığından, Başkanvekili Keskin, Birleşimi kapatıyordu⁷⁷⁷.

g'- Millet Meclisinin Çalışma Saatlerinin Yeniden Düzenlenmesi ve Öğleden Sonraki Saatlerin Yalnızca Kanun Tasarı ve Tekliflerine Ayrılmasına Karar Verilmesi Nedeniyle Ataöv'ün Araştırma Önergesinin Görüşülmesi Tamamlanamadan Kadük Olması

Millet Meclisinin 2 Haziran 1965 tarihli 121. Birleşiminde Aydın Milletvekili Reşat Özarda bir önerge vermekte ve Meclis çalışma saatlerinin yeniden düzenlenmesini, bu bağlamda Meclis Araştırması veya Genel Görüşme açılması istemlerinin sabah oturumlarında ele alınmasını, öğleden sonraki oturumların kanun

⁷⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 120, (01.06.1965). s. 503.

⁷⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 120, (01.06.1965). ss. 503-504.

⁷⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 120, (01.06.1965). ss. 504-505.

tasarı ve tekliflerine ayrılmasını önermekteydi⁷⁷⁸. Ancak, Antalya Milletvekili İhsan Ataöv, kendisinin yaptığı ve görüşülmesi bir türlü tamamlanmayan TRT hakkında Meclis Araştırması açılması istemini de olumsuz yönde etkileyeceği için Özarda'nın bu önergesine karşı çıkıyor ve şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, ben Reşat Özarda'nın takririnin aleyhinde fikrimi beyan edeceğim.

Şimdi, arkadaşımız burada takririni izah ederken Meclisin büyük hizmetlergörmesini, memleketin beklediği mühim kanunları çıkarmasını, bu suretle devatandaşın huzuruna alın akiyle çıkmamızı ifade ettiğini beyan buyurdular. Ben şu kanaatteyim ki, bu Meclis vatandaşın huzuruna alın akiyle çıkmak için puanınıçoktan almıştır. Bu Meclis Anayasanın icabettirdiği müesseseleri kurmuş, geceli gündüzlü çalışarak en önemli kanunları çıkarmıştır. Bu Meclisin vatandaşın huzuruna çıkması için yeniden bir imtihan vermesine de lüzum yoktur. Burada verilen takrir vatandaşın bizatihi beklediği, memlekette kangren olmuş bâzı yaraların gündemde ve efkârı umumiyede sakız gibi çiğnenmesine son verip bunlar için biran evvel karara varmasıdır. Meclisin vatandaşın huzuruna alın akiyle çıkabilmesi için aylardan beri devam eden ve benim de altında imzam bulunan bir takrir vardır, oylama devresinegelmiştir. Bu oylamaları yarın sabaha atmak suretiyle, Meclisin sabah oturumlarında çoğunluk yoktur diye öğleden sonraki oturumlarda da kanunların müzakere edilmesi ve sabahları kangren olmuş yaraların bir tarafa itilmesi bir taktikten ibarettir. Meclis şimdiye kadar muhtelif şekilde gündem hakkında kararlar vermiştir. Grup başkanlarının, grup sözcülerinin Riyaset Divanı ile toplanmak suretiyle vermiş olduğu kararları, sabah toplantılarını yapamadığı için ikinci günü yine grup başkanlarının imzasıyla geri almak zorunda kalmıştır. Meclisi, vermiş olduğu kararlardan tekrar döner duruma getirmek veyahut bütçeden yorgun çıkmış olan Meclisi sabahları da toplantıya davet etmek suretiyle, çoğunluk bulunamadığı için dağıtmak durumuna düşürmek ve efkârı umumiyede Meclisin haysiyetiyle oynamaya hiç kimsenin hakkı yoktur. Bu bakımdan Başkanlık Divanının, Sayın Reşat Özarda'nın teklif ettiği gibi, Hükümetle teşriki mesai etmek suretiyle Meclis çalışmalarına vermiş olduğu istikametın aynen devam ettirilmesinde fayda vardır. Müzakeresi bitmiş, oylamıya kalmış olan maddelerin bu takririn dışında kalması lâzımdır. Oylamaları başka güne bırakmak suretiyle, sabahlara bırakmak suretiyle mühim konuları bir taktiğe kurban etmek gruplar için de doğru olmaz.

Ben bütün Parlâmentodaki gruplara hitabediyorum. Meclis gündeminin başında bulunan ve benim Meclis huzuruna getirdiğim TRT konusunu demagogik bir şekilde vatan sathında kullanmayı önlemek için bunu politikacıların elinde bir kullanılır geçer akçe, silâh olmaktan çıkarmak için,

⁷⁷⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 121, (02.06.1965), s. 503.

milletin beklediği, Meclisin beklediği neticeye varmak için oylamıya gelmiş olan kanunların oylanmasını, müzakeresi devam edecek olan mevzular için Büyük Meclisin o takdir hakkında Başkanlık Divanı ile görüştüktan sonra karar vermesinde fayda vardır. Bugün bu kararı vereceğiz. Yarın sabahleyin gruplar buraya gelmiyecekler. Bu konular görüşülmeyecek. Burada bulundukları zaman çoğunluk yoktur, diye ayağa kalkmak suretiyle konuların oylanmasına müsaade etmiyen grupların sabahleyin toplanarak bu konuları müzakere edeceğine takdir sahibi arkadaşımızın vicdanı razı gelir mi? Gelmiyor. Ve bana dışarıda söyledi. Tekrar salonu boşaltacaklar, kanunlar görüşülemeyecek, onun için ben bu takriri verdim, dedi. İşte hakiki gerekçe budur.

Milletin huzurunda vazifeden kaçmıyalım. Reyiniz müspet, menfi veya çekinse olsun, oylarımızı kullanalım. Şu elde bulunan ve kangren olmuş yaraları bitirelim arkadaşlar. Takrirlerle Meclisi sabah bu mevzuda çalıştıralım, öğleden sonra şu mevzuda çalıştıralım diye yeni usuller ihdas etmiyelim. Yarın sabahleyin bu Mecliste çoğunluk olmayacaktır. Dikkatinize arz ediyorum. Ancak, Sayın Arif Ertunga arkadaşımızın takriri dolayısıyla muhterem grup gelecektir onu kurtarmak için veya TRT mevzuu dolayısıyla benim Grupum ne kadar gelebilirse gelecektir, bunu oylamak için. Sayın Bölükbaşı teşkilât kurmak için TRT'yi bir tarafa bırakacak oralarda gezecek, buraya gelmiyerek. Fakat geldiği zaman TRT'nin davacısı olacak. Olmaz böyle samimiyetsiz şeyler. Meselelerin üzerine ciddiyetle eğilmek mecburiyetindeyiz. Bu milletin karşısında tuttuğumuz dâvaların hesabını vermek mecburiyetindeyiz. Samimi olarak konuşalım, millet huzuruna böyle çıkarsak alnımız açık olur. Çeşitli yollarla dâvaları itmek suretiyle, kangren olarak bırakmak suretiyle, milleti de aldatırız, kendimizi de aldatırız. Elinizi vicdanınıza koyun, bu önergeye öyle oy verin arkadaşlar.”⁷⁷⁹

Millet Meclisinin 8 Haziran 1965 tarihli 124. Birleşiminde Ataöv'ün önergesine dolaylı bir biçimde de olsa yeniden değinildiğini görüyoruz. Gerçekten, sözü geçen Birleşimde, Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, İzmir Milletvekili Arif Ertunga'nın milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir görev üstlendiğine ilişkin iddianın görüşülmesinin sabahki oturumlarda yapılmasına ilişkin önergeler olduğunu bildirip bunların oylamasına geçecekken, Antalya Milletvekili İhsan Ataöv söz almış ve önergeler aleyhinde şu konuşmayı yapmıştı:

“Muhterem arkadaşlarım, Meclisin çalışma saatlerini düzenliyen, bundan birkaç gün önce Sayın Reşat Özarda tarafından verilmiş olan önerge üzerinde konuşurken de arz etmiştim, o günden beri öğleden evvelki toplantılarda 15 kişiyi geçmediğimiz bir vakıadır. Riyaset Divanı ya yoklamaya lüzum görmeden veyahut yalnız gelenleri tesbit etmek suretiyle celseleri kapatmaktadır. Şimdi çıkmasını arzu ettiğimiz meseleleri öğleden evvele stok etmek suretiyle

⁷⁷⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 121, (02.06.1965), ss. 526-528.

bunları atıyoruz. Şu işte samimi olmak mecburiyetindeyiz. Kimi aldatıyoruz? Kendimizden başka kimi aldatıyoruz? Meseleleri neticeye bağlamadan o şekilde bırakmak bir yaranın devam etmesini temin etmektir.

Sayın Arif Ertunga'nın durumunu tesbit etmeden Meclisi devre sonuna götürmek, bu meseleden dolayı Riyaset Divanını sorumlu bırakmak veyahut da bu sorumluluğu Büyük Meclis kendi üzerine almamak gibi bir duruma gelmiştir. Bir Anayasa meselesidir. Anayasamıza göre, bir milletvekili arkadaşımızın milletvekilliğinin devam edip etmemesinin karara bağlanması meselesidir. Bu meseleyi yüzüstü bırakmak demek bu konuda da Büyük Meclisin bir teamüle gitmemesi demektir. Bunda da bâzı grupların yine birbirine taviz vermesi demektir. Bu işlerden kaçınmak mecburiyetindeyiz.

Ben basın yolu ile liderlere hitabetmişim.

Meclisimizde mevcut bütün partilerin liderlerini vazifeye çağırmıştım. Nerede milletvekili arkadaşlarımız? Neden toplantılara gelip ekseriyet sağlanmıyor? Ekseriyet sağlanmıyacaksa bu Meclisi tatile sokalım arkadaşlar. Millet bekliyor. Hâkimler feryadediyor, bizim tazminat kanunumuz çıkmıyor diye. Memurlar feryadediyor bizim personel kanunumuz çıkmıyor diye. Biz burada oturmuşuz Meclis saatlerini işimize göre ayarlıyoruz. Önemli konuları sabaha atıyoruz. Yani görüşülmesini sürüncemede bırakmak, neticelendirmemek istediğimiz konuları sabaha bırakıyoruz. Sabahleyin de Meclis içerisinde olduğumuz halde bu salona gelmiyoruz. Bunun hesabını kim verecek evvelâ? Aziz arkadaşlarım, gayet açık bir muvazaadadır ki arkadaşlarınız. Netice alamıyacağımız konuları sabah toplantısına diyoruz, sabah toplantı yapamıyoruz. Yapamadığımız bir toplantıya meseleleri aktarmak demek bu işin altından kaçmak demektir. Ben Büyük Meclisi ve Büyük Meclisin Parlâmento içi çalışmalarını idare eden grupları ikaz ediyorum. Tekrar vazifeye çağırıyorum. Riyaset Divanının bütün yoklamaları ismen yapmak suretiyle toplantılara gelmiyen milletvekilleri hakkında içtüzüğü tatbik etmesini istiyorum. Artık devre sonuna gelinmiştir. Daha fazla başkalarını aldatmıyalım aziz arkadaşlarım. Ya bu vazifeyi yapalım veya buradan çekip gidelim. Böyle takrirlerle meseleleri yüzüstü bırakmanın sorumluluğunu ben kabul etmiyorum. Onun içindir ki bu önergeye oy vermeyeceğim ve sizlerin de oy vermemenizi hassaten istirham ederim.”⁷⁸⁰

Ancak, yapılan oylamada, Ertunga ile ilgili sorunun da sabahki oturumlarda ele alınması kabul ediliyor⁷⁸¹, böylece gerek Ataöv'ün Meclis Araştırması önergesinin, gerek kanun tasarısı ve teklifleri dışındaki diğer işlerin görüşülüp karara bağlanması, bir bakıma imkânsız hale geliyordu. Kısa bir süre sonra, Millet Meclisinin 16

⁷⁸⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124, (08.06.1965), ss. 628-629.

⁷⁸¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 41, Birleşim: 124, (08.06.1965), s. 629.

Haziran 1965 tarihli 129. Birleşiminde, siyasî parti gruplarının birlikte verdikleri bir önergenin kabulüyle, memleket için arz ettiği önem nedeniyle süratle çıkarılması gereken kanunları biran önce sonuçlandırabilmek için çalışma saatleri üzerinde yeniden ayarlamaya gidilmişti. Bu bağlamda, AP, CHP, CKMP, MP ve YTP Meclis Gruplarının ortaklaşa verdikleri önergede şöyle denilmektedir:

“Yüksek Başkanlığa

Memleket için arz ettikleri önem sebebiyle süratle çıkarılmaları zaruri kanunları biran evvel neticelendirebilmek ve seçimlerin yaklaşması dolayısıyla tatile girmeyi mümkün kılmak maksadiyle Meclisin toplandığı Salı, Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri saat 21 den 24 e kadar toplanılması hususunun oya sunulmasını arz ederiz.”

782

Görüldüğü gibi, yukarıdaki önergenin kabulü ile alınan kararda, gece saat 24.00’e kadar toplanılacağı belirleniyor, ancak daha önce alınan Meclis Araştırması veya Genel Görüşme önergelerinin, sadece sabah saatlerinde görüşülmesi kararı üzerinde bir değişikliğe gidilmiyordu. Nitekim, bu son Kararın alındığı 129. Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, çalışma gün ve saatlerine ilişkin son durumu şöyle özetlemekteydi:

“...Bundan böyle Meclisimiz Salı, Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri saat ondan, 13 e kadar, saat 14,30 dan 19 a kadar, saat 21 den 24 e kadar devamlı toplantı halinde çalışacaktır.” 783

Ne var ki, İhsan Ataöv, Millet Meclisinin 8 Haziran 1965 tarihli 124. Birleşiminde yaptığı ve hemen yukarıda aynen aktardığımız konuşmasında endişe ettiği beklentilerinde haklı çıkmış ve Millet Meclisinin sabah saat 10.00’da açılan oturumları, yeter çoğunluk bulunmadığı saptandığından öğleden sonra toplanılmak üzere kapatılmıştı⁷⁸⁴. Bunlardan, sabahki oturumu çoğunluk bulunmadığı için kapatılmış olan 29 Haziran 1965 tarihli 136. Birleşimin öğleden sonraki 2. Oturumunda, Hükûmet ve siyasi parti gruplarınca verilen bir önergede, gündemin öncelikle görüşülecek işler kısmında yer alan tasarı ve tekliflerin bitimine kadar, sunuşlar kısmında yazılı konuların ertelenmesi önerilmiş ve bu önerge Genel Kurulca kabul edilmişti⁷⁸⁵. Her ne kadar bu önergenin oylanmasından önce, uzun zamandan beri görüşülemediği için sürüncemede kalmış olan TRT hakkındaki Meclis Araştırması önergesinin sahibi Antalya Milletvekili İhsan Ataöv, kendisinin

⁷⁸² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 129, (16.06.1965). s. 125.

⁷⁸³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 129, (16.06.1965). s. 125.

⁷⁸⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 130, (17.06.1965). s. 162; Birleşim: 131, (18.06.1965). s. 228; Birleşim: 132, (22.06.1965). s. 302; Birleşim: 133, (23.06.1965). s. 408; Birleşim: 134, (24.06.1965). s. 442; Birleşim: 135, (25.06.1965). s. 491; Birleşim: 136, (29.06.1965). s. 496.

⁷⁸⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 136, (29.06.1965). ss. 496-497.

de bir önergesi olduğunu söylüyorduysa da, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, verilen bütün önergelerin dikkate alındığını bildiriyor ve Ataöv'e söz vermiyordu⁷⁸⁶. Bu doğrultuda günler geçmiş ve Millet Meclisi Genel Kurulu, yaklaşan genel seçimler nedeniyle, 16 Temmuz 1965 tarihli 147. Birleşimde, siyasi parti gruplarının ortaklaşa verdikleri bir önergenin kabulü üzerine, seçim sonuçları hakkında Yüksek Seçim Kurulunca yapılacak kesin bildirimden 3 gün sonra saat 15.00'te toplanılmak üzere tatile girilmesini kararlaştırmıştı⁷⁸⁷. Bu durumda, Antalya Milletvekili İhsan Ataöv'ün, uzun süre gündemde kalmış olan TRT hakkında Meclis Araştırması açılmasına ilişkin önergesi karara bağlanamadan kadük olmuş (düşmüş) bulunuyordu.

ss- Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoglu'nun, Halen Türkiye'de Komünizm Faaliyet ve Propagandasının Mevcudolup Olmadığı Hususunu İncelemek Üzere, Anayasanın 88 nci Maddesi Gereğince Bir Meclis Araştırması Komisyonu Kurulmasına Dair Önergesi (10/23)

Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoglu'nun Türkiye'de komünizm faaliyet ve propagandasının mevcudolup olmadığının araştırılmasını isteyen önergesi şöyleydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Son günlerde Devlet, Hükümet ve parti yetkililerinin devamlı olarak yaptıkları beyanları bugün Türkiye'de demokratik rejimi temelden yıkmaya çalışan, sistemli ve organize bir komünizm tehlikesinin mevcudiyeti hususunda efkârı umumiyyede ciddî endişeler doğurmuştur.

Nitekim,

Sayın Cumhurbaşkanı: «Aşırı cereyanlar yarın ne olacak endişesini doğurmuş; memleket acabalar diyarı haline gelmiştir» «Komünizm Türkiye'yi ve Türklüğü mahveder, buna teşebbüs edenler mutlaka mahvolacaktır. Kahraman ordu böyle bir rejimin karşısında kaya gibi durmaktadır. Mücadelede en büyük vazife milliyetçi ve komünizm düşmanı basına düşmektedir. Kendilerini vazifeye davet ederim.»

Y.T.P. Genel Başkanı Ekrem Alican: (Son günlerde moda özentilerinden biri de Doğu usulü sosyalizmdir. Bâzı çevreler kendilerini cezbe halinde bu özentiyeye kaptırmış gözükmektedirler. Az gelişmiş memleketlerde girişilmiş olan bu gibi teşebbüsler, komünizmin insaf tanımayan çarkı içine düşmekten kurtulamamışlar, dikta rejimi ile son bulmuşlardır.), (Millî heyecanlardan yoksun ve kendilerine güvenmemenin aşağılık kompleksi içinde bu ideoloji ithalâtçıları, millet olarak teşhise çalışmak ve girişilecek kızıl propagandaları önlemek mecburiyetindeyiz.)

⁷⁸⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 42, Birleşim: 136, (29.06.1965), s. 497.

⁷⁸⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 147, (16.07.1965), ss. 527-545.

M.P. Genel Başkanı Bölükbaşı: (Her vesileden istifade etmesini bilen Rus komşularımız kültür mübadelesinin gölgesinde, Türkiye’de azıtmış yoldaşları ile birlikte komünizmin propagandasına hız vermekten geri kalmıyacaktır.), (Komünizmin

bir memleketi içinden yıkmak için başvurduğu bütün belli usuller, bugün Türkiye’de ustalıkla tatbiki konulmuş bulunmaktadır. Gittikçe artan komünizmin tehlikesi karşısında, Türkiye’de özel teşebbüsün, varlıklı olanların bugünkü kayıtsız durumu ancak gaflet tâbiri ile ifade olunabilir.)

Suphi Baykam Cumhurbaşkanı ve Başbakanı çektiği telgrafta: «Gezimiz boyunca her yerde komünizmin tahriklerinin tehlikeli bir gelişme içinde olduğunu gördük. Tahrikler devam ettiği takdirde memleket bir iç harbe sürüklenecektir.»

A.P. Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel: «Sol cereyanlar geniş çapta halkımızı huzursuz ve tedirgin etmektedir. Aşırı solun gayesi komünizmdir.», «Sol cereyanların baskısı vardır.», «Bâzı mehafil komünizme karşıyız demekten ürkmektedirler.» gibi beyanatlarda bulunduklarını görmekteyiz.

İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan ise: «Bugün Türkiye’de çeşitli cereyanlar vardır. Bunlardan bâzıları hakkında acilen tedbir almak gerekmektedir. Aşırı sol hareketlere acilen tedbir ve bu tedbirler için Bakanlar Kurulunun kararı elzemdir.» demektedir.

Bakanlar Kurulunun uzun müzakerelerden sonra umumi efkâra yaptığı açıklamada: (Anayasamız, komünizmi ve her türlü diktayı, kanun dışı saymıştır. Demokratik nizamımızı temelinden sarsmaya, kanunlarla sağlanmış hak ve hürriyetleri, hürriyet rejimini ortadan kaldırmak için kullanmaya hiçbir müessese ve ferdin hakkı yoktur ve olmayacaktır. Vatandaşlar arasında ayrılık ve düşmanlık yaratılmasını hedef tutan ve Türk toplumunu zümre ve sınıf kavgasına götürmek yolunu güden her çeşit aşırı akımların, mevcut yetki ve müeyyidelerin, gecikmeden, eksiksiz tatbiki yoluyla önlenmesi ve bu hususta her türlü tedbirin alınması kararlaştırılmıştır.) Demek suretiyle komünizm faaliyet ve tahriklerinin mevcudiyetini açıkça kabul ve beyan ettiği görülmektedir.

Bütün bu arz ettiğimiz hususlar gösteriyor ki, efkârı umumiyede hâsıl olan ciddî endişeler halkı kendi rejimini ve millî varlığını bizzat korumak için çok hassas bir hale getirmiştir. Kızılay, Bursa ve Karabük hâdiseleri bunun bariz delilleridir.

Türkiye’imizde, müesses olan nizamı ve bizi Devleti yıkmak gayesini güden ve doktrinlerinin tabii icabı olarak beynelmilel teşkilâtın bu maksatta gizli müttefiki bulunan sistemli ve organize bir komünizm faaliyetinin mevcudolup olmadığını tesbit etmek herkesten önce, rejimin ve Devletin millet namına temsilcisi bulunan Yüksek Meclisin hak ve vazifesi cümlesindendir.

Bu durum muvacehesinde; halen Türkiye’de kanuni müeyyidelere rağmen, komünizm faaliyet ve propagandasının mevcudolup olmadığı hususunu tetkik

ederek Büyük Meclise bildirmek üzere, Anayasamızın 88 nci maddesinin 2 nci fıkrası gereğince, bu konuda bir (Meclis Araştırma Komisyonu) kurulması hususunun oya sunulmasını saygı ile arz ederim.” ⁷⁸⁸

Önergenin Genel Kurulda okunduğu 15 Temmuz 1965 tarihli 146. Birleşiminde Başkanvekili Mekki Keskin, önergenin gündemin sunuşlar kısmına alındığını ancak daha önce verilen karar gereğince kanun tasarı ve tekliflerinin görüşülmesi bitirilene kadar sunuşlar kısmındaki işler hakkında bir işlem yapılamayacağından, bu önergenin görüşülmesine de geçilemeyeceğini bildiriyordu. Zaten, Millet Meclisi Genel Kurulu, yaklaşan genel seçimler nedeniyle, bu önergenin okunmasının hemen ertesi günü, 16 Temmuz 1965 tarihli 147. Birleşimde, seçim sonuçları hakkında Yüksek Seçim Kurulunca yapılacak kesin bildirimden 3 gün sonra saat 15.00’te toplanılmak üzere tatile girilmesini kararlaştırıldığı için⁷⁸⁹, adı geçen araştırma önergesi, görüşülemeden 12. Dönemin bitimiyle birlikte kadük olmuş (hükümsüz kalmış = düşmüş) bulunuyordu.

2- Millet Meclisinin Bakanlar Kurulunun veya Bir Bakanın Düşmesine Yol Açabilecek Olan Siyasal Nitelikteki Denetim Araçları

A. Bakanlar Kurulunun Tümünün veya Bir Bakanın Düşmesine Yol Açabilecek Olan Siyasal Nitelikteki Denetim Araçlarına Genel Bir Bakış

Yukarıda, “Millet Meclisinin 12. Döneminde Denetim Yetkisinin Kullanılışı”na ilişkin açıklamalar sırasında değindiğimiz gibi; yasama organı ile yürütme organının oluşumları ve birbirleriyle olan ilişkileri dikkate alındığında, parlamenter sistemin, “yürütme iktidarının yasama iktidarından kaynaklandığı ve ona karşı sorumlu olduğu Anayasal demokrasi tipidir”, biçiminde tanımlandığı hatırlanacaktır⁷⁹⁰. Bu sistemde, belirtilmesi gereken bir başka özellik, yasama organının da, yürütme organının etkin kanadını oluşturan bakanlar kurulunun da sabit görev sürelerinin olmamasıdır. Bu bağlamda, parlamenter sistemde, yürütme organının, dönemi tamamlanmadığı halde, gerektiğinde yasama organının seçimlerinin yenilenmesine karar verebilme yetkisine sahip olmasının yanında; yasama organı da, gerektiğinde, bakanlar kurulunun tümünü veya bakanlar kurulu içinde bir bakanı düşürebilmektedir. Bakanlar kurulunun ve bakanların, yasama organına karşı “**siyasal sorumluluğu**” olarak da adlandırılabilen bu durum, parlamenter sistemin ayırıcı bir özelliğini oluşturmaktadır.

Parlamenter sistemde, yürütme organının etkin kanadını oluşturan Bakanlar Kurulunun yasama organından kaynaklanması çeşitli şekillerde gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda, ya Federal Almanya ve Japonya gibi parlamenter sistemin uygulandığı bazı ülkelerde başbakan doğrudan yasama organı tarafından seçilmektedir veya

⁷⁸⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 146, (15.07.1965), ss. 432-433.

⁷⁸⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 43, Birleşim: 147, (16.07.1965), ss. 527-545.

⁷⁹⁰ Leon D. Epstein, **a.g.k.**, s. 419.

İsveç'te olduğu gibi Başbakanı, Parlamento Başkanı belirlemektedir; ya da çok daha yaygın uygulandığına tanık olduğumuz bir başka yöntem uyarınca, Devlet Başkanı hükûmeti kurmakla bir parlamenti görevlendirmekte ve onun oluşturacağı Bakanlar Kurulu listesini Devlet Başkanının onaması ile kurulan Hükûmet, daha sonra hazırlayacağı bir Hükûmet programını yasama organına sunarak, ondan güvenoyu istemektedir. Böylece, parlamenter sistemlerde, Bakanlar Kurulunun başkanı olan Başbakan, ya doğrudan yasama organı tarafından seçilmekte, ya da daha farklı bir biçimde belirlenen Başbakana ve onun kurduğu Bakanlar Kuruluna yasama organı güvenoyu vererek, bu oluşumun, biraz da dolaylı bir biçimde kendisinden kaynaklandığını ifade etmektedir.

1961 Anayasasında benimsenen sistem uyarınca, tıpkı önceki 1924 ve sonraki 1982 Anayasalarında da olduğu gibi, bir parlamenter Cumhurbaşkanınca Hükûmeti kurmakla görevlendirilmekte ve Hükûmeti kurmakla görevlendirilen bu parlamento (müstakbel Başbakan) oluşturduğu Bakanlar Kurulu listesinin Cumhurbaşkanınca onanmasıyla Hükûmet kurulmaktadır. Bu Hükûmet, doktrinde kullanılan bir terimle “işgüder hükûmet”tir ve ancak gecikmeye tahammülü olmayan, günlük, rutin işleri yapmak durumundadır. Yeni kurulan ve göreve başlayan bu Hükûmetin diğer yetkileri kullanabilmesi için, bir program hazırlaması ve Anayasada öngörülen süreç doğrultusunda bu programın yasama organında görüşülmesi sonrasında gidilecek bir güven oylamasında, yasama organından güvenoyu alması gerekmektedir. Anayasa uyarınca mutlaka başvurulması gereken bu güven oylamasına “kuruluştaki güvenoyu” denilmektedir ve bunun da bir denetim aracı olarak görülebilmesi kanımızca mümkündür. Çünkü, bu kurum sayesinde, yasama organı, yeni kurulan bir Hükûmette gerek Başbakan, gerek bakan olarak yer alan kişileri değerlendirmekte veya bu Hükûmetin izleyeceği programı inceleme ve onu beğenip beğenmediğini bildirme imkânını kullanabilmektedir. Bir diğer deyişle, eğer yasama organı, yeni kurulmuş olan Hükûmeti kuran Başbakanı veya o Hükûmette yer alan bakanları bir nedenle benimsemiyor ise; ya da Hükûmetin programını uygun bulmuyorsa, güvenoyu vermeyerek onu göreve başladığı ilk günlerde düşürebilmek yetkisini elinde bulundurmaktadır. Bu özelliği dikkate aldığımızda, biz, kuruluştaki güvenoyunu da, kuruluşundan itibaren çok kısa bir zaman geçtiği için henüz ciddi bir uygulaması olmasa dahi, yeni bir Hükûmet üzerinde yasama organının kullanabileceği bir denetim aracı olduğunu düşünüyoruz⁷⁹¹.

Hemen yukarıda, parlamenter sistemin bir unsuru olarak belirttiğimiz, yasama organının gerektiğinde bakanlar kurulunun tümünü veya bir bakanı düşürebilme yetkisine sahip olmasının sonucu; yasama organının elinde, hükûmetin izlediği genel politikayı beğenmediği durumda bakanlar kurulunu toptan veya kendi görev alanı içindeki bir husustan dolayı tek bir bakanının tutumunu beğenmediği durumda da yalnızca onu düşürebilmesini sağlayacak bir takım araçlar bulunmaktadır.

⁷⁹¹ Bu konuda bkz. Erdal Onar, “Türkiye Büyük Millet Meclisinin Denetim İşlevi”, **6. Millî Egemenlik Sempozyumu “T.B.M.M. ve Millî Egemenlik”**, ss. 38-39.

Bunlardan başka, parlamenter sistemde, bakanlar kurulunun, yasama organının güvenine sahip olması ve bu güveni sürdürmesinin bir gereği olarak; bakanlar kurulu, yasama organının güvenliğini koruyor olduğundan kuşku duyduğu durumlarda bu kuşkuyu gidermek veya yepyeni bir sorunla karşı karşıya kalındığında, o sorunun üstüne daha güçlü gidilebilmeyi sağlamak amacıyla, kuruluşu sırasında yasama organından aldığı güveni yenilemek ihtiyacını duyabilir ve nedenle görev sırasında da yasama organından güvenoyu isteyebilir.

Bütün bu söylediklerimiz, 1961 Anayasasında somut bir düzenleme ile yer almış bulunmaktadır ve Millet Meclisinin 12. Döneminde kullanıldıkları da haliyle söz konusu olmuştur. Şimdi, Millet Meclisinin 12. Döneminde bu kurumları, yani kuruluştaki başvuru güvenoyunu, hükûmetin tümünün veya bir bakanın düşürülmesi girişimlerini ve görev sırasında istenen güvenoyunu birer birer ele almamız gerekmektedir.

B. Kuruluştaki Güvenoyu

a- Kuruluştaki Güvenoyuna Yönelik Anayasada Yer Alan Düzenleme

Çift meclis sistemini benimsemiş olan 1961 Anayasası, yukarıda “Millet Meclisinin Denetim Yetkisine Genel Bir Bakış” başlıklı kısımda da değindiğimiz gibi, “kuruluştaki güvenoyu” yetkisini sadece Millet Meclisine tanımış bulunuyordu. Yeni kurulan bir Hükûmetin hazırladığı program her ne kadar Cumhuriyet Senatosunda da okunuyorsa da, bu yalnızca bilgi edinilmesini sağlamak amacıyla yönelikti; çünkü program üzerinde oylamaya gidilmesi, bir diğer deyişle hükûmete güvenilip güvenilmediğinin belirlenmesi sadece Millet Meclisinde söz konusu olmaktadır. Kuruluştaki güvenoyu, 1961 Anayasasının, “Göreve başlarken güven oyu” kenar başlıklı 103. maddesinde şöyle düzenlenmiştir:

“Bakanlar Kurulunun listesi tam olarak Meclislere sunulur; Meclisler tatilde ise toplantıya çağrılır.

Bakanlar Kurulunun programı, kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir Bakan tarafından Meclislerde okunur ve Millet Meclisinde güven oyuna başvurulur. Güven oyu için görüşmeler, programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlar ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra oylama yapılır.”

Bu hükümden anlaşılacağı gibi, 1961 Anayasası, kuruluştaki güvenoyunu ayrıntılı bir biçimde düzenlemiş ve Millet Meclisi İçtüzüğüne fazla iş bırakmamıştı. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanının onaylamasıyla kurulmuş olan Bakanlar Kurulunun listesi derhal iki Meclise de sunulacaktır. Bakanlar Kurulunun kuruluşundan başlayarak en geç bir hafta içinde hazırlayacağı hükûmet programı, aynı süre içinde Cumhuriyet Senatosunda da Millet Meclisinde de Başbakan veya bir Bakan tarafından okunacaktır. Programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra, Millet Meclisinde güvenoyu için görüşmelere başlanacak ve görüşmelerin bitiminden itibaren bir tam gün geçtikten sonra da güven oylamasına gidilecektir. Görüldüğü gibi, Hükûmetin kurulmasından sonra izlenmesi gereken süreç, uyulması gereken

sürelere de işaret edilerek doğrudan Anayasada düzenlenmiş bulunmaktaydı.

b- Kuruluşta Güvenoyu İçin Basit Çoğunluğun Yeterli Oluşu

Anayasada kuruluşta güvenoyuna ilişkin düzenlemede, hükûmet programının kabul edilmesi için nitelikli bir çoğunluk öngörülmediği için, 1961 Anayasasının toplantı ve karar yeter sayısını düzenleyen 86. maddesi uyarınca, basit çoğunluğun yeterli olacağı açıktır⁷⁹². Bu durumda, Millet Meclisi, herhangi bir konuda olduğu gibi, bu konuda da üye tamsayısı olan 450'nin salt çoğunluğu ile toplanabilecek ve toplanmış olanların salt çoğunluğu ile Hükûmet programını kabul edebilecek, yani Hükûmete güvenoyu verebilecektir. Anayasa koyucu güvenoyu için nitelikli bir çoğunluk aramamakla, Hükûmetin kuruluşunu kolaylaştırmak istemiştir. Ancak, üye tamsayısının salt çoğunluğunun altında kalan bir sayı ile güvenoyu alan bir Hükûmetin kalıcılığının kuşku altında bulunacağını da gözden uzak tutmamak gerekir.

Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde İsmet İnönü'nün kurduğu üçüncü Hükûmetin güven oylamasında elde edilen sonuç, oylamanın yapıldığı Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'e 1961 Anayasasının bu konuda getirdiği düzenlemeyi açıklamak gereğini hissettirmiştir. Gerçekten, Başkan Sirmen, 1961 Anayasasının güven oylamasını düzenleyen 103. maddesinde nitelikli bir çoğunluğun öngörülmediğine dikkat çekiyor ve toplanmış üyelerin salt çoğunluğunun kuruluştaki güven oylamasında da yeterli olacağını belirtiyordu. Sirmen'in bu konuya ilişkin açıklaması şöyleydi:

*“Listede güven oyu verenlerin adedi 224 tür Mehmet Ali Arıkan arkadaşın reyi de ilâve edilmek suretiyle 225 olmuştur. Dört tane boş zarf çıkmıştır. Bir çekinse oy kullanılmıştır. 176 güvensizlik oyu kullanılmıştır. Arkadaşlar, netice bu olduğuna göre Riyaset Divanının görüşü şudur: Bu şekilde bir netice istihsal edilmesi ihtimali düşünülerek Başkanlık Divanınca mesele tezekkür edilmiş ve Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonunda bulunan arkadaşlardan Ankara’da bulunanlarla üniversite profesörlerinden bâzı arkadaşlarımız davet edilerek mütalâaları alınmış ve bu arkadaşların ittifakla vâsıl olduğu netice Riyaset Divanınca benimsenmiştir. O netice hulâsaten şudur: «Güven oyu muamelesinde Anayasanın 108 ncü maddesinde güvene başvurulur» denmesine ve ayrıca mevsuk bir güven reyi hususu aranmamasına nazaran Anayasanın 86 ncı maddesindeki umumi karar nisabına riayet etmek lâzımgelir demişlerdir. 226 reyin aranması Hükûmete karşı, ya Başbakanın istemi veyahut bir gensoru neticesinde verilen güvensizlik tavrının kabul veya ademi kabulü hususunda nazara alınmak lâzımgelir, demişlerdir. Riyaset Divanı bu görüşü benimsemiştir...”*⁷⁹³

Başkan Sirmen'in sözünü ettiği, Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu üyeleri ve bazı bilim adamlarınca hazırlanan 31 Aralık 1963 tarihli raporda da aynen şöyle

⁷⁹² 1961 Anayasasının toplantı ve karar yeter sayısını düzenleyen 86. maddesi şöyleydi:

“Her Meclis, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile toplanır ve Anayasada başkaca hüküm yoksa, toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar verir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde toplantı yeter sayısı, her iki Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğudur.”

⁷⁹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), s. 188.

denilmekteydi:

“Hükümetin kuruluşundaki güven oyunda aranması gereken yeter sayı hakkında Millet Meclisi Başkanlığının isteği üzerine İlim Heyetinin verdiği rapor

31.12.1963

Anayasamızın 103 ncü maddesine göre Hükümetin güven oyu alabilmesi için elde edilmesi lâzımgelen oy miktarının neden ibaret olduğu konusunda, Millet Meclisi Başkanlığınca görüşü sorulan aşağıda isimleri yazını Üniversite öğretim Üyeleri ve Kurucu Mecliste, Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu üyeleri, bu konuda ilgili Anayasa hükümlerinin sözünü (lâfzını), bu hükümlerin öntasarı ve tasarıda ne gibi gelişmelerden sonra belli formüllere bağlandığını, Anayasanın diğer hüküm ve prensiplerinden çıkan genel eğilimin sonuçlarını (yani hükümlerin ruhunu ve müessesenin vücut sebebini) göz önünde bulundurarak, oy birliği ile aşağıdaki sonuçlara varmışlardır:

1. Anayasanın güven oyu konusuyla ilgili hükümleri gözden geçirildiği zaman görülür ki, Meclisten güven -oyu alarak iş başında bulunan bir Hükümetin güvensizlik oyu ile düşürülebilmesi için, 89 ucu ve 104 ncü maddeler açıkça «Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğu» nun oyunu şart koştuğu halde, Hükümete başlangıçta verilecek güven oyunu düzenliyen 103 ncü madde, böyle bir nisap aramamakta ve başkaca bir nisap formülü de ihtiva etmemektedir.

Bu durum karşısında, meselemizde Yasama Meclislerinin toplantı ve karar yeter sayıları hakkındaki 86 ncı madde hükmünün uygulanması tabii görülmektedir. Bilindiği üzere bu maddeye göre, her Meclis «Anayasada başkaca bir hüküm yoksa, toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir».

Anayasamız, Hükümetin kuruluşu sırasında güven oyu alabilmesi için, toplantıya katılanların salt çoğunluğunu kâfi görmekte, böylece başlangıçtaki güven oyu ile sonraki güvensizlik arasında bir nisap farkı gözetmektedir.

Varılan bu sonucun Anayasa metnine, Hükümetin kurulması sırasında alınması lâzımgelen güven sayısına ilişkin bir hüküm koymanın unutulması yüzünden, (Yani tesadüfi) bir sonuç olmadığı, bilâkis Anayasa metnini hazırlayanların böyle bir tefriki bilerek ve isteyerek yarattıkları, Anayasa tasarısının hazırlanmasına katılan üyelerin beyanlarından anlaşılmıştır. Anayasa Komisyonunun vaktiyle üyesi olup aşağıda imzası bulunan şahıslar, oy birliği ile belirtmişlerdi ki, 89 ncu ve 104 ncü maddelerde Hükümetin düşmesi için vasıflı bir çoğunluk arandığı halde, Hükümetin kurulması bakımından böyle bir çoğunluğun aranmaması, Anayasa Komisyonunun, Anayasa tasarısına hâkim olan anlayışa uygun surette «Hükümetin kurulmasını kolaylaştırma ve düşmesini zorlaştırma ve bu suretle Hükümet istikrarını kuvvetlendirme» arzusunun mahsulüdür.

Nitekim İstanbul Anayasa Komisyonu öntasarısının 107 nci maddesinde, genel olarak «Hükümetin güven oyu» alacağından bahsedildiği gibi,

güvensizlik oyuna ilişkin 113 ncü maddede de, yine genel olarak güvensizlik önergesinden söz konusu edildiği ve güvensizlik kararı için vasıflı bir çoğunluk aranmadığı, keza Siyasal Bilgiler Fakültesi Anayasa öntasarısının 65 ve 66 ncı maddelerinde genel olarak güven oyunundan söz konusu edildiği gibi 72 nci maddesinde de yine genel olarak güvensizlik önergelerinin kabulünden bahsedildiği halde, Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu, «Yasama ve Yürütme Organları Alt Komisyonu» nun getirdiği tasarıda, açıkça, «Başlangıçtaki güven ile sonraki güvensizlik oylamaları arasında kurulan ve her iki halde de mevcudun salt çoğunluğunu kâfi kılan tenazur» terk edilmiş, güven alma ile güvensizlik oylamaları arasında oy sayısı bakımından fark gözetilmiştir.

Gerçekten Alt Komisyon, nispî seçimin yaratacağı parlâmento içindeki zayıf ve izaflı çoğunluk yüzünden, Hükümetlerin sık sık düşmesinin sebeb olacağı sakıncaları gidermek için, çeşitli hükümler vasıtasıyla birtakım tedbirler alınmasını lüzumlu görmüştür. Gensorudan sonraki güvensizlik önergelerinin ve Bakanlar Kurulunun güven oyu istemlerinin derhal oylanmasını önleyen hükümler ve Hükümetin sık sık düşmesi halinde Meclisin feshi sonucunu öngören hüküm, bu tedbirler cümlesindendir. İşte bunlara paralel olarak, Alt Komisyon, yürütme organının özellikle nispî seçimin yaratacağı Koalisyon Hükümetlerinin muhtacolduğu kararlılığı (istikrarı) sağlamak amacıyla, bilerek ve isteyerek tasarının 24 ncü maddesinin son fıkrasında, kuruluştaki güvenoyu oranından farklı olarak Hükümetin düşmesi bakımından üye tamsayısının salt çoğunluğunu aramıştır. Bu teklif, Anayasa Komisyonunda da tartışılarak genel tasvibe mazhar olduğundan, Anayasa metnine aynen alınmış ve bugünkü 89 ncu maddenin 6 ncı fıkrasını teşkil etmiştir.

Ayrıca belirtmek isteriz ki, parlamanter rejimin ve dolayısıyla demokratik rejimin Hükümet buhranları yüzünden işlemez hale gelmesine engel olmak için de. «Hükümetlerin kurulmasını zorlaştıran çözümleri» değil; aksine «Hükümetlerin kurulabilmesini ve böylece demokratik mekanizmanın işleyebilmesini sağlayan çözümleri» Anayasamızın ruhuna uygun düşen çözüm olarak kabul etmek gerekir. Anayasanın metni açıkça böyle bir çözüme karşı durmadıkça, onun -gaî tefsir bakımından da- tercih edilmesi gerekir. Kaldı ki, meselemizde bizzat Anayasamızın sözü dahi, bu çözümü desteklemekte ve onun aksi olan çözüme karşı durmaktadır.

Böylece Anayasamızın sözüne ve yapılışına uygun olan görüşün, hukukî icaplara ve demokratik rejimimizin yapısına da tamamen uygun düştüğü hususunda, heyetimiz oy birliğine varmıştır.

2. Heyetimiz, 86 ncı maddedeki yeter sayının nasıl hesaplanacağı konusunu da incelemiştir. 86 ncı madde, toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verileceğini belirttiğine göre, Hükümete başlangıçta güven beyan edilmiş olması için, -üye tamsayısının yarısından aşağı olmamak şartıyla- toplantıya katılanların yarısından bir fazlasının beyaz oy kullanarak Hükümete güvenini

açıklamış olması lâzımgereceği, (Yani beyaz oy sayısının, kırmızı ve yeşil oy sayıları toplamından daha fazla olması gerekeceği) sonucuna yine oy birliği ile ulaşmıştır.

3. Sonuç: Anayasamızın 86, 89, 103 ve 104 ncü maddelerinin açık hükümleri ve «Anayasamızın parlamenter rejimin işlemesi ve Hükümet buhranlarının mümkün olduğu kadar ünlenmesi amacını güden eğilimi (ruhu)» karşısında, Hükümetin güven oyu alabilmesi için, hazır bulunan (yani oylamaya katılan) üyelerin salt çoğunluğunun güven ifade eden beyaz oy kullanmasının lâzım ve kâfi olduğu sonucuna oy birliği ile varılmıştır.

Doç. Dr. Muammer Aksoy: (Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi ve Kurucu Mecliste Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu Sözcüsü)

Nurettin Ardıçoğlu: (Elâzığ Milletvekili ve Kurucu Mecliste Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu Üyesi.)

Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta: (Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi.)

Doç. Dr. Turan Güneş: (Ankara Üniversitesi Öğretim üyesi ve Kurucu Mecliste Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu Sözcüsü.)

Ord. Prof. Dr. Enver Ziya, Karal: (Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi ve Kurucu Mecliste Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu Başkanı.)

Coşkun Kırca: (İstanbul Milletvekili ve Kurucu Mecliste Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu Kâtipi.)

Emin Paksüt: (Ankara Milletvekili ve Kurucu Mecliste Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu Başkan vekili.)

Prof. Bahri Savcı: (Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi ve Kurucu Mecliste Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu Üyesi.)

Ord. Prof. Abdülhak Kemal Yörük: (Ankara Milletvekili ve Kurucu Mecliste Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu Üyesi.) ”⁷⁹⁴

Bilim Kurulunun raporunda savunulan görüş ve Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen’in bu görüşü benimseyen uygulamasına karşın, farklı düşüncede olan ve kuruluştaki gidilen güven oylamasında da, Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğu sağlanmadıkça, Hükümetin güvenoyu aldığı söylenemeyeceğini ileri sürenler bulunuyordu. Bu bağlamda, Birinci Ciltte, “Millet Meclisinin 12. Döneminde Kurulan Hükümetler” başlıklı kısımda değindiğimiz gibi Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, böyle bir düşüncüyü savunuyordu⁷⁹⁵. Ancak, Millet Partisi Grubu adına Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan, Adalet Partisi Grubu adına Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan, Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına Kocaeli Milletvekili Nihat Erim, yaptıkları konuşmalarda Tahtakılıç’ın önergesine karşı çıkıyorlar ve kuruluştaki güven oylamasında nitelikli bir çoğunluğun

⁷⁹⁴ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), ss. 189-190.

⁷⁹⁵ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), ss. 190-191.

aranamayacağını vurguluyorlardı⁷⁹⁶. Bu arada, Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu söz alıyor ve Millet Meclisi Başkanlık Divanını, Anayasanın düzenlemesi çok açık olduğu halde, sanki kuşkulu bir durum varmış gibi, karar yeter sayısı üzerinde inceleme yaptırmasından ve bu konuda bir bilim kurulundan da görüş almasından ötürü eleştiriyordu. Yılanlıoğlu konuşmasında eleştirisini şu sözlerle dile getirmişti:

“Çok muhterem arkadaşlarım, Sayın Tahtakılıç’ın önergesi üzerinde Riyasetinaldığı raporu okurken üzüntü duydum ve üzüntü duyduğum için daha raporunokunması bitmeden söz istedim. Ama, Riyaset görmemişler, sona kaldık. Grup sözcüsü arkadaşlarım konuştular, grupların konuşmaları da ayrıca beni memnun etmiştir. Bilhassa Hükümete güven oyu vermiyen partili arkadaşlarımın da hakkı, hakikati kabul etmeleri ve Riyasetin tutumunu düzeltmesi karşısında tabii memnun olacağım.

Muhterem arkadaşlarım, neden üzüntü duydum? Şimdi Hükümet kurulduktan sonra günün aktüel mevzuu neydi? Güven oyu meselesiydi. Acaba salt çokluğu ile mi, yoksa mevcudun ekseriyeti ile mi güven oyu alacak. Bunu her milletvekili aralarında münakaşa ettiler. Ben Anayasayı aldım, hukukçu değilim, fakat okuduğunu anlıyan bir milletvekili ve bir münevverim. Hele Riyasetin tutumunu gördükten sonra, ben okuduğumu tam mânası ile anlıyan bir adam olduğumu böyle sarahaten de beyan edebilirim. Şimdi bunu okudum, 103 ncü maddeyi de okudum. 104 ü de okudum...Demek ki, dedim güvensizlik isteminde üye tamsayısının salt çoğunluğu yani 226 esas. Ama güven oyunda Anayasanın 86 nci maddesi uygulanacaktır. Ve sabahleyin Malik bey de bilirler güven oyu alacaksınız; en aşağı 225 – 230 oy alacaksınız dedim. Şimdi Riyaset Divanında hukukçu arkadaşlarımız var. Kıymetli arkadaşlarımız var. Sayın Tahtakılıç arkadaşımız tereddüde düşmüş, düşebilir. Bu önerge geldiğinde Riyaset Divanından şunu beklerdim: 103 ncü maddede sarahat olmadığına göre 86 ncı maddenin tatbiki icabettiğinden Hükümet güven oyu almıştır. Hükümete muvaffakiyet dileyip celseyi kapatmasını isterdim arkadaşlar. Onun için Riyaset sanki Hükümet kuruluşunu gölgeliyecek şekilde endişe etmiş, acaba doğru mu değil mi düşüncesi ile bir de fetva almak lüzumunu görmüş. Buna lüzum yoktu arkadaşlar. Bu Mecliste halledilebilirdi. Sözümü uzatmıyorum, hakikaten üzüntü duydum. Riyaset bu gibi hatalara düşmesin. Çünkü Riyasetin başında bizden daha fazla siyasi tecrübesi olan muhterem bir zat vardır. Böyle bizden yaşlı başlı, siyasi tecrübesi fazla olan insanlar bu hataya düşerse; tabii üzülmede haklıyız. Bu vesile ile bu meseleyi açık ve iyice, şüpheden arı şekilde izah eden arkadaşlarımıza teşekkür eder, Hükümete de muvaffakiyetler dilerim, arkadaşlar.”⁷⁹⁷

Konuşmaların sonunda, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuat Sirmen, Başkanlık Divanının tutumunu yeniden açıklıyor ve kuruluşta güvenoyunda basit

⁷⁹⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), ss. 193-197.

⁷⁹⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), ss. 197-198.

karar yeter sayısının yeterli olacağının altını bir kez daha çiziyordu. Sirmen'in açıklaması şöyleydi:

“ Muhterem arkadaşlar; Başkanlık Divanı hatibin bahsettiği, şekilde bir hataya düştüğü kanaatinde değildir.

Başkanlık Divanı bu meseleyi kendi bünyesi içinde mütalâa etmiş, tereddütlü bulunan birkaç arkadaşının tatmin edilebilmesi için Riyaset Divanı karar alarak Anayasayı tanzim eden Kurucu Meclisin Anayasa Komisyonu üyeleri ile Anayasa hukukunda isim yapmış, Ankara'daki profesörlerin, sırf tenevvür bakımından mütalâasını almayı lüzumlu görmüştür. Riyaset Divanının bu tutumundan milletvekili arkadaşımızın memnun olması icabedeceği kanaatindeyim. Yoksa, Riyaset Divanı kendi vazifesi icabı olan neticeyi tebliğ edebilirdi. Fakat bir arkadaşımız Anayasa sizin anladığınız bu mânada değildir, şöyledir derse; bunu Riyaset Divanı Yüksek Heyetinizin ıttılama sunmadan kendi keyfi ile veya kendi görüşüyle, kararı tebliğ ettiği takdirde vicdanı âmmede, sizlerin vicdanında da ukde kalırdı Riyaset Divanının bu kararı yerindedir, bundan sonra da böyle hareket edilecektir.”⁷⁹⁸

Gerçekten, hemen yukarıda, “Kuruluştaki Güvenoyu”na ilişkin açıklamalarımızın en başında da değindiğimiz gibi, Anayasanın açık düzenlemesi karşısında, kuruluştaki güvenoyunda Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğunun aranması gerektiğini savunabilmek bizce de mümkün değildir. 86. maddede, “Her Meclis, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile toplanır ve Anayasada başkaca hüküm yoksa, toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar verir” dendiğine ve kuruluştaki güvenoyunu düzenleyen 103. maddede de, kabul için daha nitelikli bir çoğunluk öngörülmediğine göre, toplanmış olan üyelerin salt çoğunluğunun yeterli olacağından kuşku duymamak gerekir.

c- Millet Meclisinin 12. Döneminde Kurulan Hükûmetlerin Güven Oylaması Sürecinin Bir Tablo Halinde Gösterilmesi

Millet Meclisinin 12. Dönemine ilişkin Birinci Kitapta, “12. Dönemde Kurulan Hükûmetler” başlıklı bölümde ayrıntılı bir biçimde açıklandığı gibi, Millet Meclisinin 12. Döneminde 4 Hükûmet kurulmuştu. Bu Hükûmetlerin kurulduğu, hazırlanan Hükûmet programlarının Millet Meclisinde okunduğu, program üzerinde görüşmelerin başlayıp tamamlandığı ve güven oylamasının yapıldığı tarihler, ilgili Resmi Gazete ve Tutanak Dergileri künyelerine de işaret edilerek, bir tablo halinde şöyle gösterilebilir:

⁷⁹⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), s. 198.

Millet Meclisinin 12. Döneminde Kurulan Hükümetler ve Güven Oylamaları

No.	Hükümetin Kuruluşu	Bakanlar Kurulu Listesinin Millet Meclisine Sunuluşu	Hükümet Programının Millet Meclisinde Okunuşu	Programın Millet Meclisinde Görüşülmesi	Program Üzerinde Güven Oylamasına gidilmesi ve Sonuç
1	Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in, Malatya Milletvekili ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'yü Hükümeti kurmakla görevlendirmesi: 10 Kasım 1961 İnönü'nün, Adalet Partisinin de katılımıyla oluşturduğu Bakanlar Kurulu listesinin Cumhurbaşkanlığı tarafından onanması ve böylece Hükümetin kurulmuş olması: 20 Kasım 1961. Resmî Gazete, 13 Kasım 1961, Sayı: 10956; 21 Kasım 1961, Sayı: 10963.	Hükümetin kurulmuş olduğunun ve Bakanlar Kurulu listesinin Cumhurbaşkanlığı tarafından Millet Meclisi Başkanlığına bildirilmesi ve Cumhurbaşkanlığı tezkeresinin Millet Meclisi Genel Kurulunda okunuşu: 20 Kasım 1961. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 12, (20.11.1961), ss. 113-114.	Hükümet Programının, Başbakan İsmet İnönü tarafından Millet Meclisi Genel Kurulunda okunuşu: 27 Kasım 1961. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 13, (27.11.1961), ss. 118-125.	Hükümet Programının Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesi: 30 Kasım 1961. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 15, (30.11.1961), ss. 137-167, 168-175.	Millet Meclisi Genel Kurulunda Malatya Milletvekili İsmet İnönü tarafından kurulan Hükümet için güven oylamasına gidilmesi: 2 Aralık 1961. Oylamaya katılan milletvekili sayısı: 351, Güvenenler: 269, Güvenmeyenler: 4, Çekimserler: 78. Sonuç: Hükümet güvenoyu almıştır. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (02.12.1961), ss. 179, 180-183. Başbakan İnönü'nün Hükümetin istifasını Cumhurbaşkanına sunuşu: 31 Mayıs 1962 Resmî Gazete, 1 Haziran 1962, Sayı: 11117.
2	Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in, Malatya Milletvekili ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'yü yeniden Hükümeti kurmakla görevlendirmesi: 2 Haziran 1962 İnönü'nün, Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve bazı bağımsızların katılımıyla oluşturduğu Bakanlar Kurulu listesinin Cumhurbaşkanlığı tarafından onanması ve böylece Hükümetin kurulmuş olması: 25 Haziran 1962 Resmî Gazete, 6 Haziran 1962, Sayı: 11121; 27 Haziran 1962, Sayı: 11139	Hükümetin kurulmuş olduğunun ve Bakanlar Kurulu listesinin Cumhurbaşkanlığı tarafından Millet Meclisi Başkanlığına bildirilmesi ve Cumhurbaşkanlığı tezkeresinin Millet Meclisi Genel Kurulunda okunuşu: 27 Haziran 1962 M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 107, (27.06.1962), ss. 132-133.	Hükümet Programının, Başbakan İsmet İnönü tarafından Millet Meclisi Genel Kurulunda okunuşu: 2 Temmuz 1962. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 108, (02.07.1962), ss. 150-162.	Hükümet Programının Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesi: 5 Temmuz 1962. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 109, (05.07.1962), ss. 166-189, 190-248.	Millet Meclisi Genel Kurulunda Malatya Milletvekili İsmet İnönü tarafından kurulan Hükümet için güven oylamasına gidilmesi: 7 Temmuz 1962. Oylamaya katılan milletvekili sayısı: 397, Güvenenler: 259, Güvenmeyenler: 134, Çekimserler: 4. Sonuç: Hükümet güvenoyu almıştır. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 1, Cilt: 6, Birleşim: 110, (07.07.1962), ss. 257, 279-282. Başbakan İnönü'nün Hükümetin istifasını Cumhurbaşkanına sunuşu: 2 Aralık 1963. Resmî Gazete, 3 Aralık 1963, Sayı: 11571.

3	Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in, Malatya Milletvekili ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'yü yeniden Hükûmeti kurmakla görevlendirmesi: 14 Aralık 1963 İnönü'nün, bazı bağımsızların katılımıyla oluşturduğu Bakanlar Kurulu listesinin Cumhurbaşkanı tarafından onanması ve böylece Hükûmetin kurulmuş olması: 25 Aralık 1963 Resmî Gazete, 25 Aralık 1963, Sayı: 11590 Mükerrer.	Hükûmetin kurulmuş olduğunun ve Bakanlar Kurulu listesinin Cumhurbaşkanlığı tarafından Millet Meclisi Başkanlığına bildirilmesi ve Cumhurbaşkanlığı tezkeresinin Millet Meclisi Genel Kurulunda okunuşu: 25 Aralık 1963 M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 12, Yasama Yılı: 3, Cilt: 24, Birleşim: 19, (25.12.1963), s. 27.	Hükûmet Programının, Başbakan İsmet İnönü tarafından Millet Meclisi Genel Kurulunda okunuşu: 30 Aralık 1963. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 20, (30.12.1963), ss. 35-46.	Hükûmet Programının Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesi: 2 Ocak 1964. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 23, (02.01.1964), ss. 99-127, 128-172. Millet Meclisi Genel Kurulunda Malatya Milletvekili İsmet İnönü tarafından kurulan Hükûmet için güven oylamasına gidilmesi: 4 Ocak 1964. Oylamaya katılan milletvekili sayısı: 405, Güvenenler: 225, Güvenmeyenler: 175, Çekimserler: 1. Boş: 4. Sonuç: Hükûmet güvenoyu almıştır. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 24, Birleşim: 25, (04.01.1964), ss. 188, 200-203. Başbakan İnönü'nün Cumhurbaşkanı Gürsel'e Hükûmetin istifasını sunuşu: 13 Şubat 1965. Resmî Gazete, 16 Şubat 1965, Sayı: 11930.
4	Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in, Cumhuriyet Senatosu Bağımsız Üyelerinden Suat Hayri Ürgüplü'yü Hükûmeti kurmakla görevlendirmesi: 16 Şubat 1965 Ürgüplü'nün, Adalet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Millet Partisinin katılımıyla oluşturduğu Bakanlar Kurulu listesinin Cumhurbaşkanı tarafından onanması ve böylece Hükûmetin kurulmuş olması: 20 Şubat 1965 Resmî Gazete, 22 Şubat 1965, Sayı: 11935	Hükûmetin kurulmuş olduğunun ve Bakanlar Kurulu listesinin Cumhurbaşkanlığı tarafından Millet Meclisi Başkanlığına bildirilmesi ve Cumhurbaşkanlığı tezkeresinin Millet Meclisi Genel Kurulunda okunuşu: 23 Şubat 1965 M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 62, (23.02.1965), ss. 319-320.	Hükûmet Programının, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü tarafından Millet Meclisi Genel Kurulunda okunuşu: 26 Şubat 1965 M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 36, Birleşim: 65, (26.02.1965), ss. 495-504.	Hükûmet Programının Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesi: 1-2 Mart 1965 M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 66, (01.03.1965), ss. 3-43; Birleşim: 67, (02.03.1965), ss. 48-75, 76-105. Millet Meclisi Genel Kurulunda Cumhuriyet Senatosu Bağımsız Üyesi Suat Hayri Ürgüplü tarafından kurulan Hükûmet için güven oylamasına gidilmesi: 4 Mart 1965 Oylamaya katılan milletvekili sayısı: 432, Güvenenler: 231, Güvenmeyenler: 200, Çekimserler: 1. Sonuç: Hükûmet güvenoyu almıştır. M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 37, Birleşim: 69, (04.03.1965), ss. 154, 161-164.

Tablonun incelenmesinden anlaşılabacağı gibi, Millet Meclisinin 12. Döneminde kurulan 4 Hükûmette de, kuruluşun itibaren süresi içinde Millet Meclisine bilgi verilmiş, hükûmet programı yine Anayasanın öngördüğü süre içinde Millet Meclisinde okunmuş ve güven oylamasına gidilmiştir.

C. Görev Sırasında Güvenoyu

a- Görev Sırasında Güvenoyu İstemenin Başbakanın Takdirinde Oluşu

1961 Anayasası, Bakanlar Kurulunun kuruluşu sırasında zorunlu olarak başvurması gereken “kuruluştaki güvenoyu” dışında, Başbakana, gerekli gördüğü durumlarda, Bakanlar Kurulunda görüştükten sonra görevini yürütürken başvurabileceği bir güvenoyu imkânı daha tanımış bulunuyordu. Bu bağlamda, 1961 Anayasasının 104. maddesinde şu düzenleme yer almıştı:

“Başbakan, gerekli görürse, Bakanlar Kurulunda görüştükten sonra, Millet Meclisinden güven isteyebilir.

Güven istemi, Millet Meclisine bildirilmesinden bir tam gün geçmedikçe görüşülemez ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçmedikçe oya konulamaz.

Güven istemi, ancak üye tamsayısının salt çoğunluğu ile reddedilebilir.”

Bu düzenlemeden hemen anlaşılacağı gibi, görev sırasında Millet Meclisinden güven talep etmek, bir başka deyişle Hükûmetin kuruluşu sırasında alınan güvenin yenilenmesini istemek, Başbakanın takdirine bırakılmış bulunuyordu. Maddede geçen *Bakanlar Kurulunda görüştükten sonra*” ifadesinden, Bakanlar Kurulunun uygun görmesi anlamının çıkarılamayacağı açıktır. Bu durumda, Başbakan, Bakanlar Kurulunun görüşünü alacak, fakat güven istemine gidip gitmeme kararını sonunda kendisi verecekti. Yine maddenin ilk fıkrasında yer alan “*gerekli görürse*” terimi de, bu konuda takdir yetkisinin Başbakanda olduğunu açık bir biçimde göstermekteydi. Başbakan, çeşitli nedenlerle görev sırasında Millet Meclisinin güvenini alma gereği duyabilir. İlk akla gelen husus, ülkenin, daha önce mevcut olmayan bir sorunla karşı karşıya kalması ve bu sorunun çözümü için izlenecek politikaların belirlenip uygulanmasına geçilmeden, Millet Meclisinin güveninin arkasında olduğunu görmek için, Başbakanın güven tazeleme gereğini duymasıdır. Başbakanın, görev sırasında güven oylamasına başvurma gereğini hissetmesi için gösterilebilecek bir başka neden, Hükûmetin, Millet Meclisinde sağlamak istediği bazı sonuçları sağlayamaması ve Başbakanın bu durumu Millet Meclisinin kendisine olan güveninin azalması, hatta tükenmesi gibi yorumlayarak, bu belirsizliği açığa kavuşturma, bir diğer deyişle şöyle veya böyle sona erdirmek de olabilir. Yine, Başbakanın görev sırasında güvenoyuna gitmesi için düşünülebilecek bir başka neden, Millet Meclisinde bir bakana karşı o bakanın kendi görev alanı içindeki işlem veya eylemlerinden ötürü düşürülmesi amacıyla gensoru önergesi verilmesi durumunda, sözü edilen uygulamaları takdir ettiği ve düşürülmesini istemediği için, Başbakanın, bakanın uygulamalarının arkasında olduğunu belirtip görev sırasında güvenoyuna başvurması ve onun yasama organındaki muhtemel çoğunluk tarafından düşürülmesini engellemeye çalışması da olabilir.

b- Millet Meclisinin 12. Dönem Uygulamasında Sadece Bir Görev Sırasında Güvenoyu İsteminde Bulunulması

Millet Meclisinin 12. Döneminde sadece tek bir görev sırasında güvenoyu istemi gerçekleşmiştir ve bu güvenoyu talebi, yukarıdaki paragrafta belirttiğimiz nedenlerden, ilkinde, yani ülkenin ciddi bir sorunla karşı karşıya kalması ve Hükûmetin bu sorunun çözümü için izlemeyi düşündüğü politikayı belirleyip uygulamasına geçmeden, Millet Meclisinin kendisine güveninin sürdüğünü görmek amacına kanımızca güzel bir örnek oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Kıbrıs'ta soydaşlarımıza karşı girişilen kanlı eylemlerin giderek büyük bir soruna dönüşmesi üzerine, Başbakan İsmet İnönü, Millet Meclisinin 15 Haziran 1964 tarihli 105. Birleşiminde söz alarak, Kıbrıs bunalımı hakkında Meclisi aydınlatmak istediğini, ancak bu aydınlatmanın mümkün olduğu kadar geniş bir biçimde yapılabilmesi için kapalı oturum kararı alınmasını talep etmişti. Başbakan İnönü'nün oturumun kapalıya çevrilmesini istediği konuşması şöyleydi:

*“Muhterem arkadaşlarım, Kıbrıs buhranı hakkında Millet Meclisini mümkün olan bütün şümuliyle aydınlatmak için Sayın Başkanımızdan bana söz vermesini istirham ettim. Size vereceğim izahlar, sizleri aydınlatmak ölçüsünde mümkün olan en geniş şekliyle olacağı için mâruzatımın gizli oturumda dinlenmesini kabul buyurmanızı istirham ederim. Onun için oturumun gizliliğe çevrilmesini Sayın Başkanımızdan rica ediyorum.”*⁷⁹⁹

Bu talep üzerine, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in tutumu, Millet Meclisinin 15 Haziran 1964 günlü 195. Birleşim tutanaklarına şöyle geçmişti:

“BAŞKAN — Hükümetçe gizli celse talebi vâkı olmuştur. Yüce Meclisten bu hususta bir karar alınabilmesi için sâmiin lûtfen mevkilerini terk etsinler.

Müsaade buyurursanız, gizli celse kabul edildiği takdirde, zabıt muamelesi yeminli stenograflar tarafından ifa edilsin.

Lûtfen idareci üye arkadaşlarımız koridorlara üyelerden başka kimsenin girmemesini sağlasınlar.

Muhterem arkadaşlar, gizli celse zaptının yeminli memurlarımız tarafından tutulmasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Hükümet gizlilik sebebinin izah etmek istiyor mu efendim? Lüzum yok mu efendim? İçtüzük diyor ki, «Gizlilik talebi sebebinin izah eder.»

Hükümet lüzum görmediğine göre oylarınıza sunacağım. Gizli oturum yapılmasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

*Oturumu kapatıyorum.”*⁸⁰⁰

⁷⁹⁹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 105, (15.06.1964), s. 527.

⁸⁰⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 105, (15.06.1964), s. 527.

Böylece, saatler 15.15'i gösterdiğinde, Millet Meclisi, Başbakan İnönü'nün Kıbrıs bunalımı hakkındaki açıklamalarını dinlemek üzere kapalı oturuma geçmişti. Tutanaklardan, saat 17.35'te oturumun yeniden açık hale geldiğini gördüğümüze göre, İnönü'nün konuşması 2 saatten fazla sürmüş demektir⁸⁰¹. Başkan Sirmen'in, oturumun açık hale geldiğini ilân etmesiyle başlayan 15 Haziran 1964 tarihli 105. Birleşimin 3. Oturumunda yer alan ilk konu, Hükûmetin güvenoyu talebine ilişkin tezkeresiydi ve sözü edilen tezkerede şöyle denilmekteydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Kıbrıs konusunda Hükümetin izlediği politikanın son safhasının ve bu safhada takibolunacak istikametın Büyük Meclisçe uygun görülüp görülmediğini belli etmek için güven oyuna başvurulmasına Anayasanın 104 ncü maddesi gereğince Bakanlar Kurulunca karar verilmiştir.

Keyfiyeti gereğine müsaade buyurulmak üzere yüce katınıza arz ederim.

İsmet İnönü

*Başbakan”*⁸⁰²

c- Görev Sırasında Güvenoyu İsteminin İzlediği Süreç

1961 Anayasasının hemen yukarıda metnini aktardığımız 104. maddesinde, güven isteminin Meclise bildirilmesinin üzerinden bir tam gün geçmedikçe görüşülemeyeceği ve görüşmelerin bitiminden yine bir tam gün geçmedikçe oylanamayacağı öngörüldüğü için; Başbakan İnönü'nün güven isteminin okunduğu Millet Meclisi Genel Kurulunun 15 Haziran 1964 Pazartesi günü Birleşimini yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen de, sözü edilen bu düzenlemeyi hatırlatarak, güven istemi üzerindeki görüşmelerin Çarşamba günü yapılacağını bildiriyordu. Sirmen'in bu konudaki açıklaması şöyleydi:

*“Muhterem arkadaşlar, yüce malûmunuz olduğu üzere Anayasanın 104 ncü maddesi gereğince Hükümet güven oyu isteminde bulunabilir. Bu istem Meclisin ıtılaina sunulduğu andan itibaren 24 saat, tam bir gün geçtikten sonra müzakere yapılır ve müzakereler bittikten, tam bir gün geçtikten sonra da oylama yapılır. Binaenaleyh, şimdi huzurunuzda okunmuş olan güven istemi üzerindeki müzakereler Çarşamba günü Millet Meclisi toplantısında yapılacaktır.”*⁸⁰³

Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen'in açıklaması doğrultusunda, Millet Meclisi Genel Kurulu, 17 Haziran 1964 tarihli 107. Birleşiminde, Hükûmetin Kıbrıs konusunda izlediği politikanın son safhasının ve bu safhada takibolunacak istikametın

⁸⁰¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 105, (15.06.1964), ss. 527-528.

⁸⁰² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 105, (15.06.1964), s. 528.

⁸⁰³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 105, (15.06.1964), s. 528

Meclisçe uygun görülüp görülmediğini belli etmek için Anayasanın 104 ncü maddesi gereğince güven oyuna başvurulmasına ilişkin Başbakanlık tezkeresini görüşmeye başlamıştı. Görüşmelerin hemen başında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin'in dikkat çekici bir uygulaması oluyor ve konuşmacıların, kapalı oturumda dile getirilen konulara değinmemeleri gerektiğini hatırlatıyordu⁸⁰⁴. Gerçekten, hemen iki gün önce Kıbrıs sorunu üzerinde kapalı oturum gerçekleştirildiği için, aynı sorun hakkında izlenecek politikaya ilişkin görüşmede, konuşmacıların boş bulunup, kapalı oturumda dile getirilen bazı hususlardan söz edebilmeleri muhtemeldi.

Güven istemi üzerinde ilk sözü, CKMP (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) Meclis Grubu adına Sivas Milletvekili Cevat Odyakmaz almıştı. Odyakmaz, konuşmasında, Partilerinin, Hükûmeti, öteden beri Kıbrıs konusunda enerjik, şahsiyetli, taviz vermeyen politikalarında destekleyeceklerini söylediklerini; fakat, mütereddît, kararsız, dış etki ve telkinlere tâbi, aciz politikalarının ise karşısında bulunduklarını, defalarca bu kürsüden seslendiklerini hatırlatıyordu. Odyakmaz, daha sonra, Kıbrıs'a, gayesine ulaşamayacağı önceden belli bir çıkarma girişimi üzerine Amerika Birleşik Devletleri Başkanından alınan ve içeriği, Başbakanın gizli oturumda açıklamasından çok önce bir gazetede yayımlanan mektup ve buna verilen cevap sonrasında, gündemi ve mahiyeti bilinmeyen ABD ziyaretinden hemen önce Başbakanın bir güven isteminde bulunmasını eleştiriyordu. Cevat Odyakmaz, CKMP Grubunun bu konuda Başbakana bir muhtıra sunduklarını bildirerek, muhtıra metnini okuyordu. CKMP Grubunun Başbakana sunduğu, 16 Haziran 1964 tarihli muhtıradaki şöyle denilmektedir:

“Sayın İsmet İnönü

Başbakan, Ankara

Sayın Başbakan,

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi T.B.M.M. Grubu bugün yaptığı toplantı sonunda aşağıdaki hususların zatıdevletlerine arzına karar vermiştir:

1. — Hükümetinizin kuruluş tarzı, umumi politikası ve bu meyanda Kıbrıs meselesindeki tutum ve davranışı hakkındaki parti görüşümüz muhtelif vesilelerle ortaya konulmuş olması itibariyle umumi efkârca ve zatıdevletlerinizce bilinmektedir.

2. — Verdiğiniz izahata göre Kıbrıs buhranının son safhası şöyledir:

a) Birleşik Amerika Devletleri Cumhurbaşkanlığı tarafından bir mesaj gönderilmiş ve bu mesaj Hükümetçe cevaplandırılarak vâki davet kabul olunmuştur.

b) Mecliste 168 üye ile temsil olunan Adalet Partisinden bir müşavirin size, Amerika seyahati sırasında refakati hususunda mutabakata varıldığı da ifade olunmuştur.

⁸⁰⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 107, (17.06.1964), s. 596.

3. — *Hâl böyle iken Hükümetçe, Millet Meclisinin toptan bir güven oyu emrivaki ile karşı karşıya bırakılmasının izahı mümkün değildir.*

Ayrıca bu davranış, millî ölçüler ve yüksek memleket menfaatleri zaviyesinden yürütülmesi gereken dış politikamızın, iç politika endişelerine feda edileceği kanaatini uyandırması itibariyle de yerinde görülmemektedir.

Netice olarak Grupumuz, Hükümetin güven oyu isteğinden vazgeçmesini zatıdevletlerine bildirmekte zaruret ve fayda görmüştür.

Saygılarımızla. 16. 6. 1964

C.K.M.P. T.B.M.Meclisi Grup Başkanı

İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz”⁸⁰⁵

CKMP Grubu adına konuşan Cevat Odyakmaz, Hükûmete güvenoyu vermeyeceklerini bildirerek sözlerini tamamlamıştı⁸⁰⁶.

Daha sonra, sırasıyla, Millet Partisi Meclis Grubu adına Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan, şahsı adına Adana Milletvekili Kasım Gülek, Adalet Partisi Grubu adına Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan, Yeni Türkiye Partisi Grubu adına Sakarya Milletvekili Ekrem Alican, CHP Grubu adına Kocaeli Milletvekili Nihat Erim kürsüye geliyorlardı.

İsmail Hakkı Akdoğan, ABD Başkanı Johnson’un mektubu karşısında Hükûmetin takındığı tavrı eleştiriyor ve bunun yarattığı sorunlu ortam düzelmeden Başbakanın ABD’yi ziyaretini de yanlış bulduklarını açıklıyordu. MP Grubu adına konuşan ve güvenoyu vermeyeceklerini açıklayan Akdoğan şöyle diyordu:

“Dost ve müttefiklerimize yapılacak ikazların tesirsiz kalması halinde Kıbrıs,meselesini Türkiye’nin, müdahale hakkını kullanarak halletmesi kaçınılmaz bir zarurettir.

Bu meselenin nihai hal tarzı ve gidilecek yol, iktidar ve muhalefetin iş birliği, ile, bir millî politika halinde teshil olunmasıdır.

Muhterem arkadaşlarım, o günden bugüne cereyan eden hâdiseler Hükümetin,haklı tenkit ve ikazlarımızı dikkate almadığını, bilâkis tuttuğu hatalı yolda ısrar ettiğini açıkça, göstermiştir.

Başkan Johnson’un mesajında ifadesini bulan Amerika’nın haksız ve hayal kırıcı ithamları karşısında gösterilen rücu ve zaıf (zaaf) Türkiye’nin, haklarını korumak için Kıbrıs’a bir müdahalede bulunamayacağı yolunda öteden beri ileri sürülen zararlı, tehlikeli ve sakat bir kanaati adetâ, tescil etmiştir. Bunda yalnız haklarımız değil, millî haysiyetimiz de derin bir şekilde rahnedar olmuştur. Mütecavizlerin cüreti de aynı ölçüde artmıştır.

Hükümet, böylece son tutumu ile Kıbrıs mevzuundaki ağır mesuliyetlerini zirve noktasına çıkarmıştır.

⁸⁰⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 107, (17.06.1964), s. 597.

⁸⁰⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 107, (17.06.1964), s. 598.

Türk umumi efkârı, hükümetin bu davranışları ile Kıbrıs meselesinin kaderini Amerika'nın insaf ve iradesine terk ettiği intibainın ıstırabı içindedir.

Haksız ve hayal kırıcı ithamları ile yarattığı hava, Amerika tarafından tadil edilmeden ve müsait, bir zemin hazırlanmadan Başvekilin, Johnson'un telkinlerine uyarak Amerika'ya, gitmesini de umumi efkârın hissiyatına aykırı ve her bakımdan mahzurlu bulmaktayız.”⁸⁰⁷

Şahsı adına söz alan Adana Milletvekili Kasım Gülek ise, ABD Başkanının davetine icabet etmemenin büyük sakıncalar doğuracağına işaret ediyor ve gündemdeki güven oylamasının Hükûmete bir genel güven anlamına gelmeyeceğini, sadece Kıbrıs konusuna yönelik olacağına dikkat çekiyordu. Güvenoyu verilmesi gerektiğini savunan Gülek'in konuşmasının bir kısmı şöyleydi:

“...Aziz arkadaşlar, biraz evvel muhalefet partilerinden bir ikisinin konuşmasından ve ana muhalefet partisnin tebliğinden çıkarılan netice şudur ki; güven oyu konusunda tereddütleri, endişeleri vardır ve güven oyunu vermemek istemektedirler ve vermiyecekleri kanaatindeyiz; bunu ilân etmişlerdir. Evvelâ bunun bir genel güven oyu mânasını taşıdığı intibai vardır. Bu bir genel güven oyu ise, elbette muhalefetin de, diğer partilerin de bu endişeyi izhar etmek haklarıdır. Fakat ben dikkatle dinledim, bu bir genel güven oyu değildir. Genel güven oyu değildir ama, genel güven oyu mânasına gelebilir ve genel güven oyu gibi kullanılabilir, bu intiba verilebilir, denmektedir.

Muhterem arkadaşlarım, muhalefet böyle hissedebilir. «Partilere haberverilmeden Amerika Birleşik Devletleri Başkanının daveti kabul edilmiştir» denmektedir. «Muhalefetle tam istişare edilmemiştir» denmektedir. Bütün bunlarda muhalefet partilerinin hakları olabilir. Muhalefet partilerinin bu meseleleri son derece ince eleyp sık dokumakta hakları vardır ve bu, muhalefetin vazifesidir. Muhalefet, Hükümetin genel tutumunu da beğenmiyebilir. Beğenmemekte hassas olmak, hattâ hırçın olmak muhalefetin hakkıdır. Cumhuriyet Halk Partisi muhalefette olduğu devirlerde, hassas olmuştur, ince elemiş, sık dokumuştur, hırçın olmuştur. Muhalefet bunları yapar. Ancak önümüzde son derece önemli bir millî dâva var. Bir emrivaki var arkadaşlarım. Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Türkiye Başbakanını davet etmiş. Buraya gitmemek olmaz. Gidilecek. Oraya Türkiye Başbakanı gittiği vakit «arkamda beni tutuyorlar.» diyebilmek zorundadır. Bir itimatla gitmek zorundadır. Şimdi genel itimat istese muhalefetin «Ben şimdi genel itimat oyu vermiyorum.» demesi hakkı olur. Genel itimat oyu istemiyor. «Bu itimat oyu, genel itimat oyu imiş gibi istismar edilebilir» denmektedir. Bunun genel itimat oyu gibi istismar edilmemesi için lâzımgelen bütün tedbirleri alalım. Ama hiç olmazsa Cuma günü Hükûmete itimat oyu verilmelidir. Hükümet itimat oyu almazsa, elbette belki düşer, belki Amerika'ya gitme imkânı da hâsıl olmaz. Büyük bir buhranla karşı karşıya geliriz...

⁸⁰⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 107, (17.06.1964), s. 598-599.

Aziz arkadaşlar; gidecek heyet zor şartlar altında gidiyor. Dünyada bizim görüşümüz anlaşılabilmiş ve benimsenebilmiş değildir. Yunan görüşü üzerinde çok işlenmiştir. Yunanlıların bu işte mahareti büyüktür. Bizimse kendi, tezimizi anlatmada maharetimiz yoktur. Bu sene büyük bâzı devletlerde seçim yılıdır. Bütün bunlar işin zorluklarını gösterir. Bu zor şartlar altında muvaffak olabilmek için evvelâ kendi aramızda anlaşarak ve gidecek heyet başkanına, Hükümet Başkanına bir itimat telkin eder; dünyada itimat telkin eder, kendi itimadımızda gitmek yolunu bulmamız gerekir. Parti başkanlarının, parti ileri gelenlerinden derhal bir araya gelerek bu konuda hiç olmazsa bu seyahat için mutlaka bir itimat sağlanmasını bir çözüm yoluna bağlamalarını temenni eder; hürmetle hepinizi selâmlarım.”⁸⁰⁸

Adalet Partisi Grubunun görüşlerini bildirmek üzere kürsüye çelen Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan, sözlerine Adalet Partisinin, Kıbrıs sorununu her türlü parti değerlendirmelerinin üstünde, millî bir dâvâ olarak gördüklerini belirterek başlıyor ve Hükûmeti öteden beri Kıbrıs konusunu gerektiği biçimde ele alamamakla suçluyordu. Gündemdeki güven istemi hakkında ise Bilgehan şöyle demektedir:

“...Sayın Hükümet Başkanının sadece istişarelerde bulunmak üzere Amerika Birleşik Devletlerini ziyaret etmek üzere bulunduğu sırada böyle bir güven oyu isteğinde bulunması zaruri midir? Bunun cevabına geçmeden Yüksek Meclisinizin daha önce program vesilesi ile itimadına mazhar olmuş olan Hükümetin durumu ve Sayın Hükümet Başkanının Amerika seyahati üzerinde durmakta fayda vardır. Eğer iktidarda bulunan Hükümet; Meclis ve onun ana kaynağı olan Millet çoğunluğuna dayanmıyorsa palyatif birtakım tedbirler ve hukukî dayanaklarla onu takviye etmek mümkün müdür? Elbette Hayır.

Bir an için bunun iç politikada müessir olabileceği kabul edilse bile, bu hale dış âlemin samimiyetle inanması güçtür. Kaldı ki, bir andlaşma yapmak veya bir karar teklifi götürmek üzere değil, sadece bir istişare ve fikir teatisi için Amerika Birleşik Devletlerine ziyarette bulunacak olan Sayın Hükümet Başkanı filhal güvenoyundan çok daha geniş salâhiyetlerle mücehhezdir. Nitekim T. B. M. Meclisinin 16.3.1964 tarihli kararı ile Hükümet gerektiği vakit andlaşmalar uyarınca Kıbrıs’a Türk Silâhlı Kuvvetlerinin gönderilmesi iznine sahiptir. Bu güven oyundan çok daha kuvvetli bir durum yaratmaktadır. Halen Hükümetin bu yetkisi geri alınmadıktan başka o tarihten bu yana durumda bir değişiklik de olmamıştır. Diğer taraftan Sayın Hükümet Başkanı her türlü yetki ile mücehhez bulunduğu -haklı olarak- inanmış olduğu için son defa Yüksek Meclisin tasvibini aramaksızın re’sen Sayın Başkan Johnson’a görüşmelerde bulunmak üzere A. B. Devletlerini ziyaret edeceğini bildirmiş, hattâ gününü de tâyin etmiştir. Gerçekten Sayın Hükümet Başkanının bu seyahati mücerret

⁸⁰⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 107, (17.06.1964), ss. 599-603.

Kıbrıs konusunda iki Devlet adamının karşılıklı olarak şahsan istişarelerde bulunmasından ibarettir. Esasen A. B. Devletlerinin görüşü de kendisinin Kıbrıs konusundaki Andlaşmaların dışında olduğu mahiyetindedir. Hal böyle iken Hükümetin Amerika gezisi arefesinde bu fırsatı değerlendirmek, dış politikanın bir iç politika mevzu yapılmasını istemek gibi bir arzu bütün iyi niyetlerimize rağmen gözden kaçmamaktadır.

Aziz arkadaşlarım,

Hükümetin böyle bir davranışın nasıl gayrimeşru telâkki etmek doğru görülmiyorsa, Kıbrıs politikasının tatbikatında ve iç politikaya taallük eden birçok meselelerde kendisiyle beraber olmadığımız bir Hükümete güven oyu vermemekte aynı şekilde yanlış sayılamaz. Yüksek Meclisin veya her hangi bir grupun güven oyu vermemesinden doğabilecek neticelerden güven oyu vermiyenler değil, ama Türk Silâhlı Kuvvetlerini Kıbrıs'a göndermek, dâhil; her türlü yetkiyi haiz olmasına ve daha önce keyfiyetin bir itimat meselesi yapılmaması Sayın Başbakan'a bildirilmesine rağmen bu hususta ısrar eden Hükümetin mesul olması lâzım geldiği kanaatindeyiz.

Bilhassa Hükümet tezkeresinde ifadesini bulan (Bu safhada takibolunacak istikametın uygun olup olmayacağı) mevzuunda itimat reyi istenilmesi de Anayasa hukuku tatbikatı bakımından zayıftır. Zira Yüksek malûmları olduğu üzere görevinin devamı sırasında hükümetlerin güven oyu istemeleri ancak geçmiş icraatına taallük eder. İstikbale muzaaf tasarruflara Yüksek Meclisten peşin olarak itimat edilmesini istemek ancak Hükümet teşkili sırasında bahis mevzuudur. Yukarıda da arz ettiğimiz gibi ayrıca bir güven oyu istemine mevzu teşkil etmiyen bu konunun güven isteme şeklinde vazedilmesi iç ve dış politikaya âm ve şâmil mânada bir itimadı teinin etmek maksadına matuf olduğu aşikârdır. Bu da Hükümetin böylesine ehemmiyetli bir meseleyi bir iç politika mevzuu yapmak -isteğinin açık delilidir.

Muhterem arkadaşlar,

Önerge muhtevasında tebarüz ettirilen ve Hükümeti esasen bu mevzuda her türlü imkân ve salâhiyetle teşhiz ve tahkim eden hukukî ve siyasi şartların mevcudiyetine rağmen güven oyu isteminin umumi bir itimadı tahakkuk ettirmek maksadına mat af olması muvacehesinde Adalet Partisi M. Meclisi Grubunun müspet oy kullanmayacağını arz ile, hepinizi hürmetle selâmlarım."

809

Yeni Türkiye Partisi Grubu adına konuşan Genel Başkan Sakarya Milletvekili Ekrem Alican ise, bu güven isteminde Hükümetin düşürülebilmesi için, en az Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğu olan 226 güvensizlik oyunun çıkması lâzım geldiğine ve bu sayının sağlanmasının zorluğuna dikkat çekiyordu. Ancak, yine Alican'a göre, sonuçta Hükümet düşürülemese dahi elde edilebilecek cılız bir çoğunluğun Başbakanı güçlü kılmayacağını, aksine gücünün olmadığını bir kez daha kanıtlanmasına yol açacağına işaret etmekteydi. Alican'ın konuşması şu değerlendirme ile son bulmuştu:

⁸⁰⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 107, (17.06.1964), ss. 604-605.

“... Sevgili arkadaşlarım, biz meseleyi, uzun uzun izah ettiğim üzere daha ziyade iktidar partisiyle, İktidar Hükümetiyle ana muhalefet partisi olan Adalet Partisi arasında bir mesele olarak mütalâa etmekteyiz. Sayın Başbakan Millet Meclisinin karşısına gelip güven isterken öyle zannediyoruz ki, kendi kafasında hâkim olan fikir, Adalet Partisinin kendisine güven vermesi fikridir. Adalet Partisi güven vermediği müddetçe daha kuvvetli olarak Amerika'ya gitmesi diye bir mesele elbette bahis konusu olamaz. Realiteleri inkâr etmeye hiçbir suretle lüzum yoktur. Adalet Partisi Meclis Grubu Hükümetin bu güven istemine hayır dediği müddetçe, Hükümetin güven isteminde kastettiği neticeyi elde etmiş olmasına bizim kanaatimizce imkân yoktur. O halde Yeni Türkiye Partisi için mesele Kıbrıs konusunun taşıdığı büyük millî ehemmiyet karşısında biz, kendi hassasiyetimiz ne olursa olsun neticeye müessir bir karar alamayız. Bizi ilgilendiren, Hükümetin talebettiği bu güven isteminin, başlangıçta, biraz önce izah ettiğim üzere, taşıdığı esas vasfı nedir? Bir de güven verildiği takdirde, böyle bir güvene bu Hükümet umumi olarak, bütün icraatı bakımından lâıyk mıdır, değil midir; meselesini mütalâa etmek şeklinde oluyor. Biz meseleleri bu noktadan mütalâa ediyoruz. Bu güven istemi karşısında Kıbrıs konusu iki büyük partinin üzerinde durmaları gerekli olan, halledebilecekleri bir konu olduğuna göre, Kıbrıs konusunda güven istemi meselesini, Hükümetin umumi olarak güvene lâıyk bir Hükümet midir, değil midir meselesini mütalâa ediyoruz. Bu konuda çoktan beri umumi efkârâ da ifade etmekten çekinmediğimiz gerek icraat bakımından, gerek siyasi kuvvet olarak ekalliyete dayanmış olması itibariyle grupumuzca bu Hükümetin desteklenmesinin imkânsız olduğu neticesine varıyoruz. Yeni Türkiye Partisi olarak mütalâamız, budur muhterem arkadaşlarım.”⁸¹⁰

Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubunun görüşlerini açıklayan Nihat Erim, uzun konuşmasında, Hükümete bu somut konuyu dile getirerek istediği güvenin verilmesiyle, onun iç ve dış, sosyal, iktisadi ve diğer bütün uygulamalarının, her türlü politikasının bir anda onanmış olmayacağına dikkat çekiyor, böyle bir düşüncenin yanlış olduğunu belirtiyordu. Erim, konuşmasının bir yerinde şöyle diyordu:

“...Parlâmentoda çok partili rejimlerde öyle haller olur ki, bir kanun görüşülürken o kanunun bir maddesinin bir cümlesi üzerinde Hükümet güven meselesini ortaya çıkarır ve o cümle Hükümetin istediği tarzda kabul edilmediği takdirde, bunu güvensizlik sayacağını söyler ve bunun neticesinde Hükümet ya, düşer, ya da yerinde kalır. Şimdi denilebilir mi ki, (denilmemiştir; hiçbir yerde) bu güven oyuna müspet cevap verirse bununla Hükümetin iç ve dış, sosyal ve iktisadi ve saire her türlü politikasını bir anda yeniden teyid etmiş olacağız? Böyle bir usulü bendeniz bilmiyorum. Ve dünyanın neresinde güven oyu bu suretle yorumlanır, bu suretle uygulanır? Ben şimdiye

⁸¹⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 107, (17.06.1964), s. 608.

kadar rastlamadım. Bilen varsa ortaya koysun, söylesin hepimiz öğrenmiş olalım. Arkadaşlar, hepimiz açık olalım. Mesele bence sadedir. Bir Hükümet var. Bundan birkaç ay evvel huzurunuzda geldi. Programını okudu. Güven oyu aldı, yerinde oturuyor. Anayasamız, bu Hükümetin ne suretle düşeceğini göstermiştir. Hükümetin düşmesini, şu veya bu sebepten, belli bir noktadan, umumi politikasından, şundan veya bundan istiyenlerin sayısı 226'yı bulduğu gün bu demektir ki, 450 mevcutlu bir Mecliste o Hükümetin yerine, bu 226 kişinin gözünde getirilecek yeni bir Hükümet, yeni bir manzume, yeni bir program, yeni bir siyaset belirmiştir. Bu 226 ortaya çıktığı zaman mevcudolan Hükümet çekilir, yerine yeni bir Hükümet gelir. O yeni Hükümet meydana gelinceye kadar, Hükümete mütemadiyen: «Sen ekalliyet Hükümetisin» demek, Hükümetten ziyade millî menfaatlerimize zarar verir arkadaşlar.

Anayasa böyle yapmış arkadaşlar. Anayasa bir Hükümetin Millet Meclisinde ne zaman güven oyu almış olacağını ve bir Hükümetin Millet Meclisi huzurunda güveni ne zaman kaybetmiş sayılacağını göstermiş. Anayasaya göre Hükümet, nizami vaziyetini muhafaza ettiği müddetçe o bu memleketin Hükümetidir. Ekalliyet Hükümeti demek belki propaganda maksadı için bâzı ihtiyaçları tatmin eder. Ama emin olmalıyız ki, ne içerde ve ne de dışarda millî menfaatlerimize hizmet etmez.

Şimdi, şu halde mesele aydınlık. Evvelki gün Sayın Başbakan, 5 Mayıs'tan bu yana Kıbrıs meselesinin geçirdiği safhaları en ince teferruatına kadar saçı, huzurunuzda koydu. «Hükümet çıkarmaya karar verdi, teşebbüs etti. Müttefikimiz Amerika şu mesajı Başkanı imzası ile gönderdi. Onun üzerine durduk ve vazgeçtik. Amerika Cumhurbaşkanı beni Amerika'ya davet etti, kabul ettim, daveti kabul etmeden evvel mesaja şu cevabı verdim. Şimdi benim 5 Mayıs'tan bu yana takibettiğim politika bu. Ve takibettiğim bu politikanın da tabii bir neticesi olarak önümüzdeki günlerde de takibedeceğim politikayı tasvibediyorsanız bunu oylarınızla belirtiniz ki, ben dışarıya bir yabancı Devlet Reisi ile müzakereye gideceğim, masanın başına oturduğum zaman kendimde o kuvveti bulayım. Arkadaşlar bir Başbakanı, bunu niçin yaptın diye kırmızı oylarla karşılamak değil, evvelâ bunu yaptığı için takdir etmek lâzımdır. Başbakan bunu yapmasa idi (icranın yetkisi vardır diyorlar, her türlü yetkilerle teşhiz edilmiştir) bunu yapmadan Amerika'ya gitseydi, o zaman muhalefet partilerinin ve hepimizin eteğine yapışıp; nereye gidiyorsunuz, biz Devletin idaresini mültezime vermedik, sen her dakika Meclisin güvenini bulunduracaksın, beraber bulunduğunu hissedeceksin ve bunu her zaman dünyaya hissettireceksin, demek de bizim vazifemizdi. Başbakan, Meclis açılır açılmaz, başka hiçbir muameleye meydan bırakmadan huzurunuzda gelmiş, gizli toplantı istemiş, açıkça söylenemiyecek her şeyi söylemiş; «Arkadaşlar takdir sizindir, yaptığımı beğenmiyebilirsiniz, yapacağımı da beğenmiyebilirsiniz. Bunda darılma gücenme yok. Oylarınızla beğenmedik dediğiniz takdirde, ben bırakırım. Sizin tensibedeceğiniz yeni politika ne ise Kıbrıs meselesinde onu yürütecek bir heyeti getirirsiniz.

Busözlerimle şuraya geldik arkadaşlarım. Samimî olarak içten söylüyorum, sevgili arkadaşlarım her iki taraftan. Hükümet, 21 Aralıktan bugüne kadar çeşitli safhalardan geçen çeşitli milletlerarası konjonktür inkişaflarına göre politikasına istikametler vermiştir. Bence ana istikameti değişmemiştir. Bu politikayı sayın ve çok sevgili arkadaşımız Ekrem Alican «Bu ana istikamette meseleyi mümkün olursa barışçı bir yolda yürütmek, sonuna kadar bu barışçı yolda sebat etmek, şeklinde ifade etti. Şimdi bu politikayı ya beğeniyoruz, ya da beğenmiyoruz. Beğenmediğimiz zaman nasıl bir politika güdülecek onu da koyalım, milletin- gözleri bugün Büyük Meclisine çevrilmiştir. Bu akşam radyolardan, yarın gazetelerden millet Kıbrıs politikasında, Hükümetin gütmekte olduğu politikanın yanında, kenarında, karşısında. Adalet Partisinin, Yeni Türkiye Partisinin, Millet Partisinin, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin başka nasıl bir politikası vardır bunu merakla arıyor, arkadaşlar.

Şimdi, ben isimlerini saydığım muhalefet sözcüsü arkadaşlardan yalvarıyorum, istirham ediyorum, sizler Hükümete geçen gizli celsede asker çıkarma kararını ittifakla vermenizden sonra, en son Kıbrıs'a asker gönderme kararını tasvibettiniz mi etmediniz mi? Ettiniz. Amerika Cumhurbaşkanı'nın mesajı üzerine durmayı tasvibettiniz mi etmediniz mi? Mesele bu arkadaşlar. Evet, yarı yolda Amerika Cumhurbaşkanı'ndan o mesaj gelince Hükümet üzerinde durmuştur. Biz C. H. P. Meclis Grubu olarak isabetli olduğuna kaaniiz. Siz, isabetli olmadığı kanaatinde iseniz; lütfen çıkın, millete deyin ki, isabetli olmamıştır. Altıncı Filo, Amerika ve bütün müttefikler bir yana, Kıbrıs'a gitmek lâzımdı, çekil oradan biz gideceğiz deyin. Bu yok, bu denmiyor, ondan sonra da kırmızı oy... ”⁸¹¹

Daha sonra, bazı parti grupları adına yeniden söz alan üyeler konuşmuş ve en son Hükümet adına Başbakan İsmet İnönü kürsüye gelmişti. İnönü, Kıbrıs'ta sorunların başlangıcı ve sonra yaşananların bir özetini yaptıktan sonra, görev sırasında güvenoyu alma ihtiyacı konusuna geliyor ve şu açıklamada bulunuyordu:

“... Güven oyu Bakanlar Kurulu kararı ile isteniyor. Son aldığımız tekliflere göre güven oyunu geri alalım isteniyor. Bunu dün akşam yalnız olarak C. K. M. P. nin Sayın Genel Başkanı diğer bir kıymetli arkadaşı ile beraber benimle buluştular ve konuştular; bu tezi izah ettiler, grup kararı olduğunu söyleyerek kabul etmemi istediler. Onlar noktai nazarını söylediler; uzun boylu, ben noktai nazarımı söyledim. Nihayetle, güven oyu isteme tavrını geri almanın mümkün olmadığı cevabını verdim. Bugün de kürsüde bunu söylediler; Bu güven oyu isteme talebinin geri alınması, bütün muhalefet partilerimize sirayet etmiş gibidir. Hepsı bu nokta üzerinde ısrar etmektedirler. Hükümet güven oyu ile kuvvetlenmek istiyor, Hükümetin kuvvetlenmesi için güven oyu alması kâfi değildir. Zayıflık bünyesinde, evvelâ Hükümetin bünyesini kuvvetli olacak

⁸¹¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 107, (17.06.1964), ss. 609-610.

hale getirmek lâzımdır. Sayın Alican son seçimlerden sonra bu tezi bu dâvayı tekrar eline aldı ve Hükümet meselesini ilk evvelâ efkârı umumiye önünde kendisi vaz'etmiş bulundu.

Muhterem arkadaşlarım, Hükümetin kuruluş zamanını ve kuruluş şeklini pekâlâ hatırlarsınız. Biz birinci Koalisyonda Hükümette idik. Koalisyon inhilâl etti, istifa ettik. Ve muhalefette bulunan partilerin bizden ayrılan partilerle beraber bir Hükümet kurmasının lüzumunu ileri sürdük. Samimî idik, bize yapılan tenkidlerde, bizimle yapılan münakaşalarda hep yapıcı ve yeni bir Hükümetin kurulmasına ümit bağlayan bir tavırla bekledik. Mümkün olmadı. Hangi sebeple olursa olsun bizim taksirimizin haricindedir.

Şimdi sayıca biz az görünüyoruz. Sayıca kâfi miktarda olan partiler bir araya gelip Hükümeti kurmalarını ve yürütmelerini özledik, tahakkuk etmedi. Yeniden böyle bir teşebbüsün ortaya sürülmesi mümkündür, iki yolu vardır. Kâfi derecede muhalefet partileri arasında hazırlık yapıldıktan sonra güven oyunu onlar bahis konusu yapabilirler; pekâlâ bugünkü Hükümet çekilmeye mecbur olur. Muamele tamamen kanunidir, Anayasaya uygundur, hiçbir dargınlığa mahal olmayacak bir usuldür. Bunu yapmıyorlar.

İkincisi, bir vesile ile Hükümet çekilir, yeniden Hükümet kurulması icabeder. Belki Sayın Alican, evvelce de, Hükümetin Adalet Parti ile bir koalisyon yapması kanaatini izhar ettiği vakit Hükümetin istifasını ve buna mâni olmanın işlemlerini tahrik etmesini isteyebilirdi. Bu sefer maksat o mu idi bilmiyorum. Fakat şimdiki, eğer, bünye za'fından bahsediliyorsa, söyleyeyim ki, bir Hükümeti zayıf gören ve memleket işlerinin ağırlığını ve ciddiliğini takdir eden siyasi partiler bir araya gelip sayılarının kâfi olduğuna kaani olunca Hükümeti düşürmek için tedbir alırlar. Güven oyu yolunu takibederler.

Mecliste Hükümet ve muhalefet mekanizmasının işlemesi dürist ve baki olur. Ondan sonra bizim tahrik etmemiz prensip haricinde. Hükümeti kurarken kesin olarak diğer partilerin Hükümeti kurmaları fikrinde ısrar ettim.

Sayın Cumhurbaşkanı, bana istifa eder etmez teklif ettiği vakit kendisinden muhalefet partilerinin bir Hükümet kuracak sayıda, zihniyette ve yakınlıkta oldukları kanaatinde olduğumu, Hükümetin kurulmasının onlara teveccüh ettiği mütalâa kabilinden âcizane söyledim. Bir başka hakkım yoktur. Hakikaten Sayın Cumhurbaşkanı başlıca muhalefet partisine Hükümeti kurmasını söyledi.

Fakat bu bir mesele oldu. Tekrar Hükümetin kurulması bana teveccüh etmesi, her türlü teşebbüsün akim kalmasından sonra vazifeye davet şeklinde olmuştur.

Siyasi partiler, vazife almak için memleketin siyasi hayatında görev düştüğü zaman onu ifaya hazır olmak için kurulmuşuzdur. Vazifemiz bu.

Başka Hükümet kurma imkânı olmadı, siz yapacaksınız, vazifeyi alacaksınız. O zaman bir şık vardı elimizde, programımı Meclise getirdim. Meclis memleketin Hükümitsiz kalması arzusunu ve mesuliyetini taşıyacağı

için ya bizim Hükümet teşkil etmemize imkân verir veyahut da vermez yeni bir tedbir arar. Meclise müracaat ettik. Oy aldık. Aldığımız oyla Hükümetin meşru ve kanuni bir surette teşekkül edip etmediği bu kürsüde her partinin sözcüsü tarafından münakaşa olundu ve denildi ki, muamele tamamdır; Hükümet kurulmuştur, vazifesini yapmaya muktedir, yetkilidir. Böyle dendi Hükümete.

Biz programımızı söyledik. Söylediğimiz program muhalefette bulunan arkadaşlarımızın programlarından, tutumlarından esaslı farkları taşımaktadır. Bunları saklamaksızın huzurunuzda çıktık. Şu reformu yapacağız, bu reformu yapacağız, dedik. Siz de bilerek çoklukla bize rey verdiniz. Binaenaleyh meşru bir Hükümet kurdunuz. Sizin güven oyu verdiğiniz programı tatbik etmek için yetkili kıldınız ve öyle çalıştık. Şimdi hâdiseleri takibediyoruz. İç ve dış vakalar çoktur, muğlak ve karışıktır. Türkiye'nin Hükümetleri daima ağır ve ciddî meseleler içinde yaşayacaklardır.

Şimdi bir Hükümet buhranını benim tahrik etmemi bekliyorsanız, bunu, ben yapamam. Ben yapamam, çünkü benim takibettiğim politikaya imanım, vardır.

Meclisten güven oyu almışımıdır. İktidarım vardır; elimizdeki meseleler, Kıbrıs meselesi, iktisadi meseleler, reform meseleleri, Hükümeti aldığımız zamandan daha çetin bir durumdadır. Vaziyet çetin hale gelmiştir; yapamıyoruz biz, buyurun efendim diyemem, bunu yapamam. Genç subaylığımdan itibaren bütün hayatımda birbirinden çetin ve ümitsiz vazifelere girdim. Hiçbir güçlük karşısında istifa etmedim. Parlâmentoda Hükümet teşekkülü, Hükümetin vazife ifa etmesi bir vatani vazifedir. Siyasi partilerin hepsi için bu vazifedir? Onun için Kıbrıs meselesi şu haldedir, diğer meseleler bu haldedir bunları takibetmek için aciz duyuyoruz, kendimizde irade ve arzu kalmamıştır demem.

Çünkü, Hükümetimiz âciz değildir, irademiz kuvvetlidir, çetin meseleleri takibetmeye kararlıyız. Farkı, sizin güveninizin, yetkinizin üzerimizde bulunmasıdır.

Muhterem arkadaşlarım, bunları bizim kendi grupumuz ve kendi şahsımız için söylerken sizi temin ederim ki; siz bizim dışımızda bir Hükümet kurduğunuz zaman o Hükümetin en az benim kadar ehliyetli zatlardan terekkebudeceğini, görevinde muvaffak olacağını tereddütsüz kabul etmek yaradılışındayım. İhtilâf çıkarmayız, yardım eder, hizmet etmeye çalışırız.

Onun için Hükümetin bünyesini kuvvetlendirmek tezini ortaya atmaktan maksat kuvvetli bir Hükümet teşkil etmek için bizim vazifeyi bırakıp, yeni bir buhrana memleketi sürüklemeye sebep yoktur. Olabilir, fevkalâde, daha muğlâk şeyler olabilir, hakikaten muhtelit bir Hükümete ihtiyaç olur, hakikaten kendi iktidarımızın bittiğini, tükendiğini hissederiz, o zaman müracaat ederiz. Biz böyle kendimizi beğenmiş olarak hatalı bir yolda ısrar edebiliriz, insanız nihayet. O zaman vazife sizindir. Güven oyunu siz istersiniz ve düşürürsünüz Hükümeti kurarsınız. Onu yapmazsınız, bunu yapmazsınız, Hükümete yardım

etmezsiniz. Siyasi partiler için bu çeşit bir vazife anlayışı yoktur. Size itimatla ve her partiye itimatla ve saygıyla söylüyorum ki siz, ehliyetinizle, kudretinizle beraber olduğunuz zaman yürütebilecek, yürütmeye muktedir olacak hakka ve yetkiye sahipsizsiniz. Çeşitli tecrübeyi yaptım. A.P. ile çalıştım, diğer partilerle çalıştım. Bıraktım, kendileri yapsın, dedim. Hiç istemediğim halde tekrar bana vazife verdiniz. Bunu da kabul ettim. Kusur ne? Kusur yok. Memleket uğrunda vazife sahibi olarak bunu yaptım: Geçmiş hizmetlerim varmış da, bundan dolayı ilâ nihaye hükmetmek salâhiyeti verilmezmiş.

Ben mütevazı bir adamım. Ne geçmiş hizmetlerimden bahsettim, ne de böyle bir iddiam var. Böyle düşünen arkadaşlar insafsızdırlar.

Güven oyu istemi, bir iç politika oyunudur, böyle diyorlar; aşağı - yukarı bütün muhalefet böyle diyor. Niçin? İşte bu seçimler esnasında Kıbrıs politikası tenkid olunmuş, seçimler esnasında Hükümet baştan aşağı tenkid edilmiş. Ondan evvel çok şeyler söylenmiş, geçmiş. Güven oyunu verirsek bunların hepsi silinmiş olacakmış.

Bu güven oyu; daha umumi idi. Kıbrıs politikası üzerinde bir güven oyu istemi idi. Bu mülâhazayla Adalet Partisinin sayın mesulü ile, görüştüğüm zaman derhal kendisine yardım ettim.

Şimdiye kadar Kıbrıs meselesi üzerinde bizim için söylediğiniz sözlerin, yaptığınız ithamların hepsini bu güven oyuyla sildirmek istiyordum. Böyle bir maksat yok dedim; son safha dedim ve görüşeceğim meseleler dedim, yeni istikamet dedim. Azami derecede mahdud unsura bağladım. Bu kadar mahdud bir unsura bağlamaya mecburum. Kıbrıs meselesinin son buhranı ve Amerika'ya açılan yeni müzakere mecburiyetleri bu son safhada çıkmıştır.

Muhterem arkadaşlarım, hatipler de sırası düştükçe temas ettiler. Mayıs ayındaki genel görüşmeden sonra Kıbrıs'taki hâdiselerin üzerine yeni bir hareket hattı, yani müdahaleden başka çare yoktur. Bunu tahakkuk ettirmek için hazırlıklar yaptık. Teşebbüslere geçtik. Bu safhada Amerika karşımıza çıktı. Fikirlerini söyledi, notalar verdi. Bunun üzerinde biz de teşebbüsü tehir ettik ve görüşemedik. Şimdi size kâfi derecede bilgi verdim.

Bu teşebbüslerimizde, bu hareketlerimizde zaruret vardı bizim için, mecburiyet vardı, hakkımız vardı ve Kıbrıs dâvasının halli için faydalı olacaktır diye yaptık. Bize yapılan itiraz, bütün bu istinadettiğim delilleri reddeder bir itirazdır. Onlara cevap verdik, galip ihtimalle. Bu mesele üzerinde mutlaka konuşulacaktır, siz Kıbrıs meselesi için çok hararetli ve bu meselede Cemaatin ve Türk Devletinin haklarının korunması için çok dikkatli olan muhalefet partileri ve Büyük Meclisin yüce azaları, siz de bu kanaatte misiniz? Haksızdır; yanlıştır, bunları söylemez misiniz? Diyorlar ki bana bu hazırlıklar ve müdahale bilmem ne haksızdır, yanlıştır. Ben bu kadar mühim meseleleri muahedelerden, hukuk kaidelerinden ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkisinden alıyorum. Siz bunları görmemezlikten, bu ihtiyacı duymamazlıktan nasıl gelebilirsiniz? Ondan sonra ikincisi: Daha az konuşacağız, olan olmuştur. Böyle hâdiseler

geçti dedik. Ve siz nasıl düşünürsünüz?

Böyle mi yapalım, şöyle mi yapalım, böyle yapalım. Bunu söylemeye salahiyyetli değilim. Bunu etraftı düşündükten sonra güven oyu istedim. Bu hususta fikrinizi söylemeye mecbursunuz. İstemek hakkımdır. Fikrinizi söylemek vazifenizdir. Güvenoyu vereceksiniz veya vermiyeceksiniz, her ikisi de muhteremdir. Asla dargınlık yoktur. Ama reyinizi vereceksiniz. Tasdik ediyorsunuz veya etmiyorsunuz. Hep beraber birleşmiş ve bu sebeple güven oyu vermiyeceğiz, kırmızı oy vereceğiz, diyorsunuz veyahut bunu geri alsınlar. Bunu geri almakta ısrar ederseniz ben geri almam. Fakat geri almaya karar verilmiştir dersiniz toptan güven oyu vermişsiniz demektir. Bunun başka mânası yoktur. Reyiniz beyaz olacak, kırmızı olacak, yeşil olacak, ne olacaksa en çok sayıda, vicdanî kanaatiniz olarak kâğıt üzerine dökülecektir. Mesele böyle hallolunur.

Bir iç politika oyunudur. Bunu kesin olarak reddederim, İzah ettim size. Hattâ seçim esnasında Sayın Alican'ın hülâsa ettiği gibi, Adalet Partisi iki konu üzerinde bütün propagandasını toplamış. Evet, Kıbrıs politikasından bahsedildiğini biliyordum. Ama, Kıbrıs politikasının, böyle başlıcası iki noktasından biri olmuştur, bu kadar geniş ölçüde söz konusu edildiğini bilmiyordum, bugün öğrendim. Böyle bir fikrimiz yok. Aksine müsaadenizle söyleyeyim ki, iç politika oyunu mülâhazası, itiraz edenlerdir. «Biz bunu verirsek, biz güven oyunu verirsek, şimdiye kadar söylemiş olduklarımızın hepsiyle tenakuz halinde bulunacağız.» Bu korku hâkim oluyor. Şimdi buna ihtiyaç yoktur diyorsunuz. Böyle olmayacağını ben size söyleyeyim. Siz güven oyunu, bu söylediğim hudutlar içerisinde bana verdiğiniz zaman, doğduğundan beri aleyhimde söylenmiş olan sözlerin hepsi de silinmiş oluyor. Böyle bir iddiam yoktur, müsterih olsunlar.

Muhterem arkadaşlarım, güven oyu ciddî bir müessesedir. Vazifesini yapacak partilerin hepsi fikirlerini söylediler. Vazifeyi çok kıymetli bir vedia bildiklerine eminim. Vazifenin kudsiyetini hakkile yerine getirmek için en çok sayıda, tam kanaatle oylarının renklerini muhafaza ederek, ne renk istiyorlarsa, Anayasaya göre yarın değil, öbür gün kâğıt üzerine dökmelerini kendilerinden istirham ederim. Bu oyu almadan ve bu oyda Hükümetin vaziyeti istikrarlı ve kuvvetli olduğuna kaani olmadan vazifeye devam edemem. Bırakırsanız, vazifeye devam etmek için, müsbet bir neticeye ulaştırmak için hem aklımız var, hem irademiz var, hem de vazife hissi olarak mecburiyetimiz var. Elimizden geleni yapacağız. Her gün beğenip beğenmediğimizi söylemek ve her gün Hükümeti bırakıp bırakmadığınızı düşünmek sizin borcunuzdur, vazifenizdir. Bu vazifeyi her zaman yaparsınız. Amma, biz vazifede kaldığımız müddetçe, vazifede bulunduğumuz müddetçe hiç vazifeden ayrılmayacakmışız gibi bütün vecibeleriyle, bütün riskleriyle bu vazifeleri yapmaya çalışacağız.

Teşekkür ederim arkadaşlarım. Size Kıbrıs konusunda Hükümetin izlediği politikanın son safhasını demiyorum bütün politikanın, her safhasını, şu kadar

zamandan beri son safhasını, son safhası da bu. Türlü vasıtalarla, takip ettik, ediyoruz. Nihayet bir müdahale tedbirini, tatbikata koymak lüzumuna kaani olduk. Teşebbüs ettik, teşebbüsün karşısına çıktılar ve tehir ettirdiler. Hem bunun üzerinde konuşacağız, hem de bundan sonraki politikamız ne olacak diye müzakere edeceğiz. Derhal müzakere edilip bir hal şekli bulunacak diye tılsım ile veya bir oyunla bu halledilecek, böyle bir hayal yapmıyorum. Kesin safhada ilk temaslar oluyor. Her iki alâkalı devletin müttefiki olan Amerika'nın başkentinde Sayın Amerika Başkanı ile temas edeceğiz. Elbette, bu meseleyi görüşelim diye Sayın Amerika Başkanı davet ettiği vakit, o davete icabet etmek hem münasebetlerimiz bakımından vazifedir; mecburiyettir, hem takip ettiğimiz dâvanın selâmete çıkması için zarurî ve âcil bir tedbirdir. Meseleyi teması kesip nasıl halledeceğiz? Onun için hareketimizin doğru olduğuna kaaniim, talebimizin haklı olduğuna kaaniim ve sizin vazifelerinizi, istediğim güvenoyu konusunda vazifelerinizi ciddî bir vazife hissi yapacağınıza yürekten eminim. Bunu rica ederim. Memleketi zayıf Hükümet, beceriksiz Hükümet ve ilânihaye türlü sebeplerle Hükümete göstermek âmmeye menfaatine aykırıdır; iddia etmiyorum ki, sizinki yanlıştır, benimki doğrudur.. Böyle olabilir. Ama icabını yerine getirirsiniz. Bunu getiremiyorsunuz.

Bir parti çoğunlukta, mutlak bir surette rey hâkimiyetiyle bir Hükümet getirilmiş. Böyle bir Hükümet yok karşınızda. Büyük kararlarınız var; muhalefet partilerini bir araya getirip karar verdiğiniz zaman derhal yardım yapacağım. Sizi vazifeye davet ediyorum. Teşekkür ederim." ⁸¹²

Başbakan İnönü'nün bu konuşmasından sonra, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Mekki Keskin, şahsı adına söz isteyen İstanbul Milletvekili Tahsin Demiray'ı kürsüye çağırmış ve daha sonra verilen yeterli önergesinin oylanmasına geçmişti. Bu oylamada Genel Kurul, güven oylaması üzerindeki görüşmelerin yeterliğini kabul ettiğinden, Anayasa uyarınca, bir tam gün geçtikten sonra güven oylamasına gidilmesi gerekmekteydi. Başkanvekili Keskin de, bu doğrultuda açıklamada bulunuyor ve güven oylamasının 19 Haziran 1964 Cuma günü yapılacağını duyuruyordu⁸¹³.

d- Görev Sırasında İstenen Güven Oylaması Sonunda Güvensizlik Oyu Verenler Millet Meclisi Üye Tam Sayısının Salt Çoğunluğuna Ulaşamadıkları İçin Hükümetin Düşürülememesi

Millet Meclisinin 19 Haziran 1964 tarihli 109. Birleşim gündeminin ilk maddesinde güven oylaması yer almıştı. Başkan Fuad Sirmen, kürsüye konan üç sepete, güven istemini kabul edenlerin beyaz, reddedenlerin kırmızı, çekimserlerin ise yeşil renkli oy pusulalarını kullanmaları gerektiğini hatırlatıyor ve çekilen kura sonunda, oylamaya Antalya milletvekillerinden başlanıyordu. Bu arada, Başbakan

⁸¹² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 107, (17.06.1964), ss. 630-634.

⁸¹³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 30, Birleşim: 107, (17.06.1964), s. 635.

İnönü'nün oyunu kullanması sırasında, bazı dinleyicilerin İnönü'yü alkışlaması itirazlara yol açmıştı. Bu bağlamda, Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk ile Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir yerlerinden müdahalede bulunmuşlar ve dinleyici localarının tümünün boşaltılması gerektiği yönünde bağırılmışlardı. Tutanaklara “dışarı çıksınlar sesleri”, “sağdan ve soldan şiddetli gürültüler”, “A.P. ve C.H.P. sıralarından gürültüler” şeklinde kaydedilen müdahaleler arasında Başkan Fuad Sirmen, İçtüzük uyarınca dinleyicilerin müdahalede bulunmamaları gerektiğini hatırlatıyor ve oylamaya devam ediliyordu⁸¹⁴.

396 milletvekilinin katıldığı oylama sonunda, 200 milletvekilinin güven isteminin kabulü, 194 milletvekilinin ise reddi yönünde oy kullandıkları, 2 milletvekilini de çekimser kaldığı anlaşılıyordu⁸¹⁵. Hatırlanacağı üzere, görev sırasında güvenoyunu düzenleyen 1961 Anayasasının 104. maddesinin son fıkrasında, güven isteminin ancak Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğu ile reddedilebileceği öngörülmektedir. Millet Meclisi üye tam sayısı 450 olduğuna göre, görev sırasında söz konusu olan bir güven isteminin reddedilebilmesi, yani Hükûmetin düşürülebilmesi için, güven istemi üzerine gidilen oylamada en az 226 milletvekilinin ret oyu kullanması gerekmektedir. Bu nedenle, Başbakan İnönü'nün güven isteminde ret oyu kullananların sayısı 194'te kaldığından, Hükûmet düşürülmemiş, bir diğer deyişle güven tazelemiştir. Ne var ki, güvenenlerin sayısı 226'yı aşmadığı ve 200'de kaldığı için, bu sonucun İnönü Hükûmetini rahatlatabilecek bir sonuç olmadığı da açıktır. Hele, bu Hükûmetin, 4 Ocak 1964 tarihinde gidilen kuruluştaki güven oylamasında 225 güvenoyu aldığı göz önünde bulundurulduğunda, altı ay içinde oldukça ciddi bir güç kaybına uğradığı söylenebilir. Böylece, Millet Meclisinin 12. Döneminde tek örneğine rastladığımız görev sırasında güvenoyu uygulamasında, güven isteminde bulunan Hükûmet düşmemiş, ancak bir azınlık Hükûmeti olduğu daha kesin bir biçimde kanıtlanmıştır.

D. Gensoru Yoluyla Hükûmetin veya Bir Bakanın Düşürülmek İstenmesi a- 1961 Anayasasında Yer Alan Düzenleme

Parlamente hükûmet sisteminde, yürütme organının, birinci kanadında Devlet Başkanının, ikinci kanadında ise Başbakan ve Bakanlardan oluşan Bakanlar Kurulunun yer alması ve ikinci kanattaki Bakanlar Kurulunun, hem tümünün, hem de her bir bakanın tek başına yasama organına karşı siyasal açıdan sorumluluğunun bulunması; bir diğer deyişle, gerektiğinde yasama organının ya Bakanlar Kurulunun tümünü, ya da sadece bir bakanı düşürebilmesi, bu sistemin ayırıcı bir özelliğidir. Doktrinde, bu husus, yürütme organının etkin kanadını oluşturan Bakanlar Kurulunun sabit görev süresinin olmaması şeklinde de ifade edilmektedir.

⁸¹⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 109, (19.06.1964), s. 48.

⁸¹⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 31, Birleşim: 109, (19.06.1964), ss. 55, 73-76.

Parlamentar sistemlerde, yasama organı, güvenini yitirdiğinde, bütün hükûmeti veya tek bir bakanı düşürme yetkisini, “gensoru” denilen ve sonunda eğer verilmişse güvensizlik önergesinin veya yapılmışsa Bakanlar Kurulunun güven isteminin oylanması yoluyla, hükûmetin ya da bir bakanın düşürülüp düşürülmeyeceğini kararlaştırılabileceği denetim aracı ile kullanmaktadır. Parlamentar sistemin benimsendiği 1961 Anayasasında da bu denetim aracı yer almış bulunmaktaydı ve “gensoru” kenar başlıklı 89. maddesinde bu kurum şöyle düzenlenmişti:

“Gensoru yetkisi yalnız Millet Meclisindir.

Milletvekillerce veya bir siyasi parti grubunca verilen gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmayacağı, verilişinden sonraki ilk birleşimde görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahibi veya önerge sahiplerinden biri, siyasi parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir Bakan konuşabilir.

Gündeme alınma kararı ile birlikte gensorunun görüşülme günü de belli edilir.

Gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararı tarihinden başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılamaz.

Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulunun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır.

*Bakanlar Kurulunun veya bir Bakanın düşürülebilmesi, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla olur.”*⁸¹⁶

Görüldüğü gibi, Anayasa, gensoru yetkisinin kullanılış sürecini içtüzüğe bırakmadan tüm ayrıntıları ile doğrudan düzenlemeyi tercih etmiş bulunuyordu. Bu düzenlemenin 1971 yılında değiştirilmeden önceki ilk şekli uyarınca, bir veya birden çok milletvekili, ya da bir siyasî parti grubu gensoru yetkisini kullanabilmekteydi,

Bu doğrultuda, bir milletvekili veya parti grubu tarafından bir gensoru önergesi verildiğinde, Millet Meclisi Genel Kurulunda doğrudan bu önergenin görüşülmesine başlanamıyor, önce önergenin gündeme alınıp alınmamasının kararlaştırılması, yani bir ön görüşmenin yapılması gerekiyordu. Anayasa, bir gensoru önergesinin uzun süre gündemde tutularak sarsaklanmasının önüne geçmek için, bu konuda da bir düzenleme getirmiş ve Millet Meclisi Genel Kurulunda, gensoru önergesinin

⁸¹⁶ Suna Kili, Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)**, ss. 198-199. 1961 Anayasasının bu hükmü, Anayasada 20 Eylül 1971 tarih ve 1488 sayılı Kanunla yapılan kapsamlı değişikliklerle değişikliğe uğramış ve gensoru önergesini verme yetkisi sadece siyasî parti gruplarına veya en az on milletvekiline tanınarak zorlaştırılmıştı. Ayrıca, 2. fıkradaki, gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmayacağının, verilişinden sonraki ilk birleşimde görüşüleceğini öngören hükümdeki “ilk birleşimde” terimi “üç birleşim içinde” şekline dönüştürülmüştü. Bunlardan başka, maddeye bir de ikinci fıkradan sonra gelmek üzere yeni bir fıkra eklenmişti. Yeni eklenen bu fıkra da şu hüküm yer almış bulunuyordu: “Gensoru önergelerinin gerektiğinde önceden basılıp dağıtılmasını ve Meclis çalışmalarının dengeli olarak yürütülmesini düzenleyici hükümler içtüzükte gösterilir.”

gündeme alınıp alınmamasının, önerenin verilişinden sonraki ilk birleşimde görüşülmesini öngörmüştü. Ayrıca, bu ön görüşmede, kimlerin söz hakkının olacağı da yine Anayasada belirlenmiş bulunuyordu. Bu bağlamda, bu görüşmede, ancak önerge sahibi veya önerge sahiplerinden biri, siyasi parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına da Başbakan veya bir Bakan konuşabilecekti. Ön görüşmeden sonra gensoru önergesinin gündeme alınması reddedilirse, konu orada kapanacak; yok eğer kabul edilirse, gensorunun görüşüleceği gün belirlenecekti. Yine Anayasa uyarınca, görüşme günü belirlenirken, görüşülmenin gündeme alınma kararından başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamayacağı ve yedi günden sonraya da bırakılamayacağı sınırlamasının dikkate alınması gerekmektedir.

Anayasanın 89. maddesinde sürece ilişkin bir başka düzenleme uyarınca, gündeme alınmış bir gensoru önergesinin görüşülmesi sırasında, milletvekilleri verilecek gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Hükûmet tarafından yapılacak güven istemi bir tam gün geçtikten sonra oylanabilecekti. Böylelikle, milletvekillerine kararlarını vermeden önce bir düşünme süresi tanınmak, muhtemelen hararetli tartışmalara konu olmuş görüşmelerden sonra bir soğuma süresi yaratılmak istenmiştir. Bu konuda akla gelebilecek bir soru, görüşmeler sırasında, milletvekilleri güvensizlik önergesi verilmemesi ve Bakanlar Kurulunun da güven isteminde bulunmaması durumunda ne olacağıdır. Anayasa, gündeme alınmış bir gensoru önergesinin görüşülmesi sırasında, güvensizlik önergesinin verilmesini veya Hükûmetin güven isteminde bulunmasını zorunlu kılmadığına göre, eğer güvensizlik önergesi verilmemiş veya Hükûmet güven isteminde bulunmamış ise, görüşmeler sonunda konu kapanmış olacaktır. Uygulamada karşılaşılması pek beklenmese de, böyle bir durumda, gensoru önergesini verenler de dâhil olmak üzere milletvekillerinin, görüşmeler sırasında Hükûmetin veya tek bir bakana yönelik gensoru önergesi ise bakanın icraatından tatmin oldukları ve bu nedenle güvensizlik önergesi vermeyi istemedikleri savunulabilir.

89. maddede öngörülen bir son husus, Millet Meclisi Genel Kurulunda, ister milletvekilleri verilecek güvensizlik önergelerinin kabulü, ister Hükûmetten gelen güven isteminin reddi, yani bir bakanın veya Bakanlar Kurulunun tümünün düşürülebilmesi için Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğunun gerekmesiydi. Böylece, Anayasa koyucunun, yeni kurulan bir Hükûmetin güvenoyu almasının kolaylaştırılması; fakat bir bakanın veya Hükûmetin düşürülmesinin ise zorlaştırılması yönündeki tercihi burada da karşımıza çıkıyordu⁸¹⁷.

1961 Anayasasında, gensoru kurumu ile ilgisi kurulabilecek bir başka düzenleme, 105. maddede yer almaktadır. Gerçekten, sözü edilen maddede, Bakanlar Kurulunun, genel siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumlu olduğu öngörüldükten sonra, her bakanın, kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden ayrıca sorumlu oldukları belirtilmektedir. 105. maddede yer alan düzenlemede şöyle denilmekteydi:

⁸¹⁷ Mesut Aydın, **Gensoru**, Orient Yayınları No. 65, Ankara 2010, s. 114.

“Başbakan, Bakanlar Kurulunun başkanı olarak, Bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve Hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.

*Her Bakan, kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden ayrıca sorumludur...”*⁸¹⁸

Burada sözü geçen “sorumlu olma” durumunun, Millet Meclisine karşı sorumluluğu ifade ettiği açıktır.

Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde 5 gensoru önergesinin verildiğini ve bunlardan 3’ünün Hükûmete, 2’sinin ise bir bakana karşı olduklarını görüyoruz. Aşağıda, önce Hükûmet hakkında, sonra da Bakanlar hakkında açılması istenen gensoru önergeleri üzerinde durulacaktır:

b- Millet Meclisinin 12. Döneminde Hükümet Hakkında Verilen Gensoru Önergeleri

aa- Tokat Milletvekili Zeyyat Kocamemi’nin, Ordu Mensuplarından Bazılarının Tutumu Dolayısıyla Başbakan Hakkında Gensoru Açılmasına Dair Önergesi (11/1)

Millet Meclisinin 10 Aralık 1962 tarihli 15. Birleşimini yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Tokat Milletvekili Zeyyat Kocamemi’nin gensoru önergesinin Millet Meclisi Başkanlığınca alındığını, üzerinde görüşme açılıp açılmamasına karar verilmesi hususunun, Anayasanın 89. maddesi uyarınca gelecek birleşime bırakıldığını açıklıyordu⁸¹⁹. Bu açıklama doğrultusunda, 12 Aralık 1962 tarihli 16. Birleşimde Genel Kurulda okunan Kocamemi’nin önergesinde şöyle denilmekteydi:

“Millet Meclisi Başkanlığına

«Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Millet bu hâkimiyetini seçtiği vekillerden teşekkül eden Millet Meclisi vasıtası ile kullanır» diyen bir rejimimiz olmasına rağmen, siyasetle uğraşması yasak olan ordu mensuplarından bâzılarını(n) «bu memlekette demokrasi olamaz» diye idareyi kendi ellerine almak ve Yüce Meclisimizi zor kullanmak suretiyle feshetmek yolunda açık, kapalı beyanlarda bulunmaları, hattâ bu hususta aralarında toplantılar yapmaları karşısında Hükümetin, bir kâğıt altında iki imza atmanın isyan sayıldığı bir teşekkülün bu gibi mensuplarına karşı âdeta aciz ifade ederek, hareketsiz kalması ve bu hâdiseleri gelip Meclis huzurunda izah lüzumunu dahi hissetmemesi, maksatlı maksatsız birtakım söylentilerle vatandaş kütlesini üzmekte ve huzursuzluğa sevk etmektedir. Bu cihetle vazifesi sadece Hükümet tekliflerini formalite icabı tasdik etmek olmıyan Millet Meclisinde:

- 1. Son hâdiselerin mahiyeti,*
- 2. Buna karşı Hükümetin tutumu,*
- 3. Varsa suçluların ve teşvikçilerinin cezalandırılmaları.*

⁸¹⁸ Suna Kili, Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)**, s. 204.

⁸¹⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 15, (10.12.1962), s. 9.

Hususunda müzakereler yapılması için Başbakana gensoru açılmasını Anayasanın 89 ve İçtüzüğü'nün 157 nci maddeleri gereğince arz ve rica ederim." ⁸²⁰

Önergenin okunmasından sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Anayasa hükümlerine göre, önerge üzerinde, gündeme alınıp alınmaması kararının verilmesi için önerge sahibi, parti grupları adına birer milletvekilinin ve Bakanlar Kurulu adına da Başbakan veya bir bakanın konuşabileceğini hatırlatıyor ve sözü önerge sahibi Tokat Milletvekili Zeyyat Kocamemi'ye veriyordu. Kocamemi'nin konuşması şöyleydi:

" Aziz Başkan, sevgili arkadaşlarım, geçen sene, 25 Ekim 1961 de hepimiz teker teker bu kürsüye gelmiş, milletin kayıtsız şartsız hâkimiyetine ve demokratik cumhuriyet ilkelerine bağlı kalacağımıza dair yemin etmiştik. Hareketimin daha iyi anlaşılabilmesi için bunu bir kere daha burada hatırlatmayı lüzumlu görmekteyim.

Anayasada ve tüzüklerde Millet Meclisinin Hükümeti murakabe edebilmesi için birtakım yollar vardır. Bunlardan bir tanesi sözlü sorudur. Fakat şunu itiraf etmek lâzımdır ki; bu müessese Meclisimizde lâıyıkı veçhile çalışmamaktadır. Sayın Hükümet erkânı, ne kadar mühim olursa olsun, bir soruya üç ay geçmeden cevap vermemektedirler. Bu şekle o kadar riayet etmemektedirler ki, kendileri burada otururlarken, soruya cevap verme sırası geldiği zaman hemen salonu terk etmektedirler. Bunun en canlı misalini geçen Birleşimden vermek isterim. Geçen Birleşimde bir soruya Sayın Adalet Bakanı uzun uzun cevap vermiş, fakat sıra ikinci soruya geldiği zaman kendileri salonda bulunmamışlardır. Tüzüğe göre, en çok 2 birleşim sonra cevap verilir. Cevap vermiyeceklerse o zaman bu kürsüye Vekiller gelir ve sebebini bildirirler denilmesine rağmen, bu hal eskisi gibi devam edip gitmektedir. Bu bakımdan beri, böyle bir meselede sual sormanın sözlü soru sahibi için hiçbir şey ifade etmediği kanaatindeyim.

Bir meselenin Meclisin itilâına arz edilmesi, Hükümetin nazarı dikkatinin celbedilmesinde tutulacak ikinci bir yol ise, gündem dışı söz almaktır. Ben bu şekilde hareket etmekte de hiçbir fayda mütalâa etmiyorum. Mesele çetrefilleştikçe size söz verilmez, yahut da, bu gibi taleplerde bizim Riyaset Divanı ekseriya söz verir. Fakat bu hal, buz üzerinde yazı yazmak gibi ne görülür, ne de okunur. Geriye kala kala gensoru müessesesi kalmaktadır ki, ben de üzülerek bu yola gittim.

Hâdisemiz nedir? Kara Kuvvetlerimizde bir şeyler olmuş. Hava Kuvvetlerimizde bir şeyler olmuş. Kumandanlar beyanat vermiş. Karşılıklı ithamlar olmuş.. İstifalar olmuş.. Rivayetler bu arada alıp yürüyor. Fakat Garp Cephesindeyeni bir şey yok! Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa susuyor.

⁸²⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 16, (12.12.1962), ss. 42-43.

Arkadaşlarım; elbette ki bir ihtilâl geçirdik; bunun sarsıntılarını hissettik. Hükümet olarak elbette ki; bir müddet müsamaha gösterecek ve bekleyecek idik. Onun içindir ki; 22 Şubat hâdiselerini yaratanları; bu millete silâh çevirenleri büyük birhoşgörülülikle affederek; yarınım müreffeh Türkiyesi etrafında toplanmak üzere birbirimize sarıldık. Yalnız arkadaşlar; 22 Şubat hareketinin affı bundan böyle vukubulacak her hareketin hoş görüleceği mânasında değildir; bilâkis bundan sonra yapılacak her türlü suçu şiddetle cezalandırmak esprisini taşımaktaydı. O günden bu yana hâdiselerin daima örtbas edilmek istendiğini görmekteyiz. Hakikatlerin üstü örtülmekle mukadder akıbetten kurtulunamaz. Eğer öyle olsaydı; Hitler'in ayağına kadar giden İngiltere Başvekili Chamberlain'in 1 Eylül 1939 Harbini önleme teşebbüsü muvaffak olurdu.

Şimdi meselenin asıl mühim noktası burası değildir. Hükümetin; hâdiseleri yakından takip etmediğini; Başvekilin işi ciddiye almadığını iddia edecek değilim Fakat üst daima haklıdır; bilhassa haksız olduğu zaman; diye terbiye almış bir teşekkülde olmaması lâzımgelen şeyler olmuş. Başvekil; birlik kumandanları ile; Genelkurmay Başkanı ile görüşmüş ve temaslarda bulunmuş; kabinesini toplamış ve kendi grup arkadaşları arasında meseleyi görüşmüş. Fakat neden ise; bu kürsüde Meclise söylememiş. Ben gazetelerin yazdıklarını okudum ve söylüyorum.

Bu Meclis; hâdiseleri en salahiyyetli ağızlardan dinlemeli ki; Hükümeti kontrol yolunu selâmetle çizebilsin. Sayın Başvekil beni mazur görsünler; belki evvelki Meclisler kendilerine sual sormamışlardır; kendileri bu duruma alıştıkları için bir hâdiseyi Mecliste izah etmek lüzumunu hissetmemişlerdir. Fakat bugün burada kendisine sual soracak bir Meclis vardır. Böyle bir Mecliste ilk defa Başbakanlık etmekte olduğunu biliyorum; fakat aradan bir sene geçmiştir, alışması lâzımdı.

Arkadaşlarım, ben bu soruyu politika yapmak için sormadım sadece bu memleketin, bu milletin haysiyetini düşünerek sordum...

Ben bu yola giderken ne grupumu ne de her hangi birini haberdar etmedim. Maksudım sadece Başbakan'ın bu Meclise gelmesini temin etmek ve gücendirdiği arkadaşlarının gönlünü alabilmek fırsatını kendisine hazırlamak idi. Görüyorum ki, atılan ok hedefine varmıştır. Başvekilimiz buradadır; elbette ki, izahlarda bulunacaktır. Onun için artık lüzumu kalmadığı kanaatiyle ben gensorumu geriye alıyor ve hepinizi saygıyla selâmlıyorum.”⁸²¹

Kocamemi'nin konuşmasından rahatlıkla anlaşılacağı gibi, kendisi bu gensoru önergesini Hükûmete karşı bir güvensizliği dile getirmek ve sonunda onu düşürmek amacıyla vermemiş; sadece, soru kurumunu harekete getirerek veya gündem dışı bir konuşma yaparak sağlamayacağı bir ilgilenme durumunu, bu yolla elde

⁸²¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 16, (12.12.1962), ss. 43-44.

etmeğe çalışmıştır. Bir diğer deyişle, gensoru kurumu, açık bir biçimde Anayasada düzenlendiği ve görüşülmesinin hangi sürede gerçekleştirileceği de yine Anayasada öngörüldüğü için, Kocamemi, bundan yararlanmak istemiştir. Kanımızca, başka denetim araçlarının iyi çalışmıyor olmasından hareketle, milletvekilleri arasında Hükûmeti veya bir bakanı düşürmek niyetleri bulunmadığı halde, gensoruyu sadece Başbakanın bir konu hakkında ne düşündüğünü öğrenmek amacıyla kullanılmamaları gerekirdi. Nitekim, bu kullanım şekliyle, gensoru kurumunun farklı bir amaca yöneltmesine Kars Milletvekili Hasan Erdoğan da dikkat çekiyor ve şu konuşmayı yapıyordu:

*“Muhterem arkadaşlarım, Sayın Kocamemi'nin gensoru teklifleri gündeme girmiştir. Eğer bu teklifin haksız olarak verildiğini kendi vicdanlarında anlamışlar ise, o zaman geri alabilirlerdi. Kürsüye gelip konuşup, demagoji yaptıktan ve ithamlar serdettikten sonra tekliflerini geri alamazlar. Başvekil Meclis huzurunda cevap vermek mecburiyetindedir. Böyle bir usul yaratmıyalım; gensoru geri alınamaz. Hürmetlerimle.”*⁸²²

Buna karşılık, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, İçtüzükte, gensoru önergesinin gündeme alınana kadar geri çekilebileceğini öngören 158. maddesi uyarınca, önerge sahibinin önergesinden vazgeçmesinin mümkün olduğuna işaret ediyor; Niğde Milletvekili Asım Eren ise, mevcut durumun İçtüzüğün sözü edilen hükmüne uymadığını ileri sürerek, Genel Kurulda okunmuş ve süreci başlamış olan bir gensoru önergesinin geri çekilemeyeceğini belirtiyordu⁸²³. Ancak, Başkanvekili Bozbeyli, bir gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmamasının kararlaştırılması için Anayasanın 89. maddesinde teker teker sayılan kişilerin konuşması gerektiğini hatırlatıyor, bunlar yapılmadığı için söz konusu gensoru önergesinin henüz gündeme alınmadığını, bu nedenle önerge sahibinin önergesini geri çekebileceğini bildirerek, bu konunun kapandığını ve Gündemin 2. maddesine geçtiğini bildiriyordu⁸²⁴.

Bu arada, Başbakan İnönü'nün söz aldığını ve şu açıklamada bulunduğunu görüyoruz:

Muhterem arkadaşlar, Sayın Kocamemi'nin geri aldığı tavrın metnine girmeden evvel teferruat üzerinde mâruzâtta bulunacağım. Bu teferruat şudur:

«Başbakan Kabinesini toplamış görüşmüştür.» dediler. Evet, Bakanlar Kurulunu topladım, görüştüm, bu vazîfemdir ve tabîî bir muameledir.

Kendi grup arkadaşlarını toplamış, görüşmüş dediler. Kendi grupumu toplayıp bu meseleyi görüşmüş değilim. Yanlış malûmat almışlardır.

⁸²² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 16, (12.12.1962), s. 44.

⁸²³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 16, (12.12.1962), ss. 44-45.

⁸²⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 16, (12.12.1962), s. 45

Birlik kumandanları ve Genel Kurmay Başkanı ile görüştüğümden bahsettiler. Birlik kumandanları ve Genel Kurmay Başkanı ile her gün görüşmek vazifemin icabıdır ve bu fena mânaya alınamaz.

Şimdi, takririn metnine geliyorum: Orada takrir sahibi, gensoru açılmış olsa bile zaten söyleyeceklerinin hepsini söylediler.

Muhterem arkadaşlarım, Anayasa nizamının bütün icapları ile tatbikinin korunmasını kendi yetkileri içinde temin etmek Hükümetin başlıca vazifesidir. Devletin bütün müesseselerinde, hususiyle Şanlı Türk Ordusu içinde Anayasa nizamına saygı ve sadakat sarsılmaz bir surette mevcuttur. Son zamanlarda Hava Kuvvetleri içinde cereyan eden olaylar vazife disiplininin ve ahenginin ölçüsü ve hududu içinde bir ehemmiyet taşımıştır. Mesul komutan, kendi kıtası içinde vazife intizamını sağlamıştır. Genel Kurmay Başkanı icabeden tedbirleri ve vazife değişikliklerini tatbik etmiştir. Orduda, emrî kumanda nizamı düzgün bir surette yürümektedir.

Takrir sahibinin bahsettiği hâdiselerin mahiyeti budur. Hükümet mesuliyetinde, büyük kumanda heyetleri tarafından isabetli tedbirler alınmıştır. Bu konuda Büyük Meclisin müsterih olmasını dilerim.

Ordu üzerinde ileri geri tartışma açılmasının âmmeye menfaatine uygun olmadığını takdir ederek, gensoru talebinin kabul edilmemesini rica ederim.”

825

Böylece, Millet Meclisinin 12. Dönemindeki ilk gensoru uygulaması, gensoru önergesini veren Tokat Milletvekili Zeyyat Kocamemi'nin önergesini geri çektiğini bildirmesi ve bu bildirimin Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli tarafından İçtüzüğe uygun görülüp gündemin diğer maddesine geçildiğini açıklaması ile sona ermiş oluyordu.

bb- C.K.M.P. Genel Başkanı İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz'un, Hükümetin Kıbrıs Politikası Sebebiyle Hakkında Gensoru Açılmasına Dair Önergesi (11/2)

Kıbrıs ve bununla ilgili dış politika konusunda bir genel görüşme açılması için, Adalet Partisi Meclis Grup Başkanı İstanbul Milletvekili Mahmut Rıza Bertan, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Grup Başkanı Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz, Yeni Türkiye Partisi Grup Başkanvekili Hatay Milletvekili Şekip İnal ve Millet Partisi Grup Başkanvekili Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan'ın birlikte verdikleri önerge, Millet Meclisinin 4 Eylül 1964 tarihli 131. Birleşiminde görüşülmüş ve genel görüşme açılması kabul edilmişti⁸²⁶. Bu karar doğrultusunda, Millet Meclisi Genel Kurulu, 7 Eylül 1964 tarihli 132. ve 8 Eylül 1964 tarihli 133.

⁸²⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 16, (12.12.1962), s. 45.

⁸²⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 131, (04.09.1964), s. 287.

Birleşimlerinde, Kıbrıs ve bununla ilgili dış politika konusunu genel görüşmeye tâbi tutmuştu⁸²⁷. Genel görüşmenin sürdüğü, 8 Eylül 1964 tarihli 133. Birleşimde verilen yeterli önergesinin kabulü üzerinde görüşme bittiğinde, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, bir gensoru önergesi verildiğini bildiriyor ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Genel Başkanı İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz'un imzasını taşıyan önergeyi okutuyordu. CKMP Genel Başkanı Ahmet Oğuz'un, Hükûmetin izlediği Kıbrıs politikası nedeniyle gensoru açılmasını istediği önergesi şöyleydi:

"Millet Meclisi Başkanlığına

*Hükûmetin Kıbrıs politikasını 7 Eylül 1964 günlü oturumda açıkladığım sebeplerle tasvibetmediğimiz cihetle, Hükûmet hakkında gensoru açılmasını teklif ederim."*⁸²⁸

Başkan Sirmen, Anayasanın emredici hükmü uyarınca, bu gensoru önergesi talebinin gündeme alınıp alınmaması meselesini görüşmek için, Genel Kurulun ertesi gün toplanacağını açıklıyor ve Birleşimi kapatıyordu⁸²⁹.

9 Eylül 1964 tarihli 134. Birleşimde, Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Anayasanın 89. maddesi uyarınca gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmaması hususunun görüşülmesine başlandığını bildiriyor ve aynı madde gereğince, bu aşamada, önerge sahibinin, gruplar adına birer sözcünün ve Hükûmetin konuşabileceğini hatırlatarak, ilk sözü, önerge sahibi sıfatıyla konuşacağına bildiren CKMP Genel Başkanı ve İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz'a veriyordu⁸³⁰.

Ahmet Oğuz'un konuşması şöyleydi:

"Pek muhterem arkadaşlarım; Kıbrıs hâdisesi münasebetiyle Türk Devletinin dış politikası millî varlık ve haysiyetimizin şerefi ve bundan sonraki Türk Devletlerinin bekasına taalluk eden, bâzı hususların kendisini göstermiş olması, genel görüşmeler muvacehesinde meydana çıkmış bulunmaktadır. Yüksek Meclisin bu tarihî sahne karşısında millete karşı vecibelerini yerine getirmeceğinden şüphe etmiyorum. Filhakika genel görüşmelerde parti grup sözcülerinin ve muhterem milletvekili arkadaşlarımızın beyanlarını ve bunların özetini göz önünde tutarsak işe gerektiğinden çok fazla ehemmiyet verildiğini bir kere daha görürüz. Bu bizim için şayanı şükrandır. Bunu bildiğimiz içindir ki; Türk Devletinin yararına taalluk eden esaslı davranışlarda bu memlekette millî mücadele ruhuna tercüman olacak Hükûmet ve hükûmetlerin iş başında icraatta bulunmasını istemek hepimizin vazifesi olmuştur.

⁸²⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 132, (07.09.1964), ss. 302-340; Birleşim: 133, (08.09.1964), ss. 347-393.

⁸²⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 133, (08.09.1964), s. 393.

⁸²⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 133, (08.09.1964), s. 393.

⁸³⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 134, (09.09.1964), s. 405.

Bütün muhalefet partisi arkadaşlarımızın ve gruplarının fikirlerinin özeti; büyük ölçüde Hükümetin sekiz aydan beri tatbik edegelmekte olduğu politikasının karşısında bulunduğunu göstermektedir. Bu doku ile, bu Hükümeti sevki idare inisiyatifi ile, bu davranış ile, bu memleketin Kıbrıs mevzuu olduğu kadar dış politika mevzuunun da selâmete çıkmayacağını bu görüşlerin ışığı altında şahsan tesbit etmiş bulunmaktayım.

Her ne kadar Halk Partisi Hükümeti ve Grup sözcülerinin bundan sonraki Kıbrıs politikasını ne şekilde takibedeceklerine dair söyledikleri esaslar mevcut ise de, bunların nazari bir görüş çerçevesi içerisinde bulunduğunu, filî seyirin bu nazari görüş çerçevesinden başka şekillerde cereyan ettiğini de tesbit etmiş bulunmaktayız. Bir yandan muhalefet partilerinin görüşlerinin, fikirlerinin, C.H.P. Hükümetinin bugüne kadar yaptığı ve bundan sonra yapacağı politik davranışlarla ayniyet ifade edememesi karşısında bulunması, diğer taraftan bundan sonraki Kıbrıs politikasında takibedeceklerini söyledikleri nazari ve gayet ince hatlarla oynak, fikri birtakım ifadelerle önümüze sermek istedikleri hususlar, işin filî seyri ve realitesi de beri tarafta cereyan ederken; bu Hükümetin bir genel görüşmenin karşılıklı fikir teatisinden sonra bu işi daha kuvvetle ele alacağı kanaati bende belirmemektedir. Bundan sonra hakkı ile yapabilecek, işi istikametine götürebilecek, kararlı, beyan edilen fikirlerin çerçevesi içinde Kıbrıs politikamızı tanzim edebilecek olan bir Hükümetin, bu genel görüşmelerden sonra bir gensorusuna müracaat etmesini tabii görmekteyiz. Ancak bu suretledir ki Halk Partisi Hükümeti, bundan sonraki davranışlarını ve muvaffakiyetini daha kolay bir yola imale etmek imkânına sahibolabilir.

Sayın arkadaşlarım, bundan evvel Sayın Hükümet Başkanının ifadelerinde sarahatle beliren şu noktayı nazarı dikkatlerinize arz ederim.

İşin geçmişten bu yana cereyanını telhisan izah ettikten sonra Sayın Başbakan Yüksek Meclise hitaben buyurdular ki, bundan sonraki politikanın ne olacağı hakkında takdiri siz Büyük Millet Meclisi vereceksiniz. Yani takdir; Meclisindir dediler. Genel görüşmelerde muhalefet ve iktidar partisi grubunun karşılıklı fikir teatisi Sayın Başbakan İnönü'nün istediği Meclisin takdirini sağlayacak bir seviyede değildir. İşte Sayın Başbakanın arzusunu yerine getirmek ve bundan sonraki politikadaki istikameti tayin etmenin mesnetlerini kendisine verebilmek için, takdirin Yüksek Mecliste tebellür edebilmesi için Anayasanın bize bahsettiği gensorunun istimaline zaruret vardır. Bu C.H.P. Hükümetinin kudretine bir şey ilâve edecektir. Aksi onun kudretinden bir şey noksanlaştırabilir. Bu itibarla Yüksek Meclisin gensoru konuşmalarını kabul etmesini rica ederim. Hürmetlerimle.”⁸³¹

⁸³¹ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 134, (09.09.1964), ss. 405-406.

Önerge sahibi Ahmet Oğuz'un konuşmasından sonra, sırasıyla, Millet Partisi grubu adına Ankara Milletvekili Hüseyin Ataman, Adalet Partisi Grubu adına Balıkesir Milletvekili Cihat Bilgehan, Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına Bursa Milletvekili Sadrettin Çanga, Yeni Türkiye Partisi Grubu adına Genel Başkan Sakarya Milletvekili Ekrem Alican, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Grubu adına Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz konuşmuşlardı⁸³². Hükûmetin görüşlerini ise Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Kemal Satır açıklamış ve böylece sıra önergenin gündeme alınıp alınmamasının, bir diğer deyişle Hükûmet hakkında gensoru açılıp açılmamasının kararlaştırılmasına gelmişti. Bu doğrultuda, gidilen oylamada, Millet Meclisi Genel Kurulu, 169'a karşı 198 oyla Hükûmet hakkında gensoru açılmasını isteyen önergeyi reddediyor ve böylece konu kapanmış oluyordu⁸³³.

cc- Ankara Milletvekili Burhan Apaydın'ın, Kozlu Olayları, TRT Mevzuu, İstanbul Emniyet Teşkilâtında Araştırma Yapılmasının Kabulü ve Bakanlara Hariçten Yapılan Müdahale Konularında Hükûmet Hakkında, Anayasanın 89 ncu Maddesi Uyarınca, Gensoru Açılmasına Dair Önergesi (11/5)

Ankara Milletvekili Burhan Apaydın, Millet Meclisi Başkanlığına verdiği 9 Nisan 1965 tarihli bir önerge ile Kozlu olayları, TRT sorunu, İstanbul Emniyet Teşkilâtı üzerinde Meclis Araştırması açılması isteminin kabulü ve bakanlara hariçten yapılan müdahale konularında Hükûmet hakkında gensoru açılmasını istemişti. Bu gensoru önergesi, Millet Meclisinin 21 Nisan 1965 tarihli 92. Birleşiminde okunarak Genel Kurulun bilgisine sunulmuş ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, önergenin, Anayasanın 89. maddesi uyarınca bu Birleşimde sadece okunması ile yetinileceğini, gündeme alınıp alınmayacağını kararlaştırılacağı görüşmenin ise gelecek Birleşimde yapılacağını açıklamıştı⁸³⁴. Ankara Milletvekili Burhan Apaydın'ın, Genel Kurulda okunan ve Hükûmet hakkında gensoru açılmasını talep ettiği önergesinde şöyle denilmekteydi:

"Millet Meclisi Başkanlığına

Hükûmet hakkında gensoru açılması talebimi, gerekçeleri ile birlikte, aşağıdaki şekilde arz ederim:

1. Kozlu'da cereyan eden ve iki işçinin ölümüne sebebiyet veren hâdiseler, Hükûmetin basiretsiz ve sorumsuz davranışlarının sonucudur. Hükûmet, Kozlu hâdiselerini önleyici tedbirleri vaktinde almak dirayetini gösterememiştir.

Adli tahkikat, kanunsuz grev yapıldığı iddiası yönünden olmaktadır. Zonguldak Savcılığı, yabancı tahrik veya yabancı ideolojilerin tesiri tahtında hâdiselerin meydana geldiği şeklindeki iddiaları kanuni bakımdan, değerlendirmemiştir.

⁸³² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 134, (09.09.1964), ss. 406-411.

⁸³³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 134, (09.09.1964), s. 413.

⁸³⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 92, (21.04.1965), s. 242.

Bu bakımdan konu, Anayasanın 152 nci maddesinin üçüncü fıkrası dışında kalan bir hüviyetle Yüksek Meclise işbu gensoru önergesiyle getirilmiş olmaktadır.

2. TRT Kurumu hakkında Meclis araştırması istiyen önerge, gerçekte, Anayasaya aykırı bir mahiyeti açıkça taşımasına ve önerge sahibi ile önergeyi benimsiyen bâzı koalisyon ortağı partilerin sözcülerinin Yüksek Meclisteki izahları bu durumu aşikâr bir hale getirmesine rağmen; Hükümet adına konuşan Turizm ve Tanıtma Bakanı, önergeye iştiraki tazammun eder mânada beyanda bulunmakla, Hükümet ve Anayasaya aykırı davranışın ve zihniyetin doğrudan doğruya içine girmiştir.

Öte yandan, Başbakan tarafından Senatoda yapılan konuşma ile, Hükümetin önerge karşısında bitaraf olduğu açıklanmıştır.

İcraya taallûk eden hususlarda, Hükümet görüş sahibi olmak gerekir. Hükümetin bitarafılığı idare ve vatandaş münasebetlerinde bahis konusudur. Esasen buna, Anayasanın 12 nci maddesi gereğince riayet mecburidir. Vatandaşın kanun önünde eşit muamele görmesi Hükümetin bitaraflığını gerektirir. Fakat, bir hükümetin

icra sorumluluğunu taşıdığı Yüksek Meclis huzurunda kanunların tatbiki ile ilgili bir hususta bitaraflık hüviyetine bürünerek âtil bir duruma, girmesi görülmüş hâdise değildir. Bu ancak Hükümetin icra sorumluluğunu taşıma cesaretsizliğini gösterir.

Diğer taraftan, Anayasaya riayet prensibine hassas bir şekilde bağlanacağını programında açıklıyarak Yüksek Meclisten güven oyu alan Hükümetin, Anayasaya aykırı mahiyet taşıyan bir önergeye iştiraki veya lâkayt kalışı suretiyle, güven sebebini sarsıcı bir istikrarsızlık içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Anayasanın 121 nci maddesine göre, TRT Kurumu özerk kamu kişisidir. Meclis araştırması istiyen önerge, bu kurumu Anayasa hükmünü ihlâl edici şekilde hedef almasına rağmen; Hükümet, bir yandan ithama iştirak ve öte yandan sessiz bir davranışa girerek, kurumu itham ve isnatlar karşısında kendi kendini savunma zorunluğuna sürüklemiştir. Kurum hakkında memleketin güvenliği ile ilgili suç isnatları, Hükümeti teşkil eden dört partinin üçü tarafından yapılmıştır. Böyle olunca Hükümete vücut veren partilerce yapılan isnatların, gerçekte, Hükümetin kanaati olduğu sonucuna müncer olmaması imkânsızdır. Bu takdirde ise Hükümeti TRT Kanununda mevcut yetkilerini şimdiye kadar kullanması gerekirdi Hükümetin, Başbakanın beyanı muvacehesinde, TRT hakkında fikir ve kanaat taşınamaması halinde ise; kanunları tatbikle mükellef olan icra organının bu görevini ifa edemediği sonucu hâsıl olur.

Her iki hal de Hükümeti, Yüksek Meclise karşı (Siyasi sorumluluk) altına sokar ki, bu da Hükümete güven duyulmamasını icabettirir.

Anayasamız, kuvvetler ayrılığı prensibini kabul etmiştir. Anayasanın beşinci maddesine göre, yasama yetkisi T.B.M.M. ne; altıncı maddesine göre de yargı yetkisi Türk Milleti adına bağımsız mahkemelere aittir. Parlâmento dışındaki vatandaşların suç ve suçluluklarının Meclisten seçilecek bir heyetle tesbitini istemek, yargı yetkisine tecavüzdür. Vatandaşların normal kaza mercileri dışında hareketlerinin suç olup olmadığını araştırarak bir yargıya varmak, Anayasanın. 32 nci maddesine aykırıdır.

Bu aykırılıklara iştirak eden bir Hükümet, Anayasayı koruyamaz ve görevine devam edemez.

3. Yüksek Meclise diğer bir önerge ile getirilmiş olan, İstanbul Polis Teşkilâtının ağır suçlar işlemekte olduğu ithamına, önergeye kabulü için oy kullanarak Hükümet adına İçişleri Bakanı iştirak etmiştir. Bu demektir ki, icra sorumluluğunu taşıyan bir Hükümet kendi emri altındaki bir teşkilâtı itham etmekte ve fakat gereğinin yapılmasını Yüksek Meclisten beklemektedir. Anlaşıyor ki, Hükümet, icra organı olarak hem görevini, hem de sorumluluğunu müdrük değildir.

4. Anayasanın 4 ncü maddesine göre, Türk Milletine aidolan egemenlik, Anayasanın koyduğu esaslar dairesinde yetkili organlar eliyle kullanılır; hiçbir kimse kaynağını Anayasadan almıyan bir devlet yetkisi kullanamaz.

Halbuki, müşahade olunduğuna nazaran, Başbakan, kaynağı Anayasadan gelmiyen bir etki altında tutulmak istenilmektedir. Ve tutulmaktadır. Koalisyon Hükümetine iştirak eden ve fakat başkanı Hükümet dışında kalan bir partinin genel başkanı, değil Başbakana, kendi partisinin bakanlarına dahi direktif veremez. Anayasanın 105 nci maddesine göre; Başbakan, bir parti başkanının şahsi görüş ve politikasının değil, Hükümetin genel siyasetinin yürütülmesinin gözeticisidir. Ayrıca, bakanlar, mensuboldukları partinin genel başkanına karşı değil, Yüksek Meclise karşı sorumludur.

Hükümetin, kendi bünyesi dışında kalan kişilerin sorumsuz davranışlarına mâruz kalması ise, memleketimizi iç ve dış politika bakımından telâfisi güç durumlara sokabilir. Millet ve memleket mukadderatı, doğrudan doğruya Yüksek Meclise karşı sorumluluğunu müdrük bir Hükümete her zaman ihtiyaç gösterir.

Yukarda arz ettiğim sebepler yönünden Yüksek Meclisin Hükümet hakkında Anayasanın 89 ncü maddesi gereğince gensoru açılmasına karar vermesini saygı ile rica ederim.”⁸³⁵

Apaydın'ın gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmamasının kararlaştırılacağı ön görüşmeye, Anayasanın 89. maddesi uyarınca, önergenin Genel Kurulda okunduğu 92. Birleşimi izleyen 27 Nisan 1965 tarihli 93. Birleşimde başladığında, Başkanvekili Mekki Keskin, Apaydın'ın önergesini yeniden okuttuktan sonra,

⁸³⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 92, (21.04.1965), ss. 241-242.

Adalet Partisi Meclis Grubu adına bir önerge verildiğini bildiriyor ve bu önergeyi Genel Kurulun bilgisine sunuyordu⁸³⁶. Adalet Partisi Grubu tarafından Grup Başkanvekili Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı imzasıyla verilen önergede şöyle denilmektedir:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Sayın Burhan Apaydın tarafından Başkanlığınıza takdim edilen ve metni itibariyle kısmen gazetelerde intişar eden gensoru önergesinin tam metin olarak tetkikinden anlaşılabacağı üzere,

1. Kozlu olaylarının,

2. TRT Kurumunun tarafsızlığını ihlâl edip etmediği yolundaki müzakere ve münakaşalarda Hükümetin tutumunun,

3. İstanbul Polis Teşkilâtı hakkında talebedilmiş olup da Meclisçe karara bağlanan araştırma komisyonu teşkili hususu ele alınarak bu sebeplerle bir gensoru müzakeresinin açılması talebedilmektedir.

Anayasanın Meclis murakabesi yollarını tadadedden 88–89 ve 90 ncı maddeleri soru, gensoru, genel görüşme, Meclis araştırması ve Meclis soruşturması müesseselerini tanzim etmiştir. Ancak bu müesseseler birbirinden ayrı usul ve prosedüre bağlı olarak işlemesi icabeden müesseseler olup esasen tatbikat da bu yoldadır. Böyle olunca:

1. Meclisimiz aynı konuyu hem araştırma hem de gensoru müessesesini harekete getirmek suretiyle ele alamıyacağı bir bedahattır. Nitekim önergede mevzuubahsedilen TRT ve İstanbul Polis Teşkilâtının durumu Meclisimizce araştırma olarak ele alınmış ve henüz neticelenmemiştir. Meclisimizin araştırma mevzuu olarak ele almış olduğu bu hususlar neticeye bağlanmadan aynı mevzuların gensoru olarak ele alınması mümkün değildir.

2. Esasen Anayasa Komisyonundan geçerek Meclis gündemine girmiş olan Millet Meclisi İçtüzük teklifinin 237 nci maddesinde «Gensoru önergesinin verilemeyeceği haller» başlığı altında çeşitli ihtimalleri derpiş ederek bir murakabe yolunun işlemesi halinde aynı mevzuda gensoru önergesi verilemeyeceğini sarahaten ifade etmektedir. Mezûr teklif Meclisimizce kabul edilerek nihai şeklini almamış olmakla beraber Anayasa Komisyonumuzun salâhiyetle tetkik ederek Meclisimize sunduğu kıymetli bir muta olarak ortadadır.

3. Gensoru önergesinde yer alan 3 ncü konu esasen tamamı ile kaza mercilerinin el koyduğu Kozlu olaylarıdır. Anayasamızın 132 nci maddesinde adliye intikal etmiş bir mevzuda yasama Meclislerinde her hangi bir beyanda bulunulmayacağı sarahaten ifade edilmektedir. Bu hüküm muvacehesinde önergenin Meclisimizce ele alınamıyacağı açıkça ortadadır.

⁸³⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), ss. 277-279.

Yukarıdaki maruzatımız nazara alınarak usule ve Anayasaya aykırı bulunan önerenin muameleye konmaması ve Meclisimizce ele alınan araştırma konuları neticeleninceye kadar tehir edilmesi hususunun Başkanlıkça karara bağlanmasını saygılarımızla rica ederiz.”⁸³⁷

Önergeden anlaşılacağı gibi, Adalet Partisi Meclis Grubu, Apaydın’ın Hükûmet hakkında gensoru açılması isteminde ileri sürdüğü nedenlerin ikisi üzerinde henüz tamamlanmamış bir Meclis Araştırmasının yürümesi, birinin de yargıya intikal etmiş bir iş olması sebebiyle, bu gensoru önergesinin işleme konamayacağını ileri sürmekteydi. Adalet Partisi Meclis Grubunun istemini, Grup adına, Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu şu sözlerle açıklıyordu:

“Muhterem Başkan, kıymetli arkadaşlarım;

Ankara Milletvekili Sayın Burhan Apaydın tarafından verilmiş bulunan gensoru önergesinin Yüce Meclisimizce müzakere edilip bir karara bağlanamayacağı kanaatindeyiz. Şöyle ki, bu gensoru önergesinde bahse konu üç mevzu vardır. Bunlardan birisi; Kozlu olayları, diğeri TRT Kurumunun tarafsızlığı hakkındaki Hükümetin tutumu, üçüncüsü de, İstanbul Polis Teşkilâtı hakkında talebedilmiş bulunan Meclis araştırması hususudur.

Arkadaşlar, bir defa Kozlu olayları adalete intikal etmiş bir mevzu olması itibariyle Anayasanın 132 nci maddesi gereğince Yüce Meclisiniz tarafından müzakeresine imkân olmıyan bir husus arz etmektedir. Şöyle ki, Anayasanın 132 nci maddesinin 3 ncü fıkrası aynen: «Görülmekte olan bir dâva hakkında Yasama Meclislerinde yargı yetkisinin kullanılmasıyla ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya her hangi bir beyanatta bulunulamaz.» demektedir.

Her ne kadar «Yargı yetkisinin kullanılmasıyla ilgili» ibaresi Anayasanın 132 nci maddesinin 3 ncü fıkrasında yer almakta, bu sebeple belki de önerge sahibi, «Ben yargı yetkisinin kullanılmasına taallük eden husus hakkında değil, onun dışında Hükümeti denetleme maksadına matuf olarak bu önergemi verdim» diyebilirse de Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa göre dâvaya sorgu hâkimine Cumhuriyet Savcısı tarafından talepname ile veyahut Cumhuriyet Savcısı tarafından mahkemeye iddianame ile açılır. Şu halde görülmekte olan dâvadan kasıt muhakkak, son tahkikat mahiyetinde olan ve hâkimlerin mahkemelerde Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa göre yürümekte bulundukları dâvaların son safhası demek değildir. Sorgu hâkimliğine müddeiumumi tarafından talepname ile evrak havale edildiğinde dâva açılmış addolunur. -Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa göre- Binaenaleyh, Anayasamızın 132 nci maddesinde, görülmekte olan bir dâvadan kasıt; sorgu hâkimliğine talepname ile gönderilen dâva ve ceza mahkemelerine iddianame ile açılan dâvalar olmak lâzımgelir.

⁸³⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), ss. 279-280.

Müddeiumumi hazırlık tahkikatını yaptıktan sonra talepname ile eğer sorgu hâkimliğine bir dâva açmışsa artık bu mevzu hakkında Yüce Meclisin her hangi bir müzakere yapmamasını hedef tutmaktadır Anayasanın 132 nci maddesi. Madem ki bu hâdisе yargı organına terk edilmiştir, öyle ise bağımsız mahkemeler bu mesele üzerine eğilebilsinler ve Yüce Meclislerin tesirinden azade olsunlar diye Anayasa vâzı bu maddeyi getirmiş bulunmaktadır. Kozlu hâdiseleri cereyan ettikten sonra malumlarıdır ki, bu mesele hakkında mahallî Cumhuriyet Müddeiumumiliği tarafından yüzden fazla şahıs hakkında sorgu hâkimliğine talepname ile dâva açılmış bulunmaktadır. Yani iş Anayasanın esprisine uygun bir şekilde adalete intikal etmiştir. Böyle bir mevzu hakkında artık Hükümetin denetlenmesini mevzuu bahsederek bunun siperi arkasına gizlenip, adalete intikal etmiş bir mevzu hakkında görüşme yapmanın doğru olmadığı mütalâasıyla bu hususta bu önerenin oylanamayacağı ve müzakere mevzuu yapılamayacağı kanısındayız. Aksi halde Anayasaya aykırı bir hususta karar almış olacağız.

Saniyen, Yüce Meclislerin parلمانter adaplarından ve usullerindendir ki, her hangi bir konu hakkında her hangi bir şekilde denetlemenin, yani Anayasanın 88, 89 ve 90 nci maddelerinde bahse konu denetlemenin bahis mevzuu olduğu yerlerde bir araştırma önergesi gelmiş ise ve bir araştırma komisyonu kurulmasına Yüce Meclis karar vermiş ise, artık aynı mevzu hakkında bir de gensoru ile Yüce Meclisi işgal etmenin doğru olmadığı herkesin malûmudur ve yalnız Türk Parlâmentosunda değil, bütün parlâmentolarda usul de, parlâmento adabı da budur.

Her hangi bir mevzu getirilmişse, artık o mevzu bir başka sebeple getirilip Yüce Meclis işgal edilemez. Kaldı ki, Millet Meclisi Anayasa Komisyonu tarafından kabul edilmiş bulunan Meclis İctüzük teklifinin 237 nci maddesinde «Gensoru önergesinin verilemeyeceği haller» başlığı altında bu husus tedvin olunmuş ve, maalesef diyeceğim, önerge sahibi Sayın Burhan Apaydın'ın başkanlık yaptığı Anayasa Komisyonundan çıkan metinde, böyle araştırma önergesi verilmek suretiyle her hangi bir mevzu için araştırma komisyonu kurulmuşsa, aynı komisyon faaliyetine devam ederken veyahut da o meclis hakkında, o meclis o mesele hakkında henüz karar vermemişken gensoru takririnin verilemeyeceği ve müzakere edilemeyeceğini açıkça derpiş etmiş bulunmaktadır.

Şimdi muhterem arkadaşlarım, akla şu sual gelmektedir: Ya muhterem Apaydın Anayasa Komisyonu Başkanı bulunduğu sıralarda Komisyondan geçen bu İctüzük teklifinin 237 nci maddesini unutmuştur, ki zühul eseridir bu, veya kasdi olarak bildiği halde yine de bunu getirmiş bulunmaktadır. Eğer unutmuş ise takdir etmesi gerekir ve hatasını kabul etmesi icabeder. Ama buna rağmen bu teklif henüz İctüzük teklifi mahiyetindedir, kanunlaşmamıştır, Yüce Meclis tarafından kabul edilmemiştir, onun için bir hüküm taşımaz, derlerse o takdirde Meclise niyabeten onun komisyonu olarak yetkili Anayasa

Komisyonunun kabul etmiş olduğu bir metnin içerisinde bulunan ve o metne ithal edilmiş bulunan bir husus hakkında onun aleyhinde bir davranışın içine girmemesi icabederdi kanaatindeyiz.

Bütün bu sebeplerle Sayın Burhan Apaydın arkadaşımız tarafından verilmiş bulunan bu gensoru önergesinin müzakere konusu yapılamıyacağını Anayasaya göre ve arz ve izah ettiğim hususlar sebebiyle oylanmadan reddi icabedeceğini, eğer Yüce Meclisimizin bu maruzatımızı kabul etmez, bütün buna rağmen esasa girelim derse o takdirde Hükümetin beyanatını dinleyip ondan sonra esası hakkında maruzatta bulunmak üzere şimdilik usul hakkındaki kanaatlerimizi arz etmekle iktifa ediyorum. Hürmetlerimle.”⁸³⁸

Buna karşılık, gensoru açılmasını isteyen Apaydın, Adalet Partisi Grubunun iddialarına karşı çıkmakta ve şöyle demektedir:

“Sayın arkadaşlarım, Yüksek Heyetinize takdim etmiş olduğum gensoru önergesi dolayısıyla A.P. Grubu adına sayın arkadaşımız Kemal Bağcıoğlu'nun sözlerini dikkatle dinledim. Arkadaşımızın temas ettiği noktaları, hukukî mesnetleri itibarıyla nazarı itibara aldığımız takdirde, kendi noktaî nazarını hukukan kuvvetlendirmekten ziyade partilerinin ortak bulundukları Hükümetin Meclisin denetinden uzak kalmasını temin gibi bir gaye altında hareket ettikleri intibai bende uyanmış bulunmaktadır. Arkadaşımın hüsnüniyetinden eminim. Bununla beraber nasıl ki önergesini bir siper ittihaz etmek suretiyle, mahkemeye tesir gibi asla aklımızdan geçmiyen bir hususu bize izafeye kalkışması karşısında -benim arkadaşıma büyük saygım olmakla beraber- gayri ihtiyari bu sözleri ancak böyle bir maksatla söyleyebileceği intibai -yine kanaat demiyorum- intibai bende hâsıl olmuş bulunmaktadır.

Muhterem arkadaşlarım, Anayasanın 132 nci maddesi: «Görülmekte olan bir dâva hakkında Yasama Meclislerinde yargı yetkisinin kullanılmasıyla ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya her hangi bir yerde her hangi bir beyanda bulunulamaz.» demektedir.

Önergemizin birinci maddesi, Kozlu olaylarında mahkemeye intikal etmiş olan hususlarda yargıcın dâvayı şu veya bu şekilde görmüş olduğu, şu veya bu tarzda bir duruşma takibettiği veya sanıklara muamelesinde şöyle bir yol takibettiği gibi ve hattâ dâvanın şöyle açılması lâzımgelirken böyle açılmıştır şeklinde her hangi bir hususun bulunmadığı aşikâr bir şekilde tezahür etmektedir. Bu duruma göre önergenin birinci maddesini, şimdi sizlere, yüksek malûmlarınız olmakla beraber, hâdisi dolayısıyla okumak mecburiyetinde kaldım. Anayasanın bu derece açık hükmü karşısında önergenin, kendi iddiaları ile hiçbir ilgisi olmadığı açıkça ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Arkadaşlarım, önergenin gayesi şudur, orada izah ettim: Kozlu olaylarında, bu olaylara sebebiyet verilmesi hâdiselerin meydana gelmesi ve iki işçinin

⁸³⁸ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), ss. 280-281.

ölümü, aynı zamanda memleket asayiş ve nizamının esaslı bir şekilde ihlâl edilmiş olması dolayısıyla Hükümet kendisine taallük eden icra görevini yapmamıştır, diyorum. Bundan dolayı da meseleyi Yüksek Huzurunuzda getirip Hükümet bu görevini yapmamaktan dolayı hakikaten mesuldür diyorum.

Şimdi burada, bu mevzu Meclis soruşturması olarak da huzurunuzda gelebilirdi ve ben daha hafif bir önerge ile buraya gelmiş bulunuyorum. Meclis soruşturmasıyla gelmiş olduğumuz vakit Zonguldak'taki hâdiseler duruşmaya intikal etmiştir diyerek Hükümet hakkında soruşturma mevzuu yapmıyacak mıydık? Zonguldak'ta mahkeme edilenler yoksa Hükümet midir işçilerin şahsında? Oradaki işçilerin haddizatında mahkeme edilmemesi gerekiyor da Hükümetin mi orada bulunması lâzımgeliyor. Bu mantık bu sonuca varır. Zonguldak'ta dâva edilen Hükümet olmadığına göre, bizim burada Zonguldak olayları dolayısıyla Hükümetin vazifesine taallük eden hususlarda ileriye süreceğimiz, Hükümetin siyasi sorumluluğu hakkında beyan edeceğimiz sebepler ve binnetice varacağımız sonuç Hükümetin iş başında kalıp kalmaması meselesidir. Pek tabii gensorumun açık gayesi budur. Memleketin içinde bulunduğu iç ve dış şartlar bakımından icra organının, bugünkü Hükümetin sorumluluğunu müdrilk olmadığı, bu vazifeleri yapamayacağı kanaatindeyim.

Bu itibarladır ki, bir milletvekili olarak her türlü parti disiplini dışında milletime karşı vazifelerimi yapabilmek duygusuyla mevzuu buraya getirmiş bulunuyorum. Yoksa başka siyasi bir taktik ve her hangi düşüncem bahis mevzuu değildir ve bir Hükümetin de teşkil edildikten sonra daha yenidir diyerek, yahut aradan şu kadar zaman geçtikten sonra ancak bir Hükümet hakkında gensoru önergesi getirilebilir diye ne Anayasamızda bir hüküm vardır, ne de siyasi hukukumuzda ve tatbikatımızda vardır.

Bir Hükümet güvenoyu alır, 24 saat sonra muazzam bir hata yapabilir ve huzurunuzda soruşturma talebi ile veya gensoru talebi ile çıkabilir. Eh millet meselesine bu derece laubali davranışı üzüntü ile karşılıyorum sayın arkadaşlarım. Netice itibariyle burada milletin hukuku üzerinde bulunmaktayız.

Kozlu'da cereyan etmiş olan hâdiselerde iki tane işçimiz ölmüştür, şu veya bu sebeple. Bu mesele üzerinde gerçeğin ortaya çıkması için, Hükümetin görevi bakımından noktai nazarımızı arz ederken, sizin işi bu kadar hafife almanızı, emin olunuz iki, üzüntü ile karşılıyorum.

Muhterem arkadaşlarım, arz ettiğim gibi, konu ve talep gaye olarak, Hükümetin siyasi sorumluluğu ile ilgilidir. Bu mesele hiçbir surette Meclisin denetimi dışında kalmaz. Anayasamız, gensoru hususunda mutlak bir hüküm vaz etmiş ve hiçbir suretle tahditetmemiştir. Anayasanın tahditetmediği bir husus gensoru mevzuu olmaktan çıkarılmaz arkadaşlar. Anayasaya saygı ve Anayasa hükümlerine bağlılık bunu icabettirir. Anayasanın şu veya bu mülâhazalarla gensoru verilmez diye bir kayıt koyarak yasama görevini, milletvekilinin vazifesini tahdit gibi bir yola gitmemiş olması, aşikâr şekilde, gensorunun huzurunuzda getirilebileceği hakikatini ortaya çıkarmaktadır.

Diğer taraftan arkadaşşıma bir hususu daha hatırlatmak istiyorum: Yüksek Meclisiniz Anayasanın 132 nci maddesini şimdiye kadar olan tatbikatiyle gayesine uygun şekilde anlamıştır ve bu gaye tahtında olan bir yol takibetmiştir.

Hatırlarsınız Zeki Erataman'ın kaçma hâdisesi. Kaçma hâdisesine hastane ile ilgili olan birtakım görevliler muhatap tutulmuşlar ve bunlar hakkında tahkikata geçilmiş idi ve durum mahkemeye intikal etmiş idi. Yine hatırlıyorsunuz ki, o tarihte Zeki Erataman hâdisesi hakkındaki mesele adliye intikal etmiş bulunmasına rağmen bakanın bu kaçma hâdisesinde görevini lâıyık şekilde ifa edip etmemesi, siyasi sorumluluğu olup olmaması meselesinde ve hattâ soruşturma mevzuu olarak huzuruza gelmiş ve Yüksek Meclisiniz bu soruşturmaya karar vermiş, neticesini almış ve bir sonuca varmıştır.

...

TRT ve İstanbul teşkilâtı hakkındaki hususlar da Meclisin araştırma yapmış olduğu bir hususla ilgili değildir. Meclisin araştırma yapmış olduğu hususla, Hükümetin takibetmiş olduğu hareket tarzı, kanunların kendilerine tahmil etmiş olduğu vazifeyi gerek TRT mevzuunda, gerekse dahilî emniyet ve asayiş mevzuunda yapmak kudretinden mahrum olmaları itibariyle, bu Hükümete memleketin dahilî nizamının tesisi bakımından da güven duyulamıyacağı kanaatine dayanmaktadır. Binaenaleyh buna taallük eden hâdiseler zikredilecektir. Bu itibarla Hükümetin siyasi sorumluluğu huzuruza getirilmiştir.

Ben bu mevzuda Hükümetin ve Hükümete ortak parti gruplarının Hükümet mesuliyetini gizlemek istercesine vâki olan bu talebe iştirak etmeyecekleri kanaatini taşıyorum.”⁸³⁹

Kanımızca, söz konusu gensoru önergesi yargı yetkisinin kullanılmasına yönelik bir inceleme içermediğinden, 1961 Anayasasının, yargıya intikal etmiş her konu için değil, sadece yargı yetkisinin kullanılmasına yönelik bir konu için Yasama Meclislerinde soru sorulmasını, görüşme yapılmasını veya herhangi bir beyanda bulunulmasını yasaklayan 132. maddesine bir aykırılık oluşturmamaktaydı. Ancak, içerdiği konulardan ikisi üzerinde daha önce Meclis Araştırması açılması kabul edilmiş ve bu araştırmalar henüz sonuçlanmamışken, aynı konulardan ötürü şimdi bir de Hükümet hakkında gensoru önergesi verilmesi ve bu önerge üzerinde görüşme yapılması, Millet Meclisini gereksiz yere meşgul etmek anlamına gelecekti.

Bu farklı görüşlerin Millet Meclisi Genel Kurulunda dile getirilmesinden sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, Adalet Partisi Meclis Grubunun söz konusu gensoru önergesinin görüşülemeyeceğine ilişkin önergesini oya sunmuş ve Millet Meclisi Genel Kurulu, bu önergeyi 120'ye karşı 160 oyla kabul etmişti⁸⁴⁰. Bu sonuç üzerine Başkanvekili Mekki Keskin, Ankara Milletvekili Burhan Apaydın'ın

⁸³⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), ss. 281-283.

⁸⁴⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 285.

verdiği gensoru önergesinin muameleye konulmayacağını açıklıyor ve gündemdeki diğer maddelerin görüşülmesine geçiliyordu. Böylece, Hükûmete karşı bu gensoru girişimi de sonuçsuz kalmış oluyordu.

c- Millet Meclisinin 12. Döneminde Bir Bakan Hakkında Verilen Gensoru Önergesi: Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem’e Karşı İstanbul Milletvekili Saadet Evren Tarafından İfa Ettiği Hizmet Süresince Takibettiği Eğitim Politikası Nedeniyle ve Bolu Milletvekili Kâmil İnal Tarafından Beş Yıllık Kalkınma Plânının Hedefine ve Prensiplerine Uymıyan Durumlar Yaratması Nedeniyle Verilen İki Ayrı Önerge (11/3) ve (11/4)

Millî Eğitim Bakanı Dr. İbrahim Öktem hakkında, önce İstanbul Milletvekili Saadet Evren, Öktem’in izlediği eğitim politikasının millî menfaatlerimize zarar verici nitelikte olduğu ve keyfi uygulamalarda bulunduğu iddiasıyla bir gensoru önergesi vermiş ve bu önerge, 12. Dönemin 4. yasama yılının ilk birleşimi olan 1 Kasım 1964 tarihli 1. Birleşimde Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunulmuştu. Aynı gün, Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem hakkında Bolu Milletvekili Kâmil İnal tarafından Beş Yıllık Kalkınma Plânının hedefine ve prensiplerine uymayan durumlar yaratması nedeniyle verilen gensoru önergesi de Millet Meclisi Genel Kuruluna sunuluyordu. 25 Haziran 1962 – 25 Aralık 1963 tarihleri arasında görev yapan IX. İnönü Hükûmetinde Şevket Raşit Hatipoğlu’nun 8 Haziran 1963 tarihinde istifası üzerine 10 Haziran 1963 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığına getirilmiş ve bu unvanı 25 Aralık 1963 – 20 Şubat 1965 tarihleri arasında görev yapan X. İnönü Hükûmetinde de korumuştur.

aa- İstanbul Milletvekili Saadet Evren’in Önergesi

Millet Meclisinin 12. Döneminde bir bakan hakkında verilen ilk gensoru önergesi olma özelliğini taşıyan bu önergede, Saadet Evren şöyle diyordu:

Millet Meclisi Başkanlığına

Millî Eğitim Bakanı Dr. İbrahim Öktem’in ifa ettiği hizmet süresince takibettiği (eğitim) politikasının, millî menfaatlere zarar verici mahiyette olduğu, ayrıca, tasarruflarının, Anayasa ve kanunları ihlâl yolu ile, keyfî muamele mahiyetini iktisabettiği sabittir.

Mumaileyh, vatandaşın hakiki mümessili olan her partiye mensup sayın milletvekilleri tarafından defaatle ikaz edilmesine rağmen kendisini, kanun nazarında suçlu kılan politikasında ısrarla ısrar etmiştir.

Siyasi, cezai ve hukukî sorumluluğu aşikâr olan Bakanın, ademiitimat yoluyla düşürülebilmesini teminen, politikasının, Anayasanın, 89 ncu maddesi gereğince gensoru yolu ile görüşülmesini talebederim.”⁸⁴¹

⁸⁴¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 1, (01.11.1964), s. 12.

Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, Anayasa hükümlerine göre gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmamasının bu toplantıyı izleyen ilk toplantıda kararlaştırılacağını açıklıyor ve gündemin diğer maddelerine geçiyordu.

bb- Bolu Milletvekili Kâmil İnal'ın Önergesi

Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem hakkında, aynı tarihlerde Bolu Milletvekili Kâmil İnal tarafından verilen gensoru önergesi, Millet Meclisinin 4. yasama yılının ilk toplantısı olan 1 Kasım 1964 tarihli 1. Birleşimde, Saadet Evren'in önergesinin hemen ardından okunarak Genel Kurulun bilgisine sunulmuştu.

Bolu Milletvekili Kâmil İnal'ın uzun gensoru önergesinde şöyle denilmekteydi:

“Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Aşağıda arz ettiğim maddeler hakkında Anayasanın 89 ncu maddesi gereğince (yalnız Millî Eğitim Bakanı hakkında) gerekli işlemin yürütülmesini arz ederim.

Bolu Milletvekili

Kâmil İnal

1. Yıllardır bu memlekette yatırımların yerine değil siyaset adamlarının isteği ile olduğu söylendi. Bu sakat gidişin plânlı devreye girişimde son bulması gerekirdi, maalesef Millî Eğitim Bakanlığında Bakanın şahsi gayretleri yüzünden plânın hedefine ve prensiplerine uymıyan durumlar yaratılmıştır.

a) 1964 – 1965 ders yılında yurdumuzda 30 tane ortaokul açıldı. Bu okulların açılışında hangi kıstaslar göz önünde tutulup da açıldığını incelediğimizde hakikatler meydana çıkmaktadır. Bu yıl açılan 30 ortaokulun içerisinde nüfusları 8 650 olan Burdur ilinin Ağlasun ilçesi, Çamlıhemşin 10 327, Denizli ilinin Kale ilçesinin bucağı olan Babadağ'ın nüfusu 10 984, İzmir'in Narlıdere bucağının nüfusu 11 176;

b) Yukarda zikrettiğim nahiye ve kazalara okul açıldığı halde nüfus bakımından bunlardan daha fazla yani nüfusu 11 852 olan Seben kazasına okul açılmamıştır. Nüfusu 8 000 olan kazalara okul açılırken 12 000 nüfuslu kazaya açılmayışının izahını yapmak imkânsızdır.

c) 1961 yılında binası halk tarafından yapılan okulun iç malzemeleri yine halk tarafından su, elektrik, bahçe duvarı gibi noksanları 92 800 lira nakdî, 35 000 lira aynî ve bedeni yardım karşılığında tamamlanıp 3 yıldan beri Millî Eğitim Bakanlığına müracaat yapıldı. (Millî Eğitim Bakanı 1963 ders yılında öğretmenim yok okulu açıp açmamak arasında fark olmaz bu yıl hiçbir ortaokul açılmıyacak Plânlama müsaade ettiği takdirde eğer ortaokul açarsak bunların birincisi Seben olacak dediği halde). Maalesef bu yıl açılan 30 ortaokulun sonuncusu dahi olamadı.

d) Yol ve uzaklık bakımından açılan okullar arasında da Seben önde gelmektedir. Nerede kaldı plân, program, Millî Eğitim Bakanına haklı olarak sormak icabediyor.

2. Ortaokul yaptırma derneklerine Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan yardımlara baktığımızda eskiden yapılan hataların devamından başka bir şey göremiyoruz. Misal:

Bu ders yılında açılan 30 ortaokula bugüne kadar yapılan yardımları incelersek hayretler içinde kalınır. Bu yardımlar 10 000 lira ile 170 000 lira arasında değişiyor. Yani arzu edilene ton ile arzu edilmiyene de gram ile para dağıtımı yapılıyor. Bunun ne kadar izahı yapılsa boştur. Ekli cetvel incelendiğinde bu durum daha açık görülmektedir.

3. 1964 yılında ilkokul yapımı için illere ayrılan ödenekleri incelediğimizde paraların hangi kıstas ile dağıtıldığı meydana çıkmaktadır.

Misal:

Ankara iline 9 milyon lira ayrılıyor. Ankara ilinde nüfusu 150 den fazla okulsuz köy sayısı 102 dir, Halbuki nüfusu 150 den fazla okulsuz köy sayısı 397 olan Erzurum'a Ankara'ya ayrılanın yarısı veriliyor.

Nüfusu 150 den fazla okulsuz köy sayısı 3 olan İstanbul iline 14 milyon lira ayrılıyor, nerededir bu işin adaleti? Plâni ve programı? Millî Eğitim Bakan okul açılmasını ve illere paraların dağıtımı işi Plânlamaya aittir diyemez çünkü Plânlamada acılan ortaokulların yerleri tesbit edilmez, bu yıl şu kadar ortaokul açabilirsiniz diye Plânlama işin prensibini ve umumi plândaki hedeflere göre adedini tesbit eder. Millî Eğitim Bakanlığı da plâna programa, adalet ilkelerine göre okulların yerini ve illere ayrılan ödenekleri derneklere yapılan yardımların taksimini yapması gerekmektedir durum maalesef bunun tam tersine olmuştur.

4. On yıldan beri Millî Eğitimde tek dersten üst sınıflara devam etme hakkı tanınmıştı. Bu yol Millî Eğitimde doğru okuyabilir, fakat bir hatayı düzeltmek için tekrar hata yapmak icabetmez. Millî Eğitim Bakanlığına her gelen Bakan şahsi görüşü ile Türk Millî Eğitimini yürütmeye kalktığı zaman işte bugünkü Millî Eğitimimizdeki bocalamalar meydana gelir.

Bir misalle bu durumu şöyle açıklayabiliriz: Bir arsanın üstüne baba bir ev yaptırır. Oğlu beğenmez yıkar. Aynı arsaya bir ev de o yaptırır. Torun beğenmez, yapılan baba evini yıkar bir de torun yaptırır. Netice: O silsilenin avuç dolusu parası gitmiş fakat tek evleri olmuştur.

Bir ev uğruna ömrü borçla ve üzüntüyle geçen üç nesil, bir kültür birliği, bir inanış birliği, bir ileri görüş ve iktisadi düşünüş sistemimiz olmadığı için birbirini beğenmeyen dede, oğul, torun olarak kalkınmadan servet sahibi olmadan tükenip gidiyoruz. Millî Eğitim dediğimiz eğitimimiz gerçekte millilikle ilgili olmayan bir yöndedir. Çünkü; halkla memleket gerçekleriyle ailelerin kültürü, sosyal durumu, inanışı, evlerinin odası, suyu, ışığı ile yakından ve uzaktan hiçbir ilgisi yoktur. İşte onun için Millî Eğitim Bakanının gayretleri yüzünden 68 169 öğrenci tek dersten sınıfta kalmıştır. Bu geriye dönüşler yüzünden memleket ekonomisine yaptığı zarar milyarlarca yaklaşımaktadır.

Yedinci Millî Eğitim Şûrasının imtihan sistemleri hakkında verdiği karar Millî Eğitim Bakanının uyguladığının tam tersidir. Şûra kararları kitabı sayfa 148, madde 9 da (sınıf geçme yerine ders geçme esası prensibolarak kabul edilmeli ve bunun tatbikine geçilmesi için gerekli bütün hazırlıklar etraflıca yapılmalıdır. Bu suretle borçluluk usulünün yarattığı problemler de kendiliğinden halledilmiş olacaktır) denildiği halde, bu kararlara hiç uyulmaya lüzum bile görülmeden şahsi politika yürütme yolu tutulmuştur.

Cemiyet hayatında yapılacak değişiklikler, şahısların bünyelerindeki değişiklikler gibi ani ve intikal devresi geçirmeden yapılamaz, Uygulanacak bir kararın memleket ekonomisine, sosyal bünyeye yapacağı tesirler hesaba katılmadan yapılmamalıdır.

Millî Eğitim Bakanı bu memleketin gerçeklerini bilmemezlikten geliyor. Misal: Üniversite harçlarının yükseltilmesi konusunda verdiği beyanat bu memleketin gerçekleriyle taban tabana zıttır. (Harçların yükseltilmesi doğruymuş, öğrenciler hayatlarını çalışarak kazanacaklardır diyor.)

Bu memlekette insanlar iş diye kıvranıyorlar bir kazada açık bir hademelik için yüzden fazla müracaat edildiğini, memleketteki işsizlik yüzünden 100 000 vatandaşın dış ülkelerde çalıştığını bilmemezlikten gelmek, sorumluluk almış olanlar için doğru bir yol değildir.

5. Her yıl 10 000 nin üzerinde lise mezununu bir meslek sahibi yapmadan hayata atmak doğru bir yol değildir. Üniversiteye girişleri imtihanla kayıtlamak Anayasamızın 50 nci maddesine tamamen aykırıdır. (Halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlamak Devletin başta gelen ödevlerindendir.) Dediği halde bu durum hiç bilinmemezlikten geliniyor. Ben doktor veya mühendis olacağını diyen insanın karşısına engel çıkarmak ve bu dâvayı hal yoluna memleket hayrına bir çıkar yola koymak Millî Eğitim Bakanının vazifesi olduğu halde üniversitelerimiz muhtardır; vazife onlarındır diye söyleyemez. Geçen yıl üniversitelerimizin çift tedrisat yaparak veya gece üniversiteleri açmak suretiyle bu problemin çözüm yoluna gireceğini söylediğimiz zaman üniversitede çalışan profesörlerimizin araştırma ve inceleme zamanı kalmaz denildi. Acaba yeni açılan birçok hususi yüksek okulda ders vermeleri onların vazifelerini aksatmıyor mu?

Yine Anayasamızın 21 nci maddesinde zikredilen şu hususa da yapılanlar uymamaktadır.

Madde 21. — (Herkes bilim ve sanatı serbestçe öğrenme hürriyetine sahiptir.) dediği halde durum malûmdur.

Buraya kadar gerekçeli 5 maddede toplamış olduğum hususlar Millî Eğitim Bakanının şahsi tutumu yüzünden olmuştur. Bu durumların tahkik ve tetkikine lüzum görmeden Millî Eğitim Bakanının bu vazifeyi bırakmasını beklemekteyiz.”⁸⁴²

⁸⁴² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 1, (01.11.1964), ss. 12-14.

Bolu Milletvekili Kâmil İnal, bu gensoru önergesine, bir de, 1963–1964 ders yılında açılan otuz ortaokula Millî Eğitim Bakanlığının derneklere yardım fonundan çeşitli yıllarda yaptığı yardımların toplamını gösterir liste eklemiş bulunuyordu⁸⁴³.

Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, bu önergenin de, bir önceki Saadet Evren'in gensoru önergesinde olduğu gibi, gelecek birleşimde gündeme alınıp alınmamasının kararlaştırılması için görüşmeye tâbi tutulacağını hatırlatıyor ve gündemdeki diğer konulara geçiliyordu.

cc- Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem Hakkında Aynı Tarihlerde Verilen ve Millet Meclisinde Aynı Gün Okunan İki Ayrı Gensoru Önergesinin Gündeme Alınıp Alınmamasının Genel Kurulda Görüşülmesi

a'- İstanbul Milletvekili Saadet Evren'in Gensoru Önergesi Üzerindeki Ön Görüşme

4 Kasım 1964 tarihli 2. Birleşimde, Evren'in gensoru önergesi üzerinde ön görüşmelere başlanılmıştı. Anayasanın 89. maddesi uyarınca, ön görüşmede, sadece önerge sahibinin, siyasetî parti grupları adına birer milletvekilinin, Hükûmet adına da Başbakan veya bir bakanın konuşabilmesi mümkündü. Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok da, bu doğrultuda, ilk sözü önerge sahibi İstanbul Milletvekili Saadet Evren'e vermişti⁸⁴⁴. Saadet Evren, Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem hakkında neden bir gensoru önergesi vermek ihtiyacını duyduğunu şöyle açıklıyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, takdir buyurursunuz ki, parlâmentoları itibarlı kılan millet namına haiz oldukları murakabe hakkıdır. Ancak bu hak ne kadar isabetle şahsi, parti düşünceleri açısından ne kadar ötede kullanılırsa temin edeceği itibar da o derece fazladır. İsabetten şunu kastediyorum: Bir Bakanın hata ve taksir çerçevesi içinde kalan ve kabili ıslah olan münferit ve mahdut tutumları olabilir. Bunlar daima müsamaha ile karşılanır, imhale müsaittir. Ama bu tutum hata ve taksir çerçevesini aşarsa, iyi niyetle telif olunmazsa ve doğan zarar vüsatı itibariyle kesafet peyda ederse o zaman Parlâmentonun murakabe hakkının müsamahasız olarak işlemesi icabeder. İşlemelidir, zira eğer işlemezse Devlet hayatında bir vazife suiistimalinin yanında diğer bir vazife suiistimali doğmuştur.

Fazla konuşmaya lüzum hissetmiyorum. Çünkü; iktidar partisinin muvaffak olmamış, şu veya bu sebeple icraatı musip görülmemiş bir Bakanının yerine daha ehil birini ikame etmek yeddi kudretinde olan C.H.P. Grubu arkadaşlarım, oylamaya müspet olarak iştirak edeceklerimi bildirdiler. Bu takdire şayan bir harekettir. Zindelik ve hayatiyet ifade eden bir harekettir.

⁸⁴³ Bkz. **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 1, (01.11.1964), s. 14.

⁸⁴⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 2, (04.11.1964), s. 26.

Muhalefete mensup milletvekili arkadaşlarımın da reylerini müspet olarak telâkki etmek gibi bir hüsnüniyete sahibim. Ancak, gazetelere akseden şekliyle Turhan Bilgin arkadaşımın bir tereddüdünü gördüm. Her türlü şek ve şüpheye meydan vermemek için kısaca temas edeyim: Sayın Öktem'in tutumunu Türkiye Öğretmenler Birliği Millî Federasyonunun Eskişehir toplantısına kadar gayrimakbul, ondan sonra makbul ve muteber telâkki etmek sakim bir yol, şüphesiz şayanı terviç değildir.

Sayın Öktem, sağ ayağı taşa takıldığı zaman «ben komünist değilim» diye iltica etmiş; sol ayağı taşa takıldığı zaman «ben gerici değilim» diye dehalet etmiş... Acaba düşünülebilir mi ki, Bakan olduğu yerde kalmış yani, dünya durmuş, Bakan durmuştur. Veyahut da Bakan bu iki kutba da yüz vermiyerek, bu iki kutba da iltifat etmiyerek vasat imkân ve vasat, itidali, mantığı, basireti temsil etmiştir. Böyle de düşünülebilir. Gensoru açıldığı zaman göreceğiz ki, Sayın Öktem böyle bir hareketi asla yapmamış, kendi kendini vaftiz etmek usulü ile bu iki kutup arasında mütemadiyen dönmüş mütemadiyen dönmüş, en nihayet Maarîf Vekâleti teşkilâtının bugünkü laçka haline ifrağ etmiştir. Müzakere açıldığı zaman tabiatıyla konuşacağız, deşeceğiz ve ispat etmeye çalışacağız.

Binaenaleyh, Hükümet de iyi niyet göstererek Gensorusunun açılmasına muvafakat beyan ettiği için vaktinizi almak zait bir hareket tarzıdır.

Peşinen teşekkürlerimizi arz ederim efendim. ”⁸⁴⁵

Önerge sahibi Saadet Evren'i, Adalet Partisi Grubu adına İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem'in, Cumhuriyet Halk Partisi Grubu adına Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş'ın, Yeni Türkiye Partisi Meclis Grubu adına Hatay Milletvekili Şekip İnal'ın, Hükümet adına da Devlet Bakanı Nüvit Yetkin'in konuşmaları izliyordu⁸⁴⁶. İktidar partisi CHP Grubu adına Çelikbaş ve Hükümet adına Devlet Bakanı Yetkin de dâhil olmak üzere konuşmacıların hepsi, gensorunun açılmasından yana olduklarını bildirmekteydiler. Çelikbaş ve Yetkin, görüşmeler sırasında gerçeklerin ortaya çıkmasını istedikleri için gensoru önergesinin gündeme alınmasından yana olduklarının altını özellikle çizmekteydiler. Gidilen oylamada, Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem hakkındaki gensoru önergesinin gündeme alınması kabul edilmişti. Millet Meclisi Genel Kurulu, Bakan Öktem'in Unesco toplantısı nedeniyle yurt dışında bulunduğunu belirten ve dönüp kendisine savunma imkânının tanınabilmesi için gensoru önergesi üzerindeki görüşmelerin yapılacağı tarihin saptanmasında Anayasanın öngördüğü en uzun sürenin tanınması yönündeki talebi doğrultusunda, görüşmelerin tam bir hafta sonra Çarşamba günü yapılmasını kararlaştırmıştı⁸⁴⁷.

⁸⁴⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 2, (04.11.1964), s. 29.

⁸⁴⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 2, (04.11.1964), ss. 29-31.

⁸⁴⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 2, (04.11.1964), s. 32.

b’- Bolu Milletvekili Kâmil İnal’ın Gensoru Önergesi Üzerindeki Ön Görüşme

Millet Meclisinin 4 Kasım 1964 tarihli 2. Birleşiminde, İstanbul Milletvekili Saadet Evren’in Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem hakkında verdiği gensoru önergesinin öngörüşmesi tamamlandıktan sonra; sıra Bolu Milletvekili Kâmil İnal’ın, yine Millî Eğitim Bakanı Öktem hakkındaki gensoru önergesinin ön görüşmesinin yapılmasına gelmişti. Bilindiği gibi, 1961 Anayasasının 89. maddesi uyarınca, bu ön görüşmede, sadece önerge sahibi, siyasî parti grupları temsilcileri ve Başbakan veya bir bakanın konuşma hakkı bulunuyordu. Bu doğrultuda, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, önce önergeyi tekrar okutmuş ve ardından önerge sahibi Kâmil İnal’a söz vermişti⁸⁴⁸. İnal, gensoru önergesinde ileri sürdüğü hususları Genel Kurula şöyle açıklıyordu:

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım; okunmuş olan gensoru önergemde hâdiseleri sebepleriyle objektif olarak açıklamaya çalıştım. Şimdi de izahlarımı yine objektif bir açıdan değerlendirmeye çalışacağım.

Büyük Millet Meclisinin sayın üyelerinin de bu hâdiseye(hâdiseyi) bir parti açısından değil, bir memleket dâvası yönünden ele alacağına kaani bulunuyorum.

Muhterem arkadaşlar;

1964 Millî Eğitimi Bakanlığı Bütçesinde bütün parti sözcüleri Millî Eğitimdeki aksaklıkları, bu kürsüden dile getirdiler; hatta bâzı problemlerin çareleri söylendi. Millî Eğitim Bakanı eğer burada sayılan hatalardan mümkün olanlarını ele almış olsaydı Millî Eğitimimizdeki bugünkü aksaklıklar meydana gelmezdi.

Muhterem arkadaşlar;

Bizim eğitim sistemimiz öğrenciyi harcamaktan başka bir sonuç doğurmamaktadır. Misal; bu yıl orta dereceli okullarımızda sınıfta kalan öğrencilerimizin mevcudu 205 bindir. Eğitim, toplum adına Devletin yüklendiği başlıca kamu görevidir. Bu anlayış çok titizlikle ele alınmak zorundadır. Kişisel fikirler, ve kararlar Millî Eğitimde uygulama alanı bulmamalıdır; Maalesef Millî Eğitimimizde kişisel fikirler ve kararlar rol oynamaya başladı. 10 yıldan beri tek dersten bir üst sınıfa devam etme hakkının kaldırılması bu yıl 68 169 öğrencinin sınıfta kalmasına sebeb olmuştur. Bunların memleket ekonomisine yaptığı zararlar çok büyük olmaktadır. Japonya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İngiltere, Batı-Almanya ve İtalya’da her dereceli okullarda öğrencilerin çalışma ve başarılarını değerlendirme tekniklerinin çok geliştirildiği ve bu işte objektif esaslardan hareket edildiği görülmektedir.

Çocukların ve gençlerin başarılarının kendi yetenek ve çalışma kapasitelerine göre tesbit ediliyor ve bunların; yeteri derecede başarı

⁸⁴⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 2, (04.11.1964), ss. 33-34.

gösteremedikleri dersler ve işlerde gelişmelerini temin hususunda okul idarecileriyle öğretmenlerin velilerin de iştiraki suretiyle gereken bütün tedbirleri aldıkları ve en kabiliyetsiz öğrencileri dahi feda etmiyerek, muayyen bir başarı seviyesine ulaştırıp topluma faydalı bir insan haline getirmektedirler. Yani, bizdeki gibi bütün sorumluluğu öğrencilere yüklemeyip, daha çok onların eğitimini üzerine almış görevlilerinde de (görevlilerde E.O.) aramamak yüzünden feda edilecek tek insanı bulunmayan memleketimizde bugün cari olan ve öğrencilerimizin başarıların ölçme ve değerlendirmede kullanılan bilimsel ve objektif esaslardan uzak yoklama ve imtihanların çok sayıda gencimizin feda edilmesine, okuldan uzaklaştırılmasına ve hattâ toplum için zararlı hale getirilmesine sebebiyet verdiği halde bu durum yıllardan beri devam ediyor. Millî Eğitim Bakanı bunların ıslahı ile uğraşacağı yerde bunun tam tersine kararlar aldırıp uygulamakta ısrar etmesinin bu memlekete faydası yoktur.

Muhterem arkadaşlar;

1.- Yıllardır bu memlekette yatırımların yerine değil siyaset adamlarının isteği ile olduğu söylendi. Bu sakat gidişin plânlı devreye girişimizde son bulması gerekirdi. Maalesef Millî Eğitim Bakanlığında Bakanın şahsi gayretleri yüzünden plânın hedefine ve prensiplerine uymayan durumlar yaratılmıştır.

a) 1964–1965 ders yılında yurdumuzda 30 tane Ortaokul açıldı. Bu okulların açılışında hangi kıstaslar göz önünde tutulup da açıldığını incelediğimizde hakikatler meydana çıkmaktadır. Bu yıl açılan 30 Ortaokulun içerisinde nüfusları 8 650 olan Burdur İlinin Ağlasun İlçesi, Çamlıhemşin 10 327, Denizli ilinin Kale ilçesinin bucağı olan Babadağ'ın nüfusu 10 984, İzmir'in Narlıdere bucağının nüfusu 11 176.

b) Yukarıda zikrettiğim nahiye ve kazalara okul açıldığı halde nüfus bakımından bunlardan daha fazla yani nüfusu 11 852 olan Seben kazasına okul açılmamıştır. Nüfusu 8000 olan kazalara okul açılırken 12 000 nüfuslu kazaya açılmayışının izahını yapmak imkânsızdır.

c) 1961 yılında binası halk tarafından yapılan okulun iç malzemeleri yine halk tarafından su, elektrik, bahçe duvarı gibi noksanları 92 800 lira nakdi 35 000 lira da aynî ve bedeni yardım karşılığında tamamlanıp 3 yıldan beri Millî Eğitim Bakanlığına müracaat yapıldı. (Millî Eğitim Bakanı 1963 ders yılında öğretmenim yok okulu açıp açmamak arasında fark olmaz bu yıl hiçbir ortaokul açılmıyacak. Plânlama müsaade ettiği takdirde eğer ortaokul açarsak bunların birincisi Seben olacak dediği halde) Maalesef bu yıl açılan 30 ortaokulun sonuncusu dahi olamadı.

2.- Ortaokul yaptırma Derneklerine Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan yardımlara baktığımızda eskiden yapılan hataların devamından başka bir şey göremiyoruz. Misal:

Bu ders yılında açılan 30 ortaokula bugüne kadar yapılan yardımları incelersek hayretler içinde kalınır. Bu yardımlar 10 000 lira ile 170 000 lira arasında değişiyor. Yani arzu edilene ton ile arzu edilmeyene de gram ile para dağıtımı yapılıyor. Bunun ne kadar izahı yapılsa boştur, Ekli cetvel incelendiğinde bu durum daha açık görülmektedir.

3.- 1964 yılında İlkokul yapımı için illere ayrılan ödenekleri incelediğimizde paraların hangi kıstas ile dağıtıldığı meydana çıkmaktadır.

Misal:

Ankara iline 9 milyon lira ayrılıyor, Ankara ilinde nüfusu 150 den fazla okulsuz köy sayısı 102 dir. Halbuki nüfusu 150 den fazla okulsuz köy sayısı 397 olan Erzurum'a Ankara'ya ayrılanın yarısı veriliyor.

Nüfusu 150 den fazla okulsuz köy sayısı 3 olan İstanbul iline 14 milyon lira ayrılıyor nerededir bu işin adaleti, plâni ve programı? Millî Eğitim Bakanı okul açılması ve illere paraların dağılımı işi plânlamaya aittir diyemez. Çünkü plânlamada açılan ortaokulların yerleri tesbit edilmez, bu yıl şu kadar ortaokul açabilirsiniz diye plânlama işin prensibini ve umumi plândaki hedeflere göre adedini tesbit eder. Millî Eğitim Bakanlığı da plâna programa, adalet ilkelerine göre okulların yerini ve illere ayrılan ödenekleri derneklere yapılan yardımların taksimini yapması gerekmektedir, durum maalesef bunun tam tersine olmuştur.

4.- On yıldan beri Millî Eğitimde tek dersten üst sınıflara devam etme hakkı tanınmıştı. Bu yol Millî Eğitimde doğru olmayabilir. Fakat bir hatayı düzeltmek için tekrar hata yapmak icabetmez. Millî Eğitim Bakanlığına her gelen Bakan şahsî görüşü ile Türk Millî Eğitimini yürütmeye kalktığı zaman işte bugünkü Millî Eğitimimizdeki bocalamalar meydana gelir.

...

Benden evvel gensoru vermiş olan arkadaşımızın gensorusuna iktidarda bulunan parti, hakikaten kendi partisinden olan bir bakan hakkında soruşturma (gensoru E.O.) yerindedir kanaatiyle ittifakla gündeme alınmasını karara bağlamışlardır. Muhalefet partileri de katıldıklarından. Benim önergeme de katılacaklarına inanıyorum. Hepinizi hürmetle selâmlarım.”⁸⁴⁹

Bolu Milletvekili Kâmil İnâl'ın Millî Eğitim Bakanı hakkında verdiği gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmaması hususunda yapılan ön görüşmede, siyasi parti grupları adına söz isteyen çıkmamış, fakat bazı üyeler önergede, tek dersten başarısız olan öğrencilerin üst sınıfa devamını engelleyen düzenlemeyi eleştiren 4. paragrafın görüşülemeyeceğini, çünkü bu düzenlemeye karşı Danıştay'da açılmış bir iptal davasının bulunduğunu ileri sürmüşlerdi. Örneğin, bu konuda, Balıkesir Milletvekili Aydın Bolak şöyle diyordu:

⁸⁴⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 2, (04.11.1964), ss. 34-36.

“Muhterem arkadaşlarını, gensoru müessesesi; Anayasanın umumi hükümleri içerisinde mütalâa edilmesi lâzımgelen bir müessesedir. Milletvekili murakabe hakkını bu hükümlerin dışında istimal edemez. Gensorunun birinci bölümünde borçlu sınıf geçme mevzuunda Millî Eğitim Bakanlığının ve onun, bakanlığını temsilen Millî Eğitim Bakanının denetime tabi tutulması istenmektedir. İdarenin her tasarrufunun kazanın murakabesinden uzak tutulamayacağı hakkındaki Anayasa hükmüne dayanarak icranın bu tasarrufu halen idarî kaza merciinde dâva mevzuu bulunmaktadır. Dâva mevzuu olan bir hususta Yüksek Heyetin murakabe hakkını istimal ile aksi istikamette bir karar tesisi dahi mümkün değildir. Bu ana şart muvacehesinde gensoru sahibinin şöyle bir mütalâa dermeyanı mümkündür. Ben bakanlığın tasarrufunun murakabesini yaparım. Danıştay hangi istikamette karar verirse versin teşriî uzuvla kaza uzvu arasında bir frotman olmaz, diyebilir. Ama, bu bit defa böylece başlarsa idarenin her tasarrufunun Danıştaya intikalinden sonra bir kere de Mecliste görüşülmesi gibi akim bir yolun içine girmiş oluruz. Lütfectsin arkadaşımız, daha murakabe mevzuu yaptığı 4 tane mühim mevzu vardır. Gensoru takriri bir hayli geniştir. Hele Saadet Hanımın takriri gayet geniş (belirli bir konu E.O.) zikredilmeksizin bir Gensoru talebedilmekte Hükümet de «Bakanın şahsında» ibaresiyle Gensoruyu kabul etmektedir. Lütfectsinler, böyle bir sakim, yolun içine girmiyelim. Bunu arz etmek istedim. Eğer takrir sahibi arkadaşım, bana bu istikamette imkânı lütfederse mesele bir oylama meselesi de olmaz, kendiliğinden halledilmiş olur. Saygılarımla.”⁸⁵⁰

Buna karşılık başka bazı üyeler, gensoru önergesinde ileri sürülmüş olan tek dersten başarısız öğrencilerin durumunun Danıştay’da dava edilmiş olmasının, gensorunun görüşülmesini engellemeyeceğini savunuyorlardı. Örneğin, Çorum Milletvekili Faruk Küreli, bu yöndeki düşüncesini şu sözlerle dile getirmekteydi:

“Muhterem arkadaşlarım, adli mercilere intikal etmiş bir meselenin teşriî organda münakaşa edilemeyeceği, müzakere edilemeyeceği prensibi, kuvvetler ayrılığını kabul etmiş her rejimde ciddî bir prensip esastır. Ancak burada bu prensibi ihlâl eden bir durum yoktur.

Şöyle ki; zannediyorum 5 – 10 gün evvel icra olunan C.H.P. Kurultayında da bu istikamette bir fikir ileri sürüldü ve bu mesele o noktada münakaşa edilmeyerek bırakıldı. Eğer bugün burada talebe velisi Ahmet, Mehmet, Hasan efendilerin Devlet Şûrasına intikal etmiş bir dersten sınıfta kalan çocuklarının durumu müzakere edilirse, Adli mercilere intikal etmiş bir mesele teşriî organda görüşülüyor, demektir. Böyle değil de mücerret lise ve ortaokullarda bir dersten sınıfta kalan talebeler geçsin veya geçmesin, diye bir politika müzakere edilirse bu, bir memlekette Millî Eğitim politikası şümulü içerisine girer. Adliyeye intikal etmiş bir mesele değildir.

⁸⁵⁰ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 2, (04.11.1964), s. 37.

*Bu itibarla Yüksek Meclisin bunu müzakereye yetkisi vardır, arz ederim.”*⁸⁵¹

Esasında bize göre de, tek dersten başarısız öğrencilerin durumunun Danıştay’da dava konusu olması, böyle bir kararın alınmasında etkin bir rol üstlenen Millî Eğitim Bakanı hakkında bir gensoru önergesi verilmesini engellememesi gerekir. Daha önce de çeşitli vesilelerle değindiğimiz gibi, 1961 Anayasasının yasakladığı husus, yargı organına intikal etmiş bir konunun yasama organında görüşülememesi değil, yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin görüşme yapılamamasıydı. Ancak, yine de, Balıkesir Milletvekili Aydın Bolak’ın verdiği ve tek dersten başarısız öğrencilerin durumuna ilişkin paragrafın gensoru önergesinden çıkarılmasını öngören bir önerge Millet Meclisi Genel Kurulunda kabul edilmişti⁸⁵².

Gensoru önergesi üzerinde siyasi parti grupları adına konuşmak isteyen çıkmadığı için, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Hükûmet adına görüş açıklamak isteyen Devlet Bakanı Nüvit Yetkin’e söz veriyordu. Nüvit Yetkin’in konuşması şöyleydi:

*“Pek muhterem arkadaşlarım, müzakere konusu olan gensoru önergesinin sahibi arkadaşım da millî eğitim politikasının bâzı cephelerini maddeler zikrederek söz konusu etmekte ve gensoruya konu yapmış bulunmaktadır. Aynı konu üzerinde biraz evvel bir başka muhterem arkadaşımın, gensoru takriri, oylarınızla gündeme alınması ve müzakeresi kabul edilmiş bulunmaktadır. Bunun bâzı parçalarını ve cephelerini teşkil eden bu önergenin de kabul edilmesini Millî Eğitim Bakanı adına ifade etmek istiyorum, kendisinden aldığım mezuniyete müsteniden. Sadece yine demin o bir (öbür) önerge münasebetiyle arz ettiğim gibi arkadaşımız burada bulunmadığı için, konunun görüşülmesinin diğer önerge ile beraber görüşülmek üzere önümüzdeki Çarşambaya talikini istirham ederken muhterem Başkanımızdan her ikisinin beraber müzakeresi hususunun da oya konulmasını ve böylece millî eğitim politikamızın tüm olarak gözden geçirilmesine imkân bahsedilmesini ayrıca istirham etmekteyim. Hürmetlerimle.”*⁸⁵³

Bakan Nüvit Yetkin’in konuşması sonrasında, Bolu Milletvekili Kâmil İnal’ın gensoru önergesi oya sunuluyor ve Millet Meclisi Genel Kurulu, bu gensoru önergesinin de gündeme alınmasını kabul ediyordu. Ayrıca, Devlet Bakanı Yetkin, aynı Bakana yönelik iki ayrı gensoru önergesinin birleştirilerek görüşülmesini de talep etmiş ve oylanan bu husus da Genel Kurulda kabul görmüştü⁸⁵⁴. Böylece, bir hafta sonra, Millet Meclisi Genel Kurulu, Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem hakkında verilen gensoru önergelerini birleştirerek görüşecekti.

⁸⁵¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 2, (04.11.1964), s. 37.

⁸⁵² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 2, (04.11.1964), ss. 38-39.

⁸⁵³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 2, (04.11.1964), s. 39.

⁸⁵⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 2, (04.11.1964), s. 39.

dd- Ön Görüşmede Gündeme Alınması Kabul Edilen Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem Hakkındaki İki Gensoru Önergesinin Birleştirilerek Görüşülmesi

Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem hakkında İstanbul Milletvekili Saadet Evren ile Bolu Milletvekili Kâmil İnal tarafından verilen ve Millet Meclisinin 4 Kasım 1964 tarihli 2. Birleşiminde gündeme alınması ve birleştirilerek görüşülmesi kabul edilen iki ayrı gensoru önergesinin görüşülmesine, Millet Meclisinin 11 Kasım 1964 tarihli 5. Birleşiminde başlanılmıştı⁸⁵⁵. Saat 15.00'te açılan bu Birleşimde, iki gensoru önergesi de tekrar okunmuş ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, ilk sözü Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem'e vermişti. Bakan Öktem'in uzun süren konuşmasından sonra⁸⁵⁶, gensoru önergesi sahipleri İstanbul Milletvekili Saadet Evren ve Bolu Milletvekili Kâmil İnal kürsüye gelmişlerdi⁸⁵⁷. Saatler 18.45'i gösterdiğinde, Başkanvekili Keskin, 13 Kasım 1964 Cuma günü toplanılmak üzere Birleşimi kapatıyordu⁸⁵⁸. Böylece, ilk gün, sadece hakkında gensoru açılan Bakan ve gensoru önergesi veren iki milletvekili konuşabilmişlerdi.

13 Kasım 1964 tarihli 6. Birleşimde, yarım kalan görüşmelere, kendisine sataşıldığını ileri süren Aydın Milletvekili Mustafa Şükrü Koç'un konuşması ile başlanıyor ve Koç'un konuşmasının bitiminde, bu kez Saadet Evren, Koç'un kendisine sataştığını ileri sürerek kürsüye geliyordu⁸⁵⁹. Bu konuşmalardan sonra tekrar gensoru önergesi üzerindeki görüşmelere başlanıyor ve CKMP Grubunun görüşlerini bildirmek üzere Niğde Milletvekili Mehmet Altınsoy kürsüye geliyordu⁸⁶⁰. Altınsoy'un konuşması bittiğinde, Millî Eğitim Bakanı Öktem yeniden söz istiyor ve çok uzun bir konuşma yapıyordu. O kadar ki, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, bir müddet sonra, Bakan Öktem'i, açıklamaları daha devam edecekse, görüşmenin bir başka güne bırakılmasını öneriyordu⁸⁶¹. Konuşmaya bir süre daha devam eden Bakan Öktem, ilk önerge sahibi Saadet Evren'in bazı tenkitlerine de cevap vermek istediğini, fakat bunun biraz uzun sürebileceğini bildirince, Başkanvekili Mekki Keskin, vaktin gecikmesi nedeniyle, saat 19.15'te, 16 Kasım 1964 Pazartesi günü toplanılmak üzere Birleşimi kapatıyordu⁸⁶².

⁸⁵⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 5, (11.11.1964), s. 199.

⁸⁵⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 5, (11.11.1964), ss. 201-217.

⁸⁵⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 5, (11.11.1964), ss. 218-228, 228-230.

⁸⁵⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 5, (11.11.1964), s. 230.

⁸⁵⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 6, (13.11.1964), ss. 244-253, 253-257.

⁸⁶⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 6, (13.11.1964), ss. 257-263.

⁸⁶¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 6, (13.11.1964), ss. 263-281,

⁸⁶² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 6, (13.11.1964), s. 282.

16 Kasım 1964 tarihli 7. Birleşimde Başkan Fuad Sirmen'in Başkanlığı altında toplanan Millet Meclisi Genel Kurulunda, tekrar gensoru önergeleri üzerinde görüşmelere başlandığında, ilk sözü, bir önceki Birleşimde sözlerini tamamlayamamış olan Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem almıştı⁸⁶³. Bakan Öktem'in konuşması bittiğinde Başkan Sirmen bir önerge verildiğini bildiriyor ve konuşma sürelerinin sınırlandırılmasını isteyen Diyarbakır Milletvekili Adnan Aral'ın önergesini okutuyordu. Aral'ın sözü edilen önergesinde şöyle denilmektedir:

“Millet Meclisi Başkanlığına

Sözlü soruların çokluğu, yazılı sorulara ise zamanında cevap verilememesi yüzünden Hükümeti murakabe etmek güç olmuştur. Bir gensoru sebebiyle başlayan müzakerelerin bugün üçüncü günü olmasına rağmen, önerge sahipleriyle Bakandan başka, kimse fikirlerini beyan edememiştir. Hatiplerin çok uzun konuşmaları, Bakanın her konuşanın konuşması bittikten sonra söz alıp uzun uzadıya cevap vermesi, bu müzakerelerin Bakan ve şimdiye kadar konuşanlar arasında geçeceği ve böylece söz almış bulunan milletvekillerinin fikirlerini beyandan mahrum kalacakları intibaini vermektedir. Söz almış bulunan milletvekillerine fikirlerini beyan etme imkânı sağlamak maksadıyla:

1. Millî Eğitim Bakanının bütün konuşmalar yapıldıktan sonra toptan cevap vermesi,

2. Parti grupları adına söz alanların yirmi dakika,

*3. Şahısları adına konuşacak milletvekillerinin ise on dakika müddetle konuşma yapmaları hususunun oya konularak karar altına alınmasını saygı ile teklif ederim.”*⁸⁶⁴

Ancak, yapılan oylamada bu önerge kabul edilmemiş ve görüşmelere bu tür bir sınırlandırma olmadan devam edilmişti⁸⁶⁵.

Görüşmelerin ilerleyen kısmında, başka bazı önergeler daha verildiğini görüyoruz. Bunlardan, Hasan Aksay, Nihat Akay, Cihat Bilgehan, Turhan Bilgin, Nazmi Özoğul tarafından verileninde, Millet Meclisinde karar için gereken çoğunluğun bulunmadığı ileri sürülüyor ve yoklama yapılması isteniyordu. Bu önergeye karşı Başkan Fuad Sirmen şu değerlendirmede bulunmuştu:

*“Muhterem arkadaşlar, gensoru görüşmelerinde, görüşmeler bittikten sonra güvensizlik takriri geldiği takdirde o takrir Anayasa hükmüne göre bir tam gün geçtikten sonra oylanacaktır. Ona göre oylama esnasında da bir karar almış olabilmek için, şüphesiz ki, ekseriyetin bulunması lâzımgelsecektir. Bu bakımdan bu takririn zamansız verilmiş olduğu kanaatindeyim. Bir güvensizlik önergesi gelmediği takdirde müzakereler bitmiş olacaktır. Onun için bunu oyunuza sunmuyorum.”*⁸⁶⁶

⁸⁶³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 7, (16.11.1964), s. 311.

⁸⁶⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 7, (16.11.1964), s. 319.

⁸⁶⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 7, (16.11.1964), s. 320.

⁸⁶⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 7, (16.11.1964), s. 355.

Başkan Sirmen'in bu değerlendirmesine önergede imzası bulunanlardan Turhan Bilgin, itirazda bulununca, Sirmen şu ek açıklamayı yapmıştı:

*“Efendim, evvelce okuduğum ve sizin de imzalamış bulunduğunuz takrirdeki «Karar safhasındayız»ı Riyaset şöyle anlamıştır: Konuşma mevzuumuz gensoru önergesi üzerindeki konuşma olduğu için, bunu başka türlü anlamaya imkân yoktur. Binaenaleyh o noktadan oylamadım. Meclisimizin teamülünü biliyorsunuz. Anayasa hükümlerini biliyorsunuz. Karar almak lâzım geldiği zaman nisabın bulunması lâzımdır. Ancak, müzakereler devam ederken bir nisap aramak mecburiyeti yoktur. Gensoru önergesi görüşmelerinde karar, şayet geldiği takdirde güvensizlik takriri, bu takririn oylanması safhasıdır. Binaenaleyh, bu izahatım zannediyorum zatı âlinizi tatmin etmiş olacak. Yoksa Meclis yarına mı talik edilsin, öbür güne talik edilsin için, biz Mecliste 226 nisabını ararsak, bu Meclisi elbirliği ile çalışmamaya mahkûm etmiş oluruz. Teamülümüz de o merkezdedir.”*⁸⁶⁷

Başkan Sirmen'in bu değerlendirmesi bize göre de doğrudur. Çünkü, bir gensorunun görüşülmesi sırasında milletvekillерince güvensizlik önergesi verilir veya Hükûmet güvenoyu isterse, bir bakanın veya Hükûmetin düşürülebilmesi için en az Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğu olan 226 oy gerekmektedir. Ancak, yalnızca o aşamada ve bir düşürme kararına ulaşılabilmesi için karar yeter sayısı olarak aranan bu sayının, gensoru görüşmelerinin her aşamasında toplantı yeter sayısı olarak aranmayacağı doğaldır.

Diğer önergelerde ise, gensoru görüşmeleri bitene kadar Millet Meclisinin hergün çalışması istenmekteydi. Yapılan oylamada, Genel Kurul bu önermeleri kabul ettiği için, Başkan Fuad Sirmen, Millet Meclisinin hergün 15.00 – 20.00 saatleri arasında çalışacağını bildiriyor ve 17 Kasım 1964 Salı günü toplanılmak üzere, saat 19.35'te Birleşimi kapatıyordu⁸⁶⁸.

Millet Meclisi Genel Kurulunun, 17 Kasım 1964 tarihli 8. Birleşiminde, İbrahim Öktem hakkındaki gensoru görüşmelerine kalınan noktadan Fuad Sirmen'in Başkanlığı altında devam ediliyordu. İlk sözü şahsı adına konuşmak üzere Adana Milletvekili Hasan Aksay almış ve kendisine 10 dakikalık bir ek süre de tanınmasına gerektiren uzun bir konuşma yapmış, ancak açıklamasını bu sürede de bitiremediği için, Başkan Sirmen süre bitiminde hatibin sözlerini keserek, sıradaki Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu'nu kürsüye davet etmişti⁸⁶⁹. Yılanlıoğlu, hakkını İstanbul Milletvekili Saadet Evren'e terk ettiği için, kürsüye Saadet Evren geliyordu.

⁸⁶⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 7, (16.11.1964), ss. 355-356.

⁸⁶⁸ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 7, (16.11.1964), s. 356.

⁸⁶⁹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 8, (17.11.1964), ss. 359-364.

Evren, zaman zaman Başkan Sirmen'in müdahalesine yol açan uzun konuşmasını⁸⁷⁰, tutanaklara düşülen kayıttan, CKMP, AP ve YTP sıralarından alkışlarla karşılandığı anlaşılan şu sözlerle tamamlıyordu:

"... İster A.P.li, ister C.H.P.li olsun, ister Devletçi sosyalist, ister gerici, ne olursanız olun arkadaşlar başımın üzerinde yeriniz var hepinizin, ama bu milletin benim kanaatime göre güvenliğini tehlikeye sokacak, iyi, sağlam bir nesil yetişmesini önleyici bir maarif politikasını tasvibetmiyorum. Benim sizden talebim bu kadardır. Bu halimle kendim vazifemi vatandaş karşısında yapmış olarak müsterih huzurunuzdan ayrılıyorum. Tabii takdir sizlerindir."

871

İki milletvekilinin konuşmazından sonra kürsüye gelen Bakan İbrahim Öktem'in, yaptığı uzun konuşmasında kendisi hakkında ileri sürülen eleştirileri cevaplandırıldığını ve sözlerinin sonuna doğru şu değerlendirmede bulunduğunu görüyoruz:

"...Bütün bu şartlar içinde hizmeti yürütmeye çalışıyorsunuz. Aziz arkadaşlarım, sizi temin ederim; çok ağır bir yüküdür. Hiç şüphesiz bunun tenkid edilecek tarafları daima çıkacaktır. Ben hiçbir zaman, 17 aydan beri devam eden Bakanlığım içindeki tasarruflarımın hepsinin tamamen yerinde olduğunu, tamamen maslahata uygun olduğunu iddia edecek durumda değilim. Bunların içinde hatalar mevcudolmuştur. Bâzı yetkilerimi iyiye kullanamamışım, bu mümkündür. Ama onların söylediği gibi, anlatılmak istendiği gibi, belli bir düşünceye dayalı, bir kötü niyete dayalı, bilhassa Sayın Evren'in söylediği gibi komünizmi himayeye, kötülerini himayeye mâtuף bir hareket olarak göstermek ne adalet duygusuna uygundur, ne de insaf duygusuna. Bunların hepsinin cevaplarını en kesin şekilde verdiğimi zannediyorum. İleri sürülen vakialara verdiğim cevaplar ortadadır. Bunların dosyaları ortadadır. Başta Sayın Evren dâhil olmak üzere her istiyene açık tutulacaktır. Burada verdiğim bilgilerden bir zerre inhiraf ettiğim görülürse, o zaman hakikaten bana verecekleri her türlü sıfatı kabule razıyım..." 872

Bu arada Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, bazı yeterlik önergelerinin geldiğini duyuruyor, fakat İçtüzük hükümleri uyarınca son söz milletvekiline ait olduğu için, yeterlik önergelerini, CHP grubu adına konuşmak isteyen Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş'a söz verdikten sonra oylatacağını açıklıyordu. Bu doğrultuda, Başkan Sirmen, Çelikbaş'ın konuşması tamamlandığında, iki yeterlik önergesini okutuyordu. Her ne kadar, gensoru önergelerinden birini veren İstanbul

⁸⁷⁰ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 8, (17.11.1964), ss. 364-378.

⁸⁷¹ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 8, (17.11.1964), s. 378.

⁸⁷² **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 8, (17.11.1964), s. 397.

Milletvekili Saadet Evren, yeterlik önergelerine karşı çıktıysa da, yapılan oylamada Millet Meclisi Genel Kurulu, yeterlik önerelerini kabul etmiş ve böylece gensoru üzerinde dört gün süren görüşmeler tamamlanmıştı⁸⁷³.

ee- Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem Hakkında Güvensizlik Önergesinin Verilmesi ve Yapılan Oylamada Millet Meclisinin Güvensizlik Önergesini Reddetmesi

Genel Kurulun görüşmelerin yeterliğini kararlaştırması ile birlikte, İstanbul Milletvekili Saadet Evren, Millî Eğitim Bakanı hakkında uzun bir güvensizlik önergesi vermişti. Saadet Evren, önergesinde, Bakan Öktem'e niçin güven duymadığını, madde madde şöyle dile getirmekteydi:

“ Yüksek Başkanlığa

1. Millî Eğitim Bakanı, gensoru müzakerelerinde (Maarifin temel politikası) olarak açıkladığı görüşe, Şûranın tesbit ettiği ilkelere, muhtelif icraat ve beyanatiyle bizzat riayetsizlik ederek, millî politika ile idare edilmesi iktiza eden bu bakanlığı tedvire ehil olmadığını göstermiş, siyasi sorumluluk yüklenmiştir.

2. Bakan, meslekî bir yardım teşekkülü olan federasyonun, siyasi faaliyetlerine vâkıf olduğu halde, bilâkis iştirak etmek ve herhangi bir muamele yapmamak suretiyle vazifesini ihmal etmiştir.

3. Bakan, ehliyetin rol oynamadığı, tamamen tâviz mahiyetinde tâyin ve nakiller yapmak suretiyle mevzuat çerçevesine uygunluğu tesbit edilemeyecek tasarruflar yapmış, maarif camiasında bu adaletsiz tutumu huzursuzluk yaratmıştır.

4. Bakanlığın tedvirinde ek görev meselesi kanun ve tamim hilâfına suiistimal edilmiştir.

5. Bâzı ihbarlar, şikayetler, kanuni mesnedi bulunmayacak savsaklamalarla, netice alınacak şekilde mevkii muameleye konmamış, buna mukabil bâzıları gereğince tahkik edilmiyerek zanlılarının mağduriyetine sebebiyet verilmiş teftiş ve disiplin sistemi âdil ve kanuni bir işleyişten mahrum kalmıştır.

6. Umumi olarak Türkiye maarifinde, öğretmen, öğrenci, sınıf, müfredat programı, not verme usuller, malzeme meselelerinin arz ettiği durum muvacehesinde, tek dersten borçlu geçme usulünün müktesep hakları ihlâl ve Anayasaya mugayir şekilde kaldırılmış olması suretiyle mantık ve maslahata uygunluğu asla vâridolmayan bir tedbir alınmış, maarifin halka hizmet gayesi hilâfına çıkmıştır.

7. Bakan, teşkilâtındaki huzursuzluk ve yolsuzluklardan şahsan kendisine ve makamına intikal ettirilenlere karşı dahi alâkasız kalmış, tedbirlerini almiyarak vazifesini ihmal etmiştir.

⁸⁷³ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 8, (17.11.1964), s. 402.

8. Bakanlığın israfın önlenmesi yolundaki açık tamimine, kendi beyanına ve tabîî tedbirler cümlesinden olmasına rağmen, Maarif Bakanlığındaki israfı önliyecek tedbirler almamıştır.

9. Bakan, Federasyonun açık ithamıyla, ilkokullara tahsis edilen 300 milyon liranın israf edildiği töhmeti altındadır.

10. Keza Bakan, Güzel Sanatlar Akademisine bir şahsın bilâimtihan alınmasını kanun ve talimatnameler hilâfına talebettiği iddiasıyla Dünya Gazetesinin sarîh ithamı altındadır.

11. Bakanın, icranın zirvesindeki mevkî itibariyle, bu tarihe kadar gerek federasyonun, gerek Milliyetçi Öğretmenler Derneğinin, neşriyat yoluyla vâkî ithamları, madunları tarafından yuhalanmış, aleyhine basın toplantıları tertibedilerek itham edilmiş ve halkın itimadının sarsılmış olması itibariyle mevkîinin icabettirdiği prestiji kaybetmiş bulunmaktadır.

12. Bakan, hakları Danıştayın kesin ilâmına bağlanmış öğretmenlerin intibaklarını sağlamamak suretiyle, mahkeme ilâmlarının mutlaka icrasını emreden Anayasanın sarîh hükmüne muhalefet etmiş ve 8000 öğretmeni mağdur bırakmıştır.

Arz ettiğim sebepler tahtında iş başında kalması millî menfaatlere aykırı olan banka güvensizlik oyu verilmesini arz ve talebederim. ”⁸⁷⁴

1961 Anayasasının 89. maddesinin 4. fıkrası uyarınca, bu güvensizlik önergesinin bir tam gün geçtikten sonra Millet Meclisinde oylanması gerekmektedir. Bu doğrultuda, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen de sözü edilen Anayasa hükmüne yollama yaparak, 19 Kasım 1964 Perşembe günü, Saadet Evren’in güvensizlik önergesinin oya sunulacağını bildirmiş ve gündemde başka konu olmadığından Birleşimi kapatmıştır⁸⁷⁵.

Millet Meclisinin 19 Kasım 1964 tarihli 10. Birleşiminde, gündemin ilk maddesi olan Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem hakkında İstanbul Milletvekili Saadet Evren’in verdiği güvensizlik önergesinin oylanmasına gidilmişti. Yapılan açık oylama sonunda, Saadet Evren’in güvensizlik önergesinin kabulü yönünde 166, reddi yönünde ise 180 oy verilmiş, 3 milletvekili de çekimser kalmıştı⁸⁷⁶. Anayasanın 89. maddesinin son fıkrasında bir bakanın veya Hükûmetin düşürülebilmesi için, en az Millet Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğunu oluşturan 226 oy gerektiğinden ve Bakan Öktem’in düşmesi yönünde kullanılan 166 oy bu sayının çok altında kaldığından, Bakan İbrahim Öktem’in düşmesini isteyenler, bu oylamadan yenik çıkmış oluyorlardı.

⁸⁷⁴ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 8, (17.11.1964), s. 403.

⁸⁷⁵ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 8, (17.11.1964), s. 403.

⁸⁷⁶ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 10, (19.11.1964), ss. 461-462, 487-490.

Bu sonuç karşısında, bir bakıma güven tazelemiş olan Millî Eğitim Bakanı Dr. İbrahim Öktem, Millet Meclisinde yaptığı teşekkür konuşmasında şöyle demektedir:

*“Sayın Başkan, değerli arkadaşlarım; dört gün devam eden gensoru önergeleri sonucu olarak Millî Eğitim Bakanlığı politikasını çoğunlukla tasvip buyurduğunuzu minnetle öğrendim. Bu itimadınız şahsıma olduğundan daha fazla, Millî Eğitim Bakanlığının, hepinizin çok iyi takdir edeceğinize emin olduğum çetin hizmet şartlarını gece-gündüz demeden yenmesini şerefle bilen yöneticilerine müteveccihdir. Bu bakımdan bendeniz de huzurunuzda Millî Eğitim Bakanlığında bu hizmetleri yürüten arkadaşlarımıza takdirlerinizi sunar, kendilerine minnetlerimi arz ederim.”*⁸⁷⁷

d- 12. Dönemde Verilen Gensoru Önergelerinin Bir Tablo Halinde Gösterilmesi

Millet Meclisinin 12. Döneminde, gerek Hükûmet, gerek bir bakan hakkında söz konusu olan ve hemen yukarıda her birini ayrıntılı bir biçimde incelediğimiz gensoru girişimlerini bir tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

⁸⁷⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 10, (19.11.1964), ss. 461-462.

Millet Meclisinin 12. Dönemindeki Gensoru Girişimleri

Türü	Aşamalar				
	No.	Gensoru Önergesinin Verilmesi	Ön Görüşme ve Sonuç	Gündeme Alınması Kabul Edilmişse Gensorunun Görüşülmesi	Görüşmeler Sırasında Üyelerce Güvensizlik Önergesi Verilmesi veya Hükûmetin Güven İsteminde Bulunması
Hükûmet Hakkında	1	Tokat Milletvekili Zeyyat Kocamehi'nin, ordu mensuplarından bazıların tutumu dolayısıyla Başbakan İsmet İnönü hakkında gensoru açılmasına dair önergesinin Millet Meclisi Başkanlığına sunulması (11/1). M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 15, (10.12.1962), s. 9.	Gensoru önergesi Millet Meclisinin 12 Aralık 1962 tarihli 16. Birleşiminde okundu. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 16, (12.12.1962), ss. 42-43. Kocamehi, önergesi üzerinde konuştuktan sonra, geri çektiğini bildirmiş, bu nedenle başka bir işlem yapılmasına gerek kalmamıştı. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 2, Cilt: 10, Birleşim: 16, (12.12.1962), s. 45	X	X
	2	C.K.M.P. Genel Başkanı İstanbul Milletvekili Ahmet Oğuz'un, Kıbrıs politikası sebebiyle Hükûmet hakkında gensoru açılmasına dair önergesinin Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunulması (11/2). M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 133, (08.09.1964), s. 393.	Millet Meclisinin 9 Eylül 1964 tarihli 134. Birleşiminde gensoru önergesinin ön görüşmesi yapıldı ve gündeme alınması reddedildi. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 32, Birleşim: 134, (09.09.1964), s. 413.	X	X
	3	Ankara Milletvekili Burhan Apaydın'ın, Kozlu olayları, TRT mevzuu, İstanbul Emniyet Teşkilâtı ve bakanlara hâriçten yapılan müdahale konularında Hükûmet hakkında, gensoru açılmasına dair önergesinin Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunulması (11/5). M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 92, (21.04.1965), s. 242.	Millet Meclisinin 27 Nisan 1965 tarihli 93. Birleşiminde gensoru önergesinin ön görüşmesine başlandığında; gensoru açılması istenen konulardan bir kısmı için halen Meclis Araştırması yürüdüğü, bir konu da yargıya intikal ettiği için, gensoru önergesinin işleme konulmamasına karar verildi. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 38, Birleşim: 93, (27.04.1965), s. 285.	X	X

Bir Bakan Hakkında	1	İstanbul Milletvekili Saadet Evren'in, takibettiği eğitim politikası nedeniyle Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem hakkında verdiği gensoru önergesinin Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunulması (11/3). M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 1, (01.11.1964), s. 12.	Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem hakkında İstanbul Milletvekili Saadet Evren tarafından verilen gensoru önergesinin ön görüşmesi Millet Meclisinin 4 Kasım 1964 tarihli 2. Birleşiminde yapıldı ve gündeme alınmasına karar verildi. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 2, (04.11.1964), s. 32.	Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem hakkındaki iki gensoru önergesinin görüşülmesi, önergeler birleştirilerek, Millet Meclisinin 11, 13, 15 ve 17 Kasım 1964 tarihli, 5., 6., 7. ve 8. Birleşimlerinde yapıldı. 17 Kasım 1964 tarihli 8. Birleşimde verilen yeterli önergelerin kabulü üzerine görüşmeler tamamlandı. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 8, (17.11.1964), s. 402.	Millet Meclisinin 17 Kasım 1964 tarihli 8. Birleşiminde gensoru önergelerinin görüşülmesi tamamlandığı zaman, İstanbul Milletvekili Saadet Evren, Bakan İbrahim Öktem hakkında güvensizlik önergesi verdi. Güvensizlik önergesi Millet Meclisinin 19 Kasım 1964 tarihli 10. Birleşiminde oylandı ve Millet Meclisi Genel Kurulu, 166'ya karşı 180 oyla güvensizlik önergesini reddetti. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 10, (19.11.1964), ss. 461-462, 487-490.
	2	Bolu Milletvekili Kâmil İnal'ın, Beş Yıllık Kalkınma Planının hedefine ve prensiplerine uymayan durumlar yaratan Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem hakkında gensoru açılmasına dair önergesinin Millet Meclisi Genel Kurulunun bilgisine sunulması (11/4). M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 1, (01.11.1964), ss. 12-14.	Millî Eğitim Bakanı İbrahim Öktem hakkında Bolu Milletvekili Kâmil İnal tarafından verilen gensoru önergesinin ön görüşmesi Millet Meclisinin 4 Kasım 1964 tarihli 2. Birleşiminde, Saadet Evren'in önergesinin hemen ardından yapıldı ve gündeme alınmasına karar verildi. Millet Meclisi, İbrahim Öktem hakkındaki bu gensoru önergesi ile Saadet Evren tarafından verilen gensoru önergesinin birleştirilerek görüşülmesini de kararlaştırdı. M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 1, (01.11.1964), s. 39.		

3- Başbakanın veya Bir Bakanın Adlî Sorumluluğunu Harekete Geçirmeye Yönelik Olup TBMM'nin Birleşik Toplantısında Kullanılabilen Denetim Aracı: Meclis Soruşturması

A. Meclis Soruşturmasına İlişkin Olarak Anayasada ve İçtüzüklerde Yer Alan Düzenlemeler

1924 Anayasasında, TBMM'nin, hem belirli bir konuda bilgi edinmeye yönelik inceleme yapma yetkisi, hem de Başbakanın veya bir bakanın göreviyle ilgili bir suç işleyip işlemediklerini soruşturma yetkisi, "Meclis Tahkikatı" başlığı altında, tek bir yetki olarak düzenlenmişken; 1961 Anayasasında, yukarıda "Meclis Araştırması"na ilişkin açıklamalarımızda da değindiğimiz gibi, bu iki yetki birbirinden ayrılmış ve belirli bir konuda bilgi edinmeye yönelik inceleme yapma yetkisi "Meclis Araştırması",

Başbakan veya bir bakanın göreviyle ilgili bir suç işleyip işlemediklerini soruşturma yetkisi ise, “Meclis Soruşturması” olarak adlandırılarak, iki ayrı kurum halinde ele alınmıştır⁸⁷⁸. Bu bağlamda, 1961 Anayasasının, 90. maddesinde şu düzenlemeye yer verildiğini görüyoruz:

“Başbakan veya Bakanlar hakkında yapılacak soruşturma istemleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında görüşülür ve karara bağlanır.

Soruşturma her iki Meclisten eşit sayıda seçilecek üyelerden kurulu komisyonca yürütülür.

Yüce Divana sevk hususunda karar birleşik toplantıda verilir.

Meclislerdeki siyasî parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.”

Madde metninden de anlaşılabileceği gibi, Başbakan veya Bakanların, işledikleri iddia edilen bir suçtan ötürü Yüce Divan’a gönderilip gönderilmemeleri, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan eşit sayıda seçilecek üyelerden kurulu bir komisyon tarafından yürütülecek Meclis Soruşturması sonrasında TBMM’nin birleşik toplantısında kararlaştırılacaktır⁸⁷⁹.

1961 Anayasasının Geçici 3. maddesinde, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, Millet Meclisinin ve Cumhuriyet Senatosunun kendi içtüzükleri yapıncaya kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İchtüzüğünün uygulanacağını öngörülmesi nedeniyle, TBMM Birleşik toplantısında ele alınan Meclis Soruşturması talepleri, TBMM’nin birleşik toplantısında uygulanacak İchtüzük yapıncaya kadar, sözü geçen 27 Ekim 1957 tarihinden önceki İchtüzük hükümleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, sözü geçen İchtüzüğün 169 ilâ 176. maddeleri, “Meclis tahkikatı” başlığı altında, 1961 Anayasasında “Meclis soruşturması” olarak ifade edilen adli soruşturmaya ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Aynı başlık altında yer alan 177. maddede ise, yukarıda Meclis araştırmasına yönelik açıklamalarımızda da değindiğimiz gibi, TBMM’nin oluşturacağı bir komisyon eliyle, adli nitelik taşımayan bir konu hakkında bilgi edinmek amacıyla yapılacak olan “Meclis tahkikatı” ele alınmaktaydı. Bunlardan madde 169’da, milletvekillerinden gelecek olan Meclis Soruşturması açılması istemleri; madde 170’de ise, Başbakan veya bir bakan hakkında yargı

⁸⁷⁸ “Meclis Soruşturması”nın hukukî niteliği ve konusu hakkında bkz. Metin Feyzioğlu, **Meclis Soruşturması**, Savaş Yayınları, Ankara 2006, ss. 3-11. Her ne kadar, anılan eser 1982 Anayasasına göre hazırlanmış ise de, kurumun hukukî niteliği ve konusu değişmeyeceği için burada yararlanılabilecek bir kaynak olarak gösterilmiştir.

⁸⁷⁹ Her ne kadar, 1961 Anayasasının yapım süreci içinde, Kurucu Meclis Anayasa Komisyonunun hazırladığı ilk metinde, Meclis Soruşturması her iki Meclise de tanınan bir yetki olarak öngörülmüşse de; görüşmeler sonunda yapılan değişikliklerle, Meclis Soruşturması, iki Meclisin birleşik toplantısında kullanılabilecekleri yetkilerden biri olarak belirlenmiştir. Meclis soruşturmasına ilişkin, 1961 Anayasasının yapım sürecinde Temsilciler Meclisi ve Millî Birlik Komitesinde yaşanan gelişmeler için bkz. Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, Cilt III, (Mad. 76 – 157), ss. 2642-2752.

organlarından gelecek suç duyurusu üzerine TBMM’ce yapılacak olan işlemler hükme bağlanmaktaydı. Sözü geçen 169. maddeye bakıldığında, şu düzenleme ile karşılaşılacaktır:

“Hükümetten vâki olan bir istizah veyahut bütçenin müzakeresi sırasında veya neticesinde veyahut re’sen Teşkilâtı Esasiye Kanununun 46 ncı maddesinin 1 nci ve 2 nci fıkralarında münderiç Hükümetin umumi siyasetinden ve vekâletlerin ifa ve icrasına mecbur oldukları vazifelerden dolayı vekillerden birinden veyahut İcra Vekilleri Heyetinden cezaî veyahut malî mesuliyeti müstelzim efal vukuundan bahisle tahkikat icrası talebolunursa Reise bir takrir vermek iktiza eder.

Bu takrir Reis tarafından Meclise arz olunur. Alâkadar vekil veyahut vekiller de keyfiyetten haberdar edilir.” ⁸⁸⁰

Yargı organlarınca yürütülen bir adlî inceleme sırasında, Başbakan veya bir bakanın görevleriyle ilgili bir suç işledikleri kuşkusunu ile karşılaşıldığında, bu organların sözü geçen kişiler hakkında soruşturma açma yetkileri bulunmadığı için Meclise yapacakları bir suç duyurusu durumunu ele alan 170. madde metni ise şöyleydi:

“Adliyece bir işin takibi sırasında İcra Vekillerinden birinin vazifesinden münbais bir husustan dolayı vazife noktasından verilen bir kararla Meclise müracaat vukubulursa Heyeti Umumiye bu hususta Meclis tahkikatına mahal olup olmadığını tâyin için evvel emirde beş kişilik bir encümen teşkil eder ve Meclise bu encümenin mazbatasını arz edilir.” ⁸⁸¹

TBMM’nin 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğünün izleyen maddelerinde, soruşturma talebi üzerine TBMM Genel Kurulunda yapılacak olanlar düzenleniyordu. Bu bağlamda, 171. maddede, 169. madde uyarınca TBMM üyeleri tarafından Meclis soruşturması açılması istenmişse, ilgili bakan ve soruşturma açılmasını isteyen üye veya üyeler TBMM Genel Kurulunda dinlendikten sonra soruşturma açılıp açılmamasına Genel Kurulca görüşme yapılmaksızın karar verileceği belirtilmekteydi. Aynı şekilde, yine 171. maddede, soruşturma açılması yargı organları tarafından talep edilmiş ve bu talep üzerine 170. madde uyarınca oluşturulan 5 kişilik komisyon dinlendikten sonra, soruşturma açılıp açılmamasının da TBMM Genel Kurulunda kararlaştırılacağı öngörülmekteydi. TBMM Genel Kurulu, soruşturma (tahkikat) açılmasına karar verdiği takdirde, 172. madde uyarınca, ya Anayasa ve Adalet komisyonlarından oluşan bir karma komisyon veya özel bir soruşturma komisyonu kurulmasına karar verebilmekteydi.

1961 Anayasasının Geçici 3. maddesinde yer alan hüküm uyarınca, Millet Meclisinin, Cumhuriyet Senatosunun ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin kendi

⁸⁸⁰ Madde metni için bkz. Şeref İba, **Osmanlı’dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri**, ss. 277-278. Maddede sözü geçen 1924 Anayasasının 46. maddesinde, Bakanlar Kurulunun hükümetin genel siyasetinden TBMM’ye karşı birlikte sorumlu olduğu ve bakanların ise kendi görev alanına giren işlerden ötürü yine TBMM’ye karşı sorumluluklarının bulunduğu öngörülmekteydi.

⁸⁸¹ Şeref İba, **Osmanlı’dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri**, s. 278.

İçtüzükleri yapılarına kadar TBMM'nin 27 Ekim 1957 tarihinden önceki İçtüzüğünün uygulanıyor olması nedeniyle, Meclis Soruşturması talepleri de, o İçtüzükte "Meclis Tahkikatı"nı düzenleyen ve yukarıda kısmen değinilen kurallara göre işlem görmüştü.

Millet Meclisinin 12. Döneminin son yasama yılı içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğünün hazırlanmasına geçilebilmiş ve bu İçtüzük TBMM Birleşik Toplantısında görüşülerek, Millet Meclisinin 12. Döneminin bitimine az bir zaman kala, 17 Şubat 1965 tarihinde, kabul edilmişti⁸⁸².

1961 Anayasasının 90. maddesi uyarınca, Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosunun birleşik toplantısında kullanılan yetkilerden biri olduğu için, Meclis soruşturmasına ilişkin kurallar da haliyle TBMM Birleşik Toplantısı İçtüzüğünde düzenlenmiş bulunuyordu. Bu bağlamda, adı geçen İçtüzüğün 12. maddesinde, TBMM üyeleri tarafından yapılacak olan Meclis soruşturması istemleri; 13. maddesinde ise, yargı mercileri tarafından yapılacak başvurular ele alınmış bulunuyordu. Gerçekten, değinilen 12. maddede, şu hükmün yer aldığına tanık olmaktayız:

"Görevde bulunan veya görevde ayrılmış olan Başbakan veya bir Bakanlar Kurulu üyesi hakkında Meclis soruşturması açılması isteminin bir veya birkaç Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi tarafından yapılması takdirinde, bu konudaki önergede, Başbakan veya ilgili Bakanlar Kurulu üyesi tarafından, Bakanlar Kurulunun genel siyasetinden veya Bakanlıkların görevleriyle ilgili işlerden dolayı cezai sorumluluğu gerektiren fiillerin görev sırasında işlendiğinden bahs olunmak gerekir.

*Önergede hangi fiillerin hangi kanun ve nizamı aykırı olduğunu, maddesini de zikretmek ve gerekçede göstermek suretiyle belirtmek zorunludur."*⁸⁸³

Yargı organları tarafından yapılacak soruşturma istemleri hakkındaki 13. maddede ise şöyle denilmektedir:

*"Yargı mercilerince bir işin takibi sırasında görevde bulunan veya görevinden ayrılmış olan Başbakan veya Bakanlar Kurulu üyelerinden birinin Bakanlar Kurulu üyelerinden birinin Bakanlar Kurulunun genel siyasetinden veya Bakanlıkların görevleriyle ilgili işlerden dolayı cezai sorumluluğu gerektiren fiilleri sebebiyle görevsizlik kararı verilirse. Başbakanlık eliyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Başkanlığına başvurulur."*⁸⁸⁴

Birleşik Toplantı İçtüzüğünün sonraki maddelerinde soruşturmanın yürütülmesi süreci belirlenmekte ve ister TBMM üyeleri, ister yargı organları tarafından yapılsın, bir soruşturma açılması istemi üzerine TBMM Genel Kurulunca TBMM

⁸⁸² **Resmî Gazete**, 1 Mart 1965, Sayı: 11941; Şeref İba, **Osmanlı'dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri**, ss. 143-152. Birleşik Toplantı İçtüzüğünün TBMM Birleşik Toplantısında görüşülmesine ilişkin tutanaklar için bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 2, (02.12.1964), ss. 9-13, 14-37; Birleşim: 5, (23.12.1964), ss. 104-140; Birleşim: 7, (05.01.1965), ss. 144-149, 154-176; Birleşim: 8, (17.02.1965), ss. 178-183.

⁸⁸³ Şeref İba, **Osmanlı'dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri**, s. 148.

⁸⁸⁴ **A.k.**, s. 148.

Soruşturma Hazırlık Komisyonu seçileceği ve bu komisyonun hazırlayacağı raporun Genel Kurulda görüşülmesinden sonra, Meclis soruşturması açılıp açılmamasının karara bağlanacağı öngörülmekteydi. Meclis soruşturması açılmasına karar verilmesi durumunda, bu kez bir TBMM Soruşturma Komisyonu oluşturulacak ve bu Komisyonun yürüteceği soruşturma sonrasında hazırlayacağı rapor TBMM Birleşik Toplantısı Genel Kurulunda karara bağlanacaktı. Bir diğer deyişle, TBMM Genel Kurulu, Başbakan veya ilgili bakanın Yüce Divana sevk edilmesine, ya da sevk edilmemesine karar verecekti⁸⁸⁵. TBMM Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün, TBMM'nin 27 Ekim 1957 tarihinden önceki İçtüzüğü'nün yürürlükten kaldırılan hükümlerini düzenleyen 30. maddesinde, 1961 Anayasasının Geçici 3. maddesi uyarınca yürürlükte olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1 Kasım 1956 tarihli İçtüzüğü'nün (Dahilî Nizamnamesinin) 169, 170, 171, 172, 173, 174 ve 176'ncı maddelerinin yürürlükten kaldırıldığı hükme bağlanmıştır. Hatırlanacağı üzere, bu maddeler 1924 Anayasasında yer alan "Meclis Tahkikatı"nın adlî nitelikte olanına ilişkin düzenlemeleri içermektedirler. 1961 Anayasasında, 1924 Anayasasındaki "Meclis Tahkikatı" yerine, "Meclis Araştırması" ve "Meclis Soruşturması" olarak iki farklı denetim aracı öngörüldüğüne ve TBMM Birleşik Toplantısı tarafından kullanılabilir olan Meclis Soruşturması yetkisi de 17 Şubat 1965 tarihli Birleşik Toplantı İçtüzüğü'nde düzenlendiğine göre, eski İçtüzükte adlî nitelikteki Meclis Tahkikatına ilişkin hükümlere ihtiyaç kalmadığı açıktı. Ancak, Birleşik Toplantı İçtüzüğü'nün yapıлып yürürlüğe girmesinden önce, Anayasanın 90 maddesi ve TBMM'nin eski İçtüzüğü'ndeki kurallara göre kurulmuş olup da faaliyetini sürdüren komisyonların kendilerine havale edilen konularda son kararlarını alana kadar görevlerine devam edecekleri de TBMM Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün Geçici Maddesinde hükme bağlanmış bulunmaktaydı⁸⁸⁶.

B. Millet Meclisinin 12. Dönemine Denk Düşen Zaman Diliminde TBMM Birleşik Toplantısında Ele Alınan Meclis Soruşturması Talepleri

a- 27 Mayıs 1960 Öncesindeki Döneme İlişkin Meclis Soruşturması Talepleri

aa- 1950'li Yıllarda Gündeme Gelen İki Meclis Soruşturması (Tahkikatı)

Girişiminin Karara Bağlanması

Millet Meclisinin 12. Dönemine denk düşen evrede, çok eski tarihli iki Meclis Soruşturması (Meclis Tahkikatı) girişimi karara bağlanmış bulunuyordu. Bunlardan biri, 1943 yılında Van'ın Özalp ilçesinde yaşanan olaylardan ötürü dönemin Millî Savunma ve İçişleri Bakanları hakkında istenen meclis soruşturması (meclis tahkikatı), diğeri ise 1937 yılında Diyarbakır'da 37 kişinin öldürülmesi olayı nedeniyle dönemin İçişleri Bakanı hakkında istenen meclis soruşturmasıydı.

⁸⁸⁵ Soruşturmanın yürütülmesi sürecine ilişkin Birleşik Toplantı İçtüzüğü'nün 12-23. maddelerinin metinleri için bkz. Şeref İba, **Osmanlı'dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri**, ss. 148-151.

⁸⁸⁶ TBMM Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün Geçici Maddesinde şöyle denilmekteydi: "Bu İçtüzük yürürlüğe girmeden önce Anayasanın 90 ncı ve 1 Kasım 1956 tarihli Türkiye Büyük Millet Meclisi Dahilî Nizamnamesinin 170 ve 172'nci maddeleri gereğince seçilmiş olan komisyonlar, kendilerine havale edilen konularda son kararlar alınıncaya kadar görevlerine devam ederler." Bkz. **A.k.**, s. 152.

a'- 1943 Yılında Van'ın Özalp İlçesinde Bazı Vatandaşların Kurşuna Dizilmesi Olayı İle İlgili Olarak Dönemin Millî Savunma ve İçişleri Bakanları Hakkında Açılan Meclis Soruşturması (Tahkikatı)

Bunlardan ilki, 1943 yılında Van'ın Özalp ilçesinde bazı vatandaşların kurşuna dizilmesi olayı ile ilgili olarak, TBMM'nin 9. Döneminde, durumu inceleyen TBMM Dilekçe Komisyonunun 7 Ağustos 1951 tarihli Raporu ile gündeme gelmişti. “32 vatandaşın öldürülmesi dolayısıyla eski İçişleri ve Millî Savunma bakanları hakkında Meclis tahkikatı açılıp açılmamasına dair Dilekçe Komisyonu raporu (5/38)”nun son kısmında şu ifade yer almaktaydı:

“Hâdiseyi yukarda tafsilâtiyle zikredilen rapor ve yazışmalarla tesbit eden komisyonumuz, eski Millî Savunma Bakam Ali Rıza Artunkal, eski İçişleri Bakanı Hilmi Uran, eski Genelkurmay Başkanı Kâzım Orbay'ın vazifelerini suiistimal etmek suretiyle ve bulundukları mevkilerin kendilerine sağladığı salâhiyetlere dayanarak 32 vatandaşın kurşuna dizilmesi hâdisesinin mesullerini himayeye çalıştıkları ve resmî tahkikatın açılmasını bilerek önledikleri ve eski Van Cumhuriyet Savcısı Kemal Yörükoğlu ile eski Özalp Hukuk Yargıcı Baki Tekin'in vazifelerini suiistimal etmek suretiyle hâdiseye el koymadıkları kanaatine varmakla beraber, hâdisede vazifelerini ihmal ve suiistimal ettikleri mevzuubahsedilen ve yukarda isimlerini zikrettiğimiz şahıslar arasında eski bakanlar bulunmasından ve bakanların mesuliyetlerinin tâyini mevzuunda tahkikat ancak Meclis tahkikatı olarak yapılabileceği Anayasa hükümlerinden anlaşılmasına ve diğer vazifedarların da Bakana tebaan tahkikata tâbi tutulabileceğine binaen komisyonumuz, keyfiyeti bir Meclis tahkikatı açılıp açılmamasına karar vermek hususunda Büyük Millet Meclisinin Yüksek takdirine arz etmeyi uygun bulmuş ve işbu rapor bu maksatla üyelerden Nuri Okçuoğlu'nun şekle ait muhalefetiyle ve ekseriyetle tanzim ve takdim kılınmıştır.”⁸⁸⁷ Sonraki yıllarda, TBMM'nin 10. Döneminde bu Rapor ve konuya ilişkin diğer belgeleri inceleyen o zamanki Dilekçe Komisyonu (TBMM Arzuhal Encümeni) da, 12 Şubat 1955 tarihli Raporunda şu yargıya varmıştı:

“Tavazzuh eden bu duruma göre; zikrolunan vekâletler arası raporda ihmalleri tesbit olunan adı gecen Millî Müdafaa ve Dahiliye vekilleri ile Erkânı Harbiyei Umumiye Reisinin; hâdiseye zamanında muttali oldukları halde, ancak 1948 yılında kanuni icabına tevessül etmek suretiyle; filhakika vazifelerini ihmal ettikleri anlaşılmakta ve haklarında Meclis tahkikatı açılıp açılmaması da Umumi Heyetin Yüksek takdirlerine vabeste bulunmakta ise de; yukarda işaret olunduğu üzere asıl fail ve mesuller hakkında: vazifedar kazai ve idari mercilerce karar verilmiş ve aradan geçen 11 yıl zarfında zaman aşımının husul bulmuş ve Af Kanununun

⁸⁸⁷ TBMM S. Sayısı: 117, “32 vatandaşın öldürülmesi dolayısıyla eski Dahiliye ve Millî Müdafaa vekilleri hakkında Meclis tahkikatı açılıp açılmamasına dair Arzuhal Encümeni mazbatası ile Eskişehir eski Mebusu merhum İsmail Hakkı Çevik'in III numaralı Muvakkat Arzuhal Encümeninin 15 . III. 1950 tarihli haftalık karar cetvelindeki 2123 sayılı Kararın Umumi Heyette görüşülmesine dair takriri ve Arzuhal Encümeni mazbatası (5/38, 4/18)”, **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, Devre: X, İctima: 2, Cilt: 13, İnikat (Birleşim) 91'in sonuna ekli, (15.08.1956), s. 4.

meriyete girmiş olması muvacehesinde; encümenimiz; şikayet, ihbar ve itiraz mevzuları üzerinde; filhal tetkik ve tahkiki mucip bir cihet kalmadığı neticesine vararak azadan Hüseyin Ortakçioğlu'nun vâki muhalefetine karşı, ekseriyetle tâyni muameleye mahal olmadığına karar vermiştir.”⁸⁸⁸

Bu Raporun TBMM’de görüşülmesi sırasında, Raporu hazırlamış bulunan Arzuhal Encümeninin (Dilekçe Komisyonu) Başkanı Konya Milletvekili Abdurrahman Fahri Ağaoğlu, olayın bütün geçmişi açıklayan şu konuşmayı yapmıştı:

“... Bir hakikatin meydana çıkması için eğer tahkikat açılması icabederse ve bunda yüzde bir fayda varsa buna ben de iştirak ederim. Nitekim arz edeceğim:

Vaka 33 vatandaşın kurşuna dizilmesidir. Bu bir faciadır. Buna benzer birçok facialar da vardır. Meselâ, bir jandarma subayının anlattığına göre, bir hayvan hırsızlığının faili bulunamadığından, köy imha edilmiştir. Hayvan hırsızlığının men’i hakkında bir Kanun vardır, (Bir hayvan nereden çalınmışsa o köyün hududuna kadar gider, çalınan hayvan yerine götürülmezse bu köyce tazmin edilir) der, yoksa toptan imhayı tazammun etmez. Buna benzer fecaatlerin hepsi hakkında tahkikat açılsın. Bu meselede 33 kişi kurşuna dizilmiştir, birisi kurtulmuştur. Oda hapsedilmiş ve Meclise müracaat etmiştir. Bu vaka elbette ne affa tâbidir, ne de henüz müruruzaman vardır. Bu katil dâvasıyla uzaktan yakından alâkası olan, fer’an zimethal, hem fiil, müşevvik, emir vermiş, yardım etmiş kimseler, alâkalılar hakkında tahkikat açılmak, takibat yapılmak lâzımgelir.

Fakat ne olmuştur? Böyle bir vakada o günkü kanunlar da, bugünkü kanunlar da her şeyden evvel adliye mühim vazifeler veriyor.

Burada vaka Özalp kazası hududu dâhilinde olduğu için orada müddeiumumi yok, Van Müddeiumumisinin sahası dahilindedir, Van Müddeiumumisi namına sulh hâkimi vakayı tesbit etmiştir.

Zatı vaka nedir? Bu adamlar nasıl kurşuna dizilmiştir? Kaçmışlar mı, kaçmamışlar mı? Bu tahkikat evvel emirde Memurin Muhakemat Kanununa mı tâbidir? Mesuller öğrenildikten sonra vazife meselesi ortaya çıkar. Askerî suç ise askerî hâkim gider. Askerî Muhakeme Kanunu böyle emreder. Askerî hâkim suça el koyuncaya kadar müddeiumumi onunla alâkadar olur. Bunların hiçbirisi yapılmamış. Aradan seneler geçmiş. Ama bunlar yapılabilir mi idi, yapılamaz mı idi, bunu bir tarafa bırakalım. Aradan seneler geçmiş, hâdiseler 1943 de oluyor. 1948 de de Büyük Millet Meclisi işe el koymuş. Büyük Millet Meclisinin kararı şudur, tabî ihbar ve müracaat üzerine işe el konuyor, asıl mesuller askerî mahkemeye veriliyor, orada muhakeme ediliyorlar.

Bunun dışında Büyük Millet Meclisi Geçici Dilekçe Komisyonunun

⁸⁸⁸ Bkz. Yukarıda adı geçen TBMM S.Sayı: 117, s. 6.

kararından aynen okuyorum. (Dilekçe Komisyonunun 17.XII.1949 tarih ve sekiz sayılı haftalık karar cetvelinde neşrolunan bu karar Kayseri Milletvekili Fikri Apaydın'ın 3.1.1949 tarihli önergesiyle Kamutaya intikal ettirilmiş ve Dilekçe Komisyonunun ilk kararında ısrar mahiyetinde olan raporu münakaşa olunarak 19.1.1949 tarihinde aynen kabul olunmuştur.

Kamutayın bu kararı üzerine vukuundan dört seneden fazla bir zaman geçtikten sonra hâdiseye el konulmasına ihmalleriyle sebebolanların tesbiti Başkanlığa yazılmış ve Başkanlığın emriyle kurulan bir Bakanlıklararası Komisyonunda hâdisi ilk defa incelenmiştir.)

Görüyorsunuz ki, karar bir kere ihmale taallük etmektedir. Bu ihmal şu veya bu Vekilin ihmalden ise Büyük Millet Meclisinin tahkikat açılmasına karar vermesi ve takibatı emretmesi şarttır, başka türlü yapılamaz. Eğer vekilleri alâkadar etmiyorsa yani müddeiumumi, vali veya bir başkasını alâkadar ediyorsa o zaman takibat ona göre bir seyir takibeder ve iş Büyük Millet Meclisinde müzakere mevzuu olmaz.

Arkadaşlar, bu karar üzerine bir komisyon kurulmuş, dosyada bu komisyonun raporu var. Genelkurmay Başkanlığını temsilen Şerif Budak, Adalet Bakanlığını temsilen Abdullah Üner, Millî Müdafaa Vekâletini temsilen bir askerî yargıcı, İçişlerini temsilen de Emniyet Umum Müdürü ve Hukuk Müşaviri bulunmuşlardır. Bu komisyon mevzuu tetkik ediyor ve bir rapor veriyor. Bu rapordan sonra yine bizden evvel bu işi tetkik etmiş olan geçici Arzuhal Encümeni, mazbatasının dördüncü sayfasında şu şekilde bir karar vermiştir:

(Hâdiseyi yukarda tafsilâtiyle zikredilen rapor ve yazışmalarla tesbit eden komisyonumuz eski Millî Savunma Bakanı Ali Rıza Artunkal, eski İçişleri Bakanı Hilmi Uran, eski Genelkurmay Başkanı Kâzım Orbay'ın vazifelerini suiistimal etmek suretiyle ve bulundukları mevkilerin kendilerine sağladığı salâhiyetlere dayanarak 32 vatandaşın kurşuna dizilmesi hâdisesinin mesullerini himayeye çalıştıkları ve resmî tahkikatın açılmasını bilerek önledikleri ve eski Van Cumhuriyet Savcısı Kemal Yörükoğlu ile eski Özalp Hukuk Yargıcı Baki Tekin'in vazifelerini suiistimal etmek suretiyle hâdiseye elkoymadıkları kanaatine varmakla beraber hâdisede vazifelerini ihmal ve suiistimal ettikleri mevzuubahsedilen ve yukarda isimlerini zikrettiğimiz şahıslar arasında eski bakanlar bulunmasından ve bakanların mesuliyetlerinin tâyini hususunda tahkikat ancak Meclis tahkikatı olarak yapılabileceği Anayasa hükümlerinden anlaşılmasına ve diğer vazifedarların da bakana tebaan tahkikata tâbi tutulabileceğine binaen, komisyonumuz, keyfiyeti bir Meclis tahkikatı açılıp açılmamasına karar vermek hususunda Büyük Millet Meclisinin yüksek takdirine arz etmeyi uygun bulmuştur.)

Bu ilk mazbatadır. Bu mazbatayı tetkik ettik ve böyle bir tahkikatın

açılmasında hiçbir fayda mülâhaza etmedik. (Tarihi nedir, sesleri) Tarihi 7. VIII. 1951 dir. Bu mazbata Mecliste görüşülmeden ve bir karara bağlanmadan seneler birbirini takibediyor ve nihayet encümenimize geliyor. Meseleyi tetkik ettik. Yalnız ihmal ve suiistimal ileri sürülmektedir, tahkikat bunu göstermektedir. Bu sebeptedir ki bir tahkikat açılmasında ne hukukan ne de fiilen bir fayda mülâhaza etmedik. Ama bu bir katil hadisesidir, mühimdir, buna benzer facialar olmuştur. Büyük Millet Meclisi tarafından bu hâdiselerin tahkiki lâzımdır ve % bir ihtimalle de olsa, bir fayda mülâhaza ediliyorsa, tahkikat açılsın. Biz bunda hiçbir zaman musir değiliz. Arkadaşlarıma bunu arz etmek isterim.”⁸⁸⁹

Daha sonra Siirt Milletvekili Mehmet Daim Süalp’in konuşması üzerine Arzuhal Encümeninin (Dilekçe Komisyonu) Başkanı Konya Milletvekili Abdurrahman Fahri Ağaoğlu bir açıklamada bulunuyordu. Konunun bir Meclis Soruşturmasına (o zamanki adı ile Meclis Tahkikatı) dönüşmesi açısından önemli olduğunu düşündüğümüz bu konuşma ve sonrasındaki açıklama TBMM’nin 15 Ağustos 1956 tarihli 91. Birleşim tutanaklarında şöyle yer almıştı:

“MEHMET DAİM SÜALP (Siirt) — Muhterem arkadaşlar, Fikri Apaydın arkadaşımızın Meclisten dileği iki vekil hakkında isnadölunan suç’a göre bir tahkikat açılıp açılabilmesi keyfiyeti olmuştur. Halbuki bugüne kadar Arzuhal Encümeninde sürüp gelen görüşmeler neticesinde Arzuhal Encümeni kendi vazife ve salâhiyetine girmiyen bir hususu müzakere etmiş ve bugün bir raporla huzurunuz’a çıkmıştır, iki vekil hakkındaki tahkikatın açılıp açılabilmesi ancak bir tahkikat komisyonunun tetkikatı neticesinde ve Heyeti Celilenizin vereceği kararlarla olabilir.

Arzuhal Encümeni iki vekil hakkında isnadedilen suçun mahiyetini tahlile yetkili değildir, «Bunların, suçu ihmaldir veyahut iştiraktır.» diyemez. Mademki vekiller hakkında suç iddiası ileri sürülüyor, o suçun mevcudolup olmadığını ancak bir tahkikat komisyonu tetkik ve neticeye bağlayabilir.

Bu itibarla vaktiyle vekâletler arasında kurulan komisyonun yapmış olduğu tetkikat vekiller hakkında bir tetkikat değildir. Çünkü onların vazifesi dışında kalır. Şimdi istenilen şey, vekillerin hakkında tahkikat olduğuna göre, mutlaka bir tahkikat komisyonunun kurulup kurulmaması hakkında karar vermek lâzımdır. Bu ise, Heyeti Celilenize aittir.

Bu sebeple bendeniz bir takrir veriyorum. Arzuhal Encümeninin raporunun reddi ile bir tahkikat komisyonunun kurulmasına karar vermenizi rica ediyorum. REİS — Encümen.

ARZUHAL ENCÜMENİ REİSİ ABDÜRRAHMAN FAHRÎ AĞAOĞLU (Konya) — Muhterem arkadaşlar, biraz evvel arz ettim, tahkikat açılmasına biz de taraftarız. Yalnız Mehmet Daim Süalp izahatında yanlış bir nokta belirtti;

⁸⁸⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, İçtima: 2, Cilt: 13, İnikat (Birleşim): 91, (15.08.1956), ss. 393-395.

mümasil hâdiselerde emsal olabilir, onun için tashih etmek mecburiyetindeyim.

«Arzuhal Encümeninin vazifesi değildir.» Diyor. «Fikri Apaydın'ın iki vekil hakkında tahkikat açılması talebiyle gelmiştir.» Diyor. Bu böyle değildir. Birvatandaşın istidasiyle geliyor, Arzuhal Encümenine, encümen bir karar veriyor, Fikri Apaydın Arzuhal Encümeninin bu kararma itiraz ediyor ve kararın Büyük Millet Meclisinde görüşülmesini istiyor. Binaenaleyh bir mebus tarafından filân veya falan vekil hakkında tahkikat açılması için tahrir verilmiş değildir. Bir vatandaşın müracaatı ile oluyor.

Böyle olursa nasıl olur. Düşünün, her hangi bir vatandaş Başvekil hakkında tahkikat açılmasını isterse bunların yolu evvelâ Arzuhal Encümenidir. Bu meselede tahkikat açılmasına biz de iştirak ediyoruz.”⁸⁹⁰

Bu konuşmalardan sonra, TBMM'nin 15 Ağustos 1956 tarihli 91. Birleşiminde, bazı milletvekillerince verilen önergelerle, olayda sorumluluğu olanlar hakkında bir Meclis Tahkikatı (Soruşturması) açılması talep edilmiş ve bu talebin kabulü üzerine tahkikatı (soruşturmayı) yapmakla Anayasa ve Adalet Komisyonlarından oluşan bir Karma Komisyon görevlendirilmişti⁸⁹¹. Muhtelif tarihlerde görev süresi uzatılmış olan bu Komisyonun hazırladığı, fakat TBMM Genel Kuruluna sevk edilmeyen rapor hakkında TBMM Başkanlık Divanı 25.6.1963 tarihinde bir karar almış ve bunu TBMM Birleşik Toplantısının 19 Ağustos 1963 tarihli 8. Birleşimde Genel Kurulun onayına sunmuştu. Başkanlık Divanının 25 Haziran 1963 tarih ve 47 sayılı Kararı şöyleydi:

“Van vilâyetinin Özalp kazasında 32 vatandaşın bilâmu hakeme öldürülmesi hâdisesinde dâhli olanlar hakkında tahkikat icrasına dair 15 Ağustos 1956 tarihinde 2027 sayılı Kararla teşkil olunan ve muhtelif tarihlerde görev süresi uzatılmış bulunan Tahkikat Komisyonunun hazırlamış olduğu ve fakat Millet Meclisi Genel Kuruluna sevk edilmemiş bulunan raporunun netice kısmındaki bir kısmı hakkında Genel Kurmay Başkanlığı Askerî Mahkemesinin kaziye-i muhkeme halini alan hükmü; bir kısmı hakkında adam öldürmek veya adam öldürmeye azmetmek ve idam suçlarının delillerini gizlemek ile ithamlarına kâfi delil olmamasından, bir kısmının vefat etmiş bulunmaları sebebiyle ceza takibatına mâruz bırakılmaktan kurtulmuş olmalarından ve diğer bir kısmının da 5677 sayılı Af Kanununun şümulüne girdiğinden Türk Ceza Kanununun 240 ve 330 ncu maddeleri gereğince yapılacak takibatın durdurulmuş olduğundan,

Haklarında ceza dâvası açmaya imkân kalmamış olması şeklindeki sonuca göre bu konuda soruşturma yapmak üzere ayrıca bir komisyon teşkiline lüzum bulunmadığı hususunun Genel Kurula arzı,”

Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen'in oya sunduğu bu Karar, TBMM Genel

⁸⁹⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: X, İçtima: 2, Cilt: 13, İnikat (Birleşim): 91, (15.08.1956), s. 396.

⁸⁹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre (Dönem): X, İçtima (Yasama Yılı): 2, Cilt: 13, İnikat (Birleşim): 91, (15.08.1956), ss. 397-398.

Kurulunca kabul ediliyor ve böylece uzun süre gündemde kalmış olan bu konu kapanıyordu⁸⁹².

b'- 5 Mart 1937 Tarihinde Diyarbakır'da 37 Kişinin Öldürülmesi Olayı Nedeniyle Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Hakkında Meclis Soruşturması (Tahkikatı) Açılmasının Gerekip Gerekmediği

1950'li yıllardan kalan ikinci Meclis Tahkikatı (Soruşturması) girişimi ise, Başbakan Adnan Menderes'in, TBMM Başkanlığına başvurusu ile gündeme gelmişti. Bu bağlamda, Başbakan Adnan Menderes'in imzasıyla TBMM Başkanlığına sunulan ve TBMM'nin 9 Ocak 1953 tarihli 25. Birleşiminde okunan Başbakanlık tezkeresinde şöyle denilmektedir:

"Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

5.III.1937 tarihinde Abidin Özmen'in Diyarbakır'da Genel Müfettiş bulunduğu sırada 37 kişinin öldürülmesine sebebiyet verenler hakkında Diyarbakır Milletvekili Mustafa Ekinci tarafından gerek Büyük Millet Meclisine verilen sözlü soru ve gerekse eski Adalet Bakanı Halil Özyörük'e hitaben yazılan 11.VII.1950 tarihli mektup üzerine, Diyarbakır Cumhuriyet Savcılığınca ve bilâhara Mülkiye Müfettişliğince düzenlenen tahkikat evrakının toplu olarak tetkiki neticesinde; bu işte eski İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın da ilgili bulunduğu tebarüz ettirilmesine ve bu işin bir neticeye iktiran ettirilebilmesi için de evvel emirde bu hâdis hakkında eski İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın sıfatı dolayısıyla Meclis soruşturması gerekip gerekmediğinin bir karara bağlanması zaruri bulunmaktadır.

Bu hususa mütaallik dosya ve İçişleri Bakanlığının 30.I.1952 tarih ve 158-2-30/222-2 sayılı tezkeresi sureti dizi puslası mucibince bağlı olarak sunulmuştur.

*Muktezasını yüksek tetkik ve takdirlerine saygılarımla arz ve neticeden bilgi verilmesini rica ederim."*⁸⁹³

Bu tezkerenin okunması üzerine, Birleşimi yöneten Başkanvekili Celâl Yardımcı, İçtüzüğün 170. maddesi uyarınca, ilgili dosyayı incelemek üzere 5 kişilik bir tahkikat komisyonu kurulması gerektiğini bildiriyor ve komisyonun seçimine geçiliyordu⁸⁹⁴. Yapılan seçim sonrasında, Ankara Milletvekili Osman Talât İltekin, Konya Milletvekili Rıfat Alabay, Yozgat Milletvekili Avni Doğan, Konya Milletvekili Muammer Obuz ve İçel Milletvekili Hüseyin Fırat, tahkik komisyonu üyeliklerine seçilmişlerdi⁸⁹⁵.

Bu Komisyonca hazırlanan ve mevcut delil ve belgeler karşısında eski Dâhiliye

⁸⁹² **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 8, (19.08.1963), s. 159.

⁸⁹³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, Toplantı: 3, Cilt: 19, Birleşim: 25, (09.01.1953), s. 96.

⁸⁹⁴ O tarihte uygulanmakta olan TBMM'nin 1927 tarihli İçtüzüğünün (Dahilî Nizamnamesinin) 13 Haziran 1932 tarihinde değiştirilmiş 170. maddesinde şu hüküm yer almıştı: "Adliyece bir işin takibi sırasında İcra Vekillerinden birinin vazifesinden münbais bir husustan dolayı vazife noktasından verilen bir kararla Meclise müracaat vukubulursa Heyeti Umumiye bu hususta Meclis tahkikatına mahal olup olmadığını tâyin için evvel emirde beş kişilik bir encümen teşkil eder ve Meclise bu encümenin mazbatasını arz edilir." Bkz. Şeref İba, **Osmanlı'dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri**, s. 278.

⁸⁹⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 19, Birleşim: 25, (09.01.1953), ss. 110-111.

Vekili Şükrü Kaya hakkında Meclis Tahkikatı açılması lâzımgeldiğini belirten, fakat Genel Kurula sevk edilmeyen 3.11.1953 tarihli Raporu değerlendiren TBMM Başkanlık Divanı, 25 Haziran 1963 tarihli 47 sayılı Kararının 4 numaralı bendinde, eski İçişleri Bakanlarından Şükrü Kaya'nın halen vefat etmiş bulunması nedeniyle bu konuda başkaca bir işlem yapılmasına lüzum olmadığını saptıyor ve bu husus TBMM Genel Kurulunun onayına sunuluyordu. TBMM Birleşik Toplantısı Genel Kurulu, 19 Ağustos 1963 tarihli 8. Birleşiminde, Başkanlık Divanının kararını onaylamış ve yıllarca sürüncemede kalmış olan bu Meclis Soruşturması (Tahkikatı) girişimi de böylece gündemden çıkmıştı⁸⁹⁶.

bb- 27 Mayıs 1960 Darbesi İle Görevden Alınan ve Yüksek Adalet Divanında Yargılanan Bakanlar Hariç Olmak Üzere, Önceki Yıllarda Bakanlık Yapmış Olanlardan Haklarında Görevleriyle İlgili Suç İşledikleri İddiası Bulunanlara İlişkin Meclis Soruşturması Talepleri

Millî Meclisinin 12. Dönemi, Türk Silâhlı Kuvvetleri içinde kendilerine Millî Birlik Komitesi adını veren bir grup tarafından 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen bir darbe ile TBMM'nin kapatılması, Millî Birlik Komitesince çıkarılan 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı Kanun ile 1924 Anayasasının bazı hükümlerinin kaldırılıp, bazı hükümlerinin değiştirilmesi sonrasında oluşturulan Kurucu Meclisin hazırladığı 1961 Anayasası uyarınca kurulan ilk Meclis olduğu için, Millî Birlik Komitesinin yönetimde bulunduğu ara dönemde bazı bakanlar hakkında yürütülen soruşturmalardan tamamlanamamış olanlarını da sona erdirmek durumundaydı⁸⁹⁷. Bu yükümlülüğün yasal dayanağı, 25 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı “Anayasa Mahkemesi Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun”un

⁸⁹⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 8, (19.08.1963), s. 159.

⁸⁹⁷ 27 Mayıs 1960 darbesini izleyen günlerde, Millî Birlik Komitesi tarafından yapılan 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı “1924 tarih ve 492 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında Geçici Kanun”un 2. maddesinde yasama yetkisinin Millî Birlik Komitesi tarafından kullanılacağı belirtiliyor; 6. maddesinde de, sâkıt (ıskat edilmiş, görevden alınmış olan) Cumhurbaşkanı, Başbakanı, bakanları ve eski iktidar mensuplarını yargılamak üzere “Yüksek Adalet Divanı”nın kurulacağı öngörülüyordu. Tipik bir olağanüstü mahkeme niteliği taşıyan Yüksek Adalet Divanı, aynı madde uyarınca, adlî, idarî ve askerî yargı mensubu hâkimler arasında Bakanlar Kurulunun önerisi üzerine Millî Birlik Komitesi tarafından seçilecek olan bir Başkan, sekiz asıl ve altı yedek üyeden oluşuyordu. Sözü geçen 6. maddede, bir de “Yüksek Soruşturma Kurulu” öngörülmekteydi. Sanıkların sorumluluklarını araştırmak ve haklarında son soruşturma açılarak Yüksek Adalet Divanına gönderilip gönderilmeyeceklerine karar verme yetkisi ile donatılan Yüksek Soruşturma Kurulu, Bakanlar Kurulunun önerisi üzerine Millî Birlik Komitesince seçilen bir Başkan ve otuz üyeden oluşmaktaydı. Yüksek Soruşturma Kurulunun çalışma yöntemi, 16 Haziran 1960 tarih ve 3 sayılı “Yüksek Adalet Divanının Muhakeme Usulüne Ait Geçici Kanun”da düzenlenmişti. Bu hükümler doğrultusunda, 27 Mayıs 1960 tarihinden önce görevde bulunmuş Başbakan ve bakanlar hakkında ön soruşturmayı yapan Yüksek Soruşturma Kurulunun, haklarında son soruşturma açılmasına karar verdiği bakanlar Yüksek Adalet Divanına sevk edilmekte ve yargılanmaları Yüksek Adalet Divanında yapılmaktaydı. 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı “1924 tarih ve 492 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında Geçici Kanun” ve 16 Haziran 1960 tarih ve 3 sayılı “Yüksek Adalet Divanının Muhakeme Usulüne Ait Geçici Kanun”un metinleri için, bkz. **Resmî Gazete**, 14 Haziran 1960, Sayı: 10525; **Resmî Gazete**, 18 Haziran 1960, Sayı: 10529.

Geçici 7. maddesinde yer almaktaydı. Bu bağlamda, sözü edilen maddede, Anayasa Mahkemesinin göreve başladığının Resmî Gazetede ilân edildiği gün Yüksek Adalet Divanı ile Yüksek Soruşturma Kurulunun hukukî varlıklarının sona ereceği belirtildikten sonra, sâkit Cumhurbaşkanı ile ilgili olup Yüksek Soruşturma Kurulu veya Yüksek Adalet Divanı tarafından karara bağlanmamış olan dosyaların Anayasa Mahkemesine aktarılacağı; eski bakanların Yüksek Adalet Divanınca karara bağlanmamış olan dâvâ dosyalarının Anayasa Mahkemesine, Yüksek Soruşturma Kurulunca henüz karara bağlanmamış olan dâvâ dosyalarının ise Anayasanın 90. maddesine göre işlem yapılması için Millet Meclisi Başkanlığına gönderileceği öngörülmekteydi⁸⁹⁸.

⁸⁹⁸ 25 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı “Anayasa Mahkemesi Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun”un Geçici 7. maddesindeki düzenleme şöyleydi:

“GEÇİCİ MADDE 7.- 1. Anayasa Mahkemesinin göreve başladığının Resmî Gazetede ilân edildiği gün, Yüksek Adalet Divanı ile Yüksek Soruşturma Kurulunun hukukî varlıkları sona erer.

2. 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı Kanunun 6 ncı maddesinde zikredilen sâkit Cumhurbaşkanı ile ilgili olup Yüksek Soruşturma Kurulu veya Yüksek Adalet Divanı tarafından karara bağlanmamış olan dosyalar; Millî Birlik Komitesinin 7 Temmuz 1960 tarihli ve 2 sayılı Kararı uyarınca Anayasa Mahkemesine tevdi olunur.

3. Bu Kanunun yayımı tarihinde, 22 Aralık 1960 tarihli ve 169 sayılı Kanunun 1 inci maddesinin (A) bendinde zikredilen sâkit bakanların görevleriyle ilgili suçlarıyla bunların fiillerine iştirak edenlerin suçlarına ilişkin olup Yüksek Adalet Divanınca henüz karara bağlanmamış bulunan dâva dosyaları, Anayasa Mahkemesine;

4. 3 üncü bendde gösterilen şahısların yine bu bendde yazılı suçlarından dolayı Yüksek Soruşturma Kurulunca henüz karara bağlanmamış bulunan dâva dosyaları, Anayasanın 90 ıncı maddesi gereğince işlem yapılmak üzere, Millet Meclisi Başkanlığına;

5. 2 ve 3 üncü bendlerde zikredilen şahısların vazifeyle ilgili olmayan suçlarıyla sâkit milletvekillerinin suçlarından dolayı Yüksek Adalet Divanı ile Yüksek Soruşturma Kurulunun elinde bulunan dosyalar; genel hükümler dairesinde işlem yapılmak üzere, ilgili mercilere Tevdi olunur.

6. Sâkit bakanların görevleriyle ilgili suçlarıyla, bu suçlarda iştiraki bulunanlar hakkında Yüksek Adalet Divanına açılmış olan dâvalara veya bu suretle Yüksek Soruşturma Kurulunun elinde bulunan tahkikat dosyalarına konu teşkil eden fiillerden dolayı gayrimeşru iktisapları da mevcutsa, dâva açılan dosyalar; Anayasanın 90 ıncı maddesi gereğince işlem yapılmak üzere, Millet Meclisi Başkanlığına tevdi olunur.

Bu halin dışında kalan gayrimeşru iktisap dosyaları, 22 Aralık 1960 tarihli ve 170 sayılı kanunun 1 inci maddesi gereğince, kanuni merciine devrolunur.

7. Yukardaki bentlerde yazılı şahıslar hakkında Yüksek Adalet Divanı ve Yüksek Soruşturma Kurulunca itihaz olunmuş tedbir ve kararlar; ilgili mercilerce aksine bir karar verilinceye kadar; muteberdir.

Yüksek Adalet Divanı ve Yüksek Soruşturma Kurulunca itihaz edilmiş bulunan tedbirler; dosyaların yukardaki bentlerde gösterilen mercilere tevdi tarihinden itibaren en geç bir ay içinde, tedbirin devamına karar verilmediği takdirde, kendiliğinden kalkar.

8. Yüksek Adalet Divanı ile Yüksek Soruşturma Kurulunun kuruldukları günden hukukî varlıklarının sona erdiği güne kadar tahkikat ve dâva sebebiyle ellerinde mevcut olup yukardaki bentlerde zikrolunanların dışında kalan bilcümle evrak, belge ve dosyalardan Yüksek Adalet Divanını ilgilendirenler Anayasa Mahkemesi Başkanlığına, Yüksek Soruşturma Kurulunu ilgilendirenler de Millet Meclisi Başkanlığına hıfzedilmek üzere tevdi olunur.” **Resmî Gazete**, 25 Nisan 1962, Sayı: 11091.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Yüksek Soruşturma Kurulunca haklarında vazifesizlik kararı verilen (27 Mayıs 1960 İnkılâbı ile düşürülen Bakanlardan gayri olan) eski Bakanların görevleriyle ilgili suçlarından dolayı yargılanmalarına mahal olup olmadığı hakkında bir karar verilmesine dair Adalet Bakanlığından alınan 6.11.1961 tarihli ve 35445 sayılı tezkerenin sureti ile eki ilişik dizi pusulası mucibince biri tahta, diğeri mukavva kutudan ibaret iki sandık içerisinde mahfuz 84 dosya birlikte sunulmuştur.

334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 90 ncı maddesine tevfikan gereğinin takdir ve ifa buyurulmasını arz ederim.

Fahri Özdilek

Başbakan Vekili Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı

Millet Meclisi Başkanlığına

İlgi: 9.11.1961 tarihli ve 6/2 – 5167 sayılı tezkereye;

Yüksek Soruşturma Kurulunca haklarında vazifesizlik kararı verilen (27 Mayıs 1960 İnkılâbı ile düşürülen Bakanlardan gayri olan) eski Bakanların görevleriyle ilgili suçlarından dolayı yargılanmalarına mahal olup olmadığı hakkında bir karar verilmesine dair Adalet Bakanlığından bu kere alınan 25.11.1961 tarihli ve 18922 sayılı tezkerenin suretiyle eki beş adet dosya bağlı olarak sunulmuştur.

334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 90 ncı maddesine tevfikan gereğinin takdir ve ifa buyurulmasını arz ederim.

İsmet İnönü

Başbakan

Bu düzenlemeler doğrultusunda, eski bakanların, 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında oluşturulan Yüksek Soruşturma Kurulunca incelemeye alınıp da üzerinde henüz karar verilmemiş dosyaları Millet Meclisi Başkanlığına gönderilmiş ve TBMM Birleşik Toplantısında karara bağlanması için gerekli süreç başlatılmıştı. Bu bağlamda, eski bakanlar hakkında Yüksek Soruşturma Kurulundan gelen dosyalar, 17 Şubat 1965 tarihinde kabul edilen ve 1 Mart 1965 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren TBMM Birleşik Toplantı İçtüzüğünden önce, 1961 Anayasasının Geçici 3. maddesine göre uygulanmakta olan TBMM'nin 27 Ekim 1957 tarihinden önceki İçtüzüğü'nün 170. maddesi uyarınca işleme tâbi tutuluyor ve anılan 170. madde doğrultusunda oluşturulan 5 kişilik bir komisyonun hazırlayacağı rapor üzerine TBMM Birleşik Toplantısında Meclis soruşturması açılıp açılmamasına karar veriliyordu. TBMM Genel Kurulu Meclis soruşturması açılmasına gerek görmezse, dosya işlemiden kaldırılmakta; soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde ise, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan seçilecek eşit sayıdaki üyelerden oluşan bir komisyonun yapacağı soruşturma sonrasında hazırlayacağı rapor ışığında, TBMM Genel Kurulu, ilgili bakanın Yüce Divana sevk edilip edilmemesini karara bağlamaktaydı.

27 Mayıs 1960 darbesi ile görevden alınan ve Yüksek Adalet Divanında yargılanan bakanlar hariç olmak üzere, önceki yıllarda bakanlık yapmış olup, haklarında görevleriyle ilgili suç işledikleri iddiası bulunan bakanlara ilişkin dosyalar,

haklarında Meclis Soruşturması açılıp açılmamasının kararlaştırılması için TBMM Başkanlığına gönderilmiş bulunuyordu. Bu bağlamda, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerle Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu oluştuktan sonra, gerek henüz yeni Hükûmet kurulmadığı için göreve devam etmekte olan 27 Mayıs 1960 müdahalesi sonrasında kurulan Hükûmet adına Başbakan Vekili Fahri Özdilek'in; gerek yeni Anayasa uyarınca oluşan ve 20 Kasım 1961 tarihinde kurulan ilk Hükûmet olan VIII. İnönü Hükûmeti adına Başbakan İsmet İnönü'nün imzalarıyla TBMM'ye gönderilen ve TBMM Birleşik Toplantısının 20 Aralık 1961 tarihli 6. Birleşiminde Başkan Fuad Sirmen tarafından Genel Kurulun bilgisine sunulan dosyalara ilişkin yazılarda şöyle denilmekteydi⁸⁹⁹:

Bu sunuştan sonra, birleşimi yöneten Başkan Sirmen, adlî makamlardan gelen bu soruşturma taleplerini değerlendirmek için İçtüzüğü'nün 170. maddesi uyarınca 5 kişilik komisyon kurulması gerektiğini bildiriyor ve iki ayrı komisyon kurulması yönünde verilen önerenin kabulü üzerine üyelerin seçimine geçiliyordu. Adli bir görevi yerine getireceği için gizli oyla yapılan seçimde; Birinci Komisyona, Cumhuriyet Senatosu Tokat Üyesi Zihni Betil (CHP), Rize Milletvekili Cevat Yalçın (AP), Manisa Milletvekili Muammer Erten (CHP), İçel Milletvekili Mazhar Arıkan (AP), Sivas Milletvekili Cevat Odyakmaz (CKMP); İkinci Komisyona da, Cumhuriyet Senatosu Ordu Üyesi Zeki Kumrulu (CHP), Kayseri Milletvekili Mehmet Göker (CHP) Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek (YTP), Konya Milletvekili Cahit Yılmaz (AP) ve Cumhuriyet Senatosu Maraş Üyesi Nedim Evliya (AP) seçilmişlerdi⁹⁰⁰. Ancak, İkinci Komisyona seçilen Cumhuriyet Senatosu Maraş Üyesi Nedim Evliya, rahatsızlığı nedeniyle istifa edince, yerine, TBMM Birleşik Toplantısının 10 Ocak 1962 tarihli 8. Birleşiminde Cumhuriyet Senatosu İstanbul Üyesi Fethi Başak (AP) seçilmişti⁹⁰¹.

TBMM Birleşik Toplantısı Genel Kurulu, ayrıca dosyaların iki komisyon arasında nasıl paylaştırılacağına da karar vermiş ve paylaşımda dosya numaralarının tek veya çift oluşunun dikkate alınması benimsenmişti. Her ne kadar dosyaların iki komisyon arasında paylaşılmasının suç konularına göre yapılması da istenmişse de, Genel Kurul bu istemi kabul etmemişti. Sözü edilen konuya ilişkin olarak Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen'in ve Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoglu'nun konuşmaları TBMM Birleşik Toplantı tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“BAŞKAN — ... Dosyaların bu iki heyet arasında nasıl taksim edileceğine ait olarak verilen takrirden bir sarahat yoktur. Bu dosyaların bu beşer kişilik heyetler arasında ne şekilde taksim edileceği hakkında bir mütalâa var mı efendim ? Kendileri aralarında mı bunu halletsinler, yoksa sıra ile yarı adedini bir komisyona, diğer yarı adedini diğer komisyona mı verelim?

Bir Milletvekili — Tek numaralar birisine, çift numaralar diğerine verilsin.

⁸⁹⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 6, (20.12.1961), s. 39.

⁹⁰⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 6, (20.12.1961), s. 42.

⁹⁰¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 8, (10.01.1962), ss. 48-49.

YUSUF AZİZÖĞLU (Diyarbakır Milletvekili) — Muhterem arkadaşlar, dosya sırası ile taksiminde mahzur vardır. İsim olarak taksimi bir dereceye kadar uygundur. Fakat esas olarak suç konuları bakımından taksim yapılmalıdır. Meselâ inancı kötüye kullanma, vazifeyi kötüye kullanma, irtikâp ve saire şeklinde taksim yapılmalıdır ve zannederim dosyaların ekseriyeti bu konulara aittir. Suç konuları itibariyle her iki komisyon arasında bir taksim yapılırsa hem tetkiki daha kolay olur, hem de daha hukuki olur kanaatindeyim. Konular bakımından bu iki komisyon arasında bir taksim yapılmalıdır, benim teklifim budur.

BAŞKAN — Yazılı bir teklif veriyor musunuz?

YUSUF AZİZÖĞLU — Hayır. Sadece ifade etmiş oluyorum.

BAŞKAN — O halde takriri arz ediyorum.

Başkanlığa

Dosyaların suç konuları itibariyle tasnif edilerek Başkanlık Divanınca komisyonlara havalesini arz ve teklif ederiz.

Coşkun Kırca

İstanbul Milletvekili

Nurettin Ardiçoğlu

Elâzığ Milletvekili

BAŞKAN — Takrir hakkında söz isteyen var mı? Olmadığına göre önergeyi kabul edenler... Kabul etmiyenler... Kabul edilmemiştir.

Tek, çift teklifinde bulundunuz. Dosyaları kurulacak encümenlere tek ve çift numara olarak verilmesini kabul edenler... Kabul etmiyenler... Kabul edilmiştir.

Riyaset Divanı bu komisyonlara, kabul buyurduğunuz şekilde dosyaları tevdi edecektir.”⁹⁰²

Alınan bu kararlar doğrultusunda, 27 Mayıs öncesinde bakanlık yapan veya bu müdahale sırasında bakan olup da Yüksek Soruşturma Kurulunca henüz karara bağlanmamış bulunan dâva dosyaları, belirlenen beşer üyeden oluşan iki komisyon tarafından incelenmeye alınmış ve sözü edilen beşer üyeli komisyonlarca hazırlanan raporlar TBMM Birleşik Toplantısında değerlendirilerek, bazıları hakkında Meclis soruşturması açılmasına gerek görülmemiş, bazıları hakkında ise Meclis soruşturması açılmıştı. Haklarında Meclis soruşturması açılmasına karar verilen bakanların Yüce Divana gönderilip gönderilmemesi hususu, Meclis soruşturmasını yürüten komisyonun hazırladığı rapor ışığında yine TBMM Birleşik Toplantısında karara bağlanmıştı. Bu kişiler hakkında hazırlanmış olup, Yüksek Soruşturma Kurulunca karara bağlanamamış ve bu nedenle 25 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı “Anayasa Mahkemesi Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun”un Geçici 7. maddesi uyarınca TBMM’ye intikal etmiş bulunan dava dosyaları üzerinde, beşer üyeden

⁹⁰² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 6, (20.12.1961), s. 40.

oluşan iki komisyonca hazırlanan rapor ve sonrasında TBMM Genel Kurulunda yaşanan gelişmeler, aşağıda bir tablo halinde gösterilmiştir:

Millet Meclisinin 12. Dönemine Denk Düşen Evrede TBMM Birleşik Toplantısında Ele Alınan Meclis Soruşturması Talepleri (Yüksek Soruşturma Kurulunca karara bağlanamamış ve bu nedenle 25 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun”un Geçici 7. maddesi uyarınca TBMM’ye intikal etmiş bulunan dava dosyaları ile ilgili olanlar)					
No.	Hakkında Soruşturma İstenen Bakan	5 üyeli Komisyonun önerisi	TBMM Genel Kurulunun kararı	Meclis Soruşturması açılması kabul edilmişse, oluşturulan Soruşturma Komisyonunun kararı	TBMM Genel Kurulunun kararı
1	Sağlık ve Sosyal Yardım eski Bakanı Nafiz Körez	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 13, (30.03.1962), s. 113.	--	--
2	Sanayi eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılması gerekir	Soruşturma açılmasına gerek yok T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (25.04.1962), ss. 150-151.	--	--
3	Ticaret eski Bakanı Sıtkı Yırcalı	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (25.04.1962), s. 151.	--	--
4	Tarım eski Bakanı Esat Budakoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (25.04.1962), s. 151.	--	--
5	Sanayi eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılması gerekir	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (25.04.1962), ss. 151-160.	--	--
6	İşletmeler eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılması gerekir	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (25.04.1962), ss. 160-163.	--	--

7	Tarım eski Bakanı Esat Budakoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 14, (25.04.1962), s. 164.	--	--
8	Eski Bakanlardan Celâl Yardımcı ile İktisat ve Ticaret Bakanlığı Makamı ve Sanayi eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Doğrudan TBMM Genel Kurulunda görüşülüyor	Soruşturma açılmasına karar verilip, soruşturma komisyonu oluşturuluyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (03.07.1962), s. 174.	Soruşturma Kurulu, Millet Meclisinin 12. Dönemine denk düşen süre içinde soruşturmayı tamamlayamadı- ğından 13. Döneme sarkıyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Toplantı: 5, Cilt: 5, Birleşim: 1, (15.12.1965), ss. 2-3.	--
9	Sanayi eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılması gerekir	TBMM Genel Kurulu soruşturma açılmasına karar veriyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (03.07.1962), ss. 174-181.	Komisyon, Yüce Divana sevk edilmesine karar veriyor. T.B.M.M. S. Sayısı: 20, TBMM'nin 15.01.1964 tarihli 3. Birleşim Tutanağı sonuna ekli, T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3.	TBMM Genel Kurulu, Yüce Divana sevkine gerek görmüyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 3, (15.01.1964), ss. 46-50.
10	Sanayi eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (03.07.1962), s. 182.	--	--
11	Çalışma eski Bakanı Mümtaz Tarhan	Soruşturma açılması gerekir	TBMM Genel Kurulu soruşturma açılmasına karar veriyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (03.07.1962), ss. 182-185.	Komisyon, Yüce Divana sevk edilmesine karar veriyor. T.B.M.M. S. Sayısı: 18, TBMM'nin 15.01.1964 tarihli 3. Birleşim Tutanağı sonuna ekli, T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3.	TBMM Genel Kurulu, Yüce Divana sevkine gerek görmüyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 3, (15.01.1964), ss. 35-44.
12	Adalet eski Bakanı Esat Budakoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (03.07.1962), ss. 185-186.	--	--

13	Ticaret eski Bakanı Sıtkı Yırcalı	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (03.07.1962), s. 186.	--	--
14	Adalet eski Bakanı Hüseyin Avni Göktürk	Soruşturma açılması gerekir	TBMM Genel Kurulu soruşturma açılmasına karar veriyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), ss. 230-231.	Komisyon, Yüce Divana sevk edilmesine karar veriyor. T.B.M.M. S. Sayısı: 19, TBMM'nin 15.01.1964 tarihli 3. Birleşim Tutanığı sonuna ekli, T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3.	TBMM Genel Kurulu, Yüce Divana sevkine gerek görmüyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 3, (15.01.1964), ss. 44-46.
15	İşletmeler eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), s. 231.	--	--
16	Ticaret eski Bakanı Sıtkı Yırcalı	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), s. 231.	--	--
17	Tarım eski Bakanı Esat Budakoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), s. 231.	--	--
18	Sanayi eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), s. 232.	--	--
19	Millî Eğitim eski Bakanı Ahmet Özel	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), s. 232.	--	--
20	Adalet eski Bakanı Esat Budakoğlu	Soruşturma açılması gerekir	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), ss. 232-239.	--	--

21	Eski Bakanlardan Halûk Şaman ve Sanayi eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Doğrudan TBMM Genel Kurulunda görüşülüyor	Soruşturma açılmasına karar verilip, bu soruşturmanın da, 8, 9 ve 10 numarada gösterilen soruşturmaları sürdürmekte olan komisyonca yapılması kabul ediliyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 18, (05.09.1962), ss. 244-245.	Soruşturma Kurulu, Millet Meclisinin 12. Dönemine denk düşen süre içinde soruşturmayı tamamlamamış-ğından 13. Döneme sarkıyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Toplantı: 5, Cilt: 5, Birleşim: 1, (15.12.1965), ss. 2-3.	
22	Ulaştırma eski Bakanı Arif Demirel	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 18, (05.09.1962), ss. 245-248.	--	--
23	Ulaştırma eski Bakanı Arif Demirel	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 18, (05.09.1962), s. 248.	--	--
24	İşletmeler eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 18, (05.09.1962), s. 248.	--	--
25	Sanayi eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 18, (05.09.1962), s. 248-249.	--	--
26	Ulaştırma eski Bakanı Arif Demirel	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 18, (05.09.1962), s. 249.	--	--
27	İşletmeler eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılması gerekir	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 18, (05.09.1962), ss. 249-257.	--	--
28	Sanayi eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılması gerekir	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 19, (14.09.1962), s. 263.	--	--

29	Sağlık ve Sosyal Yardım eski Bakanı Nafiz Körez	Soruşturma açılması gerekir	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 19, (14.09.1962), s. 263.	--	--
30	Sanayi eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 19, (14.09.1962), s. 264.	--	--
31	İşletmeler eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 19, (14.09.1962), s. 264.	--	--
32	Adalet eski Bakanı Esat Budakoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 19, (14.09.1962), s. 264.	--	--
33	Tarım eski Bakanı Esat Budakoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 19, (14.09.1962), ss. 264-265.	--	--
34	İşletmeler eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 19, (14.09.1962), s. 265.	--	--
35	Ulaştırma eski Bakanı Arif Demirel	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 19, (14.09.1962), s. 265.	--	--
36	Ulaştırma eski Bakanı Arif Demirel	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 19, (14.09.1962), s. 265.	--	--
37	Sanayi eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 19, (14.09.1962), ss. 265-266.	--	--

38	Çalışma eski Bakanı Mümtaz Tarhan	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 19, (14.09.1962), s. 266.	--	--
39	Ulaştırma eski Bakanları Muammer Çavuşoğlu, Arif Demirer, Muzaffer Kurbanoglu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 19, (14.09.1962), s. 266.	--	--
40	Ticaret eski Bakanı Sıtkı Yırcalı	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 19, (14.09.1962), s. 266.	--	--
41	Adalet eski Bakanı Esat Budakoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 19, (14.09.1962), s. 266-267.	--	--
42	Ulaştırma eski Bakanı Arif Demirer	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 19, (14.09.1962), s. 267.	--	--
43	İşletmeler eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 1, (05.12.1962), s. 8.	--	--
44	Çalışma eski Bakanı Mümtaz Tarhan ve Devlet eski Bakanı Emin Kalafat	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 1, (05.12.1962), ss. 8-9 ve bu tutanak sonuna ekli T.B.M.M. S. Sayısı: 43.	--	--
45	Devlet eski Bakanı Muzaffer Kurbanoglu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 1, (05.12.1962), s. 9.	--	--

46	Sanayi eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 1, (05.12.1962), s. 9.	--	--
47	Sanayi eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 1, (05.12.1962), s. 9.	--	--
48	Adalet eski Bakanı Hüseyin Avni Göktürk	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 1, (05.12.1962), s. 9.	--	--
49	Sanayi eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 1, (05.12.1962), ss. 9-10.	--	--
50	Maliye eski Bakan vekili Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 1, (05.12.1962), s. 10.	--	--
51	Adalet eski Bakanı Esat Budakoğlu ile Ulaştırma eski Bakanı Fevzi Uçaner	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 2, (08.02.1963), ss. 16, 18-19.	--	--
52	Tarım eski Bakanı Esat Budakoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 2, (08.02.1963), s. 16, 19.	--	--
53	İşletmeler eski Bakanı Samet Ağaoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 2, (08.02.1963), ss. 16, 20-21.	--	--
54	Adalet eski Bakanı Esat Budakoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 2, (08.02.1963), s. 16, 21.	--	--

55	Adalet eski Bakanı Esat Budakoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 2, (08.02.1963), ss. 16-17, 21.	--	--
56	Tarım eski Bakanı Esat Budakoğlu	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 2, (08.02.1963), s. 17, 22.	--	--
57	Ticaret eski Bakanı Fethi Çelikbaş	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 2, (08.02.1963), s. 17, 22.	--	--
58	Adalet eski Bakanı Hüseyin Avni Göktürk ve eski Bakanlardan Celâl Yardımcı	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 2, (08.02.1963), s. 17, 23.	--	--
59	Ticaret eski Bakanı Sıtkı Yırcalı	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 4, (29.05.1963), ss. 52-58, 63; Birleşim: 5, (05.06.1963), ss. 87-88.	--	--
60	Ticaret eski Bakanı Zeyyat Mandalıncı	S o r u ş t u r m a açılması gerekir	TBMM Genel Kurulu soruşturma açılmasına karar veriyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 4, (29.05.1963), ss. 52-58, 63, 71-78; Birleşim: 5, (05.06.1963), ss. 87-88, 89-95.	Komisyon, Yüce Divana sevk edilmesine karar veriyor. T.B.M.M. S. Sayısı: 23, TBMM'nin 17.02.1964 tarihli 8. Birleşim Tutanağı sonuna ekli, T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4.	TBMM Genel Kurulu, Yüce Divana sevkine gerek görmüyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4. Birleşim: 8, (17.02.1965), ss. 184-187.
61	Sağlık ve Sosyal Yardım eski Bakanı Nafiz Körez	Soruşturma açılması gerekir	TBMM Genel Kurulu soruşturma açılmasına karar veriyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 4, (29.05.1963), ss. 58-63, 63, 78-84; Birleşim: 5, (05.06.1963), ss. 3, 88, 96-102.	Komisyon, Yüce Divana sevk edilmesine karar veriyor. T.B.M.M. S. Sayısı: 24, TBMM'nin 17.02.1964 tarihli 8. Birleşim Tutanağı sonuna ekli, T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4.	TBMM Genel Kurulu, Yüce Divana sevkine gerek görmüyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4. Birleşim: 8, (17.02.1965), ss. 187-199.

62	Sanayi eski Bakanı Sebati Ataman	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 1, (04.12.1963), ss. 5-8.	--	--
63	Devlet eski Bakanı Mükerrem Sarol	Soruşturma açılmasına gerek yok	Soruşturma açılmasına gerek yok. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 1, (04.12.1963), s. 2, 8.	--	--

Yukarıdaki tablo incelendiğinde görüleceği gibi, Silâhlı Kuvvetlerin 27 Mayıs 1960 tarihli müdahalesi öncesinde bakanlık yapanlara veya bu müdahale sırasında bakan olup da haklarındaki dosyalar Yüksek Soruşturma Kurulunca henüz karara bağlanmamış bulunanlara ilişkin suç iddialarının ön soruşturması, 25 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun”un Geçici 7. maddesi ve 1961 Anayasasının 90. maddesi uyarınca TBMM Birleşik Toplantısında gerçekleştirilmiş ve 63 dosyada bazı eski bakanlar hakkında ileri sürülen toplam 71 ayrı suç iddiası (8, 21, 39, 44, 51 ve 58 sıra numaralı soruşturma dosyalarında olduğu gibi, dosyaların bir kısmında birden çok bakan hakkında iddia yer almaktaydı) ele alınmıştı. TBMM Genel Kurulunda, bu iddiaların 54’ü hakkında, beş üyeli komisyonun görüşü doğrultusunda Meclis Soruşturması açılmasına gerek görülmemiş; 7’si hakkında beş üyeli komisyonun soruşturma açılmasını önermesine karşın soruşturma açılmaması kararlaştırılmış; 5’i hakkında ise, beş üyeli komisyonun önerisine uyularak soruşturma açılmasına karar verilmiş, fakat, kurulan Meclis soruşturması komisyonunun yürüttüğü soruşturma sonunda, 5 bakanın da Yüce Divana sevk edilmelerine gerek olmadığı sonucuna varılmıştı. Bunlardan başka, yine 27 Mayıs öncesi döneme ilişkin olarak, biri 3 bakana, diğeri 2 bakana ait iki ayrı dosya, beş üyeli komisyona gönderilmeden doğrudan TBMM Genel Kurulunda ele alınarak, kurulan Meclis soruşturması komisyonlarına gönderilmiş; ancak, bu soruşturmalar TBMM Birleşik Toplantısının, Millet Meclisinin 12. Dönemine rastlayan evrede tamamlanamadığından, sonucun alınması TBMM Birleşik Toplantısının, Millet Meclisinin 13. Dönemine rastlayan evresine kalmıştı. Bu verileri, bir tablo halinde şöyle gösterebiliriz.

27 Mayıs Darbesi sırasında veya öncesinde görev yapan bakanlar hakkında ileri sürülen iddialara ilişkin olan ve Yüksek Soruşturma Kurulunca karara bağlanamadığından 25 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı “Anayasa Mahkemesi Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun”un Geçici 7. maddesi uyarınca TBMM’ye intikal etmiş bulunup Millet Meclisinin 12. Dönemine Denk Düşen Evrede TBMM Birleşik Toplantısında ele alınan dava dosyalarının sonucuna ilişkin veriler

Hem Beşli Komisyonun, hem de TBMM Genel Kurulunun soruşturma açılmasına gerek duymaması nedeniyle işlemiden kaldırılan dosya sayısı ve bu dosyalarda haklarında suçlamada bulunulmuş olan eski bakanlar: *Samet Ağaoğlu hakkında 15 ayrı suçlama; *Esat Budakoğlu hakkında 12 ayrı suçlama; *Arif Demirel hakkında 7 ayrı suçlama; *Sıtkı Yırcalı hakkında 5 ayrı suçlama; *Mümtaz Tarhan hakkında 2 ayrı suçlama; *Muzaffer Kurbanoğlu hakkında 2 ayrı suçlama; *Hüseyin Avni Göktürk hakkında 2 ayrı suçlama; Nafiz Körez, Muammer Çavuşoğlu, Fevzi Uçaner, Fethi Çelikbaş, Celâl Yardımcı, Sebati Ataman ve Mükerrrem Sarol haklarında birer suçlama olmak üzere, <u>TOPLAM</u> 49 dosyada, çeşitli bakanlara yönelik 54 suçlama.	Beşli Komisyonun soruşturma açılmasını gerekli bulmasına karşın TBMM Genel Kurulu soruşturma açılmamasına karar verdiği için işlemiden kaldırılan dosya sayısı ve bu dosyalarda haklarında suçlamada bulunulmuş olan eski bakanlar: *Samet Ağaoğlu hakkında 5 ayrı suçlama; *Esat Budakoğlu ve Nafiz Körez haklarında birer suçlama olmak üzere, <u>TOPLAM</u> 7 dosyada, çeşitli bakanlara yönelik 7 suçlama.	Hem Beşli Komisyon hem de TBMM Genel Kurulu soruşturma açılmasına gerek duyduğu için Meclis Soruşturmasına tâbi tutulan, fakat soruşturma sonunda TBMM Genel Kurulunca Yüce Divana sevk edilmemesine karar verildiği için işlemiden kaldırılan dosya sayısı ve bu dosyalarda haklarında suçlamada bulunulmuş olan eski bakanlar: *Samet Ağaoğlu, *Mümtaz Tarhan, *Hüseyin Avni Göktürk, *Zeyyat Mandalinci ve *Nafiz Körez haklarında birer suçlama olmak üzere, <u>TOPLAM</u> 5 dosyada çeşitli bakanlara yönelik 5 suçlama.	Beşli Komisyona gönderilmeden doğrudan TBMM Gelen Kurulu tarafından ele alınıp soruşturmayla tâbi tutulan, fakat kurulan Meclis Soruşturması Komisyonunca soruşturma tamamlanmadığı için sonraki döneme intikal eden dosya sayısı ve bu dosyalarda haklarında suçlamada bulunulmuş olan eski bakanlar: *Samet Ağaoğlu hakkında 2; *Celâl Yardımcı, *Halûk Şaman ve *İktisat ve Ticaret Bakanlığı makamı haklarında birer suçlama olmak üzere <u>TOPLAM</u> 2 dosyada 5 suçlama.

TOPLAM: 63 dosyada çeşitli bakanlara ait olmak üzere 71 suçlama.

Kaynak: **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Cilt, 1- 4 .

Görüldüğü gibi, 25 Nisan 1962 tarih ve 44 sayılı “Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun”un Geçici 7. maddesi uyarınca TBMM’ye intikal etmiş bulunan 63 dosya içinde eski bakanlara yönelik 71 suçlamadan, TBMM Genel Kurulunca sadece 10’u hakkında Meclis soruşturması açılmasına karar verilmiş ve TBMM Genel Kurulu, bunlardan 5’i hakkında, Yüce Divan’a sevk edilmelerine gerek olmadığı kararını alırken, diğer 5’i, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde tamamlanamadığından, sonraki döneme intikal etmişti.

TBMM Genel Kurulunun, haklarında soruşturma açılmasına karar verip Meclis Soruşturması Komisyonu oluşturduğu ve sonunda Yüce Divan’a sevk edilmelerine gerek olmadığı kararını aldığı 5 eski bakan ve bu bakanlar için ileri sürülen suçlamalar şöyleydi:

5 üyeli Komisyonun hakkında soruşturma açılmasını istediği Bakan ve ileri sürülen suçlama	TBMM Genel Kurulunun kararı	Meclis Soruşturması Komisyonunun kararı	TBMM Genel Kurulunun kararı
i- Sanayi eski Bakanı Samet Ağaoğlu <u>Suçlama:</u> Emprime edilmek üzere geçici olarak dış ülkelere ihraç edilen ve daha sonra İstanbul Gümrüğüne getirilen pamuklu mensucatın Sümerbank tarafından satın alınması için adı geçen Banka Genel Müdürü ile İdare Meclisi üyeleri üzerinde baskıda bulunarak gerekmediği halde bu malların alınmasını sağlamak suretiyle görevini kötüye kullanmak. Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek Başkanlığında, Kayseri Milletvekili Mehmet Göker, Ordu Senatörü Zeki Kumrulu, Konya Milletvekili Cahit Yılmaz ve İstanbul Senatörü Fethi Başak’tan kurulu “Beş Kişilik Komisyon”, Kayseri Cezaevinden yazılı savunma gönderen Samet Ağaoğlu’nun da 18 Mayıs 1962 tarihli talebi doğrultusunda, oy birliği ile Meclis Soruşturması açılmasını önermişti. Bkz. T.B.M.M. S. Sayısı: 9, “27 Mayıs 1960 İnkılâbı ile düşürülen Bakanlardan gayri bazı eski bakanların görevleriyle ilgili suçlarından dolayı soruşturma istemine dair Başbakanlık tezkereleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (2) numaralı 5 kişilik Komisyon raporu”, T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim 16’nın sonuna ekli (03.07.1962), ss. 1-6; T.B.M.M. S. Sayısı: 9’a ek, “27 Mayıs 1960 İnkılâbı ile düşürülen Bakanlardan gayri bazı eski bakanların görevleriyle ilgili suçlarından dolayı soruşturma istemine dair Başbakanlık tezkereleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (2) numaralı 5 kişilik Komisyon raporu hakkında Sanayi eski Bakanı Samet Ağaoğlu’nun yazılı müdafaası”, T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim 16’nın sonuna ekli (03.07.1962), ss. 1-2.	TBMM Genel Kurulu soruşturma açılmasına karar veriyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (03.07.1962), ss. 174-181.	Soruşturma Komisyonu, oy çokluğuyla, eski Bakan Samet Ağaoğlu’nun Yüce Divana sevk edilmemesi gerektiğine karar veriyor. T.B.M.M. S. Sayısı: 20, TBMM’nin 15.01.1964 tarihli 3. Birleşim Tutanağı sonuna ekli, T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, ss. 1-5.	TBMM Genel Kurulu, Soruşturma Komisyonunun önerisi doğrultusunda eski Bakan Samet Ağaoğlu’nun Yüce Divana sevkine gerek görmüyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3. Birleşim: 3, (15.01.1964), ss. 46-50.

ii- Çalışma eski Bakanı Mümtaz Tarhan <u>Suçlama:</u> 1957 yılında yapılan milletvekili seçimi sırasında üyesi olduğu Demokrat Parti lehine propaganda yapmak amacıyla «İşçiye Sağlanan Faydalar» adlı bir broşürün basılmasını temin için İşçi Sigortaları Kurumu İdare Kuruluna tesir yaparak sözü geçen broşürün basılmasını sağlamak suretiyle görevini kötüye kullanmak. Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek Başkanlığında, Kayseri Milletvekili Mehmet Göker, Ordu Senatörü Zeki Kumrulu, Konya Milletvekili Cahit Yılmaz ve İstanbul Senatörü Fethi Başak’tan kurulu “Beş Kişilik Komisyon” oy birliği ile Meclis Soruşturması açılmasını önermişti. Bkz. T.B.M.M. S. Sayısı: 11, “27 Mayıs 1960 İnkılâbı ile düşürülen Bakanlardan gayri bazı eski bakanların görevleriyle ilgili suçlarından dolayı soruşturma istemine dair Başbakanlık tezkereleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (2) numaralı 5 kişilik Komisyon raporu”, T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim 16’nın sonuna ekli (03.07.1962), ss. 4-5	TBMM Genel Kurulu soruşturma açılmasına karar veriyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 16, (03.07.1962), ss. 182-185.	Komisyon, Yüce Divana sevk edilmemesine karar veriyor. T.B.M.M. S. Sayısı: 18, TBMM’nin 15.01.1964 tarihli 3. Birleşim Tutanağı sonuna ekli, T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3.	TBMM Genel Kurulu, Yüce Divana sevkine gerek görmüyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3. Birleşim: 3, (15.01.1964), ss. 35-44.
iii- Adalet eski Bakanı Hüseyin Avni Göktürk <u>Suçlama:</u> 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 134 ncü maddesine muhalefet ettiği iddiasıyla Mihaliççik Asliye Ceza Mahkemesinde hakkında dava açılan Yılmaz Sazak’ın, meşhut suçların muhakeme usulüne dair 3005 sayılı Kanun hükümlerine tevfi kanun yapılan duruşması sonunda 25.10.1957 tarihinde beraetine karar veren Hâkim Osman Hiçyılmaz’ın Hasan Polatkan ve Kemal Zeytinoglu’nun teşebbüsleriyle Hüseyin Avni Göktürk tarafından aynı akşam 367 sayılı Kanuna müsteniden ve keyfi olarak Sivas’ın Belcik nahiyesi Sulh Hâkimliğine salâhiyet verilmesi suretiyle görevini kötüye kullanmak. Erzincan Milletvekili Sadık Perinçek Başkanlığında, Kayseri Milletvekili Mehmet Göker, Ordu Senatörü Zeki Kumrulu, Konya Milletvekili Cahit Yılmaz ve İstanbul Senatörü Fethi Başak’tan kurulu “Beş Kişilik Komisyon” oy birliği ile Meclis Soruşturması açılmasını önermişti. Bkz. T.B.M.M. S. Sayısı: 14, “27 Mayıs 1960 İnkılâbı ile düşürülen Bakanlardan gayri bazı eski bakanların görevleriyle ilgili suçlarından dolayı soruşturma istemine dair Başbakanlık tezkereleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (2) numaralı 5 kişilik Komisyon raporu”, T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim 17’nin sonuna ekli (06.07.1962), ss. 4-5.	TBMM Genel Kurulu soruşturma açılmasına karar veriyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), ss. 230-231.	Komisyon, Yüce Divana sevk edilmemesine karar veriyor. T.B.M.M. S. Sayısı: 19, TBMM’nin 15.01.1964 tarihli 3. Birleşim Tutanağı sonuna ekli, T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3.	TBMM Genel Kurulu, Yüce Divana sevkine gerek görmüyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3. Birleşim: 3, (15.01.1964), ss. 44-46.

İv- Ticaret eski Bakanı Zeyyat Mandalinci <u>Suçlama:</u> İsviçre CIBA İlaç Firmasının Türkiye Mümessili olan Doğan Sağlık ve Sigorta Anonim Şirketinin hissedarı ve Müdürü Turgut Bayar'ın takibi ile başlayıp bitirilen ve 3 Eylül 1953 tarih ve 4/1360 sayılı Dış Ticaret Rejimi kararı hükümlerine aykırı ve çeşitli yönlerden mahzurlu bulunan krom-ilâç mübadelesi anlaşmasının; bu aykırılıkla mahzurlar Bakanlığın bu konuda salahiyetli 3 mütehasıs zattan müteşekkil komitesince bir karar halinde bildirilmiş olmasına rağmen, İsviçre Hükümetiyle ikinci defa 10.8.1956 tarihli anlaşmanın imzalanmasına Müsteşarı Munis Faik Ozansoy ile birlikte muvafakat ederek Türk Ceza Kanununun 240 ncı maddesinde öngörülen memuriyet görevini kötüye kullanmak. Tokat Senatörü Zihni Betil, Rize Milletvekili Cevat Yalçın, Sivas Milletvekili Cevat Odyakmaz, İçel Milletvekili Celâl Kılıç ve İzmir Milletvekili Mustafa Uyar'dan kurulu "Beş Kişilik Komisyon", üyeler Cevat Yalçın ve Celal Kılıç'ın muhalif kalmaları nedeniyle, oy çokluğuyla Meclis Soruşturması açılmasını önermişti. Bkz. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 4, (29.05.1963), ss. 54-55.	TBMM Genel Kurulu soruşturma açılmasına karar veriyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 4, (29.05.1963), ss. 52-58, 63, 71-78; Birleşim: 5, (05.06.1963), ss. 87-88, 89-95.	Komisyon, Yüce Divana sevk edilmemesine karar veriyor. T.B.M.M. S. Sayısı: 23, TBMM'nin 17.02.1964 tarihli 8. Birleşim Tutanağı sonuna ekli, T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4.	TBMM Genel Kurulu, Yüce Divana sevkine gerek görmüyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4. Birleşim: 8, (17.02.1965), ss. 184-187.
v- Sağlık ve Sosyal Yardım eski Bakanı Nafiz Körez <u>Suçlama:</u> 1957 seçimlerinden hemen önce bir muhalefet partisinden milletvekili adayı olmak üzere Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Müsteşarı Nail Karabuda'nın yakın arkadaşı olan Bakanlık üst kademe yöneticisi bazı doktorların işten el çektirilerek Bakanlık emrine alınmaları suretiyle Türk Ceza Kanununun 240 ncı maddesinde öngörülen memuriyet görevini kötüye kullanmak. Tokat Senatörü Zihni Betil, Rize Milletvekili Cevat Yalçın, Sivas Milletvekili Cevat Odyakmaz, İçel Milletvekili Celâl Kılıç ve İzmir Milletvekili Mustafa Uyar'dan kurulu "Beş Kişilik Komisyon", üyeler Cevat Yalçın ve Celal Kılıç'ın muhalif kalmaları nedeniyle, oy çokluğuyla Meclis Soruşturması açılmasını önermişti. Bkz. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 4, (29.05.1963), ss. 58-60.	TBMM Genel Kurulu soruşturma açılmasına karar veriyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 4, (29.05.1963), ss. 58-63, 63, 78-84; Birleşim: 5, (05.06.1963), ss. 3, 88, 96-102.	Komisyon, Yüce Divana sevk edilmemesine karar veriyor. T.B.M.M. S. Sayısı: 24, TBMM'nin 17.02.1964 tarihli 8. Birleşim Tutanağı sonuna ekli, T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4.	TBMM Genel Kurulu, Yüce Divana sevkine gerek görmüyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4. Birleşim: 8, (17.02.1965), ss. 187-199.

b- 27 Mayıs 1960 Sonrası Döneme İlişkin Meclis Soruşturması Girişimleri

27 Mayıs darbesi sonrasında oluşturulan Yüksek Soruşturma Kurulunun, ya kendi görev alanı içinde görmediği, ya da tamamlayamadığı için, 15 Ekim 1961 seçimleriyle oluşturulan TBMM'ye kalan ve yukarıda incelediğimiz Meclis Soruşturması taleplerinden başka; ilk kez Millet Meclisinin 12. Dönemine denk düşen evrede harekete geçirilen Meclis Soruşturması istemleri de bulunmaktaydı. Esasında, toplamı 9 adedi bulan, ancak aynı olayla bağlantılı ve aynı bakanlara yönelik olduğundan 4'ünün birleştirilerek görüşüldüğünü dikkate aldığımızda⁹⁰³, bu sayıyı 6 olarak da belirleyebileceğimiz Meclis Soruşturması girişimlerini, gündeme geliş tarihlerini dikkate alarak şöyle sıralayabiliriz:

aa- Ticaret Eski Bakanı Mehmet Baydur Hakkında Açılan Meclis Soruşturması

a'- Soruşturma Açılmasının İstenmesi ve TBMM Genel Kurulunun Soruşturma Açılmasına Karar Vermesi

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen bir askerî müdahale ile kendilerine Millî Birlik Komitesi adını vermiş olan bir grup subay, TBMM'yi kapatmış, Hükûmeti görevden almış ve tüm yetkileri kendi elinde toplamıştı. Bu ara rejim sırasında, Millî Birlik Komitesinin başkanlığını yapan Orgeneral Cemal Gürsel, aynı zamanda Devlet Başkanlığını ve Hükûmet Başkanlığını, yani Başbakanlığı da uhdesinde bulundurmaktaydı. Bu bağlamda, 27 Mayıs 1960 tarihinden, 15 Ekim 1961 tarihinde TBMM seçimleri yapıp da yeniden Anayasal bir rejime dönülünceye kadarki geçici dönemde, Cemal Gürsel'in başkanlığında iki Hükûmet kurulmuştu. Bunlardan, "Birinci Gürsel Hükûmeti" olarak adlandırılan ve 30 Mayıs 1960 ile 6 Ocak 1961 tarihleri arasında görev yapan Hükûmette, 6 Eylül 1960 ile 5 Ocak 1961 tarihleri arasında Ticaret Bakanlığında Bakan olarak Mehmet Baydur bulunuyordu. Baydur, daha sonra, 5 Ocak 1961 ile 20 Kasım 1961 tarihleri arasında görev yapan "İkinci Gürsel Hükûmeti"nde de Ticaret Bakanlığı görevini sürdürmüştü⁹⁰⁴. İşte, TBMM Birleşik Toplantısının, Millet Meclisinin 12 Dönemine denk düşen evrede, Gürsel Hükûmetlerinde Ticaret Bakanı olarak görev yapmış bulunan Mehmet Baydur hakkında Meclis Soruşturması açılması talebinde bulunulmuştu.

Gerçekten, Cumhuriyet Senatosu Amasya Üyesi Macit Zeren ile Amasya Milletvekili Nevzat Şener, TBMM Başkanlığına sundukları ve Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur hakkında arpa satışı ile ilgili olarak Meclis Soruşturması açılmasını istedikleri 2 Ocak 1962 tarihli önergelerinde şöyle demektedirler:

⁹⁰³ Aşağıda ele alınacağı gibi, İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoglu haklarında verilen 3 ayrı Meclis Soruşturması önergesi birleştirilerek görüşülmüştü.

⁹⁰⁴ Bkz. TBMM'nin resmî Internet sayfasında, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HB24.htm>; <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HB25.htm>; (Erişim tarihi: 10.05.2012).

“ T. B. M. M. Başkanlığına,

Sabık Ticaret Bakanı Bay Mehmet Baydur zamanında Transeksport Şirketinin delaletiyle, İngiliz firması Bunge'ye satışı yapılan 52 500 ton beyaz arpanın satışının aşağıda zikredilen sebeplerle usulsüz olduğu ve bu yüzden Transeksport Şirketinin büyük bir himaye gördüğü zannını taşımaktayız.

Adı geçen Bakan Mehmet Baydur hakkında Meclis tahkikatı açılmasını saygı ile arz ve rica ederiz.

Mucip sebepler:

1. Satış fiyatı dünya arpa piyasasına nazaran çok düşüktür.

2. Arpa bedellerinin yüzde 35'inin, (300 sayılı Kanun ile tasdik edilen Türk – İngiliz Hususi kredi ve silâhlanma istikrazlarından doğan alacakların tasfiyesine mütedair Anlaşma) çerçevesinde muamele görmesi.

3. Satış akdi Amerika ile aramızda mevcut Surplus Anlaşmasına mugayirdir.

4. «Free Destination» imkânının sağlanması, arpaların Kızıl Çin'e sevkini mümkün kılmuştur.

5. Satış sırasında Doğu bölgelerimizde husule gelen kıtlık ve hayvan telefâtı nazarı itibara alınmamıştır.

6. Satış akdinin ifası sırasında dünya piyasasında arpa fiyatları çok yükseldiği ve akit şartlarına da alıcı firma riayet etmediği halde satışın feshi cihetine gidilmemiştir.

7. Usulsüz satış dolayısıyla vukua gelen zarar veya başka bir ifadeyle alıcı firmanın kazancı milyonların üzerindedir.

Ve sair sebepler.

Eki: 20 sayfalık arpa satışına mütaallik vakıaları muhtevi dosya.”⁹⁰⁵

Önergenin okunmasından sonra, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, hakkında soruşturma istenen eski bakan Baydur halen milletvekili olmadığı için İçtüzük hükümleri uyarınca savunmasının alınması gerektiğini hatırlatıyor ve halen yurt dışında olduğu da dikkate alınarak kendisine iki aylık bir süre tanınmasını öneriyordu. Her ne kadar bazı üyeler oturdukları yerden bu sürenin çok olduğu yönünde itirazda bulunmuşlarsa da, Başkan Sirmen, niçin 2 aylık bir süre önerdiğini şöyle açıklamıştı:

“Arkadaşlar, Riyaset Divanınca iki ayın münasip görülmesinin sebebi şudur: Büyük Millet Meclisi bu ara bütçeyle meşguldür. Mehmet Baydur Bey ise halen memleket dışında vazifelidir. Belki müdafaasını hazırlamak üzere izin alıp memlekete gelmek ve tetkikte bulunmak istiyecektir. Ayrıca Meclisimizde bütçe dolayısıyla fazlaca mahmul bir durumda olacağından Riyaset Divanı iki aylık bir müddeti uygun görmüştür.”⁹⁰⁶

⁹⁰⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 8, (10.01.1962), ss. 49-50.

⁹⁰⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 8, (10.01.1962), s. 50.

Başkan Sirmen'in bu açıklamasından sonra, Baydur'a savunmasını hazırlaması için iki aylık süre tanınması hususu oya sunulmuş ve sözü edilen sürenin verilmesi TBMM Genel Kurulunca kabul edilmiştir.

TBMM Birleşik Toplantısının 5 Mart 1962 tarihli 9. Birleşiminde, soruşturma önergesinin görüşülmesine başlandığında, Cumhuriyet Senatosu Kayseri Üyesi Hüsnü Dikeçligil, önerge sahiplerinin ve eski Bakan Baydur'un savunmasının bastırılıp üyelere dağıtıldığına dikkat çekip, bunların okunmasına gerek olmadığını ve doğrudan görüşmelere geçilmesini önermişti. Ahmet Tahtakılıç'ın aleyhteki konuşmasından sonra bu önerge reddedilmiş ve hem soruşturma açılmasını isteyen Amasya Senatörü Macit Zeren ile Amasya Milletvekili Nevzat Şener'in iddiaları, hem de Bakan Baydur'un savunmasının okunmasına geçilmişti⁹⁰⁷. Bu arada, bazı üyeler, belgelerin milletvekilleri ve senatörler tarafından tetkik edilmesi için süre verilmesini istemişlerse de, soruşturma önergesini verenlerden Macit Zeren, TBMM üyelerince belgelerin incelenmesi için gerekiyorsa süre verilmesi kararının, başta kendi yapacağı konuşmanın ve diğer üyelerin açıklamalarının tamamlanmasından sonraya bırakılmasını önermiş ve bu önerge kabul edildiği için, bir inceleme süresi tanınmadan görüşmelere ertesi gün devam edilmesi kararlaştırılmıştı⁹⁰⁸. Bu doğrultuda, 6 Mart 1962 tarihli 10. Birleşimde söz alan üyelerin bazıları Meclis Soruşturmasının açılmasından ve ilgilinin Yüce Divana gönderilmesinden yana bir tutum izleyerek, söz konusu işlemde yasalara aykırı bir yön yoksa Baydur'un orada aklanmasının doğru olacağını ileri sürmekteydiler. Örneğin, Elâzığ Milletvekili Nurettin Ardıçoğlu, konuşmasında, Baydur'un Yüce Divana sevk edilmesi ve orada aklanmasının kendi yararına da olacağına işaret ettiği konuşmasında şöyle demektedir:

"... İnsan bir iftiraya kurban olabilir; arkadaşımız Mehmet Baydur da bir iftiranın kurbanı olmuş olabilir. Ama beraeti zimmet asıldır. Bu arkadaşın bu işten yüzünün akı ile çıkması bizi sevindirecektir. Bunu ümit ederiz.

Ben Sayın Baydur arkadaşımızın yerinde olsam, tahkikat açılmasını şahsan talebederim. Bunda çekinecek bir şey yok arkadaşlar. Meclis Soruşturmasını yapacak arkadaşlar sizlerin arasından seçilecek. Meselenin izahı, müdafaaları toplanacak, bir karara varılacak ve huzurunuza gelecek. Suçu sabit görülürse bir ceza verilir, eğer suçsuzsa beraet eder.

⁹⁰⁷ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 9, (05.03.1962), ss. 58-59. Amasya Senatörü Macit Zeren ile Amasya Milletvekili Nevzat Şener'in iddiaları ve Ticaret eski Bakan Mehmet Baydur'un savunması için bkz. T.B.M.M. Sayısı: 2, "Cumhuriyet Senatosu Amasya Üyesi Macit Zeren ve Amasya Milletvekili Nevzat Şener'in, Transeksport Şirketinin delâletiyle İngiliz Firması Bunge'ye satılan 52.500 ton beyaz arpanın satışı dolayısıyla Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur hakkında Meclis soruşturması yapılmasına dair önergesi ve Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur'un Savunması (9/1)", **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim 9'un sonuna ekli (05.03.1962), ss. 1-34.

⁹⁰⁸ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 9, (05.03.1962), s. 62.

*Bugün Divanı Âliden beraet etmiş bir arkadaşınız şu memleketin en yüksek müessesesinin başındadır, Cumhuriyet Senatosu Başkanıdır. Böyle bir durum karşısında bir Soruşturma Komisyonu açılmasını müdafaa eden arkadaşlarımız, bu müdafaaı yaparken hem bize hem de Mehmet Baydur Beye hizmet etmiş olacaktırlar.”*⁹⁰⁹

Benzer şekilde, Kastamonu Milletvekili İsmail Hakkı Yılanlıoğlu da, Meclis Soruşturması açılmasını, eğer ileri sürülenler gerçek değilse, eski Bakan Baydur’un da aklanmasına yarayacağı için savunuyor ve şöyle diyordu:

“...Benden evvel konuşan sayın arkadaşlarım, aylardan beri çeşitli dergi ve gazete sayfalarında yer alan, usulsüz arpa satışı olayının muhtelif cepheleri üzerinde Yüksek Heyetinize bilgiler arz etti. Ben de çok önemli diğer bir nokta üzerinde duracağım. Bu da Sayın Baydur’un şahsında temsil edilmekte olan milli şeref ve itibarımızın korunması, hattâ titizlikle korunması meselesidir.

Muhterem arkadaşlarım,

Meclis Tahkikatı açılması dileğiyle huzurunuza getirilmiş olan önerenin konusunu teşkil eden usulsüz, memleket ve Hazine zararına olduğu iddia edilen arpa satışı hâdisesi, bildiğiniz gibi, iç ve dış basında bir müddetten beri devamlı bir neşriyat mevzuu olmuştur. Ayrıca birçok çevrelerde mütemadiyen dedikodusu yapılmaktadır. Müsaadenizle hatırlatmak isterim ki, Ticaret Bakanlığının yüksek kademede ve mevzuu tamamen vâkıf ve hâkim bir memuru, bütün hukuki neticelerine peşinen katlanarak eski Ticaret Bakanı Sayın Baydur hakkında, evvelce Millî Birlik Komitesine imzası tahtında bir muhtıra vermiş, bundan sonra da yine imzası tahtında neşriyat ve yazılı beyanlarda bulunmuştur. Bugün ise hâdisi bütün cepheleriyle yüksek bilgilerinize sunulmuş bulunmaktadır.

Muhterem arkadaşlarım,

İsnatların bu kadar şümüllü, bu kadar müşahhas ve bu kadar ısrarlı bir karakter arz ettiği ahvalde, artık bunların kaçınılmaz surette tetkik ve tahkikinin yapılması iktiza eder.

Ayrıca ve bilhassa önemle arz etmek isterim ki, hakkında isnatlar vâki olan şahıs, halen devletimizi dost ve müttelik Batı-Almanya gibi bir devlet nezdinde Büyükelçimiz sıfat ve haysiyetiyle temsil etmektedir. Bu durum karşısında gönül o kadar içten arzu ederdi ki, eski Ticaret Bakanı, halen Büyükelçi Sayın Baydur, böyle bir Meclis tahkikatını bizzat kendisi ısrarla talebetsin.

Fakat, müdafaaasını okuduktan sonra esefle anlıyoruz ki, kendisi bu tahkikatı asla arzu etmemektedir. İşte bizi hayrete ve üzüntüye sokan cihet de budur.

⁹⁰⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (06.03.1962), s. 88.

Kıymetli arkadaşlarım,

Hepinizce yakinen bilinmektedir ki, bu ve buna benzer isnatların ağır yükünü üzerinden atamadan, hayatı boyunca taşımış, şahsi ve meslekî hayatında yıprana yıprana peşinden sürükleyip götürmüş birçok Devlet adamları vardır. Bu misalleri gerek memleketimizde ve gerekse sair dünya memleketlerinde görmek mümkündür ve nitekim şimdiye kadar da çok görülmüştür. İşte bu sebeptendir ki, bu gibilerin haşın akıbetleri karşısında Bon Büyükelçimizin şahsan kendisi için Meclis Tahkikatı açılması talebinde bulunması, içeride ve dışarıdaki gerek şahsi itibarı ve gerekse şahsında temsil ettiği Türk Milletinin itibarını artıracak çok şerefli ve vakur bir davranış olurdu. Kendisi böyle bir tahkikattan ihtiraz ettiğine göre, Yüksek Heyetinizin bunu re'sen nazara alarak, hâdisenin bütün çıplaklığı ile tetkik edilmesini, şayet ve hakikaten suçsuz ise aramızdan seçilecek bir tahkik heyetinin yapacağı inceleme sonunda, kendisine verilecek beraeti zimmet mazbatasını cebine koyarak, memuriyeti mahalline gidebilmesini teminen Sayın Baydur'a bir imkân ve şans vermesi mutlak surette gerekmektedir. Aksi takdirde ise, hakkındaki neşriyat, beyanat ve söylentiler asla nihayet bulmayacak, uzun sürelerce devam edip gidecek ve bu suretle gerek şahsi itibarı ve gerekse hepimizin üzerine titrediğimiz millî itibarımız ister istemez zedelenecektir.

Bu yönden Yüksek Meclisin kıymetli üyelerinin Meclis Tahkikatı açılması lehinde oy kullanacaklarına emin olarak huzurunuzdan ayrılıyorum ve bu husustaki takririmi Başkanlığa sunuyorum. Hürmetlerimle.”⁹¹⁰

Buna karşılık, bazı üyeler, gönderelim Yüce Divana, sorun orada çözülsün ve gerekiyorsa eski Bakan Baydur da orada aklansın düşüncesine karşı çıkıyorlar ve TBMM'nin bir ön soruşturma yürütmekte olduğuna dikkat çekerek, TBMM'nin bir hâkim gibi, titizlikle yapacağı değerlendirmeden sonra, kararını vermesi gerektiğini savunuyorlardı. Bu bağlamda, Sakarya Milletvekili Burhan Akdağ, bu tür bir düşüncüyü dile getiriyor ve şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlarım; ben, şahsan müzakerelerin burada kesilmesinin aleyhindeyim. Sebebi şudur: Bâzı arkadaşlarım ve bilhassa Meclisin ekseriyeti, beraeti zimmet asıldır tezine istinadederek bu hâdisede bilhassa Mehmet Baydur'un da bu havanın tesiri altında kalarak Yüksek Riyaset Makamına, kendi hakkında bir Meclis soruşturması açılmasını istemesi teklifine de, göndermiş olduğu telgrafında muttali olduk.

Muhterem arkadaşlarım, Meclisin buradaki fonksiyonu bence bir sorgu hâkimi mesabesindedir. Sorgu hâkimi de vicdani kanaatlerini aynı bir hâkim gibi vermek zorundadır. Efendim «Beraati zimmet asıldır» bunu mahkemeye sevk edelim, hüküm orada verilsin şeklindeki tez tamamen yanlıştır.

Bütün siyasi partilerin temsilcilerini içinde toplayan Büyük Millet Meclisinin âme huzurunda mahkûm ettiği bu şahsın bir mahkeme ilâmiyle

⁹¹⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (06.03.1962), s. 89.

temize çıkması türlü dedikodulara sebeb olabilir. Onun için bütün arkadaşlar üzerinde hassasiyetle durmaları lâzımgelen bu mevzuu etraflı bir şekilde, enine boyuna tetkik etsinler ve vicdani kanaatlerini kullansınlar. Ancak, tesir altında kalan Mehmet Baydur arkadaşımız, «Benim hakkımda Meclis tahkikatı açılsın» şeklinde bir telgraf göndermişlerdir. Bilhassa Bonn gibi bir yerde bizi, memleketimizi temsil eden bir arkadaşı kimsenin itham altında bırakmaya hakkı yoktur.”⁹¹¹

Bu arada, eski Bakan Mehmet Baydur, hemen yukarıda Sakarya Milletvekili Burhan Akdağ'ın konuşmasında da değindiği gibi, Batı Almanya'da Türkiye Cumhuriyetinin Büyükelçisi olarak görev yaptığı Bonn'dan gönderdiği telgrafta, hakkında Meclis Soruşturması açılmasından yana olduğunu bildirmişti. Baydur'un, Genel Kurulda okunan telgrafi şöyleydi:

*“T. B. M. Meclisi Başkanlığına
Ankara*

Müzakerelerin seyrini takibediyorum. Yüksek Meclisin gösterdiği hassasiyete candan teşekkür eder hakkımda Meclis tahkikatı açılmasına karar verilmesini saygı ile istirham eylerim.”⁹¹²

Görüşmeler devam ederken verilen yeterli önergelerin kabulü üzerine, Baydur hakkında Meclis Soruşturması açılıp açılmaması oya sunulmuş ve yapılan işaretle oylamada, TBMM Genel Kurulu, soruşturma açılmasına karar vermişti⁹¹³.

b'- Meclis Soruşturmasını Yürütecek Komisyonun Kurulması ve Komisyonun Bakanın Suçlu Olmadığı Kararına Ulaşması

TBMM'nin soruşturma açılması yönündeki kararı sonrasında, Meclis Soruşturmasını yürütecek komisyonun seçimine geçilmiş, ancak seçimde kullanılan toplam 271 oy, toplantı yeter sayısının bulunmadığını gösterdiği için, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, seçimin 26 Mart 1962 günü tekrarlanacağını duyurarak, oturumu kapatmıştı⁹¹⁴. Ne var ki, komisyon üyeleri için 26 Mart 1962 günlü 12. Birleşimde yapılan seçimde de durum değişmemiş ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, yine çoğunluk sağlanamadığı için seçimin 30 Mart 1962 tarihli birleşimde yapılacağını açıklamıştı⁹¹⁵. Nihayet, 30 Mart 1962 tarihli 13. Birleşimde gerçekleştirilen oylamada, 1961 Anayasasının 90. maddesi uyarınca her iki Meclisten eşit sayıda üyenin seçilmesiyle Meclis Soruşturması Komisyonunun kurulması mümkün olabilmişti. Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur hakkında açılan

⁹¹¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (06.03.1962), s. 98.

⁹¹² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (06.03.1962), s. 98.

⁹¹³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (06.03.1962), s. 99.

⁹¹⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (06.03.1962), s. 102.

⁹¹⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 12, (28.03.1962), s. 109.

Meclis Soruşturmasını yürütecek olan komisyona seçilen beş milletvekili ve beş senatör şunlardı: Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi (CKMP), Urfa Milletvekili Atalay Akan (CHP), Sinop Milletvekili Mehmet Alicanoğlu (CHP), Çanakkale Milletvekili Refet Sezgin (YTP), Aydın Milletvekili Reşat Özarda (AP), Urfa Senatörü Vasfi Gerger, Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı (CKMP), Giresun Senatörü Sabahattin Orhon (YTP), İstanbul Senatörü Fethi Başak (CHP) ve Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Ahmet Yıldız⁹¹⁶.

Soruşturma Komisyonu, delilleri değerlendirip, tanıkları dinledikten sonra Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur'un sözü geçen arpa satışından ötürü sorumluluğunun bulunmadığına oy birliğiyle karar veriyor ve ulaştığı yargıyı, hazırladığı 4 Haziran 1962 tarihli 31 sayfalık raporun sonuç kısmında şu satırlarla imza altına alıyordu ⁹¹⁷:

Netice:

Muhbirin iddia ve ithamları, arpa satışı ile ilgili dosyalardaki vesikalar, iddia ve müdafaaya müteallik deliller ve şahit ifadeleri gözden geçirildikten sonra;

Gereği düşünüldü:

Eski Ticaret Bakanı Mehmet Baydur zamanında Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından Transexport İhracat Firması delâletiyle BUNGE İhracat Şirketine satılan 52 500 tonluk arpa satışından sanık Mehmet Baydur'un cezai, malî cephelerinden sorumluluğunu tesbite medar olacak delil görülmediğinden, mumaileyhin bu işle sorumlu olmadığına komisyonumuzun ittifakıyla karar verildi.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin yüksek tasviplerine saygılarımızla arz olunur.

TBMM Soruşturma Komisyonu Başkanı

Sadrettin Tosbi

Sözcü

Niyazi Ağırnaslı

Kâtip

Refet Sezgin

Üye

Vasfi Gerger

Üye

Ahmet Yıldız

Üye

M. Alicanoğlu

Üye

Sabahattin Orhon

Üye

Fethi Başak

Üye

Reşat Özarda

Üye

Atalay Akan

⁹¹⁶ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 12, (28.03.1962), ss. 106-107; Birleşim: 13, (30.03.1962), s. 113, 125.

⁹¹⁷ TBMM S. Sayısı: 2 ye ek, "Cumhuriyet Senatosu Amasya Üyesi Macit Zeren ve Amasya Milletvekili Nevzat Şener'in, Transexport Şirketinin delâletiyle İngiliz Firması Bunge'ye satılan 52 500 ton beyaz arpanın satışı dolayısıyla Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur hakkında Meclis soruşturması yapılmasına dair önergesi üzerine kurulan Soruşturma Komisyonu raporu (9/1)", **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim 17'nin sonuna ekli (06.07.1962), s. 31.

c'- Soruşturma Komisyonu Raporunun TBMM Birleşik Toplantısında Görüşülmesi ve Baydur'un Yüce Divana Sevkine Karar Verilmesi

Soruşturma Komisyonunun raporu TBMM Birleşik Toplantısının 6 Temmuz 1962 tarihli 17. Birleşiminde görüşmeye aıldığında, ilk sözü İştanbul Milletvekili Coşkun Kırca almış ve 1961 Anayasasının 90. maddesi ile Anayasasının Geçici 3. maddesi uyarınca Millet Meclisinin, Cumhuriyet Senatosunun ve TBMM'nin yeni içtüzükleri yapılıncaya kadar uygulanmakta olan TBMM'nin 27 Ekim 1957 tarihinden nceki İçtüzüğünün 176. maddeleri arasındaki uyumsuzluğa dikkat çekerek, TBMM'nin, gerektiğinde bir bakan hakkında Yüce Divana sevk kararını İçtüzüğün 176. maddesi uyarınca ancak soruşturmayı yürüten komisyonun ilgili bakanın Yüce Divana sevkini önermesi durumunda verebileceği; buna karşılık komisyonunun somut olayda olduğu gibi Yüce Divana sevkine gerek görmediği hallerde TBMM'nin yapabileceği bir şeyin olmayacağı gibi bir anlam çıktığını ileri sürmüştü. Bu nedenle, Kırca, önce bu sorun hakkında bir karar verilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Coşkun Kırca, yönteme ilişkin bu önemli değerlendirmesinde şöyle demektedir:

“Muhterem arkadaşlarım, bu rapor hakkında yapılacak muamelenin, bâzi hususların tamamen açığa çıkarılmış olarak yapılmasında, netice nasıl tecelli ederse etsin, bu neticenin nev'anma hukuki selâmeti bakımından zaruret olduğu kanaatindeyim. Tekrar arz edeyim, bendeniz raporun esası hakkında değer, usul hakkında konuşacağım.

Yüksek Meclisin karariyle bir Soruşturma Komisyonu kurulmuş bulunuyor. Anayasamızın 90 ncı, geçici İçtüzüğün 176 ncı maddesi ve geçmiş meclislerin mevcut teamülü incelendiği zaman, bu Soruşturma Komisyonu raporunun Yüksek Heyetinizde nasıl bir muameleye tâbi tutulacağı hususu meşkk bulunmaktadır. şöyle ki; Anayasasının 90 ncı maddesi; «Soruşturma, her iki Meclisten eşit sayıda seçilecek üyelerden kurulu komisyonca yrtlr» dedikten sonra, «Yüce Divana sevk hususundaki karar birleşik toplantıda verilir» demektedir. Soruşturma Komisyonu raporunun birleşik toplantıda nasıl bir muameleye tâbi tutulacağı hususunda geçici İçtüzüğün 176 ncı maddesinde de şöyle denmektedir:

«Madde 176. — Encümenin nihai mazbatası cezai ve malî mesuliyeti müstelzim ise, tahkikat evrakı, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 67 ncı maddesi mucibince Meclis karariyle teşkil olunacak Divanı liye, nihayet onbeş gün içinde tevdi olunur.»

Meri mevzuat muvacehesinde bu maddede zikredilen Teşkilâtı Esasiye Kanununun 67 ncı maddesinin yerini, yeni Anayasamızın 90 ncı maddesinin almış bulunduğuında şüphe yoktur.

Böyle olunca, Yüce Divan artık Meclis kararı ile teşekkül etmiyecek; fakat Anayasa Mahkemesine sevk kararı verilecek ve Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatiyle yargılamaya başlayacaktır.

Ancak, geçici İktüzüğün 176 ncı maddesi şöyle başlamaktadır : «Encümenin nihai mazbatası cezai ve malî mesuliyeti müstelzim ise...» Yani, encümenin mazbatasında, hakkında Meclis soruşturması açılan Bakanın cezai ve malî mesuliyetine müstelzim bir fiili olduğuna dair bir karar yer almışsa, Yüce Divana sevki hususundaki karar birleşik toplantıda verecektir.

Münhasıran geçici İktüzüğün 176 ncı maddesini ele aldığımız zaman bu maddenin mefhumu muhalifinden sarahaten çıkan netice şudur ki, şayet Soruşturma Komisyonu raporu cezai ve malî mesuliyeti müstelzim değil ise, bu takdirde artık Yüce Divana sevk hususunda bir karar almak bahis konusu olamaz. Eğer bu rapor cezai ve malî mesuliyeti müstelzim ise, o zaman böyle bir karar almak veya almamak hususu müzakere edilecektir.

Geçici İktüzüğümüzün 176 ncı maddesinin bu hükmünün yeni Anayasamız muvacehesinde kabili tatbik olup olmadığını da ayrıca incelenmek lâzımdır. Yeni Anayasamızın 90 ncı maddesinin 3 ncü fıkrasında, tekrar arz edeyim, «Yüce Divana sevk hususunda karar birleşik toplantıda verilir» denmektedir. Şu halde, Anayasamız Yüce Divana sevk hususunda birleşik toplantıda bir karar almayı mecbur tuttuğu halde, Yüce Divana sevk etmemek hususunda birleşik toplantıda bir karar alma mecburiyetini vaz'etmiş değildir.

Bununla beraber, İktüzük hükümleri eğer gerektiriyorsa, Soruşturma Komisyonu raporu cezai ve malî mesuliyeti müstelzim olmasa dahi, birleşik toplantıda Yüce Divana sevk etmeme kararı almaya mâni bir hüküm de Anayasamızda mevcut değildir. Şöyle ki, Anayasamız –benim nâçiz anlayışıma göre– sevk kararının birleşik toplantıda alınması mecburiyetini vazetmiştir; ama İktüzükleri, soruşturma komisyonunun cezai ve malî sorumluluğu müstelzim olmıyan raporu hakkında birleşik toplantıda yapılacak işlemin tâyin ve tesbiti hususunda serbest bırakmıştır. İktüzükler, cezai ve malî mesuliyeti müstelzim olmıyan bir soruşturma komisyonu raporunun; tıpkı cezai ve malî mesuliyeti müstelzim olan bir rapor gibi, yüksek huzurunuzda görüşülüp karara bağlanması yolunda hükümler ihtiva edebileceği gibi, cezai ve malî mesuliyeti müstelzim olmıyan raporların, tıpkı Fransa'da olduğu şekilde, kesin ve itirazsız bir ademitakip kararı şeklinde mütalâa edilmesi ve buna Yüksek Heyetinizin yalnız ittıla kesbetmesi yolunda hükümler de ihtiva edebilir.

Bu 176 ncı maddenin sarahati ortadadır: Görüşmenin ve sevk kararının ancak, encümenin nihai mazbatası cezai ve malî mesuliyeti müstelzim ise mümkün olabileceğini söylemektedir. Arz ettiğim gibi Fransa'da da durum böyledir. Buna mukabil birçok memleketlerde de durum böyle değildir.

Şimdi, bu İktüzük Anayasanın geçici 3 ncü maddesi gereğince tatbik edilmektedir. Bununla beraber belirtmek lâzımdır ki, aynı İktüzüğün bundan evvelki tatbikatı sırasında; –İktüzük teklif edilmiş olduğu zaman gerekçesinde ve Anayasa Komisyonu mazbatasında şu 176 ncı madde için hiçbir gerekçe zikredilmemiş olmakla ve bu 176 ncı madde kabul edildiği zaman Türkiye

Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda da bu konuyu aydınlatıcı hiçbir müzakere cereyan etmemekle, – 176 ncı maddenin sarahatine ittiba edilmesi gerekirken, Türkiye Büyük Millet Meclisinde daima cezai ve mali mesuliyeti müstelzim bir fiilin mevcudolmadığı kanaatine varan Soruşturma Komisyonu raporları hakkında da görüşme açılmış ve müspet veya menfi karar ittihaz edilmiştir.

Şu halde şöyle bir durumla karşı karşıyayız: Anayasamızın 90 ncı maddesi, geçici İctüzüğün 176 ncı maddesinin lâfzına uygun bir hükmün tatbikine cevaz verecek mahiyettedir. Ancak, bugüne kadarki teamül, geçici İctüzüğün 176 ncı maddesi o zaman da mevcudolduğu halde, bu maddedeki sarahate rağmen, aksi şekilde tecelli etmiştir.

Bu durumda, ilerde bir rapor hakkında yapılacak olan işlem ne olursa olsun, bu işlem üzerinde hukuki münakaşaların çıkmasını önlemek bakımından öyle zannediyorum ki, Meclisçe evveleminde, mevcut teamül ile, mevcut geçici İctüzüğün 176 ncı maddesinin sarahati arasındaki bu ihtilâfın bir kararla, halledilmesinde fayda olacaktır.

Bendeniz, bu kararın şu veya bu istikamette verilmesi hususunda değil, fakat sadece bu konuda bir karar verilmesinin ve görüşme açılmasının kabul edilmesini rica ediyor ve evveleminde bu kararın verilmesini teminen bir takrir takdim ediyorum.”⁹¹⁸

Buna karşılık, eski Bakan Baydur hakkında soruşturma açılmasını isteyen önergeyi verenlerden Amasya Milletvekili Nevzat Şener, Kırca'nın görüşüne katılmadığını bildiren bir konuşma yapıyordu. Şener'in konuşması ve arada Kırca'nın yerinden müdahalesi TBMM Tutanaklarına şöyle yansımıştı:

“NEVZAT ŞENER (Amasya Milletvekili) — Muhterem arkadaşlar, Coşkun Kırca arkadaşımın 176 ncı madde hakkındaki fikirlerine katıyen iştirak etmiyeceğim. Evveleminde, şunu arz etmek isterim ki, komisyon hiçbir zaman Meclise takaddüm etmez, son karar Meclisindir. Komisyonun vereceği karar ne olursa olsun, onu enine boyuna tetkik ve müzakere edip nihai kararın Meclisçe verilmesi lâzımdır. Arkadaşımız, Mecliste mevcut teamülün bu yolda olduğunu, komisyonda lehte karar verildiği takdirde Mecliste müzakere edilemeyeceğini söyledi.

COŞKUN KIRCA (İstanbul Milletvekili) — Hayır; öyle söylemedim.

NEVZAT ŞENER (Devamla) — Ben öyle anladım.

Halbuki, bir mevzu kulağıımıza geldiği için, 1949 senesine ait Meclis zabıtlarını tetkik ettik. 1949 senesinde Atıf İnan hakkında açılan tahkikat üzerine, İctüzüğün 172 ncı maddesine göre, Anayasa, Adalet Komisyonlarından kurulu Muhtelit Komisyonunda durum tetkik edilmiş ve Atıf İnan'ın hukuki ve cezai bir mesuliyeti olmadığına ittifakla karar verilmiştir. Buna rağmen, Komisyon raporu Meclise getirilmiş 22.5.1949 tarihinde görüşülüp nihai

⁹¹⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), ss. 195-196.

karar Meclisçe verilmiştir. Bunu bilhassa vesika olarak arz edeyim: Dönem 8, Cilt 19, sayfa 979:1008; mevzu müzakere edilip, neticede nihai karar Meclisçe verilmiştir. Bu meselenin de burada görüşülüp, nihai kararın Meclisçe verilmesi lâzımgelir.”⁹¹⁹

Bu tartışmalı konu üzerinde, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen de bir değerlendirmede bulunuyor ve konuya ilişkin Başkanlık Divanının görüşünü şu sözlerle dile getiriyordu:

“Muhterem arkadaşlar, şimdi bu hususta müzakerelerin uzamaması bakımından ufak bir izahta bulunmayı Başkanlık Divanı lüzumlu görmektedir.

Başkanlık Divanınızın kanaatine göre İttüzüğün 176 ncı maddesindeki; «Encümenin nihai mazbatası cezai ve malî mesuliyeti müstelzim ise, tahkikat evrakı, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 67 nci maddesi mucibince Meclis kararıyla teşkil olunacak Divanı Âliye, nihayet onbeş gün içinde tevdi olunur» hükmünü biz Coşkun Kırca arkadaşımız gibi anlamıyoruz.

...

Bu hüküm, şimdiye kadar olan tatbikatta görüldüğü üzere, bu şekilde, yani cezai mesuliyet vardır dendiği takdirde evrakın nereye verileceğini işaret etmekten ibarettir.

Yoksa, cezai mesuliyeti müstelzim bir hareket yoktur; diyen raporların Heyeti Umumiye görüşülmesini menedici bir hüküm ifade etmemektedir. Yüksek Heyetinizin ve bugün tatbik edilmekte olan İttüzüğü tedvin etmiş bulunan eski Meclislerin tatbikat ve teamülü de bu merkezdedir. Bu hususu Yüce Heyetinize arz etmek isterim.

Bu mevzuda ayrıca söz istiyen yoksa Coşkun Kırca arkadaşımızın teklifini oylarınıza sunacağım.”⁹²⁰

Tekrar söz alan Coşkun Kırca, kısmen yanlış anlaşıldığını ileri sürerek, şu ek açıklamada bulunmuştı:

“Muhterem arkadaşlarım, gerek Sayın Nevzat Şener, gerek Sayın Riyaset Makamı bendenizin maruzatımı kısmen yanlış anlamış bulunuyorlar.

Bendeniz huzurunuzda şu rapor görüşülmesin diye bir teklifte bulunmuyorum. Takririm de bu mahiyette değildir. Riyasetin bahsettiği teamülden bendeniz de bahsettim. Ama, başka memleketlerde de geçici İttüzüğün 176 ncı maddesine benzer maddeler, bizdeki teamülden farklı şekilde tatbik edilebildiğine göre, Yüksek Meclisçe yapılacak olan muamelenin, yarın Yüce Divan hususunda söz konusu olmamasını sağlamak lâzım gelmektedir. Eski Ticaret Bakanı Mehmet Baydur’u veyahut da haklarında soruşturma açılmasını kararlaştırdığınız bâzı eski Bakanları, Soruşturma Komisyonunun kararı, onların lehine tecelli etse dahi, Yüce Divana sevk ettiğiniz zaman, Yüce Divanda bu karar usulsüz alınmıştır diye bir def’i dermeyeranına imkân

⁹¹⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), ss. 196-197.

⁹²⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), s. 197.

olmamalıdır; bu, hatıra bile gelmemelidir. Bu itibarla, bendeniz her hangi bir tercih yapmıyorum. Anayasamızda, Yüksek Heyetinizin bugüne kadar mevcut teamülüne uyarak, ademimesuliyeti müstelzim bir raporu görüşmeye mâni bir hüküm olmadığını da açıkça belirttim. Ricam şundan ibarettir:

Yeni bir Anayasanın tatbikatı içinde bir Bakanın Yüce Divana sevk edilip edilmemesi hususunda ve cezai ve malî mesuliyeti gerektirmiyen bir rapor karşısında şu kararlardan birisini açıkça almanızı istirham ediyorum: Ya mevcut teamül ve Anayasa muvacehesinde bu raporu görüşebiliriz diye sarıh bir karar alırsınız; yahut da bu raporu görüşemeyiz dersiniz. Bu kararların her ikisi de Anayasa bakımından uygun olur. Fakat, bu kararlardan birini açıkça verdiğimiz takdirde bundan doğacak fayda aşikârdır. Geçici İttüzüğün 176 ncı maddesine dayanarak, buna benzer maddelerin başka memleketlerden misal getirilmesi ve başka memleketlerde bu gibi maddelere dayanarak yürütülen tatbikata istinaden, sonradan Yüce Divanda her hangi bir defî dermeyanım önlemiş olursunuz. Bendenizin söylediği şey bundan ibarettir.

Bendeniz, huzurunuzda şu rapor görüşülmesin diye bir tez müdafaa etmiyorum. Bu raporun görüşülüp görüşülmemesi konusunu bir karara bağlayan, böylelikle Yüce Divana sevk muamelesi tam ve sağlam bir hukuki esas üzerine istinat ettirilerek, mevcut teamüle, geçici İttüzüğün lâfzı arasındaki ihtilâf şu veya bu istikamette halledilsin diyorum.”⁹²¹

Soruşturma Komisyonunun ilgili Bakanı sorumlu bulmayan kararına karşın, TBMM Genel Kurulunun Meclis Soruşturması görüşmelerine devam edip, gerekli gördüğü takdirde ilgili bakanı Yüce Divana gönderip gönderemeyeceği tartışmalarına, Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur hakkında Meclis Soruşturması açılmasını öneren iki üyeden Amasya Senatörü Macit Zeren de katılıyor ve şu değerlendirmede bulunuyordu.

“Muhterem arkadaşlar; Coşkun Kırca arkadaşımız, her ne kadar 176 ncı maddeyi Sayın Riyaset Divanından farklı anlamadığını burada açıklamış ise de netice itibariyle 176 ncı madde üzerinde burada bir müzakere açılması meselesini zaruri kılmış, ortaya getirmiştir.

Şu hale nazaran biraz sonra bu mesele reylerinize arz edileceğinden, bir an için reylerin aleyhte teşekkül etmesi ihtimalini hesaba katarak, bu konuşmayı yapmak lüzumunu duydum.

Arkadaşlar, umumiyetle usule dair olan hususları pek bilmemekteyim. Bu yüzden usul hakkındaki münakasalara da katılmam. Fakat şimdi, usul hakkındaki konuşmalar dolayısıyla esasa hiç girmeme ihtimali belirlediği için, çoğu zaman kaçtığım bu kürsiye âdeta gönüllü olarak geldim.

Şurasını belirtmek mecburiyetindeyim ki, bu madde hakkındaki konuşmalardan maksat, bir usul meselesini ortaya çıkarmaktır.”⁹²²

⁹²¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), ss. 197-198.

⁹²² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), s. 198.

Bu sırada Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, Zeren'i konuşmasının yalnız usule ait olması gerektiği üzerinde uyarıyor, aksi takdirde sözünü keseceğini bildiriyordu. Bu uyarıdan sonra Zeren, şöyle devam etmişti:

“O halde 176 ncı maddenin mânası üzerinde duracağım.

Dahilî Nizamnamenin 176 ncı maddesi ele alınıyor ve mefhumu muhalifi çok hatalı istidlâl edilerek esas hakkındaki müzakerelere girilmemesi ihtimali belirtiliyor. O halde ilk iş olarak bir mefhumun mefhumu muhalifi ne zaman doğru olur; ne zaman doğru olmaz, bunu mantık yolu ile anlatmalıyım. Yüksek huzurunuzda bu meseleyi, derste olduğu gibi, çok basit bir misalle arz edeceğim için peşinen özür dilerim.

Misal olarak bir hayvanı ortaya koyacağım: Ben, bütün kuşlar hayvandır dersem, bunun mefhumu muhalifinden anlaşılacağı üzere bütün hayvanlar da kuştur dersem bu bir hata olur.

İşte 176 ncı maddenin mefhumu muhalifi diye ileri sürülen fikir de hatalı bir istidlâldir. Gerçekten İctüzüğün 176 ncı maddesi şöyle demektedir:

«Madde 176. — Encümenin nihai mazbatası cezai ve malî mesuliyeti müstelzim ise, tahkikat evrakı, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 67 ncı maddesi mucibince Meclis kararıyla teşkil olunacak Divanı Âliye, nihayet onbeş gün içinde tevdi olunur.»

Kanaatimce 176 ncı madde şunu kasetmektedir: Şayet bu madde olmasaydı encümenin nihai mazbatası malî ve cezai bir mesuliyeti müstelzim olduğu halde, «tamam, tahkikat bitti» denir ve Meclis kararı alınmaksızın Divanı Âliye sevk edilebilirdi. 176 ncı madde bunu önlemek için, yani cezai mesuliyeti icabettiren hallerde buna lüzum gördüğü için, bu hükmü vaz'etmiştir.

Şimdi, 176 ncı maddenin mefhumu muhalifinden behemehal ve doğru olarak bir netice istidlâl etmemiz icabediyorsa o zaman kanaatimizce şöyle düşünmek icabeder: Maddenin mefhumu muhalifi, malî ve cezai mesuliyeti icabettirdiği ahvalde Divanı Âliye, Meclisin kararıyla sevk olunuyor. O halde, komisyonca mesuliyet görünmediği ahvalde Divanı Âliye sevk edilmesi Meclisin kararı ile olur; denmelidir.

Muhterem arkadaşlarım, ben haddimi bilirim. Bir hukukçu değilim. Ancak ben mücerret mantıkî anlayışıma göre mülâhazalarımı ileri sürüyorum. Bu itibarla noktai nazarımı ortaya koyabilmek için ayrıca tatbikattan da bir misal vermem icabediyordu. 176 ncı madde yürürlükte olduğundan burada ilk defa olarak bugün kullanılan bir madde değildir. İlk defa olarak bu madde bu görüşmede kullanılmış değildir. Nevzat Şener arkadaşım şimdi bu maddenin nasıl tatbik edildiğini Atıf İnan hakkında cezai bir mesuliyeti müstelzim olmadığı neticesine varmış olmasına rağmen mazbatasını burada müzakere edildikten sonra karara bağlanmış olacağını söyledi ve bu neticeye varıldı. Aynı misali teferruatıyla anlatmıyacağım. Ben sadece hatırlatmak istiyor ve yüksek huzurunuzda bir noktayı belirtmek istiyorum.”⁹²³

⁹²³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), ss. 198-199.

Zeren, bu doğrultuda devam ediyorken, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen, konu ile ilgisi olmadığını söyleyerek Zeren'in konuşmasını kesmişti.⁹²⁴

Bütün bu konuşanlardan sonra, Baydur hakkında açılan Meclis Soruşturmasını yürüten ve kendisinin Yüce Divana sevk edilmesine gerek olmadığı kararını alan Soruşturma Komisyonu sözcüsü Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı kürsüye geliyor ve şu değerlendirmede bulunuyordu:

*“Türkiye Büyük Millet Meclisinde bu meselenin rahatça müzakere edilmesine komisyon olarak biz de taraftarız. Gerçi, iki aymüddetle huzurunuzda kadar getirmiş olduğumuz dosyadaki bütün kâğıtlar, T. B. M. M. tarafından teşkil edilmiş olan 10 kişilik komisyon tarafından enine boyuna tetkik edildi. Bütün şahısları, hattâ başta encümeni bir defa daha dinlemek suretiyle güzel bir teamül tesis edildi. Burada her şeyden evvel Yüksek Meclisinin yüksek kanaatleri mühimdir. İnsanlar yanılabilir. Bu itibarla biz neticenin selâmeti bakımından Yüksek Mecliste bu mevzuun müzakeresinde fayda mülâhaza etmekteyiz. Böyle bir teamül teessüs edecek olursa Coşkun Kırca arkadaşımızın da mütalâalarına yer verilmiş olur. Bu tarz bir teamülün pek çok faydalar sağlıyacağına kaaniiz. Bunu komisyonun da uygun göreceğini zannediyorum. Meseleyi izah etmek için huzurunuzda çıkmak lüzumunu duydum, hürmetlerimle.”*⁹²⁵

Komisyon sözcüsü Ağırnaslı'nın konuşmasından sonra, Birleşimi yöneten Başkan Fuad Sirmen konunun aydınlandığını belirterek, Kırca'nın önerisini oya sunacağını bildirmiş; ama Maraş Milletvekili Kemal Bağcı oturduğu yerden neyin oylanacağını anlaşılmadığı yönünde itirazda bulununca, Sirmen, anlaşılmayan hususun ne olduğunu açıklaması için kendisine söz vermişti. Bağcı, sorunu şöyle dile getiriyordu:

Muhterem Başkanım, kıymetli arkadaşlarım; bizim İctüzüğün 176 ncı maddesinde bahsi geçen ve tereddütlere mevzu teşkil eden cümle üzerinde değil, bu cümlelerin tatbikatı üzerinde konuşuldu ve denildi ki: «Bu madde teamülde, rapor, malî ve cezai mesuliyeti müstelzim bulunmasa bile rapor hakkında lehte ve aleyhte Meclis karar vermelidir; müzakere açılmalıdır» denildi. Ancak Coşkun Kırca arkadaşımız bu mevzuda Meclisin kesin karara varması lâzımgeldiğine, yani bir kararla tesbit etmemizin lüzumuna işaret buyurdular ve bu sebeple bir takrir verdiler. Bendenizce ve burada, konuşan arkadaşlarımızın da temayülü aynı merkezde toplanmaktadır; böyle bir karar almaya imkân yoktur. Bu takriri Riyasetin oylamaya sunması da kanaatimce usulsüzdür. En iyisi mademki bir teamül vardır; buna göre müzakere açılmalı, arkadaşlarımızın bu husustaki fikirleri dinlenilmeli ve neticede Yüce Meclis bir karar vermelidir. Yüce Divana sevk edilmesi veya sevk edilmesinin aksi hususunda ancak bu mevzuun müzakere edilip edilmemesi hususunda

⁹²⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), s. 199.

⁹²⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), s. 199.

kesin bir karar almak hatalı olur. İlerde belki de bu mevzuda bir itiraz vaki olacaktır. Vaki olacak bir itirazı önlemek bakımından bu usulî noktayı oylamak yolsuzdur. Riyaset derhal esasa geçmeli ve mütalâa vermelidir. Anlaşılmadı diye söylememin sebebi budur.” ⁹²⁶

Kemal Bağcı'nın konuşmasından sonra, TBMM Birleşik Toplantı Birleşimini yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, şu ek açıklamayı yapıyordu:

“Muhterem arkadaşlar, Riyaset böyle bir teklif ileri sürüldüğüne göre, kendi görüşünü ifade ettikten sonra, teklifi ileri süren arkadaş bu teklifin Büyük Meclisçe bir karara bağlanmasında ısrar ettiği takdirde, bu hususu oyunuzla halletmeye mecburum... Efendim, teklif olarak bir takrir verdiler. Bu takrir içinde muayyen bir madde gösterilmediği ve kendisi burada izah ettiği için, bendeniz okutmaya lüzum görmedim. Diyorum ki, kendisi: «Meclisin teamülü böyledir, başka memleketlerde şöyledir, bizim İchtizüğümüzün 176 ncı maddesi böyledir» diye izah ettiler. Kendileri muayyen bir noktai nazarı benimseyip Meclis şöyle karar versin yani mesuliyeti mucip bir cihet yoktur diyen mazbataları Meclisçe görüşülmeden kabul edilsin diye bir talepte bulunmadılar. Yalnız bu meseleye dikkati işaret ederek, ilerde her hangi bir yanlış muameleye ve itirazlara mahal vermemek için bu hususun Meclis kararma iktiran etmesini söylediler ve istediler; bu isteklerinde ısrar ediyorlar.

Şimdi Riyaset teamülü esas aldı ve söz alan arkadaşlar da söyledi. Benim reylerinize şu anda sunduğum husus, görüşülmesi veya görüşülmemesi meselesi değil, Coşkun Kırca arkadaşımızın ileri sürdüğü hususun Büyük Meclisçe bir karara bağlanmasına lüzum var mıdır, yok mudur? Lüzum vardır dersiniz, bu karar ne olsun diye söz vereceğim. Bu müzakerelerden sonra reylerinize iş halledilecektir.

Şimdi, arkadaşımız görüşünde ısrar ettiğine göre, Riyaset mecburdur reye koymaya. Ben yalnız şu hususu reylerinize arz edeceğim, bu da Coşkun Kırca arkadaşımızın ileri sürdüğü bu meselenin, Meclisçe bir karara raptına lüzum olup olmadığı hakkındadır.” ⁹²⁷

Bu açıklaması sonrasında Başkan Sirmen, Meclis Soruşturması Komisyonu, eski Bakan Mehmet Baydur'un Yüce Divana sevk edilmesine gerek olmadığı yönünde bir karar aldığı halde, TBMM'nin görüşmelere devam edip, ilgilinin Yüce Divana sevkine karar verip veremeyeceği hususunu açıklığa kavuşturacak bir ön karar almasının gerekip gerekmediği hususunu oya sunmuş ve TBMM Genel Kurulu böyle bir karar almaya gerek olmadığını kararlaştırdığı için, Meclis Soruşturması Komisyonunun raporu ışığında, Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur'un Yüce Divana sevk edilip sevk edilmemesi üzerinde görüşmelere başlamıştır⁹²⁸.

⁹²⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), ss. 199-200.

⁹²⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), s. 200.

⁹²⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), s. 200.

Görüşmeler sonrasında verilen yeterlik önergelerinin kabulü üzerine, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, Ticaret eski Bakanı hakkında kurulan Meclis Soruşturması Komisyonunun, Baydur için “*cezai ve malî mesuliyetini mutazammın bir fil ve hareketi görülmemiştir*” hükmüne ulaştığı Raporunu oya sunuyor ve oylama öncesinde şu açıklamada bulunuyordu:

“*Bunu kabul buyurduğunuz takdirde kendisi bu zan altından kurtulmuş olacaktır. Evrak alâkalı mercilere verilerek, diğer tâli memurlar hakkında umumi hükümlere göre icabeden takibat yapılacaktır.*”⁹²⁹

İşaretle yapılan oylamada TBMM Genel Kurulunun, Soruşturma Komisyonunun hazırladığı Raporu kabul etmediğini görüyoruz. Bu durumda, ortaya çıkan hukukî sonucu Başkan Sirmen şöyle açıklamıştı:

“*Komisyon Raporu kabul edilmemiştir, efendim. Bu duruma göre, Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur’un İçtüzüğü’nün 176 ncı maddesine göre Anayasa Mahkemesine sevkine Meclis karar vermiş oluyor.*”⁹³⁰

Böylece, TBMM Birleşik Toplantısının 6 Temmuz 1962 tarihli 17. Birleşiminde, daha önce kurulan Meclis Soruşturması Komisyonu Yüce Divana gönderilmesini gerektirir bir sorumluluğunun bulunmadığına karar vermiş olmasına karşın, Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur, Bakanlığı sırasında arpa satışında sorumluluğunun olduğu iddiasıyla Yüce Divana sevk edilmişti.

d’- Yüce Divan Sıfatıyla Yargılamayı Yapacak Olan Anayasa Mahkemesinin TBMM’nin Yüce Divana Sevk Kararını, Suçlamanın Yasal Dayanaklarının Gösterilmemesi Nedeniyle TBMM’ye Geri Göndermesi

TBMM’nin Yüce Divana sevk kararı üzerine, Baydur hakkındaki davaya 1961 Anayasasının 147. maddesi uyarınca Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesinin bakması gerekiyordu. Bu doğrultuda, dosyayı incelemeye alan Anayasa Mahkemesi, Baydur’un Yüce Divana sevk kararında, suçlandığı eylemin Türk Ceza Kanunun hangi maddesine dayandırıldığına gösterilmediğini ileri sürerek, dosyayı Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığına göndermiş; Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı da, gereği yapılmak üzere dosyayı TBMM’ye sevk etmişti. TBMM Birleşik Toplantısının, 9 Ekim 1963 tarihli 9. Birleşiminde Genel Kurulun bilgisine sunulan Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının tezkeresinde ve ekindeki Anayasa Mahkemesi karar özetinde şöyle denilmekteydi.

“*T. B. M. M. Yüksek Başkanlığına*

Transeksport İhracat Firması delaletiyle İngiliz Firması Bunge’ye yapılan 52 500 tonluk arpa satışından dolayı açılan dâvada, görülen noksanlardan dolayı duruşmaya devam olunmasına imkân ve cevaz bulunmadığından dosyanın gereği yapılmak üzere C. Başsavcılığına tevdiine karar verilmiş olmakla dâva dosyasının karar gereğince ilişik olarak sunulduğu arz olunur.

Hikmet Gündüz

C. Başsavcısı

⁹²⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), s. 229

⁹³⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), s. 230.

«Önergeye ve Soruşturma Komisyonu raporuna göre arpa satışındaki yolsuzluk, altı olaya, iddiaya dayatılmaktadır. Bunlar:

1. Arpanın, dünya piyasasına nazaran çok düşük fiyatla satılması;
2. Arpa bedellerinin % 35 inin İngiliz Esliha Anlaşması çerçevesi içinde muamele görmesi;
3. Firedestination imkânının sağlanması sebebiyle arpaların Çin'e sevk edilmiş olması;
4. Satış sırasında doğu bölgemizde husule gelen kıtlık ve hayvan telefâtının göz önünde tutulmamış olması;
5. Satış akdinin ifası sırasında dünya pazarlarında arpa fiyatlarının, yükselmeye başladığının dikkat nazarına alınarak akdin feshi cihetine gidilmemiş olması;
6. Satış akdinin Amerikan Surplus Anlaşmasına mugayir oluşunun göz önünde tutulmaması;

Olaylarından ibarettir.

Raporda bu iddialar birer birer ele alınarak, sanığın sorumluluğunun tesbit edilemediği belirtilmiştir. Bu rapor; Türkiye Büyük Millet Meclisince reddedilip, sanığın Yüce Divana sevkine karar verilirken, sanığın hangi olaylardan sorumlu tutulduğu ve bu sorumluluğun kanuni vasfı belirtilmemiş, bu sebeple de sanığa isnadolunan suçun neden ibaret olduğu ve ne gibi yolsuzluk veya usulsüzlükten ötürü, sorguya çekileceği meçhul kalmıştır. Bu şartlar altında sanığın sorgusunun yapılmasına maddi ve hukukî imkân yoktur. Suçun neden ibaret olduğu gösterilmediği gibi, suçun unsuru ve suça uygulanması gereken kanun maddesi de gösterilmemiştir. Halbuki, ihbara ve iddiaya göre suç, çeşitli tavsife elverişlidir.

Bu durum karşısında iddianın ve savunmanın yapılması da kabil, olamaz. Esaslı olmıyan bâzı eksikler, son tahkikatın açılması kararından önce düzenlenmiş iddianamenin vedosyadaki kâğıtlarını yardımı ile tamamlanabilirse de, olayda, iddianame yoktur. Kaldı ki, belirtilen eksikler, esasa ilişkin bulunduğundan bunların dosyadan faydalanılarak tamamlanmasına da hukukî imkân yoktur. Çünkü belirtilen eksikler, bir son tahkikatın açılması kararının vücut bulması için lâzım olan esas unsurlardır. Bunların Yüce Divana sevk kararında belirtilmesi, sorgunun, iddia ve savunmanın yapılabilmesi için şarttır. Diğer taraftan, dâva Yüce Divanca henüz bitirilmeden çıkarılacak bir af kanununun bu suçu kapsayıp kapsamadığının anlaşılması ve gerektiğinde zaman aşımının tahakkuku ve hesaplanması bakımlarından da, son tahkikatın açılması kararında, suçun neden ibaret olduğunun, unsurlarının ve suça uygulanması gereken kanun maddesinin açıkça gösterilmesi lâzımdır. Büyük Millet Meclisinin sanığın Yüce Divana sevk edilmesine ilişkin kararı yukarda belirtilen sebeplerden ötürü duruşma yapmaya elverişli olmadığından bunlara dokunan iddia ve savunma yerinde görülmüştür.

Sonuç: Bu durumda duruşmaya devam olunmasına imkân ve cevaz bulunmadığından dosyanın, gereği yapılmak üzere Cumhuriyet Başsavcılığına tevdiine, üyelerden İsmail Hakkı Ketenoglu ve Celâlettin Kuralmen'in sevk kararındaki eksiklerin esaslı nitelikte bulunmaması sebebiyle duruşmaya devam olunabileceği yollu muhalefetleriyle ve oy çokluğu ile 20.7.1963 gününde karar verildi ve Cumhuriyet Başsavcısı Hikmet Gündüz hazır olduğu halde sanıkla müdafilerinin yüzlerine karşı usulünce ve açık olarak anlatıldı.

Başkan
Sünuhi Arsan

Üye
Osman Yeten

Üye
Rıfat Göksu

Üye
İsmail Hakkı Ülkmen»⁹³¹

Bu sorun, Baydur hakkında kurulan Soruşturma Komisyonunun, Baydur'un Yüce Divana gönderilmesine gerek olmadığı, bir diğer deyişle suçlanması için yeter neden bulunmadığı yönünde bir rapor hazırlayıp TBMM'ye sunmasına karşın; TBMM Genel Kurulunun anılan raporu kabul etmeyip, Baydur'un Yüce Divana sevk edilmesi kararını vermesinden ve Yüce Divana sevk kararında yasal dayanaklara da işaret edilen somut suçlamaların yer almamasından kaynaklanmaktaydı. Ancak, hangi nedenden kaynaklanırsa kaynaklansın, kuşku yok ki, ortaya çözümü kolay olmayan bir sorun çıkmış oluyordu. Nitekim, TBMM Genel Kurulunda Anayasa Mahkemesinin karar özeti okunur okunmaz, hemen farklı görüşler ileri sürülmüştü. Gerçekten, üyelerin bir kısmı, konunun yeniden aynı komisyona gönderilerek eksikliklerin giderilmesini önerirken, bazıları farklı bir komisyon kurulup, soruşturmanın yeniden yapılmasını; bazıları ise, TBMM'nin Yüce Divana sevk kararını gözden geçirip, sevk kararında ilgili yasal hükümlere de yer verilmesini önermekteydiler. Bir başka grup ise, Anayasa Mahkemesinin bu kararından sonra, Baydur'un Yüce Divana sevk edilmesine yönelik kararın ortadan kalktığını, Baydur hakkında başka bir girişimde bulunulamayacağını savunmaktaydılar. Bu farklı düşünceler, TBMM'nin 9 Ekim 1963 tarihli 9. Birleşim tutanaklarına şöyle yansımıştı:

İlk girişimde bulunanlar, Baydur hakkında Meclis Soruşturması açılmasını isteyen Amasya Senatörü M. Zeren ile Amasya Milletvekili N. Şener'di. İki parlamenter verdikleri önergede şöyle demektedirler:

"T. B. M. M. Başkanlığına

*Mehmet Baydur hakkında evvelce, Yüce Meclisçe alınan Anayasa Mahkemesine sevk kararının evvelki kararın ışığı altında incelenip sevk maddesinin tâyin ve tespiti için yeniden seçilecek bir komisyona havalesini arız ve teklif ederiz. "*⁹³²

Buna karşılık Kırşehir Milletvekili Halil Özmen, eksikliğin, yeni bir komisyon tarafından değil, daha önce kurulmuş ve raporunu vermiş olan komisyon tarafından giderilmesi gerektiğini savunuyordu. Özmen, düşüncelerini şöyle açıklıyordu:

⁹³¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 9, (09.10.1963), ss. 163-164.

⁹³² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 9, (09.10.1963), s. 164.

“Sayın Başkan, muhterem arkadaşlar, Anayasa Mahkemesi, komisyon kararında bâzı noksanlar bulmuş ve bu noksanların ikmalî için dosyayı Yüce Heyetinize iade etmiştir. Arkadaşlar, bunda tereddüt etmeye hiçbir mahal mevcut değildir. Yüce Heyetiniz tarafından seçilen komisyonun verdiği karar, aynen sorgu hâkimlerinin son tahkikat kararları gibidir. Suç var mıdır, yok mudur? O ancak, mahkemenin bileceği iştir. Yalnız son tahkikat kararı ile Yüce Divana, Anayasa Mahkemesine gitmiştir. Şimdi Anayasa Mahkemesi bâzı noksanlar buluyor diye dosya Yüce Heyetinize gelmiştir. Arkadaşlarımız yeni bir komisyonun kurulmasını istiyor. Şimdiye kadar, son tahkikat kararını veren heyetler, kendi noksanlarını ancak kendileri tetkik ederler ve ona göre kararlarını verirler. Usul ve kanun böyledir. Şimdiye kadar, son tahkikat kararını yazan sorgu hâkimi böyle yapmıştır. Yeni bir komisyonun kurulmasına ve noksanlarının bu komisyonlar tarafından giderilmesine, benim şahsî kanaatime göre ve kanun mevzuatına göre imkân yoktur. Son tahkikat açılması kararını vermiş ve yazmış, kararnameyi imza etmiş arkadaşlarımız içimizdedir. Bu arkadaşlar bir yere gitmiş değildir. Komisyon hâlâ kuruludur. Binaenaleyh, dosya arkadaşlarımıza iade edilsin; onlar noksanlarını görsünler, yeniden yazsınlar ve dosyayı, iade etsinler. Aksi halde yeni bir komisyon kurmakla yeniden tahkikata girişmiş olacağız. O komisyonda, 1,5 ay, iki ay yeni baştan dosyayı anlayıncaya, kadar, hâdiselere vâkıf oluncaya kadar zaman geçecektir. Adalet mülkün temeli olduğuna göre, bu konunun mevzuu olan arkadaşımız da adalet beklemektedir. Adaletin bir an evvel tecellisi için eski komisyonun tetkikini arz ve istirham ediyorum, efendim.”⁹³³

Daha önce soruşturmayı yürütmüş ve Baydur’un Yüce Divana sevkine gerek görmemiş eski komisyonun sözcüsü Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı ise, eski komisyonun uzun incelemelerden sonra kararını verdiğini, o zaman Yüce Divana sevkine gerek yok dediği bir kişi için şimdi sevkine gerek var ve eylemleri şu kanun hükümlerinin ihlâlidir diyebilmelerinin mümkün olmadığını savunduğu konuşmasında aynen şöyle demektedir:

“ Muhterem arkadaşlar, birbuçuk aylık tetkik neticesinde, aynı Kabinede çalışmış olan altılara dâhil olan Vekillerden de mütalâa alındıktan sonra komisyonun ittifak kararı T. B. M. Meclisinin tasvibine arz olunmuş idi. Bu ittifak kararı Vekilin mesuliyeti bulunmadığına mütedair idi. Türkiye Büyük Millet Meclisinin ekseriyeti mesuliyetin olduğu merkezinde bir karara varınca bu ittifak kararını hukukan muallâkta bırakmış oldu. İnancımız odur ki, son tahkikatın açılması kararını vermek vazifesiyle mükellef olan komisyon, artık tekrar vazifelendirilmemelidir. Binaenaleyh biz mesuliyet görmedik. Yüce Meclis tekrar eğer Anayasa Mahkemesinin şu kararı üzerine, mesuliyet görmemiş olduğuna göre, dosyanın: kaldırılması yolunda bir karara varırsa mesele kalmaz, komisyonun kararına iltihak etmiş olur. Tahkikat neticesinde

⁹³³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 9, (09.10.1963), ss. 165-166.

*mesuliyetin tekrar aranması kararına varırsa yeni bir komisyon seçilmesi iktiza eder. Çünkü bu bizim ittifak kararımızdır, 1,5 aylık mesai cidden dört başı mamur bir tahkika vesile teşkil etmiştir. Ve hiçbir eksik tarafı kalmadığı kanaatindeyiz. 1,5 saate yaklaşan o günkü maruzatımda da bu hususları komisyon adına derinliğine, genişliğine Türkiye Büyük Millet. Meclisinin Yüce Heyetine arz etmiş bulunuyorum. Bizim mâruzâtımız bundan ibarettir; teşekkür ederim.”*⁹³⁴

Cumhuriyet Senatosunun Tabii Üyelerinden Ahmet Yıldız da, sorunun çok karmaşık olduğuna, basit bir yöntemle üstesinden gelinemeyeceğine dikkat çekiyor ve TBMM önce ne yapması gerektiğine karar vermek durumundadır diyordu. Yıldız’ın konuşması şöyleydi:

“Sayın Başkan, T. B. M. Meclisinin saygı değer üyeleri, benim kanaatime göre, önergede ileri sürüldüğü gibi, meseleyi basit bir şekilde çözmek mümkün değildir. T.B.M. Meclisi bir karar aldı, Anayasa Mahkemesine gitti. Anayasa Mahkemesi diyor ki; bu karardan ne istiyorsunuz, bu kararın nedenleri nedir? Böyle bir soru ile B. M. Meclisi karşı karşıya kalmış bulunmaktadır.

Yüksek Meclisin kararı ile bir karma komisyon kuruldu. Karma komisyon 1,5 aylık çalışmalarının sonucunu bir rapor halinde Yüce Heyetinize sundu. Bir karar alındı. Şimdi Meclis bu karardan dönecek mi? Bu kararında ısrar mı edecek? Bu bence, yasama hayatımızda güç bir mesele haline gelmiştir. Bu meseleyi, ancak yeni bir görüşme ile karara bağlamak mümkündür. Bunun için bir önerge hazırladım.

*Diğer taraftan, bir komisyon kurulmuş. Acaba Büyük Millet Meclisinin, bu komisyona şu veya bu şekilde değil de açıkça, ben seni iskat ediyorum; yeni bir komisyon kuruyorum demesi için kuvvetli bir gerekçesi mi vardır? Komisyon, yine Meclis tarafından kuruldu. Bütün siyasi teşekkül temsilcilerinin çalışmaları sonucunu sundu. «Efendim, bu komisyonu istemiyoruz, başka bir komisyon kurun» şeklindeki bir teklif, çıkmaza bir çıkmaz daha ekliyor, kanaatindeyim. Onun için ben bir önergemi başkanlığa sunacağım. Kanaatimce yapılmış incelemelerin sonucunu bir kere daha görüşmek suretiyle, Büyük Millet Meclisi bir karara varabilir, saygılarımla.”*⁹³⁵

Söz alan bir diğer üye İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca da, muhtelif ihtimaller üzerinde duruyor ve sonuçta, eğer bir biçimde Anayasa Mahkemesinin istediği şekilde, TBMM’nin Yüce Divana sevk kararında suçun tavsifinin gerçekleştirilebilmesi mümkün olmazsa, bir kimse sonsuza kadar itham altında bırakılamayacağına göre, Baydur’un Yüce Divana sevk kararının kaldırılması gerektiğini savunuyordu. Kırca, muhtelif ihtimaller üzerinde şu değerlendirmede bulunmaktaydı:

⁹³⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim 9, (09.10.1963), s. 165.

⁹³⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim 9, (09.10.1963), s. 165.

“Çok muhterem arkadaşlarım, ... Anayasamızın 132 nci maddesinin 3 ncü fıkrasının 2 nci cümlesi sarıhtir. Bu maddede aynen şöyle denir: «Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır.» Bitti. Anayasa Mahkemesi bir karar almıştır. Bu kararın icabını yerine getirmek mecburiyetindeyiz. Yüce mahkemenin aldığı kararı burada münakaşa etmek yetkisine asla sahip değiliz. Hele bu mahkemenin bu kararı ekseriyetle mi, yoksa ittifakla mı aldığı burada telâffuzu dahi caiz olmıyan bir husustur. Burada, yalnız Türkiye Parlâmentosu tarihinde değil, belki de (bilmiyorum ama) dünya parlâmentoları tarihinde ilk defa husule gelmiş olan bir hâdiseyi nasıl halledeceğimizi tezekkür etmekle mükellefiz.

Şimdi burada birtakım kıymetli fikirler ileri sürüldü. Nasıl bu işi yapalım? Sayın Talât Asal arkadaşımızın hakkı vardır. Soruşturma Komisyonu mesuliyet görmemiş, Meclis mesuliyet görmüş; ama suçu tavsif etmeyi unutmuş ve Anayasa Mahkemesi de bu durumda dâvayı görmeye cevaz ve imkân yoktur, diyor. Binaenaleyh, burada yapmamız icabeden şey şu: Eğer Anayasa Mahkemesi huzurunda bu dâvanın görülmesinde de musir isek, Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşik toplantısı olarak suçu tavsif etmeye mecburuz. Suçu nasıl tavsif edeceğiz? İki yol akla geliyor, ya bir komisyon kurup ona durumu incelettirmek, yahut bu konuyu Genel Kurulda doğrudan doğruya karara bağlamak. Hangisine başvuralım? 1 nci şıkta yine 2 ihtimal var. 1 nci ihtimal, Sayın Niyazi Ağırnaslı'nın, komisyon adına resmen ve açıkça reddettiği ihtimaldir: Ademi mesuliyet kararına varmış olan komisyona bu işi havale etmek. Buna imkân yoktur, arkadaşlar. Bunu vicdan serbestliği esasları ile bağdaştırmaya imkân yoktur. Birtakım insanlar toplanmışlar, ittifakla karara varmışlar, demişler ki, bu zatın bu işte mesuliyeti yoktur. Şimdi siz aynı insanlara diyorsunuz ki; hayır illâ ki mesuliyet bulacaksın, illâ ki bir suç tavsif edeceksin. Buna imkân yoktur. Sayın Niyazi Ağırnaslı tamamiyle haklıdır. Eski komisyonu bu işte tavsif etmek hukuk, adalet ve hak esasları ile bağdaştırılmaz bir keyfiyettir. Acaba başka bir komisyon kurabilir miyiz?

Muhterem arkadaşlarım, aynı sebepler dolayısıyla başka bir komisyon kurmaya da hakkımız olmadığına kaaniim. Başka bir komisyon kurduğumuz zaman ne diyeceğiz, ne demek istiyoruz bu komisyona? Meclis bir kere mesuliyete karar verdi, siz bu mesuliyeti suç tavsifi şeklinde tecessüm ettiriniz. Nereden biliyoruz, daha seçmediğiniz bu muhterem komisyonun üyelerinin peşin olarak suçun varlığına kaani olduklarına? Hangi hakla bir komisyona seçeceğimiz kimseleri peşin olarak, hangisi olursa olsun; ama illâ ki bir suç tavsif etmekle görevlendireceğiz! Bu hakkı kendimizde görmeye imkân yoktur. Bunu hak, hukuk ve adalet esasları ile bağdaştırmak mümkün değildir.

Muhterem arkadaşlar; Sayın Halil Özmen arkadaşımızın bir sözünden ilham alarak şunu belirtmek isterim ki, son tahkikatın açılması kararına nevama benzetilebilecek olan Yüce Divana sevk kararı Yüksek Heyetinizce alınmıştır. Ve bu kararda bir noksan varsa yine hukukun umumi prensipleri

gereğince bu noksanın bizzat bu heyet tarafından tamamlanması iktiza eder. Binaenaleyh, eski Ticaret Bakanı Mehmet Baydur'un işlediği suçun Ceza kanunlarımızın şu veya bu maddesine girdiği hususunda sarîh fikirlere sahibolan arkadaşlarımız lütfen bu yolda takrirler verirler, bu takrirler burada oylanır. Hangisi, 230 mu, 240 mı hangisi ise burada kararlaştırılır, dosya tekemmül eder ve o şekilde Yüce Divana sevk edilir ve o zaman dâvanın görülmesine imkân ve cevaz hâsıl olur. Ama, muhterem arkadaşlar, Yüce Heyetiniz bu şekilde verilecek takrirlerin hiçbirisini ekseriyetle kabul etmezse, o zaman bundan da çıkacak bir mâna vardır. O da, bu heyetin Yüce Divana sevk kararı yolunda alınmış bulunan kararı iptal ettiği yolunda bir karar alması demek olacaktır. Bu kararı almaya da hakkınız vardır. Çünkü, nasıl ki, her hangi bir komisyonun üyesini illâ bu suçu tavsif edeceksin, diye mecbur etmeye hakkımız yoksa; Yüce Meclisin üyelerini de evvelce alınmış bir mesuliyet kararı vardır, diye bu mesuliyet kararının çerçevesi içinde illâ ki bir suç bulmaya zorlamaya hiç kimsenin hakkı yoktur. Bu itibarla takrirler verilsin, hangi suç tavsifi yaptırılmak isteniyorsa söylensin, kabul edilirse edilir, dâva devam eder, kabul edilmezse o zaman açıkça Mehmet Baydur denilen zatı ilânihaye bir namussuzluk ithamı altında bırakmamak için bu Meclise dürüstçe, mertçe düşecek vazife, Yüce Divana sevk kararını kaldırdım, demek olacaktır, arkadaşlarım. Ya sevk ederiz, ya kaldırırız.”⁹³⁶

Bu arada Zonguldak Milletvekili Sadık Tekin Müftüoğlu, ortaya çıkan bu ilginç duruma ilişkin geniş bir değerlendirmede bulunmuştu. Müftüoğlu'nun değişik önerilere de yollama yaptığı konuşması şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlarım, Anayasa Mahkemesi tarafından isnadolunan fiillerdeki cezai unsurların tesbiti için tekrar Meclisimize gönderilmiş olan hâdisede halihazırda dört fikir münakaşa halindedir.

Bunlardan birisi Muhterem Riyasette aittir ve şöyle denilmektedir: Bu mevzuun ikmalî için bunun ilk tahkikatını yapan, ilk soruşturmasını yapan komisyona havale edilmesi iktiza eder.

İkinci bir görüş; bu görüş Nevzat Şener ve arkadaşının vermiş olduğu takrirle ortaya çıkmıştır: Burada yeniden bir komisyon teşkiliyle noksanlıkların ikmal edilerek dosyanın Anayasa Mahkemesine gönderilmesidir.

Üçüncü görüş ise; Sayın Ahmet Yıldız arkadaşımızın bir takrirle tahkikatın yeniden yapılması meselesidir.

Dördüncü görüş ise; Sayın Coşkun Kırca arkadaşımızın bir bakıma Anayasanın 130 ncu maddesinin ikinci fıkrasına göre kazai organlar tarafından verilen kararların teşriî organlarda münakaşa ve müzakere edilemeyeceği ve son olarak da böyle bir durum karşısında bunun ne birinci komisyona verilebileceği, ne ikinci bir komisyonda görüşülebileceği, bizatihi Meclisin Heyeti Umumiyesinde görüşülmesi ve karar bağlanması iktiza edeceği yolundadır.

⁹³⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 9, (09.10.1963), ss. 167-168.

Evvelâ şu hususu tebarüz ettirmek icabeder ki, bu noksanlıkların ikmali için huzurunuzda gelmiş olan evrak ve dosya yeniden bir soruşturma komisyonuna havale edilerek suç var mı, yok mu hususu müzakere mevzuu olabilir mi? Şunu peşinen kabul edelim ki beyler, bir sorgu hâkimi olarak bidayette Meclise niyabeten vazife gören Soruşturma Komisyonu her ne kadar suç görememişse de Yüksek Heyetiniz, suçlu bularak dosyayı bir nevi son tahkikat açılması talebiyle Anayasa Mahkemesine gönderdiğine göre, artık dosya üzerinde yeniden müzakere ve münakaşa yapmak hususu ve yetkisi fiilen bizim elimizden çıkmış, dosya kazai organın malı olmuştur. Binaenaleyh, kazai organın malı olan bir dosya hakkında Heyeti Aliyenizin, Sayın Coşkun Kırca'nın belirttiği gibi, Anayasanın 130 ncu maddesinin 2 nci fıkrası gereğince, yeniden müzakere açılarak suçlu mu, suçsuz mu hususu hakkında bir yola gidilmesi kanaatimce mümkün değildir.

İkinci nokta; yine Anayasanın 130 ncu maddesi hükmüne göre, Heyeti Âliyeniz komisyon kurmaz, birinci komisyona havale etmez, meseleyi Coşkun Kırca arkadaşımızın söylediği gibi burada takrirlerle halletmeye kalkışır ve fakat bu takrirlerden hiçbirisi de kabul edilmez ve binnetice Mehmet Baydur arkadaşımızın suçsuzluğuna karar verilebilir, mi? Biraz önce izah ettiğim fikirler silsilesi içerisinde, dosyanın adalete yani organa gitmesi ve onun malı olması muvacehesinde bu hususun da mümkün olmadığı aşikârdır. Binaenaleyh geriye iki ihtimal kalıyor. Bu ihtimallerden birisi dosyanın ilk soruşturmayı yapan komisyona havale edilmesi; ikincisi de verilen bir takrirle yeniden bir komisyon kurularak meselenin, daha doğrusu noksanlıkların bu yeni komisyonda halledilmesi hususu...komisyonun sözcüsü ve bu komisyona mensup bir arkadaşımız, huzurunuzda bu mesele hakkında komisyonun ittifakla suçsuzluğunu kanaat getirdiğini sarahaten beyan etmiş olduğuna göre ve filhalde komisyon soruşturmasını yapıp raporunu Heyeti Umumiyyeye takdim ettikten, raporun Heyeti Umumiyyede müzakeresinde ve müzakere neticesinde de Heyeti Umumiyenin fikri ve kanaati tebellür ettikten sonra, kanaatimce, artık bu komisyonun vazifesi fiilen sona ermiştir. Binaenaleyh, hem fiilen vazifesi sona eren bir komisyona bu dosyanın yeniden noksanlıkların havalesinin mümkün olmaması karşısında hem de hukukî kanaatlerimizi ve hukukî vicdanımızı zedeliyen- bir hareket yapmış olmamak için, bu arkadaşların ittifakla, bu meselede maznunun suçsuzluğuna kanaat getirmeleri muvacehesinde illâ ve illâ sen bunları yeniden suçlandıracak evsafı ve maddeleri tesbit edeceksin diye, bu heyete dosyanın havalesi mümkün olmasa gerekir. Bunun dışında tek çıkar yol ise kala, kala verilmiş olan takrire kalıyor. Binaenaleyh, verilen takrir mucibince, yeni bir komisyon kurulmasına karar verilmesi başka, bu komisyona seçilecek arkadaşların Coşkun Kırca arkadaşımızın izah ettiği gibi, peşinen komisyonda Bay Mehmet Baydur'un şu şu şu fiilleri şu şu şu Ceza Kanunu maddelerine girer diye tavsif etmesi meselesi başkadır. Binaenaleyh, birinci etap şudur; evvelâ Yüce

Heyetinizce bir komisyon kurulmasına karar verilecektir. Bundan sonraki etap ise; bu kurulmasına karar verilen komisyona girecek arkadaşların seçimidir. Pekala biliyoruz ki; tatbikatını bugüne kadar gördük ki, komisyona muhtelif partilerden kuvvetleri nispetinde birer veya ikişer arkadaş dâhil olmaktadır. Kaldı ki, bu mesele de hem Senatodan, hem de Yüce Meclisten ayrı ayrı arkadaşların seçilmesi icabetmektedir. Binaenaleyh, namzetlerin tesbitinde namzet olarak gösterilen arkadaşlarımızın hukuki kanaatleri şayet bu meselede Sayın Mehmet Baydur'un suçsuzluğu yolunda ise haliyle o arkadaşlar adaylıktan istinkâf edeceklerdir; Binaenaleyh, işi çıkmaza sokmamak için çıkar yolu tercih etmeye, görmeye ve onu kabule mecburuz. Bu sebeple takrir lehinde oy vermenizi hassaten rica ederim, hürmetlerimle.”⁹³⁷

e'- TBMM'nin Yeni Bir Soruşturma Komisyonu Kurulmasına Karar Vermesi ve Baydur'un Yeniden Yüce Divana Sevk edilmesi

Anayasa Mahkemesinin TBMM'nin Yüce Divana sevk kararını geri göndermesi üzerine izlenecek yöntem hakkında TBMM Birleşik Toplantısında ileri sürülen farklı görüşler sonrasında ortaya çıkan sorunun çözümüne yönelik değişik önergeler verilmişti. Bu önergelerin hepsi Genel Kurulda tekrar okunmuş ve Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanı Fuad Sirmen, her birini açıklayarak oya sunmuştu. Sirmen'in önergeleri oylamaya sunuştaki açıklamaları ve oylama sonuçları TBMM Birleşik Toplantısının 9 Ekim 1963 tarihli 9. Birleşim tutanaklarına şöyle geçmişti:

“Muhterem arkadaşlar, ...Verilmiş olan takrirleri dinlediniz. Bunların içinde İstanbul Milletvekili Cihat Baban ile Cumhuriyet Senatosu Tabî Üyesi Ahmet Yıldız tarafından verilmiş bir önergede, hâdisenin, Yüce Heyetinizde ne görüşülmesi ve ne de bir komisyona havalesi istenmektedir. Takrirden sarahaten denilmektedir ki; «eski Ticaret Bakanı Mehmet Baydur hakkında her hangi bir suç isnadı, suçun tavsifi suretiyle yapılmadığından, kendisi hakkında daha önce verilmiş olan Yüce Divana sevk kararın kaldırılmasını arz ve teklif ediyorum» diyor. Binaenaleyh bu takrir kabul edilirse ne komisyona kurmaya ne burada maddi tavsife lüzum hâsıl olmayacaktır. Bu reddedildikten sonra Riyaset verilmiş takrirlere göre, Coşkun Kırca'nın dediği usulü reylerinizde (reylerinizle) tâyin edecektir. Yani Yüce Heyet burada konuşalım, suçu tavsif edelim bir karara varalım derse burada konuşulacak veya aksine olan takrirleri, yani komisyona havale edilmesini kabul ederse o zaman da hangi komisyona gidecek? Eski komisyona mı, yoksa yeni bir komisyon mu kurulacak, o da oylarınızla halledilecektir. Binaenaleyh, takriri tekrar okutuyorum, oyunuzda sunacağım.

...

Cihat Baban ve Ahmet Yıldız arkadaşlarımızın takririni oyunuzda sunuyorum. Yani bu takrir kabul edildiği takdirde Yüce Meclisin Mehmet

⁹³⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 9, (09.10.1963), ss. 169-170.

Baydur hakkında almış olduğu evvelki karar kalkmış olacaktır. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmemiştir.

Şimdi arkadaşlar 2 nci kısma geçiyoruz. Mevcut takrirlerden bir kısmı Yüce Mecliste müzakere açılsın ve bu müzakere ile cürümün tavsifi Mecliste yapılsın demektir. Diğer takrirlerde ise bâzı arkadaşlarımız, bunlar evvelâ komisyona gitsin, komisyonda tetkik edildikten sonra Yüce Heyet karar versin demektir.

Şimdi komisyona gitme kararını şu kayıtlı oyunuzda sunuyorum: Evvelâ Yüce Mecliste doğrudan doğruya karar verilmeden komisyona gitmesi kabul edilirse eski komisyona mı gidecek, yeni komisyon mu kuracağız? Bunu bilâhara halledeceğiz.

Şimdi arkadaşlar, Yüce Divan Anayasa Mahkemesi Başsavcılığından gelen tezkere üzerine, keyfiyetin evveleminde teşkil edilecek bir komisyonda görüşülmesini oyunuzda arz ediyorum. Kabul edenler lütfen işaret etsinler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir, bir komisyona gidecektir.

Şimdi arkadaşlar iki görüş vardır. Birisi eski komisyona gitsin, birisi yeni bir komisyona gitsin. Yeni komisyona gitmesi aykırı teklif olduğu için, yeni bir komisyon teşkili ile onun tarafından tetkik edilmesini oyunuzda sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir. Yani yeni bir komisyon teşkili kabul edilmiştir.”⁹³⁸

Böylece, Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur hakkında daha önce verilen Yüce Divana sevk kararının, adı geçen eyleminin hangi suçla tavsif edildiği belirtilmediği için Anayasa Mahkemesince TBMM’ye geri gönderilmesi üzerine, TBMM Birleşik Toplantısının 9 Ekim 1963 tarihli 9. Birleşiminde, Baydur hakkında yeni bir Meclis Soruşturması Komisyonu kurulması kararlaştırılmış oluyordu. Aynı Birleşimde, hemen yeni komisyonun seçimine geçilmiş ve daha önceki komisyonda olduğu gibi 5 üyenin milletvekilleri, 5 üyenin de senatörler arasından seçilmesine karar verilmişti⁹³⁹. İlk turun sonunda yeter çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından, 10 Ekim 1963 tarihli 10. Birleşimde 2. tura gidilmiş ve Adalet Partisinden Lâtif Aykut ve Kemal Bağcıoğlu; Cumhuriyet Halk Partisinden Zeki Kumrulu ve Reşit Ülker; Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinden Saadet Evren ve Hazım Dağlı; Millet Partisinden Halil Özmen ve İzzet Gener; Yeni Türkiye Partisinden de Ahmet Nusret Tuna ve Nihat Diler; Soruşturma Kuruluna seçilmişlerdi⁹⁴⁰. Ancak, ilerleyen günlerde, üyelerden Hâzım Dağlı, Cumhuriyet Senatosu Başkanvekilliğine seçildiğinden, Soruşturma Komisyonu üyeliğinden ayrılmış ve yerine yine CKMP’den Sadık Artukmaç seçilmişti⁹⁴¹.

⁹³⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 9, (09.10.1963), ss. 183-188.

⁹³⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 9, (09.10.1963), ss. 191-192.

⁹⁴⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 10, (10.10.1963), s. 196, 214.

⁹⁴¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 1, (04.12.1963), s. 8.

Soruşturma Komisyonunun, Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur hakkındaki iddiaları inceledikten sonra hazırladığı ve oy çokluğuyla Baydur'u Türk Ceza Kanununun 230. maddesi uyarınca görevini ihmal etmekten suçlu bulduğu 9 Aralık 1963 tarihli Raporu, 24 Aralık 1963 tarihinde TBMM Başkanlığına sunulmuş ve TBMM Birleşik Toplantısının 15 Ocak 1964 tarihli 3. Birleşiminde görüşülmesine başlanmıştı⁹⁴². Konya Milletvekili Cahit Yılmaz'ın verdiği bir önergenin kabulü üzerine, Raporun tümünün değil, "Netice Olarak" diye başlayan son kısmının okunması ile yetinilmişti. Okunan kısmın sonunda Soruşturma Komisyonunun şu yargıya ulaştığı görülmekteydi:

"... cari muamelenin seyri itibariyle firmanın himaye edildiğinin sarih surette sabit olduğu ve Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur'un işbu satışa ve seyrine hasbelkanun bidayetden beri vâkıf bulunduğu ve satışın başından sonuna kadar bakanlığın emir ve talimat ve direktifleri dâhilinde yürütüldüğü anlaşılmış bulunmaktadır.

*Yukarıda tadadolan hususların sabit olduğu ve sanığın bu hususların cümlesinden sorumlu bulunduğunu tesbit eden komisyonumuz aşağıda imzaları bulunan ve son 9.12.1963 tarihli Celseye iştirak etmiş olan üyelerin ittifakı ile; sanığın bu olaylardan malî ve cezai sorumluluğu bulunduğu kanaati ile Yüce Divana şevkine (Üyelerden Kemal Bağcıoğlu, Nihat Diler, ve Lâtif Aykut'un «Muhalefet şerhlerinde belirttikleri üzere» sanığın hareketinin ihmali olmayıp icraî olması sebebiyle T. C. K. nun 240 ncı maddesine uygun olduğu şeklindeki muhalefetlerine rağmen) üçe karşı beş oy ile ekseriyetle maznun hakkında T. C. K. nun 230 ncü maddesine tevfikân son tahkikatın açılmasına, Anayasanın 90 ncı maddesi gereğince karar verilmiştir."*⁹⁴³

Görüldüğü gibi, üyelerin çoğunluğu, Baydur'u Türk Ceza Kanunun 230. maddesi uyarınca görevi ihmal ile sorumlu tutarken, çoğunluk kararına muhalif kalan 3 üye, Baydur'un, Türk Ceza Kanunun 240. maddesi uyarınca görevi kötüye kullanmaktan sorumlu tutulması gerektiğini savunmaktaydılar.

TBMM Genel Kurulundaki görüşmelerin hemen başında, Birleşimi yöneten Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, TBMM Genel Kuruluna, Komisyon Raporunun TBMM Başkanlığına verilip basımına geçildiği sırada, hakkında soruşturma yürütülen Mehmet Baydur'un TBMM Başkanlığına bir dilekçe ile başvurup savunmasını gönderdiğini; Başkanlığın da bu savunmayı Soruşturma Komisyonuna ilettiğini, ancak Komisyon Başkanlığının soruşturmanın tamamlandığını ve artık ellerinden çıktığını ileri sürerek yapabilecekleri bir şey olmadığını bildirdiğini

⁹⁴² TBMM S. Sayısı: 21, "Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur'un, Yüce Divana sevk evrakında görülen noksanlar dolayısıyla dosyanın iade olunduğuna dair Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tezkeresi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Soruşturma Komisyonu Raporu (3/33)", **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim 3'ün sonuna ekli (15.01.1964), ss. 1-12; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 3, (15.01.1964), ss. 50-66.

⁹⁴³ Yukarıda adı geçen T.B.M.M. S. Sayısı: 21, s. 12.

açıklamıştı⁹⁴⁴. Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, daha sonra, bu durum karşısında Başkanlık Divanının, sözü edilen savunmanın, Soruşturma Komisyonu Raporunun okunmasından sonra, Genel Kurulun bilgisine sunulmasını kararlaştırdığını bildirmiş ve bu doğrultuda, Soruşturma Komisyonunun yazısı ile Baydur'un savunmasını okutmuştu. Soruşturma Komisyonunun iade yazısı ile Baydur'un Büyükelçi olarak görev yaptığı Bonn'dan gönderdiği 21 Aralık 1963 tarihli savunması şöyleydi:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

4.1.1964 gün ve 7721/43383 sayılı yazınız cevabıdır.

Mehmet Baydur'un ekli yazısı, mevzuun, Umumi Heyette müzakeresi sırasında nazara alınmak kaydıyla gönderilmiştir.

Komisyonumuz tetkikatını ikmal ederek tanzim ettiği mazbatayı mukaddema makamınıza tezkeresine rapten tevdi etmiştir.

Bu durum muvacehesinde, Riyasetin Komisyonumuzca yeniden bir karar ittihazına mütedair ve adı geçenin talebini aşan hüviyetteki isteği usule uygun bulunmadığından her hangi bir muamele ifasının mümkün bulunmadığını, dilekçenin mazbata ve ekleriyle birlikte Umumi Heyete sevki icabettiğini arz ederim.

Soruşturma Komisyonu Başkanı

İstanbul Milletvekili

*Saadet Evren”*⁹⁴⁵

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Türkiye Büyük Millet Meclisinin 9 ve 10 Ekim tarihli toplantılarında, hakkımda açılan dâva ile ilgili Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tezkeresi üzerine, Anayasanın 90 ncı maddesi gereğince, yeniden bir soruşturma komisyonu teşkiline karar ittihaz buyrulduğu malûmlardır.

Almış olduğum haberlere göre, Soruşturma Komisyonu mesaisini tamamlamış ve hâdisede ihmalim bulunduğuna ekseriyetle karar vermiştir.

Komisyon mazbatasının Yüksek Mecliste müzakeresi sırasında nazarı itibara alınmak üzere, aşağıda arz ettiğim hususları Umumi Heyetin ittilaina sunulmasını bilhassa istirham etmekteyim. Şöyle ki:

1. 10 Ekim 1963 tarihli ve 78 sayılı T.B.M.M. kararına göre, Soruşturma Komisyonu Anayasanın 90 ncı maddesi mucibince kurulmuş bir komisyondur. Bu bakımdan, komisyon yine Anayasa mucibince tahkikat yapmakla ve bu tahkikat neticesine göre olayı değerlendirecek bir sonuca varmakla mükellef bulunmaktadır. Anayasanın 90 ncı maddesi mucibince kurulan komisyonların soruşturmayı yürütme şekilleri kanun ve içtüzükle tâyin edilmiştir. Tahkikatın kanunen tesbit edilmiş olan usuller dışında yürütülmesi bahis mevzuu edilemeyeceği gibi, bu usuller dışında yapılacak her işlem Anayasanın emrettiği soruşturma kavramının ruh ve maksadına aykırı düşer.

⁹⁴⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 3, (15.01.1964), s. 50.

⁹⁴⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 3, (15.01.1964), ss. 50-51.

Hal böyle iken, Soruşturma Komisyonu usulü veçhile tahkikat yapmaksızın bana bir suç isnad etmek imkânını nasıl bulabildiğini izah güçtür. Çünkü bir soruşturmanın yürütülmesi için hiç değilse isnada mâruz kimsenin ifadesine müracaat etmek asgari bir lüzum ve icaptır. Bu asgari lâzime yanında, olayla ilgili diğer şahısların da bilgilerine müracaat olunmak iktiza ederdi. Hukukî bakımdan, mevzuun bu en önemli esasına komisyonca riayet edilmediği gibi, bu hususta, Yüksek başkanlıkların delaletiyle Komisyon Başkanlığına avukatım Prof. F. Erem tarafından sunulan dilekçe ile hakkımda yeniden tahkikat açılması yolundaki ikaz dahi semeresiz kalmıştır.

2. T. B. M. M. nin 6 Mart 1963 -tarihli kararı üzerine, vâki isnatları tahkik için evvelce bir komisyon kurulmuş ve olayda «cezaî ve malî mesuliyetimin bulunmadığı» hakkında ittifakla karar ittihaz edilmişti. Suçsuzluğumu mübeyyin mezkûr karar, benim müteaddit ifadelerimle dinlenen çeşitli şahitlerin beyanlarına müsteniden, üç ay süren inceden inceye yapılmış bir soruşturma neticesinde alınmıştı.

Şimdi, ikinci defa, Yüksek Meclisçe olayın soruşturmasına memur edilen Komisyonun, evvelki komisyonun aksine bir «suçluluk» kararı verebilmesi için, asgari birinci komisyon kadar, mevzuu her veçhesi ile inceliyerek aydınlığa çıkarması icabederdi. Bu yapılmıyarak verilen suçluluk kararının mesnedini izah etmek güçtür. Dosya üzerinde bir tetkikle iktifa suretiyle hükme varabilmek, hiçbir zaman mümkün olamaz. Eski komisyon raporunun tahlili ile bir hükme varmak ise, lehime sonuçlanmış bir tahkikatın aleyhime değerlendirilmesi neticesini tevlideder ki, bu da aynı yetkileri haiz iki ayrı komisyonun mütenakız kararlarının Büyük Meclisini aydınlığa kavuşturmayan ve hukukan gayrikabili izah bir durum ihdas etmiş olur.

3. Ortada; Yüksek Meclisçe aynı kanuni yetkileri haiz iki ayrı komisyon tarafından verilmiş iki mütenakız karar mevcuttur. Bunlardan birincisi, usulüne uygun bir tahkikat neticesinde alınmıştır. İkincisi ise, tamamen dosyalar üzerinde yapıldığına göre, bir «soruşturma» değil, bir «tetkik» vasfını haiz olabilir. Hâlbuki bu gibi hallerde Anayasa, bir tetkiki değil, münhasıran, «Meclis tahkikatı» icrasını âmir bulunmaktadır. Bu yapılmadığı takdirde, varılmış olan neticenin hukukî değeri olmamak iktiza eder.

Yukarıda arz ettiğim ve müdafaa hakkıma taallük eden bu çok önemli hususların Yüksek Meclisin ittılâna sunulmasını arz ve bilvesile derin saygılarımı teyideylerim.

Mehmet Baydur''⁹⁴⁶

Baydur'un savunmasının okunması bittiğinde, Soruşturma Komisyonu adına Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu söz istiyor ve konuya ilişkin şu açıklamada bulunuyordu:

⁹⁴⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim 3, (15.01.1964), ss. 51-52.

“Muhterem Başkan, kıymetli arkadaşlarım, Komisyon adına evvelâ söz aldığım için özür dilerim. Bu söz alışım yalnız Heyeti Aliyenizi tenvir etmek maksadına matuftur. Mehmet Baydur bir müdafaagöndermiş. Bu müdafaaname Başkanın da duyurduğu gibi Komisyon muamelesini ve mesaisini bitirdikten sonra Meclise intikal etmiş. Sanık Mehmet Baydur bu müdafaasında Komisyonun kendisini 230 ncu maddeye göre Anayasa Mahkemesine sevk etmiş olduğunu, fakat kendisinin müdafaasının alınmadığını, bunun usulsüz olduğunu bu sebeple müdafaasının hiç olmazsa Mecliste okunmasını istemiştir.

Şimdi muhterem üyelerin zihinlerinde bir istifham yaratabilecek olan bu usulî meseleyi, Komisyonun nasıl anladığını, mesaisini ne şekilde sonuçlandırdığını Umumi Heyete peşinen ifade etmekte büyük fayda vardır.

Arkadaşlar biz, biliyorsunuz ki, burada verilen bir karar gereğince seçilmiş olan bir Komisyonuz. Vakia Anayasanın 90 ncı maddesine göre beş milletvekili, beş senatör; her partiden birer kişi olmak üzere, bu Komisyonu teşkil ettik. Fakat Yüce Heyetiniz bizi seçerken burada uzun uzun münakaşalar oldu. Arkadaşlar bu kürsüden fikirlerini beyan ettiler. Bu Komisyonun kurulamayacağını savunanlar bile vardı. Hattâ Mehmet Baydur’un suçlu olup olmadığını, kanunun yeniden burada enine boyuna deşilmesi icabettiğini ileri sürenler bile vardı. Bendeniz de o zaman bir üye sıfatıyla söz aldım ve şunları söyledim: Arkadaşlar, Yüce Heyetiniz bir karar vermiş bulunmaktadır. Bu Mehmet Baydur hakkında Anayasanın 90 ncı maddesine göre kurulmuş olan ilk komisyonun suçsuzluk kararını Yüce Heyetiniz ortadan kaldırıp Mehmet Baydur’u Anayasa Mahkemesine sevk etmiştir. Son tahkikatın açılması kararı mahiyetinde bulunan bu karardan artık Meclisinizin geri dönmesine imkânı maddi ve hukukî yoktur, demiştim. Bu müzakereler uzun uzun yapıldı ve neticede tezim kabul edildi. Zaten hakikate de, hukukî nosyona da, uygun bir tez idi.

Biz o zaman iddialarımızı şöyle bir hükme bağlamıştık. Demiştik ki, bir Komisyon kurulsun; bu Komisyon tahkikat komisyonu ismi altında kurulsun, ama tahkikat komisyonu mahiyetinde olmasın. Anayasa Mahkemesinden ekseriyetle gönderilmiş, eksikliğe aidolan kararı yerine getirsin, bu eksiklikleri ikmal etsin. Onlar nelerdi. Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla yapmış olduğu duruşma sonunda öyle bir karar vermişti, bana gönderdiğiniz Mehmet Baydur’un evrakı geldi. Suçlu mütalâa ediyorsunuz, ama hangi maddeye göre suçlu olduğunu yazmamışsınız, suçun vasıflarını tâyin ve tesbit etmemişsiniz bu eksikleri ikmal ediniz, diyordu.

İşte biz de, kurulacak bu Komisyonun eksikleri ikmâl eden bir komisyon olması lâzım geldiğini, bu sebeple evraküzerinde muamele yapması icabettiğini söyledik ve Yüce Heyetiniz de bizi o maksatla seçti. Şimdi arkadaşlar, biz yanlışlık yapmamak için ilk toplantımızda ittifakla şöyle bir karar aldık: Dedik ki, aşağıda komisyon raporu müzakere edilirken bu meseleler tekrar ortaya çıkabilir, komisyon şöyle yaptı, böyle usulsüz muameleler etti, yok Mehmet

Baydur sanık sıfatıyla dinlenmedi gibi birtakım hususları görüşülebilir. Onun için evvelâ bu usulî meseleyi halledelim dedik ve hepimiz ittifakla biraz evvel arz etmiş olduğum hususları kabul ile kurulan bu komisyonun, suçun vasfını tesbit, kanun maddesini tâyin edecek âdeta bir süijeneris, nev'i şahsına münhasır bir komisyon olduğunu, evrak üzerinde inceleme yapması icap ettiğini; çünkü birinci komisyonun, sanık Mehmet Baydur'un müdafaasını da almış olduğunu, şahitleri dinlemiş olduğunu adeta hazırlık evrakı ve ilk tahkikat evrakı mahiyetinde olan dosyayı ikmal ettiğini bizim yapacağımız işin bu dosyayı inceleyip, münakaşasını yapıp, suçun vasıflarını tesbit etmek ve kanun maddesini tayin etmek olduğu hususunu ittifakla tesbit etmiş olduk. Yalnız o zaman arkadaşlarımız bâzı meseleleri ortaya atıldılar ve dediler ki, meselâ eğer biz komisyon olarak bir noktada tereddüde düşersek tekrar inceleme yapmıyacak mıyız? Yapacağız diye karar verdik. İcabederse Mehmet Baydur'un ifadesini alacağız. İcabederse şahitlerin de ifadelerini tekrar alacağız diye karar vermiştik. Arkadaşlar komisyon mesaisine devam ederken sanık Mehmet Baydur'un müdafii tarafından komisyona bir müdafaaname gönderilmiştir. Daha Komisyon mesaisini bitirmediği için o müdafaanameyi Komisyonda okuduk ve nazarı itibara aldık, müdafaanamesinde ileri sürmüş olduğu hususların da tetkiki icabetmediğini ittifakla kararlaştırdık. Mesaimizi bitirdik, raporumuzu tanzim ettik. Şimdi Sanık Mehmet Baydur'un Bonn'dan göndermiş olduğu müdafaaname Komisyon mesaisini bitirmeden gelmiş olsaydı komisyonda okunurdu. Mesai bittikten sonra gelmiş olduğu için bu mücbir sebeple okunamamıştır. Bu sebeple Komisyonun yaptığı muamelede bir usulsüzlük olmadığı gibi, tamamen Yüce Heyetinizin arzu ve iradesine uygun bir şekilde çalışmıştır. Evvelâ bu usulî meseleyi açıklamakta fayda mülâhaza ettim. Hürmetlerimle.”⁹⁴⁷

Bu arada, birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, Komisyon sözcüsüne bir nedenle Genel Kurul Komisyonun raporunu reddederse, bu ret kararının, Genel Kurulun, suçun vasıflandırılmasını beğenmediği mi, yoksa Baydur'un Yüce Divana sevkini uygun mu görmediği anlamına geleceğini sormuş ve bu soru üzerine Komisyon sözcüsü Maraş Milletvekili Bağcıoğlu, şu ek açıklamada bulunmuştu:

“Muhterem Başkan cidden hassas bir noktaya dokunarak tamamiyle meselenin açıklanmasını istediler. Ben biraz evvelki konuşmamda da arz ettiğim gibi, Komisyon, suçun vasfını tâyin ve tesbit edecek bir Komisyondur. Ama bu Komisyon, Anayasanın 90 ncı maddesine göre kurulan bir tahkikat komisyonudur. Bu komisyon lüzum ve zaruret görürse, ittifakla tesbit etmiş olduğumuz gibi, delilleri eksik mütalâa eder veyahut deliller arasında bir mübayet müşahede ederse şahitleri tekrar dinlemeye, sanık Mehmet Baydur'u tekrar sorguya çekmeye, ifadesini almaya yetkilidir. Kendimizi bu

⁹⁴⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 3, (15.01.1964), ss. 52-53.

şekilde mütalâa ettik dedim. Ama eksiklik mütalâa eden Mehmet Baydur'un göndermiş olduğu, yani Komisyonun mesaisinin eksik olduğu, hukukî nosyona uymadığı şeklindeki itirazları peşinen karşılamak için o zaman o kararı almış bulunmaktayız. Yani, yalnız evrak üzerinden suçun vasfını tesbit edebilirdik, ama arzu edersek tahkikatı tamik dahi edebilirdik. Arz etmiştim. Bu sebeple Komisyonun kararı Anayasanın 90 ncı maddesine göre kurulmuş bir tahkikat komisyonu kararı mahiyetindedir. ”⁹⁴⁸

Komisyon adına konuşan Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu'nun durumu da tartışmalara yol açmıştı; çünkü, Bağcıoğlu, Soruşturma Komisyonunun çoğunluk kararına muhalif kalan üyelerdendi. Örneğin, bu konuda bir önerge veren İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, eleştirilerini şöyle dile getirmekteydi:

“... Meselenin aslı üzerinde komisyon ekseriyetinin kararına muhalif olan bir sözcünün komisyonun görüşlerini ne dereceye kadar sadakatle arz edilebileceğini (edebileceğini) gerek Komisyonun gerek muhterem sözcünün, gerek Muhterem Başkan'ın gerekse Yüksek Heyetinizin vicdanlarına terk ediyorum. ”⁹⁴⁹

TBMM'nin başka üyelerinin de söz aldığı ve Genel Kurulu hayli meşgul etmiş olan bu konu üzerindeki tartışmalar, Kırca'nın, Komisyonun kararına muhalif kalan bir kişinin sözcülük yapmasına Komisyonun diğer üyelerinin itiraz etmemelerini dikkate alarak önergesini geri çekmesiyle son bulmuştu⁹⁵⁰.

Soruşturma Komisyonunun hazırladığı ve Baydur'un görevi ihmalden ötürü Yüce Divana sevk edilmesini önerdiği raporun esası üzerindeki görüşmelere geçildiğinde, daha önce Baydur'un Yüce Divana sevkine gerek olmadığını belirten eski komisyonun sözcüsü Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı söz alıyor ve yeni komisyonunun kararını eleştiriyordu. Ağırnaslı, uzun konuşmasının bir kısmında şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, öyle sanıyorum ki, bu hâdisede bir prosedür hatası yüzünden T. B. M. Meclisinin muhterem üyeleri uzun uzadıya bunun üzerinde durmak ve meşgul olmak zorunluğunda kaldı. Yüce Heyetiniz tarafından seçilmiş olan birinci komisyon mazbatasını ittifakla vermişti. Yüce Meclis ittifak kararının burada müdafaasından sonra hâdisede suç olduğu kanaatini ekseriyetle izhar buyurdu. Ona tabi olarak dosya Anayasa Mahkemesine tevdi edildi. Anayasa Mahkemesinden dosyanın geliş sebebi sadece vasfı cürminin tâynini maksadına matuftur. Yani noksan kalan bu husus tekemmül edecek ve dosya tekrar Anayasa Mahkemesine gönderilecek idi. T. B. M. Meclisi buna şüphesiz ki mecbur edilemezdi. T. B. M. Meclisi önüne tekrar gelmiş olan bu hâdiseler Anayasa Mahkemesi, komisyonun varmış olduğu ittifak kararı muvacehesinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin ekseriyet kararı

⁹⁴⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 3, (15.01.1964), ss. 53-54.

⁹⁴⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 3, (15.01.1964), s. 56.

⁹⁵⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 3, (15.01.1964), s. 57.

ile kendisine sevk edilen bu dosyada suç unsurunu bulamadığı için iade ettiğine göre muamele tâyinine mahal yoktur, deyip dosyayı kaldırılabildi. Veya vasfı cürmiyi tâyin etmek için bir komisyon marifetiyle tetkikat yaptırıp neticeye vardıktan sonra dosyayı sevk edebilirdi. Yüksek Meclis bu ikinci şıkkı tercih etti ve kurulmuş olan komisyon gündemde de aynen belirtildiği üzere sadece bu tetkik vazifesiyle mükellef bir komisyon oldu. Yüksek Meclis yapılmış olan tahkikatı noksan telâkki buyursa idi eski komisyona şu noktaları tamik ediniz, tetkik ediniz diye dosyayı tekrar iade ederdi. Ve bir komisyon mevcuttu ve bu Komisyon Yüksek Meclis tarafından seçilmiştir. Biz sadece vasfı cürminin tâyininden ibaret olan bir vazifeyi, huzurunuzda çıkararak «Sadece bu vazife için biz bu dosyayı tekrar kabullenenleyiz; çünkü biz suç görmedik.» ifadesinde bulunarak komisyon adına bu vasfı cürmiyi tâyin vazifesini benimseyeceğimizi arz ettim, ifade ettim. Yüce Meclis, bunun üzerinedir ki, sırf bu hâdiseye münhasır olmak üzere bir tetkik komisyonu seçti.

Muhterem arkadaşlar, tetkik komisyonunun muhterem sözcüsü, «Komisyonda müzakere ettik, icabederse tahkikatı yeniler, şahit dinler ve icabında sanığı da tekrar dinler, yeni bir tahkikat yaparız.» şeklinde mütalâa serdettiler. Ben bunun kuvvetini hangi hukukî kaynaktan aldıklarını doğrusu kavrayamadım. Yüce Meclisçe verilmiş olan vazife şu hudutların içinde olduğuna göre Muhterem Komisyonun Yüce Meclisçe kendisine verilmiş olan salâhiyet sınırını aşarak böyle bir karara da varmış olmasını benim hukuk anlayışım kavrayamadı, özür dilerim. Gelelim meseleye.

Şimdi iki komisyonun iki zıt kararı var. Aynı Meclisten aynı siyasi teşekküllerden, partilerden seçilmiş olan onar kişilik iki komisyondan bir tanesi diyor ki, suç yok. Ne cezai, ne de malî suç yok diyor. Ve bu kararı verirken de iki buçuk, üç ayı takibeden bir tahkikattan sonra ifadeleri tesbit ederek, İstanbul'da dosya ve evrak üzerinde, şirketin dosyası üzerinde tahkikat ve tetkikat yaparak, sanığı da şahitleri de bazan mükerreren dinlemelerden geçirerek bu kanaata varıyor.

İkinci komisyon sadece bu kanaati tesbit ve tevsik eden dosya üzerinde bir tetkikat yaptıktan sonra bir hikmeti hüda, ben kavrayamadım; bunun 180 derece zıttında bir karara varıyor; hem cezai ve hem de malî mesuliyetin olduğu kararıyla Yüksek Huzurunuzda geliyor.

Muhterem arkadaşlarımın hukukçu olmıyanları da çok iyi bilirler ki, hâkim ve hakem mevkiinde olan insanlar hislerden tamamiyle tecerrüdederler ve tamamen objektif hukuk kaidelerinin şartları ve icapları içerisinde hareket etmek mükellefyyetinde bulunurlar. Ben muhterem... halefimiz komisyonun bu vacibeye bu lâzimeye riayet etmediği yolunda bir iddia serd edecek durumda değilim. Elbette ki böyle bir şeyden hazer ederim. Ama müsaade buyurlarlarsa aynı dosyadan nasıl bu neticeye vardıklarına hayretimizi de ifade etmek yerinde olur.

Muhterem arkadaşlar, bir takrir dolayısıyla, okunmamış olan gerekçeyi dikkatle okudum, takibettim. Bâzı noktalarda tahkikat dosyasında mevcudolanın dışına çıkan malûmatlara şahidoldum. Yeni bir tahkikat

yapmamış olduklarına göre buna nasıl ıtıla kesbetmiş olduklarını doğrusu anlıyamadım. Bunlardan ezcümle sekizinci sayfada «Komisyonumuz sadece bakanla muhbir arasındaki iğbirarlı durumun muhbirin naklinden sonra değil, vazife gördüğü daha evvelki tarihlerde başlamış bulunduğunu tesbit etmekle iktifa etmiş ve Bakan Mehmet Baydur 'un, savunmasında ileri sürdüğü yukardaki hususun vâridolmadığını ifade ile yetinmiş bulunmaktadır» diyor.

...

Gelelim hüküm kısmına: Muhterem arkadaşlar, asıl bu gerekçelerden sonra netice kısmında birinci maddeden bağılıyarak, katiyet ifade eden, adeta hüküm tesis eden ve parlâmentodan, teşriî Meclisten geldiği için hukukî otoriteleri kanun gibi bağlamak durumuna düşmek za'fını gösteren ifadeler bulunmaktadır. Hiçbir vakit bir tetkik komisyonunun hattâ tahkik komisyonunun böyle katiyet ifade ederek filân suçludur, şu suçu yapmıştır demesini bir iddia makamının veya sorgu makamının hüküm tesis edici karakteri olmaması hasebiyle böyle bir yola gitmesini vazifesiyle bağdaştırmak da mümkün görülemez.

Ezcümle muhterem arkadaşlar Hazinesin zararına, dolayısıyla alıcı firmanın usulsüz ve yolsuz olarak milyonların üzerinde kârına sebebiyet verilmiştir, diye hüküm tesis ediliyor. Tahsisi mümkün ve hattâ zaruri iken bu hususlar nazara alınmadan aksine arpanın adı geçen firmaya satışında ısrar edilmesi suretiyle keza Hazine menfaatine aykırı ve firmaya iltizamkâr hareket edilmiştir, deniliyor. Yani hep hükümler tesis ediliyor. Başka bir hüküm tesisine hacet bırakmıyacak kesinlikle hükümler tesis ediliyor.

Muhterem arkadaşlar, dosyada bizim tetkik ettiğimiz kendilerinin de tetkikine aynen verilmiş olan dosyada bakanın iltizamkârane hareket ettiğine delâlet edebilecek ne kadar vesika vardır diye sureti hususiyede itimadınızı istirham ederek ifade, edeyim. Bu komisyonun sözcüsü olarak ben bizzat teker teker sayfaları karıştırıp aradım, iki yerde yalnız imzası var. Ayrıca da o günün müsteşarı ve dış ticaret daire reisi ve ofis umum müdürü bakanın doğrudan doğruya bu meselede alâkası olmamıştır, biz tâyin ederiz şeklinde vekilin iltizamkârlığını ifade eden veya bu şüpheyi doğurur şekilde değil tam eksine vekilin bu meselede fazla ilgilenmediğini ve sadece verilmiş olan mütalâaları tasvip etmekle yetinmiş olduğunu ifade edici kayıtlar varken, bu neticeyi nasıl çıkartmış olduklarını anlamak da mümkün değildir, muhterem arkadaşlar.

...

Muhterem arkadaşlar, hissi kararlarla bu Parlâmentoyu, Parlâmentonun yüksek vazifelerini, hissi birtakım yollara giderek, çıkmazlara sürüklemiyelim. Ben ısrar etmem ki, bizim gözümüzden kaçan hususlar bulunmamıştır... Elbette olabilir, insan olarak böyledir iddia bizi hataya sevk edebilir. Hâkim de, hakem de yanılabilir. Ama müsaade buyurulursa aynı salâhiyetleri haiz, hattâ 1 ncisinin tamamlayıcısı mahiyette seçilmiş olan bir komisyon tarafından, bir temyiz kararı gibi hüküm tescil edilmiş olmasını, tasdik

edilmiş olmasını anlamak mümkün değildir. Ben, ne Bonn Büyükelçiliğine Mehmet Baydur geldikten sonra gönderilecek bir taraftarım olduğunu ne de Mehmet Baydur'u tanıdığımı, veya hakkında her hangi bir fikir sahibi olduğum iddiasında olmadan şunu ifade edeyim ki, sadece bu dosya içinde kendisini tanıdım. Bu dosya münasebetiyle tanıdım. Muhterem arkadaşlarım, yanlış bir yoldan kendimizi alıkoyalım. Hissi bir yoldan kendimizi alıkoyalım. Ben sadece bu hususları arz etmek ve sadece vazifesini tâyin buyurduğunuz hudutlar içinde şu dosyaya göre olsa olsa ihmali mevcut görüldüğüne göre, ki Yüce Parlâmentonun temayülü öyle idi, ihmalden şu 240 ncı maddeden sevki icabeder diye, komisyonun iki, üç satırlık bir mazbata ile huzurunuzda gelmesi yerinde olurdu. Bu kadar gayretler sarf edip, çıkmaza düşmeselerdi satırların içinde bu derece tenakuza düşmeselerdi çok daha iyi etmiş olurlardı.

Huzurunuzu işgal ettiğim için özür dilerim, karar sizindir ama her halde hissî şeylerden sakınmalı ve kanun mercilerinin, en yüksek kanun merciinin vereceği karara da buradan müessir olacak şekilde hüküm tesis etmiş karakterini taşıyan ibareleri ihtiva eden raporu kabul buyurmamalısınız.”⁹⁵¹

Baydur hakkında kurulan eski Soruşturma Komisyonu Sözcüsü Niyazi Ağırnaslı'nın yeni Komisyonun tutumunu eleştiren bu konuşması üzerine, yeni Komisyon Sözcüsü Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu söz alıyor ve ileri sürülen eleştirilere şöyle karşı çıkıyordu:

“Muhterem Başkan, kıymetli arkadaşlarım; bendeniz Komisyon Sözcüsü olarak bu raporun, bilhassa bu rapora muhalif fikir ve kanaat taşıyan muhterem üyelerin beyanlarından sonra kanaatlerimi bildirmek isterdim ve usul de bu olmalı idi. Bu sebeple, esas hakkında müzakereler başlar başlamaz daha ilk arkadaşımızın fikir beyan etmesinden sonra huzurunuzu işgal ettiğimden dolayı özür dilerim. Ama arkadaşımız Niyazi Ağırnaslı o derece komisyonu itham altında bulunduran ve âdeta tarafgir bir hareket ve tutum içinde olduğunu ifade eden davranışlar ve deyimlerle suçladı ki, söz almaya mecbur oldum ve anlamadığı hususları kendisine izah etmeye ve böylece de meseleyi biraz deşmeye ihtiyaç ve zaruret duydum.

Şimdi arkadaşlar; Niyazi Ağırnaslı, madde, madde tesbit ettiğimiz bâzı hususları sormakta ve bunları anlıyamadığını ifade ile «benim hukuk nosyonuma sığmadı, Komisyon niye böyle yaptı, hiç anlıyamadım.» falan gibi toparlak ifadelerle üyelerin fikir ve kanaatlerini âdeta komisyona hasım gibi, bir tarza ve tutuma götürmek istemektedir.

Şimdi teker, teker arkadaşına cevap arz edeceğim. Dediler ki, (Gitti, gitti sesleri.) Gitsin, meselenin bu şekilde konuşulmasında ve zabıtlara geçmesinde büyük fayda vardır. Aynı zamanda komisyon raporunu da böylece savunmuş olacağım.

⁹⁵¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 3, (15.01.1964), ss. 58-62.

Biz komisyon olarak evvelâ demişiz ki, «İstersek şahidi dinler, hattâ sanığı da sorguya çekeriz, ama bunu yapmadık.» Arkadaşımız da bunu hukuk nosyonuna sığdıramamış ve «Niye böyle yaptınız?» diye soruyor.

Arkadaşım dikkat etmemiş galiba, yahut ta burada ben bu hususta beyanatta bulunurken kendileri dışarda idiler veya başka bir şeyle meşguldüler. Ben demiştim ki, «Yüce Heyetiniz Komisyonun bu tarzı terekkübü şu maksatla meydana getirdi; biz yalnızca suçun vasfını tâyin ve kanun maddesini tesbitle vazifeli bir Komisyonuz. Bizden evvel bir komisyon çalışmış, şahit dinlemiş, evrak celbetmiş. Komisyonun elinde bugün 7–8 büyük dosya var. Âdetâ bir çuval dolduracak kadar, evrak var. Bunların içinde, bütün bu işe ait lehte ve aleyhte olan evrakları celbetmiş, bu satışın nasıl cereyan ettiğini bize açıkça gösterecek Yüce Divanda enine boyuna tetkik edilecek vesikaları toplamıştır.» Ama, şahitleri de dinlemiş, sanık Mehmet Baydur'u sorguya çekmiş olduğu halde, hattâ birinci Komisyon hâdiseleri teker, teker etap etap tesbit etmiş olduğu halde, neticede suçsuzluğuna karar verilmiş ve malî ve cezai mesuliyeti yoktur, denmiş.

Asıl biz, sözcüsü bulunduğu o ilk komisyonun raporunda o şekildeki ifadeden sonra o neticeye nasıl vardıklarını anlıyamadık. Bir hukukçu sıfatı ile, o komisyon raporunu dikkatlice tetkik ettik. Hattâ yazışmalar ihtiva eden evrakları da aldık. Bütün bunların sonunda işin böyle üstünde biraz durduğumuzu Yüce Heyetinize ispat etmek için de âdetâ bir sorgu hâkimi kararnamesinin usulünde yazdık. Evvelâ bunu Meclise kim getirmiştir? İşte Amasya Milletvekilleri Nevzat Şener ve Macit Zeren getirmişlerdir. Onlar ne demişler? Onu da özet olarak yazdık. Mehmet Baydur'a hangi suçları isnadetmişler onları da yazdık. Ondan sonra hâdisenin sureti cereyanı dedik, dosya muhteviyatına göre yani bunları uzun uzun Yüksek Heyetinize anlatarak, vaktinizi almak istemem, o derece realitelere, o derece dosyaya uygundur ki, rapor yazılış tarzı itibariyle bir mahkeme kararı gibi. Böylece iddia, ondan sonra bununla da iktifa edilmiyerek sanığın müdafaasına geçmişiz. Ne diyor Mehmet Baydur? Üstüne atılan suçları reddeden beyanları var. İfadeleri var, bana şunu isnadediyorlar ama, ben suçsuzum müteaddit madde madde tasrih etmiş. Bunları da aldık. Ondan sonra bunları cerh edici neticeye götürücü dosya içindeki vesikalar sabit ifadeleri ve hâdisenin cereyan tarzından çıkardığımız kanaatimizi da yazdık. Dedik ki, Mehmet Baydur şöyle diyor ama, hakikate uymuyor bu. Bu müdafaâ realitenin dışında. Çünkü falan falan vesika bunun aksini ispat ediyor dedik. Bunları da tarih numarasıyla yazdık dosyaya. Ondan sonra netice kısmına geldik. İşte bütün bu incelememizin sonucunda vicdani kanaatimiz budur dedik.

...

Arkadaşlarım 2 nci nokta olarak soruyorlar diyorlar ki, Mehmet Baydur'u rapor kesin şekilde suçluyor. Evet, arkadaşlar Baydur'u rapor kesin şekilde suçluyor. Bundan daha tabii bir şey olamaz. Çünkü komisyonumuz suçun

vasfını tâyin ve tesbitle mükellef bir komisyon, vazifeli bir komisyon. Ne diyeceğiz yani, falan falan oldu, hâdise böyle olmuş, ama işte siz, mahkeme, ne yaparsanız yapınız mı diyeceğiz?

Bunun için dönmüş Yüce Divandan bu evrak, Anayasa Mahkemesi bunun için göndermiş Yüce Heyetinize evrakı, eksik demiş. Yalnızca malî ve cezai mesuliyeti vardır demek kâfi değildir demiş. Bu satışta, eski Ticaret Bakanı Mehmet Baydur'un neler yapmış olduğunu, hangi sebeplerle vazifesini ihmal veya suiistimal ettiğini açık açık tasrih et demiş, Meclisinize. Meclisinize niyabeten seçtiğiniz Komisyonunuz da suçun vasfını tâyin ve tesbit için didiklemelerde bulunmuşuz, evrakları incelemişiz, onlardan neticelere varmışız. O neticeler bizi Mehmet Baydur'un suçlu olduğu kanaatine götürmüş. Aslında Meclisiniz suçluluk kararını vermiştir. Biz o suçun ne olduğunu araştırmış ve tesbit etmişiz. Onun için Mehmet Baydur şunu yapmıştır demekte hakkımız olduğu gibi eksiklikleri tamamlamakla vazifeli komisyonun ucunda bu şekilde kesin sonuçlara varmasında da isabet olduğu aşikârdır.

...

Bunun için komisyonunuz raporunda sarih hükümlere varmış ve suçun nelerden ibaret olduğunu teker teker vasıflarını tâyin ve tesbit etmek suretiyle rapora geçirmiştir. Onun için Niyazi Ağırnaslı arkadaşımızın size niyabeten çalışan komisyonunuzu, âdetâ vazife şümülünü aşmak suretiyle suçlaması yersizdir ve yolsuzdur.”⁹⁵²

Komisyon Sözcüsü Bağcıoğlu'nun konuşmasından sonra, başka söz isteyen bulunmadığı için, Birleşimi yöneten Başkanvekili Bozbeyli, Soruşturma Komisyonunun Raporunu Genel Kurulun oyuna sunmak istemişse de, 5 üyenin teklifi üzerine yapılan yoklamada çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından, oylamaya geçilememiş ve Birleşim kapatılmıştır.⁹⁵³

TBMM Birleşik Toplantısının 29 Ocak 1964 tarihli 4. Birleşiminde Başkanvekili Nurettin Ok, 15 Ocak 1964 tarihli 3. Birleşimde çoğunluk olmadığı anlaşıldığından yapılamayan oylamanın yapılacağını bildiriyordu. Bundan sonrası, 4. Birleşim tutanaklarına şöyle geçmişti:

“BAŞKAN —...Ticaret, eski Bakanı Mehmet Baydur'un, Yüce Divana, sevk evrakında görülen noksanlar dolayısıyla dosyanın iade olunduğuna dair Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tezkeresi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Soruşturma Komisyonu raporunu oyunuzda sunuyorum. Raporu kabul edenler... (Raporu bilmiyoruz sesleri) Komisyonun raporunu kabul edenler... (Müdahaleler)

Efendim, komisyonun raporu; çok iyi biliyorsunuz ki; Yüce Divana Mehmet Baydur'un sevki hakkındadır. (Müdahaleler)

⁹⁵² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim 3, (15.01.1964), ss. 62-66.

⁹⁵³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 3, (15.01.1964), s. 66.

Sayın arkadaşlarım, müsaade buyurursanız sayımda müşkülât oluyor. Bu itibarla otomatik oylama ile yapalım. Yapılacak otomatik oylama işari oy mahiyetindedir. Herkes, her arkadaşımız, bulunduğu yerde düğmeye basabilir. Mesele yekûnun, sonun tesbitidir. Lütfen ışıklar yanmadan basmayınız.

Efendim, raporun son fıkrasını okuyacağım. (Raporun son fıkrası okundu.)

BAŞKAN — Raporu oyunuza sunuyorum, kabul, edenler beyaz, kabul etmeyenler kırmızı, çekinseler yeşil oy kullanacaklardır. Herkes bulunduğu yerdeki düğmeye bassın.

AHMET ŞENER (Trabzon Milletvekili) — İki oy kullananlar ne olacak?

BAŞKAN — İki oy kullanmayın lütfen. Arkadaşlarımı tenzih ederim. Oylama muamelesi bitmiştir.

(Otomatik oylama sırasında bâzı üyeler kendilerine ait numaraların ışıklarının yanmadığını belirttiler ve Başkanlığa kendi numaralarını yazdırdılar.)

BAŞKAN — 171 kabul, 105 ret oyu var, 11 çekinse var. Zaten ilâve ettiğim hususlar 6 tane kırmızı, üç tane beyaz değişiklik vardır. Neticeye müessir değildir. Arkadaşlarım; bu şekliyle, Mehmet Baydur hakkında komisyon tarafından hazırlanmış bulunan rapor kabul edilmiştir.”⁹⁵⁴

Böylece, TBMM Genel Kurulu, Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur’un Yüce Divana sevkine karar vermiş oluyordu. Ancak, TBMM Birleşik Toplantısının 7 Şubat 1964 tarihli 5. Birleşiminde Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, önceki Birleşimde 171 kabul, 105 ret ve 11 çekimser oy kullanıldığını, ayrıca ileri sürülen itirazlar üzerine 6 kırmızı, 3 beyaz oy değişikliği yapıldığını, sonuç itibariyle oylama toplamının 296 olduğunu, bunun da toplantı ve karar yetersayısının bulunmadığını gösterdiğini, bu nedenle Başkanlık Divanının, Soruşturma Kurulu Raporunun yeniden oya sunulması gerektiğine karar verdiğini bildiriyordu. Bu doğrultuda, Baydur’un sorumlu olduğunu ileri süren Meclis Soruşturması Komisyonu Raporu yeniden oylanmış ve TBMM Genel Kurulu, 7 Şubat 1964 tarihli 5. Birleşimde, işaretle yapılan oylamada Soruşturma Komisyonunun Raporunu kabul ederek, Baydur’un Yüce Divana gönderilmesini kararlaştırmıştı⁹⁵⁵.

⁹⁵⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 4, (29.01.1964), s. 73.

⁹⁵⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 5, (07.02.1964), s. 79.

f'- Mehmet Baydur Hakkında Meclis Soruşturması Açılıp Yüce Divana Sevk edilmesine Karşın Türkiye Cumhuriyetinin Batı Almanya Büyükelçiliği Görevine Devam Etmesinin Millet Meclisinde Bir Soru Önergesine Konu Oluşu

Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur, hakkında Meclis Soruşturması açıldığı sırada Batı Almanya Başkenti Bonn'da Büyükelçi olarak Türkiye Cumhuriyetini temsil etmekteydi ve bu durum, Millet Meclisinde bir sözlü soru önergesine konu olmuştu. Bu bağlamda, İstanbul Milletvekili Mahmut Rıza Bertan'ın, Dışişleri Bakanının cevaplandırmasını istediği sorusu ve dönemin Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in cevabı, cevap üzerine soru sahibi Bertan'ın değerlendirmesi ile Bakan Erkin'in ek açıklaması, cevabın verildiği Millet Meclisinin 16 Ekim 1963 tarihli 31. Birleşim tutanaklarına şöyle yansımış bulunuyordu:

"Millet Meclisi Başkanlığına

Aşağıdaki sözlü sorumun Sayın Dışişleri Bakanı tarafından cevaplandırılmasına müsaadelerini arz ederim.

İstanbul Milletvekili

Mahmut Rıza Bertan

1. Hakkında Meclis soruşturması açılmasına karar verilen Bonn Büyükelçimiz Mehmet Baydur'un vazifesine devamında, devletlerarası münasebeti bakımından bir mahzur görülmemekte midir?

2. Bu gibi hallerde devletler hukukunda cari olan teamül nedir?

3. Meclis soruşturması açıldıktan sonra, Bonn Büyükelçimiz, Federal Alman Hükümeti nezdinde, normal bir elçi muamelesi görmekte midir?

Saygılarımla.

DIŞİŞLERİ BAKANI FERİDUN CEMAL ERKİN — Muhterem arkadaşlarım. Bonn Büyükelçisi Mehmet Baydur, Ticaret Bakanlığı sırasındaki bir filinden dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisinin, 6 Temmuz 1962 tarih ve 17 sayılı kararı ile Anayasanın 90 ncı maddesi gereğince, Yüce Divana sevk edilmiştir.

Mehmet Baydur'un Yüce Divana sevkini gerektiren filî, büyükelçilik görevi ile ilgili bulunmadığından ve görevi, başlangıçta muhakemesinin ihzarı seyrine her hangi bir şekilde engel olmadığından, kendisinin Batı memleketlerinde mümasil hallerde takibedilen teamüle uyularak, büyükelçilik görevinden derhal geri alınması lüzumlu görülmemiş, bu hususta bir karar alınması, muhakemesinin başlamasına talik edilmiştir.

Bir müddet sonra, muhakeme safhasının yaklaştığı düşüncesi ile, Mehmet Baydur merkeze çağırılmıştır. Kendisi Ekimden beri Ankara'dadır.

Hürmetlerimle.

BAŞKAN — Sayın Bertan.

MAHMUT RIZA BERTAN (İstanbul)

Muhterem arkadaşlar; sözlü sorumuzun tarihi 4 Ekim... Üstünden üç buçuk ay bir zaman geçmiş bulunuyor. Bu kürsüden birçok arkadaşlarımız sözlü soruların böyle sürüncemede bırakılmasının mahzurlarını arz ve izah

ettiler ve meselelerin aktüalitesini kaybettiğini de ilâve ettiler. Fakat bizim, sözlü sorumuzla huzurunuzla getirdiğimiz mesele hiçbir zaman önemini kaybetmez. Üçbuçuk ay değil, aradan üçbuçuk sene de geçse aynı öne mini muhafaza eder.

Peşinen şunu arz etmek isterim ki, sözlü sorumuzun Mehmet Baydur'un şahsiyeti ile hiçbir alâkası yoktur. Mehmet Baydur, Sayın Bakanın buyurduğu gibi, daha evvelki Bakanlığı sırasındaki bir fiilinden dolayı Yüce Divana verilmiş bulunmakta dır. Ben, kendileri söylememiş olsa, bunu dahi mevzuubahis etmiyecektim. Hiçbir alâkası yoktur bizim mevzuumuzla. Bizim ele almak istediğimiz mesele, Hükümetin tutumudur. Hükümet denince tabiatıyla Dışışleri Bakanı, Başbakan ve dolayısıyla bu işle meşgul olan başka şahıslar varsa onlardır.

Muhterem arkadaşlarım; şahsiyeti ne kadar kıymetli olursa olsun, hariçteki temsil kabiliyeti ne kadar üstün bulunursa bulunsun, hakkında, Türk Milletini temsilen B.M.M. tarafından Yüce Divana sevk kararı verilmiş olan bir elçi, bir büyükelçi, dış memleketlerde, bilhassa Bonn gibi dünyanın sayılı memleketlerinden birinde, - o memleket ki, orada, malî, sosyal ve iktisadi durum, her an masa üzerindedir - Böyle bir memlekette vazifeye devam edemez.

Efendim, etse ne olur?... Sizlere peşinen arz edeyim ki, Mehmet Baydur, ne kadar kıymetli olursa olsun, Bonn'da memleketimizi temsil edecek kendisinden başka kimse yok mudur? Sonra kendisi hariciyecisi de değildir. Sayın Bakan, Dışışleri Bakanlığını deruhte etmeye başladıkları zaman, ilk sözleri şu olmuştu: Devamlı olarak sefirliklerin ve hariciye memurluklarının meslekten yetişmiş kıymetli şahıslar tarafından tedvir edileceğini ve hassaten bunun üzerinde duracaklarını beyan etmişlerdi.

Mehmet Baydur, Yüce Divana sevk edilmiştir; kendileri kıymetli ve temiz bir insandır. Yüce Divan kararını, verir. Fakat Türk Milletini temsil eden Büyük Millet Meclisi bu şahıs hakkında karar alıyor ve Meclisin emrinde çalışan Hükümet, Meclisin böyle bir karar almasına rağmen bu şahsın Bonn Büyükelçiliğinde devam ettirilmesinde bir mahzur görmüyor. Sebep nedir acaba, izahını bulamayız. Bakanın verdiği cevap birkaç kelimeden ibarettir. Bunun hiçbir zaman bendenizi tatmin etmediği gibi Yüksek Meclisinizi de tatmin ettiğini zannetmiyorum.

Bugün Mehmet Baydur Büyükelçilikten çekilmiş midir; yoksa mahkeme sonuna kadar merkeze mi celbedilmiştir? Bu zat 7 – 8 aydan beri müteaddit defalar Ankara'ya gelmiş, aylarca kalmıştır. 1500 – 2000 dolar maaş alan bu zatın orada kendisine ihtiyaç yok mudur?

Devletin büyük, malî ve iktisadi meselelerinin konuşulduğu Bonn'da kıymetli bir sefirimizin bulunmasına lüzum görmüyorlar mı? Buna temas etmiyorlar. Bunun hiçbir zaman affedilecek tarafını ben 'görmüyorum.

Hariciyenin belki aynı kıymette birçok memurları, sefirleri vardır, gönderirler. Mehmet Baydur Bey de inşallah Yüce Divandan temize çıkar da vazifesinin başına gider. Fakat madem ki Yüce Divandadır, bir insan ne kadar temiz olursa olsun, Yüce Divana sevk edildiği için hakkında bâzı düşünceler uyanır. Bonn'da da T.B.M.M. tarafından muhakemesine karar verilen bir şahıs hakkında ufacık da olsa bir istifham mevcuttur. Bu yüzden 'böyle bir şahısla karşı karşıya geçip kolaylıkla görüşme yapamazlar. Yapılsa dahi tam bir emniyet ve itimat münasebeti içinde yapılamaz. Orada bir büyükelçi mevcut değil midir? Muhakemesi ne kadar devam edecektir? Almakta olduğu 1500 – 2000 doları almakta devam edecek midir? O yapamıyacaksa bu vazifeyi kim yapacaktır? Müsteşar, başkâtipler falan vardır ama bunlar meseleyi temin ötmazler. Eğer ikinci derece memurlarla hu iş yapılabilseydi o zaman bir büyükelçiye lüzum kalmazdı. Bunlar değilse bile, Dışişleri Bakanlığını tasarrufundan dolayı ihmalkâr veyahut da taraf tutar görüyoruz. Bunu huzurunuzda arz etmeyi bir vazife bilirim.

BAŞKAN — Sayın Bakan.

DIŞİŞLERİ BAKANI FERİDUN CEMAL ERKİN

Muhterem arkadaşlar, bir defa bir hatayı tashih etmek isterim: Mehmet Baydur, çok kıymetli bir hariciye mensubudur. Ben Washington'da Büyükelçi olarak bulunduğum sırada benim kıymetli bir yardımcım olarak müsteşarlık etmiştir.

İkinci nokta; Federal Almanya Hükümetinin Ankara'daki sabık Büyükelçisi kendiliğinden bana gelerek, Mehmet Baydur'un temsil sıfatının katiiyen muhtel olmadığını ifade etmiştir.

Temsil variyetine de Paris'te şahidoldum; Federal Alman Hükümeti de aynı tutumu ittihaz etmiştir. Yani Büyükelçisinin vazifesi, divan kararı nihayetine kadar muhafaza edilmiştir.

Dördüncü nokta; Mehmet Baydur memlekette bulunduğu için dolar üzerinden maaş almamaktadır.

Arz ederim.”⁹⁵⁶

Baydur'un Büyükelçi olarak göreve devam ediyor olması, sonraki aylarda bir başka soru önergesine de konu olmuştu. Bu bağlamda, İzmir Milletvekili Şinasi Osmâ, Başbakan ve Ticaret Bakanı tarafından cevaplandırılması isteğiyle bir yazılı soru önergesi vermişti. Sözü geçen soru önergesi ve Ticaret Bakanı Fenni İslimyeli'nin, Başbakan adına da geçerli olmak üzere verdiği cevap şöyleydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

ANKARA

Aşağıdaki sorularımın Sayın Başbakan ve Ticaret Bakanı tarafından yazılı olarak ivedilikle cevaplandırılmasına müsaadelerini arz ederim.

*Şinasi Osmâ
İzmir Milletvekili*

⁹⁵⁶ M. M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 11, Birleşim: 31, (16.01.1963), ss. 123-125.

Bonn Büyükelçisi M. Baydur hakkında:

1. — Hazineyi en az on milyon lira zarara soktuğu için üç seneye kadar ağır hapis ve âmmе hizmetinden mahrumiyet talebi ile Anayasa Mahkemesine, ikinci defa sevk edilen Mehmet Baydur'un, görünmiyen hangi eller tarafından himaye edilerek, hâlâ Büyükelçilikte tutulmakta olduğunun sebebi nedir? Bunun kanuni mesnedi varmıdır?

2. — Ağır bir suçla zanlı olarak Anayasa Mahkemesinde yargılanmasına yakında başlanacak olan Mehmet Baydur'un, gerek NATO, gerek OECD ve gerekse UNESCO gibi Milletlerarası alanda sıkı bir işbirliği yaptığımız Batı Almanya'da Büyükelçi olarak bulundurulması Millî menfaatlerimizi ve dış itibarımızı zedelemeyi mi?

3. — Anayasa Mahkemesine ilk sevk edildiği 6.7.1962 tarihinden bu yana Mehmet Baydur'un şahsı ve işgal ettiği makam adına maaş, makam tahsisatı, yolluk ve diğer adlarla aldığı paranın, miktarı nedir? Bunların döviz karşılığı, dolar olarak ne tutmaktadır?

4. — Ticaret Bakanlığında arpa yolsuzluğuna adı karışan memurlar kimlerdir? Bunlar hakkında ne gibi idari veya kanuni işlem yapılmıştır. Bunlar halen hangi görevlerde bulunmaktadırlar? Sabık Bakana imtisalen aynı suçtan yargılanmaları kanunlar ahkâmından olduğuna göre bu memurlar hakkında her hangi bir işlem yapılması düşünülmüyorsa bunun kanuni mesnedi nedir?

Millet Meclisi Başkanlığına

İlgi: 10. 3. 1964 gün ve 7/456 – 8372/46605 sayılı yazıları.

Anayasa Mahkemesine ikinci defa sevk edilen Bonn Büyükelçisi Mehmet Baydur'un halen görevinde tutulmasına, arpa yolsuzluğuna ismi karışan memurların kimler olduğuna ve bunlar hakkında ne gibi muamele yapıldığına dair İzmir Milletvekili Şinasi Osma'nın, Başbakan ve Ticaret Bakanı tarafından cevaplandırılması isteği ile, verdiği yazılı soru önergesindeki Bakanlığımızla ilgili 4 ncü madde cevabının ilişikte sunulduğunu arz ederim.

Fennî İslimiyeli

Ticaret Bakanı

1. — Transeksport Firmasının ihracettiği arpa ile ilgili Yön Dergisinin yayınları tamamen eski Bakan Mehmet Baydur'a müteveccih olduğu gibi, bu yayın üzerine Bakanlık Müfettişleri tarafından yapılan ön tetkik neticelerine göre de, ihracat ile ilgili serviste vazife gören memurlardan hiç birisinin bu işe adının karışmadığı anlaşılmıştır.

2. — Konunun T. B. M. Meclisi Genel Kurulunca teşkil olunan ve bu hususta geniş yetkileri haiz Soruşturma Komisyonunun tahkikini mütaakip Yüce Meclisin Anayasa Mahkemesine intikaline dair kararlarında da Bakanlığımız memurlarına temas olunmamış, dosya ve evrakı müsbitenin mahkemeye gönderilmesi sebebiyle de Bakanlığımızca bu yönden, başkaca bir tetkika imkân bulunamamıştır.

Tahkiklerde alt derecedeki memurların üst derecedekine tabi olarak aynı mahkemeye sevk olunmaları usuldendir.

Buna göre, Bakanlığımız memurlarının bu konuda alâkaları tesbit edilmiş olsaydı onların da Yüce Meclisçe, eski Bakan Mehmet Baydur'a tebaan, Anayasa Mahkemesine sevkleri gerekirdi.

Bu itibarla, Bakanlığımızca arpa satışı ile ilgili serviste o tarihlerde vazifeli bulunan memurlar hakkında, mâruz sebeplere binaen, ayrı bir tahkikat bahis konusu olamamıştır.

Ancak, 1963 yılının Nisan ayında, Sayın selefim Muhlis Ete tarafından ilgili serviste vazife görenlerden üç memur Bakanlık içinde başka vazifelere nakledilmişlerdir.

Bakanlık içinde nakilleri yapılan bu memurlardan ikisinin, Yüce Meclisin kararını müteakip, bahis konusu arpa tahkikatı ile bir ilgileri bulunmadığı halde, vazifelerinin değiştirilmesi sebebinin bildirilmesine dair yazılı müracaatları dolayısıyla, Bakanlığımızca alınacak karara esas olmak üzere, Yüce Meclisten Anayasa Mahkemesine tevdi buyurulan hâdiseye ait dosya münderecatında Bakanlığımız ve Toprak Mahsulleri Ofisi memurlarından alâkalı görülenler var ise, bildirilmesi hususunda Yüksek Mahkemeye gerekli müracaat yapılmış bulunmaktadır.

Yukarıda mâruz sebeplerle memurların varsa ilgi dereceleri Anayasa Mahkemesince tâyin edilecektir.

Bakanlığımızla ilgili hususlar hakkında mâruzâtımız bundan ibarettir.”⁹⁵⁷

İzmir Milletvekili Şinasi Osma, aynı konuya ilişkin bir başka soru önergesini Dışişleri Bakanının cevaplandırması amacıyla da vermişti. Ancak, soru önergelerinin cevaplandırılacağı birleşimlerden birinde soru sahibi Osma, bir diğerinde Dışişleri Bakanı hazır bulunmadığı için bu önergenin cevaplandırılması ertelenmiş, daha sonra Büyükelçi Baydur'un Almanya'da sürdürdüğü Büyükelçilik görevinden yurda çağrıldığını öğrenince, soru sahibi İzmir Milletvekili Şinasi Osma, önergesini cevaplandırılmış sayıp geri çekmişti. Osma'nın Millet Meclisi Başkanlığına sunduğu 7 Kasım 1964 tarihli yazısı şöyleydi:

“Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Anayasanın 88 nci maddesine göre Büyük Meclisin Hükümeti murakabe yollarından birisi olan sözlü soru müessesesinin, içtüzüğe, Bakanları bağliyan bir hüküm konulmamış olmasından ve Hükümet üyelerinin de sözlü soru günlerinde Mecliste bulunmamayı itiyat haline getirmiş olmalarından ötürü/işlemez hale geldiği bir vakiadır. Bu cümleden olarak bir buçuk sene evvel Meclise verdiğim ve henüz cevaplandırılmamış olan sözlü sorularım arasında bulunan:

⁹⁵⁷ **M. M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 3, Cilt: 29, Birleşim: 83, (03.04.1964), ss. 335-336.

1. 20 sıra numarasına kayıtlı (6/785) sayılı sözlü soruma karşılık olarak Dışişleri Bakanlığının yazılı verdiği cevaptan, Bonn Büyükelçisi Mehmet Baydur'un yurda celbedilerek adaletin huzuruna çıkarıldığını öğrenmiş bulunuyorum, binaenaleyh bu sorunun cevaplandırılmış olduğunu kabul ediyorum.

Saygılarımla.”⁹⁵⁸

g'- Ticaret Eski Bakanı Mehmet Baydur'un Yüce Divanda Beraat Etmesi

TBMM'nin ikinci kez Yüce Divana sevkine karar vermesi üzerine. 1961 Anayasasının 147. maddesi uyarınca Yüce Divan sıfatıyla Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur'u yargılayan Anayasa Mahkemesi, 1964/1 Esas numarası ile başladığı yargılamayı 17 Mayıs 1965 tarihinde sonuçlandırmış ve 17 Mayıs 1965 tarihinde 1965/3 sayılı Kararı ile Baydur'un beraatına hükmetmişti⁹⁵⁹. Böylece, uzun bir süreç sonunda, eski Bakan Mehmet Baydur, aklanmış oluyordu.

bb- ABD'den İthal Edilecek 33 Adet Dizel Elektrik Lokomotifinin İhalesi Nedeniyle Ulaştırma Bakanı İhsan Şeref Dura Hakkında Meclis Soruşturması Açılmasının İstenmesi

a'- Bolu Milletvekili Kâmil İnal ve Arkadaşlarının Ulaştırma Bakanı İhsan Şerif Dura Hakkında Meclis Soruşturması Açılmasını İsteyen Önergesi

Yukarıda Meclis Araştırması konusunu incelerken gördüğümüz gibi, Millet Meclisinin 27 Ağustos 1963 tarihli 125. Birleşiminde, 33 adet dizel lokomotifinin ihalesi konusunda bir Meclis Araştırması açılması kabul edilmiş ve kurulan Meclis Araştırması Komisyonu bu konuyu araştırmıştı. Sözü edilen Araştırma Komisyonunun bulguları hakkında basında yer alan açıklamalar üzerine, konu bir de Meclis Soruşturmasına tâbi tutulmak istenmişti. Gerçekten, Bolu Milletvekili Kâmil İnal, Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan, Kırşehir Milletvekilleri Memduh Erdemir ve Halil Özmen ile Ağrı Milletvekili Rıza Polat birlikte verdikleri bir Meclis Soruşturması önergesinde bu hususu dile getirmekteydiler. Adları geçen milletvekillerince verilen önergede şöyle denilmekteydi:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Başkanlığına

Amerika'dan ithal edilecek 33 dizel elektrik lokomotifinin ihalesi mevzuunda, bilgi edinmek ve aydınlığa kavuşmak gayesiyle, İçtüzüğün 177 nci maddesi mucibince araştırma yapmak üzere Millet Meclisince vazifelendirilen Tahkikat Komisyonu, yaptığı incelemeler neticesinde Devlet Demiryolları Satmalına Komisyonu ile bu Komisyonun kararını tasdik eden

⁹⁵⁸ **M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1 (12), Toplantı (Yasama Yılı): 4, Cilt: 33, Birleşim: 9, (18.11.1964), ss. 421-422.

⁹⁵⁹ 17.05.1965 tarih ve Esas 1964/1, Karar 1965/3 sayılı bu Karar yayımlanmamıştır. Bkz. Anayasa Mahkemesinin İnternet sitesi, <http://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/YuceDivanKararlari/> (Erişim tarihi: 15.05.2015)

Müdürler Kurulu Başkan ve üyelerinin vazifelerini suiistimal ettikleri ve bu hâdisede Ulaştırma Bakanı İhsan Şeref Dura'nın da vazifesini ihmal eylediği kanaatine vardığını basına açıklamış ve bu hususta tanzim ettiği raporu

Millet Meclisi Başkanlığına vermiş bulunmaktadır. Yaptığımız inceleme sonunda bizler de aynı kanaata varmış bulunuyoruz. Bu itibarla, Ulaştırma Bakanı İhsan Şeref Dura hakkında İçtüzüğün 169 ncumaddesine göre tahkikat açılmasını arz ve teklif ederiz.”⁹⁶⁰

b’- Önergenin TBMM Genel Kurulunda Görüşülmeye Başlanması ve Bazı Üyelerin Görüşmelerin Aynı Konudaki Meclis Araştırması Önergesinden Sonraya Bırakılmasını İstemeleri

Bu önergenin görüşülmesine başlandığı TBMM Birleşik Toplantısının 10 Ekim 1963 tarihli 10. Birleşiminde, bazı üyeler, karar verilmesini Meclis Araştırması önergesinin Millet Meclisinde görüşülmesinden sonraya bırakılmasını istemişlerdi. Bu bağlamda, Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin ile İzmir Milletvekili Saim Kaygan, verdikleri önergede şöyle demektedirler:

“T. B. M. M. Başkanlığına

Gündemin 2’nci maddesindeki Bolu Milletvekili Kâmil İnâl ve 4 arkadaşının Ulaştırma Bakanı İhsan Şeref Dura hakkında soruşturma açılmasına dair önergelerinin, Millet Meclisinin gündeminde mevcut ve bugün görüşülecek olan Araştırma Komisyonu raporunun müzakeresinden sonra görüşülmek üzere, T.B.M. Meclisinin bundan sonra yapacağı ilk oturuma tehirini arz ve teklif ederiz.”⁹⁶¹ Zonguldak Milletvekili Sadık Tekin Müftüoğlu, Turhan Bilgin ve Saim Kaygan’ın önergesini destekleyen şu konuşmayı yapıyordu:

“Muhterem arkadaşlarım, hepinizin malûmu olduğu üzere Meclisçe bu mesele hakkında Anayasanın 88 nci maddesine göre bir Meclis araştırması hususunda karar verilmiş, komisyon teşekkül etmiş ve komisyon da raporunu Meclise vermiş idi. Bugün Meclis araştırmasına dair teklifi veren arkadaşlarımız T.B.M.M. Riyasetine de bu mesele ilgili ve vekil hakkında soruşturma açılmasını mutazammın ve Anayasanın 90 nci maddesinde ifadesini bulan husus hakkında yeniden bir tahrir vermiş bulunmaktadırlar. Şimdi tahrir okundu. Gördük ki soruşturma açılmasına mütedair olan bu tahririn esbabı mucibesi, Meclis Araştırma Komisyonunca yapılan ve rapor haline getirilen hususata inhisar etmektedir. Bu durum karşısında şöyle bir hâdisle ile karşılaşacağız. Esbabı mucibe, Meclis soruşturmasının esbabı mucibesi, Meclis Araştırma Komisyonunun vermiş olduğu rapora, istinadettiğine göre, Heyeti Umumiyyede bu rapor üzerinde yapılacak münakaşaların neticesinde şayet Meclis soruşturmasına karar verilecek olursa o zaman şu durumla karşılaşılıyor. Demek ki bu raporda ifadesini bulan hususat, doğrudur. Bu

⁹⁶⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 10, (10.10.1963), s. 197.

⁹⁶¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 10, (10.10.1963), s. 197.

suretle de Meclis soruşturmasına da karar verilmiştir. Öyle bir hal oluyor ki; burada Meclis soruşturmasına karar verilmesi demek, Sayın Vekilin adeta Yüce Divana şevkinin kararının verilmesini tasdik etmek oluyor. Binaenaleyh, her şeyden önce bu hususun, Meclis Araştırma Komisyonunun vermiş olduğu raporun Meclisçe müzakeresinde ve bir neticeye bağlanmasından sonra, Yüce Heyetinize getirilmesinde isabet vardır. Bu sebeple Turhan Bilgin ve arkadaşları tarafından verilen önerenin kabulü usul bakımından da, esas bakımından da iyi olacaktır. Hürmetlerimle.”⁹⁶²

Buna karşılık İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ise, “Meclis Araştırması” ile “Meclis Soruşturması”nın mahiyetlerinin farklı olduğuna, Meclis Araştırmasından sonra bir karar alınmasının söz konusu olmayacağına dikkat çekerek, verilen soruşturma önergesinin, Meclis araştırmasını yürüten komisyonunun raporunun Millet Meclisinde ele alınması beklenmeden görüşülmesine geçilmesinin ve soruşturma açılıp açılmayacağının karara bağlanmasının daha doğru olacağına işaret eden bir konuşma yapmıştı. Kırca’nın konuşması şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlarım, Millet Meclisi ve T. B. M. Meclisi Birleşik Toplantısı Parlâmentomuz içinde yer alan birbirinden tamamiyle ayrı ve farklı organlardır. Bu organların içerisinde faaliyette bulunan sayın üyeler, zaman zaman diğer bir organ içinde cereyan eden işlemlerden mülhem olabilirler. Fakat hiçbir zaman münhasıran belli bir yasama heyetini ilgilendiren bir resmî muameleyi diğer bir yasama heyetinde o vesikayı o işlemi, esas ittihaz ederek muamele yapmak caiz değildir. Bu, Türk Parlâmentosunun, Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu ve T.B.M.M. Birleşik toplantısı olarak üçlü ayırımına hürmetetmemek mânasına gelir. Anayasamızın 88 nci maddesi, ikinci fıkrasında «Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinilmek için yapılan incelemeden ibarettir» der. Bir Meclis araştırması komisyonu kurulduğu zaman onun raporunun, evveleminde, eğer Anayasa hükümlerine riayetkar olacak ise, münhasıran vakıaların tesbiti için Araştırma Komisyonunu kuran Meclise bilgi temin etmekle iktifa etmesi gerektir. Meclis Araştırması komisyonlarının raporları bugüne kadar bizde de teessüs eden teamül gereğince bu vakıaların doğru olup olmadığı hususunda bir görüşmeye mevzuu teşkil eder. Fakat ayrıca meclislerde bir karar konusu olamaz. Binaenaleyh, münhasıran Millet Meclisini ilgilendiren, bir Meclis Araştırması Komisyonu raporunun, evveleminde Millet Meclisinde karara bağlanması diye bir işlem bahis konusu değildir. Şimdi, gündemde bulunan Sayın Kâmil İnal ve arkadaşlarının vermiş oklukları tahrir bu Meclis Araştırma Komisyonunun faaliyeti neticesinde elde edilen bilgilerden mülhem olmuş olabilir. Bu tamamiyle ayrı meseledir. Ama bugün Sayın Ulaştırma Bakanı hakkında bir Meclis soruşturması açılıp açılmaması hususu görüşülürken, bu görüşmeye mesnet teşkil eden tek vesika Sayın Kâmil İnal ve arkadaşlarının verdikleri önerge, Millet Meclisi Araştırması Komisyonunun raporu değildir.

⁹⁶² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 10, (10.10.1963), ss. 197-198.

Bu itibarla, Meclislerin birbirlerinden ayrı faaliyetleri prensibine hürmetkâr kalmak istiyorsak, burada istinadedebileceğimiz tek vesika Sayın Kâmil İnâl ve arkadaşlarının önergesi olur. Başka bir vesika olamaz. O vesikadan burada Sayın üyeler edindikleri bilgi nisbetinde bahsederler. Bu, ayrı bir meseledir. Fakat, görüşmelere esas olarak Meclis Araştırması Komisyonunun, (ki sadece Millet Meclisinin bir komisyonudur) raporunu esas ittihaz etmek mümkün değildir. Bu tarzda bir takrir hattâ Birleşik Toplantıda oylanamaz.

Muhterem arkadaşlarını; bu esaslar muvacehesinde yapılması gereken tek şey, Birleşik Toplantı Genel Kurulu nizamına tamamiyle uygun olarak ve gündeminde Sayın Kâmil İnâl ve arkadaşlarının raporu bulunmak suretiyle şu anda toplanmış bulunduğuna göre bu önergeyi görüşmekten ibarettir.”⁹⁶³

Önerge sahibi Turhan Bilgin ise görüşünde ısrar ederek şu açıklamada bulunuyordu:

“Muhterem arkadaşlar, takrir, sahibi olduğum için, hu takriri vermekteki maksadımı kısaca ifadeye çalışacağım.

Gündemin ikinci maddesinde Bolu Milletvekili Kâmil inal ve dört arkadaşının Amerika'dan ithal edilecek 33 dizel elektrikli lokomotifin ithali mevzuunda Ulaştırma Bakanı İhsan Şeref Dura hakkında soruşturma açılmasına dair önergesi vardır. Bendeniz, bu önergeye mesnedolan Araştırma Komisyonunun raporunun müştereken görüşülmesi gibi bir iddiada önergemde bulunmadım. Anayasamın ve İçtüzüğün verdiği bir hakka istinaden Meclisin daha evvel tenevvür etmesi bakımından, yine İçtüzüğün ilgili maddesi gereğince bir tehir isteğinde bulundum. Sayın Coşkun Kırca arkadaşımız(ın) Soruşturma Komisyonu raporunun bir karara bağlanacakmış şeklindeki ifadesini anlıyamadım. Elbette ki Soruşturma Kurulunun raporları bir karara bağlanmaz. Araştırma Komisyonunun raporu konuşulur, müzakere edilir, ya kifayeti müzakere takriri ile başka söz alan olmadığı takdirde bir karara bağlanmaz. Şu hale göre bizim maruzatımız meselenin tenevvürü, hepimizin tenevvür etmesi bakımındandır. Bir araştırma raporu vardır. Bu rapor Millet Meclisinde müzakere edilecektir. Bir karara da bağlanmayacaktır, Mesele görüşülecektir. Görüşüldükten sonra, daha sıhhatli bir karar alınabilmesi maksadiyle ve bir Sayın Vekilin, İhsan Şeref Dura hakkındaki soruşturma açılmasının sadece bir takrire inhisar ettirilmeyip, - ettirilmesi icabeder - fakat, buna aidolmak üzere Meclis tenevvür ettikten sonra bir Araştırma Komisyonu raporu hakkında hepimiz ıttıla kesbettikten sonra görüşmekte ne usule aykırılık vardır; ne de mantık dışı bir harekettir. İsteğimiz gayet basittir. Ve İçtüzükte tehir maddesi de vardır, bu tehir maddesine istinaden, diyoruz ki, ilk yapılacak oturuma tehir edilsin. Eğer tehir edilmediği

⁹⁶³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 10, (10.10.1963), s. 198.

takdirde tenevvür etmemiş olacağız. Verilecek karar müspet de olsa, menfi de olsa münakaşayı mucibolabilir. Bu münakaşayı mucibolabilecek halden sıyrılabilmek için hüsnüniyete makrûn bir takrir verdik. Kabulünü istirham ederim, hürmetlerimle.” ⁹⁶⁴

c’- Meclis Soruşturması Önergesinin Görüşülmesinin Ertelenmesi İsteğinin Reddi ve Soruşturma Açılmasının Kabul Edilmemesi

Meclis Soruşturması açılmasına ilişkin önerenin görüşülmesinin ertelenmesi talepleri oylanıp reddedilince, soruşturma önergesi üzerinde görüşmelere geçilmişti⁹⁶⁵. İlk sözü, soruşturma açılmasını talep eden önerge sahiplerinden Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir’in aldığı, Ulaştırma Bakanı İhsan Şeref Dura’nın da konuştuğu, uzun süren ve hararetli tartışmalara sahne olan görüşmeler⁹⁶⁶, 18 Ekim 1963 tarihli 13. Birleşimde verilen yeterli önergesinin kabulü üzerine sona ermişti. Bu Birleşimde yapılan oylamada, TBMM Genel Kurulu, 142’ye karşı 183 oyla Ulaştırma Bakanı İhsan Şeref Dura hakkında Meclis Soruşturması açılması istemini reddetmişti⁹⁶⁷.

cc- İçişleri Eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu ve Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük Haklarında Meclis Soruşturması Açılmasının İstenmesi

a’- Bir Kısım Aynı Bakanlara Yönelik Olmak Üzere Dört Ayrı Meclis Soruşturması Talebinde Bulunulması

Millet Meclisinin 12. Dönemine denk düşen evrede, TBMM’yi hayli meşgul etmiş bir başka Meclis Soruşturması girişimi ise, İçişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu ve dönemin Adalet Bakanlarından Abdülhak Kemal Yörük haklarında Meclis Soruşturması açılmasının istenmesiydi. Oldukça karışık bir yapı gösteren bu girişimde, dört farklı Meclis Soruşturması talebi yer almaktaydı. Üç bakana yönelik olan ve bir kısmı birbiriyle örtüşen bu dört ayrı Meclis Soruşturması istemini şöyle sıralayabilmek mümkündür:

i- Aydın Milletvekili Reşat Özarda’nın, İçişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu haklarında istediği Meclis Soruşturması;

ii- Cumhuriyet Senatosu Ankara Üyesi Hıfzı Oğuz Bekata’nın, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu hakkında istediği Meclis Soruşturması;

iii- Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu’nun, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu hakkında istediği Meclis Soruşturması;

⁹⁶⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 10, (10.10.1963), s. 199.

⁹⁶⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 10, (10.10.1963), s. 200.

⁹⁶⁶ Soruşturma önergesinin görüşülmesine 10 Ekim 1963 tarihli 10. Birleşimde başlanmış, 16 Ekim 1963 tarihli 11., 17 Ekim 1963 tarihli 12. ve 18 Ekim 1963 tarihli 13. Birleşimde devam edilmişti. Bkz. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 10, (10.10.1963), ss. 200-242; Birleşim: 11, (16.10.1963), ss. 250-286; Birleşim: 12, (17.10.1963), ss. 310-320; Birleşim: 13, (18.10.1963), ss. 338-352.

⁹⁶⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 13, (18.10.1963), s. 353.

iv- Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin'in, İçişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu ve Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük haklarında istediği Meclis Soruşturması.

a”- Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, İçişleri Eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu Haklarında Meclis Soruşturması Açılmasına Yönelik İstemi

Dört soruşturma önergesinin ilki Aydın Milletvekili Reşat Özarda'ya aitti ve İçişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu haklarında Meclis Soruşturması açılmasına yönelik 15 Ekim 1963 tarihli uzun önergesinde iddialarını şöyle sıralıyordu:

*“Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Riyasetine
Talebin özeti:*

Anayasanın 90 ncı maddesi gereğince eski İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ile Sağlık Bakanı Yusuf Azizoğlu hakkında Meclis Soruşturması açılması ve suçlu görülecek Bakanın Yüksek Adalet Divanına sevki talebinden ibarettir.

Esbabı mucibe ve vakıalar:

1. Yassıada mahkûmlarından Zeki Erataman'ın yatmakta olduğu Haydarpaşa Numune Hastanesinden 13.9.1963 günü gecesi firar ederek Yunanistan'a iltica etmesinden sonra İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata, Hükümette müşterek mesuliyet anlayışı ile kabili telif olmyan ve aslında hiç de lüzum ve zaruret bulunmyan bir telâş ve suçluluk psikozu içinde hareket ederek firar hâdisesinin mesuliyetini diğer Kabine arkadaşlarına yüklemek gayretine kapılmış, 18.9.1963 günü yaptığı Basın toplantısı ve aynı gün Millet Meclisinde yaptığı gündem dışı konuşmalarda firar hâdisesinin bütün mesuliyetinin açıkça ve doğrudan doğruya Adalet Bakanlığına yüklemiş ve adli görevlerinin ifasında Jandarmanın Adalet Bakanlığına bağlı olup ondan emir aldığına ısrar etmiştir. Bu arada bakan, firardan sonra suçlunun yakalanması için idari makamların yapmak istedikleri telefon görüşmelerinde karşılaştıkları müşkülâtan şikâyetle telefon idaresinin de mahkûmun kaçışını kolaylaştırdığını ileri sürmüş, ayrıca Erataman'ın bir doktor olduğuna temasla hastane doktorlarının da bu işle ilgili olabileceklerini îma yollu ifade etmek istemiştir.

Görülüyor ki, Bekata'nın, evvelâ Hükümet içinde halledilmesi ve dışarıda açıklanmaması gereken hususlara ait ifşaatı, üyesi bulunduğu Hükümetin otoritesini temelinden sarsacak ve iddiaların ciddiyeti halinde Kabinenin istifasını icabettirecek bir vahamet arz etmekte; Jandarması, Adliyesi, Telefon İdaresi ve Sağlık Teşkilâtlarıyla birlikte topyekûn Devlet müesseselerinin bir mahkûmun firarında işbirliği yaptıkları kanaatini uyandıracak mahiyettedir. Bir bakanın mensubu bulunduğu Hükümeti bu derece ağır itham altında bulundurması, Dünya siyasi tarihinde eşine rastlanmamış bir garabet örneği teşkil etmektedir.

2. Bekata aynı gün, durumu Bakanlar Kuruluna götüreceğini ve aynen anlatacağını ifade etmiş olmasına rağmen 19.9.1963 günü toplanan Bakanlar Kurulunda (gazetelere akseden haberlere göre) bu meseleye temas etmemiş, Başbakan yardımcısı Hasan Dinçer tarafından, mesuliyet duygusundan uzak konuşmaları dolayısıyla muaheze edilmesi üzerine de Bekata tevîl yoluna saparak sözlerinin yanlış anlaşıldığını kendisinin gerçek durumu anlatmak istediğini, sadece İçişleri Bakanlığının değil, diğer bâzı bakanlıklar teşkilâtının da kusurları bulunduğunu söyliyerek meselenin büyütülmemesini istemiştir.

Bu toplantıda meseleye resmen muttali olan Başbakanın işe derhal el koyup gerekli tahkikatı Kabine içinde yapması ve tahkikatın neticesine kadar Bekata'nın Hükümet dışında ulu-orta ithamlarda bulunmasına mâni olması gerekirken, maalesef böyle yapmıyarak ve sadece Bekata'nın hareketini doğru bulmadığını îma ederek durumun daha sonra görüşme konusu yapılabileceğini söylemekle iktifa etmesi ve böylelikle Bekata'ya ileride daha tehlikeli ve millî birliğimizi sarsacak mahiyette ithamlarda bulunmak fırsatını vermesi, Hükümet mesuliyetinin ciddiyetiyle kabili telif görülmemiştir.

3. 19.9.1963 günü Millet Meclisinde gündem dışı bir konuşma yapan Kars Milletvekili Kemal Kaya, bir gün evvel Mecliste yaptığı konuşma ile firar hâdisesinin mesuliyetini hilâfı hakikat beyan ve delillerle Adalet Bakanlığına yüklemek gayretine kapılan Bekata'ya tatminkâr bir şekilde cevap vermiş ve jandarmanın her zaman ve her yerde İçişleri Bakanlığının emrinde olarak vazife gördüğünü, ret ve cerhi mümkün olmıyan kanuni delâille ispat etmiştir. Kemal Kaya'nın bu konuşması, eski İçişleri Bakanına bilmediği vazifelerini öğretmiş olacak ki bundan sonraki konuşma ve beyanatlarında Adalet Bakanlığının mesuliyetinden hiç bahsetmemiş daha doğrusu ilk ithamlarından tamamen rücu ederek işe bir takım şahsi meseleler, mevhum hâdiseler, eski fişler ve dosyalar karıştırmak suretiyle saldırılacak yeni bir hedef ve mesuliyet yükletilecek bir makam aramak çabasına girmiştir. Kısa bir müddet sonra da bu hedefin Sağlık Bakanı Yusuf Azizoğlu olarak tesbit edildiği görülmüştür.

4. Bekata'nın ilk konuşmasının tepkileri bir müddet devam etmiş Sağlık Bakanı ile Ulaştırma Bakanı kendi teşkilâtlarıyla ilgili imalı isnatlara cevap vermişler diğer taraftan C.H.P. Gümüşhane Milletvekili Nurettin Özdemir ile Balıkesir Milletvekili Ahmet Aydın Bolak kendi parti gruplarına birer genel görüşme ve gensoru önergesi vermişlerdir. Bu takrirlerin gündeme alınıp alınmamasını görüşmek üzere 1.10.1963 günü toplanan C.H. P. müsterek grubunda Hıfzı Oğuz Bekata kendisini savunmuş ve basına intikal eden konuşmasında Azizoğlu'nu memleketin bütünlüğünü bozacak kürtçülük hareketlerini desteklemekle, Zeki Erataman'ın firarını sağlamakta, Yassıada mahkûmlarına sahte rapor tedarik etmekle ve tehlikeli kimselere Sosyal Yardım Fonundan para vermek ve usulsüz sarfiyatta bulunmakla itham etmiştir. Bilâhara Bekata bu sözlerini de inkâr yoluna sapsa ise de- gerek Mecliste yaptığı konuşmada ve basına verdiği beyanatta ve gerekse Senato

Başkanlığına verip sonradan geri aldığı sözlü soru önergelerinde bu ithamları tekrarlamaktan çekinmemiş ve elinde Yusuf Azizoğlu'nun suçluluğunu ispat edecek dosyalar bulunduğunu iddia etmiştir.

Bugüne kadar ileri sürülen bu isnat ve ithamlar kavli mücerrette kalmış, Bekata isnatlarını ispat yoluna gitmemiş ve elinde bulunduğunu söylediği maruf dosyasını bir türlü resmiyete intikal ettirmemiştir. Bu sebeple hâdise, efkârı umumiyede günün dedikodusu halini almıştır. Bâzı kimseler: «Bekata haklıdır, elinde dosyalar vardır. Fakat Koalisyonun bozulmasını istemiyen Başbakan, bu dosyaların mevkii muameleye konmasına müsaade etmemektedir. Adam bağırdı, feryat etti, fakat derdini kimseye anlatamayınca istifa edip çekildi. Daha başka ne yapabiliirdi?» şeklinde konuşmalarla Bekata'yı müdafaa etmekte, bâzı kimseler de: «Mademki böyle elinde önemli dosyalar vardı bunları neden adalete intikal ettirmedi? Bir koalisyonun devamı, memleket bütünlüğünü tehlikeye düşürecek zararlı ve bozguncu faaliyetlerin ortaya çıkarılmasından daha mı önemlidir?» Şeklinde mütalâa yürütmektedirler. Bunlardan hangisine hak verilmesi lâzımgeldiğini, mesele bir Meclis tahkikatı ile aydınlığa çıkarılmadan kestirmek mümkün değildir. Bu vuzuhun temini maksadiyle her ne kadar Konya Milletvekili İrfan Baran, Millet Meclisi Riyasetine verdiği bir tavrile bir genel görüşme açılmasını istemiş ise de, bu konuda bir genel görüşme, umumiyetle karşılıklı isnat ve ithamların tekrarlanmasından efkârı umumiyenin rahatsız edilmesinden, memleket menfaatleri aleyhine tehlikeli ayrılıklara yol açmaktan başka bir netice veremez. Günlerden, hattâ haftalardan beri Türk efkârı umumiyesi Bekata'nın ortaya attığı ithamların dedikodusu ile çalkalanmakta, gazetelerimizin, manşetleri bu ithamlarla dolup taşmaktadır. Bu çekişmelerin memleket sathındaki tesirleri müspet olmaktan çok menfidir. Bu dedikoduları şimdi de bir genel görüşme konusu olarak Meclise intikal ettirip günlerce karşılıklı isnat ve ithamlarla vakit geçirmeye hakkımız yoktur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, tarihinde ilk defa olarak yaz tatilini yapmaktan feragat etmiş ve devamlı bir çalışma devresine girmiştir. Bunun sebebi nedir? Evvelâ vatandaşların millet ve memleket menfaatine olarak bir an evvel çıkmasını istedikleri kanunların Mecliste müzakere ve kabulüne intizar etmekte olmalarıdır. Kira Kanunu, İcra ve İflâs Kanunu gibi bugün kiralara serbest bırakılmış olması memlekette büyük bir huzursuzluğa yol açmış bulunmaktadır. Diğer taraftan Anayasanın iki sene içinde çıkarılmasını emrettiği kanunlar vardır. Biz yaz tatilinden bu sebeplerle feragat etmiş bulunuyoruz. Bizleri bu kadar mühim memleket vazifeleri beklerken ve Meclis gündemi 22 sayfalık bir broşür halini almışken, bu kadar önemli meseleleri bir tarafa itip, iki bakanın çatışmasının dedikodusu ile vakit geçirmeye hakkımız yoktur. Bu dedikodular bir taraftan can sıkıcı bir hal alırken diğer taraftan Hıfzı Oğuz Bekata'nın her gün Senato Başkanlığına yeni yeni tavriler vermeye, işi daha da muğlâk bir hale sokmaya çalıştığı gözden kaçmamaktadır. İşte bütün

bunlardan dolayıdır ki, işi kestirmeden hallederek her iki bakan hakkında bir Meclis soruşturması açılmasına ve hangisi suçlu görülürse Yüksek Adalet Divanına sevk edilmesine zaruret hâsıl olmuştur.

Neticeyi talep:

1. Zeki Erataman'ın firar hâdisesine İstanbul C. Savcılığı tarafından el konup tahkikata başlanmış olduğuna göre Bekata'nın, PTT memurları ile Adalet Bakanlığı teşkilâtı ve hastane doktorları hakkında ileri sürdüğü ve delilsiz kalan iddialarının tahkikine mahal yoktur. Şayet Bekata'nın elinde bahsi geçen memurların sorumlulukları ile ilgili deliller varsa bunları tahkikatı yapan savcıya bildirmeye kanunen mecburdur. Hattâ İstanbul C. Savcısının, Bekata'nın basma intikal eden mezkûr ithamlarını ihbar telâkki ederek ifadesine ve bilgisine müracaat etmesi icabeder.

2. Bekata, İçişleri Bakanı sıfatiyle muttali olduğu bâzı ağır suçların failleri hakkında uzun süre hiçbir kanuni takibat yaptırmamakla vazifesini ihmal veya suiistimal etmiş bir Bakan olarak bugün suçlu durumda bulunmaktadır.

3. Bekata ileri sürdüğü ve Hükümete de bildirdiğini söylediği suçların delillerini vermeye ve iddialarını ispat etmeye mecburdur. Bunu yapmadığı ve ithamları mesnetsiz kaldığı takdirde, şeref ve haysiyetlerle oynayan bir müfteri olarak kanun karşısında suçludur.

4. Sağlık Bakanı Yusuf Azizoğlu ise: (Bekata'nın iddialarına göre)

a) Mahkûm Zeki Erataman'ın yurt dışına kaçmasına yardım etmek.

b) Yassıada mahkûmlarına hilafı hakikat ve sahte hastalık raporları tedarik etmek.

c) Sosyal Yardım Fonundaki paraların sarfında suiistimalde bulunmak ve sarfiyat yapmak.

ç) Tehlikeli kimselere Hazineden para vermek.

d) Memleket bütünlüğünü bozucu kürtçülük cereyanlarını ve hareketlerini himaye etmek ve bunlara liderlik yapmak,

Gibi suçlarla itham edilmiş bulunmaktadır.

Binaenaleyh; Hıfzı Oğuz Bekata hakkında takririmin neticeyi talep kısmının iki ve üçüncü bendlerinde ve Yusuf Azizoğlu hakkında da aynı kısmın 4 ncü bendinin a, b, c, ç ve d fıkralarında ifade ve beyan olunan fiil ve hareketlerinden dolayı Meclis tahkikatı açılmasını ve hangisi suçlu görülürse Yüksek Adalet Divanına (Yüce Divan denmeliydi. E.O.) sevkine karar ittihaz buyurulmasını arz ve istirham ederim. ” 968

b”- Cumhuriyet Senatosu Ankara Üyesi Hıfzı Oğuz Bekata’nın Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu Hakkında Meclis Soruşturması Açılmasına İlişkin İstemi

İkinci önerge, Cumhuriyet Senatosu Ankara Üyesi Hıfzı Oğuz Bekata’ya aitti. Bekata’nın, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu hakkında Meclis Soruşturması açılmasını istediği önergesi şöyleydi:

“T. Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu ile ilgili olarak tarafımdan ileri sürülen konular aşağıda sıralanmıştır.

Bir yandan C. Senatosu gündeminde yer alan bu meseleler öte yandan Millet Meclisinde de bahis mevzuu olmaktadır.

Şu hale göre, İttüzük gereğince aynı konular hem Millet Meclisinde ve hem de C. Senatosunda ayrı ayrı konuşulacak demektir.

Gerek bu fiilî durumu müsterek bir salim şekle bağlamak için ve gerekse konuların mahiyetleri dolayısıyla, meselenin her iki Meclisin birleşik toplantısında görüşülmesine lüzum ve zaruret vardır.

Bunu gerçekleştirecek yol ise Tüzüğe göre Meclis soruşturmasıdır.

Bu itibarla Yusuf Azizoğlu hakkında aşağıdaki hususlarda Meclis soruşturmasına gidilmesini arz ve rica ederim.

Ankara Senatörü

Hıfzı Oğuz Bekata

Meclis soruşturması konuları

1. Yassıada mahkûmlarından:

Dr. Zeki Erataman’ın firar olayını kolaylaştırıcı müsamaha gösterilmesi,

2. Yassıada mahkûmlarından Halis Öztürk’ün Kayseri’den Ağrı’ya nakli için tavassut ve ısrar edilmesi,

3. Celâl Bayar’ın Kayseri Cezaevinden çıkışı ile ilgili raporun şaibeli olup olmadığı,

4. Sosyal Yardım Fonunun kanun ve nizama uygun ve isabetle tevzi edilip edilmediği,

5. Hariçten ithal olunan ilâçların yanlış bir sisteme bağlanıp bağlanmadığı”⁹⁶⁹

c”- Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu’nun Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu Hakkında Meclis Soruşturması Açılmasına Yönelik İstemi

Üçüncü önerge, Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu’na aitti ve onda da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu hakkında Meclis Soruşturması açılması isteniyordu. İskenderoğlu, Bakan Yusuf Azizoğlu hakkındaki iddialarını önergesinde şöyle dile getirmişti:

⁹⁶⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim 11, (16.10.1963), s. 248.

“T. B. M. M. Sayın Başkanlığına

(T. B. M. M. Birleşik Toplantısı Başkanlığı sıfatıyla)

Eski İçişleri Bakanı Sayın H. Oğuz Bekata'nın gerek Bakanlığı sırasında, gerekse Bakanlıktan ayrıldıktan sonra; resmen ve alenen, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Sayın Dr. Yusuf Azizoğlu hakkında muhtelif vesilelerle yaptığı isnatların her biri, sübutu halinde, ithamlara mâruz Bakanın cezai ve malî mesuliyetini gerektirecek mahiyettedir.

İsnadedilen fiillerin vehameti aşikârdır. Nitekim mevzu genel görüşme ve Meclis araştırması talepleri ile Parlâmentoya da getirilmiştir. Isnatların mahiyeti ve bünyesi dolayısıyla meselenin, Anayasanın 88 nci maddesinde bahsedilen araştırma ve İctüzüğün 177 nci maddesine göre münhasıran bilgi edinmeyi temin edecek mahdut salâhiyetli bir Araştırma Komisyonu marifetiyle bir neticeye bağlanması imkânsızdır. Esasen Anayasanın 105 nci ve İctüzüğün 169 ve mütaakip maddeleri, Bakanın cezai ve malî mesuliyetini intacedecek fiillerin vukuundan bahsedildiği takdirde, Meclis soruşturmasını mecburi kılmaktadır. Binnetice: Bilhassa memleketin yüksek menfaatleri bakımından hakikatin katı olarak tesbiti için Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Yusuf Azizoğlu hakkında Anayasanın 90 ncı ve İctüzüğün 169 ve mütaakip maddeleri mucibince Meclis soruşturması açılması zaruridir.

Mâruz sebeplerden dolayı:

1. Yüksek Adalet Divanı tarafından mahkûm edilen şahısları(n) sahte raporlarla hastanelere naklettirmek ve onlara hususi muamele yaptırmak;

2. Müebbet hapse mahkûm Zeki Erataman'ı Haydarpaşa Numune Hastanesine yatırmak ve kaçmasını kolaylaştırmak;

3. 27 Mayıs Devriminin aleyhinde davranışlarda bulunmak;

4. Mahkûm Halis Öztürk'ü(n) Ağrı Cezaevine naklettirmek için, Ağrı Valisine baskı yapmak;

5. Devletin ülke ve millet bütünlüğünü bozucu kürtçülük cereyanları ile irtibat kurmak;

6. Bölgecilik amaçları güden ve bu sebeple tehlikeli faaliyetlerde bulunan şahıs ve derneklere sosyal yardım fonundan yardımlarda bulunmak;

Hususlarında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Yusuf Azizoğlu hakkında soruşturma açılmasına ve bu soruşturmanın Anayasanın 90 ncı ve İctüzüğün 169 ve mütaakip maddesi gereğince teşkil edilecek karma bir komisyon tarafından yapılmasına;

Bu komisyonun (1) ay zarfında vazifesini bitirmesine;

Ve komisyonun ve teşkil edeceği tâli komisyonun icabında başka bir mahalle, gidebilmesine

Karar ittihazını arz ve teklif eyleriz. ”⁹⁷⁰

⁹⁷⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 11, (16.10.1963), s. 249.

d”- Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin’in Eski İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ile Sağlık Bakanı Yusuf Azizoğlu Hakkında Meclis Soruşturması Açılması İstemine Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük’ün de Dâhil Edilmesini Önermesi

Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin’den de benzer bir önerge gelmişti. Bu bağlamda, Bilgin, önergesinde, soruşturmaya Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük’ün de dâhil edilmesini önermekteydi. Bilgin’in soruşturma önergesi şöyleydi:

“ B. M. M. Başkanlığına

*Eski İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ile Sağlık Bakanı Yusuf Azizoğlu hakkında soruşturma açılmasını talebeden önergeye iltihak etmekle beraber hâdisede itham edilen Adliye Bakanının da soruşturma konusuna ithalinin oylanmasını arz ve rica ederim. ”*⁹⁷¹

b’- Dört Ayrı Meclis Soruşturması Talebinin Birleştirilerek Görüşülmesi

TBMM Genel Kurulunun 16 Ekim 1963 tarihli 11. Birleşiminde bu önergelerin okunmasından sonra, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, önergelerin görüşülmesine sonraki birleşimde başlanacağını duyurmuştu. 18 Ekim 1963 tarihli 13. Birleşimde, soruşturma önergeleri yeniden okunduktan sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin bazı üyelerin sözü edilen önergelerin birleştirilmesi yönünde isteklerinin bulunduğunu bildiriyordu. Gerçekten, Aydın Milletvekili Reşat Özarda, Bolu Milletvekili Kemal Demir ile Afyonkarahisar Milletvekili H. Nur Baki; Artvin Senatörü Fehmi Alpaslan ile Konya Senatörü Muammer Obuz; verdikleri üç ayrı önergede, aynı konu ile ilgili bulundukları için, zaman kaybına da engel olmak amacıyla bu soruşturma önergelerinin birleştirilerek görüşülmesini önermekteydiler⁹⁷².

c’- Aydın Milletvekili Reşat Özarda’nın Soruşturmaların Yeni Yasama Yılına Ertelenmesini İstemesi

Aydın Milletvekili Reşat Özarda’nın, birleştirilerek görüşülme isteğine ek olarak, bir de görüşülmenin, 1 Kasım’da başlayacak yeni yasama yılına ertelenmesi isteği bulunuyordu. Aydın Milletvekili Özarda, yaptığı konuşmada, soruşturma önergelerinin görüşülmesinin ertelenmesine yönelik isteğinin gerekçesini şöyle açıklamıştı:

“Sayın Başkan, muhteremi senatör ve milletvekilleri;

Başkanlık Divanı sunuşlarının 2 ilâ 5 nci maddelerini teşkil eden eski İçişleri Bakanı Sayın Hıfzı Oğuz Bekata ile Sağlık Bakanı Sayın Yusuf Azizoğlu haklarında Meclis soruşturması açılmasına mütedair takrirlerin müzakeresine geçilmeden evvel kısa bir mâruzâtta bulunmama müsaadelerinizi istirham ederim.

⁹⁷¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 11, (16.10.1963), s. 249.

⁹⁷² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 13, (18.10.1963), s. 353.

Anayasamızın taşıdığı espi, her iki Meclisin ayrı ayrı çalışmaları esasına dayanmakta ve müşterek toplantılar ancak istisnai hallere inhisar etmektedir.

Önümüzdeki hafta sonunda Parlâmentomuz ikinci içtima yılını tamamlamış olacaktır. Halen Millet Meclisinin gündeminde 187 kanun tasarısı ve teklifi ile Meclis kararı ve 130 sözlü soru olmak üzere ceman 317 aded görülecek iş mevcuttur. Senato gündeminin de bir hayli kabarık olduğunda şüphem yoktur.

Otuzüç lokomotifihalesi meselesinin görüşülmesi, müşterek toplantının son iki haftasını işgal etmiş ve bu süre içinde her ki Meclis kendi gündemlerindeki kanunları görüşmek imkânından bu sebeple mahrum kalmıştır. Şayet, bugün de Bekata - Azizoğlu çekişmesinin görüşülmesine başlanacak olursa, önümüzdeki haftanın da bu meselenin müzakeresiyle geçeceğine ve bu içtima yılının karşılıklı münakaşalar, isnat ve ithamlarla kapatılıp en büyük bayramımız olan Cumhuriyet Bayramına birbirine dargın ve küs insanlar ve küteller olarak gireceğimize şüphe yoktur. Diğer taraftan, 187 aded kanun tasarısı ve teklifi gündemden çıkarılıp yeni kurulacak komisyonlarca tekabül edilmesine kadar aradan bir hayli zaman geçeceği de aşikârdır. Halbuki, bunlar arasında müzakeresi bitirilmek üzere olan Sosyal Sigortalar Kanunu ile Tapulama Kanunu ve ayrıca Danıştay Kanunu, Serbest malî müşavirlik Kanunu gibi memleket menfaatine olan birçok tasarılar ve Anayasanın iki sene içinde çıkarılmasını emrettiği Özel Öğretim Kurumları Kanun tasarısı mevcuttur.

Binaenaleyh, müşterek toplantıyı burada kesip, ikinci İçtima yılımızın son haftasını her iki Meclisin kendi işleriyle meşgul olmalarına ve haftanın her günü ayrı ayrı toplanmaları suretiyle ciddî memleket meselelerine hasretmelerine katî lüzum ve zaruret olduğu kanaatindeyim. Aynı zamanda önümüzdeki hafta içinde sebkedecek mesainin karşılıklı anlayış ve ahenk içinde geçmesini ve bu içtima yılını Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri olarak bir kardeşlik samimiyet ve muhabbeti içinde kapatarak Cumhuriyet Bayramına böyle bir tesanüt havası içinde girmemizi can ve gönülden temenni ederim.

Şifahi maruzatımı teyiden Riyasete takdim ettiğim önergeye iltifat buyurulmasını istirham ederim. Hürmetlerimle.”⁹⁷³

İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, Reşat Özarda'nın soruşturma önergelerinin görüşülmesinin yeni yasama yılına ertelenmesi önerisine karşı çıkmaktaydı. Kırca, haklarında ciddî ithamlarla soruşturma istenen bakanları bu itham ve söylentilerin gölgesi altında bırakmamak gerektiğini savunuyor ve şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlarım; Sayın Özarda arkadaşımızın, memleketimizin siyasi hayatında yer alan muhtelif inanç sahipleri arasında, kardeşlik, birlik ve beraberliğin, bilhassa Cumhuriyetimizin ilânının arifesinde teessüsü maksadıyla söylediği sözleri minnet ve şükranla karşılamamak mümkün değildir. Ancak soruşturma önergelerine konu teşkil eden Bakanlar, karşılıklı

⁹⁷³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 13, (18.10.1963), ss. 353-854.

olarak ağır ithamlar altındadır... Bu ithamlar gün ışığı altına çıkarılmazsa, bu konudaki söylentilerin efkârı umumiye içerisinde, velev Cumhuriyet Bayramı arifesinde olalım, devam edeceği maalesef acı bir hakikattir. Şahsi temennim, muhtelif soruşturma önergelerindeki ithamların altında bulunan bütün sayın Bakanların, bu ithamların altından açık alınla çıkmalarıdır. Memleketimizde muhtelif siyasi inanç sahipleri arasındaki hakiki kardeşliğin en sevinçli anını hepimiz o zaman yaşıyacağız. Bu anın vürudunu geciktirmememiz lâzım. Günlerdir her bir Bakan hakkında ileri sürülen ithamlar çok ağırdır. Kendileri, Yüce Meclisin kararı ile olsun veya soruşturma açıldığı takdirde, Soruşturma Komisyonunun raporu üzerinde alacağınız kararla olsun veya Anayasa Mahkemesinin kararı ile olsun, biran önce temize çıkmalıdırlar. Biran önce hakikat ortaya çıkmalıdır. Bu sebepten dolayı, aslında hakiki kardeşliğin icabını yerine getirmek, tahkikat önergeleri üzerindeki görüşmeye derhal başlamakla mümkündür. Bu itibarla, Sayın Özarda'nın, takrirlerin bir arada mütalâa edilmesi yolundaki teklifini gayet mantıki bulurum. Hakikaten, bu ithamlar birbiriyle ilgilidir. Bu itibarla, bu önergelerin talikinin aleyhinde oy kullanılmasını bilhassa istirham ederim.”⁹⁷⁴

Soruşturma önergelerinin görüşülmesinin ertelenmesine, Mardin Milletvekili Vahap Dizdaroğlu da karşı çıkmaktaydı. Dizdaroğlu, Özarda'nın soruşturma önergesini vermesinin üstünden çok bir zaman geçmediğine dikkat çektiği konuşmasında, eğer bugünlerde görüşülmesinde sakınca görüyorsa, niye böyle bir soruşturma önergesi verdiğini anlamakta güçlük çektiğine işaret ediyordu. Dizdaroğlu, şöyle demekteydi:

“Türkiye Büyük Millet Meclisinin sayın üyeleri; tahkikat önergesi üzerinde konuşan Sayın Özarda arkadaşımız, Cumhuriyet Bayramı tatili dolayısıyla ve Meclisin gündeminin mahmul olması gerekçesiyle, hakikaten yek nazarda mukni görülen bir esbabı mucibe ileri sürerek, bu şartlar altında tahkikat önergesinin şimdilik talik edilmesini talebettiler. Hiç şüphe yok ki, iyi niyetlerle karşılamak istediğimiz bu talebinin bâzı maksatlar güdülerek getirilmiş olduğunu da ister istemez düşünmek mecburiyetini hiss ediyoruz. Neden?... Sayın Özarda'nın takdim ettiği bu önergeden çok bir zaman geçmemiştir, şartlar da değişmemiştir, bugünkü tarihten iki gün evvel Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Riyasetine bu önergelerini takdim ettikleri zaman da bu Meclisin gündemi aynı sözlü sorularla ve kanun teklifleriyle mahmuldü ve Cumhuriyet Bayramının yıl dönümünün de 29 Ekimde tesit edileceğini biliyorlardı. Bu itibarla, bu fikri ileri sürerken iyi niyetlerinin, eseri olarak, belki tahkikat önergelerini muhtevi taleplerini geri almış olsalardı, bu ifadelerinde samimiyetinin âzamisini düşünmek mümkün olabilirdi. Ancak, Hükümet içinde itham altında bulunan bir Vekil, bu ithamdan kurtulmadıkça, Vekâletin de vazife görmesi, salim kararlar alması mümkün olmadığına göre,

⁹⁷⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 13, (18.10.1963), ss. 354-355.

6 Kasıma kadar yapılacak bir talik talebiyle 20 gün daha bugünkü memleketin şartları içinde Hükümette ve efkârı umumiye önünde bir huzursuzluğun devamını istemekten başka bir şey istemiş olmamaktadırlar. Bu itibarla, biz Sayın Reşat Özarda'nın şahsi düşünceleri ne olursa olsun, takdiri bu olmakla beraber, Yüksek Meclisinize bu hususun efkârı umumiye önünde muttali olunmasında fayda mülâhaza ettiğimiz için arz ediyorum. Hürmetlerimle.”⁹⁷⁵

d’- Soruşturmaların Ertelenmesi İsteminin TBMM Genel Kurulunca Reddedilmesi ve Soruşturma Önergelerinin Görüşülmesine Başlanması

Söz alan başka üyelerden sonra, Birleşimi yöneten Başkanvekili Mekki Keskin, soruşturma önergelerinin görüşülmesinin ertelenmesi talebini oya sunmuş ve TBMM Genel Kurulu bu öneriyi reddetmişti. Genel Kurul, soruşturma önergelerinin birleştirilerek görüşülmesini ise kabul etmişti⁹⁷⁶.

Alınan bu karar doğrultusunda, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Mekki Keskin, birleştirilerek görüşülecek olan, Aydın Milletvekili Reşat Özarda, Ankara Senatörü Hıfzı Oğuz Bekata, Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu ve Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin tarafından verilen dört soruşturma önergesini tekrar okutuyor ve İçtüzüğü’nün 171. maddesi uyarınca⁹⁷⁷, önce ilgili bakanların, sonra önergeleri verenlerin dinleneceğini, daha sonra isteyenlerin konuşabileceğini hatırlatarak ilk sözü Özarda’nın önergesinde suçlanan İçişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata’ya veriyordu⁹⁷⁸.

İçişleri eski Bakanı Bekata, Yüksek Adalet Divanınca müebbet hapse mahkûm edilmiş eski milletvekili Zeki Erataman’ın yatmakta olduğu İstanbul Nümune Hastanesinden kaçışı hadisesinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu’nun kendisini kayırmasının büyük rolü olduğunu ileri sürüyor ve şöyle diyordu:

“...Rahat ve serbest bir fikir mücadelesini yapabilmiş olmak için, grubumun tuttuğu(nu) ve Başbakanın da «istifamın bahis konusu olmadığını» açıkça ilân ettiği bir zamanda, Dahiliye Vekilliğinden istifa etmiş bulunuyorum. Bunun, birçok arkadaşlar tarafından mahiyetinin anlaşılamamış oluşu dolayısıyla, şimdilik bir tek cümle ile ifade edeceğim.

⁹⁷⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 13, (18.10.1963), s. 356.

⁹⁷⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 13, (18.10.1963), s. 358.

⁹⁷⁷ Henüz T.B.M.M. Birleşik Toplantı İçtüzüğü yapılmadığı için, 1961 Anayasasının Geçici 3. maddesi uyarınca uygulanmakta olan T.B.M.M.’nin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğü’nün 171. maddesinde şu düzenleme yer almaktaydı:

“Alâkadar vekil ve takriri veren veya verenler veya mazbatayı yapan encümen dinlendikten sonra takririn veya mazbatanın nazarı dikkate alınıp, alınmaması hakkında Meclis bilmüzakere işari reyle kararını verir.

Alâkadar vekil mebus değilse, Meclis bir müddet tâyini ile yalnız yazılı müdafaasını almaya karar verir.” Bkz. Şeref İba, **Osmanlı’dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri**, s. 278.

⁹⁷⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 13, (18.10.1963), s. 362.

Kabul buyurursunuz ki, bir Hükümetin iki Bakanı arasındaki bir münakaşa, bir münaza, halledilecek yer olarak, Bakanlar Kurulunda bitmelidir. Fakat, taraflardan biri bu konuların Bakanlar Kurulunda konuşulmasına razı olmayacak duruma girerse, öteki zata, bir şey düşer: Hükümet bir buhrana girmiyorsa başka; bir de eğer Hükümet buhranı çıkıyorsa fikirlerinden fedakârlık yapıp yapamayacağını tartar. Yapamadığı kanaatine, vicdanı ile karşı karşıya gelerek, varırsa, o zaman Koalisyonun başına bir şey gelmesin endişesini her şeyin üstünde tuttuğumuza göre, onu muhafaza eder ve fakat kendi mevkiinden gider. Sonra, eğer tuttuğu mesele şahsi mesele ise, susması lâzım. Tuttuğu mesele milletin meselesi ise, söylemesi lâzım. İşte ben bu ikinci şıkkın üstündeyim.

Pek muhterem arkadaşlarım, artık millete mal olan bir konu üzerinde nihayet söz sırası bana gelmiştir.

Bu itibarla meseleyi yüksek huzurunuzda gerçek mahiyetiyle açıklayacağım. Önce mukadder bir iki soruyu bertaraf etmeliyim.

1. Ben Sayın Yusuf Azizoğlu'nu yakından tanımam. Kendisiyle hiçbir münasebetim olmamıştır. Onunla aramda şahsi bir mücadele ve mesele de yoktur. Bu itibarla, ben Azizoğlu ile değil; Azizoğlu'nun temsil ettiği ve bugünkü rejimi yıkacak vahamette olan bir zihniyete ve tutuma karşı mücadele ediyorum. Azizoğlu'nun yaptıkları üzerinde, bu zihniyetin canlı misallerini bulduğum için, ısrarla duruyorum.

2. Zeki Erataman'ın firar olayı ile ve bu olayı Meclise getirişinden sonra elde ettiğim birçok bilgiler, geçmişte cereyan etmiş bir kısım hâdiselere de ışık tutmuş ve beni, şüphelendiğim bâzı konularda aydınlığa ve kanaatlere ulaştırmıştır.

İşte, artık yatıştıramadığım ve alışılmış bâzı köhne kaideleri de çiğneyerek beni ileri harekete sevk eden isyanım böylece kendini göstermiştir.

...

Mahkûm Dr. Zeki Erataman, mahpus bulunduğu Kayseri Ceza Evinden 24 Mayıs 1963 günü sevk evrakında «DİKKAT KAÇAR» kaydıyla ve bir otomobille Ankara Ceza Evine getirilmiştir. Ciddî sebep yok.

Mahkûmun Ankara'ya gelişinden üç gün sonra, Ankara Ceza Evinden alınarak 28 Mayıs 1963 tarihli ve 6336 sayılı protokolle Ankara Numune Hastanesi bahçe pavyonuna yatırıldığının sağlandığını görüyoruz.

Ankara Numune Hastanesinde mahkûma konan teşhis şudur: Sol omuz romatizması, sol kol sinir iltihabı ve orta derecede şeker hastalığı. Yani tedavisi her yerde mümkün.

Mahkûma Ankara Numune Hastanesinde fizik tedavisi yapılmış ve bir ay on gün sonra, salâh bulduğu karariyle, Erataman 9 Temmuz 1963 günü taburcu edilerek yine Ankara Ceza Evine iade olunmuştur. Bu arada kendisini Sağlık Bakanlığından bir müfettiş ziyaret etmiştir.

Hastaneden iyi olduğu için Ankara Ceza Evine nakledilen mahkûmum bu sefer de naklinden bir hafta sonra, 18 Temmuz 1963 günü yine ciddî hiçbir sebep yokken İstanbul Ceza Evine nakli temin olunmuştur.

Aynı gün, Ankara'dan jandarma çavuşu İsrail'in beraberinde otomobille İstanbul'a gönderilmiştir.

Erataman, Ankara Ceza Evinden, İstanbul Ceza Evine nakledildiği halde; İstanbul'a varışının hemen ertesi günü; yani Ankara Hastanesinden taburcu edildiğinden 9 gün sonra, 19 Temmuz 1963 günü yine fizik tedavisi için evvelâ Cerrahpaşa, sonra Guraba Hastanesine gönderilmiştir.

Bundan 4 gün sonra da 23 Temmuz 1963 de İstanbul Haydarpaşa Numune Hastanesine yollanması ve aynı gün bu hastaneye yatırılması sağlanmıştır.

Bu hastanedeki suçlu mahkûmların muhafaza güçlüğü dolayısıyla bunların bir tek koğuşta toplanmaları zarureti Üsküdar İlçe Jandarma Komutanı tarafından Cumhuriyet Savcılığına, 28 Ağustos 1963 günü 6821 sayılı yazı ile resmen bildirilmiştir. Bu zaruret C. Savcılığından hastaneye intikal ettirilmiş ise de yerine getirilememiştir.

Bu sırada Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Sayın Yusuf Azizoğlu mahkûmu odasında ziyaretle bir süre ahbablık etmiştir.

Bu ziyaret hastane personeli üzerinde son derecede müessir olmuş ve Zeki Erataman bundan sonra büsbütün istisnai muameleye tabi tutulmuştur.

Nitekim, mahkûm Zeki Erataman, bâzı hastaları odalarında ziyaretle muayene ve ilâç tavsiyelerinde bulunacak derecede ve hattâ nöbetçi jandarma eri Mustafa Akay'ın omuzundaki saçma kurşununu hastanede ameliyat yaparak çıkaracak kadar hastane personeli ile haşır neşir olmuştur.

Mahkûm, fazlasıyla yüz bulduğu için hastane personeline ve bilhassa hemşirelere Yassıada kararları hakkında son derecede de çirkin ve 27 Mayıs İnkılâbı aleyhinde âdi propagandalar yapmağa başlamıştır.

Aynı zamanda, Zeki Erataman, bu sonsuz ve istisnai müsamahalardan fazlasıyla faydalanarak bir taraftan hastane doktorları ile bahçe gezintileri yapmayı, diğer taraftan, ara sıra hastane dışına çıkıp gelmeyi de itiyat haline getirmiştir.

Bu suretle, suçluya kanunsuz ve hudutsuz serbesti tanınmış ve günün her saatinde ve geceleri de odasına misafir kabul eder olmuştur.

13 Eylül 1963 tarihindeki son dışarı çıkma olayı da saat 20.00 de vukubulmuş ve bu dışarı çıkma hâdisesi biraz sonra Dr. Fuat tarafından tesbit edilmiş bulunmasına rağmen; bir ifadeye göre, yine tekrar hastaneye döner düşüncesiyle, saat 23.30 a kadar kimseye bir haber verilmemiştir.

Zeki Erataman'ın oda anahtarının mûtat hilâfına suçluya verildiği de anlaşılmıştır.

Hastane Başhekimi Faruk Ayanoğlu, Yusuf Azizoğlu ile birlikte Polonya'ya hareket edeceği 31 Ağustos 1963 günü, Üçüncü Dahiliye Kliniği muavini Dr. Âsım İstanbullu'ya, o da klinik şefi Dr. Ziya Tanan'a Erataman'ın taburcu

edilmesinde zaruret bulunduğunu, zira Zeki Erataman'ın, hastalığının hastanede kalmasını gerektirmediği bir yana, hemşirelere, Yassıada ve İmrâlı'da kendilerine işkence yapıldığı yolunda ve 27 Mayıs İnkılâbı aleyhinde hilafı hakikat tezvirlerde bulunduğu Hemşire Firdevs tarafından ve Başhemşire vasıtasıyla kendisine duyulduğunu beyanla, Erataman'ın mutlaka taburcu edilmesi talimatını vermiştir.

Buna rağmen Başhekimin taburcu edilmesi emri de yerine getirilmemiştir.

Kaçış günü Zeki Erataman'ın saat 20 de hastanede bırakıldığı saat 21.20 de şoför Orhan Acaroğlu'nun taksisi ile Edirne istikametine hareket ettiği ve 00.20 de de taksiden inerek Yunan hududu istikametine ilerlediği sabit olmuştur.

Zeki Erataman'ın taksiden indiği Karabayır mevkiî Meriç nehrine ve dolayısıyla Yunan hududuna 3-4 kilometre olduğuna göre, bu mesafeyi yarım saatte aşarak süratle hududu geçmiş olduğu da anlaşılmıştır.

Üsküdar Emniyet Amirliği firar olayını 0.35 de haber aldığına ve 0.50 de durum İstanbul Emniyet Müdürlüğü nöbetçi müdürlüğüne intikal ettirilmiş bulunulduğuna göre, emniyet teşkilâtının Zeki Erataman'ı millî hudutlar dâhilinde yakalaması maddeten imkânsız hâle gelmiştir.

Muhterem arkadaşlarım;

Siz, Milletvekilleri ve Senatörler olarak herhangi tanıdığınız bir hastaya, hastanelerde bu süratli yardımı sağlayabilir misiniz?

Zeki Erataman'ın tâ Kayseri'den kaçacağı teşhisi ve ihtarına rağmen, kendisini arkasından iten bir kuvvetin mevcudiyetini hissetmiyor musunuz?

Hiçbir mahkûma ve vatandaşa buna benzer istisnai muamelenin binde biri yapılmakta mıdır? İnsaf buyurunuz, bu firar «âdi bir zabıta vakiasına» hiç benziyor mu?

Bunu böylece öğrenince, siz bir Dahiliye Vekili olarak veya bir vatandaş olarak Azizoğlu gibi, bu «olağan şeydir, âdi bir zabıta vakiasıdır» mı dersiniz?

Hayır arkadaşlar, bu kaçış müsamahalara, istisnai muamelelere, göz yummalara, imkân hazırlamalarına dayanan bir olaydır.

Ben, bunca gencin, askerin ve sivilin kurban verildiği, bütün bir millet kaderinin henüz normale kavuşmadığı, yaraların henüz kanamakta devam ettiği bir zamanda, bütün bu olayların asıl suçluları olan Yassıada mahkûmlarının müsamahalarla kaçırılmalarına göz yumamazdım.

27 Mayıs İnkılâbının mâna ve mahiyetine namusiyle bağlı bir siyaset ve Hükümet adamı olarak, millî şuura sahip bir vatandaş olarak, bütün bu hâdiseleri öğrendikten sonra, bu olaylara «olağan» diye bakamazdım.

İşte, 27 Mayıs İnkılâbının Hükümetinde kalmakta direnen Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu ile, istifa eden Dahiliye Vekili Hıfzı Oğuz Bekata'nın farkı budur...⁹⁷⁹

⁹⁷⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 13, (18.10.1963), ss. 362-367.

İçişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata, daha sonra bir başka mahkûm Hâlis Öztürk'ün de kayırılması ve Celal Bayar'ın Kayseri Cezaevinden Ankara'ya hastaneye nakli olayları üzerinde de duruyordu⁹⁸⁰. Bekata, konuşmasının devamında, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Azizoğlu'nun Bakanlık içinde bazı faaliyetlerine yer veriyor ve kendisinin sosyal yardım fonundan dikkat çeken harcamalar yaptığını, suni olarak kurulmuş bir takım derneklerin de bu yardımlardan yararlandırıldığını ileri sürüyordu. Bekata'nın konuşmasının ilgili kısmı şöyleydi:

“...Şimdi, dikkate değer bir noktaya geldik. Bu gibi kültür derneklerine senede bir defa ve nihayet 500 ilâ 3 000 lira civarında küçük yardımlar yapıldığını belirtmiştim. Halbuki, bâzı dernek başkanlarına bir kaç partide yardım yapıldığı ve bu yardımların da diğer dernekler gibi küçük miktarlarda olmadığı tesbit edilmiştir. Meselâ; Siverek Kültür Derneği Başkanına, Azizoğlu'nun emriyle ve kısa fasılalarla üç defa para ödenmiştir. Birinci defada 5 000, ikincisinde 10 000 ve üçüncüsünde 25 000 olmak üzere cemân 40 000 lira. Bu tediyelerin derneklere değil, dernek başkanlarına şahsan yapıldığını belirtmiştim. Bu itibârla, dernek mensuplarını tenzih ederek sözlerime devam ediyorum. Diğer demeklere bir iki bin liradan fazla verilmezken, bu 40 000 lirayı alan başkan kimdir diye merak ediyorsunuz. Verilen isim şudur: Ali Karahan. Peki bu Ali Karahan kimdir diye soruyorsunuz? Bunun da cevabını Millî Emniyet tarafından hazırlanan ve 22 Haziran 1963 günü basma resmen açıklanan tebliğde buluyoruz. Gizli değil, basına açıklandı. Tebliği aynen okuyorum: «1959 yılından önce Irak'taki komünist kürtlerin desteği ile Avrupa'da faaliyete geçmiş olan komünist kürtçü teşekküllerin bir ucu memleketimize kadar uzanmış olan çalışmaları ve tesirleri altına girdikleri görülen bâzı kimseler o tarihlerde tevkif edilerek mahkemeye sevk edilmişlerdir. Duruşmaları henüz tamamlanmamış olan bu 49 kişinin o tarihten bugüne kadar neşriyat ve diğer yollarla ayırıcı faaliyetlere devam ettikleri bilinmekte idi.» İşte Ali Karahan, bu 49 kişinin ön safında bulunanlardandır. Yusuf Azizoğlu yazıhanesine de gittiği Ali Karahan'ı çok yakından tanır... Verdiği paranın miktarı da bunu göstermeye zaten kâfidir...”⁹⁸¹

Bekata'nın konuşmasından sonra, bazı üyeler vaktin ilerlediğini ileri sürüp, görüşmelere başka bir birleşimde devam edilmesini önermişlerdi. Hakkında soruşturma açılması istenen Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Azizoğlu da bunlar arasındaydı ve şöyle diyordu:

“ Çok muhterem arkadaşlarım, Sayın Hıfzı Oğuz Bekata, günlerden beri meşgul ettiği, alâkasını çektiği çok mühim bir konuda Türk efkârı umumiyesi önünde son derece korkunç itham ve isnatlarda bulunmuş, bir takım maddeler ortaya sermiştir. Bunların büyük bir kısmı benim burada sizlerle beraber ilk defa duyduğum meselelerdir. Bunun, böyle mühim bir meselenin bir aceleye

⁹⁸⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 13, (18.10.1963), ss. 367-374.

⁹⁸¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 13, (18.10.1963), s. 376.

getirilmesine elbette sizin de vicdanınız razı olmaz. Ben, bunları teker teker gözden geçirip, madde madde bir kısmını rakamlara istinat ettiren hususlarını yüksek huzurunuzda, otuz milyon insanın huzurunda izah etmek mecburiyetindeyim Şimdi, şu anda, gecenin bu saatinde hepiniz yorgunsunuz, hiç birinizin dinlemeye isteği yok. Filvaki, söyleyebilirim, konuşabilirim. Amma, bu meseleleri teker teker zabıttan alıp okumak imkânı mevcut değil. Konuşmaya devam demek bu meseleyi son derece yanlış bir takım neticelere bağlamak demektir. Binaenaleyh, gerekli bir müddet zarfında meseleyi gözden geçirmek imkânını sağlamak üzere, talikini istiyorum. Uzun bir zaman demiyorum ama hiç olmazsa 24 veya 48 saatlik bir zaman verilmesini rica ederim. Saygılarımla.”⁹⁸²

Her ne kadar Cumhuriyet Senatosunun Cumhurbaşkanınca seçilen üyelerinden Sadi Koçaş, Bakan konuşmak zorunda değildir diyerek, görüşmelere devamı önermişse de, yapılan oylamada, TBMM Genel Kurulu görüşmelerin 23 Ekim 1963 gününe bırakılmasını kararlaştırmıştı⁹⁸³.

TBMM Birleşik Toplantısının 23 Ekim 1963 tarihli 14. Birleşiminde, Başkanvekili Nurettin Ok, ilk sözü hakkında soruşturma açılması istenen Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu’na vermişti. Azizoğlu, önceki Birleşimde, Hıfzı Oğuz Bekata’nın kendisine yönelik ithamları teker teker cevaplandırmıştı. Konuşmasının başında Azizoğlu şöyle demektedir:

“Yüksek Heyetinizin, 18 Ekim Cuma günkü toplantısında eski İçişleri Bakanı Sayın H. O. Bekata, 27 Mayıs İnkılâbının amansız bir savunucusu, prensiplere bağlı, taviz kabul etmez bir bekçisi, sinsice hıyanetlere asla müsaade etmemeye kararlı bir insan, çünkü ve bugünkü yaraların sarılması, gerginliklerin giderilmesi ve siyasi huzurun kurucusu gibi büyük dâvaların sahibi olmak iddiaları içinde ve milletin başına hiçbir şahsın ayıklayamayacağı yeni hâilelerin çıkacağı ikazları ile tam üç saat akıllara durgunluk veren bir pervasızlık içinde konuştu.

Konuşmanın heyeti umumiyesine verilmek istenen hava şudur: Yusuf Azizoğlu ve onun temsil ettiği zihniyet, sinsice faaliyet halindedir. Mutad usullere aykırı olsa da bu memlekette cereyan eden hıyanetler silsilesinin karşısına çıkan, idarei maslahatçılık zihniyetine isyan eden, H. O. Bekata isimli bir millî kahraman ortaya çıkmıştır. Ve yılların biriktirdiği bütün müzmin meseleleri bir çırpıda halletmek kararındadır.

Tirat güzel, konu son derece önemli ve ilgi çekici ve mesele memlekette çok önemli hâdiselerin cereyan ettiği kritik bir zamanda ortaya atılmış, nitekim Türk umumi efkârı ve matbuatımız konuyu bir aydan beri sürüp giden bir hassasiyet ve endişeyle takibediyor.

⁹⁸² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 13, (18.10.1963), s. 384.

⁹⁸³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 13, (18.10.1963), s. 384.

Yalnız işin tek bir nâmunasip tarafı var; şahıslar yanlış, belki de tersine olması lâzım gelen bir şekilde seçilmiş.

27 Mayıs İnkılâbının müdafaacısı H. O. Bekata onun karşısında da bu inkılâbın sinsi düşmanı, (o) da 1950 den beri memlekette bir hukuk rejimi bir medeni ve kardeşçe idare bir millî huzurun teessüsü için çırpınan ve bu yolda kendini harabeden Yusuf Azizoğlu.

Hiç şüphe etmiyorum ki, Türk siyasi tarihi, bu dramı çok hazin ve âimme vicdanına ızdırıp veren bir tecelli olarak kaydedecektir. Azizoğlu'nu 27 Mayıs'a karşı göstermek kelimenin en hafif mânasıyla bir vicdansızlıktır... ”⁹⁸⁴

Azizoğlu, bu girişten sonra, Bekata'nın gerek Zeki Erataman'ın yurt dışına kaçışı öncesinde çeşitli hastanelere yatışına ilişkin belgeleri sunmuş; gerek sosyal yardım fonlarından çeşitli dernek ve kişilere yapılan yardımları nedenlerini açıklamış⁹⁸⁵ ve zaman zaman yoğun tartışmalar arasında sürdürdüğü uzun konuşmasını şöyle tamamlamıştı:

“T.B.M.M. 'nin sayın üyeleri,

Soruşturma önergeleri dolayısıyla Sayın Bekata'nın hakkımda yaptığı isnat ve ithamların hepsine cevaplarımı madde madde arz etmiş bulunuyorum. Bu, son derece ağır ve bir kısmı vahamet arz eden ithamların bir tahkikat encümeni huzurunda teker teker ele alınarak ve vesikalara dayanarak gün ışığına çıkarılmasında zaruret ve fayda görmekteyim. Ancak böyle bir karar sayesinde, her mâna ve her yönü ile bu kabil çirkin konuların her gün bu mukaddes kürsülerde ve başka yerlerde ortaya atılması önlenir ve siyaset yoluyla memleketine, namuskârane hizmet etmek üzere, mesuliyet yüklenen kimselerin hizmet aşklarını, şeref ve haysiyetlerini tahribetme teşebbüs ve suikastleri bir son bulabilir.

Aksi halde bir Bakanlık sandalyesinin elden gitmesi hırsı içinde, gözü dönen Bekatalar; bu vatanın sathında aylarca sürüp giden şüpheler, inkisarlar ve keşmekeşler yaratmak imkânları bulabildiği müddetçe bu millete, ne temelli bir hizmet, ne de bir huzur getirmemize imkân yoktur.

Takdiri Yüksek Heyetinizin izan ve vicdanına tevdi ederek, kendi payıma tam bir iç huzuru ile sözlerime son veriyorum.

Temas edilen meselelerin en küçük bir noktasını bile cevapsız ve gölgeli bırakmamak kariyeriyle çok uzun konuşmak zorunda kaldım.

Dinlemek suretiyle bana, müdafaa ve konuları izah fırsatını verdiğiniz için şükranlarımı ve saygılarımı arz ederim. ”⁹⁸⁶

Azizoğlu'dan sonra kürsüye Kütahya Milletvekili Sadrettin Tosbi geliyor ve aynı kabinede görev yapan iki bakandan birinin diğerine karşı bu derece ağır ithamlarda bulunmasını yadırgadığını söylüyordu. Tosbi'nin dikkat çeken konuşması şöyleydi:

⁹⁸⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 14, (23.10.1963), s. 388.

⁹⁸⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 14, (23.10.1963), ss. 388-412.

⁹⁸⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 14, (23.10.1963), s. 412.

*“Muhterem arkadaşlarım, bir Bakan diğer bir Bakanı hıyaneti vataniyeye kadar varan bir suçla tecrim etti ve burada okuduğu kronolojik vesikaya nazaran bu malûmatı bir günde, üç günde, bir ayda almadığı da belli. Bu malûmatı elde ettikten sonra, aksi sabit oluncaya kadar bu vatani (bu hıyaneti vataniyeyi E.O.) siyasi yatırım yapmak, ileride kendisine koz olarak kullanmak üzere hıfzettğini kabul edemeyiz. En tabîî yol; mesul kimse olan Başşekile bunlardan malûmat vermiş olmasıdır. Çünkü, biri de Bakandır, diğeri de, bir tanesi hıyaneti vataniye ithamları altındadır. Bunu ifade eden Bakan buna inanmamıştır. En tabîî yol, kabine şefini vaziyetten malûmattar etmektir. Kabine şefi vaziyetten malûmattar olduysa, bugüne kadar tahkikat yapılmış olması icabeder. Bu tahkikatın neticesi lûtfen nedir? Kabine şefi bundan malûmattar mıdır? Tahkikat bir neticeye vâsıl olduysa bunu bize bildirsin, ona göre aydınlık içerisinde müzakerelere devam edelim. Mâruzatım bundan ibarettir.”*⁹⁸⁷

Daha sonra, soruşturma önergesi verenlerden Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın, ardından yeniden söz alan Hıfzı Oğuz Bekata'nın ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu'nun konuşmaları ile görüşmelere devam edilirken, Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, elektrik kesintisi nedeniyle, ertesi gün toplanılmak üzere Birleşimi kapatıyordu⁹⁸⁸.

24 Ekim 1963 tarihli 15. Birleşimde, elektrik kesintisi nedeniyle yarım bırakılan önceki Birleşimde kalınan yerden başlanan görüşmelerde, ilk sözü tekrar Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu almıştı. Daha sonra, kürsüye hakkında Meclis Soruşturması istenen bir diğer Bakan, Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük geliyor ve sözlerine şu satırlarla başlıyordu:

“Çok Sayın Başkan, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Muhterem üyeleri; bendenizi huzurunuzda çıkmaya sevk etmiş olan iki sebep vardır. Bunlardan bir tanesi; Sayın Hıfzı Oğuz Bekata ile Sayın Yusuf Azizoğlu'nun aralarındaki münakaşada Adalet Bakanlığını işhadetmiş bulunmalarıdır. Bu hususta her iki arkadaşımın da arzusunu yerine getirmek benim için, şüphesiz takdir buyurursunuz, bir vecibedir. Bu arkadaşlarımla, Vekâletin şahadetine vâkı temaslarına taallûk eden hususları burada arz edeceğim.

*İkinci sebep de şudur: Gündemde de görüldüğü gibi, iki Vekil arkadaşın hakkında soruşturma yapılması hususunda vâkı talebe bendinizi de ilâve buyurmuşlardır. Kendi hakkımda ne gibi ne gibi ithamlar serdedildiğini bilmemekteyim. Galiba verilen takrirden de bu hususta herhangi bir mesele mevzu bahis edilmemiş. Bendeniz de kendi savunmamı temin edebilmek için hakkımda soruşturma açılması talebini havi takriri veren zatın bana atfettiği suçun ne olduğunu bilmekliğim lâzım. Ancak bu suretle kendilerine cevap verebileceğim. Bu hususun asıl ikmal edilmesi gerektiği hususunda şüphesiz Yüksek Başkanlık makamı takdir salâhiyetini haizdir. Onu da kendilerinden bekliyorum...”*⁹⁸⁹

⁹⁸⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 14, (23.10.1963), ss. 412-413.

⁹⁸⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 14, (23.10.1963), s. 429.

⁹⁸⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 15, (24.10.1963), s. 436.

Adalet Bakanı Yörük, konuşmasının devamında, başka hapishaneye nakledilen Halis Öztürk ile ilgili süreci ayrıntıları ile açıklamış ve sözlerinin sonunda Başkanlık Divanından, kendisi hakkında verilen önergede ne ile suçlandığına ilişkin belirsizliğin giderilmesini talep etmişti⁹⁹⁰. Söz alan başka üyeler ve yeniden kürsüye gelen Hıfzı Oğuz Bekata'dan sonra, Erzurum Milletvekili Turhan Bilgin, üç birleşimi dolduran konuşmaların, bir soruşturma önergesinin görüşülmesi sınırlarını aşıp, iki bakan arasında bir tür düelloya döndüğünü ileri sürüyor ve şöyle diyor:

*“... Tahkikat önergeleri üzerine yapılacak müzakerelerin, itham edilen vekiller hakkında ve sadece itham mevzularına münhasır olmak üzere, bir tahkikat açılıp açılmaması lüzumu üzerinde olması iktiza ederdi. Bunun dışında bir Bakanla bir eski Bakan arkadaşın şahsi düellolarına imkân vermemek ve Yüksek Meclisi bir düello seyircisi haline getirmemek lâzımgelirdi... Sayın Riyasetin, konuşmaları tahkikatın açılıp açılmaması istikametinde tanzim etmesi ve bu usule riayet etmiyenlerin sözlerine nihayet verilmesi icabederdi. Bilhassa, düinden beri yapılan müzakerelerde Parlamento üslûbuna riayet edilmediği, değil Türk milletinin en büyük bir müessesesinde, fakat en basit bir toplulukta dahi söylenemeyecek sözlerin burada tekrar edildiği ve buna karşı Başkanlığın sadece «İhtar ediyorum, ihtar ediyorum» şeklinde tevali eden hareketlerinin bu neticeye müncer olduğu kanaatindeyim...”*⁹⁹¹

Bu eleştiri karşısında Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, şu uyarıda bulunmak ihtiyacını hissetmişti:

*“Riyaset ihtar verdiği anda sayın arkadaşlarımızın onu nezaketle karşılayacaklarını ve itaat edeceklerini ümidedederek ihtar vermekte, fakat arkadaşlarımızın mütemerrit halleri devam etmekte. Bundan böyle, ihtarla rağmen mütemerrit hareket eden arkadaşımıza çok cezri hareket etmeye mecbur kalacağız. Onu Yüce Meclise hatırlatmak isterim.”*⁹⁹²

Bu arada Başbakan İsmet İnönü'nün söz istediğini görüyoruz. Başbakan İnönü, bazı konulara açıklık getirmeye çalıştığı konuşmasında şöyle diyor:

“Muhterem arkadaşlarım; esef verici bir hâdise, evvelâ Hükümet içinde başlayarak umumi efkâr önünde de devam etmektedir. Ben, hâdisenin her safhasında, vazife sahibi olarak kendime düşeni dikkatle yapmaya çalıştım. Bir defa hâdisenin Hükümet içinde sükûnetle görüşülmesi ve her zamanki ihtilâf ve münakaşalar gibi bir neticeye bağlanması için dikkatle çalıştım. Hâdise umumi efkâra intikal ettikten sonra, meselenin tahlilinde hal ve istikametini bulmasında, umumi efkârın takibi ve takdirini en doğru yol saydım. İhtilâfın, her safhasında, kendi hakiki ölçü ve mahiyeti içinde mahsur kalması, lâzımdı. Bunda Cumhuriyet Halk Partisine düşen tedbirlerin hepsini aldım. Hâdise üzerinde C.H.P Grupunda gayet ihtiyatlı konuşulmuştur. Meselenin tabiatından uzak bir mecraya sapmamasına dikkat edilmiştir.

⁹⁹⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 15, (24.10.1963), ss. 436-437.

⁹⁹¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 15, (24.10.1963), s. 454.

⁹⁹² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 15, (24.10.1963), s. 454.

Hatalı yola yönelenlerle, parti içindeki tesanüt ve insanın hususi takdirinden doğan münakaşaların dışında, beraber olmamaya C.H.P. içinde çok dikkat sarf edilmiştir. Şimdi meselenin, bu hale geldikten sonra, Büyük Meclisin önünde açıkça konuşulmasından başka bir hal tarzı yoktur. Bütün esef verici hadiselerle rağmen anlaşmazlığın Büyük Millet Meclisine açıkça söylenmesinden yalnızca fayda geleceğini size temin ederim. Konuşulmamış, halledilmemiş ve bir neticeye bağlanmamış münakaşalar, daha zehirli bir halde devam eder. Meselenin konuşulup lüzumlu tedbirlerinin kararlaştırılmasında fayda vardır.

Şimdi iki şeye cevap vermek için buraya geldim. Birisi, hâdisenin C.H.P. Grupunda kesin olarak halledilmemiş bulunmasından Başbakanın mesul olduğu iddiasıdır. C.H.P. Grupunda, hâdisenin bir parti meselesi haline gelmesinden dikkatle sakınılmıştır. Yanlış anlaşılan ve umumi efkâra her grup toplantısından sonra iyi niyetle veya mübalâğalı olarak aksettirilen haberlerin ağır münakaşaların çıkmasına sebeb olduğunu daima tecrübe etmişimdir. C.H.P. Grubu, eski ve yeni hükümetleri arasında başlayan münakaşaları ve anlaşmazlığı müzakere konusu yapmamıştır. Hele, konu bir Meclis soruşturması istikametini aldıktan sonra Anayasa hükmüne göre grup kararı almak hiç mümkün değildir. C.H.P. buna dikkatle riayet etmiştir. Ben eminim ki, Hükümetin kanadını teşkil eden arkadaşlar, muhalefette bulunanlar da meselenin şahsi seviyede, şahsi çerçeve içinde kalmasında isabet görmüşlerdir. Cumhuriyet Halk Partisinin veya Genel Başkanının bu meselede bir hatalı yolda olduğunun zannedilmesi yanlıştır ve esassızdır. Bu hususta istendiği kadar münakaşa edebiliriz ve cevap verebiliriz.

Bugün tarafların burada konuşmasında eski İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata yalnız kendi şahsı adına konuşmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi bunu partinin müdafaa tarzı ve partinin görüşü olarak ele almamıştır. Meseleye böyle bir renk verilmemiştir.

İtham içinde bulunan kendisinden şikâyet edilen eski İçişleri Bakanı(nı) burada müstakil olarak kendi şahsını ilzam edecek şekilde konuşmaktadır. Meclis kürsüsünden, Millet Meclisi ve Büyük Millet Meclisi üyelerinin vakit vakit birbirlerinden şikâyet etmeleri ve çetin tartışmalardan sakınılması mümkün olmıyan söz ve ifadelerde bulunmaları yalnız ve yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının otoritesi altındadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı çoğunlukla bunlara istikamet verebilir ve vermektedir.

Kesin olarak eminim ki, arkadaşlarımızın milliyet hususunda yapılan îmaları doğru veya yanlış anlıyarak büyük bir mesele haline getirmeleri anlaşılan bir şeydir. Cumhuriyet Halk Partisinin her ferdinde, Büyük Millet Meclisinin her partisinde ve hatibinde; Türkiye'nin, Türk vatanının bütünlüğü, bütün vatandaşların vatanseverliği, Türk Milletinin sadık ve muhterem vasıfları hususunda en ufak bir şüphe izi yoktur. Ve hiçbir kimse bu konuda bir diğerine şüphe izafe edemez. Esefederiz ki, siyasi mücadele, bazan her sahada birbirini

itham edici istidat göstermektedir. Açık rejim içinde bu hastalıklardan içtinap mümkün değildir. Zamanla bu hastalıklar tesirsiz hale gelecek ve cemiyetin tekâmülü ile siyasi sahadan siyasi münakaşa sahnesinden çekilip gidecektir.

Türk vatanının bütünlüğü, Türk milliyetçiliğinin (in) Atatürk milliyetçiliği tarzında anlaşılması, Büyük Millet Meclisinde olduğu gibi, çok şükür vatanımızın büyük kısmında herkes tarafından benimsenmiştir. Büyük kısmında değişimle; şuurla ve bu konuda bir siyasi ihtilâf olmaması arzusunda olan vatandaşların anlayışla, müttefik olduklarına işaret etmek istiyorum. Sade vatandaş, siyasi hayatta siyasi manevralara iştirak etmemiş olan vatandaşlarımız ise, vatanın her yerinde, bir hududundan öbür hududuna olan her yerinde bu vatanın evlâtları olarak birbirlerine karşı anlayış hissi içindedir. Ve bu hisler tahmin edilemeyecek kadar umumi ve kuvvetlidir.

Yanyana, omuz omuza savaşan Türklerin nasıl birbirlerine sarıldıklarını bizzat muharebe meydanlarında en ağır mücadeleler sırasında görmüş ve tecrübe etmiş bir insan olarak, sizi temin ederim ki, vatandaşlarımız arasında hiçbir ayrılık hissi yoktur.

Dışarda ve içerde, siyasetin her konusunu, vatandaşlar arasına nifak sokucu bir tarzda takibedecekler de bulunabilir. Bu, Türk Milletinin bütünlüğünü, Türk Milletinin kaynaşmasını hiçbir surette ihlâl edebilecek tesirde değildir.

Türk Milleti kendi arasına fitne sokmak isteyecek insanları görüp anlamakta, siyasi hayata girdikten sonra her gün daha çok isabetli ve daha çok maharetli olmaktadır. Bu bakımdan hususi maksat sahipleri olsa bile, bunların fiilî bir tesiri olmayacaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin muhterem âzaları, farksız olarak, hepsi, milletin temel vazifelerini ifade ederken Atatürk milliyetçiliğinde, birbirinden uzaklık ifade edecek hiçbir hâdisesi ve anlayışı yoktur. Büyük Millet Meclisi, her partisiyle, her ferdiyle vatanın temel haklarına ve vazifelerini ifa etmek kararındadır. Aramızdaki münakaşalar, siyasi fikir ayrılıklarıdır. Bu vakit vakit sert manzaralar gösterebilir. Fakat, açık rejimde ve böylesine muhterem arkadaşların vazife duygularındaki sadakatle mutlak bir neticeye varılabilir.

...

Muhterem arkadaşlarım, bir kazai konu üzerinde duruyoruz. Soruşturma açılacak, ortada kalan birtakım ithamlar bir neticeye bağlanacaktır. Büyük Millet Meclisinin böyle bir karar vermesi sırasında Anayasa hükümlerine uyarak bir vaziyet almak istemiyorum. Benim Genel Başkanı olmakla vazifeli olduğum, şeref duyduğum Cumhuriyet Halk Partisi içinde bu konuda hiçbir karar verilmemiştir, hiçbir müşterek politika yoktur. Büyük Millet Meclisi üyesi olarak herkes vicdanının emrettiğini yapacaktır. Eminim ki, Büyük Millet Meclisindeki partilerin hepsi vicdani kanaatlerine göre reylerini kullanacaklardır. Şimdilik söyleyebileceğim bundan ibarettir. Daha ziyade tafsilât vermekten beni mâzur görürsünüz.”⁹⁹³

⁹⁹³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 15, (24.10.1963), ss. 454-456.

Başbakan İsmet İnönü'nün konuşmasından sonra verilen yeterlik önergesi oylanmış ve Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Nurettin Ok, yeterlik önergesinin büyük bir çoğunlukla kabul edildiğini duyurmuştu⁹⁹⁴.

e'- Hıfzı Oğuz Bekata ve Yusuf Azizoğlu Hakkında Meclis Soruşturması Açılmasına Karar Verilirken, Abdülhak Kemal Yörük Hakkında Meclis Soruşturması Açılmasına Yönelik Önerenin Oya Sunulamayacağını Kararlaştırılması

Görüşmeler tamamlandığı için, sıra soruşturma önergelerinin oylanmasına gelmişti. Bu doğrultuda, önce Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın önergesinin sonuç kısmı yeniden okunmuş ve oylanmasına geçilmişti. Ancak, Özarda'nın önergesinde, hem İçişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata, hem de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu hakkında soruşturma açılması istendiği için, oylamanın ayrı ayrı yapılması gerekmektedir ve Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, ilk önce Reşat Özarda'nın Bekata hakkında soruşturma açılması istemini oya sunmuştu. Oylama sonucunda soruşturma açılmasını kabul edenlerle, reddedenler birbirine çok yakın çıktığı için, Başkanvekili Ok, karar vermekte zorlanmış ve bu durum tartışmalara neden olmuştu. Sonuç itibarıyla, işaretle oy yerine kaim olmak üzere açık oylama yapılmasına karar verilmiş ve Hıfzı Oğuz Bekata hakkında Meclis Soruşturması açılması, 174 ret, 6 çekimsere karşılık 194 oyla kabul edilmiş ve Birleşim tutanaklarında yer alan kayda göre, Bekata, bu sonucu tek başına ayakta alkışlarla karşılamıştı⁹⁹⁵.

Daha sonra, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu hakkındaki soruşturma talebinin oylanmasına geçilmişti ve birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, Azizoğlu hakkında dört soruşturma önergesi olduğunu hatırlatarak, önce bu dört önergede de ortak olan nedenlerden ötürü soruşturma açılmasının oya sunulmasını, devamında da önergelerdeki münferit nedenlerin oylamasının yapılmasını öneriyordu. Bu yönetime muhalefet eden çıkmadığı için oylamaya geçilmişti. Bu bağlamda, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu hakkında, müebbet hapse mahkûm Zeki Erataman'ın yurt dışına kaçışına yardımcı olmaktan, Yassıada mahkûmlarına gerçek olmayan rapor sağlamaktan, bölgecilik amaçları güden ve bu sebeple tehlikeli faaliyetlerde bulunan şahıs ve derneklere sosyal yardım fonundan yardımlarda bulunmaktan, ülke bütünlüğünü bozucu kürtçülük akımları

⁹⁹⁴ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 15, (24.10.1963), s. 456.

⁹⁹⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 15, (24.10.1963), s. 460. Bekata hakkında hangi nedenlerden ötürü soruşturma açıldığı, 2 Kasım 1963 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan TBMM'nin 81. numaralı Kararında şöyle belirtilmekteydi: "Eski İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın, İçişleri Bakanı sıfatı ile muttali olduğu bazı ağır suçların failleri hakkında uzun süre hiçbir kanuni takibat yaptırmamakla vazifesini ihmal veya suiistimal etmiş durumda bulunmak, ileri sürdüğü ve Hükümete de bildirdiğini söylediği suçların delillerini vermemek ve iddialarını ispat etmeye mecbur olduğu halde bunu yapmamak ve mesnetsiz kalan ithamlar dolayısıyla şeref ve haysiyetlerle oynamak fiil ve hareketlerinden;" Bkz. **Resmî Gazete**, 2 Kasım 1963, Sayı: 11545.

ile ilgisi olmasından, Yassıada mahkûmlarından Halis Öztürk'ün Kayseri'den Ağrı'ya nakli için tavassut etmekten ve eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Kayseri Cezaevinden çıkışı ile ilgili şaibeli işlemlerden ötürü Meclis Soruşturması açılması TBMM Genel Kurulunca kabul edilmişti⁹⁹⁶. Buna karşılık, TBMM Genel Kurulu, Yusuf Azizoğlu hakkında Recai İskenderoğlu tarafından verilen önergede ileri sürülen “27 Mayıs Devriminin aleyhinde davranışlarda bulunmak”tan ötürü soruşturma açılmasını ise reddetmişti⁹⁹⁷.

İçişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu hakkında Meclis Soruşturması açılması kabul edildikten sonra, sıra, Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük hakkında istenen Meclis Soruşturmasına gelmişti. Hatırlanacağı üzere, Reşat Özarda'nın, İçişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu haklarında; Bekata'nın, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu hakkında ve Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoğlu'nun yine Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu hakkında Meclis Soruşturması açılması istemlerinden başka, Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin, İçişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu hakkında açılması istenen Meclis Soruşturmasına, Adalet Bakanının da dahil edilmesini öneren bir önerge vermişti. Ne var ki, Ahmet Bilgin'in önergesinde, Adalet Bakanının hangi suçla suçlandığına ilişkin bir açıklama yer almamaktaydı. Nitekim, bu belirsizlik, sözü geçen önergenin oya sunulması sırasında gündeme gelmişti. Bu bağlamda, Ankara Senatörü Hıfzı Oğuz Bekata, Adalet Bakanının hangi suçla suçlandığının belirtilmemesi nedeniyle, Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin'in önergesinin oya sunulamayacağını ileri sürüyordu. Gerçekten, Bekata'nın itirazı, tutanaklara şöyle geçmişti:

“Pek muhterem arkadaşlarım, muhterem Adalet Bakanı ile alâkalı konunun üzerinde usul bakımından bir hususu arz edeceğim. Büyük Meclis, sarih ithamlar dışında bu nevi kararlar alamaz. Çünkü, bu yola gidildiği takdirde sarih itham olmazsa, bütün Hükümeti daima yanlış tehdidin altında

⁹⁹⁶ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 15, (24.10.1963), ss. 460-461. Azizoğlu hakkında hangi nedenlerden ötürü soruşturma açıldığı, 2 Kasım 1963 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan TBMM'nin 81 numaralı Kararında şöyle belirtilmekteydi: “1 — Müebbet mahkûm Zeki Erataman'ı Haydar Paşa Numune Hastanesine yatırmak ve yurt dışına kaçmasını kolaylaştırmak, 2 — Yüksek Adalet Divanı tarafından mahkûm edilen şahıslara hılaflı hakikat ve sahte raporlar tedarik ederek hastanelere naklettirmek ve onlara hususi muamele yaptırmak, 3 — Sosyal Yardım Fonundaki paraların sarfında suiistimalde bulunmak ve bu fonu kanun ve nizama uygun ve isabetle tevzi etmemek ve bölgecilik amaçları güden ve bu sebeple tehlikeli faaliyetlerde bulunan şahıs ve derneklere bu fondan yardımlarda bulunmak, 4 — Tehlikeli kimselere Hazine'den para vermek, 5 — Devletin ülke ve millet bütünlüğünü bozucu kürtçülük cereyanlarını ve hareketlerini himaye etmek ve bunlara liderlik yapmak, 6 — Yassıada hükümlülerinden Halis Öztürk'ün Kayseri'den Ağrı'ya nakli için tavassut ve ısrarda bulunmak ve bu hususta Ağrı Valisine baskı yapmak, Fiil ve hareketlerinden; Ayrıca, Celâl Bayar'ın Kayseri Cezaevinden çıkışı ile ilgili işlemlerin şaibeli olup olmadığı ve Hariçten ithal olunan ilâçların yanlış bir sisteme bağlanıp bağlanmadığı, Konularındaki ilgisinden,” Bkz. **Resmî Gazete**, 2 Kasım 1963, Sayı: 11545.

⁹⁹⁷ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 15, (24.10.1963), ss. 461-462.

*tutarız; Sayın Adalet Bakanı hakkında benim bir ithamım olmamıştır. Konuyu teklif eden arkadaşımızın da her hangi bir isnadı olmamıştır. Bu itibarla, bu oya dahi konulamaz.”*⁹⁹⁸

Aynı yönde, Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk de itiraz ediyor ve önergedeki belirsizlik, bir diğer deyişle Adalet Bakanının ne ile suçlandığının tasrih edilmemiş olması nedeniyle, Ahmet Bilgin’in, Bekata ve Azizoğlu hakkında belirli suçlamalarla açılması istenen soruşturmaya, somut bir ithamda bulunmaksızın Adalet Bakanının da dahil edilmesini istediği önergenin oya sunulamayacağını iddia ediyordu. Seyfi Öztürk, görüşünü şöyle açıklamaktaydı:

*“Çok muhterem arkadaşlarım, bir bakan hakkında veya Bakanlar Kurulu hakkında soruşturma isteminde hiç şüphesiz herkes bulunabilir ve bu istemin maddi ve hukukî sebeplerini de Yüksek Heyet huzuruna getirmeye mecburdur. Yoksa hâdise ve meselenin tamamen dışında, birtakım hissi sebeplerle alelacele «filân bakan hakkında da tahkikat istiyorum» diyeceksiniz, takrir vereceksiniz, Meclise de gelmiyeceksiniz, takibetmiyeceksiniz, hangi noktadan isnatta bulunduğunuzu söylemiyeceksiniz, ondan sonra bunu Yüce Meclis oylayıp bir neticeye varacak. Bu soruşturma müessesini soysuzlaştırır, arkadaşlar. Bu itibarla, Sayın Adalet Bakanı hakkında tahkikat isteminin, soruşturma açılması isteminin hangi vakıalara ve sebeplere istinadettiğini, evvelâ takrir sahibi, buraya getirip anlatmamıştır, meseleleri bu derece hafife alan arkadaşları bu kürsüde takbih etmek icabeder. Ancak, kendileri bulunmadıkları için etmiyorum. Bu takrir oya konulmamalıdır. Millet işleriyle alay edilmemelidir.”*⁹⁹⁹

Aynı yönde, Bursa Senatörü İhsan Sabri Çağlayangil’in de itirazı vardı. Çağlayangil, şöyle diyordu:

“Muhterem arkadaşlarım;

*Sayın Adalet Bakanı hakkında soruşturma açılması için, verilmiş takririn gerekçeden mahrum oluşu dolayısıyla, böyle bir hâdisenin sıhhatle oylanmasının mümkün olamayacağı hakkında izhar edilen kanaatlere iştirak ederim. Bir an için takririn Yüce Heyetinizce kabulü halinde, teşkil buyuracağınız Tahkikat Komisyonu şu sualle karşılaşacaktır: Neyi tahkik edeceğim? Ortada tahkiki mucip maddeler nelerdir? Bu itibarla, bu takririn, ya takrir sahibinin vereceği izahat ve cereyan edecek müzakerata talikan, oya konulmamasını veya reddedilmesini istirham edeceğim...”*¹⁰⁰⁰

Bu itirazlar üzerine, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Nurettin Ok, konuyu bir usul meselesi olarak görüp iki kişiye söz verdiğini ve şimdi Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin’in Adalet Bakanı hakkında da Meclis Soruşturması açılmasını isteyen önergesinin oya sunulup sunulamayacağı sorununu oylayacağını

⁹⁹⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 15, (24.10.1963), s. 462.

⁹⁹⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 15, (24.10.1963), s. 462.

¹⁰⁰⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 15, (24.10.1963), ss. 462-463.

açıklıyor ve bu konuyu oya sunuyordu. Yapılan bu oylamada, TBMM Genel Kurulu, hangi somut suçla suçlandığının gösterilmemesi nedeniyle, Adalet Bakanının da soruşturmaya dahil edilmesini isteyen Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin'in önergesinin oya sunulamayacağına karar vermişti¹⁰⁰¹. Birleşimi yöneten Başkanvekili Nurettin Ok, bu karar karşısında, bir muamele icrasının mümkün olamayacağını açıklıyordu. Böylece TBMM, sadece İçişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu haklarında Meclis Soruşturması açılmasını kararlaştırmış oluyordu.

f'- Bekata ve Azizoğlu Haklarındaki Soruşturmaların Aynı Komisyon Tarafından Yürütülmesi ve Bir Komisyon Üyesinin Raporun Yazılımlında Kendi Görüşünün Alınmadığını İleri Sürmesi

Bekata ve Azizoğlu haklarında Meclis Soruşturması açılması kabul edildikten sonra, TBMM Genel Kurulu, soruşturmayı iki bakan için de aynı komisyonun sürdürmesine karar vermiş¹⁰⁰² ve Millet Meclisinden 5, Cumhuriyet Senatosundan 5 üye olmak üzere 10 kişilik Soruşturma Komisyonunun seçimine geçilmişti. Seçim sonunda, Soruşturma Komisyonunun, aldıkları oya göre yapılan sıralamayla, şu üyelerden oluştuğu görülüyordu: Tekirdağ Milletvekili Hayri Mumcuoğlu (YTP), İstanbul Milletvekili Saadet Evren (CKMP), Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan (MP), Konya Senatörü Muammer Obuz (CHP), İzmir Milletvekili Necip Mirkelâmoğlu (CHP), İzmir Milletvekili Şükrü Akkan (AP), Niğde Senatörü Kudret Bayhan (CKMP), Kırşehir Senatörü Ali Rıza Ulusman (MP), Adana Senatörü Sakıp Önal (AP), Gümüşhane Senatörü Halit Zarbun (YTP)¹⁰⁰³. Ancak, ilerleyen günlerde, önce Tekirdağ Milletvekili Hayri Mumcuoğlu, İmar ve İskân Bakanlığına getirildiği için; daha sonra da Halit Zarbun istifa ettiği için, Soruşturma Komisyonuna iki yeni üye seçilmesi gerekmişti. Bu bağlamda, Mumcuoğlu'nun yerine YTP Aydın Milletvekili Orhan Apaydın¹⁰⁰⁴, Zarbun'un yerine de YTP Diyarbakır Senatörü Azmi Erdoğan seçilmişlerdi¹⁰⁰⁵. Halit Zarbun'un istifasından sonra, YTP'den önce Sakarya Senatörü Turhan Kapanlı aday olarak gösterilmişse de, hakkında soruşturma açılan bakanlardan İçişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata, bu isme itiraz etmişti. Bekata'nın itirazı, TBMM'nin 29 Ocak 1964 tarihli 4. Birleşim tutanaklarında şöyle yer almış bulunuyordu:

“HIFZI OĞUZ BEKATA (C. Senatosu Ankara Üyesi) — Pek muhterem arkadaşlarım; Tahkikat Komisyonunda inhilâl eden bir arkadaşımızın yerine Y.T.Partisi, arkadaşlarımız aday olarak Sayın Turhan Kapanlı'yı gösteriyorlar. Türkiye Büyük Millet Meclisinin huzurunda cereyan etmiş

¹⁰⁰¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 15, (24.10.1963), s. 463.

¹⁰⁰² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 15, (24.10.1963), s. 463-464.

¹⁰⁰³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 15, (24.10.1963), s. 467.

¹⁰⁰⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 1, (04.12.1963), s. 1, 8.

¹⁰⁰⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 4, (29.01.1964), ss. 71-72, 76.

bulunan bir müzakere esnasında Sayın Turhan Kapanlı ile aramızda geçen münakaşa yüksek malûmunuzdur. Tarafsız olması şart ve bir tahkikat komisyonunun yarı mahkeme ciddiyetiyle hiç olmazsa, işi tezekkür edebilmesi için, sarih taraf tutmuş olan bir kimsenin bu komisyona seçilmesinde büyük hata aşikârdır. Bu itibarla, arkadaşlarımızın bir parti toplantısı olmıyan ve bir mahkeme ciddiyetiyle tarafsız iş görecektir olan bu yerde bir tarafsız namzet göstermelerini rica ediyorum.” ¹⁰⁰⁶

Bekata'nın bu itirazı üzerine, YTP'den aday gösterilmiş bulunan Turhan Kapanlı adaylıktan çekildiğini açıklıyor ve yerine yeni aday olarak YTP Diyarbakır Senatörü Azmi Erdoğan gösteriliyordu. Azmi Erdoğan, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Soruşturma Kurulunun yeni üyesi olarak seçiliyordu. Bekata'nın itirazı üzerine, adaylıktan çekilirken, Kapanlı, TBMM Genel Kurulunda şu konuşmayı yapmıştı:

“Muhterem Başkan, Yüce Meclisin muhterem üyeleri, verilen vazifenin tarafsızca yapılması, bu kürsüden Türk Milletine verdiğimiz sözün tabii icabıdır. Yirmi seneyi geçen adliye ve idare hayatım içerisinde bu tenezzüle düşmedim. Ancak Sayın Hıfzı Oğuz Bekata'nın gönlüne en ufak bir şüphe düşmemesini teminen reylerinize iktiranından önce adaylıktan feragat ettiğimi arz ederim efendim.” ¹⁰⁰⁷

İçişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoglu haklarında açılan soruşturmayı yürüten Meclis Soruşturması Komisyonu, soruşturmayı tamamladıktan sonra, 15 Nisan 1964 tarihinde Raporunu hazırlamış ve TBMM Başkanlığına sunmuştu¹⁰⁰⁸.

g'- Komisyonun Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoglu'nun Türk Ceza Kanununun 240 ncı Maddesi, İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın da Türk Ceza Kanununun 235 nci maddesi Uyarınca Yüce Divana Sevkini Önermesi ve Bir Komisyon Üyesinin Raporun Yazılımlında Kendi Görüşünün Alınmadığını İleri Sürmesi

Soruşturma Komisyonunun hazırladığı Raporun incelenmesinden, Komisyonun, oy çokluğu ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoglu hakkında TBMM'nin soruşturma açılmasına yönelik 24 Ekim 1963 tarih ve 81 sayılı Kararında ileri sürülen suçlamalardan sadece, sosyal yardım fonundan derneklere yapılan yardımda, hangi halde tercih hakkının kullanılacağını düzenleyen Talimatnamenin 5. maddesinin (H) bendine aykırı hareket edildiği gerekçesi ile Bakanın Türk Ceza Kanununun 240. maddesine göre sorumluluğunun bulunduğu; diğer suçlamalardan ötürü mali

¹⁰⁰⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 4, (29.01.1964), s. 71.

¹⁰⁰⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 4, (29.01.1964), s. 71.

¹⁰⁰⁸ TBMM S. Sayısı: 22, “Eski İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ve eski Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoglu hakkında soruşturma yapmakla görevli bulunan Soruşturma Komisyonu raporu ve Millet Meclisi Başkanlığı yazısı ile C. Senatosu Niğde Üyesi Kudret Bayhan'ın önermeleri (3/43)”, T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim 13'ün sonuna ekli, (24.06.1964), ss. 1-40.

ve cezai sorumluluğunun bulunmadığına karar verildiği görülmektedir. Komisyon Raporunda, Azizoğlu'nun sorumlu bulunduğu kısımda şöyle denilmektedir:

*“... malî yardımdan istifade edecek derneklere hangi halde tercih hakkı tanınacağını derpiş eden talimatnamenin 5 nci maddesinin (H) bendine muhalif olarak yardımın tevzi edildiği keyfiyetin Bakanın malûmat ve direktifi dâhilinde cereyan ettiği anlaşılmakla, işbu tevziatta Bakanın Talimatname hükümleri dışında bir tercih hakkı kullanması mümkün görülmediğinden, tasrih edilen talimatname hükmüne riayetsizliğinden dolayı T.C.K.'nin 240 ncı maddesine göre mesuliyeti bulunduğuna...”*¹⁰⁰⁹

Ayrıca, Soruşturma Komisyonu Raporunun, “iv- Eski Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Yusuf Azizoğlu'nun; Yüksek Adalet Divanı hükümlülerinden Dr. Zeki Erataman'ın Haydarpaşa Numune Hastanesinden firarı dolayısıyla alâkasının ve sorumluluğunun tesbitine mütedair tahkik konusu” başlıklı kısmında, İçişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata'nın, Zeki Erataman'ın kaçıışı ile ilgili olayın tahkik seyrini değiştirdiği kanaatine ulaşıldığı da belirtilmekte, fakat Bekata hakkında bu konuda açılmış bir tahkikat bulunmadığından, durumun saptanması ile yetinilerek T.C.K.'nin 20. maddesi uyarınca tahkikat açılması gereğinin TBMM Genel Kuruluna bildirilmesi kararlaştırılmaktaydı¹⁰¹⁰.

Soruşturma Komisyonunun hazırladığı 15 Nisan 1964 tarihli Raporun TBMM Başkanlığına sunulması sonrasında ilginç bir gelişme yaşanmış ve üyelerden Niğde Senatörü Kudret Bayhan, 17 Nisan 1964 tarihinde TBMM Başkanlığına yaptığı bir yazılı başvuru ile Komisyon Raporunun kendi görüşü alınmadan kesinleştirilip Başkanlığa sunulduğunu ve adı altına “imzada bulunmadı” kaydının konduğunu bildirmişti. Soruşturma Komisyonu üyesi Kudret Bayhan, TBMM Başkanlığına yaptığı başvuruda şöyle demekteydi:

*“Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına
Eski Sağlık Bakanı Yusuf Azizoğlu ile eski İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata haklarındaki Tahkikat Komisyonunun raporunu bitirerek Başkanlığınıza verdiğini gazetelerden öğrendim.*

Ben de bu Komisyonun üyesiyim ve her zaman Mecliste bulunuyorum. Buna rağmen bana imza için müracaat edilmeyişini manalı bularak keyfiyeti inceledim.

1. Bana Komisyon tarafından verilen vazife gereğince hazırladığım ve Komisyon Başkanlığına tevdi ettiğim raporların T.B.M.M. ne arz edilen raporda, usul dışı olarak, nazara alınmadığını öğrendim.

2. Komisyon adına yazılması gereken raporun, birkaç arkadaşın temayüllerine göre hazırlandığını ve bizlerin kanaatlerimizin ifadesinden kaçınıldığını tesbit ettim.

3. Komisyon adına yazılan raporun, evveleminde Komisyonda okunarak,

¹⁰⁰⁹ Yukarıda adı geçen TBMM S. Sayısı: 22, s. 39.

¹⁰¹⁰ A.k., ss. 11-16.

müzakere edilmesi ve sonra imzalanması zaruri olduğu halde, bu da yapılmamış ve Başkanın kaleme aldığı rapor, bana hiç gösterilmeden ve Mecliste bulunmama rağmen (imzada bulunmadı) kaydıyle okumama dahi imkân verilmeden gönderilmiştir.

4. Bu ölçüde önemli bir konuda tutulan bu usulsüzlükler yanında, şahsi raporlarımda belirttiğim kanaatler dışındaki rapor münderecatına esas bakımından da muhalifim.

Yukardaki mütalâalarımın Komisyon raporuna derci ve raporla birlikte basılması için muktazi müsaadelerini saygı ile rica ederim.”¹⁰¹¹

TBMM Başkanı Sirmen, Bayhan’ın bu şikâyet başvurusunu, Yusuf Azizoğlu ile eski İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata haklarında soruşturma yapan Komisyon Başkanlığına göndermiş ve başvuruda ileri sürülen hususlar hakkında bilgi verilmesini istemişti. Bu doğrultuda, Soruşturma Komisyonu Başkanı Saadet Evren, TBMM Başkanlığına şu yazılı cevabı vermişti:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Komisyonomuza muhavvel 20.4.1964 tarihli, 8786/48520 sayılı yazı incelendi. Komisyonomuzun ifa ettiği muamelenin mahiyeti Anayasa Mahkemesi kararıyle de müeyyet olduğu veçhile kazaidir. Tahkikat neticesini mübeyyin mazbata, usulüne uygun olarak verilmiş muhalefet şerhi ile birlikte tanzim edilerek mukaddema makamınıza tevdi edilmiştir. Karara iştirak etmemiş bulunan her hangi bir komisyon üyesinin raporun Umumi Heyette müzakeresi sırasında vâki tahkikata mütedair bilcümle iddiasını serd etmesi tabîi ve tek yoldur. Bunun dışında, yukarıda tavsif edilen mahiyetine binaen Komisyon tahkikatı zımnında makamımızca bilgi istenmesinin mümkün bulunmadığı hususunda bilgi edinmenizi rica ederim.

Saygılarımla.”¹⁰¹²

Ne var ki, TBMM Başkanlığı bu cevapla yetinmiyor ve Başkan Fuad Sirmen, Komisyonun faaliyetinin bir yargısal faaliyet olduğuna, bu nedenle kararın yazılmasında bütün üyelerin hazır bulunması, hiç olmazsa yazılan kararı görüp okumaları gereğine dikkat çekerek, bu eksikliğin giderilmesi için, Komisyon Başkanı Saadet Evren’in cevabi yazısını kendisine geri gönderiyordu. TBMM Başkanı Sirmen’in sözü edilen bu yeni yazısı şöyleydi:

“Sağlık ve Sosyal Yardım eski Bakanı Yusuf Azizoğlu ile içişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata hakkında Soruşturma yapmakla görevli Soruşturma Komisyonu Başkanlığına

21.3.1964 gün ve 66/M sayılı tezkereniz karşılığıdır.

Komisyonomuzun ifa ettiği muamelenin kazai mahiyette bulunduğu bedihidir. Yazılı ve şifahi olarak vâki müracaatlardan, Komisyonca karar ittihaz olunurken heyetin kazai hüviyeti icabı bütün üyelerin hazır bulunmaları, hiç

¹⁰¹¹ A.k., s. 42.

¹⁰¹² A.k., s. 43.

değilse rapor halinde tesbit olunan karar metninin bütün üyelere okutularak kanaatlerini ifade ve imza etmelerine imkân ihzar etmek gerektiği halde bu lâzımeye uyulmadığı ve karara ıttıla kesbetmemiş bulunan üyelerin isimleri altına (İmzada bulunmadı) şerhinin işlenmesiyle yetinildiği anlaşıldığından durumu vuzuha kavuşturmak maksadiyle 20 Nisan 1964 gün ve 8786 sayılı tezkere Başkanlığınıza gönderilmiştir.

Kazai mahiyette muamele ifasiyle görevli heyetlerin kararlarını heyet mensubu bütün üyelerin huzuriyle ittihaz etmeleri zaruretine binaen, noksan görülen işlemin ikmalî gayesiyle dosya ilişkîte iade edilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Saygılarımla.”¹⁰¹³

Bu kez, TBMM Başkanlığının bu yeni uyarısını cevaplandıran Soruşturma Komisyonu Başkanı Saadet Evren, Komisyon Üyesi Kudret Bayhan'ın ileri sürdüğü iddiaların kaynaklandığı olayın gelişimini ayrıntılı bir biçimde anlatıyor ve Bayhan'ın TBMM Başkanlığına sunduğu yazı ekindeki görüşlerinin de Genel Kurula iletileceğinin tabîi olduğunu belirterek, lüzumsuz yazışmalardan kaçınılmasını ve Raporun TBMM'de görüşülmesi için gerekli işlemlerin yapılmasını talebediyordu. Soruşturma Komisyonu Başkanı Saadet Evren, TBMM Başkanlığına gönderdiği bu son ve hayli uzun yazısında şöyle demektedir:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Komisyonomuza muhavvel 8.5.1964 gün ve 8786/48520 sayılı yazınız incelendi:

Komisyonomuzun 12.2.1964 tarihli oturumunda; sözcünün tevali eden mazeretleri ve toplantılara ademi icabeti dolayısıyla hitama ermiş bulunan tahkikat dosyalarından her birinin ikişer üyenin müşterek tetkiki sonu komisyona raporte edilip heyetçe müzakeresine, dosyaların arkadaşlara sureti tevziinin Komisyon Başkanının tensibi ile yapılmasına karar verilmişti.

İşbu karar gereğince, aynı gün, ittihaz ettiğim tensip kararıyla Halis Öztürk'ün nakli ve Zeki Erataman'ın firarı olaylarına ait tahkikat dosyalarının tetkiki ve raporte edilmesini üyelerden müşteki Kudret Bayhan ile Ali Rıza Ulusman'a tevdi ettim.

Mütaakip 20.2.1964 tarihli toplantıda, dosyalar vazifeli üyeler tarafından raporte edilip nihai karara varılmak üzere 21.2.1964 tarihi tensibedildi.

Müşteki Kudret Bayhan, uhdesine mevdu vazifeyi yerine getirmesi icabederken, toplantıya gelmedi. Ve Dr. Yusuf Azizoğlu hakkında müzakere açılıp karara varıldığı 21.2.1964 tarihli celsede bulunmadığı gibi, Hıfzı Oğuz Bekata hakkında karara varıldığı müteakip 22.2.1964 tarihli celsede de bulunmamıştır.

Tabiatıyla, raporte edilmesi uhdesine mevdu her iki konuda da Heyette müzakere cereyan ederek durum muayyen bir istikamette hükme bağlanmış ve kendisine bildirilmiştir.

¹⁰¹³ A.k., s. 43.

Son celsede kendisi gelmiyerek, işlerinin çokluğu münasebetiyle komisyon raportörlüğünden istifasının kabulünü tahriren talebetmiş bulunan İsmail Hakkı Akdoğan arkadaşımızın yerine sözcü tâyini mümkün olmamış, ancak, üyelere Muammer Obuz ve Orhan Apaydın nihai mazbatanın tamamının kendileri tarafından kaleme alınmamak kaydıyla ve kısmen, Genel Kurulda sözcülük vazifesini deruhte etmişlerdir.

Komisyon müddetinin hitam bulmuş ve karar verilmiş tahkik konularının sekiz ayrı dosya muhtevası olarak hacimli olması itibariyle mazbatayı kaleme almak üzere üyelere tarafımdan, tetkik ettikleri tahkik konularına ait heyette şifahen vâki mütalâalarını yazılı şekle kalbederek tevdi etmeleri işin sürat ve suhuletle intacı bakımından teklif edilmiş, mumaileyhim işbu teklifimi kabul ve is'af ederek neticei tetkiklerini yazılı olarak Başkanlığa vermişlerdir.

Ancak, kararda bulunmamış ve iştirak etmemiş olmasına rağmen evvelce tetkik etmek üzere kendisine vazife verilmiş iki konuda da, komisyonun aldığı karar sonradan malûmu bulunan müşteki Kudret Bayhan'ın, komisyona yardım etmek istediği takdirde, şahsi fikir ve kanaati ne olursa olsun, komisyon kararı istikametinde bir rapor hazırlaması, olamadığı takdirde şahsi fikir ve mütalâasını konunun heyette müzakeresi sırasında serd etmesi tabîi ilken, mumaileyhin komisyon kararının hilâfına bir hüküm tesis ve bu hükme uygun bir gerekçe tesbit etmek suretiyle rapor hazırladığı ve komisyona takdim ettiği görülmüştür.

Şahsi fikir ve mütalâası olarak Genel Kurulda ıtılâa arz etmesi tabîi olan işbu rapordan, Komisyon kararı istikametinde bir mazbata tanzimi ile mükellef olan benim, tabiatıyla istifade etmem mümkün olmamıştır. Mumaileyh kararda bulunup nisaba dâhil olmadığı cihetle, işbu yazılı mütalâyı muhalefet şerhi olarak karar münderecatına dercetmek de mümkün bulunmamıştır.

Buna mukabil kararda bulunan muhalif arkadaşların muhalefet şerhleri rapora eklenmek suretiyle makamınıza tevdi edilmiştir.

Bu derece açık ve sarîh olan durum muvacehesinde, mumaileyhin komisyon dışında makamınıza ısrarla aksettirdiği şikâyetlerinin ne mesnedi hukukisi, ne de nezaketle telâkkisi mümkün bir veçhesi mevcuttur.

Teşriî faaliyetlerin kırk senelik mazisinde ve son olarak bizzat ifa ettiğim Mehmet Baydur'a ait Tahkikat Komisyonu faaliyeti neticesinde tanzim edilmiş mazbatalarda hukuk ve teamül icabı olan, karara iştirak etmemiş olan bir üyenin mazbatayı tâbiri diğerle hükmü imza edemeyişindeki katî lüzum ve zarurettir. Aksi takdirde nisapla tesis edilen bir hükmün, nisabının her an değişmesi ve kararın keenlemyekûn olması neticesine varılır. Tahkikat Komisyonu kararının mahiyetinin kazai olduğunun bedihi bulunduğu yolundaki kabul ve ifadenize rağmen, Tahkikat Komisyonu kararları kazai mahiyette olmakla beraber, bizatihi Tahkikat komisyonlarının tam kaza yetkisine sahip organlar olmadığı ve usulü muhakemenin muayyen ve mahdud ahkâmını tatbikle mükellef oldukları düşünülmeden bir noktai nazar tesbit

etmiş olmamız tarafımızdan benimsenmemiştir. Noktai nazarınızın, gelmiş geçmiş teşriî devrelerde müttehaz bilcümle Tahkikat Komisyonu kararlarının keenlemyekûn telâkki edilip iadei muhakeme yoluna gidilmesini intacedecek bir görüş olacağını takdir edersiniz.

Makamınıza duyulması icap ettiğine kaani bulunduğum saygı hissi ile Komisyon mukarreratına dayanarak gerekli izahatı vermiş bulunuyorum.

Gerek müştekinin iddiaları ve gerekse riyasetinizin tezkereleri tabiatıyla raporun müzakeresine tekaddümen Genel Kurula tarafımızdan intikal ettirilecektir.

Bu sebeple lüzumsuz muhabereye meydan verilmiyerek komisyon kararının Genel Kurula sevkini ve durumun tesriini talep ve rica ederim. ”¹⁰¹⁴

Bütün bu yazışmalardan sonra, Soruşturma Komisyonu üyesi Niğde Senatörü Kudret Bayhan’ın, TBMM Başkanlığına sunduğu ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu’nu bazı açılardan sorumlu gördüğünü; buna karşılık İçişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata’ya ilişkin herhangi bir suçlamada bulunmadığını bildirdiği Raporu, Soruşturma Komisyonunun Raporuna ek olarak, TBMM Tutanak Dergisinin 24 Haziran 1964 tarihli 13. Birleşim tutanağı sonunda yer alan S. Sayısı 22’de yayımlanmıştı¹⁰¹⁵.

h’- Soruşturma Komisyonunun Raporunun TBMM Genel Kurulunda Görüşülmesi

TBMM Birleşik Toplantısının 24 Haziran 1964 tarihli 13. Birleşiminde Soruşturma Komisyonunun hazırladığı Raporun görüşülmesine başlandığında, söz alan Komisyon Başkanı Saadet Evren, basılıp dağıtılmış olan Raporda düzeltilmesi gereken bir yere dikkat çekiyor ve daha da önemlisi, Hıfzı Oğuz Bekata’nın durumuna ilişkin değerlendirmeye Raporda yer verilmesinin unutulduğunu belirtiyordu. Komisyon Başkanı Evren’in konuşması ve ardından TBMM Başkanlığına sunduğu önerge şöyleydi:

“Pek muhterem arkadaşlarım, Komisyonun nihai olarak takdim ettiği raporu, birkaç gün evvel tabedilerek dağıtılmıştır. Bunu okuduk. Bâzı cümle tashihâtı ile bir de noksan var; Heyeti Umumiyenize bunu arz edeceğim efendim.

Üçüncü sayfanın dördüncü satırında cümle karışıktır. Bu cümleyi, «mahzur bulunduğunu bildirmiştir.», şeklinde tashih etmek icabeder. Şimdi, önerge olarak Riyasete takdim edeceğim.

Esas, daha mühim olan tashihat şudur: Sabık İçişleri Bakanımız hakkında, Yusuf Azizoğlu’na isnadettiği suçların bir kısmının sübut bulmaması bakımından kendisinin Türk Ceza Kanununun 285 nci maddesine göre hakkında iftira suçundan ve Türk Ceza Kanununun 480 nci maddesine göre

¹⁰¹⁴ A.k., ss. 43-45.

¹⁰¹⁵ A.k., ss. 45-50, 50-55.

hakkında tahkir suçundan dolayı takibat icrasına Komisyonumuz Anayasanın 79 ncu maddesinin kendisine tanıdığı mutlak masuniyet esasına binaen mahal görmemiştir. Ancak, Hâlis Öztürk'ün Ağrı Hapishanesine nakli zımında Yusuf Azizoğlu'nun Ağrı valisine baskı yaptığı hususunda Ağrı Valisine mektup göndermiş bulunduğundan, bu hususta sahibolduğu delili vaktinde resmî mercilere intikal ettirmediği için sadece Türk Ceza Kanununun 235 nci maddesi bakımından eski İçişleri Bakanını suçlu görmüştür. Komisyon raporunda bu hususun dercedilmesi zuhulen unutulmuştur, bir daktilo hatası da olabilir. Ancak şu anda tahkiki mümkün değildir. Bunu ek bir önerge olarak Riyasete takdim ediyorum. Mütalâası sırasında nazara alınmasını Yüksek Heyetinizden rica ediyorum.”¹⁰¹⁶

Saadet Evren'in TBMM Başkanlığına sunduğu önergede şöyle denilmekteydi:

“Yüksek Başkanlığa

Aşağıdaki hususların tashih ve rapora ilâvesi suretiyle nazarı dikkate alınmasını talebederim.

1. Raporun 3 ncü sayfasında 4 ncü satırda cümle sonu hatalı tabedilmiş olduğundan, zikri geçen satırın «mahzur bulunduğunu bildirmiştir» şeklinde tashihi.

2. Hâlis Öztürk'ün naklinden doğan tahkik konusuna dair verilen kararda: «İçişleri Bakanı sıfatiyle muttali olduğu Yusuf Azizoğlu'nun Ağrı Valisine baskı ve tazyikte bulunduğuna dair delile sahibolmasına rağmen uzun süre mumaleyleh hakkında kanuni muamelesine tevessül etmemesi sebebiyle T. C. Kanununun 235 nci maddesine müsteniden eski İçişleri Bakanı hakkında takibat icrasına üyelerden Şükrü Akkan, Muammer Obuz ve Necip Mirkelâmoğlu'nun muhalefetleriyle ekseriyetle karar verildiği.

3. Dr. Yusuf Azizoğlu'na isnadettiği tahkik konuları dolayısıyla eski İçişleri Bakanı hakkında T. C. Kanununun 285 ve 480 nci maddelerinin tatbikine mahal olmadığına, Anayasanın 79 ncu maddesi gereğince sorumlu bulunmaması sebebiyle karar verildiği.”¹⁰¹⁷

Soruşturma Komisyonu Başkanı Saadet Evren'in açıklamasından ve bu açıklamayı yazılı hale getirdiği önergesinden anlaşılabacağı gibi, Soruşturma Komisyonunun hazırladığı Raporda, bir cümle bozukluğu dışında, İçişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata hakkında bir değerlendirmede bulunulmamıştı ve bu eksiklik giderilmekteydi. Bu bağlamda, Bekata, Hâlis Öztürk'ün Ağrı Cezaevine nakli sırasında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoğlu'nun Ağrı Valisi nezdinde baskıda bulunduğuna ilişkin bilgilere sahip olduğu halde, bunlar hakkında yasal işlemlerin yapılması için uzun süre gerekli girişimlerde bulunmayarak Türk Ceza Kanununun 235. maddesini ihlâl ettiğine ilişkin çoğunluk kararı, Soruşturma

¹⁰¹⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 13, (24.06.1964), s. 288.

¹⁰¹⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 13, (24.06.1964), ss. 288-289.

Komisyonu Raporuna eklenmekteydi. Ayrıca, Hıfzı Oğuz Bekata'nın, Yusuf Azizoğlu hakkında ileri sürdüğü diğer iddialar sübuta ermediğinden, bir an için kendisinin Azizoğlu'na iftira etmekten ve ona hakaretten suçlanması düşünülse bile, bunun, 1961 Anayasasının yasama dokunulmazlığını düzenleyen 79. maddesi karşısında mümkün olamayacağının altı çizilmekteydi. Gerçekten, 1961 Anayasasının 79. maddesinin 1. fıkrasında yer alan, *“Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar”* hükmü uyarınca, TBMM üyelerinin, Meclis çalışmalarında sarf ettikleri sözlerden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan ötürü sorumlu tutulabilmeleri mümkün değildir. Doktrinde, mutlak dokunulmazlık (eski dildeki ifadeyle mutlak masuniyet) veya sorumsuzluk olarak adlandırılan bu kurum, yasama meclisi üyelerinin, Meclis çalışmaları sırasında, düşüncelerini herhangi bir yaptırımdan korkmadan dile getirebilmelerini sağlamaya yöneliktir ve Dünyanın çoğu ülkesinde parlamenterlere uzun yıllardan beri bu imkân tanınmaktadır. Bir yasama meclisi üyesinin, bir bakan veya başbakan hakkında Meclis Soruşturması açılmasını isterken ve bu istemin dayandığı gerekçeleri sıralarken, Meclis çalışması ile ilgili bir faaliyet içinde bulunduğundan kuşku duyulamayacağına göre, Soruşturma Komisyonun, Bekata hakkında soruşturma açılmasına yönelik talebinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Azizoğlu hakkında ileri sürdüğü suçlamalardan ötürü böyle bir karar vermesi yerindeydi.

ı'- TBMM Genel Kurulunun Soruşturma Komisyonunun Raporunu Kabul Etmemesi

Soruşturma Komisyonunun hazırladığı Raporun TBMM'de madde madde görüşülmesi sonunda, Raporda gerek Azizoğlu hakkında ileri sürülen tek suçlama, gerek Bekata hakkında sonraki eklemede yer alan yine tek suçlama, Genel Kurulca kabul görmemiş ve TBMM, Azizoğlu'nun da, Bekata'nın da Yüce Divana sevk taleplerini reddetmişti¹⁰¹⁸. Böylece, hayli ses getiren bu soruşturma, herhangi bir bakanın Yüce Divana sevk edilmesine yol açmadan sona ermiş oluyordu.

dd- Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender Hakkında Meclis Soruşturması Açılmasının İstenmesi

Millet Meclisinin 12. Dönemine denk düşen evrede (1961–1965), TBMM Birleşik toplantısında gündeme gelen bir başka Meclis Soruşturması talebi, Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender'e yönelikti. Ferit Alpiskender, 25 Aralık 1963 – 20 Şubat 1965 tarihleri arasında görev yapan X. İnönü Hükûmetinde Ulaştırma Bakanı olarak yer almış bulunuyordu.

¹⁰¹⁸ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 13, (24.06.1964), ss. 288-304, 305-344; Birleşim: 14, (30.06.1964), ss. 347-366; Birleşim: 15, (01.07.1964), ss. 369-389; Birleşim: 18, (08.07.1964), ss. 400-416; **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 1, (25.11.1964), ss. 5-6; Birleşim: 3, (09.12.1964), ss. 40-77; Birleşim: 4, (16.12.1964), ss. 81-101.

a’- Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender Hakkında Antalya Milletvekili Nihat Su ve 6 Arkadaşınca Hazırlanan Meclis Soruşturması Önergesi

Antalya Milletvekili Nihat Su ve 6 arkadaşınca hazırlanan ve TBMM Birleşik Toplantısının 16 Mart 1963 tarihli 7. Birleşiminde Genel Kurulda okunan önergede, Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender hakkında, Amerika Birleşik Devletlerinden alınacak 33 Diesel-Elektrik lokomotifinin ihalesi münasebetiyle Anayasanın 90 ncı ve İçtüzüğü’nün 169 ve müteakip maddeleri gereğince Meclis soruşturması açılması istenmişti.

Antalya Milletvekili Nihat Su’nun, Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyeleri Sami Küçük, Haydar Tunçkanat, Suphi Karaman, Suphi Gürsoytrak, Cumhuriyet Senatosunun Cumhurbaşkanınca Seçilen Üyesi Enver Kök ve Cumhuriyet Senatosu Urfa Üyesi Vasfi Gerger ile birlikte hazırladıkları Soruşturma Önergesinde şöyle denilmektedir:

“Türkiye Büyük Millet. Meclisi Yüksek Başkanlığına

Parlâmentoya evvelce intikal ettirilmiş olan ve «Lokomotif hâdisesi» diye adlandırılan 33 Diesel - Electric lokomotifinin General Electric Firmasına ihale kararından dolayı:

1. Sayın Ulaştırma Bakanının Karma Bütçe Komisyonu ve Senatoda açık beyanları veçhile; 1959 yılından beri demiryollarımızda serviste bulunan 5 aded General Electric Diesel lokomotifleri için 3,5 milyon Türk lirasından fazla yedek parça sarf edilmiş olmasına rağmen normal servis ömürleri 30 yıl olan bu kabil lokomotiflerin bizde bulunan ve GE Firmasına ait 4 adedinin 5 sene içinde servis dışı bırakılmış olması,

2. İlgili AİD makamlarının, ihale kararının daha uzun bir sürede munzam tetkika tabi tutulabilmesi için, mukavele müddetini 31 Mart 1964 tarihine kadar temdidetmiş bulunması, Sayın Bakanın böyle bir temdit vukuunda ihale kararını yemden incelettireceğine dair gayet açık ve kesin beyanları olması,

3. Sayın Bakanın General Electric lokomotiflerine ait yedek, parça ithali ve sarfiyatı hususlarında hakikate uymıyan beyanda bulunması,

4. Sayın Ulaştırma Bakanının Senatoda, AİD Türkiye Teşkilâtı Direktörü Sayın Mr. Stuart Van Dyke’in söylediği sözleri tahrif etmesi veya kendisinin söylemediği sözleri sırf bu ihalenin General Electric Firmasına yapılmasını temin gayesiyle kendisine izafe eylemesi,

5. Meselenin ehemmiyeti göz önüne alınarak tarafsız fen heyeti marifetiyle esaslı tetkik ve fiilî tecrübelerin yapılması açıkça teklif edilmiş olduğu halde, bu hususları dikkate aldirtmaması, gibi sebepler, Sayın Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender’in bu ihale konusunda bir firmayı nüfuzunu kullanmak suretiyle himaye ettiğini açıkça tâyin ve tesbit etmiştir.

Ulaştırma Bakanının bir milyar Türk lirasını aşan bir yatırım nüvesini teşkil edecek olan bu ihalede, AİD makamlarının açıkça taraftutması hali vâridolsa dahi, ki, ihtimal verilemez, memleketin açık ve gerçek menfaatleri karşısında icabederse, ilgili dış yardım makamlarına da lüzumlu mukavemeti göstermesi ve elindeki bütün

imkânları kullanması icabetlerken bu cihazları kaale almıyarak ve hattâ tamamen ihmâl suretiyle ihaleyi bir olup bittiye getirmek suretiyle tekemmül ettirmeye çalışması, bizlerde vazife hissinin etkisi altında çok haklı bir endişe yaratmıştır.

*Bu itibarla, Sayın Ulaştırma Bakanı hakkında Anayasamızın 90 ncı ve İçtüzüğün 169 ve mütaakip maddeleri gereğince Meclis soruşturmasını arz ve teklif ederiz.”*¹⁰¹⁹

b’- Soruşturma Önergesinin TBMM Genel Kurulunda Görüşülmesi ve Görüşülme Yönteminde İzlenmesi Gereken Süreç Üzerinde Farklı Görüşlerin İleri Sürülmesi

Aynı konu ile ilgili olarak, daha önce Millet Meclisinde bir Meclis Araştırması açılmış ve 25 Haziran 1962–25 Aralık 1963 tarihleri arasında görev yapan IX. İnönü Hükûmetinde 7 Haziran 1963 tarihinde Rıfat Öçten’in istifası üzerine Ulaştırma Bakanlığına getirilen İhsan Şeref Dura hakkında da bir Meclis Soruşturması talebinde bulunulmuş, fakat bu talep, yukarıda İhsan Şeref Dura’ya ilişkin Meclis Soruşturmasına ilişkin açıklamalarda değindiğimiz gibi TBMM Birleşik Toplantısında yapılan görüşmeler sonunda Genel Kurulca reddedilmişti. Bu yeni soruşturma önergesi, TBMM’nin 16 Mart 1964 tarihli 7. Birleşiminde Genel Kurulun bilgisine sunulmuş¹⁰²⁰ ve görüşülmesine 18 Mart 1964 tarihli 8. Birleşimde başlanmıştı. Görüşmelerde dikkat çeken bir husus, TBMM’de daha önce başka Meclis Soruşturması önergeleri işlem görmesine karşın, ilk kez bir soruşturma önergesiyle karşı karşıya kalınıyormuşçasına, yönetime ilişkin bazı tartışmaların yapılmasıydı. Gerçekten, Aydın Senatörü Osman Saim Sarıgöllü, meclis soruşturması önergelerinin, önce verildikleri mecliste görüşülüp, bir tür ilk soruşturmanın orada yapılması ve daha sonra TBMM’nin Birleşik Toplantısına getirilmesi gerektiğini savunuyor ve bu nedenle söz konusu önergenin görüşülmesine TBMM Birleşik Toplantısında başlanamayacağını ileri sürüyordu. Sarıgöllü, bu iddiasında şöyle demektedir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisine katılmış olan muhterem üyeler, gündemi teşkil eden mevzu, Nihat Su ve altı arkadaşının Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender hakkında, Anayasanın 90 ncı maddesine göre Meclis ‘soruşturması açma mevzuudur. Mevzuu tetkik ettiğimiz zaman, Anayasanın 90 ncı maddesine takaddüm eden ve Meclis araştırmasını hüküm altına alan 88 nci maddeyi evvelâ tetkik etmek

¹⁰¹⁹ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 7, (16.03.1964), s. 118.

¹⁰²⁰ Soruşturma önergesinin TBMM Birleşik Toplantısının bilgisine sunulduğu 16 Mart 1964 tarihli 7. Birleşimin gündeminde “Kıbrıs meselesi hakkında Hükümetçe yapılacak açıklama ve konu üzerinde görüşme” başlıklı tek konu yer almıştı ve bazı üyeler o gün bu konu dışında bir başka hususun ele alınamayacağını ve bu bağlamda soruşturma önergesinin de okunamayacağını ileri sürüyorlardı. Tartışmalar sonunda, gidilen oylamada Genel Kurul, bu Birleşimde önergenin TBMM’nin bilgisine sunulamayacağını ileri süren görüşü reddetmiş ve bu nedenle Nihat Su ve arkadaşlarının, Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender hakkında Meclis Soruşturması açılmasını istedikleri önerge, Genel Kurulda okunmuştu. Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 7, (16.03.1964), s. 117.

zorundayız. Meclis araştırması mevzuunu hüküm altına alan 88 nci madde böyle bir araştırmanın peşinen Meclislerde yapılmasını hüküm altına almıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisine katılan Türkiye Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi, bu iki Meclis kendisine vâki teklifleri ayrı ayrı veya birine yapılmışsa bu teklif, o Meclis bir nevi ilk tahkikatını yapar ve bu ilk tahkikatını yaptıktan sondadır ki, Meclis soruşturması açılmasına karar verirse o zaman Anayasanın 90 ncı maddesine uyularak Yüksek Heyetinize gelir.

Biz bu yönden bu mevzuun Meclisimizde yani müşterek oturumda tetkik edilemeyeceği kanısına vararak usulî itirazımızı dermeyan etmiş olarak huzurunuzda bulunuyorum...”¹⁰²¹

Buna karşılık, İstanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyli, Meclis Soruşturması istemlerinin görüşülüp karara bağlanacağı yerin TBMM Birleşik Toplantısı olduğunu belirterek, 1961 Anayasasının yapımı sürecinde, konuya yönelik olarak Kurucu Meclisteki görüşmelere de yer vererek şu değerlendirmede bulunuyordu:

“... Muhterem arkadaşlar; Anayasanın Meclis soruşturmasına taallûk eden 90 ncı maddesini okuyorum: «Başbakan veya Bakanlar hakkında yapılacak soruşturma istemleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında görüşülür ve karara bağlanır.»

Benden evvel, bu konu ile ilgili mütalâalarını arz etmiş olan Sayın Saim Sarıgöller arkadaşımız Anayasanın 88 nci maddesinden bahsetmişlerdir. Filhakika Anayasanın 88 nci maddesinde «soru, genel görüşme, Meclis soruşturması ve Meclis araştırması her iki Meclisin yetkilerindendir» ibaresi mevcuttur. Bu hükme göre, madem ki her iki Meclisin yetkilerindendir, şu halde konu evvelâ hangi Meclis üyeleri tarafından talebedilmişse, o Meclis tarafından karara bağlanacak, istem şekline inkılâbettikten sonra ve 90 ncı maddede isimlendirilen soruşturma istemi haline geldikten sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülecektir, denmektedir.

Muhterem arkadaşlarım, Anayasanın üzerinde çok durularak, çok emek verilerek hazırlanmış maddelerinden birisi de bu 89 ncu maddedir. Kurucu Meclisin Anayasa Komisyonu kıymetli üyelerinin uzun tartışmaları ve uzun münakaşaları sonunda bugünkü metin nihai olarak kabul edilmiştir. Kurucu Meclis Anayasa Komisyonu tarafından - ki o zaman 89 ncu madde olarak, bugünkü 90 ncı maddeye tekabül eden 89 ncu madde olarak - sevk ediliş şekli, ilk şekli şudur: «Başbakan ve Bakanlar hakkında Meclis soruşturması Millet Meclisi kararıyla açılır. Soruşturma, Cumhuriyet Senatosunca yürütülür. Ve Yüce Divana verilmesi hususundaki karar bu Meclis tarafından alınır.» ilk şekli budur. Ve bu ilk şeklin, Anayasa Komisyonunca teklif edilen şeklin, madde sevk esbabı mucibesi de şöyledir: «Başbakan ve Bakanlar hakkında Meclis soruşturması açmak her iki Meclisin yetkilerindendir. Bu yetkileri Meclisler ayrı ayrı kullanır. Tahkikat sonunda raporlar Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür ve karara bağlanır.»

¹⁰²¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 8, (18.03.1964), s. 132.

İşte Anayasa Komisyonunun sevk ettiği ve esbabı mucibesi ile maddesini okuduğum bu hüküm Anayasa Komisyonunda uzun müzakerelere yol açmış ve uzun müzakereler sonunda Komisyon kabul edilmiş olan önergeyi geri alarak bugün nihai metin halindeki 90 ncı maddeyi tadilen getirmiştir.

Muhterem arkadaşlar, Anayasanın bir maddesinin hepimiz tarafından aynı şekilde anlaşılması ve vuzuhun temin edilmesi maksadiyle bu konuşmanın bu mesele üzerinde bundan evvel de bâzı maddeleri üzerinde olduğu gibi ciddiyetle durulmanın zarureti ortadadır Mesele, Komisyon metninin ilk şekli ile müzakereye başlandığızaman bu konuda Sayın Fethi Çelikbaş arkadaşımız şu beyanda bulunmuştur.

Yalnız muhterem arkadaşlarım; bu sevk şeklinde 87 nci madde 88 nci, 88 nci madde de 89 ncu madde olarak nihai şeklini almıştır.

87 nci madde, bidayette yazıldığı veçhile ikinci Meclis üyelerinin de Meclissoruşturması istemeye yetkileri olmalıdır. Bir vatandaş, bu Meclis üyesine bir vesika verebilir.

Bu Meclis üyesi de bu vesika üzerine ve bu vesikadaki iddiaya kanaat getirerek bir Meclis soruşturması tahrik edebilir. Soruşturma talebine dair yetki, her iki Meclis üyelerine verilmelidir. Verilecek önergeler de iki Meclisin birleşik toplantısında konuşulur ve karara varılır. Soruşturma açılmasına karar verilirse iki Meclisin eşit miktardaki üyelerinden müteşekkil bir komisyon bunu tetkik eder. Neticesinde, birleşik toplantıya gidilir. Bu birleşik toplantıda ilgilinin Divanı Âliye, verilip verilmemesine dair karar verilir.» demişlerdir.

Bunun dışında mesele Cumhuriyet Senatosunun ve Millet Meclisinin bidayeten tahkikat konusunu ele alıp almaması hususu tartışılmış, bâzı üyeler ilk sevk edilen metni müdafaa ederek Millet Meclisinin sadece ithamdan ibaret bir karar alması, Cumhuriyet Senatosunun ise bu itham üzerine kovuşturmayı, takibatı yani soruşturmanın icra kısmını yürütmesi, binnetice Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısında da nihai Divanı Âliye sevk kararının verilmesi şeklinde müdafaa etmişlerdir. Bütün bu konuşmalar sonunda Riyasete verilmiş birçok önergelerden sadece şu iki önerge kabul edilmiştir. Bu önergelerden bir tanesi Sayın Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'na, bir tanesi de Sayın Hıfzı Oğuz Bekata'ya ait önergelerdir. Bu iki önergeler de Meclisçe kabul edildikten sonra Komisyon Sözcüsü bu önergeleri Komisyona istemiş ve Komisyona istedikten sonra bu önergelerin ışığı altında eski madde tadilen tekrar getirilmiştir. («önergelerin mahiyeti nedir», «Kimlere aittir» sesleri) Arz edeyim efendim.

Önergelerden bir tanesi Sayın Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'na aittir. Bu önerge şöyledir; «Her Meclis, Başbakan veya bakanlar hakkında Meclis soruşturması açabilir. Her iki Meclis de aynı zamanda açılmış ise; T. B. M. Meclisince yürütülür.» Birinci önerge budur.

İkinci önerge; Sayın Hıfzı Oğuz, Bekata'ya aittir. «Her Meclis; Başbakan veya bakanlar hakkında Meclis soruşturması istiyebilir.» şeklindedir. Yani

bu kabul edilmiş olan her iki önerge, her iki meclisçe ayrı ayrı soruşturma açılmasını derpiş eden önergelerdir. Ve o günkü Kurucu Meclisçe kabul edilmiş olan önergelerdir. Fakat bu önergeler üzerine, Komisyon önergeleri tetkik ettikten sonra tadilen getirdiği metni bugün kabul ettiğimiz şekle sokmuştur ve bu metin şudur. Şimdiki 90 ncı madde, zabıtlardan aynen okuyorum:

«BAŞKAN — Komisyon maddeyi redaksiyon yaparak getirmiştir. Takrirlerle birlikte okuyorum:

Madde 89. — Başbakan veya bakanlar hakkında yapılacak soruşturma istemleri Türkiye Büyük Millet Meclisinin Birleşik Toplantısında görüşülür ve karara bağlanır. Soruşturma, her iki meclisten eşit sayıda seçilecek üyelerden kurulu komisyonca yürütülür.»

İşte biraz evvel her iki meclisin de ayrı ayrı soruşturma hakkını kabul eden ve Kurucu Meclisçe kabul edilmiş olan önergeler üzerine, Komisyonun getirdiği metin budur. Bu metin üzerine söz almış bulunan Sayın Sırrı Atalay:

«Muhterem arkadaşlarım, hemen not ettiğimiz madde kesin ve açıkça ifade edeyim ki, Cumhuriyet Senatosunun yetkilere sahibolması hususunda Komisyonun anlayamadığım bir çekinserliğinden veyahut da her hangi bir şekilde ısrarından ibarettir. Cumhuriyet Senatosu, Meclis soruşturmasında Meclise nazaran yine ikinci plânda bulunmaktadır. Soruşturmada hiçbir yetki verilmemektedir. Soruşturma kararı Birleşik Toplantıda verilecektir. Birleşik Toplantıda 150 veya 180 karşısında, 450 milletvekili bulunacaktır, eriyip gidecektir.» demişlerdir.

Bunun üzerine Sayın Fethi Çelikbaş Sayın Sırrı Atalay'ın bu konuşmasına cevaben, «Bu bakımdan ben katiyen meseleyi ikinci Meclisin mürettep mevcudun nisbetine göre mütalâa etmiyorum. Ben bunu bir ahenk meselesi olarak mütalâa ediyorum. Diğer taraftan soruşturma açılmasına Meclisler ayrı ayrı karar verecek, Yüce Divana sevk kararı da Birleşik Oturumda verilecek, o zaman adedler rol oynamayacak mı? ... Yani mesele bir aded meselesi ise birleşik toplantılarda nihai karar verilirken de aded meselesi mevzuubahistir. O zaman bu adedler rol oynamaz mı? Üstelik son karar; müşterek toplantıda verileceği için, ilk kararın da müşterek toplantıda verilmesini kabul ederek hukuk bakımından, mantiki neticeye varmak mecburiyeti vardır.» diye sözlerini bitirmiştir.

Muhterem arkadaşlarım, usul hakkında bir söz almış olmam ve onbeş dakika ile mukayyet bulunmam sebebiyle meseleyi bütün teferruatıyla konuşmak imkânına sahip bulunmamaktayım. Bu sebeple teferruata girmeden sözümü bitirmek istiyorum.

Muhterem arkadaşlarım, filhakika Anayasanın 88 nci maddesi Meclis soruşturmasını da her iki Meclisin murakabe salâhiyetleri arasına ithal etmiştir. Fakat, bu Anayasada 64 ncü madde ile kanun koymak, değiştirmek veya kaldırmak, Devletin bütçe ve Kesinhesap kanun tasarılarını görüşmek veya kabul etmek, para basılmasına, genel ve özel afilânına v.s.ye karar vermek

Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkilerindendir. Bunun gibi 88 nci madde de «Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetim yolları» başlığı altında bu denetim yollarının neler olduğu ifade edilmiştir. Nasıl ki 64 ncü maddede Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkilerinin neler olduğu tâdadedilmişse, 88 nci maddede de Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetim yollarının neler olduğu tâdadedilmiştir. Fakat nasıl 64 ncü maddede Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkilerinin neler olduğu tâdadedilirken bu yetkileri nasıl kullanacağı başka maddelerde gösterilmişse meselâ, 92 nci maddede kanun yapmak yetkisinin Türkiye Büyük Millet Meclisi içerisinde nasıl görüşüleceği ayrı bir madde olarak ifade edilmiş, bütçe ve buna benzer kanunlar, T.B.M.Meclisi içerisinde nasıl bir prosedürle takibedileceği, 94 ncü maddeye göre gösterilmişse, 88 nci maddede T.B. M.Meclisinin denetim yolları olarak gösterilmiş olan denetim yollarından birisi ki, Meclis soruşturmasıdır. Bu Meclis soruşturmasının nasıl yürütüleceği ve nasıl yapılacağı da 90 nci maddede gösterilmiştir...

88 nci maddede «Meclis soruşturması, B.M.Meclisinin yetkilerindendir» diye tâdadedilmiş;

90 nci maddede «B.M.Meclisinin bu yetkisinin, T.B.M.Meclisinin birleşik toplantısında görüşülür ve karara bağlanır» diye bu yetkinin ne suretle kullanılacağı tasrih edilmektedir.

Muhterem arkadaşlarım, bir hususu daha arz ederek huzurunuzdan ayrılmak istiyorum. Muhterem arkadaşlarımın üzerinde durduğu bir nokta var: 90 ncı maddede der ki:

«Yapılacak soruşturma istemleri Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik toplantısında görüşülür ve karara bağlanır» O halde bu istem nedir, nereden gelecektir? Bir üyeden mi, bir Meclisten mi gelecek? demektedirler. Eğer istem bir Meclisten gelecektse, o halde evvelâ biz Cumhuriyet Senatosunda meseleyi istem haline getirelim, ondan sonra bu istemimizi Türkiye Büyük Millet Meclisine arz edelim.

Muhterem arkadaşlarım, evveleminde «istem» sözü, eski kullandığımız tâbirle «talep» sözünün karşılığıdır. Talep, asgari talep sahibinin kararıdır. Nüfus dairesine nüfus kâğıdı çıkarmak için müracaat eden bir tek vatandaşın istemi dahi kendisinin kararıdır. Eğer istem sözü Cumhuriyet Senatosunda müzakeresi yapıлып, görüşüldükten sonra ekseriyetle karara bağlanacak şeklinde olursa, bu Cumhuriyet Senatosunun istemi değil kararı olur. Cumhuriyet Senatosunun kararı da olunca Anayasanın 90 ncı maddesine göre mesele Cumhuriyet Senatosunda soruşturma olarak karara bağlanmış olur.

Muhterem arkadaşlar, Anayasanın 90 ncı maddesi bu ihtimali bertaraf etmiştir. Zira kısa bir mukayeseyle şunları arz etmek isterim. Bu husus istem haline getirmek şeklinde dahi olsa Cumhuriyet Senatosunda kararlaştıktan sonra Büyük Meclise geldiğinde, Büyük Millet Meclisinin bunu reddetmesi hukukan B.M.Meclisinin reddidir ama, fiilen Millet Meclisi üyelerinin çoğunluğu ile bunun reddedilmesi demektir.

...

Muhterem arkadaşlarım, bunun aksine eğer Sayın Saim Sarıgöllü arkadaşımızın ifade buyurdıkları gibi B.M.Meclisinde nihai karara

bağlanacak olan soruşturma isteminin birinci safhası Millet Meclisine talebedilmiş olan ve Millet Meclisinin 450 üyesi ile veya muayyen bir çoğunluğu ile istem keyfiyeti karara bağlandıktan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisine konu intikal etse, hukukan Türkiye Büyük Millet Meclisinin kararı olacaktır. Fakat kabulü halinde bu, Millet Meclisinin iradesinin Cumhuriyet Senatosunda kabulü şekline tecelli edecektir.

Anayasa hiçbir zaman böyle bir ihtimali derpiş etmemiştir. Kaldı ki, Anayasanın 90 ncı maddesinin son cümlesinde: «Meclisteki siyasi parti gruplarında Meclis soruşturmasıyla ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz» hükmü mevcuttur.

Muhterem arkadaşlarım, bir an için siyasi parti gruplarında görüşme yapılamaz ve karar alınamaz kaydını sadece siyasi partiler kendi gruplarında üyelerini bağliyamazlar, bağlasalar bile, bir karar alsalar bile, bu madde muvacehesinde üyeler bu kararlar bağli değillerdir, şeklinde anlasak dahi -bu şekilde anlaşılmasına imkân yoktur- öyle anlaşılrsa idi siyasi parti gruplarında karar alınamaz denirdi. Halbuki siyasi parti gruplarında görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

Muhterem arkadaşlarım, Anayasamız siyasi parti gruplarında dahi bir soruşturma konusunda Milletvekillerini vicdanlariyle baş başa bırakabilmek için siyasi parti gruplarında dahi bir karar alınmasını menettiğine göre, Cumhuriyet, Senatosunda bir karar alındıktan sonra Büyük Millet Meclisine gelinmesini evleviyetle menetmiş olmak lâzım gelir. Esasen bu maddenin müzakeresinde Komisyon Sözcüsü Sayın Emin Paksüt gayet vazih olarak «bizim getirdiğimiz metinde ilk ve son söz sahibi Türkiye Büyük Millet Meclisidir» diye sarih beyanda bulunmuşlardır.

İşte muhterem arkadaşlarım, huzurunuzu muayyen olan müddet dışında işgal ederek size arz etmeye çalıştığım, husus bundan ibarettir. Anayasanın 90 ncı maddesi muvacehesinde şimdiye kadar Meclislerde takibettiğimiz gibi, her hangi bir konuda soruşturma istemleri, Millet Meclisi üyeleri, Cumhuriyet Senatosu üyeleri, hattâ bugünkü takirde olduğu gibi ikisinin birlikte davranarak getirebilecekleri önergeler ilk ve son olarak Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür ve karara bağlanır. Riyasetin tutumu bu yönden yerindedir. Tatbikat da öteden beri bu istikamettedir. Hürmetlerimle.”

1022

Önergeye karşı, biçim açısından yapılan bir başka itiraz da, Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender hakkında ileri sürülen suçlamaların yasal dayanaklarının gösterilmemiş olmasıydı. Bu konuda söz alan İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, eleştirilerini şöyle dile getirmekteydi:

“Çok muhterem arkadaşlar, bir bakan veya Bakanlar Kurulu hakkında Meclis Soruşturması istenmesi, T.B.M.Meclisinde en ehemmiyetli konulardan

¹⁰²² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 8, (18.03.1964), ss. 134-137.

biridir. Bu konu Büyük Mecliste konuşulduktan sonra ve konuşulduğu esnada Bakan veya Bakanlar Kurulu tarafından kamuoyunda müsbet veya menfi bir takım görüşler ileri sürülür ve netice ne şekilde olursa olsun bunun kırıcı ve zarar verici bir yönü vardır; haysiyetle ilgili olduğu için. Şimdi Yüce Meclisinizden bir kaç Meclis soruşturma talebi geldi ve geçti. Bu Meclis Soruşturması talepleri gayet kısa, teferruatlı esbabı mucibeyi, gerekçeyi taşımadan hattâ itham maddesi göstermeden (Çünkü Meclis soruşturması netice itibariyle bugün Anayasa karşısında bir cezai sorumluluğun tesbitini gerektirir. Bunun da bir umumi ceza kanununa yahut hususi ceza hükmü taşıyan bir kanuna dayanması da ceza prensipleri bakımından zaruridir.) Madde tasrih edilmeden sevk edildiği görüldü. Ve bu arada Yüce Meclis karar alırken, işin başında bu şekilde açık itham maddesi, açık ceza maddesi gösterilmeden gelindiği için Yüce Meclisten çıkan bir karar, Anayasa Mahkemesine gittiği zaman itham edici, suçlandırıcı maddenin bulunmaması sebebiyle ve tekrar tâyin edilmesi gerekçesiyle Yüce Meclise geldi; uzun uzun münakaşalar oldu. Şüphesiz bu konunun hal yeri yani (yeni E.O.) İctüzüğün çıkması anıdır. Ama bu arada bu İctüzüğün ne zaman çıkacağı belli olmadığına göre, tıpkı hukukun umumi prensipleri içerisinde birçok bahislerde yapıldığı gibi, açık itham maddesini ihtiva etmeyen önergelerin Yüce Meclisçe muameleye konmasının (konmamasının E.O.) karar altına alınması zaruridir kanaatindeyim. Böylece bütün Meclis üyelerinin ve bakanlık sandalyesine gelmiş ve gelecek arkadaşlarımızın bu sandalyelerde alelacele delilleri hazırlamadan, vaziyeti tam görmeden itham edilmeleri önlenmiş olacaktır.

Muhterem arkadaşlarım, işte iki sayfalık bir önerge. Bastırılıp dağıtılmış da değildir. Bu noktayı da şahsan tasvibetmiyorum. Ümid ediyorum ki, arkadaşlarım da doğru bulacaktır. Şu, bir bakanı itham eden önerge basılıp dağıtılmamıştır. Basılıp dağıtılmadığı için pek az arkadaşımızın bunu okuduğunu kabul etmemiz gerekir. Hâlbuki böyle bir önerge ile bir bakanın cezai sorumluluğunu veya Bakanlar Kurulunun cezai sorumluluğunu talebederken, gerek bu verilen önergenin basılıp dağıtılmış olması, gerekse o önerge içinde veya ekinde itham delillerinin az çok hüküm verecek mahiyette, aydınlatıcı mahiyette esasları taşıması lâzımdır. Bundan evvel verilmiş bir Meclis araştırması önergesi gazete havadislerinden, bir diğeri Mecliste böyle bir konunun konuşulduğundan nihayet buradaki de beyanlara dayanan ithamlardan ibaret kalmaktadır. Ve şahıs düşünmeksizin adalet bakımından doğru bir yol olmadığı kanaatindeyim.

Özetliyerek ifade ediyorum; bu şekil önergelerin ceza maddelerini sarih olarak ihtiva etmesi, delillerini göstermesi, bunların mümkün olduğu kadar elde olanlarının eklenmesi ve bu Divana tevdi edildikten sonra bize basılıp dağıtılması lâzımgelir. Basılıp dağıtılması kısmı ileriye ait bir temennidir. Fakat vuzuhsuzluktan dolayı bu önergenin kabul edilmemesini arz ve teklif ediyorum.”¹⁰²³

¹⁰²³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 8, (18.03.1964), ss. 133-134.

c'- Soruşturma Önergesine Konu Olan İhale İle İlgili Görülmekte Olan Bir Dava Bulunduğu İçin Meclis Soruşturması Açılmasına Yönelik Görüşmelerin Anayasa'nın 132. Maddesine Aykırılık Oluşturacağı İddiaları

Bu soruşturma önergesine karşı ileri sürülen bir başka eleştiri ise, sözü edilen ihale ile ilgili görülmekte olan dava bulunduğu için, Ulaştırma Bakanı Alpiskender hakkında Meclis Soruşturması açılmasına yönelik görüşmelerin, 1961 Anayasasının 132. maddesinde yer alan düzenlemeye aykırılık oluşturacağı idi. Yozgat Milletvekili İsmet Kapisız ve Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir, mevcut soruşturma istemine bu yönden karşı çıkan konuşmalar yapmışlardı. Görülmekte olan dava bitene kadar, bu konunun görüşülmemesi yönünde Yozgat Milletvekili İsmet Kapisız ile birlikte bir de önerge veren ¹⁰²⁴ Erdemir'in konuşmasında yer alan bazı kısımlar şöyleydi:

"... Anayasamızın 132 nci maddesinin üçüncü fıkrasında şu hüküm aynen mevcut bulunmaktadır.

«Görülmekte olan bir dâva hakkında Yasama Meclislerinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya her hangi bir beyanda bulunulamaz.»

Şimdi, bu hüküm kesin bulunduğundan başka türlü de tefsir edilmeyeceğinden; bizim otuzüç lokomotif meselesini burada görüşmemiz, mahkemelerdeki dâvaların nihayet bulmaması ve henüz mahkemenin bu işin başında., bulunması itibariyle mümkün olmaması iktiza eder. Takrir verenler otuzüç lokomotif hâdisesinin mahkemedeki yönleri ile de ilgilenecektir. Bu takririn lehinde bulunduğunu evvelden ihsas eden bâzı arkadaşlarımızın beyanlarına da temas edeceğim. Takririn son fıkrasında şu hüküm vardır: «İlgili dış yardım makamlarında lüzumlu mukavemeti göstermemesi ve elindeki bütün imkânları kullanmaması» yani Sayın Ulaştırma Bakanı Alpiskender'in ilgili dış yardım makamlarına lüzumlu mukavemeti göstermemesi onun suç delili olarak iddia ediliyor. Nedir mukavemet göstereceği husus? O da şudur: İlgili dış yardım makamları vaktiyle Devlet Demiryolları tarafından verilmiş olan ihale kararını, yani General Motorsun lehine verilmiş ihale kararını bozmuştur. Ve demiştir ki; «Bu, şartnameye muhaliftir. Gösterilen tercih sebepleri uygun ve kâfi değildir» yani Bakan buna muhalefet etmeliymiş. Bu karara mukavemet etme hali, ilgili dış yardım makamlarının bu kararı bugün mahkemede rüyet edilen dâvanın bir delilidir. Yani mahkemeye sevk edilmiş olan sanıklar o ret kararından dolayı belki de mahkûm edileceklerdir. Bu bakımdan, bu ret kararının burada münakaşa edilmesi, doğrudan doğruya mahkemenin salâhiyetlerine giren bir meselenin münakaşasıdır ki, bu hâkime tesir etmekten başka bir şey demek değildir, arkadaşlar.

...

¹⁰²⁴ Yozgat Milletvekili İsmet Kapisız ile Kırşehir Milletvekili Memduh Erdemir'in önergeleri şöyleydi:

"Yüksek Başkanlığa,

Otuzüç lokomotif hadisesi 11 adet sanığı ile birlikte mahkemeye intikal etmiş bulunmaktadır.

Anayasanın 132 nci maddesi mucibince bu takririn şimdilik görüşülmesi mümkün olmadığından mahkemelerin sonuna 'kadar takririn görüşülmesinin tehirini arz ve teklif ederiz.' Bkz. T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 8, (18.03.1964), s. 144.

Bu bakımdan bendeniz, Yüce Heyetin Anayasaya uygun hareket edeceğinden şüphesi olmıyan bir üyesi olarak bir takrir takdim ediyorum. Bu takririmizde bu konunun görüşülmemesini değil, mahkemenin sonuna kadar tehirini talebediyoruz. Bu bakımdan takririmizin kabulünü istirham ederim.”

1025

Ancak, daha önce, soru, genel görüşme ve meclis araştırması kurumlarına ilişkin açıklamalarımızda da değindiğimiz gibi, 1961 Anayasasının yasaklamış olduğu şey, yargıya intikal etmiş bir konunun yasama organında bir nedenle ele alınması değil; görülmekte olan bir dava hakkında yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin olarak soru sorulamaması, görüşme yapılamaması ve herhangi bir beyanda bulunulamamasıdır. Bu durumda, bazı kamu görevlileri hakkında açılmış olan bir davanın varlığı, işlendiği iddia edilen o suçta, ilgili bakanın bir rolünün bulunup bulunmadığının tesbitine yönelik bir meclis soruşturmasının yapılmasına veya bir meclis soruşturması isteminin görüşülmesine engel olmaması icabeder. Nitekim, Anayasa Mahkemesi de, 1970 yılında verdiği bir kararda bu hususa açıklık getirmekte ve Anayasada yasaklananın, yalnızca yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin olarak soru sorulamaması, görüşme yapılamaması ve herhangi bir beyanda bulunulamaması olduğunu belirtmekteydi¹⁰²⁶. Nitekim, TBMM Genel Kurulu da, Kapısız ve Erdemir'in bu önergesini 131'e karşı 185 oyla reddetmişti¹⁰²⁷.

d'- Soruşturma Önergesi Üzerinde Görüşmelerin Başlaması

Yönteme ilişkin bu tartışmalardan sonra, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Nurettin Ok, Soruşturma Önergesi üzerinde görüşmeleri başlatıyordu. Görüşmeler üç birleşim sürmüştü¹⁰²⁸. Görüşmeler sırasında, soruşturma önergesini verenlerden Antalya Milletvekili Nihat Su da söz alıyor ve soruşturma önergesi vermelerinden önce yaşanan gelişmeleri şöyle açıklıyordu:

“Sayın Başkan, T.B.M.M. nin değerli üyeleri, aziz arkadaşlarım, Türk Parlâmento tarihine «33 lokomotif hâdisesi,» diye intikal eden ve zaman zaman artan veya eksilen bir tansiyonla Türk kamu oyunu işgal eden ve hattâ biraz mübalâğa payı olmakla beraber yurt sınırlarından dahi dışarıya çıkarak Amerikan makamlarında da bahis konusu olan bir hâdisenin başka istikamette ve yeni baştan huzurunuzda getirmenin, eğer samimiyetimize inanyorsanız, hakikaten üzüntüsü ve teessürü içerisindeyiz. Bu üzüntülerimizin yanı sıra bizi müteselli eden noktaların en mühimmi şudur; Sayın İhsan Sabri Çağlayangil hibe dediler. Bu hibe değildir, arkadaşlar borçtur! Bu paraların veya aleliltak

¹⁰²⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 8, (18.03.1964), ss. 142-143.

¹⁰²⁶ Daha önce de değindiğimiz Anayasa Mahkemesinin 18 Haziran 1970 tarih ve E. 1970/25, K. 1970/32 sayılı bu Kararı için bkz. **Resmî Gazete**, 17 Aralık 1970, Sayı: 13697.

¹⁰²⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 8, (18.03.1964), s. 144.

¹⁰²⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 8, (18.03.1964), ss. 144-168; Birleşim: 9, (19.03.1964), ss. 173-220; Birleşim: 10, (20.03.1964), ss. 226-252.

alnımızın teri ile kazanılan bütün paraların son santimine kadar sarfında milletçe ve onun mümessilleri olarak Türkiye Büyük Millet Meclisince gösterilen hassasiyetin büyüklüğüne olan inancımızdır.

Şimdi yüksek müsamahanıza iltica ederek, bu tahrir buraya nasıl getirildi ve niçin getirildi; onu belirli noktaları ile izah edeceğim. İster C.H.P. sinin takviyeli Hükümeti deyiniz, isterseniz bağımsızlarla yapılan bir koalisyon Hükümeti deyiniz, üçüncü İnönü Hükümetinin teşkilinden birkaç gün sonra bu 33 lokomotif hâdisesinin bâzı serpintileri içeride ve dışarıda kulaklarımıza intikal etti. Bugün Ulaştırma Bakanlığını işgal eden Sayın Ferit Alpiskender nihayet Hükümeti destekliyen bir bağımsızlar grubunun içine, Hükümete giren bir arkadaşımız olduğu için evvelâ kendisinin bu mevzuda uymayı, ikaz etmeyi, kendisine dostça bir yardımda bulunmayı bizim için kaçınılmaz bir vazife saydık. Afyon Milletvekili Sayın Halûk Nur Baki ile kendisinden randevu talebettik, lütfettiler kabul ettiler. Sözlerime aynen şöyle başladım, «siz, bağımsızlar arasından seçilen bir bakan olarak Hükümette vazife görmektesiniz. Sizin muvaffak olmanız, sizin Hükümette başarılı hamlelerde bulunmanız nihayet sizi destekliyen bir arkadaşınız olarak bizleri ziyadesiyle memnun ve mütehassis eder» bu sözlerim için kendisini irşadediyorum. Meclis koridorlarına veya dışarıda, bâzı müesseselere veya yerlere bu 33 lokomotif için lehte, aleyhte tekrar nahoş dedikodular gelmektedir. Eski ihale ile veya arkadaşlarımızın biraz evvel usûl hakkında konuştukları sırada yanıldıkları noktada; yani mahkemeye intikal eden hususlarda katiiyen hiçbirimizin söz söylemeye hakkımız yoktur. Zaten Anayasa da bu hakkı bize tanımamıştır. Bu itibarla sureti katiyede bu hâdiseler ile ilgili değiliz. Bakan dışında bâzı memurlar suçlu veya suçsuzdur, ilgili mercie gitmiştir. Karar adaletindir; bizi ilgilendirmez. Sizin, -Bakana mâruzâtımı söylüyorum,- bu büyük ihalede karar verirken, gözden kaçırmamaya mecbur olduğunuz bir nokta vardır, -maalesefD. Demiryolları mensuplarını itham etmeyi aklımdan geçirmiyorum arkadaşlar. Şahsan inanmadığım, kaani olmadığım bir mevzuu söylemem.- D. Demiryolları mensupları, daha doğrusu bu çapta bir karar vermeye yetkili görünen insanlar ister dostluk sebepleriyle, ister inanarak, ister inanmıyarak, iki gruba ayrılmıştır. Bir veya iki rey farkı ile malî portesi bir milyar lirayı geçen ve Türkiye'nin kalkınmasında hiç şüphesiz büyük önemi olan bir ihale şu veya bu firmaya ihale edebiliyor. Dünya piyasasında iki veya üç büyük çapta dev firma çarpışmaktadır. Şimdiye kadar yapılan tatbikat göstermiştir ki, biraz evvel de arz ettiğim şekilde, salim ve sağlam bir karara varamıyoruz. Bir tarafın ak dediği yerde öbür taraf aynı salâhiyetle kara diyor. Hem siz Bakan olarak ve hem de sizin mensubolduğunuz teşkilât olarak sağlam ve salim bir esasa varmanızın tek çıkar yolu, kendi teşkilâtınız dışında bitaraf bir bilirkişi heyeti kurmaktır. Bunlar cer mühendisi olur, elektrik mühendisi olur, makina mühendisi olur, şu olur, bu olur. Mümkün ise dışarıdan ecnebi uzmanlar da getirerek, heyeti takviye etmek lâzımdır. Bu heyetin yapacağı

tetkikat neticesinde, ister General Elektrik firmasına verilir, ister General Motors'a, ister Alko firmasına verilir veya bunların dışında bir firmaya verilir. İşte arkadaşlar biz takriri buraya getirmeden evvel, Sayın Bakanla yaptığımız birinci ve ondan sonra yine aynı mahiyette ikinci görüşmenin esprisi, gayesi, mebdei ve müntehası budur...” ¹⁰²⁹

Görüşmeler sırasında, zaman zaman, hakkında soruşturma açılması istenen Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender de söz alıyor ve bazı açıklamalarda bulunuyordu. Bu bağlamda, Bakan Alpiskender'in, TBMM'nin 19 Mart 1964 tarihli 9. Birleşiminde yaptığı konuşmada soruşturma konusu olayın gelişmelerine şöyle değindiğini görüyoruz:

“Muhterem Başkan, muhterem arkadaşlar, önerge sahiplerinden Sayın İhsan Ataöv ve yine Sayın Vahap Kışoğlu, arkadaşımız önergedeki imzalarını almışlar, ve hakikate nüfuz ettikleri için bu önerge üzerinde durmamışlardır. Sayın Vasfi Gerger arkadaşımız dün burada benim bir gazetede bana atfen çıkmış olan bir yazıyı tezkip etmemiş olmamdan dolayı üzüntüsünü beyan ederken niçin bu önergeyi imzaladıklarını da izah buyurdular. Ve dediler ki; bu çok dedikodulu bir mesele oldu ben bunun rahatça görüşülüp, konuşulması ve mahiyetinin iyice aydınlanması gerektiği için imza attım. Bundan sonra Kontenjan Senatörü Sayın Enver Kök'ün buna imza atış sebebini anlıyamadım. Kendilerine sevgim ve hürmetim vardır Her zaman bunu benden öğrenebilirlerdi. Onu kendi vicdanlarıyla başbaşa bırakıyorum.

Tabii senatörler adına Sayın Sami Küçük arkadaşımız da buradan konuşurken bunun, bakanın mesuliyetiyle ilgili olmadığını, yalnız bir memleket meselesi olarak bir milyon ikiyüz bin lira meselesi ve diğer rnebaliğden bahsederek bu meseleyi getirdiklerini ifade ve beyan buyurdular. Bu durum karşısında, benden önce konuşmuş bulunan kıymetli arkadaşım Fahir Giritlioğlu'nun da dediği gibi, bu önerge bir nevi birleşik oturumda genel görüşme mahiyetini aldı. Bendeniz dün çok uzun zamanınızı almak suretiyle bütün meselelerin gün ışığına çıkmasına çalıştım ve bunları vesikalara istinaden arz ettim. Şimdi de dün açıklanmamış veya müphem telâkki edilmiş veya arkadaşlarımızın tekrar izahını arzu buyurmuş oldukları meselelere kısa kısa temas ederek kıymetli zamanınızı israf etmemeye itina edeceğim.

Şimdi muhterem arkadaşlarım, Sayın Sami Küçük arkadaşımız «ben bu işin bir hatalı başlangıca dayanmaması ve tarafsız bir heyete tetkika temas ederek kıymetli zamanınızı israf etmâlikim» dediler. Şimdi bu hakikaten bir hatalı başlangıca dayanmış mıdır, yoksa dayanmamış mıdır?

Bendeniz şimdi bu sualin cevabını sizlere arz etmekle kendimi vazifeli addediyorum. Biliyorsunuz ki; bundan önce General Motors lehine bir ihale yapılmış ve bu ihale matbuata intikal etmiş, muhalefet partilerine intikal etmiş ve nihayet Araştırma Komisyonu kurulmuştur. Millet Meclisinde, Millet Meclisi

¹⁰²⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 8, (18.03.1964), ss. 147-148.

Araştırma Komisyonu iki ay süren tetkikatı, tahkikatı esnasında belki yüzlerce mühendis, mütehassıs dinlemiş ve ondan sonra iki büyük neticeye varmıştı. Bunlardan birisi, ihaleyi yapmış olan memurları, sözleşme hükümlerine Amerika ile Türkiye arasındaki ve mevzuata aykırı hareket etmekle itham etmiş ve haklarında takibat istemişti. Ben bunun üzerinde durmayacağım, adliyeye intikal etmiştir.

İkinci mesele, o zamanki muhterem selefimin de bu işte ihmali kanaatine varılmış, onun hakkında da Meclis Tahkikatı talebedilmişti ve bu, Millet Meclisinde Birleşik Oturuma inikâs etmiş, Birleşik Toplantının çeşitli celselerinde görüşülmüş enine boyuna konuşulmuş, neticede vekilin ihmali bir hareketi görülmediğinden Meclis Tahkikatına lüzum olmadığı neticesine varılmıştı. Fakat Millet Meclisinin araştırma raporu Ulaştırma Bakanına ve Bakanlığına ışık tutmuş, Ulaştırma Bakanı, Maliye Bakanlığına müracaat etmiş, «Millet Meclisinin vardığı netice bu; acaba biz bu ihaleyi AID den alabilir miyiz?» diye sual sormuş. Selefim İhsan Şeref Dura'nın ben bu hareketini tasvibederim. Çünkü millî iradenin tecelligâhı olan bu Mecliste kurulmuş ve iki ay çalışmış bir Araştırma Komisyonunun vermiş olduğu bir rapor, elbette ki, her Bakanı onun önünde hürmetle eğilmeye mecbur kılar. Maliye Bakanlığı buna ne cevap vermiş? Maliye Bakanlığı şu cevabı vermiştir: «İhale firmalara tebliğ edilmediğine göre onlar için bir hak kazanılmamıştır, ihale kesinleşmemiştir. Bu ihaleyi siz geri alabilirsiniz.» demiştir. İhaleyi yani, General Motors'a yapılan bu ihaleyi geri alabilirsiniz demiş ve Bakanlık bu ihaleyi geri almak üzere iken Bakanlıkta kurulan Tahkikat Heyeti de aynı neticeye varmış. Aynı zamanda Bakan bu ihaleyi yapmış olan Müdürler Kurulunun işten menedilmesi hususunda bir görüşme yapmış ve bâzı müzakereler cereyan etmiş. Nihayet muhterem selefim yeni bir Müdürler Kurulu teşkil etmiş. Bu Müdürler Kurulu bir tanesi hukukçu, diğerleri fen adamları veya demiryolu mühendisleri, inşaat mühendisleri ve bu işin kompetanı olan sicili, mazisi, şahsiyetleri temiz ve pürüzsüz beş kişiden ve bir Reisten kurulmuştur. Ben bu yeni Müdürler Kurulundan bir tanesini olsun tanımıyordum. Ulaştırma Bakanı olduğum zaman ancak beni tebrikâta geldikleri zaman o heyetler arasında kendilerini gördüm.

Şimdi, vazifeye başladığım zaman DDY ile olan temasım o zamanki Umum Müdür İhsan Pulak ile devam ediyordu. Onu dün arz ettim.

Sami Küçük ve diğer arkadaşlarımız, AID den niçin mühlet istenip de yeniden tetkikat yapılmadı, dediler.

İşte görüyorsunuz, Türkiye Büyük Millet Meclisince yapılmış bir tetkikat vardır. Bir de Amerika'da yapılan tetkikat vardır ki, Amerika'daki bu tetkikatın da müddeti tam altı ay. Bu tetkikat doğru mudur, yanlış mıdır? Bu Amerika makamlarına ait bir şeydir. Her halde 10 milyon lira, bir dost Devlete veren Amerika Birleşik Devletlerinin baştan savma yapmayacağını elbette ki, takdir buyurursunuz. Nitekim General Motors'un mümessilinin bize yazdığı

ve imzasını havi bir mektup vardır. Bu mektupta General Motors mümessili bu tetkikatın gayet ciddi olarak devam ettiğini ve ihalenin tasdik edileceğini bildirdiği halde neticede dağ doğruya doğruya bir fare doğurdu. Çıkan şey kendi lehlerine değil aleyhlerine oldu. Lehlerine de olsaydı, aleyhlerine de olsaydı o zaman benim hakkımdaki bu ithamlar olmayacaktı. Benim için şu veya bu firmayı tutuyor, denmiyecekti. Fakat benim için mesele değişmiyecekti. Çünkü ben hiçbir firmanın adamı değilim, sizlerin adamıyım, bu milletin adamıyım. Vazifemi lâyıkiyle görmenin endişesi içindeyim... ”¹⁰³⁰

Görüşmeler sırasında, IX. İnönü Hükûmetinde Ulaştırma Bakanlığında bulunmuş olan Rıfat Öçten de¹⁰³¹, 19 Mart 1964 tarihli 9. Birleşimde başlayan ve vaktin gecikmesi nedeniyle 20 Mart 1964 tarihli 10. Birleşimde devam eden uzun bir konuşma yapmış ve Alpiskender’i suçlamıştı¹⁰³². Nihayet, 20 Mart 1964 tarihli 10. Birleşimde verilen bir yeterlik önergesinin kabulü üzerine görüşmeler sona eriyordu¹⁰³³.

e’- Soruşturma Önergesi Üzerindeki Görüşmelerin Tamamlanması ve TBMM Genel Kurulunun Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender Hakkında Meclis Soruşturması Açılması İstemini Kabul Etmemesi

Yeterlik önergesinin kabulü üzerine görüşmelere son verilmesi, her ne kadar suçlanan Bakana son bir savunma hakkı verilmeden gerçekleştiği için yoğun tartışmalara neden olduysa da, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Ferruh Bozbeyli’nin, Bakan Alpiskender’e, kendisine sataşmada bulunulduğu için söz vermesiyle bir çözüme ulaşılmıştı. Ulaştırma eski Bakanı Rıfat Öçten’in konuşması sırasında kendisine sataşmada bulunduğunu ileri süren ve bu nedenle kürsüye gelen Bakan Ferit Alpiskender, konuşmasını şu sözlerle tamamlıyordu:

“Arkadaşlar, daha söyleyecek çok şeyim var. Diğer arkadaşlara da cevap arz ederdim. Fakat Sayın Başkanın ve Yüksek Heyetinizin bana lütfederek tanıdığı bu müdafaa hakkını suiistimal etmek istemiyorum. Çünkü yalnız sataşma yönünden cevaplarımı verdim. Ama cevap vermek icabederse daha birbuçuk saat Rıfat Öçten’e cevap verebilirim. Fakat hepsini de vesikalarla.

Zannediyorum ki, bu kadar izahat beni de, herkesi de sizlere tanıtmıştır. Ben bugüne kadar müdafaa sadetinde belki yüksek huzurunuzu işgal ettim.

¹⁰³⁰ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 9, (19.03.1964), ss. 188-189.

¹⁰³¹ Cumhuriyet Senatosu Sivas Üyesi (YTP) Rıfat Öçten, 25 Haziran 1962 tarihinde kurulan IX. İnönü Hükûmetinde Ulaştırma Bakanı olarak görev almış, 7 Haziran 1963 tarihinde bu görevden istifaen ayrılmıştı. 11 Haziran 1963 tarihine kadar Devlet Bakanı Raif Aybar’ın vekâlet ettiği Ulaştırma Bakanlığına daha sonra Kastamonu Milletvekili (YTP) İhsan Şeref Dura getirilmiş ve anılan görevi IX. İnönü Hükûmetinin sona erdiği 25 Aralık 1963 tarihine kadar sürdürmüştü.

¹⁰³² **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 9, (19.03.1964), ss. 213-220; Birleşim: 10, (20.03.1964), ss. 227-234.

¹⁰³³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 10, (20.03.1964), s. 237.

Sizleri rahatsız ettiysem tekrar huzurunuzda özür dilerim. Nihayet üç aydan beri insanüstü bir gayretle çalışan bu naçiz arkadaşınız birçok kadirşinas vatandaşlardan tebrik ve takdir görürken, kendi arkadaşlarımızın bir tahkikat önergesi ile beni buraya getirmeleri şüphesiz ki çok rencide etti. Fakat önergeyi veren arkadaşlarımız burada bir fazilet gösterdiler. Dediler ki, Bakanın burada mesuliyeti yoktur. Onlara da teşekkür ederim. Beni dinleme zahmetinde bulunan cümlenize teşekkür ederim. Sizin vereceğiniz karar; millî iradenin kararıdır; yalnız hukukî vicdanlarınızın kararı değildir. Türk Milletinin vicdanlarınıza inikâs eden en temiz, en asil kararı olacaktır. Ben o karar önünde daima hürmetle eğilmeye hazır olduğumu arz ederek hepinizi selâmlarım.”¹⁰³⁴

Daha sonra Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender hakkında soruşturma açılmasını isteyen önerge oya sunulmuş ve TBMM Genel Kurulu bu önergeyi reddetmişti¹⁰³⁵. Bu durumda Bakan Alpiskender hakkında soruşturma açılması istemi kabul edilmemiş oluyor ve Meclis Soruşturması talebi de böylece sona eriyordu.

ee- Ticaret Eski Bakanı Fenni İslimyeli ile Bayındırlık Eski Bakanı Arif Hikmet Onat Haklarında Meclis Soruşturması İstenmesi

CHP Ordu Milletvekili Arif Hikmet Onat, 25 Haziran 1962 – 25 Aralık 1963 tarihleri arasında görev yapan IX. İnönü Hükûmetinde Bayındırlık Bakanı olan İlyas Seçkin’in 18 Ekim 1963 tarihinde istifası üzerine bu tarihte Bayındırlık Bakanlığına atanmış ve 25 Aralık 1963 tarihine kadar anılan görevi sürdürmüştü. Onat, 25 Aralık 1963 – 20 Şubat 1965 tarihleri arasında görev yapmış olan X. İnönü Hükûmetinde de Bayındırlık Bakanlığı görevine devam etmişti. CHP Balıkesir Milletvekili Fenni İslimyeli ise X. İnönü Hükûmetinde 25 Aralık 1963 – 20 Şubat 1965 tarihleri arasında Ticaret Bakanı olarak yer almıştı.

a’- Ticaret Eski Bakanı Fenni İslimyeli ve Bayındırlık Eski Bakanı Arif Hikmet Onat Haklarında Giresun Milletvekili Nizamettin Erkmen ile Giresun Senatörü Sabahattin Orhon Tarafından Hazırlanan Meclis Soruşturması Önergesi

Giresun Milletvekili Nizamettin Erkmen ile Giresun Senatörü Sabahattin Orhon, 1964 yılı fındık alımı sırasında Ordu Milletvekili ve zamanın Bayındırlık Bakanı Arif Hikmet Onat’ın Fisko Birliğe müdahalesi ve elindeki fındığın zamanında satılmasının önlenmesine yol açan girişimlerde bulunması ve aynı devrede Ticaret eski Bakanı Fenni İslimyeli’nin de muvazaalı bir şekilde Amerika’ya lisans verilmek ve gereken önlemleri aldırılmamak suretiyle fındıkların Avrupa limanlarına boşaltılmasına ve spekülâtlörlere imkân hazırlayıp fiyat sukutuna neden olması yüzünden haklarında Meclis Soruşturması açılması isteminde bulunmuşlardı.

¹⁰³⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 10, (20.03.1964), s. 251.

¹⁰³⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 10, (20.03.1964), ss. 251-252.

Nizamettin Erkmen ve Sabahattin Orhon, TBMM Başkanlığına sundukları soruşturma önergesinde şöyle demektedirler:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Geçen yıl fındık rekolte tahmini 30. 6.1964 tarihinde Giresun Ticaret Odasında ilgililerin toplantısı sonunda 164 milyon kilo olarak tesbit edilmiş ve bu yüksek rekolte karşısında bâzı tedbirleri almak lüzumunu hisseden Hükümet:

1 - Evvelâ 5.8.1964 tarih ve 6/3416 sayılı Kararname ile, Fisko Birlik ortaklarından 450 ve ortak dışı müstahsilden 425 kuruş bedel mukabilinde mubayaa yapılmasını ve bedellerinin karşılanması için 450 milyon liralık mubayaa kredisinin Ziraat Bankasınca sağlanmasını öngörmüştür.

Ayrıca fiyat istikrarını sağlamak amacıyla ortak dışında alınacak 60 milyon kilo kabuklu fındığın piyasadan çekilerek gelecek yıla devrini düşünmüş ve ortak olmıyan müstahsilin fındığına verilecek 25 kuruş noksan fiyat farkından meydana gelecek mebalığı, muhtemel zararları karşılamak üzere Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasında açılacak bir fon hesabında toplanmasını kararlaştırmıştır.

II - Bu kararın ilân ve tatbik mevkiine konmasından 12 gün sonra 17.8.1964 tarihinde, Ordu Milletvekili ve zamanın Bayındırlık Bakanı Arif Hikmet Onat'ın başkanlığında, Ordu Valiliği makamında Vali Mustafa Karaer, Fisko Birlik İdare Meclisi Reisi Ahmet Kaya Tirali ve Fisko Birlik Umum Müdürü Atıf Olgaç'ın iştirakiyle bir toplantı yapılmış ve toplantı sonunda bir protokol düzenlenmiştir.

Bu protokol ile ortak dışı müstahsilden alınacak fındığın mubayaa bedeli 440 kuruşa çıkarılmış, ayrıca Fisko Birliğin, ortaklarından alacağı yeni mahsulü, bundan böyle lâıyk olduğu değeri bulasıya kadar piyasaya arz etmemesi karara bağlanmış ve bu karar derhal Anadolu Ajansı vasıtasıyla ilân ettirilmiştir.

Sureta isabetli gibi görünen bu karar aslında başka gayeler ile çıkarılmıştır. Vakia protokol metnini, müstahsil ile Fisko Birlik menfaatlerine uygun gibi yorumlamak mümkün ise de, tatbikatın cereyan şekline göre hakiki maksat açıkça ortaya çıkmış, gerek müstahsil, gerek Fisko Birlik ve dolayısıyla Devletin zararı rağmına bir kısım spekülâtörlerin menfaatlerine hizmet edildiği aşikâr bir hale gelmiştir.

Şöyle ki:

a) Hükümetin rekolte fazlalığı karşısında, fiyat istikrarını sağlamak amacıyla 60 milyon kilo fındığı piyasadan çekme kararına varması ve bunu ilân etmesi büyük rekoltenin piyasa üzerinde yapmakta olduğu menfi tazyiki hafifleterek, Avrupa fiyatları Türkiye'deki mubayaa fiyatları seviyesine ulaşma temayülü göstermiş idi. Bu suretle Fisko Birliğin 101,5 \$ dan Avrupa'ya yaptığı ofertoların bir kısmı realize edilme, 10 - 15 vagon kadar iç fındık o günlerde hu fiyatlardan satılmış, dış pazarlardaki istikrarsızlık kalkarak

Fisko Birliğin daha da satış yapma imkânları ortaya çıkmış ve iç piyasada spekülâtif hareketler duraklamış idi. İşte bu sıralarda ne kamuni yetkisi, ne de vazifesi değil iken Arif Hikmet Onat tarafından vâki müdahale sonunda Fisko Birliğin piyasadan çektirilmesi ile, spekülâtörlere kapanmaya yüz tutan piyasa, spekülâtörler lehine büyük imkânlarla açılmış ve fiyatlar birden 97 \$ a ve daha aşağı seviyelere doğru seyretmeye başlamıştır.

b) 15.8.1964 tarihli karara göre, müdahale mubayaası için takdir edilen 425 kuruşluk fiyatın 440 kuruşa yükseltilmesi de keza müstahsile hizmet gayesinden ziyade bir kısım nüfuzlu aracıları himaye ve bâzı politik düşüncelerle yapılmıştır.

Bölgenin yegâne geçim vasıtası olan fındık mahsulünün çok daha yüksek fiyatla satılması ve müstahsilin daha fazla kazanmasını arzu etmiyen hiç kimse yoktur. Ancak, bu arzunun samimî olması, fiyat tesbiti ile fiyat artırmalarında himaye gayesine ve politik menfaatlere değil; iktisadi icaplara ve istikbal hesaplarına dayanılması gerekir.

5.8.1964 tarihli Karar ile tesbit olunan 425 kuruş alım fiyatı, 12 gün sonra 440 kuruşa çıkabiliyor ve bu iş bir Hükümet üyesinin kararı ile olabiliyor idi ise, ne için daha önce 440 kuruş tâyin edilmemiş de 425 kuruş tesbit edilmiştir ve şimdi Ordu'da Bayındırlık Bakanı Arif Hikmet Onat hunu hangi sebebe istinaden 440 kuruşa çıkartmakta ve henüz Hükümet kararı haline gelmeden nasıl Anadolu Ajansında derhal ilân ettirmek suretiyle tatbik ettirmektedir?

Bu yol, Arif Hikmet Onat'ın dolayısıyla C.H.P. nin bir nevi propagandasını yapmak ve 425 kuruşluk fiyatın ilânından sonra, müstahsil ile bu fiyat üzerinden bağlantı yapan bir kısım eşhasa açıktan para kazandıran bir yoldur. Tatbikat da böyle olmuş, bu artıştan müstahsilden çok bir kısım nüfuzlu aracılar faydalanmıştır. Müstahsil ve Anayasamıza göre geliştirilmesi gereken kooperatifçilik düşünülse idi 15 kuruşluk farkın ortaklara da tanınması ve fındıklarının 465 kuruştan alınması, ortak ile olmiyan arasında farklı muamele yapılmaması ve eşitlik prensibinin bozulmaması gerekir idi.

Bundan başka ortak olmiyanların fındığına verilen noksan fiyat farkının 25 yerine 10 kuruşa indirilmesi dolayısıyla de bâzı aracılara Hazineden 10 milyon lira aktarılmaz idi.

III - Temmuz 1964 te yürürlüğe giren Dış Ticaret Rejimi ile fındık ihracı serbest bırakılmış fakat türlü müdahale ve beceriksizlikler yüzünden Fisko Birliğin ihracat yapması mümkün olamamıştır. Meydana gelen muazzam stok, muhassas kredinin tamamen kullanılması ve yeni mubayaa için ilâve kredi sağlanamaması karşısında 4 Ocak 1965 tarihli Dış Ticaret Rejimi ile fındık ihracı lisansa bağlanmıştır. Ancak usulüne göre müracaat edip lisans istiyen ihracatçıların talepleri, Avrupa'da 101,5 dolar fiyat olmadığı, satışlarda muvazaa bulunduğu iddiası ile reddedilmiş, Fisko Birlik de satış yapamadığı için en müsait aylarda (İhraç ayları Ocak, Şubat) Türkiye'den Avrupa'ya fındık gönderilememiş, buna mukabil İspanya ve İtalya bizim pazarlarımıza

el atmıştır. Avrupa satışları bu mülâhazalar ile reddedilirken sanki müsait fiyat mevcut imiş gibi, Amerika ihraç talepleri müspet karşılanmış, bu yoldan faydalanan 14 ayrı firmanın yekûn ihracatının yarısından fazlasını C.H.P. li oldukları bilinen 4 firma almıştır. Bilâhara 4 ncü Koalisyon Hükümeti bu anormal yolu kapamış ise de Amerika için alman lisansa göre yüklenen bu findıkların Avrupa limanlarına boşaltıldığı ve 97 civarında muamele gördüğü anlaşılmıştır.

Bu suretle bir kısım spekülâtörlerin, hiçbir müeyyideye bağlanmaksızın Avrupa 'ya düşük fiyatla findık satmasına imkân verilmiş, buna mukabil dürüst tüccarın kırılmış ve bozulmaya yüz tutmuş findıklarının ihracına müsaade edilmemek suretiyle keyfi ve himayekâr hareketlerde bulunulmuştur.

IV - Yukarda 'açıkladığımız ve maddi delillerini ortaya koyduğumuz hâdiseler ve bunların tatbikatı, memleket ekonomisine zararlı neticeler getirmiş, keyfi idarenin, partizanlığın ve mesuliyetsizlik duygusunun tipik örneklerini teşkil etmiştir.

Gerek bu sebeple, gerek komisyonlar ve Umumi Heyet huzurunda yapacağımız açıklamalar, eski Ticaret Bakanı Fennî İslimyeli ile sabık Bayındırlık Bakanı Arif Hikmet Onat 'ın hem cezai, hem de malî mesuliyetlerini gerektirir.

Ezcümle:

1. a) Arif Hikmet Onat 'ın düzenlettiği ve tatbik mevkiine koyduğu karar ile Fisko Birliğin satışına engel olunması karşısında derhal müdahalede bulunmak ve bu suretle yapılmakta olan ofertoları durdurmak ve Fisko Birliğin elindeki iç findığın zamanında satılmasını önlemekten dolayı hareketine uyan T.C. Kanununun 230 ncu maddesi gereğince,

(b) Yine Arif Hikmet Onat 'ın ihdas ettiği emrivâkii benimseyerek müdahale mubayaası fiyatını 440 kuruşa çıkartmak suretiyle Hazineyi 10 milyon lira zarara soktuğundan dolayı hareketine uyan T. C. Kanununun 240 ncı maddesi gereğince,

c) Avrupa için lisans verilmediği halde aynı devrede muvazaalı bir şekilde Amerika 'ya lisans verilmek ve gerekli tedbiri aldurmamak suretiyle findıkların Avrupa limanlarına boşalmasına ve spekülâtörlere imkân hazırlayıp fiyat sukutuna sebebiyet vermesinden, hareketine uyan T. C. Kanununun 230 ncu maddesi gereğince sabık Ticaret Vekili Fennî İslimyeli,

2. Hükümetçe alman 5.8.1964 Tarih ve 6/3416 sayılı Kararı kısmen tadil ve bâzı yeni hükümler vaz'etmek ve bunları Fisko Birlik yetkilileri vasıtasıyla ilân ettirip tatbik mevkiine koydurmak suretiyle Hükümetin yetkilerine tecavüz ettiği ve kendini onun yerine koyduğundan, hareketine uyan T. C. Kanununun 252 nci maddesi gereğince ve Hükümet üyeliği sıfatını kötüye kullanarak findık fiyatına müdahale ve Fisko Birliğin ihracatına mâni olduğu, bu yüzden Hazineyi 10 milyon Tl. zarara soktuğu gibi, spekülâtif hareketlere sebebiyet vermek suretiyle de findık mahsulünün satışının gecikmesine ve

açılan kredilerin donması suretiyle memleket ekonomisine zarar vermesinden hareketine uyan T. C. Kanununun 240 ncı maddesi uyarınca sabık Bayındırlık Bakanı Arif Hikmet Onat,

Haklarında Meclis soruşturması açılmasını Anayasanın 90 ve T.B.M.M. İçtüzüğü'nün 12 ve mütaakip maddelerine göre arz ve talebederiz. ”¹⁰³⁶

b’- Soruşturma Önergesinin TBMM Genel Kurulunda Görüşülmesi ve Görüşmelerde İlk Kez Uygulanan 1 Mart 1965 Tarihinde Yürürlüğe Girmiş Olan Yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü Hükümleri Uyarınca Hazırlık Komisyonu Kurulması

Ticaret Eski Bakanı Fenni İslimyeli ve Bayındırlık Eski Bakanı Arif Hikmet Onat haklarında Giresun Milletvekili Nizamettin Erkmen ile Giresun Senatörü Sabahattin Orhon tarafından hazırlanan soruşturma önergesi, TBMM Birleşik Toplantısının 15 Haziran 1965 tarihli 9. Birleşiminde Genel Kurulda okunmuş ve Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Nurettin Ok, yeni yapılan ve Resmî Gazetede yayımlandığı 1 Mart 1965 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün¹⁰³⁷ ilgili kuralları gereğince izlenecek yöntemi açıklamıştı. Başkanvekili Ok'un açıklaması şöyleydi:

“Muhterem arkadaşlarım; Giresun Milletvekili Nizamettin Erkmen ile Giresun

Senatörü Sabahattin Orhon'un, eski Ticaret Bakanı Balıkesir Milletvekili Fennî İslimyeli ve eski Bayındırlık Bakanı Ordu Milletvekili Arif Hikmet Onat haklarında, Anayasanın 90 ncı maddesi gereğince bir Meclis soruşturması açılmasına dair önergesini okutmuş bulunuyoruz. T.B.M.M. Birleşik Toplantı İçtüzüğü'nün 14 ncü maddesinin ilk fıkrası gereğince bu konuda vâki müracaat üzerine Başbakanlığa ve ilgili Bakanlara bilgi verilmiş ve konu, bu bilginin verilışinden itibaren yedi gün içinde -gündeme alınmış bulunmaktadır. Sözü geçen içtüzüğün 14 ncü maddesinin ikinci fıkrası gereğince ise, konunun gündeme alındığı gün, Genel Kurul bu hususta soruşturma açılmasının gerekli olup olmadığına dair inceleme yapmak üzere bir Türkiye Büyük Millet Meclisi

¹⁰³⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 9, (15.06.1965), ss. 203-206.

¹⁰³⁷ 1961 Anayasasının Geçici 3. maddesinde, yeni Anayasaya göre kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisinin, Millet Meclisinin ve Cumhuriyet Senatosunun toplantı ve çalışmaları için, yeni içtüzükleri yapıncaya kadar, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğü hükümlerinin uygulanacağı öngörülmekteydi. Bu doğrultuda, daha önce ele alınan Meclis Soruşturması taleplerinde, bu maddede sözü geçen Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27 Ekim 1957 tarihinden önce yürürlükte olan İçtüzüğü hükümleri uygulanmıştı. Ancak, biraz gecikilmiş olsa da, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü yapıp, Resmî Gazetede yayımlandığı 1 Mart 1965 tarihinde yürürlüğe girince, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısında ele alınması gereken Meclis Soruşturması açılmasına yönelik istemlerde, artık bu yeni İçtüzük hükümlerinin uygulanması gerekmekteydi. TBMM Birleşik Toplantısı İçtüzüğü metni için bkz. Şeref İba, *Osmanlı'dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri*, ss. 146-152; *Resmî Gazete*, 1 Mart 1965, Sayı: 11941.

*Soruşturma Hazırlık Komisyonunu görüşme yapılmaksızın seçmek zorunda olup yarısı Cumhuriyet Senatosu üyesi, diğer yarısı da milletvekillerinden olmak üzere altı kişiden ibaret bir komisyon teşkil edilmesi gerekmektedir. Şimdi, bu komisyona genel hükümler muvacehesinde gösterilen adayların isimlerini okuyacağım. Ancak, yine 14 ncü maddenin 3 ncü fıkrasında mündemiç esasa göre haklarında soruşturma talebi bulunan her iki eski Bakanın bu seçilecek komisyona Genel Kurulca tesbit edilecek müddet içinde ve âzami 15 günü geçmemek üzere 15 günlük muayyen müddet içinde gerekli izahatta bulunmaları meşruttur. Bu sebeple müsaade buyurursanız bu 15 günlük âzami haddi arkadaşlarımıza tanıyalım. Seçilecek komisyona 15 gün içinde -çünkü âzami had budur- gerekli izahatta bulunsunlar.”*¹⁰³⁸

Başkanvekili Ok'un açıklamasından anlaşılağı gibi, eski Bakanlar Fenni İslimiyeli ile Arif Hikmet Onat haklarında Meclis Soruşturması isteminde bulunulması üzerine, 1 Mart 1965 tarihinde yürürlüğe giren TBMM Birleşik Toplantısı İçtüzüğünün 14. maddesinin ilk fıkrası gereğince, TBMM Başkanlığınca ilgili Bakanlara durumdan bilgi verilmiş ve bu bilginin verilişinden başlayarak 7 gün içinde soruşturma önergesi TBMM'nin gündemine alınmıştır. Gerçekten, TBMM Birleşik Toplantısı İçtüzüğünde, Meclis Soruşturmasının düzenlendiğı III. Kısımdaki maddelere baktığımızda, 12. maddede, görevde bulunan veya görevinden ayrılmış olan Başbakan veya bir Bakanlar Kurulu üyesi hakkında Meclis soruşturması açılması isteminin bir veya birkaç Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi tarafından yapılabileceğinin hükme bağlandığını; 13. maddede ise, yargı mercilerince bir işin takibi sırasında görevde bulunan veya görevinden ayrılmış olan Başbakan veya Bakanlar Kurulu üyelerinden birinin Bakanlar Kurulunun genel siyasetinden veya Bakanlıklarının görevleriyle ilgili işlerden dolayı cezai sorumluluğı gerektiren fiilleri sebebiyle görevsizlik kararı verilirse, Başbakanlık eliyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Başkanlığına başvurulacağını belirttiğini görmektediriz. İçtüzüğün 14. maddesinde, TBMM üyelerince veya yargı organlarınca bir soruşturma talebi geldiğinde, TBMM Başkanlığınca, durumdan derhal ilgili Başbakan veya Bakanlar Kurulu üyesine haber verileceğı, bu bilgilendirme tarihinden başlayarak en geç 7 gün içinde konunun TBMM Birleşik Toplantısı gündemine alınacağı ve önerenin Genel Kurulda okunduğı gün görüşme yapılmaksızın üçü Millet Meclisinden, üçü Cumhuriyet Senatosundan olmak üzere 6 üyeli bir hazırlık komisyonunun kurulacağı, ilgili Başbakan veya Bakanlar Kurulu üyesinin görüşlerini hazırlık komisyonunun kurulduğı tarihten itibaren 15 günü aşmamak koşuluyla TBMM Genel kurulunun belirleyeceği süre içinde komisyona bildireceğı ve komisyonun incelemelerini 30 gün içinde tamamlayacağı, tamamlayamadığı takdirde TBMM Genel Kurulundan gerekçesini bildirmek şartıyla ek süre isteyebileceğini ve bu sürenin 30 günü geçemeyeceğı öngörülmekteydi. Yine 14. maddede, hazırlık komisyonu raporunu hazırlayıp TBMM Başkanlığına verdiğinde, Başkanlıkça bu

¹⁰³⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 9, (15.06.1965), s. 206.

raporun derhal ilgili Başbakan veya Bakanlar Kurulu üyesine iletileceği ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine dağıtılacağı; raporun üyelere dağıtılmasından yedi gün sonraki birleşimin gündemine alınacağı da belirtilmekteydi. 15. maddede ise bu aşamalardan sonra yapılacak işlemler düzenlenmekteydi. Bu bağlamda, sözü edilen birleşimde, hakkında soruşturma açılması istenen başbakan veya bakanın, ardından da soruşturma önergesini verenlerden ilk imza sahibinin veya onun göstereceği bir diğer imza sahibinin ve Soruşturma Hazırlık Komisyonunun da herhalde dinlenecekleri ve Meclis soruşturması açılıp açılmayacağının Genel Kurulca kararlaştırılacağı öngörülmekteydi.

Hazırlık komisyonunun raporu üzerinde yapılan bu görüşmede TBMM Genel Kurulu soruşturma açılmasına karar verirse, bir soruşturma komisyonunun kurulması gerekmekteydi ve İçtüzüğün 16. maddesinde, bu komisyonun 6 ilâ 16 üyeden oluşacağı ve komisyona Millet Meclisinden seçilecek üyelerle Cumhuriyet Senatosundan seçilecek üyelerin eşit sayıda olacakları belirtilmişti. Nihayet, İçtüzüğün 19. maddesinde soruşturma komisyonunun raporunu hazırlayıp TBMM Başkanlığına sunmasından sonraki süreç düzenlenmekteydi. Bu bağlamda, anılan madde uyarınca, rapor, o sırada görevde bulunsun veya bulunmasın, ilgili Başbakan veya Bakanlar Kurulu üyesinin de dinleneceği bir görüşmeden sonra Genel Kurulca oylanıp karara bağlanacaktı. Eğer rapor ve onu kabul eden Genel Kurul kararı Yüce Divana sevk yönünde ise, hangi ceza hükmüne dayanıldığıının belirtilmesi gerekmekteydi. Komisyonun Yüce Divana sevk etmeme önerisinde bulunduğu raporlarının reddi, ancak, Yüce Divana sevk yönünde verilen ve hangi ceza hükmüne dayanıldığıını gösteren bir önerenin kabulüyle mümkün olabilmekteydi¹⁰³⁹.

¹⁰³⁹ İçtüzüğün değindiğimiz bu düzenlemelerinde sözü geçen madde metinleri şöyledi:

ÜÇÜNCÜ KISIM

Meclis Soruşturması ve Yüce Divana sevk

Madde 12 — Görevde bulunan veya görevinden ayrılmış olan Başbakan veya bir Bakanlar Kurulu üyesi hakkında Meclis soruşturması açılması isteminin bir veya birkaç Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi tarafından yapılması takdirinde, bu konudaki önergede, Başbakan veya ilgili Bakanlar Kurulu Üyesi tarafından, Bakanlar Kurulunun genel siyasetinden veya Bakanlıkların görevleriyle ilgili işlerden dolayı cezai sorumluluğu gerektiren fiillerin görev sırasında işlendiğinden bahs olunmak gereklidir.

Önergede hangi fiillerin hangi Kanun ve Nisama aykırı olduğunu, maddesini de zikretmek ve gerekçe de göstermek suretiyle belirtmek zorunludur.

Yargı mercileri tarafından başvurma

Madde 13 — Yargı mercilerince bir işin takibi sırasında görevde bulunan veya görevlinden ayrılmış olan Başbakan veya Bakanlar Kurulu üyelerinden birinin Bakanlar Kurulunun genel siyasetinden veya Bakanlıklarının görevleriyle ilgili işlerden dolayı cezai sorumluluğu gerektiren fiilleri sebebiyle görevsizlik kararı verilirse, Başbakanlık eliyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Başkanlığına başvurulur.

Meclis Soruşturması hazırlık komisyonu

Madde 14 — 12 nci veya 13 üncü madde gereğince Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Başkanlığına başvurulduktan, Başkanlık, durumdan derhal ilgili Başbakan veya Bakanlar Kurulu üyesine bilgi verir. Konu, bu bilginin verildiği tarihten başlayarak yedi gün içinde gündeme alınır.

Hemen yukarıda, Başkanvekili Nurettin Ok'un TBMM Genel Kuruluna yaptığı açıklamada da görüldüğü gibi, yeni İçtüzük kuralları uyarınca, Ticaret eski Bakanı Fenni İslimyeli ile Bayındırlık eski Bakanı Arif Hikmet Onat haklarında Meclis Soruşturması açılmasını öneren önerenin TBMM Birleşik Toplantısının 15 Haziran

Konunun gündeme alındığı gün, genel kurul, bu hususta soruşturma açılmasının gerekli olup olmadığına dair inceleme yapmak üzere bir Türkiye Büyük Millet Meclisi Soruşturma Hazırlık Komisyonunu görüşme yapmaksızın seçer. Bu komisyon, altı Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesinden kurulu olup üyelerinin yarısı Cumhuriyet Senatosu üyesi, yarısı da milletvekili olur. Bu komisyonun seçilmesinde genel hükümler uygulanır.

Komisyonun çalışmaları gizlidir.

Komisyon, üyeleri arasından bir Başkan, bir Sözcü ve bir Kâtip seçer.

Komisyon, raporunu otuz gün içinde Başkanlığa verir. İlgili Başbakan veya Bakanlar Kurulu üyesi, genel kurulca tesbit edilecek süre içerisinde yazılı görüşlerini Komisyona verir; bu süre, Komisyonun seçildiği tarihten başlayarak onbeş günü geçemez.

Komisyon, 17 nci maddenin 2 nci fıkrasında sayılan yetkilere sahiptir.

Komisyon, incelemelerini otuz gün içinde tamamlayamıyorsa, gerekçesini belirterek genel kuruldan bu sürenin uzatılmasını isteyebilir. Bu süre, otuz günden fazla uzatılamaz.

Komisyon raporunu verince, bu rapor, derhal ilgili Başbakan veya Bakanlar Kurulu üyesine iletilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine dağıtılır. Rapor, üyelere dağıtıldıktan yedi gün sonraki birleşimin gündemine alınır.

Meclis Soruşturması açılması

Madde 15 — 14 üncü maddenin 8 inci fıkrasında bahis konusu birleşimde, -o sırada görevli bulunsun veya bulunmasın- ilgili Başbakan veya Bakanlar Kurulu üyesinin, önergeyi verenlerden ilk imza sahibinin veya onun göstereceği bir diğer imza sahibinin ve Soruşturma Hazırlık Komisyonunun da herhalde dinlenecekleri bir görüşmeden sonra, Meclis soruşturması isteminin dikkate alınıp alınmaması hakkında genel kurulca karar verilir.

Yukarıdaki fıkra da bahis konusu görüşmede son söz hakkı, hakkında soruşturma açılması istenen kimseye aittir:

T B M.M. Soruşturma Komisyonunun seçilmesi

Madde 16 — Meclis soruşturması açılmasına karar verilirse, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı, soruşturmanın yapılmasını, altıdan onaltıya kadar üyeden kurulu bir Türkiye Büyük Millet Meclisi Soruşturma Komisyonuna havale eder. Bu komisyonda, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin ve milletvekillerinin sayısı eşit olur. Bu komisyonun seçilmesinde genel hükümler uygulanır.

Komisyon, kendisine bir Başkan, bir Başkanvekili, bir Sözcü ve bir Kâtip seçer. Oylarda eşitlik halinde, Başkanlık yapan üyenin oyu iki sayılır.

...

Soruşturmanın sonuçlanması

Madde 19 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Soruşturma Komisyonunun raporu, -o sırada görevde bulunsun veya bulunmasın- ilgili Başbakan veya Bakanlar Kurulu üyesinin de dinleneceği bir görüşmeden sonra genel kurulca oylanır.

Komisyonun Yüce Divana sevk tavsiyesinde bulunan raporları ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısının Yüce Divana sevk kararlarında, hangi ceza hükmüne dayanıldığı belirtilir.

*Komisyonun Yüce Divana sevk etmeme tavsiyesinde bulunan raporlarının reddi, ancak, Yüce Divana sevk dair olarak verilip sevk kararının hangi ceza hükmüne dayanacağını gösteren bir önerenin kabulüyle mümkün olur.” Bkz. Şeref İba, **Osmanlı'dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri**, ss. 148-150; **Resmî Gazete**, 1 Mart 1965, Sayı: 11941.*

1965 tarihli 9. Birleşiminde okunması sonrasında, 3 milletvekili ve 3 senatörden oluşan bir Hazırlık Komisyonunun seçimine geçilmiş, ancak oylamada yeter çoğunluğun bulunmadığı anlaşıldığından, söz konusu seçim 17 Haziran 1965 tarihli 11. Birleşimde tekrarlanmıştı. Bu seçimde, Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünalı (AP), Samsun Üyesi Refet Rendeci (AP), Ordu Üyesi Şevket Köksal (CHP), Balıkesir Milletvekili Ahmet Aydın Bolak (CHP), Urfa Milletvekili Atalay Akan (CHP) ve Trabzon Milletvekili Ekrem Dikmen (AP) Hazırlık Komisyonuna seçilmişlerdi¹⁰⁴⁰.

Komisyonun seçimine geçilmeden önce, Soruşturma Önergesinin Genel Kurulda okunduğu 15 Haziran 1965 tarihli 9. Birleşimde, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Nurettin Ok, yeni İçtüzük gereğince, hakkında soruşturma istenen bakan/bakanların oluşturulacak hazırlık komisyonuna 15 günü geçmemesi koşuluyla Genel Kurulun belirleyeceği süre içinde açıklamada bulunmaları gerektiğini hatırlatmış ve Fenni İslimyeli ile Arif Hikmet Onat'a azami süre olan 15 gün içinde kurulacak komisyona açıklamada bulunmaları hususunu oya sunmuştu¹⁰⁴¹. TBMM Genel Kurulu, Başkanvekili Ok'un bu önerisini kabul ettiği için, komisyon üyelerinin seçildiği 17 Haziran 1965 tarihinden itibaren azami 15 gün içinde, haklarında soruşturma açılması istenen Ticaret eski Bakanı Fenni İslimyeli ile Bayındırlık eski Bakanı Arif Hikmet Onat'ın haklarında ileri sürülen suçlamalara yönelik olarak Hazırlık Komisyonuna açıklamada bulunmaları gerekmekteydi.

c'- Soruşturmanın Millet Meclisinin 12. Dönemi İçinde Tamamlanamaması Nedeniyle 13. Döneme Sarkması ve Kurulan Yeni Hazırlık Komisyonunun Kararına Uygun Biçimde TBMM Genel Kurulunun İki Bakan Hakkında Soruşturma Açılmasına Gerek Olmadığına Karar Vermesi

Millet Meclisi Genel Kurulu, 16 Temmuz 1965 tarihli 147. Birleşimde, yeni seçimler sonrası toplanılmak üzere tatile girilmesine karar verdiği için, 10 Ekim 1965 tarihinde yapılacak seçimlerle Millet Meclisinin 13. Döneminin oluşmasından önce TBMM Birleşik Toplantısının gerçekleştirilebilmesine de imkân yoktu. Bu doğrultuda, 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan seçimlerden sonra yeni milletvekillerinin 22 Ekim 1965 tarihinde and içerek göreve başlamasıyla Millet Meclisinin 13. Dönemi faaliyete geçmiş oldu ve Millet Meclisinin 13. Dönemine denk düşen evrede TBMM Birleşik Toplantısının ilk birleşimi de 15 Aralık 1965 tarihinde yapılabildi. Bu Birleşim gündeminin 3. maddesinde Giresun Milletvekili Nizamettin Erkmen ile Giresun Senatörü Sabahattin Orhon'un eski Ticaret Bakanı Fennî İslimyeli ve eski Bayındırlık Bakanı Arif Hikmet Onat haklarında Meclis Soruşturması açılmasına yönelik önergesi yer almaktaydı ve Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili İsmail Arar, bu soruşturma istemi için TBMM Birleşik Toplantısı İçtüzüğü

¹⁰⁴⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 9, (15.06.1965), s. 206; Birleşim 11, (17.06.1965), s. 213..

¹⁰⁴¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 9, (15.06.1965), s. 206.

uyarınca Hazırlık Komisyonu oluşturulması gerektiğine dikkat çektikten sonra, siyasî parti gruplarına bu komisyona aday göstermeleri için Başkanlık Divanınca talepte bulunulacağını duyuruyor ve seçimin gelecek birleşimde yapılacağını bildiriyordu¹⁰⁴². TBMM Birleşik Toplantısının 19 Ocak 1966 tarihli 2. Birleşiminde, seçim gerçekleştirilebilmiş ve Cumhuriyet Senatosu Adana Üyesi Mehmet Ünal, Samsun Üyesi Refet Rendeci, Ordu Üyesi Şevket Köksal, Rize Milletvekili Cevat Yalçın, Urfa Milletvekili Atalay Akan, Ankara Milletvekili Hüseyin Balan, yeniden oluşturulan Hazırlık Komisyonuna seçilmişlerdi¹⁰⁴³. Komisyonun TBMM Genel Kurulundan talebi üzerine kendisine tanınan çeşitli süre uzatımları ile yürüttüğü ön soruşturma sonunda hazırladığı ve iki Bakan hakkında soruşturma açılmasına gerek olmadığını belirttiği ayrıntılı rapor¹⁰⁴⁴, TBMM Birleşik Toplantısının 6 Temmuz 1966 tarihli 10. Birleşiminde kabul edilmişti¹⁰⁴⁵. Böylece Millet Meclisinin 12. Döneminde başlayan bu ön soruşturma, eski Ticaret Bakanı Fennî İslimyeli ile eski Bayındırlık Bakanı Arif Hikmet Onat haklarında başka bir işlemin yapılmasına gerek kalmadan sona ermiş, bir diğer deyişle iki Bakan da aklanmışlardı.

ff- Ticaret Bakanı Macit Zeren Hakkında Meclis Soruşturması İstenmesi

a’- Giresun Milletvekilleri M. Kemal Çilesiz ile Naim Tirali’nin Hazırladıkları Meclis Soruşturması Önergesi

Millet Meclisinin 12. Dönemine rastlayan evrede TBMM Birleşik Toplantısında ele alınan son Meclis Soruşturması talebi, Ticaret Bakanı Macit Zeren’e yönelikti. Cumhuriyet Senatosu Amasya Üyesi Macit Zeren, Millet Meclisinin 12. Döneminde, Cumhuriyet Senatosu eski Başkanı Suat Hayri Ürgüplü Başkanlığı altında kurulan ve 20 Şubat 1965 – 27 Ekim 1965 tarihleri arasında görev yapan Hükûmette, Ticaret Bakanlığı görevini üstlenmiş bulunuyordu. Giresun Milletvekilleri M. Kemal Çilesiz ile Naim Tirali, Millet Meclisinin 12. Döneminin bitimine çok az bir zaman kala Ticaret Bakanı Macit Zeren hakkında Meclis Soruşturması açılması isteminde bulunmuşlardı ve TBMM Başkanlığına sundukları 22 Haziran 1965 tarihli önergelerinde şöyle demektedirler:

“T.B.M.Meclisi Başkanlığına

İhracatımızın ortalama % 15 ini teşkil ederek, dış ticaret dengemizde önemli bir yer tutan fındık mahsulümüzün 1964 yılında rekor seviyeye erişmesi, 3 ncü İnönü Hükümetini çok isabetli bâzı kararlar almak zorunda bırakmıştır. Bu kararlardan başlıcası; mevsim başında 164 milyon kilo olarak tahmin

¹⁰⁴² **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Toplantı: 5, Cilt: 5, Birleşim: 1, (15.12.1965), ss. 1-3.

¹⁰⁴³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Toplantı: 5, Cilt: 5, Birleşim: 2, (19.01.1966), s. 7, 10.

¹⁰⁴⁴ TBMM S. Sayısı: 33, “Cumhuriyet Senatosu Giresun Üyesi Selâhattin Orhon ve Giresun Milletvekili Nizamettin Erkmen’in, eski Ticaret Bakanı Balıkesir Milletvekili Fennî İslimyeli ile eski Bayındırlık Bakanı Ordu Milletvekili Arif Hikmet Onat haklarında Anayasanın 90 ncı maddesi gereğince bir Meclis Soruşturması açılmasına dair önergesi ve Soruşturma Hazırlık Komisyonu raporu”, **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Toplantı: 5, Cilt: 5, Birleşim: 10’un sonuna ekli, (06.07.1966), ss. 15-25.

¹⁰⁴⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Toplantı: 5, Cilt: 5, Birleşim: 10, (06.07.1966), s. 115.

edilen rekoltenin, 60 milyon kilosunu gelecek yıla bırakmak üzere depo etmek ve Fisko Birlik eliyle, fındık tarım satış kooperatiflerine ortak olmıyan fındık müstahsıllarının fındığını da, hem ihraç imkânlarını elde tutabilecek, hem köylüyü himaye edecek bir asgari fiyat üzerinden satın almaktır.

3 ncü İnönü Hükümetinin fındık müstahsilinin yüzünü güldüren bu çok yerinde kararı, rekoltenin 164 milyon kilonun da üstüne çıkarak 200 milyon kiloyu aşması yüzünden, 5.8.1964 tarih ve 6-3416 sayılı Kararname ile ayrılan 450 milyon liralık mubayaa kredisine 63 milyon liralık bir ilâve yapılmasını gerektirmiş ve böylece rekor seviyedeki fındık mahsulüne rağmen, iç ve dış piyasalarda fiyat istikrarınınsağlanmasına çalışılmış, zamanın Başbakan Yardımcısı Sayın Dr. Kemal Satır tarafından radyolar vasıtasıyla, fındığın son kilosuna kadar, ilân edilen fiyatüzerinden Hükümet tarafından mubayaa edileceği millete açıklanmıştır.

3 ncü İnönü Hükümetinin bütçe müzakereleri sırasında çekilmek zorunda bırakılması üzerine, kurulan 4 ncü Koalisyon Hükümetinin Ticaret Bakanı SayınMacit Zeren'den, bir yandan Millet Meclisinde yapılan gündem dışı konuşmalarla, bir andan Fisko Birlik yöneticilerinin ısrarla talepleriyle, eski Hükümetin mubayaa politikasına devam etmesi istenmişse de, Ticaret Bakanı Sayın Macit Zeren gereken kararı vermekte aylarca gecikmiştir. Bu gecikme ve fındık müstahsilina Ticaret Bakanlığı tarafından yeterli bir açıklama yapılmaması, Anayasamızın 52 nci maddesinin açık hükmüne rağmen, onbinlerce fındık müstahsilina, evlerinde veya ambarlarında sakladıkları fındıkları 4,40 lira yerine 2,40 liraya kadar ellerinden çıkarmalarına sebeb olmuştur.

Bu ihmal sadece içerde fiyatların düşmesine sebeb olmakla kalmamış, müstahsilin fındığını yok pahasına ele geçiren bâzı ihracatçılar, asgari ihraç fiyatına uyar görünerek, eski Hükümetin aldığı önleyici kararlar Ticaret Bakanı Sayın Macit Zeren tarafından değiştirildiği için, ristrunlu satışlarına devam etmişler ve böylelikle dış piyasada fiyatlar beklenen gelişmeyi göstermekte gecikmiştir.

Nitekim, aradan aylar geçtikten sonra, Ticaret Bakanı Sayın Macit Zeren yaptığı bir Doğu - Karadeniz gezisinde, kendisine yetkili ve sorumlu kişiler tarafından anlatılmak istenen durumu bizzat görmüş ve Ankara 'ya dönüşünde mubayaaya devam kararı almış, böylece iç ve dış piyasada beklenen fiyat gelişmesi derhal başlamıştır.

Kısa olarak anlatmaya çalıştığımız durum karşısında, Ticaret Bakan Sayın Macit Zeren'in ihmali yüzünden, onbinlerce fındık müstahsili ellerindeki mahsulü aşağı-yukarı yan fiyatına satmak zorunda kalmıştır. Bundan bâzı araçlar faydalanarak dış piyasayı da ristrunlu satışlarla düşürmüşlerdir. Bu ihmal yüzünden millî ekonomimizde büyük yeri olan fındığın istikrarlı ve istifadeli satış imkânlarına açıkça sekte vurulmuştur.

Bu arada, Ticaret Bakanlığı içinde başarılı çalışmalarıyle temayüz eden

bâzı memurların, pasif görevlere nakledilmeleri de, Ticaret Bakanı Sayın Macit Zeren'in ihmalden doğan kusurlu tutumuyla yakından ilgilidir. Bakanlık bünyesinde bu kusurlu tutumun yarattığı havayı dağıtmak endişesiyle Sayın Macit Zeren'in yaptığı nakiller, ihmalden doğan kusurunun bir karinesini teşkil etmektedir.

Ticaret Bakanı Sayın Macit Zeren'in hareketi Türk Ceza Kanununun 230 ncu maddesine uymaktadır. Anayasamızın 90 ncı maddesine ve T.B.M.Meclisi İçtüzüğü'nün 12 ve 14 ncü maddelerine göre hakkında Meclis soruşturması açılması için gereken işlemin yapılmasını saygılarımızla dileriz. ”¹⁰⁴⁶

b'- Hazırlık Komisyonunun Oluşturulması

Soruşturma önergesinin TBMM Birleşik Toplantısının 30 Haziran 1965 tarihli 12. Birleşiminde okunmasından sonra, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili Ferruh Bozbeyli, TBMM Birleşik Toplantısı İçtüzüğü uyarınca, önerge hakkında görüşme yapılmaksızın bir hazırlık komisyonu oluşturulması gerektiğini bildiriyor ve siyasî partilerin komisyona önerdikleri adayların oylanmasına geçiliyordu. Ancak, oylama sonunda toplantı yeter sayısının bulunmadığı anlaşıldığından, Başkan Bozbeyli, 1 Temmuz Perşembe günü toplanılmak üzere Birleşimi kapatıyordu¹⁰⁴⁷. Ne var ki, izleyen dört Birleşim başında yapılan yoklamalarda toplantı için gereken yeter sayının bulunmadığı görüldüğünden, TBMM Birleşik Toplantısı çalışmalarına başlayamamış¹⁰⁴⁸ ve böylece 13 Temmuz 1965 tarihli 17. Birleşime kadar gelinmişti. Bu Birleşimde ise, komisyonun seçimine geçilmeden önce verilen ve Siyasî Partiler Kanunu Tasarısının görüşülmesinin, gündemdeki soruşturma önergesinden önce yapılmasını öneren bir önerge Genel Kurulca kabul edildiği için, komisyon üyelerinin seçimi yine gerçekleşmemişti¹⁰⁴⁹. 14 Temmuz 1965 tarihli 18. Birleşimde yapılan seçimde de toplantı yeter sayısının bulunmadığı anlaşıldığından, seçim bir sonraki birleşime bırakılmıştı¹⁰⁵⁰. İzleyen, 15 Temmuz 1965 tarihli 19. Birleşim ise, yapılan yoklamada çoğunluğun bulunmadığının görülmesi üzerine hiç açılmamıştı¹⁰⁵¹. Ertesi gün, 16 Temmuz 1965 tarihinde, Millet Meclisi, yeni seçimler sonrası toplanılmak üzere tatile girilmesine karar verdiğinden, 10 Ekim 1965 tarihinde yapılacak seçimlerle Millet Meclisinin 13. Dönemi oluşana değin TBMM Birleşik Toplantısından söz edebilmek de mümkün olmadığı için, Ticaret Bakanı Macit Zeren hakkında, TBMM Birleşik Toplantısının, Millet Meclisinin 12. Dönemine denk düşen evresinde

¹⁰⁴⁶ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 12, (30.06.1965), ss. 216-217.

¹⁰⁴⁷ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 12, (30.06.1965), s. 218.

¹⁰⁴⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 13, (01.07.1965), s. 220; . Birleşim: 14, (07.07.1965), s. 222; Birleşim: 15, (08.07.1965), s. 224; Birleşim: 16, (09.07.1965), s. 226.

¹⁰⁴⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 17, (13.07.1965), s. 228.

¹⁰⁵⁰ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 18, (14.07.1965), s. 293.

¹⁰⁵¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 19, (15.07.1965), s. 296.

verilen Meclis Soruşturması önergesi üzerine Hazırlık Komisyonunun seçilmesi, haliyle TBMM Birleşik Toplantısının Millet Meclisinin 13. Dönemine rastlayan evresine sarkıyordu. Bu bağlamda, TBMM Birleşik Toplantısının, 15 Aralık 1965 tarihli 1. Birleşiminde, Birleşimi yöneten Millet Meclisi Başkanvekili İsmail Arar, seçilecek komisyona aday göstermeleri için siyasî parti gruplarına gerekli tebligatın yapılacağını bildiriyor ve bu doğrultuda TBMM Birleşik Toplantısının 19 Ocak 1966 tarihli 2. Birleşiminde, Hazırlık Komisyonunun seçimine geçilebiliyordu¹⁰⁵². Bu Birleşimde gerçekleştirilebilen seçim sonrasında, Cumhuriyet Senatosu Adıyaman Üyesi Halil Ağar, Kayseri Üyesi Hüseyin Kalpaklıoğlu, Ordu Üyesi Zeki Kumrulu, Giresun Milletvekili Ali Cüceoğlu, Erzurum Milletvekili Necati Güven ve Ordu Milletvekili Şadi Pehlivanoglu, Hazırlık Komisyonu üyeliklerine seçilmişlerdi¹⁰⁵³.

c'- Hazırlık Komisyonunun Önerisi Doğrultusunda TBMM Genel Kurulunun Ticaret Bakanı Macit Zeren Hakkında Meclis Soruşturması Açılmasına Gerek Olmadığına Karar Vermesi

Komisyonun, yürütmekte olduğu ön soruşturma sırasında, süresi dolduğu için talep ettiği uzatmalar TBMM Genel Kurulu tarafından bazı tartışmalarla kendisine tanınmış¹⁰⁵⁴ ve sonunda Hazırlık Komisyonunca, Ticaret Bakanı Macit Zeren

¹⁰⁵² **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Toplantı: 5, Cilt: 5, Birleşim: 1, (15.12.1965), s. 2; Birleşim: 2, (19.01.1966), s. 7.

¹⁰⁵³ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Toplantı: 5, Cilt: 5, Birleşim: 2, (19.01.1966), s. 11.

¹⁰⁵⁴ Örneğin, İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, Meclis Soruşturması konusunda yeni TBMM Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün getirdiği düzenlemeyi açıkladıktan sonra, Hazırlık Komisyonunun görev süresinin uzatılamayacağı kanaatinde olduğunu belirtiyor ve düşüncesini şöyle savunuyordu:

"...Şimdi muhterem arkadaşlarım, burada getirilen hâdise ile ikinci bir süre istenmektedir. Bir defa deminden beri arz ve izah ettiğimiz sebeplerden dolayı bu işin süratle görülmesi ve bu arkadaşların paklanması, temize çıkarılması ve İçtüzüğü'nün en büyük gayesidir. Müzakereleri bildiğimize göre ve maksadını da açıkça ifade ettiğine göre. Sarih olarak 30 gün ikinci bir 30 gün verilmiştir. Ondan sonra üçüncü bir 30 günü bendeniz anlamamaktayım. Eğer tatbikatla biz birinci 30 günden sonra ikinci bir 30 günü kabul edecek olursak ondan sonra namütenahi 30 günleri kabul etmek mevkiine gireriz. Yani ikinciden sonra üçüncüsü, dördüncüsü, beşincisi ve altıncısını yapmaya hiçbir engel kalmaz.

Bendeniz bu birinci 30 günden sonra verilecek müddetin kesin olduğu kanaatindeyim. İşin bu müddet içerisinde bitirilmesi lâzım gelir. Bu süre 30 günden fazla uzatılamaz, diye sarahat vardır.

Şimdi, bu bakımdan bu getirilen teklifi komisyon izah edecek, şu mudur, bu mudur?.. Belki kendi hakları vardır. Burada ikinci bir noktayı arz etmek mecburiyetindeyim, bu İçtüzüğü'nün yeni tatbikatındayız. Bu da, bu komisyonun vazifesi... Eskiden Türkiye Büyük Millet Meclisinin demin okuduğum 171 nci maddesindeki alâkadar vekil veya taktiri verenler veya mazbatayı yapan encümen dinlendikten sonra taktirin... O muamele böyle alelacele, böyle efkârı umumiye önünde cereyan eden, birtakım tesirler altında kalan ve kalabilecek olan bir umumi heyet yerine daha sakın düşünerek dosyayı tetkik edecek bir heyete verilmesinden ibarettir. Ama bu heyetin vazifesi işin hakikatini köküne kadar araştırması değildir. Tıpkı eski İçtüzükteki şöyle anahatlarıyla meseleyi tetkik etmek bir hazırlık yapmak ve bu hazırlığı yaptıktan sonra getirmektir. Çünkü onu getirdikten sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi müzakere edecek, sonra asıl komisyonu seçecek. Yani suçlu olup olmadığını Meclis namına inceleyecek esas komisyon sonra seçilecek. Bu Hazırlık Komisyonu esas komisyon değildir.

Zannediyorum ki, bugünkü uzamalarda bu düşüncenin rolü var. O komisyondaki adaletli arkadaşlarımız, adaleti tam teşkil ettirelim diye, işin mahiyetini sanki esas komisyonmuş gibi tetkikata

hakkında soruşturma açılmasına gerek bulunmadığı yönünde hazırlanan Rapor¹⁰⁵⁵, TBMM Genel Kurulu tarafından da kabul edilmişti¹⁰⁵⁶. Böylece, Ticaret Bakanı Macit Zeren hakkında Millet Meclisinin 12. Dönemine denk düşen evrede başlayan bu ön soruşturma, Millet Meclisinin 13. Dönemine rastlayan 1966 yılında, TBMM Birleşik Toplantısında, Meclis Soruşturması açılmasına gerek olmadığı yönündeki 6 Temmuz 1966 tarihli kararla sona ermiş oluyordu.

c- 27 Mayıs 1960 Sonrası Döneme İlişkin Meclis Soruşturması Taleplerinin Bir Tablo Halinde Gösterilmesi

TBMM'nin, Millet Meclisinin 12. Dönemine denk düşen 1961–1965 yıllarında, 27 Mayıs 1960'tan sonraki evreye ilişkin olup, Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur hakkındaki ile başlayan ve en son Ticaret Bakanı Macit Zeren hakkındaki ile biten, yukarıda her birini ayrıntılı bir biçimde incelediğimiz, Meclis Soruşturması taleplerine ait kısa bilgiler bir tablo halinde topluca şöyle gösterilebilir:

geçmişler ki, bir 30 gün, bir 30 gün daha mehil istiyorlar. Diğer arkadaşlarımız tarafından da aksi görüş varsa benmeniz bunu böyle ifade ediyorum, benim anlayışım budur; tatbikat bu. Eğer böyle anlamayan arkadaşlar varsa bunun tartışmasını yapalım ve komisyonlara bundan sonra - ki bunların sayısı dört tane bugün ve bundan sonra da gelecekler olacaktır- Türkiye Büyük Millet Meclisinin görüşü olarak bu komisyonların vazifesi bir hazırlık komisyonudur; süratle işlerini yapıp esas hüküm teşkil edilecek kararı değil, kabaca anahatlariyle bir suçluluk var imidir, yok mudur, tetkik edecek bir komisyon vasfında olduğunu tesbit etmemiz lazımdır.

Bendenizdeki kanaat, bendenizdeki intiba bu böyle değil, yani bu Hazırlık Komisyonundan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi bir esas komisyon kurmaya karar verirse o komisyonun yaptığı hizmeti yapıyormuş gibi bu komisyonların çalıştığı intiba bendenizde hâsıl olmuştur..." **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Toplantı: 5, Cilt: 5, Birleşim: 7, (27.04.1966), s. 42. Ancak, TBMM Genel Kurulu, bu görüşlere itibar etmemiş ve Hazırlık Komisyonuna istediği süreyi vermişti. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Toplantı: 5, Cilt: 5, Birleşim: 7, (27.04.1966), s. 46.

¹⁰⁵⁵ T.B.M.M. S. Sayısı: 27, "Giresun milletvekilleri Mustafa Kemal Çilesiz ile Naim Tirali'nin Ticaret Bakanı Cumhuriyet Senatosu Amasya Üyesi Macit Zeren hakkında Anayasanın 90 ncı maddesi gereğince bir Meclis soruşturması açılmasına dair önergesi ve Soruşturma Hazırlık Komisyonu raporu (9/2)", **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Toplantı: 5, Cilt: 5, Birleşim: 10'nun sonuna ekli, (06.07.1966), ss. 1-4.

¹⁰⁵⁶ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Toplantı: 5, Cilt: 5, Birleşim: 10, (06.07.1966), s. 113.

27 Mayıs 1960 Sonrası Döneme İlişkin Meclis Soruşturması Talepleri ve Sonuçları

No.	Soruşturma açılması talebinde bulunan/bulunanlar	Hakkında soruşturma açılması istenen Bakan/Bakanlar	TBMM Genel Kurulunun kararı (TBMM Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün yürürlüğe girmesinden sonra Hazırlık Komisyonunun kararı)	Meclis Soruşturması açılması kabul edilmişse, oluşturulan Soruşturma Komisyonunun kararı	TBMM Genel Kurulunun kararı
1	Cumhuriyet Senatosu Amasya Üyesi Macit Zeren ile Amasya Milletvekili Nevzat Şener. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 8, (10.01.1962), ss. 49-50.	Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur	TBMM Genel Kurulunda yapılan görüşmelerden sonra, 6 Mart 1962 tarihli 10. Birleşimde, Baydur hakkında Meclis Soruşturması açılması kabul edildi. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 10, (06.03.1962), s. 99.	Oluşturulan Soruşturma Komisyonu, 4 Haziran 1962 tarihli Raporunda, Ticaret eski Bakanı Mehmet Baydur'un sorumlu olmadığını belirtiyor. T.B.M.M. S. Sayısı: 2 ye ek, T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim 17'nin sonuna ekli (06.07.1962), s. 31.	Soruşturma Komisyonu kararına rağmen, TBMM Genel Kurulu, 06.07.1962 tarihli 17. Birleşiminde Baydur'un Yüce Divana sevkine karar veriyor. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 1, Cilt: 1, Birleşim: 17, (06.07.1962), s. 230.
Ancak, Yüce Divan olarak görev yapan Anayasa Mahkemesi, Baydur'un Yüce Divana sevk kararında dayanan yasa hükümleri gösterilmediği için, dosyanın TBMM Başkanlığına iadesini kararlaştırmıştı (T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 9, (09.10.1963), ss. 163-164). Bunun üzerine TBMM Birleşik Toplantısının 9 Ekim 1963 tarihli 9. Birleşiminde, Baydur hakkında yeni bir Soruşturması Komisyonu kurulmasına karar verildi (T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 9, (09.10.1963), ss. 183-188).					
				Oluşturulan yeni Soruşturma Komisyonu, Baydur'u görevi ihmalinden sorumlu buldu ve Yüce Divana sevkini önerdi. T.B.M.M. S. Sayısı: 21, T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim 3'ün sonuna ekli (15.01.1964), ss. 1-12.	TBMM Genel Kurulu, Komisyonun önerisi yönünde, 7 Şubat 1964 tarihli 5. Birleşimde eski Bakan Baydur'un Yüce Divana sevkine karar verdi. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 5, (07.02.1964), s. 79. ----- Yüce Divan, 17.05.1965 tarihinde Baydur'un beraatine hükmetti.

2	Bolu Milletvekili Kâmil İnal, Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan, Kırşehir Milletvekilleri Memduh Erdemir ve Halil Özmen ile Ağrı Milletvekili Rıza Polat. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 10, (10.10.1963), s. 197.	Ulaştırma Bakanı İhsan Şeref Dura	TBMM Genel Kurulu, 18 Ekim 1963 tarihli 13. Birleşimde, soruşturma açılması talebini reddetti. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 13, (18.10.1963), s. 353.	X	X
3	Aydın Milletvekili Reşat Özarda. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 11, (16.10.1963), ss. 246-248.	İçişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoglu	TBMM Genel Kurulu, 18 Ekim 1963 tarihli 13. Birleşimde, 4 Meclis Soruşturması önergesinin (No. 3, 4, 5 ve 6) birleştirilerek görüşülmesine karar verdi. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 13, (18.10.1963), s. 358. Görüşmelerden sonra, TBMM Genel Kurulu, İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoglu haklarında Meclis Soruşturması açılmasına; Adalet Bakanı Yörük hakkındaki önergenin ise, önergede Bakanın hangi somut suçla itham edildiği gösterilmediği için oylanamayacağına karar verdi. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 15, (24.10.1963), s. 463.	Soruşturma Komisyonu, Bakan Azizoglu hakkında ileri sürülen nedenlerin sadece birinden sorumlu olduğu kararına ulaşmıştı. TBMM S. Sayısı: 22, T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Cilt: Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim 13'ün sonuna ekli, (24.06.1964), ss. 1-40. Başta Raporda yer almayan, fakat daha sonra yapılan bir ekleme ile, Bekata'nın da tek bir nedenden ötürü sorumlu olduğu belirtilmişti. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 13, (24.06.1964), s. 288.	TBMM Genel Kurulu ise, gerek Yusuf Azizoglu'nu, gerek Bekata'yı sorumlu bulmamıştı. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 13, (24.06.1964), ss. 288-304, 305-344; Birleşim: 14, (30.06.1964), ss. 347-366; Birleşim: 15, (01.07.1964), ss. 369-389; Birleşim: 18, (08.07.1964), ss. 400-416; T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 1, (25.11.1964), ss. 5-6; Birleşim: 3, (09.12.1964), ss. 40-77; Birleşim: 4, (16.12.1964), ss. 81-101.
4	Cumhuriyet Senatosu Ankara Üyesi Hıfzı Oğuz Bekata. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim 11, (16.10.1963), s. 248.	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoglu			
5	Diyarbakır Milletvekili Recai İskenderoglu T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 11, (16.10.1963), s. 249.	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoglu			
6	Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 2, Cilt: 2, Birleşim: 11, (16.10.1963), s. 249.	İçişleri eski Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Yusuf Azizoglu ve Adalet Bakanı Abdülhak Kemal Yörük			

7	Antalya Milletvekili Nihat Su ve 6 arkadaşı. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 7, (16.03.1964), s. 118.	Ulaştırma Bakanı Ferit Alpiskender	Üç birleşim süren görüşmelerden sonra TBMM Genel Kurulu, soruşturma açılmasını reddetmişti. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 3, Cilt: 3, Birleşim: 10, (20.03.1964), ss. 251-252.	X	X
8	Giresun Milletvekili Nizamettin Erkmen ile Giresun Senatörü Sabahattin Orhon. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 9, (15.06.1965), ss. 203-206.	Ticaret Eski Bakanı Fenni İslimyeli ile Bayındırlık Eski Bakanı Arif Hikmet Onat	1 Mart 1965 tarihinde yürürlüğe giren yeni TBMM Birleşik Toplantısı İçtüzüğü uyarınca, görüşme yapılmaksızın bir “Hazırlık Komisyonu” oluşturuldu. Ancak, Millet Meclisinin 12. Dönemi sona erdiği için, TBMM Birleşik Toplantısının, Millet Meclisinin 13. Dönemine denk düşen evrede yeni bir Hazırlık Komisyonu kuruldu. Bu Komisyon, Bakanları suçlu bulmadı. T.B.M.M. S. Sayısı: 33, T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Toplantı: 5, Cilt: 5, Birleşim: 10’un sonuna ekli, (06.07.1966), ss. 15-25.	TBMM Genel Kurulu da, Hazırlık Komisyonu gibi, Bakanları sorumlu bulmadı ve bir Soruşturma Komisyonu kurulmasına gerek kalmadı. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Toplantı: 5, Cilt: 5, Birleşim: 10, (06.07.1966), s. 115.	X
9	Giresun Milletvekilleri M. Kemal Çilesiz ve Naim Tirali. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 4, Birleşim: 12, (30.06.1965), ss. 216-217.	Ticaret Bakanı Macit Zeren	TBMM’de yeni İçtüzük uyarınca oluşturulması gereken Hazırlık Komisyonunun kurulması, Millet Meclisinin 12. Dönemi içinde mümkün olamadığından, bu iş TBMM Birleşik Toplantısının, Millet Meclisinin 13. Dönemine denk düşen evreye kaldı. TBMM Birleşik Toplantısının 19 Ocak 1966 tarihli 2. Birleşiminde, Hazırlık Komisyonu kurulabildi. Bu Komisyon, Bakanı suçlu bulmadı. T.B.M.M. S. Sayısı: 27, T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Toplantı: 5, Cilt: 5, Birleşim: 10’nun sonuna ekli, (06.07.1966), ss. 1-4.	TBMM Genel Kurulu da, Hazırlık Komisyonu gibi, Bakanın sorumlu olmadığına karar verdi ve bir Soruşturma Komisyonu kurulmasına gerek kalmadı. T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Toplantı: 5, Cilt: 5, Birleşim: 10, (06.07.1966), s. 113.	

Tablonun incelenmesinden anlaşılaçağı gibi, Millet Meclisinin 12. Dönemine rastlayan evrede, TBMM Birleşik Toplantısında 9 Meclis Soruşturması talebi ele alınmıştır. Bunlardan biri her ne kadar sonunda beraata karar verilse de ilgili Bakanın Yüce Divana sevki ile sonuçlanmış, ikisinde soruşturma açılması kabul edilmiş fakat daha sonra Yüce Divana sevkine gerek duyulmamış, diğerlerinde ise soruşturma komisyonu kurulmasına bile gerek kalmadan ön görüşmede soruşturma talebi reddedilmiştir.

4- Millet Meclisinin Cumhuriyet Senatosu İle Birlikte Kullandığı Farklı Bir Denetim Yetkisi: Kamu İktisadî Teşebbüslerinin Denetimi

Millet Meclisinin, Cumhuriyet Senatosu ile birlikte kullanacağı bir farklı denetim türü, kamu iktisadî teşebbüsleri üzerinde sürdürülen denetimdi. Bu bağlamda, 1961 Anayasasının 127. maddesinin son fıkrasında kamu iktisadî teşebbüslerinin denetiminin nasıl yapılacağına kanunla düzenleneceğı belirtilmekteydi. Bu hüküm doğrultusunda 12 Mayıs 1964 tarihinde kabul edilen 468 numaralı “Kamu İktisadî Teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisince Denetlenmesinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun”, bu denetim için özel bir komisyonun kurulmasını öngörmekteydi. Anılan Kanun uyarınca, söz konusu denetim yetkisinin yerine getirilmesi amacıyla, Cumhuriyet Senatosundan seçilecek 15, Millet Meclisinden seçilecek 35 üyeden oluşan 50 kişilik “Türkiye Büyük Millet Meclisi Kamu İktisadî Teşebbüsleri Karma Komisyonu”nun kurulması gerekiyordu. Kamu iktisadî teşebbüsleri hakkında, bu Komisyon, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulunun raporları ve Başbakanlıkça hazırlanacak diğer raporların ışığında bir inceleme yapacak ve bu inceleme sonrasında bir rapor oluşturacaktı. Sözü edilen raporun önce Cumhuriyet Senatosunda, sonra da Millet Meclisinde ele alınması gerekmekteydi. Sonuçta, denetlenen kamu iktisadî teşebbüsü yönetim kurulunun ibrasını veya ibra edilmemesini kararlaştırma yetkisi Millet Meclisi Genel Kuruluna tanınmıştı. Böylece, kamu iktisadî teşebbüslerinin denetimine ilişkin son kararı verme yetkisi Millet Meclisine tanınmış bulunuyordu.

KAYNAKÇA

- ARSEL, İlhan: **Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Birinci Kitap Cumhuriyetin Temel Kuruluşu**, Ankara 1965.
- AYDIN, Mesut: **Gensoru**, Orient Yayınları No. 65, Ankara 2010
- BULUTOĞLU, Kenan: **Bütçe ve Kamu Harcamaları**, Filiz Kitabevi, İstanbul
KURTULUŞ, Erciş: 1988
- COŞKUN, Gülay: **Devlet Bütçesi, Türk Bütçe Sistemi**, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 1991.
- ÇELENLİOĞLU, Sedat: **Bir Parlamenter Denetim Aracı Olarak İngiltere’de ve Türkiye’de Soru**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara 1999.
- ÇELİK, Edip: *“Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na Bireysel Başvuru ve Çekinceler”*, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt 10, Sayı 1–2 (1990), Doç. Dr. Özer Eskiuyurt’un Anısına Özel Sayı, ss. 49-58.
- GÜRSOY, Bedri: **Kamusal Maliye, İkinci Cilt, Bütçe**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 436, Ankara, 1980.

EPSTEIN, Leon D.:

“Parliamentary Government”,
International Encyclopedia of the Social Sciences, (ed. David L. Sills),
The Macmillan Company and
The Free Press, Volume 11, 1968,
ss. 419-426.

ERGÜL, Ozan:

*“Aynı Olaya İlişkin Meclis Araştırması
İle Adli Soruşturmanın Bağdaşmazlığı
Üzerine”*, **Türkiye Barolar
Birliği Dergisi**, Sayı: 69, 2007,
ss. 125–150.

ERİM, Nihat:

Günlükler 1925–1979, II. Cilt,
Hazırlayan: Ahmet Demirel, YKY,
İstanbul 2004.

EZHERLİ, İhsan:

**Türkiye Büyük Millet Meclisi
(1920–1998) ve Osmanlı
Meclisi Mebusanı
(1877–1920)**, Genişletilmiş
2. Baskı, TBMM Kültür, Sanat ve
Yayın Kurulu Yayınları, No: 54,
Ankara 1998.

FEYZİOĞLU, Bedi Necmeddin:

**Nazarî, Tatbikî, Mukayeseli
Bütçe**, 7. Baskı, Filiz Kitabevi,
İstanbul 1984.

FEYZİOĞLU, Metin:

Meclis Soruşturması, Savaş
Yayınları, Ankara 2006.

GÖLCÜKLÜ, A. Feyyaz:

**Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ve Uygulaması**, 11. GÖZÜBÜYÜK,
A. Şeref: Ek Protokole Göre
Hazırlanıp Genişletilmiş 3. Bası,
Turhan Kitabevi, Ankara 2002.

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref:

Anayasa Hukuku, Son
Değişikliklerle Güncelleştirilmiş
16. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2008.

İBA, Şeref:

Parlamente Denetim, Bilgi Yayınevi,
Ankara 1997.

İBA, Şeref:

**Osmanlı'dan Günümüze Meclis
İçtüzük Metinleri**, TBMM
Basımevi, Ankara 2007.

KİLİ, Suna, GÖZÜBÜYÜK, Şeref:

**Türk Anayasa Metinleri
(Sened-i İttifaktan Günümüze)**,
Türkiye İş Bankası Kültür
Yayınları, Yenilenmiş 2. Baskı,
İstanbul 2000.

KOCAMAN, Habib:

*“Yargıya İntikal Eden Olaylarda Yasama
Kısıtı”*, **Yasama Dergisi**,
Sayı: 1, Nisan-Mayıs-Haziran 2006,
ss. 1–24.

NEZİROĞLU, İrfan:

**Türk Parlamento Hukukunun Temel
Kavramları**, Seçkin Yayınevi,
Ankara 2008.

ONAR, Erdal:

Meclis Araştırması, Ankara
Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Yayını, Ankara 1977.

ONAR, Erdal:

*“Türkiye Büyük Millet Meclisinin Denetim
İşlevi”*, **6. Millî Egemenlik
Sempozyumu “T.B.M.M. ve
Millî Egemenlik”**, 22 Nisan 1990,
TBMM Kültür, Sanat ve Yayın
Kurulu Yayınları, Ankara 1991, ss. 43-56.

ONAR, Erdal:

“Güncel Demokrasilerde Parlamentonun Rolü: Türkiye Büyük Millet Meclisi Örneği”, **Erdoğan Teziç’e Armağan**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları Armağan Serisi, No. 5, ss. 91-122.

ONAR, Erdal:

“Tarihten Bir Yaprak: CHP Milletvekili Nihat Erim’in Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna Bireysel Başvuru Hakkını ve Avrupa İnsan Hakları Divanının Yargı Yetkisini Tanımamıza İlişkin 4 Aralık 1961 Tarihli Kanun Teklifi”, **Legal Hukuk Dergisi, Özel Sayı, Akademik Yaşamının 55. Yılı Onuruna Rona Aybay’a Armağan**, 2. Cilt, Aralık 2014, ss. 1655–1705.

ÖZBUDUN, Ergun:

Parlâmenter Rejimde Parlamentonun Hükûmeti Murakabe Vasıtaları, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No. 171, Ankara 1962

ÖZMAN, M. Aydoğan:

İnsan Hakları İle İlgili Temel Metinler, Birleşmiş Milletler İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Sağlama ve Koruma Türk Grubu Yayını, Ankara 1967.

ÖZTÜRK, Kâzım:

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Cilt III, (Mad. 76 – 157), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1966.

PINAR, İbrahim:

Açıklamalı – İctihath 1050 Sayılı Muhasebei Umumiye Kanunu ile Devlet Harcama Mevzuatı ve Muhasebe Usulleri, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara 1999.

SAYÂR, Nihad S.:

Kamu Maliyesi, II. Cilt, Bütçe Prensipleri ve Tatbikatı, İstanbul İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi Yayınları, Sayı: 236, İstanbul, 1974.

TOLUNER, Sevin:

“Türkiye’nin Bireysel Başvuru Hakkını Tanıma Beyanının Milletlerarası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt 8, Sayı 2 (1988), ss. 237–249.

URAN, Peri:

Yasama İşlevinin Yerine Getirilmesinde Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri, Yetkin Yayınları, Ankara 2008.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.muhasabat.gov.tr/mevzuat/kanun/index.php> (Erişim tarihi: 12.01.2010)

<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HB24.htm> (Erişim tarihi: 15.05.2015)

<https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HB25.htm> (Erişim tarihi: 15.05.2015)

<http://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/YuceDivanKararlari/> (Erişim tarihi: 15.05.2015)

RESMÎ KAYNAKLAR

C.S. Tutanak Dergisi

M.M. Tutanak Dergisi

Resmî Gazete

T.B.M.M. Tutanak Dergisi

T.B.M.M. Kanunlar Dergisi

Milliyet Gazetesi, 16, 17, 18, 19 Ekim 1962